T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ERKEN BİZANS DONANMASI TARİHİ (306-726)

Ali Doruk KAHRAMAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE

İZMİR-2025

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: Ali Doruk KAHRAMAN
Öğrenci No	: 2019801003
Tez Başlığı	: Erken Bizans Donanması Tarihi (306 -726)
Savunma Tarihi	: 07/07/2025
Danışmanı	: Dr.Öğr.Üyesi Nuri ADIYEKE

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Dr.Öğr.Üyesi Nuri ADIYEKE	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof. Dr. Erkan GÖKSU	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Doç. Dr. Barış GÜR	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Doç. Dr. Hilal ORTAÇ	- Ege Üniversitesi	.....
Doç. Dr. Kazım UZUN	- Ege Üniversitesi	.....

Ali Doruk KAHRAMAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(X) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ
Müdür

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Erken Bizans Donanması Tarihi (306-726)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/07/2025

Ali Doruk KAHRAMAN

ÖZET

Doktora Tezi

Erken Bizans Donanması Tarihi (306-726)

Ali Doruk KAHRAMAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Bizans İmparatorluğu'nun on bir asrı aşan uzun ömrü boyunca Roma devlet geleneği ve askeri örgütlenmesi sürekli bir değişim içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bizans donanması, bu gelenekten gelen mirasla Ortaçağ boyunca profesyonel bir deniz gücü olma niteliğini muhafaza etmiştir. Bizans'ın sahip olduğu kara kuvvetlerinin artık Eski Roma ordusu gibi rakiplerine kolayca üstünlük sağlayamadığı gerçeğini pragmatik bir yaklaşımla kabullenen imparatorlar, buna mukabil donanmaya gereken dikkati vermiş ve kaynakları sağlamışlardır. Donanmanın üstün kabiliyetleri sayesinde, başkent savunulabilmiş, devletin kısıtlı askeri imkanları bir araya toplanarak en çok ihtiyaç duyulan noktalara odaklanabilmiş, böylece defalarca yıkılmanın eşiğine gelen devlet kurtarılmıştır. Sonuçta Bizans'ta deniz gücü, Eski Roma'da donanmanın üstlenmiş olduğundan çok daha hayati ve itibarlı bir rol oynamıştır. Bu tez çalışmasında Ortaçağ boyunca Bizans donanmasının operasyonel tarihi, onu çağdaşı olan diğer deniz güçlerinden ayıran ve ona istikrarlılık sağlayan özgün nitelikler ile çağdaş jeopolitik bakış açısından taşıdığı önem üzerinde durulacaktır.

Bizans kronikleri, Bizans donanması hakkında bilgi veren Ortaçağa ait diğer kronik, risale ve yazılı eserler, başta minyatür ve çizimler olmak üzere sanat tarihi ve arkeolojik nitelikteki eserler çalışmanın temel kaynaklarıdır. Ayrıca çeşitli dillerde modern araştırmalar incelenmiştir. Kaynak verilerinin tahlili, karşılaştırmalı tarih metodolojisi ve tümevarım yöntemleriyle elde edilecek

sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu sonuçlar bir monografide topluca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans Donanması, Bizans – Arap Savaşları, Kadırga, Askeri Denizcilik Tarihi

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

History of the Early Byzantine Navy (306-726)

Ali Doruk KAHRAMAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department Of History

History Program

During the long lifespan of the Byzantine Empire, which exceeded eleven centuries, the Roman state tradition and military organization continued to exist in a constant state of change. The Byzantine navy, with the legacy from this tradition, maintained the quality of being a professional naval power throughout the Middle Ages. Accepting with a pragmatic approach the fact that the land forces of Byzantium could no longer easily prevail over their opponents as had the Ancient Roman army, the emperors, in turn, paid due attention to the navy and provided the resources. Thanks to the superior capabilities of the navy, the capital could be defended, the limited military capabilities of the state could be collected together and focused on the most direly needed locations, thus saving the state, which has repeatedly been on the verge of destruction. Consequently, sea power in Byzantium played a much more vital and prestigious role than the navy had assumed in Ancient Rome. In this thesis, the operational history of the Byzantine navy during the Middle Ages, the unique qualities that distinguish it from other contemporary naval powers and that provide it with stability, and the importance it carries from a contemporary geopolitical point of view will be elaborated.

Byzantine chronicles, other chronicles, treatises and written works of the Middle Ages that provide information about the Byzantine navy, works of art history and of archaeological nature, especially miniatures and drawings, are the main sources of the study. In addition, modern research in various languages has

been studied. The results to be obtained by the analysis of the source data, by comparative history methodology and by inductive methods were compared. These results have been evaluated collectively in a monograph.

Keywords: Byzantine Navy, Byzantine - Arab Wars, Galleys, Naval History

ERKEN BİZANS DONANMASI TARİHİ (306-726)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xv
EKLER LİSTESİ xvii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ YÜZYIL KRİZİ'NDEN VANDAL DONANMASININ AKDENİZ HEGEMONYASINA KADAR DOĞU ROMA DONANMASI

1.1. ROMA-BİZANS ASKERİ DENİZCİLİK TARİHİ İÇERİSİNDEKİ YERi 43
1.1.1. Batı Roma Topraklarını Geri Alma Teşebbüsleri ve Akdeniz Birliği İdealinin Sonu 49
1.1.2. Üçüncü Yüzyıl Krizi, Merkezin Doğu Akdeniz'e Kayması Ve Roma Filolarının Azalması 54
1.1.3. Roma Donanması ve Akdeniz Hakimiyetinin Kurulması 57
1.1.4. Geç Roma ve Erken Bizans Döneminde Askeri Doktrindeki Değişim 60
1.1.5. Üçüncü Yüzyıl Krizi'nde Got Deniz Akınları 64
1.1.6. Doğu Akdeniz'de Kısa Ömürlü Palmira İmparatorluğu ve Donanması 68
1.1.7. Tetrarhia İdaresinin Britanya Amfibi Operasyonu, Ren ve Tuna Nehir Filoları 72
1.2. KONSTANTİNUS VE VALENTİNİANUS HANEDANLARI: DOĞU AKDENİZ'DE KONSTANTİNOPOLİS MERKEZLİ DENİZ GÜCÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI 75
1.2.1. Denizde Konstantinus-Likinius Mücadelesi 75

1.2.2. Başkentin Marmara Kıyılarına Kayması ve Doğu Akdeniz'de Paralel Bir Donanma Teşkilatının Kurulması 82
1.2.3. II. Konstantius Devrinde Gasıplara Karşı Hazırlıklar 87
1.2.4. Konstantinus Hanedanının Sonuna Kadar Donanma: Jülianus'un Fırat Nehir Filosu 91
1.2.5. Valentinianus Hanedanı Döneminde Donanma: Karadan Artan Tehditler ve Donanmanın Kaynaklardan Kaybolması 93
1.3. THEODOSİUS HANEDANI VE AKDENİZ BİRLİĞİNİN SARSILMASI: DOĞU ROMA VE BATI ROMA İMPARATORLUKLARI 95
1.3.1. I. Theodosius: Hıristiyanlaşan Devlet, Askeri Sistemde Yeni Bir Başlangıç ve Germen Askeri Vesayetinin Temelleri 95
1.3.2. Tek Devlet, İki İmparator: Theodosius'un Devleti İki Oğlu Arasında Taksim Etmesi, Doğu Roma ve Batı Roma'nın Ayrılması 100
1.3.3. Silik İmparatorlar, Hırslı Saraylılar ve Donanmanın Fırsatçılık Girişimlerine Karşı Kullanımı: Kuzey Afrika'da Gildo'nun, Çanakkale Boğazı'nda Gainas'ın Mağlup Edilmesi 101
1.3.4. Doğu Roma ve Batı Roma Arasında Bir Koz: Got Gruplarının Göçü ve Alarik'in Roma Yağması 105
1.3.5. Hunlar ile Romalılar Arasındaki İlişkilerin Başlangıcı ve İberya'ya Kaçan Küçük Barbar Gruplarının Karşılaştığı Şartlar 111
1.3.6. Doğu Roma Güçlerinin Batı Roma'ya Desteği 114
1.3.7. Vandal Krallığı'nın Kuruluş Dönemi 116
1.3.8. Vandal Konfederasyonu Cebelitarık Boğazı'nı Geçişi ve Moritanya Eyaletinde İlk Fetihleri 123
1.3.9. Vandal Krallığı'nın Kartaca Tersanesini Ele Geçirmesi ve Roma Deniz Güçlerinin Karşı Saldırı Teşebbüsleri 129
1.3.10. Batı Roma'da Siyasi Kargaşa ve Vandal Donanmasının 455 Roma Yağması 139
1.3.11. Batı Roma Donanmasını Diriltme Teşebbüsleri: Avitus ve Majorianus'un Hükümdarlıkları 142
1.3.12. Tüm Roma İmparatorluk Tarihinin En Kalabalık Birleşik Donanma Kuvvetini Toplanması İçin Siyasi Girişimler 149

1.3.13. Bon Burnu Deniz Savaşı 468: Mare Nostrum'un Sonu 154
1.3.14. Vandal Donanmasının Üstünlüğünün Tanınması 161
1.3.15. Batı Roma'nın Yıkılışına Kadar Donanma Organizasyonu 164

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU ROMA DONANMASININ BİZANS AMFİBİ İŞGAL DONANMASI OLARAK YENİDEN KURULMASI VE BATI AKDENİZ'İN GERİ KAZANILMASI

2.1. MAĞLUP DOĞU ROMA DONANMASININ YERİNE YENİ BİZANS DONANMASININ KURULUŞU 172
2.1.1. Ravenna ile Konstantinopolis'te Sonu Gelmeyen Siyasi Kriz ve Batı Roma'nın Çöküşü 172
2.1.2. Vandal Amfibi Kuvvetler Donanma Modelinin Benimsenmesi 176
2.1.3. Konstantinopolis'te Leo ve Zeno Devirlerinde Doğu Akdeniz'e Çekilmiş, Yok Hükmündeki Doğu Roma Donanması 180
2.1.4. Dromon: Tipik Bizans Savaş Gemisi Tipinin Doğuşu 185
2.1.5. Bizans Donanmasını Yeniden Kuran İmparator Anastasius 190
2.1.6. Batı Roma'nın Enkazı Üzerinde Tasarılar, Diplomasi ve Dini Politika 195
2.1.7. Anastasius'un Yeni Donanma Felsefesi Ve Gotların Birleşerek Yeni Bir Batı Roma Kurmasının Engellenmesi 198
2.1.8. Yeni Bizans Donanmasının İlk Operasyonları: Ostrogot Donanmasına Misillemeler ve 508 Güney İtalya'ya Deniz Baskınları 201
2.1.9. Rakip Dromon Filoları İnşa Etme Projeleri: Ostrogot Donanmasını Kurumsallaştıramadan Ölen Theodorik 205
2.1.10. Vitalianus İsyanı: Konstantinopolis Donanması ve Eyalet Filolarının İlk Mücadelesi 210
2.2. I. JÜSTİNYANUS'UN ÖLÜMÜNE KADAR JÜSTİNYANUS HANEDANI: AKDENİZ HAKİMİYETİNİN YENİDEN TESİS EDİLMESİ 220

2.2.1. I. Jüstinus Devri: Bizans Donanmasının Kızıldeniz Operasyonları ve Yemen'de Sasani Bizans Vekalet Savaşlarının Başlangıcı 220
2.2.2. I. Jüstinyanus'un İlk Yılları: İmparatora Karşı Tehditlerin Bertaraf Edilmesi ve Sasaniler ile Ebedi Barış 223
2.2.3. Vandal Donanmasından Alınan Dersler ve Belisarius'un İlk Amfibi Operasyonunun Planlanması 228
2.2.4. Vandal Seferinde Doğru İstihbaratın Önemi 234
2.2.5. Gelimer'in Teslim Olması ve Vandal Donanmasının Akıbeti 238
2.2.6. Vandal Operasyonunun Rotası ve Analizi 240
2.2.7. Amfibi Kuvvetlerin Barbar Ordularına Karşı Üstünlükleri 242
2.2.8. Ostrogot Krallığı'na Karşı Savaşın Sebepleri 246
2.2.9. Savaşın İlk Çıkarma Operasyonu: Belisarius'un Sicilya İşgali 249
2.2.10. Savaşın İkinci Çıkarma Operasyonu: Mundus'un ve Konstianus'un İlirya İşgalleri 255
2.2.11. Savaşın Üçüncü Çıkarma Operasyonu: Rhegium ve Napoli'nin Alınması 257
2.2.12. Belisarius'un Roma Kentini Alması Ve Theodahad'ın Yerine Ostrogot Tahtına Çıkan Vitiges'in Roma Kuşatması 261
2.2.13. Belisarius'un Konstantinopolis'e Geri Çağırılması, İlk Slavlar ve Karadeniz Etrafındaki Gelişmeler 269
2.2.14. Rimini Operasyonu ve Adriyatik Kıyısına Yapılan Çıkarmalar 271
2.2.15. Belisarius'un Emirlerine İtaatsizlik, Yitirilen Milano'da Katliam ve İtalya'daki Halkın Bizans'a Güveninin Sarsılması 273
2.2.16. Ostrogot Savaşı'nın İlk Evresinin Sonu: Ravenna Ve Classe Etrafında Denizden ve Karadan Çemberin Daraltılması 274
2.2.17. Sasani – Ostrogot İttifakı: Belisarius'un Sasanilerle Savaşmaya Çağrılması ve Gözden Düşüşü 275
2.2.18. Ostrogot Donanmasının Hamisi Totila'nın Başarıları 277
2.2.19. Germanus ve Narses Komutasında Ostrogot Devleti'ni Yıkacak Kuvvetlerin Teşekkül Etmesi 283
2.2.20. Ostrogot Donanması'nın Vurucu Gücünün İmhası: Sena Gallica Deniz Muharebesi 286

2.2.21. Donanma Desteğini Kaybeden Ostrogot Ordusunun İmhası: Narses'in Yürüyüşü, Busta Gallorum ve Lactarius Zaferleri 292

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİZANS DONANMASININ DURAKLAMA DEVRİ: STRATEJİK HAREKETLİLİK DESTEĞİ SAĞLAYAN DONANMA

3.1. JÜSTİNYANUS'TAN SONRA DEĞİŞEN KOŞULLAR 296
3.1.1. Veba ve Donanma 541 – 747 296
3.1.2. Önceliklerin Değişmesi ve Bizans Donanmasının İhmal Edilmesinin Başlangıcı: II. Jüstinus Devri 303
3.1.3. II. Tiberius Devri ve Kısa Ömürlü Fırat Donanması 313
3.1.4. Mavrikius Devri: Tuna Donanmasının Teşkilatlandırılması 316
3.1.5. Fokas ve Son Sasani-Bizans Savaşı 332
3.2. HERAKLİUS HANEDANI VE SASANİ TEHDİDİNİN BERTARAF EDİLMESİ 341
3.2.1. Heraklius'un İktidara Gelişi Ve Mısır Seferi 341
3.2.2. Bizans Donanması Desteği ile Balkan Kentlerinin Direnişi 347
3.2.3. Heraklius'un Sasanilerle Mücadelesi 355
3.2.4. Sasanileri Akdeniz Donanması 359
3.2.5. 622 Rodos ve 623 Sisam İşgalleri 362
3.2.6. Avar Gücünün Gelişimi 374
3.2.7. 626 Konstantinopolis Kuşatması 377
3.2.8. Batı Akdeniz Kayıplar 388
3.2.9. Bizans-Sasani Savaşının Sonu 393
3.3. MÜSLÜMAN FİLOLARININ KURULUŞUNA KADAR BİZANS DİRENİŞİ VE MISIR'I GERİ ALMA TEŞEBBÜSÜ 406
3.3.1. İslam Fetihlerinin İlk Asrı 406
3.3.2. Bizans'ın İslam Fetihlerinin İlk Dalgası Karşısında Kayıpları 419
3.3.3. Mısır'ın Fethi 424
3.3.4. İskenderiye'nin İlk Fethi 435

3.3.5. III. Konstantius ile Heraklonas'ın Ortak Hükümdarlığı ve Taht Kavgaları Dönemi 446
3.3.6. İskenderiye'nin İkinci Fethi 453
3.3.7. Nikiou Savaşı 460

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İLK MÜSLÜMAN FİLOLARININ KURULUŞUNDAN ORTA BİZANS DONANMA DÜZENİNİN TEŞEKKÜLÜNE KADAR MÜCADELELER

4.1. İLK BÜYÜK KONSTANTİNOPOLİS KUŞATMASI VE BULGARLARIN GELİŞİNE KADAR BİZANS-MÜSLÜMAN MÜCADELESİ 468
4.1.1. İlk Müslüman Filolarının 649 – 653 Kıbrıs, 652 – 654 Rodos, Girit ve Sicilya Seferleri 468
4.1.2. Zâtüssavârî Deniz Muharebesi ve Öncesindeki Olası Deniz Savaşları 482
4.1.3. Birinci Konstantinopolis Ablukası 655 - 656 494
4.1.4. II. Konstans ve Muâviye: Rakip İmparatorluk Donanmalarının Gelişimi 509
4.1.5. 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması ve II. Konstans'tan IV. Konstantinus'a Thema Sisteminin Yerleşmesi 528
4.1.6. Tuna Bulgar Devleti'nin Kurulması: Balkan Cephesinin Yeniden Açılması 565
4.2. SÜREKLİ SİYASİ KRİZ, MERKEZ VE THEMA FİLOLARININ AYRILMASI VE TEKNOLOJİK İLERLEMELER 572
4.2.1. Bizans Donanmasının Organizasyonu ve Yedinci Yüzyılda Teknolojik Değişimler 572
4.2.2. Jüstinyanus'un Donanmasından Orta Bizans Dönemine Aktarılan Unsurlar 586
4.2.3. Yirmi Yıllık Anarşi: Donanmanın Askeri Sistemdeki Ağırlığının ve İktidar Üzerinde Etkisinin Artması 592
4.2.4. Donanmanın İmparatoru Belirleyen Güç Haline Gelmesi: III. Tiberius Apsimar 607

4.2.5. Donanmanın II. Jüstinyanus'a Karşı Gelmesi İle Heraklius Hanedanının Sona Ermesi 611
4.2.6. İslam Fetihlerinin İkinci Dalgası, Batı Akdeniz'de Bizans'ın Pasif Direnişi, Yeni Deniz Themaları ve Bulgarlar ile İttifak Arayışları 615
4.2.7. Yaklaşmakta Olan Konstantinopolis Kuşatamasına Hazırlanmak İsteyen İmparator: II. Anastasius Artemius 621
4.2.8. Donanmanın Zorlamasıyla Tahta Çıkan İsteksiz İmparator: III. Theodosius'un Apsimar Oğlu Theodosius Olması İhtimali 623
4.3. İSAURİA HANEDANI DEVRİNDE BİZANS DONANMASI: HANEDANIN KORUYUCUSU BAŞKENT DONANMASININ ÜSTÜNLÜĞÜNÜN VE DONANMA REFORMUNUN DENİZ THEMALARINA DAYATILMASI 628
4.3.1. Son Büyük Konstantinopolis Kuşatması 717-718: Bizans Donanması ve Bulgar Desteği ile Konstantinopolis'in Kurtulması 628
4.3.2. İkona Kırıcılık Siyasetine Karşı İç Savaşlar ve Ayaklanan Thema Donanmalarının Yakılıp Yeniden Kurulması 652
4.3.3. Orta Bizans Donanma Teşkilatının Tesis Edilmesi: Kibyrrhaioton Deniz Theması ve Akdeniz'de Filizlenecek Denizci Devletlerin Kökeni 660
4.3.4. İncelenen Dönemin Ardından: İnisiyatifin Bizans'a Geçişi, Emevi Donanmasının Sonu ve 747 Keramaia Deniz Zaferi 664

SONUÇ 670
KAYNAKÇA 683
EKLER

KISALTMALAR

AÖF	Açıköğretim Fakültesi
A.M.	Anno Mundi, hilkat yılı
b.	İbn, Bin
bkz.	Bakınız
BZ	Byzantinische Zeitschrift
c.	Cilt
Chr.	Chronicle, Kronik
CHI	The Cambridge History of Iran
CNRS	Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance,
çev.	Çevirmen
ç.	Çoğul hali
d.	Doğum tarihi
Ed.	Editör
EHB	Economic History of Byzantium
Eİ	Encyclopedia of Islam
EIr	Encyclopædia Iranica
H.	Hicri
hük.	Hükümdarlık dönemi
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İA	İslam Ansiklopedisi
m.	Miladi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
ODB	Oxford Dictionary of Byzantium
OHB	Oxford History of Byzantium
ö.	Ölüm tarihi
PmbZ	Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit/ PmbZ / PmbZ Online
prg.	Paragraf
s.	Sayfa

ss.	Sayfalar
TDVİA	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
y.	yaklaşık
yay.	Yayınlayan (kronik eserleri neşr eden kişi)
yy.	Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK 1: 362 Yılında Geç Roma İmparatorluğu ve Dördüncü Yüzyılda Komşuları.ek s.1
EK 2: Konstantinopolis'in Marmara Denizi Limanları. Byzantium 1200 Websitesinin İzniyle Donanma Tesislerini Gösteren Model Karolar. ek s.2
EK 3: 406 yılında Doğu Roma ve Batı Roma. ek s.3
EK 4: 476 Yılında Doğu Roma İmparatorluğu, Vandal Krallığı ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Tarih Sahnesinden Çekilmesi ek s.4
EK 5: 565 Yılında Erken Bizans İmparatorluğu'nun En Geniş Sınırları. ek s.5
EK 6: 626 Yılında Bizans İmparatorluğu'nun Avar-Sasani İttifakına Karşı Mücadelesi, Lombardlar ve Vizigotlar Karşısında Batı Akdeniz Üslerinin Kaybı. ek s.6
EK 7: 651 Yılında Sasani İmparatorluğu Yıkıldığı Sırada Bizans İmparatorluğu. ek s.7
EK 8: Bizans İmparatorluğu'nun Yeni Themaları, Yaklaşık Olarak 650-700. ek s.8
EK 9: Emevilerin Gerçekleştirdiği Son Büyük Konstantinopolis Kuşatması Sırasında Bizans İmparatorluğu, 717 Yılında Yirmi Yıllık Anarşi'nin Sonunda Bizans Themaları ve Eksarkhosluk Bölgeleri. ek s.9
EK 10: 737 yılında Bizans İmparatorluğu ve Emevi Halifeliği. ek s.10
EK 11: Galea Sınıfından Bizans Savaş Gemisi Buluntusu, YK 16. ek s.11
EK 12: Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi. ek s.12
EK 13: Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi Maketi. ek s.13
EK 14: Dördüncü Yüzyıl Bizans Ticaret Gemisi Maketi Ve Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi Maketi. ek s.14

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu, bir kara imparatorluğu olmasının yanı sıra, Akdeniz'in etrafına sarılmış bir deniz imparatorluğu idi. Askeri olarak kara savaşçılarından başka önemli bir donanmaya da ihtiyaç duymuştu. Roma donanması, Cumhuriyet dönemi boyunca Roma askeriyesinin çok önemli bir sınıfı olmuştur. Akdeniz'deki rakip donanmalar ile mücadele edebilmesi için çok fazla kaynak ve insan gücü ayrılmış, böylece gerçek bir savaş filosu haline gelebilmiştir. Donanma, ayrıca eyaletler arasında hızlı askeri sevkiyat görevlerini üstlenmiştir. Aktium'da Markus Antonius ve Kleopatra'nın donanmalarının hezimete uğratılmasından sonra Akdeniz'deki son bağımsız Helenistik krallık olan Ptolemeler Devleti yıkılmıştır. Hem rakip bir devlet donanması kalmamış, hem de en büyük tahıl üreticisi olan Mısır artık Roma eyaleti olmuştur. Bu iki gelişme sonucunda, hücuma yönelik açık deniz filoları halinde örgütlenmiş Roma Cumhuriyet donanması bir dönüşüme girmiştir.

İlk imparator Augustus, Mısır'ı şahsi mülkü haline getirmiş ve Roma halkının beslenmesi için daha önce Sicilya, Kuzey Afrika ve İberya eyaletlerinin paylaştığı sorumluluğu Mısır'a yüklemiştir. İmparatorluk donanması sonraki iki asır boyunca Akdeniz'de yalnızca korsanlarla uğraşmak ve Mısır'dan gelen tahıl konvoylarına eşlik etmek görevlerine odaklanmıştır. Tahıl ve askeri ikmal konvoylarına eşlik etme görevlerine uygun bir şekilde en ağır savaş gemisi sınıflarını görevden emekli etmişlerdir. Buna bağlamda, korsan gemilerini takip edebilmek için giderek daha ufak ve hızlı savaş gemileri tercih edilmiştir. Daha M.S. 1 yüzyılın ilk çeyreğinde güçlü bir Ren Nehri filosu ve Claudius'un Britanya işgalinden itibaren güçlü bir Manş Denizi filosu teşekkül etmiştir. Trajanus; Daçya'yı alarak Tuna sınırlarını, Basra Körfezi'ne kadar ulaşan bir saldırı yaparak Mezopotamya sınırlarını genişletmiştir. Ancak bu fetihler kalıcı olmamıştır. Bu iki coğrafyada eski sınır bölgelerine geri çekilen Roma kuvvetleri, nehirlerde devriye gezen ince donanmalarının ve arkalarındaki Roma istihkamlarının arasındaki iş birliğine dayanan bir sistem kurmuştur.

Uzun gemiler, savaş gemileridir. Yuvarlak gemiler ise ticaret gemileridir. Bu iki ifade, terim haline gelmişlerdir. Aralarındaki ayrım Asur İmparatorluğu zamanında belirgin hale gelmiştir. İlk kez Homeros destanlarında yazıya geçirilmiş çeşitli gemi türlerinin Yunanca isimleri, Erken Bizans döneminde dahi kullanımda kalmışlardır.

Tamamen rüzgâr gücüne bağımlı ticaret gemilerinin "boylarına oranla enleri (1:4) savaş gemilerinden (1:7) çok daha geniştir[1]". Başlangıçta tek direkli ve tek dikdörtgen yelkenli olan ticaret gemilerinin yelken sayıları ve tonajları Roma İmparatorluğu'nda patlayan ticaret hacmi sayesinde hızla artmıştır. İlk olarak bu tür gemilerde kullanılan "alttan ana serene, ucu direk tepesine bağlı üçgen bir gabya yelkeni" daha sonra Bizans savaş gemilerinin ana yelkenlerinde kullanılacak ve rüzgâra neredeyse dik orsa seyrini mümkün kılacaktır. Fakat Roma savaş gemilerinin yelkenlerinin altıncı yüzyıla kadar dikdörtgen yelkenler olduğu anlaşılmaktadır.

Gemi inşa yöntemleri incelenen dönemde tedricen değişmiştir ancak Roma gemileri için kullanılmış gemi inşa teknikleri, özellikle yedinci yüzyıldan itibaren hızla dönüşüm geçirmiştir. Eski Yunan ve Roma savaş gemileri, düşman gemilerinin mahmuz darbelerine karşı dayanıksız olmamaları için ve düşman gemilerine son süratle darbeler indirirken kendi omurga yapılarına zarar vermemeleri için çok sağlam bir şekilde inşa edilmişlerdir. Kabuk yöntemi diye gruplandırılan bu yöntemlerin, geminin ilk inşa edilme aşamasında yüksek ahşap tüketimi ve vakit alan ince işçilik gereksinimi gibi dezavantajları vardır. Buna karşın Erken Bizans döneminin son iki - üç asrında giderek tercih edilecek savaş gemisi inşa tekniği haline gelecek armuz kaplama tekniği çok daha pratiktir. Eski yöntemde değerli ahşap blokları heykel gibi derinlemesine yontarak birbirine tam uyan modüler parçalar yapılması gerekmektedir. Oysa armuz kaplama ile basit kalaslar birbirine çakılarak kabuk oluşturulmakta, akabinde omurga çiviler yardımıyla içine oturtulmaktadır. Bu yeni yöntemlerle, çok sayıda gemiyi, kısa zamanda, vasat bir marangozluk yeteneğine sahip ustalarla denize indirmek mümkün olmaktadır. Bu durum Bizans donanmasının gemi stoğunun kriz zamanlarında hızla genişletilebilmesini mümkün kılmıştır. Bu önemli avantajlarına karşın, ilk inşası görece kolay olan gemilerin kalafatlama başta olmak üzere tekrarlayan bakımlara ihtiyacı çok daha fazladır. Dolayısıyla ihmal edilen filolar demirli oldukları limanlarda Eski Roma filolarına göre daha çabuk çürümektedir.

Bizans donanması Roma donanmasının devamıdır. I. Konstantinus imparatorluğun dini politikasını tersine çevirerek Hıristiyan inancının yayılmasını hızlandırmış ve Tetrarşi yönetimini ortadan kaldırarak tüm imparatorluğu şahsi idaresi

[1] M. C. Howatson, **Oxford Antikçağ Sözlüğü**, çev. Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 338.

altında birleştirmiştir. İç savaşlar sırasında Byzantium kentinin özgün konumunun sağladığı avantajları açıkça görmüştür. Karadeniz ve Doğu Akdeniz'e hâkim yeni bir başkent kurmakla Roma devletinin bin yıl kadar yaşamaya devam edeceği ikinci bir merkez yaratmıştır. İmparatorluk; Kavimler Göçü ve İslam fetihleri karşısında defalarca bu nüveye kadar geri çekilmiş, bozulmuş düşmanlar başkentten uzaklaşırken eyaletler bu coğrafyanın doğal merkezi Konstantinopolis'e yeniden bağlanmışlardır. Fakat imparatorluk donanması olmaksızın düşman saldırılarını Konstantinopolis surlarında, Marmara ve Haliç sularında durdurmak mümkün olmayacaktır. İncelenen dönemin ilk yarısında Bizans donanmasının görevi imparatorluğun gücünü uzak kıyılara taşımak olmuştur. Erken Bizans döneminin ikinci yarısında donanmanın asli görevi öncelikle başkenti savunmak haline gelecektir.

İmparatorluk devri boyunca Roma donanmasının iki görevi vardır: Mısır, Kuzey Afrika ve Sicilya'dan Roma ve daha sonra Konstantinopolis'e tahıl sevkiyatı yapan ticaret konvoylarını korumak ve nehir hudutlarında devriye gezmek. Donanmanın çoğu İtalya'dadır. Napoli Körfezi'ndeki Misenum'da (Classis Misenensis) ve Ravenna'nın limanı Classis'te (Classis Ravennatis) iki donanma üssünde konuşlanmıştır. Ayrıca Manş Denizi'nde, Ren, Tuna ve Fırat nehirlerinde de Roma filoları bulunmaktadır. Konstantinopolis'in başkent olması ile Konstantinopolis ve daha önce de bir donanma üssü olan İskenderiye'nin donanma mevcudu artmaya başlamıştır.

Beşinci yüzyılda Vandal Krallığı'nın Kuzey Afrika'da kurulması ile Batı Roma İmparatorluğu önce en önemli tahıl kaynağından mahrum kalmış, akabinde Batı Roma donanması çeyrek asır içerisinde ortadan kalkmış, sonuçta devlet yıkılmıştır. Jüstinyanus'un amfibi güçler kullanarak Batı Akdeniz topraklarını yeniden fethetme girişimi; askeri olarak başarıya ulaşmış gibi gözükse de uzun süren savaş koşulları ve veba yüzünden kazanılan eyaletler harap hale gelmişlerdir. İmparatorluğa kazanç sağlayamamış, aksine yük olmuşlardır. Sasaniler ile yeniden alevlenen savaşlarda, donanma lojistik bir role oynamak durumunda kalmış, zaman zaman ihmal edilmiştir. Her iki imparatorluğun da bu kısır mücadeleden tükenmiş halde çıkması ilk Müslüman fetihlerini kolaylaştırmıştır. Sasaniler Doğu Akdeniz halklarının denizcilik kabiliyetlerini etkin biçimde kullanacak kadar uzun süre bölgede egemen olamamışlardır. Fakat yedinci yüzyıl ortasından itibaren Müslüman Araplar tarafından

yerli Hıristiyan usta ve denizcilerin istihdam edilmesi ile ilk kez Akdeniz'de Bizans donanması ile eşit şartlarda rekabet edebilecek bir düşman donanması ortaya çıkmıştır.

Thema teşkilatı, İslam fetihleri yüzünden düzenini yitirmiş Bizans askeriyesinin kendisini yeniden düzenleme çabası sonucunda ortaya çıkmıştır. Themalar, bir bakıma altıncı yüzyıl sonlarında Mavrikius zamanında Kartaca ve Ravenna'da kurulmuş Eksarkhos sisteminin imparatorluğun elinde kalan tüm eyaletlere uygulanmasıdır. Bu sistemde, merkezi yönetimden özerk hareket etme inisiyatifi verilmiş, askeri ve sivil yetkileri şahsında toplayan strategos unvanlı bir yerel yönetici; merkez hazinesine yük olmadan toprak karşılığında hizmet eden thema askerlerinden oluşan bölgesel ordunun komutanı olarak hizmet etmektedir. Tez çalışmasında incelediğimiz dönemin sonunda, III. Leo tarafından ilk deniz theması olan Karabisianoi tasfiye edilmiş, yerine Anadolu'nun güney kıyıları boyunca uzanan Kibyrrhaioton deniz theması kurulmuştur. Thema filolarının yeniden isyan etmesi ihtimali göz önüne alınarak, Rum ateşi silahları artık yalnızca Konstantinopolis'teki imparatorluk filosunun kullanımına verilmiştir. Rum ateşi silahlarının gelişimine paralel olarak özel deniz piyadesi sınıfları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar sifonatores denilen bu özel eğitimli deniz piyadeleri hakkındaki bilgeler onuncu yüzyılda sayıları artan askeri kılavuzlara dayansa da, İsauria Hanedanı döneminde artık ayrı bir askeri sınıf olarak ortaya çıkmışlardır.

Bizans savaş gemileri, özellikle ufak Roma savaş gemisi sınıflarından türemiştir ancak Orta Bizans dönemine gelindiğinde Roma gemilerinden evrildiğine delalet edecek neredeyse hiçbir ortak öğe varlığını sürdürememiştir. Cumhuriyet dönemi Roma donanması; düşmanı bulup batırmaya odaklanmıştır. Gemileri ele geçirmek yerine mahmuzla veya menzilli silahlarla batırmak devrin tüm donanmalarının teamülüdür. Cumhuriyet donanması; Kartaca, Yunan, Makedonya, Selevkos, Pontus ve Mısır donanmaları ile mücadele ederek Akdeniz'de ayakta kalan tek profesyonel donanma teşkilatı haline gelmiştir. Özellikle Helenistik Krallıklar; çok sayıda kürek sırasına sahip, ağır tonajlı ve çok sayıda menzilli silah ile teçhiz edilmiş gemiler inşa ederek denizlerde bir silahlanma yarışı başlatmışlardır. Fakat M.Ö. 31'de Aktium Deniz Savaşı'nda ilk Roma imparatoru Oktavianus'un muzaffer olmasından sonra bu çok sıra kürekli ağır savaş gemilerinin devri kapanmıştır. Çünkü artık Akdeniz'in huzurunu bozabilecek rakip bir donanma kalmamıştır. Hafif ve hızlı

gemileri tercih eden korsanları yakalamak için Roma imparatorluk donanmasının da tedricen büyük tonajlı gemileri terk etmesi gerekmiştir. Sonuçta imparatorluk dönemi donanması; neredeyse tamamen iki sıra kürekli (bireme veya bieres), üç sıra kürekli (trireme veya trieres) kadırgalardan müteşekkil bir askeri nakliye, konvoy eskort ve nehir devriye gücü haline gelmiştir. Milattan sonraki iki asır boyunca, Misenum ve Classis donanmalarında quinquereme (Yunanca beş sıra kürekli anlamına gelen penteres πεντήρης) sınıfı hariç üçten çok sıra kürekli gemiler yalnızca amiral gemisi olarak listelenmektedir.

Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Tetrarşi, Konstantinus Hanedanı ve Theodosius Hanedanı zamanında çok sıra kürekli gemileri inşa etmek için gereken uzmanlık da giderek kaybolmuştur. Fakat ilk olarak Cumhuriyet dönemi sonlarında İlliryalı korsanlar tarafından geliştirilmiş çok hafif ve kıvrak çektiriler olan liburnia sınıf gemiler önem kazanmaya başlamışlardır. Bu gemiler iki veya üç sıra kürekli olarak inşa edilebilmektedirler. Altıncı yüzyılda liburnia sınıfından geliştirilmiş dromon savaş gemisi tipi, Bizans donanmasının tercih edilen savaş gemisi tipi haline gelmeye başlamıştır. Vandal donanmasının 468 yılında ateş gemileri ile Doğu ve Batı Roma donanmalarını aynı anda tuzağa düşürerek Tunus açıklarında imha etmiş olması, savaş gemisi tasarımında bu değişime vesile olacaktır. Altıncı yüzyıl başında Anastasius ekonomiyi düzelttiği için donanmayı yeniden deniz muharebesi yapabilecek kapasiteye çıkarabilmiştir. Dromon sınıfı savaş gemileri tercih edilmiştir.

Jüstinyanus zamanına gelindiğinde, muharip gücü tamamen dromon tipi savaş gemilerinden oluşan amfibi sefer kuvvetleri, Batı Akdeniz'in yeniden fethini başarıyla gerçekleştirmiştir. Mavrikius zamanında kurulan Eksarkhosluklar komutası altında İtalya ve Kuzey Afrika'da mütevazı filolar bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tuna Nehri ve kollarındaki filolar daimî hale gelmiştir, nehirde işlemesi için giderek su kesimi sığ ve tabanı düz dromonlar tercih edilecektir. Lombardlar incelenen dönem içerisinde askeri denizcilikle fazla ilgilenmemişler; Avarlar, Slavlar ve Tuna Bulgarları tek parça tomruktan oyulmuş kayık boyutunda deniz araçları kullanmışlardır. Sasaniler Akdeniz'e vardıktan sonra hızla donanma kurarak Rodos'u ele geçirmişlerdir ancak Emevi donanması gibi profesyonel bir deniz gücü haline gelecek vakitleri olmamıştır.

İlk Müslüman askeri denizcilik filoları, Halife Osman devrinden itibaren kısa süre öncesine kadar Bizans kontrolünde olan tersane tesisleri kullanılarak, Bizans gemi tiplerini ve teşkilatını örnek alarak inşa edilmişlerdir. Dromon, chelandion gibi sözcükler Yunanca denizcilik terimleri Arapça'ya geçmiş, şalandi (chelandion) Emevi ve Abbasi donanmalarındaki başat gemi tipi haline gelmiştir. Emeviler Kuzey Afrika'da Tunus başta olmak üzere yeni tersane tesisleri kurmuşlardır. Sonuç olarak Müslüman donanmaları Zâtüssavârî Deniz Zaferi'nden itibaren öz güven kazanarak Konstantinopolis yolu üzerindeki deniz menzillerini sistematik olarak ele geçirmeye girmişlerdir. Emevi donanması; Akdeniz'de adalara, kıyılara yapılan akınlarda ve Kuzey Afrika fethinin tamamlanmasında önemli başarılar elde etmiştir. Fakat üç Konstantinopolis kuşatmasında da başarısız olmuştur.

İsauria Hanedanı zamanında yapılan reformlarla güçlenen Bizans donanması, sekizinci yüzyıl boyunca Arap filoları ile savaşmakta giderek daha başarılı hale gelmiştir. Sonuçta Kibyrrhaioton themasına bağlı güçler 747'de Kıbrıs'ta Kerameia'da Emevi filolarını yenilgiye uğratılmıştır. Emevi ailesinin birkaç yıl içerisinde yönetimi kaybetmesi sonucunda Müslüman donanmasının yeniden kurulması gecikecektir. Bizans donanması Müslüman şube hanedanları tarafından yeni filolar kuruluncaya kadar bir kez daha Akdeniz'in hâkimi olarak kalmıştır.

Sınırlamaların ilki kronojiktir. Bu tez çalışmasında incelenen dönem, 306 - 726 yılları arasıdır. Bu dönemin başında, yani I. Konstantinus devrinde, Akdeniz'deki yegâne profesyonel donanma teşkilatı Roma donanmasıdır. İncelenen dört asır boyunca Bizans donanması; Vandallar, Avar-Sasani ittifakı ve ilk Müslüman Arap donanmaları karşısında Akdeniz'deki üstünlüğünü en az üç kez yitirme noktasına gelmiş, ancak her defasında meydan okumalara karşı yeniden dirilerek başat donanma statüsünü geri kazanmayı başarmıştır. Dönemin sonlarında hem gemi inşa teknolojileri hem donanma silahları hem de donanma teşkilatında ivme kazanan gelişmeler açısından, Bizans İmparatorluğu'nun yeniliklere liderlik eden taraf olduğu görülmektedir. Bizans donanmasında III. Leo'nun hükümdarlığı boyunca yaşanan yıkıcı iç çatışmalar ve ardından hayata geçirilen denizcilik reformları sonucunda başkent ve thema (eyalet) donanmaları arasındaki iş bölümü ve statü ayrımı oturmuştur. Donanmanın, Orta Bizans dönemi boyunca bürüneceği roller kanıksanmıştır. Özel eğitimli deniz piyadeleri, Haçlı Seferleri zamanına kadar

Akdeniz'de kullanılacak savaş gemisi tipleri, başkent Konstantinopolis'in Haliç'teki zincir ve Marmara kıyısındaki liman tesisleri arasındaki sinerjiye dayanan özgün deniz savunma stratejisi yerleşmiştir. Bizans donanmasının, Roma donanmasından miras almış olduğu, uyarlamalara tabi olsa dahi hâlâ varlığını sürdürmeyi başarmış son özellikleri de ortadan kalkmıştır.

Kronolojik sınırlamalar seçilirken, Bizans donanmasının kendi süreklilik ve kopuşları dikkate alınmıştır. Zira Erken Bizans dönemini 641 yılında noktalayan tarihyazımı anlayışı; söz konusu donanma olunca amaçlara hizmet etmemektedir. Donanma ile ilgili bir araştırmayı Yunanca'nın Latince'nin yerine tek resmi dil haline geldiği ve ilk İslam fetihleri sonucunda Mısır Suriye eyaletlerinin kesin olarak kaybedildiği Heraklius devri ile sonlandırmak, hipotezler açısından bir anlam taşımamaktadır. Buna mukabil, 726 yılında yaşanan iç savaştan başkent donanmasının galip çıkması ve aynı yıl başlayan ikona kırıcılık akımının, devleti ve toplumu hızlı bir dönüşüm sürecinde sokması Bizans donanması için en önemli kopuş noktasıdır. Roma donanmasının hikayesi nihayet sona ermektedir. Orta Bizans dönemi boyunca göreceğimiz üzere, Bizans donanması Konstantinopolis'i savunan en önemli askeri güç ve iktidardaki müesses nizamın garantörü haline gelmektedir.

Coğrafi sınırlamalar koymak konusunda, kronolojik sınırlamalara uygulanandan daha esnek bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bunda en önemli faktör, Batı Roma yıkılıncaya kadar Roma ve Konstantinopolis'in aynı devletin iki idari merkezi olarak algılanmasıdır. Beşinci yüzyılda Batı Roma idaresi çöktükten sonra da Konstantinopolis'teki yönetim, kendisini meskûn dünyanın merkezi olarak görmeye devam etmiştir. Hazinenin dolu ve askeriyenin güçlü olduğu devirlerde donanma sayesinde kaybettiği bölgeler üzerindeki hak iddialarını söylemden eyleme çevirmesi ve zayıflık anlarında dahi yabancı devletler tarafından meskûn dünyanın siyasi meşruiyet kaynağı olarak algılanması, bunu kabul etmeyen kararlı düşmanlarına direnerek zamanla kendisini kabul ettirebilmesi önemlidir. Bizans İmparatorluğu, Roma'nın emperyal ideolojisini muhafaza etmiştir. Bizans donanması incelediğimiz dönemin sonlarından itibaren ana hatları ile Doğu Akdeniz'de konuşlanmış bir güç haline gelecektir. Fakat devlet kendisini yalnızca bir Doğu Akdeniz gücü olarak algılamadığı için, Karadeniz'in kuzeyindeki steplere, Orta ve Batı Avrupa krallıklarının iç işlerine yahut Kızıldeniz meselelerine müdahale etmekten asla

vazgeçmeyecektir. Bizans diplomasisi ve Bizans donanması bu müdahalelerin araçlarıdır. İmparatorluk zaman zaman deniz aşırı eyaletleri ile kara yolu bağlantısını yitirmiş, Roma yol ağı bakımsızlık ve akınlar yüzünden kullanışlılığını kaybetmiş, bu yüzden donanmanın önemi Roma dönemine kıyasla çok artmıştır.

Orta Bizans dönemine gelindiğinde Bizans İmparatorluğu artık denizci karakteri ile öne çıkan bir devlettir. Abbasi iktidarının başkentini Şam'dan Bağdat'a taşıması, odak noktasının da Akdeniz'den Hint Okyanusu ve İç Asya'ya kayması sonucunu doğuracaktır. Sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu, artık Akdeniz'de daimî bir askeri denizcilik teşkilatını sürdürmek için merkez ekonomisinden kaynak ayıran tek devlet olarak kalmıştır. Erken Bizans donanması; özel olarak inşa edilmiş savaş gemileri ve deniz piyadeleri istihdam etmektedir. Bu sayede Bizans deniz güçleri; çoğu savaş zamanı el konulmuş ticaret gemilerine bindirilmiş denizde savaşmakta deneyimi sınırlı askerlerden oluşan düşman deniz güçlerini, çok daha kalabalık oldukları zamanlarda dahi genellikle yenebildiği görülmektedir.

Bizans İmparatorluğu yedinci yüzyılın son yıllarına kadar Kuzey Afrika'dan, onuncu yüzyılın başına kadar Sicilya'dan atılamamıştır. İtalya'daki son toprağı Bari'yi yitirmesi ise 1071 Malazgirt Zaferi ile aynı yıl içerisinde gerçekleşecektir. Görüldüğü gibi, Orta Bizans döneminde dahi Bizans donanmasının operasyon sahası yalnızca Doğu Akdeniz'den ibaret olmayacaktır. Dolayısıyla Erken Bizans donanması ile ilgili bir çalışmada coğrafi çerçevenin, donanmanın güçlendirildiği dönemlerde doğrudan etki ettiği denizleri de içerecek şekilde genişletilmesi gerekmiştir. Altıncı yüzyıl sonlarından itibaren Bizans nehir filolarının örgütlenmesi de olgunlaşmıştır.

Bizans İmparatorluğu ortaya çıktığı andan itibaren, devlet adamlarının vizyonu Doğu Akdeniz ile sınırlı değildir. I. Konstantinus'un babası I. Konstantius, Roma dünyasının Doğu Akdeniz'e en uzak eyaleti olan Britanya'yı Tetrarşi yönetimi adına geri kazanmayı başarması şartıyla dörtlü yönetimde kendisine yer bulabilmiştir. I. Konstantinus ise babasının askerleri tarafından Britanya'da York'ta imparator ilan edilmiştir. Şüphesiz ilk Bizans imparatoru ve Konstantinopolis'in kurucusudur, fakat ona yalnızca Bizans imparatoru demek büyük bir hata olacaktır, zira kendisini ilk Roma imparatoru Augustus'tan itibaren süren zincirin bir halkası olarak gördüğü aşikârdır. Aynı hüküm tüm Roma topraklarını son kez bir tek hükümdarın idaresi

altında birleştirmeyi başaran I. Theodosius için de geçerlidir. I. Leo, kendisi tahta çıkmadan önce Konstantinopolis'te imparatorluk makamı için bir aday olarak düşünülmüş olan Anthemius'u Konstantinopolis'ten göndererek Batı Roma imparatoru yapmıştır. Akabinde imparatorluğun her iki yarısı adına inisiyatifi ele alarak Vandal sorununu çözmeye teşebbüs etmiştir. Fakat gönderdiği donanma imha edilmiş ve Batı Roma yalnızca on yıl içerisinde yıkılmıştır. Zeno tahtını kaybetme riski yaşadığı için Odovakar'ın Batı Roma imparatoru unvanını kaldırdığı ve İtalya kralı olmakla yetineceği dayatmasını kabullenmek zorunda kalmıştır. Anastasius; I. Leo zamanında imha olmuş savaş filosunu ihdas etmiş ve hazineyi Jüstinyanus Hanedanı'na dolu bırakmıştır. Onun sayesinde Jüstinyanus; Kuzey Afrika, Sicilya, Adriyatik kıyıları, İtalya, Korsika, Balear Adaları ve Güney İspanya'yı geri almayı başarmıştır. Fakat İtalya seferi sırasında başlayan veba salgını Bizans donanması tarafından imparatorluğun tüm eyaletlerine taşınarak nüfusu ve ekonomiyi kırıp geçirmiş, bu atılımı akamete uğratmıştır. Babası Kartaca Eksarkhosu olan Heraklius, Sasani İmparatorluğu ile girilen çeyrek asırlık ölüm kalım mücadelesini kazanmıştır. Çok geçmeden Müslüman orduları karşısında Sasani İmparatorluğu yıkılırken, Bizans İmparatorluğu varlığını sürdürmeyi başaracaktır. Ancak Heraklius; Bizans İmparatorluğu'nun tüm kaynaklarını Suriye ve Mısır'ı geri almak için kullanmıştır. Aynı eyaletler bu defa Müslüman Arap güçlerinin saldırısına uğrayınca para ve insan gücü açısından tükenmiş Bizans askeriyesi çok direnememiştir. İlk Müslümanlar yerli Hıristiyan marangoz ve denizcilerden etkin bir şekilde faydalanmasını bilmiş, Bizans donanmasını yenmiş, Bizans başkentini defalarca kuşatmışlardır. Fakat Bizans donanması Roma donanmasına son derece yabancı olan kıyılarda savunma odaklı bir doktrin benimseyerek saldırıları karşılamıştır. Bununla birlikte tekrar tekrar örgütlenerek Müslüman kıyılarına misilleme yapacak özel birimler de geliştirmiştir. Donanma yüzünden, o zaman dek görülmüş en geniş imparatorluğa sahip Emeviler, Sasani İmparatorluğu'na vurdukları öldürücü darbenin bir benzerini Bizans'a vuramamış, deniz ve surlar ile korunan Konstantinopolis surları önünde başarısız olmuşlardır. Onuncu yüzyılda inisiyatif yeniden Konstantinopolis'in eline geçecektir. Bizans İmparatorluğu bin yılı aşan ömrünü donanmasına borçludur.

Bu tez çalışmasının en önemli kaynakları; bilinçli bir tarihyazımı amacı ile Bizans döneminde yazılmış birincil/temel kaynaklardır. Bunlar üç grupta toplanabilir:

Grekoromen geleneği takip eden tarih eserleri, kilise tarihleri ve kronikler. Ayrıca aziz hayatları, konsil kararları, Theodosius Hanedanı saray şairi Klaudianus'un yergileri veya Psidyalı Georgeios'un epik şiirleri gibi edebi eserler ve mühürler gibi çeşitli yazılı kaynaklardan da tarihlendirmeyi düzeltmek ve Bizanslı tarihçilerin açıklık getirmediği noktaları aydınlatmak için faydalanılmıştır. Ayrıca bu bölümde özel olarak üzerinde durmayacağımız; eserlerini sonraki asırlarda derlenmiş "diğer Bizans kaynaklarındaki alıntılardan[2]" takip edebildiğimiz veya fragmanlar halinde çok azı günümüze ulaşmış çok sayıda Erken Bizans birincil kaynağı bulunmaktadır. Bu kategoride sayılabilecek tarih eserleri, günümüze büyük ölçüde korunmuş halde ulaşmış Erken Bizans tarih kaynaklarından, sayıca çok daha fazladır. Bu eserler incelenmiştir. Öte yandan, başta kilise tarihlerinin fragmanları olmak üzere, bu kayıp eserlerin çoğunun Bizans donanması ile ilgili tez çalışmamız açısından fazla bir katkısı olmadığı vurgulanmalıdır.

Bizans tarih yazımı, Yunan ve Roma tarihyazımı geleneklerinin mirasçısıdır. Bu geleneklerin üzerinden gelişen Hıristiyan tarihyazımı ekolleri olarak kilise tarihlerinin ortaya çıkması ve kronik türünün olgunluğa erişmesi Erken Bizans döneminde gerçekleşmiştir. Herodotos ve Thukydides geleneğinden gelen Eski Yunan tarihyazımı geleneğinin Bizans devrindeki en başarılı temsilcileri Erken Bizans devrinde eser vermişlerdir. Bunların arasında en önemlisi Jüstinyanus devri tarihçisi Prokopios'tur. Thukydides üslubunu yakinen takip etmektedir. Ancak titiz bir tarihçi olan Prokopios'un bile bir kaynak olarak sorunları vardır. Mesela 540 yılında başlayarak donanmayla tüm Akdeniz'e taşınan vebaya dair anlatısı ile Thukydides'in Peloponez Savaşları'nın ikinci yılında M.Ö. 430 başlayan Atina'daki salgın anlatısına dair metni arasında gözlem olduğunu kabul etmemiz zor bazı paralellikler bulunmaktadır. Fakat Bizans donanmasının bir aktivite patlaması yaşadığı Jüstinyanus devri amfibi operasyonlarının çoğuna tanıklık etmiş olduğu için çok değerli bilgiler vermektedir.

Kilise tarihi; Erken Bizans devrinde Eusebius ile dördüncü yüzyıl başlarında olgunluğa ulaşan yeni bir tarihyazıcılığı modelidir. Hıristiyanlık devlet dini olmadan önce eser vermiş Sextus Jülius Afrikanus gibi öncüleri konumuz açısından önemli

---

[2] Levent Kayapınar, "Bizans Kaynaklarının Neşri: Türkiye'deki Durum", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, Bildiriler, Ankara 18-20 Mart 2010**, Ed. Prof. Dr. Mehmet Öz, TTK, Ankara, 2011, s. 146.

değildir. Çoğu insanlığın yaradılışı ile başlayan bu eserlerin yazarları, dini doktrin açısından hatalı saydıkları imparatorlara karşı düşmanca bir tutum benimseyebilmektedirler. Çoğunlukla halkları ve mekanları İncil'deki tabirlerle anarlar, İncil'den alıntılar yaparlar. Orta Bizans dönemine gelindiğinde bu tarihyazımı modeli, Batı Avrupa'da ve Doğu kiliselerine bağlı ruhbanlar arasında da standart hale gelmiştir. İncelediğimiz dönemde bunların arasında en önemlileri Eusebius, Borissuslu Filostorgius, Kıbrıslı Theodoritus, Sokrates Skolastikus, Sozomenus ve Evagrius'tur. Fakat çalışmamızda Filostorgius, Theodoritus ve Sokrates'in donanma ile ilgili bir önemli katkıları olmadığı görüldüğü için kendilerine bu çalışmada yer verilmemiştir.

Kronikler, genellikle ruhbanlar tarafından, Hıristiyan bakış açısı ile yazılmış, olayları yıl yıl kaydeden vakayinamelerdir. Kullandıkları metodoloji, kronolojik cetveller ve fihristler; Akkad, Hitit, Babil, Assurbanipal yıllıkları[3] ve Yahudi geleneğine ait vakayinamelerde kökenlerini görebileceğimiz bir tarihyazımı modelini sürdürmektedir. Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaşması ile kronik formatındaki Yunanca ve Latince eserler hızla yaygınlaşmıştır. Tezhipli el yazması türünün gelişiminde Erken Bizans dönemi önemlidir, Golenişev papirüsü adıyla da bilinen 392 yılında sona eren İskenderiye Kroniği gibi örnekler vardır[4]. Tezin yöntemlerinin tartışıldığı kısımda Erken Bizans dönemi tezhipli el yazmalarındaki minyatürlerin niçin bu çalışmaya dahil edilmediği tartışılacaktır. Hıristiyan bir anlayışla Yunanca yazılmış erken tarihli kronikler, kilise tarihleri ile yakından ilişkilidirler. Bazı kronikler, yerel vakaları, hükümdarları, memurları, afetleri kaydetmekle yetinirken, diğer kronikler cihan tarihi bakış açısını benimseyerek o çağda bilinen meskûn dünyaya dair tüm duyduklarını kaydetmektedirler. Varlığından haberdar olduğumuz Epifanesli Eustathios'un kroniği ve Teofanes kroniğine ilham veren Georgios

---

3 Umberto Eco, **Antik Yakındoğu**, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 201-202, 220, 234, 291.

4 Bu referans eseri toplamda iki cilttir: Oliver Nicholson, (Ed.). **The Oxford Dictionary of Late Antiquity**, (2 Volumes), Oxford University Press, Oxford, 2018. Günümüze ulaşan Golenişev papirüsü örneği aslında altıncı yüzyılın ortalarında üretilmiş bir istinsahtır. Bu yazma bugün Moskova'da Puşkin Müzesi'ndedir. Roma İmparatorluğu'nda İlkçağ bilim geleneğine ağır bir darbe vuran, Hıristiyan dogmasının düşünceye ve topluma egemen olmasında dönüm noktası olan İskenderiye Serapeumu'nun dördüncü asır sonlarında uğradığı yıkımdan bahsetmesi ile ünlüdür. Nicholson, Cilt: 1, s. 339.

Synkellos'un kroniği gibi bazı önemli eserler kayıptır[5]. Yedinci yüzyıl tarihi için çok değerli olan Paskalya Kroniği ve Monemvasia Kroniği gibi birçok önemli kronik anonimdir. İncelediğimiz dönemde bunların arasında en önemlileri Markellinos'un, Malalas'ın, Niku'lu İoannes'in ve vaiz Teofanes'in kronik eserleridir.

Yukarıda tanıttığımız kaynak türleri dışında Erken Bizans döneminden sonra yazılmış ancak Erken Bizans dönemi olayları hakkında bilgi içeren bazı eserler vardır ki bunlardan tez çalışmasında çok az yararlanılmıştır. Slavların Hıristiyan olmasına çok katkısı olmuş Konstantinopolis Patriği Fotios'un dokuzuncu yüzyılda geniş kütüphanesindeki eserlerden seçkiler yaparak yazdığı "Bizans döneminde ansiklopedi tarzında yapılmış ilk eser[6]" olan Myriobiblos ile onuncu yüzyıl anonim ansiklopedik sözlüğü ve tarih antolojisi Suda gibi eserlerde de donanma ile ilişkilendirilebilecek bazı kayıtlar bulunmaktadır. Fakat bu geç tarihli kaynaklarda karşılaşılan, çoğunlukla bağlamından kopuk alıntılar, artık teferruat olarak sayılarak bir iki düzeltme hariç, tez çalışmasına dahil edilmemiştir. Dokuzuncu yüzyıl yazarı Keşiş Georgios'un kroniği, aslen aziz hayatları yazmakta uzmanlaşmış onuncu yüzyıl yazarı Mütercim Simeon'un kroniği, onuncu yüzyıl yazarı Kedrenos'un tarih eseri ve Manasses'in kroniği gibi Orta Bizans dönemi eserleri, Âdem peygambere kadar geçmişe gittikleri için bazen önceki kayıtların hangilerinin sahih sayılarak aktarıldığı hususunda faydalı olabilmektedirler. Fakat bu sonraki asırlara ait eserlerde Erken Bizans donanması ile ilgili pasajlar ya elimizdeki eserlerden aynen alıntı yapmaktadır ya da eski savaş gemileri hakkında varsayımlar yapmaktan doğan anakronizm sorunları vardır. Mesela Kedrenos, yedinci yüzyıl olayları için Teofanes'ten uzun pasajları aynen aktarmaktadır. Fakat Müslüman Araplar tarafından gerçekleştirilen ilk kuşatmalar hakkında bilgi verirken, Rum ateşinin mucidi Kallinikos'un Teofanes'in dediği gibi Lübnan'daki Heliopolis'ten (sonraki asırlarda Baalbek) değil, Mısır'daki Heliopolis'ten olduğunu iddia etmek gibi bazı keyfi değişiklikler yapmaktadır. Evrensel kroniği 1081 yılına kadar Bizans tarihini tarayan Manasses; I. Manuel'in sarayına yakın bir edebiyatçıdır[7]. Eserindeki

---

5 Synkellos tek kayda değer sekizinci yüzyıl kroniğidir. "Şu ana kadar Yorgios Synkellos'un eserinin bir yazmasına rastlanmamıştır. Çalışmasını ölümünden sonra kullanan ve devam ettiren arkadaşı Bizanslı Keşiş Teofanis'in eserinden öğreniyoruz". Kayapınar, s. 157.

6 Kayapınar, s. 161.

7 John H. Rosser, **Historical Dictionary of Byzantium**, The Scarecrow Press, London, 2001, (Dictionary), s. 254.

minyatürler değerlidir fakat ne yazık ki anlatısı "özgün nitelikte değildir[8]". Aynı döneme ait Skylitzes kroniği minyatürleri gibi gemiler on ila on ikinci yüzyıl gemi inşa teknolojilerini yansıtmaktadır. Bunlar gibi birbirini tekrar eden kaynaklar yerine, muhafaza ettikleri alıntıların kaynağı olan, Erken Bizans dönemi ile çağdaş birincil kaynaklar tercih edilmiştir.

Tarih eserleri arasında Konstantinus Hanedanı'ndan Alarik'in 410 yılında Roma'yı yağmalamasına kadarki dönem için en önemli kaynağımız beşinci yüzyıl başında yazan Zosimus'tur. Hıristiyan karşıtı bir tutumu vardır, son büyük putperest Roma tarihçisidir. İmparatorluk döneminin en başından, I. Theodosius'un oğullarının yönetimine kadar ulaşır[9]. Eseri altı kitap halinde düzenlenmiştir. İlk kitap Augustus'tan Carinus'a kadar bir özet niteliğindedir. İkinci kitapta Diokletianus'tan 354 yılına kadar Konstantinus Hanedanı'nın ilk üyelerinin, üçüncü kitap 355 – 365 yılları arasında aynı hanedanın son temsilcisi Jülianus'un, Jovianus'un ve sonraki hanedanın kurucusu Valentinianus'un yönetimleri sırasında olan gelişmeleri aktarır. Dördüncü kitap Valentinianus Hanedanı ve I. Theodosius devrinden, beşinci kitap Theodosius'un iki oğlu yönetiminde Batı ve Doğu Roma'nın ayrıldığı 395 – 408 yıllarından bahsetmektedir. Altıncı kitap Alarik'in eylemlerini takip etmekte, Attalus'un hükümdarlığının sona erdiği 410 Haziran ayında anlatı yarım kalmaktadır[10]. Dexippus'un, Eunapius'un ve Olympiodorus'un eserlerinden faydalanmıştır ve Roma'nın yıkılması kavramından ilk bahseden kişidir. Roma'nın putperest dönemde yalnızca yarım asırda Akdeniz'i tanrıların desteği ile ele geçirdiği buna karşın Hıristiyanlık güçlendikçe bu destek yitirildiği için barbarlar karşısında hezimetler yaşandığı eserin ana temasıdır[11]. Beşinci yüzyıl başını kendi yaşadıklarına dayanarak yazmıştır. Diğer kaynakların boş bıraktığı dönemler için özellikle önemli bir kaynak haline gelmektedir. Eserleri kullanmakta çok titiz davranmamış, mesela Stiliko'dan bahsederken komutana iltifat eden Eunapius'tan bir pasaj ardından, Stiliko'dan nefret eden Olympiodorus'tan alıntılar vermeye geçerek kafa karıştırıcı bir

8 Kayapınar, s. 170.
9 Rosser, Dictionary, s. 421.
10 Tuğçe Ünver, "Zosimus'un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü: Historia Nova Örneği", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2020, s. 54.
11 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1614 – 1615.

anlatı ortaya koymuştur[12]. Kaynaklarını özensiz kullandığı ve Hıristiyan imparatorlara karşı önyargıları dikkate alınmalıdır. Zosimus, modern Batı dillerine tercüme edilmiştir. "Historia Nova'nın orijinal metni günümüzde Vatikan'da bulunmaktadır[13]". Sartlı Eunapius'un eseri fragmanlar halindedir, ancak bu kaynaktan da istifade edilmeye çalışılmıştır.[14] Ancak Zosimus içerisinde uzun alıntılar halinde korunduğu için genellikle Zosimus kullanılmıştır[15].

Antakyalı soylu Yunan bir aileden gelen eski bir asker olan Ammianus Marcellinus, I. Theodosius devrinde ve hemen öncesinde Gotlar ile Roma askeriyesi arasında cereyan eden olayların en önemli tanığıdır. Bir savaş muhabiri gibi olayları canlılıkla aktarabilmektedir. Eserini Takitus'a zeyil olarak tasarlamıştır[16]. Ana dili Yunanca olmasına rağmen yıllarca Roma ordusunda hizmet ettiği için eserini Romalı seçkinlere hitap ederek Latince yazmıştır. Antakya ve Roma'da yaşanan adaletsizlikler konusunda kızgınlığını gizlemez. Eserini, Edirne Savaşı'nda alınan hezimetle noktalaması, Cannae'den beri geçen altı asırda Roma askeriyesinin aldığı bu en ağır yenilginin önemini olaylar tazeyken kavradığını göstermektedir[17]. Putperest olmasına karşın Hıristiyanlık ve devlet üzerindeki rolü hakkında şaşırtıcı derecede derin bilgi sahibidir[18]. Her ne kadar anlattığı devirde iç savaşlar sırasında deniz muharebeleri cereyan etmediyse donanmalar toplanmıştır ve resmi devlet dininin değişmesi, akabinde Batı Roma ve Doğu Roma yönetimlerinin ayrılması gibi çok önemli gelişmeler yaşanmıştır[19]. Eser tüm modern Batı dillerine tercüme edilmiştir, bu çalışmada Samet Özgüler tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlanılmıştır[20].

---

12 Bu referans eseri toplamda üç cilttir: Alexander P. Kazhdan, (Ed.). **The Oxford Dictionary of Byzantium**, (3 Volumes), Oxford University Press, New York – Oxford, 1991. Bizans Çalışmaları alanının ilk kapsamlı ansiklopedik sözlük projesidir. Bu referans eserin değeri, daha önceki benzer teşebbüslerin aksine bu alfabetik referans eseri tamamlanabilmiş olmasında yatmaktadır. Zosimus ile ilgili açıklamalar üçüncü cildin sonunda yer almaktadır: Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2231.

13 Ali Hüseyin Toğay, **Sasani Devletinin Tarihi Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2023, ss. 271 – 272.

14 Matthias Becker, **Evnapius aus Sardes: Biographien über Philosophen und Sophisten. Einleitung, Übersetzung, Kommentar**, Franz Steiner Verlag Wiesbaden Gmbh, Wiesbaden, 2013, ss. 173-174.

15 Zosimus, New History, çev. Ronald T. Ridley, Byzantina Australiensia 2, Australian Association for Byzantine Studies, Canberra, 1982.

16 Rosser, Dictionary, ss. 18 - 19.

17 Nicholson, Cilt: 1, ss. 62-63.

18 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 78.

19 Toğay, ss. 268 - 270

20 Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi M.S. 353-378**, çev. Samet Özgüler, Historia Imperium, Historia Yayınevi, İstanbul, 2019.

Filistin'deki Kayserya doğumlu Prokopios; Belisarius'un hukuk danışmanı, seferlerinin tanığı ve tarihçisi olarak Erken Bizans döneminin en önemli tarih eserlerini yazmıştır. Üç eseri de çok değerlidir. Donanma açısından en önemli eseri olan Savaşlar, Jüstinyanus zamanında Sasaniler ile, Vandallar ile, Ostrogotlar ile yapılan mücadeleleri anlatmakta, Bizans donanmasının Batı Akdeniz'i yeniden imparatorluğa kazandırma faaliyetleri ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Eser Attika lehçesi ve zengin bir Yunanca ile kaleme alınmıştır[21]. Attika lehçesini kullanmakla birlikte, İlkçağ terimleri ile yaşadığı dönemin terimleri arasında gerekli gördüğü zaman açıklık getirmek için şerhler koymayı akıl etmiş olması, eserlerini modern tarihçiler için daha da değerli kılmaktadır. Doğaüstü açıklamalara asla başvurmamakta, olayların sebep ve sonuçlarını insanların eylemleri ve doğa ile açıklamaktadır[22]. İmparatorun ısmarlamış olduğu Binalar kitabı beklenebileceği gibi Jüstinyanus'u öven bir tondadır. Buna karşılık yazar hayatta iken yalnızca yönetime muhalif seçkin zümre arasında bilinen ve Prokopios'a ait olduğunu bugün kesin olarak bildiğimiz Gizli Tarih eseri ise tam tersine ağır bir yergidir. Patronu Belisarius'u tamamen eşi Antonina'nın hükmü altında güçsüz karakterli bir kişi olarak tasvir etmekte, imparatoriçe Theodora ve imparator Jüstinyanus'u imparatorluğu yıkmaya niyetli insan suretinde iblisler olarak sunmaktadır[23]. Prokopios'un kişisel tutumlarının bu tez çalışmasını etkilemeyecek konularla sınırlı kalmış olması büyük bir avantaj olmuştur. Prokopios'un eserleri için esas olarak H. B. Dewing'in yapmış olduğu LOEB Classical Library çevirisinden istifade edilmekle birlikte Türkçe çevirileri mevcut olanlar için bunlardan da faydalanılmıştır[24].

İoannes Malalas, Antakyalı bir bürokrattır, 530'larda veya 540'larda Konstantinopolis'e taşınmıştır, 570'lerde ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. Soyadı Süryanice hatip anlamına gelmektedir. İlk Bizans evrensel kroniğini yazmıştır. Eseri günümüze tek bir Yunanca el yazması halinde ulaşmıştır, bu haliyle Jüstinyanus'un ölümü ile sonlanır, sonraki asırlarda Slav dillerine de çevirileri yapılmıştır[25]. İlk ve son

---

21 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1238 – 1239.

22 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1732.

23 Rosser, Dictionary, s. 334.

24 Prokopios, **Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap**, (Procopius, History of the Wars Books I and II, Vol. I, Trans. and Ed. Henry Bronson Dewing, The Loeb Classical Library, London, 1913), çev. Törebey Günaydın, Post Kitap, İstanbul, 2021, s. 51.

25 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1275.

bölümleri kayıptır. Eusebius'tan hem kaynak hem de tarihyazımı modeli olarak yararlanmıştır. Malalas ağdalı Attika lehçesi yerine halk diline yakın bir Yunanca kullanmış, Jüstinyanus devri resmi devlet propagandasını savunmuştur[26]. Ne yazık ki okuyucularını eğlendirmek için dedikoduyu gerçekten ayırt etmeden inanılmayacak hikayeler aktarmak alışkanlığındadır, Antakya ve Konstantinopolis odaklı bir bakış açısı vardır[27]. Donanma ile ilgili meselelere fazla ilgi göstermemiştir. Fakat siyasi tarihi çerçeveyi kurmak açısından değerlidir. Kaynaklarını belirtmez ama eski kronikleri, hatıratları ve devlet kayıtlarını kullanmış olduğu düşünülmektedir. Dil özellikleri yüzünden tarihçiler tarafından cahil sayılarak göz ardı edilmesine karşın, Prokopios'a alternatif oluşturmakta ve belirtmese de aşikâr biçimde pek çok kaynağa müracaat etmektedir[28]. Mitolojiyi, Yahudi Hıristiyan kutsal metinlerini ve Roma tarihini harmanlayan bir yaklaşım tercih eder. Monofizit inancına yakın bir bakış açısı vardır ve "ilk kez 1691 yılında Edmund Chillmead tarafından Latince'ye" çevrilen eseri 18 cilttir[29]. Bu çalışmada Byzantina Australiensia kurulunun 1986'da Melbourne'de yapmış olduğu çeviriden faydalanılmıştır[30].

Agathias, 532 ile 580 yılları arasında yaşamıştır. Myrinalı (Aliağa) varlıklı bir aileden geldiği anlaşılan, İskenderiye'de retorik, Konstantinopolis'te hukuk eğitimi almış, bir süre İzmir'de Pater Civitatis görevi üstlenmiş bir hukukçu ve tarihçidir. Prokopios gibi askeri gelişmelere şahit olmadığı veya devlet arşivlerine erişimi olmadığı ancak elçilik görevleri yapmış tercüman Sergius vasıtasıyla Sasani arşivlerinden yararlandığını iddia etmekte olduğu için Doğu meseleleri açısından eseri çok değerlidir. Prokopios gibi, özel şahıslara karşı bir husumet gütmemiş, nesnelliğini

---

26 Kayapınar, s. 152.

27 Rosser, Dictionary, s. 253.

28 Nicholson, Cilt: 2, s. 825.

29 Birinci kitap yaradılışı, ikinci kitap Eski Yunan ilahlarını, üçüncü kitap Hz. İbrahim'i, dördüncü kitap Argos Krallığı'nı, beşinci kitap Troya'yı, altıncı kitap Aineias'ı, yedinci kitap Roma'nın efsanevi kuruluşunu, sekizinci kitap İskender ve Makedonya fetihlerini, dokuzuncu kitap Roma Cumhuriyet dönemini, onuncu kitap Augustus devrini, on birinci kitap Traianus devrini ve Antakya'daki gelişmeleri, on ikinci kitap Kommodus'a kadar ikinci yüzyıl gelişmlerini, on üçüncü kitap I. Konstantinus devrini anlatmaktadır. On dördüncü kitap I. Theodosius'tan I. Leo devrine kadar, on beşinci kitap Zeno'dan Anastasius devrine kadar, on altıncı kitap Anastasius'tan devrini, on yedinci kitap I. Justinus devrini ve on sekizinci kitap I. Jüstinyanus'un tüm hükümdarlık süresini kapsamaktadır. Toğay, ss. 272 – 273; Treadgold, **The Early Byzantine Historians**, ss. 242 – 244.

30 Ioannes Malalas, **The Chronicle of John Malalas**, çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys ve Roger Scott. Brian Croke, Jenny Ferber, Simon Franklin, Alan James, Douglas Kelly, Ann Moffatt ve Ann Nixon, Byzantina Australiensia 4, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

korumuştur. Klasik üslupta ve Hıristiyan terminolojisini fazla kullanmadan yazmıştır[31]. Yaşadığı dönemde Konstantinopolisli başarılı bir avukat ve şair olarak tanınmıştır, ancak bugün esas olarak Prokopios'un eserinin bıraktığı yerden devam ederek 552 – 559 yıllarını anlatan tarih eseri ile bilinmektedir[32]. Tarihler (Ιστοριων) adlı eserini II. Jüstinus'un tahta geçmesinden kısa bir süre sonra yazmaya başlamıştır ve Prokopios'un taradığı dönemin kısa bir özeti ile kendi incelediği döneme bağlantılarını kurarak başlamış, ilk kitabında İtalya'da Teya'nın ölümünden sonra Narses'in son Ostrogot direnişini ve Frank müdahalelerini nasıl akamete uğrattığını anlatmıştır. İkinci kitabın ilk yarısında yine Batı Akdeniz'deki gelişmelerinden sonra 554'te 40 gün süren sarsıntıları ve Ekim – Aralık 557/558 Konstantinopolis depremlerini incelemiş; ikinci kitabın geri kalanında, üçüncü ve dördüncü kitaplar boyunca özellikle Kafkasya'daki Lazika'da ve Sasani sınırlarında cereyan eden vakalara eğilmiştir[33]. Taradığı kısa dönemde doğrudan donanma açısından çok fazla gelişme olmamıştır ancak Prokopios'un taradığı döneme geri dönerek yaptığı eklemeler, Ostrogot Krallığı'nın son çırpınmalarını gibi konuları tamamladığı için tez çalışmasında incelenmiştir. İspanya kıyılarındaki Spania eyaletinde çeşitli donanma faaliyetleri olduğu İsidorus gibi İspanya'da sonraki asırda yazılmış kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ne yazık ki Agathias, Batı Akdeniz'deki denizaşırı operasyonlara ilgi duymamıştır. .

Menandros'un Tarih adlı eseri günümüze bir bütün halinde ulaşmamıştır ancak çoğu Souda adlı onuncu yüzyıl Bizans ansiklopedik sözlüğünde fragmanlar halinde korunmuş bazı kısımları mevcuttur. Eser 558 – 582 yılarını yani II. Jüstinus ve I. Tiberius'un hükümdarlık dönemlerini kapsar, Agathias'ın bıraktığı yerden Mavrikius devrinin başına kadar gelir[34]. Eserin korunan kısımlarında nehir donanmalarının kuruluş aşamasına dair ipuçları vardır, fakat bunlar ancak Simokatta'nın eseri ile birlikte ele alındığı zaman bağlama oturtulabilir hale gelmektedir.

Strategikon, Bizans'ta askeri bilimler hakkında yazılmış ilk kapsamlı eserdir. Esas olarak süvari taktiklerini merkeze almaktadır[35]. Piyade taktikleri ile ilgili bölüm

---

31 Nicholson, Cilt: 1, s. 33.
32 Rosser, Dictionary, s. 7.
33 Myrinalı Agathias, **Bizans Tarihi Agathias Kroniği 552 – 559**, çev. Hüseyin Uçar, Timaş Tarih, İstanbul, 2023, ss. 7, 9, 11 – 18, 21 – 51, 55 – 75, 75 – 80.
34 Rosser, Dictionary, s. 266.
35 Rosser, Dictionary, s. 371

sonra eklenmiştir ve birçok şema ile savaş ve kamp düzenleri tasvir edilmiştir. Ne yazık ki deniz ve nehir donanmalarına dair bir şema bulunmamaktadır. Eser Yunanca yazılmıştır, altıncı asır sonunda orduda komutların ve hâkim dilin hâlâ Latince olduğunu kanıtlamaktadır. Düşman halkların savaşma biçimleri ve onlara karşı izlenecek yöntemlerle ilgili bölümde Arap ordularından bahsedilmemesi, eserin 630'lardan önce yazılmış olduğunu göstermektedir[36]. Zira 630'lardan önce Araplar fazla göze batmayan, imparatorluk açısından tehdit arz etmeyecek kadar önemsiz bir halk olmuştur. Mevcut el yazmalarında yazar olarak imparator Mavrikius belirtilmiştir bu da eseri 590'lara tarihlendirmektedir ancak yazarın kimliği tartışılmaya devam edilmektedir. I. Anastasius devrinden Urbikius Barbatus'tan, imparator Heraklius'a kadar çeşitli yazarlar önerilmiştir. Kesin olan Strategikon'un çoğu onuncu yüzyılda yazılacak olan sonraki tüm askeri eserleri etkilemiş olduğudur. Hareket kabiliyeti, istihbarat, şartlara uyum sağlama konularında komutanlara uyarılar bulunmaktadır. 590'larda denizden gelen tehditler olmadığı için ne yazık ki donanma taktikleri ile ilgili ayrı bir bölüm yoktur[37]. Ancak nehir donanmalarının devriye görevleri, ordu ve donanmanın eş güdümlü operasyonları hakkında fikir vermektedir.

İskenderiyeli Theophylaktos Simokatta; çok iyi eğitimli bir saray görevlisi ve hukukçudur ve esas olarak Mavrikius devrini anlatan tarih eserinin yazarıdır. Menander'in eserinin bıraktığı yerden devam etmiştir[38]. Son derece ağır edebi bir dille ve didaktik bir yaklaşımla yazdığı eser, antik retorik üslupta verilmiş son büyük tarih eseridir. Eseri 570'ler ve 580'lerde Sasaniler ile ve özellikle 580'ler ve 590'larda Avar ve Slavlar ile yapılan savaşları anlatmaktadır. Strategikon'da teorik çerçevesi görülen askeri teşkilatın gerçekleştirdiği operasyonların kayıtlarını detaylı bir biçimde açıklamıştır. Buna karşın anlattığı vakaların hiçbirine kendi gözleri ile şahit olmamıştır. Derin bilim, felsefe ve hukuk bilgisine karşın hiç askeri tecrübesi olmaması ve tarif ettiği savaş alanlarına gitmemiş olması coğrafi ve kronolojik hatalar yapabilmesine neden olmuştur[39]. Denizcilik konusunda bilgisiz olabilir, ancak Attika

---

36 Kazhdan, **Oxford Dictionary of Byzantium**, Cilt: 3, ss. 1962 – 1963.

37 Nicholson, Cilt: 2, s. 1420.

38 Rosser, Dictionary, s. 362.

39 Çok zeki bir yazardır. Asırlar sonra Kopernikus tarafından tercüme edilecek tarihi ve efsanevi kişiler arasındaki hayali mektuplar biçimde yazılmış bir eserin de sahibidir. Tarih eserinin dışında Heraklius'un tahta çıkışının ardından Fokas tarafından öldürülmüş evvelki imparator Mavrikius'a bir övgü konuşması hazırlamıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1489.

lehçesine özendiği için, bilerek Antik Yunan yazarlarının deyişlerini kullanmaya gayret ederek bazı karışıklıklara yol açmış olması daha olasıdır. Devlet kayıtlarına erişimi olmuştur fakat Batı Akdeniz'de gerçekleşen olaylara ne yazık ki neredeyse hiç değinmemiştir. Buna karşın Göktürk İmparatorluğu ve Çin gibi Bizans tarihyazımının genelde habersiz olduğu coğrafyalardaki bazı gelişmeleri bildirebilmektedir. Kendisinden önce gelen tarihçilerden daha koyu bir Hıristiyan inancına sahiptir ve eserinde bunun etkisi görülür[40].

Simokatta'nın ardından özel olarak yazılmış tarih eserlerinin olmadığı, tarihyazımında Bizans Karanlık Çağı olarak adlandırılan bir döneme girilmektedir. Bu dönemde devletin geçirdiği sarsıntılara paralel olarak; ekonomi, nüfus, materyal kültür ve metin üretimi gerilemiştir. Ancak bir karanlık çağ olarak adlandırılmasının asıl sebebi, yazılı kaynakların hiç yazılmamış veya günümüze kadar korunamamış olmasıdır. İkona kırıcılık devirindeki gibi kültürel bir iç çatışma söz konusu değildir. Yazılı kaynakların eksikliği nedeniyle basit kronoloji problemlerine nihai noktayı koymak dahi çoğu durumda mümkün olmamaktadır. Bu yüzden, kilise kayıtları, konsil kararları, devletler arası yazışmalar, Süryanice hükümdar listeleri veya kısa kronikler, mühürler, liman ve gemi kalıntıları gibi yazılı ve arkeolojik pek çok kaynağın birlikte kullanılması gerekmektedir. Mesela Frank Kralı Chilperik'e Mavrikius tarafından yazılmış bir mektuptan, Kuzey İtalya'da Po Nehri'nde Eksarkhos Romanos'un gözetiminde Bizans dromonlarının bazı kentlerin Lombard güçlerinden alınması sırasında operasyonlara katıldığı öğrenilmektedir[41].

Miracula sancti Demetri biçimindeki Latince adıyla daha iyi tanınan Aziz Demetrios'un Mucizeleri adlı eser, Lemerle tarafından 678 – 685 yılları arasına tarihlendirilmiştir, Karabisianoi deniz themasının strategosu Sisinnios'tan bahseden en erken tarihli eseridir ve Selanik şehrinin altıncı yüzyıl sonlarından Heraklius zamanına kadar atlattığı Slav saldırıları için en önemli kaynağımızdır[42]. Diğer aziz hayatlarında da gözlemlenen askeri ve siyasi meseleleri tamamen mucizelerle açıklama yaklaşımı kaynak olarak kullanımını zorlaştırmaktadır. Ancak başka kaynak türlerinin

---

40 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, ss. 1900 – 1901.

41 Cosentino, s. 579, Dipnot 18; Nicholson, Cilt: 1, s. 323. Chilperik; her ne kadar kilise politikalarına kızan Tours'lu Gregory tarafından lanetlenmişse de Bizans imparatoru II. Tiberius'un sarayına elçilik heyetleri göndermiş, kültürel ve dini meselelere duyarlı, Bizans ile işbirliğine istekli bir hükümdar olmuştur.

42 Cosentino, s. 602.

yokluğunda Balkan liman kentlerinin kuşatmalara başarılı direnişini değerlendirmek için ana kaynak haline gelmektedir.

Paskalya Kroniği olarak bilinen eser, yaradılıştan Hz. İsa'ya ve Diokletinus'tan Gerçek Haç'ın Kudüs'e geri getirildiği 21 Mart 630'a uzanan iki ana bölümden oluşan, muhtemelen iki yazarlı bir kroniktir. Patrik Sergius tarafından ısmarlandığı ve orjinalinin 630'larda yazıldığı düşünülmektedir. Paskalya zamanının hesaplanması ile ilgili giriş metni nedeniyle bu isimle anılmaktadır. 534 – 601 yılları arasındaki kısmı yılları işaretlemek ve II. Hüsrev'in Heraklius'a mektubu gibi kaynakları muhafaza etmek dışında bir bilgi sunmaz[43]. Kronolojik sorunları çözümlemek için değerlidir. Tez çalışmamız açısından 626 Konstantinopolis Kuşatması ile ilgili olarak önemi vardır. 602 – 628 Bizans - Sasani Savaşı ile ilgili Pisidyalı Georgeios'un dair epik şiiri ile birlikte iki önemli Bizans yazılı kaynağından biridir. Ayasofya'nın diyakozu ve çağının en büyük edebiyat adamı olan Pisidyalı Georgeios, eserini Herodotos örneğine göre tarih şeklinde değil, Homeros örneğini takip ederek bir destan şeklinde yazmış olduğu, Heraklius'u bir efsane kahramanı olarak işlediği için kaynak olarak sıkıntıları vardır[44]. Denizcilik meselelerine ilgi duymamaktadır ve 626 Konstantinopolis kuşatması hakkında denizcilikle ilgili aktardıklarının tarihi değeri şüphelidir.

Aziz Athemios'un mucizelerini içeren eser tam Muaviye devrindeki Konstantinopolis kuşatmaları dönemine tarihlendirilmektedir. İlk önce 658 - 668 döneminde yazıya geçirilmeye başlanan bu tarihi anlatı ile menkıbevi aziz yaşam öyküsü, 680'den sonra derlenmiştir. Bunu gösteren en önemli kanıt metnin içinde Patrik Sergius'tan dinsiz diye bahsedilmesidir ki bu monoteletismin resmen lanetlendiği 680'den önce yazılmış olamaz[45]. Fakat bu dini karakter taşıyan eser, karada ve denizde askeri meseleleri insani değil ilahi nedenlerle açıkladığı için tez çalışmasında yalnızca diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Son Bizans – Sasani Savaşı ve Emevi Halifeliği'nin kuruluşuna kadarki dönem için en önemli kaynağımız Sebeos Tarihi olarak bilinen eserdir. Bagratuni piskoposu

---

43 Nicholson, Cilt: 1, s. 339. Günümüze yalnızca tek bir 11. yüzyıl Paris el yazması ile ulaşmış eser, 560'lar civarında yazılmıştır. Elimizdeki metin aslında tam 630 yılına varamamakta, 628 yılında kesilmektedir ancak metnin kendisinden haçın Kudüs'e getirilmesi ile sonlandığı bilinmektedir.

44 Nicholson, Cilt: 1 , s. 655.

45 **The Miracles of St. Artemios: A Collection of Miracle Stories by an Anonymous Author of Seventh Century Byzantium**, çev. Virgil S. Crisafulli ve John W. Nesbitt, Brill, 1997, ss. 33, 203.

Sebeos, 649 Divin Konsili'ni onaylayan heyetten tarihi bir kişi olarak bilinmektedir ve 11. yüzyıl başlarından itibaren diğer tarih eserlerinde bu piskopos Sebeos'un, Heraklius'un Tarihi adlı bir eser yazdığı belirtilmektedir[46]. Fakat günümüzde Sebeos Tarihi olarak bilinen eserin; kesinlikle Heraklius'un Tarihi eseriyle ve neredeyse kesin bir şekilde Piskopos Sebeos ile ilişkili olmadığı kabul görmüştür. Buna karşın eser Sebeos Tarihi olarak literatüre yerleştiği için modern çevirisinin başlığı Sebeos'a atfedilen Ermeni Tarihi olarak adlandırılmaktadır[47]. Eser esas olarak 572'de Sasaniler ile savaşın yeniden başlamasından 655 yılına kadar olan olayları anlatmakta, sonradan eklenmiş gözüken notlarla 661 yılına ulaşmaktadır. Üç bölümdür. Efsanevi ve antik Ermeni tarihine ilişkin bir girişin ardından, ilk bölümde II. Hüsrev'in Mavrikus yardımı ile tahta çıktığı, iki imparatorluğun samimi bir barışa kavuştuğu dönem ve bu dönemde her iki imparatorluk hizmetindeki Ermenilere ilişkin olaylar anlatılır. İkinci bölümde II. Hüsrev'in sonraki Bizans imparatorları ile savaşları, bunların Ermeni toprakları üzerindeki etkileri anlatılır, ancak Ermeni ileri gelenlerinin kariyerlerinden bu dönemde bahsedilmez. Üçüncü bölümde Sasaniler karşısında Heraklius'un zaferi, Müslüman güçlerin her iki imparatorluk karşısında başarıları ve bir kez daha Ermeni ileri gelenlerinin çıkar çatışmaları anlatılır. Eserin yazarı Muhammed'in yaşamı hakkında bilgi sahibidir. Ayrıca tarihyazımı silsilesindeki yerinin de farkındadır. Tüm eserin, taraf değiştirerek ömrünü Şam'da noktalayacak olan Theodoros Rshatuni ile 653'te henüz vali olan Muaviye arasındaki antlaşma ve bunun sonucunda Ermeni topraklarının kesin olarak Bizans dini – siyasi hegemonyasından kopuşuna doğru giden bir tarih anlayışı vardır[48]. Nihai olarak başarısız olmuş Konstantinopolis ve Ermeni kiliseleri arasında union yani doktrin birliği sağlama teşebbüslerine ilişkin kısımlar hariç[49], eserin özellikle 7. yüzyılla ilişkili kısımları, tez çalışmasında dikkatle incelenmiştir ve diğer çağdaş kaynaklardaki hataları düzeltmek için bir cetvel gibi kullanılmıştır. Tüm bu bölümlerde odak noktası Bizans'ın doğu topraklarıdır. Ancak yedinci yüzyılda başka çağdaş kaynakların yokluğu nedeniyle Sebeos Tarihi; özellikle II. Hüsrev'in ardılları ve Muaviye'nin halifeliğine dek ilk Müslüman askeri denizcilik

---

46 Toğay, ss. 298 – 300. Toğay'ın son kronolojiden ayrılan tarihleri bu metinde düzeltilmiştir, bkz. Nicholson, Cilt: 2, s. 1350.

47 Sebeos, **The Armenian History Attributed to Sebeos**, çev. Robert W. Thomson ve James Howard-Johnston, Translated Texts for Historians, Liverpool University Press, Liverpool, 1999.

48 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1350 – 1351.

49 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1863.

faaliyetleri konusunda daha ileri tarihli kaynaklarda bulunmayan bilgiler ve bunlarda görülen bazı problemlere dair düzeltmeler sağlamaktadır. İlk Müslüman gemilerinin hangi silahlarla donatıldığı, Konstantinopolis üzerine ilk Arap saldırıları konusunda bilgilerini tam olarak hangi kaynaklardan sağladığı tam olarak açık değildir. Dini politikası nedeniyle diğer tüm kaynakların düşman olduğu II. Konstans devri ile çağdaştır. İmparator, tüm Erken Bizans döneminde bizzat Bizans donanmasının başına geçmiş tek hükümdardır. Yenilen Bizans donanmasını yeniden kurmuş, güçlendirmek için halkını kendisine düşman etmiş hatta sonunda başkentini Konstantinopolis'ten Sicilya'ya taşımıştır. İmparatorun dini politikalarını benimsemiş bir Ermeni ruhban olan Sebeos'un yazdıkları, donanmanın gelişiminde kilit bir kişi olan ancak Bizans kaynaklarında lanetlenen II. Konstans'ın denizcilik faaliyetlerini doğru değerlendirmek için dengeleyici argümanlar ve başka kaynaklarda bulunmayan teknik detaylar sunmaktadır.

Teofanes, arkadaşı Georgeios Synkellos'un yaradılıştan M.S. 283 yılına getirebildiği dünya kroniğini, ondan devraldığı kaynaklarla kendi yaşadığı zamana dek ulaştırmış çok bilgili bir din adamı, vaiz ve tarihçidir. Synkellos'un eseri kayıptır. İlk ikona kırıcılık dönemine dair (726 – 787) en önemli bilgi kaynaklarımızdan birisi olmasına karşın, elinde zulüm görmüş olduğu ikona kırıcılara karşı şiddetle taraflıdır[50]. Kullanmış oldukları kaynaklar kaybolduğu için, Patrik Nikeforos'un eseri ile birlikte; yedinci ve sekizinci yüzyıl Bizans tarihi için en önemli kaynaklarımızdan birisidir. Her ikisinin eserleri, bu asırların kronolojisi için belirleyicidir ancak bazı devirlerde yegâne kaynağımız Teofanes olmaktadır. Eseri Latince'ye çevrildiği için Batı Avrupa tarihyazımını da etkilemiştir. Derleyici tarihyazımı ve yıllara göre bölünmüş kronik metodolojisi kullanmıştır. Synkellos'tan devralmış olduğu pek çok çeşit kaynağı kullanmuş, vakaları münferit yıllar altında düzenleyerek verme metodolojisine katî surette uymak için, kullandığı kaynaklarda yıl yıl verilmemiş vakalara kendi mantığına göre tarih atamak zorunda kalmıştır. Böyle durumlarda önemli kronolojik hatalar yapabilmektedir. Birincil kaynaklarının elimizde olduğu kısımlarda, kaynaklarındaki cümleleri sadık bir şekilde aktardığı görülmektedir, yalnızca ikona taraftarı Hıristiyan doktrininin ilahi inayete mazhar olduğunu ifade edecek eklemeler yapmaktadır. Prokopios ve Simokatta gibi kendisinden önceki yetkin tarihçileri okuyup özümsemiş,

[50] Rosser, Dictionary, ss. 391 – 392.

basitleştirerek aktarmıştır, Malalas gibi halk dili kullanmakla birlikte Teofanes'in dile hâkimiyeti ve eğitimi anlatımında açıkça belli olmaktadır[51]. Whitby'ye göre hem Teofanes'in, hem Nikeforos'un en önemli kaynağı bugün kayıp olan "büyük kronik yazarıdır", fakat her ikisinin de kaynakları ile ilgili bu ve bunun gibi iddiaları ne kanıtlamak ne de çürütmek mümkün olmamıştır. Yıllık biçimindeki eseri 285 – 813 yıllarını arasını kapsamaktadır. İmparatorların, Avar, Sasani ve Arap hükümdarlarının, beş büyük piskoposun makamda kaçıncı yılları olduğunu ve on beş yıllık vergi döngüsünü belirterek her yılın anlatısına başlamaktadır. Konstantinopolis doğumludur, babasının Ege donanma themasının strategosu olduğu bilinmektedir[52]. Buna karşın donanma ve savaş gemileri konusunda bilgisi bazen şaşırtıcı derecede eksiktir.

Patrik Nikeforos, 806 – 813 yılları arasında Konstantinopolis patrikliği yapmıştır, zamanının tüm ilimlerine hâkim bir kişi olduğu için bu makama çıkarılmıştır. Fakat aslen ruhban sınıfından olmayıp papaz bile olmadan derhal patrik yapıldığı için keşişlerin yoğun direnişi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. İronik bir şekilde ona muhalefet etmiş olan keşişler, ikona kırıcılar V. Leo zamanında yönetime dönünce, ikona yanlısı tutumu nedeniyle Nikeforos'un en büyük destekçileri olmuşlardır[53]. Patrik olarak; ikona kırıcılar ile Papalık ve başını Stoudios Manastırı'nın başındaki Theodoros'un çektiği hararetli biçimde ikona yanlısı grupları uzlaştırmayı denemiş, 813'te ikinci ikona kırıcılık dönemi (813 – 842) başında konsil kararlarını imzalamayı reddettiği için sürgüne gönderilmiş ancak ikona taraftarı görüşleri hakkında yazmaya devam etmiştir. Tarih eserini; patrik olmadan çok önce, muhtemelen 775 - 787 yılları arasında, bugün kayıp olan birincil kaynakları kullanarak Prokopios ve Simokatta gibi klasik üsluba öykünen bir dille, naratif bir tarih eseri olarak yazmıştır[54]. Eseri 602 – 769 yılları arasını öyküleyici tarih metodolojisi ve akıcı bir dille aktarmaktadır, ancak II. Konstans gibi itici bulduğu imparatorlara neredeyse hiç değinmeden geçebilmektedir. Teofanes gibi olayları yıllara bölmek ihtiyacı duymadığı için kronolojik sorunları daha azdır. Teofanes'in eserini de çevirmiş olan Anastasius Bibliotecarius tarafından Latince'ye çevrilmiştir[55]. Nikeforos, yaşadığı

51 Nicholson, Cilt: 2, s. 1487.
52 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2063.
53 Rosser, Dictionary, s. 295.
54 Nicholson, Cilt: 2, s. 1071.
55 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1477.

dönemin genel siyasi ve askeri meselelerinin bir özetini, ikona taraftarı bir aydın olarak özetlemeyi hedeflemiştir. Ne yazık ki Bizans donanmasına pek ilgi duymamıştır.

Sevilla piskoposu İsidorus Erken Ortaçağ boyunca Batı Avrupa'da okuryazar sınıfların standart bilgi kaynağı haline gelecek ansiklopedik sözlüğün yazarı olarak tanınmaktadır. Fakat çalışmamız açısından daha önemli olan eseri, dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasında Cermen halkların tarihini İspanya merkezli bir bakış açısıyla inceleyen kronik eseridir[56]. Öldüğü 636 yılında Bizans donanması Vizigot kıyılarından artık kovulmuştur. Yeni kaybedilmiş olan Spania eyaleti, Balear Adaları ve Cebelitarık'ın karşısındaki Septem'deki donanma faaliyetleri hakkındaki bilgi verir. Ayrıca Vizigotlar, Vandallar ve Batı Roma filoları arasında beşinci yüzyılda yaşanmış eski mücadeleler hakkında tamamlayıcı bilgiler vermektedir. Eski Roma yazarlarının barbar halkları incelediği eserlerle benzerlikler taşısa da bu toplumlara dışarıdan değil içeriden bakmasıyla ayrılır ve yazdığı dönemde Ariusçu inançları bırakmış Vizigot Krallığı'na özel bir rol biçer[57]. Bizans donanmasının I. Jüstinyanus ile Heraklius arasında İspanya'da ihdas ettiği Spania eyaleti tamamen denizci karakterli bir eyalettir. Ancak yaklaşık 70 yıl Konstantinopolis'e bağlı kalan İspanya'nın batı kıyılarına hakkında Jüstinyanus Hanedanı tarihçileri son derece az bilgi verir. Prokopios incelediği devrin sonlarında İspanya'nın alındığını ima eder ancak çalışmasının merkezinde olan Belisarius görevden alındığı için detay vermez. Malalas, Agathias ve Menandros ise Bizans güçlerinin Vizigot kıyılarındaki mevcudiyeti hakkında tamamen sessiz kalmışlardır. Tüm bu Bizans tarihçileri, bölgenin birleşik Roma yönetiminden çıkışı konusuna da ilgi duymamışlardır. Bizans donanmasının Batı Akdeniz'in Fas ve İspanya kıyılarındaki faaliyetleri, ancak Biclarolu John ve İsidorus gibi bölgenin yerlisi tarihçiler tarafından doldurulabilmektedir.

Bizans donanması ile ilgili az da olsa Müslümanların yazdığı tarih kitaplarında da fragman bilgiler bulunmaktadır. İlk Müslümanlar arasında ortaya çıkan neseb, siyer ve megâzi gelenekleri geliştirilerek Emeviler zamanına gelindiğinde ilk İslam tarihleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak ilk umumî İslam tarih eserleri Abbasiler zamanında verilmiş, tarihyazımı olgunluğa ulaşmıştır[58]. Bu erken dönemde Müslüman ve Bizans

56 Rosser, Dictionary, s. 209.
57 Nicholson, Cilt: 1, s. 791.
58 İbnü'l-Esîr, Cilt: 1, s. xiii.

deniz güçlerinin mücadelelerine dair bilgi veren Müslüman tarih eserlerinden günümüze ulaşan önemli ikisi Taberî ve El-Belâzurî'dir:

El-Belâzurî (Ahmet b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, ölümü 892) Fütûhu'l-Büldân yani ülkelerin fetihleri eserini dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yazmıştır ve ilk İslam fetihleri hakkında önceki kayıtların günümüze ulaşmasını sağlamıştır[59]. Özellikle onuncu Abbasi halifesi Mütevekkil (847–861) devrinde Samarra sarayında kilit önemde bir kişi olmuştur ve neseb konusunda hazırladığı yarım kalmış hacimli eseri Ensâbü'l-eşrâf günümüzde yeterince kullanılamamaktadır[60]. Irak ve Suriye'de ilim çevrelerince iyi tanındığı ve Abbasi sarayının desteğine sahip olduğu dışında kendisi hakkında fazla bir bilgimiz yoktur, ancak eyaletlere göre düzenlediği eserinde hem yazılı kaynakları hem de sözlü geleneği aktardığı anlaşılmaktadır[61]. Eseri "zamanımıza ulaşabilen eserlerin en eskilerinden birisidir" ve "üçüncü Hicret asrının ilk çeyreğinde vefat eden … tarihçilerin çoğu günümüze intikal etmeyen kitaplarından geniş ölçüde faydalanmıştır."[62] Bu çalışmada, Fütûhu'l-Büldân'ın Mustafa Fayda tarafından yapılan, Kültür Bakanlığı tarafından Ankara'da Türk Tarih Kurumu Basımevi'nde 2002 yılında basılan çevirisinden istifade edilmiştir.

Taberistan'daki Amül şehrinde doğduğu için Taberî (Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr'üt-Taberî, 839 - 923) olarak anılan Fars asıllı büyük Müslüman tarihçi ve fıkıh alimi; eserlerini Bağdat'ta vermiştir[63]. Aile mülklerinden ve verdiği derslerden iyi bir gelir sağladığı için çok gezebilmiş, kendisini tefsir ve fıkıh konularında geliştirmiş ve Abbasi sarayının desteğine ihtiyaç duymadan yazabilmiş büyük bir Fars tarihçisidir. El-Medaini, İbn-i İshak ve Ebû Mihnef gibi sekizinci yüzyıl tarihçilerinin eserlerinden faydalanmıştır fakat Taberî'nin eseri o kadar popüler ve itibarlı bir hale gelmiştir ki, bu daha eski eserler dolaşımdan kalkmıştır[64]. Yaradılıştan 915 yılına kadar peygamberlerin ve imparatorlukların tarihini yazmıştır. Bugün elimizde olmayan kaynakları kaybolmaktan kurtardığı için Anadolu'ya yapılan akınlar ve

---

59 Rosser, Dictionary, s. 46.
60 Nicholson, Cilt: 1, s. 196.
61 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 246
62 El-Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. xxii.
63 Taberî, Tarih-i Taberî, çev. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2016, Cilt: 1, s. 5.
64 Nicholson, Cilt: 2, s. 1447.

Konstantinopolis'in atlattığı İslam kuşatmaları konusunda en önemli kaynaklarımızdandır ve ayrıca sekizinci yüzyıl askeri diplomatik ilişkileri açısından değerli bir eserdir[65].

İbnü'l-Esîr (İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, 1160 –1233), 13. yüzyılda kendisinden önceki neredeyse tüm Dârülislâm tarihyazımı geleneklerini inceleyip, yeniden değerlendirip, yıl yıl, bölge bölge gelişmeleri öyküleyen bir büyük vakayiname halinde yazmıştır. Orta Bizans dönemi için artan Müslüman tarihçilerinin eserlerine dayanarak daha kapsamlı bilgiler vermektedir. Eserin esas değeri sonraki yüzyıllar için olsa da, yedinci ve sekizinci yüzyıllar için de değerli bilgiler vermektedir. "Özellikle Anadolu'daki Bizans meseleleri açısından kullanışlıdır[66]". Taberi'nin modelini benimseyerek geliştirmiştir ancak rivayetleri onun gibi basitçe listelememiştir. Bunlardan akılcı ve akıcı bir metin ortaya çıkarmıştır. Taberî'nin hiç bilgi aktarmadığı Kuzey Afrika gibi coğrafyalara dair bilgileri tamamen başka kaynaklardan alarak eksiklerini gidermiştir. Çalışmanın konusu olan yüzyıllar için "esas kaynağı Taberi'nin Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk adlı meşhur eseridir … İbnü'l-Esîr bu rivayetleri diğer kaynaklarla da karşılaştırarak tek bir rivayet halinde vermektedir[67]". El-Kâmil fi't-Tarih adlı başyapıtı 1230 yılına kadar ulaşmaktadır, 1230 – 1231'de Musul'da yazılmıştır. Eserin Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe'den oluşan tercüme heyeti tarafından yapılan ve 2016'da İstanbul'da Ocak Yayınları tarafından basılan 10 ciltlik Türkçe tercümesinden faydalanılmıştır. Özellikle 652 – 688 dönemini aktaran üçüncü cilde ve 688 – 754 dönemini aktaran dördüncü cilde müracaat edilmiştir. Özellikle Orta Bizans donanması hakkında çok önemli bir kaynak haline gelmektedir. Müslümanların gerçekleştirdiği Konstantinopolis kuşatmaları hakkında günümüze ulaşmayan bazı bilgileri korumuş olması nedeniyle bu tez çalışmasında kullanılmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız, ikincil kaynaklar; bu tez çalışmasının temel sorunsalı Erken Bizans donanmasının kendi başına önemli olduğu, Akdeniz'in askeri ve sivil denizcilik tarihinde bir kopuş döneminin tek profesyonel donanma teşkilatı

---

65 Rosser, Dictionary, s. 377.

66 Rosser, Dictionary, s. 199.

67 İbnü'lEsîr, **İslam Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih**, çev. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016, Cilt: 1, ss. xiv - xv.

olduğu ve bu sorunsal etrafında kurgulanmış plana göre Bizans donanmasının tarihinin, öneminin bağlama oturtulmasıdır. Ne yazık ki Bizans donanmasına ilişkin literatürün büyük bir kısmı, Erken Bizans dönemini kısmen veya tamamen ihmal etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Bizans donanması ile ilgili yazılmış telif eserler, genellikle Roma donanmasının ve Jüstinyanus döneminin kısa özetlerinin ardından, Orta Bizans döneminden başlamaktadır. Bunun nedeni, Geç Antik dönemde donanmanın gerçekten donanma denmeye layık bir seviyede olmadığı varsayımının, uzun bir süre modern tarihyazımına hâkim olmasıdır. Bunun arkasında on dokuzuncu yüzyılda Eskiçağ tarihyazımının, Ortaçağ dönemini Eskiçağ ile Rönesans arasında teknolojik açıdan geri bir dönem olarak görme ve Roma dönemini kayıp bir altın çağ olarak algılama eğilimi de etkili olmuştur.

Bizans donanması hakkında eski tarihli telif eserlerde; Roma imparatorluk donanmasının akamete uğramasından, Orta Bizans döneminde yeniden Akdeniz'deki en önemli deniz gücü haline geleceği onuncu yüzyıla kadar arada kalan yüzyıllarda, yalnızca Jüstinyanus'un hükümdarlığı zamanında Batı Akdeniz'in yeniden kontrol altına alınması dikkat çekmiştir. Ancak bu geri alınan Roma topraklarının önemli bir kısmı kısa sürede yitirildiği ve takip eden dönemlerden donanmanın parlak başarılarına işaret edecek bir tablo çıkmadığı için donanmanın bu ilk atılımının kısır bir süreç olduğuna hükmedilmiştir. Bu görüş 1980'lerden itibaren adım adım terk edilmiştir ve arkeolojik keşifler bu konudaki son tereddütleri de gidermiştir. Ancak doğrudan Erken Bizans donanmasının tarihi dahi yazılmamıştır. Bu tez çalışması bu eksiliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Ahrweiler'in 1966 tarihli çalışması, Bizans askeri denizciliği alanının kurucu metinleri arasında en önemlisidir, uzun bir süre Bizans donanması hakkında temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Eserin başlığında yedinci ve on beşinci yüzyıllar arasını kapsadığı açıkça ifade edilmiştir. Yaklaşık 500 sayfalık eserde Jüstinyanus'tan İsauria Hanedanı'na tüm erken Bizans dönemi yalnızca 7 sayfada özetlenmektedir, ilk Arap filolarının ortaya çıkışı, İstanbul kuşatmaları da 15 sayfada özetlenmiştir. Eserin çoğu, donanmaya ilişkin kaynakların çoğaldığı onuncu yüzyıla ve donanmanın özellikle Latin güçlerin denizlere açılması ile gerilemesine ayrılmıştır. Çalışma Yunanca orijinal metinleri içeren ekler bölümü ile sona ermektedir. Çalışma o zaman

mevcut olmayan arkeolojik kaynaklar nedeniyle o zaman bilinemeyecek ancak bugün terk edilmiş, özellikle gemi tipleri, tersane ve limanlar hakkında bazı hatalı yorumlar içermektedir. O devrin hâkim anlayışına uyularak Erken Bizans donanmasına dikkat edilmemiştir.

Ekkehard Eickhoff'un 1966 tarihli eseri 650 yılında ilk İslam donanmalarının kurulmasından on birinci yüzyıla kadar Akdeniz'de askeri denizciliğe odaklanmaktadır. Emevi, Abbasi, Ağlebi ve Fatımi donanmalarının askeri tarihidir[68]. Aynı yazarı yıl basılan iki çalışmanın yAly Mohamad Fahmy de, yine yedinci yüzyıl ortasından onuncu yüzyıl sonuna kadar iki paralel çalışmada Müslüman deniz gücünün tarihini incelemektedir. Bir çalışması Müslüman deniz akınlarına, fetihlerde destekleyici rolüne, donanma taktiklerine odaklanan Erken Ortaçağ İslam donanmalarının bir askeri tarihidir[69]. Diğer çalışması ise tersanelere, kullanılan ahşabın kaynaklarına, savaş gemisi tiplerine ve donanma organizasyona odaklanan daha teorik bir eser olarak ilk çalışmayı tamamlamaktadır[70].

Her iki yazar da Müslümanların deniz gazaları konusunda zihniyet meselesini özel olarak incelemiştir. Fahmy ve Eickhoff; Erken Bizans dönemine dair neredeyse hiçbir konuya değinmemektedirler. Ancak odaklandıkları konu itibariyle Erken Bizans dönemini ele aldıkları için, yeni bir başlangıç olarak ilk İslam filolarının kurulmasını ele almalarında bir yaklaşım sorunu bulunmamaktadır. Aslında savaş gemileri konusunda Ahrweiler'den daha isabetli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Sadece Erken Bizans dönemi, çalışmalarının dışında kaldığı için bu tez çalışmasına fazla bir katkı sunamamaktadırlar.

Bizans sivil ve askeri denizciliği konusunda muhtemelen en önemli araştırmacı olan John Pryor'un tüm çalışmaları yüksek lisans ve doktora sürecinde incelenmiştir. Önceki araştırmacıların gemi inşası, sivil ve askeri denizcilik ile ilgili öne sürdüğü bazı hatalı yorumları yedinci ve on altıncı yüzyıllar arasında Akdeniz denizciliğine ilişkin Coğrafya Teknoloji ve Savaş başlıklı eserinde gidermiştir. Ne yazık ki eserde daha çok

---

68 Ekkehard Eickhoff, **Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland: Das Mittelmeer unter byzantinischer und arabischer Hegemonie**, Walter de Gruyter, 1966.

69 Aly Mohamad Fahmy, **Muslim Seapower in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.**, National Publication and Printing House, 1966.

70 Aly Mohamed Fahmy, **Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.,** National Publication and Printing House, 1966.

Geç Ortaçağ dönemine odaklanılmıştır[71]. Özellikle Elizabeth Jeffreys ile birlikte yazmış oldukları Dromon başlıklı eserlerinde Proyor ve Jeffreys terimleri açıklayarak uzun bir giriş yapmakta, ardından başından sonuna donanmanın iştirak ettiği tüm operasyonların izinin sürülebileceği kaynakları kısa bir tarihçe içerisinde vermekte, akabinde dromon savaş gemilerinin yapısını tüm yönleri ile incelemektedir. Gemi inşa teknikleri, gemilerin boyutları, kürek düzenleri, mürettebatı, operasyonel limitleri, bakımları, manevralar özellikle onuncu yüzyıldan Yeniçağ'a kadar yazılmış askeri kılavuzlara, sefer envanterlerine, askeri kayıtlara, sosyoekonomik tarihe ilişkin birincil kaynaklara bakılarak çok kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir[72]. Bu son derece değerli çalışmanın pek eleştirilebilecek bir tarafı yoktur. Kesinlikle Erken Bizans dönemini ihmal etmemektedir. Ancak yazarların da belirttiği gibi, Orta Bizans dönemine ilişkin materyallerin savaş gemilerine, taktiklere ve organizasyona ilişkin verebileceği bilgiler, Erken Bizans dönemi için belirleyici değildir. Çalışma dromonun tarih sahnesine çıktığı Anastasius döneminden öncesini, araştırma kapsamı dışında bıraktığı için Erken Bizans döneminin ilk yarısını mercek altına almamaktadır.

Abulafia'nın yayına hazırladığı Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları çalışması bir bütün olarak, Geoffrey Rickman tarafından yazılmış dördüncü ve John Pryor tarafından yazılmış beşinci bölümleri ise özel olarak[73], bu tez çalışmasının ilk tasarı aşamasında büyük önem taşımışlardır. Her iki bölüm de tezin kronolojik çerçevesinin çizilmesinde ve hipotezlerin makroskobik tarihsel bağlama yerleştirilmesine yardımcı olmuşlardır. Morrison'ın genel editörü olduğu Age of the Galley adlı çalışma, Abulafia'nın çalışmasına iç düzen açısından benzemektedir. Ancak Abulafia'nın kitabında Akdeniz siyasi tarihi odaktayken, Morrison'ın kitabında askeri denizcilik merkeze alınmıştır. Ancak Pryor ve Jeffreys'in çalışması, bu eserdeki bilgilerin çoğunu 1990'larda yapılan sualtı ve kıyı arkeolojisi çalışmaları ile güncellenmiştir.

---

71 John H. Pryor, **Geography, Technology, and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571**, Past and Present Publications, Cambridge University Press, New York, 1992.

72 John H. Pryor ve Elizabeth M. Jeffreys, **The Age of the ΔΡΟΜΩΝ, The Byzantine Navy ca. 500-1204**, The Medieval Mediterranean, Brill, Leiden, 2011.

73 John Pryor, "Beş. Parçalanan Akdeniz: 500 – 1000", Haz. David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Aynı durum A. R. Lewis'in[74] ve Lionel Casson'un[75] çalışmaları için de geçerlidir. Yenikapı batıkları ile ilgili olarak İstanbul Üniversitesi ve Texas A&M University tarafından yapılan tüm yayınlar değerlendirilmiştir. Buluntuların çoğu sivil denizcilikle ilgili olduğu için bu eserlerin bazılarına yalnızca değinilmekle yetinilmiştir.

Ostrogorsky'nin Bizans çalışmaları için başlangıç noktası haline gelmiş, Fikret Işıltan tarafından Türkçe'ye kazandırılmış ders kitabı[76], J. J. Norwich'in Bizans üçlemesinin ilk kitabı[77], Stephen Mitchell'ın yazdığı Turhan Kaçar tarafından Türkçe'ye kazandırılmış Geç Antikçağ için kaynak eseri[78] ve Treadgold'un yeni tercüme edilmiş eserine[79] siyasi olayları takip edebilmek için başvurulmuştur. Bu tez çalışmasında yedinci ve sekizinci yüzyıllarda siyasi ve uluslararası ilişkiler arka planını kurmak için her zaman doğrudan atıf verilmemekle birlikte sıklıkla danışılan yedi kaynak olmuştur. İslam'ın ilk asrında denizlerdeki mücadeleler konusunda Salvatore Cosentino'nun eserleri[80], Andreas Stratos'un yedinci yüzyılda Bizans'a ilişkin beş ciltlik eseri[81], Christophilopoulou'nun, Fred Donner'in ve Kaegi'nin çeşitli kitap ve makaleleri, ve Lilie'nin[82], Howard-Johnston'ın[83] kaynak kitapları münavebeli olarak kullanılmıştır. Bunların dışında özellikle yedinci yüzyıldaki münferit deniz savaşları ve akınlara ilişkin çok sayıda makale de irdelenmiş, neredeyse hiçbiri birbiri ile hemfikir olmayan araştırmacıların fikir ayrılıkları analiz edilmeye çalışılmıştır.

---

74 A. R. Lewis, **Naval Power and Trade in the Mediterranean, A. D. 500 –1100**, Princeton, New Jersey, 1951.

75 Lionel Casson, **Antik Çağda Denizcilik ve Denizciler**, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

76 Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 2015.

77 John Julius Norwich, **Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802),** çev. Hamide Koyukan, Birinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

78 Stephen Mitchell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284 – 641**, çev. Turhan Kaçar, TTK, Ankara, 2020.

79 Warren Treadgold, **Kısa Bizans Tarihi**, çev. Uzay Can Ardal, Kronik Kitap, İstanbul, 2024.

80 Salvatore Cosentino, "Constans II and the Byzantine navy", **Byzantinische Zeitschrift**, Cilt: 100, Sayı: 2, 2008, (Constans II), ss. 577 – 603.

81 Andreas N. Stratos, **Byzantium in the Seventh Century**, Zeno Booksellers & Publishers, 5 Cilt, London, 1968 -1980.

82 Ralph-Johannes Lilie, **Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jahrhundert**, Institüt für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität München, Münih, 1976. Lilie, ayrıca tez çalışmasının yedinci ve sekizinci yüzyıllarla ilgili bölümlerinde faydalanılmış olan ve PmbZ olarak kısaltılan ana prosopografik incelemenin de dört editöründen birisidir. Prosopografi ile ilgili kısımda bu referans eserine değinilecektir.

83 James Howard-Johnston, **Witnesses to World Crisis: Historians and Histories of the Middle East in the Seventh Century**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Mesela Caetani, Eickhoff, Christides, O'Sullivan, Zuckerman ve Cosentino 653 ve 654 yıllarında cereyan eden deniz savaileri, akın ve denizden kuşatma vakaları hakkında birbirlerine zıt önerilerde bulunmaktadırlar. Tez çalışması özellikle yedinci yüzyıldan itibaren bir yandan vakaların değerlendirilmesi ile, diğer yandan vakaların kronolojisi ile, öte yandan da Bizans donanmasının kendi gelişimi ile literatürde karşılaşılan ikilem ve cevapsız kalmış problemlere kendi yorumunu ekleyerek ilerlemek durumunda kalmaktadır. Burada örneklenen türden sebepler yüzünden ilk Müslüman donanmalarının kurulmasından itibaren tez çalışmasının tonunun değişmeye başladığı, birincil kaynaklar kadar ikincil kaynakların da tartışıldığı görülecektir.

Alexander Kazhdan'ın editörlüğünde üç cilt halinde basılan Oxford Dictionary of Byzantium'a alt konular hakkında kaynak toplamaya başlama aşamasında yararlanılmıştır[84]. Oxford Dictionary of Byzantium'un eskimiş makalelerini güncellemiş ve özel olarak Geç Antikçağ ile ilgili daha önce ansiklopedik sözlüklerde yer almamış konular için Oliver Nicholson'ın editörü olduğu Oxford Dictionary of Late Antiquity'den[85] ve Howatson'un editörlüğünde çıkan Oxford Antikçağ Sözlüğü'nün Faruk Ersöz tarafından yapılan Türkçe çevirisinden de yoğun olarak istifade edilmiştir[86]. Ayrıca bu çalışmanın arka plan okumaları için İslam Ansiklopedisi'nden, Encyclopedia of Islam'dan, Encyclopedia Iranica'dan, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nden ve Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi'nden çeşitli makaleler incelenmiştir.

Colin McEvedy'nin yazdığı dört kitaplık serinin bir parçası olan Ortaçağ Tarih Atlası[87] ve John Haldon'ın yazmış olduğu The Palgrave Atlas of Byzantium'un Türkçe çevirisi olan Bizans Tarih Atlası genel tarihi çerçeveyi kurmak için bir arada kullanılmıştır[88]. Ayrıca Haldon'ın Byzantium in the Seventh Century ve Leslie Brubaker ile birlikte yazmış olduğu Byzantium in the Iconoclast Era kitaplarından tezin ikinci yarısında faydalanılmıştır.

---

84 Bu referans eserinin künyesi yukarıda ilk kullanıldığı noktada verilmiştir.

85 Bu referans eseri de yukarıda tanıtılmıştır.

86 Howatson'a bu tezin Giriş kısmının ilk sayfasında atıf verilmiştir. Eserin açık künyesi orada görülebilir.

87 Colin McEvedy, **Ortaçağ Tarih Atlası**, çev. Ayşe Anadol, İkinci Basım, Sabancı Üniversitesi Promat Basım, İstanbul, (Ortaçağ Atlası), 2005.

88 John F. Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, (**The Palgrave Atlas of Byzantine History**, Macmillan, 2005) çev. Ali Özdamar, 1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, (Atlas).

Erken Bizans dönemi kaynakların Latince ile Yunanca birincil kaynaklar arasında bölünmüş ve çoğunlukla fragmanlar halinde olması, Martindale'ın öncülük ettiği ansiklopedik prosopografi çalışmasının bu tez çalışması için değerini artırmıştır. Eserin 260-395 yılları arasını kapsayan ilk cildini A. H. M. Jones ve J. Morris ile birlikte yazmıştır[89]. İkinci cildi[90] ve 527 – 641 yılları arasını kapsayan iki parça halinde yayınlanmış üçüncü cildi ise, tek başına yazmıştır[91]. Eserde alfabetik sırayla önde gelen askeri, siyasi ve dini liderlerin kısa biyografilerine, onlara değinilen birincil kaynaklara ve epigrafik buluntulara yer yerilmiştir. Bir bütün olarak çalışmanın tek eksiği, üçüncü ciltte Süryani ve Ermeni kaynaklarının yeterince kullanılmamış olması, Sasani ve Avar kökenli komutanların hatta hükümdarların atlanabilmiş olmasıdır. Martindale ve Cambridge prosopografi çalışma grubunun bıraktığı noktadan sonraki yaklaşık bir asırlık dönem için DeGruyter'in yayınladığı Orta Bizans prosopografi çalışmasından yararlanılmıştır[92].

Tony Jaques'ın tüm insanlık tarihi boyunca muharebeleri birer paragrafa indirgeyerek incelediği üç ciltlik ansiklopedik çalışmasından da Martindale'ın çalışması gibi istifade edilmiştir[93]. Özellikle amfibi operasyonlar ve deniz muharebeleri ile ilgili bölümlerde her iki çalışmaya da daha fazla müracaat edilmiştir. Diğer ikincil kaynaklar arasında kronolojik sıralama hususunda çıkan anlaşmazlıklarının çözümünde son derece faydalı olmuşlardır.

Roma Cumhuriyet donanması, Roma imparatorluk donanması hakkında çok sayıda çalışma vardır. Orta Bizans donanması hakkında özel bir çalışma olmamakla birlikte özellikle onuncu yüzyılda Makedonya Hanedanı döneminde Orta Bizans donanmasına dair monografik araştırma eserler ve donanma kılavuzları gibi neşredilmiş birincil kaynaklar mevcuttur. Çalışmamız şu açıdan önem arz etmektedir;

---

89 A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, **The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume 1, AD 260-395**, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, (PLRE 1).

90 J. R. Martindale, **The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume 2, AD 395-527**, Cambridge University Press, Cambridge, 1980, (PLRE 2).

91 J. R. Martindale, **The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 3A, AD 527-64**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, (PLRE 3A). Eserin son cildinin künyesi şu şekildedir: J. R. Martindale, **The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 3B, AD 527-64**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, (PLRE 3B).

92 Ralph-Johannes Lilie, Claudia Ludwig, Beate Zielke ve Thomas Pratsch, **Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online**, (PmbZ), De Gruyter, Berlin & Boston, 2013. https://www.degruyter.com/database/PMBZ/entry/PMBZ19673/html ve https://www.degruyterbrill.com/database/pmbz/html (Erişim Tarihi: 17.01.2024).

93 Tony Jaques, **Dictionary of Battles and Sieges. A Guide to 8,500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century**, Greenwood Press London, 3 Cilt, 2006.

bu tez çalışmasında, daha önce herhangi bir çalışmada incelenmemiş ve sıklıkla tamamen görmezden gelinmiş Erken Bizans donanmasının tarihi ve donanması incelenmiştir. 1966 yılında "her üçü de yüksek tarihsel değer taşıyan ve her üçü de Geç Antik donanmayı ihmal eden" Hélène Ahrweiler'in, Hélène Antoniadis-Bibicou'nun ve ilk versiyonu 1955'te yayınlanmış olan Ekkehard Eickhoff'un çalışmaları basılmıştır[94]. Bu çalışmalar kaynaklar bölümünde incelenmiştir. Her üç çalışma da Camillo Manfroni'nin 1899 ve Christian Courtois'nın 1939 tarihli çalışmalarında ortaya koymuş oldukları, üçüncü yüzyılla Jüstinyanus dönemi arasında donanma demeye layık bir yapının mevcut olmadığını varsayan konjonktüre dayanarak yazılmışlardır. Ancak bu üç çalışma ile eş zamanlı olarak 1966'da Dieter Kienast'ın çalışmasında ve 1980'lerde Michel Reddé'nin çalışmaları ile 1986 tarihli kitabında bu görmezden gelme durumuna şiddetle karşı çıkılmıştır[95]. Fakat günümüzde Erken Bizans dönemi boyunca Bizans donanmasının tarihine dair yapılmış yerli veya yabancı bir çalışma yoktur, sadece Jüstinyanus gibi öne çıkan bazı hükümdarların devrine odaklanan telif eserler ve özel konulara eğilen sınırlı sayıda makale vardır. Bu çalışmalar ve arkeolojik buluntular, Erken Bizans donanmasının göz ardı edilemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Fakat Geç Antikçağ'da askeri denizciliğe veya Erken Bizans donanmasına dair bütüncül bir çalışma yoktur. Tez çalışması bu eksikliği gidermek amacıyla tasarlanmıştır.

Bizans İmparatorluğu, bu çalışmada incelenen dört asırlık periyottan denizci karakteri öne çıkan bir devlete evrilerek çıkmıştır. Çalışmanın önemi, Bizans donanmasının Akdeniz tarihi için oynamış olduğu kilit rolden kaynaklanmaktadır. Roma - Bizans uygarlığı, toplam 22 asırlık bir döneme yayılmaktadır. Osmanlı tarihinin dörtte üçü ise, Bizans'ın başkentinin ele geçirmesi ile şekillenen Akdeniz imparatorluğu doktrini merceğinden incelenebilir. Bu birbirini takip eden üç büyük Akdeniz imparatorluğunun tarihinde karşımıza çıkan süreklilikler ve kopuşlar açısından en kritik dönem, çalışmamıza konu olan Geç Antikçağ'dır.

Erken Bizans donanmasının göğüslemek zorunda kaldığı son ve en kararlı meydan okuma Müslüman Araplar'dan gelmiştir. İslam ortaya çıktıktan kısa süre sonra, o zamana kadar görülmüş en büyük yüzölçümüne sahip devlet olan Emevî

94 Cosentino, Constans II, s. 578.
95 Cosentino, Constans II, ss. 577 – 578.

Halifeliği'ne dönüşmüş, Sasani İmparatorluğu'nu yıkarak onun Bizans İmparatorluğu'nu topraklarına katma misyonunu da üstlenmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun; nüfus, para ve hammadde kaynakları bakımından onu rahatlıkla ezebilecek bu genç, dinamik ve yayılmacı Emevî iktidarı karşısında varlığını devam etmek için tek umudu, sürekli bir askeri – idari reform ve Erken Ortaçağ için oldukça özgün kabul edilmesi gereken bir silah ve gemi inşa teknolojisi inovasyon döngüsüne girmesidir. Kökenlerini önceki yüzyıllarda görebildiğimiz bu reformlar ve inovasyonlar, şartların zorlaması ile çok umutsuz şartlar altında, çoğunlukla merkezi bir plana bağlı olmaksızın yürütülmüştür. Bizans İmparatorluğu bu süreçten, toplumun tüm kaynaklarının yalnızca devletin varlığını devam ettirmesine yönlendirildiği, sanatın ve tarihyazımının bile ihmal edildiği, son derece yalın, sadece hayatta kalmaya odaklanmış bir militarist bir devlete dönüşerek çıkmıştır.

Bazı modern tarihçiler anakronizme düşme riskini göze alarak bu militarist denebilecek zihniyeti sonraki asırlara ait terimlerle günümüz okuyucusu için anlaşılır kılmaya gayret etmişlerdir. Yedinci yüzyılda Heraklius'un Sasani şahı II. Hüsrev ile mücadelesi için ilk Haçlı Seferi, Heraklius'un ardıllarının mücadeleleri için topyekûn savaş gibi ifadeler kullanılmıştır. Bizans donanması ve başkent Konstantinopolis'in kolay savunulabilirliği, ilk Müslüman Arap saldırıları karşısında devletin Sasani İmparatorluğu gibi tarihe gömülmesini engelleyen en önemli iki unsur olarak öne çıkmaktadır. Bizans'ın yerini almayı amaçlayan Emevî imparatorluk ideolojisinin asırlar sonra nihayet Osmanlı İmparatorluğu tarafından tevarüs edilmesi, günümüze kadar Akdeniz tarihinin akışını anlamlandırabileceğimiz ana temalardan birisi haline gelecektir.

Putperest Roma İmparatorluğu; Akdeniz'in tüm kıyılarına egemen olmayı başarmış yegâne devlettir. Saldırgan askeri doktrini, demografik kaynakları, teknolojik açıdan üstün ve profesyonel ordusu sayesinde, çoğu denizci bir karaktere sahip olan rakiplerini yenerek, merkez eyaletlerinde Roma Barışı olarak adlandırılan uzun soluklu bir refah dönemi yaşanmasını temin etmiştir. Ancak Roma İmparatorluğu asla denizci karakteri baskın bir devlet olmamıştır. Roma ordusu, daima donanmaya kıyasla daha itibarlı sayılmıştır.

Bizans İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu'nun çalışmamıza konu olan ilk evresini tarif etmek için; modern tarihyazımında kafa karıştırıcı bir şekilde pek çok

tabir kullanılmaktadır. Bu bizi şaşırtmamalıdır, zira incelenen dönem tüm Akdeniz için çok önemli pek çok kopuşun yaşandığı kritik bir dönemdir, bu nedenle tabirler de tarihçilerin amaçlarına ve izledikleri yönteme göre çeşitlilik göstermektedir. Ostrogorsky Erken Bizans Devleti ifadesini, Peter Brown Geç Antikçağ ifadesini, Stephen Mitchell Geç Roma İmparatorluğu ifadesini kullanarak aynı dönemden bahsetmişlerdir. Bu dört asırlık dönem içerisinde yalnızca donanma doktrini, taktikleri, silahları ve organizasyonu değil, gemi inşa teknikleri de tamamen değişmiştir. Bizans donanması, teorik ve pratik açıdan Roma donanmasından farklı bir oluşumdur.

Erken Bizans donanması; Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, Kavimler Göçü'nün ilk dalgası sonucunda Akdeniz kıyılarında kurulan barbar krallıklarının bertaraf edilmesi, Kavimler Göçü'nün ikinci dalgası sırasında Avar - Sasani ittifakına karşı yaşanan ölüm kalım mücadelesi vermiştir[96]. Son olarak ilk Müslüman Arap fetihleri ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Tüm bu meydan okumalar karşısında Bizans donanmasının, Roma askeri doktrininin yalnızca bir unsurunu muhafaza ettiği söylenebilir: Rakiplerden öğrenilenlerin özümsenerek kullanılması. Roma donanmasının kuruluş doktrini budur. Roma savaş donanmasının, Pön savaşları sırasında kıya vuran Kartaca savaş gemilerinin inşa teknikleri çalışılarak kurulduğu genel bir bilgidir. Bizanslılar da korsanlarla, Vandallarla, Ostrogotlarla ve Müslüman Araplarla yaptıkları deniz savaşlarından çok şey öğrenmişlerdir.

Çalışmamızın temel tez ve hipotezlerini şu şekilde izah edebiliriz. İncelenen dönemin başında, yani I. Konstantinus devrinde, Akdeniz'deki yegâne profesyonel donanma teşkilatı Roma donanmasıdır, bu asrın ikinci yarısında denizden gelen tehditler ortadan kalktığı için donanmanın ihmal edilerek gerilediği görülmektedir. Beşinci yüzyılın sonlarında Bizans donanmasının zayıflayarak hiç varlık gösteremez hale geldiği, buna mukabil Vandal donanmasının Akdeniz'deki en önemli deniz gücü haline geldiği bir dönem yaşanmıştır. Altıncı yüzyılda Anastasius'un ve özellikle Jüstinyanus'un hükümdarlıkları sırasında donanmanın genişletilmesi için gereken kaynaklar sağlandıkça, Bizans donanması yeniden Akdeniz'i kontrol edecek kudrete ulaşmıştır. Yedinci yüzyılda önce Sasani, sonra Müslüman Arap fetihleri karşısında

[96] Her iki göç dalgası da Türk kavimlerinin hareketi ile başlamıştır. "Hiçbir kudret, Bizans'ı yıkamamıştır. Avrupa'dan gelen Türk istilaları karşısında bükülmüş, fakat kırılmamıştır". Yılmaz Öztuna, **Tarih ve Politika Ansiklopedisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, (Ansiklopedi), s. 116.

Bizans donanması çok güç kaybetmiştir. Doğu Akdeniz limanları bir nesilde iki kez elden çıkmıştır. Buna karşın Bizans deniz güçleri, bir bütünün parçalarının toplamından fazla olduğunu ispat ederek, kendisine biçilen ikinci sınıf bölgesel güç rolünü oynamayı reddetmiştir. Bizans imparatorluk donanması 650'lerin başlarında Anadolu'nun güney sahillerinde Zâtüssavârî deniz muharebesini kaybetmiştir. Bundan sonra Bizans filoları savunmaya yönelik yeni bir doktrinle yeniden örgütlenme sürecine girmiş, kendilerinden sayıca çok üstün Emevî donanmaları karşısında defalarca üstün gelmişlerdir. Ayrıca fırsat bulduklarında Emevî güçlerine deniz akınları da yapmışlardır. Bu sayede Bizans donanması 626 – 726 yılları arasındaki kilit asırda devleti defalarca yıkılmaktan kurtaracaktır.

İncelenen dönemin ardından, sekizinci yüzyıl ortasında Emevî iktidarının yıkılmasından itibaren, Bizans donanması bir kez daha Akdeniz'deki yegâne profesyonel donanma teşkilatı olarak ayakta kalacaktır. III. Leo devrinde Konstantinopolis, on üçüncü yüzyıla dek maruz kalacağı en tehlikeli kuşatma teşebbüsünü atlatmıştır. Sonraki birkaç yıl içerisinde muzaffer III. Leo kendisine isyan eden eyalet donanmalarını Rum ateşi ile yaktıracak ve Orta Bizans dönemi boyunca devam edecek donanma teşkilatını kuracaktır. Oğlu V. Konstantinos ise Emevî donanmasına bu yeni donanma teşkilatı ile öldürücü bir darbe vuracak, akabinde Abbasiler dikkatlerini Akdeniz yerine Hint Okyanusu'na kaydıracağı için Akdeniz yeniden Bizans filolarına kalacaktır.

Bu tez çalışmasına başlanırken, her alt bölümde çeşitli hipotezlerle yola çıkılmıştır ve aşağıdaki paragraflarda ilk hipotezlerin nasıl ele alındığı ve bunlar hakkında hangi sonuçlara ulaşıldığı kısaca ifade edilmeye çalışılmıştır. Alt bölümlerle ilgili hipotezlerin çoğu birincil kaynaklar incelendikçe uyarlanmış, birkaçı tamamen terk edilmiştir. Ancak tezin ana problematiği, ilk kurgulandığı şekliyle değişmeden kalmıştır.

Tezin asıl problematiği Roma donanmasına ve Eskiçağ donanmalarına ilişkin pek çok sürekliliğin Erken Bizans dönemi sonlarında artık terk edilmiş olduğudur. Bu süreç doğrusal bir şekilde ilerlememiştir. Bazen donanmanın tamamen ihmal edildiği dönemler olduğu görülmektedir. Fakat ana problematik; özellikle yedinci ve sekizinci yüzyıllarda hızlanan bu dönüşüm sonucunda Bizans donanmasının Orta Bizans dönemi boyunca kavuşacağı niteliklerini kazanmış olduğudur. Saldırıya yönelik Roma

donanmasının aksine, Orta Bizans donanması derinlemesine savunmaya yönelik bir strateji etrafında örgütlenmiş, merkez ve eyalet filoları arasında görev, teçhizat ve sorumluluk sahası bakımından kesin ayrımların yerleştiği, nihai amacı başkentin güvenliğinin ve iktidarın devamlığının temini olan profesyonel bir imparatorluk donanmasıdır. Orta Bizans döneminde Bizans İmparatorluğu denizci karakterli bir devlet haline gelmiştir. Bu safhada, Bizans donanmasının, Roma donanmasının hiçbir zaman teşebbüs dahi etmediği şekilde, iktidar ve devlet politikaları üzerinde belirleyici çıkar gruplarından biri haline geldiği görülmektedir. Giderek karadan bağlantısı kopan eyaletler Eski Roma zamanındaki gibi yalnızca Roma yolları ile değil, giderek daha fazla Bizans donanmasının merkez ile bağlantısını temin ettiği deniz yolları ile birbirine bağlanan bir 'thalassokrasinin' parçası haline geleceklerdir.

Roma donanmasının bir amiralini imparator ilan edebilmesi tahayyül edilebilecek bir durum değildir. Oysa 698 yılında Kuzey Afrika'dan dönen Bizans donanması; Heraklius'un torunu II. Jüstinyanus'u devirerek Karabisianoi thema filosunda droungarios rütbesindeki Apsimar'ı, III. Tiberius adıyla Bizans imparatoru ilan etmeye cüret etmiştir. Bu evrede Bizans donanması, Eski Roma'da praetoria muhafız kıtasının yaptığı gibi iktidarı belirleyen güç haline gelmiştir.

Sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde ve III. Leo'nun hükümdarlığı boyunca Bizans donanması bir dizi dönüşüm daha geçirmeye devam etmiştir. İkona kırıcılık hareketini başlatan III. Leo yönetimi altında Bizans donanması; Roma donanmasından kalan ve zaten uyarlamalar nedeniyle artık tanınamaz hale gelmiş pek çok özelliğini bu son dönüşüm evresinde terk etmiştir. İşte bu yüzden tez çalışması 727 yılına kadar donanmayı incelemektedir.

Ana araştırma sorusunu sormak için çerçeveyi belirleyen, Bizans donanmasının hangi sorunları çözmek için kullanılmış olduğu ve yokluğunda çıkan kaosun, emperyal denetim altındaki önceki Akdeniz sisteminden nasıl ayrıldığıdır. Bu sorunun büyük ölçüde cevaplandığı düşünülmektedir. Fakat Akdeniz'deki ilişkiler ağının bütün tarihini üç döneme ayırmak gerekirse, ilk kırılma noktasının Geç Antikçağ'da, ikinci kırılma noktasının Yakınçağ'da olduğu görülecektir[97]. Bu tez çalışmasının tamamlanmasının ardından Geç Antikçağ'da Akdeniz ile ilgili eksiksiz

[97] Akdeniz'deki ilişkiler ağının üç dönemi: 1) İlkçağ, 2) Erken Bizans'tan itibaren Ortaçağ ve Yakınçağ, 3) Endüstri Devrimi'nden itibaren modern zamanlar biçiminde incelenebilir.

bir resme ulaşmak için aynı dönemde sivil denizciliğin de ayrı bir araştırma olarak incelenebileceği sonucuna varılmıştır. Eldeki arkeolojik verinin çok büyük bir kısmı sivil gemiciliğe ilişkin olduğu için böyle bir çalışmada sualtı arkeolojisi ve batıklardaki kargonun incelenmesi daha çok yer tutacaktır.

Bizans İmparatorluğu yaşadığımız coğrafyada yazılı tarih boyunca en uzun süre hâkim olmuş devlettir. Sadece bu nedenle bile, Bizans denizciliğinin şekillendiği Erken Bizans dönemi askeri denizciliği kendi başına incelemeye değerdir. Bu dönemde öne çıkan odaklar sonraki asırlarda Akdeniz'in sosyoekonomik gelişimini de yönlendirecektir. Orta Bizans denizciliği öncelikle denizci İtalyan şehir devletlerini hem model hem de rakip olarak etkilemiştir, ardından Geç Bizans döneminde denizci Türk beylikleri ve Osmanlı denizciliğinin ilk safhası her iki denizcilik geleneği ile etkileşim içerisinde şekillenecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Emevî Halifeliği'nin sekizinci yüzyılda sonuçsuz kalan Bizans İmparatorluğu'nu yerini alma projesini de benimseyecektir.

Bu tez çalışması olgusal değil, kronolojik bir plana göre oluşturulmuştur. Donanmanın felsefesinde, örgütlenmesinde ve denizcilik teknolojinde yaşanan gelişmeler, siyasi ve askeri gelişmeler ile birlikte verilmiştir. Bizans donanmasının gelişim aşamaları, belli başlı kırılma noktaları etrafında düzenlenmiş kronolojik bir çerçeveye göreve taksim edilerek incelenmektedir. Tez çalışması boyunca mümkün olan her durumda, bu giriş bölümünün sonunda açıklanacak olan nitel veri analizi yöntemi tercih edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle birincil kaynakların donanma hakkında bilgi veren kısımları incelenmiş, onları kullanan kitap ve makaleler gibi ikincil kaynaklardaki sorular ile gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler dikkate alınmış, ardından birincil ve ikincil kaynakları bir arada ele alan değerlendirmelerle bunlardan çıkan veriler her bölümün hipotezleri açısından ele alınmış ve nihayet ana sorunsal etrafında bir sonuca bağlanmıştır.

Tez metni içerisinde, bazı temel kaynaklardan donanma ile ilgili çeşitli pasajların ilk kez Türkçe'ye aktarılarak irdelendiği uzun paragraflar eklemek gereken bölümler de olmuştur. Fakat mümkün olan durumlarda, birkaç temel kaynakla modern araştırmalar bir arada kullanılmış, başlıca prosopografik referans kaynakları ile desteklenerek, olay örgüsünün kurulması yöntemine başvurulmuştur. Prosopografi; tarihin yardımcı bilimlerinden birisidir ve özellikle Bizans İmparatorluğu ile ilgili

çalışmalarda fevkalade önemlidir. Prosopografik çalışmalar; hükümdarlar, komutanlar, amiraller, ruhbanlar gibi değişik makam sahipleri hakkında vakayinameler, mektuplar, vakıf belgeleri (praktika), arkeolojik kalıntılar üzerindeki metinler (epigrafi), mühürler, konsil ve meclis kayıtları dahil eldeki tüm kaynaklardan derlenmektedir. Bunların bir arada taranması; siyasi ilişkiler, aile bağları, saray protokolü ve hiyerarşi hakkında fikir vermektedir. Özellikle Orta ve Geç Bizans dönemleri için prosopografi çok değerli bir araç haline gelmiştir. Kaynak türlerinin çoğu, yalnızca üst sınıflar hakkında bilgi sağlamaktadır. "Praktika ise coğrafi ve kronolojik açıdan kısıtlıdır", dolayısıyla prosopografinin sağlayabildiği "veri, bazı dönemler için (özellikle 7. – 9. yüzyıllar) son derece kıttır ve topluluğu temsil etmekte yetersizdir[98]". Fakat prosopografik veriler, Erken Bizans donanmasının hiyerarşisi ile ilgili neredeyse tek kaynak grubu haline gelmektedir. Prosopografik yöntem, genellikle seçkin konuma erişmiş bu tarihi kişilerin münferiden yazılması imkânı olmayan biyografilerini oluşturmaya çalışmak yerine, bir grup olarak kariyerlerinin topluca incelenmesinden tarihi incelemeler için elverişli sonuçlar çıkarmayı hedefler. Bu bağlamda, evvelce tanıtılmış olan PLRE (The Prosopography of the Later Roman Empire) ve PmbZ (Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit) ciltlerine başvurulmuştur[99].

İkincil kaynaklarda çoğunlukla kronolojik açıdan hatalar ile denizcilik teknolojisine dair bilgi eksiliği nedeniyle yorum açısından sorunlar olduğu görüldüğü için; basitçe bunlara atıf verilip geçilememiştir. Çoğu durumda ilk kez Türkçe bir metinde ele alınan münferit konuların, pek çok modern tarihçinin incelemeleri ile karşılaştırılarak düzenlenmesi, tasnif edilerek aktarılması, teknik konuların ve olay örgüsünün düzeltilmesi gerekmiştir.

Olay örgüsü ortaya konduktan sonra, analize geçilmiştir. Kaynakların aktardığı bilgilerin nitel veri analizi ile incelenmesine dikkat edilmiştir. Hem birincil kaynaklara, hem de ikincil kaynaklara güvenilirlik, karşılaştırmalı tarihyazımı ve doğrulanabilirlik açısından sürekli şüphe ile yaklaşılmıştır. Yalnızca Geç Roma

---

98 "İlgili bir branş da şahıs isimlerinin kökenbilimini, orijinini ve kullanım sıklığını inceleyen onomastiktir". Prosopografinin 11. yüzyılda yönetici sınıfın yapısını veya 14. yüzyılda kırsal seçkinlerin ilişkilerini incelemek için kullanımına örnek teşkil eden başarılı sosyal tarihyazımı örnekleri vardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1739. Erken Bizans dönemine ilişkin çalışmalarda da artık giderek prosopografinin kullanım sahası genişlemektedir.

99 Her iki referans eserinin künyesi de yukarıda ilk kullanıldıkları noktada verilmiştir.

donanması ve Orta Bizans donanması tarihi ile ilgili olup Erken Bizans dönemine dahil olaylardan da bahseden çeşitli modern çalışmalar vardır ki, bunlar arasından öne çıkanlar, yukarıda ikincil kaynaklarla ilgili bölümde tanıtılmıştır. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi özel olarak Erken Bizans donanmasının tarihine odaklanan yerli veya yabancı herhangi bir çalışma yoktur.

Bizans donanmasının incelenen süreç içerisinde Roma donanmasından farklı bir öze ve dördüncü yüzyıldaki biçiminden teorik ve pratik unsurları bakımından tamamen farklı bir yapıya ulaşması doğrusal bir gelişim çizgisini takip etmemiştir. Bizans donanmasının ihmal edildiği ve ihya edildiği dönemler birbirlerini takip etmiştir. Tez çalışmasında ortaya çıkarılan tarihi olay örgüsü, kaynaklardan toplanarak oluşturulmuştur ve analiz edilmiştir. Süreç içerisinde donanmanın geçirdiği değişim ve gelişim, daima bir uluslararası ilişkiler arka planı üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Çünkü Erken Bizans döneminde maliyenin zorluk yaşadığı dönemlerde, uluslararası arenada denizden gelen bir tehdit görülmüyorsa ödeneklerinin kesilmesi son derece olağan bir uygulama olmuştur. Oysa Orta Bizans döneminde donanmanın Bizans askeriyesinin daimî bir unsuru ve başkentteki iktidarın garantörü olduğu anlayışı yerleşmiş olduğu için, ekonomik daralma yaşanırken dahi donanma ihmal edilmemiştir. Donanmanın devletin asli unsurlarından biri haline gelmesi, tez çalışmasının göstermeyi amaçladığı sonuçlardan birisidir. Okuyucunun hangi bölümde neyi okuyacağına ilişkin kısa toparlayıcı paragraflarla tez metninin bu iki ana unsuru olan olay örgüsü ve analiz arasındaki geçişler yapılmaya çalışılmıştır.

Gemi batıkları ile liman kalıntıları gibi arkeolojik buluntu türlerinden de Bizanslı tarihçilerin eserlerinin yeterli olmadığı noktalarda faydalanılmaya çalışılmıştır. Görsel materyal konusunda ise tez çalışmasının son yılında, farklı bir yaklaşıma geçilmiştir. Erken Bizans döneminden günümüze kalan ve donanma hakkında bilgi veren kaynaklar yazılı kaynaklar neredeyse istisnasız bir biçimde Orta ve Geç Bizans dönemlerinde istinsah edilmişlerdir. Dolayısıyla doküman analizine, Rum ateşi ile ilgili yüksek lisans çalışmasında olduğu kadar yer verilmemiştir. Aynı husus, el yazmalarındaki minyatürler için de geçerlidir, bunlardan üçgen yelken donatısının gelişimi ve gemi inşa tekniklerindeki dönüşümün evreleri için faydalanmak isteyen araştırmacılar olmuştur. Ancak bu minyatürlerin sonraki asırlarda istinsah işlemi sırasında eklenmediğini ve Orta Bizans dönemine ait gemileri tasvir

etmediğini kesin olarak kanıtlamak mümkün olmamaktadır. Gerçekten Erken Bizans devrinden günümüze ulaşmış, çoğu İnciller veya Eskiçağ'da yazılmış edebi eserler içerisinde korunmuş minyatürlerde çeşitli gemi tasvirleri vardır. Ancak bu yazma eserlerdeki gemilerin sivil deniz taşıtları olup olmadığını yahut minyatür sanatçısının, dini kıssaların geçtiği devirlerdeki gemilere dair kendi tasavvurunu yansıtıp yansıtmadığını kestirmek mümkün olamamaktadır. Bir kez daha Rum ateşi ile ilgili çalışmadaki gibi bu derinlemesine incelemelere girilmemiş, bu sefer bu sorunsallar sanat tarihi uzmanlarına bırakılmıştır. Neticede doküman analizine bu tez çalışmasında çok az yer verilmiştir. Görsel verilerin, metin içinde değil, tezin sonunda yer alması tercih edilmiştir.

Hem birincil kaynakları hem de ikincil kaynakları elde etmekte pandemi nedeniyle zorluklar ve gecikmeler yaşanmıştır. Tezin ilk yıllarında birincil kaynak dillerinin öğrenimine öncelik verilmiştir[100]. Başlangıçta yalnızca on dokuzuncu yüzyılda yapılmış Yunanca – Latince birincil kaynak neşirlerine ulaşılabildiği için bu orijinal dillerden Türkçe'ye çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Fakat bunlar kullanılmamıştır. 2023 sonundan itibaren birincil kaynakların modern dillerdeki çevirileri temin edilebildiğinden, tez için ilk çeviri teşebbüsleri yerine, modern çeviriler ile orijinal kaynak metinlerini birlikte ele alınarak Türkçe'ye yapılan çevriler tercih edilmiştir.

Nitel veri analizi yöntemi bağlamında birincil kaynakların toplanmasına öncelik verilmiştir. Kullanılan kaynakları bulma ve seçme yöntemi pandemiden etkilenmiştir. Fakat kütüphanelere şahsen erişimin uzun süre kısıtlanması sebebiyle ancak birincil kaynaklar kesintisiz bir silsile kuracak ölçüde nihayet 2023 sonlarında toplanabilmiş, daha sonra diğer birincil kaynaklar da bunlara katılarak incelenmiş, mümkün olan dönemlerde tek bir birincil kaynağa bağımlı kalınmamaya çalışılmıştır.

Kronolojik yöntemin sağladığı tasnif ile seçilen münferit tarihi olgular mercek altına alınmış, bunlara nitel veri analizi ile yaklaşılmıştır. Tarih araştırmalarında nitel veri analizinde kullanılan kaynakların çoğu aslında başka işlevlere yönelik olarak

---

100 Tez çalışmasının ilk yıllarında temel kaynak dilleri olan Eski Yunanca ve Latince öğrenimine çaba harcanmıştır. Doktora programına dahil derslerin ardından dışarıdan Bizans Yunancası ve Süryanice dersleri takip edilerek bitirilmiştir, bu çevrimiçi derslerin kayıtları hâlâ erişime açıktır. Tez ile ilgili yayın şartları bu sayede nitelikli bir şekilde yerine getirilebilmiştir. Ancak bu aşamada yapılmaya başlanan tercüme teşebbüsleri yerine, özellikle İngilizce neşirlere bakılarak yapılan tercümelerin daha hızlı ve isabetli olduğu görüldüğü için bunlar tercüme edilmiştir.

yazılmışlardır. Kaynakların mevcut olmamasından da yapılabilecek önemli çıkarımlar vardır. Kaynakların kısmen veya tamamen yitirilmiş olduğu düşünülen durumlarda; sonraki asırlarda başka el yazmaları içerisinde kopya ederek korunmuş metinlerin keşfedilmesi veya mali değeri yüksek olduğu için kazınarak tekrar kullanılmış parşömenlerdeki kazınmış metnin özel yöntemlerle okunması mümkün olabilmektedir.

Yazılı kaynakların incelenmesinde kullanılmış olan nitel veri analizi yöntemi tarih çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde araştırmacılar öncelikle literatürü inceler, önceki araştırmaları irdeler ve burada cevaplanmamış konuları belirleyerek yeni hipotezler üretirler. Diğer nitel araştırma yöntemleri gibi, nitel veri analizi yöntemi de basılı materyaller ve elektronik materyallerin sistematik olarak incelemesine dayalıdır. Bu inceleme, verileri bulmayı, seçmeyi, anlamlandırmayı ve değerlendirmeyi ve sentezlemeyi içermektedir.

Tezimizde son bölüm hariç kronolojik esaslı bir düzenleme yapılmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde 235-392 yılları arası, eski Roma donanması ve 4. yüzyılda Konstantinus ve Valentinianus Hanedanları döneminde donanma incelenmiştir. İkinci bölümde (392-565) Vandal ve Ostrogot Krallıkları'nın kuruluşundan Jüstinyanus devrinde yıkılışlarına kadar olacak. Batı Roma'nın yıkılışı ve donanmanın Doğu Akdeniz'e geri çekildikten sonra tekrar Batı Akdeniz mevzilerini ele geçirmesi işlenmiştir. Üçüncü bölüm (565-628) Sasaniler ve Avarlar ile savaşlar, özellikle Tuna Donanması'nın teşekkülü üzerine bilgiler ve tartışmalar hakkındadır. Dördüncü bölüm (628 - 727) ilk İslam donanmaları ile savaşlar hakkındadır. Son bölümde ise ilgili dönemde gemi inşa teknikleri hakkındadır. Zira gemi inşa teknikleri bu dönemde hızla değişmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ YÜZYIL KRİZİ'NDEN VANDAL DONANMASININ AKDENİZ HEGEMONYASINA KADAR DOĞU ROMA DONANMASI

1.1. ROMA-BİZANS ASKERİ DENİZCİLİK TARİHİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Geç Roma, Erken Bizans ve Orta Bizans, bir uygarlık olarak süreklilik arz etmektedir. Tüm bu evreler, askeri denizcilik tarihinin dönüşüm evreleri; donanmanın işlevi, organizasyonu ve gemi inşa teknolojisi açısından sekiz dönem halinde incelenebilir. Geç Roma – Erken Bizans uygarlığının askeri denizcilik tarihi ise, aşağıdaki çizelgedeki 2., 3., 4., ve 5. dönemlere karşılık gelmektedir. Geç Antikçağ boyunca Akdeniz'de hakimiyet iddiasını sürdüren Konstantinopolis merkezli Doğu Roma askeri denizcilik teşkilatının Erken Bizans donanmasına dönüştüğü 235 – 727 yıllarını içine alan evre, Erken Bizans donanmasıdır.

1. Dönem; M.Ö. 31- M.S. 235 (235-284 yılları arasında Üçüncü Yüzyıl Krizi)
2. Dönem; 235-468 (468'de Bon Burnu Deniz Muharebesi'nde Vandalların zaferi)
3. Dönem; 468-565 (565'te I. Jüstinyanus'un Ölümü, I. Bayan'ın (hük. 562-602) Avar, Alboin'in (hük. 565 – 572) Lombard devletlerini teşkilatlandırmaları)
4. Dönem; 565-649 (649'da Müslüman filolarının kurulması ve 654'te Zatüssavari Deniz Muharebesi'nde Bizans mağlubiyeti)
5. Dönem; 649-727 (726'da ikona kırıcılık akımının başlaması, 727'de ikona taraftarı thema filolarının yakılması, ardından Orta Bizans dönemi donanma teşkilatının yerleşmesi)
6. Dönem; 727-904 (904'te Müslüman filolarının Selanik baskını)
7. Dönem; 904-1056 (1056'da Makedonya Hanedanı'nın sona ermesi)
8. Dönem; 1056-1204 (1204'te Dördüncü Haçlı Seferi)

Yukarıdaki çizelgedeki 1. dönem, M.Ö. 31 – M.S. 235 yıllarını kapsayan Roma imparatorluk donanması evresidir. Denizcilik tarihinde Akdeniz birliğini ilk kez sağlamış olan Roma Cumhuriyet donanması ile Erken Bizans donanması arasındaki evredir. Orta Bizans donanması ise 6., 7. ve 8. dönemlerden müteşekkildir ve 727 –

1204 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemler, tez çalışmamızın kapsamı dışındadırlar.

Birinci dönem, Roma imparatorluk donanmasının Augustus (hük. M.Ö. 27 – M.S. 14) döneminde ortaya çıkışından, Severus Hanedanı'nın (193 – 235) yıkılışı ile sona ermesine kadar süren, Principatus denilen klasik çağıdır. Başka araştırmalarda son derece iyi araştırılmış, özellikleri ortaya konmuştur. Bu dönemi takip eden yarım asırlık siyasi ve askeri istikrarsızlık dönemine Üçüncü Yüzyıl Krizi denilmektedir. Geç Antikçağ çalışmalarının ayrı bir dönem olarak ele alınmaya başlanmasından önce yapılmış çoğu araştırmada; Principatus dönemi, Üçüncü Yüzyıl Krizi ve Konstantinopolis'in kuruluşuna kadar Dominatus dönemi (284 – 476) topluca ele alınmakta, Roma imparatorluk donanması tarihi olarak incelenmektedir[101].

Modern Roma tarihçileri; Principatus'u takip eden döneme, bu devrin ilk imparatoru Domitianus ve seleflerinin yönetim tarzlarına ve unvanlarına dayanarak, Dominatus adını vermişlerdir. Bu dönem, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı 476 yılında sona ermektedir. Ancak neredeyse aynı zamanda, 468 yılında Batı Roma ve Doğu Roma donanmaları Vandal donanması tarafından imha edildiği için, bu siyasi tarih terimi, donanma tarihi için de kullanışlı bir ayrım haline gelmektedir. Yukarıdaki çizelgedeki 2. dönem yani 235-468 dönemi; Erken Bizans donanmasının kuruluş evresidir. Bu dönem boyunca hem Konstantinopolis'teki Doğu Roma hem de Ravenna'daki Batı Roma yönetiminin denize indirdiği savaş gemileri Roma imparatorluk donanması tarafından kullanılmış olanlardan tasarım olarak önemli farklara sahip değillerdir. Bu dönem tez çalışmasının Birinci Bölümü'ne tekabül etmektedir.

Bizans İmparatorluğu iki haşmet devri yaşamıştır. Bunların ilki altıncı yüzyıldadır. Özellikle Jüstinyanus'un hükümdarlığı boyunca Bizans donanmasının denizaşırı saldırı ve işgal operasyonları tertip edebilmek için bir yeniden yapılanmaya gittiği, düşman devletlerin filolarına üstün geldiği görülmektedir. Yukarıdaki çizelgedeki 3. dönem yani 468-565 dönemi; Erken Bizans donanmasının ve onun taşıdığı amfibi çıkarma güçlerinin, Batı Roma'ya ait eski eyaletlerin çoğunu Konstantinopolis'e bağlamayı başardığı dönemdir. Bu dönemde Bizans donanması,

---

[101] Chester G. Starr, **The Roman Imperial Navy: 31 B.C.–A.D. 324**, Cornell University Press, New York, 1941.

Batı Akdeniz kıyılarının denetimini geri kazanmıştır. Bu dönemde Erken Bizans donanmasının tipik savaş gemisi tipi olan dromon ortaya çıkmış ve donanma tamamen bu yeni savaş gemisi tasarımı etrafında şekillenmiştir. Bu dönem tez çalışmasının İkinci Bölümü'ne tekabül etmektedir.

Altıncı yüzyıl ortalarından itibaren vebanın ortaya çıkışı, iklim değişikliği ve Avar, Slav ve Lombard göçleriyle Kavimler Göçü'nün ikinci evresinin başlaması nedeniyle Bizans İmparatorluğu bu toprak kazanımlarını muhafaza edememiştir. Yukarıdaki çizelgedeki 4. dönem yani 565-649 dönemi, hem devlet hem de donanma için sarsıntılı bir devirdir. Bu dönem tez çalışmasının Üçüncü Bölümü'ne tekabül etmektedir. Sasani İmparatorluğu'nun başını çektiği rakip devletler, eyaletleri hızla Konstantinopolis'ten koparmaktadır. Bu dönemin sonlarında Müslüman Arap güçlerinin hızlı fetihleri ile en zengin eyletler olan Suriye ve Mısır bu kez kesin olarak kaybedilmiştir. Donanmanın Mısır'ı geri alma teşebbüsleri sonuç vermemiştir, batıdaki çoğu eyaletten, yalnızca Bizans donanması tarafından takviye edilen liman kentleri geriye kalmıştır. Donanma bu süreçte ağır yenilgilere uğramamış, çünkü Sasaniler dışında Akdeniz'de başka bir profesyonel imparatorluk donanması yoktur, ancak merkez donanmasının ödeneksizlik nedeniyle gücünü ve yetkinliğini kaybetmeye başladığı donanma hakkında rastlantı eseri bilgi edinilebilen kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bir yanda Konstantinopolis'teki ana imparatorluk donanması bir duraklama evresine girerken, Avarlar ve Slavlar karşısında Balkan eyaletlerini korumak için Tuna Nehri kollarında dromon sınıfının daha ince bir gövdeye sahip versiyonları ile ince donanma teşkilatı kurulmuştur.

Tez çalışmamızın son döneminde Bizans donanması; devletin varlığını sürdürebilmesi için en hayati unsur haline gelecektir. Bu dönem tez çalışmasının Dördüncü Bölümü'ne tekabül etmektedir. Yukarıdaki çizelgedeki 5. dönem yani 649-727 dönemi boyunca Bizans İmparatorluğu, pek çok cephede sürekli hale gelen savaşlar nedeniyle ekonomik ve demografik bir kriz yaşamaktadır. İmparatorluk rakip devletler karşısında giderek dezavantajlı bir duruma düştükçe, Jüstinyanus'un saldırıya yönelik olarak teşkilatlandırdığı donanma düzeni terk edilmiştir. Giderek azalan kaynaklarla etkin savunma yapmayı mümkün kılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Sonunda derinlemesine savunma maksadıyla bölgelere göre örgütlenmiş yeni bir donanma yapısına geçilmiştir. Yedinci yüzyıl boyunca

Konstantinopolis, önce Sasani, sonra Müslüman Arap güçleri tarafından kuşatılmıştır. Başkenti defalarca çok daha kalabalık düşmanlara karşı savunmak için başkent donanması eyalet filolarından ayrılmış ve bir dizi bir teknolojik değişime önderlik etmiştir. Eski Roma gemilerinin gövdeleri; mahmuzlama taktikleri nedeniyle dayanıklılık sağlamak için zıvana delikleri ve kiniş çıkıntıları oyularak birbirine uyacak şekilde yontulmaktadır. Bu eski teknik kaliteli ahşabın israf edilmesine yol açmaktadır. Emekten ve malzemeden tasarruf sağlayan yeni gemi inşa teknikleri önce sivil gemilerde kullanılmaya başlanmıştır. Su kesimi altındaki mahmuz zaten uzun zamandır ortadan kalkmış olduğu için Heraklius'un selefleri zamanında Bizans savaş gemilerinde de yeni gemi inşa teknikleri tercih edilmeye başlanacaktır. Ancak bu teknikle inşa edilen gemilerin de kalafatlanma başta olmak üzere düzenli bakıma ihtiyacı olmaktadır[102]. Sekizinci yüzyılda İsauria Hanedanı döneminde (717 – 802) merkez ve thema filoları arasındaki farkların kurumsal hale gelmesiyle istikrarlı bir yapıya kavuşan Bizans donanması, Orta Bizans dönemi boyunca sürdüreceği düzene geçecektir. Rum ateşi yedinci yüzyılda Arap donanmalarına karşı bir donanma silahı olarak icat edilmiştir. Eğer Bizans donanması açısından değil, Rum ateşi açısından tarihi bir tasnif yapılacak olursa, ilk karışım dönemi denilen evre, 667'de Rum ateşinin geliştirilmesinden 820'lere kadar sürmektedir. Ancak bu konular daha önce başka bir çalışmamızda işlenmiştir. Dolayısıyla doktora çalışmasında detaylarına değinilmeyecektir[103].

İsauria Hanedanı döneminde nihayet uygulamaya konulabilmiş olan donanma reformu ile Bizans donanması bir kopuş yaşamıştır. Denizcilik teknolojisinde ve silah teknolojisinde yaşanan gelişmelere liderlik etmiştir[104]. İlkçağ denizcilik geleneğinden

---

102 Nicholson, Cilt: 2, s. 1374.

103 Bu tasnif Rum ateşinin içeriğinde, sevk sistemlerinde ve kullanıcılarında yaşanan değişimler baz alınarak yapılmıştır. Hem Rum ateşinin Ağlebiler tarafından ele geçirilmesi hem de Girit ve Sicilya'nın Müslüman güçler tarafından fethedilmesi ile 820'lerden itibaren başka bir evreye geçilmiştir. Ali Doruk Kahraman, **Tarihte Rum Ateşi Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, ss. 36 – 37.

104 Bizans tarihine Bizans donanmasının kendi gelişim çizgisi açısından bakıldığında, Erken Bizans Devleti'nin tarihini tasnif etmek için araştırma eserlerde tercih edilen kıstaslar olan siyasi, idari, sosyal ve dilsel dönüşümlerin hiçbiri fazla bir önem arz etmemektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında Erken Bizans donanmasının gelişim aşamalarının taksim edilmesinde, Roma donanmasından ve Orta Bizans donanmasından farklarının ortaya konulmasında, denizler hakimiyeti ve askeri deniz gücünün kullanımı için önemli olan dönüm noktaları dikkate alınmıştır. Bir yandan donanmanın giriştiği operasyonlar temel kaynaklar karşılaştırılarak ortaya konmuş, diğer yandan donanma felsefesinde, donanma taktiklerinde, gemi inşa tekniklerinde, donanma

almış olduğu teamülleri ve Eski Roma donanma felsefesini terk etmiş, başkentin bir daha kara ve deniz güçleri tarafından aynı anda abluka altına alınamaması için iki unsurlu bir donanma örgütlenmesi kurmuştur. Bu örgütlenme, artık kendi başına operasyon yapma yeteneğine kavuşmuş denizci thema filolarının düşman donanmalarını Marmara Denizi ve boğazlara yaklaştırmadığı, eyaletlerdeki thema filolarını atlatan nadir düşman gemilerinin de Rum ateşi tekeline sahip Konstantinopolis donanması tarafından yakılarak imha edildiği derinlemesine savunma sistemidir. Orta Bizans donanması tarihi, sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğinden başlamaktadır ve bu doktora çalışmasının kapsamı dışındadır. Roma imparatorluk donanması gibi, Orta Bizans dönemi için de savaş gemilerinin kürek düzenleri ve gemi mühendisliğine dair araştırmalar, tez çalışmamızda işlenen döneme dair bilinebilenlerden çok daha fazladır[105]. İncelediğimiz döneme ait dromonların kürek düzenleri ve gemi inşa mühendisliğine dair müstakil hiçbir çalışma yoktur, ancak arkeolojinin sağladığı buluntularla o noktaya gelineceği ümit edilmektedir. Gardiner'ın derlemesinde "sualtı arkeolojisi henüz bir dromon batığı bulamamıştır" diye not düşülmüştür[106]. Çoğu Yenikapı kazıları sayesinde artık bir dromon ve birkaç galea buluntusu ortaya çıkarılmış olsa da elimizdeki veri kümesi hâlâ büyük çıkarımlar

silah sistemlerinde, donanma örgütlenmesinde, donanmanın toplumdaki statüsünde ve oynadığı siyasi rollerde yaşanan dönüşümler incelenmiştir. Bu değişim süreci, incelenen dönemin sonlarında bilinçli bir donanma reformuna dönüşerek sonuç vermiştir.

105 Robert Gardiner (Ed.), **The Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times**, Conway's History of the Ship Series, Conway Maritime Press, Chartwell Books, New Jersey, 2000, ss. 127 – 141, 142 – 162. Bu çalışmada üçüncü ve dördüncü yüzyıllardan, sekizinci yüzyıla atlanmaktadır. Fakat ticaret gemileri hakkında daha kapsamlı malumat vardır. Özellikle amfora yükünün ahşabı deniz tabanına gömerek deniz canlıları tarafından tamamen yok edilmekten kurtarması sayesinde ticaret gemisi batıklarındaki değişimler daha eksiksiz bir şekilde takip edilebilmektedir. Gardiner, ss. 117 – 126. Mesela Erken Bizans dönemi boyunca büyükten küçüğe lemboi, keles ve akathos gibi gemi sınıfları hem sivil hem de askeri kullanım görmektedirler ve yerlerini dromona bırakana kadar Bizans nehir donanmaları bu gemi sınıflarına dayanmaktadır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 892 – 893. Hangi gemi kalıntısının doğrudan Bizans donanmasına ait olduğunu tespit etmek bu nedenle her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak Gardiner'ın bu çalışmasında bile ticaret gemileri ile ilgili kısımda yine Erken Bizans dönemi tek bir cümle ile geçilmektedir: "Varsayabiliriz ki, Akdeniz'de lemboi ve phaseloi ve diğer tipler veya onların soyundan türeyenler suları katetmeye devam etmişlerdir." Gardiner, s. 123. öncesinde Mısır'dan tahıl sevkiyatı yapan üçüncü yüzyıl gemilerini tartıştıktan sonra, Kuzey Denizi'ndeki ticaret gemilerinden, dokuzuncu yüzyıldan itibaren Viking ticaretinden ve on üçüncü yüzyılda Venedik ticaret gemilerinden bahsedilmektedir.

106 Gardiner'ın editörü olduğu, İlkçağ'dan Yeniçağ'a kadar kadırgalar üzerine yapılmış bu araştırma eser ilk kez 1995 yılında İngiltere'de basılmıştır. Bu tez çalışmasının 2000 Amerika baskısından yararlanılmıştır.

yapmaya izin vermemektedir. Ne yazık ki bu yeni buluntular, Orta Bizans dönemine aittir ve tezin kapsamı dışında kalmaktadır[107].

Orta Bizans donanmasının kimliğini 727 - 904 arasında bulmuştur. Emevilerin yerini Abbasilerin alması ile Konstantinopolis kuşatmalarının şiddeti ve sıklığı azalmıştır. Bizanslılar; Varanglar[108], Ağlebiler[109] ve Girit Emirliği[110] gibi daha küçük ve dinamik denizci güçlerden gelen meydan okumalara karşı koymak durumunda kalmışlardır. Jüstinyanus'un hükümdarlığının Bizans'ın ilk ihtişam dönemi olduğuna yukarıda değinilmiştir. Makedonya Hanedanı (867-1056), Bizans İmparatorluğu'nun ikinci ihtişam dönemidir[111]. Bu hanedanın iktidarda olduğı periyot ile Bizans donanmasının yedinci dönemi büyük ölçüde örtüşmektedir. Bizans donanmasının klasik çağı olan Makedonya Hanedanı dönemi ile ilgili kaynaklar, Erken Bizans döneminden kalanlardan çok daha fazladır ve artık nitelikli çevirileri yapılmaktadır. Selanik'in 904 yılında Arap korsanlar tarafından yağmalanmasını bir meydan okuma olarak gören Bizans imparatorları, donanmaya ağırlık vermişlerdir[112]. Müslümanları Sicilya'dan Suriye'ye kadar pek çok cephede geri çekilmek zorunda bırakmışlar, Kıbrıs ve Girit gibi ada üslerini geri kazanmışlardır. İlk kez bu dönemde askeri kılavuzlarda deniz savaşları işlenmekte ve filo taktiklerinden bahsedilmektedir. 911 ve 949'da Girit'e yapılan deniz seferlerinin levazım listeleri gibi önceki asırlarda hiç sahip olmadığımız kaynak türleri ortaya çıkmaktadır. Bu Makedonya Rönesansı olarak tabir edilen canlanma dönemidir[113]. Makedonya Hanedanı'nın konumuz açısından önemi, Erken Bizans donanmasına dair bazı kaynakları istinsah ederek kaybolmaktan kurtarmış olmalarında yatmaktadır.

Orta Bizans donanmasının son dönemi yani 1056-1204 arasında Bizans donanması Akdeniz'in en kudretli deniz gücü olmaya devam edecektir. Fakat eyalet donanmaları ortadan kalkmıştır. Kibyrrhaiotai denizci theması 1043 yılından sonra kaynaklara yansımamaktadır. Türkler ve Haçlılar bölgeye gelerek güç dengelerini

---

107 Gardiner, s. 97.

108 Rusya'ya yerleşen Vikingler Varanglar olarak isimlendirilmişler ve 860'lardan itibaren Bizans ile etkileşime girerek 1043'e dek birkaç Konstantinopolis kuşatması gerçekleştirmişlerdir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152

109 Öztuna, Ansiklopedi, ss. 10 – 11.

110 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 546.

111 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1262 – 1263.

112 Bu olaylar sırasında esir edilen Kameniates'in yaşadıklarını yazarak bu vakayı kayıt altına almıştır. Rosser, s. 245.

113 Rosser, s. 251.

değiştirinceye kadar, Doğu Akdeniz'de ve Kafkasya'da Bizans sınırları genişlemiştir. Fakat 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra Bizans donanması bir daha asla Doğu Akdeniz'deki en güçlü donanma teşkilatları arasına katılmaya namzet olamayacaktır[114].

1.1.1. Batı Roma Topraklarını Geri Alma Teşebbüsleri ve Akdeniz Birliği İdealinin Sonu

Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 509 – M.Ö. 27) kendisinden daha köklü pek çok devlete üstün gelerek genişlemiştir[115]. Cumhuriyeti sona erdiren askeri mücadele, Augustus'un donanmasının M.Ö. 31 yılında Aktium Deniz Savaşı'nda Kleopatra'nın ve Markus Antonius'un birleşik donanma güçlerini yenmesidir. Bu deniz zaferi Roma'nın yönetimi şeklinin, Erken Bizans döneminde de devam edeceği üzere imparatorluk idaresine dönüşmesinin yolunu açmıştır. Akdeniz'de devletlere ait profesyonel donanmalar arasında yaşanan büyük deniz savaşları çağı kapanmıştır.

M.Ö. 1 yüzyılda, Pontus[116] ve Selevkos İmparatorlukları önemli donanmalar kurmuşlar ancak Roma ve müttefikleri tarafından bu deniz güçleri etkisin hale getirilmiştir. Selevkos İmparatorluğu'nun ortadan kalkması[117] ile Partlar ile sınır komşusu olan ve Mısır'daki Ptolemeler Devleti'ni[118] ilhak eden Roma'nın kendisi de dönüşüm geçirmiştir. Devletin yönetim biçimi Cumhuriyetten imparatorluğa dönerken, Roma donanmasının geriye kalan tek rakibi korsanlardır. Romalılar Akdeniz'i birleştirdikten sonra, yalnızca doğudaki Part İmparatorluğu'nu[119] uygarlık

---

114 Rosser, ss. 264, 289, 313.

115 Öztuna, Ansiklopedi, ss. 494 – 497.

116 "Mîlâd sıralarında bu ismile mevcut İran krallığı dil bakımından Yunanlı'laştı". Öztuna, Ansiklopedi, s. 480. Tetrarhia döneminde 313 yılında kurulan Pontica, Ankara merkezli, eyaletler üstü bir idari birim (Diocesis Pontica) olarak kurulmuştur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1207. Pontus Krallığı'nın merkez eyaletleri Bizans döneninde Part ve Sasani İmparatorlukları ile kuzey sınırını oluşturacaktır.

117 Öztuna, Ansiklopedi, ss. 528 – 529.

118 "Zaman zaman Suriye, Lübnan, Lıbrıs, Libya, hatta Anadolu'nun bütün Akdeniz sahilleri ve Ege Adaları da bu imparatorluğun hakimiyetinde yaşadı". Doğu Akdeniz'deki en büyük donanmaya sahip olan İskenderiye merkezli bu Helenistik krallık, İskenderiye Kütüphanesi'nin kurucusudur. Son hükümdarları VIII. Kleopatra'dır. Öztuna, Ansiklopedi, ss. 488 – 489. Çok sıra kürekli dev gemilerin geliştirilmesi ve kuşatma gereçlerinin güvertede kullanımı alanlarında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir.

119 Öztuna, Ansiklopedi, ss. Erken Bizans dönemi boyunca yaşayan tek önemli rakip imparatorluklar İran imparatorluklarıdır. Part ve Sasani İmparatorlukları, Hun ve Avar İmparatorluklarından daha uzun ömürlü olmuşlardır. Bizans'ı yıkmaya çok yaklaşan Sasaniler Akdeniz'e vardıklarında

seviyesi ve kudret bakımından kendileriyle kıyaslanmaya layık bir rakip olarak görmüşlerdir. Ancak Partlar asla Akdeniz'e ulaşamamışlardır[120]. Akdeniz asırlarca ciddi bir meydan okuma olmaksızın Roma gölü olarak kalmıştır. Fakat beşinci yüzyılda, Roma barışı döneminde Roma'nın üstünlüğüne dair kanıksanmış tüm teamüller, Kavimler Göçü nedeniyle geçersiz kalmıştır. İmparatorluk bu baskılar karşısında tek merkezden savunulamamaktadır[121].

Roma beşinci yüzyılın başında, yalnızca yönetsel olarak ikiye ayrılmış, Roma'da ve Konstantinopolis'te iki ortak imparator tarafından yönetilen tek bir imparatorluk olarak algılanmış ve bir bütünün iki parçası olarak işlemiştir. Fakat iki başkentteki siyasi hizipler kendi makam ve çıkar hırsları için, giderek birbirlerine karşı barbar kavimleri kullanmaya başlarken, her iki Roma yönetimi de güç kaybetmiş, iki başkent arasındaki ahenkli iş birliği yerini güvensizlik ve açık düşmanlığa bırakmıştır. Bu şartlar altında Vandallar diğer tüm barbar kavimlerden farklı bir yol izleyerek denizci bir halka dönüşmeyi başarmış ve Batı Akdeniz'e hâkim olmuştur. Sonuçta Batı Roma İmparatorluğu, topraklarında bağımsız ve yarı bağımsız barbar krallıkların kurulmasına seyirci kalmıştır. Doğu Roma askeri ve siyasi seçkinleri durumun kendi çıkarlarına oluşturduğunu görerek yardıma geldiklerinde artık Batı Roma'yı kurtarmak mümkün olmamıştır.

Tezin birinci bölümünde incelenen dönemde Romalılar, artık güç bakımından kendilerinden üstün rakiplerle mücadele etmektedirler. Üçüncü yüzyılda İran'da Partların yerini Sasani İmparatorluğu'nun alması ile Erken Bizans dönemi boyunca Konstantinopolis'in en önemli rakibi olacak devlet kurulmuştur. Beşinci yüzyılda Attila'nın imparatorluğu hızla tüm kuzey sınırları boyunca rakip bir imparatorluk olarak ortaya çıkmış ve o zamana kadar Roma'nın böl ve yönet politikaları ile parçalamış olduğu küçük kavimleri idaresi altında birleştirmiştir[122]. Ancak Hunlar

---

denizcilik teşkilatlarını kurumsallaştıracak kadar vakti bulamamışlardır. Yerlerini alan Emeviler tarafından bir imparatorluk donanması kurulması, Erken Bizans donanmasını teknoloji inovasyon ve sürekli donanma reformu yapmak zorunda bırakmıştır. Emevilerin yerini alan Abbasilerin, Sasanilerin geleneklerini benimseyerek Bizans İmparatorluğu'na son vermeyi meşruiyetleri için bir şart görmemeleri sayesinde Orta Bizans donanması Akdeniz'deki yegâne profesyonel imparatorluk donanma teşkilatı olarak kalacaktır. Abbasiler Akdeniz mücadelesini şube hanedanlara devredecektir.

120 Feride Bozcu ve Jülide Bozcu, **İnsanlığın Eş Zamanlı Tarihi: Prehistorik Dönemden Geç Antik Çağa**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 312 – 315.

121 "Büyümeden dolayı idare gittikçe çetinleşti". Öztuna, Ansiklopedi, s. 497.

122 Nicholson, Cilt: 1, ss. 660 – 661. Sezar'ın Galya fethinden beri Roma, etkileşim halinde olduğu bu kavimlerin birleşmemesi için özen göstermiştir.

güçlü bir liderden yoksun kaldıkları zaman Akdeniz'in bütünlüğü için bir tehdit olmaktan çıkmışlardır. Vandallar ise hiç yağmalanmamış olan Kuzey Afrika'ya yerleşmiş, sonraki göç dalgalarından korunaklı bir konumda, denizci bir devlet olarak gelişmişlerdir. Macaristan Ovası'ndan sırasıyla Fransa, İspanya ve Fas'a göç etmiş, vardıkları Kartaca'dan her sene akınlar yapan denizcileri sayesinde Batı Akdeniz'in tartışmasız hâkimi olmuşlardır. Hunlar ve Gotlar tarafından zayıflatılmış Batı Roma İmparatorluğu'nu kurtarmak için Doğu Roma amfibi güçleri defalarca batının yardımına gelmiştir[123]. Ancak sonunda Vandallar her iki Roma donanmasını da imha etmeyi başarmışlardır. Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. Batı Roma'nın yerini alan Ostrogot Krallığı başlangıçta denizcilik ile ilgilenmemiştir. Ancak Vandallar karşısında Erken Bizans donanması Doğu Akdeniz'e çekilmek zorunda kalmıştır.

Tezin ikinci bölümünde incelenen dönemde kötüye gidiş tersine dönmüştür. Jüstinyanus'tan önce gelen imparatorlar, Batı Roma'yı yıkmış olan Germen askeri vesayetinden Doğu Roma'yı kurtarmışlardır. Zeno zamanında Bizans donanması yok hükmündedir, Bizans İmparatorluğu iç isyanlarla boğuşan ve Batı Roma'nın çöküşüne seyirci kalan müflis bir devlettir[124]. Bizans donanması; Zeno'nun ardından gelen imparator Anastasius tarafından ihdas edilmiştir[125]. Jüstinyanus tarafından önemli yatırımlarla güçlendirilmiştir. Bizans donanması Jüstinyanus'un fetihlerini mümkün kılmasa, Jüstinyanus Hanedanı'nın bir ihtişam çağı olarak belleklere kazınması ve İstanbul'un bugün ayakta olan pek çok anıtının inşası mümkün olmayacaktır. Vandal donanması, zayıf bir rakip değildir, 468'de tüm Roma tarihinin en kalabalık işgal donanmasını yenmişlerdir. Özellikle Gensericus yönetiminde Akdeniz'in birliğine ve ticaretine ciddi biçimde hasar vermişlerdir. Ancak Roma donanmalarının en büyük hezimetinden yalnızca 65 yıl sonra, 533'de Bizans deniz ve kara gücünün etkin

123 Devletin ikiye ayrılmasından önce donanmanın ağırlığının Konsantinopolis'e kaydığı bellidir. II. Konstantius 352'de, I. Theodosius 388'de batıda taht iddiasında bulunan isyancılara karşı büyük amfibi güçler örgütlemişler ancak her iki defasında da asıl çarpışmalar karada cereyan etmiştir. Doğu Roma donanması özellikle 410, 425, 431, 435, 441, 448 ve 468 yıllarında Batı Roma imparatorlarının iktidarını korumak veya Vandal donanmasına karşı destek vermek için önemli amfibi operasyonlar düzenlemiştir. Bunlardan 441 ve 448 operasyonları Hun tehdidi yüzünden Sicilya'da iken Doğu Akdeniz'e geri çağrılmıştır. Pryor ve Jeffreys, ss. 7 – 9.

124 İsauria kökenli olduğu için asla başkent halkı tarafından kabul edilmemiştir. Ancak Germen bağlı birliklerin askeri vesayetini çözerek Bizans'ın Batı Roma ile aynı akıbete uğramasını önlemeyi başardığı için çok önemli bir görev başarmıştır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1608.

125 İsaurialıları 498 yılına kadar tasfiye etmeyi başarmış, orduyu Germenlerin ardından onların vesayetinden kurtarmıştır. Fakat yaptığı en önemli iş, çok iyi eğitimli bir devlet adamı olduğu için maliyeyi tekrardan doldurmayı başarmak olmuştur. Jüstinyanus bu dönemde yaratılan mali kaynakla tüm fetihleri ve inşa faaliyetini başlatabilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 68 – 69.

kullanımı ile çok daha ufak bir sefer kuvveti Vandal bağımsızlığına son vermiştir. Bu vaka, Vandal Krallığı'nın bir asırlık ömrü içerisinde gerçek bir imparatorluğa dönüşemediğinin bir göstergesidir. Akabinde 535 yılında Ostrogot Krallığı, Bizans donanması ve onun taşıdığı çıkarma birliklerinin kararlı saldırılarına maruz kalmıştır. Ostrogot Krallığı Vandallara kıyasla çok daha kararlı bir direniş ortaya koymuştur. Varlıklarını sürdürmek için 20 yıl savaşmışlar, hatta denizcilik konusunda bir atılım yapmışlardır, ancak bu geç kalmış teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır ve Vandallar ile aynı akıbeti paylaşmışlardır. Ostrogot bağımsızlığı da 553 yılında sona ermiştir. Vizigot Krallığı ise İspanya'nın Akdeniz kıyılarının çoğunun sonraki 70 yıl boyunca Bizans donanması tarafından Toledo'daki sarayın idaresinden koparılmasına katlanmak zorunda kalmıştır. Sonuçta Kuzey Afrika, İtalya ve Güney İspanya, Bizans İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde incelenen dönemde, Bizans İmparatorluğu tedricen güç kaybederken askeri sistem içerisinde Bizans donanması daha fazla öne çıkacaktır. Daha Jüstinyanus'un hükümdarlığı sırasında dengeler bir kez daha Bizans'ın aleyhine değişmeye başlamıştır. Vebanın Akdeniz'e 541- 542'de ulaşması ve donanmanın hareketliliği nedeniyle tüm imparatorlukta tekrar tekrar yayılarak salgın haline gelmesi, nüfus artışının sonun getirmiştir. Avarların 555'te Kafkaslara, 562'de Balkanlara gelişi ile Konstantinopolis bundan sonra hem Balkan cephesinde hem de doğu cephesinde savaşmak zorunda kalacaktır[126]. Romalılar doğuda, M.Ö. birinci yüzyıldan beri, önce Part İmparatorluğu ile, ardından Sasani İmparatorluğu ile, İran merkezli yerleşik devlet geleneği olan rakiplerle mücadele etmeye alışmışlardır. Fakat 7. yüzyılın ilk çeyreğinde Sasaniler; Anadolu'nun çoğunu, Mısır ve Suriye sahillerini kısa süreliğine işgal etmeyi başarmışlardır[127]. Vandallar tarafından hiçbir zaman tehdit edilmemiş olan Doğu Akdeniz'in bütünlüğü ilk kez sarsılmıştır. Ancak Sasani hakimiyeti Akdeniz'de kalıcı bir denizcilik teşkilatı kurmaya müsaade edecek kadar

126 Nicholson, Cilt: 1, s. 185.

127 Bozcu ve Bozcu, ss. 315 - 323. Sasanileri, yalnızca Roma ve Bizans'ın düşmanı olarak görmek çok yanlıştır. Yedinci yüzyılla ilgili bölümlerde Mısır'ı 619 yılında ilhak ettikten sonra Akdeniz'de Sasani donanmasının gerçekten kurulması, Kıbrıs, Rodos ve Sisam üzerine yaptıkları seferler kısıtlı kaynaklarla incelenecektir. Ancak Bizans ile savaşırken aşırı güçsüz bir hale düşen Sasani İmparatorluğu Müslümanlar tarafından yedinci yüzyılın ortasında fethedilecektir. Dolayısıyla Akdeniz'de donanma kurma teşebbüsleri II. Hüsrev dönemi ile sınırlı kalmıştır. Fakat Sasaniler Hint Okyanusu'nda üç asırdan fazla bir zaman en önemli deniz gücü olmuşlardır. Yalnızca Akdeniz'de varlık gösterememişlerdir.

uzun soluklu olmamıştır. Heraklius, ordu ve donanmasını ateşperest Sasani iktidarına karşı dini şevkle savaşmaya motive etmiş, Bizans İmparatorluğu'nun kaynaklarını sonuna kadar zorlayarak bu mücadeleyi kazanmayı başarmıştır. Ancak 628'de Sasanileri barış istemek ve Bizans topraklarını iade etmek zorunda bıraktığında her iki imparatorluk da madden ve manen savaştan yılmıştır. Müslüman Araplar saldırıya geçtiğinde zayıflamış olan Sasani İmparatorluğu 632 – 654 arasında sürekli yenilgiler alarak yıkılmıştır[128]. Bizans İmparatorluğu ise Sasanilerden yeni geri almış olduğu eyaletlerin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesini engelleyememiş, Toros Dağları arkasına çekilmiştir[129]. Doğu Akdeniz'in birliği kesin olarak çökmüştür.

Tezin dördüncü bölümünde incelenen dönemde İslam donanmalarının teşekkül etmesi, bu aşamaya kadar incelediğimiz tüm mücadelelerden kategorik olarak farklı bir gelişme olmuştur. Sasanilerin aksine Müslümanlar, aldıkları bölgeleri denetim altında tutabilmişler ve denizciliğe gereken önemi vermişlerdir. Bizans donanması artık yalnızca Karadeniz'de rakipsizdir. Akdeniz'de bundan sonra daima iki rakip imparatorluk donanması vardır. Akdeniz'in kuzey kıyılarında Bizans filoları, doğu ve güney kıyılarında İslam filoları asırlardır süreklilik göstermiş deniz ticareti ağlarını, kendi kıyılarını takip edecek şekilde yeniden çizmektedirler. Bu iki gücün denizlerdeki nüfuz alanları, giderek ekonomi, demografi ve doğal olarak din açıdan Akdeniz'in sonraki asırlarda şekillenmesini etkileyecektir. Bizans donanması Vandallar karşısınnda 468'de Kartaca açıklarında yenilmiştir. Ancak yedinci yüzyıl ortasında Bizans donanması ilk kez kendi sularında büyük bir deniz muharebesinde mağlup olmuştur. Konstantinopolis iki abluka atlattıktan sonra yedinci yüzyıl sonunda Bizans Mağripteki limanlarını kesin olarak kaybetmiştir. Sekizinci yüzyıl başında Vizigot Krallığı'nın Emevi Halifeliği'ne ait Endülüs eyaletine dönüşmesi ile Batı Akdeniz de İslam filolarının Bizans'ın Batı Akdeniz limanları üzerine akın yapabileceği bir üs haline gelmiş, Bizans donanması Akdeniz'in kuzeydoğu köşesine doğru geri çekilmiştir. Akdeniz artık kesin olarak Roma gölü olmaktan çıkmıştır. Fakat Konstantinopolis 717 – 718 kuşatmasının ardından Bizans donanması bu gidişatı durduracaktır. Orta Bizans döneminde iki asır içerisinde Bizans donanması bir kez

128 Bozcu ve Bozcu, ss. 317 - 318.

129 Heraklius çok kısa bir süre için Sasani İmparatorluğu'ndan Suriye ve Mısır'ı geri almış, ancak yaşlılığında bu en zengin iki eyaleti Müslüman orduları karşısında tekrar kaybetmiştir.

daha Akdeniz'in en kudretli donanması haline gelecektir[130]. Bizans donanması, Batı Akdeniz'de önemli deniz üslerini ve operasyon yapma kabiliyetini muhafaza edecektir. Ancak bütün Akdeniz'i Konstantinopolis'ten idare etme ideali, Orta Bizans döneminde terk edilecektir. Tüm Akdeniz'e tek bir donanmanın hükmettiği dönemler yalnızca Eski Roma ve I. Jüstinyanus'un hükümdarlığı ile sınırlı kalacaktır[131].

1.1.2. Üçüncü Yüzyıl Krizi, Merkezin Doğu Akdeniz'e Kayması Ve Roma Filolarının Azalması

Roma; kuruluşunun ardından iki buçuk asır krallık ile yönetilen bir şehir-devleti olmuştur. Ardından dört buçuk asır süren Cumhuriyet idaresi süresince Akdeniz'de rakip hiçbir güç odağı bırakmamıştır. Roma ve Bizans uygarlığının 1453'e kadar bundan sonraki tüm görünümleri imparatorluk yönetimi şeklinde olacaktır. Sonraki iki buçuk asır boyunca Roma'da senatonun temsil ettiği sivil erkin otoritesine, gücünü ordudan alan imparatorlar tarafından görünüşte saygı gösterilmiştir. Fakat 3. yüzyılda, sivil erkin askeri erk karşısında gerçek güce sahip olmadığı gerçeği, bir dizi askeri darbe ile ortaya konmuştur. Gerçek güç aslında lejyonlara komuta eden komutanlar her nerede ise oradadır. Devlet 286'ya kadar resmen Roma merkezli olmuştur. Bundan sonra önce, doğuda Nikomedia (İzmit) batıda Mediolanum (Milano) kıdemli imparatorların başkentleri olarak öne çıkmıştır[132]. Bunlara daha sonra 293'te

---

130 Bizans İmparatorluğu tarihine bir bütün olarak bakıldığında, esasen Doğu Akdeniz'e hükmetmiş bir devlet olduğu görülmektedir. Fakat Erken Bizans döneminde Konstantinopolis'in tüm Akdeniz'e hükmetme potansiyeli olduğu görülmektedir. Orta Bizans devrinde, ağır süvari veya Varang muhafızları gibi küçük seçkin birimlerine ve özellikle donanmasının üstünlüğüne güvenen bir devlet olduğu görülmektedir. Baskın kültürel güç olarak etkisi gerilemek bir yana yüzyıllar içerisinde gelişmiştir. Fakat Pax Byzantina biçiminde bir terim yerleşmemiştir, çünkü Bizans İmparatorluğu böyle bir askeri üstünlük kuramamıştır. Ancak varlığını sürdürmüştür. Pax Romana boyunca Roma ordusu için yegâne rakip devlet Part İmparatorluğu olmuştur, geri kalan düşmanlar, devlet değil kabileler veya federasyonlar halinde örgütlenmiştir. Oysa Bizans İmparatorluğu, aynı anda Balkanlar ve Mezopotamya'da rakip devletler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu iki odaktan gelen tehditler, bazen Bizans ön savunma hatlarını aşmayı başarmış, böyle düşman saldırıları Ortaçağ için emsalsiz olan Konstantinopolis surlarında göğüslenmiştir.

131 "Pax Romana, tarihte ilk ve son defa olarak bütün Akdeniz ülke ve kıyılarını aynı devletin otoritesi altında birleştirmekle kalmadı Bütün Avrupa kıtasının da tek devleti oldu". Öztuna, Ansiklopedi, s. 498.

132 Milano, kuzey hudutlarına müdahale etmek için Roma'dan çok daha iyi bir konumda olduğu için başkent olmuştur. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1371.

Selanik ve Trier gibi alt-imparatorların başkentleri de katılmıştır[133]. Fakat üçüncü yüzyılın sonunda kesin bir biçimde "imparatorluğun ağırlık merkezi doğuya nakledilmiştir[134]". İzmit, 286 – 324 arasında süren Tetrarhia (Dörtlü Yönetim) boyunca, bu merkezler arasında en önde gelen başkent olarak konumunu korumuştur[135]. Çok geçmeden başkent yine Marmara Denizi kıyısındaki Konstantinopolis olacak ve sonraki 11 asır boyunca Roma Devleti'nin merkezi olarak tanınacaktır.

Bizans donanmasının tarihini Konstantinopolis'in kuruluşu ile başlatmak mümkündür. Ancak Roma kontrolündeki Akdeniz'e imparatorluk dışından yapılan saldırıların tarihi açısından bakıldığında, ilk olarak Üçüncü Yüzyıl Krizi dönemine bakmak gerekir[136]. Bu, Severuslar Hanedanı'nın son temsilcisi Severus Aleksandros'un (hük. 222 – 235) öldürülmesi ile 235'te başlayan ve Diokletianus tarafından iç savaş döngüsüne 284'te son verilinceye dek yarım asır süren bir askeri anarşi dönemidir. Bu süreçte donanma denizde verilen kayıplardan ziyade ihmal nedeniyle hızla güç kaybetmiştir. "230 yılında mevcut olan 10 filodan 285 yılında Diokletianus imparator olduğu zaman yalnızca üçü kalmıştır[137]". Roma filolarının bu dönemde büyük deniz savaşlarına girmediği bilinmektedir. Got deniz akıncıları, korsanlar ve Zenobia'nın donanması gibi güçlerle savaşmışlardır ancak tam olarak nasıl mevcutlarının azaldığı aydınlatılamamaktadır. Senato rızası için çaba harcamadan yalın askeri kuvvet ile yönetime gelen, meşruiyet sorunları, dış saldırılar, iç isyanlar, salgınlar ve mali krizlerle boğuşan, komutan iken imparator olmuş bir dizi lider, imparatorluğun birliğini sağlamak için çaba göstermişlerdir. Ne yazık ki bu kaos dönemi ile çağdaş tarihi kaynaklarımızda büyük boşluklar vardır[138]. Bu imparatorların

---

133 Aynı şekilde Trier Ren Nehri'nin ötesindeki, Selanik Tuna Nehri'nin ötesindeki kavimlerin hareketlerini denetlemek için her şeyden önce askeri nedenlerle öne çıkmış başkentlerdir. Milano gibi, başkent olarak rolleri geçici olacaktır.

134 Nicholson, Cilt: 2, s. 1465; Mustafa Daş, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, s. 12.

135 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1483.

136 "Geç birinci yüzyıldan yaklaşık M.S. 235'e kadar norm olan Hadrianus Duvarı gibi daimi sınır garnizonlarına dayalı güçlü hudut savunması politikası, sabit istihkamları da içeren bir sistemin kilit unsuru olarak hareketli sahra ordularına dayanan bir derinlemesine savunma politikası lehine terk edilmiştir". Black, War, s. 30.

137 Starr, s. 197.

138 Roma imparatorlarının biyografilerini içeren iki eser, Üçüncü Yüzyıl Krizi'nin Latince iki ana kaynağıdır. Bunlardan ilki olan dördüncü yüzyıl kaynağı Historia Augusta 7 yazarlı bir eser olarak kendisini sunsa da aslında anonimdir ve Hadrianus'tan Diokletianus'un selefi olan Numerianus'a kadar ulaşmaktadır. Ancak Severus Hanedanı imparatorlarından sonraki Üçüncü Yüzyıl Krizi

tamamı ordu kökenlidir, hiçbir Roma donanması saflarından yükselerek yönetime el koymamıştır. Erken Bizans dönemi sonlarına kadar donanmanın prestiji imparator ilan edecek kadar yüksek olmayacaktır.

Roma orduları arasındaki iç savaşlara son noktayı koymak, 284'te Diokletianus'a nasip olacaktır. Onun 305 yılında tahttan çekilmesinin ardından Tetrarhia yönetim sisteminin öngördüğü dörde bölünmüş ancak tek bir devlet biçiminde işleyen sistem hızla çökmüştür. Tetrarhia imparatorları yeniden Roma ordularını ve donanmanın çeşitli birimlerini birbirlerine karşı kullanmaya başlamışlardır[139]. Bu son istikrarsızlık dalgasına Konstantinopolis'i kuran I. Konstantinus son verecektir[140]. Donanmasının başına geçirdiği oğlu Krispus, 324 yazında babasının son rakibi Likinius'un amirallerini Çanakkale Boğazı'nda ve Marmara Denizi'nde yendikten sonra[141], babası ordusuyla rakibine son darbeyi vurmuş ve tüm Roma topraklarının tartışmasız tek imparatoru haline gelebilmiştir[142].

Askeri veya sivil denizcilik tarihi hakkında yazılmış hiçbir tarih araştırmasının, "ticaret ve siyaset ile bunların arasındaki ilişki[143]" zemini üzerine yerleştirilmeden anlaşılırlık kazanacağı düşünülemez. Bu saikle, Roma İmparatorluğu tarafından ilk ve son kez tüm uzamı boyunca birleştirilme sürecinin tamamlanmasından önceki dönemlerde Akdeniz'de denizcilik tarihinin kısa bir özeti ile başlanacaktır. Bu sayede Akdeniz denizcilik tarihinde hep ihmal edilen Geç Antikçağ'da askeri deniz gücünün önceki ve sonraki dönemlerle ilişkisi nihayet anlaşılır kılınabilecektir[144]. Geç Antikçağ ve Erken Ortaçağ boyunca Akdeniz'deki tüm donanmalar o veya bu şekilde Bizans donanması örnek alınarak kurulmuştur. Çalışmanın son bölümünde askeri denizcilik

---

dönemi için pek güvenilir değildir, Arap Phillip'ten Valerianus'a kadar olan kısmı atlamaktadır ve İtalya'daki senato seçkinlerinin gözünden olaylara bakmaktadır. Nicholson, Cilt: 1, s. 717 – 718. Diğer kaynağımız dördüncü yüzyıl yazarı Aurelius Viktor'dur. Bazı imparatorlar hakkında kısa ama başka yerlerde olmayan bililer vermektedir. Ne yazık ki donanmanın merkezi bir rol oynadığı belli olan amfibi operasyonlarda bile donanmayı ihmal etmek eğilimi vardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 233.

139 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 626; Nicholson, Cilt: 2, s. 1465.

140 Bozcu ve Bozcu, s. 364.

141 Starr, ss. 197 – 198.

142 Nicholson, Cilt: 1, s. 384; Nicholson, Cilt: 2, ss. 910 – 911; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, ss. 498 - 499.

143 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 13.

144 "İlk gemilerin yaklaşık sekiz ya da dokuz bin yıl önce ırmak haliçlerinin dışına çıkarak açık denize doğru yelken açmasıyla birlikte, gerçek Akdeniz tarihi başladı. İskender'den Mussolini'ye kadar büyük orduların kıyılarını sarsmasına karşın, esasen bölgenin kaderine yön veren etken deniz gücü ve deniz ticareti oldu". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 62.

tarihi, batıklar ve gemi inşa tekniklerindeki dönüşüm incelenirken önceki bölümlerde tanıttığımız kavramlara dönülecektir.

1.1.3. Roma Donanması ve Akdeniz Hakimiyetinin Kurulması

Kartaca ve Roma filoları M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllar boyunca mücadele etmişleridr. Gemi ve mürettebat sayısı açısından sonraki asırların Vandal, Bizans ve İslam filolarına göre çok daha kalabalıktır[145]. Roma orduları tüm Akdeniz kıyılarını fethetmiştir, ancak Eski Romalılar, gelecek asırlarda Bizanslıların olacağı gibi özünde denizci bir halk olmamışlardır. Roma askeri sistemi, her şeyden önce savaşçı bir halk olan Latinlerin kara ordusu geleneklerine dayanmaktadır[146]. Kartacalılar ile savaşa tutuşana dek, kayda değer bir donanmaları bile yoktur. Roma Cumhuriyeti'nin bizzat donanma kurması Pön Savaşları sürecinde gerçekleşmiştir[147].

Roma'nın deniz gücü, özellikle M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren hızla artmaya başlamıştır. Beş kürek sırasına sahip ağır quinqueremeler; Atina donanmasının ve Büyük İskender'in amirali Nearchus'un önceki asırlar boyunca kullanmış oldukları üç kürek sırasına sahip triereme[148] sınıfına rahatlıkla üstün gelerek dönemin tüm bir donanmalarında bir ağır gemi inşa yarışını zorunlu kılmıştır[149]. İlk Pön Savaşı

---

145 Nigel Bagnall, **The Punic Wars 264–146 BC**, Essential Histories, Taylor & Francis, Routledge, 2005, (Punic Wars), s. 29.

146 Eski Roma asla denizci bir toplum olmamıştır. Kartaca donanmasını gemilerine monte ettikleri, corvus denilen hareketli kalaslarla bordalamak sureti ile deniz savaşını kara savaşına çevirerek piyadelerinin üstünlüğü sayesinde kazanmışlardır. Bagnall, ss. v, 19, 26, 32. Buna karşılık Eski Yunanlılar ise gerçekten denizci halklar olarak savaş gemilerinin manevra kabiliyetine güvenmişlerdir. Angelos Chaniotis, **War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History**, Ancient World at War, Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 2005, ss. 44, 68, 115, 118, 134 - 136, 185, 247. Kartacalılar da öncelikle denizcidirler, aynı hüküm onlar için de geçerlidir. Bagnall, Punic Wars, s. 12, 28 – 29, 64, 68, 72.

147 Romalılar kendileri de Pön Savaşları boyunca bu "denizciliğe dair noksanlıklarının farkına varmışlardır" ve gidermek için uğraşmışlardır. Bagnall, Punic Wars, s. 18. Roma ordusu ve donanması, düşmanlarından öğrenmek için esnek, açık fikirli bir tutum geliştirmiş, onların işe yarayan yöntem ve silahlarını benimsemeyerek düşmanlarını alt etmek için kullanmıştır. Bu açık fikirli benimseme yaklaşımı yalnızca donanmanın kuruluşu sırasında karaya oturan Kartaca gemilerinin kopyalanması gibi hususlarda görülmez. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 88 – 93. Ancak bu farkındalık ve bu yoğun çaba onları, denizci bir toplumu yendikten sonra her defasında Roma Cumhuriyet filolarını bakımsızlığa terk etmekten alıkoymamıştır.

148 Yunancası trieres.

149 İlk Pön (Kartaca) Savaşı boyunca quinquereme (Yunancası beş sıra kürekli anlamına gelen penteres πεντήρης) ağır savaş gemileri öne çıkmıştır. Gemileri geliştirenler Sicilya'daki Yunan şehirleri olsa da, asıl kullanıcıları Romalılar ve Kartacalılar olacaktır: "Syrakusaili I. Dionysius, bilhassa Kartaca bahri maharetlerine karşı koymak için quinqueremeleri geliştirdi. Quinqueremenin üç seviyeli kürek çekme sisteminde, üst iki sırada yer alan kürekçilerin sayısı iki

sırasında Kartacalılar, trieres ile quinquereme arasında dört sıra kürekli yeni bir savaş gemisi geliştirerek filolarının manevra kabiliyetlerini korumaya çalışmış, Romalılar ise standart üretimle hızla denize indirdikleri quinqueremelere mümkün olabildiği kadar çok sayıda deniz piyadesi bindirip bordalama taktiği ile muharebeleri kazanmaya odaklanmışlardır[150]. M.Ö. 260 yılında Sicilya'nın kuzeybatısı açıklarında gerçekleşen Mylae (Milazzo) deniz muharebesi Roma'nın denizde kazandığı ilk önemli savaştır[151]. Roma Cumhuriyet döneminde kullanılan bu büyük gemiler Roma imparatorluk döneminde tercih edilmeyecek, Erken Bizans döneminde ise yalnızca hafif ve tek sıra kürekli savaş gemileri kullanılacaktır. Mylae çarpışmasında denizcilik konusunda acemi olan Romalıların deniz savaşını kara savaşına çevirmek için kullanmaya başladıkları bordalama taktiklerinin bir benzeri, Zâtüssavârî'de 655 yılında Müslüman Arap donanması tarafından Bizans donanmasına karşı kullanılacaktır. Erken Bizans döneminin en ağır deniz muharebesi yenilgisi olacaktır. İmparator II. Konstans komutasındaki ana Bizans donanmasının yenilmesi, Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen ilk Konstantinopolis ablukasına imkân verecektir. Bu Zâtüssavârî mağlubiyeti ve kısa süren abluka, Bizans'ta neredeyse bir asır sürecek donanma reformu programlarını başlatacak, bu dönüşümler sonucunda Orta Bizans donanması İlkçağ denizcilik geleneği ile bağlarını koprarak kendinden sonraki donanmaların örnek alacağı bir örgütlenmeye kavuşacaktır.

Özellikle M.Ö. 256 yılında Sicilya kıyısında Ecnomus'ta gerçekleşen deniz savaşı, Roma'nın Kartaca'yı yenerek denizlerde üstünlüğü ele geçirmesini

misli fazlaydı. Bu da kalifiye mürettebatın sayısını arttırmaksızın kürekçi mevcudunu 300'ün üzerinde çıkarıyordu. Quinquereme, usta dümenci ihtiyacını en aza indirerek, trieresleri doğrudan, pruvadan pruvaya ya da ön mahmuzlama yoluyla mağlup etmek için tasarlanmıştı. Tarihlendirilen ilk örnek M.Ö. 397'de ortaya çıktı". Andrew Lambert, **Deniz Gücü Devletleri**, çev. Dilara Dal, Albarak Yayınları, İstanbul, 2024, s. 97.

150 "Bununla birlikte, [quinquereme] trierese nazaran daha yavaştı ve manevra kabiliyeti daha azdı. Bu önemli nitelikleri muhafaza etmek isteyen Kartacalılar, her bir küreğin iki kürekçi tarafından çekildiği çift sıralı bir gemi olan quadriremeleri geliştirdiler ve quinqueremeleri sancak gemisi olarak kullandılar. Mylae Deniz Muharebesi'nde 100 adet quinquereme ve 20 adet trieres kullanan Romalılar quadriremeleri göz ardı etmişlerdi". Lambert, s. 97.

151 Romalılar corvus denilen ana direğe palanga ile bağlı hareketli iskeleler sayesinde başarılı bir şekilde deniz savaşını güverteden güverteye bordalamalar ile ilerleyen denizde bir kara savaşına çevirerek iki tarafın da can kaybının yüksek olduğu bir zafer elde etmişlerdir. Corvus ilk kez M.Ö. 260'ta Mylae (Milazzo) deniz muharebesi sırasında kullanılmıştır. Bagnall, ss. 28 - 29. Sonuçta Romalılar pek az gemi kaybetmişlerdir ve gemi sayısını artırmaya çalışan acemi donanmaları için bu önemli bir moral kaynağı olmuştur. Fakat corvus fırtınalı havalarda gemilerin dengesini kaybedip batmasına da sebep olabilmektedir. M.Ö. 249'da Drapena'daki Roma yenilgisinden sonra gemilerin kendisi için risk yaratan corvus terk edilmiştir. Zira Roma denizcileri Kartacalılar ile mücadele edebilecek seviyeye gelmişlerdir. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 89.

sağlamıştır[152]. Bu savaş, Roma'nın deniz gücü için önemli bir dönüm noktasıdır. Tecrübesiz mürettebatın ve bordalama tertibatı ile alabora olmaya meyilli Roma savaş gemilerinin fırtınalarda ve deniz savaşlarında hızla kaybedilmesine rağmen, Romalılar her defasında donanmayı yeniden kurmak için emsalsiz malzeme, para ve insan gücü seferber etmişlerdir. Kartacalılar zengin bir denizci halk olmalarına rağmen savaşçılık ve azim açısından Romalılar ile mücadelelerinden hep mağlup çıkmışlardır. İlk iki Pön Savaşı boyunca bazı deniz muharebelerini kazansalar da büyük savaşı asla kazanamamışlardır[153]. Üçüncü Pön Savaşı'nın ardından Kartaca yıkılmıştır[154]. Ancak M.Ö. 1. yüzyılda yeniden kurularak tekrar önemli bir tersane haline gelecektir. Roma'nın Batı Akdeniz'in mali ve demografik kaynaklarının tek hâkimi olması, Doğu Akdeniz'i paylaşan güçlere karşı başarısını da garantilemiştir.

Bu süreçte Roma müttefiklerinden toplanan gemilerin önemi azalmaktadır. Ancak Roma ordusu daima Roma donanmasından daha prestijli kalacak, tarihi kayıtları tutanlar daima donanmanın başarılarını kısaca aktarıp, Roma lejyonerlerinin ve komutanlarının deneyimlerine odaklanacaklardır[155]. Bu Klasik Latin yazılı kültürünün bir özelliğidir. Askeri denizciliğe çok geç intibak etmişlerdir. O zamana dek denizlerle ilgili hususlarda, denizcilik tecrübesi olan müttefik halklara güvenmişlerdir. Cumhuriyet döneminin sonunda tüm Akdeniz kıyılarına hâkim olduktan sonra ise, Latinler için büyük savaş bir donanması tutmanın anlamı kalmamıştır, çünkü karşılarına düzenli bir donanma çıkarabilecek rakip bir güç

---

152 Morillo'nun hesabına göre M.Ö. 256'deki Ecnomus deniz muharebesi, Kartaca tarafında 150000, Roma tarafında 140000 kişi ile Akdeniz'in gördüğü en fazla sayıda insanın katıldığı deniz savaşı olmayı sürdürmektedir. Bagnall, ss. 30 – 32; Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 90 – 91. "M.Ö. 256'da iki taraf da stratejik bir çıkmazda iken Konsül Marcus Atilius Regulus, Agathokles'in stratejisini canlandırarak büyük bir deniz muharebesinde Kuzey Afrika'ya giden deniz yolunu açtı ve Kartaca yakınlarına bir ordu çıkardı. Karada elde edilecek 'kesin' bir zafer, Kartacalıları Sicilya, Korsika ve Sardinya'yı tahliye etmeye ve filolarını silahtan arındırmaya zorlayarak, Kartaca'yı güney İtalya'nın ana kara kentleri gibi bir vasal hâline getirecekti". Lambert, s. 97.

153 Zaten "İkinci Pön Savaşı'nda deniz gücü ilkinden daha az rol oynamıştır". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 92. Roma denizlerde savaşmaya istekli olmadığı için Hannibal onları kendi ülkelerinde savunma yapmaya zorlamıştır. Üçüncü Pön Savaşı ise Roma'nın tek taraflı bir işgal hamlesinden ibarettir.

154 Öztuna, Ansiklopedi, ss. 481 - 482. "Ancak Pön Savaşları'nın Roma'ca kazanılmasının, insanlık tarihi bakımından ehemmiyeti, Yunan medeniyeti ve Latin hukuk ve devlet düzenine dayalı bugün Batı Medeniyeti dediğimiz sistemin, günümüze kadar yaşaması ve dönem dönem dünyaya hâkim olmasındadır". Öztuna, Ansiklopedi, s. 482. Batı medeniyetinin hukuk ve denizcilik tarihinde Erken Bizans donanması, İlkçağ'dan aldığı gelenekleri dönüştürerek Batı Avrupa'ya ilettiği için özellikle önemlidir.

155 "Fakat donanmada hizmet her zaman orduda hizmetten sosyal ve politik bakımdan açıkça daha düşük (itibarlı) bir seçenek olarak kaldı". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 93.

bırakmamışlardır[156]. Lejyonların sınırlarını koruduğu imparatorluk, Roma yolları, deniz ve nehir rotaları ile entegre olmuştur. Fakat kara yollarında taşımacılık zahmetli ve masraflı olmayı sürdürdüğü için ticaretin ve askeri lojistiğin ana dayanağı, daima Akdeniz olmuştur[157].

1.1.4. Geç Roma ve Erken Bizans Döneminde Askeri Doktrindeki Değişim

Roma İmparatorluğu, savaş alanında yenilgi alınsa dahi, yenilgileri kabullenmemek ve her türlü imkânı seferber ederek rakiplerini yenilgiye uğratana dek tekrar tekrar savaşmak felsefesini benimsemiştir. Lejyonlarda ve filolarda ağır kayıplar verilse dahi, sürekli nüfus artışı sayesinde bu kayıpların üstesinden gelinebilmiştir. İlkçağda tüm Avrasya tarım imparatorluklarının yaklaşımı bu şekildedir[158]. Düşman ordusu veya donanması bozguna uğrayıp kaçtığı zaman, ısrarla takip edilerek imha edilmiş, böylece söz konusu sahada Roma barışı savaşarak kazanılmış olmaktadır.

Bu Eski Roma askeri zihniyeti, Bizans donanmasının zihniyeti ile taban tabana zıttır. Erken Bizans döneminde büyük deniz savaşları görmememizin en önemli nedeni, Bizans deniz gücüne komuta edenlerin büyük deniz savaşlarını tercih etmemeleridir. Rakip donanmalar da Bizans deniz güçlerini bir deniz muharebesine zorlayacak kapasitede değildir. İncelenen dönem boyunca yalnızca Vandallar ve halife

---

156 İmparatorluk döneminin başlarında Geç Roma döneminde bir sorun haline gelecek barbarlaşma sorunu başlamıştır. "M.S. 1. yüzyıl ortasına kadar auxilia lejyonların toplamından fazla bir rakam olan 200000'den fazla personele sahipti". Bu askerler hizmet sürelerinin sonunda toprak ve Roma vatandaşlığına sahip oluyorlardı. Karacalla'nın 212'de tüm özgür vatandaşları Roma vatandaşı ilan etmesi vatandaşlık almak için orduya kalan auxilia birliklerinin sonun getirmiştir. Black, War, s. 29.

157 Roma'dan devralınan Via Egantia ve Anadolu'daki karayolu ağı tüm Bizans İmparatorluğu boyunca deniz yolları ile eşgüdümlü olarak Bizans askeri operasyonları ve ticaretinin belkemiği olacaktır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1798.

158 Hem Eski Roma hem de Han Hanedanı yönetimindeki Çin, düşmanlarının kaldıramayacağı ağır askeri personel kayıplarına karşın saldırmaya devam ederek imparatorluk haline gelmişlerdir. Black, War, s. 21. Erken Bizans döneminde demografik açıdan bunu sürdürecek insan gücü kaynakları kalmamıştır. Bunun en önemli nedeni üçüncü yüzyıl ortasında ve altıncı yüzyıl ortasında iki salgının Akdeniz'e ulaşmasıdır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1200 - 1201. Bizans donanması Bizans'ın profesyonel askerlerini en çok ihtiyaç duyulan noktalara hızla yetiştirerek devletin askeri gücünün etkin kullanılmasını sağlamıştır. Erken Bizans donanması incelenen dönem boyunca Emevi donanması teşekkül edene kadar kendisine denk bir güçle karşılaşmamıştır. Yalnızca Batı Akdeniz'i yarım asır kadar Vandal donanmasının insafına bırakmak zorunda kalmıştır.

Osman döneminden itibaren kurulan Müslüman filoları buna istisna teşkil edebilmiş, Bizans donanmasını deniz muharebelerine tutuşmaya zorlayabilmiştir[159].

Kavimler Göçü'nden sonra değişen koşullarda, bir düşmanı ortadan kaldırmak o sahada baskıyı uzun bir süre ortadan kaldıramamaktadır. Yerleşik imparatorlukların demografik ve teknolojik açıdan bu ağır kayıplara dayanabilecek imkânları artık yoktur. Sasaniler ve Doğu Romalılar; bu büyük göç dalgaları ile sınırlarına yığılan halkların saldırılarını karşılamak için güce güçle karşılık veren eski yaklaşımlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu iki devlet; ellerindeki güçleri daha akıllıca kullanıp savunulabilir sınırlara geri çekilmeyi kabullenerek derinlemesine savunma uygulamış, insan seline rağmen ayakta kalmayı başarmışlardır. Batı Roma İmparatorluğu ise hızla eyaletlerini kaybetmiş, uyum sağlayamamış ve çökmüştür[160]. Ancak Batı Roma'yı yıkan son darbe denizden gelmiştir: Bon Burnu'nda Vandal donanması birleşik Roma donanmalarını ateş gemileri ile yakmayı başarmıştır.

Bu minvalde bir düşman filosu bozguna uğratılarak kaçmaya başladığı zaman hem Doğu Roma hem de Bizans filolarının, Eski Roma filolarının yapacağı şekilde hareket etmemiş olmaları önemlidir. Düşmana kaçacak yol bırakmayı seçmiş, böylece onları ölümüne bir son direnişe zorlamamayı amaçlamışlardır. Çünkü buna zorlanan bir düşmanı imha etmeye çalışan Bizans güçlerinin kendilerinin de ağır zaiyat vermesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu artık kabul edilebilir bir durum değildir[161].

Gemiler değerli ganimetlerdir. Ancak Bizans donanması mürettebatları talimli profesyonellerdir ve onların kaybını telafi etmek devlet açısında daha zordur. Erken

---

159 Konrad Vössing, **Vandallar: Antik Çağ'ın Sonunda Bir Halk**, çev. Emre Karatekeli, Runik Kitap, İstanbul, 2023, ss. 54, 90; Ostrogorsky, ss. 108 – 109.

160 Black, War, s. 30.

161 Bunun istisnası isyana katılan denizcilerdir. Özellikle Erken Bizans döneminin sonlarında Konstantinopolis donanması başkenti muhafaza etmek için hem Müslüman donanmalarına hem de isyan eden Bizans eyalet filolarına karşı Rum ateşi kullanmıştır. Su kesimi altındaki mahmuzla düşman gemilerini batırma taktikleri Geç Roma döneminde terk edildikten sonra dahi, Bizans denizcileri düşman filolarının önce kürek ve yelkenlerini devre dışı bırakmayı, ardından batırmayı tercih etmişlerdir. Casson, ss. 104, 106 - 107. Düşman gemilerine karşı İlkçağ boyunca savaş gemileri su kesimi altındaki mahmuzlarını kullanarak mahmuzlama ve batırma taktikleri izlemiştir. Casson, ss. 53, 57, 79 – 82, 100 – 101. Bizans dönemine gelindiğinde, gemi inşa etmek devletlerin kaynaklarını zorlayan bir girişimdir ve denizciler kolay yetişmemektedir. Ancak Bizanslılar özellikle Rum ateşi gemilerinin düşmanlarının eline geçmemesine özen göstermişlerdir. Düşmanları ise fazla zarar vermeden gemi ele geçirmeyi tercih edeceklerdir. Bu yüzden su kesiminin yukarısındaki ince mahmuzlar eski mahmuzların yerini almıştır. "Mahmuz yakın savaşta ya da yaralı düşmanın işini bitirmek için kullanılıyordu". Casson, s. 108. Bu yeni mahmuz türü ile hareket kabiliyetini bozmak için düşman gemisinin kürek sıraları kırılmaktadır ancak bu saldırı ile güverteye hasar verilmemiştir.

Bizans donanmasını çağdaşlarından ayıran önemli bir fark, gemileri bordalayarak ele geçirmek yerine Eski Roma donanması gibi imha etme felsefesini savaş gemileri, donanma silahları ve taktikleri değişmesine rağmen sürdürmüş olmalarıdır. Orta Bizans donanması, Geç Roma donanmasının tüm teamüllerini, hatta gemi inşa tekniklerini terk etmiştir. Yanızca mürettebatı gemiden daha kıymetli sayan bu yaklaşımı muhafaza etmiştir[162].

Rum ateşinin yedinci yüzyılda icat edilmesi ve sekizinci yüzyılda Bizans mürettebatları için tehlike yaratmayacak şekilde geliştirilmesi, bu yaklaşımı değişime uğratacaktır. Konstantinopolis önüne gelmiş düşman filolarına tüm filolara karşı imha etme politikası yerleşecektir. Donanma felsefesindeki bu değişimler askeri kılavuzlardan takip edilebilmektedir[163]. Geç Roma döneminde Vegetius'un kılavuzundan Orta Bizans döneminde VI. Leo'nun kılavuzu arasındaki çarpıcı değişim bunu ortaya koymaktadır. Fakat Erken Bizans döneminde yalnızca bir askeri kılavuz günümüze kalmıştır ve nehir donanmaları dışında denizcilikle ilgili bilgi vermemektedir[164].

Roma ordusu da, Roma donanması gibi, benzer bir yaklaşımla düşman güçlerden benimsediği öğeler sayesinde güçlenmiştir[165]. Akdeniz çevresindeki çoğu

---

162 Geç Antikçağ ekonomik şartları altında gemiler son derece değerli ganimetlerdir. Vandal donanmasının güçlenmesinde, kentleri alırken limanlardaki gemilere el koymak önemli bir faktör olmuştur. Jaques, Cilt 1, s. 206. Vandallar savaş gemilerini kendileri üretebilmektedirler ancak gemileri batırmak yerine ele geçirmeyi tercih etmişlerdir. Bu yaklaşımlarına yalnızca Kartagena'ya gerçekleştirdikleri sabotaj veya Bon Burnu'nda ateş gemilerinin topluca kullanımı istisna teşkil etmektedir. Bordalayarak gemi ele geçirmeyi, ilk Müslüman filoları da tercih edeceklerdir. Ancak çok geçmeden Emevi filoları da düşman gemilerini imha etmeyi tercih edeceklerdir. Erken Bizans filolarının baskınlarda gemilere el koymasının hiçbir örneği kayda geçmemiştir. Ancak Belisarius'un Vandal donanması ile karşılaşmadan Kuzey Afrika'ya çıkarma yaparak savaşı hızla sona erdirmesi ile ele geçirilen sivil ve askeri filolar sonraki çıkarma operasyonlarında istihdam edilmiş olabilir. Bu ihtimal Jüstinyanus devrinde tartışılacaktır. Anastasius'un yeniden kurduğu Konstantinopolis donanması, daima rakip filoları imha etmeyi tercih etmiş ve gemi ele geçirmeye tenezzül etmemiştir. Yabancı devletlerin veya isyan eden filoların gemileri Konstantinopolis filosu tarafından daima imha edilmişlerdir. Rum ateşinin ortaya çıkışı ve başkent filosunun tekeline verilmesi bu eğilimi daha da kuvvetlendirmiştir.

163 Taktika denilen kaynaklar iki türdür. Bu tez çalışmasını ilgilendiren tür, esas olarak Orta Bizans döneminde ortaya çıkacak askeri kılavuzlardır. Ordu ve donanma sevk etmek için subayları eğiten talim, taktik kılavuzlarıdır. Diğer tür taktikalar ise makamlar arasındaki hiyerarşiyi, onurssal unvanları ve saray teşrifatını detaylandıran listelerdir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2007.

164 Erken Bizans döneminin en önemli askeri kılavuzu olan geç altıncı yüzyılda yazılmış Strategikon'un yalnızca Tuna filosuna değinmektedir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, ss. 1962 – 1963. Ancak donanmanın katıldığı operasyonlara bakılarak aradaki boşluklar doldurulabilmektedir.

165 Önceleri hoplit düzeninde örgütlenmiş Roma piyadesi, Samnit Savaşları sırasında manipüler lejyon düzenine geçmiştir, ünlü kısa kılıçları gladius Pön Savaşları sırasında İberya'daki düşman

uygarlıkta vatandaşlık haklarına erişip korumak zor, oysa bunları yitirmek kolaydır[166]. Seçkinlerin iş birliğini sağlayarak Romalı olmayan grupları yönetime eklemlemek Roma idaresinin asırlar boyunca belirleyici tutumlarından olacaktır. Ayrıca Roma vatandaşlığının askeri hizmet şartına bağlanması, vatandaş olmayanların asker veya denizci olarak hizmet etmesi için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Üçüncü yüzyıl başlarında Karakalla'nın Roma vatandaşlığını Roma yönetimi altında olan bölgelerdeki erkek ve henüz Romalı olmayan tüm özgür kişileri (peregrini) ve azatlıları (liberti) kapsayacak şekilde genişletmesi, vatandaşlık varislere de geçtiği için devlete bir seferlik dev bir gelir artışı sağlamakla birlikte, bu motivasyonu ortadan kaldıracaktır[167]. Karakalla bunu bir lütuf olarak yapmamıştır, zira normalde üst sınıflara düşen yükümlükleri tüm özgür tebaaya dağıtmakla gelir ve askerlik hizmetine uygun insan gücü havuzunu genişletmesi beklenmektedir. Ancak bu durumda askerlik hizmeti için imparatorluk içinden insan gücü arzını çok azaltmıştır. Roma askeri gücünü uzun vadede kötü etkilenecek ve Akdeniz halklarından celp edilen askerler yerine giderek daha fazla barbar kökenli askerin orduya alınması sonucunu

---

kavimlerden benimsenmiştir, Marius sonrası standart donanım kullanan lejyonerler askerliği meslek olarak gören profesyoneller olarak gerçek bir düzenli ordu olmuşlardır, sonraları standart hale gelen miğferleri ise boşuna Galya miğferi diye anılmamaktadır. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 59, 62, 64 – 65, 67.

166 "Son derece dışlayıcı bir vatandaşlık algısını sürdüren Yunan şehir devletlerinin aksine … Roma vatandaşlığı (her ne kadar müttefiklerin durumunda, Roma'da oy verme hakları hariç olsa da) kentin yerlilerinin ötesine yaymak konusunda istekliydi". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 58. Atina bu kısıtlayıcı vatandaşlık yasaları ile imparatorluk haline gelmeyi bile başarmıştır ancak bu sürdürülebilir olmamıştır. Bauer, Antik Dünya, ss. 564 – 577. Roma'nın İtalya içindeki müttefik halklara tam Roma vatandaşlığı vermek konusunda tutuk kalması nedeniyle çıkan ve müttefiklerin isteklerinin kabulü ile sonuçlanan M.Ö. 91- 88 savaşı (Sosyal yani müttefikler savaşı olarak geçer) dışında Roma genellikle imparatorluk dahilindeki seçkinlere vatandaşlık politikasını büyük ölçüde yürürlükte bırakmıştır. Romalılar, çoğu Akdeniz uygarlığının aksine nüfuz alanlarına aldıkları ilk halkları, özellikle İtalya yarımadası dahilindekileri, askeriye için insan gücü havuzuna dahil olmaları için esnek bir şekilde devletlerine dahil etmiştir. Bu askerler auxilia birlikleridir ve kara ordusundan genellikle lejyonerlerden, deniz piyadeleri arasında ise daima tam Roma vatandaşlığına sahip olanlardan daha kalabalık olmuşlardır. Karakalla M.S. 212 yılında vatandaşlığı tüm özgür tebaaya genişlettiğinde bu çoğu için "askerlerin korumasından faydalanmak" anlamına gelmektedir. Zaten Augustus imparatorluğu kurduğundan beri toplumun giderek azalan bir yüzdesi orduda hizmet vermekte ve sivil asker gerilimi artmaktadır. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 63 – 64, 70. Öte yandan yaşadığı dönemde "dini hayatın çeşitliliğine" ilişkin hayatta olan "neredeyse herkesten daha iyi bir kavrayışa sahip" olan Karakalla'nın Roma kenti ve İtalya ile sınırlı kalmış "cemiyet ruhunu" tüm imparatorluğa yaymayı amaçladığı da iddia edilmiştir. G. W. Bowersock, Peter Brown ve Oleg Grabar (Ed.) **Interpreting Late Antiquity: Essays on the Postclassical World**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2001, (Interpreting Late Antiquity), ss. 84, 85.

167 Zira Karakalla hazineyi boşaltmıştır ve kardeşini katlederek tek hükümdar olduğu için halk yığınları arasında kendisini destekleyecek tabanı hızla genişletmesi gerekmektedir. Susan Wise Bauer, **Antik Dünya: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Tarih, İstanbul, 2013, (Antik Dünya), ss. 785 – 789.

doğuracaktır[168]. Vandallar Batı Akdeniz'e hâkim olduklarında, Doğu Roma donanması yeniden kurulmadan önce, askeri sistem içerisindeki Germen askeri vesayetinin kırılması gerekecek, donanmanın yeniden kurulması gecikecektir.

1.1.5. Üçüncü Yüzyıl Krizi'nde Got Deniz Akınları

Roma halkının düşmanlarından öğrenmeye açık, savaştan çekinmeyen, yenilgi karşısında metanetli kültürel tavırları, geniş insan gücü kaynağı ve gerekli mali imkanlar ile birleşince; genişleme politikalarının istikrarlı bir biçimde başarılı olmasını sağlamıştır. Severus Hanedanı'nın Partlar üzerine yaptığı yıkıcı seferler, Sasaniler tarafından içten yıkılmalarına giden yolu açmıştır. Romalılar ise Karakalla'nın dahil olduğu Severus Hanedanı'nın 235 yılında yıkılması ile Üçüncü Yüzyıl Krizi denen askeri anarşi döneminden I. Diokletianus (hük. 284 – 305)[169] ve I. Konstantinus (hük. 306 – 337) tarafından yapılan reformlarla çıkacaktır. Sonuçta Roma ve Part İmparatorlukları dönüşüm geçirmişlerdir, ortaya Bizans ve Sasani İmparatorlukları çıkmıştır. Bizans İmparatorluğu, Ostrogorsky'nin iyi bilinen eserinde ifade ettiği üzere "Roma devlet tarzı, Grek kültürü ve Hıristiyan inancından" ibaret üç temel dayanak üzerine inşa edilmiş bir sentezdir[170]. Eski rekabeti Bizans ve Sasani İmparatorlukları sürdürecektir.

---

168 Karakalla, bu düzenleme ile sağladığı ödeneklerle kardeşini ortadan kaldırmasını unutturacak ve şahsi zafer kazandıracak bir sefer hazırlamıştır. Part İmparatorluğu tahtı için mücadele eden VI. Vologases ve IV. Artabanus'un çatışmaları onu lejyonları Suriye'ye yığmak için cesaretlendirmiştir. 216 – 217 yıllarında Mezopotamya içlerine varan başarılı bir akın yapacak, ancak dönüş yolunda suikasta kurban gidecektir. Bu kargaşa nedeniyle Partlar zayıflayacak, 224 yılında Sasani İmparatorluğu tarih sahnesine çıkacaktır. Ehsan Yarshater (Ed.), **The Cambridge History of Iran Volume 3 Part 1: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods**, Cambridge University Press, New York, 2006, (Cambridge History of Iran), Cilt: 3, Kısım: 1, ss. 95 – 96, 124.

169 Doğu ve Batı Roma'ya dönüşecek ikili yönetimin ilk gerçek örneği Diokletianus ve Maximianus'un ortak yönetimidir. Bauer, Antik Dünya, ss. 796 - 797. Maximianus 285 – 286'da tabi imparator yani caesar, 286'dan 305 yılında emekli olmaya ikna edilene kadar ortak imparator yani augustus olmuştur. 306 – 308 ve 309 - 310 yıllarında yönetime tekrar ortak olmayı denediği için sonunda damadı I. Konstantinus tarafından bertaraf edilecektir. Kariyeri, Terarhia yönetiminin sürdürlebilir olmadığını ortaya koymuştur. Nicholson, Cilt: 2, ss. 991 – 992. Ancak imparatorluk taksiminin daha erken örnekleri de vardır. Üçüncü yüzyıl başında kardeşler "Karacalla ve Geta'nın felaketli yıllarından beri unvanı ilk kez iki imparator bölüşüyordu" Bauer, Antik Dünya, s. 797. Aynı anda iki imparatorun kardeşçe yönetmesi ikinci yüzyılda Markus Aurelius ve Lukius Verus zamanında da görülmüştür. Bauer, Antik Dünya, s. 777 - 782.

170 Ostrogorsky, s. 25.

İmparator Dekius'un (hük. 249 – 251) ve veliaht belirlediği oğlu Herennius'un (hük. 249 – 251) 251 yılında Dobruca'daki Abritus'ta[171] Gotlar tarafından pusuya düşürülüp, orduları ile birlikte can vermeleri krizi ağırlaştıran bir dönüm noktası olmuştur[172]. Ayrıca veba olmadığı bilinen ama tarihçilerce tartışılmaya devam eden bir salgın imparatorluğun nüfusunu hızla düşürmüştür[173]. Daha önce hiçbir imparator savaş alanında can vermemiştir. Bu durum, barbar sayılan kavimlerle savaşlarda güç dengesinin değişmekte olduğunun net bir işaretidir. Üçüncü yüzyıl ortasında Roma Devleti'nin dağılması, hiç de imkânsız gözükmemektedir. Bu dönüm noktası, denizlerdeki Roma hâkimiyetinin sarsılmasının da yolunu açmıştır[174].

Konumuz açısından 250'lerde Karadeniz kıyılarından denizlere açılan, Ege ve Doğu Akdeniz'e deniz akınları yapan Borani kabilesinin faaliyetleri dikkat çekmektedir[175]. Borani kavminin ilk olarak 236'da Tuna mansıbının güneyindeki İstirya bölgesini aldıktan sonra denizciliğe başladıkları kaynaklara yansımaktadır[176]. Esas olarak Tyras Irmağı (Dinyester) ağzında üslenmişlerdir. Roma'ya bağlı devletlerden Kırım'daki Bosporos Krallığı'nı kendilerine gemi sağlamaya zorladıktan sonra 255'ten itibaren, denizde korsanlık faaliyetlerinden müstahkem şehirleri yağmalamaya geçmişlerdir. Kuzey Gürcistan kıyısındaki Pityus üzerine ilk başarısız

171 İstikrarsızlık Karadeniz'de korsanlığın gelişimini teşvik etmiştir. Gotların 238'de Istria'yı yağmalaması Moesia filosu için oldukça ağır bir darbe olmuştur. Starr, ss. 136 – 137. Konstantinopolis henüz başkent olmasa da Trakya (Thracia) eyaletinin hemen kuzeyinde bulunan Moesia Inferior'da (Kuzey Bulgaristan) denetim bir süreliğine kaybedilmiştir. Gallienus'un Naissus Savaşı'nda 268 yılında Gotları batıdaki eyalet olan Moesia Superior'da yenmesine dek Aşağı Tuna Havzası tamamen yitirilmiştir. Fakat aşağıda göreceğimiz üzere, sadece birkaç ay önce Got ve Heruli korsanları Atina dahil pek çok Ege şehrini yağmalamıştır. İki Moesia eyaletinde ancak 280'lerde Diokletianus yönetiminde denetim gerçekten tekrar sağlanabilmiştir. Tuna ötesindeki Dacia eyaleti ise 260'larda tamamen yıkılmış, Aurelianus eyaleti geri almayı denememeyi seçtiği için 272'de Roma ekseninden kalıcı olarak çıkmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1028. Fakat tüm bu olumsuz gelişmeler, Geç Roma döneminde Tuna donanmasının ne kadar işlevsel olabileceğini Romalı askeri erkanına göstermiştir.

172 Nicholson, Cilt: 1, s. 268.

173 Semptomları kaydeden Hıristiyan Aziz Kiprianus'un veya imparator Dekius'un adıyla bilinen bu salgının, kızamık olduğu düşünülmekte ancak fikir birliğine varılamamaktadır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1200.

174 Mitchell, ss. 8. – 11.

175 Borani kavmini Zosimus İskit olarak adlandırmaktadır. (Zosimus, Kitap 1, Bab 31). Nicholson, Cilt: 1, s. 258.

176 Doug Lee, "Naval intelligence in Late Antiquity", **Fait partie d'un numéro thématique : L'information et la mer dans le monde antique**, Publications de l'École Française de Rome, 2002, (Naval intelligence), ss. s. 95 - 96.

girişimlerinin ardından, ertesi sene 256'da bu yerleşime tekrar saldırarak başarılı olmuşlardır[177]. Ertesi sene Trabzon'u da ele geçirmişlerdir[178].

Ardından başını Gotların çektiği bölgedeki diğer kavimler de deniz hudutlarındaki bu zayıflığı fark etmişlerdir. Uzun mesafeli deniz saldırılarına tertip etmeye başlamışlardır. Gotlar ilk olarak 254 yılında Roma ve müttefikleri için ciddi bir sorun olmaya başladıkları için kaynaklara Got korsanların ilk yansıması bu yıldadır[179]. Bu aşamada yalnızca Karadeniz'de faaliyet göstermektedirler. Sırasıyla bugün Romanya kıyısındaki Tomis, Bulgaristan kıyısındaki Markianopolis gibi merkezleri vurduktan sonra, Byzantium kentini yağmalamışlardır. Byzantium yalnızca boğaza hâkim konumu nedeniyle hedef olmuştur, bu sıralarda büyük veya idari önemi olan bir yerleşim değildir. Gotlar 258/259 yılında İstanbul Boğazı'nı aşmış, ardından Marmara kıyılarını yağmalayarak Çanakkale Boğazı'ndan Ege Denizi'ne ulaşmışlardır[180]. Bu olay, Mare Nostrum'da Roma Barışı'nın bir dış güç tarafından bozulduğu ilk vaka olarak son derece önemlidir.

Kizikos gibi Bitinya kentlerini yağmaladıktan sonra Çanakkale'den Ege Denizi'ne girmişlerdir[181]. 267'de Argos'a kadar çeşitli kıyı kentlerini yağmalamışlardır[182]. 267 yılında Byzantium'a saldıran iki Heruli akın filosundan biri yenilirken, diğeri kenti yağmalamayı başarmıştır. Ancak akıncılar Bitinya kıyısında bir yenilgi almalarına rağmen Çanakkale Boğazı'nı geçip Ege'ye sızmıştır. Limni (Lemnos) ve İskiri (Skyros) adalarını yağmaladıktan sonra Attika'ya yönelmişlerdir, Korinthos, Argos ve Sparta gibi kentleri yağmalamışlardır[183]. Yine 267 yılında Heruli

---

177 Fasis ve Pityus'a saldırmışlardır. Akabinde esir aldıkları kişileri forsa olarak kullanarak donanmalarını genişletmişlerdir. Trabzon'u yağmalamakata başarılı olmaları bundandır. David Braund, **Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562**, Clarendon Press, Oxford University Press, New York, 1994, (Georgia in Antiquity), ss. 262 – 263.

178 Braund'a göre Pityus'un iyi tahkim edilmiş ve hazırlıklı olması bölgede korsanlığın bu dönemde başlamadığının daha eskiye uzandığının bir işaretidir, ancak tahkimatların yerli halklar ile Romalılar arasındaki mücadeleler nedeniyle inşa edilmiş olabileceği olasılığını da ihmal etmez. Braund, Georgia in Antiquity, s. 263.

179 Michael Pitassi, **The Roman Navy: Ships, Men & Warfare 350 BC- AD 475**, Seaforth Publishing, Barnsley, 2012, ss. 17, 22.

180 Pitassi, s. 22.

181 Müslümanlar Muâviye döneminde 660'ların sonunda Kizikos'ta Konstantinopolis'i kuşatmak için bir ileri karakol olarak deniz üssü kuracaklardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 488. Marmara Denizi'nde Geç Antik Çağ boyunca öne çıkan limanlar fazla değişmeyecektir. Nicholson, Cilt: 2, s. 966.

182 Nicholson, Cilt: 1, s. 125.

183 Alaric Watson, **Aurelian and the Third Century**, The Classical World, Routledge, London, 1999, ss. 39 – 40.

deniz akıncıları da Atina'yı yağmalamıştır[184]. Atina'da yedinci yüzyılda Meryem Kilisesi'ne dönüştürülecek olan Parthenon yanmış ve asla tamamen onarılmamıştır[185].

Ege'ye ilk varışlarının ardından bu Germen gruplar 268 ve 269'da Ege kentlerini daha sistematik şekilde yağmalamaya geçmiş, Likya'ya, Mora'nın güneyine ve belki Kıbrıs'a varan deniz akınları gerçekleştirmişlerdir. 268'de Got liderliğindeki deniz akıncıları, en geniş kapsamlı saldırılarını yapmış, bir kez daha Ege Denizi'ne girmişlerdir. Bu sırada diğer Gotlar da Tuna sınırlarını aşmaktadır[186]. Napoli Körfezi'ndeki Misenum filosu Ege'ye gelerek yerel olarak oluşturulan deniz güçleri ile iş birliği içerisinde, barbar denizcileri arka arkaya gerçekleşen küçük çaplı bir dizi deniz savaşı ile gemilerinden mahrum bırakmıştır. Ünlü yedi harika listesinde anılan Efes'teki Artemis Tapınağı da Jordanes'e göre 268 yılında tüm bölge ile birlikte yağmalanmıştır. Kuzey Karadeniz kıyılarındaki bazı Yunan yerleşimleri de terk edilmektedir[187]. Ağır savaş gemileri ile Roma donanmasının, bu deniz akıncılarının hafif gemilerini yakalamakta zorlandığı görülmüştür. Bu sonraki Tetrarhia döneminde hemiola gibi daha hafif savaş gemisi türlerinin öne çıkmasını teşvik etmiştir[188]. Hemiola, geminin sancak ve iskele taraflarında bir kürekte iki, diğer kürekte tek kürekçi olan ve dirsekli futa veya payandalarla kürek güvertesini genişletmeye ihtiyaç duyulmayan, iki sıra kürekli gemiler ile trieres arasında bir ara formdur[189]. Özellikle üçüncü yüzyılda yaygın hale gelmiştir. "Gotlar ile karşılaşan deniz güçleri önceden mevcut olanlar arasında tespit edilememektedir[190]". Bu gemi tipinin hızlı korsan gemilerini takip etmek için yaygınlaştığını düşünmek için sebepler vardır.

---

184 Arkeolojik incelemeler, binaların yazılı kaynaklarda abartıldığı kadar hasar görmediğini göstermiştir. Nicholson, Cilt: 1, s.174. Ancak Roma İmparatorluğu'na duyulan güven sarsılmıştır.

185 Yerel soylular antik askeri gelenekleri canlandırarak akıncılara kendi kurdukları milislerle karşılık verecektir. Tony Spawforth, **The Complete Greek Temples**, Thames & Hudson, London, 2008, s. 142.

186 Pitassi, s. 22.

187 Bu sırada "Ostrogotlar… Dinyeper ve Dinyester ırmaklarının kollarında yer alan Yunan kolonilerini ortadan kaldırdılar". Colin McEvedy, **İlkçağ Tarih Atlası**, çev. Ayşe Anadol, Birinci Basım, Sabancı Üniversitesi Promat Basım, İstanbul, (İlkçağ Atlası), 2004, s. 100, Dipnot 1.

188 Nicholson, Cilt: 2, s. 1374.

189 Howatson, ss. 336, 338; Nicholson, Cilt: 2, s. 892.

190 Starr, s. 196.

1.1.6. Doğu Akdeniz'de Kısa Ömürlü Palmira İmparatorluğu ve Donanması

Abritus'ta 251 yılında Gotların imparator Dekius'u ve oğlunu öldürmesi imparatorluğun güçten düştüğünü herkese göstermiştir. Sasani şahı I. Şapur Antakya'yı 253 ve 260 yıllarında yağmalamıştır. Roma imparatoru Valerianus (hük. 253 – 260), 259'da Sasaniler tarafından Antakya bölgesine yapılan tacizlere cevap vermek için bölgeye gelmiştir. Bu operasyon sürerken, Napoli Körfezi'ni koruyan Misenum filosu, 260'ta Afrika eyaletinde cereyan eden bir isyanı bastırmak için Tunus kıyılarına operasyon düzenlemiştir[191]. İmparator Valerianus'un 260 sonbaharında Edessa'dan (Urfa) anlaşma yapmak için çıktığı sırada Şapur tarafından hile ile esir alınması, imparatorluğa olan güveni tamamen sarsmıştır. Bu vakalar imparatorluğun içinde ve dışında zenginliğe el koymak isteyen çeşitli grupları harekete geçirmiştir. İmparatorun esir edildiği haberi yayıldıkça, bir yandan Galya İmparatorluğu, diğer yandan daha önce Sasaniler ile mücadelede başı çeken Septimius Odenathus'un eşi Zenobia'nın idaresinde bağımsız hareket etmeye başlayan Palmira Krallığı, Roma bünyesinden kopmuştur[192]. Eşi Odenathus'un ölümü ile 266/267'de büyük oğlu on yaşındaki Vaballathus'a naip olmuş ve bağımsız hareket etmeye başlamıştır.

Zenobia'nın, Mısır'ın kraliçesi Kleopatra gibi gerçekten bağımsız bir devlet kurmaya teşebbüs ettiği kesin değildir[193]. Amacı daha çok bir Roma imparatoriçesi olarak tahta kavgasına girişmek için eyaletleri ele geçirmek gibi gözükmektedir[194].

---

191 Pitassi, s. 22.

192 Mecburen liderliği üstlenen Odenathus, Sasani saldırılarını başarılı bir şekilde püskürterek onları başkentleri Ktesifon'a kadar kovalamıştır. Kendi bölgesinde kral unvanının Roma tarafından tanınması ile yetinerek ve yarı bağımsız olsa da saygıda kusur etmeyerek ölümüne kadar Valerianus'un makamına vekalet eden Gallienus'a sadık kalmıştır. Corrector Totius Orientis yani tüm doğuyu ihya/tashih eden kişi olarak saygınlık unvanı ile ödüllendirilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1095; Pat Southern, **Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen**, Continuum Books, Cornwall, 2008, (Zenobia), ss. 43 – 44. I. Şapur sadece Odenathus yüzünden başarılı olamamıştır. Southern, Zenobia, ss. 46 - 48, 57, 75 - 80. Fakat onun ölümü ile dul kalan eşi Zenobia, on yaşındaki Vaballathus'un naibi olarak oğlunu tüm Roma'ya imparator yapabilecek durumda olduğunu düşünmüştür. Palmira ticari ve askeri seçkinlerinin desteği ile Suriye ve Lübnan'ın itaatini temin ettikten sonra Anadolu ve Mısır'ı ele geçirerek tüm doğuyu ele geçirmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1609.

193 Bauer, Antik Dünya, s. 278.

194 Septimius Severus'un eşi Suriye'de Humus'tan gelmiş olduğu için son meşru hanedan yarı yarıya Suriyeli'dir. Zaten Karacalla tüm özgür tebaayı Roma vatandaşı ilan ettiği için vatandaşlar arasında bir fark kalmamıştır. Üçüncü Üçüncü Yüzyıl Krizi sırasında da Suriye kökenli imparatorlar olmuştur. Arap Philip olarak bilinen Roma imparatoru 248 yılında Roma kentinin bininci yıl oyunlarını düzenlemiştir. Warwick Ball bu çağa "Roma'da Yarım Yüzyıllık Arap

Palmira kenti, İpek Yolu'nun batı ucunda Akdeniz'e varmadan önce geçtiği son büyük vaha olarak ticaretle çok zenginleşmiştir[195]. Hepsi Suriyeli olarak kategorize edilen tüccarlar arasında Hindistan ve İç Asya'dan mal getirenler de Fenikeliler de vardır. Yani çölden Antakya ve Sur limanlarına ulaşan malları Akdeniz'e dağıtanlar da Suriyeli denizcilerdir[196]. Zenobia'nın bu kadar hızlı donanma kurabilmesi, sivil denizcilik konusunda tecrübeli grupların istekli bir biçimde veya müsadere yoluyla Palmira donanmasına katılmış olmasından olmalıdır[197]. Valerianus tarafından Palmira'nın yenilgiye uğratıldığı 272/273'e kadar geçen birkaç yıllık sürede Palmira'yı gerçek bir deniz gücü ve rakip imparatorluk başkenti haline getirmiştir. Ticaretle zenginleşmiş halkının kaynaklarıyla Doğu Akdeniz'de rakip bir profesyonel donanma ortaya çıkarmıştır[198]. Palmira ordusu ve donanmasının saldırısına hazır olmayan Mısır kolayca Zenobia'nın eline geçmiştir[199]. Ardından Ankara dahil olmak

Saltanatı" demektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1609; Warwick Ball, **Arabistan'dan Öteye: Fenikeliler, Araplar ve Avrupanın Keşfi: Avrupadaki Asya ve Batının Şekillenişi**, çev. Ahmet Aybars Çağlayan, Haz. Emrah Alıcılar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, (Arabistan'dan Öteye), ss. 124 – 160. Yani Zenobia sıra dışı bir teşebbüs içerisinde değildir.

195 Howatson, s. 684; Nicholson, Cilt: 2, ss. 1130 – 1131.

196 Southern, Zenobia, s. 31.

197 Palmira'da ve Suriye genelinde geniş bir tabanın desteğini alan Zenobia kısa sürede bir imparatorluk kurmak için gerekli kaynakları temin edebilmiştir. Watson, ss. 64 – 66. Palmira donanmasında hepteres, hekseres ve penteres sınıfı (sırasıyla 7, 6 ve 5 sıra kürekli), dönemin Roma donanmasına göre daha ağır savaş gemisi türleri ve onların yanında hemiola denilen hafif, hızlı kadırgalar vardır. Dolayısıyla böyle bir filo, müsadere yolu ile bir araya getirilmiş amatör bir deniz gücünden çok, bir imparatorluk donanması kurmak için bilinçli bir program olduğunu göstermektedir. Mısır'ı Palmira adına işgal eden komutan Zabdas 270 yılı yazı veya sonbaharında saldırdığı sırada, Mısır'ın prefectusu ve Doğu Akdeniz'deki büyük Roma donanması olan İskenderiye filosunun amirali Tenagino Probus, Mısır'da bile değildir. Watson, ss. 60 – 63; Southern, Zenobia, ss. 110 - 115. Muhtemelen Germen korsanları takip etmektedir. Southern, Zenobia, s. 128.

198 Ball, Arabistan'dan Öteye, ss. 116 – 118.

199 "Dolayısıyla bir yıl sonra büyük ihtimalle Zenobia'nın eşlik ettiği, anlatılanlara göre 70.000 kişilik bir ordu Mısır'ı işgal etmişti. Roma garnizonuyla yapılan çarpışmadan Palmyra galip çıkmıştı. Böylelikle Zenobia Kleopatra'dan sonra Mısır'ın ilk kraliçesi olmuştu. Bir başka Palmyra birliğiyse Ön Asya'ya girmiş, Ankara'ya kadar ilerlemişti. Bu seferiyle Zenobia'nın ordusu sınırlarını zorlayıp, gidebileceği yere kadar gitmişti çünkü 271'de İmparator Aurelianus'un komutasındaki imparatorluk birlikleri karşılık vermişti". Ball, Arabistan'dan Öteye, s. 117. Aurelianus'un birlikleri 272'de Zenobia'ya karşı harekete geçmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 181. Zenobia'yı tam olarak yenmek bir sefer mevsiminde mümkün olmamıştır ve akabinde Aurelianus batıya dönerken Palmira ileri gelenleri son bir teşebbüste bulunmuş ancak bu yüzden Aurelianus 273'te dönüp onları cezalandırmış ve kentleri ağır yıkım yaşamıştır.

üzere İç Anadolu da Zenobia'nın ordularına boyun eğmiştir[200]. Palmira Krallığı, tüm Akdeniz'e egemen olmaya namzet gözükmektedir[201].

Fakat askeri bir deha olan Aurelianus 270 yılında yönetime el koyduktan sonra durmaksızın sefer yaparak Roma'nın gücünün hâlâ yerinde olduğunu herkese ispat etmiştir. İmparatorluğun tahıl ambarı Mısır üzerine yolladığı donanması fazla zorlukla karşılaşmadan eyaleti geri almayı başarmıştır. Bunda bir diğer amacı da Zenobia'ya karşı ikinci bir cephe açmaktır, dolayısıyla o zamana kadar korsanları kovalamış olan deniz güçlerini topladığı anlaşılmaktadır[202]. Bu durum Got deniz akınları ardından Roma imparatorluk donanmasının hâlâ yetkin halde olduğunu kanıtlamaktadır.

Denizcilik açısından hiçbir önem arz etmeyen Galya İmparatorluğu'nun yeni hükümdarı Tetrikus'u ortadan kaldırmak Palmira ile yapılan mücadeleye göre daha kolay olmuştur[203]. Ertesi yıl Tetrikus'u da ortadan kaldıran Aurelianus[204], 275'te kendilerini cezalandıracağını düşündüğü subayları tarafından suikasta kurban

---

200 Watson, ss. 63 – 64, Southern, Zenobia, ss. 116 – 117. Ankara'ya ilerlenmesinin amacı Roma askeri yolunu kesmektir. Denizler hakimiyeti için ise, Anadolu'nun güney kıyısı boyunca limanlar ele geçirilmiştir.

201 Müslüman Araplar, bu kenti ve onun melikesini kendi tarihlerinin bir parçası olarak sahipleneceklerdir. Taberî gibi tarihçiler, Tedmürlüler olarak andıkları Palmira hakkında Arap geleneğinin sakladığı ama Akdeniz tarih geleneğinin yabancı olduğu hususları yazacaklardır. Palmira Sasaniler ile sürekli savaşmışsa da güney ve doğu sınırlarındaki Arap devletleri olan Nabati ve Lahmiler ile sorunları yoktur bilakis ticari ortaklıkları vardır. Zenobia Zabdas'ı Lahmiler üzerine gönderdiği bilinmektedir. Lahmiler 602 yılında II. Hüsrev tarafından tarih sahnesinden silininceye kadar bölgede ve Hint Okyanusu ile Akdeniz arasında ticarette Palmira kadar önemli olmuşlardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1060.

202 Watson, ss. 39, 70.

203 İlk Galya İmparatorluğu hükümdarı Postumus, donanma kurmakla hiç uğraşmamıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1215. Tetrikus, Zenobia'nın aksine denizde bir direniş göstermemiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1465.

204 Böylece Valerianus'un 260 yılında I. Şapur tarafında esir alınmasından sonra sarsıntı geçiren, 268 yılında onun oğlu Gallienus'un öldürülmesi ile üçe ayrılan imparatorluk Aurelianus tarafından dört sene içerisinde yeniden tek imparatorun idaresi altına toplanmıştır. Aurelianus hakkında bize ulaşan bilgiler genellikle kişiliğini tasvir ederler. Bauer, Antik Dünya, ss. 795-796; Nicholson, Cilt: 2, ss. 1465 – 1466. Bu yıldırım operasyonlarında, donanma ordunun vurucu kısmını ve ağır teçhizatı taşımakla kilit bir rol oynamıştır. Ancak bu yıllar için son derece tutarsız olan Historia Augusta ve nümizmatik ile epigrafi gibi arkeolojik veriler dışında kaynaklarımız sonraki yüzyıllara aittir. Ammianus Markellinus'un çağdaşı Aurelius Viktor'un dördüncü yüzyılda yazdığı de Caesaribus ise imparator biyografiler biçiminde ilerler. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 233. Ne yazık ki o da donanmadan bahsetmez. Kaynaklar filoların Mısır'a karşı başarıyla kullanıldığından ve İskenderiye'nin geri alınmasından başka bir detay vermemektedir. Donanma organizasyonun detayları öğrenilememektedir.

gittiğinde, geride eski sınırlarına sahip birleşik bir imparatorluk bırakmıştır[205]. Ayrıca Roma kentinin surlarının yeniden inşa edilmesini emretmiştir[206].

Aurelianus, ilk olarak İtalya'ya giren barbar güçlerini yenmiş, bu süreçte tahıl kıtlığından ve asırlardır İtalya'ya giren bu ilk barbar gücünden paniğe kapılıp başka bir imparator ilan etmeye kalkan Roma kentine gidip düzeni sağlamıştır. Artık düşman ordularının sınırlarda durdurulması her zaman mümkün olmadığı ve siviller bu duruma panikle tepki verdiği için, iç eyaletlerdeki kentlerin de tahkim edilmesi gerektiğini fark edip harekete geçen Aurelianus olmuştur.

Aurelianus 272 yılında ilk olarak Tuna'yı aşmaya çalışan Got güçlerini yenilgiye uğratmıştır[207]. Aynı sefer mevsiminde Trakya boyunca ilerleyerek İstanbul Boğazı'na ulaşmıştır. Ardından Anadolu'yu geçişi boyunca yalnızca Byzantium ve Kapadokya'daki Tyana direnmiştir. Byzantium bu sırada kilit bir konumda ancak idari açıdan önemsiz bir kenttir[208]. Son yıllarda Germen deniz akınlarından oldukça kötü etkilenmiş ve yağmalanmıştır. Buna rağmen şehir imparatora karşı direnmeyi seçmiştir[209].

Palmira melikesine karşı hareketine devam etmiş, bölgeden toplanan gemiler ile genişletilen donanmayı kullanarak ordularını Bitinya'ya geçirmiştir. Ana sahra ordusunun başında Ankara üzerinden şiddetli bir direniş gösteren Kapadokya'daki Tyana kentine ilerlemiştir. Yine 272 yılının Mayıs ayında İskenderiye üzerine kayda değer bir filo göndermiştir. Bu filo, Mısır eyaletini yaz ortasında ele geçirmiş, hasat mevsiminde tahılının yeniden Roma'ya akmasını temin etmiştir. Böylece Roma'da

---

205 Nicholson, Cilt: 1, s. 181. İstanbul Boğazı'na doğru giderken Caenofrurium denilen Marmaraereğlisi ile İstanbul arasında bir mevkide öldürülmüştür. Henüz bu erken dönemde Byzantium sıradan bir kent iken ve Tetrarhia yönetimi kurulmamışken, Marmara Denizi'nin öne çıkmaya başladığı görülmektedir.

206 Mütevazı kökenlerden gelen ancak tüm ordunun saygı duyduğu Aurelianus; önce Senato'nun adayı Quintillus'u alt etmiş, ardından sırasıyla Palmira Devleti'ni ve Galya İmparatorluğu'nu yıkmıştır. Roma surlarının inşasını emretmiştir ancak muhtemelen inşaat ondan sonra devam etmiştir. Roma kentinin Ortaçağ boyunca işlevsel kalacak sur sistemi Aurelianus'un eseridir. Watson, ss. 1, 54, 143 – 151, 205. Bu duvarlar Jüstinyanus'un komutanı Belisarius'un savaşları sırasında birkaç kez ağır hasar görüp tamir edilecektir. Watson, ss. 151 – 152. Senato tarafından Restitor Orbis yani dünyayı tashih eden kişi unvanı ile onurlandırılmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 181. Bu Odenathus'un unvanı gibi bir unvandır ve sonraki asırların Bizans unvanlarının habercisidir. Tam ekonomik sorunları çözmek için sikke reformuna giriştiği sıralarda suikasta gitmesi siyasi kargaşayı geri getirmiştir.

207 Probus da 282 yılında bu defa sınırı aşmayı başaran Got güçlerini yenecek ve Tuna filoları yine mücadeleye dahil olacaktır. Pitassi, s. 22.

208 Watson, ss. 39, 43.

209 Watson, ss. 80, 102 – 103, 113, 134, 215.

yeniden kargaşa çıkmasına mahal verilmemiştir. Bu filonun, Aurelianus devrinin ikinci adamı olan ve 275 yılındaki Aurelianus suikaste kurban gittikten sonra imparator olacak olan Probus komutasında olduğunu iddia eden kaynaklar güvenilir değildir[210]. Kesin olan, oldukça güçlü olduğu bilinen Palmira donanmasının, Aurelianus'un gönderdiği donanmayı engelleyememiş olduğudur. Ayrıntılarına sahip olmadığımız bu operasyon, Üçüncü Yüzyıl Krizi'nin en başarılı amfibi operasyonudur. Daha sonra Tetrarhia devrinde donanmanın gelişimi için kaynak yaratılmasında ve donanmanın yönetim kademelerinin de profesyonelleşmesinde, bu operasyonun başarısı etkili olmuş olmalıdır. Zira Tetrarhia komutanları, Aurelianus devrinde yetişmişlerdir.

1.1.7. Tetrarhia İdaresinin Britanya Amfibi Operasyonu, Ren ve Tuna Nehir Filoları

Clasis Germanicus denilen ve Ren sınırını korumakla görevli filolar Roma Barışı boyunca aktif olmuşlardır. Çünkü Akdeniz'de alternatif bir güç kalmamış olmasına rağmen Tuna ve Ren nehir filoları sınır devriyesi görevi görmektedir. Historia Augusta adlı eserde Aurelianus'un veya Probus'un inşa ettirdiği lusoriae sınıfı nehir kadırgalarının 280 yılında kullanılmakta olduğu[211], çöken Ren sınır sistemi Maximianus yeniden işler hale getirildikten sonra da böyle hafif kadırgalar kullanıldığı ve sonraki asır boyunca da kullanımda kaldığı anlaşılmaktadır[212]. Ayrıca Tuna sınırı da sakin değildir. "Tuna filoları operasyonlarda sürekli muharebe halindedir[213]". İmparator Carus[214] (hük. 282 – 283) ve sonra tahta geçen büyük oğlu Carinus[215] (hük.

---

210 269 – 270'te Mısır praefectusu unvanı taşıyan Probus, daha önce imparator Gallienus zamanında Numidiya eyaleti praesesi olarak 268 – 269'da Kuzey Afrika isyanlarını bastırmıştır. Önce Kirene bölgesine müdahale etmiş, akabinde donanma ile korsanları yenmek üzere gönderilmiştir. Son olarak Mısır'ı denizden getirdiği kuvvetlerle Aurelianus adına geri kazanmıştır. Fakat Palmira kuvvetleri ile sonraki bir çatışmada pusuya düşürülmüş esir edilince intihar etmiştir. Bu konuda Zosimus ana kaynaktır, Zonaras da onun tanıklığını yinelemektedir, ancak Zosimus'un imparator Probus (hük. 276 – 282) ile Mısır praefectusu Probus'u karıştırmış olması olasıdır. Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 740 -741.

211 Starr, s. 151, 164.

212 Starr, s. 152, 164.

213 Pitassi, s. 22. Pitassi 283 yılı için bu bilgiyi vermektedir.

214 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 183.

215 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 181.

283 – 285) zamanında, imparator Probus'un yeniden işlevsellik kazandırdığı nehir donanmaları kurumsallaşma süreçlerini tamamlamıştır.

Diokletianus'un 284'te imparator olması ile nihayet imparatorluk makamına istikrar gelmiştir, Kalkedon'da (Kadıköy) imparator ilan edilmiş, Nikea'nın (İznik) sur sistemini ve alt yapısını geliştirerek başkenti yapmıştır. Bundan sonra tüm Roma İmparatorluğu'nun merkezi Marmara Denizi kıyılarına taşınmış olmaktadır[216]. Başkentini Nikomedia'ya (İzmit) taşıması, devletin merkezinin Marmara Denizi'ne kaydığının ilanıdır[217]. Bir sene evvel imparator olan Diokletianus, 285 yılında Manş Denizi ve Belgica bölgesi kıyılarında Frank ve Saksonlar tarafından girişilen akınlara derhal cevap verilmesini emretmiş, bu sebeple bölgeyi yöneten ve o sırada henüz Augustus değil, yalnızca caesar unvanı taşıyan Maximianus, askeri denizcilik konusunda Roma'ya evvelce hizmetleri olmuş Menapia kökenli Carausius'u seçmiştir[218]. Ancak Maximianus, barbar güçlerini durdurmak yerine yağmaya devam etmelerine göz yuman ve sonra bunları sahiplerine iade etmeyen Carausius'u hiç kurnazca olmayan bir biçimde cezalandıracağını ilan edince, Roma kaynakları ile Gesoriacum'da (Boulogne-sur-Mer) bir araya getirilmiş donanma 286'da açıkça otoritesine karşı çıkmıştır[219]. Britanya halkı Carausius'un deniz gücü kurmasını desteklemiştir[220]. Evvelce savaşmakta olduğu kavimlerin de dahil olduğu gruplarla birlikte hareket etmeye başlayan ve Galya kıyıları ile Britanya eyaletlerini Roma'dan koparan Carausius'u cezalandırmak uzun süre boyunca mümkün olmayacaktır[221]. Maximianus'un caesar seviyesinden augustus seviyesine yükseltilmesi ve iki imparatorun Ren ötesi kavimleri yıldırmak için yaptıkları operasyonların ardından Carausius'a karşı operasyon 289 yılında yine başarısız olunca[222], Diokletianus, meşruiyetini tehdit eden Carausius isyanına karşı radikal bir idari reform yapmıştır.

---

216 İlk imparator ilan edilişi Kadıköy'de olsa da, resmen tahta çıkışı İzmit'teki törenle gerçekleşmiştir. Michael Whitby ve Mary Whitby, **Chronicon Paschale 284-628**, Translated Texts for Historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 2007, s. 1, Dipnot 1.

217 Mitchell, ss. 70 – 72. Bu gelişme Konstantinopolis'in kırk yıl sonra I. Konstantinus tarafından başkent seçilmesinin de habercisidir.

218 Nicholson, Cilt: 1, s. 291.

219 Starr, s. 155.

220 Clasis Britannica denilen filo üslerinde yapılan kazılar 270 yılından önce bunların terk edildiğini göstermiştir. Dolayısıyla bunlar yeni savaş gemileridir. Nicholson, Cilt: 1, s. 291.

221 Pitassi, ss. 17, 22.

222 Starr, s. 156.

Bu reform Tetrarhia sistemidir. "Bizans'ın oluşumuna kesin bir kuruluş tarihi tespit etmek zordur. Bununla birlikte İmparator Diokletianus'un (284-305) yaptığı Tetrarhia (Dörtlü Yönetim) reformunun, Bizans sentezinin başlangıcının ilk adımları olduğu söylenebilir[223]". Bu sisteme göre daha önce hem doğu hem de batıda bulunan birer augustus unvanlı imparatora, ayrı bir bölgenin müdafaası ile görevlendirilen, caesar unvanlı iki yardımcı imparatorun ile katılması ile toplamda dört idari bölge ve dört imparator, birleşik bir imparatorluğun sorumluluğunu paylaşmıştır. Ayrıca Üçüncü Yüzyıl Krizi boyunca hırslı generaller ve ilk kargaşa belirtisinde onları imparator ilan etmek isteyen birliklerinin yarattığı düzensizlik ihtimalinin çözülmesi amaçlanmıştır.

Batıda Galya'yı savunmak ve Britanya'yı geri almak için iki augustus tarafından görevlendirilen kişi Büyük Konstantinus'un babası Konstantius Khlorus olmuştur. İki augustus 289'da Carausius'la barış yapmak zorunda kaldıklarında ona Kuzey Galya'da bazı bölgeleri bırakmak zorunda kalmışlardır[224]. Konstantius 293 yılında caesar yapılmadan önce Maximianus'un operasyonun planlanmasında da yer almış olmalıdır. Bundan, öncelikle Galya kıyılarının denetim altına alınması gerektiği sonucunu çıkarmıştır. İlk olarak Gesoriacum'daki (Boulogne-sur-Mer) Carausius güçlerini, henüz ciddi bir donanması olmamasına karşın kuşatmıştır. Şehrin okyanusa bağlantısı olan nehrin üzerine bir baraj yaparak muhaberat, erzak ve takviye akışını kesmiştir. 293 yılı bitmeden şehri hızla ele geçirmiştir ve bu Carausius'un yerini onu öldüren adamı Allectus'un almasına yol açmıştır[225].

Sonraki üç yıl donanmasını kuran Konstantius, 296 yılında iki filo halinde Britanya'ya başarılı bir şekilde çıkarma yapmıştır[226]. Filosu sis varken Manş Denizi'ni geçmiştir ve Allectus savaşta öldürülmüştür[227]. Maximianus'un başaramadığını başarmış, böylece Hispania (İberya eyaletleri, Jüstinyanus fetihlerinden sonra Spania eyaleti olarak anılacaktır), Galya ve Britanya yöneticisi olmuştur. Muzaffer filo Carausius'un destekçilerine karşı denizden bir cezalandırma turu yapmıştır[228]. Akabinde I. Konstantinus'un donanma ve ordusu Ren Nehri'nde birlikte operasyon

223 Daş, s. 10.
224 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 180 – 181.
225 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 45.
226 Starr, s. 156.
227 Nicholson, Cilt: 1, s. 52.
228 Pitassi, s. 22.

yapmıştır[229]. Öte yandan korsan sorunu sona ermemiş, dolayısıyla limanları ve nehir ağızlarını korumak için kurulan Sakson Kıyısı hisarları muhtemelen Carausius'un başlattığı sistem üzerine Konstantius tarafından kurulmuştur[230]. Bölgedeki korsanlar arasında henüz öne en çıkan grup olmasalar da Saksonlar 280'lerde akınlarına başlamışlardır[231]. I. Konstantinus ise babasının sistemini geliştirerek, hem nehir filolarını yeniden düzenlemiş hem de ihdas ettiği Sakson Kıyısı Kontu adı unvanı altında organize ettiği Britanya filo ve kıyı hisarları komutasını kurmuştur[232].

Diokletianus, 242 doğumludur ve Üçüncü Yüzyıl Krizi öncesinde doğan nesilden farklı olarak Roma Barışı'nı yaşayamamıştır ve kriz dönemi içerisinde büyümüştür. Krizin nasıl aşılabileceği üzerine kafa yorduktan sonra tahta çıkmış, hiçbir şeyi şansa bırakmayan, siyasetçi yönü komutanlığının önünde gelen planlı bir insandır. Galienus ve Aurelianus devirlerinin sorunlarını ve hangi çözümlerin başarılı olduğunu analiz etmiştir. Bu yüzden askeri sistemde donanma ve süvari oranının artırılması yönündeki reformları ilerletmiştir. Onun döneminde donanmanın mevcudu 46000'den 64000'e çıkarılmıştır[233].

1.2. KONSTANTİNUS VE VALENTİNİANUS HANEDANLARI: DOĞU AKDENİZ'DE KONSTANTİNOPOLİS MERKEZLİ DENİZ GÜCÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

1.2.1. Denizde Konstantinus-Likinius Mücadelesi

Dördüncü yüzyılda Roma donanmasının mevcudu ve boyutu hakkında pek çok fikir öne sürülmüştür ancak pek az deniz savaşı gerçekleştiği için kaynaklara yansımayan donanmayı değerlendirmek her dönem için mümkün değildir. Bu asırda cereyan eden en büyük iki deniz savaşı Çanakkale Boğazı'nda 324 yılında, bir gün

229 Nicholson, Cilt: 1, s. 405.
230 Nic Fields ve Donato Spedaliere, **Rome's Saxon Shore: Coastal Defences of Roman Britain AD 250–500**, Fortress 56, Osprey Publishing, 2006; Starr, s. 156.
231 "Saksonlar Britanya akınlarına 280'lerde başlamıştı". McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 100, Dipnot 1.
232 Sakson Kıyı Kontluğu da nehir filoları da geçici süre için çözüm sağlayabilmişlerdir. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 93.
233 Warren Treadgold, **A History of the Byzantine State and Society**, Stanford University Press, Stanford, 1997, s. 145.

arayla meydana gelmiştir[234]. Bu asırda deniz kuvvetlerine ilişkin yapılabilecek çıkarımlar, kaçınılmaz olarak bu mücadeleye odaklanmaktadır.

Konstantinus ve Likinius müttefikler olarak tüm diğer Tetrarhia generallerini ortadan kaldırdıktan sonra birbirlerine düşmüşlerdir[235]. Başlangıçta Hıristiyanlar için zulmü ortadan kaldıran ünlü Milano Fermanı aslında yalnızca Konstantinus değil Konstantinus ve Likinius tarafından birlikte yazılıp yayınlanmıştır[236]. Fakat iki imparator arasındaki mücadele sertleştikçe Konstantinus giderek Hıristiyan desteğini tekeline aldıkça Likinius da putperest karşı tarafın desteğine sahip olmuştur. Bu nedenle Likinius ideolojik değil siyasi nedenlerle topraklarındaki Hıristiyanlara güvenemediği için Tetrarhia döneminin son Hırsitiyan takibatını gönülsüzce başlatacaktır[237].

324 yılına kadar Konstantinus, Likinus ile iki kez karada meydan savaşlarında karşılaşmış, her seferinde taraflar akşama dek savaşmış, her seferinde Konstantinus Likinius'u yenmiş ancak havanın kararması yüzünden rakibini ortadan kaldıramamıştır[238]. Bu anlatı, Konstantinus'un nihai zaferinden sonra bu biçime gelmiş olabilir, ancak elimizdeki kaynaklar bu şekildedir. Üçüncü denemesinde Konstantinus, Likinius'u yendikten sonra doğrudan Byzantium'a kaçacağını düşünerek Trakya içlerine ilerlemiş, ancak Likinius ikmal hatlarını kesince anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bir kez daha Konstantinus Likinius'u ortadan kaldıramamıştır ancak ondan Balkan topraklarını ve Tuna lejyonlarının denetimini alarak daha da güçlenmiş, başkentini ise Sirmium'a taşımıştır.

Konstantinus 323 sefer mevsiminde Trakya'daki Sarmatyalı akıncıları takip kisvesiyle Likinius'un bölgesine ordu ile girerek bir kez daha savaşı kışkırtmıştır ve böylece 324 yılında istediği savaşı çıkarmayı başaracaktır. Bu son mücadelede,

---

234 Hellespontos Savaşı olarak da anılmaktadır.

235 Michael Frassetto, **Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation**, ABC-CLIO, Santa Barbara California, 2003, ss. 134-137.

236 Barbara H. Rosenwein (Ed.), **Reading the Middle Ages: Sources from Europe, Byzantium, and the Islamic World**, Third Edition, University of Toronto Press, North York, Ontario, 2018, (Reading the Middle Ages), ss. 18 – 20.

237 Hıristiyanlar Konstantinus adına ajanlık yapmaktadır. Fakat bu yüzden Hıristiyanlar üzerine yaptırımlar uygulamakla Likinius; hem Konstantinus'a makul bir savaş sebebi vermekte hem de kendi yarattığı Milano Fermanı'na göre yasadışı hareket etmektedir. Susan Wise Bauer, **Ortaçağ Dünyası: Roma İmparatoru Constantinus'un Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden 1. Haçlı Seferi'ne**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Tarih, İstanbul, 2014, (Ortaçağ Dünyası), s. 21.

238 Edwin Pears, **The Campaign against Paganism A.D. 324**, The English Historical Review, Sayı: 18, London, 1909, ss. 1-2.

Konstaninus'un orduları Likinius'un kara kuvvetlerini iki kez yenmiştir[239]. Ancak bu iki meydan muharebesi arasında devrin en önemli deniz savaşı yaşanmıştır. Çünkü Konstantinus'un ilerlemesi için Likinius'un Marmara Denizi'ni ve boğazları koruyan güçlerinin bertaraf edilmesi gereksinimi doğmuştur. Aksi takdirde Likinius güçlerine yine öldürücü darbe vurulamayacaktır. Konstantinus hazırlıklarını yapmıştır[240].

Konstantinus'un Fausta'dan önceki ilişkisinden bir oğlu vardır. Krispus adlı veliaht olarak tecrübe kazanmakta olan oğlu, 318 yılından beri batıda görevlendirmiştir ve akabinde onu sezar ilan etmiştir. Krispus, evlidir, ayrıca Frank ve Alaman güçlerine karşı kendisini defalarca kanıtlamıştır[241]. Konstantinus, 323 sonbaharında limanın geliştirilmesi ve bir savaş filosunun kurulması için Selanik'e gelmiştir, ardından kışın Sirmium'da baba oğul buluşup seferi planlamışlardır[242]. 324 yılı başlarında Konstantinus yeniden Selanik'e ilerlemiş, Krispus ise Atina'ya giderek Pire'de ekseriya batıdan gelen deniz kuvvetlerinin toplanmasına nezaret etmiştir. İlkbahar sonlarında donanmasını alarak Selanik'te babasına katılmıştır. "Zosimus'taki rakamlar sıklıkla abartılıdır[243]". Ancak bu rakamlar göstermektedir ki, hem denizdeki hem de karadaki kuvvetler bakımından bu güçler Konstantinus'un ve Likinius'un kariyerleri boyunca komuta ettikleri en büyük güçlerdir. 324 yazının başında Likinius'un hazırlıkları da tamamlanmıştır.

Konstantinus "iki yüzden fazla triakontoroi inşa edilmiştir[244]". Likinius ise tüm Doğu Akdeniz'den toplamı 350'yi bulan sayıda "triereis" yani üç sıra kürekli kadırga bir araya getirmiştir[245]. Büyük rakamlar, bu çarpışma kazananın tüm imparatorluğu alacağı Tetrarhia'nın son savaşı olduğu için, modern tarihçiler tarafından da gerçekçi sayılmaktadır[246]. Ayrıca kaynaklar Krispus komutası altındaki gemilerin bireme yani iki sıra kürekli kadırgalar, Abantus komutası altındaki gemilerin ise trireme yani üç sıra kürekli kadırgalar olduğunu aktarmaktadır. Ancak bu ifadeler kadim Atina ve

---

239 "3 Temmuz'da Edirne'de ve 18 Eylül'de Kadıköy'de". Hans A. Pohlsander, **The Emperor Constantine**, Lancaster Pamphlets in Ancient History, Routledge, New York, 2004, s. 44.

240 Her ikisinin de geleceği denizdeki mücadelenin sonucuna bağlıydı. Bauer, Ortaçağ Dünyası, s. 22

241 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 548.

242 Charles Odahl, **Constantine and the Christian Empire**, Roman Imperial Biographies, Routledge, New York, 2010, s. 175.

243 Odahl, s. 176.

244 Zosimus, **New History**, çev. Ronald T. Ridley, Byzantina Australiensia 2, Australian Association for Byzantine Studies, Canberra, 1982, Kitap 2, 22:1, s. 33.

245 Zosimus, Kitap 2, 22:2, s. 34.

246 Odahl, s. 346, Not 25.

Roma'da taşıdıkları biçimde anlaşılmak zorunda değildir. Kaynaklar, Abantus'un filosunun daha büyük, Krispus'un gemilerinin ise daha küçük ancak daha çevik gemilerden oluştuğunu anlatmaya çalışmaktadır[247]. Başlangıçta Likinius'un donanması Çanakkale Boğazı'nda konuşlanmıştır, Kontantinus'un deniz güçleri ise Pire'de limandadır, Konstantinus meydan muharebesinin kazanınca hemen onları çağırır[248]. Yani Konstantinus, Edirne'de Likinius'un ordusunu yendikten sonra Byzantium'u kuşatmaya hazırlanırken, oğluna Çanakkale Boğazı'nı aşarak ilerlemesini emretmiştir.

Operasyon boyunca Konstantinus'un 200 gemilik donanmasına Krispus, Likinius'un 350 gemilik filosuna ise Abantus amirallik etmektedir. Ancak Zosimus, Krispus'u anmak yerine Konstantinus'un komutanları veya amiralleri ifadelerini tercih etmiştir[249]. Origo ise Zosimus ile aynı rakamları ve konumları vererek bilgileri teyit etmektedir ancak Abantus'un ismini Amandus şeklinde yanlış yazmıştır[250].

Krispus, sadece en iyi gemileri olan 80 gemi ile Çanakkale Boğazı'nın Anadolu sahili yakınındaki dar ve çok sayıda geminin manevra yapamayacağı bir konum seçerek bu küçük filoyu küçümseyen Abantus'un filosundan 200 gemiyi üzerine çekmiştir[251]. Fakat bu konumu kendi filosunun özelliklerine göre seçen Krispus gemileriyle boğaza girmeyi başarmıştır, büyük gemilerin etrafında dolaşıp onları tek tek batırmış ve ele geçirmiştir[252]. Sonuçta Zosimus'un anlattığı üzere[253], gece olurken Abantus'un filosu Çanakkale Boğazı'nın içlerine çekilmek zorunda kalmıştır.

---

247 "Zosimus'un triereis ve triakontoroi klasik sözcüklerini sırasıyla üç sıra kürekli trireme ve otuz kürekli kadırgalar için kullanması teknik bir mevzu değildir. Dil özellikleri, Likinius'un Mısır, Fenike, Afrika ve başka yerlerden topladığı kadırgaların, Konstantinus'ın Selanik'te inşa ettirmiş olduklarından daha büyük olduğundan başka bir anlama gelmektedir". Pryor ve Jeffreys, s. 7, Dipnot 3.

248 Zosimus, Kitap 2, 22:2, s. 34.

249 "Dediğim gibi donanması Pire'den denize açılmıştı ve Makedonya açıklarına demirlemişti, bu yüzden Konstantin amirallerini çağırdı ve gemileri Hellespont'un ağzına getirmelerini emretti". Zosimus, Kitap 2, 23:2, s. 34.

250 Odahl, s. 346, Not 25.

251 "Buna istinaden filo geldiğinde, Konstantin'in komutanları en iyi gemileri olan sadece seksen triakonter ile çatışmaya girmeye karar verdiler, çünkü yer dardı ve büyük bir sayıya uygun değildi. Bu nedenle Licinius'un amirali Abantus, düşman filosunun küçüklüğünü küçümseyerek ve onları kolayca kuşatacağını düşünerek iki yüz gemiyle yola çıktı". Zosimus, Kitap 22:3, s. 34.

252 Odahl, ss. 179-180.

253 "Her iki tarafta da sinyaller verilip gemiler harekete geçtiğinde, Konstantin'in amiralleri saldırı için iyi bir düzen içinde yelken açarken, Abantus plansız bir biçimde saldırdı, sayıları nedeniyle sıkışan gemilerini harap etti ve düşmanın onları batırmasına ve tamamen yok etmesine izin verdi. Gece çöküp savaşa son verilmeden önce birçok denizci ve deniz piyadesi boğuldu, bunun üzerine bir donanma Trakya'daki Eleus'a, diğeri ise Ajax limanına yanaştı". Zosimus, Kitap 2, 23:4, s. 34.

Ertesi günkü çatışma Gelibolu açıklarında cereyan edecektir[254]. Zosimus bu savaşı da detaylı bir biçimde aktarmıştır[255]. Abantus, kuzey rüzgârı ile denize açılmış, ama bugün düşman donanmasına karşı sayı avantajının da olmadığını görerek çatışmaya girmekte tereddüt etmiştir. Fakat Zosimus'a göre bu arada rüzgâr dinmiş sonra güney rüzgârı başlamış, çok geçmeden kasırgaya dönüşerek, kıyıya yakın olan Abantus'un gemilerini birbirlerine ve kayalara çarpmış, karaya çıkarmıştır[256]. Likinius'un filosu rüzgâr yüzünden son derece kötü bir biçimde hırpalamıştır. Zosimus'a göre "Bu deniz savaşının sonucuydu ve Abantus dört gemiyle Asya'ya kaçtı[257]". Tüm bu anlatım, Konstantinus'un tanrısal yardım gördüğü şeklindeki genel anlatıya uygundur[258].

Bunu özellikle Zosimus'tan bu şekilde duymamız dikkate değerdir. Çünkü Zosimus Konstantinus'u her koşulda öven Hıristiyan tarihçilerin aksine, beşinci yüzyıl başlarında Konstantinopolis'te yaşamış kültürlü putperest bir yazardır[259]. Bilakis Konstantinus ve onu takip eden koyu Hıristiyan imparatorları eski çoktanrılı Roma dinini terk ettikleri için Roma yabancı kavimler karşısında başarısız olmuş ve Akdeniz birliği dağılma noktasına gelmiştir. "İmparator Jülianus kahraman, I. Konstantinus ve I. Theodosius ise kötü adamlardır[260]". Zosimus elimize 3. yüzyılda Herodian ile 6.

---

254 Odahl, s. 180.

255 "Ertesi gün kuvvetli bir kuzey rüzgarıyla Abantus Ajax limanından denize açıldı ve savaşa hazırlandı, ancak Çanakkale Boğazı'nın ağzında bulunan triakonterler şimdi komutanlarının emriyle Eleus'a geldiklerinden, Abantus gemi sayısından o kadar korktu ki düşmana saldırmakta tereddüt etti". Zosimus, Kitap 2:24:1, ss. 34-35.

256 "Öğlen saatlerinde kuzey rüzgârı dindi ve kuvvetli bir güney rüzgarı esti, bu da Likinius'un filosunu Asya kıyılarına yaklaştırdı, bazılarını karaya çıkardı, bazılarını kayalara çarptı ve diğerlerini mürettebatlarıyla birlikte batırdı. Beş bin adam ve mürettebatlarıyla birlikte yüz otuz gemi kaybedildi; bunlar, kuşatıldığı Bizans'taki aşırı kalabalık koşullar nedeniyle Licinius'un ordusunun bir kısmını Trakya'dan Asya'ya gönderdiği gemilerdi". Zosimus, Kitap 2:24:2, s. 35.

257 Zosimus, Kitap 2:24:3, s. 35.

258 Meşhur sahte Konstantinus Bağışı güya bu zaferler için Tanrı'ya şükran ifadesi olarak imparator tarafından düzenlenmiştir. Milvia Köprüsü'nde Maxentius'a, Çanakkale Boğazı ve Byzantium'da Likinius'a karşı kazandığı zaferler nedeniyle en üst dini otorite olarak tanıdığı Roma Patriği yani sonraki asırlardaki unvanı ile Papa'ya bir Papalık Devleti'nin hükümdarı olarak siyasi yetki de verdiğini iddia etmektedir. Bu sahte doküman, Rönesans'ta sözcük ve anlatım biçimlerinin Konstantinus devrine değil sonrasına ait olduğu ve dolayısıyla açıkça düzmece olduğu ifşa edilene kadar Papalık tarafından İtalya'ya üzerindeki iktidarını meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Frassetto, s. 146.

259 Nicholson, Cilt: 2, s. 1614.

260 Polybius'un eserini model aldığı için Attik Yunanca yerine Koine Yunanca yazmıştır. Bu eserin yalnızca seçkin sınıf değil halk tarafından da okunabilmesini mümkün kılabilecek bir farktır. Yine Polybius'u takip ederek Eski Romalıların "sadece 53 sene içerisinde tanrıların inayeti ile imparatorluklarını ele geçirdiklerini" bildirir. Fakat ona göre eski tanrılar bırakıldıktan sonra "barbar saldırılarını savuşturamadıklarını" savunmaktadır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1615.

yüzyılda Prokopios arasındaki asırlardan neredeyse tam olarak ulaşan ve Hırisityanlık inancını tarihi olayları açıklarken kullanmayan yegâne tarih eserinin yazarıdır[261].

Buna göre Krispus ile Abantus arasında Çanakkale Boğazı'nda ikinci deniz savaşı meydana gelmeden hemen önce şiddetli bir fırtına çıkmıştır. Fırtınada Abantus'un daha büyük olduğu anlaşılan gemileri çok ağır hasar almıştır. Akabinde hava düzelince Krispus'un konutasındaki filo, baştaki sayıca dezavantajlı durumlarına rağmen hızlı davranarak, tek taraflı cereyan eden bir düşmanı temizleme operasyonu yapar. Böylece Krispus'un donanması deniz yollarına hâkim olmuştur. Bu çatışmalarda Krispus'un deniz güçleri toplamda 200 savaş gemisi ve 2000 nakliye gemisinden müteşekkildir. 2000 nakliye gemisi ise muharip gemi değildir. Fakat bu rakamlar, Eylül'de Kadıköy Savaşı öncesinde ordunun nasıl hızla karşıya geçirilebildiğini açıklamaktadır[262]. Çanakkale sularında muzaffer olan Krispus, babasına derhal ihtiyaç duyulan malzemeleri getirmiştir. Byzantium kenti iki buçuk ay süren bir kuşatmadan sonra düşmüştür. Krispus'un hizmeti olmasa Konstantinus'un bir kez daha rakibini kesin bir yenilgiye uğratması mümkün gözükmemektedir[263]. Konstantinus, İzmit'teki sarayda yetiştiği için Marmara Bölgesi'ne aşinadır. Ancak başkent olarak seçeceği mevkinin avantajlarını bu kuşatma sırasında tam anlamıyla takdir etmiştir[264].

Likinius, donanmasının üstünlüğüne güvenmekle birlikte Avrupa Yakası'nda mahsur kalmak istemediği için kara kuvvetlerinin çoğunu deniz savaşından önce Üsküdar'a geçirmiştir. Krispus'un donanmasının denizdeki tek güç haline gelmesinin ardından ise, Byzantium kentini kaderine terk ederek güçlerinin neredeyse tamamıyla Anadolu Yakası'na geçmiştir. Konstantinus da ordusu ile Anadolu Yakası'nın kuzeyine geçmiş, İstanbul Boğazı'na paralel güneye ilerlemektedir. Tarihe Khrysopolis (Üsküdar) Savaşı olarak geçen son çarpışmalarında Likinius yine mağlup olmuştur. Bu defa Nikomedia'ya kaçmış ancak eşi Konstantia'nın aracılığıyla imparatorluktan vazgeçmiştir. Böylece Konstantinus tüm imparatorluğa tek başına hakim olmuştur[265]. Likinius'un eşi ve yeğenlerinin annesi Konstantia'nın ısrarı ile Likinius'un canını ilk anda almamıştır. Ancak yaklaşık bir yıl sonra Likinius ve

261 Nicholson, Cilt: 2, s. 1615.
262 Pohlsander, ss. 44-45.
263 Starr, ss. 197 – 198.
264 Pohlsander, s. 232.
265 Daş, s. 11.

çocukları öldürülmüştür[266]. Modern tarihçiler bunun Konstantinus'un emri ile yapılan bir suikast olduğu konusunda fikir birliği içerisindedir.

Konstantinus, kendisi de benzer bir yoldan geçtiği için, hiçbir zaman oğlu Krispus'un öz oğlu olduğunu inkâr etmemiş yahut veraset hakkının meşruluğunu gizlemeye çalışmamıştır. Ancak bazı dedikodulara inanması, oğlunun halk nezdinde popüleritesini kıskanması veya kendi iktidarına tehdit görmesi nedeniyle Krispus'un idamını emretmiştir[267]. Bu konu Konstantinus hakkındaki efsaneleri beslemiştir[268]. Eşi Krispus'un idamında kendisini yanılttığı gereçkesi ile Fausta'yı da idam ettirmiştir[269].

Bir amiral olarak Konstantinus kendisini hiç sınamamıştır. Oysa Krispus, ergenlik yaşından beri karada ve denizde her alanda rüştünü ispat etmiştir. Ancak olan olmuştur, yetenekli genç komutan, dahi amiral, ümit vaat eden genç veliaht Krispus, Roma imparatoru olmadan yirmili yaşlarının ortasında babasının emri ile idam edilmiştir. Onun ölümü ile donanmanın tarihinde bir devir de kapanmaktadır. Donanmayı tanıyan bir imparatorun tahta geçme şansı kaybedilmiştir.

Konstantinus tarihe geçmiştir ancak onu iktidara taşıyan ve denizcilik kabiliyeti olan oğlunu ortadan kaldırdığı için hanedan kendi çocukları üzerinden devam etmeyecektir. "'Büyük' sıfatını muharebe meydanında almıştı, Hıristiyan kilisesinin koruyuculuğunu üstlenerek bu sıfatın kalıcı olmasını sağladı[270]". Gerçekte Konstantinus oğlu Krispus'un amirallik bilgisinin de yardımıyla son rakibini nihai olarak yenmiştir[271]. Konstantinus, tüm diğer Tetrarhia generallerine karşı savaşlarında olduğu gibi, zafer kazandıktan sonra tarihi istediği gibi yazdırmaktadır.

---

266 Bu siyasi suikastlar 325 ilkbaharında gerçekleşmiştir. Pohlsander, s. 45.

267 Krispus, 317 yılında babası tarafından caesar ilan edilmiş, babasının merkezini doğuya Sirmium'a taşıdığı 318-323 yılları boyunca batının savunulmasını eski başkent Trier'den başarılı bir şekilde yürütmüştür. Hatta Roma'ya geldiklerinde babasından bile daha gür tezahüratlarla selamlanmıştır. 323 yılında ise en parlak zaferini denizde kazanmıştır. Ne yazık ki, Konstantinus, daha sonra o andaki eşi ve sabık Tetrarhia augustusu Maximianus'un kızı Fausta'nın iftiralarına ve belki kendi kıskançlığına kapılarak 326 yılında Krispus'u idam ettirtecektir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 548. Eşinin iddialarının asılsız olduğu ortaya çıkınca Fausta da idam edilecektir.

268 Nicholson, Cilt: 1, ss. 382 – 383.

269 Zosimus'a göre hiçbir putperest din adamı Konstantinus gibi hem eşini hem oğlunu idam ettirmiş bir zalime bağışlanma için açık kapı bırakmamaktadır. Oysa "Mısırlı bir Hıristiyan'ın vaadi" ile tüm suçlarından arınacağına inanmıştır. Walter Emil Kaegi, **Byzantium and the Decline of Rome**, Princeton University Press, New Jersey, 1968, ss. 116 – 117.

270 McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 102.

271 "yeni başkentine taşınmadan altı yıl önce". Lionel Casson, **Antik Çağda Denizcilik ve Denizciler**, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 104.

1.2.2. Başkentin Marmara Kıyılarına Kayması ve Doğu Akdeniz'de Paralel Bir Donanma Teşkilatının Kurulması

I. Konstantinus, İstanbul Boğazı'nın hem ordu hem de donanma hareketleri üzerindeki kısıtlayıcı etkisini bizzat tecrübe etmiştir. Marmara Denizi'nin jeopolitik konumunun, rakip bir donanmanın ilerleyişinin göğüslenebileceği ideal bir tıkama mevzii olduğunu görmüştür. Sonraki yüzyıllar boyunca Bizans başkent donanması imha edilemediği müddetçe, bu istila edilemez iktidar merkezinden gönderilen filolar uzak cephelerde savaşmakta olan güçlerine stratejik ve operasyonel hareket kabiliyeti sağlayacaktır. Özellikle Erken Bizans donanmasının stratejik hareket kabiliyeti, Bizans askeri sistemine denizaşırı operasyonlar yürütebilme ve sayıca üstün düşmanlara karşı direnişini başkentten sürdürme seçeneklerini sağlamıştır. Fethedilemez konumundan gönderdiği filolar sayesinde 1204'e kadar Bizans imparatorluk donanması en azından kendi bölgesinde deniz hakimiyetini sürdürecektir[272]. Stratejik hareket kabiliyeti terimi ile farklı operasyon sahaları arasında asker ve malzemenin nakledilmesi kastedilmektedir. Operasyonel hareket kabiliyeti belli bir bölge dahilinde, sınır veya cephe hattı boyunca asker ve malzemenin gerekli bölgeye ulaştırılmasıdır. Taktik hareket kabiliyeti ile düşmanla çatışma sırasında yapılan yer değişiklikleridir[273].

Erken Bizans dönemi boyunca Bizans donanmasının Akdeniz'deki tek profesyonel donanma teşkilatı olması, Bizans'ın altıncı yüzyılda Ostrogotlar, yedinci yüzyılda Sasaniler gibi denizcilik geleneği geliştirme teşebbüslerinde geç kalan rakiplerini alt etmelerini mümkün kılacaktır. Denizci bir halk olan Vandalların Batı Akdeniz'deki hegemonyası, iyi istihbarat ve şans eseri Vandal merkez eyaletlerine Vandal donanmasına yakalanmadan ulaşılması ile bir deniz muharebesi olmadan yıkılabilmiştir. Müslüman Araplar ise kısa ömürlü Sasani Akdeniz donanmasının stratejik hatalarını tekrar etmemişlerdir. Konstantinopolis rotası üzerindeki deniz üslerini arka arkaya alarak incelenen dönem içerisinde Bizans başkentini kara ve

---

272 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 559

273 National Research Council, "Chapter: 5 Operational and Tactical Mobility", **Reducing the Logistics Burden for the Army After Next: Doing More with Less**, National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, The National Academies Press, Washington DC, 1999, https://doi.org/10.17226/6402. https://nap.nationalacademies.org/read/6402/chapter/7, (25.04.2025), ss. 64 – 86.

denizden üç kez kuşatmışlardır. Hatta Güney Marmara kıyısındaki Kizikos'ta kuşatma için bir kışla ve deniz üssü kurmuşlardır. Ancak incelenen dönemin ardından Emeviler yıkılmış, onlarla birlikte Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak için Bizans donanmasını imha ederek Konstantinopolis'i ele geçirme projesi rafa kaldırılmıştır. Emevilerin yerini alan Abbasiler yalnızca veliahtlığı sırasında Hârûnürreşîd'in liderlik ettiği ve deniz desteğine sahip olmayan bir Konstantinopolis seferi gerçekleştirmişlerdir. Konstantinopolis'in tahkimatlarının kuşatma gereçlerine karşı dayanıklılığı ile Haliç ve Marmara limanlarındaki filoların birbirlerini destekleyecek şekilde kullanılabilmesi sayesinde imparatorluk donanması, Konstantinopolis'in istilaya uğramasına engel olmayı başarmıştır.

Dördüncü yüzyıl boyunca Konstantinopolis donanmasının asıl rolü başkente ulaşan deniz yollarının açık kalmasını temin etmek olmuştur. Ayrıca çeşitli operasyonlar için ihtiyaç olduğu zaman bölgesel donanmalar kurulabilmektedir. Özellikle Jülianus devrinde Fırat donanmasının kurulması buna bir örnek teşkil edecektir. Beşinci yüzyılda, Konstantinopolis ciddi kuşatılma tehditleri ile karşılaşmaya başladıkça, Konstantinopolis donanmasının devletin varlığını korumak için donanma desteği olmayan düşmanlara karşı sağladığı avantaj daha iyi takdir edilebilmiştir. Kuşatan orduların aksine Bizanslılar dışarıdan erzak ve takviye almayı sürdürebilmektedir. Başkent filosunun varlığı, deniz surlarının henüz tamamlanmadığı dönem boyunca kara surlarına ulaşan düşmanlar için Konstantinopolis'i adeta bir adaya dönüştürmüştür.

Konstantinopolis ilk kez Gotlar ve Hunlar tarafından tehdit edildiği zaman başkentin rakip bir donanma olmadan ciddi bir tehdit altına girmeyeceği daha iyi takdir edilebilmiştir. Bu tecrübeler sonucunda, kara surları güçlendirilirken deniz surları da inşa edilerek açıklar kapatılmıştır. Konstantinopolis donanmasının tamamladığı bu savunma sistemi, başkentin İstanbul Boğazı'nda konumlandırılmasının ne kadar isabetli bir seçim olduğunu gösterecektir. İdeal bir tıkama mevzii olan İstanbul Boğazı'ndaki başkent ve başkent donanması; rakip donanma ver orduların hareket kabiliyetini zaten sınırlayan coğrafi şartları, aşılmaz engeller haline getirmiştir. Böylece Konstantinopolis'in batıdan Avarlar, doğudan Sasaniler tarafından aynı anda kuşatılacağı 626 yılına kadar düşman güçleri başkenti asla ciddi bir baskı altına

almayacaklardır. Kuşatanlar kuşatılanlardan önce lojistik sorunlar yüzünden ayrılmak zorunda kalmaktadır.

Konstantinopolis'in kuruluşu, Diokletianus'un Roma İmparatorluğu'nun başkentini Nikea'ya taşıması ile başlayan sürecin resmiyet kazanmasıdır. Artık lojistik ve stratejik gereklilikler nedeniyle başkent İtalya Yarımadası'nda olmaz, başkent Marmara Denizi kıyılarında olmalıdır. Batı Avrupa eyaletleri Konstantinus'un ve babasının seferleri ile yatıştırılmıştır, Ren sınırları ise bu dönemde kabilelerin savaşçılarının Konstantinus tarafından büyük gruplar haline Roma ordusuna entegre edilmesi ile sakinleşmiştir.

Roma; İtalya Yarımadası'nın batı kıyısının merkezindeki Latium denilen bölgede, deniz kıyısında değil, Tiber Nehri üzerinde kurulmuş bir yerleşimdir. Akdeniz'i oluşturan alt denizlerden Tiren Denizi'ne yakın bir konumdadır ancak doğrudan kıyıda olmaması denizden gelecek tehditlere karşı ilk asırlarda bir avantaj sayılabilecek iken, sonraları denizlere hükmetmesine ve sınırları denetlemesine giderek bir engel haline gelecektir. Tiber Nehri üzerindeki ana liman olarak gelişen kent, Akdeniz ve Roma yolları üzerinden ticari ve askeri olarak çevresini şekillendirecektir. Üçüncü Yüzyıl Krizi boyunca idari merkez olarak önem kazanan Milano, Ren ve Tuna sınırlarına müdahale etmek için uygundur. Konstantinus'un babasının başkenti Trier, evvelce Postumus ve Tetrikus'un Galya İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur ve Ren sınırını denetlemek için ideal olsa da imparatorluğun merkezinin kurulabileceği bir yer değildir. Bu merkezlerden, Palmira İmparatorluğu ayrıldığında veya Sasani saldırıları şiddetlendiğinde, müdahale etmek için çok geç kalındığı görülmüştür. Diğer Tetrarhia imparatorlarından Galerius'un ve Maksiminus Daia'nın başkentleri Sava Nehri üzerindeki Sirmium, Selanik ve Asi Nehri üzerindeki Antakya[274] deniz yolları üzerinde Marmara Denizi gibi tam denetim sağlamamaktadır, hiçbiri Haliç gibi doğal bir limana da sahip değildir. Selanik dışında hiçbir başkent doğrudan deniz kıyısında değildir.

Konstantinopolis ise Roma tarafından kurulmuş Akdeniz imparatorluğuna başkent olması için hem su yollarını hem de Sasani ve Tuna sınırlarını denetleyecek bilinçli olarak seçilmiş savunulabilir bir konumda kurulmuştur. Üçüncü yüzyılın

---

274 Nicholson, Cilt: 2, s. 1465; Dionysios Stathakopoulos, **Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi**, çev. Cumhur Atay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 30.

gelişmeleri, Roma kentinin kurduğu imparatorluğa hükmetmek için artık elverişli bir nokta olmadığını göstermiştir. Bu nedenle savunulabilir ve geniş bölgelere hükmedecek daha elverişli bir konum arayışına gidilmiştir. Likinius ile mücadelesi, Konstantinus'a bu konumun avantajlarını göstermiştir. Öte yandan başkenti doğrudan deniz kıyısına taşımak, kriz dönemlerinde bile Roma donanmasının asla ihmal edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde bile bazı araştırmacılar, dördüncü yüzyılda gerçek bir donanma teşkilatının olmadığı görüşünde ısrar etmektedir[275]. Bu çalışmada, her ne kadar büyük deniz savaşları olmadığı ve Geç Roma tarihçileri kara ordusuna odaklandığı için kaynaklarda sıklıkla belirtilmese de Konstantinopolis'te ve İskenderiye'de Bizans donanmasının temellerinin atıldığı görüşü savunulmaktadır[276].

Geç Roma dönemi orduları ve filolarının kadim Roma ordularına göre daha az disiplinli veya başarılı olduğu, zayıflamış ve yozlaşmış olduğu gibi yorumlara ikincil kaynaklarda sıkça rastlanabilmektedir. Çoğu genel tarih eserinde ise birkaç cümle ile geçiştirilmektedir. Ne yazık ki bu basmakalıp argümanlarla ve önyargılarla, özellikle görece eski basım Bizans tarihi çalışmalarında da karşılaşılmaktadır. Ancak bu aslında tarihçilerin, kadim Roma'yı arketip olarak tanımlayıp, bundan farklı askeri siyasi sistemin diğer görünümlerini bunun yozlaşmış hali olarak etiketlemesinden ileri gelmektedir[277].

Üçüncü Yüzyıl Krizi ve Batı Roma İmparatorluğu'nun son yılları gibi kargaşa dönemleri hariç her dönemde açıkça görülebileceği üzere, bu askeri güçler yalnızca çağlarının şartlarına ve tehditlerine cevap verebilmek için değişim geçirmiş ve genellikle de görevlerini yerine getirebilmiş kuvvetlerdir. Üçüncü Yüzyıl Krizi ve Batı Roma İmparatorluğu'nun son yılları gibi dönemlerde ise askeri beceriksizlik veya yetersizlik gibi gözüken durumların, siyasi ve ekonomik krizlerin iç savaşa dönüşmesi

---

275 "Savaş donanması V. – VI. yüzyıllarda yapılan yeniliklerin bir parçasıdır". Cécile Morrisson, **Bizans Dünyası 1, Doğu Roma İmparatorluğu 330 – 641**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Tarih, İstanbul, 2019, (Bizans Dünyası 1), s. 181.

276 Bizans halkının okuryazarlığı ve Orta Bizans donanma organizasyonu için asli kaynaklarımızdan askeri kılavuz kitaplarının o çağda orduda yaygın olarak okunması birbirine bağlı iki konudur. Bizans toplumunun özellikle Batı Akdeniz'deki çağdaşlarından daha okuryazar olduğu söylenebilir. Grafitilerin yaygın ve bol oluşu okuryazarlığın hala yaygın olduğuna delalet eder. Ayrıca Konstantinopolis kapı ve limanlarındaki grafittiler spesifik birliklerin hareketleri hakkında başka türlü sahip olamayacağımız bilgiler verir. Nicholson, Cilt: 1, s. 675. Fakat donanmanın varlığı Konstantinopolis ve İskenderiye'de bu sayede gözlenebilmektedir.

277 Starr, s. 197.

sonucu bu hale geldiği, bu zayıflık anlarında dış güçler savunma düzenini yıktıktan sonra da içinden çıkılamaz hale girdiği görülmektedir.

Fakat bir değişim olduğu da kabul edilmelidir. Roma orduları sivil yönetimin iradesini kabul etmemekte, bunun sonucunda komutanlarını imparator ilan edip diğer Roma orduları ile savaş tutuşup kan kaybetmektedir. Bu sürekli iç savaş döngüsü yüzünden ordular dağılmakta, onların korumadığı sınırları aşan düşmanlar yerleşip bu zamanla imparatorluk toprakları içinde mevkilerini sağlama alabilmektedir. Ayrıca önceki asırlara kıyasla sıradan bir asker olmanın maddi çekiciliği düşerken, riski artmaktadır[278].

Azalan insan gücü, Erken Bizans dönemi boyunca büyük bir sorundur[279]. Denizcilerin de ordu neferleri gibi kullanılıp karadaki savaşlarda heba edilmesinin yolunu açmıştır. Donanma mensupları, Augustus döneminde Akdeniz kesin olarak bir Roma gölü haline gelinceye kadar prestij bakımından lejyonlardan çok geride değildir. Ancak Roma'nın dönem dönem ihmallerle güç kazanan korsanlardan başka denizlerde bir rakibi kalmadığı için deniz filoları tecrübe kazanamamaktadır. Roma Barışı boyunca Misenum'da ve Ravenna'nın limanı Classis'te üstlenen savaş gemileri, gerektiğinde eyaletlerdeki isyanları bastırmak veya Tunus ve Mısır'dan gelen tahıl konvoylarına eskort etmekle yetinmektedir. Yalnızca Ren'deki ve Tuna'daki nehir filoları belli bir çatışma tecrübesine sahip olabilmektedir. İnce donanma, denizlerdeki gibi manevralar yapabilecek geniş sularda olmadığı için lojisitik işlevleri ve sınır devriyesi görevlerini üstlenmektedir. Augustus döneminde Roma filoları bugünkü Danimarka kıyılarına kadar seferler yapmış, Germania üzerine emellerden vazgeçilmesi ile bu filolar önemini kaybetmiştir. Claudius'un Britanya fethi dönemi dışında donanma artık birincil önem verilen bir güç değildir[280]. Geriye kalan tek düşman, Roma'nın kendisidir. Roma Barışı iç savaşlar ile kesintiye uğradığı zamanlarda donanma mensupları kendilerini karada savaşmak için hizmete zorlanırken bulmuşlardır.

Bu minvalde, donanma da sayı ve boyut açısından daha ufak filolar halinde örgütlenme yoluna girmiş gözükmektedir. Fakat Helenistik dönemin devasa tonajlı ve

---

278 Bauer, Antik Dünya, ss. 785 – 789.

279 Demografik artış Roma dönemi boyunca askeri sistemi sürdürülebilir kılmıştır. Erken Bizans döneminde veba başta olmak üzere Avrasya'nın batısına ulaşan salgınlardan ve kıtlıklardan çok kötü etkilenmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 627.

280 Nicholson, Cilt: 1, s. 265.

pek çok sıra kürekli gemileri mazide kalmıştır. Uzun zamandır tonajda ve kürek sayısında azalma eğilimi gözlenmektedir. Bu dönemde olası rakipler deniz yağmacıları veya iç savaş durumunda diğer Roma filolarıdır. Özellikle denizden vur kaç akınları karşısında büyük tonajlı savaş gemileri yerine, giderek daha küçük ve atak gemiler tercih edilmekte, Roma donanmasının gemileri, bastırmaya çalıştıkları hızlı korsan gemilerine giderek benzemektedir. Liburnia sınıfı, köken itibarıyla İliryalı korsan bir halk olan Liburni korsanlarının gemilerinden geliştirilmiş bir sınıftır, hızlı olması ile ünlüdür ve ilk kez Aktium'da Oktavianus'un donanması tarafından kullanılmıştır[281]. Sonraki tüm Bizans gemileri temelde bu tasarımdan hareketle geliştirilecektir.

Geç Roma askeri sistemi, liyakati ödüllendirecek şekilde atılan iyi adımlarla kriz dönemlerinden dönüşümler geçirerek çıkmıştır. Ancak tüm gelişmelere ve savaş meydanında alınan acı derslere rağmen, askeriye, kültürel olarak seçkinlerin müdahalelerine açıktır. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması olgusu son derece tartışmalı olmayı sürdürmektedir. Ancak yalnızca ordunun ve donanmanın insan gücü kayıpları açısından olaya bakılırsa bir yenilgi öne çıkmaktadır. 468 yılında gerçekleşen Bon Burnu Deniz Savaşı bir amfibi operasyondur ve komuta kademesinin yaptığı aşikâr hatalar sonucu kaybedilmiştir. Aradaki uzun süre boyunca büyük deniz savaşları karşımıza çıkmamaktadır. Ancak bu konuya geçmeden Konstantinus ve Theodosius Hanedanları dönemlerinde donanmanın durumuna bakmak gerekmektedir.

1.2.3. II. Konstantius Devrinde Gasıplara Karşı Hazırlıklar

Büyük Konstantinus'un son yılları sakin geçmiştir[282]. "324'ten sonra Konstantinus'un askeri seferleri için anlatımsal kaynaklarımız azalarak yok olmaktadır, fakat yazılı kaynaklarımızda 350'lerde ortaya çıkan Romalı olmayan yüksek rütbeli generaller vazifelerine 337'den önce başlamış olmalıdırlar[283]". Orduda Romalı olmayan soylardan gelen pek çok kişi onun zamanında hizmete alınmıştır. Bu kişiler Büyük Konstantinus'a iyi hizmet etmişlerdir. Fakat ardıllarının mücadele etmek

281 Nicholson, Cilt: 2, s. 910.
282 "Konstantinus'un son yirmi yılı nispeten sükûnet içinde geçti" Daş, s. 16.
283 Timothy David Barnes, **Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire**, Blackwell Ancient Lives, Wiley Blackwell, Chichester, 2014, (Constantine), s. 155.

zorunda kalacağı pek çok sorun, belki de haksız bir biçimde, o dönemin tarihçileri tarafından sadece bu yabancı kökenli kişilerin hırsına bağlanmıştır. Oysa yapısal sorunlar vardır. Bu dönemde taht iddiaları ile imparatorluğun batı yarısında ortaya çıkan isyanlara karşı donanmanın sefere hazırlanması, aksi takdirde varlığından haberdar olamayacağımız deniz güçlerinin varlığını belgelemektedir.

Konstantinus'un hükümdarlığının son yıllarında Karadeniz'in kuzeyinde tam detaylarını bilemediğimiz son derece önemli gelişmeler gerçekleşmektedir. Baltık Denizi civarındaki yurtlarından güneye inen Gotlar, Karadeniz'e kadar olan bölgelerin hâkimi olmuşlardır. Gördüğümüz üzere, Üçüncü Yüzyıl Krizi sırasında Karadeniz'e açılmaya başlamış ancak Roma donanması aktif savunma pozisyonunu aldıktan sonran sonra bu yağma akınlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bunun yerine Karadeniz'in kuzey ve kuzeybatısında iç kesimlere odaklanmışlar, oradaki Yunan ticaret şehirlerini egemenlikleri altına almışlardır[284]. Kırım'daki Bosporos Krallığı ise Konstantinus'un ölümünden bir yıl önce 336 yılında bir dizi ani Got saldırısı sonucunda bağımsızlığını kaybetmiş, onların egemenliğine girmiştir[285]. Bu gelişmelerin sonucunda tüm Roma gölü konumunda olan Karadeniz'in kıyılarında rakip bir güç ortaya çıkmıştır.

Fakat Hunlar 350'lerde Volga Nehri'ni geçmişlerdir ve onların önlerine kattığı evvelce Hazar Denizi'nin kuzeyinde ve Kafkasya'da hâkim olan Alanlar, Ostrogotların bu kıyılarda yerleşip tehdit oluşturmasına fırsat vermemiştir[286]. Alanlar da atlı okçulardır. Alanlar ve Hunlar, Gotlar gibi denize açılmakla ilgilenmedikleri için, asrın sonlarına dek Karadeniz sularında Roma'ya rakip filolar ortaya çıkmamıştır. Fakat bazı Alan boyları İspanya'ya ve Kuzey Afrika'ya kadar Vandal gruplarına eşlik edecek ve beşinci yüzyılda kurulan Vandal Krallığı'nın amfibi çıkarma güçlerine katkıda önemli katkı sağlayacaklardır[287].

---

284 "Ostrogotlar doğuda Roksolanları bölgeden atarak ya da kendi içlerine çekerek Don Irmağı'na kadar yayıldılar; aynı zamanda M.Ö. 6. yüzyıldan beri haritada Dinyeper ve Dinyester ırmaklarının kollarında yer alan Yunan kolonilerini ortadan kaldırdılar". McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 100, Dipnot 1.

285 "Yüzyıllar boyu Roma'nın koruyuculuğunda sakin bir hayat süren Bosporos Krallığı 336 yılında bu Ostrogot İmparatorluğu'nun önüne çıkanı yutan ağzında kayboldu". McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 102.

286 Ostrogotlar bu asırdaki en güçlü kralları Ermanarich'in idaresi altında doğuya yayılmaktadırlar. McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 102.

287 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 51.

Ancak karada Hun İmparatorluğu, tüm tarihi Roma'nın kuzey sınırlarında gördüğü en büyük düşman haline gelecektir. Bu sıralar yüz yıllık olan Sasani İmparatorluğu'nun başındaki büyük şah II. Şapur ile Konstantinus imparatorluklarının güç ve itibar bakımından da denk olduğunu tanımış, ona göre hareket etmişlerdir[288].

Konstantinus'un bunları öngörmesi beklenmemelidir. Fakat geleceğin anahtarının Hıristiyanlık ve sahra ordularında olduğunu sezen zeki bir imparatorun[289], eski ve yeni tarihçiler tarafından en çok eleştirilen kararı, imparatorluğun tek efendisi olup iç savaş döngüsünü sona erdirdikten sonra, topraklarını 3 oğlu ve yeğeni arasında bölmesidir. Ne yazık ki donanmanın kalıcı olması konusunda, Konstantinopolis'in askeri ve sivil limanlarını ayırmak dışında özel bir çaba göstermiş gibi gözükmemektedir[290].

Konstantinus'un arkasında bıraktığı dağılım planı, barışı sağlamak yerine adeta iç savaşı teşvik etmiştir. Bu uzun soluklu mücadeleden II. Konstantius galip çıkacaktır[291]. Ancak tüm imparatorluğun tek efendisi olduğunda tüm bu toprakları tek başına yönetecek gücü olmadığını da keşfedecek ve hayatta kalan son iki erkek akrabası olan kuzenlerini sırayla ortak imparator ilan edecektir.

İmparatorluğun doğu yarısında II. Konstantius (hük. 337-361) hüküm sürerken, batı yarısında kardeşi II. Konstans[292] (hük. 337- 350) hüküm sürmektedir. II. Konstans'ın popülerliği, birlikler arasında kendisine yakın bulduğu muhafızlarını kayırdığını düşünen ordunun geneli nazarında hızla azalmaktadır. Fakat kendisi bunun farkında değildir ve 349'un son ve 350'nin ilk aylarında birden ordu üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. "Magnentius 18 Ocak 350'de augustus ilan edildiğinde

---

288 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1333 - 1334. II. Şapur ayrıca Avesta'nın kitap haline getirilmesini sağladığı için Konstantinus'unkine denk bir devlet dini reformcusudur.

289 362 yılında 7 adet sahra ordusu varken, 400 yılında mevcut olan "Britanya ve İspanya'daki" sahra ordularının da eklenmesi ile sayıları dokuza çıkmıştır. McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 102, Dipnot 1. Öte yandan Muhafazakâr bir duruşu olan Diokletianus'un düzenlemeleri, geleneği yeniden yaşatma, eskiyi diriltme niyetiyle yola çıkıp, Tetrarhia sistemi dahilinde yepyeni yapılar doğurmuştur. Ancak Konstantinus'a göre "imparatorluğu sahra orduları kurtarmıştı, başka orduya ihtiyaç yoktu…" dolayısıyla açıkça gelenekten ayrılarak garnizon ordularını desteklemeyip zayıflamalarına göz yumarken, sahra ordularını güçlendirmiştir. McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 102. Ne yazık ki aynı tavrı donanmaya karşı da göstermiş olduğu kesin gibidir.

290 "Constantinus'la Licinius'un karşı karşıya geldikleri 324 deniz savaşından sonra, savaş gemileri tekrar Batı'daki üslerine geri döndü. Burada Principatus döneminden bilinen ve Notitia'da ilan edilen donanma bulunuyordu. Aynı belge, Doğu'da sadece güvenliği sağlamak ve limese erzak taşımakla görevli Tuna devriyelerinden bahseder". Morrisson, Bizans Dünyası 1, s. 181.

291 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 226.

292 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 218.

orduda iki palatin lejyona komuta eden bir 'komes'tir"[293]. Hem Magnentius, hem de II. Konstans'ı takip edip öldüren Gaiso, Konstantinus'un zamanında hizmete alınmış Romalı olmayan kişilerdir[294]. Müstakbel imparator "Jülianus, Magnentius'un Germen kökenli olduğunu özellikle üzerinde durarak vurgulamaktadır[295]". Magnentius her ne kökenden olursa olsun Romalı gibi davranmaması ile tepki çekmiştir[296]. Zosimus'un, Magnentius'la görüşmek üzere imparatorun gönderdiği ve aslında isyancı ordunun durumunu tahlil edecek bir casus olduğunu da açıkça söylediği Philippus, Magnentius'un kökenlerini aydınlatmakta, onun ve ailesinin Büyük Konstantinus'un ihsanlarına mahzar olduğunu hatırlatmaktadır, onun oğluna karşı savaşmaması gerektiğini söylemektedir[297]. Sonuçta diplomasinin olanakları sorunu çözememiştir ve imparatorun Magnentius'a karşı sabrı tükenirken taraflar savaşa hazırlanmaya başlamıştır. Bu aşamada "Konstantius Doğu'da 352'de Batı'daki gasıp Magnentius'a karşı saldırısı için büyük bir filo toplamıştır[298]". Nihai saldırıda bu filonun rolünü net bir biçimde tahlil etmek zordur. Ancak donanma önemli bir çarpışmaya katılmış gibi gözükmemektedir.

Magnentius'a karşı mücadelenin ve bütün asrın en büyük savaşı, 28 Eylül 351'de bugün Hırvatistan'da bulunan Mursa'da cereyan etmiştir[299]. Magnentius, bir tuzak hazırlamış ancak iki ordu da üstün gelemediği için uzun süre çarpışmışlardır. Sonuçta Roma orduları birbirini kırmış ve bu kanlı kardeş kavgasında kaybeden imparatorluk olmuştur. Verilen kayıplar bir nesil telafi edilememiş ve imparatorluğun güçten düşmesinden başka bir sonuç vermemiştir[300]. Magnentius, 10 Ağustos 353'te Konstantius'un onun etrafındaki çemberi daraltması sonucunda düşmanın eline geçmek yerine intihar etmiş, gasıp olarak 3 yıl 6 ay süren hükümdarlığı sona ermiştir[301]. Fakat bu arada Magnentius'u sıkıştırması için Ren ötesindeki kavimlere bile para gönderen Konstantius, Galya'nın geleceğini tehlikeye atmıştır. Akabinde bu

293 Barnes, Constantine, s. 155.
294 Zosimus, Kitap 2, 42:5, s. 46; Barnes, Constantine, ss. 155-156.
295 Barnes, Constantine, s. 155.
296 "Bir Jülianus yorumcusu ise onun Amiens'da Bretön bir baba ve Frank bir babadan doğmuş olduğuna dair kesin ve inandırıcı bir iddiada sunmaktadır". Barnes, Constantine, s. 156; J. Bidez, "Amiens, ville natale de l'empereur Magnence", Revue des études anciennes, Sayı: 27, 1925, ss. 312–318.
297 Zosimus, Kitap 2, 46:2-3, s. 44.
298 Pryor ve Jeffreys, s. 7.
299 Zosimus, Kitap 2, 49 ve 50, ss. 45-46.
300 Zosimus, Kitap 2, 51, s. 46.
301 Zosimus, Kitap 2, 53 ve 54, s. 47.

bölgeleri Konstantinopolis'ten kontrol edemeyeceğini anlayarak "kuzeni Jülianus'u sezar ilan" etmiş, bu okumaya meraklı ve deneyimsiz sezar ise herkesi şaşırtarak, "Galya'da Franklara karşı büyük başarılar" elde etmiştir. Fakat Sasani şahı II. Şapur'un (hük. 309-379) saldırısı karşısında II. Konstantius, Jülianus'tan batıdan nakledebileceği tüm birliklerle yardıma gelmesini talep etmiş, Jülianus ise "batıdan ayrılmak istemeyen ordunun teşvikiyle isyan" etmiş, "bu esnada Kontantius'un ölümüyle Jülianus tek başına imparator" olmuştur ve bir iç savaş başlamadan bitmiştir[302].

II. Konstantius devri, Roma ve Konstantinopolis arasında ilk açık gerilimin yaşandığı dönem olması bakımından da önemlidir. 343 yılında Papa Julius'un isteği üzerine Sardika'da (günümüzde Sofya) toplanan konsilde; "Ariusçu eğilimlere sahip" II. Konstantius ile "batıda egemen olan Konstans İznik geleneğini devam" ettirdiği için maiyetleri arasında çıkan sıkıntılar çözülmeye çalışılmıştır. Bu aşamada Roma'nın türedi olarak saydığı Konstantinopolis'in dini iddiaları büyük ölçüde reddedilmiştir ve Ariusçuluk dini sapkınlık olarak sayılmış ve Athanasius görevinde bırakılmıştır[303]. Ancak Ortodoksluk için temel olacak "Kapadokyalı üç kilise babası … IV. yüzyıl civarında yaşayan Nysalı Gregory, Nazianlı Gregory ve St. Basil, Grek ve özellikle Aristo felsefesini Hıristiyanlığa sokaraj teolojik anlamda Ortodoksluğa zemin hazırlamışlardır[304]". Zamanla İznik inancı Bizans'ta da hâkim olacaktır. Fakat çeşitli imparatorların Ariusçu eğilimleri nedeniyle gelgitler yaşanacaktır.

1.2.4. Konstantinus Hanedanının Sonuna Kadar Donanma: Jülianus'un Fırat Nehir Filosu

Jülianus (hük. 361-363), II. Şapur'un saldırılarını göğüsleme sorumluluğunu şevkle üzerine almıştır. Ancak çok okumuş ve teorik bilgisi tam olmasına karşın aslında planı sağlam değildir[305]. Bölgeyi şahsen tanımamaktadır ve Sasani başkentine ulaşıldıktan sonra ne yapacağını bilmemektedir. Fırat Nehri üzerinde oldukça büyük

302 Daş, s. 16.
303 Kürşat Demirci, "Ortodoksluk", **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, s. 410.
304 Demirci, Ortodoksluk, s. 410.
305 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 477 – 478.

bir donanma kurdurmuştur[306]. Trajanus'tan beri Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde seyreden böyle büyük bir Roma filosu görülmemiştir ve bir daha da görülmeyecektir.

Ordu Carrhae'dan (Harran) bugünkü Suriye'nin doğusu boyunca ilerlemiş, Circesium[307] mevkiinde Roma nehir donanması Aboras (Habur) Nehri'nden Fırat Nehri'ne geçmiştir[308]. Jülianus'un donanmasında "altı yüz ahşap gemi ve beş yüz deriden (gemi), elli savaş gemisi ve piyadelerin nehirleri geçmeleri için gerekirse köprüler sağlamak üzere bir dizi duba vardır[309]" Ayrıca sayısı belirtilmeyen, erzak, levazım ve kuşatma gereçleri taşıyan başka gemiler de vardır[310]. Jülianus, 116 yılında Partlar karşısında muzaffer olan ordularını Basra Körfezi'ne kadar ilerletmiş Trajanus'u örnek almıştır. Ancak Trajanus'un ardından Roma imparatoru olan Hadrianus bölgeyi tutmaya çalışmanın beyhude olacağını görüp eski savunulabilir sınırlara çekilmiştir. Çok felsefe ve tarih okumuş, alim bir imparator olan Jülianus bunu iyi bilmektedir ancak şahsi itibarını sağlamlaştırmak için bir zafere ihtiyacı vardır ve tüm eğitimine rağmen durumu nesnel bir biçimde görmemekte ısrar etmektedir. Jülianus, Dicle Nehri'ni geçtikten sonra gemileri arabalara yüklemenin anlamı olmadığına hükmederek bu büyük nehir filosunun ateşe verilmesini emretmiştir[311]. Yalnızca "18 Roma ve 4 Pers gemisi hariç" tüm gemiler yakılmış, yalnızca bu geri kalan deniz taşıtları bir gereksinim doğarsa diye arabalara yüklenmiştir[312].

II. Şapur'un güçleri geri çekilirken Fırat boyunca hızla ilerleyen Roma güçleri önce Pirisabora'yı (günümüzde Anbar şehri)[313], ardından Dicle'ye açılan kanalı koruyan Maiozamalcha istihkamını[314] imha ettikten sonra doğuya yönelerek bölgenin metropolü Ktesifon'e varmışlardır. (Bu şehir sonraki İslam kaynaklarında Medain

306 Zosimus, Kitap 3, 13, s. 53.

307 Habur Nehri ve Fırat Nehri'nin birbirlerine kavuştuğu noktada yarımada şeklinde bir kara parçası üzerindeki bir Roma kalesidir. Joseph Wiesehöfer, "Circesium", Encyclopedia Iranica, Cilt: V, Fasikül: 6, ss. 595-596, https://iranicaonline.org/articles/circesium-gk (26.12.2022)

308 "Böylece Carrhae'den ayrılarak araya giren garnizonlardan hızla geçerek Callinicum'a gitti ve oradan (Jülianus) daha önce bahsettiğim Circesium'a geldi ve burada Aboras Nehri'ni geçip Fırat boyunca yelken açtı." Zosimus, Kitap 3, 13:1, s. 53.

309 "Erzak getiren askerler onu takip etti ve emredildiğinde gemilere bindiler; çünkü şimdi filo gelmişti". Zosimus, Kitap 3, 13:2, s. 53.

310 "Bunu orduya yiyecek, kuşatma teçhizatı için gereken odun ve halihazırda inşa edilmiş bazı kuşatma motorları getiren birçok başka gemi izledi. "Amiraller Lucianus ve Constantius idi". Zosimus, Kitap 3, 13:3, s. 53.

311 Zosimus, Kitap 3, 26:2, s. 64.

312 Zosimus, Kitap 3, 26:3, s. 64.

313 Jaques, Cilt:3, s.799. 26-29 Nisan 363.

314 Jaques, Cilt:2, s.618. 10-13 Mayıs 363.

olarak anılmaktadır.) Ancak Jülianus devasa şehri kuşatacak imkanlara sahip olmadığını görerek bölgede oyalanmıştır ve on gün sonra beklenmedik bir şekilde sıradan bir çarpışma sırasında ölmüştür. Kesin olan zırhını giymeden çatışmaya girdiği için ölmüş olduğudur[315]. Denetimi devralan Jovian ise acele ateşkes yapmak isteği ile Nusaybin'deki kilit müstahkem karakol ve Dicle'nin doğusundaki tüm toprakları bırakarak kalan lejyonlarla geri çekilmeye koyulmuştur[316]. Tarihçi Eutropius'a göre sebep orduda kıtlığın baş göstermesidir[317].

Jülianus "kısa süren hükümranlığı boyunca Hıristiyanlığa cephe" almıştır ve "ordunun güç durumda olduğu sırada çıkan bir çatışmada 27 Haziran 363'te" öldürülmüş, "Yukarı Mezopotamya'da büyük toprak tavizleri karşılığında Perslerle barış yapan Jovianus, Hıristiyanlığı yeniden ihya" etmiştir[318]. Aceleyle zırhını giymeden çıktığı bir çatışma sırasında atılan bir mızrak ile ağır yaralanmış, çok geçmeden ölmüştür. Mızrağı atanın kendi adamlarından biri olması ihtimali üzerinde durulmaktadır, zira hayatının bu aşamasında orduda da fazla taraftarı kalmamıştır. Bundan sonra tahta çıkan tüm imparatorlar Hıristiyan olacaktır.

1.2.5. Valentinianus Hanedanı Döneminde Donanma: Karadan Artan Tehditler ve Donanmanın Kaynaklardan Kaybolması

Jülianus ölünce sahada etrafındakilerin seçtiği Jovianus'un (hük. 363-364) tek icraatı Sasani İmparatorluğu içlerinde hırpalanmış halde devraldığı başsız kalmış orduyu, acele bir barış yaparak, imha olmaktan kurtarmaktır. Fakat hiçbir soylu hanedanla bağı olmayan imparator Konstantinopolis'e bile varamadan yolda ölmüştür[319]. Ölüm nedeni hakkında çeşitli iddialar vardır ancak odasında kömür

315 Devrin Latince yazan en önemli tarihçisi Eutropius; Büyük Konstantinus devrinde İtalya'da doğmuş senatör sınıfından bir pagandır ve çağdaşı olan Konstantinus hanedanı imparatorlarını Jovian'ın ölümüne dek özetleyici tarih eseri içerisinde tanıtmıştır. Julianus'a ilişkin kanısı "zafer kazanıp ülkesine geri dönerken cüretkâr davranıp çeşitli çatışmalara" girdiği sırada öldürüldüğü ancak Hıristiyan karşıtı tutumuna karşın "yine de hiçbir zaman kan dökmekten yana bir tavır" sergilememiş bilge bir hükümdar olduğudur. Eutropius, **Kısa Roma Tarihi**, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Alfa Tarih, İstanbul, 2016, ss. 174, 175.

316 Jaques, Cilt:1, s. 274.

317 Eutropius, s. 175.

318 Daş, s. 16.

319 364 yılı Şubat ayında "çadırında yanan sobadan duman zehirlenmesi nedeniyle beklenmedik bir zamanda Ankyra'da" sekiz aylık hükümdarlık ardından ölmüştür. Oğuz Tekin, "Ünite 8 – Askeri Anarşi Döneminden Theodosius Hanedanına", **Hellen ve Roma Tarihi**, 4. Baskı, AÖF, Eskişehir, 2013, s. 145.

dumanından zehirlendiği iddiası bugün daha çok kabul görmektedir[320]. Jovianus'un çok kısa süren saltanatı ardından, yine ordunun seçimiyle tahta çıkan I. Valentinianus (hük. 364-375)[321] ve onun gelecekte Bizans İmparatorluğu olacak doğu eyaletleri yönetimine atadığı kardeşi Valens (yak. d. 328; hük. 364-378); imparatorluğa düzen getirmeye çabalamışlardır[322]. Valentinianus'un ardından batı eyaletlerinde yerine oğlu Gratianus (hük. 375-392) geçmiştir.

Valentinianus'un son yıllarında Karadeniz'in kuzeyine gelen Batı Hun güçlerinden kaçan grupların hareketi ile Kavimler Göçü'nün ilk aşaması başlamaktadır. Sığınma talep eden Got sivil ve askerlerinden oluşan kalabalık bir grubun Tuna güneyindeki Roma topraklarına girme isteği kabul edilmiştir. Bu kafilelerdeki askerlerin orduya hizmet etmesi planlanmıştır. Roma Cumhuriyet ordusu zamanından beri yardımcı birliklerin (auxilia) istihdamı ve tedricen Romalılaştırılması politikası başarılı olmuştur. Ancak bu kez bir defada gelenler çok fazladır, Balkan eyaletleri buna hazır değildir ve yerel yöneticilerin Got mültecileri köleliğe zorlayan ve açlıkla imtihan eden çıkarcı yaklaşımı yüzünden savaş patlak vermiştir.

Valens; 378 yılında Edirne yakınlarında, sadece komutası altındaki doğu eyaletlerinin güçlerini kullanarak Got ordusu üzerine yürümüştür. Ancak yaklaşmakta olan Batı İmparatoru Gratianus'u beklemeden saldırmayı seçerek Doğu ordularının çoğunu imha olacakları bir kapana sürüklemiştir. Romalılar, sayısal üstünlüklerine güvenerek Got kampına saldırmışlardır. Fakat uzakta olduğunu sandıkları Got süvarileri arkalarında belirince, kendilerini Hannibal'in Cannae'de Roma güçlerini mahvettiği meşhur zaferindekine benzer bir kıskaç hamlesi içerisinde bulmuşlardır. Başlangıçta Roma güçleri kazandıklarını düşünerek Got piyade ve araba hattını geriletmiş ancak arkalarından gelen ani süvari hücumu karşısında iki hat arasına sıkışmıştır. Silahlarını dahi kaldıramayacak kadar sıkışan lejyonerlerin pek azı izdihamdan kurtulabilmiştir. Sonuçta doğu eyaletlerinin askeri güçlerinin çoğunu Edirne'ye toplayıp bir katliama sürükleyen Valens de arkasında pek çok sorun

---

320 Eutropius; Julianus'un son seferine eşlik ettiği için bu konuda en değerli kaynağımızdır. s. 12. Ona göre "birçokları hazımsızlıktan ölmüş olduğunu düşünür" yahut yatak odasına "yeni vurulan kirecin kokusu" nedeniyle ölmüştür. Eutropius, s.176. "Aşırı kömürden zehirlendiği" ihtimalini de aktarmakta, ancak zehir ile suikaste kurban gitme ihtimali üzerinde durmamaktadır. Eutropius, s.177.

321 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 934 – 935.

322 Frassetto, s. 349.

bırakarak savaş meydanında ölmüştür[323]. Bu hezimetin önceki yenilgilerden farklı olduğu yaşandığı dönemde anlaşılmıştır[324]. Konstantinopolis ile Got güruhu arasında bir kuvvet kalmamıştır. Yeni başkent ilk kez gerçekten saldırıya açık hale gelmiştir ancak bu aşamada büyük kentleri kuşatacak teknik beceriden yoksun Gotlar tarafından ciddi biçimde tehdit edilememiştir[325]. Kısa süre önce, 363'te imparator Julianus da savaş meydanında ölmüştür ancak Jovianus orduyu kurtarmayı başarmıştır. Edirne Savaşı'nda alınan yenilgi Roma askeri tarihi açısından bir dönüm noktasıdır.

1.3. THEODOSİUS HANEDANI VE AKDENİZ BİRLİĞİNİN SARSILMASI: DOĞU ROMA VE BATI ROMA İMPARATORLUKLARI

1.3.1. I. Theodosius: Hıristiyanlaşan Devlet, Askeri Sistemde Yeni Bir Başlangıç ve Germen Askeri Vesayetinin Temelleri

Doğu eyalet ordularının müstakbel imparator Theodosios tarafından neredeyse sıfırdan tekrar kurulması gerekecektir. Donanma ise bu çatışmalardan doğrudan zarar görmemiştir. Ancak tüm kaynaklar kara kuvvetlerine yönlendirildiği için, donanmanın ihmal edildiğini düşünmek için sebepler vardır. Konstantius devrinde 352'de Magnentius'a karşı güçlendirilmiş olan doğu donanması savaş gemilerinin hala donanmanın temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Edirne Savaşı'ndan sonra Gotlar Balkan topraklarında serbestçe dolaşırken, Batı eyaletlerini yönetmeye devam eden Gratianus, ordudan emekli komutan Theodosius'u hizmete geri çağırarak, doğudaki meslektaşı olarak atamıştır. Zira kendi başına imparatorluğun iki yarısını tutması imkansızdır. Theodosius (hük. 379-392),

---

323 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 930 – 931.

324 Tarihçi Evnapius onu eleştirmektedir. Zosimus ise kahinlere ve putperestlere zulmettiği için cezalandırıldığı kanısındadır. Kısaca tüm tarihçiler ilahi bir cezaya çarptırıldığı görüşündedirler. Kaegi, Decline of Rome, ss. 83, 121 - 122, 195 - 197. Savaşı askeri nedenlerle açıklamaya yalnızca Ammianus Markellinus çabalamıştır.

325 Gotlar savaş meydanında buldukları ganimeti taksim ettikten sonra başarısız bir şekilde Edirne'yi kuşatmış, Balkan topraklarına geri dönerek Hun ve Alan takviyeler almış, onlarla birlikte Konstantinopolis üzerine ilerlemişler ancak şehre varmadan durdurulmuşlardır. Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi M.S. 353-378**, çev. Samet Özgüler, Historia Imperium, Historia Yayınevi, İstanbul, 2019, Kitap XXXI: XV ve XVI, ss. 618-622. Roma ordusunda bu dönemde Arap (yazarın ifadesiyle Serazen) birliklerinden oluşan bir tabur bulunması dikkat çekicidir. Yazar özellikle bir Serazen askerin kana susamışlığının Got orudusunu tereddüte sevk ettiğini aktarmaktadır. Ammianus Marcellinus, Roma Tarihi, Kitap XXXI: XVII, s.621.

yeni askere alınmış doğu birliklerini çatışmalara sürmeden Got kafilelerini bölmekle uğraşmış, hareketli birlikleri ile tacizler yapıp manevralarını kısıtlamak için onları gölge gibi takip ettirmiş, onların müstahkem mevkileri ele geçirmelerini engellemiş, sonuçta onları savaşmadan yenmiştir. Gotlar, Balkan topraklarına çok zarar vermekle birlikte, Roma'nın iradesine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kazandıkları zaferden istifade edememişlerdir. Got savaşçıları, askeri hizmet karşılığında iskân edilmiş, ordunun asker açığı bir süreliğine kapatılmıştır ve imparatorluk şimdilik Theodosius sayesinde tam bir çöküş yerine büyük tavizlerle kurtulmuştur[326].

Fakat bu sırada batıda sorun çıkmıştır. Gratianus'un ordunun çoğunu gücendirdiği bir dönemde, Britanya'daki birlikler ve ardından Galya'da kendisine katılan birliklerle güçlenen Maximus; 383 yılında kısa sürede Gratianus'u ortadan kaldırmayı başarmıştır. İlk aşamada Alpler batısında Gratianus'un yönetmiş olduğu tüm toprakları ele geçirip durmuştur. Babası Gratianus'un dört yaşında eş imparator ilan etmiş olduğu II. Valentinianus (hük. 375-392) ise teoride İtalya'da hala iktidardadır. Maximus hükmü altına aldığı eyaletlerle yetinmeyerek "genç Valentinianus'un" topraklarını da alabilmek için planlar yapmaya başlamıştır[327]. II. Valentinianus'un güvendiği diplomatı Domninus'u hediye ve sözlerle tamamen kandırmıştır[328]. Bu manipülasyon sayesinde direnişle karşılaşmadan bir anda İtalya içlerine yürüyebilmiştir. II. Valentinianus ise "bu yüzden, annesi Jüstina ve onun kızı Galla ile birlikte (gemiye) binmiş ve Selanik'e yelken açmıştır." [329] Yani 387 yılında Maximus, genç imparator ve ailesini Milano'dan çıkarmayı başarmıştır.

Maximus yeni aldığı bölgelerde hoşnutsuzluk yaratmıştır, Theodosius ise bu ikinci açık gasp hamlesi sonucunda derhal onunla mücadeleye girişmiştir. "Bu nedenle Justina'yı oğlu ve kızıyla birlikte bazı gemilere bindirerek, Romalıların Maximus'tan yabancılaştıkları için onları memnuniyetle kabul edeceklerine inanarak, güvenlik için bir koruma birliği ile Roma'ya göndermiştir."[330] Kendisi de ordusuyla karadan hareket etmiştir. Bu sırada Maximus, Andragathius adlı bir adamını amiral ilan ederek topladığı "bazı hızlı gemiler" ile önce II. Valentinianus'un geçişini" engellemeye, ardından "Theodosius'un bir deniz saldırısı düzenleyeceği izlenimi altında bölgede

326 Frassetto, ss. 357-358.
327 Zosimus, Kitap 4, 42:1, s. 90.
328 Zosimus, Kitap 4, 42:5, s. 90.
329 Zosimus, Kitap 4, 43:1, s. 91.
330 Zosimus, Kitap 4, 45:4, s. 92.

dolaşmaya" yollamıştır[331]". Pryor ve Jeffreys; bu birden hareketlilik kazanan donanma operasyonlarını "Theodosius, Maximus'un orada iktidarı ele geçirmesiyle 388'de bir filo ile II. Valentinus'u İtalya'ya göndermiş ve Maximus'un kendisi onları durdurmak için Adriyatik'te bir filo toplamıştır[332]" biçiminde özetlemiştir.

Maximus'un bertaraf edilmesi ile Batı yeniden zayıf kontrolüne geçmiştir. Fakat II. Valentinianus'un ölümü ile evvelce Theodosius'a iyi hizmet ettiği için batıya gönderilmiş olan Frank asıllı Arbogast[333] perde arkasından yönetimi ele geçirme fırsatını bulmuştur[334]. Barbar asıllı bir komutan olarak kendi adına tahta el koyma imkânı yoktur[335]. Dolayısıyla hitabet öğretmeni olarak Flavius Eugenius'u imparator ilan etmiştir[336].

Theodosius bu durumdan hoşnutsuz olmasa da, durumun savaşa dönüşmeden çözülmesini umarak bir süre beklemiştir[337]. Fakat sonuçta taraflar yine ordu ve donanmalarını celp etmişlerdir. Buna karşın sonucu belirleyen savaş karada cereyan etmiş, çok çekişmeli olmuştur. Frigidus Savaşı olarak tarihe geçen bu Roma iç savaşında iki tarafında birbirlerine verdirdikleri ağır kayıpların yerli askerlerle giderilememesi, sonraki birkaç nesil boyunca yaşanacak sıkıntıların yolunu açmıştır[338]. Özellikle Batı Roma İmparatorluğu bu savaşta kaybettiği seçkin birliklerin yerine yenilerini asla koyamamıştır ve bu durum sonraki 80 yıl içerisinde batıdaki askeri idari örgütlenmenin tarih sahnesinden silinmesinin başlangıcı sayılabilir.

İki gün süren karşılıklı kıyım (5 Eylül ve 6 Eylül 394'te) sonucunda Theodosius, hükümdarlık döneminde ilk kez bütün Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi olmuştur. Tüm imparatorluğa sahip son imparator olarak ün kazanmıştır.

---

331 Zosimus, Kitap 4, 46:1, s. 92.

332 Pryor ve Jeffreys, s. 7

333 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 151.

334 Frassetto, ss. 39-40.

335 Zaten Theodosius tarafından yenilgiye uğratıldığında eline geçememeyi tercih etmiştir ve asırlar sonra Süryani Hıristiyan yazarlar bile bu vakayı kısa olarak anacaktır. "Arbogast intihâr etti". Zafer Duygu, **Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ**, Divan Kitap, Ankara, 2016, s. 174'te Urhoylu Yaqub: Kronolojik Kanon, Bab 69.

336 Kaegi, Decline of Rome, s. 197.

337 Frassetto, ss. 39-40.

338 Tarihçi Theodoret'in bu mücadele ile ilgili vurgulamak istediği, imparatorun düşmanın yüzüne doğru esen rüzgâr biçiminde ilahi yardıma mazhar olduğu, dolayısıyla davasının haklı olduğudur. Kaegi, Decline of Rome, s. 197. Donanma hazırlıkları ne putperest Zosimus'un ne de Hıristiyan Theodoret'in ilgisini çekmektedir, ikisi için tarih tanrı veya tanrıların haklı olanı belirlediği bir sahadır. Kendisini "ahlakın katı savunucusu" olarak gören Zosimus'un I. Theodosius zamanında imparatorluğun çok gerilediğinden şüphesi yoktur ancak bunu imparatorun "şehvetli", "obur" ve daha pek çok günahına bağlar. Kaegi, Decline of Rome, ss. 122 – 124.

Ancak sadece 4 ay sonra, yani 17 Ocak 395'te öldüğü için, aslında bu ünü gerçekte çok da anlamlı değildir[339]. Evvelce Ocak 393'te küçük oğlu Honorius'u batı eyaletleri için augusutus ilan ederek Maximus'un kabul görmemesini temin etmiştir, bu sayede veraset de sorunsuz işlemiştir[340]. Sonuçta Büyük Theodosius devrinde "isyanlar kanlı bir biçimde" bastırılmış, "genç Valentinus'un varis bırakmadan ölümü üzerine Theodosius tek otorite" olmuş, "392'de Hıristiyanlık resmi din" ilan edilmiştir[341]. Theodosius'un ünü ve kaynaklarda övülmesinin en başta gelen nedeni fanatik putperest düşmanlığı ve Hıristiyanlık yanlısı tutumudur[342]. Öte yandan çağdaş tarihyazımında "büyük" unvanını ne ölçüde hak ettiği giderek tartışmalı hale gelmektedir[343]. Yanlış politikaları ardından gelenlere çok zorluk çıkaracaktır.

Theodosius'un iktidarı boyunca kültürel açıdan fevkalade önemli değişimler yaşanmıştır. Bunların en önemlisi 381'de gerçekleşen Konstantinopolis Konsili'dir. Hiçbir Roma temsilcisinin çağrılmadığı konsil "Roma'dan sonra ikinci yetkili merciin İstanbul olduğunu ilan" etmiştir ancak bu kararlar "Katolikler'ce asla teyit

---

339 Bu fanatik Hıristiyan imparatorun doğu için geçerli yasa ve düzenlemeleri batıya dayatmasının çok dini ve hukuki önemli etkileri olmuştur ancak siyasi tarihi açısından Theodosius'un tek imparator olması son derece anlamsızdır. Theodosius imparatorluğu birleştirmemiş, bilakis oğullarına pay ederek kalıcı olarak bölmüştür. Kaegi, Decline of Rome, s. 5.

340 "Theodosius'un yaptığı taksim aslında hiç de yeni bir şey değildi. Ancak önemli olan husus, bu taksimden sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkışına kadar devletin iki kısma ayrılış olarak kalmış olmasıdır. Bununla beraber devletin birliği düşüncesi devam ediyordu: Ortada iki devlet değil, bir devletin iki imparator idaresinde bulunan iki parçası vardı". Ostrogorsky, s. 50. Gelecekte Jüstinyanus'u Batı İmparatorluğu'na ve özellikle Roma kentine yeniden sahip olmak için şevke getirecek olan dürtü, bu devletin birliği düşüncesinin yönetici sınıfların zihninde canlılığını koruduğu gerçeğidir.

341 Daş, s. 18.

342 Konstantinus'tan önce Hıristiyanlar zulüm görmüştür. Kaegi, Decline of Rome, ss. Fakat I. Theodosius'tan sonra roller tersine dönecek ve Theodosius Hanedanı boyunca zamanla giderek putperestler zulme maruz kalacaktır. Kaegi, Decline of Rome, ss. 74, 97. Evnapius açıkça imparatorluğun politikalarının yanlışlığını eleştirirken, Zosimus açıkça ondan nefret etmektedir. Kaegi, Decline of Rome, ss. 83 – 84, 122 – 125. Putperest anlamında pagan sözcüğü esasen kırsalda yaşayan kişi demektir ve özellikle Latince konuşulan Batı Akdeniz'de Hıristiyanlığa henüz geçmemiş kişi anlamını kazanmıştır. Doğu Akdeniz'de bu terimin karşılığı Helenler (Hellenes) yani Eski Yunan dinine sadık olanlardır. Beşinci yüzyıl boyunca bu grup giderek küçülse de, sayılarından beklenmeyecek kadar çok sayıda edebiyatçı, tarihçi, devlet ve düşünce adamı yetiştirmeye devam etmişlerdir. Kaegi, Decline of Rome, ss. 61 - 62.
İmparatorluk Heraklius devrinde artık her sahada Yunanca'nın hâkim olduğu bir toplum olana kadar Helen terimi ve Yunanlık kavramı ile Hıristiyanlık arasında belli belirsiz bir gerilim olacaktır. Kaegi, Decline of Rome, ss. 64 – 66.

343 Gotları 380 yılında yenmekte başarısız olmuştur, ardından Gotlar ve Romalılar arasında Got güçlerini Roma ordusuna entegre etmek amaçlı bir uzlaşmaya gitmiştir. Akabinde Frigidus Savaşı'nda Got federe güçlerini bilerek ve isteyerek ölüme göndermiştir. Bu savaşa tanık olan Gotlar, Roma liderlerine güven olmayacağına ve kendilerine yaşamanın yegâne yolunun Roma saflarında değil Roma karşısında savaşarak kazanmak olduğuna ikna olmuşlardır. Bu durum da Got gruplarının Alarik etrafında kenetlenmesinin en önemli sebebidir.

edilmemiştir[344]". Bu konsilin etkisi ile Theodosius Hanedanı süresince o zamana kadar "Trakya metropolitleri üzerine egemen olan Heraklia piskoposluğu" yerini giderek tamamen Konstantinopolis'taki patriklik makamına bırakacaktır. I. Theodosius'un başlattığı "münakaşa etmekte olan Hıristiyan gruplardan yazılı iman bildirisi isteme" metodu sonraki tüm konsiller için model olmuştur. I. Konstantnus'tan beri birkaç kez terk edilen "İznik Amentüsü'nü imparatorluk buyruğu ile doğru inancın kanonu olarak yeniden tespit eden" bu 381 konsilidir ve daha sonra Hıristiyan cemaatler ve aydınlar arasında sapkın sayılanlara zulmetmeye giden yaklaşım da ne yazık ki burada geliştirilmiştir[345].

Theodosius, ilk kez putperest ibadetleri gerçekleştirmeyi idam ile cezalandırmayı kanunlaştırmıştır. Bin yılı aşan Yunan olimpiyat oyunları geleneğini yasaklamıştır. Resmi dinin değişmesi, aynı anda kültürün ve bilgi üretiminin de Hıristiyanlaşması amacıyla şiddet içeren eylemlerini doğurmuştur. M.Ö. 3. yüzyılda kurulan İskenderiye kütüphanesi M.S. 391 yılında İskenderiye'deki Hıristiyan güruhun çıkardığı kargaşa sonucunda yanmıştır[346]. Bu kütüphanenin akıbetini Müslüman fetihleri dönemine mal etmek isteyen kaynaklar da vardır. Ancak bunlar 7. yüzyıla değil, Haçlı Seferleri dönemine ve sonrasına tarihlenmektedirler. Dolayısıyla söylem olarak kalmaktadırlar. Eski Akdeniz uygarlıklarının bilimsel ve kültürel birikiminin, büyük ölçüde I. Theodosius devrinde kaybedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sezar zamanından beri kütüphane yangınlar yaşamıştır ancak bu defa putperest geçmişe sırtını dönen devlet kayıpları gidermek için çaba göstermeyecektir. Öte yandan Konstantinopolis'te Konstantinus zamanından beri faal olan eğitim kurumları 425 yılında II. Theodosius zamanında yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş, sonuçta İstanbul'da kurulan ilk üniversite haline gelmiştir. Bu dönemde Bizans kültür ve medeniyetinin belirleyici unsurları henüz oturmamıştır ve bu eğitim kurumunda "Grekçe ve Latinceye eşit derecede yer" verilmiş olması[347], Konstantinopolis'te bu

---

344 Konsilin en önemli kararı üçüncü kanondaki şu maddedir: "Yeni Roma olarak İstanbul piskoposluğu Roma'dan sonra gelmektedir." Demirci, "Ortodoksluk", **TDVİA**, s. 410.

345 Bowersock, Brown ve Grabar (Ed.), Interpreting late antiquity, ss. 204 – 205.

346 Kütüphanenin yok oluşu 273'te Aurelianus'un amiralinin (muhtemelen Probus) veya 298 yılında Mısır valisi Akhileus'un isyanının Diokletianus güçleri tarafından bastırılması ile ilişkilendirilmeye çalışılmışsa da, kütüphanenin en azından mouseion biriminin kentte başka bir konumda oluşturulmuş olduğu kaynaklara yansımasından anlaşılmaktadır. Fakat kütüphanenin yıkılışını halife Ömer ile ilişkilendiren kaynaklar 13. Yüzyılda yazan Ebü'l-Ferec'den önceye gitmemektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 910.

347 Daş, s. 19.

dönemde hala Batı Akdeniz'in Latin kültürünün yerli Grek ve Anadolulu kültürle bir arada canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğüne en büyük kanıttır. Oysa 7. yüzyılda pek çok branşta Latince bırakılacak, 9. yüzyılda ise Batı ile diplomatik temaslar amacıyla Konstantinopolis'te Latinceye hâkim eğitimli adaylar bulmak dahi çok zor hale gelecektir[348]. II. Theodosius'un kendi en büyük inisiyatifi, daha sonra Jüstinyanus kanunlarının hazırlanmasını mümkün kılacak büyük Theodosius Kanunları'dır[349]. Konstantinopolis surlarının inşasını kenti valisi Anthemius'a veya askeri meseleleri komutanlarına bırakırken dini ve hukuki meselelerle ilgilenmiştir[350].

1.3.2. Tek Devlet, İki İmparator: Theodosius'un Devleti İki Oğlu Arasında Taksim Etmesi, Doğu Roma ve Batı Roma'nın Ayrılması

Tetrarhia idaresinde veya Konstantinus'un oğulları zamanında imparatorluk askeri veya idari sebeplerle fiilen iki veya daha çok parçaya ayrılabilmekte ancak prensipte bunların birliği kabul edilmektedir. I. Theodosius'un 395'te ölümünden sonra imparatorluğun iki oğlu arasında bölünmesi ise, kalıcı bir Doğu ve Batı ayrımının başlangıcı olacaktır. Birleşik bir imparatorluğa hükmeden son hükümdar olmuştur. Ayrıca "I. Theodosius'un ölümünden beri Konstantinopolis'teki imparatorların şahsen sefer yapması fevkalade nadir olmuştur[351]". I. Theodosius, genç ve silik iki oğlundan Honorius'u batıda, Arkadius'u doğuda imparator ilan ederek imparatorluğun idaresini onların iki maiyeti arasında paylaştırması imparatorluk için

348 Heraklius devrinden sonra Yunanca devletin ve ordunun resmi dili olacaktır.

349 Barbara H. Rosenwein, Reading the Middle Ages, ss. 20 - 22.

350 Theodosius Kanunları, başlangıçta putperestleri devlet görevinden men etme, mallarını müsadere etme ve en önemlisi miras – vasiyet haklarını tanımama yoluyla taciz etmiştir. Fakat Jüstinyanus Kanunları'nın bile putperest karşıtı maddelerle dolu olması putperestlerin varlıklarını altıncı yüzyılda hâlâ sürdürdüklerinin delilidir. Kaegi, Decline of Rome, s. 60. Hatta Jüstinyanus Kanunları'nı derleyen kurulun başı ve Digesta'yı yalnızca üç yılda yazan hukuk dehası Tribonianus kendisini gizlemeyen bir putperesttir, 542/543 yılında Jüstinyanus vebası yüzünden ölmüştür. Putperest olmasına rağmen Jüstinyanus'un övgüsüne mazhar olmuştur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1542. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu'nda yalnızca putperestler tarafından doldurulabilen kalifiye mevkiler uzun süre bulunacaktır. Buna karşın II. Theodosius çıkardığı fermanlarda putperestlere verilen cezalar giderek ağırlaşmış tapınaklarını kapatmıştır. Markianus 457'de kanunları uygulamayan hâkim ve idarecilere de ağır para cezaları getirilmiştir. Yaklaşık 472 yılında Doğu Roma imparatoru I. Leo ve Batı Roma imparatoru Anthemius mülkünde putperest ibadetine yardım ve yataklık edenleri de kovuşturacak kanunlar çıkarmıştır. Kaegi, Decline of Rome, s. 61.

351 A. D. Lee, "5: The Empire At War", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, Ed. Michael Maas, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 114.

iyi olmamıştır. Aslında oğullarını danışmanlarının eline bırakmıştır. "İmparatorluğun birliği ve bütünlüğü fikri" giderek teoride kalacak[352], tarihteki Doğu-Batı ayrımı da büyük ölçüde bu paylaşım ve ayrışmadan doğacaktır[353]. Bundan sonraki yıllarda her iki Roma hükümeti de, çoğu zaman işbirliği yapmak yerine birbirlerinin denizaşırı topraklarını kendi nüfuz alanına çekmeye çalışacaktır. Konstantinus'un oğulları ve yeğeni arasındaki bölüşümde olduğu gibi, "bu paylaşıma rağmen imparatorluğun toprak bütünlüğünün ve üniter yapısının bozulmadığı ilkesi kabul[354]" edilmektedir.

1.3.3. Silik İmparatorlar, Hırslı Saraylılar ve Donanmanın Fırsatçılık Girişimlerine Karşı Kullanımı: Kuzey Afrika'da Gildo'nun, Çanakkale Boğazı'nda Gainas'ın Mağlup Edilmesi

Takip eden dönemde Batı Roma İmparatorluğu'nda "Vandal kökenli Stiliko naip sıfatını" kullanarak Honorius yerine yönetimi devralmakta, giderek batıda tüm gücü elinde toplamaktadır[355]. Stiliko'nun (yak. d. 360 – ö. 408) en üst makama yükselişi barbar kökenli kişilerin yeni yönetimdeki nüfuzuna delalet etmektedir[356]. Babası Valens komutası altında süvari komutanı olan bir Vandal, annesi Romalı olan Stiliko[357]; basamakları hızla tırmanmıştır[358]. 383'te tribunus praetorianus militaris unvanı alarak tarihe geçmiştir. 384 yılında comes sacri stabuli (mirahur unvanına benzemektedir), 385-392 yıllıarı arasında ise comes domesticorum yani muhafız alaylarının komutanı olmuştur[359]. Çağdaşı tarih yazarlarının düşmanca yaklaşımına karşın sonuna kadar Roma ülküsüne bağlı kalmış görülmektedir. Fakat I. Theodosius'un ölüm döşeğindeyken imparatorluğun her iki yakası üzerinde denetimi

352 Daş, ss. 18-19.
353 Feridun M. Emecen, "Batı'nın Doğu'su-Doğu'nun Batı'sı: İstanbul", **Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Semavi Eyice'ye Saygı**, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 303.
354 Daş, s. 16.
355 Daş, s. 19.
356 Frassetto, s. 320.
357 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. s. 853.
358 "Kaynaklarda ikisinin de adı geçmiyor. Vandal ataları hakkında çok şey yapıldı, ancak annesinin durumunu analiz etmek için hiçbir girişimde bulunulmamış gibi görünüyor". Ian Hughes, **Stilicho: The Vandal Who Saved Rome**, Pen and Sword, Barnsley, 2010, s. 14. Hughes onu Roma İmparatorluğu'nu kurtaran, öte yandan çağın tüm ikilemlerini taşıyan karmaşık bir kişilik olarak sunmaktadır.
359 Martindale, PLRE 2, s. 1033.

kendisine verdiği iddiası yüzünden, 408 yılındaki ölümüne kadar Konstantinopolis'te ipleri elinde bulunduran naip ve hizipler ile hep mücadele içinde olmuştur.

405 yılı sonu, 406 yılı başında içinde Alan ve Vandalların da olduğu kalabalık bir barbar grubunun Ren Nehri'ni aşarak Galya'ya girmesi itibarı için kötü olmuştur[360]. Ancak Stiliko doğrudan İtalya üzerine gelen daha tehlikeli bir barbar grubunu engellemek zorunda olduğu için diğer grubun Galya'ya girişine engel olamamıştır[361]. Alarik'in güç kazanması Batı ve Doğu'nun uzlaşamamasının sonucudur. Konstantinopolis'te ise ilk kez bir hadımın, yani Eutropius'un devletin en üst kademelerine tırmandığı görülmektedir[362]. Doğu İmparatoru Arkadius'un evliliğini ayarlayarak tahtın arkasındaki güç olmuştur[363]. Gücünü, Batı Roma İmparatorluğu'nun tahıl kaynağı olan Kuzey Afrika'yı taraf değiştirip Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlanmaya ikna etmek için kullanmıştır. Bu maksatla, Mauritanya eyaletinin Roma eksenindeki eski Berber kralı Nubel'in oğullarından biri ve bölgede çok geniş arazilerin sahibi olan Gildo'yu kışkırtmaktadır[364]. Gildo halihazırda Afrika eyaletinde uzun süredir en üst düzeyde komutandır[365]. 373 yılında kardeşi Firmus'a karşı I. Theodosius tarafında savaştığı için ödüllendirilmiştir[366]. Fakat tabiyeti değiştirme teşebbüsü dolayısıyla hem Gildo hem de Eutropius, Honorius'un maiyetinin nefretini kazanmışlardır[367]. Honorius'un maiyetinin görüşleri uyarınca methiye ve yergi ağırlıklı sanatsal şiirler yazan dönemin yetenekli şair Klaudianus'un Gildo'ya Karşı Savaş başlıklı şiiri bu olaylar hakkında önemli bir kaynaktır[368]. Ayrıca Eutropius'a karşı yazdığı birkaç manzum eseri ile ona saldırmakta, bu savaşa da

---

360 Vössing, ss. 19, 23 – 24. Vandallar ve onlarla birlikte hareket eden gruplar olan Süev ve Alanlar, "ilk defa 405 yılında harekete geçmiş ve imparatorluk bölgesine girmeden batıya doğru" ilerlemiştir. Vössing, s. 23.

361 İtalya'ya hücum eden grubun lideri Radagais'tir. Vössing, s. 23.

362 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 440-444.

363 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 441.

364 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 395.

365 "Gildo: MVM per Africam 386-398" Yani Gildo Afrika eyaletinde 12 yıl boyunca Magister Militum görevini taşımıştır. Martindale, PLRE 2, s. 512.

366 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 395

367 Gildo'yu Stiliko'nun Konsüllüğü Hakkında şiirinde adını hatırlayamaya değmez bir Berber olarak sunmakta ancak yine de ismen anmaktadır. Maurice Platnauer, **Claudian: Volume II**, Loeb Classical Library No. 136, London, 1998, ss. 20-21. (De Consulatu Stilichonis, II, 256-262)

368 Maurice Platnauer, **Claudian: Volume I**, Loeb Classical Library No. 135, London, (Claudian 1), 1990, ss. 98-137.

değinmektedir[369]. Konumuz dahilinde önemli olan, daha 398 yılında, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasının kalıcı olup olmadığı henüz belli değil iken bile, Konstantinopolis'te Batı Roma aleyhine yayılma amaçlı komplolar tertip edilmeye başlanmış olmasıdır. Bu mücadelelerde iki başkentin kapmaya en sık çalıştığı ödül olan Kuzey Afrika ise Ren, Tuna ve Fırat ötesi eyaletlerin aksine asırlardır zenginleşmektedir ve Batı Roma'nın elindeki dini açıdan en homojen Hıristiyanlaşmış eyalettir. Fakat 370'lerin sonunda Firmus isyanı ile başlayan, Berberiler ve Romalılar arasında anlaşmazlıklardan çıkan yerel isyanlar neredeyse her on yılda bir alevlenmektedir[370]. Vandallar bölgeye gelene dek bölgenin dinamikleri bu şekilde olmuştur.

Gildo, Roma kentine asırlardır yapılan tahıl sevkiyatını 397 sonbaharında gerçekleştirmeyeceğini ilan ederek, Konstantinopplis'e bağlılığını bildirmiştir[371]. Başka bir deyişle Batı Roma, yegâne güvenilir tahıl kaynağını kaybetmektedir. Bu durumun, halkı Honorius'un yönetime karşı kışkırtması beklenmektedir, dolayısıyla tepki hemen gelmiştir. "398'de Batı'nın magister militumu Stilicho, isyancı Afrika 'komes'i Gildo'nun kardeşi Mascezel'i, kardeşine karşı bir filoyla göndermiştir[372]". Mascezel'in çocuklarını idam ettirmiş olduğu için onu kardeşine karşı kullanmak zor olmamıştır, o da Gildo'ya merhamet göstermemiştir[373]. Mascezel, 5000 kıdemli Roma askeri ile İtalya'dan Numidya'ya varınca, "askerlerinin çoğunun terk ettiği Gildo'yu Thevestis (günümüzde Cezayir'in iç kesimlerindeki Tebessa) mevkiinde yenmiş, ardından onu kıyıdaki Thabraca'da yakalamıştır. Gildo muhtemelen intihar etmiş veya başka bir anlatıma göre öldürülmüştür[374]". Daha çok kabul gören anklatıma göre, sayıca az ancak daha nitelikli birliklerden oluşan sefer kuvveti karaya çıkmayı başarmış, Gildo'nun daha kalabalık ordusunu karada yenmiş, Gildo ise kendisine karşı dönen halk tarafından kaçamadan hapse atılmış ve kardeşine teslim edilmiştir[375].

---

369 In Eutropium yani Eutropius'a Karşı şiiri iki kitap halindedir: Platnauer, Claudian 1, ss. 138-177, 178-229. Ayrıca Claudian'ın diğer yazılarında, yalnızca Eutropius'la ilişkili olmak dahi, yer yer siyasi rakiplere hakaret amaçlı kullanılmıştır.

370 I. Theodosius'un operasyonları tekrar tekrar Roma yol ağı etrafında cereyan eden çatışmalar, devriye görevleri ve ambargolar sonucunda yerel halkı Firmus'u terk etmenin kendi çıkarlarına olduğunu göstererek başarı ile sonuçlanmıştır. Bowersock, Brown ve Grabar (Ed.), Interpreting Late Antiquity, ss. 154 - 155.

371 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 396.

372 Pryor ve Jeffreys, s. 7

373 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 396.

374 Jaques, Cilt:3, s. 1013.

375 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 396.

Böylece Kuzey Afrika eyaletleri Vandal işgaline kadar Batı Roma İmparatorluğu ekseninde kalmaya devam etmiştir. Her ne kadar Klaudianus, Gildo'nun Berber olduğunu vurgulasa da, aslında iki kardeş arasında Galya'dan gelen deneyimli Roma güçlerinin dahil olduğu bir mücadele yaşanmıştır[376]. Bu dönemde Kuzey Afrika'nın kontrolü için, mütevazı bir donanmanın sağladığı çıkarma yapabilme kabiliyeti kafi olmaktadır.

Gildo'ya karşı savaştan sonra buna mukabil Stiliko da doğuya müdahalelerini artırmıştır. Doğu Roma hiyerarşisinde Eutropius'un da en önemli rakibi olan Rufinus, aynı zamanda Stiliko'nun da düşmanıdır. I. Theodosius zamanında orduda hızla yükselmiş bir Got asker olan Gainas, 395 yılında Doğu Roma'ya dönen birliklerin komutanı olarak, Stiliko'nun emriyle, Rufinus'u öldürmüştür[377]. Ancak onun ölümü, kısa vadede sadece Eutropius'un gücünün artmasına ve Gainas'ın onu daha da çok kıskanmasına sebep olmuştur[378]. Gainas, Konstantinopolis'i almaya çalışmış ancak adamları galeyana gelen halk tarafından katledilmiştir, ardından kalan adamları ile Trakya'ya çekilmiş, oradan da Anadolu'ya geçmeye teşebbüs etmiştir[379]. Bunu engellemek için Gainas'a karşı Fravitta komutasında bir donanma gönderilmiştir. Fravitta, imparatorluk hizmetindeki Gotlar arasında çatışmalar çıktığında daima Roma yönetiminden yana almış bir komtandır[380]. "Got magister militum Gainas 399'da aceleyle toplanmış gemiler veya sallarla Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalıştığında, kuvvetleri Fravitta komutasındaki Roma liburniaları tarafından katledilmiştir[381]". Gainas'ın askerleri sadece basit sallar yapabilmiştir, onların geçişini engellemek üzere,

---

376 Gildo, Berber asıllıdır, dolayısıyla Claudianus, "Mauris regibus" yani Mağribi veya Berber krallarının ifadesini kullanırken kendince savaşın bu etnik unsurunu vurgulamaktadır. Yalnızca Maurus diyerek başka eserlerinde de Gildo'dan bahsetmektedir. Fakat Gildo'nun öz kardeşi kullanılarak yenilgiye uğratıldığına değinmemekte, zeki kelime oyunları ile Gümüş Çağ Latin edebiyatının teamüllerine uymaktadır. "Nonne mori satius, vitae quam ferre pudorem? nam quae iain regio restat, si dedita Mauris regibus Illyricis accesserit Africa damnis?" Yani: "Rezil bir hayata ölüm tercih edilmez mi? İlirya'nın kaybına ek olarak, Afrika Berber krallarına teslim edilecekse, bize hala hangi topraklar kalıyor?" Claudian 1, ss. 132-133. (De Bello Gildonico 451-453)

377 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, ss. 379, 780. Rufinus ölümünden sonra her türden ahlaksızlıkla suçlanmıştır. Bu dönemde Konstantinopolis'te ilk kez bazı donanma komutanlarının da taht oyunlarına karıştığına dair bazı söylentiler bulunmaktadır.

378 "[Kendisi bir] (Got) [olan] Gainas, Arkadios'a karşı bir isyan çıkardı. (Vuku bulan bu savaşta) Stilicho ve Aurelianus'un konsüllüğünde ya da (bazılarının söylediği) gibi müteakip konsüllükte (bozguna uğratıldı) Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 175'te Urhoylu Yaqub: Kronolojik Kanon, Bab 76.

379 Zosimus, Kitap 5, 19:3, s. 108; Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 380.

380 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 372.

381 Pryor ve Jeffreys, s. 8; Zosimus, Kitap 5, s. 110. Zosimus bu olaylar için 400 yılını vermektedir.

kendisi de Got asıllı olan ancak karakter bakımından Romalı sayılan Fravitta komutasında gerçek bir filo vardır[382]. "Bronz bir pruvaya sahip bir geminin avantajına sahiptir ve salı mahmuzlayarak ve (salın) mürettebatına silahlar yağdırarak, adamlarla birlikte hepsini batırmıştır[383]". Tüm donanması da Frivitta'nın amiral gemisinin örneğini takip ederek Got geçiş teşebbüsünü bir kıyıma çevirmiştir. Frivitta karada onları takip etmemiştir. Gainas komutasındaki bu Vizigot bakiyeleri Tuna'a ötesine kadar çekilmişler ancak çok geçmeden Hunlar ile karşılaşmışlardır. Hunlar bu yenik Got grubunu kolayca imha ederek Gainas'ın başını Konstantinopolis'e gönderdikleri için ödüllendirilmişlerdir. Frivitta ise, Gainas'ı yenmesi nedeniyle ödüllendirilmek yerine, çok geçmeden saray çekişmeleri yüzünden idam edilmiştir[384]. Fravitta'nın emri altındaki donanma hakkındaki tartışma, bunun mevcut filoların güçlendirilmesi ile mi yoksa sıfırdan mı kurulduğu problemine odaklanmaktadır. Bazı modern araştırmacılar, Doğu Roma İmparatorluğu'nda gerçek bir donanma teşkilatı olmadığı kanısındadır[385].

1.3.4. Doğu Roma ve Batı Roma Arasında Bir Koz: Got Gruplarının Göçü ve Alarik'in Roma Yağması

Bu dönemde I. Theodosisus'un varisleri olan tüm imparatorların silik karakterli bireyler olması, iki başkent ve eyaletler arasındaki güven kaybı sürecini hızlandırmıştır. Hem saray ileri gelenleri hem de eyaletlerdeki Romalı veya yerli askeri valileri, inisiyatifi kendi ellerine alarak çıkar gruplarını etkilemedikleri takdirde mevkilerini kaybetme korkusuyla istikrarsızlığı daha da artırmışlardır. Asırlardır yabancı güçler tarafından tehdit edilmemiş Roma kentinin 410 yazında yağmalanması, genel olarak Roma vatandaşlarının devletlerine ve geleceğe yönelik duydukları güveni ağır bir şekilde sarsacaktır. Bu kısır döngü 410'lar boyunca bazı askeri valilerin isyanına yol açacaktır. Esas büyük çarpışmalar Britanya'daki tüm Roma birliklerini

382 Zosimus, Kitap 5, 21:2, s. 109.
383 Zosimus, Kitap 5, 21:3, s. 110.
384 Jones, Martindale, Morris, PLRE 1, s. 373.
385 "Fravitta, 400 senesinde Gainas'ın Hellespontus'u geçmesini engellemek için, Gainas'In sallarını dağıtan ve yok eden hafif (liburnes) gemiler inşa ettirir. Dolayısıyla Doğu Notitia'sında gerçek bir donanmadan bahsedilmeyişi, ne bir gözden kaçırış ne de aktarma hatasıdır". Morrisson, Bizans Dünyası 1, s. 181.

Galya'ya geçirerek isyan eden rakip imparator adayı III. Konstantinus'a karşı Galya'da gerçekleşecektir[386].

Batı Roma'yı besleyen Kuzey Afrika eyaletlerini yöneten Heraklianus'un 413'te tahıl sevkiyat filolarını durdurarak açıkça isyan etmesinin sonuçları, hem bu eyaletlerin hem de Akdeniz'in geleceği açısından özellikle önemli olacaktır. Gildo'dan beri Batı Roma'nın ekonomik sömürüsüne maruz kalan, buna karşın hiçbir düşman ordusu erişemediği için zenginliğini koruyan Kuzey Afrika, önce Alarik'in varislerinin ilgisini çekecektir. Sonunda Vandallar bu bölgeyi ele geçirerek Akdeniz'in birliğini parçalamakta başarılı olacaklardır.

I. Theodosius'un Got yardımcı birliklerinin canını hiçe saydığını ve onları gözden çıkarılmış askerler olarak gördüğünü eylemleri ile gösterdiği 394 yılından beri Gotları Roma askeri sistemine her iki milletin de çıkarına olacak bir biçimde entegre etmek için pek çok fırsat doğmuştur. Ancak Romalı askeri ve siyasi seçkinler bu fırsatları kaçırmışlardır. Alarik komutası altında topluca hareket eden Got grupların talep ve kaygıları istikrarlı bir biçimde göz ardı edilmiştir. Gotlar tehdit ve ültimatomlar verdiğinde Ravenna ve Konstantinopolis'teki yönetici zümre, surlarının arkasında güvende olduklarının bilincindedir. Gerçekten fazla zarar görmeyeceklerdir. Ancak artık başkent olmayan Roma kenti ve barbar ordularının öfkesini çıkardığı eyalet sakinleri, saraylılar ile barbar yardımcı birlikler arasındaki siyasi hesaplaşmalarda çok zarar göreceklerdir. Roma idealine inançlarını yitireceklerdir. Barbar gruplar ile savaşta yüzleşmeye cüret etmeyip onlar göç ettikten sonra merkezden gönderilen amfibi güçlerin ve vergi memurlarının tavırları halkı saraydan daha da uzaklaştıracaktır. Bu döneme dair siyasi eleştiriler, yalnızca aziz hayatları ve düzeni eleştirebilen ruhbanların yazdıkları vakayinamelerdeki kısa kayıtlarda bulunmaktadır. Siyasi seçkinlerin yazdıkları tarih eserleri kendi hamilerini övmektedir.

Gainas'ın yenilmesi, Got tehdidinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Diğer Gotlar serbestçe hareket etmeyi sürdürmektedirler. Kısa sürede ilk Vizigot kralı

386 III. Konstantinus'un eyaletteki tüm birlikleri yanına alarak bölgedeki Romalılaşmış halkı kendi kaderi bırakması eyaletin kaybına neden olmuştur. Galya yeniden Ravenna'ya bağlandıktan sonra Batı Roma Britanya uğruna hiç savaşmamıştır. Britanya eyaleti beşinci yüzyıl boyunca önce kuzeyde Hadrian Duvarı ötesindeki Piktlerin, ardından Sakson deniz akıncılarının saldırılarının hedefi haline gelmiştir. Anglosakson denizaşırı göçünün sonucunda Britanya İngiltere olacaktır.

Alarik etrafında toplanacaklardır[387]. Ancak Konstantinopolis üzerine yürümenin beyhude olduğunu da görmüşlerdir. Bunun yerine Yunanistan yönüne ilerleyerek Antik kentleri yağmalayarak taleplerini duyurmayı denemişlerdir. Zosimus'a göre Alarik 395'te kenti almış ancak bu aşamada "kente ve Attika'ya hasar vermeden uzaklaşmıştır[388]". Mora'ya kadar bir sahada hızla güneye ilerlemişlerdir ancak sabırları tükenmiştir. Yine 395'te Akhea eyaletinin başkenti olan Argos'u almışlardır ama bu defa öyle bir yakıp yıkmışlardır ki, sonraki asrın ortasında yeniden dirilinceye kadar yerleşimi kent statüsünden çıkarmışlardır[389]. Ancak Theodosius'un her iki oğlu da tebaalarına yapılanlara duyarsız kalan saray prensleridir. Alarik, Zosimus'un son derece makul bulduğu taleplerle[390] defalarca Honorius'la anlaşmayı denemiştir[391]. İtalya'ya ilk kez 401 yılında girmiş ancak ertesi yıl Pollentia'da yenilerek kayıpları artmadan çekilmiştir. Stiliko'nun deneyimi sayesinde, 402 yılından beri Ravenna'ya taşınan Batı Roma hükümeti üzerinde netice alacak ölçekte bir tehdit oluşturmayı başaramamıştır. Bu yüzden Alarik, halkı ve kendisi adına taleplerini kabul ettirmek için İtalya'da baskı oluşturmaya çalışmakta ancak sonuç alamamaktadır. Fakat Honorius 408'de Stiliko'yu öldürttükten kısa bir süre sonra kendisi köşeye sıkışmıştır[392].

Alarik, baskı oluşturmak için Roma'yı toplamda üç kez kuşatacak ve 410 yılında, üçüncü denemesinde, 800 yıldır hiçbir yabancı bir gücün eline düşmeyen şehri nihayet alıp yağmalayacaktır. Fakat aslında istediği Honorius ile hesaplaşmaktır ve 409 yılında şehri ikinci kez kuşattığında Roma halkından yalnızca Honorius'a karşı kendisine destek vermelerini talep etmiştir. Limanı ve şehrin limanda bulunan erzağının çoğunu ele geçirince, kent sakinleri onunla anlaşmayı seçmişlerdir[393]. Zosimus'un deyimiyle Roma'daki praefectus praetorio olan, Roma kenti yöneticisi Attalus'u "3 Kasım 409'da" Honorius'a rakip Batı Roma imparatoru olması için tahta

---

387 I. Theodosius 395 yılının başında öldüğünde, kısa süre önce iç savaşta Theodosius tarafından bilerek ön cephelerde konuşlandırılıp birbirlerine kırdırıldıklarını düşünen Gotlar öfkelenmektedirler.

388 Nicholson, Cilt: 1, s. 175.

389 Nicholson, Cilt: 1, s. 125.

390 Zosimus, Kitap 5, 21:3, s. 110.

391 Zosimus, Kitap 5, 51:1-2, s. 125.

392 Frassetto, ss. 320-321.

393 Zosimus, Kitap 6, 6:1-3, s. 129.

çıkarmış ve desteklemiştir[394]. Attalus ise Kuzey Afrika'da sürmekte olan mücadeleye kendi güçlerini Konstans komutasında oraya göndererek dahil olmayı seçmiştir[395]. Tüm bu operasyonlar donanmanın eşlik ettiği kalabalık nakliye filoları tarafından mümkün kılınmıştır. Ancak Vandal Krallığı'nın teşekkül ettiği 430'lardan itibaren donanmanın eylemlerinin temel kaynaklarımızda söylenmeden geçiştirilmekte olduğu görülmektedir. Zaten beşinci yüzyılın başlarına ilişkin kayıtlarda da, donanmanın büyük operasyonlarına iştirak etmiş olduğunun bir iki cümle ile ifade edilip geçilmiştir.

Öte yandan Afrika eyaleti Gildo'nun yenilmesinden sadece on yıl sonra yeniden kaybedilmek üzeredir. Daha bu aşamada bile buradaki Batı Roma kuvvetlerinin başındaki Afrika 'komes'i Heraklianus, eğer başarılı olamazsa elindeki kuvvetler ve donanma ile II Theodosius'a kaçmayı ve Doğu Roma'ya bağlılık bildirmeyi tartmaktadır[396]. Honorius, tüm meşruiyetini ve adamları gözünde kalan itibarını hızla kaybetmektedir. "Afrika'daki durum böyle belirsiz iken, Attalus imparatora Ravenna'da saldırmıştır[397]". Bu döneme dair, özellikle 395-404 yılları için özgün bilgiler veren Sartlı Eunapius'un tarih eseri de anılmaktadır[398]. Yazar olarak odak noktasını alimlerin hayatları oluşturmaktadır. Ancak hem donanma ile ilgili konularda bilgi vermemektedir, hem de bazı konularda takındığı tavır onu kaynak olarak kullanmayı zor bir hale getirmektedir[399].

---

394 Zosimus, Kitap 6, 7:1, s. 129. Aslında praefectus praetorio ve onun komutasında bulunan imparatorun muhafız birlikleri I. Konstantinus tarafından bir asır önce lağvedildiği için bu terim tam olarak doğru değildir. Alarik şehri yağmaladıktan sonra praefectus urbi yani şehremini, bir nevi belediye başkanı görevini devralacak şair Rutilius Namatianus, muhtemelen Attalus ile aynı görev tanımına sahiptir. Roma'dan Toulouse civarındaki yurduna dönerken yazdığı De Reditio Suo Kuzey İtalya ve Galya kıyılarını beşinci yüzyıl başında tanıtan bir nevi kıssa seyahatname niteliğindedir.

395 Zosimus, Kitap 6, 7:5-6, s. 129.

396 Zosimus, Kitap 6, 8:3, s. 130.

397 Zosimus, Kitap 6, 7:6, s. 129; Pryor ve Jeffreys, s. 8.

398 Levent Kayapınar, s. 144.

399 Becker, Eunapius'un Filozların ve Sofistlerin Biyografileri eserini notlandırırken bu konuya değinmiştir. Eunapius'un felsefe üzerine yazmış oldukları, tarihçi olarak yazdıklarından daha önemlidir. "Eunapius'un ince bir şekilde polemize edilmiş olabileceği imparator kültünün etkisi altında" devlete dair başka bir ajandası ve bazı sorunları olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Zira "II. Theodosios, İmparator Kültü'ne karşı yalnızca M. S. 425 yılında daha sert bir şekilde harekete geçtiğinden, bu konu Eunapios zamanında hala günceldi". Matthias Becker, **Evnapius aus Sardes: Biographien über Philosophen und Sophisten. Einleitung, Übersetzung, Kommentar**, Franz Steiner Verlag Wiesbaden Gmbh, Wiesbaden, 2013, s. 173.

Gücünü yitirmekte olduğunun farkında olduğu için Honorius, "ilmi ve diğer erdemleri ile ünlü[400]" bir diplomat ve bu sırada Attalus'un temsilcisi olan Jovius ile pazarlık etmeyi dememiş ancak hiçbir garanti alamamıştır[401]. Bunu üzerine Ravenna'nın limanında toplamış olduğu büyük filo ile deniz yoluyla kaçıp hayatını kurtarmayı düşünmektedir[402]. Ravenna'nın limanı Classis[403], Napoli Körfezi'ndeki Misenum limanı ile birlikte, imparator Augustus devrinden beri, birleşik Roma İmparatorluğu'nun iki ana donanma üssünden birisi olmuştur. Ravenna başkent olmadan önce asırlardır çok önemli askeri bir liman olarak hizmet vermiş, doğuya yönelik denizcilik faaliyetlerinin odağında olmuştur.

Fakat Doğu Roma İmparatorluğu güçleri, şans eseri kendi iç meseleleri yoluna girmiş olduğu için, tam zamanında yetişmişlerdir: "Tam o sırada Stilicho zamanından beri beklenen, ancak ittifaka uyarınca Doğu'dan ancak şimdi gelmiş olan altı kohort yelkenle geldiler; sayıları dört bindi[404]". Ravenna'ya bu şekilde destek gönderilebilmiş olması Doğu Roma donanmasının "deniz yoluyla asker taşıma konusunda önemli bir kapasitesi olduğunu göstermektedir[405]". Bunun üzerine birden cesaretini geri kazanan Honorius, yeni gelen Doğu Romalı kuvvetlere güvenerek Afrika eyaletindeki savaşın sonucunu surların ardında beklemeye karar vermiş ve kaçmaktan vazgeçmiştir[406]. Bu yeni şartlar altında "Alarik Ravenna'nın kuşatmasını 'bırakmaya zorlanmıştır'[407]". Ayrıca Heraklianus tahıl ikmalini kestiği için Roma'da şiddetli bir kıtlık vardır[408]. Senatoda çoğunluk Alarik'in barbar kuvvetlerinden bir kısmını Afrika'ya göndermekten yana oy kullanırken, yalnızca Attalus ve birkaç kişi buna karşı çıkınca Alarik, Attalus'tan kurtulmaya çalışmıştır[409].

Alarik'in eski subayı Ataulphus (Athaulf[410]), elindeki güçlerle Honorius'un safına geçmiştir, diğer yandan Britanya'daki orduyu alarak Galya'ya geçmiş olan rakip

400 Zosimus, Kitap 6, 1:1, s. 127.
401 Zosimus, Kitap 6, 8:1, ss. 129-130.
402 "Konuşmasının kibirinden herkes paniğe kapılmıştı ve bu amaçla Ravenna'daki limanda çok sayıda gemi toplamış olan imparator Honorius, kaçmaya hazırdı". Zosimus, Kitap 6, 8:2, s. 130.
403 Zaten bu Latince sözcük tam olarak donanma anlamına gelmektedir.
404 Zosimus, Kitap 6, 8:3, s. 130. Zosimus, Bizans'ın gönderdiği güçlerden Doğulular olarak bahsetmektedir.
405 Pryor ve Jeffreys, s. 8.
406 Zosimus, Kitap 6, 8:3, s. 130.
407 Zosimus, s. 229, Not 48. Tırnak içindeki metin Zosimus'a ait değildir, çevirmen Ridley'in notlarıdır.
408 Zosimus, Kitap 6, 11, s. 130.
409 Zosimus, Kitap 6, 12, s. 131.
410 İsmi pek çok şekilde yazılmıştır. Martindale, PLRE 2, s. 176.

imparator III. Konstantinus, oğlu Konstans'ı da augustus ilan ederek rakip bir hanedan kuracak adımları atmakta, Galya ve İberya'yı Honorius'tan koparmaktadır[411]. Bu noktada Zosimus'un eseri sona ermektedir. Ancak Alarik, III. Konstantinus'u Kuzey İtalya'da yenecektir[412]. Attalus ise Galya'da Gotlar tarafından 414- 415 arasında bir kez daha imparator ilan edilecektir[413]. Fakat Honorius'a sadık magister militum tarafından yakalanacak, iki parmağı kesildikten sonra, Sicilya açıklarındaki Lipari Adaları'nda sürgün olarak ömrünü tamamlayacaktır[414] Bu vaka, devrik bir imparator adayının bir uzvunu keserek onu imparator olmaya namzet olmaktan çıkarmak, ardından ufak ve ıssız bir adaya sürgüne göndermek uygulamasının, erken bir örneğini teşkil etmektedir.

Dindar bir karakteri olan Alarik, aslında Roma'yı yağmalarken adamlarına hâkim olmaya çalışmıştır ve abartıldığı kadar olmasa da Roma gururu ağır bir yara almıştır[415]. Bu olay, Hıristiyan yazarlar ve onların hasımları arasında yeni bir polemik dalgasına neden olmuştur[416]. 410 yılında Roma'nın yağmalanmasının psikolojik etkisi, somut etkilerinden daha büyük olmuştur[417]. Zosimus'un (ö. yak. 501) eserinin 410 yılında aniden sona ermesinin sebebinin Zosimus'un kendisinin eserinin ilk taslağını yazarken ölmesi olduğu düşünülmektedir[418]. Eserinin değeri aslında özgün bir yaratı olmasından ziyade, o derlemiş olmasa tamamen kaybolacak Dexippus, Eunapius, Olympiodorus gibi yazarları alıntılarla korumasından ileri gelmektedir[419].

Roma 24 Ağustos 410'da hücumla ele geçirilmiş ve üç gün yağmalanmıştır[420]. Kendileri de Hıristiyan olan Vizigotlar kiliselere sığınanlara pek dokunmamış, sadece

411 Zosimus, Kitap 6, 13, s. 131.
412 Zosimus, s. 229, Not 49.
413 Nicholson, Cilt: 1, s. 175.
414 Zosimus, s. 229, Not 54.
415 Frassetto, ss. 15-18.
416 "Roma'nın barbar akınlarına uğraması ve çökme noktasına gelmesi, pagan inançlarına sahip olanlar tarafından, Roma'nın çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa, Hıristiyanlığa geçmesinin cezası olarak görülüyordu. Hıristiyanlığın ilk yıllarından itibaren yaygın bir tavır olan, felaketlerden Hıristiyanlığı sorumlu tutmak" Augustinus'a göre bu felaketlerin sebebi olamazdı çünkü Hıristiyanlık henüz yokken eski imparatorluklar da çökmüştü, bilakis ona göre Hıristiyanlık pagan inançlar yerine adaletsizliği azaltarak çöküşü geciktirmişti. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Göker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s. 131.
417 "Augustinus, bu düşüncelerden sonra, 410 tarihindeki felaketin nedeninin Hıristiyanlık olmadığını, aksine, Hıristiyanlık sayesinde felaketlerin daha da büyümesinin önlendiğini ileri sürer. Çünkü, Roma'yı ele geçiren barbarlar, kendilerine itaat sağlamak amacıyla Hıristiyanlığın otoritesine başvurmak durumunda kalmışlardı." Ağaoğulları ve Göker, s. 132.
418 Nicholson, Cilt: 2, s. 1614.
419 Nicholson, Cilt: 2, s. 1615.
420 Mitchell, ss. 38 – 39, 142.

üç gün kaldıktan sonra ordusu ve halkı ile birlikte güneye yönelmiştir[421]. İtalya'yı deniz yoluyla terk etmeyi planlamıştır. Bu amaçla yolu üzerinde gemilere el koyarak bir filo oluşturmaktadır. Kalabriya'dan Sicilya'ya geçmek oldukça kolaydır ve bu bölgenin tahılı ile halkını doyurabilecektir. Nihai hedefi, senatoda görüşüldüğü gibi Afrika eyaleti olmalıdır. Halkı ile Afrika'ya geçmeyi başarsa, orada istikrarlı bir krallık kurması zor olmayacaktır. 429 yılında Afrika'ya geçen Vandallar tam olarak bunu başaracaklardır. Ancak Alarik'in parayla kiralamak ve limanlardan müsadere etmek yoluyla toplamakta olduğu karma filo, onları İtalya'dan çıkaramayacaktır. Bu filo şiddetli bir kasırga sonucunda büyük ölçüde imha olmuştur[422]. Alarik'in kendisi ise, bir hastalığa yakalanmış ve kısa süre içinde ölmüştür[423]. Got halkını yeniden kuzeye götürmek, kayınbiraderi Athaulf'a kalmıştır[424].

1.3.5. Hunlar ile Romalılar Arasındaki İlişkilerin Başlangıcı ve İberya'ya Kaçan Küçük Barbar Gruplarının Karşılaştığı Şartlar

Hunlar ile yapılan ittifak, Stiliko'nun öldürülmesine kadar hem Roma hem de Hunlar için faydalı olmuştur. Bu ittifak, barbar grupları açısından Roma ve Hun güçleri arasında kalma ihtimali doğurarak, Roma için "etkili bir sınır kontrol imkânı" sunmuştur, ayrıca "Batı Roma imparatoru Honorius ve Stilicho, Alaric'in ilerlemesini kontrol etmek için muhtemelen Uldin'den gelen 10.000 Hunluk bir ordu istihdam etmiştir[425]". Fakat Stiliko'nun ve onun Hun asıllı korumasının öldürülmesi Hun - Roma ilişkilerini bozmuştur[426]. Bu dönemde Hunlar; Kafkaslar, Tuna ve Ren boyları

---

421 "Fetihten sonra, sıra geleneksel üç günlük talana geldi; fakat Roma'nın bu seferki yağmalanışı, bize okullardaki tarih kitaplarında inandırılmaya çalışıldığından daha az vahşi olmuş gibidir". Norwich, Bizans I, s. 117.

422 Mitchell, ss. 142 - 143.

423 "Üç gün geçtikten sonra Alarich güneye yöneldi; ordusunu deniz yoluyla Afrika'ya götürmek, Heraclianus'la nihayet anlaşıp İtalya'yı kıtlıktan kurtarmak niyetindeydi. Fakat daha Cosenza'ya kadar gelmişlerdi ki, birden ateşlendi ve birkaç gün içinde öldü. Henüz kırk yaşındaydı. Yandaşları vücudunu, set çekip geçici olarak yatağından ayırdıkları Busento Irmağı'na taşıdılar. Şeflerini oraya, ırmağın kuru yatağına gömdüler; sonra seti yıktılar ve kabararak gelen sular sezarının üstünü kapladı." Norwich, Bizans I, s. 117.

424 Martindale, PLRE 2, s. 177.

425 Hyun Jin Kim, **Geopolitics in Late Antiquity: The Fate of Superpowers from China to Rome**, Routledge Studies in Ancient History, Routledge, Abingdoni Oxon, 2018, (Geopolitics in Late Antiquity), s. 46

426 "Uldin şimdi misilleme olarak ittifaklarını değiştirdi ve Alaric'in kayınbiraderi Athaulf aracılığıyla Alaric'e askeri destek verdi. … Roma kendisi yağmalandı ve Stilicho'nun Hunlarla yaptığı anlaşmaları bir kenara bırakmanın aptallığı ortaya çıktı." Kim, Geopolitics in Late Antiquity, s. 46

boyunca uzanan kavimleri hakimiyetleri altında birleştirmekte, böylece Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırları boyunca tüm güçler ilk kez gerçekten rakip bir imparatorluk altında birleşmektedir. Avrupa Hun Devleti, Hunlar 375 yılında İtil'i geçerek Avrupa'ya doğru ilerlediğinden beri gerçek bir engelle karşılaşmadan genişlemektedir. Roma sınırları ile karşılaştıklarında, sınırlar boyunca kuzeyde kalan kavimleri batıya doğru iterek veya itaat altına alarak yollarına devam etmeyi tercih etmişlerdir. Tüm bunlara karşın unutulmamalıdır ki "Avrupa tarihinde Hunlar, Avarlar ve diğerleri ne kadar önemli görülürse görülsün, hepsi de esasen daha başarılı kavimler tarafından Asya steplerinden sürülmüş küçük halklardır[427]".

Honorius, 411'de Roma'nın Alarik tarafından yağmalanmasına duyarsız kalmış ancak iktidarını sürdürmeyi başarmıştır. 408 yılında Stiliko'yu kendi elleri ile öldürmüş olan[428] ve Afrika'daki çatışmalar boyunca Honorius'un oradaki birliklerinin başında olan, Attalus'un üzerine gönderdiği Konstans'ı öldürmeyi başaran Heraklianus, nihayet 413 yılında açık bir şekilde isyan etmiştir[429]. Bu gelişmeler Gildo dönemi olaylarından farklıdır çünkü Afrika eyaletinin kaynaklarının İtalya ile mücadele edebilecek seviyeye ulaştığına işaret etmektedir. Ayrıca Vandallar gibi kavimler bile Afrika'daki Roma orduların kendileri arasında savaşa tutuşup birbirlerini zayıflattıklarını duymaktadır[430]. Daha evvel Attalus üzerinde baskı oluşturmak için yapmış olduğu gibi[431], yine Afrika ile İtalya arasındaki tüm ticareti durdurmuştur[432]. "Afrika 'komes'i Heraklianus, 413'te Honorius'a isyan edip İtalya'ya geçtiğinde, Orosius 3.700 gemisi olduğunu bildirdi, bu şüphesiz büyük bir abartıydı, ancak yine de Afrika'da önemli deniz kuvvetlerinin toplanabileceğini gösteriyordu[433]". Basit bir isyancı olmayıp tüm Akdeniz'de denizde ve karada en kudretli komutanlardan birisi haline gelmiş olan Heraklianus, 4 asır sonra yazan Teofanes'in kayıtlarında hâlâ ismen anılacaktır[434]. "Anlaşılan kendisi imparator olmayı hedeflemiştir"[435] ve bu amaçla

---

427 David Nicolle, **Attila ve Göçer Kavimler**, çev. Levent Cinemre, Osprey Askeri Tarih Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, (Attila ve Göçer Kavimler), s. 10.

428 Martindale, PLRE 2, s. 539.

429 Martindale, PLRE 2, ss. 539-540.

430 Vössing, s. 36.

431 Martindale, PLRE 2, s. 539.

432 Martindale, PLRE 2, s. 540.

433 Pryor ve Jeffreys, s. 8.

434 Theophanes, **The chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813**, çev. Cyril Mango, Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex, Oxford University Press, Oxford, Clarendon, New York, 1997, AM 5904, (M.S. 411/412), s 126.

435 Martindale, PLRE 2, s. 540.

devasa bir donanma kurmaya girişmiştir. Yıllar sonra Vandallar Kuzey Afrika'yı işgal ettiklerinde bu donanmaya dahil olmuş gemileri ele geçirmiş olabilirler[436]. Fakat daha Afrika'dan ayrılmadan Marinus tarafından yenilgiye uğratılmış, ardından kaçtığı Kartaca'da öldürülmüştür[437]. Teofanes'in bu konuda Heraklianus'un ölümü için Ravenna Yıllıkları rehberliğinde hareket ettiği tespit edilmiştir ve bu yüzden 411/412 tarihini vermektedir[438].

Bu dönemde Alarik'in kardeşi Athaulf liderliğindeki Gotlar ise Galya'nın güneyine yerleşmektedirler. İberya'da seferde olan Athaulf ve sadece bir hafta kral olan Sigerik'in 415'te arka arkaya uğradığı suikastlar sonucunda, doğmakta olan Vizigot Devleti'nin başına Vallia gelmiştir. Vallia, devlet örgütlenmesi sağlayabilmek için Akdeniz'de bir limana sahip olması gerektiğini bildiği için 418'deki ölümüne dek Provence üzerine akınlar yapmıştır. Vallia'nın ana rakibi ve şiddetli bir Got aleyhtarı olan III. Konstantius ise (ö. 421), imparatorun kızkardeşi Galla Placidia ile 427'de evlenerek müstakbel Batı Roma imparatoru III. Valentinianus'un (hük. 425 - 455) babası olacaktır[439]. "417'de magister militum Konstantius, Vizigotları Narbonne'da kıskaca almıştır, deniz yoluyla erzaklarını kesmiştir ve onları orayı tahliye etmeye ve Pireneler'den İspanya'ya geçmeye zorlamıştır. Ayrıca, önemli deniz kuvvetlerine sahip olmalıdır[440]." III. Konstantius, Hughes'un ifade ettiği gibi pek çok bakımdan batının uzun vadeli planlarını gerçekleştirecek kaynakları elinde tutmak için son derece kritik bir dönemde görev almıştır. Onun müdahelesi sonucunda Gotlar Akitanya'da topraklarının tanınması karşılığında İspanya'da Roma'nın düşmanı olan kavimleri ezmişlerdir. Özellikle Güney İberya'da, Baetica'daki "Asding Vandalları ve Alanlar" katliama uğramış, Galiçya'daki Asding Vandalları yanına sığınmışlardır[441]. Bu şekilde birleşmeleri ile, sonraki Kuzey Afrika Vandal Krallığı'nın temelleri atılmaya başlanmıştır. III. Konstantius'a sadık olmaktan başka çaresi olmayan Vallia'nın 418'deki ölümünden sonra I. Theodorik'in yönetiminde Akitanya'ya emin

436 Vössing, ss. 55 – 56.
437 Martindale, PLRE 2, s. 540.
438 Theophanes, s. 127, AM 5904, Not a3.
439 Sadece 421 yılında 7 ay için ortak imparator olmuştur ancak ömrünün son on yılında batıdaki gelişmeleri yönlendiren en etkili isim olmuştur.
440 Pryor ve Jeffreys, s. 8.
441 Ian Hughes, Thirteen Roman Defeats: The Disasters That Made The Legions, Pen and Sword Military, Barsley, 2023, (Thirteen Roman Defeats), ss. 224 - 225.

bir biçimde yerleşen Gotlar, Vizigot Devleti olarak tarih sahnesine çıkmışlardır[442]. 418 yılında Roma ile ittifak dahilinde İspanya'ya müdahale eden Gotlar geri çağırılmıştır[443]. Vandallar bu sayede tamamen imha edilebilecekken kurtulmuştur[444]. Fakat Vandallar ve diğer barbar güçleri yenmek bu dönemde henüz Roma yönetimi için ikinci plandadır ve III. Konstantius'un ana hedefi gasıp Maximus'un ortadan kaldırılması gibi gözükmektedir[445]. Vandalları taşkınlık yapmadıkça kendi haline bırakan bu politika, 420'ler boyunca Batı Roma ordularının başına geçen Kastinus ve selefi Asterius tarafından aynen devam ettirilecektir[446].

1.3.6. Doğu Roma Güçlerinin Batı Roma'ya Desteği

Artık 420'lerde Batı Roma'nın kendi sorunlarını çözemediğinin ilk sinyallerinin görülmesi nedeniyle, Adriyatik'in iki kıyısındaki donanma görevlerinin Doğu Roma donanması tarafından üstlenilmeye başlandığı görülmektedir. Olaylara bakılınca bu hususta, resmiyete dökülmemiş, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürecek bir mutabakata varıldığı anlaşılır[447]. Honorius ile kız kardeşi Galla Placidia arasında niteliği bugün hala tartışılan sorunlar çıkınca; Galla 422 sonlarında müstakbel batı imparatoru oğlu III. Valentinianus ile kızı Honoria'yı alarak Roma'ya kaçmış, ardından 423 yılında II. Theodosius'un Konstantinopolis'teki sarayına sığınmıştır. Aynı yıl içinde "26 Ağustos günü Honorius kırk yaşında ödemden" ölünce batı tahtına hanedanla alakası olmayan İoannes adında bir baş noter çıkmıştır[448]. 424

---

442 Ian Hughes, **Constantius III : Rome's Lost Hope**, Pen and Sword, Barnsley, 2021, ss. 114 – 122 içinde s. 119.

443 Vössing, s. 33.

444 Vössing, ss. 36, 54 - 55. İşte bu dönemde Vizigotlar ve Romalılar arasında halkının gördüğü muamele, Gensericus'un karakterini belirlemiştir. "Roma İmparatorluğu'nda bir 'kanun kaçağı' olarak geçirdiği uzun yıllar Geiserik'e şüpheciliğini koruması gerektiğini öğretmişti". Vössing, s. 54. "Gotların Hispania'daki Vandalların yarısından fazlasını yok ettiğini ve Hasdinglerin yalnızca, Ravenna'nın güvenmediği Got müttefiklerini Afrika'dan uzak tutmayı istemesi sayesinde kurtulduğunu kesinlikle unutmamıştı". Vössing, s. 55.

445 Hughes, Constantius III, s. 120.

446 Vössing, s. 34.

447 Elbette Ravenna'da, Konstantinopolis'le çatışmayı göze alan bir grup yönetime geldiğinde mutabakat ortadan kalkmakta ve statüko bozulmaktadır. Bu hususa özellikle 468'ta her iki Roma donanması imha edildikten sonra Rikimer döneminde değinilecektir.

448 İmparator Honorius'un kız kardeşi Placidia'ya ilgi duyduğu, ancak karşılık göremeyince ona düşman olduğu kaynaklara yansımıştır. Gerçek neden Ataulf'un eşi olduğu zamanlardan beri Gotlar ile bağı ve aynı yıl Tarrako'daki yenilgide payı olduğu suçlamasıdır. Jaques, Cilt: 3, s. 999. Bu arada, Atina akademisinde bir hocanın kızı olan Athenais, din değişirerek Eudocia ismini almıştır. Pulcheria ile güç mücadelesini kaybederek 443 yılında Kudüs'e sürülmesi putperest devlet

sefer mevsiminde bu gasıba müdahale edilememiştir[449]. "425'te II. Theodosius; isyancı İoannes'e karşı, magister militum Ardabourios ve oğlu Aspar komutasında Salona'ya baskın düzenleyen ve ardından Aquileia'ya deniz seferi yapan kuvvetler göndermiştir[450]". Bu hususta II. Theodosius karakterinden beklenmeyecek bir kararlılık göstermiş, Selanik'e kadar Alan asıllı iki komutanına eşlik etmiştir[451]. Amfibi sefer kuvveti bugünkü Hırvatistan kıyısının başat kenti Salona'yı, Adriyatik'in kuzeyine hâkim Aquileia'yı ve nihayet o güne kadar güç kullanılarak hiç alınamamış olan Ravenna'yı kontrol altına alarak batıda da Theodosius Hanedanı hakimiyetini yeniden tesis etmiştir. III. Valentininianus Ekim 425'te resmen tahta çıkmıştır[452]. Ravenna'nın alınması hususunda donanmanın pilot kaptan gibi yerli denizcilerden yardım almış olması mantıklıdır ancak tarihçi Sokrates Ravenna'ya varan dar su yollarında Bizans donanmasının kılavuzunun bir melek olduğunu belirtmektedir[453].

---

memurları için de sonun başlangıcı olmuştur. Kaegi, Decline of Rome, ss. 65 – 66. Özellikle tarihçiler arasında çok putperest olduğundan bu detaylar kaynaklarımıza yansımaktadır. "Boş tahtı, eskiden pek de tanınmayan bir primicerius notariorum (baş noter) hizmetinde bulunmuş İoannes adlı birisi gasp etmişti. Theodosius hızla harekete geçti; kesinlikle Pulcheria ve belki de Athenais'in zorlamalarının sonucudur. Batı İmparatorluğu'na, ne kadar kötü durumda olsa da, nispeten önemsiz bir devlet memurunun konmasını seyretmeye hiç niyeti yoktu". Norwich, Bizans I, s. 122.

449 Batı Roma yönetimi anlaşılan Ağustos sonundan Kasım'a kadar II. Theodosius'un müdahale etmesini beklemiştir. Ancak bu yıllarda evvelce Stiliko'nun oynamış olduğu rolü oynamakta olan başkomutan Kastinus, İoannes'i tahta çıkarmayı seçmiştir. Noter İoannes, Mayıs 425'e kadar Batı imparatoru kalmıştır. Kastinus 420 – 421'de saray muhafızları komutanı, 422 – 425 arasında ise Batı Roma orduları başkomutanı (magister militum) olmuştur. Martindale, PLRE 2, ss. 269 – 270. Aetius ve babası Gaudentius da gasıp İoannes'i desteklemişlerdir. Martindale, PLRE 2, ss. 21. Buna karşılık Kuzey Afrika komutanı Bonifatius, tamamen karşı çıkmış ve II. Theodosius'un güçlerine destek vermiştir. Dolayısıyla birkaç yıl sonra Vandallar karşısında başarısız olduğunda hanedana ihanet ettiğine dair anlatılar inandırıcı değildir.

450 Pryor ve Jeffreys, s. 8.

451 Galla'nın annesinin kuzeni Serena, Galla'yı yetiştirmiştir ve Stiliko'nun eşidir. Got hükümdar Ataulf ile evliliğine önce değinilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 637. II. Theodosius Placidia'nın augusta Valentinianus'un caesar unvanlarını tanıyarak yanlarına donanma ve sefer kuvveti vermiştir, Selanik'ten geri dönmüştür. Norwich, Bizans I, s. 122.

452 Galla sonraki 12 yıl boyunca oğlunun vasisi olacak ve 430'ların sonunda Vandallar karşısında başarısız olup gücünü bir miktar kaybetse de 450 yılındaki ölümüne dek siyasi bir aktör olarak kalacaktır. Nicholson, Cilt: 1, s. 637.

453 "O zamanlar Ravenna'nın çevresi bugünkünden çok farklıydı. Aradan geçen bin beş yüz yılı aşkın zamanda, deniz kilometrelerce içeri çekildi; şimdi gördüğümüz deniz seviyesine yakın meralar ve otlakların yerinde, bir zamanlar Venedik'te olduğu gibi adalarla kaplı bir lagün vardı. Dolayısıyla Ravenna gerçekten zapt edilemez oluşuyla ünlüydü. Korkak Honorius'un çeyrek yüzyıl kadar önceki Pollentia Savaşı'ndan sonra sarayını buraya kurdurmasının nedeni kesin olarak buydu, fakat, bu da Honorius'un şehre giden sayısız suyolu ve set boyunca ilave tahkimat yaptırmasını engellemedi. Bizanslıları bunu akıllıca görmezden geldiler; bir bakıma bunları lagünü geçmekte kullandılar; Sokrates çoban kılığına girmiş bir meleğin onlara kılavuzluk ettiğini öne sürer. Böylece müdafaa edenleri şaşkınlığı uğratmış ve 425'in başında, neredeyse hiç kayıp vermeden Ravenna'yı ele geçirmişlerdir. İoannes, sadece on sekiz ay tahtta oturduktan sonra, tutsak alındı ve zincire vurulup, Placidia'nın çocuklarıyla birlikte beklediği Aquileia'ya getirildi. … Bu arada

Honorius'un son yıllarında batı ile doğu arasında tırmanan gerilim yeniden azalmıştır. Galla'nın naipliği altında 425 yılında çocuk hükümdar III. Valentinianus'un batıya hükmetmeye başlaması, imparatorluğun iki yarısı arasında iş birliğinin yeniden kurulmasını sağlamıştır. Bu sıralarda sıra dışı bir biçimde Hıristiyanlara müsamaha ve Bizans'a dostluk gösteren Sasani şahı Yezdigerd'in ölümü II. Theodosius yönetimi için doğuda da olumsuz gelişmelerin habercisi olmuştur[454].

1.3.7. Vandal Krallığı'nın Kuruluş Dönemi

Roma dünyası I. Theodosius ölünce ikiye bölünürken, Afrika eyaletleri de bugünkü Libya'nın ortasında az nüfuslu bölgelerden geçen eski eyalet sınır çizgisini takip ederek ayrılmıştır[455]. Batı ve doğudaki imparatorluk saraylarının birbirleri ile rekabet eder hale gelmeleri barbar grupların göç hareketlerine karşı iş birliği için kritik fırsatları kaçırmalarına neden olmuştur. Bu gruplar arasında denizcilik tarihi arasından en önemli olanı, Cebelitarık ötesine denizaşırı bir göç yapan Vandal ve Alan konfederasyonudur. Vandal Krallığı'nın başkentinin Kartaca haline gelmesi ile Batı Roma'nın kontrolünde kalmış tüm Kuzey Afrika bölgelerinin eskiden beri ticari ve idari olarak bağlı oldukları bu bölgesel merkez kontrolünde yeniden birleşmesi şaşırtıcı olmamıştır[456]. Zira bu bölge Roma'nın yıktığı Kartaca medeniyeti kontrolündeyken de denizci karakteri ile öne çıkan bir bölge olmuştur. Atlantik

---

muzaffer askerlere (gaspçıyı destekledikleri için halka ceza olarak) Ravenna'yı üç gün yağmalama izni verildi. Ve şimdi altı yaşında olan Valentinianus, taç giyme töreni için Roma'ya götürüldü". Norwich, Bizans I, s. 122.

454 Şah Yezdigerd, Bizans ile iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Her iki imparatorluk kısa süre sonra göçebe halkların kararlı saldırıları ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Bu dönemde şimdilik önlerine kattıkları halkların baskıları hissedilmeye başlamıştır. "Kral Yezdigerd'in iyiliği ve hoşgörüsü Doğu Roma İmparatoruyla olan dostluğundan kaynaklanıyordu. Bu durumdan Mecuslar hoşnut olmayıp krala karşı ayaklandılar … Halk üzerindeki etkileri dolayısıyla Hıristiyanlardan korkuyorlardı. 410'la 420 yılları arasında Hıristiyan Kilisesi her yönde ilerlemişti". Gorgis David Malik, **Süryanilerin Tarihi**, çev. Vedii İlmen, Mezopotamya Kitaplığı, Yaba Yayınları, İstanbul, 2012, s. 164.

455 Nicholson, Cilt: 2, s. 910.

456 "Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla (395), bugünkü Libya'nın ortasından geçen kuzey - güney doğrultusundaki bir çizginin batısında kalan topraklar Batı Roma'ya, doğusunda kalan topraklar da Doğu Roma'ya (Bizans) bağlanmıştır. Batı Roma'nın Afrika eyaleti. V. yüzyılda İspanya'dan Afrika'ya geçen Vandallar, daha sonra da VI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir". Davut Dursun, "Afrika; Tarih", **TDVİA**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 418.

Okyanusu kıyıları zamanla Vandal başkentinin kontrolünden çıkacaktır ancak ilk aşamada Mısır ve Kireneika dışında tüm kıyılar boyunca Vandal kontrolü kurulmuştur.

Bazı kabilelerin belli dönemlerde nerede olduğunu tespit etmek, Roma için problem yaratmadıkları zamanlarda kaynaklara pek yansımadıklarından mümkün olmamaktadır[457]. Vandallar da Orta Avrupa'da iki ayrı odakta ortaya çıkmış görünmektedirler[458]. Kavimler Göçü süreci içerisinde bazı kavimler birleşerek konfederasyonlar kurmuşlar, bazı akraba kavimler de göç edenlerin ve kalanların farklı gruplar arasında kalması ile dönüşüme uğramışlardır.

Vandallar, Roma İmparatorluğu sınırlarını aşan kavimler arasında başlangıçta hiç dikkate değer bir grup değildir. Bu aşamada önemsiz boyuttaki bu Germen kabilesi, Tuna boylarından Galya ve sonra İberya'ya[459] kadar olan yolculukları süresince diğer kavimlere kıyasla önemsiz bir tehdit olarak görülmüş, büyük ölçüde bu sebeple imha olmaktan kurtulmuşlardır[460]. Ancak 420'lerde hızla İberya'da çevrelerinde bulunan diğer grupları bünyelerine katıp, 429'da Cebelitarık'ı geçtikten sonra; Roma eyaletleri Moritanya ve Afrika'yı ele geçirdikleri zaman, Roma düzeni için Hunlar ile birlikte en büyük iki tehditten biri haline gelmişlerdir. Kuzey Afrika üzerinde hakimiyetleri Kartaca'yı 439'da alıp başkentleri yapmaları ve orada ele geçirdikleri Roma donanmasını deniz akınlarında kullanmaları ile kesinlik kazanmıştır[461]. Bu aşamadan sonra yaklaşık bir yüzyıl boyunca Akdeniz'deki gelişmeleri sadece Romalılar değil, ayrıca Vandallar üzerinden de anlatmak daha doğru olacaktır. Vandallar, Akdeniz tarihine, 429 ile Belisarius komutasında Bizans güçleri tarafından siyasi varlığının sona erdirileceği 534 yılları arasında damgalarını vurmuşlardır.

Batı Roma donanması, Vandal donanmasının teşekkül etmesi ile ortaya çıkan meydan okumaya asla tam olarak karşılık verememiştir. Ancak Batı Roma'nın

---

457 "Thüringler ile Rüglerin ilk ortaya çıkışı 5. yüzyıldır, Attila İmparatorluğu'nun bir kısmını oluşturmuşlardı… ama [Rügler] Silezya'yı Siling Vandalları ile paylaşmış olabilirler". McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 115.

458 Vössing, ss. 11 – 22. McEvedy ise 305 yılı haritasında şöyle yazmaktadır. "Barbarlar arasındaki diğer önemli değişiklikler Vandalların Asding ve Siling kollarına ayrılması, Main Irmağı civarında Burgonların ortaya çıkışı ve imparatorluğa sığınan Bastarnae kabilelerinin ortadan silinmesidir". McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 100, Dipnot 1.

459 "Bu arada, bu topraklar hayli yaygın "Vendülüs" efsanesine rağmen adını bu isimden almamaktadır. Mağribiler 8. yüzyılda fethettikleri toprağı el-Endelüs olarak adlandırdıklarında, Vandalların burada söz sahibi olduğu kısa devri hatırlamaları için hiçbir sebep bulunmuyordu". Vössing, s. 37.

460 Andrew Merrills ve Richard Miles, **The Vandals, The Peoples of Europe**, Wiley-Blackwell, Chichester, 2010, ss. 27 - 44.

461 Vössing, s. 54.

varlığını sürdürmesi için, Kuzey Afrika'yı kontrol etmesi olmazsa olmaz şarttır. Bu döneme kadar işgallerle verimliliğini kaybetmemiş Batı'daki tek eyalet olan Kuzey Afrika, Batı Akdeniz'deki imparatorluk yönetimi için, stratejik açıdan en önemli ve tarımsal – ekonomik aktivite bakımından en değerli bölgedir. Bu eyaletin gelirleri İtalya'yı doyuran ve imparatorluk yönetiminin gelirlerini tedarik ettiği ana kaynaktır[462].

III. Valentinianus, komutanı hırslı Aetius[463] ve Afrika'daki magister militum Bonifatius[464] arasındaki güç dengeleri Vandal Krallığı'nın önce güçlenmesine imkân vermiştir. Sonra bu üç lider ortadan kalkmış, Vandal Krallığı da Batı Roma'yla yapılacak anlaşmalara güvenmeyen amansız bir düşman haline gelmiştir. 419 doğumlu III. Valentinianus'un (hük. 425 – 455) Batı Roma imparatoru ve Aetius'un giderek artan önemde bir magister militum olduğu otuz yıllık dönemi anlamak, ilk olarak Vandal Krallığı'nın nasıl bu kadar güçlendiğini ve III. Valentinianus'un öldürülmesinden sonra niçin Batı Roma ile bir ölüm kalım mücadelesine girdiğini anlamak için kilit önemdedir[465]. Vandal halkının Kuzey Afrika'ya geçtiği dönemde çocuk hükümdar III. Valentinianus, aslında maiyeti ve annesi Galla Placidia tarafından yönlendirilen hükümsüz bir imparatordur[466]. Vandallar Kartaca'yı ele geçirdiğinde, nihayet yönetimin dizginlerini eline almış olan III. Valentinianus, kızı ile Vandal kralı Gensericus'un oğlunun evlenmesi planına sadık kalarak Vandallara kilit önemde bir müttefik gibi davranmıştır. Vandallar da imparatorlukla savaşmaksızın bir nesil içerisinde yönetime dahil olacakları beklentisi ile saldırganlıklarını dizginlemişler, bu dönemde Kuzey Afrika'da yönetimlerini sağlamlaştırmış, donanmalarını güçlendirmişlerdir. Kuzey Afrika'da Vandal Krallığı'nın kuruluşunu 429 – 442 arasında on yıl kadar engellemeye çalışmışlardır. 442 yılında yapılan "anlaşmayla Batı Roma ile resmi olarak dost olan bağımsız bir devlet" olarak tanınmış, iki devletin hükümdarları çocuklarını evlendirme sözü vermiştir[467]. Ancak 440'lar boyunca resmi

462 Jonathan Conant, **Staying Roman: Conquest and Identity in Africa and the Mediterranean 439-700**; Cambridge University Press, Cambridge, 2012, (Staying Roman), ss. 51, 91, 93 - 94.
463 Martindale, PLRE 2, ss. 21 - 29; Nicholson, Cilt: 1, s. 28.
464 Martindale, PLRE 2, ss. 237 – 240; Nicholson, Cilt: 1, s. 255.
465 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1547 – 1548.
466 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 818. Vandal Krallığı'nın kurulduğu dönemde Galla ve favori komutanı Bonifatius devletin hâkimidir ve Bonifatius'un gözden düşüp tekrar hizmete alınması anlatısı günümüzde çok geçerli sayılmamaktadır.
467 Vössing, s. 59.

olarak tanıdıktan sonra Roma ileri gelenleri, aralarındaki siyasi çekişme ve iç savaşlarda Vandal gücünü yanına çekebilecekleri bir güç unsuru olarak kullanmak istemişlerdir. Bu safhada 451 yılında Kadıköy'de Kalkedon Konsili gerçekleşmesi önemlidir. Fakat 454 yılında III. Valentinianus devrin en öne çıkan komutanı Aetius'u öldürtmesi, Aetius'un adamlarının da III. Valentinianus'u 455 ilkbaharında öldürmesi ile tüm önceki anlaşmalar hükümsüz kalmıştır. Bundan sonra Batı Akdeniz'de Vandal Krallığı ile Batı Roma için iş birliği ihtimali kalmamış, ölümüne bir mücadele başlamıştır.

Batı Roma donanmasının Vandal Krallığı'nı asla gerçekten tehdit edememesi, buna karşılık Vandal donanmasının giderek Batı Roma'nın varlığını her bakımdan tehdit eder hale gelmesi; Doğu Roma donanmasının, Batı Roma donanmasına denizlerde Vandal donanması karşısında aktif destek vermesini zorunlu hale getirmiştir. Majorianus'un (hük. 457 – 461) kısa imparatorluk döneminde Vandal Krallığı'nı ortadan kaldırmak için donanma kurma girişimi Batı Roma donanmasının sabotaj ve ihanetle yok edilmesine yol açacaktır[468]. Aslında Konstantinopolisli bir aristokrat olan Batı Roma imparatoru Anthemius (hük. 467 – 472) ve Doğu Roma imparatoru I. Leo'nun (hük. 457 – 474) ortak girişimi de 468 yılında çok daha büyük bir fiyasko ile sonuçlanacaktır[469]. Bu defa Bizans donanması da yok edilmiştir. Vandal Krallığı kılıç hakkı ile Batı Akdeniz'in sahibi olmuştur. Doğu Roma, müflis ve kendi karasularını bile zor müdafaa edemeyecek kadar güçsüz hale gelmiştir. Batı Roma ise 468 fiyaskosunun ardından on yıl geçmeden yıkılmıştır.

Ancak beşinci yüzyılın başında Vandal halkı son derece önemsiz kavimlerden yalnızca birisidir. Vandallar, çeşitli kavimler ile birlikte, 405 veya 406 yılının son günlerinde donmuş olan Ren Nehri'ni Süevler ve Alanlar ile birlikte geçerek Galya'ya girmişlerdir[470]. Görünen o ki, bu harekete kendileri de Hunlar gibi göçebe olan Alanlar liderlik etmişlerdir[471]. Bu grupların göçü Güney Polonya ve Macaristan civarlarından başlamıştır. Gundericus ve Gensericus'un babası Vandal Kralı Godigisel'in bu gruplara liderlik ettiğini ima eden kaynaklar da vardır, ancak bu aşamada ittifakın

468 Vössing, s. 88.
469 Vössing, s. 92.
470 "405/406 veya daha muhtemel ki 406/407 kış ortasında" Merrills ve Miles, s. 37.
471 Hyun Jin Kim, The Huns, Peoples of the Ancient World, Routledge, Abingdon, Oxon, 2016, (Huns), s. 78.

küçük ortağı Vandalların liderliği almış olmasını pek mümkün görünmemektedir[472]. Hunlar, batıya yönelerek "Germania'nın merkezi" üzerinde hakimiyet kurdukça, bu küçük kavimler hareket etmişlerdir[473]. Eğer Roma, Hunlar ile ilişkilerini onarıp, ittifakı 408'de Stiliko'nun öldürülmesinden sonra yinelemek için çaba gösterseydi, belki ufak kavimler sınırları aştıktan sonra bile durum kontrol altına almaları muhtemeldir[474]. Çin'de "Vudi'nin politikaları", böyle bir yaklaşımın uzun vadede yerleşik imparatorluğun lehine olacağını göstermektedir[475]. Ancak Romalılar zaman zaman haraç ödemek zorunda kalsa da, mağrur bir şekilde "Çinlilerin Hunlara yaptığı gibi vasal statüsünü kabul etmeyi" ve Hunların kendi iç sorunları ile yüzleşeceği "daha elverişli askeri ve jeopolitik bir durumu" beklemeyi tercih etmemişlerdir[476]. Bundan zararlı çıktıkları aşikardır.

Galya 407 ve 408 yıllarında bazı kavimler tarafından yağmalanmıştır ancak sayıca az olan Vandal güçlerinin bunda ne kadar rolü olduğu tartışılmaktadır[477]. Bu aşamada ne Vandallar ne de Romalılar bu göçün Kuzey Afrika'da son bulacağı tahayyül edebilirlerdi[478]. Yeni gelen bu kavimlerden ziyade, Romalı isyancı komutanlar Galya'da düzeni tamamen bozunca, "409 ortasında, Vandallar, Alanlar ve Süevler, Akitanya içine ve Pirenelere doğru yürümüştür[479]". Got lideri Alarik, Roma'yı yağmaladıktan kısa süre sonra 411'de ölmüş, kavmi ise İtalya'dan çıkarak hem İberya'ya hem de Galya'ya yayılma imkânı sunan Akitanya'ya bir nesil içerisinde yerleşmiştir. Önceki bölümde Athaulf'tan I. Theodorik'e kadar Vizigot Krallığı'nın

---

472 Vössing, ss. 14 – 15.

473 Raoul McLaughlin, The Roman Empire and the Silk Routes: The Ancient World Economy and the Empires of Parthia, Central Asia and Han China, Pen and Sword History, Barnsley, 2016, (Silk Routes), s. 213.

474 Alan, Vandal ve Süevlerin Ren Nehri'ni aştığı 406 yılında, Radagais'i yenilgiye uğratan Hun hükümdarı Uldız'ın birlikleri idi. Vössing, ss. 20 – 21, 23, 25.

475 Kim, Geopolitics in Late Antiquity, s. 47; Han imparatoru Vudi ile Pontus Kralı II. Mithridates'in hükümdarlık zamanları çakışır, her ikisi de M.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkıp yarım asır hüküm sürmüştür. Bauer, Antik Dünya, ss. 679, 682, 684, özellikle 682.

476 Kim, Geopolitics in Late Antiquity, s. 47

477 Merrills ve Miles, s. 39.

478 "İmparatorluğun müdafaasının başarısızlığa uğramasının yapısal sebeplerinin tarihi olaylarda karşımıza çıkan tesadüflerle nasıl iç içe geçtiğini gördük. Gerçekten de Vandalların 420'li yıllardaki kaderinin pamuk ipliğine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu pamuk ipliği kopabilir, Afrika'daki kırsal bölge (bu kadarını "öngörebiliyoruz") belirli bir dönem boyunca güvende kalabilirdi ve bu sayede son zamanlarda ona bağımlı hale gelen Batı Roma Imparatorluğu da. Ama ne zamana kadar? Imparatorluğun batısının Vandalların çöküşüyle çözülemeyecek temel sorunları göz önünde bulundurulduğunda, burada tahminde bulunurken ihtiyatlı olmak gerekiyor". Vössing, s. 36.

479 Merrills ve Miles, s. 40.

kuruluşuna değinilmiştir. Vizigotlar III. Konstantius ile iş birliği içerisinde, İberya'daki kavimleri baskı altına almak karşılığında Romalılar ile mutabakata varmışlardır[480]. Roma ve Vizigot ittifakı sonucunda İberya'nın özellikle zengin bölgelerindeki barbar grupları temizlenmiştir. Böylece İberya'ya giren bu grupların bakiyeleri, o zamana kadar aralarında belki de en önemsiz grup olan Asding Vandal hükümdarları altında zoraki bir konfederasyon kurmuşlardır. Vizigot güçleri Galya'ya çekildikten sonra geride kalan güç boşluğunu Vandallar kısa sürede doldurmuşlardır. Dağlık Galiçya'da kendilerine katılanlar ile güçlenerek İberya boyunca adım adım güneye yayılmışlardır[481]. Hunlar, Franklar ve Gotlar gibi büyük kavimler tarafından kolayca imha edilebilecek kadar küçük ancak bir kez zengin ve asırlardır işgal ordusu görmemiş Afrika'ya geçebilirlerse önlerine çıkan tüm engelleri aşabilecek kadar büyük bir konfederasyon haline gelmişlerdir. Şartlar onlardan önce İspanya'ya gelen tüm kavimlerden farklıdır.

Bu gelişmeler, hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Gensericus'un büyük kardeşi Gundericus zamanında gerçekleşmiştir. Gundericus idaresi altında önce Süevleri yenmişlerdir. Ardından Vizigot federe birlikler tarafından yalnız bırakılan Roma ordusunun yenmişlerdir. Böylece İberya'daki en büyük güç haline gelmişlerdir[482]. Tarrako Zaferi aynı zamanda Vandal konfederasyonunun "topyekun ve sürratle Hıristiyanlaşmasına sebebiyet veren" bir dönüm noktasıdır[483]. Ancak bu durum yarımadada geriye kalan diğer güç olan Süevler ile tekrar çatışmayı adeta zorunlu kılmıştır[484]. Güneydoğuya ilerleyen Vandallar tarafından geride bırakılan

---

480 Hughes, Constantius III, ss. 105 – 113.

481 "Vandallar Endülüs'teydiler ve buradan Afrika'ya bakıyorlardı. Gotların on beş yıl önce olduklarından çok daha rahat bir konumdaydılar. Ne rakipleri bulunuyordu ne de bir Roma saldırısı tehdidi". Vössing, s. 36.

482 Kuzeydoğu İspanya'da 422 yılında sefer yapmakta olan Vandal Kralı Gunderik, ilk olarak Süev güçlerini yenmiştir. Ardından Doğu İspanya'da Vizigot müttefiklerinin topluca firarı ile yalnız kalan Flavius Kastinus'un Roma ordusunu Tarrako'da ağır bir yenilgiye uğratmıştır, böylece Vandallar İspanya'da başat güç haline gelmiştir. Jaques, Cilt: 3, s. 999.

483 Vössing, s. 46. ""İmparator Konstantius Ravenna'da üçüncü konsüllüğü sırasında öldü. Bir magister militum olan Kastinus, Got (auxilia) yardımcı birlikler ve büyük bir müfreze asker ile Baetica'da Vandallara bir saldırı başlattı. Ancak etkisiz bir kuşatma ile onları açlıkla, teslim olmaya hazırlanacak noktaya kadar, yorduğu zaman, tedbirsiz bir şekilde onlarla açık savaş girişti ve yardımcı birliklerin vefasızlığı ile ihanete uğradıktan sonra yenildi. Akabinde (Kastinus) Tarrako'ya kaçtı". Hydatius, **The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire**, çev. Richard W. Burgess, Oxford Classical Monographs, Oxford University Press, New York, 1993, ss. 86 – 87.

484 Bu aşamada Güney İberya'yı almış ve muhtemelen Kuzey Afrika'ya geçmeyi tasarlamakta olan iki kardeş Vandal hükümdarı, gemi inşa programına Vizigot saldırılarının bakiyelerinin kendilerine

Galiçya'nın hâkimi olan ve Lusitanya'ya (Portekiz) ilerlemekte olan Süev Kralı Hermigarius, 428 yılında Merida'da saldırdığı Vandal konfederasyonu tarafından hezimete uğratılmış, kaçarken Guadiana Nehri'nde boğulmuştur[485]. Artık Gundericus ölmüştür ve bu Gensericus'un ilk büyük zaferidir.

Gensericus'un tahta ortak olduğu 420'lerin ortalarında Vandallar denizlere açılmak konusunda iki önemli gelişme kaydetmişlerdir: İlk deniz akını ve ilk tersane. Gensericus'un bu erken evrede ne ölçüde müdahil olduğu tespit edilemese de, 425 yılında kadırgalardan değil, sivil gemilerden oluşan bir Vandal filosu Balear Adaları üzerine sefer yapmış, adaların gafil avlanan halkına karşı kolayca üstün gelmiş ve bol ganimet elde ederek geri dönmüşlerdir. Aynı yıllarda Baetica eyaletinin merkezi Hispalis (Sevilla) ve Karthaginensis eyaletinin merkezi Kartagena (Carthago Nova), yani İberya'nın iki önemli liman kenti Vandal konfederasyonun etki alanına girmiştir[486]. Önce Kartagena alınmış ve Vandallar ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Ancak Sevilla iki şiddetli hücum ile zor kullanılarak alınmıştır[487]. Bu iki önemli liman kentinin; ilk Vandal donanmasının inşasına zorlama ile mi, yoksa gönüllü olarak mı iştirak ettikleri tam olarak bilinmemektedir, zira müstahkem kentler Romalı karakterlerini bu dönemde korumaktadırlar. Ancak görece küçük Vandal konfederasyonu; yeni bir olası Vizigot akınından önce İberya'dan ayrılmak arzusu içinde olunca, yerli Romalı halk da onların eyaletlerini terk ettiğini görmek için Fas kıyılarına geçişlerini desteklemiş olabilir[488]. Vandallar bu tarihlerde kendilerine

---

katılmasından sonra hız vermiş olmalıdır. Romalılar ile her zaman iyi ilişkiler içinde olmadığını bildiğimiz Süev Kralı'nın, para veya topraklarının tanınması karşılığında Roma yönetimi tarafından saldırmaya teşvik edilmiş olması ihtimali üzerinde durulmaktadır.

485 Jaques, Cilt:2, s. 655.

486 "425'te ilk deniz yolculuklarına çıkıp Balear Adalarına bir akın gerçekleştirdiler. Ve sonrasında Kartagena'nın fethine muvaffak oldular. Kartagena limanı, gemileri ve denizcilik bilgisini onların erişimine açtı. Bundan hemen sonra deniz yolculuğu imkânlarını ve Cebelitarık Boğazı'nın Afrika'da kalan kısmı olan Moritanya'daki vaziyeti araştırmaya başladılar". Vössing, s. 36. Vandallar, evvelce Galiçya'da yaptıkları gibi İspanya'daki kentler ile uzun vadeli ilişkiler düşünmedikleri için daha acımasız bir tutum takınmışlardır. Sevilla'ya ikinci saldırılarında kiliseleri gaddarca yağmalamaları bu tavır değişikliğin açıkça göstermektedir. Vandalar artık İspanya'yı deniz ötesindeki operasyon için donanma kuracak paranın zorla veya uzlaşma ile toplanacağı terk edilecek bir saha olarak görmektedirler. Şehirler anlaşırsa para ve bilgilerinden istifade edilmekte, direnirlerse alındığında halkları ve zenginlikleri boyunduruk altına alınmaktadır.

487 "Galiçya'da denedikleri gibi, Roma'nın Hispania'da bulunan sivil nüfusu ve Roma şehirleriyle bir çıkar dengesi gözetmeyi artık umursamıyorlardı bile. Bilakis bunun tam tersi söz konusuydu: Vandallar iki defa Sevilla'ya hücum etti, hedeflerini ise özellikle kiliseler oluşturuyordu". Vössing, s. 36.

488 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 51.

katılmaya devam eden Alanlar ile atlı okçu desteğine de sahip olmuşlardır. Ancak yine de hareket halindeki diğer kavimlere kıyasla asker kaynakları kısıtlıdır.

1.3.8. Vandal Konfederasyonu Cebelitarık Boğazı'nı Geçişi ve Moritanya Eyaletinde İlk Fetihleri

Gensericus'un büyük kardeşi Gundericus ikinci Sevilla istilası sırasında ölmüştür. Yeni liderleri Gensericus'un vizyonu ise tüm diğer barbar krallardan farklıdır[489]. Kaynaklarda ismi Geiserik biçiminde de görülen Gensericus, Vandal Krallığı'nın kurucusu ve en önemli hükümdarı olacaktır. Hasding ve Siling Vandalları ile Alanlar ordusunun çekirdeğini teşkil etmişlerdir. İspanya'da kendisine katılan grupları da geri çevirmemiştir, "Hispano-Romalı" denizciler sonraki Vandal deniz gücünün en önemli kaynağı olacaklardır, ayrıca bir miktar Got ve Süev de onlara katılmayı seçmiş, Kuzey Afrika'ya vardıktan sonra bu kökensel ayrımlar önemsizleşmiştir[490]. Daha önce hiçbir barbar grubu oraya ulaşamadığı için dokunulmamış halde kalmış yegâne bölgeye geçmenin getireceği imkanların bilincindedir[491]. Yağmalanmış Galya ve artık daima tehdit altındaki İberya'ya kıyasla, beşinci yüzyılda Batı Roma'nın en zengin ve üretken bölgesi olan Kuzey Afrika eyaletlerinde (tüm eyaletleri kapsayan yönetim birimi Diocesis Africensis) güven içinde olacaklarını anlamıştır. Afrika eyaleti hem "Doğu ve Batı Akdeniz arasındaki dar boğazdaki stratejik konumu" hem de "tahıl, zeytinyağı ve şaraptan alınan yıllık ayni vergiler" sayesinde Roma kentini ve tüm yönetici zümreleri besleyen kritik bölgedir[492]. Sonuçta "80.000 kadar Vandal İspanya üzerinden göç etmiştir ve M.S. 429'da Roma'ya tahıl sağlayan zengin tarım arazilerini ele geçirmek için Kuzey Afrika'ya geçmişlerdir[493]". Ravenna yönetiminin koyduğu yasaklar hatta kilisenin katıldığı karşı propaganda faaliyetlerine rağmen bu denizden göç göz göre göre

489 "428'deki ikinci yağmada Kral Gunderik öldü, 40 yaşındaki üvey kardeşi Geiserik ise halefi oldu. Vandalların Avrupa'yı terk etme planı gün gibi ortadaydı ve daha da şaşırtıcı olan, onlara Roma tarafından karşı gelen olmamasıydı. Ama Romalıların gerçekçi bir savunma yapma şansı var mıydı ki?" Vössing, s. 36.

490 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152.

491 Alarik donanma kurmayı başaramadığı ve ömrü yetmediği için Got kavmini 410'da Güney İtalya'dan Kartaca bölgesine geçirememiştir. Fakat Kuzey Afrika'nın zenginliği bir süredir barbar kavimler tarafından da bilinmektedir.

492 Conant, Staying Roman, s. 1.

493 Mc Laughlin, Silk Routes, s. 213.

gerçekleşmiştir[494]. Yalnızca Bonifatius'un emri altında Diocesis Africensis'in Fas'tan Libya'ya uzanan kıyılarına dağılmış her ne kara ve deniz güçleri varsa onlar bu geçişe engel teşkil etmektedir[495].

Fakat bu aşamada Gensericus'un öngöremeyeceği bir sorun vardır. Kuzey Afrika, Batı Roma eyaletleri arasında erken Hıristiyan olmuş bölgelerden birisidir ve dini açıdan idarecilerine sorun çıkarabilmektedir[496]. İznik Amentüsü'ne bağlı olanlar ile Donatist mezhebinin fanatikleri arasında şiddet olayları görülmektedir. Eyaletten, Büyük Konstantinus'tan önce putperest idareciler yüzünden, daha sonra da mezhepsel çatışmalar yüzünden önemli din şehitleri çıkmıştır[497]. Vandallar hakkında Kuzey Afrika'da yazılmış tüm kaynaklar bu mezhep mücadelesini merkeze almakta, denizcilik gibi konularda suskun kalmaktadır. Yerli Romalı halk, kendileri bu dönemde tamamen Ariusçu Hıristiyan mezhebe girmiş olan Vandallar ile işgal sürecinde çatışmaya girmişlerdir[498]. Gensericus, Kartaca'yı aldıktan sonra giderek daha dengeli bir politika izlemiştir. Kendi maiyeti ve yöneticiler arasından Ariusçu olmayanları görevlerinden almıştır fakat halka inen bir baskı uygulamamıştır. Fakat

---

494 "Gerçekten de barbarlara gemi tahsis edilmesine karşı sıkı yasaklar getirildi fakat gemiler kolayca ele geçirilince bunların hiçbir etkisi olmuyordu. Bir Romalı donanma harekatı için en azından karşıya geçişin ne zaman yaşanacağının bilinmesi gerekiyordu". Eyalette artık bir Roma sahra ordusu bulunmamakta, başka bölgelerdeki komutanlar iç savaş yapmakta, Güney Fransa'daki sözde müttefik federe Vizigot askerleri bu kargaşada kolayca emirlerin birbiri ile çeliştiğini iddia edip tarlalarını ekip biçmektedir. Sadece Kuzey Afrika güçleri bu geçişi engellemekle ilgilenmektedir. Vössing, s. 37. Ancak bunlar son derece yetersiz ve eğitimi sınırlı birliklerdir.

495 Dolayısıyla Batı Roma, iç savaş döngüsünden çıkmadıkça, Vandallar veya başka bir grup, er geç Kuzey Afrika'nın barış ve refahını bozmak için geçişi gerçekleştirecektir. Batı Roma'nın sorunu askeri gücünün olmaması değildir. Sorun komutanlarının sürekli iç savaşa tutuşmasına yol açan devletin liyakati ve sadakati ödüllendireceğine inançlarını kaybetmiş olmasıdır.

496 Kuzey Afrika'da yerel isyanlar dışında bir huzursuzluk olmamaktadır ve bunlar eskiden beri dini kaynaklı değildir. Bowersock, Brown ve Grabar (Ed.), Interpreting Late Antiquity, ss. 154 - 155. Vandal, Vizigot ve özellikle Frank gruplarının dolandığı Batı Avrupa topraklarında putperestlik hâlâ bazı bölgelerde önemli iken, Kuzey Afrika'daki Romalılar neredeyse tamamen, Berberi kabileler ise büyük ölçüde Hıristiyan olmuştur. Bölge dini açıdan oldukça homojendir. Bu yapıda yalnızca Musevi inancına sahip gruplar dikkati çekmektedir.

497 Andrew Merrills (Ed.), **Vandals, Romans and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa**, Routledge, 2004, (Merrills , Vandals, Romans and Berbers), ss. 259 - 269.

498 Örneğin Franklar bu dönemde putperesttir. Vitalı Viktor gibi Kuzey Afrikalı ruhbanlar, Vandallar hakkında kafir ve dinsiz gibi ifadeler kullansa da, Vandallar putperest bir halk olmaktan çıkmıştır. Sorun mezheptir. Vössing, ss. 43 – 46. Ancak kaynaklar bu Hıristiyanlaşmanın 422 yılında Kastinus'u yendikleri Tarrako Muharebesi sırasında çok ani ve tam olduğunu belirtir, lakin bu aydınlatılamamaktadır: "Salvianus bununla ilgili Vandalların bu muharebeye tabiri caizse ellerinde Kitab-ı Mukaddes ile başladıklarını söylemekle kalmaz, ayrıca korkunun ve sahici bir kafa karışıklığının onları bu noktaya getirdiğini de belirtir. Vandalların o zamanki durumları hakikaten de umutsuzdu. … Böyle bir senaryoda, zaferden sonra kurtulan halkların bütün olarak yeni inancı benimsemeleri ve Tanrı tarafında seçilmişlik gibi özel bir duyguyla birleştirdikleri hiç de akıl almaz değildir". Vössing, s. 46.

tarihleri görevden alınan ve haksızlığa uğrayan kişiler yazdığı için kaynaklarımız Vandallar hakkında son derece olumsuz bir tablo çizmektedir. Özellikle oğlu Hunnericus hakkında kaynaklarda neredeyse sadece yaptığı baskı anlatılmaktadır[499] ve varisleri zamanında da yerli halk ile çatışmalar yeniden alevlenecektir.

Bu ilk Vandal donanmasının büyük ölçüde nakliye gemilerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Önceki bölümde Gainas'ın Got güçlerinin Çanakkale Boğazı'nı geçmesinin bir diğer barbar komutan olan Frivitta tarafından nasıl engellendiği incelenmiştir. Ancak bu defa Roma savaş gemileri Cebelitarık'a intikal ederek geçişi engellememiştir[500]. Batı Roma'ya ait bütün Afrika eyaletlerinin kontu (comes Africae) olan Bonifatius'un neden bu geçişe göz yumduğunu anlamak zordur, zira bu denizaşırı göç yüzünden her şeyini kaybeden o olacaktır. Hydatius Bonifatius'un ayrıca Tarrako Savaşı için birliklerini alarak Kastinus'a katılmak yerine 422'de savaştan kısa süre önce yeni görev yeri olarak atandığı Afrika'ya geçtiğini iddia etmektedir[501].

Elimizdeki yazılı kaynaklara eleştirmeden baktığımızda çizdikleri tablo, Bonifatius'un olası bir iç savaşta Vandal konfederasyonunun insan gücünü kullanmak isteği ile onları davet ettiğine işaret etmektedir. Hatta onları taşıyan donanmanın onun emrinde olduğunu iması da vardır. Fakat Bonifatius'un III. Valentinianus'un Batı Roma tahtına çıkmasında önemli hizmetleri olmuştur ve imparatorun annesi Galla Placida'nın dostu ve sadık hizmetkarıdır. Aetius'un (ö. 454) bir iftira ile onu gözden düşürmeyi başardığına ve bu aşamada Vandal güçlerini davet ettiğine inanmak için

499 Vössing, ss. 97 – 100.

500 "Afrika'nın Romalı müdafaacıları gördüğümüz üzere yerlerinde bulunmadığı ve Vandallar için daha büyük tehlike teşkil eden başka halklar da olmadığı için, boğazı geçiş konusunda deniz Vandalların baş düşmanı olmuştu. Fakat belli ki buna iyi hazırlanmışlardı. 429 yılının Mayıs ayında Kral Geiserik beraberindeki tüm halkla (Vandallar ve ona tabi olmak isteyen herkes) Cebelitarık Boğazı'nı geçti. O zamanda gemilere bindirilen "yaşlılar, gençler ve çocuklar, köleler ve efendiler" (Vitalı Victor 1, 2) olmak üzere takriben 80.000 insan bulunuyordu. Bu insanlar farklı yerlerden geliyordu (Tarifa ve Algeciras limanları karşımıza çıkıyor, Afrika tarafında ise bugün Tanca olan Tingis ve bugün Septe olan Septem aynı işlevi gördüler). Ve güzergâhına göre uzunluğu yaklaşık 15 ila 30 km arasında olan geçişte muvaffak oldular. Mauretania Tingitana eyaleti idari açıdan Hispania'ya aitti. Bu sebeple, Kastinus'un 422 yılında Vandalları ezmek için tüm güçlerini topladığında ve daha sonra beraberinde İtalya'ya götürdüğünde bu eyalete ait gezici birlikleri de karşı tarafa geçirdiği tahmininde bulunabiliriz". Vössing, s. 47.

501 "Akabinde (Kastinus) Tarrako'ya kaçtı. Bonifatius sarayı terk etti ve Afrika'yı işgal etti". Hydatius, ss. 88 – 89. Aslında Bonifatius ve Kastinus rakiptiler ve Kastinus'a katılması emredilmişse bile Bonifatius'un bunu yapmamasında şaşırtıcı bir taraf yoktur. Ayrıca Galla Placidia, oğlunun tahta çıkışından önce gasıp İoannes'i desteklemiş Kastinus yerine Bonifatius'u tutmaktadır ve Afrika yönetimini ona sadakatinin ödülü olarak vermiştir. Yani Bonifatius Afrika'yı işgal etmemiş, çakışan emirler arasından işine geleni seçmiştir.

nedenimiz yoktur[502]. Bilakis Bonifatius, tüm ordunun komutasını isteyen Aetius'u İtalya'dan püskürtmeyi başaracak ancak savaşta aldığı yaralar sebebiyle ölecektir. Dolayısıyla Vandal güçlerini denizden geçirdiği iddiasının ölümünden sonra siyasi düşmanları tarafından siyasi amaçlarla yazılmış olması daha mümkündür.

Adını günümüzde Tanca olarak bilinen Tingis kentinden alan Moritanya Tingitanya'ya varan Vandal liderliğindeki konfederasyon, 429 yılında hemen doğuya doğru ilerlemeye başlamıştır. Ana kol Fas ve Cezayir kıyısı boyunca gemilerle eşgüdümlü ilerlemiştir, ancak iç kesimleri kontrol almak için ayrılan Vandal ve Alan gruplarının da faal olduğu bilinmektedir[503]. Adını eyalet başkentleri Şerşel (Caesarea Mauretania) ve Setifis'ten alan Moritanya Caesariensis (Batı Cezayir), Moritanya Sitifensis ve Numidya eyaletlerini görece kolay bir biçimde alan barbar güçleri Zeugitanya eyaletine kadar görece kolay bir biçimde her sene adım adım ilerlemişlerdir[504]. Ancak bu ilerlemenin hiç direnişle karşılaşmadan ilerlediğini söylemek doğru olmaz. Hızla Doğu Cezayir'den Tunus'a geçişin anahtarı ve Zeugitanya'nın merkezi olan Hippo Regius'a (Bone, Doğu Cezayir kıyısının en önemli şehri ve piskoposluk merkezi) varırlar ve 430 yılında kuşatırlar[505]. Latin Hıristiyan inancı için son derece önemli olan kentin piskoposu Aziz Augustinus, bu kuşatma sırasında eceliyle ölmüştür. Hem kent halkı hem de kuşatmacılar yıllar sürecek bu kuşatma döngüsünde salgın ve açlıktan çok zarar görecektir. Vandallar aslında kazanımlarını sağlamlaştırmadan ilerlemektedirler. Bonifatius, Ravenna'daki saray

---

502 "Placidia tarafından Afrika'dan İtalya'ya Aetius'a rakip olması için çağrılan Bonifatius saraya dönmüştü. Aetius makamından indirilmiş ve Bonifatius onun yerine getirilmişti fakat birkaç ay sonra Aetius'a karşı savaşta aldığı bir yaradan öldü. Damadı Sebatianus yerini aldı ancak yenildi ve Aetius tarafından saraydan sürüldü". Hydatius, ss. 92 - 93; Frassetto, s.4. Aetius kısa zamanla Batı Roma'da tahtın arkasındaki güç haline gelecektir.

503 Vandal yönetimi altında yazılan eserler daha çok dini baskılara odaklanmaktadır, sonraki yüzyıllarda kaleme alınan eserlerde bu ilerleyişin ne kadar hızlı olduğuna ilişkin argüman ilk Vandal ilerleyişi sırasında faklı kentlerde din şehidi verilmiş olmasına dayanmaktadır. Ancak Vandal güçlerinin 429 yılında Fas'a geçtiği ve diğer yerleşimlerle vakit kaybetmeden 430'da Sitifis ve Hippo Regius'a ulaştığı dışında diğer veriler çıkarımdır. Tüm bu din şehitlerinin ilk iki yıl içerisinde öldürülmüş olduğu kesin değildir. "Her halükârda olaylara mesafe koyarak bakıp 429'dan sonraki beş yılı tek bir sonuca bağlamak mantıklı olacaktır: Vandallar Afrika'ya geldiler ve buraya yerleştiler".

504 Aslında günümüzde Doğu Cezayir ve Tunus toprakları hariç tüm "bölge beşinci yüzyıldan beri güçlerini kıyıdan uzak iç bölgede sağlamlaştırmış Berberiler tarafından yönetilmektedir" ancak Notitia Dignitatum bölgede sıra dışı şekilde hem vali hem de "yerel askeri komutan" görevlerinin aynı kişiye verildiğini ifade etmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 988.

505 "Kartaca'dan sonra Afrika'nın en büyük ikinci şehri ve bir liman kenti olan Hippo Regius'a yaklaştıklarında Bonfiatius harekete geçmek zorunda kaldı ve mücdeleye hazır olduğunu bildiridi. Ancak yenildi ve 430 yılının Haziran ayında şehrin surlarına çekildi". Vössing, s. 52

vasıtasıyla Doğu Roma'dan destek güçleri çağırmıştır. Bu lojistik açıdan zor operasyonun derhal düzenlenmesi, Bonifatius'un Vandal güçlerini çağırmış olduğuna inanılmasını güçleştirmektedir, zira III. Valentinianus yönetiminde hıyanet içinde olduğu düşünülen komutanların yardım çağrılarına cevap verilmemektedir. Zaten destek verildiği zaman da sıklıkla bir barbar kavmi diğerinin üzerine yollanmaktadır. Fakat zengin Kuzey Afrika ve Galla Placida'nın dostu Bonifatius için özel bir çaba gösterilmiştir. Sonuç alınamamasının sebepleri Vandal gücünden ziyade lojistik zorluklarda aranmalıdır.

Doğu Roma donanması, sefer kuvvetini taşımıştır ancak başka bir rolü olduysa bile kaynaklara yansımamıştır. Aspar komutasındaki Doğu Roma takviye kuvvetlerinin katıldığı bu operasyon, 431'de Vandal ilerleyişini yavaşlatmış ama kalıcı bir başarı elde edememiştir. Vandal güçlerinin bu aşamada geniş bir sahaya yayılmış oldukları, ancak bölgeden tamamen atılamadıkları, belirli bir başarı elde edemeyen Doğu Roma deniz güçlerinin de ilk sefer mevsimi sonunda geri döndüğü anlaşılmaktadır. Mahsul birkaç sene Hippo Regius ve çevresindeki tarlalarda hasat edilemeden kalmış, kuşatma aralıklarla sürmüştür[506]. Fakat Vandal güçleri her fırsatta kente yaklaşmaktadır, 435 yılında kuşatma hala devam etmektedir. Daha fazla dayanacak gücü kalmayan Hippo Regius kenti Gensericus'a teslim edilmiştir ve Vandal Krallığı'nın ilk başkenti olmuştur. Bu yüzden 435'te taraflar anlaşmaya ikna olmuşlardır[507]. Kuzey Afrika'nın tahılı İtalya için de elzemdir. Batı imparatoru III.

---

506 "Konstantinopolis'te batının yardımına gitme kararı alındı ve general Aspar komutası altında bir Bizans donanması Kartaca'ya ulaştı. … 14 ay sonra elleri boş bir şekilde Hippo'dan geri çekildiler". Vössing, s. 52. Aetius ve Galla Placidia arasındaki anlaşmazlıkların bu sıralarda açık savaş halini alması bu ilk başarıları tehlikeye atmıştır.
"Görünen o ki Aetius Bonifatius'un birliklerini de alıp Hippo Regius'tan beraberinde getirmesini talep ediyordu. … Bu bir yana, Konstantinopolis'te Aspar'ın vazifesinin 434'te sona erdiğine kanaat getirildi ve onu geri çektiler. Büyük ihtimalle bunu kendisi istemişti. Onun bu meselenin sonuçlarının bilincinde olmadığını tasavvur etmek olası görünmüyor". Vössing, s. 53. Konstantinopolis, yine iç savaş tutuşan Ravenna yönetimi kendi davasını üstlenemezken artık çaba harcamak istememektedir ve Vandallar henüz elde edemedikleri en verimli Tunus arazilerini Batı Roma'ya bırakmaya söz verip müttefik halklar arasına katılırlarsa Batı Roma'nın onlarla anlaşması gerektiği görüşünü Ravenna'ya kabul ettirirler. Aspar, bu dönemde bir itibar kaybına uğramamıştır. Fakat 468'deki hezimetin gerçek sorumluları olan I. Leo ve ailesi suçu Aspar üzerine yıkıp kendilerini kurtarmışlardır. Vandal Krallığı'nın ilk başta Aspar'ın görevini yapmaması ile kurulabildiğini, 468 hezimetinde de ihanet içinde olduğunu iddia etmişlerdir ve Aspar'ın anısı sonraki tüm vakayinamelerde lanetlenmiştir.

507 Bunun sonucunda Gensericus 436 – 439 arasında burada ikamet etmiştir. Vitalı Viktor kenti yaktıklarını iddia etmektedir ama arkeoloji bunu desteklememektedir ve Augustinus'un kütüphanesi eksiksiz korunmuştur. Nicholson, Cilt: 1, s. 725.

Valentinianus, Vandal Krallığı'nın kurulmasını İtalya'da kıtlık nedeniyle isyandan korktuğu için hemen tanımıştır[508].

Vandal donanması bu aşamada hâlâ çok zayıftır ancak Cebelitarık'ın karşısındaki Tingis ve Septem limanları Vandal kontrolünde kalmıştır. Donanma muhtemelen her iki Roma donanmasının saldırı menzilinden olabildiğince uzağa çekilmekle varlığını korumuştur. Bu dönemde denizlerde Vandallar dışında korsanlık yapan başka küçük gruplar da vardır ve Roma birliklerinin Kuzey Afrika'ya destek verme teşebbüslerini tehlikeli hale getirmektedirler. Bunlar arasında en güçlenmiş olan grup olan Kontradis'in korsanları 438 yılında imha edilmiştir[509]. Fakat böyle grupların varlığı Vandallara denizlerdeki güç boşluğunu göstermiştir.

Vandallar batıya ilerledikçe Moritanya Tingitanya'nın (Fas) iç bölgelerinde, 431 seferinden sonra giderek Vandallar yerine Berberi kavimlerin yeniden egemen olacağı yavaş bir dönüşüm başlayacaktır. Bonifatius 432'de Aetius'u yendikten sonra İtalya'da ölünce bölge tamamen sahipsiz kalmıştır. Moritanya Caesariensis (Batı Cezayir), Moritanya Sitifensis, Numidya ve Hippo Regius'a kadar Zeugitanya sahili ise Vandal bölgesi olarak 435'te Batı Roma tarafından tanınmıştır. Kartaca'dan yönetilen Tunus ve Libya bölgeleri (Zeugitanya, Byzacena ve Tripolitanya) Roma toprağı olarak kalacaktır. Aslında Doğu Roma güçlerini geri çekmek istediği için Ravenna'yı anlaşma yapmaya zorlamıştır. Vandallar ve müttefiklerinin Kuzey Afrika'yı yurt tutmakta başarılı olacakları, Hippo Regius'u almayı başarmaları sonucunda belli olmuştur. Deniz ticareti yeniden başlayacaktır. Her iki tarafın da bu ticarete ihtiyacı vardır. Ancak barış antlaşmasının şartları muğlaktır ve altı yıldır sürekli savaşan Vandal güçlerine toparlanma şansı vermiştir. Bölgede doğal bir coğrafi engel yoktur, yeni sınırlar korunabilir nitelikte değildir ve Vandallar istedikleri zaman yarım kalan işgali tamamlayabilecektir.

---

508 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2151.

509 "Haydut Kontradis korsanları ve yandaşları ile birlikte yaklanmış ve öldürülmüştür". Markellinus Komes, s. 16. (1 Eylül 437 – 31 Ağustos 438)

1.3.9. Vandal Krallığı'nın Kartaca Tersanesini Ele Geçirmesi ve Roma Deniz Güçlerinin Karşı Saldırı Teşebbüsleri

439 yılında Gensericus 435 anlaşmasını ihlal ederek hızla "müttefik kisvesi altında" yaklaşıp Kartaca kentinin surları önünde belirmiştir[510]. "O sırada çok küçük bir garnizonun bırakılmış olduğu kente 19 Ekim 439'da hile ile girmeyi başarmış ve yağmalamıştır[511]". Gensericus kenti hızla ele geçirdiği için limandaki gemilerin de sahibi olmuştur. Kartaca'yı o zaman dek yöneten Romalı prokonsüllerin Brysa Tepesi'ndeki sarayına yerleşmiş, ancak 484 ve 496 yıllarında hâlâ kaynaklara yansıyan prokonsül unvanlı yöneticileri yerinde bırakmıştır[512]. Hem oğlunun reşit olması hem de Kartaca'nın kaybedilmesi Gallla'nın siyasi etkinliğini azaltmıştır[513].

Gensericus, bu tarihten itibaren Kartaca'yı başkent yapmıştır, Belisarius tarafından yıkıldığı 15 Aralık 533 tarihli Tricameron Savaşı'na kadar Vandal Krallığı'nın başkenti Kartaca olacaktır[514]. Bastırdığı sikkelerde hükümdarlığını; 420'lerde İberya'da tek hükümdar olmasından veya Hippo Regius'u başkent yapmasından değil, Kartaca'yı almasından başlatması, Gensericus'un kendisinin Kartaca'ya verdiği öneme işaret etmektedir. Artık bir fatih gibi değil, bölgenin idarecisi gibi davranacağını, Kuzey Afrika'yı yağmalamak yerine yönetici olarak bölgenin hükümdarı olacağını yerli halka göstermeye çalışacaktır. Bu aşamadan sonra Vandal donanması giderek önem kazanacak ve Kuzey Afrika yağmalanmadan vergilendirilirken, savunmasız denizaşırı Batı Akdeniz kıyılarına deniz seferleri yapılacaktır. Kartaca filosunun eklenmesi ile Vandal donanma teşkilatının kurulması

---

510 "Kralın iyi tahkim edilmiş bir kente müttefik kisvesi altında yaklaşma taktiği tehlikesiz değildi. Araştırmalar şimdiye kadar Geiserik'in önüne çıkan imkânın farkına varıp yaptığının yanına kalmasını umduğu açıklamasıyla yetindiler. Ama Akdeniz'in kuzeyindeki hadiseleri işin içine kattığımız zaman daha makul bir açıklama ortaya çıkıyor. Kısa bir süre önce Romalı ordu komutanı Aetius askeri üstünlükle Gotları yeniden müttefik olmaya zorlamıştı. Bu yüzden Geiserik'n onunla yaptığı anlaşmalar hükmünü yitirmişti, dolayısıyla Geiserik'in aniden dışlanmış hissetmiş olması mümkün. Bu durumda Vandal kralına, Afrika'da yine tehlike altındaysa, anlaşma olsun ya da olmasın, burada güç politikaları açısından en iyi konumu kazanmak mantıklı görünmüştü". Vössing, s. 55.

511 Jaques, Cilt 1, s. 206.

512 Nicholson, Cilt: 2, s. 1238.

513 Nicholson, Cilt: 1, s. 637. En büyük destekçisi Galla olan 432'de ölmüş Afrika komutanı Bonifatius'un ailesi, özellikle damadı Sebastianus, Galla'dan da daha çok nüfuz kaybetmiştir. Martindale, PLRE 2, s. 240

514 Jaques, Cilt 1, s. 206.

hız kazanacak ve kalıcı deniz aşırı işgalleri mümkün kılacaktır fakat daha 430'ların ikinci yarısında Vandal deniz akınları başlamıştır[515].

Kuzey Afrika'nın bu doğal idari merkezini ele geçiren Vandal güçleri bölgenin en zengin kısmı olan Tunus kırsalına da çok geçmeden hâkim olmuşlardır. Bölgedeki en değerli araziler çoğu İtalya'da yaşayan senatörlerin mülküdür. Gensericus yerli halk ile fazla gerilim yaşamadan bu başında sahibi bulunmayan mülkleri takipçilerine dağıtmakla gücünü sağlamlaştırmıştır[516]. Ancak kendi ailesi için en iyi toprakları alarak hanedan ile soylular arasında bir ayrım yaratmaya başlamıştır. Vandallar, Tunus'a yerleşme sürecinde, göç eden bir kavimden, yerleşik savaşçı ve yönetici bir zümreye dönüşmüşlerdir. Kartaca dışında bütün büyük kentlerin surlarını sistematik bir şekilde yıkma politikası uygulamışlardır. Bununla hem isyana meyilli yerli halkların direniş umutlarını yıkmak hem de Batı ve Doğu Roma filolarının bir müstahkem mevki ele geçirmek için amfibi saldırı teşebbüslerini imkânsız hale getirmek amaçlanmıştır. Özellikle Tipasa'daki kazılar surların bilerek yıkıldığını doğrulamıştır[517]. Hunnericus tarafından 484 yılında kente Ariusçu bir piskopos atanması halkın İspanya'ya göçünü teşvik etmiştir ancak isyana yeltenmemeleri bu politikanın başarısını belgeler[518]. Fakat başta tüm bölgeyi kontrol etmelerini sağlayan bu uygulama, Belisarius'un 533'te Kartaca'yı geri almasından sonra geri çekilecek müstahkem bir kenti olmayan Vandal Krallığı'nın bir anda yıkılmasına da yol açacaktır. Teofanes bu sebep sonuç ilişkisinde, ilahi bir müdahale, bir kıssa gördüğü için aktarmıştır[519].

---

515 Mesela Sardinya Kartaca'nın alınmasından önce "437 veya 438'deki akınlar" ile uğraşmak zorunda kalmış, ancak Roma'nın yağmalandığı 455 yılı civarında gerçekten Vandallar tarafından işgal edilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1333.

516 Bir kez daha Vandal donanmasının iç işleyişine dair detaylara sahip değiliz, ancak 7. yüzyılda Bizans thema sisteminin ilk deniz theması Karabisianoi'yi ortaya çıkarması ile görülecek 'toprak sahibi denizciler' formülünü daha önce Gensericus'un uyguladığını düşündüren ipuçları bulunmaktadır. Burada Tunus ve Batı Cezayir'de toprak kullanımı ve istimlak politikası detaylandırılmayacaktır. Ancak özellikle Berberiler ve Kuzey Afrika doğumlu Romalılar arasından Vandal saflarına katılanlar, bu şekilde cezbedilmiş gibi gözükmektedir. Latince kaynaklarda Mauri denilen Berberiler deniz operasyonlarına iştirak etmişler, ancak beşinci yüzyıl sonlarında bazı Berberi prenslikleri uzak bölgelerde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Vössing, ss. 68 – 70; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152. Septem'in güneyinde bu süreç daha erken başlamıştır.

517 Thompson, The Goths in Spain, s. 333.

518 Nicholson, Cilt: 2, s. 1504.

519 "Daha sonra Geisericus'un aklına şöyle bir fikir geldi. Kartaca hariç Libya şehirlerinin surlarını yıktı, böylece Libyalıların kendileri Roma yönetimini seçerlerse güvenli bir bölgeden yola çıkıp isyan edemeyeceklerdi. Ayrıca imparator tarafından gönderilen kişilerin şehri ele geçirme ve oraya kurulmuş garnizondan Vandallara rahatsızlık verme umudu olmayacaktı. İyi plan yapmış ve

Bu oldu bitti karşısında Batı Roma İmparatorluğu'nun ana dayanaklarından birisi yıkılmıştır, gidişat geri döndürülemezse, kendi kaynakları ile ayakta durmasının mümkün olmayacağı taraflar açısından aşikârdır. Aslında Batı Roma İmparatorluğu'nun bu durumu kabul etmesi mümkün değildir. Bölgeden kaçmayan Romalı seçkinler Gensericus'un uzun hükümdarlığı süresince Vandal yönetimi dahilinde kendilerine makamlar bularak sisteme dahil olacaklardır. Bunun istisnası dini liderlerdir. Gensericus döneminde dini baskı aslında sadece saray personeli ve ruhbanlar arasında karşıt görüş benimseyenleri hedef alacaktır. Fakat "Roma idari ve siyasi altyapısı, imparatorluk kültü dahil, yerinde bırakılmıştır[520]".

Beklenen Roma amfibi karşı saldırısı 441 yılında tertiplenmiştir. Bir kez daha Doğu Roma güçlerinin kayda değer miktarda iştirak ettiği bu sefer kuvveti Sicilya'ya ulaşmıştır. Ancak Kuzey Afrika'ya varmadan geri çağrılmışlardır. Doğu Roma güçleri Attila'nın Trakya'daki saldırıları nedeniyle geri döndükten sonra, kifayetsiz Batı Roma güçlerini bu ölçekte bir operasyona sürmek anlamsızdır[521]. Konstantinopolis'in kara surları 413 yılında II. Theodosius'un çocukluğunda kentin valisi olan Anthemius tarafından inşa edilmiştir[522]. Deniz surları ise 439 yılında hızla inşa edilmiştir. Aynı yıl başlayan Vandal tehdidinden ziyade süregelen Hun tehdidi sur sistemine yeni yatırımları teşvik etmiştir. Ocak 447'de gerçekleşen deprem[523]; Anthemius'un sur sisteminde gedikler açmış, pek çok kısmını da dengesiz hale getirmiştir. Büyük depremin ardından tüm sur sistemi Hun ordusu kente varmadan acele ile yenilenmiştir, mevcut surların önüne hendek ve daha alçak bir ön sur hattı eklenmiştir[524]. Konstantinopolis surlarının yıkıldığı ardından Attila Trakya'nın tamamını işgal ederek başkente hücum etmiş, ancak hızlı hareket etmek için kuşatma gereçlerinin getirilmemesi ve sur sisteminin ordu ve hipodrom hizipleri tarafından rekor sürede onarılması ile bir kuşatma yaşanmadan başkent kurtulmuştur. Doğu Roma güçlerinin

---

Vandalların refahını olabildiğince güven altında tutmuş gibi gözüküyordu, ancak sonrasında Belisarius suru olmayan şehirleri kolayca ve zahmetsizce ele geçirince Gensericus kendini oldukça gülünç duruma düşürmüş oldu. İyi planlama gibi gözüken şeye artık aptallık deniliyordu. İnsanlar kaderleri değiştiğinde eski kararlara dair fikirlerini de değiştirmeyi severler". Theophanes, A.M. 5961, ss.

520 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152.

521 Nicholson, Cilt: 1, s. 175.

522 Martindale, PLRE 2, s. 95.

523 Nicholson, Dictionary, Cilt: 1, s. 513.

524 Jamie Dunlop "Creation of the Walls", **Byzantine Architecture Project**, (Yaz 1996), https://www.princeton.edu/~asce/const_95/walls.html, https://www.princeton.edu/~asce/const_95/const.html (22.04.2024).

Trakya ve Bitinya'daki pasif varlığının, daha bu erken dönemde dahi bir süre kuşatmaya dayanacağı varsayılan başkentin garantisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Hunlar ile çatışmalar 441 yılında Sirmium'da yani Balkanlar'ın kuzeyindedir[525]. Fakat 443 yılında şiddetlenerek devam etmiştir[526]. Asemus'da (Osma, Anasemus Roma Kalesi, Niğbolu'nun batısı)[527] önemsiz bir Bizans zaferi ardından, sırasıyla Naissus (Niş), Serdica (Sofya) ve Arcadiopolis kentleri kaybedilmiş[528], Chersonesus'ta önemli bir Hun zaferi[529], başkent Konstantinopolis önlerinde[530] devam eden çatışmalar sonucunda II. Theodosius barış istemek durumunda kalmıştır[531]. Sonraki yıllarda birliklerini barışın garantisi olarak uzak seferlere yollamaktan çekindiği anlaşılmaktadır.

Vandal donanması 440'ların ilk yıllarında Kartaca'da ele geçirilen gemiler sayesinde her yaz pek çok filoyu farklı limanlara göndererek Batı Roma filosunun yetişemeyeceği sayıda deniz baskınları yapmaya başlamaktadır. Bu aşamada Vandal donanmasında çok az sayıda gerçek savaş gemisi olduğu düşünülmektedir. Asıl fark yaratan toplam gemi sayılarıdır[532]. Böylece Vandallar, yakınında herhangi bir Roma ordusu olmayan bölgelere, kendi ordularını çıkarabilmekte, üstlerine bir kuvvet gönderilmeden ayrılabilmektedirler. Bu tarihten itibaren Gensericus, her iki Roma yönetimini de kıyılarını yağmalamakla tehdit edebilmiştir.

Cassiodorus ailesinin İtalya'daki ilk temsilcisi olan senatör Cassiodorus, Ostrogot Krallığı'nın münşeat işlerini yapan daha ünlü adaşının büyük dedesidir[533]. Büyük ihtimalle İtalya doğumlu değil, Doğu Akdeniz kökenlidir. Roma senatosunda

---

525 Jaques, Cilt 3, s. 948. Margus ve Singidunum'u (Belgrad) ele geçiren Attila, Sirmium (Günümüzde Sava Nenri'ndeki Sremska Mitrovice kenti) kentini yıkıp halkını esir almıştır. Bizans son derece ağır biçimde yenilmiş ve haraçgüzar olmuştur.

526 Hıristiyanlığa geçmiş olmasına rağmen putperestleri kollayan imparatoriçe Eudocia, putperest tarihçi Olympiodorus'u saraya almış, o da eserini imparatora ithaf etmiştir. Eudocia'nın 443 yılında Kudüs'e sürülmesi kısa süre sonra Konstantinopolis'in valisi Kyrus'un da düşüşünü tetiklemiştir. Kaegi, Decline of Rome, ss. 64 – 66.

527 Jaques, Cilt 1, s. 74.

528 Jaques, Cilt 1, s. 257.

529 Jaques, Cilt 1, s. 235. Gelibolu Yarımadası'nda Aspar, Attila karşısında kesin olarak yenilmiştir.

530 Jaques, Cilt 1, s. 257. Attila, yanında kuşatma gereçleri getirmediği için Bizans güçlerini Gelibolu Yarımadası'na kovalayıp imha etmiş, kenti gerçekten tehdit edememiştir. Müstakbel imparator Zeno, Attila'ya karşı savaşan komutanlar arasında ilk önemli komuta görevini almıştır.

531 Jaques, Cilt 1, s. xxvi.

532 439'da Kartaca limanında ele geçirdikleri, büyük ölçekli deniz akınlarına asker taşımak için istihdam ettikleri nakliye ve ticaret gemileri filosu olduğu anlaşılmaktadır.

533 Martindale, PLRE 2, ss. 263 - 264.

440 yılında senatördür. Muhtemelen 440 yılında Güney İtalya ve Sicilya üzerine yapılan Vandal deniz akınını başarı ile püskürtmüştür. Bu senatör ailesi, Güney İtalya'nın Sicilya'ya en yakın bölgesi olan Bruttium'da meskundur. Bruttium ve Sicilya'da silahlı direnişi senatör Cassiodorus örgütlemiştir. Kesin olarak bilebildiğimiz 455'ten önce yapılmış bir Vandal akınını püskürttüğüdür ancak bunun senatörlüğü sırasında gerçekleşen Vandal akını olduğu neredeyse kesindir[534]. Aynı sefer mevsiminde Sicilya'da dev bir Bizans donanmasının limanda bekliyor oluşu durumu daha da garip hale sokmaktadır, bu amfibi gücün taşıdığı askerler ne Hunlar ne de Vandallar üzerine sevk edilebilmiş, bir kararsızlık durumu sürmüştür: "440 yazında Sicilya'da toplanan Bizans savaş gemileri Vandal deniz gücünden fersah fersah üstünlerdi, fakat aylarca limanlarda bekletildiler ve kendilerinden istifade edilemediğinden bir masraf kapısına dönüştüler[535]".

III. Valentinianus'un Novella Valentiniani 9 diye bilinen ve Vandal saldırısı riski taşıyan bölgelerde fermanın belirttiği olağanüstü hallerde silah taşımayı sivillere serbest bırakan genel emirname 440 olayları ile ilişkilidir[536]. Batı Roma yıkılmasından 36 yıl önce sivilleri artık koruyamadığını belirten ve zaman sınırlaması olmayan böyle bir emirname yayınlamıştır. Doğu Roma ve Erken Bizans'ta bununla karşılaştırılabilecek hiçbir emir bulunmamaktadır[537].

Attila'nın 441 - 442 Balkan seferi Gensericus'un donanmasını kurtarmıştır[538]. Yukarıda değinilmiş olduğu üzere Sirmium ve Naissus gibi büyük şehirler yakılırken Doğu Roma birlikleri başkentteki aileleri için endişelenmişlerdir[539]. Vandallar üzerine

---

534 Martindale, PLRE 2, s. 263.

535 "Görünen o ki bunun tek sebebi askeri yönetimdi. Doğu Roma ordusunun güçlü adamı Aspar'ın Vandalların canını hangi saiklerle bağışladığını bilmiyoruz. Görünüşe göre Aspar'ın kendisine ait bir politikası vardı". Vössing, s. 58.

536 Martindale, PLRE 2, s. 264.

537 Yalnızca Orta Bizans döneminde Girit'in kaybedildiği ve Sicilya işgalinin başladığı 820'lerin sonu veya 803'ların başına ait Amorium Hanedanı'na ait bir ferman olduğu başka kaynaklardan öğrenilmektedir. Erken Bizans döneminde sivillerin silah taşımasına hele hele denizde operasyonlara katılmasına izin verilmemiştir.

538 "Attila'nın Kuzey Afrika'daki Vandalları da kapsayan kapsamlı dipmolatik ilişkiler ağını da ima etmektedir. Dönemin Vandal kralı Geisericus'un oğlunun adının Hunnericus olması ilginç bir tesadüftür". Priscus, Sonnotlar kısmı, Not 111, ss. 234 – 235.

539 Teofanes bu olayların yılını karıştırıp 448 yılına tarihlendirmekle birlikte olayların akışını başka kaynaklardan oldukça daha anlaşılır şekilde vermektedir. Hunlar ve Vandallar muhtemelen kendi ajandalarını takip etmektedir fakat arada diplomatik temaslar olduğu da malumdur. "Daha önce bahsettiğimiz gibi, donanma Sicilya'da Gensericus'un elçileriyle görüşüp imparatorun talimatlarını beklerken, İskit kökenli cesur ve mağrur bir adam olan Mundzucus oğlu Attila, büyük kardeşi Bleda'yı öldürdü ve İskitlerin (Hunlar olarak da bilinir) krallığının tek hükümdarı oldu ve Trakya'yı viraneye çevirdi. Bilhassa bu meseleden dolayı Theodosius, Gensericus ile bir antlaşma yaptı ve

her iki Roma yönetiminin göndermek için Sicilya'da yaptığı askeri yığınak ve hazırlıkları boşa çıkarmıştır[540]. Attila'nın sonraki seferleri en çok Kartaca'ya yerleşmek için zamana ihtiyacı olan Vandal Krallığı'nın işine yaramıştır. Batı Roma İmparatorluğu, II. Theodosius Doğu Roma donanmasını Konstantinopolis'e geri çağırılınca tek başına sefer yapmaya cesaret edememiş ve Gensericus'la görüşmek için Kartaca'ya elçiler gönderilmiştir. 442 yılında, hem Vandal donanmasının akınlarına hedef olmamak, hem de hayati tahıl ticaretini yeniden başlatmak için bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Zira gelinen noktada İtalya kendisini besleyememektedir[541]. Kuzey Afrika, özellikle Tunus bölgesi, çömlek üretiminde de Geç Roma, Vandal ve Bizans yönetiminde öne çıkmaktadır. "Anlaşma; Afrika, Byzacena, Tripolitana ve Doğu Numidya'yı 442'de Vandallara devrederken, Mauretaniae[542] ve Batı Numidya'yı en azından teoride imparatorluğa iade etmiştir[543]". Batı Roma'nın bu bölgeleri aktif bir biçimde savunması mümkün değildir ama bu bölgelerde yetişen ve Vandal topraklarından satın alınan tahıla muhtaçtır ve bölgenin en zengin kısmını muhafaza eden Gensericus bunu bilmektedir. Roma'da yönetim değişir ve kendisine verilen sözler yerine getirilmezse bu bölgelere yeniden el koyması mümkündür. III. Valentinianus'un istediği tek garanti Vandal veliaht Hunnericus'un Ravenna'ya gönderilmesidir. Sonraki 13 yıl boyunca taraflar birbirleri ile aktif çatışamaya girmemiştir.

Anlaşmadan sonra, Batı Akdeniz'de donanmalar arasındaki mücadele başlamadan bitmiştir. Hatta Vandal deniz güçlerinden Roma'nın diğer güçlerine karşı

---

donanmayı Sicilya'dan çekti. Zaten Ratiaria, Naissus, Philippopolis, Arkadiopolis, Constantia ve daha pek çok kenti soyup soğana çevirmiş ve muazzam ganimet ve esir toplayan Attila'ya karşı, Theodosius, idaresinde bir kuvvetle beraber Aspar'ı, Areobindus ve Argagisclus'u (Arnegisclus) gönderdi. Generaller girdikleri savaşlarda kötü bir şekilde yenildiler, Attila her iki denize de ilerledi". Theophanes, A.M. 5942, s. 159.

540 Nicholson, ss. 175-176. Sicilya'daki ittifak donanması atıl bir şekilde beklemiştir.

541 Bir kez daha III. Valentinianus Batı Roma imparatoru olarak kıtlık nedeniyle isyandan korkamaktadır. Fakat artık reşit olarak yönetimde söz sahibidir ve Vandalların Kuzey Afrika'daki varlığına alışılmış onları oradan atmak imkânsız görünmeye başlamıştır. Dahası magister militum Aetius, Got ve Hun gruplarının itaatini şahsı adına almaktadır ve imparator en güçlü komutanı onu ortadan kaldırmak isterse gücünü dengeleyecek bir müttefik arayışındadır. Tüm bu nedenlerle imparatorun Gensericus ile evlilik ve ittifak anlaşması konusunda samimi olduğu düşünülmektedir.
Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2151. Hesap edemediği şey, Vandalların anlaşma var diye tüm deniz akınlarını kesmemeleri ve kendilerine para teklif eden III. Valentinianus ile kavgalı olan Aetius olsa bile başka efendilere çalışmakta mahsur görmemeleridir.

542 İki Mauretania eyaleti.

543 Pryor ve Jeffreys, s. 8

federe birlikler gibi yararlanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır fakat kaynaklar bunu açıkça belirtmeye yanaşmamaktadır[544]. İspanya'nın kuzeybatısındaki Süevler, 445 yılında böyle bir deniz baskınının hedefi olmuşlardır[545]. Zira III. Valentinianus ve annesi daha yakın bölgelerde Hun tehdidi nedeniyle hareket eden kavimlere ve saraylarına odaklanmak durumunda kalmışlardır. Denizler Vandal donanmasına bırakılmıştır. Vandallar da şimdilik istediklerini almışlardır ve mülklerini aldıkları senatörlerin bu konuda imparatoru yeni bir sefere ikna etme imkânı yoktur. Ancak Konstantinopolis'e gidenler Jüstinyanus zamanına dek Vandallara karşı her operasyonda lobi faaliyetinde bulunacaklardır. 442 yılı anlaşmasındaki belki en önemli madde, yaşları gelince III. Valentinianus'un büyük kızı Eudocia ile Gensericus'un oğlu Hunnericus'un evlenmelerinin kararlaştırılmasıdır. III. Valentinianus'un eşi Likinia Eudocia, bizzat Doğu Roma imparatoru II. Theodosius'un kızı olduğu için Vandallar ve Romalılar arasında akrabalık kurulması ile devrin bu üç büyük siyasi liderinin geleceğin imparatorunun ve Vandal kralının atası olması amaçlanmıştır. 440'lar ve 450'ler boyunca yerli halk, Vandallar ve Alanlar, dini fanatikler dışında fazla sorun yaşamdan birlikte bir yaşam kurmayı başaracak gibi bir görüntü çizmektedirler. 450'lerden itibaren Vandal deniz seferlerine Berber askerlerin de iştirak etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Yazılı kaynaklarımız sonraki on yıllarda artacak olan Ariusçu baskılar yüzünden tüm Vandal yönetimi hakkında karamsar bir tablo çizmektedir ve Vandallar yıkıldıktan sonra altıncı yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'nın Hıristiyan barbar krallıklarındaki yazarlar, Kavimler Göçü döneminin tüm olumsuz unsurlarını Hunlar ve Vandallara yükleyeceklerdir[546]. Ancak arkeoloji, sanat tarihi ve Kuzey Afrika'nın özellikle çömlek üretiminin yaygın ihracı başka bir hikâye anlatmaktadır[547].

---

544 Vandallar, Got halklarının aksine, kendi kralları dışında bir efendi tanımakta isteksizdirler ve böyle seferler olmuşsa bile muhtemelen anlaşmalar bir seferlik kalmıştır.

545 "Vandallar bir anda gemilerini Galiçya kıyısında Turonium'da kıyıya yanaştırdılar ve birçok insanın ailelerini ele geçirdiler". Burgess çevirisinde Hydatius'un 445 yılına dair bildirdiği bu baskının kurbanları Süev sivillerdir. Vandallar bu sırada eski yurtları olan İspanya üzerine sefer yapmasının tam nedeni bilinmemektedir, eskiden kalma bir anlaşmazlık olabilir, ancak bu sıralarda İspanya'da denetimini kaybetmekte olan Aetius'un talebi veya yaptığı bir ödeme karşılığı bu baskını yapmış olmaları daha olasıdır. Hydatius, ss. 96 – 97.

546 Altıncı yüzyılda Fransa'da yazan Tours'lu Gregorius veya yedinci yüzyılda yazan Vizigot Krallığı'nda yazan Sevilla'lı İsidorus kilise kaynaklarına baktıkları için bu söylemleri şiddetlendirmişlerdir.

547 "İspanya, Galya ve Doğu Akdeniz" Vandal topraklarından önemli ölçekte mal ithal etmektedir ve ticaret ağında oldukça "fazla süreklilik" vardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152.

Vandal Krallığı'nın Gensericus'tan sonra ikinci en uzun süre hükümdarı olmuş, 496 ile 523 arasında krallık yapacak olan Thrasamund dönemi bir zenginlik dönemidir. Latince şiirler ve mozaikler başta olmak üzere sanatsal üretimi destekleyen, hamamlara ve alt yapıya yatırım yapan Thrasamund, çağdaşı olan I. Anastasius'la (yön. 491 – 518) ters düşmemek için çaba harcamış gibi gözükmektedir[548]. Desteklediği türlü sanatçıların onu öven eserleri ile görevden alınan ruhbanların aleyhinde yazdıkları birbirini dengelemektedir. Ayrıca din adamları ile ilahiyat tartışmalarına girebilecek kadar bilgili olduğunu düşmanları bile kabul etmektedir. Yine çağdaşı ilk Frank kralı Clovis'in (509 – 511) aksine yerli halka muamelesi ölçülüdür. Fakat Clovis, altıncı yüzyıl başında 508'de eşinin etkisi ile putperest inancını bırakıp Hıristiyan olması ile hatırlanmaktadır. Dolayısıyla Frank Krallığı, diğer barbar grupların aksine çok geç putperestliği bırakmış, doğrudan İznik Amentüsü'ne geçmiştir. Ancak başta fanatik Ariusçu olarak görülen Vandallar olmak üzere diğer Batı Avrupa barbar krallıkları Ariusçu bir evreden geçmişlerdir. Vizigotlar ise 589'da Toledo Konsili ile Arisuçu inancı bırakmışlardır ki bunda Jüstinyanus devrinde Güney İspanya'nın Bizans işgali görmüş olmasının şüphesiz payı vardır. Altıncı yüzyılın ikinci yarısında Ariusçuluk çok güç kaybedecektir ve Vandallar gibi erken yıkılan barbar krallıkları mezhep değiştirmeden tarih olmuşlardır. Fakat bu bakımdan, yazılı kaynakların onlara karşı düşmanca bir bakış açısı içerisinde olduğu daima dikkate alınmalıdır.

Vandal donanmasının gerçek bir savaş donanması olarak tarih sahnesine çıkışı 455 yılıdır. Bu döneme kadar 439 yılında Kartaca limanında ele geçirdikleri gemiler deniz güçlerinin temelini oluşturmuş olabilir. Fakat başlangıçta yakın adalar üzerine akınlarla yetinmişlerdir ve bunun için özel savaş gemileri yerine askerleri taşıyacak nakliye ve ticaret gemileri yeterlidir. Oysa 450'lere gelindiğinde özel savaş gemileri yaptırtmışlar, muhakkak bir kısmını baskınlarda ele geçirmişlerdir. Bunlarda uzman deniz piyadeleri ve kaptanlar istihdam etmişlerdir. Zira "455 yılına kadar özel bir savaş filosu biçimde bir donanma kurmamış gibi görünüyorlar, Kartaca'da ele geçirilen gemileri ve inşa ettikleri diğerlerini kullanarak ancak Afrika'dan Sicilya'ya hemen baskınlar düzenlediler[549]". Fakat Gensericus, III. Valentinianus ile anlaşması olmasına

[548] Vössing, ss. 103 – 109.
[549] Pryor ve Jeffreys, s. 9.

karşın barış döneminde de savaş gemilerini inşa ettirmiş olmalıdır. Zira Batı imparatoru Avitus döneminden itibaren deniz baskınlarına yeniden ağırlık veren Vandal filolarında, eskisi gibi nakliye gemileri ve ticaret gemilerinden bahsedilmez. Bunlar artık kadırga filolarıdır[550].

455 yılında Batı Roma imparatorundaki tüm dengeler değişmiştir ve Gensericus'a verilen sözlerin hiçe sayılması sonucunda Vandal donanmasının Akdeniz'de 5 asırdır süren Roma hegemonyasını yıkmasına giden olaylar başlayacaktır. Hunlar arasında büyüdüğü için Hun dostları ve paralı askerlerin desteği ile Bonifatius'un ölümünden sonra Batı'da magister militum yani başkomutan makamına gelen Aetius, Attila 444'te tek Hun hükümdarı olduktan sonra iyi ilişkilerini sürdürememiştir[551]. 447 yılında deprem ardından Konstantinopolis surlarının hızla yeniden inşa edilmesi ile atlattığı tehlikeye yukarıda değinilmiştir. 28 Ağustos 450'de II. Theodosius'un av partisinde attan düştükten sonra kısa sürede ölmesi ile 25 Ağustos'ta Markianus'un Bizans tahtına çıkışı arasında Konstantinopolis tehdit edilmemiştir[552]. Çünkü Bizans elçileri Anatolius ve Nomus, kısa süre önce Attila'ya düzenlenmiş başarısız suikast girişimini affettirmek üzere hediyeler ve haraçlarla Hun sarayındadır ve Batı Roma prensesi Honoria'nın Attila'yı batıya davet eden mektubu bu sıralarda ulaşmıştır[553]. Saldırılarını giderek Doğu Roma yerine Batı Roma üzerine yönelten Attila karşısında Galya'da Vizigotlar ile ittifak yapan Aetius 451 yılında

---

550 Kaynaklar gemi tiplerini belirtmemektedir. Ancak Kartaca filosunda daha önce tercih edilen gemi tipi olan hemiolanın türevlerinin çoğunlukta olması kuvvetle muhtemeldir. Dromon gemi tipi henüz ortaya çıkmamıştır. Pryor ve Jeffreys, s. 7. Yeni gemiler de inşa ettikleri kesin bilinmektedir. Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 155.

551 Frassetto, ss. 4-5.

552 III. Valentinianus, imparatorluğun her iki yarsını yönetmeye hakkı olduğunu düşünmektedir, Markianus'un tahta çıktığı haberi üzerine Konstantinopolis'e amfibi bir güç gönderme tehdidinde dahi bulunmuştur. Fakat Aetius ve kabinesi Bizans'ta fetret devri uzamış olsaydı bile muhtemelen böyle bir operasyonu engelleyeceklerdir. Doğu Roma donanması her halükârda daha güçlüdür.

553 Markianus 431 – 434 Vandal seferi sırasında 432 yılında esir düşmüştür ve bu yüzden Gensericus'a karşı savaşmakta isteksiz olduğu iddia edilmiştir. Norwich, Bizans 1, s. 139. Markianus bu sırada 58 yaşında Balkan kökenli bir subaydır, II. Theodosius'un kız kardeşi Pulkeria ile siyasi bir evlilik yapmış, böylece Kuzey Afrika'da savaşırken amiri olan Aspar, ordu ve Konstantinopolis senatosunun desteği ile tahta çıkmıştır. Attila'ya yapılan ödemeleri kesmesine rağmen Hunlar Batı Roma ile savaşa tutuştuğu için bundan zarar görmemiştir. Ayrıca yolsuzlukla etkin biçimde mücadele etmiştir. II. Theodosius'un dini politikalarını da tersine çevirmişi kilise ödeneklerini kısmıştır. Sadece 7 yıl süren hükümdarlığı sonunda hazineyi I. Leo hükümetine dolu teslim edecektir. Martindale, PLRE 2, ss. 714 – 715; Nicholson, Dictionary, Cilt: 2, s. 960. Fakat 468 hezimeti ile hazine yine boşalacaktır. 451'de gerçekleşen Dördüncü Kadıköy Konsili ile miafizit grupları ötekileştirmiştir. Fakat sonraki asırlarda tüm tarihçi ve ruhbanlar bu sinod kararları nedeniyle onu ikinci bir Konstantin ve aziz bir imparator olarak anacaktır. Theophanes, A.M. 5944, s. 163.

kısmi bir başarı elde etmiştir[554]. Ertesi yıl Aetius İtalya'yı korumakta başarısız olmuştur[555]. Fakat 453'te Attila'nın beklenmedik ölümü ile hem Hun tehdidi hem de Aetius'un önemi azalmıştır[556]. Attila'nın oğulları yönetimleri altındaki Türk ve barbar gruplar üzerinde kontrollerini sürdürememişlerdir[557]. Aetius'un artan aşırılıklarına karşı çevresindekilerin kışkırtmalarına uyarak III. Valentinianus 454 yılında onu öldürtmüştür. Aetius'un makamını iftira ve komplolar ile elde ettiği, saray seçkinlerini rahatsız ettiği doğrudur. Fakat Roma ordusuna kattığı gruplar ve hatta defalarca yenilgiye uğratıp şahsi destek şartı ile imha etmediği Vizigotlar, Roma'ya değil, ona bağlıdır. III. Valentinianus'un 454 yılında fevri bir şekilde Aetius'u öldürmesi ile

554 Katalunya Düzlükleri Muharebesi olarak anılan bu savaş artık büyük ölçüde barbar askerlerden oluşuyor olsa da bir Batı Roma ordusunun son büyük meydan savaşı başarısıdır. Jaques, Cilt: 1, s. 221; Frassetto, s.104.

555 Çünkü Galya'yı korumakta çıkarı olan Vizigotlar, bir sonraki yaz İtalya için savaşamaya ikna edilememiştir. Doğrudan Aetius komutası altındaki birlikler savaşa sürülemeyecek kadar yetersiz olduğu için ordu kentlere çekilmiştir.

556 Hunlar Attila'nın ölümünden sonra bir daha asla eski güçlerine kavuşamamışlardır. Frassetto, ss. 207-208. Attila'nın kariyeri Roma gücünün kırılganlığını görünür kılmıştır. Frassetto, ss. 46-47. Attila 451 yılında Kuzey Fransa'da Chalons'da Vizigot ve Roma güçlerinden oluşan ittifak ordusuna karşı sonuç alamamıştır. Ancak ertesi yıl yeniden devasa bir orduyu savaş meydanlarına sürebilmesi bunun onun için büyük bir yenilgi olmadığını göstermektedir. Frassetto, s. 104. Hunlar 452 yılında İtalya'ya kuzeydoğudan girişi koruyan Aquileia'ya saldırdığında, bu defa Roma yerel bir barbar grubunu müttefik olarak ayarlayamamıştır. Jaques, Cilt: 1, s. 221. Dolayısıyla Roma güçleri kente destek verememiş, direnç gösteren Aquileia ise tamamen imha edilmiştir ve bir kent olarak tarihi sona ermiştir, kentten Veneto lagün adalarına kaçanlar birkaç nesil içerisinde Venedik'in kurucuları olacaklardır. Jaques, Cilt:1, s. 61. Kuzey İtalya kentleri arka arkaya Hun güçleri tarafından ele geçirilmiş ve yağmalanmıştır. Ancak Atilla Roma, Orta ve Güney İtalya üzerine ilerlememiştir. I. Leo'nun yazdıkları bugün elimizdedir ve Atilla ile karşılaşmasından hiçbir yerde bahsetmemektedir. Oysa Papalık tarihçileri Büyük Leo olarak yücelttikleri I. Leo'nun Attila'yı korkuttuğu veya büyük haraç vaatleriyle ikna ettiği iddiasındadırlar. Onlara göre Leo alçakgönüllü olduğu için bu en ünlü diplomatik başarısından bahsetmemektedir. Sadece 3 yıl sonra Vandallar Roma'yı yağmalarken onları insanları öldürmemeye razı etme görevi yine Leo'ya kalacaktır. O halde Leo, bir şekilde devrin en büyük ordularına komuta eden Attila'yı sadece sözleri ile çekilmeye ikna etmiş ama nedense Gensericus'u ikna edememiştir? Aslında Attila ile karşılaştığı yer Pavia değil gerçekten Bolonya ise, Hun güçlerinin zaten geri çekilme sürecinde olduğu anlaşılmaktadır. Hun ordusunda salgın bir hastalığın baş gösterdiği kesindir. Bu sıralarda Doğu Roma imparatoru Markianus'un emri ile Bizans donanması da İtalya'nın Adriyatik kıyı kentlerine asker çıkarmaktadır. Bu güçler Macaristan'daki Hun karargâhı ile muhaberat ve ikmal kanallarını tehdit edebilecek şekilde yeni bir cephe açmak üzeredir. Bundan sonraki yıl içerisinde Attila durdurulamayan bir burun kanaması veya beyin kanaması yüzünden ölecektir. Bizans ajanlarının ve pek çok düşmanının kışkırtması ile zehirlenmiş olması da kuvvetli bir ihtimaldir. Ancak burun kanamaları fizyolojik sebeplerden kaynaklanıyorsa Attila 452 seferi sırasında da bunlardan muzdarip olabilir. Attila Papa Leo'nun ikna kabiliyeti nedeniyle değil, tüm bu sayılan nedenler yüzünden Roma'yı kuşatmadan dönmüş olmalıdır.

557 Attila'nın oğulları Dengizik ve Ernak ("Dengizich and Ernach") giderek Bizans sınırlarından uzaklara çekilmek zorunda kalacaktır. Nicholson, Cilt: 1, s. 176. Dengizik'in kardeşi ile birlikte 466/467'de Bizans imparatoru I. Leo'ya yolladığı elçilik heyeti Tuna Nehri yakınlarında bir market yeri talep etmiş, reddedilince saldırıda bulunmuş ancak 469'da öldürülmüş ve kafası Konstantinopolis'te teşhir edilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 474. 460'larda Hunlar Doğu Roma için varoluşsal bir tehdit olmaktan çıkmıştır.

birden bu ittifak sistemi bozulmuştur[558]. Dolayısıyla 455 ilkbaharında III. Valentinianus; Aetius'un öcünü alan Hun asıllı askerler tarafından öldürüldükten sonra, Aetius'un kurmuş olduğu hassas denge çökmüş, pek çok grup birbiri ile savaşa tutuşmuştur[559].

1.3.10. Batı Roma'da Siyasi Kargaşa ve Vandal Donanmasının 455 Roma Yağması

Aetius'tan sonra kalan en üst düzey yetkililerden birisi olan Romalı bir senatör ve komutan Petronius Maximus, 455'te yönetime el koymuştur. III. Valentinianus'un 16 Mart'ta öldürülmesinden bir gün sonra, önemli kişilere rüşvet vermiş olduğu için Roma'da imparator ilan edilmiştir. Ancak hiçbir meşruiyeti yoktur ve otoritesini kabul ettirmesi mümkün olmamıştır. Aetius ve III. Valentinianus'un suikastlarındaki rolünü bilen Likinia Eudocia'yı kendisi ile evlenmeye zorlamıştır[560]. Vandal veliaht Hunnericus'la evleneceğine söz verilmiş olan kızı Eudocia'yı da kendi oğlu ile evlenmeye zorlamıştır. Bunun üzerine Maximus; hem Konstantinopolis'teki hanedan üyeleri hem de halkın tepkisini çekmiştir. Ancak gücünü hızla yitirmesinin sebebi, Vandal donanmasını sefere hazır halde tutan Gensericus'un Roma'ya geldiği haberidir. Aetius ile olan anlaşmalarını devam ettirmeyen Vizigot Krallığı'nın desteğini temin edemeyen, İtalya'daki kifayetsiz Roma kuvvetlerine dahi sözünü geçiremeyen Maximus; Roma halkına kendilerini korumaya muktedir olmadığını bildirdikten sonra korumalarından ayrılmış olduğu bir anda halktan kaçamayarak öldürülmüştür[561].

31 Mayıs'ta Maximus öldürüldükten hemen sonra Vandal güçleri Ostia'da karaya çıkmışlardır, Roma kenti ise 2 Haziran'da kapılarını açmıştır. Daha önce Attila

---

558 III. Valentinianus "elindeki imkânlara dair tamamen hatalı bir düşünceye kapılarak" Aetius'u kendi kılıcı ile öldürmüştür. Daha önce Markianus'u tanımayarak Konstantinopolis'e saldırmayı tasarladığı zaman eyleme geçmemiştir, ancak 454

559 Theophanes, A.M. 5947, s. 166. Teofanes, bu iki ölümün Batı Roma için yarattığı siyasi krizi aktarmaktadır. Fakat III. Valentinianus'un büyücülerle konuştuğu ve zina yaptığı için ilahi bir gazaba uğradığını belirtmektedir. Ayrıca Konstantinopolis'te Markianus'un tahta çıkışına tepki olarak donanmasını doğuya gönderme tehdidini sessizce geçmektedir.

560 Nicholson, Cilt: 2, s. 1181; Martindale, PLRE 2, ss. 749 – 751.

561 "Roma'nın gerçekten de devasa surları bulunsa da bu surları koruyacak yeterli askeri yoktu. Vandal gemilerinin Tiber Nehri'nin ağzına varışları paniğe yol açtı." Vössing, ss. 83 - 84. Petronius Maximus bu sırada kent içinde çıkan kargaşada öldürülmüştür.

ile görüşen heyette bulunan ve kilise tarihçilerinin övdüğü Papa I. Leo, Gensericus ile görüşen heyetin de lideridir. Fakat bu kez Vandal sefer gücü, Attila'nın ordusunu dönmeye teşvik etmiş yaklaşan bir Doğu Roma gücü veya orduda salgın riski gibi sıkıntılarla karşı karşıya değildir[562]. Gensericus, bir Hıristiyan olarak yalnızca direnilmediği takdirde can kaybı yaşanmayacağı teminatını vermiş ve sözünü tutmuştur.

Markellinus Comes, bu Batı İmparatorluğu için son derece önemli olayı uzun bir cümle ile özetleyip geçmiştir[563]. Priskus ise sadece yağmanın sonucundan ve Markianus'un esirlerin iadesini talep etmek için gönderdiği heyetin dikkate alınmadığını ve Sicilya ile İtalya üzerine sistemli deniz akınlarının başladığından bahsetmektedir[564]. Sonuçta birincil kaynaklara göre, imparatoriçe ve kızı; gasıp Maximus'a karşı kendilerini koruması için bizzat Gensericus'u davet etmiştir[565]. Fakat

---

562 Nicholson, Cilt: 1, s. 176. Attila sefer yaptığında yeni Bizans imparatoru Markianus sefer hazırlığı içerisindedir ve Hunlar lojistik problemlerle karşılaşmışlardır. Fakat bu defa Markianus eyleme geçemeden her şey olup bitmiştir. Gensericus isteği malları ve insanları Roma'dan alıp gitmiştir.

563 Gensericus'tan Latince metin boyunca "Gizericus rex Vandalorum" biçiminde bahsedilmektedir: "

Valentinianus'un eşi Eudocia tarafından bir mektupla davet edilen Vandalların kralı Gensericus, Afrika'dan Roma kentine girmiştir, şehirden soyulabilecek her şeyi çaldıktan sonra aynı Eudocia ve iki kızını kaçırmış, kendisi ile geri götürmüştür". Marcellinus Comes, (VIII), ss. 21 – 22 (1 Eylül 454 – 31 Ağustos 455).

564 Priskus, siyasi duruma odaklanmaktadır. Burada söz konusu olanın bir deniz seferi olduğunu dahi belirtmemektedir. "Geisericus [455 yılında] Roma'yı talan ettikten sonra, Avitus'un imparatorluğunda (455-6), Doğu Romalıların imparatoru Marcianus Vandal kralına elçi göndererek İtalyanların ülkesinden uzak durmasını ve esir aldığı hanedan mensubu (Valentinianus'un eşi ve kızlarını) kadınları, serbest bırakmasını istedi. Elçiler doğuya elleri boş döndü, çünkü Geisericus ne Marcianus tarafından gönderilenlere kulak astı ne de kadınları serbest bırakmaya niyetliydi. Marcianus, Geisericus'a başka mektuplar ve Geisericus'un kendi sapkın mezhebinde (çünkü Vandallar da Hıristiyan inancına mensuptular) piskopos olan Bleda'yı elçi olarak gönderdi. Geisericus'un huzuruna çıktığı zaman, elçiliğine hiç kulak asılmadığını görünce, Bleda daha cesur bir dil kullanmaya başladı ve Geisericus şimdiki başarısıyla övünse bile, hanedan mensubu kadınları serbest bırakmayı reddederek Doğu Roma imparatorunu kendisine karşı savaş açması için kışkırtmanın hiç de menfaatine olmayacağını söyledi". Priscus, **Fragmenta et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi**, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 182 – 183.

565 Teofanes; sonraki imparatorların ismi dışında fazla bir bilgiye sahip değildir. Ama olaylarla aynı zamanda yaşamış Priskus'a göre daha fazla bilgi verdiği 455 yılı olaylarını şöyle aktarmaktadır: "Yaşlı Theodosius (I. Theodosius) döneminde gaspçı olan Maximus'un torunu ve adaşı Roma'daki soylulardan biri olan Maximus saraya girdi, Valentinianus'u öldürdü, (Eudocia'nın annesi ve merhum III. Valentinianus'un eşi) Eudocia'ya tecavüz etti ve imparatorluğun kontrolünü ele geçirdi. Kim günah işlerse orada cezalandırılır. Bu olaylardan rahatsız olan ve hem babası Theodosios hem de Pulcheria öldüğüne göre Bizans'tan hiçbir yardım alamayacağını hesaplayan Eudocia, Gizerich'i (Gensericus) Roma'ya davet ederek onu Maximus'un zulmünden kurtarması için teşvik etti. Böylece Gizerich büyük bir filoyla Roma'ya yelken açtı ve Maximus korkuyla kaçtı. Bir yıl hüküm sürdükten sonra ortakları onu öldürdü. Gizerich, kendisini durduracak kimsesi olmadan Maximus'un öldürülmesinden sonraki üçüncü gün Roma'ya girdi ve şehrin tüm parasını ve süslemelerini alarak onları kilisenin som altın ve mücevherli hazineleri ile Vespasianus'un oğlu

Vandal donanmasının, hemen yola koyulup 455 sefer mevsimi başında Ostia'ya varmış olması, hazırlıkların önceden yapılmış olduğunun kanıtıdır. Aslında böyle bir davete gerek yoktur. Vandalları "İtalya'ya yola çıkmaya teşvik eden şey muhtemelen haklı bir endişe ve gerçekçi olmayan umutların bir karışımıdır[566]". Eudocia; annesi ve kardeşi Placida ile birlikte 455'te Vandal donanmasıyla Kartaca'ya getirilmişlerdir; planlandığı gibi 456'da Hunnericus ile evlenecektir. Gensericus bu seferden bir yıl önce Valentinianus tarafından Kartaca'ya yeni bir Katolik piskoposun seçilmesine dahi cevaz" vermiştir[567]. Sırasıyla amaçları; III. Valentianus'u deviren her kimse eski imparatorun en önemli müttefiklerine karşı tavır alırsa diye beklememek, Roma tahtına kimin çıkacağı konusunda karar verenler arasında kalmaya devam etmek, bunu başarmak için Theodosius Hanedanı'ndan tahtta iddia sahibi olabilecek kişileri kendi kontrolü altına almak ve eğer tahta kimin geçeceğine müdahale edemez ise, Batı Roma'nın kendisine karşı para ile başka bir kabile göndermesine engel olmak için taşıyabildiği tüm zenginlikleri yanına almaktır. Nitekim III. Valentinianus'un kızlarını salma sırası, kiminle evlenecekleri konusunda iradesine itaat edilmesi ile örtüşmektedir[568].

Fakat Vandal askerlerine ödeme yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla Roma kenti 2 Haziran'dan 16 Haziran'a kadar sistemli bir şekilde yağmalanmıştır. Fakat

---

Titus'un Kudüs'ü ele geçirilmesinden sonra Roma'ya getirmiş olduğu Yahudi kapları da dahil olmak üzere gemilerine yükledi. İmparatoriçe Eudocia'yı ve kızlarını da alarak Afrika'ya geri döndü. Eudocia ile en büyük oğlu 4 yaşındaki Onorich (Hunnericus) ile evlendi, ancak Placidia'nın patrikius Olybrius adında bir kocası olduğunu öğrendikten sonra onu annesi Eudocia ile birlikte gözaltında tuttu. Maximus'un ölümünü öğrendikten sonra Majorinus (Majorianus) iki yıl hüküm sürdü ve ondan sonra Avitus Roma İmparatorluğu'nu iki yıl, ondan sonra Severus'u üç yıl elinde tuttu. Bu adamlardan sonra imparator olmadı, orduya komuta eden ve büyük bir güce haiz Rekimer'den (Rikimer) başka işleri kontrol eden kimse yoktu". Theophanes, A.M. 5947, s. 167.

566 "Yeni ordu komutanı Avitus'un siyaseti, onları yeniden Roma hizmetine sokmak için Got foederatiler ile kurmayı amaçladığı sıkı bağlantıydı". Ama Gotlar III. Valentianus öldükten sonra bir daha emirleri dinlemeye yanaşmayacaktı. Kralları Avitus'un dostuydu ancak Gotlar artık Roma için ölmek istemiyordu. "Valentianus'un dul karısının onu (Gensericus'u) yardıma çağırdığı söylentisi inanılası değildir". Vössing, s. 84. Bu açıdan bakıldığında, Gensericus Roma ittifaklar sistemi ve tahta kimin geçeceği konularında III. Valentinianus zamanında kendisine gösterilen ilgi ve alakanın gösterilmeyeceğini düşünerek harekete geçmiş olması daha mantıklı olmaktadır. Roma kentinden elde ettiği zengin yağma malı da ikramiye olmuştur. Fakat Romalı yazarların aksine yağma amaç değil, Gensericus'un elinde siyasi bir araçtır. Daha sonra Olybrius gibi himayesine alıp tahta çıkarmaya çalıştığı kişiler adına, zamanlayarak İtalya'daki mülkiyet haklarının tanınması için deniz baskınları yapması, sırf yağma için hareket etmediğini kanıtlamaktadır. Antakyalı Yahya'da bulunan bu siyasi değerlendirmenin (John of Antioch, fragment 202) alındığı kaynak tam belirlenememektedir.

567 Vössing, s. 83.

568 Martindale, PLRE 2, s. 498.

"'Vandallar gibi' hareket etmemişlerdi(r)[569]". Bu anlaşmalı yağma, bölgede şehrin yardımına koşacak bir gücün olmaması sebebiyle bu şartlar altında Roma halkının umabileceği ehven-i şer bir uzlaşma olmuştur. Zaten Roma kentinin başkent olma ayrıcalığı uzun süredir dikkate alınmamaktadır. Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti 395 - 401 yılları arasında Milano olduğundan beri Roma'nın idari önemi azalmaktadır. Beşinci yüzyıl boyunca Batı Roma çoğunlukla Ravenna'dan yönetilmiştir[570]. Roma, yalnızca 403 – 408'de Honorius'un 20'li yaşlarında ve III. Valentinianus'un ailesini 450'de Roma'ya getirmesinden sonra başkent olmuştur. Majorianus'un imparator olması ile Batı Roma'nın idari merkezi 457'de yeniden resmi olarak Ravenna'ya taşınacaktır[571].

1.3.11. Batı Roma Donanmasını Diriltme Teşebbüsleri: Avitus ve Majorianus'un Hükümdarlıkları

Aetius altında komutanlık yaptıktan sonra emekli olmuş, Petronius Maximus tarafından yeniden göreve çağrılmış Galyalı aristokrat Avitus; yağmalanmış Roma kentinde sürmekte olan karmaşaya düzen getirmeye çalışmış ise de hükümdarlığı bir yıldan yalnızca biraz uzun sürecektir[572]. Avitus donanmayı yeniden kurmayı planlamıştır ancak bu proje yerini alan komutanı Majorianus'a kalacaktır[573]. Avitus'un

---

569 "Aksine yağmalamanın çok rasyonel ve somut bir amacı vardı: Yoksullaşan imparatorluk merkezi, Foederatilerle bağlantı kurarak kendini sağlamlaştırmaya ve askeri açıdan yeniden hareket kabiliyetine sahip olmaya çalışırsa ciddi bir engelle karşılaşacaktı". Vössing, s. 85.

570 Ravenna ve Classe (Lat. Classis tam olarak donanma anlamına gelmektedir) birbirini tamamlayan bir sistemin parçaları olarak Batı Roma başkenti olmuştur. Kent, liman kanalının güneyinde gelişmiştir. Ravenna ile Classe arasında "lüks ile dolu" Kaesarea banliyösü bulunmaktadır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1272. Classe ayrıca Akdeniz ticaretinin Konstantinopolis, İskenderiye ve Kartaca ardından 4 odak noktasından biri olmuştur. Beşinci ve altıncı yüzyıllarda liman kenti olarak çok büyümüştür Sidonius en canlı olduğu dönemi tasvir etmiştir. Fakat Bizans gücünün zayıfladığı, Akdeniz ticaretinin çoğunun Arap kontrolüne girdiği yedinci yüzyıldan itibaren gerileyecektir. Ravenna ise müstahkem bir kent olarak varlığını daha sürdürecektir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1273 - 1274.

571 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1272 – 1273.

572 Nicholson, Cilt: 1, s. 188. Batı Roma giderek sadece İtalya'dan ibaret olma yolundadır. Avitus Galyalı aristokratların ve Vizigot Kralı II. Theodorik'in desteğine sahiptir. Galya ve İtalya iş birliğini sağlamak için Galyalı seçkinleri senatörler arasına katmıştır. Fakat İtalyan senatörler ve ordu komutanları bundan hoşlanmamışlardır.

573 "Avitus 456 yılında Vizigotların da desteğiyle Vandallara karşı kapsamlı bir askeri harekat planladıysa da Vizigotlar; Süevler ile olan problemlerine öncelik verdiler ve bu olası sefer gerçekleşmedi". Priscus, Sonnotlar kısmı, Not 129, s. 235.

idaresi altında, komutanları Majorianus ve Rikimer başlangıçta iş birliği yaptıklarında Vandal akınlarını püskürtmekte başarılı olmuşlardır.

III. Valentinianus'un öldürülmesi ve Roma kentinin yağmalandığı haberi eyaletlerde de istikrar görüntüsünü bozmuştur. "Artık gerçekten de tek bir imparatorluktan bahsetmek mümkün değildir[574]". Macaristan bölgesinde Ostrogot Krallığı, Avusturya civarında Rügler, onların batısında Alaman Krallığı Roma müttefiki kisvesini atarak zaten kontrol ettikleri bölgeleri imparatorluğa hiç uymadan yönetmeye başlamışlardır. Her ikisi de sözde Roma müttefiki olan Akitanya'daki Vizigot Krallığı ve Lyon bölgesindeki Burgonya Krallığı'nın genişlemeleri, Batı Roma'ya sadakatini sürdüren Galya toprakları ile İtalya'nın bağlantısını kesmek üzeredir, Kuzey Fransa'daki Frank güçlerinin de kalan Galya bölgeleri üzerinde emelleri vardır. İberya'nın kuzeybatısında eski Vandal toprakları olan Galiçya'daki Süev Krallığı genişlemektedir. Fakat tüm bu güçlerin çıkarları birbirleri ile çatışabilmektedir. Oysa Vandallar, kendi bölgelerinin tek hakimidirler, iç kesimlerdeki Berberi devletleri ile Gensericus'un ölümüne kadar hiçbir mücadele yaşanmamıştır. Bilakis onları özellikle Vandal deniz kuvvetlerine katarak ve şeflerine onunla savaşmak yerine onunla iş birliği yaparak daha karşı çıkacaklarını göstermiştir[575]. "Gerçi Berberiler yönetimden değil yalnızca yağmadan pay" almaktadırlar[576]. Fakat kendi imkânları ile gidemeyecekleri zengin bölgeleri yağmalama fırsatı elde etmektedirler Berberi şefler takipçilerinin sadakatini sağlamak için birbirleri ile savaşmayı bırakmıştır. Komşularıyla veya iç sorunlarıyla meşgul olmadıkları için Vandal donanması her sene Batı Roma İmparatorluğu'nun merkez bölgelerine ve adalara sefer yapmaya başlamıştır.

Bu dönem hakkında en iyi kaynağımız Sidonius Apollinaris (ö. 489); imparator Avitus'un damadı, Majorianus zamanında 468- 469'da Roma şehrinin Galya kökenli son valisi ve ömrünün sonunda Burgonlar ile Vizigotlar arasında paylaşılamayan Clermont-Ferrand'ın piskoposu (470 – 485) olmuş kültürlü bir Romalıdır. Anthemius,

574 Vössing, s. 89.

575 "Mağribilere hükümranlığını tanımaları durumunda ganimetten pay teklif etti ve sonraki deniz aşırı yağma seferlerinde mütemadiyen Mağribi yardımcı birlikleri yanına aldı. … Afrika'da hiçbir Vandal garnizonunun bulunmadığı iç taraflarında belirli bir kontrol imkânı sağladı. Çünkü Vandallar en başta kıyı bölgesinde konuşlanmıştı". Vössing, s. 71.

576 Vössing, s. 90.

Avitus ve Majorianus adına üç övgü şiiri yazmıştır[577]. Sidonius Apollinaris; Galyalı aristokratların çoğu gibi başta velinimeti Avitus'u deviren Majorianus'a şiddetle karşı çıksa da, Majorianus'un başarılarını giderek takdir etmiş ve Sidonius Apollinaris'in Majorianus'a övgü şiirindeki deyimle "yeni Hannibal" haline gelen Gensericus'a karşı imparatorun arkasında birleşmenin artık zorunlu olduğu düşüncesini dile getirmiştir[578]. Akabinde yeni imparatorun desteği ile Roma valisi olmuştur[579].

Avitus (hük. 455 – 456), Sidonius Apollinaris ile aynı bölgeden Galyalı bir aristokrat, idareci ve asker iken özellikle Vizigot kralı II. Theodorik'in ve Galya'daki Romalı grupların desteği ile Güney Fransa'da imparator ilan edilmiştir. Asla tüm İtalya'yı kontrol edemese de senato desteğini sağlamıştır. Burgonlar ve Vizigotlar, Süev güçlerine karşı hizmetleri nedeniyle toprakla ödüllendirildikleri için Avitus'a destek vermeye devam etmişlerdir. Fakat Bizans imparatoru Markianus onu asla tanımadığı için şehirlerdeki karışıklıklar isyana dönüşmüş, Placentia'da Rikimer'e yenildikten sonra bir yıl Placentia piskoposu olarak yaşamasına izin verilmiş, Markianus öldükten sonra ortadan kaldırılmıştır[580].

Özellikle Sicilya liman şehirleri Avitus döneminde kötü etkilenmiştir[581]. Fakat Rikimer 456 yılında üst komuta görevlerine getirildikten hemen sonra Sicilya'ya gönderilmiştir. Markellinus da bu sırada adadadır. 456 sefer mevsiminde Vandal deniz akıncıları Sicilya'da karada yağma sırasında yenilince gemilerine binip Korsika'ya devam etmişlerdir. Fakat burada da Rikimer onları karşılamıştır. "Bu sırada Kral Teoderik; Kartaca'dan altmış gemiyle Galya ve İtalya'ya doğru ilerleyen büyük bir Vandal kalabalığının, komes Ricimer'in bir hilesi sonucu Avitus tarafından öldürüldüğü haberini aldı[582]".

Rikimer "60 gemilik Vandal filosunu" demir atmışken yakalamış, yenilgiye uğratmış ve "İtalya'ya bir kahraman olarak dönmüştür" fakat bu zaferin "denizde bir

---

577 Nicholson, Cilt: 2, s. 1379.
578 Nicholson, Cilt: 2, s. 1380.
579 Nicholson, Cilt: 2, s. 1222.
580 Nicholson, Cilt: 1, s. 188.
581 "Fakat ne elçinin ilk başta ileri sürdüğü makul argümanlar ne de daha sonra dile getirdiği zorlu tehditler Geisericus'u ılımlı bir yol izlemeye ikna edemedi. Geisericus Bleda'yı hiçbir şey başaramadan başından savdı ve kuvvetlerini Sicilya'ya ve İtalya'ya komşu topraklara göndererek her yeri talan ettirdi. Batı Romalıların imparatoru Avitus da Geisericus'a elçi göndererek eski antlaşmaları hatırlattı ve bu antlaşmalara uymadığı takdirde, kendi kuvvetleriyle ve müttefiklerinin yardımıyla kendisine savaş açacağını söyledi. Avitus ayrıca Ricimer'i bir orduyla hemen Sicilya'ya gönderdi". Priscus, ss. 182 – 183.
582 Hydatius, ss. 108 - 109.

savaş mı veya kıyıya dağıldıkları sırada" mı olduğu kesin değildir[583]. "Eğer bu gerçekten bir deniz zaferiydi ise, bu periyotta nadir bir hadisedir[584]". Bu olaylar sırada Avitus'un en büyük askeri destekçisi Vizigot kralı II. Theodorik'un da sürekli ismen anılması, Rikimer'in emri altındaki güçlerin onun askerleri olması ihtimalini artırmaktadır:

> *Teoderik'e bahsi geçen zaferin haberini, yani Korsika'da bir Vandal sürüsünün katledildiğini ve Avitus'un İtalya'yı Galya için terk ettiğini ve Arles'te olduğunu, İmparatorluk armağanlarıyla Theodorik'e (Got Kralı) elçi olarak gönderilen tribunus Hesychius Galiçya'ya getirdi. Ancak gemiyle Hispalis'e (Sevilla) gelen Doğulular, Vandal ordusunun Markianus'un bir ordusu tarafından katledildiğini açıkladılar*[585]

Hydatius'un bu kayıtlarından anlaşılan Rikimer sayesinde Vandal saldırısının hem Sicilya'da hem de Korsika'da püskürtüldüğüdür. Bu sırada 457'de ölen Bizans imparatoru Markianus'un bazı filoları da yardımcı olmak için Batı Akdeniz'dedir[586]. Markianus yardımcı olmakta, fakat Avitus'u yine de tanımayıp gasıp saymaktadır[587].

Majorianus (hük. 457 - 461), Aetius altında askeri kariyerini tamamlayıp emekli olmuştur. Fakat Aetius'un 454'te öldürülmesinden sonra huzursuzluğu dindirilemeyen orduyu yatıştırmak için III. Valentinianus tarafında göreve çağırılmış, 456 Kasım'ında Rikimer ile birlikte Avitus'u Placentia Savaşı'nda yendikten sonra 457 başında imparator ilan edilmiştir. Başta yalnızca Rikimer ve Konstantinopolis yönetiminin desteğine sahiptir. Ancak Sidonius ve bağımsız hareket etmekte olan Dalmaçya orduları komutanı Markellinus gibi çok farklı kişileri çalışkanlığı, adil ve enerjik yönetimi ile etkileyerek kendi safına çekmiştir.

---

583 Jaques, Cilt: 2, s. 264.

584 "Bir kronikte Korsika'da Vandallara karşı 456'da bir Roma zaferine yapılan bir atıf, bu zamanda Batı İmparatorluğu'nun belli bir kabiliyete sahip bir filosu olduğunu düşündürebilir, fakat kaynak kısa ve imalıdır, bunun Vandal akıncılar karaya çıktıktan sonra karada kazanılmış bir başarı olmasına da ihtimali tanımaktadır". Lee, Naval intelligence, s. 102.

585 Hydatius, ss. 108 - 109.

586 Markianus adına bu operasyonları Aspar düzenlemektedir. Ancak Aspar 430'larda Kuzey Afrika'da Vandal güçleri Kartaca'yı ele geçirmeden önce üç yıl kadar Tunus ve Batı Cezayir'de savaştığı sırada Batı Roma'nın Bizans güçlerini düşman karşısında yalnız bıraktığını deneyimlediği için Vandal karşıtı operasyonlara katkı sunmakta pek istekli değildir. "Markianus yönetimi ağırlıklı olarak Aspar ve oğlu Ardabour'a dayanıyordu. Arian oldukları, bu yüzden Konstantinopolis'te hor görüldükleri halde bu komutanlar, bu görüşleri önemli hayır işleriyle yatıştırmayı başardı". Stathakopoulos, s 54. Kast edilen hayır işleri arasında en önemlisi 459 yılında Aspar sarnıcının inşasıdır.

587 Markianus'un Avitus'u resmen "tanımaktan imtina" etmesi, "o zamanlar Konstantinopolis'in Batı Roma'yı daha çok kendisinin bir müştemilatı yapmayı" amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Vössing, s. 87.

Hükümdarlığının başında Rikimer ve Majorianus birlikte hareket ederek bir kez daha Vandal güçlerini püskürteceklerdir. Bir kez daha Batı Roma güçleri iyi istihbarata sahiptir. İtalya'da Latium ile Kampanya sınırını çizen Garigliano Nehri'nin ağzında Vandal güçlerini yakalamışlardır. Bu savaşın en azından kısmen karada gerçekleştiği bellidir, zira Vandal ve Berberi askerlerin karada yenildikten sonra denizde boğulduklarından bahsedilmektedir[588].

Özellikle Vandallar karşısında kazanılan iki başarı morali artırmıştır. Majorianus; böylece seçkinlerin desteğini sağladıktan sonra Batı Roma'nın kötü gidişatını tersine çevirmek için adli ve mali reformlarla verimliliği artırmış, yarattığı kaynaklarla yeni bir Batı Roma donanması kurma çalışmalarına başlamıştır. Nihai hedefi, devlet için en büyük tehdit olarak tespit ettiği Gensericus'u yenmektir. "Vandalların Sicilya, Sardinya, Korsika ve de Güney İtalya'ya yaptığı daimî saldırıları" kesmeyi amaçlamaktadır[589]. Bunu başarabilmesi için savaşı onların yurduna taşıması gerektiğinin bilincindedir. "Afrika'nın tamamını hukuksuz bir şekilde işgal etmelerine bir son vermek" niyetindedir[590].

Fakat Kartagena'a inşa edilmekte olan Batı Roma filosu, tam kapasitesine ulaşamadan, bundan haberdar olan Gensericus'un Vandal filosu ve rüşvetle ihanet eden Romalılar tarafından ortadan kaldırılır. Bazı gemiler sabotaja uğrar, bazıları Vandallar tarafından ele geçirilir ve sonuçta Batı Roma donanması bir kez daha yok edilmiş olur[591]. Majorianus hakkındaki kaynaklar; Vandal Devleti'ni 468 yılında ortadan kaldırmaya ramak kala başarısızlığa uğrayacak Basiliskos hakkındaki kaynaklarımızdan sayıca fazladır[592]. Ancak ne yazık ki tüm bu kaynaklar Batı Roma imparatorunun kurmakta olduğu donanmanın limanda demirli iken sabotaj ve ihanet sonucunda savaşmaya fırsat bulamadan imha edildiğinde hemfikirdir ve aslında donanma hakkında hiçbir somut bilgi vermezler. Batı Roma donanmasının imha edilmesini Hydatius'un kroniğindeki şu ifadeden öğrenmekteyiz:

> *Mayıs'ta imparator Majorianus İspanya'ya girdi. Kartaginensis eyaletine doğru ilerlerken, Vandallara karşı geçişi için hazırlamakta olduğu bir miktar gemi hainler tarafından bilgi verilmiş olan Vandallar tarafından Kartagena sahilden*

588 Jaques, Cilt: 1, s. 383.
589 Vössing, s. 88.
590 Vössing, s. 88.
591 Nicholson, Cilt: 2, s. 947.
592 Conant, Staying Roman, s.310 dipnot 17.

ele geçirilmiştir. Hazırlıkları boşa çıkarılmış olan Majorianus bunun üzerine İtalya'ya dönmüştür[593]

Bu olay bazı kaynaklarda Mayıs 461 tarihli Kartagena Deniz Muharebesi olarak geçmektedir[594]. Priskus, Majorianus'un kurmakta olduğu donanmanın 300 parça olduğunu aktarmaktadır ve Berberiler üzerine ilk aşmada bir hamle yapılarak saldırı için ön hazırlığa bile başlandığını ima eder[595]. Fakat olaylar ile çağdaş diğer birincil kaynaklar ya Hydatius gibi konu hakkında bilgisizdir ya da devlete ait belgeler oldukları için fiyaskoyu geçiştirmekle ve Rikimer gibi devrin önde gelen iç politika siyasi aktörleriyle daha çok ilgilenmektedirler. Markellinus Komes; Majorianus'un aynı yıl tahta çıkan Bizans imparatoru I. Leo tarafından tanınması[596] ile suikasta kurban gitmesi haberleri arasında hiçbir icraatına değinmez[597]. Malalas ve Evagrius gibi altıncı, Antakyalı Yahya gibi yedinci ve Teofanes gibi dokuzuncu yüzyıl kaynakları ise olayları giderek daha kuru bir anlatımla vererek yeni bir bilgi sağlamazlar[598]. Kısaca ifade etmek gerekirse, Gensericus'un "muhtemelen rüşvet vermeye dayanan üçüncü stratejisi başarılı" olmuştur ve "Vandallar orduyu bekleyen gemilerin büyük bir kısmına[599]" el koymulardır. Böylece deniz güçlerine eğer bu zamana kadar eklemediler ise, artık Roma tarzı savaş gemilerini de kesin olarak filolarına katmışlardır.

Bu dönemde İberya'daki olaylar için iki kaynak Hydatius (ö. 470) ve Orosius'tur[600]. Olaylara en yakın tarihli kaynağımız, Portekiz'de doğup orada piskopos olmuş, Kudüs'e hac yaptığı sırada Hieronymus ile tanışmış, Hieronymus ve Eusebius'un tarzını benimseyerek 379 – 469 yıllarının tarihini yazmış olan Hydatius'tur. Ancak ne yazık ki o bile Majorianus'un Batı Roma donanmasının imha

---

593 Hydatius, ss. 112 – 113.

594 Jaques, Cilt: 1, s. 205. Jaques bunun sadece sabotaj değil bir savaş olduğuna ikna olmuştur ve operasyonu, gafil avlanan Roma filosunun çoğunun batırıldığı veya ele geçirildiği "parlak bir önleyici saldırı" olarak nitelemektedir.

595 "… pek çok halkın bazılarını savaşla bazılarını ise diplomasiyle itaat altına aldı. Hatta üç yüz gemilik bir filo hazırlayıp büyük bir orduyla Libya üzerine sefere çıkmaya kalkıştı. Vandal kralı Geisericus, görüş ayrılıklarını müzakereyle giderme teşebbüsü olarak önce ona elçiler gönderdi. Ancak Majorianus bunu kabul etmeyince, o (Geisericus), Majorianus'un kuvvetlerini İspanya üzerinden geçireceği Kuzey Afrika'daki Mauri (Μαυρούσιοι) topraklarını tahrip etti ve hatta kuyularını zehirledi". Priscus, ss. 188 – 189 (Bab 27)

596 Marcellinus Comes, (X), ss. 21 – 22 (1 Eylül 456 – 31 Ağustos 457).

597 Marcellinus Comes, (XIV), ss. 23 - 24 (1 Eylül 460 – 31 Ağustos 461).

598 Conant, Staying Roman, s. 310.

599 Vössing, s. 88.

600 Nicholson, Cilt: 2, s. 1407. Orosius Kartagena'ya hiç değinmemektedir.

edilmesi ile ilgili başka kaynaklarda olmayan hiçbir şey söylememektedir. Zira kıyametin tarihini 482 yılı olarak hesaplamıştır ve bu üslubunu etkilemiştir[601]. Hydatius Kroniği; Süevler ve Vizigotlar arasında 468 yılı olaylarından bahsederek biter fakat 468 yılında Vandallar tarafından kazanılan deniz savaşından da haberi yoktur[602]". Kıyametin yakın olduğuna inandığı için bu fani meselelerin detayları onu ilgilendirmemektedir. Gençliğinde Kudüs'e kadar gittiğinden beri Doğu Akdeniz'deki meselelere bir ilgisi vardır ancak Vandal filosunun bağlantıları kesmesi ile o bile yaşadığı Galiçya dışında hiçbir yerden isabetli haber alamaz hale gelmiştir[603].

Majorianus'un hükümdarlığının son aylarında, karşısında Batı Akdeniz'de kendi filosunu dengeleyecek hiçbir güç kalmayan Gensericus saldırılarının ölçeğini artırmıştır[604]. Hiçbir kaynak hangi kentlerin saldırılara hedef olduğunu listelemese de Galya kıyılarında bile Vandal filoları görülmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu zamana kadar filolarını bölmeyen Vandallar korkmadan pek çok kente aynı anda saldırlar düzenlemektedir. Bu Gensericus'un yağmayı siyasi bir araç olarak kullandığını göstermektedir. Kendisi hükümranlığını tehdit ederlerse neler yapmaya muktedir olduğun göstermektedir. Fakat böyle hareket etmekle Markianus öldükten sonra tahta geçen Bizans imparatoru I. Leo'nun Batı Roma'ya yardım etme kararlılığını kamçılamıştır. 461 ve 462 yılından itibaren tekrar artan deniz akınları, 468 yılının büyük deniz savaşına yol açacaktır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Rikimer (ö. 472); gücünü artırmaktadır. Rikimer; Süev ve Got kraliyet ailelerinin kanını taşıdığı için imparatorluk ordusundaki özellikle barbar kökenli askerlerin itaat ettiği, bu sayede 456 yılından ölümüne dek Batı Roma askeriyesi ve siyaseti üzerinde giderek daha fazla hâkimiyet kurmuştur. Majorianus'u öldürdükten sonra Batı Roma idaresine sadece I. Leo karışabilmiştir.

---

601 Vizigot işgalinin 456 – 457'de bölgesine gelmesi ve 460 yılında bir Vizigot şefi tarafından kaçırılması dünyaya ve zamana bakışını değiştirmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 751 – 752.

602 Hydatius, ss. 121 – 122. Burgess çevirisi.

603 "Ve buna karşın İspanya dış dünya ile gayri siyasi biçimlerde temas halindeydi. Batı imparatorluğunun çökmekte ve Vandal filolarının Akdeniz'i silip süpürmekte olduğu beşinci yüzyıl ortası yıllarının kargaşasına benzer günümüzde hiçbir şey yoktur. O günlerde Galiçyalı kronik yazarı Hydatius yıllarca doğu vakalarına dair hiçbir şey öğrenemiyordu ve kroniğinde Doğu'dan ona ulaşan en önemsiz haberleri bile kaydetmekten memnundu. (Gerçekten, bazen memleketi Galiçya dışında İspanya'daki olaylar hakkında bile fazla bir şey bilip bilmediği kesin değildir)". E.A. Thompson, **The Goths in Spain**, Oxford University, Clarendon Press, Oxford, 1969, (The Goths in Spain), ss. 20 -21. Hydatius'un kronolojisi de sorunludur.

604 "Geisericus, Majorianus ile yaptığı antlaşmaya artık uymadığı için İtalya ve Sicilya'yı yağmalamak üzere Vandallardan ve Magriplilerden oluşan bir kuvvet gönderdi". Priscus, ss. 188 – 189 (Bab 29).

Ancak bir Ariusçu olarak Romalılar tarafından asla kabul görmeyeceğini bildiği için kendisi asla imparator olmaya teşebbüs etmemiş bir komutandır. Aetius'un yönetimi sırasında Majorianus ile birlikte hizmet ederken hızla terfi etmiş, Avitus tarafından 456'da komutan atanmıştır. Sicilya ve Korsika'da Vandal donanmasının baskınlarını arka arkaya püskürtmekte yiğitlik göstermesi sayesinde komes yerine patrikius ve magister militum olmuştur[605].

"Rikimer 450'li yılların ikinci yarısında imparatorluğu başarılı bir şekilde savunmuştur[606]". Bu itibarını kullanarak Majorianus'un 457'de Avitus'un yerini almasını sağlamış, tahtın arkasındaki gizli güç haline gelmiştir[607]. Vandal meselesi ve Rikimer'in şahsi hırsları 461 yılında kesişmiştir:

"Kral Gensericus elçiler vasıtasıyla Majorianus'la barış yapmayı denedi. Galya'dan Roma'ya dönerken ve imparatorluk ile Roma'nın prestiji için elzem görevleri düzenlerken, Majorianus kıskanç adamların öğütlerinden destek alan ve kin ile hareket eden Rikimer tarafından hıyanetle tuzağa düşürüldü ve öldürüldü[608]". Rikimer'in Majorianus ondan bağımsız hareket etmeye başladığı için ve Vandal Devleti'ni ortadan kaldırırsa kendi konumu sallantıya kapılacağı için, muhtemelen donanmaya yapılan sabotajda payı vardır ve kesin olarak Majorianus'un halledilmesinden sorumludur.

1.3.12. Tüm Roma İmparatorluk Tarihinin En Kalabalık Birleşik Donanma Kuvvetini Toplanması İçin Siyasi Girişimler

Ağustos 461'de Majorianus'un idamından sonra Bizans yönetimince asla meşru sayılmayan Libius Severus'u kukla hükümdar olarak Kasım 461 – 465 arasında kullanmış[609], onu öldürttükten sonra kukla imparator bile atamadan aylar geçince Bizans imparatoru I. Leo ile arası bozulmaya başlamış, Leo'nun adayı Anthemius'u

605 Hydatius, ss. 108 - 109.
606 Vössing, s. 88.
607 Nicholson, Cilt: 2, s. 1288.
608 Hydatius, ss. 114 - 115. Burgess çevirisi.
609 Bu Libius adına yöneten Rikimer, destek bulmak için Vizigot Devleti'ne Akdeniz'e erişim sağlayacak Narbo limanını vermeye karar vermiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 907. Ancak Majorianus'un sadık ve vatansever komutanı Aegidius 461'den beri İtalya'yı işgal etmekle tehdit etmektedir ve Rikimer'in planlarını bozmuştur. Fakat Gensericus ile Rikimer'e karşı ittifak kurmak için gönderdiği elçiler bir sonuç elde edememiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 25. 465 yılında ölmüştür ve ölüm nedeni hakkında kaynaklarda farklı iddialar bulunmaktadır.

(hük. 467 – 472) Batı imparatoru olarak tanıyıp, Anthemius'un damadı olmak durumunda kalmıştır[610]. Rikimer gündemin değişmesi için zaman geçirmekte, fırsat kollamaktadır[611]. Ancak 468 Bon Burnu Deniz Muharabesi ve takip eden aylarda Vandal güçlerinin Roma sefer güçlerine düzenledikleri ima operasyonları Anthemius'un itibarını yok edecektir[612].

Rikimer ile Leo'nun anlaşmazlıkları 470 yılında halka malum olacak, 472 yılında açık savaşa dönüşecek ve Anthemius Rikimer'in adamları tarafından Roma'da yakalanıp idam edilecektir. Anthemius öldürüldükten çok kısa süre sonra, makamını yeğeni Burgonyalı Gundobad'e devreden Rikimer ölecektir[613]. Gensericus'un adayı olan Olybrius 472 yılında nihayet Batı Roma imparatoru olacaktır. Fakat hükümdarlığı çok kısa sürmüştür ve Gensericus'un istediği değişikliler yapılmadan Gundobad 473 yılında Glycerius'u tahta çıkarmıştır. Gundobad, Burgonya kralı olmak için 474'te Galya'ya dönünce o da desteğini yitirmiştir[614]. Julius Nepos Batı Roma imparatoru olmuş, onun yerini de çok geçmeden son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus getirilmiştir. Odovakar, çocuk imparatoru tahttan indirirken canını bağışlamıştır ve son

610 Anthemius, Konstantinopolis surlarını II. Theodosius zamanında inşa etmiş dedesi Anthemius ile adaştır, ayrıca imparator Markianus'un da damadıdır. Konstantinopolis halkından Yunanca konuşan bir asil olarak İtalya'ya yabancı olduğu için çok zeki ve eğitimli olmasına karşın Konstantinopolis yönetiminin kendisinden yüksek beklentilerini karşılayamamış, Roma asilleri ve Rikimer tarafından engellenmiştir. Sidonius'un Anthemius adına yazdığı övgü şiirinin 468 yılında felakete dönüşecek Vandal seferinden kısa süre önce okunmuş olması manidardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 82.

611 "Batı Romalılar, bir taraftan Vandalların ve Batı Gallia'lı Aegidius'un yol açtığı farklı problemlerle yüz yüzeyken, diğer taraftan gittikçe güçlenen Marcellinus'un kendilerine savaş açacağından endişelenmeye başladılar. Maiorianus'un yakın arkadaşı ve bir asker olan Marcellinus'un, büyük bir kuvveti vardı ve imparatorun öldürülmesinden dolayı öfkeliydi. Bu arada Gallia'daki Gotlarla olan anlaşmazlığı, onu İtalyanlara karşı savaş açmaktan vazgeçirdi. Gotlarla olan sınır anlaşmazlığı, çok çetin savaşlar yapmasına neden oldu ve bu savaşlarda büyük kahramanlıklar sergiledi. Bu nedenlerden dolayı Batı Romalılar, Marcellinus ve Vandallarla kendilerini barıştırması için Doğu'ya elçiler gönderdiler. [İmparator Leo'nun elçisi] Phylarchus ise, Marcellinus'a gönderildi ve onu Romalılara saldırmamaya ikna etti.139 Fakat Vandallarla görüşmek için Kuzey Afrika'ya geçtiği zaman hiçbir şey başaramadan geri döndü, çünkü Geisericus, Valentinianus ve Aetius'un mülkü kendisine verilmedikçe savaşı bitirmeyi kabul etmiyordu". Priscus, ss. 190 - 193 (Bab 30).

612 "10. indiktio, Markiianus ve Festus'un konsüllüğü" Marcellinus Comes, (X), ss. 25 – 26 (1 Eylül 472 – 31 Ağustos 472).

613 "İmparator Anthemius Roma'da damadı Rikimer tarafından öldürülmüştür. Olybrius yerini almış, iktidarının yedinci ayında ölmüştür. Asya'da (Batı Anadolu, Asiana eyaleti) çeşitli şehir ve kasabalar bir depremle yerle bir olmuştur". Marcellinus Comes, (X), ss. 25 – 26 (1 Eylül 472 – 31 Ağustos 472).

614 Nicholson, Cilt: 1, s. 694.

imparator o önemsizdir ki akıbeti dahi bilinmemektedir[615]. Romulus'un tahttan indirilmesi, "çağdaşları tarafından büyük bir dönüm noktası olarak görülmemiştir[616].

Julius Nepos'un kaçtığı Dalmaçya'da suikasta kurban gitmesi ile Batı Roma imparatorluğu sona ermiştir. Jüstinyanus'un yeniden fethine kadar tüm Batı Akdeniz barbar krallıklar arasında bölüşülecektir[617]. Eğer 468 yılı amfibi operasyonu başarılı olsa, Kuzey Afrika kısmen bile geri kazanılabilse, Batı Roma İmparatorluğu kesinlikle yeniden hayat bulabilecektir. Fakat bunun yerine her iki Roma donanması da imha edilmiş ve Bizans devleti iflas etmiş, Bizans donanması altıncı yüzyıl başına kadar başkenti koruyan zayıf birkaç filoya indirgenmiştir.

Romalılar; Kartacalılar karşısında defalarca çok büyük gemi ve insan gücü kayıpları yaşamışlar, ancak her defasında yeni birlikler oluşturmuşlar ve genellikle düşmanlarından taktiksel veya teknolojik bir yenilik öğrenerek savaşa dönmüşlerdir. Aynısını Vandal tehdidi karşısında her alanda gerileyen Romalılar için iddia etmek mümkün değildir. Teknolojik yenilik yapan ateş gemileri kullanan Gensericus olmuştur.

Bu savaş için her iki imparatorluk da tüm kaynaklarını kullanmıştır ve ihtiyat birlikleri kalmamıştır. Romalılar hiçbir kazanım sağlayamamışlardır. Batı Roma İmparatorluğu insan gücü ve para açısından tamamen tükenmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ise savaşma şevkini ve yetenekli denizcilerini kaybetmiştir. Şevkini kaybetmeyen tek kişi, beceriksizliği ile tüm bu felaketlere sebep olan Basiliskos'tur. Vandal seferinin genel komutanı atanmadan önce Balkanlarda Ostrogot ve Hun güçlerini birkaç kez yenmekle birlikte deniz savaşları hakkında hiçbir bilgisi

---

615 Bu makalede sayfa 45'te Odovakar (Odoacer) isminin anlamı için, Germen dillerinden köken bilimsel öneriler mevcutsa da, öncelikle Türkçe ateşten/ottan doğmuş anlamındaki "Ot-toghar" veya çoban anlamındaki "Ot-ghar" önerileri dikkate alınması gerektiği bildirilmektedir. Robert L. Reynolds ve Robert S. Lopez, "Odoacer: German or Hun?", **The American Historical Review**, Cilt: 52, Sayı: 1, Ekim 1946, http://www.jstor.org/stable/1845067?seq=1#page_scan_tab_contents (15.02.2022), ss. 36 – 53. Bu hezimete sebep olan Basiliskos, tüm yeteneksizliğine rağmen hırslıdır. 475'te yaklaşık bir buçuk yıllığına Doğu Roma İmparatoru olmuştur. Basiliskos'un hırsının bedelini, Anthemios, Julius Nepos ve son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus ödemiştir. Frassetto, s. 307. Romulus Augustulus'u 476 Eylül'ünde tahttan indiren Odovakar'ın babası Edeko'nun, Atilla'nın Konstantinopolis'e 449'da yolladığı elçisi Edeko ile aynı kişi olmasının mümkün olduğunu belirtmeden geçmek bir eksiklik olacaktır.

616 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1812.

617 İlginç bir şekilde Salona'da Glycerius piskopos görevini üstlenirken, aynı kentte Julius Nepos sürgündeki Batı Roma devlet başkanı rolünü oynayacak, iki devrik imparatorun ölümü Batı Roma tarihini kapatacaktır. Nicholson, Cilt: 1, s. 668.

olmadığını sonraki gelişmeler ortaya koyacaktır[618]. 475-476 yıllarında kayınbiraderi Zeno'yu kız kardeşi ve I. Leo'nun eşi Verina'nın desteği ile devirecek ve Konstantinopolis'te imparator olacaktır[619]. Batı Roma İmparatorluğu Basiliskos'un gerçeklerden kopuk mağrur tutumu yüzünden bir yıl sonra 476'da yıkılacaktır. Aslında 468'deki yenilgiden sonra Batı Roma için imparatorluk kavramı içi boş bir iddiadan ibaret kalmıştır. Böyle bir iddiayı destekleyecek gerçek bir gücü veya itibarı kalmamış son Batı Roma imparatoru "Romulus'u, Germen Odovakar 4 Eylül 476'da darbeyle" devrilecektir[620].

Batı ve Doğu imparatorlukları, daha Anthemius'un 467 yılında I. Leo'nun desteği ile Ravenna'da tahta çıkması sırasında, Vandal Krallığı'nı yıkmak konusunda mutabakata varmışlardır. 468 yılında sefer hazırlıklarını tamamlamışlardır. "Doğu Roma imparatorunun, Vandalların Batı Akdeniz'de istediği gibi at koşturmasına razı olacağına inanması Gensericus'un belki de en büyük hesap hatasıdır[621]". Aslında Bizans imparatoru I. Leo'nun 457 yılında imparator olduğundan beri halletmek istediği ana mesele; hem batı hem de doğu imparatorluk askeri güçlerinin her seviyesinde kilit pozisyonlara gelmiş Germen subay ve askerlerin tasfiye edilmesidir. Rikimer; I. Leo'nun kendisi için yarattığı tehlikeyi fark ederek gerçekten 468 seferinin başarıya ulaşmaması için gizlice Gensericus ile iş birliği yapmış gibi gözükmektedir. Sonraki eylemleri de bunu doğrulamaktadır. Hem Leo hem de Rikimer Gensericus'a defalarca elçilik heyetleri yollamıştır. Batı Roma elçileri, bir yandan Konstantinopolis'ten destek talep ederken diğer yandan bir şekilde Vandallar ile uzlaşmayı da istemektedir[622]. Gensericus'a yağmadan elde edeceği gelirin verilmesinin teklif edildiği dahi ima edilmektedir. Roma ve Bizans kaynakları Gensericus'un stratejisini anlamaya yanaşmamakta, onu akılsız bir barbar olarak tasvir etmektedir. Oysa bu aşamada Gensericus; ya Ravenna'da kuklası olarak Olybrius'u

---

618 Basiliskos, 464 – 467/468 arasında Trakya orduları komutanı (magister militum per Thracias) olmuştur. Vandal seferinden sonra hakkında çıkan Gensericus'tan rüşvet alarak hıyanet ettiği iddialarından ağır bir şekilde cezalandırılmadan kurtulmasının yegâne nedeni Ayasofya'ya sığınması ve imparatoriçe Verina'nın kardeşi olmasıdır. Nicholson, Cilt: 1, s. 216; Martindale, PLRE 2, s. 212.

619 Ocak 475'te tahta çıkmıştır. 476 yazına kadar yönetimde kalmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 217; Martindale, PLRE 2, s. 213.

620 Daş, s. 23.

621 Vössing, s. 91.

622 "Leo'nun Roma imparatorluğu zamanında İtalyanlar adına Tatianus Vandallara elçi olarak gönderildi… Gensericus görüşmeyi kabul etmediği için Tatianus hiçbir sonuç elde edemeden Vandallardan geri geldi". Priscus, ss. 198 - 199 (Bab 32).

tahta çıkarmak, bu olmuyorsa Batı Roma devlet mekanizmasını zayıflatarak çökertmek planını uygulamaya koymuştur[623]. Artık yağma veya teklif edilen hazinelerin peşinde değildir. Oğlu Hunnericus'a emin bir krallık bırakmak, mümkün olursa Batı Roma yönetimini kontrol etmeyi arzulamaktadır. Bu yüzden her iki imparatorluğun da elçilerini başından savmakta, kötü muamele etmektedir. Batı ve Doğu Roma başkentleri arasında da diplomatik bağlantılar artmış, artık kesinleşmekte olan ortak operasyon için koordinasyon sağlanmaya çalışılmıştır. Konstantinopolis, Ravenna yönetiminden teminatlar istemektedir[624].

Majorianus'un donanma kurma çalışması ters teptiği ve Gensericus "Batı Roma İmparatorluğu'nu ele geçiremeyeceği belli olunca, en azından onu bir daha asla tehlike teşkil etmeyecek kadar zayıflatmak[625]" siyasetini artık hiç gizlemeden uyguladığı için; I. Leo Germen vesayetine karşı kendi projesini sonraya bırakmıştır. Batı Roma'yı yıkılmaktan kurtarmak için dev bir deniz gücü kurma projesini öne almıştır. Önceki imparator Markianus'tan dolu bir hazine almış olduğu için şartlar donanma mevcudunu artırmak için uygundur.

I. Leo, Gensericus'a karşı hazırlıkları başlatırken, Konstantinopolis'teki ajanları vasıtasıyla Vandal kralının haberinin olacağının farkındadır. Gensericus'a geri adım atması için son bir şans vermek istemiştir. Batı Roma'nın istikrarsızlaştırılmasında, Kuzey Afrika'dan tahıl ticaretine dair verilmiş taahhütleri umursamaksızın Gensericus'un istedikçe akışı kesmesi, belki deniz akınlarından bile

---

623 Olybrius; Nisan 472 yılında sadece yedi ay boyunca Batı Roma imparatoru olacak, fakat Gensericus amaçlarına ulaşamayacaktır. Onu tahta çıkaran Rikimer, ondan sıkılınca öldürmüştür. 455'de Vandal yağmasından sonra Konstantinopolis'e kaçtığı için I. Leo'nun kabinesi tarafından da iyi tanınmaktadır. I. Leo onu aslında Anthemis ile Rikimer arasındaki savaş durumunu çözmesi için göndermiştir.
Fakat Olybrius'un Nicholson, Cilt: 2, s. 1099. Fakat Rikimer, Gensericus ile anlaşarak onu tahta çıkarmıştır. Gensericus, Roma'dan yanında getirdiği prenses Placidia'nın Olybrius ile nişanlı olduğunu öğrendikten sonra Olybrius'un mallarının müsadere edilmesini önlemek için İtalya'ya birkaç sefer yapmış, 462 yılına kadar Kartaca'da tuttuğu yaşı gelen prenses Plakidia'yı Olybrius ile evlenmesi için serbest bırakarak göndermiştir. Vössing, ss. 89 – 90. Böylece Olybrius gerçekten Gensericus'a sadık olmuştur. Fakat onu ortadan kaldıran ihanet ettiği I. Leo değil, onu istediği gibi kullanamayan Rikimer olacaktır.

624 Bizanslılar, özellikle Aspar, Ravenna'nın yeterince kararlı davranmayıp bir kez daha kendilerini yarı yolda bırakmasından korkmaktadır. Batı Roma idarecileri ise artık kararlı olduklarına Konstantinopolis'i inandırmaya çabalamaktadır: "Kaçak halkların Doğu Romalılarla araları açıkken, İtalyanlardan bir elçi geldi ve Doğu Romalıların onları Vandallarla barıştırmadığı müddetçe, direnmeye devam edemeyeceklerini ifade ediyordu". Priscus, ss. 194 - 195 (Bab 31).

625 Vössing, s. 86.

daha etkili bir silah haline gelmektedir[626]. Eğer kabul ederse, Leo'nun zaten başka planları vardır, böyle bir sefer yapmayı kendisi de istememektedir:

> *İmparator Leo hem Anthemius'un hükümdarlığını ilan etmek hem de İtalya ve Sicilya'yı boşaltmazsa savaşla tehdit etmek için Phylarchus'u Geisericus'a gönderdi. Phylarchus geri döndüğü zaman, Geisericus'un imparatorun emirlerini reddettiğini ve Doğu Romalılar tarafından antlaşmanın bozulmasından dolayı savaş hazırlığıyla meşgul olduğunu rapor etti*[627]

Bu haber üzerine artık hem Vandallar hem de Doğu Roma donanması, Batı ve Doğu Roma orduları kesinleşen savaş için diğer cephelerin güvenliğini temin edip, gemi inşa ve askere alma çalışmalarına hız vermiştir. Majorianus'un ölümünden sonra Vandallar Akdeniz adalarını yağmalamaktan, işgal etmeye geçmişlerdir. Kartagena'daki yenilgiden sonra Batı Roma deniz gücü, nefs-i müdafaa için dahi yeterli olmadığından, 468 seferi sırasında da tüm ordular aslında Bizans deniz güçleri tarafından Vandal kıyılarına taşınmıştır[628]. Bu yeni bir durum değildir, Batı Roma'nın yalnızca Avitus ve Majorianus zamanında bir süreliğine giderilebilmiş bir noksanlığıdır. 440 yılında Kartaca'nın işgali ve Vandal Krallığı'nın kurulmasına tepki vermek için de "Batı, Doğu'nun deniz güçlerine güvenmiştir[629]".

1.3.13. Bon Burnu Deniz Savaşı 468: Mare Nostrum'un Sonu

Batı Roma imparatoru Anthemius; elindeki sınırlı gemilerle desteklediği Bizans filolarına tüm seçkin askerlerini bindirmiştir. Dalmaçya eyaletinin yarı bağımsız komutanı Markellinus komutasındaki bu birliklerini, artık Vandal işgali altında olan Sardinya'ya ve Sicilya'ya göndermiştir[630]. Patrikius rütbesi taşıyan

---

626 "Bundan çok daha fazla sıkıntı veren ise bir yandan boş kalan kasalar ve tahıl ambarları (455'ten beri Afrika'dan tahıl sevkiyatı yapılmıyordu), öte yandan Konstanopolis'in tahtı gerçekten ele geçiren" Batı Roma imparatorları Avitus, Majorianus ve Severus'u tanımamasıdır. Vössing, s. 87. Fakat Batı Roma'da Anthemius'un göreve gelmesi ilegasıplar devrinin sona ermiş olduğu umulmaktadır. I. Leo'nun adayı Anthemius; Rikimer'e baskı yapılarak tahta oturtulmuş olduğu için artık iki imparatorluk tam bir iş birliği fırsatı yakalamıştır.

627 Priscus, ss. 212 – 213 (Bab 40).

628 "Düşmanlarının çokluğu ve donanmalarının yetersizliği yüzünden İtalyanlar, Vandalların asker çıkarabileceği her noktaya yeterince yardım ulaştıramıyorlardı. Donanma yetersizliğini çözmek için Doğu Romalılara müracaat ettiler, fakat onların Vandallarla yaptıkları antlaşma yüzünden gerekli desteği alamadılar. İmparatorluğun bölünmüş olması meselesi, Batı Romalılar için büyük bir zarardı".
Priscus, ss. 192 - 195 (Bab 30).

629 Lee, Naval intelligence, s. 102.

630 Markellinus, putperest olmasına karşın, tüm çağdaş tarihçilerin hakkında çok iyi konuştuğu, çok iyi eğitimli ve soylu bir kökenden gelen başarılı bir askerdir. Çok yakın arkadaşı Aetius'un bizzat

Markellinus'un ilk seferi 466/467'ye tarihlendiğine göre, Sardinya seferi, Anthemius'un ilk eylemleri arasında sayılmalıdır[631]. Markellinus önce Sardinya'yı ardından Sicilya'daki da Vandal güçlerini kolayca yenmiştir[632].

Daha önce Avitus ve Majorianus zamanında Markellinus'un Sicilya'da bulunması, anlaşıldığı kadarıyla Majorianus İspanya'daki donanma ile saldırıya başladığında ikinci bir cephe açmak içindir[633]. Kartagena Deniz Muharebesi, bu saldırıyı imkânsız hale getirmiştir. Markellinus, Anthemius zamanında da yine aynı görevi üstlenmiştir, amaç bir kez daha Kartaca'ya saldırmak üzere hazırlık yapmaktır[634]. Ancak Markellinus'un Sicilya'daki 456 ve 467'deki iki zaferi de kısa ömürlü olacaktır, 468 yılında Vandallar iki Roma donanmasını da imha etmeyi başardığı için ada yeniden Vandal kontrolüne girmiştir ve 482 yılına kadar kesinlikle onların yönetimi altında kalmıştır. Vandal kralı Hilderik (ö. 533) zamanında ada Got asıllı Gordas'a verilmiştir[635]. Priskus, Markellinus ile Rikimer arasında Vandal operasyonu sırasında artan gerilimi ve Gensericus'un deniz akınları ve Olybrius vasıtasıyla Batı Roma tahtını kontrol etme teşebbüslerini açıklamaktadır[636].

III. Valentinianus tarafından öldürülmesi üzerine 454 yılında isyan etmiştir. Markellinus, görevli olduğu Dalmaçya eyaletini (Comes rei militaris dalmatiae) ele geçirebilmiş ve uzun süre elinde tutabilmiştir. 468 seferine kadar Dalmaçya hâkimi olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Martindale, PLRE 2, ss. 708 - 710. Fakat Rikimer'in Korsika'da savaştığı 456 yılında Sicilya'nın yardımına geldiği bilinmektedir. Bu yüzden Majorianus'un otoritesini kabul etmiş olabilir, Anthemius'u ise aktif bir şekilde desteklemiştir. Fakat "Dalmaçya'yı imparatorun ve barbar hükümdarlardan bağımsız kılmıştır". Martindale, PLRE 2, s. 708. Ölümünden sonra Julius Nepos, onun kurmuş olduğu altyapıyı devralacaktır.

631 Konstantinopolis surlarını inşa ettirmiş ünlü vali ve devlet adamı Anthemius, aynı adı taşıyan anne tarafından dedesidir. Martindale, PLRE 2, s. 96. 457'de Markianus'tan sonra Bizans tahtı için düşünüldüğünden, Leo Anthemius'u kendisi ile şeref bakımından denk bir makamla ödüllendirerek hem bir ortak kazanmayı hem de olası bir isyan daha olursa kentten uzaklaştırmayı ummuştur. Fakat 468 yılındaki operasyonun başarısız olmasından sonra 6 yıl daha tahtta kalabilmiş olması, Anthemius'un başarısı olarak görülmelidir. Martindale, PLRE 2, s. 97. Leo'nun yanına verdiği birliklerle Roma'ya gelip imparator ilan edilse de, Rikimer'i damadı yaparak iktidarı sürdürmek için aradığı desteği bulmuştur. Fakat sonunda o da Rikimer tarafından tasfiye edilen imparatorlar listesine katılacaktır. Martindale, PLRE 2, s. 98.

632 Martindale, PLRE 2, s. 710.

633 Rikimer 456 yılında 60 gemilik Vandal filosunu yenmeden önce bu gücü Markellinus Sicilya'da yağma için dağıldıkları karada yenmiştir. Markellinus, Vandallar üzerine Avitus zamanında planlanan operasyon için oraya gitmiş, onunla karşılaşmayı beklemeyen Vandal akıncılarını kaçırmıştır. Martindale, PLRE 2, s. 709.

634 Rikimer, Majorianus'u öldürdükten sonra Markellinus'u Sicilya'da zayıflatmak için emrindeki Hun askerlerini rüşvetle kendi saflarına çekmiş, Markellinus adadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Martindale, PLRE 2, s. 709. Sicilya bundan sonra Vandal işgali altına girmiştir.

635 Nicholson, Cilt: 2, s. 1333.

636 "Marcellinus da adadan ayrılmıştı çünkü Ricimer onun gücünü zayıflatmak için adada çoğunluğu oluşturan İskit asıllı askerleri parayla kendi yanına çekmişti. Sonuçta bunlar Marcellinus'u terk ettiler ve Ricimer'in safına geçtiler. Marcellinus (Ricimer'in imkânlarıyla yarışamazdı) bu komployа karşı tedbir olarak Sicilya'dan ayrıldı. Onun için hem Ricimer'in antlaşmayı

Doğu Roma imparatoru I. Leo; Markellinus Sardinya'ya saldırırken, Edessalı (Şanlıurfalı) Heraklius'u Libya kıyılarını almak için Trablus şehri üzerine göndermiştir. Heraklius önceki yıllarda Doğu Karadeniz'de Sasaniler ve müttefikleri ile savaşta başarı göstermiş bir komutandır. Mısır'da topladığı birlikleri alıp Marsus ile koordinasyon içerisinde Libya'ya karadan ve denizden saldırmıştır[637]. 468 seferinden sağlam dönebilen donanmanın onun ve Marsus'un eline verilen filolar olduğu anlaşılmaktadır. Bölgeyi Vandal güçlerinden ve Berberi müttefiklerinden almayı başararak Basiliskos'un ana donanmasının taciz edilmeden Kartaca'ya ilerleyebilmesini sağlamak için Tunus'a doğru denizden kıyıları güvence altına alarak ilerlemişlerdir[638]. Bu haberler üzerine Basiliskos ana donanma ile doğrudan Kartaca üzerine gönderilmiştir. Operasyonun bundan sonrası Malalas'tan takip edilebilir:

> *Leo, hükümdarlığı sırasında, Afrikalıların kralı Vandal Gensericus'a karşı muazzam bir deniz savaşının dövüşüleceği bir sefer başlattı. Leo'nun karısı Augusta Verina'nın kardeşi patrikius Basiliskos'un komutası altında büyük bir filo gönderdi. Basiliskos, Vandalların kralı Geiseric'ten rüşvet kabul etti ve [içindeki] eksarhoslar, comesler (kontlar) ve tüm ordu ile birlikte gemilere ihanet etti. Hızlı gemisi ile ilk ve tek kaçan oydu. Gemilerin ve ordunun geri kalanı yok oldu, denize battı. Bunlar arasında, seferin magister militumu olan ve aslen Antakyalıların büyük şehrinden olan merhum dük Damonikos da vardı. Afrikalılara karşı cesurca savaştı, ancak tecrit edildi ve kuşatıldı, yakalandı ve tamamen silahlı olarak derinliklere fırlatıldı. Basiliskos yenilerek Konstantinopolis'e döndü*[639]

çiğnememesi hem de Doğu Romalıların hükümdarından Sicilya ve İtalya'dan uzak durmasını ve hanedan kadınlarının geri gönderilmesini söyleyen elçiler gönderildi. Çeşitli zamanlarda Geisericus'a başka elçiler de gönderildiği halde, Valentinianus'un büyük kızı Eudocia'yı oğlu Huneric ile nişanlayıncaya kadar kadınları serbest bırakmadı. Bundan sonra Theodosius'un kızı Eudocia'yı ve onun Olybrius ile evli diğer kızı Placidia'yı serbest bıraktı. Geisericus İtalya ve Sicilya'yı tahrip etmekten vazgeçmedi ve hatta daha fazla yağmaladı, çünkü evlilik yoluyla akrabalığından dolayı Majorianus'tan sonra Olybrius'un Batı Romalıların imparatoru olmasını istiyordu. Hunnericus ile evlenen Eudocia namına Valentinianus'un mülkünün bir kısmını Doğu Romalılardan almıştı. Dolayısıyla, bu mülk meselesini bir düşmanlık nedeni olarak kullanarak her yıl baharın başlangıcında donanmasıyla birlikte Sicilya ve İtalya üzerine hücum ediyordu. İtalyanların garnizonlarının bulunduğu kentlere kolayca saldıramıyordu, fakat yeteri kadar askeri güç bulunmayan yerleri ele geçiriyor, buraları tahrip ediyor ve köleleştiriyordu". Priscus, ss. 192 - 193 (Bab 30)".

637 İsauria kökenli bir konsül olan Marsus, Leo'ya Aspar karşısında yardımcı olmuştur. Martindale, PLRE 2, ss. 728 - 729. Fakat Marsus daha sonra 484'te İllus ile birlikte Zeno'ya isyan edecektir. Martindale, PLRE 2, s. 729.

638 Martindale, PLRE 2, ss. 541 – 542.

639 Malalas, s. 206 (Kitap 14, Bab 44).

Antakyalı Malalas, memleketinde bir kahraman olarak hatırlanan Damonikos'un başından geçenlere odaklanmıştır[640]. Malalas deniz savaşının nasıl cereyan ettiği ile hiç ilgilenmeyerek Basiliskos'un rüşvet aldığı iddialarını yenilginin sebebi olarak sunmaktadır[641]. Basiliskos'un emrindeki ana donanma; Heraklius ve Marsus tarafından rotası güvenceye alındığı için hiçbir çatışmaya girmeden Vandal başkenti Kartaca yakınına çıkarma yapmak üzere ulaşmıştır[642]. Basiliskos komutasında ise "binin üzerinde gemi ve yüz bin adam toplanmıştı[643]". Fakat Basiliskos sadece Bon Burnuna çıkarma yapmış ve Kartaca üzerine yürümeyip atalet içerisinde Gensericus'un teslim olmasını beklemiştir. Rakiplerinin yalın askeri üstünlüğünün farkında olan Gensericus, ona duymak istediği şeyi yani teslim olup, yönetimi Roma güçlerine bırakacağını iletmiştir. Ancak niyeti bu değildir. Sadece beş gün içerisinde ateş gemileri yaptırmış veya düşman güçlerinin dikkatinden gizlemek için dağıttığı limanlardan toplayarak bir araya getirmiştir. Bunları uygun bir rüzgârda üzerine yolladığı Romalılar çok ağır bir yenilgi yaşamıştır[644]. Kıyıdaki birlikler ise donanma yitirildiği için destek alamamış, geri dönemeyeceklerinden imha edilmişlerdir, aynı akıbet eyaletlere dağılmış diğer kollar için de geçerlidir[645]. Teofanes, 468 seferini tam üç buçuk asır sonra yazmasına rağmen, elimizde büyük resmi görmemize yardımcı olan en önemli kaynak haline gelmektedir:

> *Bu yıl İmparator Leo büyük bir filo donatarak Afrikalıların hükümdarı Geisericus'un üzerine gönderdi. Markianus'un ölümünden sonra, Geisericus*

---

640 Muhtemelen deniz piyadelerinin değil, gemilere bindirilen kara ordusunun komutanı olan magister militumdur. Martindale, PLRE 2, ss. 344 – 345. Denize tam zırhlı atılarak öldürüldüğü ile ilgili hikayenin aynısı Prokopios'un altıncı kitabında (Bab 22-24) İoannes için de anlatılmaktadır. Martindale, PLRE 2, ss. 599.

641 Martindale, PLRE 2, s. 498

642 Bu sıralarda yardımcı iki sefer kuvvetine bağlı filolar da Vandal filoları ile savaşmaya devam etmektedir. Bir ortak Batı Roma -Doğu Roma filosu düşmanı Sardinya'dan kovalamaktadır. Bu filonun Bizanslı amirallerin mi yoksa Markellinus'un mu emri altıda olduğu ne yazık ki kaynaklarda açıkça belirtilmemiştir. Fakat Batı Roma filoları olarak ifade edilenlerin Markellinus'un Dalmaçya'dan getirdiği kendi gemileri olması kuvvetle muhtemeldir.

643 Norwich, Bizans I, s.140

644 Procopius, Wars III, s. 54. Jüstinyanus devrinde Vandal Krallığı'nın yıkılması hususunda bu konuya dönülecektir.

645 Teslim olma vaadi ile beklemeye ikna edilen Roma birleşik güçlerinin komutanı Basiliskos, aslında rüzgârın yön değiştirmesini bekleyen Vandal donanması tarafından yenilmiştir. Hâkim rüzgâra bırakılan Vandal ateş gemileri Roma filolarının saflarını dağıtmış, Vandal donanmasının bu karışıklıktan faydalanmadaki başarısı da yenilgiyi kesinleştirmiştir. Sardinya ve Libya'daki yan filoların başarıları da ana filonun yenilgisi ardından boşa çıkarılmıştır. Gensericus, hırslı ama yeteneksiz Basiliskos'tan faydalanmasını bilmiştir. Öte yandan, Basiliskos'un Zeno'yu 475'te Konstantinopolis'ten kaçırmayı başarması, onun iki hükümdarlık dönemi arasında hile ile kendisini imparator yapması ve Aspar ile ilişkileri, modern tarihçiler arasında 468'deki yenilgiye de bilerek katkıda bulunmuş olabileceği şüphesini doğurmuştur.

yağma yaparak, esir alıp kentleri tahrip ederek Roma hükümranlığı altındaki ülkelerde çok kötü şeyler yapmıştı. Sonuç olarak imparator öfkelendi ve doğunun bütün denizlerinden (bütün kıyı kentlerinden) 1100 gemi toplayarak bunları askerler ve silahlarla doldurdu ve Geisericus'un üzerine gönderdi. Söylendiğine göre, imparator bu donanma için kırk iki bin beş yüz kilo altın harcamıştı. Leo, bu seferi donanmanın generali ve yüksek komutanı olarak İmparatoriçe Verina'nın kardeşi Basiliskos'u atadı. Basiliskos konsüllük makamına ulaşmıştı ve çok defa Trakya'da İskitleri yenmişti. Basiliskos'un sefer gücüne Batı'dan da hatırı sayılır bir kuvvet katıldı. Geisericus'un kuvvetleriyle sık sık deniz savaşlarına tutuşan Basiliskos, gemilerinin çok büyük bir kısmını en uca gönderdi ve o noktada Kartaca'yı da ele geçirebilirdi. Fakat daha sonra, Trakyalı Priskus'un anlattığına göre, Geisericus hediyeler ve büyük miktarda parayla Basiliskos'un dostluğunu kazandı ve Basiliskos pes etti ve gönüllü olarak yenilgiye uğradı[646].

Görüldüğü gibi Teofanes de Basiliskos'un ihanetini ön plana çıkarmaktadır. Fakat "Basiliskos'un (çağdaşlarının varsaydığı üzere) rüşvet alarak Vandallara zaferi satması mümkün değildi. Çünkü yenilgiden kaynaklanan utanç çok büyüktü ve ziyadesiyle hırslı planlarına – Basiliskos için söz konusu olan imparatorluk tahtından daha azı değildi- ket vuracak nitelikteydi". Hem Basiliskos'un hem de akıl hocası Aspar'ın siyaseti, bir kavmi tamamen imha etmek yerine onları yenmeye ramak kalmışken şahsi bir ant ile "onları kendilerine müttefik kılmak" için anlaşmaya zorlamak olmuştur[647]. Basiliskos Trakya'da komutanken yendiği Hunlar ve Got gruplarından bu şekilde birlikler talep edebilmiştir. Fakat Gensericus ve Vandallar, 434 – 439 arasında kısa bir süreliğine, 442 – 455 arasında da sadece sözde foederati

---

646 Priscus, ss. 216 – 217. Yukarıda metnin Turhan Kaçar tarafından redakte edilip Priskos tarihine eklenmiş Türkçe hali kullanılmıştır. İlgili pasajın redaksiyondan geçmemiş orijinalinden yaptığım tercümesi şu şekildedir: "Bu yıl imparator Leo, Afrikalıları yöneten Gizerich'e karşı büyük bir filo kurdu ve gönderdi. Çünkü Markianus'un ölümünden sonra Gizerich, Romalılar İmparatorluğu altındaki topraklara karşı birçok korkunç şey yapmış, yağmalamış, birçok esir almış ve şehirleri yok etmişti. Ve böylece gayretle hareket eden imparator, tüm doğu denizinden 100.000 gemi topladı, onları ordular ve silahlarla doldurdu ve Gizerich'e karşı gönderdi. Gerçekten de bu sefer için 130.000 libre altın harcadığını söylüyorlar. Filonun generali ve komutanı olarak Augusta Verina'nın kardeşi Basiliskos'u atadı, zaten konsüllük ünvanını almış ve Trakya'da İskitleri sık sık yenmişti. Batıdan gelen hatırı sayılır bir kuvvetle birleşerek Gizerich ile sık sık deniz savaşlarında karşılaştı ve gemilerini derinliklere gönderdi ve Kartaca'yı fethedebilirdi. Ancak daha sonra, Gizerich'ten gelen hediyeler ve büyük miktarlarda parayla cezbedildi, pes etti ve Trakyalı Persikos'ın kaydettiği üzere gönüllü olarak yenildi. Bazıları Ariusçular olan ve bu nedenle imparatorluk onuruna ulaşamayacak Aspar ve Ardabourios'un, krallığı kendileri yönetmeyi beklerken, temsilcileri olarak Leo'yu imparator yaptıklarını söylüyor. Fakat imparator olarak buna rıza göstermediği için, kendisi tarafından iyi yönetilen meseleleri bozmaya çalıştılar ve imparatorun filosuna ve ordusuna, bir Ariusçu ve kendi inançlarından olan Gizerich için ihanet ederse imparatorluğu Basiliskos'a vermeyi kabul ettiler. Bu nedenle Basiliskos'un ihanet ettiğini söylüyorlar" Theophanes, A.M. 5961, s. 180.

647 Vössing, s. 92.

olmuşlardır[648]. Şimdi ise anlaşmaya hiç niyetleri yoktur. Gensericus, Basiliskos ona her ne teklif ettiyse düşünmek ve ayarlamaları yapmak için birkaç güne ihtiyacı olduğun söylemiştir. Aslında gözden çıkarabilecekleri, çok kaliteli veya yeni olmayan gemileri toplatmakla ve pupa rüzgâr ile kendiliğinden torpil gibi Roma donanmasının üzerine sürebileceği ateş gemileri olarak kullanabilmek için yanıcı malzemelerle doldurmakla meşguldür. Birkaç gün boyunda bu gemileri kullanabileceği uygun rüzgâr beklemiş, Basiliskos'u vaatlerle oyalamıştır. Daima kurnaz bir yol izleyen Gensericus, Basiliskos'un astlarının bu vaatlerden haberdar olmasını sağlamakla Basiliskos hakkındaki rüşvet söylentisini başarılı bir biçimde kurgulamıştır. Basiliskos, Gensericus'un şahsi önerilerine hiç itibar etmemiş olsa, bile askerleri artık ondan şüphe etmektedir. Fakat eğer gerçekten Vandal filolarını kendi çıkarlarına kullanabileceğini düşünmüş ise, bu hem bir ihanet hem de düşmanını tanımaktır.

> *Daha sonra Gizerich bu hileyi bulmuştur: savaş gemilerini yanıcı bir nevi malzemeyle doldurdu ve Romalıların uykuda ve hazırlıksız olduğu geceyi bekleyerek, rüzgâr kıyıdan eserken karadan Roma filosuna karşı gitmelerine izin verdi. [Roma] gemilerinin çoğunu tamamen yaktılar, fakat diğer bazıları tehlikeden kaçarak Sicilya'ya döndüler. Ardından Basiliskos'un ihaneti gerçekten kanıtlanmış ve sefer kuvvetinin tüm üyeleri için aşikâr olmuştur*[649].

Basiliskos'un emri altındaki donanmadaki savaş gemisi tipleri hakkında birincil kaynaklar ketumdur. Genellikle Lidyalı İoannes'e dayanarak bunların liburnia olduğu söylenmektedir[650]. Akdeniz tarihi hakkındaki genel çalışmalarda, hatta yakın tarihli bazı çalışmalarda bile İoannes'in tanıklığı reddedilerek bu gemilerin dromon olduğu ifade edilmiştir. Fakat dromon kelimesi ilk olarak 493 yılında Odovakar ile Theodorik mücadelesi sırasında kaynaklara yansımaktadır ve o yıllarda bile bahsi geçen geminin gerçekten dromon olduğu şüphelidir. Dolayısıyla Basiliskos'un donanmasında yüzlerce nakliye gemisi ve onları koruyan liburnia ile dromon arasında bir tür geçiş formu olduğunu söyleyebiliriz. Dromonlar, bu donanmanın imha olmasından sonra altıncı yüzyılda Anastasius zamanında Bizans donanması yeniden kurulurken ortaya çıkmıştır. Ancak Vandallar veya Ostrogot Kralı Theodorik'in hükümranlığı altında İtalya veya Kuzey Afrika'da geliştirilmiş olması ihtimali de göz ardı edilemez.

---

[648] Vössing , ss. 17, 20 – 21, 54.

[649] Theophanes, A.M. 5961, ss. 180 – 181.

[650] "İoannes Lydus 468'de Vandal Afrika'nın işgalinde liburniaların kullanıldığını söylemektedir ancak bunlar muhtemelen dromon modelini takip etmektedir". Nicholson, Cilt: 2, s. 910.

Genellikle ticari ömrünü tamamlamış gemiler veya Gensericus'un durumunda bir sefer kullanılacağı için özensiz inşa edilmiş ancak mürettebat son anda atladıktan sonra hedefe ilerlemeye devam edebilecek şekilde dümeni kilitlenebilen basit gemilerdir. Amaç yanan gemilerden kaçamayacak bir düşman kitlesi üzerine gemileri sürmek ve kaçış yollarını ateş gemilerinin ardından gönderilen savaş gemileri ile kapatmaktır. Aslında ateş gemileri yeni bir icat değildir. Büyük İskender'e karşı kentlerini savunan Fenikeli Sur halkı ve Pers garnizonunun M.Ö. 332'de ateş gemilerini başarılı şekilde kullanması meşhurdur. Fakat asırlardır ateş gemileri kaynaklara yansımamıştır. Açıkçası ateş gemilerinin kullanmak için gerekli şartlar Geç Roma dönemi boyunca nadiren bir araya gelmiştir. Ateş gemilerinin nereye gideceği belli değildir. Ancak Basiliskos'un 1100 gemilik dev donanması, ateş gemileri için mükemmel bir hedef olmuştur. Nitekim uygun rüzgâr olduğu zaman Basiliskos'un filosunun üzerine topluca gönderilen ateş gemileri filoyu birkaç parçaya bölen ateşten koridorlar yaratmıştır. Vandal donanması, mürettebatının bir kısmı karada geceleyen Roma gemilerinin bir kanadı üzerine hücum ederek imha etmiş, geri kalan gemiler kaçmıştır. Deniz savaşı bittikten sonra sıra önce karadan çaresizce izleyen Romalı askerlere ve akabinde hezimetten habersiz Sicilya'da bulunan Markellinus'un adamlarına gelmiştir.

Markellinus Komes, putperest bir komutan olan Markellinus'un akıbeti hakkında bilgi veren kaynaktır, Basiliskos, Heraklius ve Marsus'un müfrezelerinden ve yaşanan ağır yenilgiden hiç bahsetmemektedir. Diğer Batı Roma güçlerinin iştirakini de görmezden gelmiştir: "Batı patrikiusu ve bir putperest olan Markellinus, Kartaca'da Vandallara karşı savaşan Romalılara para ve askeri yardım getirmiştir. Aşikâr bir biçimde namlarına savaşmak üzere geldiği kişiler tarafından haince bıçaklanmıştır[651]". Markellinus'un emirleri, Kartaca seferine iştirak etmeyip Sardinya ve Sicilya'yı alarak mevziini korumasını öngörmektedir, dolayısıyla Kartaca'da

[651] "6. indiktio, Anthemius Augusutus'un (2.) yalnız başına konsüllüğü" Marcellinus Comes, (VI), ss. 25 – 26 (1 Eylül 467 – 31 Ağustos 468).

ölmemiştir[652]. Fakat 468 Bon Burnu Savaşı ardından komutan Markellinus'un öldürüldüğü haberi üzerine Anthemius'un imparatorluğu tehlikeye girmiştir[653].

1.3.14. Vandal Donanmasının Üstünlüğünün Tanınması

Leo, Gensericus ile barış yapmaktan imtina etmiştir, fakat bir ateşkes sağlandığı için dev amfibi kuvvetin çok az bir kısmı Konstantinopolis'e dönebilmiştir[654]. Vandallar ve Konstantinopolis arasında kalıcı bir barış yapmak 476 yılında I. Leo'nun damadı Zeno'ya (hük. 474 – 475, 476 – 491) kalacaktır[655]. Basiliskos, Leo'nun eşi Verina'nın kardeşidir. Leo'nun sağlıksız torunu II. Leo birinci, II. Leo'nun babası Zeno sadece onun naibi ve ikinci imparator olduğu sürece imparatorluk ailesi içerisindeki gerilimler kontrol altında tutulabilmiştir[656].

Basiliskos'un yenilgisinden sonra Heraklius ve Marsus da, Trablus ve Libya'dan bu seferden kurtulan tek sağlam filo ile geri çekilmişlerdir. Basiliskos'un filosunun da bir kısmı kurtulmuş olmalıdır. Heraklius, daha sonra Aspar'a karşı I. Leo'ya destek verecektir[657]. Fakat 468 operasyonu iflas ve askeri felaketle sonuçlanınca, I. Leo krizi fırsata çevirip ihanetle suçladığı başkomutanı Aspar ve

---

652 Markellinus, Ağustos 468'de ihanete uğrayarak Sicilya'da suikasta kurban gitmiştir. Martindale, PLRE 2, s. 710. Anthemius, özellikkle Rikimer'in gücünü dengelemesi içi onu iki başkomutanından biri yaparak Rikimer'in etkisini dengelemeye çalışmıştır. Martindale, PLRE 2, s. 709.

653 Anthemius 472 yılında öldürlene kadar Batı Roma imparatoru kalmışsa da, 468'den sonra tüm kontrol Rikimer'in elindedir. "Leo döneminde Roma imparatoru Anthimios öldürüldü. Damadı magister militum Ricimer'in düşmanlığını uyandırmıştı ve bir Got olduğu için ondan korkuyordu". Hasta olduğunu söyleyerek Vatikan'daki Aziz Petrus Kilisesi'ne sığınmış, bu haber üzerine I. Leo Olybrius'u arabulucu olarak göndermiştir". Malalas, s. 206 (Kitap 14, Bab 45).

654 Jaques, Cilt 1, s. 195.

655 Prokopios yılı belirtmemektedir. Fakat Batı Roma yıkıldığı, Doğu Roma ile barış yapıldığı için kârlı çıkan yine Gensericus olmuştur. Gensericus, 440'ların başında kendisine karşı isyan sırasında Vandal soyluların çoğunu tasfiye etmiştir ve yaşlılığında "kendisi tarafından belirlenene yeni kurallarla oğlu kendisinin halefi olmuştur". Martindale, PLRE 2, s. 499.

656 "Leo'nun dul eşi Verina" torunu öldükten sonra "nankör uşağı" yani Zeno'yu tahttan indirmek için sonuna kadar mücadele edecektir. Edward Gibbon, **Bizans -I, Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (Cilt: IV)**, çev. Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, (Bizans -I Cilt: IV), s. 7. Basiliskos ilk iş kendisini yönetime getiren "kız kardeşinin sevgilisi öldürttü" ve bir yıldan kısa süren hükümdarlığı sonunda yakalanınca Verina savaşmaya devam etti. Gibbon, Bizans -I Cilt: IV, s. 8. Verina'nın "entrikaları doğuyu altüst ederken, kızı Ariadne tatlılığının ve bağlılığının bütün kadınlık nitelik ve erdemleriyle ün salmaktaydı. Kaçışında kocasını yalnız bırakmadı ve dönüşünde annesinden eşini bağışlama kayrasında bulunmasını yalvararak istedi". Gibbon, Bizans -I Cilt: IV, s. 7.

657 Martindale, PLRE 2, s. 542. Onun iştirakı, Aspar hakkındaki iddialara kamuoyundan inandırıcılık katmıştır.

yakınlarını öldürtecektir[658]. Böylece seferin başarısızlığı için günah keçisi olarak zaten baskısından bıktığı komutanını işaret ederek, halkın öfkesini bir kez daha Germen federe birliklere ve diğer barbar askerlerine yönlendirmiştir. Liderlerini kaybeden Germen askeri vesayetini tamamen kaldırmak, bir kez daha Zeno'ya kalacaktır. Zeno, Basiliskos darbesi ile tahttan indirilmiş ve kendisi gibi İsauria kökenli İllus ile birkaç kez mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kendisi tahtını kaybettiği sırada Batı Roma'Nın yıkılmasına seyirci kalmıştır. Fakat kayınpederi I. Leo'nun hazırladığı Germen vesayetini ortadan kaldırmıştır. Yerine orduya Bizans topraklarına doğmuş yerli İsaurialı birliklerinin hâkim olmasını sağlamıştır. Sürekli açık veren bütçe ve isyanlar nedeniyle Konstantinopolis'te demirli Bon Burnu Savaşı bakiyesi filodan başka bir deniz gücü kuramamıştır.

Priscus'un eserinin sonnotlar kısmında sefer için donanma kurmak ve birlikleri donatmak için harcanan altın ve gümüş miktarı için kaynaklarımız açıklanmaktadır[659]. Bu seferin başarısızlığı işte bu astronomik harcamanın hiçbir kazanç getirmemesi nedeniyle Zeno dönemi boyunca sürecek ve ancak Anastasius zamanında çözülecek Bizans maliyesinin iflasının da sebebi olacaktır. Hazine boş olduğu için donanmayı yeniden kurmak çok gecikecektir.

Vandal donanması 468'deki Bon Burnu Deniz Savaşı'nda Roma birleşik donanmalarını, gemilerine dâhiyane bir uyarlama yaparak imha etmiştir. Bu onlara barbar denmesinin, teknolojik gerilik anlamına gelemeyeceğini vurgulamaktadır. En önemlisi 468'daki bu deniz savaşı olan bir dizi hezimet, Batı Roma'nın içi boşalmış imparatorluk iddialarını ifşa etmiştir. Sadece 8 yıl sonra Batı Roma İmparatorluğu hukuken ömrünü tamamlamıştır[660]. Son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus'u tahtından indiren Odovakar ve yandaşları, onu o kadar önemsiz bulmuşlardır ki, mülklerine çekilip yaşamasına izin vermişlerdir, çünkü Batı Roma fikren ölmüştür.

---

658 "468'de Vandallara karşı ciddi bir seferin Aspar'a mal edilen maliyetli fiyaskosundan sonra (bir yıllık devlet gelirlerini neredeyse bitirmişti) onun bertaraf edilme vakti gelmişti". Stathakopoulos, s 54. 471'de Aspar ve oğlu sarayda öldürülmüştür. Stathakopoulos, s. 54 - 55.

659 "467 yılında Afrika'yı Vandallardan kurtarmak ve Akdeniz'de güvenliği sağlamak amacıyla düzenlenen bu sefer için yapılan harcamayı Lydia'lı İoannes 21200 kg altın ve 230000 kg güçüş (De Magistratibus 3.43), Candidus fr.2'de 21000 kg altın ve 230000 kg gümüş olarak vermektedir". Priscus, Sonnotlar kısmı, Not 166, ss. 334 – 335.

660 Bu deniz savaşı, büyük bir longue durée etki taşıdığı halde ancak yeterince dikkat çekmemiştir. Annales ekolünden tarihçiler, 455 yılında Roma'nın yağmalanması ve 732 yılında Frank ordusu ile Charles Martel'in Endülüs'ten gelen Müslüman güçlerinin durdurulmasına dikkat etmişlerdir. 717 – 718 Konstantinopolis Kuşatması ve 468 yılında Roma donanmalarının imha edilmesini kopuş noktaları olarak seçmemişlerdir.

Diğer kabilelerden daha yıkıcı olduklarına delalet edecek, özünde farklı eylemler yapmış olmamalarına karşın, bir halk ismi olarak Vandalların adı, Avrupa dillerinde sebepsiz yıkımla özdeşleşmiştir[661]. Bunda, fanatik Ariusçu Hıristiyan olan bu halkın diğer Hıristiyanlar ile "her zaman kavgalı oldukları gerçeği"[662] önemlidir. "Tanrı'nın gazabını üzerine çeken herkese karşı"[663] sefer yapacağını söylediği iddia edilen liderleri Gensericus'un imajı tüm halka yansıtılmıştır[664]. Her halükârda Hıristiyan yazarların onların anısını özellikle lanetlemesi, hafızalarda yer etmiştir. Vandallar, "431, 441 ve 467 yıllarında… Doğu İmparatorluğu'nun öncülüğü altında fakat batının da yardımıyla gerçekleştirilmiş pek çok girişimi bozguna uğratmıştır[665]". Kesin olan Macar ovalarından gelen bu göçebe kavmin İspanya'ya geçtikten sonra denizci bir kavme dönüşmeyi başardığıdır. Anadolu'ya gelen Türk kavimleri için de benzer bir çıkarımın yapıldığı burada vurgulanabilir[666]. Bu, bir bakıma Akdeniz'de hâkimiyetin deniz gücü olmaksızın kalıcı olmayacağı gerçeğinin bir sonucudur. Vössing'e göre Gensericus aslında bu noktaya kadar hâlâ Akdeniz'deki en önemli donanmaya sahip değildir, "yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda,

---

661 Yıkıcı eylemlerin vandalizm olarak adlandırılması ile hâlâ özel bir muamele görmektedirler. Kavimler Göçü döneminde iz bırakmış diğer kavimlerin aksine Kuzey Afrika'ya yerleşmiş olmaları ve Hıristiyanlık ekseninden çıkan bu bölgenin tarihine Avrupa yazarlarının ilgisiz kalması ile Vandallar yüzyıllarca tarihi hafızada pek az yer edinebilmişlerdir. Frank tarihini Fransız, Vizigot tarihini İspanyol ve Portekizli, Ostrogot tarihini İtalyan yazarlar ve kilise adamları yazmaya devam ederken, iyi ve kötü yönlerini hatırlayacak yönlerini hatırlayacak pek kimse kalmadığı için Vandal tarihi arafta kalmıştır. Ortaçağ boyunca yalnızca Roma'yı 455'te yağmalamış olmaları akılda kalmıştır. Akdeniz'e Vandal Denizi diyen bir Anglo-Sakson şiiri ve apokalitik bazı metinler dışında Vandal ismi büyük ölçüde unutulmuştur. Ancak Akdeniz'e Vandal Denizi denilmeye devam edilmesi, nasıl algılandıkları konusunda delil teşkil etmektedir. Vandallar ve vandalizm arasındaki bağlantı, Fransız İhtilali döneminde artan kilse karşıtı yağma eylemlerine tepkisini yazan Fransız ruhbanlar tarafından yaratılmış bir benzetmedir. Vizigotlar da aynı eylemi yapmıştır ancak kiliseye desteği o çağda tam İspanyol ve Portekiz ruhbanlarını küstürmenin anlamı yoktur. Oysa Vandal adını savunacak kimse kalmamıştır. Roma'yı sistematik bir şekilde yağmalayan Vandallar ile o günün kilise mülklerini yağmalayan baldırı çıplak güruh (sans-coulottes) arasında bir bağ kurmak için yapılmıştır. Ancak diğer Avrupa dillerince de benimsenen bir hakaret olarak vandalizm terimi, tarihi Vandal Krallığı'nın yerine zihinlerde çok daha fazla yer etmiştir. Vössing, ss. 129 – 131.

662 Ernle Bradford, **Akdeniz. Bir Denizin Portresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 228.

663 Procopius, **Vol. II. History of the Wars Books III & IV with an English translation in seven volumes, Vandalic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006, (Procopius, Cilt:II, Wars), Kitap 3, VI, ss. 53-54.

664 Elbette Eskiçağ yazarlarının hitabet yönü ağır basan söylevleri, kendi yakıştırdıkları liderlerin ağzındanmış gibi verme eğilimleri bilinmektedir. Tacitus'un Briton veya Germen liderlere bunu sık sık yaptığı bilinmektedir, dolayısıyla bu sözler de Gensericus'a atfedilmiş olabilir.

665 Grant, s. 28.

666 Giacomo E. Caretto, **Akdeniz'de Türkler,** çev. Durdu Kundakçı, Gülbende Kuray, TTK, Ankara, 2000.

Gensericus'un "Akdeniz Krallığı'ndan ya da hatta Kartaca'daki deniz gücünü anımsatır şekilde Akdeniz İmparatorluğu'ndan bahsetmek son derece yanıltıcıdır[667]". Fakat bu Roma yenilgisinden sonra en azından Batı Akdeniz'in hakimi olduklarına hiçbir tarihçi itiraz edememektedir.

Amfibi operasyonlarda çağın en usta gücü Vandallardır. Fakat Jüstinyanus devri askeri teşkilatı, Vandalları ve diğer barbar krallıklarını ufak amfibi güçlerle yıkmak için Vandal taktiklerini özümseyip geliştirmiştir. Aksine, Leo devrinde Vandallar hafife alınmıştır. Operasyonun komutası, işini ehli olmadığını ortaya çıkan Basiliskos'a verilmiştir. Basiliskos, bu birleşik kara ve deniz gücünü utanç verici bir yenilgiye sürüklemiştir. Bu yenilgi Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve Doğu Roma donanmasının yarım asır kendisini toparlayamamasına sebep olmuştur. Fakat yenilgiden çıkarılan uzun vadeli dersler, Bizans deniz kuvvetlerinin ideolojisini yüzyıllarca etkilemiştir[668].

1.3.15. Batı Roma'nın Yıkılışına Kadar Donanma Organizasyonu

Konstantinus Hanedanı dönemi Bizans donanma teşkilatı; Roma imparatorluk donanması teşkilatından, yalnızca yeni eş başkent Konstantinopolis'in, İtalya'daki Misenum ve Classe limanları ile aynı seviyede bir donanma üssü haline getirilmesi bakımından ayrılmaktadır. I. Konstantinus yalnızca imparatorluğun doğu yarısını ele geçirme savaşı için Selanik'te "iki yüzden fazla triakontoroi inşa[669]" edilmesini emretmiştir. Likinius Doğu Akdeniz havzasından toplamda 350 kadar "triereis" yani üç sıra kürekli kadırga toplanmasını emretmiştir[670]. Bu yüksek rakamlar gerçekçi sayılmaktadır[671]. Öte yandan kaynakların Krispus komutası altındaki gemilerin bir ve iki sıra kürekli kadırgalar, Abantus komutası altındaki gemilerin ise üç sıra kürekli kadırgalar olduğunu aktarması kesinlikle Roma devrinin envanterinde hala bullunması mümkün ancak demode savaş gemisi tiplerinin aynen kullanımda kaldığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Yalnızca Abantus'un savaş gemilerinin Krispus'unkilere kıyasla

667 Vössing, s. 90.
668 Düşmanı hafife almamak ve temkinli hareket etmek prensipleri yerleşmiştir. Temkinlilik, Bizans askeri kılavuzlarının belirleyici özelliğidir.
669 Zosimus, Kitap 2, 22:1, s. 33.
670 Zosimus, Kitap 2, 22:2, s. 34.
671 Odahl, s. 346, Not 25.

daha büyük fakat hantal olduğunu ifade edilmektedir. Yunanca'nın Attika lehçesine ve Geç Cumhuriyet devri Latin yazarlarına öykünen temel kaynaklar, Yunanca bieres ve trieres, Latince trireme ve bireme sözcüklerini kullanmakla birlikte, I. Konstantinus devrinde deniz muharebelerinde hemiola ve triakontoroi sınıfından kadırgaların kullanılmış olması akla daha yakındır[672]. Triakontoroi otuz kürekli her tür gemi için kullanılabilecek esnek bir tabirlerdir[673]. Pentekontoroi sözcüğünün tercümesi ise tam olarak elli küreklerbiçimidedir. Bu gemi sınıfları Arkaik dönemden itibaren Doğu Akdeniz, Ege ve Tiren sularında deniz akıncılarının tercih ettiği küçük kadırga olmutşur. Eski Yunan, Fenike ve Etrüsk donanmalarında kullanılmıştır[674]. Ancak bu tarz sözcük kullanımlarını daima özellikle o gemi tipi olarak terim anlamıyla algılamak zaruri değildir.

Ticaret ve nakliye gemileri ise donanma operasyonları için müsadere edilerek deniz piyadeleri ile doldurulmaya devam edilmiştir. "Varsayabiliriz ki, Akdeniz'de lemboi ve phaseloi ve diğer tipler veya onların soyundan türeyenler suları katetmeye devam etmişlerdir[675]". Lemboi ve liburnae hem korsanların hem onları yakalamakla görevli imparatorluk savaş gemilerinin tercih ettiği gemi tipleridir. Yağma olarak elde edilen esirleri ve kargoyu koyacak bir miktar depo alanı ile hız, kıvraklık, sığ kıyılarda ve nehirlerde yol almayı sağlayacak alçak su kesimi gibi özellikleri bünyesinde birleştirmektedir[676].

Krispus'un komuta ettiği donanmada Konstantinus'un siparişleri ile toplam mevcudu artırılan kadırgaların, Likinius yenilmiş ve henüz Konstantinopolis kurulmamış olduğu için İtalya'daki Misenum'a ve Classe'ye geri döndüğü anlaşılmaktadır. Konstantinus'un oğlu Krispus, beşinci yüzyıl imparatorları Majorianus ve I. Leo gibi, donanmanın hamisi rolünü üstlenecek vakit bulamadan babası tarafından zaferinden yalnızca iki sene sonra, 326 yılında ortadan kaldırıldığı[677]

---

672 "Zosimus'un triereis ve triakontoroi klasik sözcüklerini sırasıyla üç sıra kürekli trireme ve otuz kürekli kadırgalar için kullanması teknik bir mevzu değildir. Dil özellikleri, Likinius'un Mısır, Fenike, Afrika ve başka yerlerden topladığı kadırgaların, Konstantinus'ın Selanik'te inşa ettirmiş olduklarından daha büyük olduğundan başka bir anlama gelmektedir". Pryor ve Jeffreys, s. 7, Dipnot 3.

673 Casson, s. 56.

674 Casson, ss. 56, 60 -62, 67. Bu gemilerin su kesimi altındaki mahmuzlarının bazı örnekleri günümüze ulaşmıştır. Casson, s. 78.

675 Gardiner, s. 123.

676 Nicholson, Cilt: 2, s. 1197.

677 Konstantinus, Krispus'u 326 yılında Venetia et Histria eyaletindeki Pola'da yargılayıp idam ettirmiştir. Oysa 317'de Serdika'da (Sofya) veliaht (caesar) ilan ettiği oğlu, 318 – 323 arasında

için; Konstantinopolis donanmasının dördüncü yüzyıl boyunca gelişiminin son derece tedrici olduğu anlaşılmaktadır. Konstantinus'un donanmaya önem vermemesi, hükümdarlığının son yıllarında Kırım'ın kaybı ile sonuçlanmıştır[678].

II. Konstantius ve dördüncü yüzyıl sonlarında I. Theodosius yalnızca gasıplar ve taht mücadeleleri söz konusu olduğu zamanlarda, Jülianus ise yalnızca Sasani seferi için Fırat'ta nehir donanması ihtiyacı doğduğunda dönemsel olarak askeri denizciliğe yatırım yapmışlardır. Hiçbiri donanmanın kalıcılığını ve gelişimini destekleyecek projeler üretmemiştir. Yalnızca liman inşa projeleri takip edilebilmektedir ancak bunların hangilerinin bu aşamada özel olarak askeri nitelik taşıdığı Theodosius zamanına kadar ayırt edilememektedir. Konstantinopolis donanması yavaş bir tempoda sonraki asırların başkent donanmasına dönüşüm aşamalarını geçmiştir, ancak bu yalnızca dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Dördüncü yüzyıl boyunca Akdeniz'de yalnızca Mısır'dan gelen tahıl filolarına eskort etmek için Eski Roma döneminde teşkilatlanmasını tamamlamış İskenderiye filosu ve güçlenmekte olan Konstantinopolis filosu arasındaki iş birliğine işaret eden idari kayıtlar vardır. Grafittolar dışında bunlar sonraki asırlara ait dolaylı kaynaklardır. I. Jüstiyanus'un Mısır tahılını nakletmek için Ege Adaları'nda ve başkentte inşa ettirdiği tahıl ambarları vardır.

Akdeniz bu dönemde barış içinde olduğundan askeri denizciliğin gelişimi, tamamen siyasi ve dini gelişmelere odaklanan kaynaklarımıza yansımamıştır[679].

Trier'de ikamet edip kendisine "emanet edilen Galya'yı" Franklara ve Alamanlara karşı Ren Nehri sınırını başarıyla savunmuş, sadakatle hizmet etmiştir. Rosser, Dictionary, ss. 102 - 103. Daha sonra imparator Jülianus'un yapacağı gibi, Ren Nehri filoları ile nehir filoları ve dar suyollarında savaş gemilerini komuta etme deneyimi kazanmış olduğu için amiral atanmış olması muhtemeldir. Ren Nehri'ndeki deneyim, Marmara'daki zaferi için onu hazırlamıştır. "324 yılında Çanakkale Boğazı'nda kazandığı deniz zaferi Konstantinus'un imparator Likinius'u yenmesinin temeli olmuştur". Nicholson, Cilt: 1, s. 433.

678 Rosser, Dictionary, s. 102; Nicholson, Cilt: 1, ss. 419, 432.

679 Sonraki yüzyıllarda da Bizans kaynaklarının denizcilikteki gelişmelere hiç değinmediği dönemler vardır. Ancak bu eksiklikler genellikle diğer Hıristiyan halkların vakayinamelerine bakarak bir nebze giderilebilmektedir. Oysa dördüncü yüzyıla dair çağdaş ve sonraki asırlara ait yerli ve yabancı kaynaklar kendi dini meseleleri ve savaşları dışında neredeyse her konuyu ihmal etme eğilimindedir. Denizde bir çatışma olmadıkça donanma kaynaklara yansımamaktadır. Bir yandan "Ermenistan'da Hıristiyanlığın kabulüyle tarihin en eski (Hıristiyan) ulusal kilisesinin ortaya" çıkması ve 330'dan sonra "Kral Ezana yönetimindeki Etiyopya'da Aksum Krallığı'nın gücünün" doruğundayken Kıptî Hıristiyan inancına geçmesi, diğer yandan 312 Milvian Köprüsü Savaşı'ndan sonra Konstantinus'un giderek dine sarılması, 313'te Milano Fermanı, 314'te Vatikan'da Lateran Kilisesi'nin model bazilika olarak kurulması, 326'da Konstantinus'un annesi Azize Helena'nın Kudüs ziyareti sırasındaki keşfi ile Kutsal Kabir Kilisesi'nin inşası, 321 yılında Pazar gününün tüm Romalı halka "dinlenme günü ilan" edilmesi, 324'te Likinius'un yenilmesinden sonra 330'da Konstantinopolis'in tarihteki ilk Hıristiyan başkent olarak Roma'nın

Konstantinopolis limanlarından yılda iki kez tahıl filolarını karşılamak ve uğurlamak için açılan başkent filosu, beşinci yüzyılda II. Theodosius zamanına kadar deniz surlarına sahip olmayan başkent ile birlikte gelişmiş olmalıdır. Dördüncü yüzyıl sonu ve beşinci yüzyıl başında, denizcilik açısından Kuzey Afrika'nın artan önemini Gildo, Marmara Denizi'nin artan önemini Gainas'ın başkaldırı teşebbüsleri gözler önüne sermiştir. Her ikisinin de imparatorluk filolarını çok güçlendirmeye gerek kalmadan kısa sürede bertaraf edilebilmiş olması, donanmanın Krispus'tan beri varlığını koruduğunu ispatlamaktadır. Arkadius devrinde böyle iç karışıklıklar yaşanması, aksi takdirde donanmaya dair hiç kayda geçirilmeyecek bilgiler edinmemizi sağlamaktadır[680].

merkezi yapılması gibi gelişmeler; donanma reformuna ilişkin gelişmelerin geçiştirilmesine sebep olmuştur. Matz, s. 27. Bu dönemde dini açıdan pek çok ilke şahit olunmuştur. Fakat Kıptî, Ermeni ve Gürcü kaynakları kendi kiliselerine ve kurucu hükümdarlarına odaklanmaktadır. Beşinci asırlarda yazan Süryani ve Nasturi yazarlar Konstantinus Hanedanı'na tepkileri nedeniyle Bizans askeri meselelerine ilgi göstermemekte, II. Konstantius ve Valentinianus Hanedanı imparatorları ise sonra gelen neredeyse herkes tarafından dinen sapkın sayıldıkları için yönetimleri Konstantinus dönemi gibi detaylı aktarılmamaktadır. Konstantinopolis'teki donanmanın ilk asrı hakkında, kaynaklardaki noksanlıklar yabancı kaynakların sessizliği nedeniyle fazla bir bilgi edinilememektedir.

680 Fakat 324'te Krispus'un zaferinden, I. Theodosius'un oğlu Arkadius devrine kadar Konstantinopolis donanması hiçbir deniz muharebesine katılmadığı için donanmanın gelişimi dördüncü yüzyıl tarihçilerinin ilgisini çekmemiştir. Konstantinopolis'te 395'ten 408'e kadar hüküm süren Arkadius, kendi kabinesinin elinde kukla olan Bizans hükümdarı imgesinin prototipidir. Arkadius kararsız kaldıkça; aile fertleri, bakanları, senatörler, magister militumlar ve ruhbanlar onun yerine perde arkasında hükümdarı kontrol etmek için barbar yanlısı yeni seçkinler ve barbar karşıtı geleneksel siyasi elitleri yanlarına çekerek mücadele etmişlerdir. Rufinus 395'te, harem ağası Eutropius 395 – 399 arasında tahtın arkasındaki güçtür. Eutropius'u idam ettiren ama imparatoriçe Eudocia ile ters düştüğü için halledilen Gainas, 399'da Doğu Roma saray idaresini etkisi altına almıştır. İmparatoriçe Eudocia ise 404 yılındaki ölümüne dek devleti idare etmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 119 – 120. Aslında I. Theodosius'a 380'de Gotlar ile savaşlarında yardım etmiş Frank asıllı bir asker ve Arbogast'tan önceki magister militum olan Bauto'nun kızı olan imparatoriçe Eudocia; kendisi barbar melezi olduğu için bu tartışmalara taraftır. Nicholson, Cilt: 1, s. 221. "Ankara'nın sayfiye olarak seçilmesinde Arkadius'un baş harem ağası Eutropius'un etkili olduğu anlaşılmaktadır". Kısmen kabinesinin iç çekişmelerinden kısmen de Konstantinopolis'in havasından kurtulmak için Arkadius'un Konstantinopolis'ten ayrılması ile Ankara tarihte ilk kez başkent rolü oynamıştır. Hasan Akyol, Roma-Bizans Döneminde Ankara: Siyasi, Fiziki, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Dinî Yapı, TTK, Ankara, 2022, s. 96. (Hasan Akyol'un bu çalışması, ilerleyen bölümlerde Edip Akyol'un Seyfüddevle ile ile ilgili çalışması ile karışmaması için H. Akyol biçiminde kullanılacaktır.) Ankara; "Arkadius'un idaresi altında bazen yazlık imparatorluk ikametgahı olmuştur". Nicholson, Cilt: 1, ss. 78 – 79. Gainas ile imparatoriçenin komutanı Fravitta arasında Çanakkale Boğazı sularında yaşanacak deniz muharebesi de bu türden bir siyasi mücadelenin sonucudur. Arkadius Sütünu, orijinal halinde Gainas'a karşı kazanılan zaferi tasvir eden kabartmalarla süslüdür. Arkadius Sütunu "Hıristiyan inancı ile imparatorluk gücünün imgelerinin bileşiminde emsal" teşkil etmiş, bu biçim tercih edilen imparatorluk zafer anıtı olmuştur. Nicholson, Cilt: 1, ss. 120, 121, 146, 157, 210, 402. Haseki Hürrem Camii'nin cephesindeki alanda bulunan Arkadius Forumu'nda, yapımına 404'te başlanmış, yaklaşık 425'te oğlu II. Theodosius zamanında bitirilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 390.

Beşinci yüzyılda Vandal Krallığı'nın denizci bir devlet olarak ortaya çıkması ile Akdeniz'de barış ve birlik devri kesin olarak sona ermiştir. Dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde önce I. Alarik'in Sicilya üzerinden, sonra Valia'nın Güney İspanya üzerinden Kuzey Afrika'ya Got halkını göç ettirme tasarıları olmuş, Alarik ile Valia arasında Got halkını yönetmiş Ataulf ise Honorius'un kız kardeşi Placidia'yla evlenerek Theodosius Hanedanı'na akraba olmak istemiş fakat bir veliaht sahibi olamamıştır. Her iki projeyi de başarı ile uygulamak, Vandal Gensericus'a kalacaktır.

Cebelitarık ötesine denizaşırı bir göç yapan Vandal ve Alan konfederasyonun lideri Gensericus; Mısır ve Doğu Libya (Kireneika) dışında tüm Kuzey Afrika kıyıları ve tüm Batı Akdeniz adaları üzerinde hâkimiyet kurmuştur[681]. Bu yıllarda Batı Roma İmparatorluğu, devlet mekanizmasını besleyecek tüm kaynaklara erişimini adım adım kesen Gensericus tarafından uzun ve ızdıraplı bir yok olma sürecine mahkûm edilmiştir. Sonuç olarak Batı Roma siyasi sistemi Romalı karakterde bir imparatorluk yerine, barbar askeri liderlere ait bir krallığa dönüşmüştür. Yabancı askerler, vesayetlerini gizlemeye gerek duymamıştır, yönetimi kendi ellerine almışlardır. İtalya'da Roma sisteminin bazı unsurları Odovakar ve Theodorik tarafından sürdürülmüştür.

Romalılar bir imparatorluk donanması olarak devleti ve denizcilerini korumayı öncelikli saymışlardır. Ancak Vandallara karşı dezavantajlı durumda savaşmak zorunda kalan Doğu Roma donanmasının kendisinin de korsan taktikleri benimsemek zorunda kalmış olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Roma filoları da liman basıp gemileri ganimet olarak almaya başlamışlardır[682]. Hatta Anastasius döneminde Ostrogot yönetimindeki Güney İtalya limanlarındaki yerli Romalı halka karşı 508 yılı akınlarında bile bu yağmacı yaklaşımın uygulandığı anlaşılmaktadır. Yalnızca Vandal

---

681 Gensericus; başkenti Kartaca'da elde ettiği savunulabilir konumunu sağlamlaştırarak; önce tüm Kuzey Afrika'yı, sonra Sardinya başta olmak üzere Batı Akdeniz adalarını, son olarak da 455 - 474 arasında denizdeki yoğun mücadele döneminin sonunda Batı Akdeniz sularını hâkimiyeti altına almıştır. 461 Kartagena ve 468 Bon Burnu deniz muharebeleri ile hem Batı hem de Doğu Roma deniz güçlerini tamamen imha etmiştir. Yenilen Doğu Roma donanmasının bakiyelerini; her hasadın ardından tahılın başkente nakline nezaret eden İskenderiye ve Konstantinopolis merkezli iki eskort filosundan ibaret ikinci sınıf bir deniz gücü statüsü rolünü kabul etmek zorunda bırakmıştır. 470'lerde Yunanistan kıyıları bile Vandal güçleri tarafından yağmalanmış, Bizans donanması bu akınlara etkin bir şekilde karşı koyamamıştır. 474'te Zeno ve Gensericus arasındaki barış anlaşması ile Vandallar Doğu Akdeniz'i kendi haline bırakmayı kabul etmişlerdir. Doğu Roma'nın deniz gücü, 468 – 507 yılları arasında kırk yıl boyunca yok hükmündedir.

682 "Doğu Roma İmparatorluğu da deniz aşırı bir işgalin uygulanabilir olup olmadığını belirlemek ve belki düşmandan kaynaklar edinmek için kurcalama akınları yapmıştır". Nicholson, Cilt: 2, s. 1197.

hegemonyası döneminde, Doğu Roma filoları, gemi batırma taktiklerini bırakmış ve gemileri bordalayarak ele geçirmeye meyletmiş olabilirler. Zira Vandal savaş donanması daha kalabalıktır. Romalılar, nakliye gemilerini askerle doldurarak savaş gemisi filolarını desteklemiş olabilirler ki bu da bir Vandal yaklaşımıdır.

Eski Roma'da yakalanan korsanlar çarmıha gerilerek adi suçlular olarak daima idam edilmektedir. Oysa Eski Yunanlılar ve çağdaşları, Roma Akdeniz'e egemen oluncaya kadar korsanlığı "bir suç değil tam tersine sıradan bir meslek[683]" gibi görmüşlerdir. Korsanlığın önlenemeyeceği varsayımı ile ortadan kaldırılabileceğine de pek ihtimal vermedikleri için, Rodoslular gibi istisnai denizci topluluklar dışında çoğunlukla korsanlıkla sistematik bir şekilde mücadele etmemişlerdir[684]. Romalılar ise her tür korsanlığı eşkıyalık olarak tanımlayıp ortadan kaldırarak, Akdeniz'i Mare Nostrum haline getirmeyi başarmışlardır[685]. Fakat Vandal Krallığı'nın korsan taktikleri uygulayan denizci bir devlet olarak oluşumunu tamamlaması ile Akdeniz'in birliği, Akdeniz ticaret rotaları ve kıyıları boyunca Roma deniz gücünün hakimiyeti ortadan kalkmıştır. Kartaca uygarlığının yıkıldığı M.Ö. 146 yılında başlayan, bir asır sonra Kleopatra'nın M.Ö. 31'de ölmesinden beri süren Mare Nostrum üzerinde Roma hegemonyası parçalanmıştır. Beş asırdır boyunca tüm Akdeniz kıyıları tek bir devletin kontrolünde kalmıştır ve bu bir daha bu gerçelşemeyecektir[686].

Batı Roma imparatoru Avitus'un başlattığı, Majorianus'un neredeyse sefere hazır hale getirdiği donanmanın 461'de Kartagena'da Vandal baskını ile kaybından sonra, Vandallarla savaşın tüm yükünü Doğu Roma filoları üstlenmiştir. Fakat 468'de Tunus açıklarında Bon Burnu'nda Basiliskos'un 1100 gemilik filosunun Gensericus'un ateş gemileri ile karşılaşmasının ardından her iki Roma deniz gücü de imha olmuştur. Bu ağır yenilginin ardından Vandallar Kuzey Afrika ve Sardinya'daki üslerinden Doğu Roma üzerine saldırılarını da artırmış, 470'lerde Mora ve Zakinthos

683 "Eski çağların uzun bir bölümü boyunca korsanlığın bir suç değil tam tersine sıradan bir meslek olarak kabul edildiğinin altını tekrar tekrar çizdim". Sestier, s. 205.

684 "Antikçağ halkları arasında korsanlarla en amansız şekilde savaşan ve düzenledikleri deniz yasalarıyla diğerlerinden ayrı tutulması gereken tek halk Rodoslulardır". Sestier, s. 205.

685 "Gerçekte yalnızca Roma İmparatorluğu döneminde korsanlara yapılan 'saygın düşman' muamelesine son verilerek kendilerine 'eşkıya ve hırsız' muamelesi yapılmıştır". Sestier, s. 205.

686 Öztuna, Ansiklopedi, ss. 498 – 499.

kıyılarına baskınlar yapmış, 474 yılında ise Epir kıyıları ve İyon Denizi yerleşimlerini yağmalamışlardır[687].

İmparatorluk yönetimi, Doğu Roma'da iç isyanlar ve dış işgallerle uğraşırken mevcudiyetini zorlukla sürdürebilmiştir. Fakat bu krizler sırasında Bizans donanmasının değil mağlup filolardan toplanmış işlevsiz bir yapının varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zeno iktidarı boyunca Doğu Roma donanması aslında mevcut değildir. Operasyon yapma yeteneğini yitirmiştir. Bon Burnu deniz muharebesinden kaçabilmiş filolarla yetinilmek durumunda kalınmıştır. Yeni savaş gemisi inşa edecek bütçe yoktur.

Bizans askeri sistemi üzerindeki Germen vesayetini İsaurialıları getiren Zeno, İsaurialıların vesayetini ise halefi Anastasius çözmüştür. Konstantinopolis yönetiminin 476 yılında Ravenna yönetimini yaşadığı gibi içeriden yabancı kökenli askerlerce yıkılmasının önüne geçilmiştir. Anastasius bir dizi reformla devlete siyasi, ekonomik ve sosyal istikrar getirmiştir. 493'te yönetimine karşı çıkan sivil isyan, 498'de sona eren İsauria Savaşı ve Sasani şahı I. Kavad ile 506'da sona eren savaş, Bizans donanmasının kurulması projesini geciktirmiştir[688]. Fakat altıncı yüzyıl başında nihayet Bizans deniz gücünü yeniden ihdas etmek için gerekli şartlar bir araya gelmiştir.

Bizans donanması doğrudan kadim Roma'dan miras alınmamıştır. Ancak köklü Roma mirası ve Romalılık algısı kendisini daima göstermektedir. Antik kaynak bilgisini göstermek için dönemin gemileri için Eskiçağ terimleri kullanan yazarlar araştırmaları zorlaştırmakla birlikte, bu gelenkteki sürekliliğe vurgu yapmaktadırlar. Akdeniz dünyasını birleştirene kadar Roma'nın ihtiyaç duyduğu büyük donanmalar, tartışmasız üstünlüğünü tehdit edecek geçici korsan faaliyetleri dışında rakip kalmayınca lüzumlu olmaktan çıkıp mali yük haline gelmişlerdir. Geç İmparatorluk donanmaları bu nedenle denizlerde asayişin sürdürülmesi, ikmal ve haberleşme gibi kısıtlı görevleri ölçeğinde sınırlı sayıda gemi ve mürettebat ile işlemişlerdir. Erken Bizans devrinde kullanılan savaş gemisi tasarımları Adriyatik korsanlarının tercih ettiği liburnia denen ufak ve hızlı teknelerden gelişmiştir. Ayrıca aslında sivil ullanım

687 474 yılında özellikle "Epiros'taki Nikopolis'i" yakıp yıkmışlardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1197. Vandalların yaklaşımı açıktır. Bu noktanın da vurulması ile, Bizans donanmasının İtalya kıyısına geçerek Tunus yönünde bir sefer için kullanabileceği deniz üslerinin tahrip edilmesi operasyonu, güneyden kuzeye Yunanistan kıyısını taramış olmaktadır.

688 Nicholson, Cilt: 1, s. 68 – 69.

için geliştirilmiş ama ince uzun yapıdaki lembos, keles, akathos gibi tekneler de özel savaş gemileri ile birlikte kullanım görmüştür. Tuna ve Ren nehirlerinde devriye gezen nehir tekneleri de mevcuttur. Fakat Geç İmparatorluk döneminde rakip bir profesyonel donanma tehdidi yokken büyük ve tam zamanlı bir donanmanın sürdürülmesi gerekli görülmemiştir.

Roma yerine Konstantinopolis'ten idare edilen bir imparatorluğun ihtiyaçları başkentin nehir değil doğrudan deniz kıyısında olmasına göre şekillenmiştir. "Güvenliği, özellikle başkenti Konstantinopolis'in güvenliği, büyük ölçüde donanmasının etkinliğine dayanıyordu. Bizans donanması, imparatorluğun çıkarlarını yalnız Akdeniz'de değil, Karadeniz ile Tuna'da da dört yüzyıl başarıyla korumuştu[689]".

Vandal Krallığı, sadece bir asır süren mevcudiyeti sırasında kanıksanmış statükoyu bozmayı başararak Akdeniz Dünyası'nda önemli bir iz bırakmıştır. 468'de Doğu ve Batı Roma'nın bu tehdidi yok etmek için birlikte düzenledikleri, ancak güçten düşmüş Batı Roma'nın kısıtlı katkı sağlayabildiği sefere değinilmiştir. Bu felaketin ardından bir süre Doğu Roma donanmalarının da fazla bir hareketlilik göstermediği görülmektedir. I. Jüstinyanus zamanında Vandallar ile Romalılar tekrar karşılaştığında denizcilik teknolojisi değişmiştir. Fakat temel kaynaklarımız sonraki asrın savaş gemisi dromonun geçrkete olduğundan daha eski olduğunu sanmaktadırlar. Gemileri doğru tanıyan bir devlet memur olan Lidyalı İoannes bu yanlışı fark edip düzelttiği zaman bile diğer kaynakların çokluğu karşısında şüpheye düşülmektedir. "İoannes Lydus 468'de Vandal Afrika'nın işgalinde liburnialarn kullanıldığını söylemektedir ancak bunlar muhtemelen dromon modelini takip etmektedir[690]". Nicholson'ın Lidyalı İoannes'in anlatımını peşinen kabul eden çıkarımı eksiktir, Roma gemilerinin liburniadan dromona evrimi bir anda olmamıştır. Birincil kaynaklara inerek gerçek dromonun ilk kez Theodorik'in İtalya'yı işgal ettiği yıllarda ortaya çıktığını birinci bölümde gösterilmiştir.

689 Parker, s. 83.
690 Nicholson, Cilt: 2, s. 910.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU ROMA DONANMASININ BİZANS AMFİBİ İŞGAL DONANMASI OLARAK YENİDEN KURULMASI VE BATI AKDENİZ'İN GERİ KAZANILMASI

2.1. MAĞLUP DOĞU ROMA DONANMASININ YERİNE YENİ BİZANS DONANMASININ KURULUŞU

2.1.1. Ravenna ile Konstantinopolis'te Sonu Gelmeyen Siyasi Kriz ve Batı Roma'nın Çöküşü

Beşinci yüzyıl sonuna kadar Doğu ve Batı Roma imparatorları; hareket halindeki halkların saldırılarının, müdafaa edilebilir oldukları için seçilmiş iki başkent olan Konstantinopolis'i ve Ravenna'yı taarruzla düşüremeye asla yetmeyeceğine güvenerek, mümkün olduğunca onlarla meydan savaşlarında karşılaşmaktan kaçınmışlar ve müstahkem yerleşimlerin savunmasına odaklanmışlardır. Her iki başkent de donanma olmaksızın fethedilemeyecek niteliktedir. Nitekim Batı Roma'nın bir devlet olarak varlığının sona ermesi; Ravenna'nın düşmesi ile olmamıştır[691]. Batı Roma İmparatorluğu'nun zayıflama sürecinin devletin ortadan kalkması ile sonuçlanmasının iki ana nedeni vardır: Batı Roma'nın magister militum makamındaki kişilerin bir imparatorun varlığına gerek kalmadığına hükmetmesi ve Batı Akdeniz'in Vandal Krallığı'nın hâkimiyet sahasına dönüşmesi sonucunda, hantallaşmış Batı Roma devlet mekanizmasının kendi ağırlığının altında çökmesi. Magister militum ve imparator makamları arasındaki dengeler bu çalışmanın kapsamı dışındadır[692]. Ancak

---

691 Batı Roma yıkılana kadar bu değerlendirme geçerliliğini kanıtlamıştır. Gasıp İoannes'in 425 sefer mevsiminde Aspar'ın komutasındaki Bizans amfibi güçleri tarafından tahttan indirildiği operasyon hariç tutulursa (Martindale, PLRE2, s. 166), ne Ravenna ne de Konstantinopolis, surlarının aşılması ile ele geçirilememiştir. Ravenna 493 yılında Odovakar'ın devrilmesi sırasında askeri yollarla değil, Theodorik saraya alındıktan sonra ortak yönetim sözünden dönerek Odovakar'ı ve destekçilerini öldürmesi ile Ostrogot Krallığı'nın başkenti olacaktır. Matz, s. 30. Aynı şekilde 540 yılında Belisarius, Vitiges'in zorla evlendiği Theodorik'in torunu Matasuntha'nın kente Bizans güçlerini alması, ardından Belisarius'un kendisine teklif edilen Ostrogot tacını reddetmesi ile bir kez daha hileyle Bizans'a bağlanmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182. Her iki başkent de, kapılar içeriden açılmadıkça devrin kuşatma tekniklerine direnebilecek niteliktedir.

692 Aşağıdaki görev süreleri için Pryor ve Jeffreys, s. 10'daki tablodan istifade edilmiştir. Neredeyse Batı ve Doğu Roma imparatorlukları ilk ayrıldığından beri, toplum Batı'da gerçek gücün magister militumların elinde olduğu gerçeğini kanıksamıştır. [Arbogast (388 – 394), Stiliko (395 – 408),

son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus, Ravenna sarayının içindeki çıkar gruplarının uzlaşması ile tahttan indirildiğinde, aslında Batı Roma'da yalnızca imparatorluk makamı lağvedilmiştir. Odovakar, Batı Roma devlet mekanizmasının diğer öğelerini korumuştur[693]. Fakat artık başkent filosu dışında bir donanması yoktur. Odovakar'ın devirmiş olduğu son magister militum Orestes; çocuk yaştaki Romulus Augustulus'un babasıdır ve taht üzerinde haklarını gözettiği imparator adına imparatorluğu yönettiğini iddia eden magister militumlar silsilesinin yalnızca son halkasıdır[694]. Batı Roma, devlet olarak ömrünü aslında Batı Roma donanmasının tarihe

---

Konstantius (411 – 421), Kastinus (423 – 425), Felix (425 – 430), Bonifatius (432), Aetius (430 – 432 ve 433 – 454), Rikimer (457 – 472), Gundobad (472 – 474) ve Orestes (475 – 476)]. Doğu Roma'da aynı dönem boyunca hizmet etmiş, siyaseten etkili magister militumlar ile karşılaştırma yapmak, Doğu ve Batı Roma arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Gainas (399 – 400) ve Fravitta (400 – 402) gibi komutanlar yalnızca kendilerini takip eden askerlere dayandıkları için kısa süreliğine görevde kalabilmiştir. Onların yerini, Vandal Krallığı'nın kuruluşundan Batı Roma'nın yıkılışına kadar kırk yıl boyunca "Alan hakimiyeti" denilen askeri vesayet almıştır. Stathakopoulos, s. 54. Babası ve oğulları ile birlikte Alan asıllı Aspar 432 – 471 arasında Doğu Roma magister militumu sıfatıyla tahtın ardındaki güç olmuştur. Nicholson, Cilt: 1, ss. 165 – 166; Martindale, PLRE2, ss. 164 – 169; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, ss. 210 – 211. Aspar ortadan kaldırıldıktan sonra, Doğu Roma devleti her bakımdan 468 operasyonunda yaşanan hezimetinin etkisi altındadır. Germen vesayeti tam olarak kaldırılamamıştır, ordu güçsüz, donanma yok hükmünde, hazine boştur. Bu istikrarsızlık ortamında magister militumlar doğrudan imparator ailesi mensubu Basiliskos (468 – 474) ve imparator I. Leo'ya damat olmuş Zeno (474 – 475) olmuştur. Her ikisi de daha sonra imparator olacaktır. Zeno, Basiliskos ve devrin önde gelen İsaurialı komutanı İllus arasındaki üç cepheli iktidar mücadelesi sırasında çeşitli Got gruplarının rakip liderleri Theodorik Strabo (474) ve Theodorik Amal (476 – 478) Doğu Roma'ya magister militum olmuştur. Theodorik Amal, daha sonra Zeno ile çatışmak yerine onun onayı ile İtalya'yı ele geçirecektir. Odovakar'ı yenerek Ostrogot Krallığı'nın kurucusu ve en başarılı hükümdarı olacak, Büyük Theodorik adı ile tarihe geçecek, Roma ve Got kültürünü bir potada eritmeye en çok yaklaşan, Ostrogot ve Vizigot devletlerini şahsi idaresi altında birleştiren en başarılı barbar kralıdır. Altıncı yüzyılın ilk yarısında, magister militumun şahsı ile Doğu Roma devleti arasındaki ilişkinin doğası değişmiştir. Yalnızca iki magister militum hem siyaset hem de donanma tarihi açısından dikkate değerdir ve hanedanla ilişkileri tamamen zıt karakterdedir: İmparator Anastasios'un din politikasına itiraz ederek Konstantinopolis'i ilk kez denizden tehdit eden isyancı Vitalianus (518 – 520) din politikasını tersine çeviren sonraki imparator Justinus devrinde magister militum makamı ile ödüllendirilmiş, çok geçmeden Justinyanus'a rakip olmaması için bertaraf edilmiştir. Justinyanus'un Batı Akdeniz fetihlerinin neredeyse tamamını gerçekleştiren magister militumu Belisarius (529 – 548) ise tüm zamanların en başarılı Bizanslı komutanı olarak haklı bir üne sahiptir.

693 Odovakar, Batı Roma orduları komutanı olmadan önce Skir kabilesinin şefidir. Hun asıllı olması ihtimali de vardır. Rosser, Dictionary, s. 300; Haldon, Atlas, s. 44. Skiri sözcüğünün bir halk değil bir aile adı olması mümkündür. Nicholson, Cilt: 2, s. 1096. Roma senatosu vasıtasıyla kendisini kral ilan ettirmesi önemlidir. Bu açıdan hukuk ve meşruiyete Rikimer'den daha fazla dikkat ettiği vurgulanmalıdır. Vasiliev, s. 133. "Ödenek sıkıntısı orduda isyana neden oldu ve Skir komutanı Odoacer [Odovakar] Romulus'u tahttan düşürerek, kendisini Konstantinopolis'e İmparatorluk sembollerini gönderen Roma senatosunun da onayıyla, kral ilan etti. Genel olarak Batı İmparatorluğu'nun sonu olarak kabul edilen olay, çağdaşları tarafından pek de önemsenmemiş görünür". Morrisson, Bizans Dünyası 1, ss. 43 – 44.

694 Galya birlikleri komutanı Orestes son meşru Batı Roma imparatoru sayılabilecek Julius Nepos'u (hük. 474 – 475, Dalmaçya'da sürgündeki hükümeti 475 - 480) yılında devirmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 580, 797. 476 yılında yalnızca İtalya'dan ibaret kalmış Batı Roma, kendisine imparator

karıştığı 468 yılında doldurmuştur. Fakat devletin hukuken sona ermesi 476 yılında gerçekleşmiştir[695].

Bu bağlamda donanmaları; her iki başkentin müdafaasında ve hareket halindeki halklarla mücadelelerinde önem kazanmıştır. Filolar; ezici bir yenilgiye uğratılma riski olmaksızın, yabancı işgalcilerin veya isyan halindeki orduların ikmal ve geri çekilme noktalarına devlete sadık seçkin birliklerin hızla intikalini sağlamaktadır. III. Valentinianus'un Gensericus'u Theodosius Hanedanı'na dahil etme vaadi, 442 – 455 yılları arasında Batı Roma donanması ile Vandal donanması arasında barışı koruduğu müddetçe Batı Roma filoları ve ordusu etkin işlemiş, fakat sonraki çeyrek asır içerisinde Batı Akdeniz'deki bin yıllık Roma askeri sistemi çözülmüştür.

Artık Odovakar'ın fiilen hükümdar olduğu Batı İmparatorluğu başkenti Ravenna hendeklerle çevrili dibine çakılmış tomruklarla desteklenmiş surlar, sığ kanallar ve bataklıklar ardında[696]; Konstantinopolis ise bir yandan çağının en gelişmiş üç kademeli surları, diğer yandan Haliç ve deniz surları ardında güvendedir. Her iki başkent de kendi başkent filoları sayesinde çok az bir garnizonla kuşatmaya direnebilecek, deniz yoluyla erzak almaya devam edebilecek ve eyaletlerle iletişimi kesilemeyecek biçimde tasarlanmıştır. Bradford denizlerdeki denetim sürdürülebilseydi halkları Romalılaştırma ihtimali olabileceğini ileri sürmüştür. Fakat Ravenna'nın "konumu savunmaya uygun olmasına karşın, batı havzasından İtalya kara kütlesi ile ayrılmaktaydı[697]". Batı İmparatorluğu'nun yaşam sahası olan Batı Akdeniz yerine Adriyatik'e bakıyordu.

Konstantinopolis ise; hem Karadeniz ile Mısır yönlerine denizden açıktır, hem de Yakın Doğu ve Balkan kara kütleleri ortasında; bu iki sınıra müdahale etmeye uygun konumuyla seçilmesini haklı çıkarmaktadır. Nüfus, şehirleşme, kültür ve dolayısıyla ekonomi yönünden üstün Doğu Akdeniz'in; Batı Akdeniz'den çok daha

---

unvanı veremeyeceği için İtalya kralı unvanını seçen Odovakar'ın (hük. 476 – 493) şahsi idaresi altına girmiştir. Fakat Odovakar, Zeno'ya artık geçersiz kalmış imparatorluk alametlerini göndermiş, asla kendi adına sikke kestirmemiş, Zeno adına yönetme iddiasında olmuştur. Kısacası, Odovakar; farklı bir askeri, idari veya mali yapı getirmemiştir. Tek fark, kukla olarak kullanacağı bir Batı Roma imparatoru seçmeye gerek görmemesidir. Bu detay dışında yönetiminin Rikimer'den farklı bir yanı yoktur. Klaus-Jürgen Matz, **Dünya Tarihinin En Önemli 1000 Olayı**, çev. Mehmet Yıldırım, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s. 29.

695 Morrisson, Bizans Dünyası 1, ss. 41, 43, 181.

696 Bataklık zemine rağmen bugün bile iyi korunmuş haldeki surlar çoğu yerde 3 metre yüksekliktedir. Ravenna 751'de Lombardlar tarafından ele geçirildikten sonra alüvyonla kapanıncaya kadar, Classe önemli bir liman olarak kalacaktır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1272 – 1273.

697 Bradford, s. 224.

köklü bir politik geleneği de vardır. Tüm jeopolitik şartların Doğu Roma başkentinin lehine oluşu, Doğu İmparatorluğu'na beşinci yüzyıldaki istila dalgasını atlatma ve toplu göç dalgası yatıştığında tekrar batıya ilerleme imkânı vermiştir. Bu bölümün konusu, Zeno devrinde Batı Roma yıkılırken Doğu Roma'nın donanma olmadan iç sorunlarını çözmesi, Anastasius devrinde donanmanın yeniden kurulması ve Jüstinyanus'un başarısının temeli olan Bizans donanması sayesinde Batı Akdeniz yönünde yapılan bu hızlı genişleme olacaktır.

Çoğu büyük şehir defalarca yıkıma uğrarken başkentler kurtulmuştur. İşgalci halklar başkentlerdeki devlet aygıtına öldürücü darbeyi vuramadıklarından, taşıyabildiklerini alıp aileleri ile eyaletlere göç etmişlerdir. Çekildikleri yerlerdeki iktidar boşluğunu imparatorluk, genelde dövüşmeye bile hacet olmadan tekrar doldurmuştur. Roma donanması; yitirilen bölgelerin çekilen düşman halklardan kolayca geri alınıp imparatorluğun idari, iktisadi ve askeri altyapısına hızla entegre edilebilmesinde hayati bir faktördür. Önceki yüzyıllarda şehir nüfuslarının eyaletlerden tahıl temini ve onu taşıyan Roma ticaret filoları olmaksızın kendilerini beslenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla beşinci yüzyılda özellikle Batı Akdeniz'de kentleşme hızla gerilemiştir[698].

Zaten 404'ten beri başkent olma vasfını yitirmiş olan Roma ise eski törensel merkez olarak bile önemini hızla kaybetmiştir. 410'da Alarik'in Vizigotları veya 455'te Gensericus'un Vandal filoları tarafından yağlanması, psikolojik etkisine karşın Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkmamıştır. Fakat iyi savunulmayan Afrika eyaletinin 429'da Vandallar tarafından fethinin başlaması, daha önce yaşananlardan kategorik

698 Toplam nüfusun Jüstinyanus vebasına kadar keskin bir düşüş yaşadığı artık iddia edilmemektedir. Tahıl ticaretinin sürdürülememesi nedeniyle kentlerde toplu yaşayan nüfus gıda sorunun çözmek için kırsala dağılmıştır. Yüzyılın sonuna kadar pek çok kez yıkıma uğramış Batı Roma kentlerinin çoğu, yalnızca savunulabilir merkez semtlerden ibaret kalmış (sıklıkla cardo ve decumanus denilen iki arterinin kesiştiği forum bölgesi) ve artalanındaki tarımsal üretimle beslenebilecek, kendi kendisine yetebilecek kadar azalmış nüfusa sahiptir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 349 - 351; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 607. Beşinci yüzyıl sonunda Batı Akdeniz kentleri kendilerine yeter hale geldikçe ticaret ağının da dışında kalmışlardır. Bu deniz trafiğinin Batı Akdeniz'de azalması sonucunu da doğurmuştur. Buna karşılık "altıncı yüzyıla gelindiğinde doğuda 900'den fazla şehir vardır". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 464. Ticaret ise, Sasani ve ilk Müslüman fetihlerine kadar canlılığından bir şey kaybetmemiş, hatta Jüstinyanus fetihleri ile en azından bir süre için Tetrarhia zamanındakinden bile daha geniş bir hacme ulaşmıştır.

olarak tamamen farklı bir işgaldir[699]. Vandal Krallığı'nın; önce Kuzey Afrika eyaletlerini ve ardından Sicilya ile Sardinya'yı ele geçirmesi, Batı Akdeniz'de kalan Roma kentlerini iaşeyi kısarak boğabilecekleri anlamına gelmektedir. Vandallar ve müttefikleri 406'da Ren'i, 409'da Pireneler'i aştıktan sonra İspanya'ya girmişler; 412'den itibaren Güney Fransa'ya giren Vizigotların 418'de başkenti Toulouse olacak bir "krallık kurma teklifi" almaları, 416'da Güney İberya'da yendikleri Siling Vandalları ve Alanların ardından Kuzeybatı İberya'daki Asding Vandalları ve Süevleri de dağılmaktan kurtarmıştır[700]. Vandallar bu halkları bir konfederasyonda toplamışlar; 428'de Gensericus'un başa geçmesinden bir yıl sonra Kuzey Afrika eyaletlerine geçmiş, on yıldan kısa süre içerisinde Batı İmparatorluğu'nun ana tahıl tedarikçisi olmuşlardır[701]. İşte bu tahıl ticareti nedeniyle Vandal Krallığı denizci bir devlet olmuştur. Yalnızca siyasi ve askeri nedenlerle donanma kuran Ostrogot Krallığı'nın aksine, Vandal halkı sivil denizciliği de iş edinmiştir. Diğer barbar krallıkların başaramadığını başararak Roma donanmalarını yenmiş, Batı Roma'yı içten zayıflatmış ve Doğu Roma donanmasını pes ederek kıyılarını savunmak zorunda bırakmışlardır.

2.1.2. Vandal Amfibi Kuvvetler Donanma Modelinin Benimsenmesi

Gensericus'un ardından Vandal donanması sürekli deniz baskınlarını sürdürmek yerine, gözdağı vererek yıllık haraç almakla yetinmeyi tercih etmiştir. Zira bu baskınları sürdürmeye muktedir olduklarını ispat etmişlerdir. Fakat ticaretle korsanlığı bir arada yürütmenin en kazançlı yöntem olduğunu anladıkları için iktisadi nedenlerle Doğu Roma ile uzlaşmayı seçmişlerdir. Zaten Konstantinopolis'i tehdit edecek insan gücüne asla sahip olamayacaklarının farkındadırlar. Batı Akdeniz'deki başat deniz gücü olmak, yerel halka kıyasla sayıca oldukça az Vandal ve Alan

699 Grant, ss. 28, 149. Vizigotlar, Süevler veya Franklar tarafından ele geçirilen bölgeler zaman zaman Batı Roma kontrolüne dönmüştür. Oysa Vandal Krallığı, merkez bölgelerini gerçekten Batı Roma'ya geri kaptırma riskini asla yaşamamıştır.

700 Aksi takdirde Vizigotlar askeri bakımdan Vandal halkını tamamen yok edebilecek kapasitededir. John F. Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, (The Palgrave Atlas of Byzantine History, Macmillan, 2005) çev. Ali Özdamar,1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, (Atlas), s. 41

701 Conant, Staying Roman, s. 2; Haldon, Atlas, s. 41.

konfederasyonu için yeterince tatmin edici bir başarıdır. Mali açıdan kendilerinden çok daha kalabalık Vizigotlardan çok daha zengin bir bölgenin hâkimi olmuşlardır.

Vandallar, eyaletlerinin üretim fazlasını bir yandan ihraç ederken, diğer yandan haraç almaya devam etmek Akdeniz'in tüm zenginliklerlinin Vandal kentlerine akmasını temin etmiştir. Üzerinde yaşadıkları Kuzey Afrika eyaletinin sınai üretim kapasitesi yüksektir ve ticari bağlantılar yeniden tesis edilince Bizans şehirlerinde dahi Kuzey Afrika'dan yoğun çömlek ihraç etmişlerdir. Ayrıca Tunus toprakları tahıl üretiminde Batı Akdeniz'in en üretken bölgesidir. Vandal tersanelerinin askeri ve ticari gemicilikteki ağırlığı nedeniyle bölge beşinci yüzyıl sonunda gemi inşasında da liderdir. Vandal filoları altıncı yüzyılın ilk on yılına dek o kadar baskındır ki, Gensericus öldükten sonra bile Theodorik ve Anastasius kendi aralarındaki rekabet yüzünden denizde silahlanma yarışı başlatana kadar kimse onlara meydan okumaya cüret etmemiştir. Fakat Vandallar yerli halkla ve özellikle askerî açıdan önem kazanacak Berberilerle, Alanlar ile olduğu gibi kalıcı bir birlik kurmayı tercih etmemişlerdir. Belisarius 533 yılında saldırdığında, korkulanın aksine Vandal donanmasının aslında yerinde saymış olduğu hemen görülecektir.

Jüstinyanus devrinde donanma teşkilatı; Vandal donanmasının güç projeksiyonu sistemini benimseyerek geliştirmiştir. Amfibi operasyonlar konusunda çağın en usta kuvveti Vandal donanmasıdır. Beşinci yüzyıl Roma donanmalarını Gensericus'un dehası sayesinde yenmişlerdir fakat donanma örgütlenmeleri rakip bir donanma ile deniz muharebesine yönelik tasarlanmamıştır. Aksine Vandal donanmasının organizasyonu tamamen deniz akını yapmak üzerine tasarlanmıştır. Birden fazla Vandal filosu aynı anda farklı kıyıları vurabilmekte, düşman orduları yetişmeden bölgeden ayrılabilmektedir. Çıkarma yaptıkları bölgeye kadırgaların eşlik ettiği nakliye ve ticaret gemileri filosu çok sayıda Berberi ve Vandal askeri çıkarmakta, bölgesel olarak güç dengesi tamamen kendi lehlerine değiştiğinde hedeflerindeki yerleşimi yağmalamakta, Roma, Süev veya Vizigot orduları duruma müdahale edemeden hızla uzaklaşmaktadır. Yanlarındaki nakliye ve ticaret filoları esirler ve ganimetle dolu olarak Kuzey Afrika'ya dönmektedir.

Vandal donanmasının envanterindeki gemi tipleri hakkında uzmanlar arasında iki zıt görüş bulunmaktadır ve her iki görüş de ne kanıtlanabilmekte ne de tam olarak

çürütülebilmektedir[702]. Denizcilik tarihi uzmanları Vandal donanmasının en azından Kartaca başkent olduktan sonra gerçek bir kadırga donanmasına dönüşme yönünde yol kat ettiği fikrindedirler. Aksi takdirde Roma güçlerini bu kadar uzun süre dizginlemekle kalmayıp baskı altına alabilmeleri anlaşılır olmamaktadır[703]. Kartaca kenti ele geçirilirken 439 yılında şehrin limanında veya en geç 461 Kartagena Deniz Muharebesi sırasında bazı kadırgalar ele geçirdiği ve 455'te III. Valentinanus'un öldürülmesi ile bozulan anlaşmaların ardından Gensericus'un sipariş ettiği gemilerin kadırga tipinde olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Vandal Devleti üzerine uzmanlaşmış araştırmacılar, genellikle Vandal donanmasının kadırgalardan değil neredeyse tamamen müsadere edilmiş sivil gemilerden oluştuğu görüşüne meyletmektedirler[704]. Mesela Vössing; en azından Gensericus'un hükümdarlığı süresince "savaş gemilerinden (kırılgan, gemi mahmuzu savaşlarına özelleşmiş kürekçi gemilerinden) değil, bilakis nakliye gemilerinden müteşekkil" olduğu görüşünü savunmaktadır[705].

Pryor ve Jeffreys, 20. yüzyılın ilk yarısında Christian Courtois tarafından önce sürülmüş görüşü takip ederek Vandal filosunun aslında "uzmanlaşmış bir savaş donanması kurmamış gibi göründüğünü" savunmaktadırlar[706]. Vassilios Christides ise

---

702 Bunun nedeni kaynaklarımızın savaş gemilerine değinmeden geçmesidir. Devrin yazarları tüm çatışmaları İznik itikadına bağlı Romalılar ile Ariusçu Vandallar arasındaki mücadele çerçevesinde tamamen mezhep savaşı açısından yorumlamaktadır. Fakat en azından 461 Kartagena Deniz Muharebesi ardından Vandal filolarının Majorianus tarafından inşa edilmiş 300 savaş gemisinden oluşan filodan ele geçirdiği bazı Roma tipi savaş gemileri olduğu Hydatius'un anlatımından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 468'de birleşik Batı ve Doğu sefer kuvveti Kartaca açıklarına geldiğinde, ateş gemilerinden sonra Vandal kadırgalarının hücumuna uğramış oldukları kesindir.

703 Gardiner, ss. 86, 90, 101.

704 Bunda Vandal halkını ilkel ve dini baskı uygulayan 'yabancı ve yabani' bir halk olarak görmekte ısrar eden Afrika Kilisesi mensuplarının yazdıklarının günümüze ulaşan neredeyse tek kaynak grubu olmasının önemli bir etkisi vardır. Vandal Devleti uzmanları, kaçınılmaz olarak Vandal donanmasını onların elinde eziyet görmüş ruhbanların merceğinden gördükleri için onların teknolojik olarak çağın en gelişmiş savaş gereçleri olan kadırgaları kendilerinin inşa edebildiği düşüncesine fazla bir paye vermemektedirler. Oysa 468 yılında ateş gemileri kullanarak kendilerinden mürettebat ve gemi sayısı olarak çok üstün bir amfibi işgal gücünü yendikleri tarihi bir hakikattir. Ayrıca Roma gemilerini inşa eden personelin Vandallar için çalışmayacağı gibi bir varsayım içerisindedirler. Fakat Thrasamund'un başlattığı "kültürel Rönesans" ve "mebzul miktarda Latince şiirler" başka bir hikâye anlatmaktadır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1499. Thrasamund'un zengin bahşişlerinin yerli Romalılar bir yana, Vandal toprakları ötesinden gelen Romalı din alimlerini, mimarları ve edebiyat adamlarını sarayına çekebildiği, verdikleri eserler sayesinde görülmektedir.

705 Vössing, s. 91.

706 Pryor ve Jeffreys, s. 9; Constantin Zuckerman, "On the Byzantine Dromon (with a special regard to De cerim. II, 44 – 45", **Revue des études byzantines**, Cilt: 73, Paris, 2015, (Byzantine Dromon), s. 64, Dipnot 25.

özellikle 468 olayları konusunda diğer araştırmacılardan farklı düşünmektedir. "Basiliskos'un yenilgisini 'iki büyük donanmanın çarpışmasının bir sonucu" olarak görmekte, Pryor ve Jeffreys ile aynı görüşü savunan, "çalışmasını incelediği Tilemachos Loungis'i 'Bizans donanmasına başarılı bir şekilde meydan okumuş etkileyici bir Vandal donanmasının yaratılmış olmasını' küçümsediği için suçlamaktadır". Bu tez çalışmasında; Zuckerman'ın, araştırmacılar arasındaki anlaşmazlığın aslında "uzmanlaşmış bir savaş donanması kavramına yönelik farklı yaklaşımlarından" kaynaklandığı görüşü haklı bulunmuştur[707]. Gardiner da Christides'e yakın görüşleri savunmaktadır. Ona göre Vandallar beşinci yüzyılda "Batı Roma idaresinin çöküşü ile ... Akdeniz'de oldukça büyük bir donanma mevcudiyeti tesis edebilmişlerdir[708]". Fakat Gardiner Vandal donamasını oluşturan gemilerin kadırga veya nakliye gemisi olduğu konusunda fikir belirtmekten kaçınmıştır.

Dönemin tüm deniz güçleri operasyonlarda, devletin inşa ettirdiği kadırgalardan oluşan görece küçük profesyonel bir filo çekirdeği etrafında şekillenen, kiralama veya el koyma yoluyla sefer için bir araya getirilmiş irili ufaklı gemilerden oluşan daha kalabalık bir sivil filonun eşlik ettiği karma filolar kullanmışlardır. Basiliskos'un taktik hatası, Trakya'da savaşmış olduğu diğer Germen kabile şefleri gibi Gensericus'u da imparatorluğun ve kendisinin çıkarları adına savaşmaya zorlayabileceği yanılgısına düşmüş olmasıdır[709]. Fakat onu bu sefere gönderen imparator I. Leo ve Aspar'ın stratejik hatası, Basiliskos'un emrine verdikleri filoda, ticari gemilerin kadırgalara oranını çok fazla tutmalarıdır. Operasyon için, birleşik Roma donanması, Vandal ordusunun mevcuduna kıyasla ezici ve orantısız bir kara kuvvetini Kartaca açıklarına taşınmıştır. Toplam ordu ve toplam filo boyutu emsalsizdir[710]. Sardinya ve Sicilya'yı alan Batı Roma ve Libya'yı alan daha küçük Doğu Roma yardımcı amfibi güçleri görevlerini eksiksiz yerine getirmiştir. Fakat operasyonun nihai evresinin planı eksiktir.

---

707 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 64.

708 Gardiner, s. 86.

709 Duraksamadan saldırmak ve Vandal Krallığı'nı tamamen yenmek yerine Gensericus ile müzakerelere girmeyi tercih etmiştir. Diğer barbar güçleri ile savaşlarda ve kendi iktidar planlarında Vandallardan federe birlikler olarak faydalanmak istemiştir. Bu durum beşinci yüzyılda Stiliko, Aetius ve Aspar gibi komutanların sıklıkla sergilediği bir yaklaşım olduğu için emsalsiz değildir. Fakat bu yüzden Gensericus'a karşı inisiyatifi kaybetmiş ve emrindeki bu birleşik kara ve deniz gücünü utanç verici bir yenilgiye sürüklemiştir.

710 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 66 – 67.

Vandal donanmasına karşı, saldırmaya teşebbüs edemeyecekleri kadar büyük bir donanma ve ordu gönderirlerse Gensericus'un deniz muharebesine cüret etmeyeceğini sanmışlardır. Fakat Gensericus; Basiliskos'u teslim olma sözü ile oyalayıp, Roma güçlerinin bir kısmının karada gecelediği için seyirci kaldığı, rüzgârın saldıran Vandal ateş gemileri lehine oluşunun Roma denizcilerini tamamen hazırlıksız yakaladığı bir anda saldırmıştır. Basiliskos'un kalabalık sivil nakliye filosu toplu kürekle değil, yelkenle hareket etmek durumundadır. Toplu halde durdukları için kaçamamış, Bizans kadırgaları da ne onları ayırabilmiş ne de Vandal kadırgalarına etkin bir şekilde direnebilmiştir. Bizans kadırgalarının sayıca çok fazla olan yelkenli sivil gemileri koruyamayacağı zor yoldan öğrenilmiştir. Bizanslılar bir daha aynı hatayı yapmayacaklardır. Altıncı yüzyılda görülecek iyi planlanmış amfibi operasyon yaklaşımının aksine, I. Leo devrinde Vandallar hafife alınmıştır. Kartaca'yı alması planlanan en büyük kuvvetin komutası 468'de, işini ehli olmadığı pek feci bir biçimde ortaya çıkan Basiliskos'a verilmiştir.

2.1.3. Konstantinopolis'te Leo ve Zeno Devirlerinde Doğu Akdeniz'e Çekilmiş, Yok Hükmündeki Doğu Roma Donanması

Leo Hanedanı; I. Leo, II. Leo, Zeno[711], Basiliskos[712] ve Anastasius'tan[713] oluşmaktadır[714]. Hanedan, Ariusçu olduğu için tahta çıkması imkânı olmayan Aspar'ın desteği ile tahta çıkabilmiş[715] olması dışında bir özelliği olmayan I. Leo tarafından kurulmuştur. Aspar; İsaurialı askerlerin yükselişine mukabil kendi seçkin konumunu kaybetmemek için Zeno'yu 469 yılında öldürmeyi denemiş ancak başaramamıştır[716].

---

711 Urfalı Süryani yazar Urhoylu Ya'qub'un Kronolojik Kanonu (M.S. 692), Zeno'nun İsaurialı olduğunu vurgulamaktadır. Bunu ifade ediş tarzında İsauria ile Süryani ülkesi arasında bir ilişki kuruyor gibi gözükmektedir. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 181 – 183.

712 David Potter, **Theodora: Oyuncu, İmparatoriçe, Azize**, çev. U. Deniz Tuna, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 17 – 18.

713 Nicholson, Cilt: 1, ss. 68 - 69.

714 Radi Dikici, **Bizans İmparatorluğu Tarihi (330 - 1453)**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, ss. 110 – 123, özellikle ss. 110, 114, 116.

715 Nicholson, Cilt: 1, s. 166; Martindale, PLRE2, ss. 167, 137. Ardabur'un 466 yılında Sasaniler ile bir komplodaki rolü ifşa edilmiştir ve Aspar oğlunun doğu orduları komutanı görevinden azlini engelleyememiştir. Fakat devlet ve ordu içerisinde kendisine minnet duyan o kadar çok kişi vardır ki hanedan o karşı harekete geçecek gücü kendisinde bulamamaktadır.

716 Balkanlardaki güçlerin komutası Basiliskos'un gözden düşmesinden sonra Zeno'ya verilmiştir fakat bu görev sırasında Aspar'ın onu öldürmesi için gönderdiği suikastçıların elinden kıl payı kurtulmuştur. Martindale, PLRE2, ss. 1201, 213, 168, 138. Aspar öldükten sonra unvanı ve serveti,

Zeno'nun oğlu ve hastalıklı torunu çocuk hükümdar II. Leo (hük. 474) yalnızca "on ay" tahtta kalabilmiştir. Şubat'ta babası Zeno'yu da kendisi ile aynı seviyede imparator yapmış, Kasım'da kuvvetle muhtemel ki doğal yollarla hastalıktan ölmüştür. Fakat Zeno İsaurialı olduğu ve başkent halkınca hiç sevilmediği için, öz oğlunu öldürdüğü düşmanları tarafından sıklıkla iddia edilmiştir.

Zeno devrinde Batı Roma'nın siyasi olarak varlığı sona ermiş ve Doğu Roma donanması Kartaca'da 468 yılında alınan yenilginin bakiyelerinden ibaret kalmıştır. Doğu Roma da bu dönemde dini ve özellikle iç siyasi sorunlar nedeniyle yıkılma tehlikesi geçirmektedir. Henotikon denilen 484 tarihli dini birlik kararını[717] yaratan imparator olan Zeno'ya Süryani yazarlar da fazla itibar etmemektedirler[718]. Fakat Zeno zamanında sonuç vermese de Jüstinyanus Hanedanı zamanında Henotikon birlik sağlamak için izlenecek programı sağlamıştır. Zeno'nun en büyük başarısı, Batı Roma İmparatorluğu'nu içten yıkan Germen komutanların ve ordunun çoğunu oluşturur hale gelmiş Germen askerlerin vesayetinin Doğu Roma İmparatorluğu'nu da yıkmasına izin vermeyerek tamamen ortadan kaldırmayı becermiş olmasıdır. I. Leo'nun onu bu amaçla iktidar pozisyonlarına taşıdığını düşünmek için pek çok sebep bulunmaktadır. Zeno, Bizans'ı Batı Roma ile aynı kaderi paylaşmaktan kurtarmıştır[719]. Fakat pek çok isyanla uğraşıp tahtta kalmayı başarırken, devletin tüm askeri ve birçok sivil kadrolarının memleketlileri olan İsaurialılar ile dolmasına sebep olmuştur. Onların taşkınlıkları da Germen vesayeti dönemini aratmadığı için başkent halkı her iki gruptan da aynı şekilde nefret etmektedir. Zeno; İsaurialı avam tabakadan gelmesi nedeniyle "çok yönlü muhalefete maruz" kalmış ancak "dayanıklı" bir hükümdar olduğunu ispatlamıştır. Önce I. Leo'nun eşi Verina'nın kardeşi Basiliskos tarafından tahtından edilmiştir[720]. Tahtının geri aldıktan sonra 476 – 491 arasında kesintisiz olarak imparator kalmıştır. Hem Verina hem de Basiliskos, hayatları boyunca

yerini alan Theodorik Strabo'nun eline geçmiştir. Martindale, PLRE2, s. 168. Theodorik Strabo ile Theodorik Amal'ın çeşitli Balkan Got gruplarının ve magister militum unvanının kontrolü için mücadeleleri 481'de Theodorik Strabo'nun ölüme kadar Bizans politikasının merkezinde olacaktır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1473, 1476. Onların birbirleri, Zeno ve hanedan üyeleri ile mücadeleleri ve haraç talepleri, donanmanın yeniden kurulması için gerekli kaynakları tüketmiştir.

717 Ostrogorsky, s. 59.

718 Urfalı Süryani yazar Urhoylu Ya'qub'un Kronolojik Kanonu (M.S. 692), Zeno ve Anastasius dönemleri ile ilgili çok ayrıntılı olmasa da başka kaynaklarda olmayan bilgiler vermektedir. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 181 – 183; Potter, s. 19.

719 Mitchell, s. 150; Vasiliev, ss. 133 – 135.

720 Martindale, PLRE2, s. 1156.

Zeno'dan hoşlanmamışlardır. Basiliskos, bir soylu olarak kendisini ondan üstün görmüştür[721]. Basiliskos'un ardından kayınbiraderi Markianus'un ve son olarak kendisi gibi İsauria kökenli bir komutan olan, o zamana dek en önemli destekçisi olmuş İllus'un isyanları ile uğraşmış, her defasında ucu ucuna da olsa yönetimde kalmayı başarmıştır[722]. Zeno, yaşadığı dönemde Bizans halkı tarafından hiç sevilmemiş ancak Jüstinyanus'tan sonraki dönemde çok yüceltilmiş bir imparatordur[723].

Basiliskos; I. Leo ölünceye kadar tahta geçme hırsını kontrol altında tutmuş, miafizit olduğunu ise açıkça göstermemiştir[724]. Ariusçu olduğunu gizlemediğinden tahta asla şahsen geçemeyecek olsa da kimin geçeceğini kontrol eder vaziyetteki Alan Aspar ile ittifakı ise, genel olarak bilinmektedir[725]. Aspar'ın Vandal seferinde Ariusçu kardeşlerine çok sert muamele etmemesini telkin ettiği bilgisini Norwich de vurgulamaktadır[726]. I. Leo, eşi Verina'nın ısrarı ile kayınbiraderi Basiliskos'un canını bağışlamak zorunda kalmıştır, Aspar karşısında ise yeterince güçlü hissedinceye kadar beklemiştir. Aspar bu seferden sonra birkaç sene daha Konstantinopolis'teki en önemli komutan ve "en kıdemli eski senatör" olarak kalacaktır ancak tahta çıkarmış olduğu I. Leo tarafından sonunda 471 yılında öldürülecektir[727]. Tarihçi Markellinus, Prokopios

---

721 "Krallar soyundan yetişmiş bir kahramanın hiçbir ruhsal ve bedensel niteliği bulunmadan, hiçbir kral soyundan gelme niteliğine ve de yüksek yetilere sahip olmadan Roma Erguvanını kuşanan aşağılık İsaurialı'dan tiksinmesi doğaldı". Gibbon, Bizans -I Cilt: IV, s. 7.

722 Morrisson, Bizans Dünyası 1, s. 42; Ostrogorsky, s. 58.

723 Nikiulu İoannes yedinci yüzyılın ikinci yarısında Aşağı Mısır Kopt manastırlarının başı olmuştur ve özellikle yedinci yüzyılın ilk yarısında Mısır'ın tarihi için değerli bir kaynak bırakmıştır. Westminster Katedral Rahibi olan Robert Henry Charles tarafından orijinali Etiopya'nın Ge'ez dilinde Hermann Zotenberg tarafından neşredilmiş eser İngilizce'ye çevrilmiştir: John, Bishop of Nikiu, **The chronicle of John (c. 690 A.D.) coptic bishop of Nikiu : being a history of Egypt before and during the Arab conquest**, İngilizce çev. Robert Henry Charles, Etiyopya Ge'ez dilinde nşr. Hermann Zotenberg, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London, 1916, APA - Philo Press, Amsterdam, 1981, (John of Nikiu). Nikiulu İoannes, kendisinden önceki devirler için bazı dönemlerde kaybolmuş eski eserleri çalışmasının içerisinde korumuştur. Zeno ve Basiliskos devri ile ilgili bazı bilgileri de muhafaza etmiştir. Başlangıçta Basiliskos ve ablası Verina, Zeno'ya karşı iş birliği içindedirler. John of Nikiu, s. 111, (Bölüm 88: 22-27). Fakat Basiliskos Verina'nın tahta çıkarmak istediği aday olan sevgilisi yerine kendisi imparator olduğu için araları bozulur. Sonunda Basiliskos'un Zeno'nun eline düşmesi Verina sayesinde olur, tekrar imparator olan Zeno ailesi ile Basiliskos'u hapsedip aç susuz bırakarak öldürtür. John of Nikiu, s. 113, (Bölüm 88: 40-42).

724 Martindale, PLRE2, ss. 212 – 214; Nicholson, Cilt: 1, ss. 216 – 217.

725 Alanlar bu dönemde Hunlar ile karşılaştırılabilir seviyede atlı okçuluk yeteneklerine sahip oldukları için Roma saflarında değer verilen ve önemli askeri görevler alan önemli bir savaşçı halktır. Frassetto, s.14.

726 Norwich, Bizans I, ss. 139, 141.

727 Martindale, PLRE2, s. 168; Ostrogorsky, s. 57.

ile birlikte bu tarihi doğrulamaktadır[728]. Vandallar karşısında alınan yenilginin suçu, ortadan kaldırıldıktan sonra Aspar ve ailesinin üzerine yıkılmıştır[729]. Böylece hanedan mensupları kamuoyuna hesap vermekten kendilerini kurtarmışlardır. Fakat Bizans donanması yalnızca Basiliskos'un yanında kaçabilen gemiler, Libya'daki fazla hırpalanmamış filolar ve Konstantinopolis'in kendi filosundan ibaret kalmıştır. Zeno devrinde ve Anastasius'un ilk yıllarında donanma bu çok zayıflamış hali ile korunmuştur.

Mali sorunlar bir yana, Zeno döneminde Bizans İmparatorluğu yeni bir kadırga filosu inşa edemeyecek kadar iç savaşa ve dini sorunlara gömülmüştür[730]. Zeno; hükümdar olur olmaz 474 yılında yaşlı Gensericus ile barış yapmıştır[731]. Öncesinde Vandalların elindeki esirlerin serbest bırakılması için bir fidye ödemesi de yapmış, toplamda çok para harcamıştır[732]. Bu sayede her iki taraf da beşinci yüzyılın son çeyreğinde savaş gemisi üretimine öncelik vermemişlerdir. Ancak Vandal donanması sağlamken, Doğu Romalılar karşılık verebilecek durumda değillerdir. Gensericus'un bu kararında oğlu Hunnericus'u tahta geçirmek için veraset yasasını düzenlemek ve bir süre durarak kazanımlarını sağlamlaştırmak için barışa ihtiyaç duyması etkili

728 Aspar ve oğulları Ardabur ile Patrikiolus'un bir anda öldürülmesi ile Ariusçu hizip büyük bir darbe almıştır. "9. indiktio, Leo Augustus'un (4.) konsüllüğü, Probianus ile" Marcellinus Comes, (IX), ss. 25 – 26 (1 Eylül 470 – 31 Ağustos 471).

729 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, ss. 210 – 211; Martindale, PLRE2, ss. 167 – 169.

730 Zeno bir yandan Balkanlar'da Got grupları ile, Anadolu'da ise isyanlarla uğraşmıştır. 479 yılında eşinin kardeşi Markianus'un isyanı çıkmıştır. 484 – 488 arasında ise İllus'un liderliğindeki İsaurialıların kayınvalidesi Verina ile iş birliğine giderek İsauria ve Antakya'yı Konstantinopolis'ten yıllarca kopardığı isyanlar ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Morrisson, s. 42; Martindale, PLRE2, ss. 1200 – 1202, 1156.

731 "Ancak Leo 474 yılının Ocak ayında ölünce, gene eski bir ordu komutanı olan halefi Zenon yeni bir silahlı çatışmanın avantajlarını, masraflarını ve risklerini yeniden gözden geçirdi ve Vandallar ile yeni ve nihai bir antlaşma üzerine müzakerelerde bulunmaya başladı". Vössing, ss. 93 – 94. Şüphesiz Batı Roma açıkça can çekişmekteydi ve Doğu Roma için ne donanma gücü ne de iç istikrar açısından Vandal akınlarına hedef olmaktan sağlanabilecek hiçbir şey yoktu. Fakat bu diplomatik hamlesi mantıken doğru olsa da başkent halkı ve ruhbanlar, Konstantinopolis'e gelen Kuzey Afrikalı sürgünlerin anlattığı hikayelerin ve 468 hezimetinin yarattığı duyguların etkisinde barış istemiyordu. Bu yüzden tahta çıkana kadar miafizit olduğunu halktan gizlemiş Basiliskon'un Zeno'yu devirmesi çok kolay olmuştur. Ancak Basiliskos kısa sürede tahta çıkmasını sağlayan Verina'yı, komutanları ve özellikle ruhbanları küstürmeyi başarmış, halkın öfkesi karşısında Ortodoks gruplara baskı uygulama dini politikasını geri çevirse de iki yıl geçmeden Zeno'nun tekrar tahta çıkmasına engel olamamıştır. Mitchell, s. 175.

732 Dikici, s. 113.

olmuştur[733]. Gensericus'un 477'de ölmesinin ardından[734], Vandal Krallığı eskisi kadar saldırgan bir dış politika izlememiştir[735]. Bu sürede denizleri onlara bırakan Doğu Roma İmparatorluğu, sadece Mısır'dan Konstantinopolis'e tahıl sevkiyatını korumakla yetinebilmiştir. Vandal seferinin mali açıdan hiçbir getirisi olmamasına karşın 468'den Zeno'nun öldüğü 491 yılına kadar hazineyi yıllarca borca[736] sokması, "Basiliskos tarafından kaybedilen birkaç yüz, belki bin kadar teknenin maliyetini, el konulmuş oldukları tüccarlara acilen geri ödeme ihtiyacından" ileri gelmektedir. I. Leo ve Zeno'nun bu hukuki ve mali yükümlülüğü yerine getirmeme şansı da yoktur çünkü "bu Doğu Akdeniz'de, annona teslimatından ayrılmaz olan, tahıl ticaretinin çökmesini önlemenin yegâne yoludur. İmparatorluk donanmasına ait gemilerin yerine yenilerini koymak için çok daha az aciliyet vardır[737]". Annona yani Mısır'dan Konstantinopolis'e tahıl nakliyatı başkent asayişinin temelidir.

Markellinus Komes, 483-484 yılı için tuttuğu kayıtta, Bizans'ta Leonitus ile ortaklaşa Zeno'ya karşı ayaklanan Illus'un isyanını iki cümlede özetlemiştir. Hemen ardından her yıl için yazdığının birkaç katı bir metin ile Hunnerikus'un Kuzey Afrika'da özellikle ruhbanları ve kilise mülklerini hedef alan yaygın dini baskı politikasını detaylı bir şekilde açıklamıştır[738]. Bizanslılar da Vandallar da 480'lerde kendi iç meseleleri ile meşgul olmuşlardır. Zeno en tehlikeli dış güçlerle ateşkes antlaşmaları yaparak zayıflamış Bizans devletini hayatta tutmuştur.

---

733 "…kapsamlı planlarına ve başarılarına rağmen krallığı yalnızca sınırlı bir genişleme kapasitesine sahipti. Zira Vandalların sayısı Batı Akdeniz'de bulunan üslerin gergin ağını pekiştirmeye düpedüz yetmiyordu ve aynı zamanda askeri güçlerini sürekli büyütemeyecek kadar tecrit edilmiş durumdaydılar". Vössing, s. 90. Oysa Vizigotlar veya Franklar gibi gruplar bir yandan saldırılara açıktılar diğer yandan yeni grupların kendilerine katılmaları ile kayıplarını giderip güçlenebiliyorlardı.

734 Gensericus; Batı Roma'nın yıkılışını gördükten yalnızca birkaç ay sonra "477 yılının Ocak ayında yaklaşık 90 yaşında ve Kartaca'da yaklaşık 50 yıllık bir saltanattan sonra" ölmüştür. Vössing, s. 95.

735 Gardiner, s. 90.

736 Zuckerman, Basiliskos'un seferi için harcanan paraya ilişkin üç kaynağın verdiği farklı miktarlarda altın ve gümüşü karşılaştırmakta ve toplamda birbirlerini tuttuklarını ortaya koymaktadır. Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 66 – 67. Ostrogorsky bu toplamı 130000 libre altın olarak vermektedir. Ostrogorsky, s. 57.

737 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 67.

738 "7. indiktio, Theodorik ve Venantius'un konsüllüğü" Marcellinus Comes, (VII), ss. 28 – 29 (1 Eylül 483 – 31 Ağustos 484).

2.1.4. Dromon: Tipik Bizans Savaş Gemisi Tipinin Doğuşu

Denizcilik tarihi açısından Zeno'nun 491 yılında ölümünden hemen sonraki yıl, yalnızca Bizans donanması açısında değil, tüm Akdeniz denizcilik tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. Dromon olarak anılan savaş gemileri ilk kez 492 yılında kaynaklara yansımıştır. Fakat dromon ilk olarak Ostrogot krallığını kuracak olan Theodorik'i taşıyan bir savaş gemisi olarak karşımıza çıkmaktadır[739]. Zeno'dan sonra "Anastasius'un altında Doğu İmparatorluğu yaygın olarak dromonları kullanmıştır[740]". Anastasius'un askeri denizciliği geliştirme planını yürürlüğe koyabilmek için önce ordudaki isyancı grupları tasfiye etmesi ve dini bölünmelerle ilgili sorunları halletmesi, ardında bu masraflı proje için gerekli nitelikli personeli bulması ve mali kaynağı yaratması gerekmektedir. Anastasius çok zeki bir devlet adamı olduğunu kanıtlayarak devletin tüm bu sorunlarını zamanla çözecektir. Donanmayı Bizans Devleti'nin birinci önceliği haline getirerek sistemli bir şekilde yeniden inşa etmeye ancak altıncı yüzyıl başlarında sıra gelecektir[741].

Altıncı ve dokuzuncu yüzyıl kronik yazarları beşinci yüzyılın daha erken yıllarında da bazı savaş gemilerinden dromon olarak bahsettiği vakalar vardır. Fakat olaylarla çağdaş beşinci yüzyıl kaynakları bunların liburnia veya hemiola olduğunu gösterdiği ve sonraki asırlara ait kaynakların dromon sözcüğünü her savaş gemisi için esnek kullandığı bilindiği için bu hususta geç tarihli kaynaklara itibar edilmemektedir[742]. Mesela beşinci yüzyıl başında Fravitta'nın veya 425 ve 431'de gasıp İoannes ve Vandal seferleri sırasında Aspar'ın komutası altındaki gemilerin dromon olması imkânı yoktur[743].

Dromon kelimesinin, Bizans dönemi boyunca taşıyacağı şekli ile savaş gemisi anlamında şüpheye mahal vermeksizin ilk kullanımı 492 yılının ağustos ayına tarihlendirilebilmektedir. Sözcüğün öteki kullanımlarından farklı yanı belgelerin, aktarılan olaylar ile çağdaş ve neredeyse çağdaş oluşudur. Böyle iki Latince kaynak

739 Pryor ve Jeffreys, s. 13.
740 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59.
741 Nicholson, Cilt: 1, ss. 68 - 69.
742 Bizans temel kaynaklarında Attika lehçesine ait trieres, Latince temel kaynaklarında ise aynı terimin Latincesi olan trireme terimlerini kullanmaya yönelik bir tercih olduğu gibi, tüm savaş gemilerine ayrım gözetmeksizin dromon diyip geçen sonraki asırlara ait kaynaklar da vardır.
743 Martindale, PLRE2, ss. 165 – 166; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 210; Nicholson, Cilt: 1, s. 166.

vardır[744]. Birbirlerini doğrulayan bu iki kaynakta; Odovakar ile Ostrogot lideri Theodorik'in arasındaki mücadelenin son safhasında dromon kelimesi, Yunanca biçiminden Latince'ye transliterasyonla aktarılarak "cum dromonis" biçimi ile kullanmıştır ki bu durum dromonun Doğu Roma'da geliştirilmiş yani "doğu kökenli olduğuna delalet" etmektedir[745]. İlk kaynak Fasti Vindobonenses[746] denilen Viyana yazmasıdır. Diğer fasti belgeleri gibi bu belge de esas olarak konsüller ve diğer sivil - askeri görevlilerinin bir listesidir[747]. Elimize 15. Yüzyılda yapılan kopyası ile ulaşmış Fasti Vindobonenses, priores ve posteriores denilen iki belgeden oluşan bir bütündür ve priores belgesi 493 yılında bittiği için Batı Roma'nın sona ermesi ile çağdaştır[748].

İkinci Latince kaynak ise tarihçi Prosper'in Kopenhag nüshasında, Prosper'den sonra yazılmış zeyil kısmında bulunmaktadır ve tercümesi şu şekildedir: "Hızlı bir dromon ile oradan ayrılmış olan Kral Theodorik Rimini'ye döndü[749]". Prosper, bu olaylar sırasında kesinlikle hayatta değildir[750]. Dolayısıyla burada tartışılmakta olan zeyil kısmı anonimdir. Zuckerman yalnızca tek bir dromondan bahsediliyor olmasını pek olası bulmamaktadır ve "dromonlara ilişkin daha önceki tanıklıklar hiçbir şekilde makul değildir" diye vurgulamaktadır[751].

Her iki belge de Theodorik'in henüz İtalya'nın hükümdarı olmadan önce, dromon tipi bir savaş gemisine bindiğini ve ardından Rimini'ye döndüğünü aktarmaktadır. Bu bakımdan Adriyatik korsanları tarafından asırlar önce geliştirilmiş olan liburnia ile aynı bölgede ilk kez ortaya çıkmış olması kayda değerdir. Fakat yine de Zeno'nun seferi için Theodorik'e birkaç savaş gemisi vermiş olması mümkündür,

---

744 Her iki Latince kaynak da Mommsen tarafından paralel sütunlar halinde 1982'de Berlin kısa kronikler edisyonunda neşredilmiştir. İleride Ostrogot donanmasından bahsederken, bu kaynaklara düşülmüş şerhler, Cassiodorus gibi diğer temel kaynaklar ve modern araştırmalar bir arada ele alınarak bazı çıkarımlar yapılacaktır. Ancak Mommsen'den yalnızca kütüphane içerisinde faydalanılabildiği için spesifik alıntılar yapılmamıştır: Theodore Mommsen, **Chronica Minora saeculae IV, V, VI, VII,** MGH Auctores Antiquissimi IX, Cilt: 1, Berlin, 1892; Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59, Dipnot 9.

745 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59.

746 Fasti Vindobonenses priores.

747 Consularia türünün pek çok örneği vardır ve Geç Roma devletine ait elimize ulaşan nadir belge türlerinden birisini teşkil etmektedir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 407 – 408.

748 Nicholson, Cilt: 1, s. 408.

749 S. Muhlberger, "The Copenhagen continuation of Prosper: a translation", **Florilegium**, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 85'ten çevirerek aktaran Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59, Dipnot 9.

750 Augustinus ve papa I. Leo ile yazışan Prosper 388'de doğmuştur ve 455'ten sonra yaşadığına delalet eden bir delil yoktur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1473.

751 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59.

zira Zuckerman bu ihtimale meyletmektedir[752]. Bizans yönetimi kesinlikle Theodorik'ten kurtulmaya çalışmaktadır ve Balkanlar yerine İtalya üzerine gittiğini ve iki barbar kralın birbirlerinin ordularını kırdığını görmek arzusundadırlar. Fakat ellerinde Konstantinopolis filosu dışında bir donanma yoktur. Bu filoda ise henüz dromon bulunduğu kesin değildir. Theodorik, İtalya seferine teşebbüs etmeden önce Zeno'ya isyan ettiği sırada Arnavutluk'ta Dıraç kentini ele geçirmiştir, bu dönemde ele geçirdiği küçük ama nitelikli bir filoyu kullanıyor olması da ihtimal dahilindedir[753].

Diğer ihtimal ise dromonun Kuzey Adriyatik gemicilik geleneği dahilinde kendi gelişim süreci sonunda bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Hem Markellinus hem de ondan Dalmaçya'yı devralan yeğeni Julius Nepos denizciliğe ilgi duymaktadırlar. Tam olarak her kim tarafından geliştirilmiş olursa olsun, dromon kelimesi Yunanca ve Yunanca transliterasyonu ile Latince biçimleri ile kaynaklara yansımaktadır. Liburnia ve dromon arasındaki evrimsel ilişki çok açıktır. Zaman açısından ise, dromonun Odovakar'ın İtalya kralı olduğu süre içerisinde geliştirilmiş olduğu kesin olarak söylenebilir.

Odovakar, 477'de Vandallardan Sicilya'nın bir kısmını almakla Romalı senatörlerin mülkiyet haklarını korumuş, buna karşılık Senato ona tam destek vermiştir[754]. Burada amacı denizlerde hâkimiyet değil darbesinin Senato tarafından desteklenmesi olduğu için Vandallar fazla tepki göstermemiştir. Daha önce Attila'nın en önemli yardımcılarından biri olan Edeko'nun oğlu olduğu için, yerini aldığı Orestes foederati isyanı ile karşılaşınca bu askerler eski efendilerinin oğluna itaat etmişlerdir. Odovakar beş yıl boyunca Theodorik'in daha üstün olan Balkan Gotları ordusuna direnmiş, hatta 490 yılında Pavia'da Theodorik'i yenip Ostrogot tehlikesini tamamen ortadan kaldırmak üzere iken, yetişen Vizigot takviyeleri yüzünden en ağır yenilgisini

---

752 Theodorik "imparatorluk donanmasından üç yıllık evvel, İtalya'ya geçmeden önce birkaç dromon ödünç almış olabilir". Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59.

753 "Malchos'a göre Theodoric Dıraç'ı [Dyrrachion, modern Dürres] ele geçirdiği zaman imparatorluk otoriteleri öyle heyecanlanmışlardır ki ona daha ileri gitmemesini ve hiçbir gemiye el koymamasını emretmişlerdir". Pryor ve Jeffreys, s. 13. "Strabo'nun ölümü ve oğlunun katledilmesi zaten Tuna'da Novae yakınlarında yerleşik olan ve 476'da magister militum olarak atanan daha sonra 479'da Dyrrakhium'da konuşlanan Amal Theodoricus'un gücünü artırmasına yaradı". Morrisson, s. 43. Theodorik Strabo'nun takipçilerinin kendisine katılması ile Amal Theodorik'e karşı Zeno onunla anlaşmaktan başka çaresi yoktur. Mitchell, ss. 175 – 176.

754 Nicholson, Cilt: 2, s. 1096. Gensericus öldükten hemen sonra Hunnericus Odovakar ile savaşmak istemediği için adanın taksimini kabul etmiştir. Sonraki Vandal kralı Gunthamund zamanında ise "Vandal Krallığı tehlike altında değildi ama ricat ediyordu". Vössing, s. 103.

almıştır[755]. 493 yılında oğlunu veliaht (caesar) ilan etmeye çalıştığında zaten iki büyük yenilgisinin ardından Ravenna'da kıstırılmış haldedir[756]. Fakat Theodorik'in saldırılarının başladığı 489'a kadar, Odovakar hükümdarlığı boyunca Adriyatik Denizi'nin karşı kıyısının giderek daha büyük bir kısmını kontrolü altına almıştır[757]. Bu aşamada Batı Roma'dan devraldığı bir donanma olmadığı bilindiğinden Adriyatik'teki filosunu kendisi geliştirmiş olmalıdır.

Odovakar'ın Adriyatik kıyıları üzerindeki tasarıları, hem tüm Balkan Got gruplarını hakimiyeti altına almak üzere olan Amal Hanedanı'ndan Theodorik'i hem de Zeno'yu 488 yılında savaşmayı bırakıp güçlenmekte olan Odovakar'a karşı ortak bir siyaset izlemeye itmiştir[758]. Theodorik topladığı kabileleri uzlaştırmakta zorlanmaktadır. Konstantinopolis'te saygı gören ama nihayetinde tutsak olduğunu bilen bir genç adam olarak kaldığı süre içerisinde, devlet adamlığı ve Greko-Romen kültürü konularında kendisini yetiştirmiştir. Bizans'a magister militum olduğu iki dönem boyunca halkına bir yurt bulmadıkça kendisinden önceki liderler gibi geçici olacağını idrak etmiştir[759]. Zeno ise, daha önce Roma senatosu vasıtasıyla kendisine tabi olmayı talep etmiş Odovakar'ın patrikios unvanını ve hükmetme yetkisini 476'da

---

755 Norwich, Bizans I, s. 150.

756 Nicholson, Cilt: 2, s. 1096; Mitchell, s. 178, Martindale, PLRE2, s. 1082.

757 Odovakar'ın 486/487 işgali bardağı taşıran damla olmuştur. Morrisson, s. 44. Dalmaçya bölgesi 454 – 468 arasında Vandallar karşısında Anthemius adına savaşırken Sicilya'da öldürülen Markellinus tarafından bağımsız bir eyalet olarak yönetilmiştir, akabinde yeğeni Julius Nepos kontrolünde kalacaktır. 480 yılına kadar iki devrik Batı Roma imparatoru olan Julius Nepos ile dini lider rolünü üstlenen Glycerius kontrolünde kalmıştır. Nepos 477/478'de Basiliskos'un yerine tekrar tahta çıkan Zeno'dan yardım istediğinde Zeno'nun ona aktif yardım edecek hali yoktur ancak hukuki açıdan haklı olduğunu ve hakkının tanınması gerektiğini Odovakar'a bildirmiştir. Nepos'un öldürülmesinden en büyük çıkar sağlayan kişi olan Odovakar 481 yılında kıyıyı kolayca ele geçirmiştir. Mitchell, ss. 177 – 178; Nicholson, Cilt: 1, ss. 451, 515, 548, 580, 668, 797; Nicholson, Cilt: 2, ss. 843, 1096. Doğuda kalan iç kesimler Amal Theodorik'in, güneyde kalan günümüzdeki Arnavutluk ise Zeno'nun kontrolündedir.

758 Vasiliev, s. 134. Theodorik'in Konstantinopolis'in su kaynaklarını kesmesi Zeno'yu diplomatik her çözümü kabul edecek noktaya getirmiştir. Mitchell, s. 177.

759 8 ila 18 yaşları arasında 10 yıl Konstantinopolis'te rehindir. Sautter, s. 30. Matz, s. Babasının 474'te ölümünden sonra Macaristan bölgesindeki Gotların tek hükümdarı olmuş, Basilikos'a karşı 476 yılındaki yardımlarından ötürü Zeno tarafından magister militum yapılmıştır. Fakat Zeno diğer Got lideri Theodorik Strabo ile ikisini birbirine kırdırmaya çalışınca ilişkiler tersine dönmüştür. 483 yılında ilişkiler tekrar düzelmiş hatta Theodorik Konstantinopolis senatosuna konsül ve magister militum olmuştur. Bu sırada Illus ve İsaurialılar karşısında Zeno adına başarılar kazanmıştır. Fakat 486 yılında tekrar isyan etmiş ve giderek başkenti tehdit eder hale gelmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1473. Basiliskos'u 475 yılı boyunca desteklemiş fakat Basiliskos'un değişen tavırları yüzünden Zeno Konstantinopolis'e yaklaşırken onu yalnız bırakmış Theodorik Strabo, Zeno ile uzlaşamamıştır. Theodorik Strabo'nun 481'deki ölümünden sonra tüm Balkan Gotları Amal Hanedanı'na sadık hale gelmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1476.

Basiliskos'u yenip tahta ikinci kez çıktığı sıralarda onaylamıştır[760]. Fakat Theodorik ile anlaştığında Odovakar'ın giderek doğuya genişlemesinden uzun süredir rahatsızdır. Her iki adam bu şartlar altında savaşmayı bırakıp Odovakar'a karşı birleşmiştir. Theodorik emri altındaki grupları alarak 489 – 493 arasında sürecek İtalya işgaline başlamıştır ki bunun son iki yılında Odovakar Ravenna'da kuşatma altında olacaktır[761]. Zeno ile anlaşması bu aşamada Doğu Roma adına Odovakar'ı itaate zorlamak için foederati olarak bir görevlendirmeden ibarettir[762]. Zeno ise, Odovakar'ın yönetimini gayri meşru ilan etmiştir, fakat Theodorik İtalya'yı kendi adına yönetmek için Zeno ile antlaşma şartlarını yeniden müzakere etmek istemiş, 491'de Zeno ölmüş, 492 yılında ise imparatorluk onayını beklemeyen Ostrogotlar tarafından İtalya hükümdarı ilan edilmiştir[763].

Zeno'nun Henotikon dini politikası ilk yıllarında Anastasius tarafından sürdürülecektir[764]. Fakat Anastasius'un yaşlılığında açık ettiği miafizit eğilimleri, Roma'daki papalar ile ve genel olarak İtalya'daki halk ile yaşanan gerilimi daha da artıracaktır[765]. Theodorik, doğu eyaletleri ve Mısır'a dini tavizler vermek zorunda kalan Konstantinopolis'in Roma ile barışmaması için papalara her türlü desteği verecektir. Biz bu çalışmada Anastasius'un donanmayı yeniden ihya etmesine ve denizlerde en büyük rakibi olan Ostrogot kralı Theodorik ile ilişkisine odaklanacağız. Ayrıca din politikasını bahane ederek Trakya ordusu ve kendisine katılan taşra an

760 Dikici, ss. 114, 122.

761 Rosser, Dictionary, s. 300.

762 En azından Bizans kaynaklarının iddiası budur.

763 Nicholson, Cilt: 2, s. 1473; Martindale, PLRE2, s. 1083 Aslında hukuken değilse de fiilen Odovakar gibi Rex Italiae yani İtalya kralı olmuştur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1096. Daha sonra Anastasius ile uzlaşarak sikke darbı ve Konstantinopolis adına yönetme şartlarını kabul edecektir. Theodorik'in Konstantinopolis'e gönderdiği üçüncü heyet 497 yılında Anastasius'tan, hükümdarlığı için onay almak ve Odovakar'ın Konstantinopolis'e göndermiş olduğu Batı Roma saray süslerinin iadesi konularında başarılı olmuştur. Fakat asla imparator unvanını, onunla ilişkili mor giysileri kullanamamıştır. Martindale, PLRE2, s. 1083. İmparatorluk alametleri olan regaliaya sahip değildir. Martindale, PLRE2, ss. 1277 – 1278. Fakat yine de kendi tebaası tarafından bazen imparator olarak selamlanabilmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1474.

764 Ostrogorsky, s. 59.

765 Vasiliev, ss. 133 – 134. "Anastasius Miafizitler ile Kadıköy Konsili kararlarının savunucuları arasındaki doktrin tartışmalarına giderek daha fazla bulaşacaktır. Zeno'dan, doğu patriklikleri ile huzursuzluk yaratan bir tavizi sürdüren Henotikon denilen bir belgeyi ve Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasında bir kopuşa (yol açacan) Akakios Kiliseler Ayrılığı'nı miras almıştır. Anastasius'un kendisinin Miafizit görüşe meyli Roma ile uzlaşma için hiçbir katkı sunmamış ve dört doğu patriğinin makamından edilmesine yol açmıştır. Kristolojiye dair görünüşte uzlaşmaz tutumu Vitalianus isyanlarının bahanesidir. Fakat Anastasius'un Miafizit davasına desteği, doğu eyaletlerinin özellikle Pers tehdidi karşısında sadakatlerinin sürdürülmesinde can alıcı önemdedir". Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

saldıran Vitalianus ayaklanmasını inceleyeceğiz. Fakat Anastasius'un en büyük rakibi Theodorik değil, Sasani şahı I. Kavad'dır[766]. Dolayısıyla izlediği miafizit yanlısı görünen politika, doğu eyaletleri eşrafının Konstantinopolis tarafından dini bakımdan dışlanmamış hissetmesi ve Sasani saldırılarına karşı direnmesi için kesinlikle doğru siyasettir. Zeno da Libya ve Mısır'ın sadakati, Kızıldeniz ve tahıl ticaretinin akışının sürmesi için Henotikon'u yayınlamıştır. Anastasius; Roma'daki papa, Konstantinopolis halkı ve Trakya ordularını karşısına almakla, aslında imparatorluğu doğuda büyük ve kalıcı kayıplar yaşamaktan korumuş, bunun bedelini Vitalianus'un üç kez başkentini kuşatması ve iktidarını tehlikeye atması ile ödemiştir[767]. Vitalianus'a dönmeden önce, Theodorik ile Anastasius'un donanma konusunda silahlanma yarışı incelenecektir.

2.1.5. Bizans Donanmasını Yeniden Kuran İmparator Anastasius

İmparator Anastasius (yön. 491 – 518) Zeno'nun ardından dul eşi Ariadne'nin onu eş seçmesi ile imparator olmuş din, idari sistem ve edebiyat konularında çok kültürlü bir saray görevlisidir[768]. İmparator olmadan önce yıllarca saraydaki görüşmeleri izleyen bir silentarios olması, saray ve diplomasi konularında derin bilgi sahibi olmasını sağlamıştır[769]. Günümüzde Arnavutluk'ta bulunan Dıraç'ta 430'larda doğmuş olmalıdır, günümüzde Makedonya olan bölgeden gelen Jüstinyanus Hanedanı mensupları gibi ana dilinin Latince olması mümkündür. Din adamı olmamasına rağmen 488 yılında Antakya piskoposu makamı için aday olarak düşünülmüş olması

766 Dikici, s. 118.

767 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 87. Anastasius 27 yıl tahtta kalacaktır, 493'te 501'de ve 512'de başlayan üç önemli siyan dalgası atlatmıştır. Dikici, s. 119.

768 "Anastasius'u hem yeni kocası hem de yeni imparator olarak seçti. Böyle yaparak kayınbirader Longinus'u taht sırasından çıkarmış oluyordu ki bu küçük bir başarı değildir, zira Longinus son derece dikkat çeken biriydi. … Kendisinden önce gelen Pulcheria gibi, Ariadne de gücünün bir kısmını kendi soyundan gelen birini tahta geçirecek bir konumda olmasına borçluydu". Potter, s. 19.

769 Consistorium denilen en üst temyiz mahkemesi duruşmalarını izleyen, sarayda teşrifatçılık yapan ve bazı işler için imparatorun ulağı görevini üstlenen 30 tane silentarii vardır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1382 – 1383; Norwich, Bizans I, s. 153. Konstantinopolis patriği Euphemius, Ayasofya'da dini görüşlerini belirtiyor olmasından dolayı ondan hoşlanmamaktadır. Annesinin Maniheist, amcasının Ariusçu olduğu dedikodularına rağmen çalışkanlığı ile yükselmiş, aşağıda göreceğiz üzere saray teşkilatında yükselmiştir. Martindale, PLRE2, s. 78.

dini bilgisinin derinliğine kanıttır[770]. Anastasius; hükümdar olarak ilk yıllarında devlet içinde devlet haline gelmekte olan İsaurialılar sorunu ile ilgilenmiştir. Zeno döneminde kademeli bir biçimde Germen vesayetinin yerini almış olan İsaurialılar, kendi vesayetlerini kurmuşlardır. Anastasius döneminde önce askeriyede hiçbir birlikte çoğunluk teşkil etmeyecek şekilde dağıtılmaya çalışılmış, düzelen devlet hazinesi sayesinde yeni katılanlara ikramiye ve maaşlar cazip kılınarak Bizans'ın Yunanca ve Latince konuşan bölgelerinden askeriyeye çok sayıda yeni kişinin celp edilerek orduda İsaurialı çoğunluğu seyreltmesi amaçlanmıştır. Anastasius'un sabırlı siyasetine rağmen İsaurialılar gidişatı hemen fark ederek ayaklanmışlardır ve 491 – 498 arasında Roma güçleri ile İsaurialılar arasında özellikle İsauria bölgesinde savaş yaşanmıştır[771]. Fakat 498 yılına gelindiğinde İsauria vesayeti Konstantinopolis'te tamamen, orduda da büyük ölçüde ortadan kalkmıştır[772]. Sasani sınırından uzak olan İsauria eyaletinde asayişi sağlamak için yıllardır bölgede tutulmakta olan birlikler artık başka cephelere nakledilebilecektir[773].

Uzun süredir sarayda deneyim kazanmış, kültürlü ve zeki Anastasius'un Bizans imparatoru olması hem nümizmatik açısından ve hem de Bizans donanması açısından bir dönüm noktasıdır. İsauria sorunun çözer çözmez 498 yılında sikke reformunun ilk safhasını başlatır[774]. Akılcı politikalar ile nüfusun artmakta olmasından mümkün olabilecek en iyi şekilde istifade etmesini bilmiştir. Demografik artış ile birlikte Bizans devletinin durumu da pek çok alanda düzelmeye başlamıştır. Vergi

---

770 "Nisan 491'de Ariadne onun imparator olarak seçilmesini sağlamış, bir ay sonra Anastasius ve Ariadne evlenmişlerdir". Nicholson, Cilt: 1, s. 68. Fakat 491 yılında hâlâ senato üyesi değildir. Martindale, PLRE2, s. 79.

771 Savaştan sonra İsaurialılar arasında en çok problem çıkaranlar Trakya'ya zorla yerleştirilmiştir. Bu çağda taş ustası olarak ünlü oldukları için askerlikten men edilenler bu mesleğe yönelmişler, İsaurialılar arasından çok sayıda keşiş çıkmaya devam etmiştir. Ayrıca bölgeden çıkan piskoposlar Antakya ve Konstantinopolis'i sık sık ziyaret etmeye devam etmişlerdir. Nicholson, Cilt: 1, s. 788. İsauria Savaşı esas olarak 492 – 497 arasında yaşanmışsa da, 491 ve 498 yılında yaşanan çatışmalar da bu savaşın bir parçasıdır. Bizanslılar Hun paralı askerler kullanmışlar ancak dağlık arazi yüzünden düzenli orduya göre sayıca az kalan İsaurialı isyancıları yenmek yıllar almıştır.

772 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 86; Vasiliev, s. 135. "Anastasius popüler olmayan İsaurialıları Konstantinopolis'ten sürmüş ve onlara karşı İsauria'ya ordular göndermiştir. 498 yılına gelindiğinde başlıca İsauralıların hepsi öldürülmüş veya ele geçirilmiştir". Bu seferlerin başarısı çeşitli edebiyatçılara ısmarlanan övgü şiirleri ile ölümsüzleştirilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 68 - 69. İsaurialılar Kilikya'nın ürettiği ürünleri Konstantinopolis'e taşımaktadır. Savaş sona erdikten sonra "Anastasius Çanakkale Boğazı'nı geçen Kilikyalı gemicilerin ödedikleri geçiş resmini düşüren bir emirname yayınladı. Bu indirim, isyan sırasındaki sadakatlerinin ödülü olmalıdır. Mitchell, s. 179. Denizci Kilikyalılar ve İsaurialılar bundan sonraki dönemde birbirlerini dengeleyecekler ve bölgedeki korsanlık ve haydutluk eğilimleri nihayet azalacaktır.

773 Nicholson, Cilt: 1, s. 788.

774 Dikici, s. 117.

mükelleflerini iyi takip ettirmiş, maliyenin temeli olan vergi tabanını genişletmiş, bunu yaparken memuriyette edindiği tecrübelerini kullanarak dengesiz vergi alınmasının ve belli bir zümrenin iktisaden sömürülmesinin önüne geçmiştir. Bu sayede Diokletianus devrindeki merkezileşme reformlarının aksine ekonomiyi uzun vadede sakat bırakan narh kararnameleri gibi önlemlere başvurması gerekmemiştir. Sonuçta öldüğünde dolu bir hazine bırakmıştır ki bu Jüstinyanus devrinin bayındırlık, askeriye, adliye ve idare reformlarını mümkün kılacaktır. Bizans Devleti'nin ikinci kurucusu olarak Jüstinyanus anılsa da, Anastasius'un yarattığı siyasi ve mali istikrar olmaksızın bunlar tahayyül bile edilemeyecektir. Ancak Jüstinyanus Hanedanı, kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak için onun devrinin tarihinin kendi merceklerinden aktarıldığı şekilde anılmasını temin edecektedir. Dolayısıyla Viktor Tunnuna'nın Latince kilise tarihi olan Chronicon istisna tutulursa, birincil Bizans kaynaklarında Anastasius hakkettiği kadar öne çıkarılmadığı açıkça gözükmektedir[775].

İsaurialılar bertaraf edildikten sonra, Anastasius ülke içerisinde dini birlik ve özellikle mali reform konularına kafa yormaya başlamıştır. "Vergilendirme, sikke, toprak, ordu, bürokratik süreçler ve hukuk sistemi, hepsi daha verimli hale getirilmiştir. Anastasius'un 498 bakır sikke reformu pek çok bakımdan Bizans sikke (sisteminin) başlangıcıdır[776]". Mali reformu o kadar başarılı olacaktır ki devlet bütçesi

---

775 Viktor Tunnunensis, 554 yılından Jüstinyanus tarafından hesap vermek için getirtildiği İskenderiye'ye getirilene dek Kuzey Afrika'da Tunnuna'nın piskoposu olmuştur. Suçlu bulunup, 564'ten ölümüne dek Konstantinopolis'te bir manastırda hapsedilmiş, tarih eserini tutuklu olduğu sırada yazmıştır. Kuzey Afrika kilise tarihi olan eserin önceki dört yazarının ardından bugün elimizde olan kısmı büyük ölçüde ona ait olan zeyil kısmıdır ve 444-570 arasını kapsar. Nicholson, Cilt: 2, s. 1561. Eser siyasi meselelerden ziyade kilise ve doktrin meseleleri ile ilgilidir. Fakat Jüstinyanus Hanedanı ile şahsi meseleleri olduğu için tavrı nettir. Belki bu yüzden Viktor'un da Anastasius'a tavrına dikkatli yaklaşılmıştır.

776 "… para sistemini dengelemiştir. Bu Anastasius'un vergilendirmeyi azaltmasına (örneğin collatio lustralis'i kaldırmasına) ve inşaat ve diğer işleri sübvanse etmesine olanak tanımıştır, fakat yine de öldüğü zaman hazinede 320000 pound altın bırakmayı başarmıştır. Arabia (eyaletinde) birkaç yerde parçalar halinde bulunmuş, ordu regülasyonlarına ve gümrük vergilerine ilişkin bir yazıt Anastasius'un verimli idare ve güçlü ekonomiye ilişkin ilgi alakasını göstermektedir". Nicholson, Cilt: 1, s. 69. Chriagion vergisinin kaldırılması ve sikke reformu yapılması, artan nüfusla birlikte iktisadi gelişme getirmiştir. Haldon, Atlas, ss. 82 – 83. Mitchell, ss. 182 -183, 249; Vasiliev, ss. 139 - 140. Böylece maliyede yeni donanma kuracak para birikmiştir. Bizans bürokrasisi onun idaresinde gerçekten profesyonel bir yapı kazanmaya başlamıştır. Artık Diokletianus devrinde yürürlüğe konulmuş ayni vergiler, neredeyse tamamen nakdi vergilere çevrilmiştir. Maliye ve bürokrasideki bu reformlar, sonraki asırlar boyunca Bizans Devleti için belirleyici bir kazanım olacaktır. Onun zamanında belirlenen sikke değerleri kalıcı olmuş, ekonomideki genişlemenin sürmesi, terk edilmiş toprakların yeniden tarıma alınması, buna bağlı olarak zanaat ve ticaret hacminin artması sayesinde, artık Roma yerine özgün bir Bizans para sisteminin kurulduğu rahatlıkla söylenebilir. Anastasius, bu mali istikrar sayesinde, 468'deki hezimetin ardından eski kudretinin yalnızca bir gölgesi haline düşmüş Doğu Roma donanmasını yeniden genişletmiş ve

altıncı yüzyıl başlarından itibaren arka arkaya bütçe fazlası vermeye başlayacaktır ve bu sayede imparator vergi oranlarını düşürüp bazı vergileri tamamen kaldıracaktır[777]. Fakat başkent halkı tutumluluğunu ve gereksiz istihdamla mücadelesinden rahatsız olduğu için ona karşı ayaklanmaya yatkın olmuştur[778]. Ayrıca Vandal kralı Thrasamund ve Ostrogot kralı Theodorik ile diplomatik faaliyetini artırmıştır. Theodorik'i tanımakla birlikte etkisini diğer barbar krallıklar üzerine yaymasından rahatsızdır, fakat bunu önleyecek kadar aktif bir şekilde Batı Akdeniz işlerine girişmeden, önceliğini dini politikaya vermiştir. Sikkeler üzerinde Bizans İmparatoru'nun adının zikredilmesi, kendi adının ise monogramdan ibaret olması biçiminde Odovakar gibi ikincil konumu kabullenen Theodorik ile anlaşmaya vararak onun hükümdarlığını şimdilik tanımıştır. Fakat Theodorik'in giderek tüm Batı Akdeniz'i idare eder hale gelmesi ile bu statüko ortadan kalkacaktır.

Anastasius'un tahta çıkışı Süryani kroniklerinde, Monofizit inancı yok edilebileceği bir dönemde kurtaran Bizans imparatoru olarak görüldüğü için genellikle olumludur[779]. Dini politikasına dair çok teferruatlı bilgi veren Süryani yazarları, İtalya'daki Ostrogotlar ve Kuzey Afrika'daki Vandallar ile yaşanan siyasi ilişkilere hiç

---

yeniden teşkilatlandırmıştır. Donanmanın varlığını sürdürmesinin maliyenin iyi durumda olmasına bağlı olduğu gerçeği, bundan sonra Bizans tarihi boyunca karşımıza çıkacak değişmeyen bir olgudur. Öte yandan donanma, Anastasius devrinden sonra kendisi için ayrılan kaynakları fazlasıyla hak etiğini ve devletin uzun ömrü için en az kara kuvvetleri kadar elzem bir askeri branş olduğunu defalarca kanıtlayacaktır.

777 Martindale, PLRE2, s. 79; Nicholson, Cilt: 1, s. 69; Ostrogorsky, ss. 59 – 60. Öldüğü zaman devlet hazinesinde bıraktığı servet 320000 libre altındır. Ostrogorsky, s. 60. Basiliskos'un Vandal seferinin maliyeti olan 130000 librenin iki katından fazladır. Ostrogorsky, s. 57. İmparatorluğun bu serveti bırakabilmesi her tür haracamayı kısmak ve bürokrasiyi daha etkin hale getirmek için tahta çıkmadan önce edinmiş olduğu beceriler sayesinde mümkün oluştur. Norwich, Bizans I, s. 154.

778 "Lidyalı İoannes (De Magistratibus III, 47'de) cömertliğini övmüş ve onu zeki, iyi eğitimli, aktif ve öfkesini kontrol etmeyi bilen birisi olarak tarif etmiştir". Martindale, PLRE2, s. 80. Buna karşın imparatorun israfı sevmediği ortadadır ve başkent halkının pahalı hipodrom eğlencelerini dini sebepleri bahane ederek tasarruf yapmak için kısıtlaması, karşılaştığı direnişin önemli bir sebebidir.

779 Yedinci yüzyılın son çeyreğine ait Urhoylu Ya'qub'un Kronolojik Kanonu (M.S. 692), Anastasius hakkında Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 184 – 190. Sekizinci yüzyılın son çeyreğine ait mufassal bir tarih eseri olan Zuqnin Kroniği'nde (M.S. 775) de Anastasius'un kararlarına ve dini siyasetine detaylı bir şekilde bakılmıştır. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 184 – 190, 223 – 227, 228 – 233. İmparatorun ölümünden sonra Süryani Kilisesi tarafından aziz mertebesine çıkarılması da, yaşamı boyunca olabildiğince dengeli davranmaya çalışmış Anastasius'un sonraki nesiller tarafından Monofizitler için bir partizan olarak anılması sonucunu doğuracaktır. Mutlak tarafsız tutumunun değişmesinde, hükümdarlığının son yıllarında birliği sağlayacak grubun monofizitler gibi gözükmesi etkili olmuştur, yoksa imparatorun doktrin değil birlik açısından olaya yaklaşıyor olmaması için bir neden yoktur. Fakat imparatorluğun genişleyen ticaret ağı boyunca Bizans kaynaklı maddi kültür buluntuları ve sikkeler Anastasius'un devletin ve toplumun canlanmasında göz ardı edilemeyecek bir rolü olduğuna işaret etmektedir.

ilgi göstermemiştir[780]. Konumuzla ilgili olarak yalnızca Vitalianus isyanı hakkında bazı bilgi kırıntıları vardır[781]. Aslında Anastasius bir devlet adamı olarak orta yolu bulmak ve siyasi birliği sağlamak için genellikle savaş yerine taviz vermeyi seçmiştir[782]. Şahsi olarak monofizit inanca meylettiğini düşünmek için elimizde somut deliller olsa da hükümdarlığı boyunca duyguları ile değil aklı ile hareket etmiş bir imparator olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Hükümdarlığının özellikle ikinci yarısında Bizans topraklarının Suriye ve Mısır bir tarafta, Filistin ve diğer eyaletler diğer tarafta kalacak şekilde dini olarak bölünmesi riski son derece gerçek bir tehlike haline gelmiştir. Anastasius'un hükümdarlığının sonlarına doğru gittikçe açık bir şekilde monofizitler ile uzlaşmacı politikalar izlemiş olması, yalnızca Jüstinyanus Hanedanı tarihçilerinin bir söylemi değildir. Annesinin Mani dinine girmiş olduğu, amcasının ise Ariusçu olduğu bilinmektedir. Kendisi de eklektik dini öğretilere ilgi duymuş gözükmektedir[783]. 491 yılında "Germen ve İsaurialıların nüfuz ve baskısından bıkan halk 'devlete Romalı ve Ortodoks bir imparator ver' tezahüratlarıyla[784]"

[780]Hatta bazı altıncı yüzyıl Süryani yazarları Ariusçu inançsızlar diye iki rakip barbar krallığını aynı kategoriye koymakta sakınca görmemişlerdir. Anastasius hakkında pek çok kroniğe dağılmış bilgiler, kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak ve Monofizit aleyhtarı olduğunu göstermek için onu kötülemeyi vazife edinen Jüstinyanus Hanedanı dönemi tarihçilerinin eserlerindeki bilgilerle karşılaştırılmalıdır. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 61, 70, 77, 89, 117 – 118, 182, 190, 223, 269, 290.

[781] Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 189, "Vitalianus (imparator karşı) isyan etti. H(ypatios) ona karşı hareket ettiğinde bozguna uğradı ve onun (=Vitalianus) tarafından hapsedildi". Urhoylu Ya'qub'un Kronolojik Kanonu'nda; bu meselenin Vitalianus'un üç kez Konstantinopolis'e hücüm ettiği ve Vitalianus'un yenilgisi ile sonuçlandığı dahi söylememektedir. Sasani şahı I. Kavad (hük. 488 – 531) ile yapılan savaşlar ile dini atamalar, sürgünler ve kuyruklu yıldız, deprem gibi vakaların aktarılması arasında Vitalianus'u ismen anıp geçmektedir.

[782] Henotikon teoride yürürlükte kalsa da adım adım tamamen miafizit bir politika tutmuştur ve Mısır ve Suriye halkının desteğini alırken, Trakya ve başkent halkını, özellikle Maviler hipodrom grubunu karşısına almıştır. Bu yüzden taşa tutulmuş, sürekli sözlü hakaretlere maruz kalmıştır. Ostrogorsky, ss. 60 - 61.

[783] Martindale, PLRE 2, s. 78

[784] Daş, s. 23.

isteklerini haykırmış, Ariadne ise bu çağrıları dinleyip Anastasius ile evlenerek onu yönetime getirmiştir[785][786].

2.1.6. Batı Roma'nın Enkazı Üzerinde Tasarılar, Diplomasi Ve Dini Politika

Trisagion dini ayrılığı yani Üçlü Aziz İlahi Eklenmesi dini krizi 506 – 507 yılında patlak vermiştir[787]. Bu kriz nihayet I. Jüstinus zamanında 519'da orta yol olan Henotikon kaldırılıp miafizit inancın devlet içinde tüm destekçilerini kaybetmesi ile aşılacaktır[788]. Bu yıllarda Anastasius'un başkentteki tek destekçileri miafizitlere meyleden Yeşiller hipodrom grubu ile ticaret ve zanaatlara verdiği devlet desteğinden hoşnut olan sınıflardır[789]. Anastasius dini politikada hızlı bir çözüme ulaşılamayacağını görünce tekrar diplomatik ve askeri meselelere öncelik vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Batı'daki krallıklarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Frank ülkesini birleştirecek Merovenj sülalesinin ilk Hıristiyan kralı Klovis (hük. 482 – 511, 509 – 511'de tüm Frankların kralı); 496 (bazı kaynaklara göre 498 veya 499 yılında, ama daima Noel günü) putperestlikten doğrudan İznik itikadına

---

785 Fakat imparator olmadan önce dini bilgisi nedeniyle bir zamanlar Antakya patrikliği makamı için aday olarak düşünülmüştür. Ayrıca Konstantinopolis'te kilise içinde bir oturak kurup takip ettiği dinen sapkın sayılan Eutyches'in doktrinlerini öğrettiği için kentin piskoposu Euphemius'un öfkesini üzerine çekmiştir. Bu yüzden 11 Nisan 491'de piskopos Euphemius, ona doğru inanca sahip olduğunu ilan ettiği bir belge imzalatarak imparator olmasını onaylayarak taç giydirmiştir. Anaastasius gerçekten hükümdarlığının son çeyreğine dek buna sadık kalmıştır. 20 Mayıs 491'de de Zeno'nun defnedilmesinden tam 40 gün sonra Ariadne ile evlenmiştir. Yıllar sonra Ariadne ile birlikte bugün Fatih Camii ile aynı noktada duran Kutsal Havariler Kilisesi'nde gömülecektir. Öldüğünde 88 veya bir anlatıma göre 90 yaşındadır. Farklı bir imparatordur, bunu çeşitli şekillerde göstermeyi sevmektedir, mesela uzun zamandır sakal bırakmayan ilk imparator olmuştur. Martindale, PLRE 2, s. 79.

786 Sautter, s. 33.

787 Bu konulara taraf olan Süryani kaynakları daha detaylıdır. Vasiliev, s. 139. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 233 – 238'de Trisagion yani Üç İlahi Eklemesi yüzünden patlak veren ayaklanma ile; Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 233 – 238'de Severus'un Antakya patriği olması ile çıkan anlaşmazlıklar konusunda Bizans kaynaklarında bulunmayan pek çok bilgi ihtiva eder.

788 Jüstinus'un papa I. İoannes ile iş birliğine gitmesi sonucunda 520'lerde "Ostrogotlarla ilişkiler Theodorik'in son yıllarında gerilmiştir". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1082.

Henotikon aslında Zeno'nun özel olarak Mısır'daki ruhbanlara hitaben yazmış olduğu Temmuz 483 tarihli bir mektuptur ve Roma'yı tamamen küstürmeden İskenderiye ve Konstantinopolis kiliselerinin birliğini muhafaza etmeyi amaçlayan bir belgedir. 519'da I. Jüstinus belgeyi geçersiz kılana dek teoride yürürlükte kalmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 69, 707. Fakat Jüstinyanus zamanında yeni bir formül gerektiğinde Henotikon'dan alınan öğelerden yine faydalanılacaktır.

789 Maviler hipodrom grubunu ve ruhbanları karşısına almıştır. Ostrogorsky, s. 62.

geçmiştir[790]. Diğer Frank krallarına karşı başarılar elde etmiştir. Ayrıca Franklar bu dönemde Vizigotları da sıkıştırmaktadırlar[791]. Franklar ile Bizanslıların, tesadüf eseri aynı mezhepte birleşmesi, sekizinci yüzyılda Merovenj sülalesinin yerini alacak Karolenj sülalesi yönetiminde Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun kurulması yolunda atılmış ilk adımdır[792].

Batı Akdeniz'de Klovis komutası altında birleşmeye başlayan ve canlanan Franklar; 507 yılında "başarılı geçen (Poitiers'deki) Vouillé Muharebesi" ile Vizigot Krallığı'nı ağır bir şekilde yenmişlerdir ve ölen Vizigot kralı II. Alarik'in oğlu Gesalek İspanya'ya kaçmıştır[793]. Franklar Vizigot Krallığı'nın başkenti Toulouse'u aldıktan sonra da Güney Fransa'ya doğru ilerlemelerini sürdürmüşlerdir[794]. Vizigotlar Septimania'yı da yitirip İspanya'ya atmak üzere iken Ostrogot kralı Theodorik'in kardeş Got ulusu lehine müdahil olup Güney Fransa'da bir koridoru onlar adına müdafaa etmesi tüm dengeleri altüst etmiştir. Başta Gesalek'i himaye ediyor rolü oynayan Theodorik, Vizigot sarayında güvenebileceği bir destekçi olarak Vvilia ile anlaşmıştır ve onu vekil olarak kullanarak Vizigotları yönetmiştir. Ostrogot Krallığı ile Vizigot Krallığı çok geçmeden Theodorik'in şahsi hükümdarlığı altında birleşmiştir[795].

Theodorik müttefiklerine de askeri güç uygulamaktan çekinmeyeceğini göstererek "Frankları ve Burgondları [Burgonyalılar] Akdeniz'den uzak tutmak için elinde gelen her şeyi yaparken Gesalek onlarla müzakerelere" başlayınca Theodorik meşru veliaht Gesalek'i takip ettirip 510 yılında tahtını ele geçirmiş ve İspanya'dan da kaçmaya zorlamıştır. Thrasamund, kayınbiraderinin bu saldırgan politikasının kendisine karşı da dönebileceğinden bir endişe duyarak "Kartaca'daki firari Gesalek'i kabul etti ve muhtemelen kayda değer bir para kaynağıyla birlikte onu savaş birlikleri

790 Nicholson, Cilt: 1, ss. 361 – 362.
791 Frassetto, ss. 335, 337.
792 Sautter, s. 33.
793 Vössing, s. 105; Nicholson, Cilt: 2, s. 1575.
794 Procopius, Cilt: V, Wars, Kitap VII, XXXIX, 6. Aslında 482'den beri I. Klovis komutasındaki Franklar 507'de Vouillé Savaşı ile Akitanya'yı alıncaya kadar başkentleri ve ana yerleşim bölgeleri Toulouse olmuştur, fakat Jüstinyanus zamanında artık Vizigot nüfusunun çoğu İberya'ya yerleşmektedir. Frassetto, ss. 126 – 128, 355, 363. Frank kralı Clovis ise 486 yılında Galya'daki son Romalı hükümdar Syagrius'u ortadan kaldırarak krallığını kurmuş, 496 yılında Alamanları yendikten sonra "Reims'ta Katolik olarak kendisini vaftiz" ettirip "bilinçli olarak Arianizme karşı (yeni Doğu ve Batı Gotları) etkili bir gelenek" kurmuştur. Akabinde Vouillé'de Akitanya'yı ve Vizigot başkenti Toulouse'u almakla Akdeniz kıyısı hariç Galya'yı birleştirmiş, Fransa olması yolunda ilk adımları atmıştır. Matz, ss. 29 - 30.
795 Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

ile donattı". Theodorik'in Galya'daki güçleri (sonra Jüstinyanus adına İspanya'yı ele geçirecek olan) Romalı komutan Liberius komutası altındadır[796]. Gesalek, 511'de Vandal donanması ile Barselona yakınlarına çıkmıştır. Fakat Vandal desteğine rağmen Theodorik'in komutanı Ibbas tarafından yenilir ve öldürülür. Planları tutmayan Thrasamund ise İspanya, İtalya ve Güney Fransa'yı şahsi idaresi altında birleştirmiş Theodorik'in öfkesine karşı aman dilemek zorunda kalırmıştır[797].

Kaçan Vizigot kralına İspanya'da tekrar tahta çıkması için destek verme akılsızlığında bulunan Thrasamund (hük. 496 – 423), aslında Theodorik'in kız kardeşi Amalafrida ile evlidir[798]. Önceki Vandal kralı Gunthamund (hük. 484 – 496) Berberi saldırıları yüzünden güneybatı sınırını korumakla meşgul olmuştur[799]. Dolayısıyla 476 yılında Batı Roma'yı hukuken sona erdiren İtalya kralı Odovakar'ın tehditleri ile uğraşacak durumda olmadığı için Sicilya'nın bir kısmını ona vermeye razı olmuştur[800]. Theodorik İtalya hâkimi olunca bu bölgeyi de yönetmiştir. Deniz saldırılarını ve yerli Hıristiyanlar üzerinde zulmü azaltan yeğeni Gunthamund döneminde Kuzey Afrika Ortodoksları bir süreliğine huzura kavuşmuştur. Dolayısıyla Vandal tehdidi şimdilik azalır gibi gözükürken Büyük Theodorik bir donanma kurmaya çalıştığı için çağdaşı Anastasius özellikle Adriyatik'teki faaliyetlerini dikkatle takip etmeye başlamıştır[801].

Vandallar; Ostrogot Krallığı'nın kurulması ile 493 yılından sonra Theodorik kontrolüne giren Sicilya'nın kuzeybatı köşesini, Amalafrida'nın çeyizi olarak geri almışlardır[802]. Bu evlilik "ayrıca artık Ostrogotların üstün gücüyle Akdeniz'de Vandalların elinde kalan mülklerin (özellikle de Sardinya'yı) meşruluğunu sorgulama

---

796 Liberius, Theodorik'in İtalya'ya ilk hâkim olduğu dönemde genel af ilanı, Gotların iskanı ve vergi rejiminin düzenlenmesi konularında destek vermiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1474. Sadakati nedeniyle Galya'da Ostrogot bölgesinde neredeyse bağımsız hareket etmesine izin verilmiştir. Theodorik; Konstantinopolis'te yıllarca kalmış olmasına rağmen asla yazı yazmayı öğrenememiştir ve imzasını altın bir şablon yardımı ile atmaktadır. Fakat İtalya'da sivil idareye ve yerli halkın inancına karışmama konusunda bilinçli bir politika izlemekle akıllılık etmiştir. Ayrıca Ravenna'ya pek çok eser kazandırmıştır. Rosser, Dictionary, s. 387.

797 Martindale, PLRE 2, ss. 1116 – 1117.

798 Amalafrida'nın ilk eşi öldükten sonra muhtemelen 500 yılında evlenmişlerdir. Amalafrida 523'te Thrasamund öldükten sonra kaçarken yakalanıp Vandal yönetimi tarafından hapsedilmiş, hapiste ölmüştür. Martindale, PLRE2, ss. 63 – 64. Gördüğü muamele, Ostrogot kraliçesi Amalasuntha'nın Belisarius'un Vandal Krallığı'nı yıkacak operasyonu sırasında Bizans gemilerine Ostrogot limanlarını açma kararında belirleyici olmuştur. Martindale, PLRE2, s. 65. Gelimer'in Amalafrida'ya kötü muamelesi üzerine kraliçenin ağabeyi Theodorik "526 ilkbaharında donanmayı savaşa hazırlamaya başlamıştı ama Ağustos'ta ölümü bunu engelledi". Vössing, s. 110.

799 Vössing, ss. 101 – 102.

800 Vössing, s. 103.

801 Gardiner, s. 90.

802 "Odovakar Sicilya'yı yıllık bir ödeme karşılığında geri satın almıştı". Norwich, Bizans I, s. 172.

tehlikesinin bertaraf edilmesi sebebiyle de Vandal çıkarları ile uyuşuyordu[803]". Fakat devrik Vizigot kralı Gesalek'e yardımı fiyasko ile sonuçlanınca, Amalafrida Kartaca'da Theodorik için bir gözcü konumunda kalmış, Thrasamund çok geçmeden onur kırıcı bir şekilde Theodorik'ten özür dileyen bir mektup yazmış ve Vandal ulusunun gözünden düşmüştür.

Zeno ve Gunthamund mektuplaşmışlardır. Anastasius ile Thrasamund'un ilişkileri ise oldukça iyidir ve bu durum Theodorik'in Thrasamund'a güvenini sarsmaktadır. Batı Akdeniz'deki yukarıda sıralanan gelişmelerde Anastasius'un ne kadar aktif rolü olduğu tam olarak aydınlatılamasa da, Vandal Krallığı iki Got Krallığı ile birliğe isteksizce ve Thrasamund'un onuru kırılarak dahil edildiği için, başarılı olduğu söylenebilir. Tüm Batı Akdeniz'in Theodorik'in kendisini zirvede kurguladığı bir diplomatik ağ ile birleştirilmesi, Ostrogot Amal Hanedanı yönetiminde barbar bir Batı Roma'nın ortaya çıkması riskini taşımaktadır. Bu gerçekleşmiş olsa zamanından çok önce bir nevi Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun teşekkül etmiş olacaktır. Fakat Anastasius'un böyle bir ihtimale dahi tahammülü yoktur ve atalet içerisinde bekleyebilecek bir imparator değildir[804]. "Savunma ve diplomasi Anastasius'un dış politikasında merkezidir[805]".

2.1.7. Anastasius'un Yeni Donanma Felsefesi Ve Gotların Birleşerek Yeni Bir Batı Roma Kurmasının Engellenmesi

Anastasius; Theodorik'e misillemeler yapabilecek kudrete erişmesi için, 468 yılından beri son derece güçsüz halde kalmış donanmaya ciddi ödenekler ayırmıştır[806]. Basiliskos'un hezimetinin donanmayı toplu halde tutmasını yarattığı tehlikeden gerekli dersi çıkarmış, donanmanın tek bir noktada toplu halde bulunmaması için alternatif iskelelere yatırım yapmıştır. Fakat ileride bu alternatif gemi bağlama noktalarındaki filoların 514 ve 515'te Vitalianus'un isyanına katıldığını göreceğiz. Vitalianus İsyanı da bu defa deniz gücünü pek çok limana dağıtmanın iç savaş durumunda iktidar için yaratabileceği sorunları ortaya koyacaktır. Donanma

---

803 "Ostrogotların yanında Vandalların da Konstantinopolis'e şüpheyle bakmaları için sebepleri vardı. Dolayısıyla bu ittifak her iki tarafın da çıkarınaymış gibi görünüyordu". Vössing, s. 104.

804 Vasiliev, ss. 136 – 137.

805 Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

806 Vasiliev, ss. 136 – 137.

örgütlenmesi konusunda dengeli bir dağılım sağlamak, I. Leo ve I. Anastasius'un deneyimlerinden ders çıkarıp eyalet ve başkent filoları arasında bir denge kurmak Jüstinyanus'a kalacaktır.

İmparatorluğun özellikle Ege Denizi ve Marmara Denizi kıyısındaki tersane ve gemi barakası tesisleri Anastasius'un hükümdarlığının ikinci yarısında canlanmıştır. Gemi inşa aşamasında kullanılan tersanelerden farklı olan gemi barakaları savaş gemilerini kışın ve bakım için muhafaza etmek için yapılan kapalı ve yarı kapalı sundurmalardır ve Eski Roma, Kartaca, Atina, Selevkos ve Ptoleme donanmaları için yapılmış, Doğu Akdeniz kıyılarına dağılmış pek çok gemi barakasının deniz rampaları Erken Bizans döneminde hâlâ iyi durumdadır. Bunlar yeniden kullanım görmeye başlamışlardır. Jüstinyanus döneminde özellikle Eski Roma'dan devralınanların üzerine yenileri yaptırılmış, imparatorluk donanmasının Batı Akdeniz'e yayılması ve kışın çeşitli bölgelerde muhafazası için istihdam edilmişlerdir[807].

Ayrıca donanmanın mevcudunun artırılması, 468'den beri gerileme döngüsüne girmiş askeri denizcilik tekniklerinin önceki neslin ölmesi ile unutulmamasını sağlamıştır. 490'larda orduda yerli halkların daha yoğun askeri sisteme dahil edilmesi için para harcanmıştır. Oysa barbar kökenli askerler zaten donanmada pek bulunmamakta ve denizcilik yeteneklerine nadiren sahip olmaktadır. Bu yüzden toplu olarak denizci ve deniz piyadesi celp edilmeye başlanınca, kara kuvvetleri için önemli olan çekincelere mahal yoktur. Deniz ticareti ve balıkçılık ile uğraşan sahil halklarına böylece önemli bir gelir elde etme şansı doğmuştur. Marmara'dan ve Ege Denizi'nden Yunanca konuşan gruplar ile İlirya'nın Latince konuşan çeşitli halkları Anastasius'un donanmasının çoğunu teşkil etmiştir. Fakat donanmanın en üst komutanı Suriyeli olarak anılan Marinos olacaktır[808]. Jüstinyanus zamanında, Mısır'dan Kopt kökenli denizciler ve Lübnan kıyısından Fenike denizcilik geleneğini sürdüren denizcilerin de önemli sayılarda celp edilmesi ile Bizans donanması giderek tüm Doğu Akdeniz halklarının temsil edildiği müşterek bir deniz gücü haline gelecektir[809].

---

807 David Blackman ve Boris Rankov, **Shipsheds of the Ancient Mediterranean**, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, (Shipsheds), ss. 124, 165.

808 Suriye'deki Apamea kökenlidir. Martindale, PLRE2, ss. 726 – 728. Suriyeli Marinos'un maliyedeki (Scrinia) başarılı kariyeri sona erdiğinde 512 - 515 yılları arasında ve tekrar 519 yılında Preafectus Praetorio makamına getirilmiştir. İmparator Anastasius miafizit davaya sempati ile yaklaşmaktadır. Suriyeli Marinos ise açıkça miafizittir ve bu yüzden öfkeli bir güruhun evini yaktığı kaynaklara yansımıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 964.

809 Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

Theodorik'e sadık olan asıl Got grubu Tuna sınırının kuzeyinden gelmektedir. Bu bölgede eski ilişkilerini korumaya dikkat etmiş, İtalya'daki konumunu sağlamlaştırdıktan sonra, aynı Odovakar'ın yaptığı gibi İtalya'nın saldırıya açık kuzeydoğu bölgesinde geniş bir tampon bölge oluşturmaya girişmiştir. 500 yılında altı ay kalıp Roma'nın kuruluşu ile ilişkili geleneksel oyunları tertip etmesi, Roma, Verona, Milano ve Ravenna başta olmak üzere çeşitli şehirlerde bayındırlık faaliyetleri yapması yerli Romalılar arasında popüleritesini çok iyi bir noktaya getirmiştir. 504 yılında Sirmium merkezli Panonya Sirmiensis eyaletini, 507 ila 511 yılları arasında ise Vizigot Krallığı'nın önce Galya sonra vekili vasıtasıyla tüm İspanya topraklarını Ostrogot Krallığı'na bağlamayı başarmış, Batı Akdeniz'deki Romalı halka bunu Batı Roma'nın yeniden ihyası olarak başarılı bir şekilde sunmuştur[810]. Elbette Konstantinopolis hükümeti nazarında kendi nüfuz bölgelerinde saydıkları Panonya Sirmiensis'in giderek bir imparatorluk haline gelmekte olan Ostrogot Krallığı kontrolüne girmesi kabul edilebilir bir durum değildir[811].

Anastasius, kendi haline bırakılırsa Amal Hanedanı'nın liderliğinde Batı Akdeniz'in birleşebileceğini öngörmüştür. "Rhaetia[812], Noricum[813], Dalmaçya ve Panonya'nın da bulunduğu Tuna'nın kaynağı ve Bavyera[814]" bölgelerindeki küçük kavimleri, Roma yönetiminin hiç başaramadığı biçimde iç işlerine fazla karışıp küstürmeden emin bir biçimde idaresi altına almış, Bizans ile küçük bir tampon bölge bırakarak neredeyse Karadağ'a kadar sınırlarını genişletmiştir. Bu diplomatik ilişkiler ağının yaratabileceği tehdidi gören Anastasius, Ostrogot Theodorik'e bağlı halklara

---

810 "Lauretian dini ayrılığında 498/9 ve tekrar 506/7'de Papa Symmachus'un lehine karar vererek" ve Papa Hormisdas'ı Akakius dini ayrılığını iyileştirmek için destekleyerek" İtalya'da toprak sahiplerinin ardından, ruhbanların da tam desteğine sahip olmuştur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1474; Haldon, Atlas, s. 44. Renovatio imperii Romanorum, Roma revonasyonu denilen bu politika, 533 yılından itibaren tüm Akdeniz boyunca Jüstinyanus tarafından daha başarılı bir şekilde uygulanacaktır. Jüstinyanus'un tüm hukuki düzenlemeleri bu amaca yöneliktir. Theodorik'in kanunlarında da aynı ideolojinin iktidara meşruiyet sağlamak için kullanıldığı görülmektedir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1474-1475, 848 - 849.

811 Theodorik, Nicholson, Cilt: 1, ss. 198, 69. "İmparator Anastasius imparatorluğunun çıkarlarının Theodorik'in Balkanlardaki hamleleri belki de kurduğu ittifaklar sebebiyle tehlike altında olduğunu gördü ve ona karşı faal bir siyaset gütme kararı aldı. Becerikli bir şekilde Galya'daki rekabetten ve farklılaşan çıkarlardan faydalanmasını bildi". Vössing, s. 104.

812 Doğu İsviçre. 536 yılında Jüstinyanus'un kışkırtması ile Franklar tarafından alınacak Alpler üzerinden İtalya yolunu denetleyen stratejik öneme haiz bölgedir.

813 Günümüzde Avusturya ve Slovenya.

814 Gibbon, Bizans -I Cilt IV, s. 19.

karşı ordu göndermiştir[815]. General Sabinianus'un silah dağıttığı barbar müttefikleri ile kalabalıklaşan Bizans ordusu, "sayıca daha az olan Got ve Hunlar'dan oluşan ordu" karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Theodorik'in kurduğu ittifak ordusu ise Roma ordularından bile beklenmeyecek bir profesyonellik sergilemiş ve "düşmanın bıraktığı zenginliklere dokunmamıştır" ki bu Anastasius'un Theodorik'i kendi haline bırakamayacağı inancını daha da güçlendirmiştir[816].

2.1.8. Yeni Bizans Donanmasının İlk Operasyonları: Ostrogot Donanmasına Misillemeler ve 508 Güney İtalya'ya Deniz Baskınları

Bizanslılar Balkan ordusu sonuç alamayınca, tekrar diplomatik yollarla müdahale etmeyi denemişlerdir. "İtalya'yı yöneten Ostrogot kralı Theodorik'i devirecek durumda olmadığından, Anastasius Theodorik'in genişlemeci planlarını dizginlemekten ve imparatorlukla Franklar ve Burgonyalılar arasında ittifaklar kurmaktan hoşnuttur[817]". Bu aşamada başkent yönünde olası "Bulgar istilalarını kontrol etmek için Uzun Duvarları inşa etmiş veya tamir etmiştir[818]". Hemen Theodorik ile uğraşamamasının nedeni şah Kavad'dır. Anastasius, ayrıca Gassaniler ile uzun soluklu ittifak ilişkisini de başlatmıştır ki bu ittifak ilk Müslüman fetihlerine kadar imparatorluk için çok kazançlı olacaktır[819]. Anastasius Savaşı olarak tarihe geçen 502 – 506 arasında süren savaşlarda Gassaniler ve Kafkasya'daki müttefikler sayesinde Sasaniler karşısında yenilgiyi zafere çevirmesini bilmiştir. Bu cephede çarpışmalar yeniden başlarsa diye Dara başta olmak üzere birçok önemli tahkimat ile Roma doğu sınırını emin hale getirmiştir[820]. Hem Güneydoğu Anadolu'da hem de

---

815 Nicholson, Cilt: 1, s. 198. Theodorik'in başarılarını "kıskanan imparator Anastasius, Daçya sınırları üzerinde savaşı tutuşturdu". Gibbon, Bizans -I Cilt IV, s. 19.

816 Gibbon, Bizans -I Cilt IV, s. 20.

817 Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

818 Nicholson, Cilt: 1, s. 69; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 87. 499 ve 502'deki Bulgar akınları Anastasius'u bu projeye öncelik vermeye yöneltmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 198. Bu tahkimat Silivri'den Karadeniz'e elli kilometre uzanmaktadır. Norwich, Bizans I, s. 157; Dikici, s. 120.

819 "Doğuda, bir Pers istilası durumunda yardım edeceklerini umarak, Gassanileri ile bir ittifak oluşturmuştur". Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

820 "502 yılında Persler gerçekten istila ettikleri zaman birkaç kolay zafer kazanmışlardır, fakat Roma ordusu sonrali yıllarda bazı başarılar elde etmiştir. 506 yılında bir barış anlaşmasında uzlaşılmıştır ve Anastasius özellike Dara'yı inşa ederek doğu sınırı boyunca savunmayı güçlendirmiştir". Nicholson, Cilt: 1, s. 69.

Doğu Karadeniz'deki operasyonlarda yerli Hıristiyan halkın Bizans yanlısı tutumu ve iyi istihbarat, Bizans'ın başarısının anahtarı olmuştur[821].

Gensericus'un deniz zaferleri ve Hunnericus'un devam eden ufak ölçekli vur kaç saldırıları sonucunda sadece kendi merkez bölgelerine çekilmiş ve kara suları dahilinde tahıl sevkiyatını korumak dışında pek bir varlık gösteremeyen Doğu Roma donanması, beşinci yüzyılın son yıllarında yeni savaş gemilerinin inşası ve yeni denizcilerin istihdam edilmesi ile Bizans donanması teşkilatının çağdaşlarına benzemeyen nitelikleri ilk kez ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat Anastasius donanmasını Batı Akdeniz'e odaklanmakta olan Vandal donanması ile çatışmaya sokmayacaktır. Fakat Vandal Kralı Thrasamund'un idaresi altında deniz akıncılarının Doğu Akdeniz sularına yönelik ilgilerini kaybetmekte olduğu bu dönemde, Bizans için çok daha öncelikli olan Adriyatik Denizi'nde bir rekabetin olası işaretleri görülmektedir. Odovakar, yukarıda değinildiği gibi sadece diplomasi ile Vandal Krallığı'nı Sicilya'yı bırakmak durumunda bırakmıştır[822]. Fakat Theodorik kısa sürede "Sicilya'dan Tuna'ya, Sirmium ya da Belgrat'tan Atlantik Okyanusu'na dek yayılmış bulunuyordu[823]". Zeno'nun başından atmak için İtalya'ya gönderdiği Ostrogotlar, Odovakar'dan daha büyük bir tehdit haline gelmişlerdir[824].

Anastasius 506'da doğu cephesinin sükûnete kavuşmasından sonra derhal dikkatini Theodorik üzerine yöneltmiştir. İyi yönetim sayesinde Bizans topraklarında nüfusu artmakta ve hazine dolmaktadır. Anastasius artık Batı Roma'nın yıkıldığını

---

821 Jüstinyanus zamanında da Bizans iyi istihbarat avantajından etkin bir şekilde yararlanmaya devam edecektir. Emrullah Kaleli, **Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, s. 102.

822 Frassetto, ss. 335, 337.

823 "Yunanlılar da Theodorik'in Batı İmparatorluğu'nun en güzel kesiminde saltanat sürdüğünü dile getirmişlerdir". Gibbon, Bizans -I Cilt. IV, s. 21.

824 Altıncı yüzyılın ilk on yılında iç karışıklıklar, taht kavgaları ve Franklar karşısında aldıkları yenilgiler sonucunda Galya'dan atılma noktasına gelen Vizigot Krallığı'nın saray ileri gelenleri, çocuk yaştaki Vizigot Kralı'nın vasiliğini Ostrogot Kralı Theodorik'e vermesi dengeleri daha da bozmuştur. İberya üzerindeki vasilik haklarının teorik düzeyde kaldığı anlaşılsa da, deneyimli devlet adamı Anastasius İberya'dan İtalya'ya uzanan iki Got ulusunun tek bir hükümdarlık ailesi altında birleşmesinin Bizans İmparatorluğu'nun tek meşru Roma yönetimi olarak geleceğine gölge düşürebileceğinin bilincindedir. Dokuzuncu yüzyıl başında Şarlman'ın yükselişine kadar bir daha hiçbir barbar kralı Batı Roma topraklarını birleştirmeye bu kadar yaklaşamayacaktır. Dolayısıyla Anastasius ve maiyeti açısından Bizans donanmasını; hazır olsun ya da olmasın, Adriyatik ve İyon Denizleri hakimiyeti için mücadeleye sokmak ve Ostrogot Krallığı'nın merkez eyaletlerindeki asayişini uzak seferler tertiplemekten alıkoyacak kadar bozmak şarttır. Theodorik, ergenlik yıllarını kavminin sadakatini temin etmek için Konstantinopolis'te geçirdiğinden devrin Bizans devlet düşüncesine hiçbir barbar kralın olmayacağı kadar hâkimdir. Frassetto, ss. 282-283, 335, 337.

kabul etmek zorunda değildir ve bu konuda bir şey yapabilecek güce sahiptir. Bizans donanmasına bir süredir kaynak ayırıyor olabilir fakat bunlar kaynaklarımıza ancak Güney İtalya kıyılarına yapılan operasyon ile yansıyacaktır. "Anastasius 508 yılında yeni savaş gemisi çeşidi olan dromonlardan 100 tanesini İtalya kıyılarını yağmalaması için göndermiştir[825]. Gardiner bu operasyonu "100 savaş gemisini içeren sefer kuvveti ile" gerçekleştirildiğini ifade ederek, toplam filo mevcudunun sefer için el konulan sivil gemilerle ve onların taşıdığı kara ordusu birlikleri ile daha da büyük bir yekuna ulaştığına işaret etmektedir[826]. Bu operasyon, Bizans donanmasının Eski Roma donanma felsefesinden uzaklaştığına işaret eden ilk ipucudur. Roma donanmaları bu zamanda kadar daima belirgin bir siyasi hedefe yönelik ve daima kara kuvvetleri ile eş güdümlü hareket etmişlerdir. Gasıp İoannes'e karşı 425 seferi gibi rejim değişikliğini, ya da 430'larda ve 440'larda II. Theodosius'un, 461'e kadar Majorianus'un ve 468'de I. Leo ile Anthemius'un tasarladığı seferlerde olduğu gibi bir eyaletin geri alınmasını amaçlamışlardır.

Oysa 508'deki operasyonun açık bir amacı yokmuş gibi gözükmektedir. Yalnızca Theodorik'i İtalya'daki garnizon birliklerini de Galya'daki savaşa sevk etmekten men etmek amaçlanmış olabilir[827]. Operasyonun asıl hedefi olan Tarentum'dan önemli ganimet elde edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Apulia bölgesinin diğer limanlarının da baskına uğradığı anlaşılmaktadır fakat bunlar çağdaş kaynaklara dayanmadığı için kesin değildir. Kısa vadede bu operasyon Güney İtalya halkının Konstantinopolis'e yönelik sempatisini daha da azaltmaktan başka bir işe yaramamıştır. Ancak Bizans donanması, ilk kez Vandal donanmasının operasyon yaklaşımını tatbik etmiştir. Savaş gemileri, ordudan askerleri taşıyan sivil gemilere eşlik etmektedir. Theodorik'in filolarını bu kalabalık filoya karşı üslerinde tutmuş olması da, Bizans amfibi güçlerinin Ostrogot filoları bölgeye yetişmeden Vandallar gibi sivil hedefleri yağmalayıp bölgeden ayrılmış olmaları da mümkündür.

Anastasius'un 508 yılı amfibi operasyonu için en iyi kaynağımız Markellinus Komes'tir. Markellinus, İllirya kökenli, Konstantinopolis'te meskûn bir Jüstinyanus

825 Pryor ve Jeffreys, s. 13.
826 Gardiner, s. 90.
827 "Theodorik ile ilişkileri düşmancadır fakat operasyonun tam maksadı meçhuldür, muhtemelen Ostrogot'u [Theodorik'i] Vouillé'den sonra Languedoc'a müdahale etmekten caydırmaktır". Pryor ve Jeffreys, s. 13.

devri saray tarihçisidir ve Latince yazmaktadır[828]. Vakayinamesinde 508 yılı ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

> *Domestikoslar kontu[829] Romanus ve scholae komutanı Rusticus; yüz adet silahlandırılmış gemi ve güvertesinde 800 silahlı asker ile aynı sayıda dromon ile[830], İtalya kıyılarını yağmalamak için yola çıkmış ve kadim Tarentum[831] kentine kadar ilerlemiştir. Denizi geçtiklerinde Anastasius Caesar için, Romalıların Romalılardan korsanlık cüreti ile kazandıkları utanç verici bir zafer kazanmışlardır[832].*

Markellinus tarihini, Anastasius'un soyundan bir aday yerine tahta çıkmış Jüstinus'un yeğeni Jüstinyanus'un hükümdarlığının ilk yıllarında yazmıştır. Dolayısıyla Anastasius'a karşı önyargılı bir ifade takınması siyaseten doğru hamledir. Ancak gerçekten bu seferde Romalılar Ostrogotlar ile karşılaşmamışlar, İtalya'da kalmış Romalı kıyı şehirlerinin halkı ile çarpışmışlardır[833]. Güney İtalya'daki Romalılar açısından eylemlerinin Vandal deniz akınlarından bir farkı yoktur, sonuç aynıdır[834].

Theodorik, kendisiyle gelen halkları yerleştirmediği bölgelerde hakimiyetin aktif bir şekilde dayatmamıştır. Oysa Bizans donanmasının faaliyetleri, bu zamanda kadar kendilerini Romalı hissettiğini varsayabileceğimiz yerli halkın Konstantinopolis'teki saraya onları rahat bırakan Ravenna sarayına kıyasla daha fazla öfke duymasına sebep olmuştur[835]. Anastasius'un iktidarının ilk yıllarında takip ettiği

---

828 Özellikle Nika İsyanı için değerli bir kaynaktır. Rosser, Dictionary, s. 257.

829 İmparatorluk muhafızları komutanı, (comes domesticus).

830 "cum centum armatis navis totidemque dromonibus octa milia militum armatum secum ferentibus". Yani filo 100 silahlı gemi ve 100 dromondan oluşmaktadır.

831 Apulia (Puglia) bölgesinin o devirde önemli liman kenti olan Toronto.

832 "1. İndiktio, Celer ve Venantius'un konsüllüğü". Marcellinus Comes, (I), ss. 34 – 35. (1 Eylül 507 – 31 Ağustos 508).

833 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 59.

834 Anastasius'un bu aşamada Güney İtalya halkı nazarında ve taktik açıdan Vandal deniz akıncılarından farklı bir biçimde hareket ettiğini iddia edemeyeceğimiz yenilenmiş Bizans donanması, Güney İtalya kıyılarını vurmuştur. Fakat aslında bu bölgeler, Ostrogot etkisinin en az hissedildiği bölgelerdir ve özellikle kıyılarda Ostrogot yerleşimciler yok denecek kadar azdır. Ostrogot Krallığı'nın başkenti Ravenna'dır, bu açıdan Adriyatik'te bir donanmaya ihtiyacı olduğu açıktır. Ama Anastasius bunu tehdit olarak algılamış olmalıdır. Güney İtalya'da Odovakar'ın yaptığı gibi mevcut Romalı seçkinleri yönetimde bırakmıştır. Güney İtalya ve Sicilya'nın tahıl fazlası ve gelirleri meşruiyetini ve yandaşlarının bağlılığını sağlamasına yetecek ölçüde Ostrogot hazinesine aktığı sürece bu sözde bağlılık ve yapmacık saygı ile yetinmeyi bilerek akılcı bir politika izlemiştir.

835 Jüstinyanus devrinde Bizans askerleri adım adım İtalya'nın hakimiyetini geri kazanırlarken; İtalya'daki Romalı halkla ilişkilerine dair tarih eserlerinde korunan çeşitli vakalar, birkaç yıl önce Vandal yönetiminden kurtardıkları Kuzey Afrika'daki Romalı halkla yaşadıkları samimi ilişkilerine kıyasla daha soğuk ve mesafeli yaklaşımlar sergilemektedir. Fakat bunu Anastasius devri donanma ve din politikalarına bağlamak için doğrusu kaynakları zorlamaktadır. Şimdilik

dini tarafsızlık politikasını giderek bırakması, özellikle İtalya kırsalındaki halk ile Konstantinopolis yönetimi arasında manevi açıdan bir engel daha yaratmıştır[836]. Anastasius'un gönderdiği filo önce Çanakkale Boğazı'ndan başkente geri dönmüştür. Daha evvel Batı Roma imparatoru Majorianus'un maruz kaldığı sabotaj ve Basiliskos'un maruz kaldığı ateş gemilerinden çekinen imparator; yüz gemilik savaş filosunu tedbiren Ege ve İyonya Denizi kıyılarına dağıtmıştır. Şayet Eski Yunan ve Eski Roma dönemlerinden kalma inşa edilmiş bazı askeri liman tesislerinden unsurlar, gemi rampaları ve diğer savaş gemisi bağlamak bazı geçici rıhtımların kalınıtları günümüze intikal edebilmiş ise, bunun sebebi Anastasius'un zamanından başlayarak Geç Antik Dönem boyunca geçirdikleri tamiratlardır. Zira böyle tesisler kullanıldığı sürece korunmuş olurlar[837].

2.1.9. Rakip Dromon Filoları İnşa Etme Projeleri: Ostrogot Donanmasını Kurumsallaştıramadan Ölen Theodorik

Her iki hükümdarın da bir savaş gemisi inşa etme programı tasarladığı bilinmekle birlikte, Theodorik'in planlarının altıncı yüzyılın ilk on yılında yalnızca tasarı aşamasında kalmış olduğunu düşünmek için sebeplerimiz vardır[838]. Ostrogot filolarından veya bir deniz muharebesinden bahsedilmemektedir. Theodorik'in elinde 492 yılında dahi bazı dromonlar olduğu bilinmektedir. O halde 508 yazında olan Ostrogot filosu, Anastasius'un filolarının karşısına çıkacak mevcuda henüz sahip

yalnızca İtalya ile Konstantinopolis arasındaki duygu birliğinin Anastasius devrinde zedelenmiş olabileceği iddia edilmektedir.

836 Gibbon Anglosakson akademisinde Bizans çalışmalarını başlatan klasik araştırmanın yazarıdır. Bu süreci "DENİZLERDE SİLAHLANMASI 509" başlıklı bölümde Gibbon 508 – 509 sefer mevsimini şu şekilde anlatmaktadır: "Bu bozgundan öfkeye kapılan Bizans sarayı iki yüz gemi ile sekiz bin askeri sefere çıkararak Kalabria ve Pulya (Apulia) kıyılarını yağmalattı. Bu donanmanın askerleri eski Taranto kentini kuşattıları bu zengin yerin ticaretini ve tarımını bozdular ve kendi imparatorluklarının uyrukları diye baktıkları bir halka karşı yaptıkları korsan akınının başarısından kıvançlı olarak, Çanakkale Boğazı'ndan döndüler. Kuşkusuz Theodorik'in harekete geçmesi onların geri dönüşünü çabuklaştırmıştı. İnanılmaz bir ivedilikle, bin tane hafif savaş gemisi yaptırdı ve kesinlikle karışık ılımlılığı sağlam ve kıvanç verici bir barışla ödüllendirdi." Gibbon, Bizans -I Cilt. IV, s. 20 Akabinde Vizigotlar aleyhine Frank genişlemesini durdurmuştur. "Yalnız Almanları koruduğunu, Burgund halklarının bir akınını sert bir biçimde cezalandırdığını, kendisini ulusal koruyucuları ve Alarik'in oğlunun vasisi olarak gören Vizigotlarla ulaşım ve iletişimi sağlayan Arles ve Marsilya'nın ele geçirilmesini anlatacağım". Gibbon, Bizans -I Cilt. IV, s. 20.

837 Blackman ve Rankov, Shipsheds, ss. 44, 67, 133, 164 – 165.

838 "Vaziyet her ne ise, Theodorik'in denizde herhangi bir direniş göstermek için hiçbir deniz gücü yokmuş gibi gözükmektedir". Pryor ve Jeffreys, s. 13.

olmaması daha muhtemeldir. Theodorik'in elinde bu aşamada ne kadar savaş gemisi olduğu bilinmemektedir, fakat yüz gemilik bir görev kuvveti karşısında imha edileceğine Bizans donanmasının menzilinin ötesinde Tiren Denizi limanlarına ve başkenti korumak için Ravenna yakınlarına çekilmiş olmalarını beklemek mantıklıdır. Theodorik'in mevcudu az dromon filosu, Galya kıyısındaki operasyonları desteklemek, 500 yılında kız kardeşi Amalafrida ile evlenen ama tam iş birliğine yanaşmayan Vandal kralı Thrasamund'un sadakatini temin etmek için yeterlidir[839].

Fakat 520'lere kadar Ostrogot savaş filosunun profesyonelleşme yolunda fazla bir yol kat edemediği, Theodorik'in Ağustos 526'daki ölümünden sonra da hızla ödeneksiz kaldığı anlaşılmaktadır[840]. Askerlerini taşıyacak birkaç gemi ve onlara eskort edecek birkaç kadırga edinmek yerine gerçek bir donanma kurma denemesini belgeleyen tüm mektuplar hayatının son üç yılına ait gibi gözükmektedir[841]. Romalı devlet adamı, yazar ve tarihçi Kassiodorus; sekreterliğini yaptığı Theodorik'in ölümünden sonra, düzenlediği devlet yazışmalarını, bir nevi münşeat mecmuası olarak düşünülebilecek Variae adlı eserinde toplanmıştır[842]. Kassiodorus'un bu dili ağır eseri nihayet 2019 yılında seçkiler değil eksiksiz biçimde İngilizce'ye kazandırılmıştır[843]. Eserde kopyası temize çekilmiş mektuplar, Kassiodorus'un Ravenna'daki görevleri ile genel olarak tarihlendirilebilmektedir. Kassiodorus, 507 – 511'de quaestor, 523 – 527'de magister officiorum[844], 533 – 537'de ise praefectus praetorio görevlerinde bulunmuştur, fakat bir görev almadığı zamanlarda sarayda ikamet etmediği

---

839 Theodorik, Rugi gibi kabileleri de İtalya'ya getirmiştir. Dolayısıyla sadece Ostrogotlar değil çeşitli Germen kabilelerin konfedrasyonunun lideri olarak 20 yıl onu izlemiş takipçilerini hoşnut tutması gerekmektedir. Donanma kurmayı düşünmeden önce halkları iskân etmesi gerekmektedir. Fakat bu konuda ne kadar başarılı olduğu Ostrogotların Jüstinyanus güçlerine karşı 20 yıl boyunca neredeyse durmaksızın savaşacak azmi bulmalarından görülmektedir. Theodorik'in onlara sağladıkları yitirmemek için Ostrogot kimliğine sarılıp azimle savaşmışlardır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1113, 1499, 1474.

840 33 veya 37 yıl süren hükümdarlığının yalnızca son yıllarında donanma ile ciddi bir şekilde ilgilenmiştir. Martindale, PLRE2, s. 1083. Bu çabaları 522 yılına kadar veliahtı olan Eutharik'in 522 yılında aniden ölümünden sonraya tarihlendirilmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1474.

841 "Ostrogot kralı Theoderic anlaşıldığı kadarıyla denizlerde direnişe geçme olanağını bulamadı Bizanslılara veya Vandallara karşı kullanılmak üzere bir deniz gücü oluşturmayı ancak hükümdarlığının son yıllarında tasarlamaya başladı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, ss. 155 - 156.

842 James J. O'Donnell, **Cassiodorus**, University of California Press, Los Angeles, California, 1979, s. 55.

843 Cassiodorus, **The Variae: The Complete Translation**, çev. M. Shane Bjornlie, University of California Press, Oakland, California, 2019, (Variae).

844 Bütün sivil idarenin başı.

anlaşılmaktadır[845]. Özellikle Variae eseri, "aristokrasinin Ravenna'daki rejime beklenebileceğinden daha iyi uyum sağladığını gösterir[846]". Rikimer rejimine kıyasla "İtalya yarımadasının güvenliğini sağlamak ve Vandalları kontrol altında tutmak konusunda dikkate değer ölçüde daha etkiliydi[847]". Kassiodorus'un 533 yılında göreve getirilmesi, aynı yıl Jüstinyanus'un Vandal seferini mümkün kılacak biçimde Sicilya limanlarını Belisarius'un gemilerine açan Theodorik kızı büyük kraliçe Amalasuntha'nın girişimi ile gerçekleşmiştir[848].

Pryor ve Jeffreys, Kassiodorus'un Variae eserinde telaffuz edilen 1000 gemilik donanma hakkındaki bahsi hiç inandırıcı bulmamaktadırlar. Güya bu donanma 623 ila 626 yılları arasında kurulmuştur. Pryor ve Jeffreys, bu dönemde bin gemilik bir savaş gemisi filosu için gereken mürettebatı hesaplamışlardır. Bu kadar dromon için gerekli olacak yalnızca 50000 kürekçi rakamı bile çok yüksektir, üstelik bu rakama subaylar ve deniz piyadeleri dahil değildir, hiçbir şekilde inandırıcı değildir. Aşağıda dipnotta çevirdiğimiz mektupta Theodorik, kürekçi olarak kölelerin istihdam edilmesini tasarlamaktadır[849]. Aynı mektupta dromonlar ile tahıl taşımak niyetinde olduğundan bahsedilmektedir. "Öte yandan hiç kimse hiçbir zaman tahıl taşımak için dromonlar gibi savaş kadırgaları inşa etmemiştir. Bunu yapmak için mümkün olabilecek en verimsiz yol bu olurdu[850]". Dolayısıyla modern araştırmacılar; Theodorik'in donanma sipariş ettiğini ve bu gemilerin inşa edildiğini belirten dört mektubun, tamamen hayali olmamakla birlikte, çok abartılmış rakamlarla dolu olduğu kanaatine varmışlardır. Sadece Zuckerman buna karşı çıkmaktadır. Belisarius'un 533 seferinde kullandığı sivil gemileri dikkate alarak, Theodorik'in tahıl taşımak için inşa ettirilmesini emrettiği gemilerin dromon olarak belirtilmekle birlikte aslında tahıl taşıma gemileri olabileceği ve mektubun sadece farazi olmayabileceği görüşündedir[851]. Anastasius ile Theodorik'in ilişkileri kötüdür ancak Ostrogot denizcilerinin henüz Bizans donanması için bir tehdit olacak seviyeye gelmedikleri de açıktır[852].

---

845 O'Donnell, Cassiodorus, s. 57.
846 Potter, s. 173.
847 Potter, s. 173.
848 O'Donnell, Cassiodorus, s. 55.
849 İlgili mektubun çevrisi hemen aşağıda verilecektir.
850 Pryor ve Jeffreys, s. 14.
851 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 60 – 61.
852 "Ne var ki ölümüyle bu planlar sonuçsuz kaldı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

Bu mektuplardan dromonların inşasını emreden uzun mektubunun (Kitap 5.16) can alıcı kısmı aşağıda dipnot olarak verilmiştir[853]. Ayrıca diğer üç mektubun konuları da özetlenmiştir[854]. Variae'deki mektupların yaklaşık üçte ikisi tarihlendirilememektedir[855]. Mektupların hitabet ve söz sanatları ile süslenmiş olması da inandırıcılıklarını azaltmaktadır[856]. Kassiodorus, söz sanatları konusunda, çağdaşı Boethius ise felsefe konusunda devrin en usta iki ismidir[857]. Fakat Kassiodorus velinimeti Theodorik'i olduğundan daha zeki ve başarılı göstermek arzusundadır. En azından mektupları "daha ilham verici yapmak için" editörlük faaliyetinde bulunmuştur[858].

---

853 (Kral Teodorik'ten praefectus praetorio görevindeki Abundantius'a devletin askeri ve ticari ihtiyacı için bin gemilik bir dromon filosu kurulmasının emredilmesi, gemilere köle kürekçiler sağlanması ile ilgili bahsi, 523 - 526 yıllarına tarihlendirilen mektup. Söz konusu Praefectus Praetorio görevini 533 – 537 yılları arasında bizzat Variae'nin yazarı Kassiodorus ifa edecektir): "1. Her ne kadar sürekli alışkanlıkla cumhuriyet [Ostrogot Krallığı] için karlı olan şeyleri düşünürsek ve bu amaçla herkes için en sevindirici olanı emretsek de, potansiyel faydalar herkes tarafından bilindiğinden, yine de öyle bir şekilde gerçekleştirilmelidir ki, siz princepsin niyeti hiç kimseye külfetli görünmesin. Çünkü iyi davranılmadığı takdirde çok açık bir şekilde düşünülmüş olan şeyler bile karşılıksızdır; dahası, yalnızca hem niyeti hem de icrası için övülenlerin mükemmel bir şekilde başarıldığı söylenir. 2. Bu nedenle İtalya'nın; bu kadar büyük bir kereste bolluğunun yardıyla, diğer iller tarafından bile aranan malları ihraç edebileceği gemilere sahip olmaması sık sık endişeyle aklımızı rahatsız ettiğinden, Tanrı'nın rehberliği ile kendimiz için kamu tahılını taşıyabilecek ve gerekirse düşman gemilere karşı çıkabilecek bin dromonun derhal inşasını üstlenmeye karar verdik. Ancak o kadar büyük bir projenin tamamlanmasını istiyoruz ki, onun sizin ihtişamınızın dikkatiyle yönetilmesi gerektiğine inanıyoruz. 3. Bu nedenle, eğitimli zanaatkarların tüm İtalya'da [bu] işe uygun ahşabı aramasına izin verin ve kıyıya yakın selvi ve çam ağaçları bulmanız gereken her yerde, sahipleri için kabul edilebilir belirli bir fiyata saygı duyulmasına izin verin. Çünkü bu, değerlendirilmiş bir değerle belirlenebilecek tek kerestedir; diğerlerinin kendi değersizlikleri nedeniyle değerlendirilmesine gerek yoktur. 4. Ancak, çabanın ortasında terk edilmiş olarak öngörümüz bozulmasın diye, size aynı zamanda ilahi yardımla ve ölçülü bir şekilde uygun sayıda denizci hazırlamanızı emrediyoruz. Ve bu proje için gerekli görülen bir kimse başka bir adamın kölesi olursa, ya onu filoda hizmet için işe alın ya da bunun için daha fazlasını isterse, piyasa değerine göre makul bir fiyata kendisinin özgürlük hakkını verin. Seçilmiş kimse kendi özgür ise, annonadan (kamu tahılı) uygun payı ve beş solidusluk ikramiyeyi almasına izin verin". Kral Theodorik'ten Praefectus Praetorio Abundantius'a, Mektup 5.16, s. 217.

854 Mektup 2.31, s. 105 (Kral Teodorik'ten Dromonarii'ye yani dromon kürekçilerine Po Nehri'de muhaberat ve devlet yazışmalarının kara yolundan hızlı taşınması ile ilgili); Mektup 4.15, ss. 175 - 176; Mektup 5.17, ss. 218 - 219 (Kral Teodorik'ten bir kez daha Abundantius'a 5.16 nolu mektupta istenen görevi başarıyla tamamladığı için tebrik edilip Ravenna'da bir dromon filosu daha kurulması ile ilgili, 525 - 526 yıllarına tarihlendirilen mektup); Mektup 5.20, ss. 220 - 221 (Kral Teodorik'ten saio görevindeki Aliulfus'a, dromon filosu inşası için özel ve kamu mülkünden ahşap sağlanması ve gemi işleyen nehirlerde engellerin kaldırılması ile ilgili).

855 O'Donnell, Cassiodorus, s. 57.

856 Pryor ve Jeffreys, s. 14.

857 Kassiodorus'un edebi nedenlerle konudan ayrılma eğilimi diğer mektuplarda çok daha belirgindir. İlgili mektuplardan birinde Nil Nehri'nde taşımacılıktan bahsetmektedir. Diğer bir mektuplarda mitolojiden, Hıristiyan yazarlardan, kadim Roma'nın ileri gelenlerinden veya Ostrogotların soylu atalarından bahsetmektedir. Fakat Kassiodorus için, dromonlara dair gerçek bilgileri korumaktan ziyade, edebi yeteneğini sergilemenin daha önemli olduğu hissine kapılmamak elde değildir.

858 O'Donnell, Cassiodorus, s. 57.

Theodorik, anlaşıldığı kadarıyla okuyabilmekte ancak yazamamaktadır. Her ne kadar Rönesans aydınları onu; İtalya'nın Odovakar'ın ardından ikinci barbar kralı ve Boethius'un idamını emreden kaba saba savaşçı olarak görseler de gerçek daha karmaşıktır[859]. Dönemin diğer büyük aydını Kassiodorus ona çoğunlukla körü körüne sadık olmuş, onunla ilişkisi çok daha iyi olmuştur[860]. Kassiodorus'a, o zamanlar hiçbir ticari önemi olmayan, ücra bir dizi lagün adasından ibaret olan Venedik'ten bahsettiği için ileride tekrar değinilecektir[861]. Theodorik gerçekten İtalya'da yerli halk ile Ostrogotlar arasında huzurlu bir birlikte yaşama ihtimalinin mümkün olduğunu göstermiştir. Papalar ile ilişkilerini hep iyi tutmuştur[862]. Bizanslılar, İtalya'yı işgal ettikten sonra bu imajı bozmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Ravenna'da Jüstinyanus'a ait olarak bilinen eserlerin yarısı, Theodorik tarafından yapılan eserlerin renovasyonudur[863]. Şayet İtalya'daki garnizon birliklerini Franklar üzerine sevk

---

859 Theodorik kendi ölümünden bir sene önce, senatör ve hatip Boethius'u, Bizanslı yetkililer ile kendisine karşı bir ihtilal hazırladığından şüphelendiği diğer senatörlerin davasını üstlendiği için onlarla birlikte suçsuz olduğunu bildiği halde ibret olsun diye ölüme mahkûm etmiştir. Bu gerçekten kariyerinde kara bir lekedir. Frassetto, ss. 77-78; 338-339. Anicius Manlius Severinus Boethius, (yak. d. 480 – ö. 524/525) idamını beklerken kaleme aldığı Felsefenin Tesellisi adlı eseri ile çağının en önemli edebi ve felsefi yazarı olmuştur.

860 Martindale, PLRE 2, ss. 265 - 269 . Boethius'un çağdaşı Cassiodorus, 514 yılında konsül olmuş, 527 - 533 arasında magister officiorum makamına yani en üst sivil memuriyete yükselmiştir. Martindale, PLRE 2, ss. 265 - 266. 533 - 537 yılları arasında Theodahad ve Eylül 537'e dek Vitiges yönetimi altında praefectus praetorio olarak hizmet etmiş, yani Belisarius Roma'yı aldıktan sonra dahi bir süre Ostrogot hizmetinde kalmıştır. Martindale, PLRE 2, ss. 266 – 267. Quaestor palatii yani saray nazırı olduğu 507 - 511 yılları arasında derlediği mektupları gelecek kuşaklar için koruduğu bir nevi münşeat mecmuası olan çalışması Variae'i yazmıştır, buna daha sonra Ostrogot dönemi sonlarına doğru eklemeler yaparak 537 sonunda neşredecektir. Martindale, PLRE 2, s. 268.

Boethius (476 – 524/525), defalarca konsül seçilmiş, Ostrogot saray muhafızlarının ve devletin sivil idaresini yıllarca idare etmiştir. Geniş ailesi içinde 522 - 523 yıllarında işlenen bir dizi cinayet Theodorik'in Gotlar ve akraba kavimler arasında kurmaya çalıştığı ittifaklar sistemini sarsmakla kalmamış, İtalya'daki yönetime de huzursuzluk tohumları ekmiştir. Veliahtı olarak belirlemiş olduğu Eutharik'in 522 yılında aniden ölümü ile veraset krizi çıkmış, senatörler Albinus ve Boethius ve bazı arkabaları vatana ihanet suçundan hüküm giymiş, Konstantinopolis'e gönderdiği papa I. İoannes istediğ sonucu alamayınca ruhbanlar ile de ilişkileri bozulmuştur.

Nicholson, Cilt: 2, s. 1474. Başka bir zaman olsa hoşgörü ile yaklaşacağı durumlara karşı kararlı ve sert bir tutumla karşılık vermiştir. Akakius'un ifadeleri ile başlayıp neredeyse Theodorik'in tüm hükümdarlığı boyunca süren kiliseler ayrılığı sorunu, koyu bir Ortodoks ve monofizit karşıtı olan I. Jüstinus'un tahta geçmesi ile hızla çözülmüştür. Roma ve Konstantinopolis'in dini akidede birleşmesi, Ariusçu Ostrogot rejimi ve askeri personelini bu birliğin dışına itmiştir. Eskiden Konstantinopolis'le gizli haberleşme vakasını sorun etmeyecek Theodorik, senatör Albinus'u ajanlık suçu ile yargılanacağını ilan etmiştir. Dostunun davasını üstlenen Boethius tüm senatonun bir dereceye kadar 523'te ev hapsine konduğunda meşhur eserini yazmış, 524'te ise idam edilmiştir. Martindale, PLRE 2, ss. 233 – 236.

861 Abulafia Büyük Deniz, s. 291.

862 Frassetto, s. 338.

863 Hatta Ravenna'da Jüstinyanus'u tasvir ettiği sanılan bazı mozaiklerin Theodorik'in temsili resimleri olduğu anlaşılmıştır. Rosser, Dictionary, s. 387.

edebilecek kadar rahat bırakılırsa, Vizigot kavmi ile aralarındaki uzak akrabalık bağlarını yeni hanedan evlilikleri ile güçlendirdiği için iki krallığı Akdeniz'in yeni süper gücü olacak şekilde birleştirmesi olasıdır[864].

Theodorik, barbar olarak yaftalanamaz. Kurduğu devlet çağdaş barbar krallıklarından kesinlikle daha dinamiktir, siyaseten ve iktisaden daha güçlüdür. Ancak Variae'de ima edilen türden bir dromon filosu inşa edilmiş olsa bile, zamanın ekonomik ve demografik şartları, işler halde tutulmasını sağlayacak imkânları hiçbir devlete sağlayamaz[865]. Theodorik'in 526 yılındaki vefatından on yıl geçmişken Aralık 536'da Belisarius Roma'yı almıştır. Bu aşamada Kassiodorus'un tarif ettiği türden bir Ostrogot deniz gücünden eser olmadığı ortadadır. Ostrogot filosu ancak son büyük Ostrogot kralı Totila zamanında gerçekten Bizans ile rekabet edebilecek bir güç haline gelmiştir. Fakat denizcilik konusunda ilerlemek için Theodorik zamanında fırsat kaçırıldığı için Ostrogot donanması 552'deki nihai yenilgiden sonra ortadan kalkacak, ertesi sene ise Ostrogot Krallığı çökecektir.

2.1.10. Vitalianus İsyanı: Konstantinopolis Donanması ve Eyalet Filolarının İlk Mücadelesi

Sonuçta altıncı yüzyılın ilk çeyreğinde Ostrogotlar ve Bizanslılar denizde bir silahlanma yarışına girmişlerdir. Anastasius zamanında müdahale edilmezse Batı İmparatorluğu'nun yerini alabilecek durumda gözüken Ostrogot Krallığı'na yaptırım uygulamak için tekrardan bir donanma bir araya getirmiştir, böylece Anastasius Bizans donanmasının kurucusu olmuştur. Bu 100 gemilik donanmayı 508 yılında İtalya kıyılarını tahrip etmek üzere yollamıştır. Fakat donanmanın Bizans tarihindeki kalıcılığını perçinleyen esas olay, 513 – 515 Vitalianus isyanı olmuştur. Anlaşılan o ki Vitalianus imparatorun din politikasına tepki duyan Trakya eyaletlerinin kıyılarına dağıtılmış bu yüz parça donanmanın çoğunu 514 yılında katılmaya isyanına ikna

---

864 Frassetto, ss. 355-356.

865 Bizans, Batı Avrasya'daki en zengin eyaletler olan Mısır ve Mezopotamya'Nın yarısına sahiptir ve Akdeniz Havası'nda devlet gücü ve maliye açısından onunla boy ölçüşebilecek bir güç yoktur. Fakat ekonomi ve kaynaklara erişim açısından tek rakibi Sasani İmparatorluğu'dur. Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 139. Sasaniler, II. Hüsrev zamanına dek Akdeniz'e ve uğruna çok savaştıkları Gürcistan kıyısına ulaşamamışlardır. Dolayısıyla Akdeniz'de hiçbir donanmaları yoktur ancak Hinto Okyanusu'ndaki baskın güç Sasani donanmasıdır.

etmiştir. Vitalianus'un son safhada 200 gemilik mevcuda ulaşan donanmasına karşı Anastasius hemen denk bir deniz gücü ile karşılık verememiştir. Ertesi yıl Marinos'un komutasına verilen genişletilmiş imparatorluk donanması öncekilerden farklı bir karakterdedir. Başkent donanması eyaletlerdeki deniz güçleri ile ilk kez bu çarpışmalar sırasında karşı karşıya gelmektedir. Önceleri belli seferler için bir araya getirilen gemiler yerine, Bizans donanması artık düzenli filolar halinde ve sürekli bir donanma olacak şekilde örgütlenecektir ve Konstantinopolis donanmasının bu örgütlenme içerisindeki merkezi konumu bu olaylar ile öne çıkmaya başlamıştır[866]. Marinos dışında amirallerin isimlerini öğrenemesek de donanmanın Eski Roma zamanından beri kara kuvvetlerinden askerlerin emrine verilmesi uygulaması da değişmektedir. Aslında vergi memurluğundan yükselmiş, açıkça miafizit inançlı bir devlet görevlisi olan Marinos; "İoannes Malalas'a göre, (XVI, 16) 515 yılında isyancı Vitalinus'un o sırada Konstantinopolis'i kuşatmakta olan donanmasını yakmak için Atinalı filozof Proklos tarafından geliştirilmiş sülfürlü yanıcı malzemeleri kullanmıştır[867]". Donanma, başlangıçta Marinos gibi sadakati nedeniyle yükselmiş kişilere emanet edilecek, fakat altıncı yüzyılda zamanla kendi subay kadrolarına sahip olacaktır.

Vitalianus yarı Romalı yarı barbar soydan gelmektedir. Babası Patrikiolus ile birlikte 503 yılında Sasaniler ile savaşmıştır[868] ve 513 yılında Trakya'daki foederati yani barbar kökenli askerlerin komutanıdır[869]. İlk kez 513 yılında Anastasius'a karşı ayaklanmış ve hükümdarın ölümüne dek iktidarı için bir tehdit olarak kalmıştır. Anastasius'un giderek açık bir biçimde monofizit taraftarı politikalar izlemesi, bir dizi isyanın çıkmasına sebep olmuştur. Bu sırada 482'den beri süren Akakios taraftarı ayrılık sürmektedir[870]. Henotikon karşıtı isyancıların en önemlisi olan muhtemelen Got asıllı Vitalianus bile, Anastasius'a karşı değil, onun dini politikasına karşı isyan etmiştir. Tüm Roma ve Bizans tarihi boyunca ortaya çıkmış diğer isyancı komutanların aksine, kendisini imparator ilan etmeyerek özgün bir yol seçmiştir. Yalnızca İznik itikadının savunucusu rolüne bürünmüştür. Bu yüzden sonraki imparator Jüstinus

866 Gardiner, s. 90.
867 Nicholson, Cilt: 2, s. 964.
868 Büyük ihtimalle Got asıllı olan Patrikiolus 503 – 513 arasında comes foederatum görevini üstlenmiş, oğlunun istifade edeceği sadakatin temelini oluşturmuştur. Martindale, PLRE2, s. 837.
869 Martindale, PLRE2, s. 1171.
870 Norwich, Bizans I, s. 152. Kriz 484 yılında büyümüştür. Norwich, Bizans I, s. 159.

yenilen ama ele geçirilemeyen Vitalianus'u başkente davet edip unvanlarla onurlandıracaktır[871].

Ayaklanmasının görünen sebebi Anastasius'un foederatinin hakkı olan levazımat ve iaşeyi vermekten imtina etmesidir fakat kısa süre içerisinde Trakya ordusunun Bizans kökenli düzenli birlikleri de isyanına katılmıştır ve imparatora sadık kalan iki üst düzey subay öldürülmüştür[872]. Tam bu aşamada üzerlerine gönderilen kuvvetleri yenmişlerdir ve Moesia yani günümüzde Bulgaristan'a tekabül eden eyaletler tamamen isyancıların eline geçmiş, isyan dini bir karaktere bürünmeye başlamış ve imparatorluğun farz olunan miafizit eğilimlerine tepkili yerli Romalı halktan da destek görmeye başlamıştır[873]. Bu aşamadan sonra Anastasius, Vitalianus'un eski hamilerini elçi olarak göndermiştir fakat Vitalianus artık isyanın amacının "Trakya ordusu için adaletin temini, Ortodoks inancına ve Anastasius'a karşı patrik Makedonius'a destek" olduğunu ifade etmektedir[874]. 507 yılında ilk emareleri görülmüş Trisagion krizi bu aşamada şiddetlenmektedir. İmparatorun konumu 512 yılında başkentte bile tehlike altındadır[875]. Bu olaylar için en iyi kaynağımız çevirisi dipnotta bulunan Markellinus'tur[876]. Teofanes de Bakırköy'ü (Hebdomon) ele geçirerek kendisine üs olarak seçmiş olduğunu teyit etmektedir[877].

İmparatorun taahhütler vermesi ile Vitalianus'un emrindeki askerler 513'te yalnızca 8 gün sonra Konstantinopolis yakınlarından çekilmiş, fakat imparator

871 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182.

872 Martindale, PLRE2, s. 1172.

873 Theophanes, A.M. 6005, ss. 238 - 239.

874 Martindale, PLRE2, s. 1172; Vasiliev, ss. 137 – 138.

875 "Kilise literatüründeki üç defa kutsal, Trisagion ilahisinin monofizitçe bir tamamlanması yüzünden 512 yılında İstanbul'da neredeyse Anastasius'un tahtına mal olacak bir ihtilal patlak verdi. … Tehlikenin en büyük olduğu anlarda taviz vermeyi kararlaştıran imparator her seferinde, durum yumuşar yumuşamaz eski siyasetine dönüyor ve devlet böylece içinde olduğu heyecan atmosferinden bir türlü kurtulamıyordu. … Uzakta bulunan Suriye ve Mısır'ın devamlılığı çok şüpheli memnuniyeti, devletin asıl çekirdek ülkelerinin daimi bir tedirginliği ile satın alınmıştı". Ostrogorsky, s. 62.

876 "1. Bir İskit olan Vitalianus, üç günde toplanan altmış binden fazla Romalı süvari ve piyadeyi alarak Hebdomon denilen yere gitti ve orada kamp kurdu. Birliklerini bir denizden diğerine yerleştirdikten sonra, imparator Anastasius tarafından sebepsiz yere sürgün edilen şehrin piskoposu Makedonius adına Konstantinopolis'e yaklaştığını iddia ederken, tek bir adamı kaybetmeden (denildiği gibi) Altın Kapı'ya kadar ilerledi. Daha sonra, vekili Theodorus aracılığıyla Anastasius'un bahaneleri ve yalanları tarafından yanıltılmış ve kandırılmış, şehre ulaştıktan sonraki sekizinci gün ayrılmıştır. 2. Vitalianus, gece vakti Moesia'daki Odyssus şehrine kurnazca geldi. 3. Vitalianus, askerliğin dayanıklı bir ustasından ziyade yumuşak [bir adam olan] Kyrillus'u iki cariye arasında uyurken buldu ve dışarı çıkardığında onu bir Got bıçağıyla katletti ve kendisini Anastasius Caesar'ın düşmanı olarak hem alenen hem de açıkça ifşa etti". Markellinus Comes, ss. 37 – 38, (1 Eylül 513- 31 Ağustos 514).

877 Theophanes, A.M. 6006, s. 244.

sözünden dönmüş, isyancılara karşı gönderdiği komutanı Kyrillus ile birkaç sonuçsuz çarpışma yaşanmış, akabinde Vitalianus ikna ve rüşvetle Varna'daki karargahına girdiği rakibi Kyrillus'u sonraki sene öldürmüştür[878]. İmparatorun yeğeni Hypatius'un komutasındaki ordu da başarısız olmuştur, yenilen ordunun subayları esir alınmıştır[879].

514 yılında Vitalianus'un elinde ilk kez bir deniz gücü olduğu için başkenti gerçekten tehdit edebilecek konumdadır. Bu filonun, Ostrogot kralı Theodorik'in kurmakta olduğu donanmayı Bizans kıyılarına yapılacak akınlardan caydırmak için Balkanların batı kıyılarında konuşlandırılmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Ege'de bulunan gemi baraka ve rampaları da son yıllarda Anastasius tarafından yenilenmiştir. Vitalianus bu yüzden sadece sivil gemilere sahip olmamalıdır. Kendisine katılan bir filoyu ve süvari birliklerini önden göndermiş, akabinde kendisi de ikinci kez Konstantinopolis önlerine varmıştır. Bir kez daha en iyi kaynak Markellinus'tur[880]. Kara ve deniz güçlerini sevk ve idare etmek için üssünü İstinye'ye (Sosthenion) kurmuştur. Fakat bu defa Anastasius'un onunla müzakere etmek için senatörleri göndermesi, Hypatius'un fidyesini tekrar ödemesi ve ikisinin de karşılıklı yeminler etmesi üzerine bu defa imparatorun iyi niyetine güvenmiştir. Ayrıca 514 – 515 yıllarında Vitalianus'un Trakya orduları üzerindeki fiili komutası hukuki olarak da tanınmıştır. Tüm bunlara karşın imparator aslında Vitalianus'a karşı samimi değildir[881]. Papa Hormisdas hem Anastasius hem de Vitalianus ile yazışmıştır, fakat

878 Başkent yakınlarında 513 yılında bir çarpışma gerçekleşmemiştir, zira Vitalianus henüz başkenti tehdit edecek imkânlara, özellikle deniz gücüne sahip olmadığının farkındadır.

879 Vitalianus'un diğer birlikleri Hypatius için gönderilen yüklü miktardaki fidyeyi ele geçirdikleri için Hypatius aşağılamalara maruz kalarak 514 yılında tekrar fidye gönderilene dek esir kalacaktır. Martindale, PLRE2, s. 1173. Hypatius, Nika ayaklanmaları sırasında Justinyanus'a karşı meşru imparator adayı olarak görülerek kendi rızası dışında imparator olarak ilan edilmiştir. Justinyanus onu bağışlamak istese de Theodora'nın görüşüne uyularak idam edilecektir. Potter, ss. 162 – 163.

880 "1. Hormisdas, Roma kilisesi'nin ellinci piskoposu olarak atandı ve dokuz yıl yaşadı. 2. Aynı Vitalianus, imparator Anastasius'un daha acımasız bir düşmanı haline geldi, çünkü süvarileri öne gönderilip silahlı botları sol kıyıdan indirildiğinde, kendisi silahlı piyadeleriyle çevrili Sosthenium [İstinye] malikanesine girdi ve tüm bölgenin sarayını kendi üssü olarak devraldı. 3. Senatörler, onunla barış şartları hazırlamak için Sezar'dan [Anastasius] Vitalianus'a gönderildi, O sırada Sozopolis'te Uranius ile birlikte esir alınmış olan Hypatius'un bedeli olarak kraliyet harçlarını saymadan dokuz yüz pound altını kabul etti - bin yüz pound, kendi adamları tarafından kendisine teklif edilmişti.. 4. Vitalianus, Trakya askeriyesinin efendisi oldu ve esir edip ve zincire vurduğu Hypatius'u Acrae kalesinde amcasına geri gönderdi". Marcellinus Comes, s. 38, (1 Eylül 514 - 31 Ağustos 515).

881 Teofanes, Anastasius'u bu noktada açıkça eleştirmekte ve dini açıdan sapkın saydığı imparatoru lanetlemektedir: "Tüm insanlar ve senato Anastasius'a açıkça yalancı şahit olarak sövmüştür. Fakat bu hukuksuz adam, utanmaz bir biçimde imparatorun yalancı yemin etmesine ve gerektiğinde yalan söylemesine hükmeden bir yasa olduğunu belirtmiştir". Theophanes, A.M. 6006, s. 243.

515 yılı geldiğinde Anastasius hâlâ Roma'da toplanacak konsile dair verdiği sözler konusunda somut bir adım atmamaktadır[882].

İmparatorun kendisini oyaladığı belli olunca Vitalianus 515 sefer mevsiminde de Konstantinopolis önlerine gelmiştir[883]. Markellinus şüphe uyandıracak bir tercihle bu yıl Vitalianus'tan hiç bahsetmemektedir. Aynı şekilde Teofanes yıl hesabını karıştırdığı için, bir sonraki yıl için verdiği, normal yıllık girdisinden çok kısa olan metnindeki bilgiler aslında Vitalianus'un geri çekildiği döneme aittir[884]. Hem Teofanes hem de olayları yaşamış olan Markellinus; Marinos'un emrinde başkent filosunun isyancı donamayı yenmesine değinmemekte, hatta isyancıların akıbetinden hiç bahsetmemektedir[885]. Vitalianus adeta yenilgiye uğramadan başkentten uzaklaşmış gibi bir anlatım ortaya çıkmaktadır. Fakat her ikisi de Vitalianus'un sonraki imparator Justinus zamanında magister militum ilan edilmesini göz ardı edememiştir. Bu senenin gelişmelerini yalnızca Justinyanus devri tarihçisi Malalas aktarmaktadır:

> *Filozof Proklos imparatorun huzurundayken Suriyeli Marinos'a 'Bu size verdiğimi alın ve Vitalianus'a karşı koyun' dedi. Ve filozof element halinde kükürt olarak bilinen şeyin büyük bir miktarda getirilmesini ve öğütülerek ince toz haline getirilmesini emretti. Bunu, 'Bundan, bir bina ya da bir gemi, her nereye biraz atarsan at, gün doğumundan sonra, bina veya gemi derhal alev alacak ve ateş tarafından imha edilecek' sözleriyle Marinos'a verdi*[886].

İmparatorluk güçlerine zafer kazandıran ateşli silahı sağlayan kişi olan Proklos, aslında Atina okulu filozofudur[887]. Atina okulunun yetiştirdiği son büyük alimidir. Esas olarak fen bilimleri ile değil Yeni Platonculuk felsefesi ile ilgilenmiştir[888]. Başkent donanmasının ismini bildiğimiz ilk amirali ise Suriyeli Marinos'tur[889].

---

882 Bu dönemde Vitalianus gücünün zirvesindedir. Yalnızca papa değil, Burgonyalılar gibi yabancı halklar da Konstantinopolis yerine Vitalianus'un yardımını talep etmektedir. Martindale, PLRE2, ss. 1173 - 1174.

883 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182.

884 "Bu sene Anastasius'un yalancı şahitliğine öfkelenen Vitalianus; Anastasius'un altındaki kuvvetlere ve ulusun geri kalanına, öldürerek, yağmalayarak ve insanların silahlarını alarak, çok zarar vermiştir. Nihai bir hakaret olarak her askeri tek bir follise satmıştır". Theophanes, A.M. 6007, ss. 244 – 245. Teofanes'in bu yıl için tüm yazdıkları bu kadardır. Follis en küçük Bizans para birimidir. Eserin modern tercümesinde bunun 514 veya 515 senesi olayları ile ilgili olduğu, monofizitlerin Vitalianus'un nihai yenilgisini dahi şanlı bir zafer olarak görmesinin Teofanes'in konuyu geçiştirmesine neden olduğu belirtilmektedir. Theophanes, s. 245, Not 1.

885 Theophanes, A.M. 6008, ss. 245 – 246.

886 Malalas, s. 226 (Kitap 16, Bab 16).

887 "Hâlâ paganlığa hoşgörüyle bakılmasından umudunu kesmemiş" bir filozoftur ki, bu silahın Eskiçağ gelenekleri ile olan canlı bağlantılarını vurgulamaktadır. Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a İ.S. Beşinci Yüzyıl**, çev. Z. Zühre İlkgelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 182.

888 Nicholson, Cilt: 2, s. 1236.

889 Süryani Marinus, başarılı bir devlet memuru iken, çalışkanlığı ve zekâsı ile yükselerek Anastasius'un en güvendiği yardımcısı haline gelmiştir. Kariyeri finansal konulara bakan Scrinia

Suriye'deki Apamea'dan Konstantinopolis'e gelmiş, tahta çıkmadan saray görevlisi olduğu zamanlardan beri Anastasius ile tanışıklığı olan çok kültürlü bir devlet görevlisidir.

Konstantinopolis surları önünde yapılan deniz savaşı, Vitalianus'un gücünün kırıldığı dönüm noktası olmuştur[890]. 515 yılının Temmuz ayında gerçekleşen bu savaşta, imparatorluk donanmasının elinde, ilk kez bir ateşli silah vardır. Malalas, Proklos'un verdiği maddenin sadece toz haline getirilmiş, element halindeki kükürt olduğunu aktarmaktadır. Bu anlatıma göre kükürt bazı madde, gece yakılmak istenen gemilere konulmuştur ve bu toz, güneş ışığı ile kendiliğinden ateş almaktadır: "Deniz savaşı orada günün üçüncü saatinde gerçekleşti[891]. Aniden, asi Vitalian'ın tüm gemileri tutuştu ve ateş aldı ve ona katılan Got, Hun ve İskit askerleri ile birlikte Boğaz'ın dibine battı[892]".

Ancak sadece kükürtten oluşan bir toz, bu etkiyi göstermeyecektir. Bu altıncı yüzyıl kroniğinde kükürde yapılan vurgu, modern araştırmacıların Kallinikos'un bulduğu yanıcı silahın bileşiminde de kükürt bulunduğunu varsaymalarına yol açmıştır. Yedinci yüzyıldan kalan kaynaklarda kükürt hiçbir şekilde belirtilmiş değildir. Haldon'ın konuya ilişkin son araştırması, Rum ateşinin bir silah olarak etkin olabilmesi için kükürdün şart olmadığını göstermiştir.

Vitalian ile Anastasius'un donanma komutanı Marinos arasında Haliç'te gerçekleşen bu savaşın gerçekleştiği yer, oldukça net belirtilmiştir[893]. Modern arkeoloji sayesinde bazı kanıtlar elde edilebilme ihtimali vardır. Kesinlikle Rum ateşi ile aynı şey olmadığı açıktır, çünkü pompa sistemi veya bir sıvı yoktur. Ancak onun keşfine giden yolda atılmış bir adım gibi gözükmektedir. Proklos'un kimyasalı, cevaplardan çok yeni sorulara neden olmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun henüz beşinci yüzyılda denizde bir ateşli silaha sahip olmadığını kesin bir şekilde

---

kaleminde geçmiştir, vergi ve sivil maliye konularını düzenleyen vindex ofisinin kurulmasına önayak olmuştur. Akabinde Vitalianus başkenti karadan ve denizden kuşattığında başkent donanmasının başına getirilerek isyan eden eyaletlerden toplanmış gemileri yakmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 964. Malalas'ın aktardığına göre bu iş için Atinalı putperest filozof Proklos ona sülfür bazlı bir malzeme sağlamıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1236.

890 Kahraman, Ali Doruk Tarihte Rum ateşi Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı, ss. 81 - 83, 90, 179.

891 Bu ifade, günün şafaktan sonraki üçüncü saati anlamına gelmektedir.

892 Malalas, s. 227.

893 Bizans ve erken Ortaçağ için olağandışı şekilde net belirtilmiştir. Haliç'in ağzında Galata açıklarındadır. Bu tez çalışmasında incelenecek son hükümdar olan III. Leo zamanına kadar Haliç ağzına zincir gerildiğine dair bir emare yoktur.

söyleyebiliriz. Ancak altıncı yüzyılda Proklos'un buluşu bir kereliğine, tüm Konstantinopolis halkının gözü önünde denizde ateşli salahların neler yapabileceğini göstermiştir.

Zuckerman ve Karatolios toz kükürt olduğu söylenen bu yanıcı maddenin Rum ateşinin erken bir formu olduğunu düşünmektedir[894]. Yunanistan'da Rum ateşi konusunu en son ele alan yazar olan Konstantinos Karatolios'un yerleşik görüşlere meydan okuyan iddiası, Rum ateşinin bir çeşidinin Konstantinopolis'in ilk Arap kuşatması öncesinde mevcut olduğunu yolundadır. Ancak bu önemli iddiayı doğrulamak ve eski paradigmayı tamamen yıkmak ne yazık ki eldeki kaynaklarla kesin olarak mümkün değildir. Fakat sualtı arkeolojisi gibi alanlar pek zamanla bu konuyu aydınlatma umudu vermektedir[895]. Karatolios; 468'daki operasyonlara değinmemiştir. Operasyon, ateş gemilerinin donanma tarafından kullanımının ne kadar etkili olabileceğinin Romalılar tarafından görülmesi açısından önemlidir. Vandallar tarafından kullanılan aslında yepyeni bir teknik değildir. Fakat ateş gemilerinin elverişli rüzgâr kullanım ve ardından gelen Vandal saldırısı başarılı olmuştur. Bu operasyon, donanmada ateşli silah kullanımının önemini Rum ateşi geliştirilene kadar yönetici zümrelerin zihninde canlı kılmıştır. Asıl önemli nokta, Proklos gibi kişiler vasıtasıyla ile ateşli silahlara ilişkin bilgi birikiminin aktarılmış olduğudur. Eskiçağ ve Ortaçağ arasında, ateşli silah bilgi birikimi konusunda bir kopuş yoktur.

Eğer silah Karatolios'un iddia ettiği gibi tek bir devrimsel buluş değil de, kademeli bir evrim sonucu ortaya çıktıysa, Geç Roma devrinin bu son dev askeri girişiminin başarısızlığı nesillerce zihinlerde kalmış olmalıdır. Şayet Rum ateşi gerçekten Heraklius hanedanı mensubu IV. Konstantinus dönemindeki Arap kuşatmasında ilk kez kullanım görmüş ise, ailesinin Vandallardan geri alınan bölgeden gelmiş olması önemli bir ayrıntıdır. İmparator Heraklius bu hanedanın kurucusudur.

---

894 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 60; Konstantinos Karatolios, **Greek Fire and its Contribution to Byzantine Might**, çev. Leonard G. Meahim, Amazon, Lulu Press, 2. Baskı, 2015, e-kitap, Loc. 417 – 475.

895 Ali Doruk Kahraman, "Kitap Tanıtımı: Konstantinos Karatolios , Greek Fire and its Contribution to Byzantine Might, Çeviren: Leonard G. Meahim, Amazon, Lulu Press, 2. Baskı, 2015", **History Studies, International Journal of History**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2015.
http://www.historystudies.net/?sayfa=dergiayrinti&no=665&icerik=konstantinos-karatolios-greek-fire-and-its-contribution-to-byzantine-might-ceviren-leonard-g-meahim-amazon-lulu-press-2-baski-2015&kategori=tarih (02.03.2022)

Onun adaşı olan babasının, Jüstinyanus'un geri kazandığı Kartaca'nın askeri valisi[896] olduğu ve hanedanın Kuzey Afrikalı olduğu hatırlatılmalıdır. 468'den Belisarius'un başarılı seferine kadar geçen sürede, Afrika eyaletindeki Romalı halk Ariusçu Vandallar altında ağır baskılar görmüştür[897]. Şüphesiz bu deneyimlerin sebebi olan 468 yenilgisi, Heraklius hanedanının hatıralarında özel bir yer tutmaktadır.

Büyük Aydınlanma tarihçisi Gibbon'ın ifadesi ile ise, Anastasius ve Theodorik arasındaki savaşın sebebi esas olarak kıskançlıktır[898]. Anastasius'un 27 yıl sürecek yönetimi, "bir imparatorun kızı, anası ve dulu niteliği ile" Ariadne'nin onunla evlenmesinden başka meşru bir sebebe dayanmamaktadır, fakat karakterini ve yeteneklerini takdir eden halkın "bildiğiniz gibi saltanat sürün tezahüratları" ile başlayan saltanatı[899], altıncı yüzyıl başlarında başkent halkını kızdıran dini hoşgörü politikaları nedeniyle nefrete dönmüştür. Popülaritesi, 512 yılında isyanın eşiğindeki halka hipodromda taç ve mor giysilerini bıraktığı seslenişinden önce en alt seviyeye inmiştir. Fakat halkı karşısına alıp eğer istedikleri gerçekten bu ise o gün yönetimi bırakacağı restini çekmesi ve halkın ekonomiyi düzeltmiş ve pek çok reformla hayatlarını iyileştirmiş imparatoru indirmeye hazır olmadıklarını, yalnızca tavizler istediklerini göstermiştir. Hemen ertesi sene başlayan Vitalinus isyanı sırasında Konstantinopolis halkı imparatoru tamamen desteklemeseler de kapıları açmamışlardır.

Öte yandan Ostrogotlar arasında en soylu aile olan Amal Hanedanı'ndan gelen, başta yönetimi altına giren Romalı halkın tepkisini, iç huzuru sağlamada ve yönetimde gösterdiği beceri sayesinde geniş tabana yayılan bir desteğe dönüştüren Büyük Theodorik (d. 451 veya 453/454 – ö. 526), başka hiçbir bir barbar kralın göstermediği ileri görüşlü bir devlet adamlığı sergilemektedir[900]. "Kılıcını kınına koymasını başaran az görülmüş, övülmeye değer bir hükümdar" olarak "otuz üç yıl süren saltanatı yurtiçi yönetim titizlikleriyle" geçmiştir[901].

---

896 Eksarkhos denilen bu makamdaki kişiler, sonraki thema strategosları gibi, askeri ve sivil yetkileri ellerinde toplayan özel valilerdir.

897 Frassetto, ss. 40-41. Ariusçular tarafından şehit edilen Hıristiyan azizler de vardır.

898 Gibbon, Bizans -I Cilt IV, ss. 8-9, 19-20.

899 Gibbon, Bizans -I Cilt IV, ss. 8-9.

900 Frassetto, ss. 335 – 336.

901 Gibbon, Bizans -I Cilt IV, s. 19.

Her ne kadar diğer politikaları Bizans için net kazanımlar getirmişse de dini açıdan Anastasius'un politikalarının monofizitlere örgütlenmelerini tamamlama zamanı verdiğini ve birlik sağlama teşebbüslerini reddetmek için fırsat sağladığını inkâr etmek zordur. Devletin özellikle Suriye ve Mısır eyaletlerinin monofizit bir blok oluşturması, sonraki yüzyılların gelişmelerinin hazırlayıcısı olmuştur[902]. Bu eyaletlerde ilk kez Palmira İmparatorluğu zamanında üçüncü yüzyılda açığa çıkmış olan ve imparatorluğun Romalı kimliğinden farklı bir kimlik haline gelmesi Tetrarhia döneminde zorluklarla önlenmiş olan merkezkaç güçler, bu sefer mezhepsel bir suret altında yeniden açığa çıkmaktadır. Üstelik bu kez sorunlar Palmira'yı geri almakla çözülemeyecek kadar karmaşık sosyopolitik bir çıkmaz haline gelmektedir ve İslam fetihlerine kadar da böyle kalacaklardır.

Buna mukabil olarak, İtalya'da Roma piskoposluğu makamı için iki aday mücadele etmektedir. Monofizitler, İtalya'da ve Roma kentinde neredeyse hiç varlık gösterememişlerdir. Buralardaki halkın çoğunluğu, katı bir şekilde İznik itikadına bağlı ve kendi meseleleri olmayan monofizitlerle uzlaşmayı reddeden bir tavırdadır. Fakat Ostrogot idaresi altında olsalar dahi, Konstantinopolis ile dayanışma göstermeyi görev bilen nüfuz sahibi bir zümre de mevcuttur. Özellikle eğitimli seçkinler, Bizans idaresinin monofizitlerle uzlaşmak için uğraştığını, 482'de Zeno'nun maiyeti tarafından geliştirilmiş olan ve Anastasius'un hararetle kabul ettirmeye çalıştığı Henotikon'u hangi sebeplerle ortaya konduğunu anlamaktadırlar. Bu zümrenin ve Anastasius'un papalık için adayı olan Symmachus 498'de Roma piskoposu olmuştur. Ancak onun yerine 514 yılında tüm bu yaklaşımlara karşı olan Hormisdas'ın gelmesi,

902 Zamanın genel meyilleri, ne yazık ki baskı ile dini birlik sağlamak dışında farklı ve kapsayıcı politikalara pek açık kapı bırakmamaktadır. Kapsayıcı politikalar uygulamak isteyen hükümdarlar er geç tutucu iki karşıt bloğu da memnun edemedikleri için sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Anastasisus da toplum nezdinde tarafsız kalmak için uğraşmış olmasına karşın tarafsızlığın çözüm getirmediğini gördüğü, yaşı ilerlediği için çok geç olmadan bu konuda harekete geçmek istediği ve kendi meyli o yönde olduğu için tercihini açık etmiştir. Bu şartlar altında hükümdarların genellikle yakın çevrelerindeki sertlik yanlısı devlet görevlerini dinlemiş olmaları şaşırtıcı değildir. Büyük Konstantinus'tan I. Jüstinus'a kadar birbirini takip eden imparatorlar birbirlerinin dini politikalarını tersine çevirdikleri için çözümsüzlük büyümüş, bu arada barbar kavimler de Romalılar ile farklı mezheplere girmişlerdir. Ancak başta Konstantinopolis halkı olmak üzere batıdaki eyaletlerin baskın bir şekilde monofizitlere karşı taviz olarak gördüğü politikalara karşı çıkması ile doğu eyaletlerindeki huzursuzluğun bir miktar dinmesi arasında bir denge tutturulamamıştır.

Konstantinopolis'in Roma piskoposluğu ve İtalya'daki Romalı tebaa ile uzlaşma çabalarının çökmesi anlamına gelmiştir[903].

Anastasius bu süreçte temkinli ve sakin davranmayı sürdürse, Roma'da yeniden Konstantinopolis yanlısı zümrenin üstün gelebilmesi mümkün gözükmektedir[904]. Mesela Zeno'nun zamanından beri destekçi kazanmakta olan Henotikon, Gazze doğumlu, Midilli piskoposu ve Markianus, Leo, Zeno devirlerini Mısır odaklı anlatan Kilise Tarihi eserinin yazarı Midillili Zacharias (yak. 465 – 536 sonrası) tarafından da desteklenmiştir[905]. Bu dönemde böyle uzlaşmacı bir anlayış Doğu Akdeniz'de destek bulmakta, ancak Batı Akdeniz'de sadece tepkilere sebep olmaktadır. Theodorik ile mücadele etmek namına Güney İtalya'daki Romalı bölgeleri yeni kurduğu Bizans donanmasına yağmalatması, İtalya'da kamuoyu görüşünün kalıcı şekilde kendisine karşı dönmesine sebep olmuştur. Aynı sebepten, Jüstinyanus devrinde Bizans orduları İtalya'ya ayak bastıklarında, Kuzey Afrika'da gördükleri sıcak karşılamayı bulamayacaklardır. Anastasius'un Bizans donanmasını İtalya'nın Romalı halkının aleyhine kullanmayı seçmesinin uzun soluklu ve olumsuz sonuçları olacaktır.

Dönemin dini çekişmeleri ve bu konuda Anastasius'un ölümünden sonra yaşamış tarihçilerin ve ruhbanların onun yazdıkları bir yana bırakılırsa; Anastasius devri Bizans ekonomisinin kötü gidişatının tersine döndüğü, nüfusun hızla arttığı ve Bizans donanmasının yeninden doğduğu devir olmuştur. Bu donanmayı sadece isyancılara ve Ostrogot Krallığı'na karşı sonuçsuz bir mücadelede kullanmış olması, Bizans donanmasını ihdas eden ve sadece Mısır'dan tahıl sevkiyat konvoylarına eşlik etmekten çok daha fazlasını yapabilecek şekilde teşkilatlandıran imparator olduğu gerçeğini gölgelemez.

---

903 Nicholson, Cilt: 2, s. 1474. Bu işten en büyük çıkarı olan, Symmachus'u destekleyerek Konstantinopolis ve Roma arasında dini uzlaşmayı önleyen Ostrogot kralı Theodorik olmuştur.

904 Öte yandan İtalya'dan daha zengin ve doğrudan Bizans idaresi altında bulunan zengin doğu eyaletlerinde Süryani ve Kopt din adamları, dil ve dini gelenek bakımından ayrı bir yapılanma oluşturmakta çok hızlı ilerlemeler kaydetmektedirler. Her iki Got ulusunun birleşmesi önlenmelidir. Ancak doğu eyaletlerinde sorun çıkmaması için uzlaşmacı bir politika da bu bölgeleri Konstantinopolis'e daha sağlam bağlayacaktır. Her iki politika da akılcıdır.

905 Zacharias devrin en önemli ruhbanlarından İskenderiye patriği Petrus Mongus'un duruşunu destekleyen daha geniş bir grubun parçasıdır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1605 - 1606.

2.2. I. JÜSTİNYANUS'UN ÖLÜMÜNE KADAR JÜSTİNYANUS HANEDANI: AKDENİZ HAKİMİYETİNİN YENİDEN TESİS EDİLMESİ

2.2.1. I. Jüstinus Devri: Bizans Donanmasının Kızıldeniz Operasyonları ve Yemen'de Sasani Bizans Vekalet Savaşlarının Başlangıcı

Anastasius'un 518 yılında ölümü ile Leo Hanedanı da sona ermiştir[906]. Tahta kimin geçeceği konusunda nasıl bir yol izleneceği belirsizdir ve Ariadne de öldüğü için hanedanın bir damatla devam etmesi de artık mümkün değildir[907]. Anastasius'un hiç gayri meşru olmayan bir çocuğu olmamıştır, kendisini hâlâ bazı mensupları hayatta olan Theodosius Hanedanı için bir nevi mütevelli olarak görmüş olduğu anlaşılmaktadır, dolayısıyla 27 yıl süren uzun hükümdarlığı boyunca kendi yeğenlerinin tahta çıkması için hiçbir girişimde bulunmamıştır[908]. Vitalianus tarafından esir alınıp 514'te yüklü bir fidye karşılığı serbest bırakılan Hypatius ve diğer yeğenleri, Jüstinyanus zamanında Nika İsyanı'nda yeniden gündeme gelecektir.

Saray muhafızlarının başı olan Jüstinus'a, ordunun desteğinin ve özgün konumunun kendisine verdiği imkânlar nedeniyle Konstantinopolisli seçkin hizipler arasında el değiştirmesi amacıyla toplanan rüşvet parası teslim edilmiştir. O da parayı ordu mensupları ve hipodrom takımları arasındaki kendi destekçilerine dağıtmak suretiyle, kendisine hipodromda imparator olarak tezahürat yaptırtmış, böylece 60'lı yaşlarının ortasında kurnazlığı sayesinde tahta geçmeyi başarmıştır.

I. Jüstinus (hük. 518-527)[909], neredeyse Anastasius'un tüm politikalarını ters çevirmeyi kendisine görev edinir. Aslında tahta çıkmayı başarmasında kendisini

---

906 "518 yılında ölmüş ve Kutsal Havariler Kilisesi'nde Araidne'nin yanına gömülmüştür". Nicholson, Cilt: 1, s. 69. Anastasius'u hanedana bağlayan Ariadne, I. Leo'nun kızıdır ve 515 yılında ölmüştür.

907 Evvelki imparator I. Leo'nun kızı Ariadne'nin ilk eşi Zeno 491 yılında ölmüştür. Anastasius'u tahta çıkarmıştır. İmparatoriçe Ariadne ise 515 yılında ölecektir. Frassetto, s. 377-378.

908 Hypatius o sırada Antakya'da ordusunun başında olduğu için Konstantinopolis'teki tüm askerlerin saygı duyduğu yaşlı Jüstinus fırsatı kaçırmamıştır. Dikici, ss. 121 – 122; Norwich, Bizans I, ss. 158 – 159.

909 Martindale, PLRE 2, ss. 648-650. Jüstinyanus Hanedanı, I. Jüstinus'un, imparatorluk muhafızlarına girdikten sonra, Büyük Jüstinyanus da dahil tüm ailesini peyderpey Niş yakınlarındaki Bederiana'dan başkente getirmesine dayanmaktadır. Martindale, PLRE 2, s. 648. Jüstinus kendisi yaklaşık 470 civarında başkente göç etmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1082

destekleyen ruhbanları ve Trakya ordularını bu vaatle yanına çekmiştir[910]. Hemen 519 yılında Henotikon'u resmen yürürlükten kaldırılır ve tüm miafizitler devlet kadrolarından atılırken Bizans donanmasının ilk amirali Marinos da emekli edilmiş, donanma başsız kalmıştır[911]. Bu yaklaşımı, I. Jüstinus'un 9 yıllık hükümdarlığı boyunca donanmayı çürümeye terk etmeye niyetli olduğu iddiasını desteklemektedir. Anastasius'un donanmasını bu dönemde yok olmaktan yeğeni Jüstinyanus'un müdahalesi kurtaracaktır. Yeni imparatorun Anastasius'un saray muhafızlarının başı olarak doğru zamanda doğru yerde olmak ve tavizsiz bir Ortodoks olarak bilinmek dışında hiçbir vasfı yoktur[912]. Tahta çıktığı sıra patrikios unvanı bile taşımamaktadır[913]. Okuryazar olmayan ilk Bizans imparatorudur[914]. Fakat ordu, Anastasius'un tahtta kalmasını sağlamış olan donanma ile bir rekabet halindedir ve ordu tarafından sevilen I. Jüstinus'un bu yüzden de başkent donanmasına iyi bakmamaktadır. Önceki imparatorun miafizit eğilimleri bilinen Yeşiller hipodrom grubundan çok sayıda Konstantinopolisli kişiyi de donanmada istihdam etmesi I. Jüstinus'un donanmaya mesafeli durmasının bir diğer nedenidir. Dini açıdan hoşgörüsüz olan Jüstinus döneminde "Bizans'ta Ariusçulara yapılan zulüm zirveye ulaşmıştır[915]".

I. Jüstinus döneminde Bizans donanmasının tek kayda değer operasyonu, hakkında fazla bir bilgi edinilemeyen Yemen operasyonudur. Sina ile Arabistan yarımadaları arasındaki körfezde bulunan Eyle (Akabe veya Elath) limanında üslenmiş ve daha sonraki kaynaklardan Mısır vasıtasıyla doğrudan imparatora bağlı olduğunu öğreneceğimiz bu Bizans filosu; Kızıldeniz'de ve Müslümanlık öncesi siyasi ortam

---

910 Başkentin monofizit karşıtı politikalarına kulak vermesi, Sasaniler ile çıkacak sorunlarda zorluk yaratacaktır.

911 İddiaya göre 519 yılında Suriyeli Marinos, onu makamından alan I. Jüstinus'un hayat hikayesini bir hamama fresko olarak işlettirmiştir". 512 - 515 yılları arasında ve tekrar 519 yılında Preafectus Praetorio makamına yükseltilmiş ama Jüstinyanus Hanedanı'nın gözünden düşmüş ve bir daha herhangi bir göreve getirilmemiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 964. Kazhdan, Marinos'un kendisinin hamamı tezhip ettiğini anlatmaktadır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1082. Preafectus Praetorio görevinde olduğu için Teofanes ve Markellinus onu tamamen tarihlerden çıkaramamışlardır. Martindale, PLRE 2, ss. 1250 - 1251. I. Jüstinus açıkça miafizitlere karşı bir politika izlemiş, Anastasius'un aksine Ostrogot ittifakından uzaklaştırılmış Vandal Thrasamund ile ilişkileri de yeniden bozmuştur. Morrisson, s. 46.

912 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1082; Martindale, PLRE 2, ss. 648 – 649; Nicholson, Cilt: 2, s. 845.

913 Martindale, PLRE 2, s. 651.

914 Martindale, PLRE 2, ss. 650.

915 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1082.

üzerinde önemli siyasi sonuçları olacak bir operasyon için Etiyopya'nın monofizit Hıristiyan Aksum kralı Kaleb'in (hük. 512 – 540) birliklerini Musevi etkisinin Hıristiyan etkisinden çok daha güçlü olduğu Yemen'in işgali için karşıya geçirmiştir[916]. Yemen, 4. ve 5. yüzyıllarda Arap Yarımadası'nın Hint ticaretini kontrol eden en zengin kısmıdır, Sasani sınırlarını, Yemame'deki Sasani müttefiklerini ve bazen deniz akınları ile İran'ın kendisini yağmalamaktadırlar. Zu Nuvas (hük. 515/517 – 523/525) denilen Musevi Himyar kralı yerli Hıristiyanlara baskı uygulamakta ve Sasani desteği ile Kızıldeniz'de Etiyopya ve Bizans ticari çıkarlarını tehdit etmektedir[917]. Bu yüzden I. Jüstinus, şahsi ulaklarla mektuplaştığı Hıristiyan Etiyopya kralı Kaleb'in birliklerine Elye filosunu yardım için yollamıştır. "M.S. 523/524'te bir Habeşi işgali, bunu ardından bir ayaklanma ve başka bir Habeşi ordusunun Bizans gemileri tarafından Yemen'e nakli gerçekleşmiştir". Böylece Babü'l-Mendeb Boğazı ele geçirilmiş, bir süreliğine "Kızıldeniz Deniz'den Hindistan'a deniz rotasının Hıristiyan kontrolü güvenceye alınmıştır[918]".

I. Jüstinus devrinde donanmaya yatırım yapılmadığı açıktır. Fakat donanmanın kurumsallaşma ve örgütlenme çabaları sürdürülmüş olmalıdır. Jüstinyanus'un devrinde göreceğimiz yoğun amfibi operasyonlar, buna delalet etmektedir. Zaten durmaksızın çalışan, iyi eğitimli Jüstinyanus'un; okuma yazması dahi olmayan amcası Jüstinus devrinde bürokratik işlerin çoğunu üstlendiği, bu dönemde kazandığı deneyim sayesinde Erken Bizans döneminin en parlak imparatoru olmak yolunda kendisini imparatorluk makamına gelmek için yetiştirdiği malumdur[919]. Ancak Jüstinus devrinde donanmaya ilişkin gelişmeler tarih eserlerine yansımamıştır.

---

916 Kaleb'e gönderilen Bizans elçisi Julianus'un verdiği bilgileri Malalas korumuştur. Nicholson, Cilt: 2, s. 852.

917 Bizans destekli Aksum saldırılarından sonra intihar etmiştir. Gerçek bir tarihi kişi olduğu Yemen'de anıtlarda bıraktığı epigrafik kayıtlardan teyit edilmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1604.

918 David Nicolle, **Sassanian Armies. The Iranian Empire Early 3rd To Mid-7th Centuries**, Montvert Publications, Stockport, 1996, (Sassanian Armies), s. 67

919 Norwich, Bizans I, ss. 158 – 159.

2.2.2. I. Jüstinyanus'un İlk Yılları: İmparatora Karşı Tehditlerin Bertaraf Edilmesi ve Sasaniler ile Ebedi Barış

Yukarıda gördüğümüz üzere Vitalianus'un donanması 515'te Konstantinopolis surları önünde yakılmıştır. Vitalianus ile özünde aynı inanç ilkelerini paylaşmasına karşın "515'te Jüstinus, Anastasius'un bir savaş gemisinde yelken açıp Vitalianus'un filosunun bir kısmının bozguna uğratarak Vitalianus'un denizde yenilmesinde bir rol oynamıştır[920]". Fakat Jüstinus 518'de imparator olduğunda Vitalianus'un kendisi hâlâ ele geçirilmiş değildir. Bu durum; yenilmiş ancak yakalanamamış Vitalianus'un, Anastasius'un ölümünden sonra dinin savunucusu olarak I. Jüstinus tarafından itibarının iade edileceği sözü ile Konstantinopolis'e geri çağrılmasına dek sürmüştür. Vitalianus, 520 yılında resmi olarak konsül unvanı ile onurlandırılmıştır. Bu yıl için tahtın varisi olarak öne çıkarılan Jüstinyanus da konsüldür. Ancak muhtemelen dini politika konusunda hanedan için işlevselliği kalmadığı anda, Vitalianus faili meçhul bir suikasta kurban gitmiştir[921]. Kesin kanıtlanamasa da tarihçiler Jüstinyanus'un onu ortadan kaldırdığı görüşündedirler.

Bizans tarihinde donanmanın ilk kez gerçekten öne çıktığı dönem Jüstinyanus'un Batı Akdeniz'de fetihlere giriştiği 533-554 dönemidir. Bu yaklaşık 20 yıl süren dönem boyunca Bizans donanması fevkalade yoğun faaliyet içerisinde bulunmuştur. Sonuçta Bizans İmparatorluğu'nun ilk yükselme devrini mümkün kılan Batı Akdeniz'deki yoğun fetih dalgasının temel unsuru Bizans donanması olmuştur. Önceki asırda Vandal donanmasına karşı savunmada kalmış olan Geç Roma donanması dönüşüm geçirmiş, yerine hücuma yönelik amfibi bir güç olarak örgütlenmiş profesyonel bir donanma yapısı ortaya çıkmıştır. Altıncı yüzyılda Bizans donanması kimliğini bulmuştur. Ancak Jüstinyanus'un ölümünden sonra hanedanının diğer temsilcileri zamanında Sasani, Slav ve Avar tehditleri nedeniyle orduya öncelik verilecek ve donanma yeniden ikincil bir konuma itilecektir. Altıncı yüzyıl sonunda Lombard saldırıları ile İtalya'daki kazanımlar kısmen kaybedilecek, sadece donanma sayesinde elde tutulabilen Sicilya, Güney İtalya, kıyı bölgeleri ve Ravenna ile Roma arasındaki koridordan ibaret kalacaktır.

---

920 John of Antioch (Antakyalı Yahya), fragman 214e'den aktaran Martindale, PLRE 2, s. 650.
921 Norwich, Bizans I, s. 158.

Jüstinyanus'un hükümdarlığının ilk yıllarında Sasaniler ile doğu sınırındaki çatışmalar dışında tüm cepheler sakin görünmektedir[922]. Jüstinus'un Etiyopya ve Yemen arasında fitilini ateşlediği mücadele, masraflı bir Bizans – Sasani Savaşı'na yol açmıştır[923]. Ayrıca Bizans donanmasının Habeşi ordularını defalarca Yemen'e bir vekalet savaşı için taşıdıkları anlaşılmaktadır[924]. Jüstinyanus Hanedanı imparatorlarının Kızıldeniz ile ilgili tasarıları da, Jüstinyanus zamanında ipek böceği larvalarının keşişler tarafından Çin'den kaçakçılık sonucu Bizans'a getirilmesi de, aslında Çin ve Hint ticaretinde aracı olan Sasani Devleti'ne para kazandırmamak içindir[925]. Jüstinyanus'un hükümdarlığının başlarında eylemleri, Batı Akdeniz'in yeniden kazanılması için operasyonlara girişeceğine dair hiçbir ipucu vermemektedir. Fakat hükümdarlığını sona erdirmeye çok yaklaşan Nika Ayaklanması ona tüm tasarılarını gerçekleştirme fırsatını sunacaktır[926]. 13 ve 19 Ocak 532 arasında başkenti

---

922 Jüstinus hükümdarlığının son yılına dek, Anastasius'un en büyük rakibi olmuş I. Kavad ile barış içinde olmuştur. Fakat Sasani Devleti'ni "Lazika, Hunlar, Araplar ve Etiyopyalılar gibi Bizans müttefikleri ile sarma gayreti" savaşa neden olacaktır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s.1082. Şahsi ulaklar vasıtasıyla Yemen'deki Himyeriler ve Etiyopya'daki Aksum'un kralları ile iletişim kurmuş, Aksum krallığının Yemen'deki Hıristiyanlara yapılan zulmü durdurması için Elye'deki (Akabe) Bizans filosu ile askeri yardım sağlamıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 845. Elye'deki filo, İskenderiye'deki Bizans valisi vasıtasıyla doğrudan Konstantinopolis'e hesap veren özgün bir örgütlenmeye sahiptir. Fakat bu müdahalelerinin yol açtığı Sasani – Bizans Savaşı, 526 yılında, Jüstinus'un sağlığı kötüye giderken başlamış, Jüstinyanus tarafından sürdürülmüştür.

923 Aksum kralı Kaleb'in 625'te Yemen'e müdahalesine donanma desteği vermek ile Bizans, Hıristiyanların çıkarlarını gözetiyor görünmekle aslında mesele Hint Okyanusu ve Hindistan ile ticareti sürdürmektir. Nicholson, Cilt: 1, s. 39. Sasaniler Umman'a hâkimdirler ve Yemen'de kendi vekilleri vasıtasıyla Babü'l-Mendeb Boğazı'nın bir yakasını kontrol etmekle Bizans'ın ticaret yollarına erişimini kesebilmekte, böylece Basra Körfezi'nde ve Mezopotamya'ya kayan ticaretten çok kâr elde etmektedirler. 550'lerde Çin'den ipek teknolojisinin sırrının çalınması da aslında Bizans'ın Sasani tekelini kırma çabalarından biridir.

924 Nicolle, Sassanian Armies, s. 67 – 68. Jüstinyanus'un Kızıldeniz filosu Aksum komutanı olan Ebrehe'nin ordusuna yardım etmiştir. Ebrehe Yemen'deki tapınakları yıkmıştır, en ünlü eylemi Kabe'ye saldırmasıdır. Ayrıca bölgedeki "Bizans yanlısı Sasani aleyhtarı Kinda kabilesi" bu operasyonlarda Ebrehe'ye yardımcı olmuştur. Nicolle, Sassanian Armies, s. 67. Ebrehe 525 veya 530'dan beri bölgededir, 531'de bölgesel hakimiyet elde etmiş, 543'ten 559'dan sonraki bir zaman kadar Himyer kralı olarak tüm bölgeyi yönetmiş, Arap Yarımadası'nın ortasına 540'lar ve 550'lerde başarılı operasyonlar düzenlemiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 6. Sasaniler Umman'ın doğu kıyısı ve Yemen'in batı kıyısı ve iç kısımları üzerindeki hâkimiyeti vekil atadıkları vasallar ve onları destekleyen Sasani askerleri ve gemileri sayesinde sürdürülmüştür. Fakat Umman ile Yemen arasında Arap Yarımadası'nın güneyi boyunca uzanan Hadramut kıyısını kontrol altına almadıkları görülmektedir. Nicolle, Sassanian Armies, s. 32.

925 Yerli Bizans ipek endüstrisi devlet tekeli olarak Jüstinyanus zamanında tesis edilmiştir. Amaç bir nevi ithalat ikamesi ile devletin ana rakibi olarak gördüğü Sasani tüccarlara para akışını azaltmaktır. 553 – 554 yılında beyaz dut ağaçlarının ekimi ve ipek endüstrisinin kuruluşu bir arada gerçekleşmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s.1383. 555 yılına gelindiğinde "Konstantinopolis'teki hükümet bu durumdan kârlı bir devlet tekeli" oluşturarak istifade etmiştir. Matz, s. 31.

926 "Nika (zafer) diye haykıran hipodrom hiziplerinin bir kargaşası imparator Jüstinyanus'a karşı bir başkaldırıya dönüşmüştür. Anastasius'un bir yeğeni olan Hypatius'u imparator ilan etmişler ve 6

harabeye çeviren ve en az 30000 isyancının katledilmesi sonucunda zorlukla bastırılabilen Nika İsyanı ardından, tüm iç nuhalafeti ezmiştir. Konstantinopolis'teki hizipler tarafından sınırlandırılmamış mutlak bir güce kavuşmuştur. Bu ona seleflerinin hiç sahip olmadığı bir biçimde serbest siyaset izleme imkânı vermiştir. Yıkılan başkente ve imparatorluğun tüm bölgelerine kendi damgasını vurmak onun için meşruiyetini vurgulamanın bir yoludur. Aynı nedenlerle Anastasius devrinden beri dolup taşan hazinenin sunduğu imkanları sonuna kadar seferber ederek; adli reforma ve bayındırlık faaliyetlerine girişmiştir[927]. Fakat en büyük arzusu tüm Akdeniz Havzası'nı yeniden Roma idaresi altında birleştirmektir.

Amcası Jüstinus gibi, kendisinin de anadili Latince'dir. İmparatorluğun Latince konuşan Batı Akdeniz eyaletlerini geri almayı kişisel bir görev saydığı anlaşılmaktadır. Theodorik zamanında Ostrogot Krallığı'nın neredeyse Batı Roma topraklarının tamamına hâkim olması Konstantinopolis'te telaş yaratmıştır, fakat Vizigot ve Ostrogot Krallıkları 526 yılında yeniden ayrılmıştır. Jüstinyanus'un adli reformu, kurmayı planladığı birliğin etkin işlemesi için öngördüğü altyapı çalışmalarından birisidir[928]. Tarihte esas büyük etki bırakacak olan kalıcı mirası; bir nesil sonra çoğu yitirilecek fetihleri değil, "529'da Jüstinyanus Kanunları veya Sivil Yasalar Koleksiyonu adıyla" yayınladığı hukuk derlemesidir[929]. "Hadrianus'tan beri tüm kanunların toplamı" olan bu çalışmanın "nihai yayını" Vandal Krallığı'nın ilhak edildiği 534 yılında yürürlüğe girmiştir[930]. İmparator Jüstinyanus, dini, idari, dini konular arasında bir ayrım gözetmemiş, emrindeki kadrolardan her alanda sürekli ilerleme beklemiştir. Ayasofya'nın çatısı hızla inşa edilmesi istendiği için çökmüş 563

günlük isyan sonucunda şehrin çoğu yanmıştır. Belisarius ve Narses komutasındaki birlikler belki 30000 kişi öldürerek ihtilali bastırmışlardır. Hypatius ve kardeşi Pompeius tutuklanmış ve idam edilmişlerdir. (12-18 Ocak 532)" Jaques, Cilt :1, s. 257.

927 Prokopios'un 558 yılına dek Jüstinyanus'un yapımını üstlendiği eserleri anlattığı Yapılar eseri, imparatora methiye formuna bürünen yegâne eseridir. Bugün ayakta durduğu haliyle Ayasofya, hala en çok onun damgasını taşımaktadır. Zira Nika İsyanı sırasında tamamen imha olduğu için şehrin ana mabedinin hiçbir masraftan kaçınmadan yeniden inşa edilmesini emretmiştir. Bu konumda inşa edilen üçüncü kilisenin banisidir. Geçirdiği tamiratlara karşın mabedi günümüzde ayaktadır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, ss. 892 – 893.

928 Ayrıca altıncı ve yedinci yüzyıllarda barbar krallıkları kendi sözlü hukuk geleneklerini kanunlaştırırken Bizans Devleti'nin onlardan geri kalması düşünülemez bir durumdur. Frassetto, ss.231-235.

929 Daş, s. 26.

930 Matz, ss. 30 – 31.

yılına kadar sürekli şantiye halinde kalmıştır[931]. Konumuz açısından önemli olan Jüstinyanus'un askeri konularda da hızlı sonuç istemesidir. İmparator Belisarius'u hızlı sonuçlanan Vandal Krallığı'nın ilhakı ardından hemen Ostrogot seferine göndermiş, daha bu sefer bitmeden Sasaniler ile savaş tekrar başlayınca doğuya çağırmış, İtalya'da savaş sonuçlanmadan Bizans donanmasından Vizigotlardan İspanya kıyılarının alınmasını emretmiştir. Tüm emirleri yerine getirilmiş gibi gözükse de kurduğu tüm Akdeniz kıyılarını kaplayan thalassokrasi de Ayasofya'nın çatısı gibi aceleye getirilmiş bir projedir.

Batı Roma'nın 60 yıl önce çökmesi ile Akdeniz'in birliği yalnızca bir nesil önce sona ermiştir, ancak Romalı ileri gelenlerin zihninde sona ermemiş, bir ideal olarak henüz canlılığını kaybetmemiştir. Batı Roma eyaletlerini yeniden Roma-Bizans idaresi altına almayı amaçlamaktadır. Önce Vandal Krallığı'nın ve ardından Ostrogot Krallığı'nın iç meseleleri, çok geçmeden ona savaş sebebi olarak öne sürebileceği fırsatlar verecektir. Büyük bir gayretle giriştiği bu yeniden fetih hareketi Kuzey Afrika'da kısa sürede başarıya ulaşacaktır. Ancak İtalya'daki savaşın zaferle kesin bir sonuca bağlanmasına ramak kalmış iken, 540 yılında Sasaniler ile mücadelenin yeniden başlaması, emrindeki askeri güçlerin iki cephe arasında bölünmesine sebep olmuştur. Sasaniler ile mücadele yalnızca ordular arasında cereyan ettiği için, Bizans donanması İtalya ve Konstantinopolis arasında denizleri kontrol etmeye devam etmiştir. Ancak İtalya'ya işgal için getirilmiş seçkin birlikler Mezopotamya cephesine kaydırılmıştır[932]. Geride kalan garnizon birlikleri sayıca çok üstün Ostrogotlar karşısında mevzilerini her zaman koruyamamışlardır. Mevzilerini korumaları,

---

931 İlk inşası 532 yılında başlanan kilise, depremler ve imparatorun işi aceleye getirmesinden yaşanan hasarlar nedeniyle 560'lara kadar sürekli onarılmıştır. Nihai açılışı için ısmarlanan Mabeyinci Pavlos'un Ayasofya'nın Betimi eseri "562 sonunda ya da 563 başında, Büyük Konstantinopolis Kilisesi'nin kesin açılışı sırasında okunmuştur … bu kez savaşta değil de kutsal anlamda kazanılan bir utkunun kutlamasıdır bu". Mabeyinci Pavlos, **Ayasofya'nın Betimi**, çev. Samih Rifat, önsöz Pierre Chauvin, İstanbul Araştırmaları Ensititüsü, İstanbul, 2011, s. 12.

932 Nicholson, Cilt: 2, s. 861; Ian Hughes, **Belisarius; The Last Roman General**, Westholme Publishing, Pen & Sword Books, Yardley, Pennsylvania, 2009, (Belisarius) ss. 73, 183; Ostrogorsky, s. 66. I. Hüsrev babası I. Kavad'ın 530 yılında başlattığı Bizans ile savaşı 532 yılında ünlü Ebedi Barış ve yüklü bir yıllık haraç karşılığında bitirmiştir. Bu barış Batı Akdeniz'in fethi için seçkin Bizans müfreze ve birliklerinin (vexilationes) Sasani sınırını terk edebilmesini mümkün kılmıştır. Fakat 541 yılında Bizans'ta veba ilk emarelerini gösterirken Hüsrev Lazika'yı fethetmeye başlayacaktır. Vebadan kaçınmak için birliklerini çekse de veba Sasani topraklarına da yayılacaktır. 545 yılında iki devlet bir kez daha neredeyse aynı sınırlara dönerek barış yapmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 861. Fakat bu süre zarfında Bizanslılar İtalya'da inisiyatifi kaybetmiş, Ostrogotlar Totila liderliğinde toparlanmış, hatta Ostrogot donanmasını kurmuşlardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099.

yalnızca Bizans donanmasının bölgede kalmış birlikleri saldırı altındaki kentte bir araya getirme kabiliyeti sayesinde mümkün olabilmiştir.

Mevcut birliklerin çoğunun doğuya nakli ve kalanların bölge içerisinde kaydırılması sonucunda pek çok bölge son derece savunmasız kalmış, Sasaniler ile barış korunabilse hızlı bir şekilde sonuçlanabilecek Ostrogot Krallığı'nın ilhakı (535-554) neredeyse yirmi yıl boyunca sürmüştür[933]. Bu dönemde özellikle İtalya eyaletlerinde, nüfus, ekonomi, şehirlerin altyapı unsurları ve dolayısıyla genel olarak kent yaşamı çok kötü etkilenmiştir. Ardından 541'den itibaren tüm imparatorluğun nüfusunu kırıp geçiren Jüstinyanus vebasının, İtalya'da 540'lar boyunca kıtlık ve savaş şartları ile birlikte son derece yıkıcı etki göstermesi, nüfusun ve şehirlerin gerilmesini kalıcı hale getirmiştir. İtalya'nın imparatorluğa geri kazanılan kısımları, yeni imkanlar sağlamak bir yana, kendi savunma ve masrafları için eski Doğu Roma eyaletlerine insan gücü ve gelir açısından yük olacak bir haldedirler. Hakkında en fazla bilgi sahibi olabildiğimiz Roma kenti, bu hususta önemli bir ölçüttür. Beşinci yüzyıl boyunca Roma kentinin nüfusu; Alarik, Geiserikh ve Rikimer tarafından giderek daha şiddetli yağmalamalara maruz kalmasına karşın her defasında yeniden yükselme eğilimi göstermiştir. Oysa Ostrogot Savaşları ardından Roma kentinde bile şehrin meskûn bölgesi, eski şehrin birkaç semtine sıkışmıştır. Lombard Krallığı'nın kurulması ve Bizans idaresi altında kalan Ravenna merkezli eyaletin sınır eyaleti haline gelmesi, toparlanma şansını azaltmıştır. Sonuç olarak, İtalya'da yalnızca 553 – 568 arasında savaş sona ermiştir. Ancak 568'de İtalya'ya Lombard işgal ve iskanının başlaması ile, yarımadanın Po Nehri kuzeyinde kalan kısmı hemen, Bizans donanması ile hızlı takviyeler alamayan güneydeki iç kesimleri ise sonraki on yıllar içerisinde tedricen yeniden kaybedilecektir. Sonuçta yalnızca kendi insan gücü ve gelir kaynakları ile elde tutulamayan, elde tutmak için imparatorluğun doğudaki topraklarından kaynak aktarılması gereken yeni bir cephe açılmıştır.

Jüstinyanus, "Sasaniler'le 528-531 arasında yaşanan savaşı ağır bir yıllık haraç ödemek şartıyla" sona erdirmiştir ve bu haracı ödemek için koyduğu vergiler huzursuzluk yaratmıştır[934]. Anastasius'un en büyük düşmanı I. Kavad (hük. 488 – 531); 510'lardan itibaren eski müttefikleri Akhunlar ile savaştığı için Sasaniler iki

933 Nicholson, Cilt: 2, s. 1114.
934 Daş, s. 24.

cephede savaşmaktadır. Barışın imzalandığı 531 yılı içerisinde tahta çıkan ve İslam hükümdarlarının da örnek alacağı I. Hüsrev veya daha iyi bilinen adıyla Hüsrev-i Nûşirevân'ın (hük. 531 – 579) şahsında bir hükümdar olarak dengini bulacaktır[935]. Ancak donanma tarihi açısından bu münasebetler konumuz dışında kalmaktadır. Tek söylenmesi gereken, Belisarius'un yıldızının ilk olarak doğu sınırlarındaki mücadeleler sırasında parladığıdır[936]. Bu dönemde Sasani İmparatorluğu, merkeziyetçi ve gelişmiş bir devlet olarak Bizans İmparatorluğu'na denk sayılabilecek yegâne imparatorluktur. Oysa Batı Roma İmparatorluğu'ndan tevarüs ettikleri devlet mekanizması ve madenler, yollar, limanlar biçiminde altyapı unsurlarının üzerine pek bir katkı yapamayan Frank, Vizigot, Ostrogot ve Vandal Krallıkları, bir asırlık geçmişleri olmayan, yalın askeri güçten başka pek az dayanağı olan kurumsallaşmamış devletlerdir. Sasaniler ile barış pahalıya mal olmuştur ancak Jüstinyanus'un dış siyasete dair diğer tüm planları bu barışın sürmesi üzerine kurulmuştur. Böylece Sasaniler ile sınırı güvenceye alan ve Nika İsyanı'nı bastırarak iç huzursuzlukları dizginleyen imparator, bu kurumsallaşmamış barbar devletlerini ilhak etme ve Roma idaresinde Akdeniz'i yeniden birleştirme planlarını yürürlüğü koyabilmiştir.

2.2.3. Vandal Donanmasından Alınan Dersler ve Belisarius'un İlk Amfibi Operasyonunun Planlanması

Bu krallıklar arasında, denizci karakteri ve Romalı tebaalarına zulmü ile öne çıkan Vandal Krallığı, yıkması en kolay olanı olmuştur. Markellinus Komes, Vandalların Kuzey Afrika Ortodoks kilisesine yaptığı baskıları detaylı bir şekilde anlatmakta fakat askeri konulara ilgi göstermemektedir[937]. Şüphesiz Vandallar ile Romalılar arasında kalıcı barışın bir türlü sağlanamamasında, Vandal gruplarının neredeyse hiçbir zaman Roma hizmetinde foederati yani federe birlikler olarak savaşmamış ve maaş almamış olmalarının etkisi vardır[938]. Vandallar foederati

935 İlber Ortaylı, **Türklerin Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, (Türklerin Tarihi), ss. 98-99, 100, 102-103.

936 Hughes, Belisarius, ss. 39, 31, 44 – 46, 63.

937 "7. indiktio, Theodorik ve Venantius'un konsüllüğü" Marcellinus Comes, (VII), ss. 28 – 29 (1 Eylül 483 – 31 Ağustos 484).

938 Vandal kavimlerinin Romalılar ile ilişkileri neredeyse daima onlara karşı savaşmak ve halka karşı güç kullanmak şeklinde olmuştur. Vandal toplumu Stiliko gibi yarı Vandal asıllı ve kimlik olarak tamamen Romalılaşmış bir lider de çıkarmıştır, ancak toplu halde Roma saflarında

statüsüne yalnızca 435 anlaşması ile Gensericus'un 439 Kartaca işgali arasında indirgenebilmiş ancak asla Romalıların emrine girmemişlerdir[939]. Vandallar özellikle Gensericus'un oğlu Hunnericus döneminde giderek tebaaları üzerindeki baskılarını artıracaklardır. Hunnericus ile Eudocia'nın 456 yılında, Roma'nın yağmalanmasından sonra getirildiği Kartaca'da evlenmesi ile Vandal kraliyet ailesi resmen Theodosius Hanedanı'na dahil olmuştur. Vandal veraset sisteminin babadan oğula geçmeyip, ekberiyet sistemine dayanması yüzünden hem Roma hem Vandal hanedanları nezdinde meşru hükümdar olan oğulları Hilderik'in tahta geçmesi, Gensericus'un soyundan gelen amcaları yüzünden 523 yılını bulacaktır[940]. Jüstinus zamanında Hilderik 523 yılında tahta geçer geçmez başlayan Konstantinopolis ve Kartaca arasındaki yakınlaşma, Jüstinyanus 'un ilk yıllarında Vandal krallığının diplomatik yollarla savaşmadan imparatorluğa katılmasının mümkün olduğunu düşündüren bir tablo çizmektedir[941]. "Hilderik imparatorun resimlerinin bulunduğu sikkeler dahi bastırmıştı[942]".

Çok Bizans ve Ortodoks yanlısı görüldüğü için Gelimer'in arkasında birleşen soyluların Hilderik'in 530 yılında tahttan indirilmesi, Jüstinyanus'un fetihlerini başlatan savaş sebebi olacaktır[943]. Gelimer'in emri ile Ammantus'un devrik hükümdar Hilderik'i öldürmesi, Hilderik'i tahta tekrar çıkarma iddiası ile gelmiş Belisarius'un Vandal Krallığı'nı sona erdirerek ilhak etmesi için hukuki sebep teşkil etmiştir. Gelimer Vandal Krallığı'nın altıncı hükümdarıdır. Vandal soylularını idam ettirip mülklerini müsadere etmesi ve üç buçuk yıllık hükümdarlığı boyunca güney

savaşmamışlardır. Böyle mücadele içinde başlayan ilişkiler, bir uzlaşma fırsatı yaratmamıştır. Çeşitli Got ve Frank toplulukları asırlardır topluca Roma hizmetine girme, iskân ve istihdam edilme deneyimi edinmişlerdir. Oysa Vandallar böyle bir deneyim edinmemişlerdir.

939 Vössing, ss. 20 – 21, 54. "Vandallar kısa süre önce (435) başlayan Roma esaretlerini 19 Ekim 439 tarihinde hiç beklenmedik bir şekilde sonlandırdı". Vössing, ss. 55.

940 Oğulları Hilderik'in (hük. 523 – 530) son Vandal kralı Gelimer (hük. 530 – 534) tarafından dini ve siyasi bakımdan onu Konstantinopolis'in kuklası gibi görmeye başlayan aristokrasinin desteği ile tahttan indirmesi Belisarius'un seferinin (casus belli) savaş sebebidir. Savaş sürereken Hilderik'in Gelimer yanlılarınca öldürülmesi, o zamana dek meşru hükümdar Hilderik'i tahta iade kisvesi ile yürütülen seferin, resmen Vandal Krallığı'nın ilhakı ile sonlanmasına yol açmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2152.

941 "Tüm bunlar elbette Jüstinyanus için elbette gayet iyi haberlerdi, anlaşılır bir şekilde biraz diplomasiyle, tek bir Romalı asker kaybetmeksizin Vandal Krallığı'nı imparatorluğa yeniden katabileceğine inanıyordu". Norwich, Bizans I, s. 171. Hilderik, kendinden önceki tüm Vandal krallarına zıt bir politika izlemiş ve bunu gizlemek veya öncesinde iktidarının yerleşmesini beklemekle uğraşmamıştır. Vössing, s. 109 – 112, özellikle s. 111: Jüstinus ile yakınlaşma siyaseti, "Vandal Krallığı'nı açık seçik halk istikameti taşıyan koparmaktan başka bir şey değildi".

942 Vössing, s. 115.

943 Nicholson, Cilt: 1, s. 650; Vössing, s. 112 – 114.

sınırındaki Berberiler ile savaş halinde olması; Belisarius'un kuvvetlerine karşı ülkesindeki grupları bir araya getirip etkin bir direniş örgütlemesini engellemiştir[944].

Tunus bölgesinin Belisarius tarafından 533 yazından 534 kışına tek bir sefer mevsimi içerisinde, İtalya'nın aksine neredeyse hiç yıkıma uğramadan ele geçirilmesi, fetih girişimlerinin devamı için büyük bir teşvik kaynağı olmuştur. Jüstinyanus'un kabinesinin çoğu Vandal seferine karşıdır, Sasaniler ile çok pahalı Ebedi Barış anlaşması yeni imzalanmıştır[945], Nika İsyanı ile yıkılan başkentin yeniden imarı maliyeyi daha da çökertecektir. Dobra kişiliği ile bilinen maliye bakanı ve praefectus praetorio olan Kapadokyalı İoannes dışında kabinede kimse fikrini belirtememiş, sözcü olmak ona kalmıştır[946]. Bu seferin de 468 seferi gibi çok para ve denizcinin kaybedileceği bir felakete dönüşme ve Vandal misillemelerine imparatorluğu açık hale getirme ihtimalini dile getirmiştir[947]. Ayrıca daha bu aşamada Kuzey Afrika'yı elde tutmak için İtalya'nın işgalinin zaruri olduğu fikrinin Konstantinopolis kabinesinde konuşulduğu, Vandal seferinin Ostrogot seferini de gerekli kılacağına işaret etmektedir. Ancak imparator danışmanlarının itirazlarına rağmen seferi gerçekleştirmiş ve başarılı olmuştur. I. Leo gibi ezici ve orantısız bir güç yerine, yalnızca özel seçilmiş askerlerden ve 468 yılındaki gibi ona bir yerine beşe bir oranında kadırgalardan oluşan bir eskorttan oluşan profesyonel bir amfibi güç göndermeye ikna olmuştur.

10000 piyade ve federe halklardan özel birimler içeren 6000 atlı, planlama aşamasında Vandal ordusunun tahmin edilen mevcuduna kıyasla çok güçsüz görünmektedir[948]. Fakat 530 yılında Dara Savaşı'nda Belisarius taktik dehası ve profesyonel askerlerle kendisinden kalabalık orduları yenebildiğini göstermiştir.

---

944 J. R. Martindale, **The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 3A (Two Volumes), AD 527-64**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, (PLRE 3A), s. 506.

945 Hughes, Belisarius, ss. 73, 183; Ostrogorsky, s. 66.

946 İmparatora hitap ettiği ilgili konuşmasının çevirisi şu kaynakta bulunabilir. İoannes, "karadan ancak 140 günde varılabilen Kartaca'ya sefer düzenlemeyi umuyorsun. Ordunu gemilere emanet edersen, denizin en son dibine kadar tüm suları geçmen lazım… Sen kazansan bile, Sicilya ve İtalya başkalarının elindeyken Afrika'yı asla elinde tutamazsın, eğer yenilirsen senin anlaşmayı bozman bütün imparatorluğu tehlikeye atar". Norwich, Bizans I, s. 171.

947 Konstantinopolis'ten deniz yoluyla Afrika'nın işgal edilmesinin ne kadar büyük bir girişim olduğu, Prokopios'un aktardığı üzere Kapadokyalı İoannes'in Jüstinyanus'a girişim hakkında çekincelerini ifade ettiği söylev biçimde paragrafan anlaşılmaktadır. Prokopios, Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap, ss. 121 – 122. Sefih bir hayat süren ancak imparatorluğun maliyesini de meşum yöntemlerle düze çıkardığını da kimsenin inkâr edemediği Kapadokyalı İoannes, sonunda yolsuzluk ve ahlaksızlık iddiaları nedeniyle Mısır'a on yıl sürülmüş, sonra affedilmiştir.

948 Vössing, s. 117.

İmparator generalinden aynı hüneri daha büyük ölçekte göstermesini istemektedir. Yalnızca ordu değil, birlikleri, erzak ve levazımatı taşıyan 500 gemilik nakliye filosu ile onlara eşlik eden 92 gemilik dromon savaş filosu da Belisarius'un emrine verilmiştir. Bu dromon filosunun mürettebatı 20000 deniz piyadesi ve denizciye ulaşmaktadır. Ordu en seçkin askerleri ve donanmanın çoğu, komutan ve amiral niteliklerini şahsında birleştiren Belisarius'a verilmiştir. Üç faktör Bizans'ın lehinedir ama bunları kendileri de filo başkentten ayrılırken bilmemektedirler: Vandallar eski zorlu yaşamlarının bırakıp rahat hayata alışmışlardır. Dahası savaş tekniklerini Gensericus zamanında beri yenilememiştir. Oysa Bizans ordularına Hun atlı okçuları ve çoğu süvari olarak savaşan Heruliler katılmış, donanma dromon etrafında bir açık deniz filosu olacak şekilde yeniden tasarlanmıştır. İkinci olarak, Vandal krallığının güney sınırında Berberiler ile mücadelelerin karayolunu kesmiş olduğu Libya'da Trablusgarp'ta (Tripolitana) çıkan isyan, Bizans filolarına Akdeniz'in karşı sahilinde seyir edebilmeleri için emin bir sahil şeridi sağlamıştır. Üçüncü olarak, Sardinya isyanı ise Vandal donanmasının neredeyse tamamı ve ordunun çoğunu kendi üzerine çekmiştir. Gelimer, Vandal halkının yerleşmediği, seyrek nüfuslu ve verimsiz Libya'ya müdahale etmeyi sonraya bırakmakla çok ağır bir taktik hata yapmıştır. Sardinya'nın Vandal valisi Godas, imparatorun yardım göndereceği umudu ile Konstantinopolis'e tabi olacağı haberini göndermiş, fakat hiç yardım alamamıştır[949]. Ancak tam Bizans amfibi kuvvetlerinin yola çıktığı sefer mevsiminde isyan etmesi Tunus bölgesini çok savunmasız bırakmıştır[950]. Gelimer; Godas'ın üzerine kardeşi Tzazo'yu 120 gemi ve 5000 seçilmiş asker ile gönderince Sardinya isyanı kısa sürede bertaraf edilecektir[951]. Fakat böyle yapmakla güçlerini böldüğü için Bizans ilerleyişine direnilememiştir. Tzazo 5000 Vandal biniciyle birlikte atlı birliklerin takriben yarısını Afrikadan uzaklaştırmıştı[952].

Belisarius'un güçleri Kartaca'ya yaklaşması, Vandalların inisiyatifi kaybederek Bizans manevralarına tepki vermesi ile sonuçlanmıştır. Tunus'ta kalan Vandal güçlerini yendikten sonra, Sardinya'dan dönen seçkin Vandal kuvvetlerini de yeneceklerdir. Tunus ve Sardinya'daki Vandal güçleri bir arada olsa bunu başarmaları

949 Hughes, Belisarius, ss. 76, 98.
950 Nicholson, Cilt: 1, s. 650.
951 Hughes, Belisarius, ss. 72 – 73; Martindale, PLRE 3B, s. 1347.
952 Vössing, s. 118.

mümkün gözükmemektedir. Daha önemlisi, Vandallar için en avantajlı ihtimal olan deniz muharebesi hiç gerçekleşmemiştir. Nakliye gemilerin hızında seyretmek zorunda olan 92 Bizans dromonunun Vandal donanması ile denizde karşılaşmış olsa, bunun Vandallar için bu kadar tek taraflı bir galibiyete dönüşmesini engelleme imkânı yoktur. Fakat Vandallar için en önemli eyalet olan Sardinya'ya Vandal donanması ve ordunun en seçkin birlikleri müdahale etmekte olduğu için Bizans amfibi güçleri Vandal donanması ile hiç karşılaşmadan seferi tamamlayabilmiştir.

Daha Bizans amfibi güçleri Konstantinopolis'ten ayrılırken sorunlar baş göstermiştir[953]. İki sarhoş Hun askeri bir diğer askeri öldürünce Belisarius mecburen onları idam etmek zorunda kalmıştır. Plana göre vakit kaybetmeden Ostrogot Krallığı'nın vasi olarak yönetmeye devam eden kraliçe Amalasuntha'nın kendilerine açtığı Güney İtalya ve Sicilya limanlarına ilerlemesi gereken donanma[954], Mora'nın güneybatı ucunda Methone'de (Modon) duraklamak zorunda kalmıştır. Çünkü Kapadokyalı İoannes amfibi kuvvete, tasarruf olsun diye düzgün bir fırın yerine bir hamamın ocağında pişirilmiş küflenen ekmekler sağlamıştır ve hastalanan askerler için Mora'da limana yanaşılması yeni erzak alınması gerekmiştir. Sicilya'da Katanya'da Sardinya isyanına müdahale edildiği öğrenilmiştir. Bu sıralarda Gelimer'in Vandal elçileri Vizigot kralı Theudis'in huzurunda ittifak teklif etmek için yoldadırlar[955]. Bu istihbarat alındıktan sonra hızla Afrika kıyısına geçen donanma, Batı Libya kıyısını hızla geçmiştir. Tunus'ta Caput Vada'ya ulaştıklarında Belisarius tüm gerekli istihbarata sahiptir ve birliklerini karaya çıkartır[956]. Vizigot kralı Theudis, son Vandal kralı Gelimer'in ittifak rica eden elçilerini geri çevirip Fas'ta Septem'i alması için Bizans filoları varmadan Cebelitarık karşısında bir deniz üssü ele geçirmeye adamlarını göndermiştir, Septem 547 yılına dek Bizans İmparatorluğu'na ilhak edilmemiştir[957].

---

953 Filo "20 Haziran 533'te" Konstantinopolis'ten ayrılmıştır. Belisarius sefer için gönderildiğinde resmi unvanı hâlâ magister militum per orientem yani doğu orduları komutanıdır. Bu amfibi sefer gücünde kara kuvvetleri personeli "yaklaşık 6000 adamdır". Geri kalanlar donanma personeli ve hedefe varıldıktan sonra hizmete alınan yerli unsurlardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 275.

954 Martindale, PLRE 2, s. 65.

955 Ancak Theudis ile görüşebildikleri zaman kral Bizans güçlerinin Kartaca'yı ele geçmiş olduğunu tüccarlarından öğrenmiş ve Vandallara yardım etmek yerine Fas'taki Vandal üslerini kendisi almayı denemiştir. Lee, Naval intelligence, s. 102.

956 Bugün bu burunun adı Ras Kabudia'dır. Hughes, Belisarius, s. 80.

957 Bu sırada Ostrogotlar ile İtalya'da savaş sürmektedir. Hughes, Belisarius, s. 254.

Markellinus'un tarihi Vandal Krallığı'nın yıkılışı ile operasyona ve savaşlara hiç değinmeden ilhakından ve Gelimer'in imparatora gönderilmesinden bahsetmektedir[958]: "İmha edilmesinden beri geçen 96. yılda Kartaca kenti de; Vandallar dışarı atılmış, boyun eğdirilmiş ve kralları Gelimer ele geçirilip, ülkesi bir süredir olduğundan daha güçlü olduğu için onu ılımlılıkla karşılayan imparator Jüstinyanus'un dördüncü konsüllüğünde Konstantinopolis'e gönderildikten sonra, geri kazanılmıştır[959]". Eserin Markellinus'un yazdığı kısmı bu sözlerle sona ermektedir. Eser anonim bir yazarın eklediği zeyil kısmı ile Jüstinyanus'un Ostrogot kralı Totila ile mücadelesi konusunu 547 – 548 yılına kadar getirmekte, cümle ortasında birden bitmektedir[960].

Bizans donanmasının 533 seferi için hazırlığı ile 508 yılında Anastasius'un Theodorik'e karşı Güney İtalya kıyılarını yağmalamaya gönderdiği donanmanın kompozisyonu benzemektedir[961]. Markellinus'un aktardığı kadarıyla 508 operasyonu 100 silahlandırılmış gemi ve 100 dromondan oluşmuştur. Belisarius'un Vandal seferinde ise "piyade ve süvariyi taşıyan bu gemilere 92 dromon eşlik etmektedir[962]". Prokopios'un anlatımından askerleri taşıyan gemilerin doğrudan donanmaya ait gemiler değil, müsadere edilmiş ve Akdeniz limanlarından toplanmış, tonajı "27 ila 450 ton" arasında değişen irili ufaklı 500 kadar gemi olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca bu nakliye filosunun mürettebatı "30000 denizcidir[963]".

Beşinci yüzyıl sonundan altıncı yüzyıl sonuna kadar üretilmiş olan dromonlar küçük gemilerdi, "tek sırada oturan yirmi kadar kürekçi taşıyabilirdi ve bunları düşman vuruşlarından korumak için çatısı vardı[964]". Prokopios gemilerin üçgen Latin yelkenle mi yoksa Roma liburniaları gibi kare yelkenle mi donatıldığını açıkça belirtmemektedir[965]. Bu gemiler Prokopios, Yunanca'nın seçkin Attika lehçesi ile yazmakta ve antik yazarların üslubunu taklit ederek Perikles çağının Atina trieres

---

958 "12. indiktio, Jüstinyanus Augustus'un (4.) [konsüllüğü] ve Paulinus'un konsüllüğü" Marcellinus Comes, (XII), ss. 44 - 45. (1 Eylül 533– 31 Ağustos 534).

959 Marcellinus Comes, (XII), s. 45. (1 Eylül 533– 31 Ağustos 534)

960 Marcellinus Comes, s. 52. Prokopios'un görgü tanığı olduğu olaylar için Markellinus'un anonim zeyil yazarına pek itibar edilmemektedir.

961 "Aynı şekilde 25 yıl sonra Belisarius'un sefer kuvveti Afrika'yı yeniden almaya silahlı askerlerle dolu gemiler ve yaklaşık olarak aynı miktarda yüz dromonluk bir eskort ile gönderilmiştir". Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 59 - 60.

962 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 61.

963 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 60 - 61.

964 Norwich, Bizans I, s. 172, Dipnot 1.

965 Gardiner, s. 101.

savaş gemileri için kullanılan "uzun gemiler" terimini kullanmaktadır. Fakat tarif ettiği gemiler antik trieres gibi üç sıralı değildir, söz konusu gemilerin "hızlı" olduğunu, "tek sıra kürekli fakat üzeri çatı ile örtülmüş, dolayısıyla kürekçilere hiçbir şekilde düşmanın atış yapılamayacağı" kadırgalar olduğunu açıklamaktadır. Dromonların toplam mürettebatı olarak verdiği 92 gemide 2000 adam, gemi başına 20 kürekçi, bir komutan ve bir dümenci düştüğünün hesaplanmasına izin vermektedir[966].

Zuckerman; Basiliscus'un emrindeki filonun Gensericus'un ateş gemilerinden yeterince hızla kaçamaması ile ilgili Prokopios'un anlatımından "su götürmez bir şekilde" 468 yılındaki filonun yalnızca müsadere edilmiş ticari gemilerden oluştuğu sonucunu çıkarmaktadır[967]. Prokopios'a göre Basiliskos'un denizcilerinin saflarını açmak için kürekleri yoktur, yalnızca komşuları olan gemileri veya yanan gemileri ittirmek (διωθουμένων) için sırıkları (κόντοι) vardır[968]. Kaçabilenler yalnızca komuta kademesini taşıyan az sayıda kadırgadır.

2.2.4. Vandal Seferinde Doğru İstihbaratın Önemi

Bizanslılar onlara nasıl üstün geleceklerini çözene kadar Vandallara karşı en iyi stratejinin onlarla savaşmamak için ödeme yapmak olduğu sonucuna varmışlardır[969]. "Ellerinden geleni yapmakla birlikte sonuç" alamamışlardır. "Yunanistan'ın batı kıyıları da yağmadan nasibini" alınca yeniden donanma kurulana kadar barışı satın almışlardır[970]. Basiliskos'un tamamen yelken gücü ile hareket eden filosunun akıbeti, Konstantinopolis'e bir daha asla eskort ettiği filoyu koruyabilecek bir kadırga filosu olmadan bir amfibi sefer yapmamayı öğretmiştir.

Ayrıca bir daha Vandallar veya Ostrogotlar ile büyük bir deniz savaşında karşılaşmamak için özel çaba göstermişlerdir[971]. Altıncı yüzyılın tek büyük deniz savaşının 552 yılında Sena Gallica'da gerçekleşmesi, Bizans donanması bu savaşı istediği içindir. Ostrogot donanmasının seçkin filoları bu deniz muharebesinde imha edildikten sonra Ostrogot Devleti ertesi sene yıkılmıştır. Fakat Vandal donanması ile

966 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 61.
967 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 65.
968 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 66.
969 Gardiner, s. 86.
970 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 155.
971 Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 67.

denizde karşılaşmak Bizans çıkarlarına uygun değildir. Dolayısıyla 533'te bir deniz muharebesi olmadan Tunus'a ulaşmak için askeri istihbarattan yararlanılmıştır. Belisarius başkentten ayrılışından Sicilya'ya ulaşmasına kadar Vandal donanması başta olmak üzere düşmanının hareketlerinden haberdar değildir. Dahası nasıl bir yol izlemesi gerektiğini bilmemektedir ve Vandallar hakkında hiçbir tecrübesi yoktur. Fakat danışmanı ve tarihçisi olan Prokopios'u, Bizans amfibi güçlerinin seferin son ayağına başlamadan önce yanaşmış oldukları Sicilya'nın batı kıyısındaki Katanya kentinden hemen güneyindeki Sirakuza'ya göndermesi ile her şey değişir[972]. Prokopios'un aktardığı bu olaylara göre Sirakuza'da karşılaştığı bir deniz ticareti ile uğraşan bir çocukluk arkadaşının yalnızca üç gün önce Kartaca'dan dönmüş bir hizmetçi vasıtasıyla Vandal kralı Gelimer'in Bizans güçlerinin yaklaşmakta olduğundan habersiz en seçkin kuvvetleri ile Sardinya'da isyanı bastırmaya gitmiş olduğu istihbaratını almıştır. Prokopios'un Savaşlar eseri bir bütün olarak göz önüne alındığında, kendisini öne çıkarmak yerine velinimeti Belisarius'u öne çıkarmaya daha yatkın olduğu görülmektedir[973]. Dolayısıyla bu vakada aktardıklarının tam da bu şekilde cereyan ettiğinden şüphe etmemiz için hiçbir neden yoktur. Jüstinyanus'un Batı Akdeniz'e genişleme politikasının ilk evresinin başarısı Prokopios'un şans eseri

---

[972] Bu vakayı Türkçe bir kaynakta ilk kez Kaleli açıklamıştır: "Bazen askeri bir seferin başlangıcında elde edilen istihbarat bilgileri söz konusu harekâtla ilgili alınan stratejik kararları belirledi. Vandallarla karşılaşmak üzere beraberindeki Bizans donanmasıyla birlikte Kuzey Afrika'ya doğru yola çıkan Komutan Belisarios, Haziran 533'de İmparator I. Iustinianos ve Patrik Epifanios tarafından İstanbul'dan törenlerle uğurlandığında açıkçası seferle ilgili herhangi bir ayrıntılı plana sahip değildi. Belisarios'un ordusu yolda karşılaşılan birtakım sıkıntılara rağmen gecikmeli de olsa Sicilya'ya ulaştı. Vandallar ile karşılaşmadan önce eksiklikleri gidermek ve son hazırlıkları yapmak üzere Sicilya Adası'nın Katanya şehrinde konaklarlarken Belisarios'un hâlâ bir planı yoktu ve ne yapacağını bilemez haldeydi. Daha önce Vandallar ile hiç karşılaşmamış olduğundan onların savaşma biçimleri ve kabiliyetleriyle ilgili en ufak bir fikri bulunmayan Bizanslı komutanın harekâtın üssü ve savaşı nasıl bir tarzda idare edeceğine dair de herhangi bir öngörüsü yoktu. Üstelik kendi adamları deniz savaşlarında iyi değillerdi. Bu nedenle Vandallar kendilerine denizde müdahale etmeden karaya çıkmaları lazımdı. Tüm bu sıkıntılara bir çözüm bulmak maksadıyla Belisarios, danışmanı Prokopios'u Vandalların kendileri için herhangi bir pusu kurup kurmadıkları ve Vandallar karşısında avantajlı bir konumda olmak için hangi noktayı üs olarak tercih etmeleri gerektiğiyle ilgili istihbarat toplaması göreviyle adanın diğer bir kenti Siraküza'ya gönderdi. Prokopios, Siraküza'ya ulaştığında umulmadık bir şekilde orada karşılaştığı ve çocukluğundan beri tanıdığı eski bir dostundan aradığı istihbaratı fazlasıyla aldı. Bu kişi uzun zamandır Siraküza'da yaşayan ve deniz ticaretiyle uğraşan bir tüccar olup henüz üç gün önce Kartaca'dan dönmüş olan bir hizmetçisinden Bizanslıların endişelerini gideren bilgiler edinmişti. Haberlere göre, Vandal Kralı Gelimer, Belisarios'un kendisine karşı bir sefer düzenlediğinin farkında değildi ve aynı zamanda Bizanslılara yönelik herhangi bir pusu kurabilecek durumda da değildi. Zira Gelimer ve Vandal ordusunun büyük bir kısmı Sardinya Adası'nda patlak veren bir isyanı bastırmakla meşgul olduklarından Kartaca'yı neredeyse savunmasız bırakmışlardı". Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 113.

[973] Potter, ss. 165, 172.

almış olduğu bir bilgi sayesinde mümkün olmuştur. "Böylece Belisarius ve adamları hiçbir engellemeyle karşılaşmadan Afrika kıyılarına yanaşarak; rüzgârın kendilerini götürdüğü uygun bir yerde gönül rahatlığıyla karaya çıktılar[974]".

Hadrumetum Belisarius tarafından teslim alındıktan sonra Bizans donanması Hammamet Körfezi'nden Tunus Körfezi'ne giderken, ordu ile donanmanın yolları ayrılmıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Gelimer, orduyu üç yönden kuşatmak için bir manevra planlar ancak gelişmeler planlarını bozmuştur[975]. Fakat Vandal donanması Bizans donanmasını bulmak için bir hamle yapmamış, karada Gelimer'in kurduğu tuzağın sonucunu beklemiştir. Savaş Bizans zafer ile sonuçlandıktan sonra iki gün içinde Kartaca'nın teslim olması ile Belisarius'un donanması Kartaca limanına demirleyecektir[976]. Artık Vandal donanması onları bir deniz muharebesine zorlamak için şansını kaybedecektir.

Ad Decimum Savaşı; Kartaca'dan çıkan Roma yolunda 10 Roma mili uzaklıktaki kilometre taşından ismini almaktadır[977]. "Roma gemilerinin kıyıdan görünmesi ile birlikte Gelimer harekete geçmişti. Donanması ve ordusunun bir kısmı gerçekten de Sardinya'ya gitmişti, fakat elinde hâlâ pek çok asker vardı. İstilacılar gemilerini boşaltırken" Kartaca bölgesini savunmak için çağırdığı askerlerini seçtiği savaş alanında pusulara yatırarak savaşa hazırlanmıştır[978].

Vandal Kralı Gelimer'in kardeşi Ammatus, Kuzey Afrika'da kalan süvari güçlerinin komutanı olarak Bizans güçlerinin ilerleyişini kesmek için bu mevkide mevzilenmiştir[979]. Bizans ordusuna savaş düzeni alamadan yürüyüş düzenindeyken hücum etmeyi planlamıştır ancak Bizans saflarında savaşan Hun süvarileri, Vandal süvarilerine kolayca üstün gelmiştir. Bu tedbirsiz hücum sırasında Ammatus ölmüştür[980]. Gelimer'in kendisini kaybederek Ammatus'un cesedi başına gelince komutayı bırakması sonucunda, öncü birlikler arasındaki müsademe Bizans güçleri

974 Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 114.
975 Martindale, PLRE 3A, s. 507; Nicholson, Cilt: 1, s. 650.
976 Antonina ile Belisarius şehre "15 Eylül Pazar günü" girmişlerdir. Norwich, Bizans I, s. 173.
977 Nicholson, Cilt: 1, s. 14; Jaques, Cilt 1, s. 206.
978 Norwich, Bizans I, ss. 172 – 173.
979 Gelimer'in emri ile Jüstinyanus'un dostu eski Vandal Kralı Hilderik'i öldüren de aynı Ammatus'tur. Gelimer'in emri ile Kartaca'da hapiste tutulan Hilderik'i idam ettikten sonra Ad Decimum'da çok az sayıda adamla Bizanslı süvari komutanı İoannes'in birliklerine yakalanıp öldürülmüştür. Martindale, PLRE 3A, s. 55.
980 Hughes, Belisarius, ss. 90 – 92¸ Vössing, s.s 119 - 120.

lehine sonuçlanmış, tüm meydan muharebesinin sonucunu belirlemiştir[981]. Böylece Bizans güçleri 13-14 Eylül 533'de Kartaca kentinin surları arkasına çekilse aylarca bekleseler de yenemeyecekleri Vandal güçlerinin çoğunu bir defada imha etmeyi başarmıştır. Kartaca kentinin surları aslında gerekli tamiri görmemiş durumdadır[982]. Kent iki gün sonra teslim olmuştur[983].

Kartaca kenti dışındaki kentlerin surlarının evvelce Vandallar tarafından halkın isyan etmeye cüret etmemesi için yıkılmış olması, bu aşamada Vandal güçlerinin aleyhinde işlemiştir. Vandal güçleri bu sebeple gelecek sefer mevsimini bekleyip toparlanma şansından yoksundur. Vandal donanmasının Sardinya'ya gitmiş olan 120 gemisi zamana karşı bir sınav vermiştir. Sardinya'daki isyancıları yenmiş ancak bitkin halde dönen Gelimer'in diğer kardeşi Tzazo komutasındaki birlikler Bizans donanması ile karşılaşmadan Kuzey Afrika'ya çıkmışlardır[984]. Fakat Bizans istihbaratının üstünlüğü Belisarius'un bir kez daha işin yaramıştır. Tzazo'nun Sardinya'yı geri aldığını ve isyankâr vali Godas'ı Cagliari'de öldürdüğünü aktaran mektubu bile Bizans güçlerinin eline düşmüştür[985].

Kendisine önce Berberi müttefikleri, sonra Tzazo katıldıktan sonra Gelimer; Kartaca'nın sukemerlerini keserek onları kendisi ile savaşmaya zorlamak için Kartaca üzerine bir sefer yapmıştır[986]. Fakat şartlar kendilerinden yana olmayınca Bizanslılar şehirden çıkmadığı için tekrar üssüne geri dönmek durumunda kalmıştır[987]. Ad Decimum Savaşı'nın ve Kartaca ile Utica gibi çevre şehirlerin garnizonlarının bakiyeleri ile Tricameron denilen, Kartaca'nın 20 Roma mili ötesindeki konumda mevzi alan Gelimer, Tzazo'nun güçlerinin de katılması ile güçlenmiştir[988]. Tzazo'nun "Moritanya ve Numidya sınırında karaya çıkan" Ekim ortasında Bulla Regia mevkiinde abisine katılmıştır[989]. 533 yılının Aralık ortasında, aynı Bulla Regia

981 Hughes, Belisarius, ss. 92 - 94.
982 Hughes, Belisarius, s. 95.
983 Vössing, s. 120; Jaques, Cilt 1, s. 9.
984 Jaques, Cilt 3, s. 1034.
985 Martindale, PLRE 3B, s. 1347; Hughes, Belisarius, ss. 76.
986 Norwich, Bizans I, s. 174. "Bu esnada kendi ordusunu yeniden derhal toplamaya koyuldu ve yerli Fenikeli (Pön) ve Berberi kabilelerinden destek almak için, getirecekleri her Romalı başına cömert ödüller koydu" Norwich, Bizans I, ss. 173 – 174.
987 Martindale, PLRE 3A, s. 507.
988 Jaques, Cilt 3, s. 1034.
989 Martindale, PLRE 3B, s. 1348.

ovasında gerçekleşen savaşta Tzazo öldürülmüştür[990]. Tzazo ve yanındaki seçkin Sardinya ordusu yenilince Bizans kanatları da hücuma geçmiş, Bizans saflarındaki Hunlar kaçan Vandal güçlerine kçarken ağır kayıplar verdirmiştir[991]. Sardinya ordusu, yalnızca seçkin birlikler değil, aynı zamanda Vandal donanmasının deniz piyadeleridir. Vandal denizcilerinin aksine Vandal deniz kuvvetlerinin vurucu gücü bu savaşta imha edilmiştir. Gelimer ordusu yok olurken kaçmaya başlamış, Berberi müttefiklerine sığınmıştır[992]. Vandal kraliyet ailesinden direnişi sürdürecek kimse kalmadığı için tüm Vandal Krallığı hiç direnişle karşılaşılmadan Bizans yönetimi altına girmiştir[993].

2.2.5. Gelimer'in Teslim Olması ve Vandal Donanmasının Akıbeti

Tricameron Savaşı'ndan sonra ele geçirilemeyen Gelimer, Berberilere ait Papua Dağı denilen bir hisara çekilmiştir[994]. Burada üç ay kuşatma altında kaldıktan sonra çok zor durumda kaldığı için teslim olmuştur[995]. Prokopios'un teslim olduktan sonra Gelimer'in sergilediğini iddia ettiği "sıradışı davranışlar" devrik kralın karakterinden ziyade "tarihçinin felsefesinin yansıması" olarak görülmektedir. Konstantinopolis'e zafer kutlamaları için getirilen Gelimer, Ariusçu inançlarını bırakmamış bu yüzden patrikios unvanını geri çevirmiş, fakat İç Anadolu'daki Galatya'da kendisine verilen bir mülkte ömrünü tamamlamasına izin verilmiştir[996]. Teslim olan Vandal savaşçılar bağlı birlikler olarak hizmet etmek üzere

---

990 Belisarius'un şahsi güçlerinde optio olarak görev yapan süvari komutanı İoannes, Caput Vada'da karaya çıkıldıktan sonra kuzeye 300 atlı ile öncü olarak gönderilip ana ordunun hızlı ilerlemesini temin etmiştir. Daha sonra Ad Decimum'da Ammantus'u öldürmekle savaşın seyrini değiştirmiştir. Tricameron Savaşı'nda da kendisine katılan Belisarius ile Bizans ordusunun merkez hattını kontrol etmiştir. Karşısında Vandal merkez kuvvetlerini kontrol etmekte olan Tzazo'yu üç kez ühcum ettikten sonra öldürmesi, Vandal güçlerinin savaş meydanını terk ederek geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Gelimer'i takip ederken kendi adamlarından Vliaris'in hatası sonucunda ölmüştür. Martindale, PLRE 3A, s. 636. Belisarius'un askerleri ile iletişiminde önemli bir rolü vardır. Daha sonra Ostrogot Savaşları sırasında Belisarius; Vitalianus'un yeğeni İoannes ve Narses gibi astlarına söz geçiremeyecektir. Bu sorunlar İoannes'in ölmemiş olsa muhtemelen yaşanmayacaktır.

991 Hughes, Belisarius, ss. 100 – 104.

992 Vössing, ss. 121 – 122.; Jaques, Cilt 3, s. 1034.

993 Jaques, Cilt 1, s. 174.

994 Hughes, Belisarius, ss. 106 – 108; Norwich, Bizans I, s. 174; Vössing, ss. 123 – 124. Gelimer fiilen "açlıktan ölmemek için" teslim olmak zorunda kalmıştır. Vössing, s. 124.

995 Anlaşıldığı kadarıyla daha savaş sona ermeden Numidya yönünde kaçmaya başlamıştır. Martindale, PLRE 3A, s. 508.

996 Nicholson, Cilt: 1, s. 650.

imparatorluğun özellikle "Pers sınırında" dağıtılarak Bizans ordusunda istihdam edilmişlerdir[997]. Fakat Vandal denizcilerinin istihdamından açıkça bahsedilmemektedir. Bu kişiler korsan olarak görüldüklerinden Konstantinopolis ve Bizans kamuoyuna, bu kişilerin Bizans donanması hizmetine alındığını söylemek sadece sorun yaratacaktır.

Vandal donanmasının bir kısmının komutası, bu savaşlar sırasında bir sivil olan ve Gelimer'in yerli Kuzey Afrika kökenli, çok sadık sekreteri Bonifatius'un komutasına verilmiştir. Gelimer, Bonifatius'a savaştan önce Vandal devlet hazinesini gemilere yükleme ve savaş kabedilecek gibi gözükürse bu gemilerle İspanya'ya yelken açma emrini vermiştir. Ancak fırtınalı hava yüzünden denize açılamayan Bonifatius Vandal hazinelerini Belisarius'a teslim etmiş, anlaşıldığı kadarıyla kayda değer bir miktarı çalarak zimmetine geçirmesine rağmen mülklerini elinde tutmasına göz yumulmuştur[998]. Bizans ve Vandal donanmaları, Gensericus devrindeki çatışmaların aksine, bu kez hiç deniz muharebesinde karşı karşıya gelmemiştir. Vandal donanmasının son başarısı isyan eden Sardinya'nın geri alınmasıdır[999]. Bu sayede Vizigot kralı Theudis'e karşı Fas'a gitmeyi tercih etmeyen tüm Vandal gemileri de Bizanslılar tarafından ele geçirilecektir. Gelimer'in emri uygulanmadığı için donanma ne İspanya'ya gidebilmiş ne de Bizanslılar tarafından ele geçirilmemesi için imha edilebilmiştir[1000]. Vandal Krallığı yıkıldıktan sonra Ostrogotlar ile savaş başladığında Bizans donanması bu ele geçirilmiş sivil ve askeri gemilerden de istifade etmiş olabilir. Ancak bu gemilerin akıbeti belirsizliğini korumaktadır. Zira daha sonra Ostrogot denizcilerinin 551'de Senigaglia'da aldıkları yenilgiden sonra yapacakları gibi donanmalarının bakiyelerini Bizans güçlerinin eline geçmesin diye yakma fırsatları olmamıştır. Bizans donanması bu dönemde yüzleştiği rakiplerinin aksine düşman

---

997 Bizans doğu sınırına nakledilen Vandal askerlerinin Afrika'da kalan eşleri ile pek çok Bizans askeri evlenmiş, sahibi haline geldikleri toprakların mülkiyet halkları ile ilgili devletle çıkan anlaşmazlıktan dolayı "536'da tehlikeli bir başkaldırıya" girişmişlerdir. "Bunu tetikleyen şey birkaç yüz Vandal savaşçının tevkifattan kaçması ve diğerlerininse Konstantinopolis'e nakledilirken kaçabilmiş ve Afrika'ya geri dönmüş olmasıydı. … Belisarius'un burayı terk edişinden 546'da son savaşçılar Konstantinopolis'e sürülene kadar Afrika'da iz bırakıtlar". Vössing, s. 125.

998 Martindale, PLRE 3A, ss. 237 – 238. Belisarius'un Tunus kıyılarına çıktığını haber alması üzerine; Gelimer hazineleri teslim etmiş ve Ammantus'a Kartaca'da hapsedilmiş Hilderik ve yandaşlarını idam etmesini yazmıştır. Belisarius çıkarma yaptığı sırada Kartaca'da değil Byzacena'da Hermione'de bulnumaktadır. Martindale, PLRE 3A, s. 507.

999 Nicholson, Cilt: 1, s. 650.

1000 Martindale, PLRE 3A, s. 238

gemilerini ele geçirmeyi özellikle amaçlamamaktadır. Ancak gemiler altıncı yüzyılda son derece değerli birer ganimet olarak sayılmaktadır ve en azından Vandal ticari gemilerinin sonraki çıkarmalarda birlikleri taşımak için istihdam edilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

2.2.6. Vandal Operasyonunun Rotası ve Analizi

Vandal Krallığı'nın yıkılması için Belisarius'un emrine verilen amfibi kuvvetler sadece 533 yılının sefer mevsiminin ancak ikinci yarısında harekete geçebilmiş ancak kısa sürede muzaffer olmuştur. Erken yola çıksalar Sardinya'ya gitmeye hazırlanan Vandal güçleri ayrılmadan varacaklardır. Vandal yönetimine karşı isyanlar 533 yılının ilkbaharında patlak vermiştir. İlk önce 553 sefer mevsimi dahi başlamadan Tripolitania'da ayaklanma olunca, komşu Bizans eyaleti Kyrenaika'daki Bizans garnizonu batısındaki bu eyalete yürümüş ve büyük şehirler Tripolis ve Leptis Magna halk desteği ile kolayca kontrol altına almış, bu durum deniz ikmal hatları için önemli birer kazanım olmuştur. Sardinya'da Godas İsyanı diye adlandırılan ayaklanma aynı zamanlarda başlayınca, Vandal yönetimi durumun umutsuz olduğu Tripolitania yerine Sardinya'ya odaklanmayı seçmiştir[1001]. Tzazo'nun Vandal donanmasının çoğunu sürüklediği amfibi Sardinya seferi böylece 533 ilkbaharında başlamıştır. Sardinya'nın idari merkezi Karalis (modern Cagliari) bu dönemde önemli bir zenginlik kaynağıdır. Sardinya; Mısır'ın tahılı yeni kurulan Konstantinopolis'e yönlendirildiğinden beri iki asırdır Roma kentini beslemektedir, ayrıca adanın altın, gümüş ve demir yatakları işletilmektedir[1002].

Belisarius'un donanması ise Haziran 533'te Konstantinopolis'ten yola çıkmıştır. Marmara Ereğlisi'nde (Heraclea) ve Abydos'ta (Çanakkale Boğazı'nda Nara Burnu) durakladıktan sonra Kiklad Adaları yönüne ilerleyen amfibi sefer gücü, Mora'nın güneybatı ucundaki Modon'da (Methone) konaklamıştır[1003]. İyon Adaları'ndan sonra Bizans ile dostane ilişkiler içerisindeki Ostrogot Kraliçesi Amalasuntha'nın karasularına girmişlerdir[1004]. Güney İtalya kıyısı boyunca ilerleyen

1001 Hughes, Belisarius, ss. 72 -73.
1002 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1332 – 1333.
1003 Hughes, Belisarius, s. 78.
1004 Potter, s. 173.

Bizans donanması Sicilya'nın doğu kıyısındaki Katanya ve Sirakuza limanlarında durakladıktan sonra Malta ve Gozo'nun etrafından açık denizden geçerek Batı Libya sahillerine varmışlardır. Güney Tunus sahillerindeki Caput Vada'ya çıkarma yapmışlardır[1005]. Donanma ve ordu sahil boyunca kuzeye ilerlemeye başlamış, Byzacena eyaleti yani Güney Tunus, Thapsus ve Hadrumetum liman kentlerinin kolayca alınması ile Bizans kontrolüne girmiştir. Bu sırada Gelimer iç kesimlere dağılmış savaşçılarını celp ederek Bizans ordusu ile çatışmadan hareketlerini takip etmeye başlamıştır.

Vandal Krallığı böylece karada gerçekleşen iki büyük savaş sonucunda 533 yılının Aralık ayında yıkılmıştır. Fakat Vandalların son dönemlerinde uğraşmak zorunda kaldıkları göç ve çevre sorunları Bizans yönetiminin başına kalmıştır. Kuzey Afrika'da iklim değişmekte, özellikle iç kesimler çölleşmekte, bu göçebe Berberiler ile yerleşik yaşayıp tarım yapan halkı karşı karşıya getirmektedir. Ayrıca Bizans yönetimini başlangıçta samimiyet ve sevinçle karşıladığı açıkça kaynaklara yansıyan yerli Romalı halk bile her ekonomik faaliyete nüfuz eden ve eski yönetimine göre daha ağır Bizans vergileri karşısında ilk heyecanlarını kaybedeceklerdir. Belisarius yerli halktan aldıkları her şeyin parasını ödemekte ısrar etmesi ilk fethi kolaylaştırmıştır. Fakat ağır vergiler ve Kuzey Afrika'da bırakılan Bizans bağlı birliklerinin maaşlarının gecikmesi 536 yılında isyana yol açarak Belisarius'un Sicila'dan İtalya'ya geçişini geciktirecektir. Bizans askeri güçleri zamanla sadece baskı ile denetimi sürdürebilir hale geleceklerdir. Burada konuşlandırılmış askerlerin ve gemilerin Ostrogotlar karşısında kullanılamaması, Ostrgotlar ile savaşın 20 yıl sürmesinde önemli bir faktör olacaktır. Kıyılarda Bizans donanması kolayca denetim sağlamaktadır ve bu bölgeler etkin vergilendirilebilmektedir. Fakat iç kesimlerde Bizans denetimi asla çok sağlam olmamıştır. Sitifis kent merkezinin üzerine 539 – 544'te inşa edilen hisar, Bizans güçlerinin yerli halk üzerinde hâkimiyet kurma ve Berberi güçlerinin bölgeye

[1005] Prokopios, "imparatorun filosunun" kıyıya çıktığı noktayı Caput Vada biçiminde ("εν του Βυζακίου παραλία … Καπούτβαδα / Byzacena kıyısındaki … Caputvada") özel olarak belirtmektedir. Burası günümüzde Ras Kabudiya olarak adlandırılan bir burundur. Prokopios oldukça kurak olan bu bölgeye varan Bizans sefer kuvvetlerinin toprağı kazıp bir pınar bularak burada kamp yapması Tanrı'nın inayetinin bir işareti olarak sunmaktadır. Procopius, Cilt: VII, Buildings, VI, 5-12, ss. 384 - 385. Büyük ölçüde askeri tarih anlatımına girmeyen, genellikle tahkimatların nasıl yapıldığına, yapıların tasvirine, Jüstinyanus'un yüceliğine ve harcadığı paraya değinen Procopius, kısıtlı da olsa Vandal Savaşı hakkında bu eserinde de bilgi vermektedir.

sızmasını önleme çabasının ne kadar erken başladığına tanıklık etmektedir[1006]. Ayrıca "Jüstinyanus'un yeniden işgalinden sonra limes aşırı derecede tahkim edilmiştir (Haidra, Thamugadi)[1007]".

Jüstinyanus'u başta bu girişimden vazgeçirmek isteyen kabinesi, Vandal Krallığı'na karşı gerçekleştirilen seferin kolayca başarıya ulaşması sebebiyle diğer barbar krallıkların da rahatça ele geçirebileceğini düşünmüşlerdir. Vandal donanmasındaki denizcilerin akıbeti bilinmemektedir. Ancak Vandal gemileri ele geçirildiğine göre bir kısmının Bizans donanmasının Batı Akdeniz'de kurmakta olduğu üslerde konuşlandırılmış olduğunu düşünmek mantıklıdır. Bizanslılar Sardinya ve Balear Adaları gibi bölgelerde Vandal askeri limanlarına yerleşip kullanmaya devam etmişlerdir. Fas kıyısındaki Septem'de ise kendilerinden önce Vandal limanına gelmiş Vizigot güçlerinin kısa sürede yerini almışlardır. Bizans donanmasının yalnızca Belisarius ile gönderilen 92 dromon ile, Vandal gemilerinden hiç yararlanmadan Batı Akdeniz'de bu kadar geniş bir alanı hemen kontrol altına alması pek olası gözükmemektedir. Belisarius Tunus Cezayir bölgesinde çok kısa kalabilmiştir. Zafer kutlamaları için Konstantinopolis'e geldikten sonra, Kuzey Afrika eyaletlerini düzenlemek için fazla vakit bulamadan yeni bir savaş sürüklenecektir.

2.2.7. Amfibi Kuvvetlerin Barbar Ordularına Karşı Üstünlükleri

Ertesi sefer mevsimi olan 535 yılında başlayan Ostrogot Savaşları'nın ilk yıllarında Bizans donanması son derece başarılı olacaktır[1008]. Belisarius'un orduları ve Bizans donanması birbirlerini çok iyi destekler hale gelmiştir, çıkarma operasyonlarında deneyim kazandıkça, kendilerinden sayıca çok üstün Ostrogot ordularını yenmeyi ve birleşmeye çalışan Ostrogot müfrezelerini ayrı ayrı pusuya düşürüp imha etmeyi başaracaklardır. Belisarius'un operasyonları sırasında her zaman daha az sayıda askerle kendisinden daha kalabalık güçleri yenmeyi başardığı

1006 Nicholson, Cilt: 2, s. 1393.

1007 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1494. Limes denilen sınır hattında en önemli nokta, Bizans komutanı Solomon tarafından 539'da geri alınan Timgad'da bulunmaktadır. Kent bir hisara dönüştürülmüştür. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2030.

1008 "Got savaşı 535'te Ostrogot ileri mevzilerine iki koldan yürütülen bir amfibik saldırıyla başladı. Bir filo ve orduyla Sicilya'yı işgal etmeye gönderilen Belisarius, bunu başararak ertesi yıl Calabria'ya geçti. Savaşın ilk evresi Got birliklerinin asıl krallık topraklarını savunma konumuna geçmesiyle son buldu". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

görülmektedir. Başarılarını, yalnızca komutası altında profesyonel askerler olmasına bağlamak, aşikâr dehasını görmezden gelmek olacaktır. Fakat yalnızca donanma değil, Bizans ordusu de altıncı yüzyılda kendisini hızla geliştirmiştir. Hem yakın dövüş için kesici silahlar, hem de yay gibi menzilli silahlar konusunda eğitildikleri için meydan savaşlarında da kent savunmasında olduğu kadar başarılı olan bu çağın Bizans askeri, eski Roma askerlerinin aksine kalkan ve zırhlarından ziyade becerilerine güvenmektedir. Eski Roma ordusunun asıl unsuru olan ağır piyadenin yerini hafif ve ağır süvari almıştır. Orta boy mızraklarla falanks düzeninde savaşan piyade ve ardında okçulardan oluşan birlik unsurlarının saf dizilimi savaş düzeninin temelini teşkil etmeye, toplam mevcut bakımından süvariden fazla olmaya devam etmiştir. Alınan kentlerde garnizon olarak piyade hâlâ elzemdir[1009]. Fakat savaşta belirleyici unsur artık süvaridir. Bizans kara kuvvetlerinin, Jüstinyanus fetihleri için hazır hale gelmesini sağlayan "eğitim alanı", Sasani sınırı olmuştur. Belisarius da Vandal seferinden önceki yıllarda burada kendisini kanıtlamıştır. Fakat bu cephede genişleme olanağı yoktur. Yalnızca sınır müdafaası bile oldukça maliyetlidir. Oysa barbar krallıkları, Bizans kara ordusunun harekatta müşterek kullandığı birden çok taktik sınıfa karşı koyabilecek askeri esnekliğe sahip değillerdir. Yalnızca piyade ve ağır süvari yavaş hareket ettiği için Bizans güçleri tarafından kuşatma altındaki kentlerine yetişememektedir. Oysa "dikkate değer Roma donanması bu askeri sistemi tamamlamış ve sahra ordularının 'stratejik hareketliliğini' artırmıştır[1010]". Barbar krallıkları, Avrasya'nın batısındaki en zengin ve şehirleşmiş eyaletlerini bölüşmüş olan Bizans ve Sasani Devletleri gibi daimî profesyonel bir askeri teşkilatı ayakta tutacak insan gücüne, mali kaynaklara veya yerleşmiş devlet geleneklerine sahip değillerdir. Batı Roma üzerinde kurulmuş barbar krallıklarından yalnızca en uzak krallık olan ve Akdeniz'de hiç varlık göstermeyen Franklar ve Burgonyalılar ile bu krallıkların en köklüsü olmasına karşın Galya topraklarını yitirmiş, kısa süre öncesine kadar Ostrogot Krallığı hükmü altına

[1009] Özellikle Belisarius'un emirlerini dinlemeden zayıf gördüğü Rimini'yi arkasında düşman hisarlarını fethetmeden alan süvari komutanı İoannes'in başına gelenler, süvarinin kent müdafaasında kendi başına yetersiz kaldığını ortaya koyacaktır. Bu operasyon ileride incelenecektir. 538 yılında büyük bir Ostrogot ordusu tarafından İoannes kuşatılınca, Belisarius diğer subayları ile tartışarak planlarını geriye İoannes'i kurtarmak zorunda kalacaktır. Tüm bu operasyonlar donanma sayesinde mümkün olmuştur.

[1010] Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 139 - 140.

girmiş Vizigotlar Jüstinyanus'un hükümdarlığı sona ererken varlıklarını sürdürebileceklerdir[1011].

20 yılı aşkın İtalya seferine katılan askerler, Bizans'ın etkileşimde olduğu neredeyse tüm halklardan gelen uzmanlaşmış görevleri olan seçkin paralı askerlerle desteklenmiştir. Aralarında; atlı okçu olarak istihdam edilen Hunlar, Alanlar, genellikle ağır süvari olarak hizmet eden Balkan kökenli Heruli ve Gotlar dışında kalan diğer Orta ve Doğu Avrupa Germen kavimleri, hatta savaşın ilerleyen safhalarında taraf değiştiren Vandallar ve Sasani hizmetinde iken teslim olup bir daha dönemeyecekleri bölgelere gönderilen Horasan kökenli Soğd ağır piyadeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu askerler, halklarının geleneksel savaşma biçimlerinde savaşmakla kalmamış, sonraki asırlarda Bizans'ın yerli insan gücünden celp ettiği askerleri bu halkların savaşma biçimine uygun çeşitli savaşma biçimlerinde yetiştirmek için subay sınıfı tarafından bu savaşma biçimlerinin anlaşılmasını sağlamışlardır. Altıncı asır sonunda yazılan, Mavrikius taktikası olarak bilinen Strategikon, sonra gelen tüm Bizans askeri kılavuzlarının örnek aldığı prototiptir. Eserde, yerli Bizans askerlerinin atlı okçu olarak yetiştirilmesinden bahsedilmesi; yarım asır içerisinde Bizans askeriyesinin diğer halkların tekniklerini özümsemekte ne kadar yol kat ettiğinin kanıtıdır. Attila'nın orduları ile seferlere celp edilen Gotlarhiçbir zaman gerçek anlamda atlı okçu sınıfı geliştirmeyi başaramamış, piyadelerini ağır süvarinin vurucu gücü ile desteklemişlerdir[1012]. Son önemli kralları Totilla zamanına dek bir savaş donanması kuramamışlardır[1013]. Atlı okçuluk, bu çağda yerleşik bir halkın taklit etmesi beklenebilecek teknik açıdan en zor savaş tekniklerinden birisidir. Sasanilerin aksine, Bizans topraklarında kendisini devlete bağlı hisseden göçebe unsurlar yoktur. Fakat altıncı yüzyılda "zırhlı atlı okçular … Prokopios'un ve Mavrikius'un tarif ettiği Roma ordularında baskın birliklerdir[1014]". Bizanslı atlı okçular, stepte yetişmiş göçebe

[1011] Franklar Klovis'in din değiştirmesi nedeniyle Bizans ile aynı dini doktrini paylaştıkları için Ostrogot Krallığı ilhak edilip Bizans İmparatorluğu ile bir sınıra sahip oluncaya kadar Jüstinyanus ile dostça ilişkiler ve hatta para karşılığı müttefiklik ilişkisi içerisinde olmuşlardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 802; Vizigotlar ise Akdeniz kıyılarını Jüstinyanus'un saldırıları ile kaybetmelerine karşın, 418 yılından beri oturmuş bir hanedan düzenine ve soylulara dayanan idari teamüllere sahiplerdir. Vizigotlar, 589 yılında Franklar gibi Kadıköy itikadına geçerek yerli Romalı halkla bütünleşecek, Bizans'ın bölgedeki varlığını Heraklius devrinde sona erdirerek İslam fetihlerine kadar varlıklarını koruyacaklardır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, ss. 2178 – 2179.

[1012] Nicholson, Cilt: 1, s. 176.

[1013] Frassetto, s. 284.

[1014] Nicholson, Cilt: 1, s. 121.

halkların atlı okçuları karşısında kendilerini bulduklarında üstünlük daima göçebe halklardan yana olmuştur. Yine de Bizanslı atlı okçular, kendilerine yetişemeyen barbar kavimlerin sayıca üstün ağır süvarileri veya piyadeleri karşısında ağır kayıplar vermeden pek çok zafer kazanmak için yeterli olduklarını ispatlayacaklardır[1015]. Vandal Krallığı'nın yıkılması büyük ölçüde Bizans hizmetindeki atlı okçuların zaferidir. Sayısal üstünlüklerine rağmen Vandallar, Kuzey Afrika'yı ilk işgalleri sırasında kullandıkları aynı taktiklerle savaşmış ve yenilmişlerdir. Oysa Bizans kuvvetleri, Kuzey Afrika'ya I. Leo zamanındaki gönderilen devasa deniz ve kara gücüne kıyasla çok daha mütevazı bir güç ile çıkarma yapmışlardır. Fakat Vandal güçlerinin asıl tehlike arz eden unsuru olan Vandal donanması ile karşılaşmamayı başarmakla savaşı kazanmışlardır.

Mağlup Vandal hükümdarı Gelimer yakalanıp Konstantinopolis halkına teşhir edilmiş, ancak Vandal askerlerinin Bizans'a hizmet edeceğine dair teminatlar alındıktan sonra fazla aşağılanmadan Orta Anadolu'da iskân edilip Bizans'a hizmet eden yabancı soylular envanterine katılmıştır. Donanmanın taşıdığı Bizans müfrezeleri; Sardinya, Korsika ve Balear Adaları'nı yerel güçler, Moritanya (Günümüzde Cezayir ve Doğu Fas toprakları, İki Moritanya eyaleti, yani Mauretaniae) ve Tingitanya gibi bölgelerin liman kentlerini de Berberiler tarafından ele geçirilmeden kontrol altına almışlardır[1016].

Başsız kalan Vandal iktidarından doğan boşluk; Sicilya'ya ve İtalya'ya geçen Belisarius'un yerine bıraktığı vekili Solomon tarafından hemen doldurulmuş ve operasyon başarılı bir biçimde sonuçlanmıştır. Fakat Solomon'un 544 yılında öldürülmesi, Ostrogot Savaşı'nın ikinci evresinde (540 – 553) Bizans Kuzey Afrikası'nda Berberiler ile İoannes Troglita arasındaki savaşları başlatacaktır. İoannes Troglita'nın bu eyaletlerde asayişi sağladığı 549 yılına kadar Bizanslılar hem Berberiler hem de Ostrogotlar karşısında dayanabilecek iki orduyu Kuzey Afrika'da ve İtalya'da hzır tutmak zorunda kalmışlardır[1017]. Donanmanın taşıdığı Bizans müfrezelerinin ve subaylarının her iki aktif savaş alanı arasında taşınması kaynaklarda açıkça belirtilmese de isimlerinin aynı sefer mevsiminde her iki cephede de anılması,

[1015] Martindale, PLRE 3A, ss. 197 - 198. Belisarius Roma'da 537 – 538 yılını Ostrogot kuşatması altında geçirdiği sürede düşmanlarının kuvvetlerini azar azar eritmiştir. Ostrogot ordularının da zamanla kıtlık ve hastalıktan muzdarip olması ile Roma Bizans kontrolünde kalacaktır.

[1016] Nicholson, Cilt: 2, s. 988.

[1017] Nicholson, Cilt: 2, s. 1036.

Bizans donamasının her iki cephede de zafer kazanılmasındaki rolünü ortaya koymaktadır.

2.2.8. Ostrogot Krallığı'na Karşı Savaşın Sebepleri

Vandal Krallığı'nın yıkılmasına varacak olaylar, altıncı Vandal kralı olan Gelimer'in Theodosius Hanedanı mensubu önceki kral Hilderik'in tahtını gasp etmesi ile başlamıştır. Jüstinyanus meşru hükümdarın haklarını savunma iddiası ile Belisarius'u Kuzey Afrika'ya fethe değil, Hilderik'i tahtına iade etmeye göndermiştir. En azından resmi söylemleri bu şekildedir. Fakat Hilderik'in Gelimer'in emri ile öldürülmesi Jüstinyanus'a Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz adalarını doğrudan Bizans İmparatorluğu'na ilhak etme fırsatı vermiştir.

Vandal Krallığı'nın yıkacak Bizans donanması; Ostrogot kraliçesi Amalasuntha'nın Sicilya limanlarını Belisarius'a açması ve Katanya'da Prokopios'un topladığı istihbarat sayesinde Vandal donanmasına yakalanmadan emin bir şekilde Tunus'ta Caput Vada'ya varmıştır. Kıyıda direnişle karşılaşmadan çıkarma yapılmıştır. Mücadele karada iki büyük meydan savaşı ile seyretmiş, Vandal donanması hiç müdahil olamadan Vandal Krallığı'nın siyasi varlığı sona ermiştir.

Ostrogot Hanedanı içerisinde süregelen gerilimler, Vandal Krallığı'nın sonun getiren gerilimlere çok benzemektedir. Bir kez daha meşru hükümdarın devrilmesi Bizans güçlerinin denizaşırı müdahalesi sonucunu doğuracaktır. Jüstinyanus'un müttefiki Amalasuntha; oğlu Athalarik (hük. 526 – 534) adına naip olarak Ravenna'dan devleti yönetmektedir. İdaresi altında babasının hoşgörü politikasını sürdürmüştür. Nursialı Benedikt onun zamanında 529 yılında Monte Cassino'da tüm sonraki tarikatlara model olacak Batı Akdeniz'deki ilk manastırı kurmuş ve Benediktin keşiş hayatı kuralları eserini yazmıştır[1018].

Yönetiminde Kassiodorus ve Liberius gibi babasının da güvenmiş olduğu yerli Romalı görevlilere çok yetki vermiş, Bizans yanlısı bir politika izlemiş ve oğlunu

[1018] Matz, s. 30. Aslında güneye Monte Cassino'ya çekilmesi "komşu din adamlarından gelen düşmanlık" sebebiyledir. Fakat Amalasuntha deniz ticaretinin gelişmesi için adımlar atmış, idaresi altında dini baskı uygulanmamaktadır, bu ortamda keşişler ve ruhbanlar arasındaki etkileşim İtalya'nın sonraki asırlarında dini, idari ve ekonomik şekillenmesi için çok önemli olacaktır. Udo Sautter, **Dünya Tarihinde En Önemli 101 Kişi**, çev. Bilge Kaya, Runik Kitap, İstanbul, 2021, s. 31.

Roma usulüne göre yetiştirmeye çalışmıştır. Fakat Theodorik'in ölümünden beri teoride yönetimde olan torunu Athalarik erişkinliğe erişemeden 2 Ekim 534'te öldükten sonra naip olarak yönetimi tehlikeye girmiştir[1019]. Bu yüzden kuzeni Theodahad (hük. 534 – 536) ile evlenerek onu üçüncü Ostrogot kralı yapmıştır[1020]. Fakat Theodahad, Amalasuntha'yı çok Bizans yanlısı bularak hapsettirtmiş, kraliçe çok geçmeden meçhul şartlar altında ölmüştür[1021]. Kartaca'yı yeni eyalet başkenti olarak imparatorluğa dahil eden Bizans sefer kuvvetleri dinlenmeye ve kazanımlarını sağlamlaştırmaya fırsat bulamadan kendilerini yeni bir denizaşırı operasyonda bulacaklardır.

Belisarius, 534 yılının mart ayında Gelimer'in ele geçirilmesi ile Vandal Krallığı'nı yıktıktan sonra Konstantinopolis'e döndüğünde esirlerini ile hazinelerini sergileyebileceği bir zafer alayı düzenlemesine izin verilmiştir ve ilk konsüllüğü ile ödüllendirilmiştir[1022]. Belisarius'un savaş muhabiri olarak eylemlerini kaydeden Prokopios ile ilişkisi çok daha önceye uzanmaktadır[1023]. Tarihçi Prokopios 527 yılında Sasaniler ile savaşlar sırasında hukuki danışmanı olarak Belisarius'un hizmetine girmiş ve tüm fetihleri sırasında komutanın yanında bulunmuştur[1024] . Konstantinopolis'te birçok politik gelişmeye ve vebanın etkilerine bizzat şahit olmuştur. Tarihçinin Savaşlar Hakkında eseri 8 kitaptan oluşmaktadır. İlk 2 kitap 550 yılına kadar Jüstinus ve Jüstinyanus'un Sasaniler ile çatışmalarına ayrılmıştır. Sonraki 2 kitap Vandal Savaşları hakkındadır, gerektiği yerlerde Gensericus devrine dönerek 532'den 546 yılına kadar Belisarius tarafından Kuzey Afrika'nın fethini ve takip eden dönemlerde çıkan karışıklıkları da anlatmaktadır. Sonraki 3 kitap 536'dan 552 yılına kadar Ostrogotlar ile yapılan savaşları anlatmaktadır. Son kitap 554 yılına kadar çeşitli cephelerde gerçekleşmiş askeri tarihi ilgilendiren gelişmelerin bir özetidir.

1019 Nicholson, Cilt: 1, s. 170.

1020 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2036.

1021 Martindale, PLRE 2, s.65.

1022 Martindale, PLRE 3A, ss. 181, 193.

1023 Frassetto, ss. 64, 299.

1024 "Bundan dolayı Hükümdar Libelarios'u görevinden azletti ve Belisarius'u Daras'taki (Dara) birliklerin komutanı olarak atadı. Bu, söz konusu tarihi eseri kaleme alan Prokopios'un onun müşaviri seçildiği tarihtir". Prokopios, Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap, s. 53. Belisarius bundan hemen önce Sattas ile birlikte Ermenistan'ın Pers yönetiminde kalan kısmına akın düzenleyip esirlerle dönmüşlerdir. Daha öncesinde ise Jüstinyanus'un muhafızlığını yapmışlardır. Bu aşamada her ikisi de "taze sakallara sahip delikanlılar"dır. Prokopios, Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap, s. 53. Martindale Belisarius'un dux Mesopotamiae yani Mezopotamya eyaletinin dükü olmasını ve Prokopios'un hizmetine atamasını Haziran-Temmuz 527 olarak belirtmektedir. Martindale, PLRE 3A, s. 183.

Prokopios'un Gizli Tarih ve Binalar adlı kitapları ile birlikte tüm eserleri Loeb baskısında 7 ciltte toplanmıştır[1025].

Yukarıda kısaca değinildiği üzere Bizans ile dostane ilişkiler kurmak isteyen Kraliçe Amalasuntha, Vandallar üzerine giden Belisarius'un gemilerine kendi karasularını ve limanlarını kullanma izni vererek Vandal Krallığı'nın yıkılması için hayatî bir destek sağlamıştır. Fakat oğlu Athalarik'in 17 yaşında bir partiden sonra hastalanıp ölmesi ile artık naip olarak yönetimde kalma imkânı kalmamıştır[1026]. Kraliçe kalabilmek amacıyla evlendiği kuzeni Theodahad, Amal Hanedanı'ndan geri kalan son evlilik yaşındaki erkektir, imparator olmadan önce Toskana'da komşularının mülklerine el koyan kanun tanımaz bir toprak sahibidir. Ostrogot soyluları ve Anastasius'un donanmasına Güney İtalya'yı yağmalatmasında beri Konstantinopolis'e düşman gözüyle bakmaya başlamış yerli Güney İtalyalı seçkinler, zaten uzun zamandan beri Amalasuntha karşıtı komplolar kurmaktadırlar[1027]. Theodahad'ın kendi annesinin ölümünü bahane ederek Amalasuntha'yı ortadan kaldırması, Ostrogot Krallığı'nın Bizans saldırısına uğraması sonucunu doğurmuştur.

1025 Frassetto, ss. 299-300.

1026 Vandal Savaşları için donanmasını gönderdiğinde, amfibi gücü Ostrogot limanlarını kullanarak Kuzey Afrika'ya varmıştır. Kendisine son derece saygılı davranan, kültürel olarak Romalılaşmış ve oğlunu Roma kültürü ile yetiştiren Ostrogot Kraliçesi Amalasuntha, Theodorik'in kızıdır. Frassetto, ss.339, 28. 526 yılından beri ülkeyi oğlu "8 yaşındaki Athararik adına naip" olarak yönetmektedir. Kültürlü bir kraliçe olarak Jüstinyanus ve Theodora ile iyi ilişkiler kurmak istemiş, bu amaçla 532 yılında onları Konstantinopolis'te ziyaret etmek üzere planlar yapmış fakat Konstantinopolis'i hiç ziyaret edememiştir. Frassetto, s. 334. Ülkesinde isyan tehdidi baş gösterdiğinde Bizans topraklarına sığınmak için talepte bulunmuş ve Dıraç'ta kendisine yaşaması için gerekecek imkanların sağlanacağı teminatının verilmesi üzerine, kraliçe bazı kişisel eşyalarını dahi tedbiren önceden oraya göndermiştir. Fakat isyancıların üstesinden gelinmesi ile buna gerek kalmamıştır. Oğlunu her fırsatta annesinin gözetiminden kaçırıp içki, Got usulü askeri eğlenceler ve ava alıştıran Ostrogot asiller reşit olmak üzere iken genç kralın erken ölümünden de sorumludurlar. Ekim 534'te oğlu, Ostrogot Krallığı'nın sadece ikinci kralı olan Kral Athalarik 17 yaşında çok alkol aldıktan sonra ölmüştür. O ölünce, naip olarak Amalasuntha'nın Ostrogot Krallığı'nı yönetme meşruiyeti de tehlikeye düşmüştür. Zira Amal Ostrogot Hanedanı'ndan uygun başka erkek kalmamıştır. Roma yanlısı politikalarından hoşnutsuz hizibin desteğini alan kuzeni Theodahad ile evlenerek yönetimini devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak kuzeni, üvey annesinin ölümünden Amalasuntha'yı sorumlu tutup tutuklatmış, ardından ondan kurtulmayı seçmiştir. Fakat böyle hareket ederek Jüstinyanus'a meşru bir savaş sebebi vermiştir. Amalasuntha'nın o zamana kadar Jüstinyanus ile eşgüdümlü politika uygulamak için verdiği tavizler sayesinde Kuzey Afrika'nın da sahibi olmuş Bizans İmparatorluğu, Ostrogot Krallığı'nı coğrafi olarak kıskaca almıştır. Amalasuntha'nın intikamını almak iddiası ile Bizans saldırısı için bir engel kalmamıştır. Frassetto, ss. 334.

1027 Frassetto, ss. 28, 369. Amalasuntha bu komplolar nedeniyle iktidarını kaybederse diye Jüstinyanus ile hazineleri ile Arnavutluk'a sığınmak için bir kaçış planı üzerinde bile anlaşmıştır. Ancak isyanın bastırılması ile yönetimde kalmaya devam etmiştir.

2.2.9. Savaşın İlk Çıkarma Operasyonu: Belisarius'un Sicilya İşgali

Jüstinyanus; Vandal Krallığı üzerine yapılan operasyonun hızla başarıya ulaşmasını kendisinin ve adamlarının ilahi tanrısal yardıma nail oldukları biçiminde yorumlamıştır. Bir Roma imparatoru olarak Roma kentine hâkim olmamasını ve barbarların eski Batı İmparatorluğu'nun Latince konuşmaya devam eden kalbine sahip olmasını kabul edilemez bir durum olarak görmüştür. Kaderinin mutlaka Batı Roma topraklarını geri kazanmak olduğuna inanmıştır. İmparatorun aşırı kendisine güveni nedeniyle bu defa Belisarius'un komutasına, Kuzey Afrika fethi için verilenin de yarısından az olan yaklaşık 7500 asker tahsis edilebilmiştir. Fakat Belisarius yine de başarılı olacaktır. İmparatorluğun ana sahra kolordularının sayısı Ostrogot Savaşı'nın ilk yıllarında sekize yükselmiştir. Jüstinus'un hükümdarlığında beş ana sahra kolordusu vardır. Jüstinyanus tahta çıktığı sırada Sasaniler devam eden savaş bağlamında Doğu ordusu yanında müstakil bir Ermenistan ordusu teşekkül etmektedir. Bu iki kolordu, Ebedi Barış'ın imzalanmasından sonra[1028] vexilationes denilen sistem uyarınca bazı müfrezelerini Batı Akdeniz'e göndermişlerdir[1029]. Bununla birlikte mevcutlarının çoğu yine doğuda kalmaya devam etmiştir. Ancak Vandal operasyonu için yaratılan kolordunun ardından, Ostrogot Savaşları başlarken, Ostrogot Krallığı'nın Dalmaçya topraklarına saldırması için Mundus komutası altında bir ordu daha yaratılmıştır. Kuzey Afrika'da 535 yılında çıkan ordu ayaklanması kısa sürede bastırılmış, ancak 540'ların ortasında Berberiler ile gerginlik artmıştır. 546-548 arasında İoannes Troglita komutası altında Berberiler ile savaşan ve kolordu seviyesine yükselen dokuzuncu bir ordu daha yaratılacaktır[1030]. Belisarius'un İtalya ordusu, Mundus'un İlirya ordusu[1031] ve İoannes Troglita'nın Kuzey Afrika ordusu,

---

1028 Hughes, Belisarius, ss. 73, 183; Ostrogorsky, s. 66.

1029 Nicholson, Cilt: 2, s. 1558.

1030 Troglita, Belisarius'un ilk fethine katılmış, Solomon döneminde Byzacena veya Trablus'a dux atanmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 834. Belisarius Sicilya'dan isyancı askerlerin isyanını bastırmak için Bagradas Savaşı için döndüğünde, Troglita Kuzey Afrika'da sadık kalan bir müfrezenin başındadır.

1031 İlirya ordusu Mundus'un ölümünden sonra Konstantianus komutasında Ostrogot güçlerini Dalmaçya'da Ravenna'ya gemilerle kaçmak zorunda bırakacaktır. Dalmaçya'da yenilen birliklerin bakiyelerinin Ravenna'ya vardığı sıralarda, Theodahad'ın yerini almış olan Vitiges'de Ravenna'ya dönmektedir. Çok geçmeden Amalasuntha'nın kızı Matasuntha ile zorla evlenerek yönetimini meşru kılmaya çalışacaktır. Fakat Jüstinyanus, Vitiges'i evlilik yoluyla Amal Hanedanı'na katıldığını asla kabul etmeyecektir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182. Zaten İtalya'nın yarısı Bİzans işgaline girmişken taraflar için diplomatik bir çözüm ihtimali kalmamıştır.

Doğu Akdeniz'deki ordulardan farklı olarak bağlı birlikler olarak ciddi bir donanma mevcuduna da sahiptir. Troglita'nın Kuzey Afrika ordusu, kendi donanması ile Totila'nın Ostrogot donanmasının çok kısa bir süreliğine ele geçirdiği Sardinya'yı 552 yılında aynı sefer mevsiminde kendi donanması ile giderek Bizans adına geri alacaktır ki bu elinde ordu taşıyabilecek kadırga eskortlarına sahip iyi bir filo mevcudu olduğunu göstermektedir[1032]. Bu her üç ordu da ileride yedinci yüzyılın thema sisteminde göreceğimiz örgütlenmeyi anımsatan bir şekilde baş kumandanın yetkisi altına sivil idarenin ve belli donanmanın da verildiği özgün bir yapılanmaya sahiptir. Doğu ve Balkan kolorduları, sivil yetkililer üzerinde hiçbir yetkiye sahip değillerdir ve bölgelerindeki filolar kendi donanma komutanlarına tekmil vermektedir. Buna yalnızca birkaç istisna vardır. Tuna filoları ve Kızıldeniz'de Akabe Körfezi'ndeki bazı Bizans gemileri, Mavrikius'un altıncı yüzyıl sonundaki düzenlemelerine kadar doğrudan sivil yöneticiler vasıtasıyla Konstantinopolis'e hesap vermektedir.

Ostrogot Savaşları iki safhada cereyan etmiştir. Savaşın ilk safhası olan 535 – 540 arasında tüm komuta Belisarius'tadır. Savaşın ikinci safhası ise Ostrogot tahtına Totila'nın geçmesi ile tek taraflı bir mücadele olmaktan çıkacak, Ostrogot donanmasının neredeyse Bizans donanmasına denk bir deniz gücü olarak ortaya çıkışına sahne olacaktır[1033]. İşgalin ilk aşaması, bizzat Belisarius komutasındaki güçlerin, hız kesmeden 535'te Sicilya'nın tamamını ele geçirmesi ile sorunsuz biçimde sonuçlanmıştır. Ancak Vandal Devleti'nin yerine kurulan yeni Kuzey Afrika eyaletlerinde zaman zaman askeri ayaklanmalar ve vergilere itirazdan doğan kargaşalar çıkacaktır. Berberi işgalleri 546'da topyekûn savaşa dönüşecektir[1034]. 535 yılında Afrika eyaletinde bırakılmış, önemli bir kısmı yabancı kökenli paralı askerlerden oluşan ve maaşlarını zamanında alamayan Bizans garnizon birliklerinin

---

1032 Troglita 541 yılında Theodosiopolis'i ve Dara'yı Sasanilere karşı başarı ile müdafaa etmiştir. 546 – 562 arasında ise Kuzey Afrika magister militumu olarak karşımıza çıkmaktadır. 546 yılında Berberi savaşının komutasını almış, 547 yılında ağır bir yenilgiye uğramış ancak 548 yılında Berberi direnişini kırarak bölgede düzeni tekrar sağlamıştır. Troglita 552 yılında Totila'nın donanmasının ayrılmış olduğu Sardinya'yı bir amfibi operasyonla geri almıştır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 834 - 835.

1033 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099.

1034 İklim değişimi Berberi göçebeleri tarım yapılan alanlara saldırmaya sevk etmektedir ve bu koşullar Vaandal Krallığı'nın son yıllarında Gunthamund zamanından beri gözlenebilmektedir. Vössing, ss. 101 – 103, 106. Bunda çölde ve seyrek nüfuslu yerleşimlerde yaşayan Berberi grupların, 542'den itibaren dalga dalga Batı Akdeniz'i de etkisi altına alan veba salgınlarından çok az etkilenmesinin de buna karşılık önemli bir payı vardır.

liderlik ettiği ayaklanma, Belisarius'un İtalya yarımadasına geçişini geciktirmiştir[1035]. Yabancı kökenli askerlerin çoğu Ariusçu'dur ve bazı Ariusçu köleleri de aralarına almışlardır[1036]. Sicilya'dan Tunus'a geri dönmek zorunda kalan Belisarius'un amfibi sefer kuvveti, isyancıları bir savaşta yenilgiye uğratmış, önemli bir kısmını yeniden orduya katılmaya ikna ederek yalnızca elebaşlarını bertaraf etmiştir.

Fakat Ostrogot Savaşı'nın başında Sicilya kentlerinin arka arkaya kapılarını Bizans ordusuna açtığı evrede yakalanan başlangıç ivmesi şimdilik yitirilmiştir. Theodahad Sicilya işgali başlayınca konumunu korumak için Jüstinyanus'la temas kurmuştur. Konstantinopolis'e gönderdiği elçiler Amalasuntha'nın ölümündeki rolünü inkâr etmiş, özürler dilemiştir. Aslında Bizans ile savaşı istemediği ve böyle bir savaş için bir planı olmadığı, krallığının hazırlıksız yakalandığı açık iken, Gelimer ile aynı hatayı yaparak Jüstinyanus'a savaş sebebi vermiş olması bir muammadır[1037]. Theodahad'ın Palermo düştükten sonra ise müzakerelerin son aşamasında Konstantinopolis'te iyi bir maaş karşılığında krallığını kan dökülmeden diplomatik yollarla Bizans'a teslim etmeyi dahi teklif etmiştir[1038]. Bu başarılmış olsa Vandal zaferini dahi rahatlıkla gölgede bırakacak bir başarı olacaktır. Fakat Belisarius'un Afrika ordusunun isyanını bastırmak üzere geri dönmek zorunda kalması ile Theodahad Bizans elçilerini hapse attırmıştır ve tavrı tam teslimiyetten küstahlığa dönmüştür.

Belisarius ilk olarak doğu kıyısına odaklanmıştır. Bizans güçleri Katanya yakınlarına çıkarma yapmış ve şehir "derhal teslim olmuştur". Panormus bir Got garnizonuna sahip olduğu belirtilen tek yerleşimdir[1039]. Sirakuza ve diğer kentler kendiliğinden teslim olmuşlardır[1040]. Tüm Sicilya'da yalnızca Palermo (Panormos)

1035 "536 Paskalyası'nın hemen ardından Sirakuza'dan, Afrika'ya dönmesi ve askeri isyanı bastırması için acil bir talep ile (demostikosu) Solomon ve Prokopios tarafından ziyaret edilmiştir". Martindale, PLRE 3A, s. 194.

1036 Belisarius'un gelişi ile Kartaca'yı kuşatan isyancılar uzaklaşmıştır. Yalnızca 2000 seçkin askeri ile Belisarius, 9000 isyankâr asker ve sayısı meçhul köleye karşı Bagradas Nehri Savaşı'nı kazanmıştır. Fakat maaşların ödenmesi ve müsamaha gösterilmesi ile erat affedilmiş, elebaşları cezalandırılmıştır. İsyancıların lideri Stotzas 545 yılına kadar yakalanamayıp Afrika eyaletinde sorun çıkarmıştır. Martindale, PLRE 3B, ss. 1199 – 1200; Hughes, Belisarius, ss. 120 -122.

1037 Theodora'nın da Amalasuntha'nın tutukluluğunun idamla sonuçlanmasında bir rolü olabileceği iddia edilmiştir. Potter, ss. 173, 176. Fakat bu iddialar konumuzun dışındadır. Her halükârda Theodahad, Amalasuntha'yı annesinin ölümünden sorumlu tutarak hapsettirmekle tüm şüpheleri üzerine çekmiştir.

1038 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 2036.

1039 Hughes, Belisarius, s. 115.

1040 Martindale, PLRE 3A, s. 194.

kenti kayda değer bir direniş göstermiştir. Fakat Belisarius'un taktik dehası ile Sicilya'nın geri alınması bir sefer mevsimi içerisinde bitirilebilmiştir[1041]. Palermo kentinde toplanan Ostrogot ordusu uzun bir kuşatma için hazırlıklarını tamamlayarak surların arkasına çekilmiştir. Fakat uzun bir kuşatmanın daha Vandal seferinin yorgunluğunu dahi atlatamamış ordusunun moralini bozacağını bilen Belisarius sur sistemini incelemeye başlamıştır. Liman surlarının bir bölümünün diğer surlara göre çok alçak olduğunu fark etmişlerdir. Bunun üzerine orduya ve donanmaya eş zamanlı bir operasyon yaptırmıştır. Bir yandan kara surlarına bir şaşırtma saldırısı yapıp düşman güçlerinin dikkati dağıtılmıştır.

Diğer yandan limanın savunmasız alçak surlarına dromonlar ile yanaşarak, gemilerin serenlerine tırmanan askerlerine, limanı ok yağmuruna tutmalarını emretmiştir[1042]. Dromonların ana direkleri surlardan uzun olduğu Bizans gemiler iç limana girince kesin olarak anlaşılmıştır. "Belisarius küçük teknelerin seren yüksekliğine dek göndere çekilmesini emretmiştir. Bir kere tekneler okçularla doldurulduğu vakit kente yukarıdan bakmaktadırlar ve okçular duvarlardaki müdafilere tepeden ok atabilmektedirler[1043]". Donanmaya bindirilmiş uzman okçuların koruma ateşi altında liman bölgesine çıkan müfreze, bölgeye hâkim olunca kentteki Ostrogot güçleri teslim olarak kenti Belisarius'a devretmişlerdir. Palermo'nun alınması, donanmanın komutasına da sahip olduğu zaman Belisarius'un neler başarabileceğine kanıttır. Bu sırada adanın diğer önemli kentleri olan Agrigento, Sirakuza, Katanya ve Messina da Bizans İmparatorluğu'na dahil edilmiştir. Fakat Sicilya'da kaydedilen bu parlak başarıdan sonra sefer kuvveti Messina Boğazı'nı geçmek yerine isyanı bastırmak için Tunus'a dönmek durumunda kalacaktır. Belisarius'u şahsen gören isyancılar kargaşa içerisine düşmüşlerdir. Belisarius, Stotzas'ı liderleri seçmiş bu güruhu önce Kartaca'dan atmıştır[1044]. Ardından ustalıkla rüzgârın yüzlerine doğru estiği bir konuma getirerek minimal kayıplarla meydan

---

1041 "Şans eseri Sicilya'nın fethini tamamlamasının ardından Palermo'ya girişi, konsüllüğünün son günü ile çakışmıştır, bu vesileyi altın sikkeler attığı onu ordu ve halk tarafından alkışlandığı bir tören alayı düzenleyerek kutlamış, konsüllük görevini gelenek olduğu üzere Konstantinopolis'te senato binasında değil, orada Sicilya'da bırakmıştır". Martindale, PLRE 3A, s. 194.

1042 Hughes, Belisarius, ss. 115, 122.

1043 Hughes, Belisarius, ss. 115 – 116.

1044 Martindale, PLRE 3B, ss. 1199 – 1200.

savaşında yenmiş, durumu tamamen kontrol alma işini sadık adamları Ildiger ve Theodorus'a bırakarak tekrar Sicilya'ya geçmiştir[1045].

İşte bu aşamada Amalasuntha'nın katili Theodahad (hük. 534 – 536) neredeyse krallığı savaşmadan Jüstinyanus'a teslim etmeyi düşünürken, görüşmeler durmuştur. İtalya'nın güneyinde Ostrogot mevcudiyetinin çok zayıf olduğu bilinmektedir[1046]. Zira Jüstinyanus, Belisarius'a hemen askeri bir eyleme geçmeyip anlaşma ile ülkeyi yıkıma uğratmadan diplomasi yolu ile teslim almasını emretmiştir[1047]. Bu kararında Liberius'un verdiği bilgiler etkili olmuştur. Theodahad Bizans güçlerinin ilerleyişi karşısında başlangıçta paniğe kapılmıştır. Amalasuntha'nın ölümü konusunda masum olduğunu iddia ettiği mektubunu Liberius aracılığıyla Konstantinopolis'e göndermiştir. Fakat Liberius, Amalasuntha'nın Theodahad'ın emri ile hamamda boğulduğunu söylediği için, sözüne güvenilmez kral ile diplomasi yolu kapanmıştır. Liberius, Batı Roma İmparatorluğu yıkıldığı zamandan beri İtalya'ya gelen her hükümdarın hizmetine aldığı çok yetenekli bir komutan ve devlet adamıdır[1048]. Odovakar'ın yerini 493'te Theodorik alınca Ostrogot hizmetine girmiş ve terfi etmiştir. Vizigot krallığında Gasalek bertaraf edilirken, tahta çıkan çocuk kral Amalarik'in 511 – 526 arasında naibi olarak, karizmasının zirvesindeki Ostrogot Büyük Theodorik'in naip atanması ile iki Got krallığı basit bir ittifaktan öte bir siyasi organizasyona kavuşmuştur[1049]. İki krallık arasındaki hayati iletişim kanalı olan Güney Fransa'daki Ostrogot eyaleti, eskiden Aetius'un unvanı olan Galya magister militumu unvanı ile ödüllendirilen ve orada neredeyse özerk olan Liberius'un idaresine bırakılmıştır. Liberius, Büyük Theodorik'in kızı Amalasuntha'ya ve torununa sadakatle hizmet etmiştir. Fakat Konstantinopolis'e Theodahad'ın elçisi olarak gönderildiğinde Ostrogot Krallığı'na karşı savaş için meşru gerekçeyi

---

1045 Hem Prokopios, hem de Jordanes bu seferi doğrulamaktadır. Martindale, PLRE 3A, s. 195.

1046 Sefer kuvvetinin Tunus'a döndüğü bilgisi kendisine ulaşıncaya kadar, konforlu bir emeklilik sağlanması karşılığında savaşmadan krallığını vermeyi dahi düşünmekte olan Theodahad (hük. 534 – 536), şartlar değişince derhal Bizans elçilerini zindana atmıştır. Diplomatlarına yapılan hakareti kendisine yapılmış sayan Jüstinyanus, 536'da yeniden zora düşecek olan Theodahad ile bir daha anlaşmayı dikkate dahi almayacaktır.

1047 Belisarius, Palermo ve Sirakuza'da garnizon bırakıp İtalya'ya geçmeye hazırdır. Martindale, PLRE 3A, s. 195.

1048 O'Donnell'ın 40 sayfayı aşan makalesi, Liberius'un Batı ve Doğu Akdeniz'de, İtalya'dan Galya, Mısır ve İspanya'ya uzanan sıra dışı kariyeri için hâlâ en kapsamlı kaynaktır. James J. O'Donnell, "Liberius the Patrician", Traditio (Cambridge University Press), Cilt: 37 , 1981, https://www.jstor.org/stable/27831089, (15.05.2024), ss. 31-72.

1049 Vössing, s. 105. Bunun için yirmili yaşlarının sonundaki Vizigot kralı Gesalek'i yerinden etmiştir.

sağlamıştır. Bundan böyle Bizans hizmetine girmiştir. Çok ileri yaşında, Bizans adına İspanya'nın fethinin ilk aşamasında son bir komuta görevi almış olabilir.

Esas Bizans başarıları Belisarius komutasındaki amfibi kuvvetler tarafından alınmış olsa da Jüstinyanus Ostrogot kuvvetlerini iki cepheye daha dağıtmayı başarmıştır. Öncelikle Kuzey İtalya'ya akınlar yapabilecek konumda olan Franklar; Bizans altını karşılığında Ostrogotlar üzerine akınlar yapmayı kabul etmişlerdir. 536 yılında Marsilya bölgesini ve günümüzde İsviçre'nin doğusuna tekabül eden Bodensee'nin güneyindeki bölgeleri ele geçirmişlerdir. Henüz 535 yılında bu aşamada oldukça kısıtlı bir donanma desteğine sahip olan İlirya ordusu da Dalmaçya kıyıları boyunca Ostrogot mevzilerine saldırmaya başlamıştır. Savaşın başladığı sırada Bizans sınırı, günümüzde Karadağ'a tekabül eden bölgeyi ikiye bölmektedir. Ostrogotlar kuruluş aşamasında Odovakar'ın Dalmaçya'daki bazı topraklarının da sahibi olmuş, Jüstinyanus devrinden kısa süre önce de Bizans sınırına yakın kıyı bölgelerinde mevcudiyetlerini güçlendirmişlerdir[1050]. Amalasuntha zamanında hiç mevzu olmayacak bu gelişme, Jüstinyanus'a Ostrogotların oldukça kısıtlı nakliye filolarını Belisarius'a sorun olmayacak şekilde Adriyatik kıyılarında bağlama fırsatı vermiştir. 537-538 Ostrogot kuşatmasını atlatarak Roma'yı emin bir şekilde kontrol altına aldıktan sonra Belisarius'un sefer kuvvetleri 538 ilkbaharından itibaren Apenin Dağları'nı aşarak Tiren Denizi'nde kalan donanmadan ayrılmıştır. Sefer mevsiminde ordunun bir kolu Rimini üzerine giderken, diğer kol doğrudan kuzeye çıkıp Fiesole (Faesulae)[1051] üzerinden kuzeydoğuda Ravenna ve kuzeybatıda Milano üzerine sefer yapmıştır[1052]. Dolayısıyla 538 yılına kadar İlirya'daki Bizans güçleri ciddi bir

---

1050 Aslında daha merkezi bir krallık olmaktan çok uzak oldukları 481 yılında dahi Ostrogot grupların Dalmaçya'da varlık göstermekte olduğu bilinmektedir. 471 yılından beri ileride Büyük Theodorik olarak anılacak Amal Hanedanı'ndan genç Theodorik'in komutasındadırlar. Batı Roma İmparatoru unvanını bırakmadan Salona'ya çekilmiş ve 475-480 arası burada hükümranlık sürdürmüş olan Flavius Julius Nepos'un tasfiye edilmesi sırasında, Dalmaçya Odovakar ve çeşitli Ostrogot çeteleri arasında bölüşülmüştür. Theodorik'in dikkati bu sırada güney bölgelerindedir. 482'de Yunanistan'a sefer yapmış, Larissa'yı yağmalamış, 483 yılında Zeno'yu kendisini maiyetindeki birliklerin magister militumu ilan etmek zorunda bırakmıştır. Frassetto, s. 377. Ancak Dalmaçya'yı kontrol eden Got gruplar üzerinde doğrudan kontrolü, muhtemelen Odovakar'la mücadelesi sırasında başlamıştır. Frassetto, s. 275. 493 yılında Salona Theodorik'in kontrolüne girmiştir. Theodorik aynı yıl Ostrogot Krallığı'nı kurmuş, Odovakar'ın Vandallardan tehditle almış olduğu Sicilya'nın kuzeydoğu köşesine ve dolayısıyla Messina Boğazı'nın kontrolüne de sahip olmuştur.

1051 Hughes, Belisarius, s. 169, 171 -175.

1052 Milano'dan gelen bir heyet Bizanslıları kentlerine davet etmiştir. Hughes, Belisarius, s. 159. Bu sefer için gönderilen subayların, başkomutan olarak Belisarius'u dinlememelerinin sonuçları ağır olmuştur. Narses bu hadisede Belisarius'un emirlerini onaylasa da çok değerli vakitlerin

donanma takviyesi almamıştır. Fakat Jüstinyanus, fazla bir kara ordusu göndermese bile, her sene Doğu Akdeniz'de tersanelerine yeni gemiler yaptırtmakta ve bunları Ostrogot kıyılarına göndermektedir[1053]. O yıl Belisarius, Adriyatik Denizi'ndeki Rimini ve Ravenna'ya doğru ilerlediği zaman, Belisarius'un Tiren Denizi'nde Misenum ve Ostia'ya yerleşen donanma kuvvetinden ayrılan filolar, Konstantinopolis'ten gönderilen takviyelere eskort eden filolarla birleşerek, güçlerini İlirya'daki Ostrogot mevzileri üzerine odaklamışlardır.

2.2.10. Savaşın İkinci Çıkarma Operasyonu: Mundus'un ve Konstianus'un İlirya İşgalleri

Ostrogotlar ile savaşın başlangıç aşamasında, 535 yılında Mundus komutasındaki ordu ve donanma, Roma İmparatorluğu zamanında Dalmaçya eyaletine başkentlik etmiş ve Diokletianus'un emekli olmak için sarayını kurmuş olduğu Salona kentini[1054] kuşatmıştır[1055]. Mundus; Bizans hizmetindeki Gepid asıllı bir prenstir[1056]. 532-536 yılları arasında İlirya'nın magister militumu olmuştur[1057]. Hemen bir sefer mevsiminde Salona'yı ve kıyıyı kontrol altına almayı başarmıştır, ancak ertesi sene Mundus'un oğlu Mavrikius, üzerlerine gönderilen amfibi Ostrogot güçlerini Salona yakınlarında çok küçük bir müfreze ile karşılayınca ölmüştür[1058]. Dönemin en kanlı meydan savaşlarından birinde[1059] 536 yılında yakınlarını kaybetmenin öfkesi ile savaşan Mundus; Ostrogot güçlerini yenmeyi başarmış ancak kaçanları kovalarken

kaybedilmiş olması Bizans ordularını şehirlerine kabul eden Milano halkının korunamaması ve katledilmesi ile sonuçlanmıştır. Belisarius'un astlarını koordine edememesi ve sözünü dinletememesi tüm seferin en büyük fiyaskosu ile sonuçlanmıştır. Ancak Milano seferi donanma ile ilgili olmadığı için konuya daha fazla yer verilmeyecektir.

1053 "Ardından Jüstinyanus her yıl deniz yoluyla İtalya'ya yeni kuvvetler gönderdi." Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

1054 Günümüzde Split, 7. yüzyılda kent merkezi, Diokletianus'un eski sarayı etrafına yani limana taşınacaktır.

1055 Martindale, PLRE 3B, s. 904

1056 526'da ölen Büyük Theodorik'in müttefiki iken, sonrasında Jüstinyanus'un hizmetine girecektir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1046.

1057 Hughes, Belisarius, s. 78; Martindale, PLRE 3B, ss. 903-905

1058 Martindale, PLRE 3B, s. 904.

1059 Martindale, PLRE 3B, s. 905; Jordanes, Romaika, 387.

kendisi de öldürülmüştür[1060]. Mundus'un ölümünden sonra, yeni bir Ostrogot saldırısında Salona kaybedilecektir[1061].

Ertesi yıl Konstantianus komutasındaki donanma, Dıraç ve Epidauros limanlarına uğradıktan sonra Salona'yı kesin olarak alarak Güney Dalmaçya kıyısının çoğunu ele geçirmiştir[1062]. Konstantianus onursal patrikiostur, imparatorluk ahırlarının kontu[1063] gibi saygın görevler ifa etmiştir, 540'ların sonundan 562'ye kadar da magister militum olacaktır, ancak gerçek bir amiral değildir[1064]. Belisarius 536 yılında Napoli'yi aldıktan sonra Ravenna'ya kaçmış olan Theodahad kendi adamları tarafından öldürülmüştür[1065]. Yerini Vitiges (hük. 536 - 540) almıştır ve Ostrogotlar Bizans mevzileri üzerine ilk ciddi karşı saldırılarına başlamışlardır. "Gotların deniz kuvvetlerinin ilk büyük konuşlandırmasında Vitiges, Salona'yı geri almak için iddiaya göre birçok ploia makra[1066] ile deniz yoluyla bir ordu göndermiştir, ancak Konstantianus'un filosu tarafından dağıtılmışlardır[1067]". Bu ilk Ostrogot deniz saldırısının kırılmasından sonra her sene gönderilen takviye filolarla Bizans donanması giderek Tiren ve Adriyatik Denizleri üzerinde tam kontrol sağlamıştır, Ostrogotlar ise 537-538'de gerçekleştirecekleri Roma kuşatması hariç tutulursa, esas Got yerleşimlerini korumak için savunmada kalacaklardır. Roma kuşatmasının başlarında Belisarius'un 5000 adamına karşı Vitiges 15000 adam getirmiştir. Ancak kuşatma süresince Bizanslılar denizlerde hâkim oldukları için sonuçta açlık ve

---

1060 Martindale, PLRE 3B, ss.904-905. Bir müsademede kısa süre önce oğlunu kaybetmiştir.

1061 Hughes, Belisarius, s. 74, 114, 122.

1062 Hughes, Belisarius, ss. 122, 131, 133, 135.

1063 İslam ülkelerindeki mirahur unvanı ile denktir.

1064 Martindale, PLRE 3A, ss. 334-337. Jüstinyanus'un emri ile Arnavutluk kıyısında Epidamnus'ta hem ordu hem de bir filo kurmuş, tüm kuvvetlerini gemilere yükleyerek önce Lysina Adası'na giderek ajanlardan istihbarat almış, ardından Gripas komutasında Got güçlerinin çoğunun başka yere gittiğini ve surların onarılmadığını öğrenince son sürat Salona'ya kara ve deniz kuvvetleri ile başarılı bir hücum gerçekleştirerek kenti almıştır. İlk iş surları onartarak Bizans adına Adriyatik Denizi'ndeki Ravenna limanı Classe'den sonra en önemli ikinci limana el koymuştur. Martindale, PLRE 3A, s. 334. 537 ilkbaharında Asinarius ve Vlisalus komutasındaki amfibi Ostrogot güçleri tarafından kuşatılmıştır. Bizans donanması Ostrogot gemilerini batırmış ve ele geçirmiştir. Martindale, PLRE 3A, s. 335, Procopius, Wars I, 16.16-18. Prokopios kuşatmanın akıbetini anlatmamıştır, fakat Salona 530'lLarın sonlarında emin bir biçimde Bizans kontrolünde kaldığına ve söz konusu Ostrogot komutanları İtalya'ya döndüğüne göre Ostrogotlar bir aşamada geri çekilmiş olmalıdır. Martindale, PLRE 3A, s. 335. 543 yılından sonra Konstantianus'un başkente geri çağırıldığı tahmin edilmektedir zira kendisinden cephede bahsedilmemektedir zira comes sacri stabuli (Bu makam Türk imparatorluklarındaki mirahur görevine denktir) makamında ve 544'ten itibaren İtalya orduları komutanı olarak Belisarius gözükmektedir. Martindale, PLRE 3A, s. 336.

1065 Hughes, Belisarius, s. 125.

1066 Uzun gemi yani savaş gemisi.

1067 Pryor ve Jeffreys, ss. 14 – 15.

özellikle Bizans saflarındaki atlı okçulara karşı taktik bir cevaplarının olmaması nedeniyle çekilmek zorunda kalan Vitiges'in ordusu olmuştur.

Bu sırada Dalmaçya'daki seferler sonucunda, savaşın başında Karadağ'ın güneyinde Doclea'ın (günümüzde Podgorica yakınlarındaki Duklja/Dioklea, Karadağ) kuzeyinden geçen sınır, önce Narona'ya (o çağın önemli bölgesel piskoposluk merkezi, günümüzde Bosna'da Neretva Nehri vadisinde ören yeri), 540'larda da Jadera'ya (günümüzde de Hırvatistan'ın en önemli limanlarından olmaya devam eden Zadar) doğru adım adım kuzeye ilerleyecektir. Bu kıyıların ele geçirilmesi, Ostrogot donanmasının Epiros kıyılarını vurmak için İtalya'nın doğu kıyısındaki limanlardan Adriyatik Denizi'ni geçmek zorunda bırakacaktır ki bu hususa altıncı yüzyılın en önemli deniz muharebesi olan Senigaglia (Sena Gallica) Savaşı'nı anlatımı sırasında dönülecektir.

2.2.11. Savaşın Üçüncü Çıkarma Operasyonu: Rhegium ve Napoli'nin Alınması

Dalmaçya ve Adriyatik Denizi'ndeki meselelere ileride tekrar dönülecektir. Bu sırada Belisarius Kuzey Afrika'dan dönmüş ve nihayet İtalya işgaline başlamıştır. 536 ilkbaharında, sefer mevsiminin başında Belisarius; Bizans donanması ile Messina Boğazı'nın karşısına geçerek Rhegium (günümüzde Reggio di Calabria) kentini yerli halkın da desteği ile elde etmiştir[1068]. Böylece Konstantinopolis'ten ve Sicilya limanları vasıtasıyla Afrika'dan gelecek erzak ve takviye kuvvetler için kilit önemde bir köprü başı ele geçirmiştir[1069]. Messina Boğazı'nın ele geçirilmesi, Doğu Akdeniz'den Roma yönünde gidecek gemilerin Sicilya'yı dolaşmadan kuzeye ilerleyebilmesini sağlamıştır. Ardından çoğu Romalı olan Güney İtalya kentlerinin eşrafı, fazla direnmeden[1070] Bizans ordusuna kapılarını açmış, Bruttium ve Kampanya kıyıları boyunca bir dizi liman kenti[1071], donanma ile birlikte ilerleyen Bizans

[1068] Hughes, Belisarius, s. 122.
[1069] Martindale, PLRE 3A, s. 195.
[1070] Ancak Kuzey Afrika kentleri gibi hiç direnmeden değil. Zira Vandallar yerli Romalı nüfusu ve Kuzey Afrika Ortodoks ruhbanları kendilerinden soğutmuştur. Ostrogotlar ise özellikle Güney İtalya'daki nüfusun işine karışmamıştır ve hiç dini baskı yapmamıştır.
[1071] Donanmanın kentlerin boyun eğmesindeki ve erzak taşımak zorunda olmayan ordunun o çağ için emsalsiz hızla ilerlemesindeki etkisi belirtilmiştir. Bu kıyı şeridi, sonraki asırda alacakları isimle

güçlerinin eline geçmiştir. Her müstahkem kentte halkın olası Ostrogot misillemelerine karşı korunması için garnizonlar bırakan Belisarius, Napoli önlerine varmıştır. Kent, ciddi bir Ostrogot garnizonuna sahip güneydeki tek kenttir[1072]. Kuşatmanın kolay olmayacağını ve kent önünde uzayan bekleyişin adamlarının huzursuzluğunu artırdığını gören Belisarius, askerî açıdan doğru olmadığını bilmesine karşın, kuşatmayı kaldırıp arkasında düşman kontrolünde büyük bir şehir bırakarak Roma kentini almak için şansını zorlamayı düşünmeye başlamıştır.

Başlangıçta şehrin ileri gelenlerini ikna etme ihtimali vardır ancak direnme yanlısı grup üstün gelmiştir. Bizans ordusu adı altında kendilerini kuşatan gücün çoğunun barbar askerlerden oluşması kapıları açmamayı seçmelerinde etkili olmuştur[1073]. Bu devirde Güney İtalya şehirlerinde Yahudiler oldukça etkin roller almaktadır[1074]. Direnme yanlısı grubun üstün gelmesinde Jüstinyanus'un Yahudi karşıtı politikalarının doğal olarak şehrin Yahudi cemaati tarafından hoş karşılanmaması, ibadet, ticaret ve yaşam tarzlarına karışmayan Ostrogot yönetimini tercih etmeleri çok önemli bir faktördür[1075]. Çekincelerinde haklı oldukları söylenebilir zira tam nedenini açıklamak mümkün olamasa da Bizans'ın Kampanya'ya hâkim olmasından cemaatleri olumsuz etkilenecektir[1076].

Büyük bir Ostrogot garnizonunun bulunduğu Napoli limanında ok menzilinin hemen ötesine demirleyen Bizans donanması limanı bloke etmiştir[1077]. Fakat Belisarius'un aldığı kentlerde garnizon bırakarak ilerlemesi gerekmiştir. Elinde kalan

---

Kalabriya, Basilikata ve Kampanya eyaletleridir. Son derece çetin bir coğrafyası vardır. Karayolu ağı bugün bile zayıftır.

1072 Nicholson, Cilt: 2, s. 1056.

1073 Belisarius'un emrinde bu sırada İsaurialılar, Hunlar, Gotlar, Heruliler ve Berberiler vardır. Anlaşıldığı kadarıyla Kuzey Afrika'dan Vandal askerleri de getirilmiştir. Napoli surları III. Valentinianus tarafından Vandal tehdidine karşı neredeyse yüz yıl önce yapıldığı için Romalı halk da kapıları açmak istememiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1056.

1074 "Neapolis ile Bari arasında yer alan ve buluntulara bakılırsa oldukça kalabalık bir Yahudi topluluğunun yaşadığı Venusia…" gibi daha küçük kentlere varıncaya kadar Yahudiler bölgede yoğun olarak yerleşmişlerdir. Ulaş Töre Sivrioğlu, **Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2022, s. 281. Ostrogot yönetiminin tarafsızlığını, en azından maddi olarak ikinci sınıf vatandaş muamelesi görecekleri kesin olan Bizans yönetimine tercih ettikleri açıktır. "Güney İtalya Bizanslılarca fethedildiğinde (535-538) Venusia'daki Yahudi topluluğu ya sayıca azalmış ya da gömüleri için eskisi kadar yatırın yapamayacak duruma gelmişlerdi " Sivrioğlu, ss. 281-282.

1075 Martindale, PLRE 3A, s. 196.

1076 "Bu durumun Bizans'ın olumsuz siyasetinden mi; yoksa zaten bir süredir gerilemekte olan toplumsal yapının çözülmesinden mi yoksa Gothlarla yapılan savaşın yarattığı yıkımdan mı kaynaklandığını söylemek zordur. Bilinen ise Campania Yahudi topluluğunun Roma/Bizans dünyasının genelinde olduğu gibi 6. yüzyılla birlikte 'görünmez' olduğudur". Sivrioğlu, s. 285.

1077 Martindale, PLRE 3A, s. 195.

kara birliklerinin şehrin etrafında bir çember oluşturmaya dahi yetmeyeceğinin bilincinde olan, ancak tüm yaz boyunca kenti kuşatma lüksüne de sahip olmadığını bilen komutan yine Palermo önlerinde yaptırdığı gibi surların incelenmesini emretmiştir. Şehre su sağlayan sukemeri sistemlerinin kesilmesini emretmiştir ancak şehrin kuyuları nüfusa yetmektedir ve hücumları sonuçsuz kalmaktadır. İsauria kökenli Paukaris (Paucaris) adlı bir askerin, şehre su sağlayan borulardan birisinin bir adamın geçebilmesi için uygun boyuta getirilebileceğini keşfetmesi üzerine, bu konu üzerine odaklanılır[1078]. Düşman birliklerinin seramik ve taş künklerin kırılması sesinin geldiği bölgeye müdahale etmemesi için Belisarius; birliklerinin çoğunu şehrin aksi cephesinde savaş düzenine sokarak yapabilecekleri kadar gürültü yapmalarını emretmiştir. Ok menzili dışında kalması emredilen ama her an toplu hücuma kalkacak izlenimi veren, kalkanlarına vurup naralar atan çeşitli etnik kökenlerden gelen Bizans askerleri, taş kırılması seslerini maskelemekte başarılı olmuşlardır. Zira Ostrogot garnizonu bir huruç hareketi yapsa kolayca kılıçtan geçirebilecekleri ufak Bizans müfrezesi, su künklerini genişletmekte başarılı olmuştur. Böylece sukemeri sisteminin künklerinden şehre giriş yolu açılmıştır[1079]. Sürünerek şehre giren 400 seçilmiş adam kapıları açacaktır[1080]. Yine de Belisarius kentte ciddi bir Romalı nüfus olduğu için şehrin barış içinde teslim edilmesi için gayret etmiştir. Ertesi sabah kentlerine girmek için bir yol bulduğunu, bu aşamada kentin Bizans kontrolüne geçmesinin kaçınılmaz olduğunu, şehir kendiliğinden teslim olursa cana ve mala hiçbir zarar gelmemesini temin edeceğini, ancak eğer bu zengin ve Roma anıtları ile bezenmiş şehir hücumla düşerse Romalı olmayan paralı askerlerini dizginleme imkanının olmadığını şehir ileri gelenlerine yazmıştır. Ancak ne yazık ki, kapılar kendisine açılmadığı için şehir hücumla alınmış ve tahmin ettiği gibi askerleri çeşitli aşırılıklar göstermiştir[1081]. Napoli'nin alınmasının yarattığı etki ile ordunun ve donanmanın henüz ulaşmadığı bazı yerleşimler de taraf değiştirmeye başlamıştır. Fakat bu ilk Napoli kuşatması[1082],

---

1078 Martindale, PLRE 3A, s. 196.

1079 Nicholson, Cilt: 2, s. 1056.

1080 Bir diğer İsaurialı olan Ennes bu 400 adamlık grubun başına geçirilmiştir. Hughes, Belisarius, s.124. Ennes Roma dışında 537 yılında yaşanan çarpışmalarda bir kez daha sivrilecek, daha sonra Milano'da uzun kuşatmayı yaşayan ve 539 yılında Burgonyalılar ile Ostrogotlar tarafından esir alınan grubun liderlerinden olacaktır. Martindale, PLRE 3A, ss. 441 – 442.

1081 Martindale, PLRE 3A, s. 196.

1082 Şehir Totila eline geçtikten sonra 543'te yeniden alınacaktır fakat artık canlılığından çok şey kaybetmiştir. Totila Napoli'yi 542 - 543'te kuşatacak, açlıktan Bizans garnizonu teslim olmak

Bizans askerlerinin yerli Romalı nüfusa açıkça zarar verdiği ilk çatışma olması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra da Belisarius aşırılıkları önlemek için çaba sarf edecektir fakat benzer vakaların artması yerli halkla Bizans hizmetinde savaşan çeşitli milletlerden gelen sefer ordusu arasındaki samimi güven ilişkisini bozacaktır.

Belisarius'un safları arasında yer alan putperest askerler kiliseleri yağmalamaktan geri durmamışlardır. Yahudi cemaatinin de kötü etkilendiği açıktır[1083]. Fakat bu kuşatmanın başarısı sayesinde Bizans kara ve deniz güçleri fazla hırpalanmadan ilerleyişlerine devam etmiş olduğu da vurgulanmalıdır. Donanma Afrika ve Sicilya ile bağlantıyı canlı tutmuştur. Kuşatmanın fazla uzaması Bizans işgal gücü açısından şimdilik atlatılmış bir badiredir. Prokopios, patronunu iyi göstermek için Belisarius'u bir hukukçu titizliği ile savunmuştur[1084]. Buna karşılık Markellinus Comes'in ve Jordanes'in tarihleri kuşatmanın sonucunun, stratejik açıdan bir mucize olduğunu yadsımazlar, ancak kıyımın dehşetini vurgularlar. Zira bu vaka, halkla ilişkiler açısında sonraki yıllarda etkisi ağırlaşacak bir felakettir[1085]. Napoli Bizans donanmasının İtalya'nın Tiren Denizi kıyısında sahip olduğu ilk büyük liman tesislerine sahip kenti olmuştur. Liman tesisleri daha sonraki operasyonlara ciddi katkı sağlayacaktır. Fakat Napoli halkının Bizans yönetimine girişi kanlı ve gönülsüz bir şekilde olmuştur[1086].

zorunda kalınca, şehrin sur sistemini yıktırıp yerleşimi savunulamaz hale getirecektir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1056.

1083 "Başka bir deyişle Neapolis Yahudilerinin yazınsal geleneği muhtemelen kentin Bizans egemenliğine girmesinden hemen önce veya hemen sonrasında son bulmuştur". Sivrioğlu, s. 281.

1084 Procopius, BG 1 10.20-3 ; 10.24-37.

1085 Martindale, PLRE 3A, s. 196.

1086 Jüstinyanus'un Monofizitler ile uzlaşmaya çalışması, neredeyse hiç Monofizit bulunmayan İtalya yerli halkı arasında antipati toplamasına neden oluyordu. Papalar ile zaman zaman anlaşılması halk nazarında bir anlam ifade etmiyor, taviz veren Papa çoğu zaman cemaati üzerinde nüfuz kaybettiği ile kalıyordu. Kiliselerin yağmalanması ve Bizans ordusunun Bizanslı subaylar komutasında barbarlardan müteşekkil görülmesi ise Belisarius'un halkla ilişkiler konusunda başarılı olamadığı anlamına geliyordu. Diğer gruplarla ilişkiler ise felaketti. "İtalya bilindiği gibi Jüstinyanus I (527-565) devrinde yeniden imparatorluğa dahil oldu ve buradaki Yahudiler 'yeni yurttaşlar' olarak gönülsüz biçimde tekrar 'Romalı' oldular". Sivrioğlu, s. 277.

2.2.12. Belisarius'un Roma Kentini Alması Ve Theodahad'ın Yerine Ostrogot Tahtına Çıkan Vitiges'in Roma Kuşatması

Belisarius'un yarattığı sorunun farkında olduğu eylemlerinden anlaşılabilmektedir zira kıyımın Roma'da tekrarlanmasını önlemek için kenti sulh yoluyla almak için tüm seçenekleri denemiştir. Önemli bir garnizon bıraktığı Cumae ve Napoli'den kıyı boyunca kuzeye ilerlemiştir. Yolda Papa ve Roma halkı adına konuştuğu Fidelis'ten kentin teslim olacağını öğrenmiştir.

Belisarius Latium'a girmiş, Tiber Nehri ağzındaki Ostia ve Portus'taki liman tesislerini ele geçirmiştir. Böylece Roma kentinin kuşatılması durumunda iaşe ve takviyelerin gelmesini güvence altına almıştır. Vitiges Roma'da Leuderis komutası altında 4000 adam bırakmıştır[1087]. Fakat 9 Aralık 536'da Belisarius Roma kentine girmiştir. Derhal kentin asırlardır bakım görmemiş surlarını tamir ettirmeye başlar, bir hendek kazdırır, tahıl istifler ve şehrin anahtarlarını nihayet Roma imparatoru olarak Roma kentinin de hâkimi olduğunu müjdelemek için Konstantinopolis'e Jüstinyanus'a gönderir[1088]. Şehrin kısmen tıkalı sukemerleri ile ilgilenir[1089]. İtalya'nın çeşitli bölgelerinden gelerek Bizans'a bağlılık bildiren heyetleri kabul etmiştir ancak dört ay bile geçmeden Roma Vitiges'in ordusu tarafından kuşatılacaktır[1090].

534 yılında kuzeni kraliçe Amalasuntha ile evlenerek ortak hükümdar olmuş olan Theodahad, annesi Amalafrida'nın ölümünden suçlayarak önce tutuklatıp ev hapsinde yaşattığı Amalasuntha'yı Nisan 535'te hamamda boğdurtarak tek hükümdar haline gelmiştir[1091]. Ancak Bizans sefer gücünün emir ulaştığı anda Kuzey Afrika'dan hareket etmeye hazır olduğu açıkça görüldüğünden, Jüstinyanus'un savaşının ne kadar haklı bir savaş sebebi ile başladığı tartışmaya açıktır. Kesin olan, önemli bir hizibin desteği ile yönetime gelen Theodahad'ın Belisarius zaferden zafere koştukça arkasındaki desteği kaybetmekte olduğudur. Birkaç ay önce Roma kenti önüne gelmiş olan Belisarius'a karşı herhangi bir reaksiyon gösteremeyen, yalnızca

---

1087 536 sonlarında 4000 kişilik Ostrogot birliğinin başında bırakılan yaşlı ve bilge bir adam olarak tarif edilen Leuderis, birlikleri geri çekilirken utancından şehri terk etmemiştir. Belisarius anahtarları onunla Konstantinopolis'e gönderecektir. Hughes, Belisarius, s. 126; Martindale, PLRE 3B, s. 789.

1088 Martindale, PLRE 3A, s. 196.

1089 Nicholson, Cilt: 2, s. 1308.

1090 Jordanes, Getica, 312.

1091 Frassetto, s.28.

Konstantinopolis ile anlaşarak önce kendi iktidarını, ardından sadece canını ve arazisini güvenceye anlaşmak isteyen Theodahad'ın günleri sayılıdır[1092]. Nitekim 536 yılının Aralık ayında, Roma kentinin Bizans kontrolüne geçmesi üzerine kendi adamları tarafından öldürülmüştür. Yerine Ostrogot Krallığı'nın dördüncü kralı olacak Vitiges (hük. 536 – 540) tahta çıkmış, Amal Hanedanı yönetimi teknik olarak sona ermiştir. Vitiges, Ostrogot halkının gözünde tam olarak meşru olamamıştır, ama soyluların desteğine sahiptir. Amalasuntha'nın kızı Matasuntha ile evlenerek bu meşruluk problemini bir süreliğine çözmüştür[1093].

Güney İtalya'da Ostrogot Krallığı'nın kontrolü oldukça dolaylı, Ostrogot yerleşimi oldukça önemsiz seviyede olmuştur. Oysa Roma kentinin el değiştirmesi ihtimalinin önemini her iki taraf da kavramıştır. Kentin stratejik öneminden savaşın geri kalanında moral seviyesini etkileyeceği bilinciyle taraflar gerçekten ilk kez bölgede bulunan tüm imkanlarını bu çatışma için ileri sürmüşlerdir. Roma kentine ulaşan Ostrogot birlikleri seçilmiş askerlerdir ve kararlıdırlar, anlaşıldığı kadarıyla kendilerini kuşatan Bizans kuvvetlerinden daha kalabalıktırlar. Bu mücadele için elindeki birliklerin yeterli olmadığının farkında olan Belisarius, henüz kente gelmeden imparatorundan takviye birlikler talep etmiştir. Kuşatma başladığında Belisarius'un emrindeki ordunun mevcudu operasyonun devamı için yeterli değildir, bir Got karşı saldırısı ile imha edilmesi olasılığı vardır. Ancak Ostrogot kralının ataleti ve sarayındaki hizipler arasında tırmanan gerilim, sonunda Vitiges'in tahta çıkması ile sona ermiştir. Vitiges'in emrinde Roma'yı kuşatmaya gelen ordu mevcudu için Prokopios 150000 rakamını vermektedir. Ancak Boss, rakamların burada güvenilir olmadığını, olabilecek en büyük rakamın 40000 olduğunu, bu rakamın bile fakirleşen Ostrogotların Got savaşçı statüsünü kaybederek yerli İtalyanlar ile asimile olması sonucu daha da azaldığını ortaya koymuştur[1094].

1092 Frassetto, s.369.

1093 Matasuntha onunla evlenmek istememiştir. "Ravenna'da 536 yılında Vitiges ile evlenmeye zorlanmıştır". Annesi gibi Roma kültürünü benimsemiş Matasuntha, sonunda I. Jüstinus'un diğer yeğeni ve Jüstinyanus'un kuzeni olan komutan Germanus ile evlendirilecektir. "İlkbahar 538'de Ravenna'yı Romalı komutan İoannes'e (Vitalianus'un yeğeni) ihanetle teslim etmeyi ummuştur … 538 -540'ta Ravenna kuşatması sırasından kimileri onun şehirde istiflenmiş tahılın yakılmasından sorumlu olduğunu düşünmüştür". Martindale, PLRE 3B, s. 851. Matasuntha Vitiges'ten nefret etmektedir ve her fırsatta ondan kurtulmaya çalışmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182.

1094 Roy Boss, **Justinian's War: Belisarius, Narses and the Reconquest of the West,** Montvert Publications, Stockport, 1993, s. 32, Hughes, Belisarius, s. 126.

Bu sayede kuşatmanın ilk aylarında Belisarius'un beklediği karşı saldırı gerçekleşmemiştir. Savaşın gidişatı, bu aşamada hala Bizans donanmasının denizlerde rakipsiz olması ve kritik noktalara takviyeleri hızla ulaştırması sayesinde ilerlemektedir.

Ostrogot ordusunun Bizans ordusu ile kıyaslanabilir ölçüde güçlü olduğu çağdaş kaynaklarda açıktır. Fakat Ostrogot donanması hiçbir zaman Vandal donanması kadar başarılı bir askeri branş olmayacaktır ve gerçek profesyonelleşme belirtileri çok geç bir aşamada, ancak Jüstinyanus'un İtalya işgalini boşa çıkarmaya en çok yaklaşan son Got Kralı Totilla zamanında görülecektir[1095]. Ostrogot Krallığı'nın kurucusu Theodorik donanma geleneği olmayan asker ulusunun Vandallar gibi bir dönüşüme muktedir olduğunu ummuştur. Bir nesil öncesine kadar Batı Roma'nın kalbi olan toprakları yurt tutan halkının varlığını idame ettirmek için donanma kurmayı öğrenmesi gerekmektedir[1096]. Fakat Theodorik dönemindeki dromon filosu inşa etme projeleri kralın ölümüyle akamete uğramıştır ve Belisarius saldırdığında yalnızca Ravenna'nın limanındaki Dalmaçya ordusuna bağlı filodan bahsedilmektedir. Tiren Denizi'nde hiçbir Ostrogot deniz gücü yoktur.

Vandal Krallığı'nın yıkılması konusunda, Bizans ordusunun Vandal ve Ostrogot ordularına göre yeni teknikler öğrenmeye açık oluşunun nasıl fark yarattığı konusu incelenmiştir. İtalya'da Belisarius emrindeki Bizans sefer kuvvetinin, yarımada boyunca kentlere ve arazilerine dağılmış, genellikle sadece kalkan ve mızrak ile donatılmış, gerek duyulduğunda savaşa çağrılabilen kalabalık Ostrogot piyade yığınlarına sayıca üstün gelmesi lojistik olarak aşılması zor bir meydan okumadır. Bizanslılar savaşın bu ilk yıllarında sayıca çok dezavantajlı bir durumdadırlar. Belisarius görevden alındıktan çok sonra, Ostrogotlar ile mücadeleyi bitirmek nihayet Narses'e nasip olacaktır. Narses Adriyatik kıyısı boyunca o zaman dek İtalya'ya gönderilmiş en kalabalık Bizans ordusu ile karadan yürüyerek kendilerinden daha az mevcudu olan Totilla'nın ordusunu meydan savaşında ezecek ve bu son büyük Got kralını öldürmeyi başaracaktır. O zamana kadar savaş, Ostrogot halkının yöneticilerine olan desteğini çekmesine ve yerli Romalı halkın Bizans ordusunu desteklemesi için ikna edilmesine yönelik operasyonlar ile seyreden, motivasyonun çok önemli olduğu

[1095] Frassetto, s.284, 343.
[1096] Frassetto, s. 284.

bir savaş olarak kalacaktır. Fakat Narses Ostrogot direnişini ezmek üzere İtalya'ya gönderilmiştir. Narses'in emrine verilen kaynaklar Belisarius'a hiçbir zaman verilmemiştir.

Roma kentinin mevcut surları, iki buçuk asır önce Aurelianus emriyle (hük. 270 - 275) inşa edilmiştir ve surlar bu ilk Roma kuşatması sırasında oldukça kötü durumdadırlar ve yer yer çökmüşlerdir[1097]. Sur hattını tamamen çembere alamayacağı için erzak akışını asla tam kesemeyeceğinin farkında olan ve evvelce almış olduğu kentlerde bırakmak zorunda olduğu garnizonlarla ordu mevcudu oldukça azalmış olan Belisarius 536 kışını takviyeleri bekleyerek tedirgin bir şekilde geçirmiştir.

Durumun çok kritik oluşu, Belisarius'un kişiliği ve sonraki olaylar hakkında bilinenler nedeniyle; ordu mevcudunu yükseltmek için sefer kuvvetinin Ostia'da bulunan donanmasının deniz piyadelerini ve kürekçilerini de kara kuvvetleri yanında, kentin savunulmasında hizmet etmeye zorlamış olduğu düşünülmektedir. Belisarius ile donanmanın amiralleri arasında sonraki yıllarda görülecek gerginlik bu aşamada başlamıştır. Donanmanın komutanlarının ismen kaynaklara yansımamış olması ama Belisarius altında hizmet eden kara kuvvetlerindeki Narses ve cesur ama tedbirsiz süvari komutanı Vitalianus'un yeğeni İoannes gibi şahısların kariyerlerini takip edebilecek kadar bilebilmemiz dikkate değerdir. Bu asırda donanma devletin güç projeksiyonunun olmazsa olmaz öğesi haline gelmiş olmasına karşın, donanma mensuplarının ordu ve toplum nezdinde statüleri aynı oranda yükselmemiştir. Bizans donanmasının, henüz hak ettiği kadar saygı görmemekte olduğu anlaşılmaktadır.

Belisarius'un Roma'nın sivil halkını zorla kendi kentlerinin savunulması için milis ve garnizon birlikleri olarak celp etmesi hakkında daha fazla bilgiye sahibiz. Bir kişinin bir taşkınlık yaparak kapıları açmasının bedelini tüm ordu ve halk ödeyeceği için, Belisarius her iki grubun da atalete düşmemesi için çok çaba sarf etmiştir. Romalı halkın hızla bozulan moralini ayakta tutmak için, erkek nüfusun giderek artan bir kısmını geçici olarak askere aldığı bilinmektedir. Kuşatma sıkılaştıkça "ordusunun ve

[1097] Surun yıkık kısımlarından bahsedilmektedir. Martindale, PLRE 3A, s. 196. Roma kenti; Ostrogotlar ile yapılan savaşlar süresince, 410'da Vizigot Alarik, 455'te Vandal Gensericus ve 472'de kendi amaçları ile hareket eden sözde Batı Roma magister militumu Rikimer (ö. 472) tarafından maruz bırakıldığı yağmalamalardan çok daha ağır hasar görmüştür. Frassetto, s. 305. Roma, 536'daki bu ilk kuşatmadan sonra 546 yılında Ostrogot kuvvetlerine kaybedilecek, 547'de geri alınacak, 549 yine kaybedilecek ve 552 yılında bu kez kesin olarak Bizans imparatorluğuna dahil edilecektir. Ayrıca veba Doğu Akdeniz'den gelen Bizans askerleri ile özellikle Roma kent nüfusu üzerinde ağır bir etki göstermiş, birkaç kez salgını yaşamıştır.

şehir halkının çoğunu surlarının üzerinde konuşlandırmış, yapabileceği savunma düzenlemelerini yapmış ve her kapıyı bir kumandanının komutası altına vermiştir". Ayrıca çatışmalarda ve huruç hareketlerinde süvari hücumlarında öldüğü sanılıp kendisine kapıyı açmayanlara, iletişim problemlerine, yerini terk eden muhafızlara rağmen, defalarca ölüm riskini alıp en ön saflarda savaşarak sur hattını korumayı başarmıştır[1098]. Prokopios'un abarttığını varsaysak dahi, Roma'nın elde tutulabilmesinin Belisarius'un şahsi gayreti ile olduğu açıktır.

Roma kuşatması başladıktan sonra Ostrogotlar şehre su sağlayan sukemerlerini kesmiş, asırlardır işleyen hamam ve çeşmeler durmuştur[1099]. Kuyular su kaynağı olarak öne çıkmıştır. Ancak şehrin nüfusu önceki yüzyıllara göre az olduğu için yalnızca Tiber Nehri'nin suyu içme suyu ihtiyacını rahatça karşılamıştır. Roma kenti 536 yılında ilk kez Bizans kontrolüne girdikten sonra, 546'da Ostrogot, 547'de Bizans, 549'da yine Ostrogot kuşatmasına maruz kalacaktır. 552'den sonra Bizans kontrolünde kalacaktır[1100]. Fakat hiçbir kuşatmada içme suyu fazla sorun yaratmayacaktır.

Ancak kentin doyurulması başka bir mevzudur. Ostrogotlar şehrin kuzeydeki kapılarını iyi muhasara etmekle birlikte, Bizans atlı okçuları ve Napoli'den karayolu veya donanma vasıtasıyla arkalarına çıkarılan birlikler yüzünden güneye bakan kapıların ötesinde kamp kurmamışlardır. Sonunda çember kapanmak üzere iken Belisarius, Napoli'deki tüm tahıl ve askerlerin Ostia limanına getirilmesi için, Prokopios'u görevlendirmiştir ve "belki Eylül veya Ekim'de" (537) donanma sayesinde, Roma'da eksilen erzak ve insan gücü sorunu bir süreliğine çözülmüştür. Prokopios'un Kampanya kırsalında düşmanla hiç karşılaşmaması bilgine dayanarak risk almış, şehirden süvari müfrezeleri göndererek kuşatanlara kayıplar verdirmeye başlamıştır[1101]. Prokopios; Roma kentinin yaşadığı son ve en şiddetli Ostrogot kuşatması olan 549 yılındaki çatışmalarda da yine aynı tedbirlerin başarılı olduğunu anlatmıştır. Totila tüm ordusu ile kentin etrafını sardığı zaman, Belisarius'un Roma

1098 Martindale, PLRE 3A, s. 199.

1099 İtalya fethi bölgeyi yıkıma uğrattığı için Jüstinyanus ve ardılları bölgeden bekledikleri geliri hiç elde edememişlerdir. Dolayısıyla Roma kentinin su sistemi de asla tam olarak onarılamamıştır. Ancak şehrin nüfusu bu aşamada Batı Roma döneminde olduğundan azdır, Jüstinyanus'un savaşları sonucunda altyapısı ağır hasar gören pek çok şehir gibi daha da azalacaktır.

1100 Nicholson, Cilt: 2, s. 1308.

1101 Martindale, PLRE 3A, s. 197.

halkından celp ettiği 3000 seçilmiş adamın başına getirdiği "kendi mızrakçılarından sağduyulu ve yetenekli bir savaşçı olan" Diogenes'in, bazı mahalleleri boşalmış olan kentte surlar içindeki boş alanlara tahıl ektirmiş olduğunu aktarmaktadır[1102].

Belisarius; Roma kentinde stoklanmış tahılın öğütülmesi için 537 yılında Tiber Nehri'ndeki bir ada ile şehir arasında gerilen iplere bağlı, nehrin akışından gücünü alan değirmen yaptırmıştır. Bu geçici yapının günümüze ulaşan hiçbir arkeolojik izi yoktur. Ostrogotlar kentin sukemerlerini birer birer kesmiştir[1103]. Belisarius ise sistemlerin şehre girdiği noktalara duvar ördürerek Napoli'de uyguladığı taktiğin kendisine karşı kullanılmasını engellemiştir. Fakat sukemerlerinin sağladığı suya bağımlı olan Geç Roma su değirmeni sistemleri durduğu için tahıl değerlendirilememekte, açlık riski baş göstermektedir. Belisarius, şahsi dehasının eseri olarak "Janiculum'daki değirmenler artık çalışmadığından şehir için yeterli un öğüten nehir üzerinde bir değirmenler sistemi organize etmiştir[1104]". Donanmanın ağır gemilerinin Tiber Nehri'nin akış yönüne karşı Roma kenti gibi iç kesimlere ulaşmasının hem nehrin üzerindeki köprüler, hem de dromonların su kesiminin yaratacağı kısıtlamalar nedeniyle bu çağda artık mümkün olmadığı bilinmektedir[1105]. Su kesimi çok daha derin olan ticaret gemileri için bunu başarmak daha da zordur. Fakat, sonraki asırlarda galea denilen dromomun küçük formu olan savaş gemisi sınıfına evrilecek ve İstanbul Yenikapı Limanı'nda örnekleri bulunmuş olan bazı küçük Bizans savaş gemisi sınıflarının da olduğu bilinmektedir. Örneğin YK 2 veya YK 4 adlı batık galeaların (galeai) su kesimi; Tiber Nehri'nde seyretmek için yeterince alçak olmalıdır[1106].

1102 Procopius, **Vol. V. History of the Wars Books VII. 36 & VIII with an English translation in seven volumes, Gothic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006, (Procopius, Cilt:V, Wars), Kitap VII, 36, ss. 2-3. Çeviri sayfasının başında bu anlatı 549 yılı olayları olduğu belirtilmiştir.

1103 Nicholson, Cilt: 2, s. 1308. On dört sukemerinin hepsini kesecektir. Hughes, Belisarius, s. 138.

1104 Martindale, PLRE 3A, s. 198.

1105 Bu dönemde Portus limanı, Ostia limanından daha elverişlidir zira Portus'ta gemilerin kıyıdan öküzlerle çekilebilmesi için yer vardır, oysa Ostia'ya gelgit zamanı yanaşmak bile mümkün olamayabilmektedir. Portus yapay limanının inşası MS. 1. yüzyılda büyük gemiler Tiber üzerinde seyredemediği için yapılmıştır. Liman Severuslar zamanında büyük bir bakım geçirmiştir. Dolayısıyla çoğu büyük savaş gemisi zaten asırlardır nehre girememektedir. 846 yılında Ağlebi Emirliği'ne bağlı bir sefer kuvveti; Ostia'yı yağmalamış ama Aurelianus'un surlarını aşamadıkları için Roma'nın dışındaki bazı Papalık mülklerini yağmalamakla yetinmek zorunda kalmıştır. Dokuzuncu yüzyılda Tiber Nehri'nde Arap donanmasının şalendi sınıfına mensup gemilerinin seyredemediği bilinmektedir. Nehrin derinliği taşıdığı alüvyon ile daha da azalmış olabilir. Fakat Belisarius zamanında durumun tam olarak nasıl olduğunu kestirmek zordur.

1106 Yenikapı Limanı'nda bulunan toplam 37 Bizans batığından 8 tanesinin kazı ve restorasyonunu IJNA üstlenmiştir. Cemal Pulak, Rebecca Ingram ve Michael Jones, **Eight Byzantine Shipwrecks from the Theodosian Harbour Excavations at Yenikapı in Istanbul, Turkey: An**

Değirmenin arasına oturtulduğu iki teknenin, savaş gemisi olması şart değildir, YK 15 batığına benzeyen bir sivil ticari gemi türü de kullanılmış olabilir[1107]. Fakat un öğütülmesi süresince Ostrogot güçlerinin olası bir baskınına uğramaması için değirmeni taşıyan bu iki tekneye bekçilik edilmiştir. Ostrogotların nehir akış tarafından değirmenle çarpışıp hasar vermesi için Tiber'e attıkları objeler ve tomruklar, kıyıdan ve teknelerden tehlikesiz hale getirilmiştir. Belisarius bu amaçla nehir boyunca zincir gerdirmiştir[1108]. Prokopios'un metninde, değirmenin üzerine yerleştirildiği deniz taşıtı için kullanılan kelime, mavna, salapurya veya yük dubası olarak çevrilebilir. Bu tarif edilenin Doğu Akdeniz'den gelen donanmanın normal gemilerinden birisi olmadığını düşünmek için sebep vardır. Sonuçta kurulan değirmen sayesinde kuşatılmış Roma kentinde ekmek üretimi devam edebilmiş, kıtlık çıkmamıştır[1109].

Bu dönemde Bizans donanmasının yalnızca Konstantinopolis çıkışlı konvoylarla Batı Akdeniz seferlerini zamanında takviye edemeyeceği anlaşılmaya başlanmıştır. Aynı anda birkaç limandan İtalya'ya konvoylar gönderilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Miletos ve Korinthos şehirlerindeki, kışlalar ve liman tesisleri bu yıllarda yenilenmiştir. Arkeolojik çalışmaların da onayladığı şekilde, 538'de Miletos'ta liman ve özellikle sur sistemi yenilenmiş, kent Ege Bölgesi'nde celp edilen askerlerin İtalya'ya taşınması için bir köprü başı haline getirilmiştir[1110]. Bu imar

---

Introduction, International Journal of Nautical Archaeology, Cilt: 44, Sayı: 1, The Nautical Archaeology Society, Malden, MA, 2015, ss. 39 - 73. YK 2 ve YK 4 incelenen dönemden çok daha sonrasına, Orta Bizans dönemine ait galea cinsinden küçük ve Tiber Nehiri gibi su yollarında seyredebilecek kadar sığ su kesimine sahip kadırga batıklarıdır. Pulak, Ingram ve Jones, s. 62. Galealar gözcülük, "hızlı yelken seyri" ve "özellikle keşif amacıyla kullanılmaktadır". Pryor ve Jeffreys, s. 190. Düşman gemilerinin etrafını sarmak için daha ağır olan dromon sınıfı gemilere destek vermek, kayalık ve dar suyollarında seyretmek, gemiler ve kara arasında hareket etmek için kullanılan en küçük boy kadırgalardır. Yakın savaş için tasarlanmışlardır. Fakat galea sınıfının evrimi altıncı yüzyılda başlamıştır. YK 2 dokuz ila onuncu yüzyıla aittir. Pulak, Ingram ve Jones, s. 62. YK 4 ise sekiz ila onuncu yüzyıla ait bir batıktır. Pulak, Ingram ve Jones, s. 64. Batıkların yaşları karbon 14 testi ile kesin bir şekilde belirlenmiştir. Pulak, Ingram ve Jones, s. 64, Tablo 3.

1107 Bir kadırga olmamakla birlikte YK 15 sivil gemi batığı da kadırgalar gibi ince uzun bir gövdeye sahip olması ile dikkat çekmektedir: "Geminin sığ su kesimi ve görece düz tabanı kıyıya çıkarılmaya ve sığ kıyı ve nehir sularında yelken açmaya uygundur; uzun ince gemi omurgası da özel olarak hız için tasarlamış olabilir". Pulak, Ingram ve Jones, s. 55. YK 15 Pulak, Ingram ve Jones, ss. 53 – 55.

1108 Hughes, Belisarius, s. 138.

1109 Procopius, BG, 1 22.1-9.

1110 "Bugün tüm Miletos'a hâkim bir konumda bulunan, Miletos Tiyatrosu'nun tam üzerine yapılmış olan Bizans Kalesi, M.S. 6. yüzyılda inşa edilmiştir (res. 4.7). Merkezi bir avlusu ve on adet kulesi bulunan kale, tüm kenti ve aşağısındaki limanları kapsayan bir gözetleme alanına sahiptir. … M.S. 538'de, surlarla çevrili yerleşim alanını daha da daraltan ve Iustinianus Duvarı olarak bilinen bir kent duvarı yapılmıştır.". Alan Greaves, **Miletos: Bir Tarih**, çev. Hüseyin Çınar Öztürk, Homer

faaliyeti ayrıca kentleşme tarihi açısından antik polisten Bizans kastron tipi kale-kente geçişin önemli bir aşamasının bir örneğidir.

Belisarius, Aralık 537'de nihayet Paulus ve Konon komutasında ulaşan takviye birlikleri ile etkin direnç gösterebilecek güce kavuşmuştur. Vitalianus'un yeğeni olan, yetenekli ama söz dinlemeyen süvari komutanı İoannes'in dahil olduğu Konstantinopolis'ten gönderilen takviye birliklerini karşılamak üzere kısa süreliğine Ostia limanına gidip Roma'ya geri girmeyi başarmıştır[1111]. Hemen ardından bu aşamada kıtlık ve hastalıktan şehirdekilerden daha fazla sıkıntı çekmekte olan Ostrogot güçleri ile ateşkes görüşmeleri üzerinde uzlaşılır, esir değişimi ve üç ay süresince ateşkes yapılır[1112]. Bu süre içerisinde düşmanın tahliye etmiş olduğu Portus limanı ve birkaç mevzi Bizans güçlerince işgal edilir ve sayısal avantajını yitirmekte olan Ostrogot güçlerinin protestoları dikkate alınmaz[1113]. Belisarius; ateşkes süresi bitmeden Got güçlerinin bir sukemeri veya nehir boyundaki zayıf duvarlardan iç işbirlikçiler yardımı ile içeri girme planlarından haberdar edilir ve evvelce tehdit etmiş olduğu üzere Pikenum bölgesini talan etmesi için İoannes komutasında süvariler gönderir ve Rimini'nin Bizanslılar tarafından ele geçirildiği haberi üzerine Ostrogotlar kamplarını yakarak Mart 538'de kuşatmayı kaldırır ve geri çekilirler[1114]. Belisarius, Ostrogot ordusunun yarısı Milvian Köprüsü'nü geçtikten sonra Tiber'in batısında kalan gruba hücum ederek hızlı ve tek taraflı bir zafer de kazanmıştır[1115]. Vitiges'in Bizans sefer kuvveti ve Romalı milislerin toplamından sayıca çok daha üstün olan ordusu, vur kaç taktikleri ile erimiştir.

Roma'yı 1 Mart 537'de kuşatılmıştır ve bir yıldan biraz daha uzun sürecek kuşatma 12 Mart 538'de sona ermiştir. Kuşatma boyunca erzak ve disiplin sorunları çıkmış ancak Belisarius bunlarla başa çıkmasını bilmiştir. Fakat şehrin duvarları önündeki bekleyiş uzadıkça Ostrogot ordusunun disiplini ve morali daha çok

---

Kitabevi, İstanbul, 2003, (Miletos), s. 183. Bir askeri liman olarak Miletos'a ve yazar olarak Greaves'in diğer çalışmalarına denizci themalar sistemi ile ilgili tartışmada dönülecektir. Kentin iki limanı da kullanılamaz hale gelince bölgede Samos denizci theması öne çıkacaktır.

1111 Martindale, PLRE 3A, s. 201.

1112 Martindale, PLRE 3A, s. 201.

1113 Martindale, PLRE 3A, ss. 201-202. Bu arada Milan piskoposu Datius'un da bulunduğu bir heyet kendilerine asker gönderilirse şehirlerini teslim etmek istediklerini bildirir. Belisarius talebi olumlu karşılar ama henüz zamanın gelmediğini bildirir, bu kadar kuzeye yayılmak stratejisine aykırıdır. Adım adım ilerleyerek Ravenna'yı almadan ve arkada düşman mevzileri kalmadan ilerlemek ileride görüleceği üzere yanlış olacaktır.

1114 Jaques, Cilt: 3, s. 862.

1115 Hughes, Belisarius, s. 157

bozulurken, Roma surları içerisinde Belisarius giderek denetimi ele almıştır. 538 ilkbaharında Bizans donanmasının, Belisarius'un sefer kuvvetindeki profesyonel asker sayısını çok artıran takviye kuvvetleri ulaştırması ile Vitiges'in güçleri hiçbir kazanım elde edemeden kuzeye geri döneceklerdir. Saldırı ve karşı saldırılar sonucunda Ostrogot ordusu çok ciddi kayıplar vermiştir. "Belisarius'un 538 ilkbaharında denizde sağladığı üstünlük; Ostrogotları Roma kuşatmasını kaldırarak başkentleri Ravenna'ya çekilmek zorunda bıraktı[1116]".

Bundan sonra inisiyatif Bizans güçlerine geçecek, Vitiges genellikle savunmada kalacaktır[1117]. Vitiges tahtta kaldığı son yıllarda, daha önce Gensericus tarafından uygulanmaya başlanan bir politika olan Bizans orduları veya isyana meyilli yerli Romalılar kullanamasın diye kent surlarını yıkmak veya yüksekliğini yarıya indirmek uygulamasını başlatmıştır. Bu politika Totila zamanında yaygın biçimde uygulanacak, bir asır sonra da Lombardlar tarafından devam ettirilecektir[1118]. Çünkü Bizans donanması cephe gerisine çıkarma yaparak istediği gibi müstahkem mevkileri ele geçirebilmekte, Ostrogot ikmal hatları ve geri çekilme rotalarını kesebilmektedir.

2.2.13. Belisarius'un Konstantinopolis'e Geri Çağırılması, İlk Slavlar ve Karadeniz Etrafındaki Gelişmeler

Aynı zamanlarda Prokopios'un Sklavenler (οι Σκλαβηνοί) olarak adlandırdığı ve gelecek asırlarda Yugoslav halklarına dönüşecek, Balkan topraklarına sızmakta olan Slav grupları Konstantinopolis'i tehdit etmektedirler[1119]. Bu Güney Slav güçleri, Anastasius tarafından tesis edilmiş olan Çatalca yakınlarından geçen başkente bir günlük mesafedeki derinlemesine savunma ağına (uzun duvarlara) ulaşmıştır ancak bölgedeki ana Bizans ordusu ile karşılaşmış, aldıkları Bizanslı rehinelerin bir kısmını geride bırakarak ganimetleriyle kaçmışlardır[1120]. Cebelitarık'tan Mezopotamya'ya uzanan bir imparatorluğun hâkimi olma iddiasındaki Jüstinyanus'un itibarı, Bizans'ın

---

1116 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.
1117 Frassetto, s.369.
1118 Thompson, The Goths in Spain, ss. 333 – 334.
1119 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, 40, ss. 48 – 53. Asırlardır yağmalanmamış olan Edirne ile İstanbul arasındaki Astika topraklarını (χώραν την Άστικην) yağmalamışlardır. Procopius, Cilt:V, Kitap VII, 40, Wars, s. 51.
1120 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, 40, ss. 52 – 53.

en ilkel barbar grup saydığı Slav çetelerinin başkent önlerine gelebilmesinden zarar görmüştür[1121]. Başkentteki Bizans donanması, denizcilikle hiç alakası olamayan Slavlar karşısında bir koruma sağlayamamaktadır. Konstantinopolis'e karadan gelebilecek bu çeşit saldırılara karşı yegâne önlem başkente ulaşan bölgelere sevk edilebilecek garnizonların mevcudunu artırmaktır. Dolayısıyla İtalya'da süregiden savaşa takviye olarak gönderilebilse savaşın Bizans lehine zaferle sonuçlanmasını sağlayabilecek bazı birlikler, Trakya'da ve başkentte kalacaklardır. Sasaniler ile yapılmış olan barış antlaşmasının beşinci yılında, Gürcistan'daki Bizans himayesi altındaki bölgelere (Colchis) Horianes (Chorianes) komutasında bir Sasani ordusunun girmiştir[1122]. Bu yüzden daha fazla Bizans askerinin doğu sınırlarındaki savaşa yönlendirilmesini gerektirmiştir[1123]. Bizans orduları Petra'yı (günümüzde Batum yakınlarında kuzeybatıda) geri almak için sefere çıktığında nakliye gemileri de Gürcistan'a gitmiştir. Özellikle kuşatma gereçleri gibi ağır aksamı taşımışlardır. Bu bölge için verilen savaşın başarısı, yetmiş yıl kadar sonra Heraklius zamanında Bizans İmparatorluğu'nu yıkılmaktan kurtaracaktır. II. Hüsrev'in Gürcistan ve Doğu Karadeniz kıyılarını kontrol edememesi ve Heraklius donanması sayesinde, Konstantinopolis 626 yılında kuşatma altındayken bile başkenti ile muhaberatı sürdürebilmiştir. Bu kuşatma sırasında Sasani iç bölgelerinde ağır hasar vermiş,

---

1121 Ostrogorsky, s. 66.

1122 Prokopios ilk iki kitabında Sasaniler ile yapılmış antlaşmanın ilk dört yılında doğu sınırındaki önemsiz gelişmeleri aktardığını bu aşamada yazmaktadır. Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, 1, ss. 56 – 57. Gürcistan'ın özellikle Karadeniz kıyısındaki Petra kale-şehri 548-549 ve 551'de pek çok çatışmaya sahne olacak, İtalya ve İspanya'daki savaşlara kaydırılabilse fark yaratacak kuvvetler kazananı olmayan bu kısır sınır çatışmaları ile meşgul olacaktır. Jaques, Cilt 3, s. 791; Braund, Georgia in Antiquity, ss. 290 – 291, 293 – 299. Ayrıca Jüstinus ve Jüstinyanus zamanında Sasani saldırılarının hedefi olan Petra müstahkem yerleşimi Hüsrev'in de saldırılarına hedef olmuştur. Daha evvel Lazi kavmi lideri Dagistheus Petra önlerinde başarısız olmuştur. Braund, Georgia in Antiquity, ss. 298, 300. Fakat 551 yılında Bessas, kentteki Pers garnizonunu yenmiştir. "Jüstinyanus'un onayı ile, Petra'nın bir kez daha Pers üssü haline gelmemesi için çevreleyen suru yıkmıştır". Braund, Georgia in Antiquity, ss. 301 – 302.

1123 Doğu sınırında Dara'da yıldızı parlamış Belisarius ve onun altında deneyim kazanmış askerler, Vandal ve Ostrogot savaşlarında yıllardır hizmet verdiği için doğuda durum kontrolden çıkmadığı sürece bölgeye çok aşina olmayan askerler gönderilmekte, eksiklikler phylarch (fiilen kabile/aşiret lideri demektir) denilen bir unvan ile Bizans'tan mali destek alıp Sasaniler ile savaşan Hıristiyan Arap Gassani krallarının konfedrasyonu altındaki Suriye ve Ürdün'deki müttefikler ile kapatılmaya çalışılmıştır. 530 ile 585 yılları arasında bu sistem iyi işleyecek ve Batı Akdeniz'deki Bizans kazanımları için birliklerin kaydırılmasına fırsat verecektir. Ama Mavrikius devrinden itibaren sistemde aksaklıklar baş göstermiştir. Yedinci yüzyıl başlarında doğu eyaletleri Sasani işgali altına girince sistem daha da zayıflamış, Gassaniler son olarak 636'da Yermük Muharebesi'nde Bizans saflarında yer almışlardır. David Nicolle ve Angus McBride. **Doğu Roma Orduları M.S. 306 - 886**, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, (Doğu Roma Orduları M.S. 306 - 886), ss. 52 – 54.

Bizans'ı yıkmaya en çok yaklaşan şah II. Hüsrev'in yalnızca iki yıl sonra 628'de iktidarını kaybetmesini sağlamıştır.

Daha Anastasius zamanından beri Kuzey Karadeniz'deki eski Yunan koloni kentlerinin bağımsız sakinleri ile, Kırım Gotları ile, Kafkaslar ve Taman Yarımadası'nda haraç gönderilen Hunlar ile, İberialılar ile, Hıristiyan Lazikes halkı ile iyi ilişkiler kurulması için pek çok diplomatik faaliyet yürütülmüştür. Jüstinyanus zamanında Kırım'daki liman kentleri, ticari açıdan zaten en büyük ticari ortakları olan Konstantinopolis'in yönetimi altına girmeyi kendi inisiyatifleri ile istemişlerdir[1124]. Kırım'da bağlı devlet statüsündeki Bosporos Krallığı[1125]; Üçüncü Yüzyıl Krizi zamanında 260'larda ilk Got deniz akınları sırasında elden çıkmış[1126], Tetrarhia zamanında geri alınmış, 336 yılında Hunlar ile karşılaşmak üzere olan Ostrogot İmparatorluğu tarafından yutulmuştur[1127]. Bu sayede Bizans İmparatorluğu; iki asır sonra Jüstinyanus zamanında yeniden Karadeniz'in kuzeyinde limanlara sahip olmakta, üstelik bölge halkı yakınlarında artan tehditlerden korktukları için kendi istekleri ile bağlanmaktadır. Bölgenin kuzeyden gelen keresteye ve doğudaki Kerç Boğazı ve Taman Yarımadası'ndan gelen neft kaynaklarına erişimi, yedinci yüzyılda Bizans donanmasının gemileri ve Rum ateşi için hayatî bir önem teşkil edecektir.

2.2.14. Rimini Operasyonu ve Adriyatik Kıyısına Yapılan Çıkarmalar

Bizans sefer kuvvetinin süvari gücünün çoğu ile keşif kolu olarak önden hareket etmesi emredilen Vitalianus'un yeğeni İoannes, 538 yılında Rimini (Ariminium) kentini kendi kendine ele geçirmeye karar vermiştir. Oysa görevi sadece Ostrogot güçlerini taciz etmek ve Roma'yı kuşatan ordunun ikmal yolunu kesmektir. Konon tarafından Ankona limanına çıkmış piyadelere yerlerini bırakmaları emrini de reddederek emre karşı gelmiştir. İlk kez Narses ile Belisarius'un arasını açacak şekilde söz dinlememiştir[1128]. Kentin eşrafı tarafından davet edilmiş ve garnizonunun oldukça

---

1124 "Bosporos halkı eski zamanlarda özerkti fakat son zamanlarda Hükümdar Jüstinyanus'un tebaası haline gelmeye karar verdiler". Prokopios, Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap, s. 51.

1125 Bosporos Krallığı, Pontus Krallığı'nın yenilmesinin ardından M.Ö. 1. yüzyıldan beri Roma'ya bağlı idi. McEvedy, İlkçağ Atlası, ss. 88 - 89.

1126 McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 100, Dipnot 1.

1127 McEvedy, İlkçağ Atlası, ss. 102 - 103. Büyük Konstantinus 337 yılında ölmüştür, dolayısıyla bu kayıp aslında onun gözetimi altında yaşanmıştır.

1128 Frassetto, s. 271.

zayıf olduğunu anlaması üzerine şehri hemen ele geçirmiştir. Ancak bu taktik bir zafer, stratejik bir hatadır[1129]. Nitekim İoannes, ana Ostrogot ordusu tarafından kuşatılır. Elinde kuşatmada savunma görevi için pek elverişli olmayan, çoğu süvari neferi olan, kuşatanlara göre sayıca çok az profesyonel asker ile surların arkasında kıstırılmıştır[1130]. Roma'dan ayrılmadan Belisarius askeri ve idari işler için küçük bir grup sivil devlet görevlisini görevlendirmiştir. Bu grup, donanma ordu eşgüdümünü sağlamak bakımından Bizans donanması için önemli bir işlev görecektir.

İoannes'in açlıkla boğuşan askerlerinin durumu Belisarius'u kendi planlarını bırakarak onu kurtarmak için tüm güçlerini seferber etmeye zorlayacaktır. Ana Bizans sahra ordusu ile 539 kışı biterken Roma'dan ayrılmıştır. Bir filo Rimini, diğeri Ravenna yönünde İtalya'nın doğu kıyısı boyunca ilerleyen iki filo, Bizans deniz piyadeleri ve çoğu barbar ve İsaurialı kara birliklerini Ostrogot kuşatma ve sahra ordularını çembere alacak şekilde kıyılara çıkarır. Böylece Vitiges'in askerlerinin bir kısmı savaşmaya bile fırsat bulamadan teslim olur veya kuşatma kampından azar azar Ravenna'ya firar etme başlarlar. Belisarius'un daha küçük Ostrogot güçlerini üç ordu arasına alma hamlesi defalarca başarı ile kullanılır. Bu hamle tamamen Bizans donanmasının liman olmayan kıyılara çıkarma yapacak deneyimi artık kazanmış olması sayesinde mümkün olmuştur[1131]. Askerlerinin ricasını dinleyip istemediği riskler alarak gönülsüzce İoannes'i kurtarır[1132]. İoannes ise ona değil Narses'e teşekkür ederek anlaşmaz tavrını sürdürür. Bu sıra Toskana kentleri de teslim olmaya başlamıştır, esir alınan Ostrogot garnizon askerleri Napoli ve Sicilya'ya donanma aracılığı ile gönderilerek müşahede altına alınmıştır[1133].

1129 Daima Belisarius'un tarafında olan Prokopios'un anlatımı bize böyle düşündürtmektedir. Gerçi Hughes, İoannes'in cüretinin Roma kuşatmasının kalkmasını hızlandırdığı kanısındadır. Hughes, Belisarius, s. 126

1130 Hughes, Belisarius, s. 162.

1131 "Belisarius 539 ilkbaharında Ravenna'ya giden yolları tutmak üzere Osimo'ya ilerledi.Yardımcılarından birinin işgal etmiş olduğu Rimini o sırada kuşatma altındaydı. Bin kadar adamını Osimo'nun dışında konuşlanmış halde bırakan Belisarius, kara birlikleriyle dolu filolardan birini Rimini'ye gönderirken, diğerini de kıyı boyunca yukarıya doğru ilerletti. Kendisi ise batıya yöneldi. Birdenbire ufukta beliren filo, Gotların Ravenna'ya doğru kaçışını hızlandırdı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

1132 Hughes, Belisarius, s. 167 – 168.

1133 Martindale, PLRE 3A, s. 203.

2.2.15. Belisarius'un Emirlerine İtaatsizlik, Yitirilen Milano'da Katliam ve İtalya'daki Halkın Bizans'a Güveninin Sarsılması

Düşman askerleri toplu firar etmekte, savaşmadan mevcudunu hızla kaybetmektedir. Fakat Belisarius, yeni gönderilen ordunun yalnızca maaşlarını ödeyen Narses'i dinlemesi yüzünden emirlerini dinletememeye başlamıştır. Ravenna ile aynı anda Po Nehri'ne kadar olan bölgelere dağılmış pek çok küçük Bizans kuvveti ayrı kuşatmalarda başarılar elde etmektedir. Theodebert komutasındaki kalabalık bir Frank grubunun İtalya'ya girmesi dahi gidişatı değiştirmemiştir[1134]. Artık Bizanslılar sorunsuz bir şekilde nihai zafere ulaşacak gibi gözükmektedir. Önce Roma ve ardından Rimini kuşatmalarında başarısız olan ve çekilmek zorunda kalan Vitiges, 539 yılı sefer mevsimi sonunda güçlerini toplayarak Ostrogot Krallığı'nın başkentine geri çekilmek zorunda kalmıştır[1135]. Ravenna'da toplanmış seçkin Ostrogot birlikleri Aralık 539'da Bizans güçleri tarafından kuşatma altına alınmıştır[1136]. Geçen aylar içerisinde Belisarius ile Aralık 537'de gelen takviye güçlerinin liderleri arasındaki anlaşmazlık ordunun koordinasyonu bozacak seviyeye varmıştır ve Bessas, İoannes, Narses ve Aratius'un başını çektiği grubu karar süreçlerinin dışında bırakmak gereğini duymuştur. Nihayet Ravenna'nın teslim olması teklif edildiğinde onları yanına almayacaktır[1137]. Bu sorunlar yüzünden Milano kenti uzun bir kuşatma ve kıtlık sonucunda bir türlü kurtarılmadığı için kentin sivil halkı Şubat/Mart 539'da emsalsiz bir kıyıma uğramıştır[1138]. Ravenna'yı kuşatmak üzere ilerleyen Belisarius sözünün dinlenmemesinin sonuçlarını yolda öğrenmiştir. Bizans askerlerinin kendilerini ölüme terk edebildiklerini gören yerli halkın tavrı asla eskisi gibi olmayacaktır[1139].

1134 Martindale, PLRE 3A, s. 205.
1135 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.
1136 Martindale, PLRE 3A, s. 203.
1137 Martindale, PLRE 3A, s. 206.
1138 Hughes, Belisarius, ss. 166, 168- 169, 171, 173, 181, 248. Bizans garnizonundaki Bizans askerleri esir alınmış ve öldürülmüştür ve bütün yarımadayı savaşarak deneyim kazanmış bu birliklerin yerine gönderilen askerler aynı seviyede olmayacaktır.
1139 Martindale, PLRE 3A, s. 204.

2.2.16. Ostrogot Savaşı'nın İlk Evresinin Sonu: Ravenna Ve Classe Etrafında Denizden ve Karadan Çemberin Daraltılması

Artık kıyılar neredeyse tamamen Bizans kontrolüne girdiği için donanma, giderek kuşatmadan ziyade ikmal görevleri almaktadır. Bizans donanması, Ravenna kentinin limanı Classe'yi yakındaki limanlarda konuşlanarak kuşatma altında tutmuş, hatta bir filo Po Nehri'ne girerek oradan gelecek erzağı da engellemiştir. "Aynı yılın sonraki aylarında hem Po vadisinde hem de Adriyatik kıyılarında sağlanan üstünlük, Ravenna'yı açlığa yenik düşerek boyun eğmek zorunda bıraktı[1140]". Ravenna'daki kalabalık Ostrogot güçleri kısa sürede zorluklar çekmeye başlamıştır[1141]. Kuşatma Mayıs 540'a kadar altı ay sürmüştür[1142]. Son aylarda diplomasi trafiği artmış, kentin sulh yoluyla teslim edilmesi müzakere edilmeye başlanmıştır.

Ostrogot güçleri, çok takdir ettikleri Belisarius'a, Ostrogot Kralı olması şartı ile teslim olacaklarını, ama Jüstinyanus ve Konstantinopolis'e değil, ona bağlanmak istediklerini belirtmişlerdir. Belisarius da komutanlarına güvenemediği için savaşı hızlı bir sonuca bağlamayı arzu etmektedir[1143]. Böylece İtalya eyaletlerinde kendileri için kurdukları özerk idari düzenlemelerin devam edeceğini ummaktadırlar. Belisarius, kendi maiyeti tarafından Vitiges'in teslim edilmesi şartı kabul edilirse, Ostrogot tahtına çıkarak kralları olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Ostrogotlar şehri bir yıkım olmaksızın sağlam teslim etmişlerdir[1144]. Fakat Belisarius'un Jüstinyanus'a ihanet etmeye hiç niyeti yoktur. Şehre girince kıtlığı hemen çözmek için tahıl yüklü Bizans nakliye gemileri onun emri ile Classe limanına yüklerini boşaltmıştır[1145]. Belisarius, bölgeye bir tahıl filosu talep etmiş ve zaten kenti sulh yolu ile teslim almaya başından hazırlanmıştır[1146]. Belisarius, Vitiges'i, Bizans sarayı

1140 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.
1141 Martindale, PLRE 3A, s. 205.
1142 Hughes, Belisarius, s. 176 – 180.
1143 Hughes, Belisarius, s. 178.
1144 Vitiges onuru rencide edilmeyecek bir şekilde hapsedilmiştir. Bu durum Got askerlerinin barış için Po Nehri'nin kuzeyindeki evlerine dağılmalarında önemli bir etkendir. Belisarius, 535 yılında Ostrogot Savaşı başladığında beklediğinden çok daha uzun süredir savaşmaktadır ve buna bir son vermek istemektedir. Hughes, Belisarius, s. 178. "Belki bir aralık kaçmayı denemiş olan Vitiges, sarayında, onuru zedelenmeden, gözetim altına alındı". Gibbon, Bizans -I Cilt. IV, s. 139.
1145 Martindale, PLRE 3A, ss. 206-207.
1146 "Belisarius, 540'te hiç direnişle karşılaşmaksızın Ravenna'yı ele geçirirken, bir tahıl filosu kente erzak sağlamak üzere Classe limanına girdi". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

hizmetine alınacak genç esirleri ve Ravenna'da 60 yıldır Amal soyunun biriktirmiş olduğu hazineyi donanma ile Konstantinopolis'e getirmiştir[1147]. Tarihçi Prokopios, Gelimer'i ve Vitiges'i Hıristiyan toposlara uyacak şekilde stoik kişiler olarak tasvir etmiş ve bu dünyanın geçiciliği ile ilgili kendi düşüncelerini onların ağzından söylemiştir[1148]. Ostrogot devlet hazinesinin ele geçirilmesinden iki yıl sonra vebanın vuracağı Konstantinopolis'te yaşanacak toplu ölümler "doruk noktasında olduğu sırada kentte bir günde 10000'de fazla kişiyi" öldürmüş, Akdeniz'e Bizans donanması ile taşınmış ancak "ticaret bağlantıları çok zayıf olduğu için Kuzeybatı Avrupa'ya ulaşmamış gibi" gözükmektedir[1149]. Bizans İmparatorluğu'nun yeni almış olduğu İtalya'ya da veba 542 veya 543'te ulaşmıştır[1150]. Tüm bu gelişmeler Vizigotların ve Frankların Bizans'a karşı bağımsızlıklarını vurgulamalarına ve çok geçmeden 550'lerde Bizans İtalya cephesini kapar ve salgının etkisinden kurtulurken İspanya üzerine yeni bir Bizans amfibi operasyonunun başlamasına yol açacaktır[1151].

2.2.17. Sasani – Ostrogot İttifakı: Belisarius'un Sasanilerle Savaşmaya Çağrılması ve Gözden Düşüşü

Ravenna kuşatmasının son aşamalarında Jüstinyanus, Belisarius'a Ostrogotlar ile derhal bir barış yaparak Hüsrev'in ordularını durdurmak için geri dönmesini emretmiştir. Hem Prokopios hem de anlaşıldığı kadarıyla halk, bunu imparatorun başarılı komutanını kıskandığı şeklinde yorumlamışlardır. Öte yandan Sasaniler, Roma'ya denk devlet örgütlenmesine sahip yegâne rakip imparatorluktur. Jüstinyanus'in bakış açısına göre batıdaki yüz yıllık mazisi olmayan barbar devletleri

---

1147 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXV, 12; Jaques, Cilt 3, s. 843. Vitiges çok geçmeden ölecektir. Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXIX, 14.

1148 Her iki lider de İncil'den dünyanın geçiciliğine vurgu yapan ayetler söylemiş ve dengesiz davranışlarda bulunmuştur. Fakat Gelimer çok daha tutarsız bir karakter olarak tasvir edilmiştir.

1149 Clive Ponting, Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi, çev. E. B. Özbilen, İstanbul, 2011, s. 244.

1150 Hughes, Belisarius, s. 254.

1151 Oysa 545 civarında Frank kralı I. Theudibert (hük. 533 – 548) Romalı olmadığı halde "kendi resmini taşıyan sikkeler bastırıyor ve böylece o güne kadar daima uyulan imparatorun öncelik hakkını ihlal ediyor" olmakla Jüstinyanus'a açıkça meydan okumaktadır. Metz, s. 31. O zamana kadar yaşamış en kudretli barbar kralı olan Theodorik bile, Anastasius'a sikke darbı konusunda itaat etmiştir. Bu durum, ayakta kalan barbar krallıklarının Konstantinopolis'e karşı alttan almayı bırakarak savaşmaya kararlı olduklarını göstermelerinin bir şeklidir. Thuedis de hükümdarlığının son yıllarında Jüstinyanus'a ters düşmek için gayret sarfetmiş gibi gözükmektedir. Vizigotlar ve Bizanslılar Fas'ta mücadele etmişlerdir. İki kral da Jüstinyanus'un hastalandığını duymuş, vebayı Jüstinyanus'a gönderilen bir ceza olarak görmüş olabilir.

ile daha sonra savaşmaya devam etmekte sakınca yoktur, doğu sınır güvence altına alındıktan sonra yeniden savaşa girişilir ise sonuçta zafer Bizans'ın olacaktır. Oysa Sasani güçlerini aldıkları hisarlardan atmak çok daha zordur ve cephe hattı yarılırsa Anadolu bile kaybedilebilir[1152]. Belisarius ise haklı olarak onca askerini yitirdiği savaşı bir sonuca bağlamaya bu kadar yaklaşmışken bir ateşkes yerine bir zaferle başarısını taçlandırmak arzusundadır. Fakat Ostrogotların imparatorluk teklifini görünüşte dahi olsa kabul etmesi, Jüstinyanus'un ona sürekli şphe ile bakmasına neden olacaktır. Nitekim 542 yılından sonra Belisarius gözden düşmüş, yetenek bakımından onunla kıyaslanamayacak komutanların kötü idaresi yüzünde savaş uzamıştır.

Bir süredir Vitiges'in elçileri Bizans altını ile tarafsız kalmayı seçen Balkan kavimlerinden bir şey elde edilemeyeceğini görerek nihayet Ktesifon'a (Tizpon) varmışlardır ve onların kışkırtması ile yeniden Bizans sınırlarını zorlamaya başlarlar. Doğuda yetkin bir komutan olmadığı için durum hızla kötüye dönmektedir. Öte yandan Belisarius, beş yıl savaştığı İtalya'yı sonunda arkasında bir savaş bırakmadan imparatorluk yönetimine bağladığını düşünerek Sasani ordularına karşı ilerlerken, Ravenna'nın kuzeyindeki bölgelerde Pavia merkezli Ostrogot Krallığı küllerinden doğacaktır.

Ostrogotlar da en dinamik hükümdarlarına kavuşmak üzere olduklarını kimse tahmin etmemektedirler. Ostrogotlar teoride Erarik adlı etkisiz bir liderin yönetimi altında bırakılmış, Belisarius ise doğuya giderken mecburen kendisini yıldıran astlarına İtalya'daki kazanımlarını emanet etmiştir. Erarik'in kısa süren yönetiminde Ostrogotlar arasındaki hizipleşmeler, kendi adamları tarafından öldürülmesi ile sona ermiş ve bu krizden yararlanmak yerine Jüstinyanus "İtalya'daki generallerinin hiçbir şey yapmamış olduğunu fark etmiştir[1153]".

Belisarius'un hilesinden öfkeye kapılan ve önceki savaşlara iştirak etmemiş Alpler etrafında oturan kalabalık Ostrogot toplulukları dahi bu yeni savaşa katılacaklardır. On üç yıl süren İkinci Ostrogot Savaşı'nın (540-553) on bir yılında

---

[1152] Ostrogorsky, s. 66. 540 yılında Suriye ve ertesi yıl Doğu Karadeniz'de seyreden savaşta Anastasius'un geliştirdiği derinlemesine savunma sağlayan ve birbirlerini destekleyecek konumdaki kaleler ağı sistemi ciddi bir şekilde sınanmış ancak Sasani akınlarını göğüslemiştir. Bir asır sonra Fokas ve Heraklius zamanında, bu savunma hattının aşılması ile Sasani ordularının her sene Kadıköy'e vardığı, hisar sisteminin önemini ispatlayacaktır.

[1153] Hughes, Belisarius, s. 204.

Totila hüküm sürecektir[1154]. En onurlu Romalı olarak sayıp kendi hükümdarları olmasını teklif ettikleri Belisarius'un bile onların isteklerini elinin tersi ile itmesine kızan "Pavia'da ve Verona'da silahlı olarak kalan bağımsız Gotlar[1155]", kendi aralarından en atak soylu olan Totila'yı yeni kralları olarak seçmişlerdir.

2.2.18. Ostrogot Donanmasının Hamisi Totila'nın Başarıları

Totila (hük. 541 - 552), inisiyatifi ele almak için bir plan çerçevesinde hareket etmektedir. Profesyonel bir donanma kurmadan Bizans karşısında sonuç alınamayacağını, süvarilerine güvenen dar görüşlü Ostrogot soylularına kabul ettiren Totila adım adım tüm İtalya'yı geri alacaktır. Soylular hiçbir zaman donanma için kaynak ayırmaya istekli olmayacaklardır. Fakat "Totila 541'de İtalya'ya yönelik saldırıya karşı koymak için deniz gücünü gereğini" kavramıştır[1156]. Bizans güçlerine tepki vermek yerine onları kendi saldırılarına karşı pozisyon almak zorunda bırakmıştır. Böylece savaş tek taraflı bir mücadele olmaktan çıkacak, Totila'nın şahsi gayretleri ile bu yıllar Ostrogot donanmasının ortaya çıkışına sahne olacaktır. Ostrogot Savaşı'nın ikinci safhası da üç aşamada incelenebilir[1157].

Totila, 541 - 543 arasında Belisarius'un Sasani cephesinde görevlendirilmiş olmasından istifade ederek Faenza'da kazandığı zaferle Kuzey İtalya'yı yeniden Ostrogot Krallığı'nın emin çekirdek bölgesi haline getirmiştir. Bizans karşıtı duyguların yoğun olduğu ve Yahudi sakinlerin Ostrogotları desteklediği Napoli'yi alması Bizans ikmal hatlarının bir kez daha karada kesilmesine ve donanmaya daha fazla nakliye görevi çıkmasına sebep olmuştur.

Totilla 543 - 550 arasında ikinci aşamada Belisarius'a rağmen ilerleyişini sürdürmüştür. Önce Frankların tarafsızlığın temin etmiştir. 17 Aralık 546'da Roma'yı ele geçirmiş ancak kenti elinde tutmanın Konstantinopolis'i antlaşma masasına getirmeye yaramadığını görünce kenti terk etmiştir. Belisarius geri çekildikten sonra 16 Ocak 550'de Roma'yı ikinci kez ele geçirmiştir. Mayıs 550'de ordusunun bir kısmını Sicilya'ya geçirip adanın doğusunda bazı kentleri almıştır. Bizans donanmasının tüm

---

1154 Frank ve Alaman saldırılarının püskürtüldüğü 554 yılındaki çatışmalarla birlikte İtalya eyaleti 14 yıl daha savaş şartları ve 543'te buraya ulaşan veba yüzünden çok kan kaybedecektir.

1155 Gibbon, Bizans -I Cilt. IV, s. 139.

1156 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

1157 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099.

trafiğini bozmak için Sicilya ile İtalya arasındaki Messina Boğazı'nı kontrol etmesi yeterlidir dahası Sicilya tahılının akışını kesmekle Bizans ekonomisine de zarar verebilecektir.

Savaşın üçüncü safhası Totila'nın denizaşırı Bizans kıyı ve adalarına saldırıları ve Bizans'ın karşı saldırılarıyla şekillenmiştir. Totila savaşı İtalya dışına taşımayı denemiş ancak Bizans donanması her açmaya çalıştığı cepheye yetişmiştir. Totila'nın donanması Kerkyra, Epiros, Sardinya ve Korsika'yı vurmuştur[1158]. Ancak tüm bu bölgelerde Bizans donanması sayesinde Ostrogot güçleri yenilmiş, ikmal yolları kesilmiş ve geri çekilmek zorunda bırakılmıştır.

552 yılında Germanus'un liderlik etmesi planlanan büyük Bizans sahra ordusu, onun ölümünde sonra Narses'in emrine verilerek donanma eşliğinde Adriyatik kıyılarını yürüyerek İtalya'ya girmiştir. Busta Gallorum'da Ostrogotların son büyük ordusu yenilmiş, savaş meydanında yaralanan Totila uzaklaşamadan ölmüştür. Totila'nın karizmasına sahip olmayan Teya'nın takipçileri de kısa sürede Kampanya'da bir meydan savaşı ile yenilgiye uğratılacaktır. 555 yılına gelindiğinde Frank ve Burgonyalı fırsatçılar ve Ostrogot bakiyeleri tamamen yenilgiye uğratılmış, İtalya kesin olarak Bizans kontrolü altına alınmıştır[1159]. Fakat yarımada artık veba ve yirmi yıl süren savaştan yıkık ve nüfusu çok azalmış bir haldedir.

Totila, en kısa zamanda tüm halkının desteğini ve savaşın gidişatını kontrol altına almak için dikkat çekici bir başarıya ihtiyacı olduğunu bilmektedir. Bu amaçla Bizans'ın yaptığı gibi, Ostrogot donanmasını Vandal donanması modeline göre örgütlemiştir. Jüstinyanus'un Nika İsyanı ile Vandal seferi arasında bir buçuk yılı olmuştur. Oysa Totila'nın sipariş ettiği ilk dromon filoları, rekor sürede denize indirilmiş gibi gözükmektedir. Totila 541 yılının sonbaharında tahta çıkmıştır ve filosu 542 sefer mevsiminde ilk çarpışmasını kazanmıştır.

Fakat Ostrogot ordusu, donanmayı destekleyebilmek için güneye giderken arkasında bir Roma ordusu bırakırsa askerler ailelerini bırakmak istemeyeceklerdir.

[1158] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099. Ne yazık ki bu operasyonlar Belisarius'un Sasani sınırında olduğu yıllarda gerçekleştiği için Prokopios'un bilgisi ve ilgisi dışında kalmışlardır. Bir diğer neden de Bizans topraklarının Ostrogot saldırıları altında kaldığını fazla vurgulamamak ve Jüstinyanus'u kötü göstermemek olmalıdır. Zira Prokopios, Savaşlar eserinin 6. ve 7. kitaplarını yazarken, Jüstinyanus'un hamiliği altında, bir tür methiye olarak Binalar kitabını da yazmaya başlamıştır.

[1159] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099.

Bizanslı generaller Verona kentini almak için bir fırsat çıkınca Totila'ya mükemmel bir fırsat sunmuşlardır. Verona'ya tehlikeli bir görev için kimse gitmek istemeyince Sasani asıllı Artabazes yalnızca yüz adamlık bir öncü kuvvetle ana ordu gelinceye kadar Got askerlerini bölgeden kaçırıp kapıyı tutmaya gönüllü olmuştur[1160]. Ancak Totila, yalnızca Verona'dan gelen haberlerden "Bizanslıların kötü komuta edildiklerini" anlayarak topladığı ordu ile derhal müdahale etmeye karar vermiş, büyüyen ve bir meydan savaşına dönüşen çarpışmalar, Faenza'da Belisarius'un Kuzey İtalya'da bırakmış olduğu ana Bizans sahra ordusunun bozguna uğraması ile sonuçlanmıştır[1161]. Bunu Floransa (Florentia) kuşatması sırasında Vitalianus'un yeğeni İoannes'in öldürüldüğü ile ilgili asılsız bir söylentinin orduda yayılması ile başlayan başka bir başka kıyım izlemiştir[1162]. Akabinde Bizans güçleri müstahkem mevzilere çekilip imparatordan emir beklemişlerdir. İmparatorun ise vebanın esir aldığı Konstantinopolis'te onlarla uğraşacak hali yoktur. Jüstinyanus, düzeleceği meçhul bir şekilde vebaya yakalanınca devlet ve ordu idaresi bir süreliğine Theodora'ya kalmıştır[1163].

Bu zaferin kendisine sağladığı prestij ve hareket kabiliyeti ile Totila; birkaç zayıf mevkiyi daha ele geçirdikten sonra bilinçli bir şekilde Roma'yı atlayıp, Bizans donanmasının ve ikmal hatlarının belkemiği, Yahudi cemaati başta olmak üzere halkın isyanın eşiğinde olduğu Napoli'ye yönelmiştir[1164]. Hastalığı atlatan, zayıf ama İtalya'daki komutanlarına öfkeli Jüstinyanus bir dizi yeni atama yapmıştır[1165]. "Bunun üzerine Jüstniyanus'un bölgeye gönderdiği praetor prefect Maksiminus komutasındaki filo, kaynaklarda Gotların dromon kullandığının ilk kez açıkça belirtildiği bir çatışmada yok edildi. Sirakuza'ya giden Maksiminus bütün yazı orada geçirdi ve ardından sonbaharda filosunu Napoli'ye gönderdi. Bir fırtınaya yakalanarak kıyıya

---

1160 Hughes, Belisarius, s. 206.

1161 Hughes, Belisarius, ss. 205 - 206.

1162 Hughes, Belisarius, ss. 206 - 207. Bu yenilgiden sonra İoannes Roma'ya çekilirken, diğer subayların çoğu üs olarak bir yerleşime yerleşip hiçbir inisiyatif almaksızın "kuşatılmaya hazırlanmışlardır". Hughes, Belisarius, s. 207.

1163 Potter, ss. 202 – 204, 207.

1164 Hughes, Belisarius, ss. 207 - 208. "Kuzeyde Bizans kuvvetlerini 542'de yenilgiye uğrattıktan sonra Güney İtalya'ya doğru bir yarma harekatına girişerek Napoli'yi kuşattı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

1165 Erarik zamanında boş durduklarından beri bölgedeki komutanlarını azarlayan mektuplar göndermektedir. Hughes, Belisarius, s. 204. Fakat emirlerini kendileri de hastalığa yakalanmak istemeyen adamlarına hiçbiri yerde dinletememektedir. Hughes, Belisarius, ss. 197 – 199, 205, 215, 237.

sürüklenen filodaki gemilerin çoğu batırıldı[1166]". Prokopios'un muhtemelen haklı görüşüne göre Maksiminus hiç savaş deneyimi olmayan bir korkaktı, Arnavutluk kıyısında ve sonra Sirakuza'a atalet içinde bir sebep belirtmeden beklerken Napoli'de durum kötüye gitmiş, nihayet imparator ve meslektaşlarının hakaretleri ile yalnızca filoyu göndermeyi kabul etmiş, fakat kendisi korkudan binmeyerek Sicilya amfibi gücünü Herodianus, Demetrius ve Fazas komutasında Napoli'ye göndermiştir. Peyderpey gönderilen bu filolar ve ordular, Totila'nın filolarına kolay lokma olmuştur[1167]. Düzgün eşgüdümle bu cılız halinde Ostrogot donanmasını denizde yenmek savaşı muhtemelen on yıl kısaltacaktır. Fakat kalan savaş gemileri üzerine saldıran Ostrogot filoları, Tiren Denizi'nde birden azınlığa düşen Bizans deniz gücünü kırmayı başarmıştır. Totila bu sayede Napoli'yi limandan da kuşatma altına almayı başaracaktır.

Kentin valisi olan Kefalonyalı Demetrius olarak bilinen kişi, bir şekilde kuşatmayı aşıp o sırada Roma'daki birliklerin başındaki yine Demetrius adındaki komutandan acilen elindeki güçlerle limanı kurtarmasını talep etmiştir. Fakat Totila "bu zaman kadar Bizans filosunun bileşimini[1168] öğrenmiştir" ve "Napoli'ye yaklaştıklarında Got filosu Bizanslılara saldırmış, tüm gemilerini ve kargolarını ele geçirmiştir. Diğerleri gibi, Bizanslı Demetrius küçük bir tekne ile kaçmış, fakat Kefalonyalı Demetrius dahil çoğu ele geçirilmiş veya öldürülmüştür[1169]". Bu ağır yenilgi kentin üzerindeki baskının azalacağına dair tüm umutları sona erdirmiştir. 543 yılı ilkbaharında, Bizans garnizonu iç ve dış baskıya daha fazla direnemeyerek kenti teslim etmiştir.

Totila, kenti teslim etmek için 30 gün isteyen ileri gelenlere üç ay ek süre vererek durumlarının umutsuzluğunu ve kendi yüce gönüllüğünü göstermiştir[1170]. Bu yaklaşımı işe yaramış, birçok kent savaşmadan, Bizans garnizonlarının yerleşmiş

1166 "Totila ise Roma üzerine yürüyerek kentin denizle bağlantısını kesti". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

1167 Maksiminus daha önce 540 yılı başında Vitiges'e İtalya'yı bölüşüp Vitiges'i tahtta bırakacak teklifi götüren heyetin iki liderinden birsidir. Bu anlşama, Belisarius'un dönmek yerine başladığı işi bitirmesi sayesinde asla yürürlüğe girmemiştir. Martindale, PLRE 3B, s. 865. Prokopios Napoli yitirildikten sonra Maksiminus'tan bir daha bahsetmemektedir fakat azledildiğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Martindale, PLRE 3B, s. 866.

1168 Hughes, filonun hangi gemi tiplerin ve kaç gemiden oluştuğunu kast etmektedir.

1169 Yakalanan Demetrius, Totila'nın huzuruna getirilmiş, kuşatma sırasında Gotlara hakaretler ettiği için dili ve elleri kesilerek kente dönmesine izin verilmiştir. Fakat Napoli surları etrafında dolaşıp halka hiçbir takviye bekleyemeyeceklerini söylemeye zorlanmıştır. Hughes, Belisarius, s. 209.

1170 Hughes, Belisarius, s. 209.

olduğu kentler ise müzakereler ile kapılarını açmaya başlamışlardır. Çok geçmeden Güney İtalya kentlerine, özellikle limanlarına, Theodorik zamanında bile olmadığı biçimde Ostrogot garnizonları yerleşecektir.

Bu aşamadan sonra, Roma kenti birkaç kez el değiştirecektir. İtalya'daki Bizans garnizonları izole olmuş, 538 yılından sonra Ostrogotların yaşadıkları baskıyı yaşamaya başlamışlardır. Zaman Totila'nın lehine işlemektedir. "Belisarius 545'te Jüstinyanus'tan yeni bir ordu, para, silah ve atlar" isterken Totila ilk fırsat bulduğunda garnizon güçlerini de yanına alarak sayıca çok üstün bir ordu oluşturmuş ve fasılalarla "Roma kuşatması 545'ten 552'ye kadar" sürmüştür[1171].

Mayıs 545'te başlayan Roma kuşatması, kenti Vandal kuşatması veya Belisarius ile Vitiges savaşları sırasında hiç olmadığı kadar ağır hasar uğratmıştır. Şehirdeki sanat eserleri ve heykeller mancınıklarda ve surlardan aşağı atılmak suretiyle yok edilmiştir. Kentin nüfusu bu yılların ardından uzun süre yükselemeyecektir. Ostrogot güçleri Portus liman tesislerini ele geçirerek bu defa Bizans donanmasının fazla bir rol oynamasına fırsat tanımamıştır[1172]. Kuşatan Ostrogot kuvvetlerine karşı Belisarius'un şahsen komuta ettiği ufak ordunun doğrudan hücuma kalkma imkânı yoktur, nitekim Belisarius artık Totila komutası altında Ostrogot ordusundan birlikleri ayırıp imha etme olanağı kalmadığını görecektir. Totila'nın ordusu önce Belisarius'un ordusunu kovalamış, ardından Roma kentini 17 Aralık 546'da nihai bir hücum ile ele geçirmekte muvaffak olmuştur[1173]. İsaurialı askerlerin ihaneti olmasa kuşatma savaşlarında yetenekleri hâlâ çok yetersiz olan Ostrogotlar muhtemelen Roma'yı alamayacaklardır[1174]. Şehirde direnen son Bizans güçleri de birer birer teslim olmak zorunda kalmıştır[1175]. Donanma ve ordu pek çok kez kuşatmayı aşarak kente destek vermek için yeri doldurulamayan kayıplar vermiştir[1176]. Fakat

Bu başarı Ostrogotlar için büyük bir moral kaynağı olur ve Totila Frank prensesi ile evlenmeyi talep etmiştir[1177] ancak Frank kralı reddettiği[1178] için Bizanslılar

---

1171 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 157.
1172 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVI, 3.
1173 Jaques, Cilt 3, s. 862.
1174 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVI, 7-14.
1175 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVI, 18-20, 38, .
1176 "Jüstinyanus'un ordusunun kente ikmal sağlama yönündeki çeşitli girişimlerinin birçoğu boşa çıktı ama Roma'nın teslim olmamasına yetecek ölçüde malzeme ulaştırılabildi". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 157.
1177 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 1.
1178 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 2.

para ile Frank güçlerini kuzeyden saldırtmaya devam edebilmiştir. Bu arada Konstantinopolis'te Belisarius ile ilişkisi hiç iyi olmamış Theodora'nın 548 yılında kanserden ölmesi, imparator ve yıldız generali arasındaki gergin diyalogda fazla bir değişikliğe neden olmamış gibi gözükmektedir[1179].

Totila, Roma'yı alıp bir istihkam olarak kullanılamaz hale getirdikten sonraki birkaç ay boyunca tüm kazandığı ganimeti yatırdığı Ostrogot donanmasını güçlendirmeyi bir kez daha birinci önceliği yapmıştır. Elbette Ostrgot soylularının tepkisi ile karşılamıştır. Fakat Bizans ileri karakolu olarak işlev gören Sicilya'yı geri almadığı müddetçe daima güneyden saldırılara açık olacağını bilmektedir. Oysa Ostrogotlar esas olarak Kuzey İtalya'da meskundur ve güneyi savunmanın tek yolu donanmayı geliştirmektir. Totila bu yüzden, biraz da mecburiyetten, Roma'yı yeniden savunulabilir hale getirmiştir[1180]. Bu sıralarda bir Bizans erzak filosunu ele geçirmiştir[1181]. Sicilya'yı işgal için başlatmış olduğu hazırlıklar sonucunda, önce Sicilya'ya en yakın nokta olan Reggio'yu (Rhegium) ele geçirmiş, ardından Sicilya'ya geçen ordusu Messina'ya saldırmıştır[1182]. Totila 550 yılında Sicilya'nın özellikle doğu kıyılarından Bizans donanmasını atmaya çalışarak geçirecektir, fakat 542'de Faenza'da Totila'nın ilk kazandığı meydan savaşında gözden düşen Artabanes, Sicilya'yı geri almayı başararak Belisarius bölgeden ayrıldıktan sonra kendisini ispat etmeyi başarmıştır[1183]. Aynı 550 yılında maaşları ödenmeyen Roma'nın Bizans garnizonu kenti üçüncü kez ihanet ile teslim etmiştir[1184]. Muazzam bir ganimet ile Sicilya'dan ayrılmaya ikna edilmiştir, ancak Güney İtalya'da Ostrogotlar önemli kazanımlar sağlamaktadır ve Sicilya'ya istedikleri zaman geçebildiklerini göstermeleri[1185] yerli Romalılar nezdinde Bizans'ın gücüne duyulan güveni çok sarsmıştır.

[1179] Potter, s. 212; Frassetto, ss. 331.
[1180] Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 3.
[1181] Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 5.
[1182] Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 4, 19-22, XXXIX, 2.
[1183] Hughes, Belisarius, ss. 255.
[1184] Hughes, Belisarius, ss. 255.
[1185] Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXVII, 4, 23, XL, 19, 24, 26-29.

2.2.19. Germanus ve Narses Komutasında Ostrogot Devleti'ni Yıkacak Kuvvetlerin Teşekkül Etmesi

Ostrogot donanmasının Sardinya Adası üzerine yaptığı sefer, Bizans yönetimini varını yoğunu harcayarak savaşı bitirecek kalabalık bir vurucu güç toplamaya sevk etmiştir. Bu sıralarda Jüstinyanus'un ardından tahta geçecek aday gözü ile bakılan kuzeni Germanus İtalya'daki savaşı bitirmek için sonradan Narses'e verilecek ölçekte bir ordu ve filo toplamak üzere Balkan topraklarına gelmiş ancak nihai hedefi Selanik olan bir Slav saldırısını engellemek zorunda kalmış, tam Serdika (Bugün Bulgaristan'da Sofya) kentinden İtalya üzerine yürüyüşüne başlayacakken aniden hastalanıp ölmüştür[1186]. Germanus'un gelişi, Totila'yı da etkiler, gemi yapımı için donanmaya aktardığı kaynakları daha da artırır. Evvelce Ravenna'nın Bizans kontrolüne geçmesini kolaylaştırmaya yönelik hizmetlerini aktardığımız Amalasuntha'nın kardeşi ve Vitiges'in zoraki eşi Matasuntha; devrik kral ile birlikte 540'ta Konstantinopolis'e taşınmış, Vitiges'in 542'de ölümünden sonra, muhtemelen 549/550'de Germanus ile evlenmiştir[1187]. Böylece Germanus son meşru Amal prensesi ile evli olarak bölgeyi teskin etme şansına da sahip olacaktır[1188]. 550 yılında Germanus İtalya fethini bitirmek için hazırlanmış ancak kısa sürede hastalanıp ölmüştür[1189]. Ölmeden önce Balkanlarda bir Slav güruhunu yenmiştir[1190]. 550 yılında Germanus'un ölümünden sonra, Matasuntha'dan bir oğlu olmuştur[1191].

Totila 550 yılından itibaren Ostrogot donanmasını arka arkaya İtalya dışında seferlere göndermektedir. En önemli başarısı Sardinya Adası'nın alınmasıdır ve Bizans amfibi güçlerinin geri almak için ilk teşebbüsleri ağır bir yenilgi ile sonuçlanmıştır, fakat bu hezimette yalnızca karaya çıkan güçler zarar görmüştür. Kuzey Afrika'da Berberi isyanını nihayet 548 yılında bastırmış olan bölgenin magister

---

1186 Martindale, PLRE 2, s. 507.

1187 Bu her ikisinin de ikinci evliliğidir. Martindale, PLRE 2, ss. 505-506; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2182.

1188 Martindale, PLRE 2, s. 506; Martindale, PLRE 3B, s. 852; Martindale, PLRE 3A s. 528.

1189 Martindale, PLRE 2, s. 505.

1190 Hughes, Belisarius, s. 255.

1191 Bu soylu çocuk, da babası gibi Germanus olarak adlandırılmıştır. 550 sonu veya 551 başında doğmuştur. Martindale, PLRE 3B, s. 852. Baba tarafından Bizanslı "aristokratik Anicii ile Ostrogot kraliyet ailesi Amali ailesini" birleştirmiş, Jordanes'e göre, "geleceğe dair yüksek umutlar uyandırmıştır". Martindale, PLRE 3A s. 528. Fakat 568'den itibaren Lombardlar İtalya'ya kitle göçü yaptığı için İtalya'nın Got ve Romalı tebaasınca çok makbul bu prensin oynayacak önemli bir tarihi rolü olamamış, konjonktür değişmiştir.

militumu İoannes Troglita, kendi inisiyatifi ve kendi filolarını alarak başarılı bir operasyonla Sardinya'yı geri almıştır[1192]. Bu 552 yılındaki operasyon ile Tiren Denizi'ndeki Bizans filoları yeniden hareket kabiliyeti kazanmıştır.

550'lerde Totila'nın Balkan Slavları ile temasları dahi olmuş olabilir[1193]. Martindale 551/552 kışında Slavları Romalı topraklarına saldırttığını aktarmaktadır[1194]. Daha İtalya'daki savaşlar sürerken Yunanistan kıyılarına bir Ostrogot filosu göndermeye dahi cüret etmiştir[1195]. Sayılı savaş gemisi kuvvetinin çoğunu Epiros kıyılarına göndermesi belki de yaptığı en önemli stratejik hata olacaktır[1196]. Ostrogot donanmasına da dinlenmeden sürekli saldırı üstüne saldırı yaptırtmaktadır. Doğrusu, donanmanın büyük stratejideki önemini anladığına şüphe yoktur. Ama donanmasından, aynı kara kuvvetlerinden beklediklerini beklemekte, amirallikten anlamamaktadır. Tiren Denizi'ndeki Ostrogot donanmasını, Adriyatik Denizi'nde ikiye bölmüş olduğu güçlerini desteklemek için Ankona önlerine çağırması gerektiği halde onları yine hırsları için stratejik olarak anlamsız bir operasyona sürmüştür. Tiren donanmasını bu aşamada oldukça savunmasız kaldığını bildiği Korsika ve Sardinya üzerine göndermiştir[1197]. Narses'in dev bir ordu ile tüm savaşı bitirmek amacıyla yavaş ama emin adımlarla üzerine gönderilmiş olduğunu haber aldığında iş işten geçmiştir[1198]. Bizans donanması da Ostrogot donanmasının vurucu gücünü imha etmek için kolladığı fırsatı yakında elde edecektir.

Totila'nın zafer sarhoşluğu yaşaması oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Özellikle 550 yılı boyunca başarıdan başarıya koşmuştur. Bu yüzden Bizans güçleri yalnızca birkaç liman şehrine tıkılıp kalmışlardır. Bunlar arasında yalnızca "Roma, Ravenna, Otranto, Kroton ve Ankona" kentleri büyük şehirlerdir[1199]. Bu kentlerdeki Bizans orduları 540'ların ikinci yarısında özellikle at sıkıntısı çekmektedir. Bu zorluklar, dromon tasarımında bir yeniliğe ilham vermiş olabilir. Zira yedinci yüzyılın ikinci yarsında mevcut olduğunu bildiğimiz, dromondan evrilen chelandion sınıfı

1192 Nicholson, Cilt: 2, s. 835.
1193 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XL, 32-33.
1194 Martindale, PLRE 3B, s. 1332.
1195 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XL, 17.
1196 Hughes, Belisarius, s. 255.
1197 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIV, 31-33.
1198 Frassetto, s.272.
1199 "Bu görevi güçleştiren bir etken, Totila'nın hâlâ yarımadanın büyük bölümünü denetim altında tutması ve Bizanslıların Roma, Ravenna, Otranto, Crotone ve Ancona gibi tecrit edilmiş kıyı kentlerinde barınmasıydı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 157.

savaş gemisinin erken bir formu, süvarileri çıkarma operasyonları için tam teçhizatlı kıyıya çıkarabilecek gemiler olarak tasarlanmışlardır. Daha sonra chelandion sınıfı, onuncu yüzyılda ousiaka, dromon ve chelandiondan oluşan, sırasıyla bir, bir buçuk ve iki ousia mürettebata sahip, hepsi iki sıra kürekli dromon sınıf gemilerin farklı büyüklükleri için bir terim haline gelecektir. Fakat Erken Bizans dönemine ilişkin kullanıldığında chelandion teriminden at taşımak için sağda ve soldaki kürekçiler arasında gemi omurgası boyunca önden arkaya sıralanan bir ila üç sıra atın ayakta durabileceği kapalı bir güverte derinliğine sahip tek sıra kürekli gemilerdir[1200]. Sonuç olarak hiçbir kaynağımız yedinci yüzyılın son çeyreğinde Kuzey Afrika'yı İslam saldırılarına karşı korumak için gönderilen donanmalarda chelandionu at taşıyan gemi ile açıkça ilişkilendirmese de bu evrimin ilk halkasının Jüstinyanus'un son yıllarında ortaya çıktığını düşünmek için sebeplerimiz vardır.

Totila'nın Sicilya ile İtalya arasındaki suyolunu kontrol eden Messina'yı ve bazı Apulia kıyısındaki kentleri ele geçirmesi[1201] ile Konstantinopolis'ten gönderilen takviye filolarının yolu daha da uzamıştır. Bu yüzden Bizans donanmasının Libya ve Tunus kıyısındaki Bizans üsleri geliştirilmiş, Sicilya'da mevcut olan limanlar ağına eklenmiştir ve Bizans filoları bu rota ile Tiren Denizi'ne girebilmektedir. Bu yıllarda Berberi isyanı artık Kızey Afrika kıyısı için tehdit olmaktan çıkmıştır. Ayrıca Tarentum Körfezi'nin batı kıyılarındaki en önemli liman olan, "Thurii'nin donanma üssü Ruskiane" (Roscianum) kenti de 548 kışı boyunca Totila'nın kuşatması altında kalacaktır ve emrindeki güçler çok azalmış olan Belisarius mecburen yine Bizans kontrolüne giren Messina'ya çekilmiş, yeni yılda Jüstinyanus'un gönderdiği iki amfibi takviye gücü ile birleşmek için Kalabriya'ya çıkması emredilmiştir[1202]. Belisarius eşi Antonina'yı daha fazla gemi ve adam istemek için lobi yapsın diye arkadaşı Theodora'ya Konstantinopolis'e göndermiş, fakat Theodora'nın bu sıralarda ölümü ile

---

[1200] Bu gemi tipinin Erken Bizans döneminde tek, orta Bizans döneminde çift sıra kürekli çeşitlerinin enine kesitleri ve atların bu gemi tasarımı içerisinde yerleşimi için bakınız: Zuckerman, Byzantine Dromon, s. 85; Pryor ve Jeffreys, s. 323. Onuncu yüzyılda atların savaş bölgelerine intikali için kadırga tasarımında ama tamamen nakliyeye yönelik pamfilos sınıfının üç sıra at taşıyan tasarımını kesiti de aynı sayfalarda görülebilir.

[1201] Hughes, Belisarius, ss. 217 – 218, 225. Brindizi yakınlarında Vitalianus'un yeğeni İoannes'in güçlerinin, Totila'nın şahsi komutası altında büyük bir Ostrogot ordusu tarafından imha edilmekten, Ostrogot kralının kıyıda gördüğü, Ermeni takviye birliklerini taşıyan Bizans filosunun tahmin ettiğinden daha kalabalık bir ordu taşıdığını zannederek uzaklaşmıştır. Hughes, Belisarius, s. 225.

[1202] Hughes, Belisarius, ss. 226.

bu çaba sonuçsuz kalmıştır ve 548 yılında Belisarius Konstantinopolis'e geri dönerek savaşın geri kalanında seyirci kalacaktır[1203].

"Jüstinyanus'un takviye için gönderdiği süvarilerin ve atların Güney İtalya'da gemilerden indirilmesi ve daha sonra karadan değil, kıyıyı dolaşarak taşınması gerekiyordu[1204]". Fakat Ostrogot savaşının son yıllarında Bizans savaş gemisi filolarının da artık at taşıyabildiği anlaşılmaktadır. At taşıyan dromon anlamına gelen chelandion kelimesi, Arapça'ya geçerek şalandi halini alacaktır ve bu kelime ile anılan gemiler Emevi ve Abbasi filolarının ana kadırga tipi olacaktır.

548 yılında hem Vizigot kralı Theudis hem de Frank kralı Theudibert'in suikaste kurban gitmeleri dengeleri değiştirmiştir. Theudis'ten sonra İspanya iç savaş sürüklenmiş ve 552 yılında Bizans filoları Güney İspanya'yı işgal etmek için Athanagild'den davet alıncaya kadar kargaşa dinmemiştir Frank tahtındaki değişiklik ise Jüstinyanus'un eskisi gibi Frank gruplarını para ile Kuzey İtalya'ya saldırtma olanağını zora sokmuştur. Bu yıllarda yaşanan anlaşmazlık, Narses'in Ostrogot Devleti'nin yıktıktan sonra Frankların İtalya işgali teşebbüsü ile uğraşmasını gerektirecektir[1205].

2.2.20. Ostrogot Donanması'nın Vurucu Gücünün İmhası: Sena Gallica Deniz Muharebesi

Totila; yıllardır elde ettiği tüm zaferlerin sonucunda topladığı ganimetleri, iktidarının başından beri gerçek bir donanma kurmak için harcamakta, önceki Ostrogot krallarının aksine kendisine hiç masraf yapmamakla övünmektedir. Bizans kontrolündeki toprakları İtalya kıyılarındaki birkaç müstahkem liman kentinden ibaret kılmak için ordusu ve sürekli güçlendirmekte olduğu donanması ile arka arkaya kuşatma operasyonlarına girişmiştir[1206]. Son olarak hedefi en önemli şehri Ankona olan Pikenum (Picenum) bölgesidir[1207]. Ostrogot donanması Bizans kontrolündeki limanlara yerleştikçe, Bizans donanmasının baskın yapma ve kuşatma altına alınan sadık kentlere erzak ve takviye yetiştirme becerisi de fark edilir biçimde

[1203] Hughes, Belisarius, ss. 226 - 227, 255.
[1204] Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 157.
[1205] Hughes, Belisarius, ss. 254 - 255.
[1206] Frassetto, ss.343-344.
[1207] Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, 1.

gerilemektedir. Ostrogot donanması güneye doğru ilerledikçe nihai hedeflerinin Sicilya'nın tamamen geri alınması olduğu, Bizans'a sadık kentlerin eşrafı için de açık olmaktadır. Sonuna kadar direnmenin nelere mal olabileceğini herkes görmüştür. Bizans güçleri ağır bir yenilgi almamakla birlikte oradan oraya itilmektedirler ve yerli Romalı eşrafın desteğini yitirmemek için acilen gidişatı döndürmeleri gerekmektedir. Bizans sefer kuvvetlerinin savaşmaya devam edebilmek için, öncelikle Ostrogot donanmasına karşı bir deniz zaferine ihtiyacı vardır.

Günümüzde Senigaglia olarak bilinen (Sena Gallica veya Sinigallia[1208]), Ankona'nın 30 kilometre kadar kuzeyindeki bir liman kenti, 551 yılında sefer mevsimi sonlarında ve sonbahar başlarında, Ostrogot ve Bizans donanmaları arasında cereyan eden en büyük deniz savaşına sahne olmuştur[1209]. İtalya'nın doğu kıyısında hala Bizans'a sadık kalan ve Ravenna'ya oldukça yakın olan Ankona kenti, Ostrogot ordusu ve donanması tarafından kuşatılmaktadır. Ankona'nın Bizans kontrolünde olması, baskın ihtimaline karşı Ostrogotları bölgede önemli garnizonlar tutmak zorunda bırakmaktadır. Eğer Ankona alınırsa, bu bölgedeki kuvvetler de ana Ostrogot ordusu ile güneye gönderilebilir ve Sicilya işgali tam anlamıyla başlayabilecektir. İki taraf için de bu mücadele kritiktir. Bizans donanması, bu aşamaya kadar daha ziyade küçük filolar halinde faaliyet göstermiştir. Fakat artık kritik bölgelere destek birliklerini yetiştirmek için giderek daha büyük filolar halinde faaliyet göstermektedirler. Bu savaştan sonra Bizanslılar yeniden küçük filo taktiklerine dönmüş gibi gözükmektedir.

Özel olarak bu operasyon amacıyla Bizans donanması, o zamana kadar İtalya'ya gönderilmiş olduklarından farklı olarak, nakliye birliklerine eşlik eden dromonlar yerine, tamamen savaş gemilerinden müteşekkil gerçek bir savaş donanması göndermiştir. Bu dromon filosu, Bizans donanmasının Totila'nın denizde üstünlüğü kesin olarak ele geçirdiği 543'ten beri deniz muharebesinden kaçınan yaklaşımına tamamen zıt bir şekilde Ostrogot ana filosunu bulup imha etmek üzere görevlendirilmiştir[1210]. Yavaş ve rüzgârın insafına kalmış nakliye gemilerini korumak

---

1208 Jaques, Cilt 3, s. 926.

1209 Dewing İngilizce tercümesinde bu sahil kasabasının adını Senogall olarak vermektedir. Procopius, Cilt: V, Wars, Kitap VIII, XXIII, 9.

1210 "Mücadelenin sonucunu belirleyen muharebeler denizde geçti, özellikle de 551'de Senigallia açıklarındaki Roma zaferi belirleyici rol oynadı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 157.

zorunda kalmadığı zaman nelere muktedir olduğunu Bizans deniz savaşçıları bu savaşta sergileyecektir. Ostrogot donanması, denizcilik yetenekleri açısından Bizans donanması kadar deneyimli olmadığı için filolara ayrılmamaya dikkat etmektedir. Bu taktik, Bizans donanmasına topyekûn deniz muharebesinden başka seçenek bırakmamaktadır. Fakat Ostrogot donanmasını imha etmek için de bir fırsat sunmaktadır. Sonuçta Ostrogot donanmasının Ankona kuşatmasını desteklemeyi bırakma imkânı yoktur. Aksi takdirde Bizans donanması ilk fırsatta Ankona'ya erzak ve takviye sağlayacağından, Sicilya operasyonu için fırsat kaçırılacaktır. Ostrogot donanmasının 300 gemiden oluşan büyük filosu ise hâlâ Bizans kontrolündeki Epiros (günümüzde Güney Arnavutluk) kıyılarını yağmalamak ve Bizans donanmasının gelişini zorlaştırmak için Adriyatik Denizi'nin karşı kıyısında seferdedir[1211]. Oysa Bizans donanmasının, Ankona'daki Ostrogot donanmasına denk bir filosu zaten Adriyatik'in batı kıyısındadır. Bizans vurucu gücü, olması gereken yere varmıştır. Donanmalarının çoğunu Epiros'a göndermekle, Ostrogot yönetimi önemli bir stratejik hata yapmıştır. Bunun sonucunda Bizans ve Ostrogot donanmalarının seçkin birimleri ilk kez karşı karşıya gelmektedir.

Totila 551 yazında ordusunu Pikenum'a (Picenum) ve donanmasının deneyimli filosunu da Ankona limanını abluka altına almaya göndermiştir[1212]. Bizans donanması; aslen süvari komutanı olarak tanımış olduğumuz Vitalianus'un yeğeni İoannes[1213] ile Valerianus'un ortak komutası altındadır[1214]. Her iki komutan da devrin ismen bildiğimiz ender amirallerinden değildir. Söz konusu bir amfibi güç değil, deniz muharebesi yapmak amacıyla oluşturulmuş seçkin bir savaş filosudur, ancak her nasılsa komuta gerçek bir denizciye değil, bir süvari komutanı ve bir foederati komutanına emanet edilmiştir. Büyük bir deniz zafer kazanılacaktır ve Bizans denizcilerinin kabiliyeti, deneyimsiz Ostrogot rakiplerine üstün gelmiş, savaş denizde gemiler üzerinde bir kara savaşına evrilmeden kısa sürede sonuçlanmıştır. Fakat aşikârdır ki donanma içerisinden yetişen personel hâlâ kara kuvvetlerinden yetişmiş

1211 Martindale, PLRE 3B, s. 1332.
1212 Martindale, PLRE 3B, s. 1332.
1213 (İoannes 46) Martindale, PLRE 3A, ss. 652-661. Aşağıda göreceğimiz gibi, Sena Gallica deniz zaferinden hemen önceki aylarda, normalde Belisarius ile açıkça tartışan İoannes nedense Valerianus'tan bile daha itaatkâr bir şekilde işleri aynen başkomutan Belisarius'un dediği gibi yapmaktadır. Fakat esas deniz savaşından önce başkomutanlık Narses'e geçecektir.
1214 Jaques, Cilt 3, s. 946.

itaat eder vaziyettedir. Amirallere ancak küçük filolar emanet edilmekte, iş deniz muharebesine gelince kara kuvvetleri komutanları üst komutayı almaktadır.

Asıl kaynağımız Prokopios ne yazık ki ana kahramanı Belisarius aksiyona dahil olmadığı için adeta bu en önemli deniz zaferi karşısında ilgisizdir[1215]. İoannes, deniz savaşından önceki dönemde kendisinden beklenmeyecek biçimde Belisarius'un emirlerine itaat etmekte, normalde Belisarius'un yanından ayrılmayan Valerianus ise hiç karakterine uymayan biçimde kafasına göre emirlerini kafasına göre uyarlamaktadır[1216]. Yine de Valerianus, İoannes'ten daha fazla denizcilik deneyimine sahiptir ve ikinci komutan olarak anılsa da Sena Gallica deniz zaferinde esas başarı muhtemelen ona aittir[1217]. Öte yandan Jüstinyanus'un Adriyatik'in öte yakasında kalmasına yönelik emirlerine karşın Valerianus'un yardımına koşarak Ostrogot

---

1215 "Prokopios 549 ve 550'de bu bölgedeki olaylara nadiren değinmektedir ve burada kalmış gözüken ama inaktif olan Valerianus'tan hiç bahsetmemektedir. (Valerianus) 551'de Ravenna'dadır. Gotlar tarafından kuşatılan Ankona'nın erzağı tehlikeli biçimde eksik hale gelince, kendi başına yardım edemeyen Valerianus İoannes'e acilen yardım gerektiğini yazmıştır. Kısa süre sonra 12 gemiyle Skardonya'da (Scardonia) İoannes ile buluşmuştur. Orada birlikte teatide bulunmuşlar ve bir karara vardıktan sonra birlikte Adriyatik ötesine yelken açmış ve Ankona'dan pek de uzak olmayan Sena Gallica'da demir atmışlardır. Got filosu onlara karşı huruç yapmış ve Sena Gallica'da Gotlar için kesin yenilgi ile sonuçlanan bir deniz muharebesi yapılmıştır. Bundan sonra Gotlar Ankona kuşatmasını bırakmış, kaçmış, Romalılar kamplarını ele geçirmiş ve ayrılmadan Ankona garnizonunun erzağını ikmal etmişlerdir; Valerianus ardından Ravenna'ya dönmüştür". Martindale, PLRE 3B, s. 1359.

1216 Sena Gallica'dan önce, birlikler ve filolar pozisyon almaktadır. "Şimdi Belisarius Roma'ya dönerken, Valerianus ve İoannes'in atlarını ve adamlarını karaya çıkarmasına, karadan Pikenum'a yürümelerine ve oradaki hisarları kuşatmakta olan Gotları, Totila'nın Rusciane kuşatmasını terk etmeye zorlanabileceği ümidiyle, taciz etmelerine karar verilmişti; İoannes itaat etmiştir, fakat Prokopios'a göre bunu çok tehlikeli bulan Valerianus, Pikenum'daki Ankona'ya doğru kıyının etrafında emniyet içinde yelken açmayı seçmiştir ve Totila'nın kuşatmayı kaldırmaması fakat Valerianus ve İoannes'e karşı Pikenum'daki Gotları takviye etmek için 2000 adam göndermesi ihtimaline yönelik olarak, orada İoannes ile buluşmuştur". Martindale, PLRE 3B, s. 1359.

1217 Martindale, PLRE 3B, ss. 1355-1361. Valerianus, Belisarius ile Vandal Krallığı'nı yıkmak üzere gönderilen 9 orijinal foederati (bağlı barbar birlikler) komutanından birisidir. Martindale, PLRE 3B, s. 1355. Belisarius Sicilya ve İtalya'da ilerlerken dux Numidiae yani iki Cezayir eyaletinin askeri valisi olarak Kuzey Afrika'yı yatıştırmakla meşgul olmuştur. Martindale, PLRE 3B, ss. 1355-1356. Prokopios'un ayrı bir kolordu komutanı olarak ondan bahsetmemesi ama Konstantinus'un Belisarius'a suikast teşebbüsü sırasında huzurunda olduğunu belirtmesinden 530'ların ikinci yarısı boyunca başkomutanı ile birlikte hareket ettiği çıkarılmaktadır. Auximum kuşatmasında ve sonra Ravenna alındığı sırada Belisarius'un yanında olduğu, onunla birlikte Konstantinopolis'e dönen 4 iyi komutanından olduğu anlaşılmaktadır. Martindale, PLRE 3B, s. 1357. Ermenistan cephesinde Sasaniler ile savaşmış, vebanın düşman ordularını kırmaya başlamasına şahit olmuştur. 547'de İtalya'ya Arnavutluk üzerinden takviyelerin gönderilmesine nezaret etmiştir. Martindale, PLRE 3B, ss. 1358. 548 ilkbaharında Otranto (Hydruntum) ve Kroton bölgesinde Bizans donanmasının amfibi operasyonlarına Belisarius ve Vitalianus'un yeğeni İoannes ile birlikte katılmıştır. Denizcilik konusunda bu aşamadan sonra deneyimlerinin arttığı düşünülebilir. Martindale, PLRE 3B, ss. 1359.

donanmasına ağır bir darbe vurma fırsatını kaçırmamıştır. Asıl savaş filosunun İoannes ile birlikte olduğu, Valerianus'un normal bir filoya sahip olduğu anlaşılmaktadır[1218].

> *Yazın (551) İoannes tam zamanında eyleme geçmiştir, Jüstinyanus'un Salona'da kalması emirlerine karşın, Valerianus ondan Ankona'da kuşatılmış Romalılara yardım etmesini istediğinde, 38 savaş gemisinden oluşan bir filo donatmış ve seçilmiş askerlerle Salona'dan Valerianus tarafından karşılandığı Skardona'ya yelken açmıştır; bir konferansın ardından karşıya Ankona yakınındaki Sena Gallica'ya yelken açmışlardır. 48 gemiden müteşekkil Got filosu onlara karşı gelmiştir ve Sena Gallica açıklarında denizde Romalıların kesin zaferi ile sonuçlanan bir muharebe yapılmıştır[1219].*

Savaşın ardından düşman kampı ve Ankona'da gerekli önlemler alınmış, Valerianus Ankona'da kalırken, Vitalianus'un yeğeni İoannes sorumluluk bölgesi olan Salona'ya geri dönmüştür[1220]. Deniz muharebesinde 50 Bizans savaş gemisi hiç kayıp vermezken, Indulf[1221] ve Gibal[1222] komutası altındaki 47 parça Ostrogot donanması 36 gemisini bu çatışmada kaybetmiştir. Gibal esir düşmüş[1223], Indulf ise kalan 11 gemisini Bizans donanmasının eline geçmemesi amacıyla yakmıştır. Indulf, muhtemelen Got asıllı olup, 440'lar boyunca Belisarius'un muhafız alayında bir Bizans paralı askeri olarak görev yapmıştır. Ancak 449 yılında Belisarius'un İtalya'daki görevi sona erince Indulf geride kalmış, çok geçmeden Totila'nın hizmetine girmiştir[1224]. Bizans ordusunu ve donanmasını çok iyi tanıdığı için Totila'nın en önemli komutanı haline gelmiş, görüldüğü kadarıyla şevkle hizmet etmiş ve Totila'dan saygı görmüştür[1225]. Lactarius Savaşı'nda alınan nihai Ostrogot hezimetinden sonra dahi teslim olmayan birkaç direniş liderinden birisi olarak kalacaktır[1226].

Hantal nakliye gemilerine eşlik etmedikleri için imparatorluk donanması denizcileri dromonların hız ve manevra kabiliyetini sonuna kadar kullanmışlardır. Bu savaş, deniz piyadelerinden ve bordalama manevralarından çok, denizcilerin kabiliyeti sayesinde kazanılmıştır. Ostrogot donanması, Sinigallia'nın düz sahil şeridi ile etraflarına üç yönden kapanan Bizans donanması arasında kapan kıstırılmıştır. Eski

---

1218 Martindale, PLRE 3A, s. 660.
1219 Martindale, PLRE 3A, s. 660.
1220 Martindale, PLRE 3A, s. 660.
1221 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIII, 2. Indulf'un diğer adı da Gundulf'tur.
1222 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIII, 1. Gibal'in esas görevi Ankona'yı almaktır.
1223 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIII, 12. Gibal'in gemilerin komutasını daha sonra almış olduğu anlaşılmaktadır.
1224 Martindale, PLRE 3B, ss. 618-619.
1225 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VII, XXXV, 23.
1226 Hughes, Belisarius, s. 233; Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXXV, 37, ss. 418 – 419.

Roma donanma geleneğinden miras alınmış taktikleri uygulayarak kapan tamamen kapatılmamış, Ostrogot gemileri sahte bir umut çıkış yolu varmış gibi kaçmaya çalışmıştır. Böylece durup savaşmak yerine, kaçarken bertaraf edilen Ostrogot donanması, bundan sonra Adriyatik Denizi'nde faaliyet gösteremeyecek kadar zayıf düşürülmüştür. Sonuçta limanlar da kaybedildikçe Ostrogot donanmasının bakiyelerinin, Sicilya'ya bir fırsatını bulup çıkarma düzenleme imkânı kalmamıştır. "Her ne kadar Prokopios tarafından Sena Gallica muharebesinde bilinçli olarak mahmuzlama ve batırma bildirse de" buna inanmak kolay değildir. Trieresler gibi yapısal dayanıklığa sahip olmayan dromon mahmuzu su kesimi altında değil üstündedir. Bizans ve daha sonra Arap gemilerinde "uzun süredir kadırgalarla özdeşmiş bir silah olan mahmuz sıklıkla kullanılmamış gibi gözükmektedir[1227]".

551 sefer mevsimi sona ererken, Ostrogot ordusu karada Bizans ve İtalyan yerli destek güçlerinden çok üstün olmayı sürdürmektedir. Fakat Bizanslılar denizlerde denetimi yeniden ele geçirmiştir[1228]. Totila Ostrogot Krallığı'nı yaşatma şansını Senigaglia'da kaybetmiştir.

Bizans amfibi sefer kuvvetleri, Ostrogot donanmasının yeniden ihdas edilmesine fırsat vermeden baskınlara devam etmiştir. Sefer mevsimi bittiği halde donanmanın faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Sonbaharın gelmesi ile İtalya etrafındaki denizlerin hırçınlaştığı bilinmektedir. Ancak donanma olumsuz hava koşulları yüzünden sorunlarla karşılaşmış ise dahi bunlardan bahsedilmemektedir. Kazanımlar, riskleri almaya değer kılmış olmalıdır. Ostrogot ordusunun hızla yetişemeyeceği noktalara gidilerek kent eşrafı ile anlaşmış, imparatorluk politikası olarak yerli halkın eski ihanetleri için cezalandırılmadığı da görüldükçe, 550 yılının Ostrogot kuşatmaları ile yitirilen birçok liman kenti kendiliğinden teslim olmaya başlamıştır. 552 sefer mevsimi başlarken, geri alınan Güney İtalya limanları nedeniyle Ostrogot güçlerinin asla Sicilya seferi düzenleyemeyeceği açıktır[1229]. Sadakati sarsılmış kentler birer birer Bizans donanmasının taşıdığı küçük müfrezeleri kabul etmiş, savaşın seyri tersine dönmüştür.

1227 Gardiner, s. 99.

1228 Jaques, Cilt 3, s. 946.

1229 Dönemin seyrüsefer pratikleri; amfibi sefer kuvvetlerindeki savaş gemilerinin, her gece kıyıya çıkarılarak ahşaplarının emdiği fazla suyu bırakarak hafifletilmesini, nakliye gemilerinin de kıyı açıklarında demir atmasını veya uygun yanaşma noktalarına bağlanmasını ve denizci ve deniz piyadelerinin kıyıda gecelemesini öngörmektedir.

Sonuç olarak, gerçekten profesyonel bir deniz gücü haline gelmek üzere olan Ostrogot donanması, Senigaglia Deniz Muharebesi'nde Bizans donanması tarafından ezici bir mağlubiyete uğratılmıştır. Jüstinyanus devrinde, önce 534 yılında Vandal, sonra 551 yılında Ostrogot donanmasını saf dışı bırakan Bizans donanması; Mare Nostra'daki yegâne açık deniz donanması olarak kalmıştır. Hughes, Senigallia'ya Belisarius ile ilgili çalışmasında yalnızca bir kez değinip geçmektedir[1230]. Fakat Senigallia'daki zaferin yeterli olmadığın düşündüren bir açıklama yapmaktadır, ona göre 552 yılında Narses'in karadan Adriyatik Denizi boyunca ilerlemesinin sebebi "Güney Adriyatik'te büyük bir Got filosunun mevcudiyeti" değildir[1231]. Zira artık Ostrogot filosu yenilmiş, kalan güçleri Ravenna'ya çekilmektedir. Tiren Deniz'ndeki Ostrgot filosunu ise Kuzey Afrika'dan 552 yılında başarılı bir operasyon yapan İoannes Trgolita yenmiştir. Dolayısıyla Narses'i karadan gitmeye sevk eden, ordusunun aşırı kalabalık ve kuşatmalarda vakit kaybetmemek için ağır kuşatma silahları ile iyi teçhiz edilmiş olmasıdır[1232]. Jüstinyanus'un tembih ettiği gibi sefer boyunca Narses güçlerini bölmemeye gayret edecektir.

2.2.21. Donanma Desteğini Kaybeden Ostrogot Ordusunun İmhası: Narses'in Yürüyüşü, Busta Gallorum ve Lactarius Zaferleri

Bizans donanması, ilk Müslüman donanmalarının kurulmasına kadar, bir daha bu ölçekte bir deniz muharebesine taraf olmayacaktır. Artık Ostrogot donanması tecrübeli denizcilerini yitirdiği için Akdeniz'de Bizans donanması ile deniz muharebesi yapabilecek rakip bir donanma kalmamıştır. 552 yılı sefer mevsiminde Jüstinyanus, İtalya'ya o zamana kadar gönderilmiş en büyük Bizans ordusunu savaşa yollamıştır. 550 yılında imparatorun kuzeni Germanus'un ölümünden beri Ostrgotlar ile savaşın başkomutanlığı görevi Narses'e verilmiştir. Belisarius'a hiçbir zaman bu şekilde ezici bir taktik üstünlük sağlanmamıştır. Fakat diğer cepheler kapatıldığı ve

1230 Hughes, Belisarius, s. 255.

1231 "552 yılında Narses ordusunun Salona'da toplanmasını emretti. Güney Adriyatik'te büyük bir Got filosunun mevcudiyeti yüzünden deniz yolunu seçmedi. Bunu yerine 552 yazına, Tuna ötesi (bu defa çok sayıda Hun) bir saldırının yarattığı gecikmeden sonra İtalya'ya kuzeyden karadan girdi". Hughes, Belisarius, s. 233.

1232 "Bütün birlikleri taşıyacak yeterli sayıda gemi olmadığı için imparatorluk ordusu Adriyatik'in baş tarafını çeğeçevre yürüyerek aştı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 156.

Sasaniler ile barış sağlandığı için imparatorluk tüm gücünü Totila üzerine gönderebilmiştir. Narses'in dev ordusu İlirya kıyıları boyunca kuzeye yürürken erzaklar ve ağır ekipmanlar donanma tarafından taşınmaktadır. Ordu donanmanın bir seferde taşıyamayacağı kadar kalabalıktır. Ordu Adriyatik kıyıları boyunca yürüyerek İtalya'ya girer. Totila en iyi askerlerini kendisinden sonra kral olacak Teias (Teya) komutasında Verona'ya gönderir ancak Bizans ilerleyişini durdurmanın imkânı yoktur[1233]. Savaşın başlangıcından beri ilk kez bir Bizans saha ordusu, Ostrogot ordusundan her bakımdan üstündür. Narses'in güçleri, oldukça vasat bir komutan olan Jüstinus'un Ravenna'daki güçleri ile birleşir[1234]. Bu askerlerden alınan istihbarat ile Ostrogot ordusu meydan savaşı için aramaya başlanır.

Apenin Dağları'nda Ostrogot yerleşim bölgesinin kalbinde, günümüzde Peruggia'nın kuzeyinde bulunan Gubbio yakınlarındaki Taginae kasabası yakınlarında bir vadide Totila ve ordusu mevzilenmiştir[1235]. Busta Gallorum denilen bu mevkide, sayıca üstün olan Narses'in güçleri nihayet Haziran/Temmuz 552'de Ostrogot ordusunu bozguna uğratır[1236]. Ostrogot güçleri düzenlerini kaybederek kaçmaya çalışırlar, ancak imha edilirler. Kral Totila ölenler arasındadır[1237].

Bizans işgalinden sonra özellikle büyük çatışmaların gerçekleştiği Güney Etruria bölgesinde şehirlerin sayısı azalmıştır[1238]. Totila'nın ardından Ostrogot asileri arasından onun ayarında bir lider çıkmamıştır[1239]. Busta Gallorum'daki liderlerden biri olan Teya[1240] son Ostrogot Kralı olmuş, savaştan kurtulanlar ile güneye çekilmiştir ve Totila'nın öcünü almaya yemin etmiştir. Sonunda 553 yılında Taginae'deki hezimetin bakiyeleri, Güney İtalya'nın iç kesimlerindeki son Ostrogot ordusu ile buluşarak birleşmiştir. Bu Got direniş gücü, Napoli'nin güneyinde Lactarius Dağı'nda Sarnus

---

1233 Martindale, PLRE 3B, s. 1332.

1234 Anlaşıldığı kadarıyla 540'ta Belisarius doğuya Sasaniler ile çarpışmak için döndüğünde bölgede kalan, 543 yılında İtalya'da savaşın sürdürülemez olduğu kanaatine vardığını imparatora ilan eden iş birliği yapmaktan aciz komutanlar arasında olan aynı Jüstinus'tur. İtlya'da 542'den önce bulundupuna dair kayıt yoktur. Totila karşısında 542'de Floransa'yı savunmak zorunda kalınca kentte düzgün şekilde erzak yığınağı yapmamış olduğu anlaşılmıştır. Narses'in ordusu ilerledikten sonra Ravenna garnizonu komutanı olarak kalmıştır ve hakkında başka bir kayıt yoktur. Martindale, PLRE 3A, s. 749.

1235 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIX, 3; Hughes, Belisarius, ss. 233, 255.

1236 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXIX, 5.

1237 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXXII, 21-23, 31-32, 33-36; Jaques, Cilt 3, s. 988; Frassetto, ss.284, 344.

1238 Nicholson, Cilt: 2, s. 1405.

1239 Jaques, Cilt: 3, s. 988.

1240 İsmi Teia veya Teias olarak yazılmıştır.

mevkiinde[1241] son bir büyük savaşa tutuşmuştur[1242]. "Başlangıçta Gotlar denizi kontrol etmektedir ve gemi ile erzak getirebilmektedir. Ancak Narses gemilerinin komutasındaki Gotlar tarafından gerçelşetirilen bir vatan ihanet ile gemilerini ele geçirmiştir ve bu Teya'yı 'Süt Dağı'nda savaşa zorlamıştır[1243]". Günümüzde Sarno olarak bilinen Drako veya Sarnus Nehri'nde[1244], Vezüv Dağı'nın güneyine düşen Lactarius Dağı (Monte Lacteria[1245]) eteklerinde umutsuz bir direniş gösteren Ostrogot güçleri katledilmiştir. Binlerce seçkin Got savaşçısı öldürülmüştür[1246]. Geri kalan Gotlar diz çökmek, Jüstinyanus'un İtalya üzerindeki hakimiyetini ve Ostrogot Krallığı'nın tarihe karışmış olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır[1247]. Prokopios'un cesaretini övdüğü Ostrogot kralı Teya'nın savaş sırasında bir ciritin isabet etmesi ile ölmesi ve başının kazığa geçirilmesi savaşın gidişatını etkilemiştir[1248]. Buna rağmen Ostrogot ordusu akşam oluncaya kadar savaşmaya devam etmiştir. Ancak sonunda dirençleri kırılmış, aralarından ileri gelenler Narses'e gönderilmiştir[1249]. Savaştan önce "İtalya'nın hisarlarında biriktirdikleri paranın" kendilerine yolculuk için iade edilmesi karşılığında "imparatora itaat" edeceklerini bildirmişlerdir[1250]. Vitalianus'un yeğeni İoannes'in önerisine uyularak bu teklifleri kabul edilmiş ve Ostrogotlar ile süren savaşlar nihayet sona ermiştir. Yalnızca eski Bizans paralı askeri ve Senigaglia'da büyük deniz muharebesinin amirali olan Indulf[1251] ve bin kadar savaşçı yemin etmeyerek Tikino'ya (Ticinum) giderek direnmeyi sürdürmüş, geri kalan savaşçılar söz verdikleri üzere İtalya'dan ayrılmışlardır. Kampanya eyaleti de böylece tekrar Bizans kontrolü altına alınmıştır. Po Vadisi ötesi hariç İtalya'nın fethi tamamlanmıştır[1252].

Son Ostrogot direnişi böylece kırılmıştır. Narses komutasındaki ordu çok büyüktür ancak Napoli yönünde kaçan Teya'nın ordusu kovalanırken Kuzey İtalya'nın

---

1241 Jaques, Cilt: 3, s. 914.
1242 Hughes, Belisarius, ss. 233, 255.
1243 Pryor ve Jeffreys, s. 18.
1244 Drako veya Drakon olarak geçmektedir. Pryor ve Jeffreys, s. 18; Jaques, Cilt: 1, s. 313.
1245 Jaques, Cilt: 2, s. 680.
1246 Hughes, Belisarius, s. 233.
1247 Jaques, Cilt: 2, s. 691.
1248 Procopius, Vol. V. History of the Wars Books VII. 36 & VIII with an English translation in seven volumes, Gothic War, çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006, (Procopius, Cilt:V, Wars), ss.414 - 415.
1249 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXXV, 25, ss. 416 - 417.
1250 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap XXXV, 25, ss. 417, 419.
1251 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXXV, 37.
1252 Procopius, Cilt:V, Wars, Kitap VIII, XXXV, 25, ss. 418 – 419.

ve Alp geçitlerinin emin bir şekilde denetim altına alınması gecikmiştir. Bölgedeki güç boşluğu, Vizigotları altıncı asrın başlarında Güney Fransa'dan atmış ve hâlâ genişlemekte olan Frankları cezbetmiştir. Bu sebeple Almanya yönünden bölgeye giren Bukkelin[1253] ve Lothair kardeşlerin komutasıdaki Frank güçleri ile Narses'in Bizans güçleri karşı karşıya gelmiştir[1254]. Bu güçlerin önemli bir kısmı Bukkelin komutasında hızla güney İtalya'ya ilerlemeyi başarmıştır. Ancak Volturno Nehri üzerinde[1255] Casilinum denilen mevkide Capua'nın batısında 554 yılında bir meydan savaşına zorlanmış, hezimete uğrayarak dağılmışlardır ve Bukkelin'in bu sırada öldürülmesi ile İtalya'ya yönelik Frank işgali kolayca önlenebilmiştir[1256].

İtalya cephesinde Senigaglia'dan sonraki yıllarda Bizans donanması, kaynaklara yansımamaktadır. Bizans donanmasının Batı Akdeniz'deki filolarının İspanya'da açılmış olan yeni cepheyi destekleyecek şekilde Kuzey Afrika topraklarından seferler yaptığı anlaşılmaktadır. "561'de Verona ve Brescia'daki son Got garnizonları teslim olmuş[1257] ve İmparatorluk bir kez daha İtalya'yı, tüm adaları ve Vizigotlar tarafından İspanya'da, Franklar tarafından Languedoc ve Provence'ta tutulan şerit hariç tüm Akdeniz kıyılarını kontrol altına almıştır[1258]". Güneybatı İberya kıyılarının da alınması ile Bizans İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşacaktır. Ancak bu İberya operasyonu hakkında Prokopios'un Ostrogot Savaşları anlatımı gibi bir tarih eseri olmadığı için bilinenler çok daha kısıtlıdır.

1253 İsim Buccelinus olarak yazılmaktadır.
1254 Jaques, Cilt 1, s. 208.
1255 Hughes, Belisarius, ss. 233; 255; Jaques, Cilt 3, s. 1083.
1256 Hughes, Belisarius, ss. 234, 255; Jaques, Cilt 1, s. 208.
1257 555 yılında Kampsa'daki toplu teslim olma ve 561 yılında Verona'nın teslim olması ile tüm İtalya'nın tamamen Bizans kontrolüne girmesi arasında fazla bir gelişme olmamıştır. Hughes, Belisarius, s. 234.
1258 Pryor ve Jeffreys, ss. 18-19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİZANS DONANMASININ DURAKLAMA DEVRİ: STRATEJİK HAREKETLİLİK DESTEĞİ SAĞLAYAN DONANMA

3.1. JÜSTİNYANUS'TAN SONRA DEĞİŞEN KOŞULLAR

3.1.1. Veba ve Donanma 541 – 747

Jüstinyanus'un fetihleri ile 540'larda Bizans İmparatorluğu yeniden I. Theodosius zamanında olduğu gibi gerçek bir Akdeniz imparatorluğu haline gelmiştir. Jüstinyanus'un tüm projeleri; ilk bakışta Greko-Romen İlkçağ ile bağlantıları yaşatmak için girişilmiş izlenimi verir[1259]. Ancak askeri, siyasi, mali, hukuki, dini, edebi, sanatsal ve mimari başarılar ile dolu gibi görünen bu devir, aslında İlkçağ ile Ortaçağ arasında en belirgin kopuş noktasıdır[1260]. Klasik dönemin gerçek sonudur. Denizcilik teknolojisi açısından devrimsel bir değişim yoktur, dromon I. Anastasius zamanından beri mevcuttur. Ancak donanmanın aktivitesi, önemi ve mevcudu Jüstinyanus zamanında çok artmıştır[1261].

Bir süredir devam eden küresel soğumanın üzerine, M.S. 540'larda ve M.S. 1340'larda İpek Yolu ile veba salgınlarının taşınması; Ortaçağ koşullarını hem başlatan hem de sonlandıran olayları tetiklemiştir[1262]. Altıncı yüzyılda veba ve iklim değişimi, doğanın tüm hükümdarlardan daha etkin bir tarihi aktör olduğunu ispat

---

1259 Elbette Atina felsefe okullarının Jüstinyanus emri ile kapatılması ve buradaki alimlerin I. Hüsrev'in himayesi altında çalışmak için Sasani İmparatorluğu'na topluca taşınması gibi hedefi İlkçağ kültüründen kopuştan başka türlü okunamayacak eylemleri de vardır. Fakat bunun etkisi modern tarihçilikte sunulduğu kadar şiddetli olmamış, Atinalı alimler yalnızca birkaç sene sonra Bizans'a dönmek için I. Hüsrev' vasıtasıyla Jüstinyanus'tan izin istemişlerdir. Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 161.

1260 Eğer Eski Roma ile Bizans arasında pek çok sürekliliğin sona erdiği bir dönem seçilecekse, Batı Roma'nın yıkıldığı 468 - 476 dönemi yerine, Jüstinyanus iktidarı döneminde bir nokta tercih edilmelidir.

1261 William Ledyard Rodgers, **Naval Warfare Under Oars, 4th to 16th Centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design**, United States Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1967, ss. 35 - 36.

1262 Jörg Hacker, **İnsanlar, Salgınlar ve Mikroplar: Enfeksiyonlar ve Patojenleri**, çev. Beste Hertsch ve Max Florian Hertsch, Runik Kitap, İstanbul, 2020, ss. 73 – 78.

edecektir. Dolayısıyla İlkçağ ve Ortaçağ arasındaki kopuşta insan eylemleri ve kararlarından ziyade doğal süreçler etkin olmuştur[1263].

Jüstinyanus devri Bizans donanmasının; organizasyon (artık amfibi operasyonla ile işgalleri desteklemek için örgütlenmiş), gemi tipi (artık tamamen dromon filolarından oluşan) ve donanma felsefesi (artık tahıl filolarını koruyup korsanlığı bastırmakla yetinmeyip, Vandal donanmasının korsan zihniyetini benimsemiş) açılarından Eski Roma'dan bir kopuş yaşadığı açıktır[1264]. Fakat altıncı yüzyıl boyunca Bizans donanması; bir yandan Akdeniz'i tek bir siyasi birim haline getirmeye çalışırken diğer yandan imparatorun adı ile anılacak olan vebayı tüm Akdeniz kıyılarına taşımıştır[1265].

Vebanın özellikle kıyı bölgelerinin nüfusunu kırıp geçirmesi, Akdeniz'de Eski Roma devrinde oluşmuş olan bağlantıların zayıflamasına ve İlkçağın belirleyici altyapı niteliklerinin sona ermesine neden olan kopuştur. Jüstinyanus'un geri aldığı İtalya dışındaki bölgelerde, savaşlar ve karşılıklı kuşatmalar uzun sürmediği halde, tüm Batı Akdeniz bölgesinin fakirleşmesine, batı ve doğu arasında ticari bağlantıların kalıcı olarak zayıflama sürecine girmesine, Batı Akdeniz'de genel olarak denizciliğin gerilemesine yol açan asıl neden savaşlar değil, vebanın gelişidir[1266]. Veba; Mısır'da Pelusium'da başladıktan sonra ertesi yıl Konstantinopolis'i etkisine almıştır[1267]. Fakat salgının esas olarak deniz yoluyla taşınmakta olduğu, Akdeniz ile deniz ticareti bağlantısı zayıf olan Avrupa'nın kuzey ve kuzeybatı kesimlerinin bu salgının ilk dalgasından etkilenmemiş olmasından anlaşılmaktadır. Britanya Adaları asıl felaketi 644 ve 687'da onlara ulaşan iki salgında yaşayacaktır[1268].

1263 "Bu yıkımlar genellik siyasi ve askeri tabilerle tasvir edilse de, anlaşılan çoğunlukla demografik ve çevresel nedenlerden kaynaklanmıştır". Merry E. Wiesner-Hanks, **Kısa Dünya Tarihi**, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 144.

1264 Her asırda Bizans donanmasının Roma donanmasından kopuşu; tezin sonuç bölümünden önce, her yüzyıl için ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1265 "Salgın önce 'klasik' yöntemle gemi taşımacılığı yoluyla yayılmıştı". Klaus Bergdolt, **Veba**, çev. E. Derya Yamaner, Runik Kitap, İstanbul, 2024, s. 35.

1266 Hughes, Belisarius, ss. 197 – 199.

1267 Prokopios, "vebanın başta dört ay boyunca ortalığı kasıp kavurduğu başkent Konstantinopolis için günde 10000 've daha fazla kurban' olduğunu", bunların kentte korkunç bir kokuya yol açtığını, teknelere yığılıp İstanbul Boğazı'na atılan cesetlerin tekrar kıyaya vurduğunu anlatmaktadır. "İmparator tarafından atanan, salgının en yoğun olduğu dönemde cenaze törenleri tertiplemekten sorumlu bir sağlık müessesi kuruldu".
Bergdolt, s. 36.

1268 Paul Slack, **Veba: Kısa Bir Giriş**, çev. Nurettin Elhüseyni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 18.

Vebanın altıncı yüzyılda Çin'den değil Nil Nehri'nin kaynağından Mısır'daki Pelusium'a ulaştığı bugün hâkim görüş haline gelmiştir[1269]. "541'de veba Konstantinopolis'e, 543 kışında İtalya, İspanya ve Kuzey Afrika'ya, ayrıca kuzeyde Reims ve Trier'e ulaşmıştı[1270]". Dolayısıyla Nil ve Kızıldeniz ticari ve diplomatik bağlantıları bu salgını Akdeniz'e ulaştırmıştır. Pelusium, her iki ticaret rotasının Akdeniz'e ulaştığı kilit limandır. Buradan Konstantinopolis'e taşınmasında tahıl filoları, Akdeniz'in tüm diğer limanlarına vebanın taşınmasından ise, Bizans donanması sorumludur. "Enfeksiyondan sağ kurtulan imparator, 544'te vebanın ortadan kalktığını resmen ilan[1271]" etse de "Jüstinyanus Vebası 541 yılından (yaklaşık) 750 yılına kadar sürmüştür[1272]". Veba Jüstinyanus'un doğu eyaletlerine akınlar yapan Sasani orduları ve ticari karayolu vasıtasıyla doğuya da taşınmıştır. Ostrogotlar ile süren savaştan ve Konstantinopolis'in yaşadığı salgından istifade etmek isteyen I. Hüsrev, istemeden salgını ülkesine taşımıştır[1273]. Bizans ordularının veremeyeceği ölçekte yıkımı ülkesine getirmiştir.

Akdeniz'deki donanmalar arasındaki mücadele 750 yılında şiddetini kaybetmektedir. "Bunu 750 yılına kadar birkaç bulaşma dalgası izledi. … Akdeniz'deki son dalga 747'de Napoli'yi vurdu[1274]". Emevi donanmasının aynı yıl Kıbrıs'ta Keramaia'da ağır bir yenilgiye uğraması ve 750 yılından sonra Müslümanların yönetici kadrosunun değişmesi de bu salgınların dinmesine katkıda

---

1269 Deniz yolculuğu ve soyguncuların yarattığı risklerin yanında Hint Okyanusu'nda tüccarların karşılaştığı bir risk de "ölümcül salgınlardı". Thomas O. Höllmann, **İpek Yolu,** çev. Mehmet Yıldırım, Runik Kitap, İstanbul, 2023, s. 22. Jüstinyanus vebasının Nil'in kaynağından Nil boyunca taşındığı düşünülmekle birlikte, Pelusium'a Kızıldeniz yoluyla gelmiş olması da mümkündür.

1270 Bergdolt, s. 35. "Suriye ve Mısır çöllerinde, o zamanlar terk edilmiş olup günümüze kadar ayakta kalan köy ve manastır kalıntıları vardır! Neredeyse tüm ailesini kaybeden Evagrius'un ardından birçok hastanın kırsal bölgelere kaçması salgının yayılmasını hızlandırdı" Bergdolt, ss. 35 – 36. Ancak yine de limanlardan kırsal bölgelere gelen yeni kişiler olmadığı sürece salgın kırsalda dinmekteydi.

1271 Prokopios "bu doğal afeti Justinanus'un hatalarına" bağlamaktadır. Bergdolt, s. 36.

1272 Barbara H. Rosenwein, Reading the Middle Ages, s. 22. Little'ın çiçek ve özellikle veba salgınları ile ilgili çalışması bu konuda yapılan en kapsamlı çalışmadır ve Salgın ve Antikitenin Sonu 541 – 750 biçiminde tercüme edilebilir. Lester K. Little, **Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750**, Cambridge University Press, New York, 2007.

1273 Jüstinyanus'un reddettiği Eski Yunan miraslarını Müslümanlara iletecek olan, esas olarak I. Hüsvrev'in İlkçağ mirasını korumak için gösterdiği ilgidir. Fakat iki imparatorluk bir türlü birbirlerinin varlığını kabullenememiş, bu yüzden çok az toprak el değiştirse de savaşmaya devam etmişlerdir. Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 591. Bizanslılar gibi gelişmiş kuşatma gereçleri ve merkezi bürokrasiye sahip Sasaniler karşısında doğuda pek çok kentin tahkim edilmesine büyük paralar harcanmış, çok sayıda asker garnizon görevlerinde istihdam edilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 608, 621 - 625.

1274 Slack, s. 18.

bulunmuş olabilir. Şam'daki Emevîler yerine halifeliği Abbasilerin eline geçmesi, Konstantinopolis üzerine amfibi seferlerin de sonunu getirmiştir. Bağdat kurulduktan sonra Müslümanlar ilgilerini Akdeniz'den ziyade Hint Okyanusu üzerine kaydıracaklardır[1275]. Halife Hârûnürreşîd 790'dan itibaren yeniden donanmayı güçlendirip bazı deniz zaferleri kazanmıştır. Ancak Konstantinopolis üzerine yürüdüğünde bile donanma desteği ihmal edilebilir bir seviyededir[1276].

Veba fasılalar halinde Akdeniz'in değişik bölgelerinde ortaya çıkmış, özellikle büyük kentleri olumsuz etkilemiştir[1277]. Salgın, veba ile hiç karşılaşmamış yeni bir nesil doğdukça geri dönerek özellikle genç ve çocukları vurmuştur[1278]. Bu yüzden salgın, belli bir yerleşimde yaşayanların gözünden; fasılalarla dönüyor intibahı vermektedir[1279]. Yeni kontrol altına alınan Batı Akdeniz eyaletleri; bu yüzden toparlanıp imparatorluk hazinesine ve ordusuna vergi ve insan gücü sağlayacak hale bir türlü gelememişlerdir[1280]. Özellikle liman kentlerini etkilediği için; askeri ve ticari denizciliğin vebanın yayılmasındaki rolü açıktır[1281]. Salgının Abbasi Hilafeti'nin kurulduğu zamanlarda ortadan tam olarak aydınlatılamayan nedenlerle kendiliğinden

---

1275 "Derken, çekim merkezindeki değişimi yansıtan bir gelişmeyle, Şam'ı bir yana iten ikinci Abbasi halifesi el-Mansur 762'de Bağdat'ta yeni bir başkent kurdu. Burada İran kültürünün etkileri öne çıktı ... odak noktasını Akdeniz'den ziyade doğu ve güneye kaydırdı". Abulafia, Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

1276 Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", **TDVİA**, Cilt: 16, İstanbul, 1997, ss. 258 – 261.

1277 Little, ss. 122 – 125; "İlkçağ'dan günümüze kadar veba salgınları üç evrede ele alınır. Bunlardan ilki milâdî 541 yılında başlayan ve Jüstinyen vebası olarak bilinen hastalıktır. VIII. yüzyılın ortalarına kadar aralıklarla süren veba İslâm'ın doğduğu ve yayıldığı toprakları da etkilemiştir". Nükhet Varlık, "Tâun" (Kitlesel ölümlere sebep olan veba hastalığı), **TDVİA**, Cilt: 40, İstanbul, ss. 175-177.

1278 "Ancak her şeyden önce veba tehdidi karşısında bir sonraki yılı görecek kadar yaşayıp yaşamayacakları sorusu Akdeniz'de her gün soruluyordu". Bergdolt, s. 37.

1279 Hastalığın iki türü vardır. 14. yüzyılda "Boccacio'nun anlattığı hastalık (hıyarcıklı veba)"dır. Hacker, s. 73.
"Veba bakterilerini fare piresi yoluyla taşındığı" hastalıktır. Hacker, s. 77. "Hıyarcıklı vebaya ek olarak bir de pnömonik veba vardır ve solunum yollarının bu bakteriyle enfekte olmasıyla ortaya çıkar. Hastalığın bu türünde, veba bakterileri damlacık yoluyla inandan insana geçebilir. Pnömonik veba neredeyse hep ölümle sonuçlanır". Hacker, s. 73. Nüfusun dar bir alanda yoğun yerleştiği liman kentleri pnömonik vebanın yayılması için gerekli şartları sağlarken, kırsal kesimde pnömonik veba hane halkı arasında yayılabilmekte, tüm nüfusu tehdit etmemektedir. "Prokop [Prokopios], yarım saat içerisinde ani ölümle sonuçlanan vakaları, pnömonik ve bubonik veba arasında araştırmalarla ispatlanmış ayrımlar yaparak birkaç gün içinde ölğmle sonuçlanan vakalardan ayırdı". Bergdolt, s. 35.

1280 Little, ss. 145, 155 – 156; Hughes, Belisarius, ss. 205, 215, 237.

1281 Öte yandan oldukça geçerli karşıt görüşler de vardır. Salgının İspanya'ya gelip gelmediği tartışılmaktadır ve son çalışmalar veba Konstantinopolis'i vurduğu sırada orada olan İspanya kökenli ruhban ve tarihçi Biclarolu John'un Konstantinopolis ile ilgili bir ifadesinin, Toledo'yu kast ettiği şeklinde yanlış anlaşıldığı ve tek bir mezar kitabesinden vebanın Jüstinyanus zamanında İspanya kıyılarına vardığı sonucuna varılamayacağını iddia etmektedir. Little, s. 156 ve özellikle Dipnotlar 24 ve 25.

ortadan kalkması sayesinde; Konstantinopolis, Bağdat ve Çangan gibi kentler yeniden kalabalık metropoller haline gelebilmiştir[1282]. Salgının altıncı yüzyılın sonuna kadar kent nüfuslarını düşürmüştür. Özellikle yedinci yüzyılın başındaki yıkıcı son Sasani – Bizans Savaşı (602 – 628) sırasında meydana gelen salgınlar ise Anadolu kent dokusunu kalıcı olarak bozmuştur. II. Hüsrev'in ordularının saldırdığı bölgelerde kırsal bölgelerden surlar ile korunan kısıtlı alanlara halkın kaçması ve kuşatma altında kalmaları veba içini ideal şartları yaratmıştır. Jüstinyanus'un imparatorluğu; özünde hâlâ Roma İmparatorluğu zamanındaki gibi polis modeline göre örgütlenmiş, kurialler[1283] tarafından yönetilen bir kentler ağıdır. Oysa önce Sasani, sonra Arap işgallerini göğüslemek zorunda kalan Heraklius'un (hük. 610 – 641) oğullarına ve torunlarına bıraktığı imparatorluk; artık kastron denilen müstahkem kaleler ve onların başında tek gerçek şehir olarak kalmış Konstantinopolis'in olduğu bir yapıdadır. Mısır ve Suriye kaybedilmiş, Jüstinyanus'un batıda aldığı kentler küçülmüş, Anadolu kentleri kasaba veya kastron seviyesine gerilemiştir.

İklim değişikliği ve veba, Ostrogot Savaşı'nın uzun sürmesinin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır[1284]. Bu iki tarihsel olgu ilişkilidir, 530'lardaki

---

1282 "8. yüzyılın sonlarından itibaren yani erken dönem ve Ortaçağ boyunca veba artık gerçek bir tehdit oluşturmuyordu. 14. Yüzyılda yaşanan Kara Ölüm'le sonlanan bu molanın nedeni günümüzde kadar netlik kazanmamıştır". Bergdolt, s. 38. 8. ve 9. asırda "Tang İmparatorluğu'nun başkenti Çangan, bir milyonu aştığı söylenen nüfusuyla kozmopolit bir merkez" haline gelmiştir ve Bağdat dışında ihtişam ve nüfus açısından ona yaklaşan bir şehir yoktur. Höllmann, s. 124. "Han ve Tang hanedanlarının sırayla yönetim merkezleri ve İpek Yolu'nun başlangıç noktaları olan Çangan ve Luoyang şehirlerindeki sorumlu yetkililer" şehre giriş çıkışları denetlemekle salgına karşı da önlemler almışlardır ve "seyyahlara hep kuşkuyla" bakılmıştır. Höllmann, s. 18.

1283 Kurialler "Erken Bizans döneminde kent konseyi üyeleri" olarak, kendilerini şereflendirmek için kentin harcamalarını şahsi servetlerinden karşılayan yerel ileri gelenlerdir. Jean-Claude Cheynet, **Bizans Dünyası. Bizans İmparatorluğu (641 – 1204)**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Tarih, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, (Bizans Dünyası 2), s. 467. Ancak polis modeli ve uzun mesafeli ticaret gerilerken, yerel ileri gelenlerin servetleri de kaybolmuştur. Nicholson, Cilt: 1, s. 352. Roma nüfusu 350 yılında neredeyse yarım milyon iken, 470'lerde 80 ila 100 bine, 530'da 60 bine, 600 yılında ise 45 bine gerilemiştir. Konstantinopolis ise dördüncü ve altıncı yüzyıllarda 400 ila 500 bin kişilik nüfusunu muhafaza etmiştir. Nicholson altıncı ve yedinci yüzyıllar arasında bunu sona" erdiğini ancak "bu gerilemeye iki yüzyıldan fazla bir zaman içerisinde (M.S. 540 – 750) düzenli aralıklarla gelen Jüstinyanus Vebası salgınlarının doğrudan yol açmamış" olabileceğini, ancak kesinlikle durumu daha kötüye götürdüklerini belirtmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1209.

1284 "541 – 543 yılları arasında, adını o sırada Konstantinopolis'te hüküm süren ve hastalıktan sağ kurtulan imparatorun isminden alan 'Jüstinyen Vebası' adlı üçüncü bir salgın yaşandı. Muhtemelen hıyarcıklı veba olan bu felaket, Asya'nın batısı ve Akdeniz'i kasıp kavurarak, hem Bizans İmparatorluğu hem de İran'daki Sasani İmparatorluğu'nu güçten düşürdü. Dünya genelinde etkili olan ve yarattığı soğuk hava dalgasıyla tarımsal verimliliği düşüren iklim döngüsündeki dalgalanmalar, tüm bunlara tuz biber ekti. … Nüfus bilimcilerin tahminlerine göre, dünya nüfusu M.S. 1-500 yılları arasında 250 milyondan 200 milyona düşerek, Asya ve Avrupa'daki en büyük gerilemeyi kaydetmiş olabilir". Wiesner-Hanks, s. 146.

soğuma vebayı Akdeniz'e getirmiştir[1285]. İklim değişikliği, hem Bizans donanması için kereste arzını bozmakta, hem de Jüstinyanus'un yoğun kereste talebi iklim değişimini Akdeniz etrafında şiddetlendirmektedir[1286]. Jüstinyanus; imparatorluğuna musallat olan salgın, iklim değişimi ve doğal afetlere rağmen Batı Akdeniz'de dize getirmeyi aklına koyduğu düşmanlarını ortadan kaldırmayı ve fetihlerini kalıcı kılacak tedbirleri ileri yaşına kadar uygulamaya sokmayı sürdürmüştür. Fakat bunu yaparken aceleciliği ve fethedilen yerlerdeki müesses nizama saygı duymaması; başlangıçta Bizans yanlısı olan ve Bizans hakimiyetinin devamı için desteğine muhtaç olduğu bazı grupları da imparatorluktan soğutmuştur. Avrupa'nın misyonerler vasıtasıyla Hıristiyanlaşması projesinin yaratıcısı, İngiltere'de Canterbury piskoposluğunun kurucusu olan, 590 – 604 yılları arasında papalık yapmış Büyük Gregorius; eylemlerinde Ravenna'daki Eksarkhos[1287] ile iş birliği yapmakla birlikte, düşüncelerinde Roma'nın Konstantinopolis'ten üstünlüğüne inanmıştır[1288]. Jüstinyanus ve özellikle Eski Roma dönemi mirasının çökmesi hakkında, Roma-Bizans siyasi otoritesi çökerken kilisenin Batı Avrupa'ya hâkim olacağını öngörmüştür.

Gregorius'un, Kartaca piskoposu Dominikus ile 600 yılında Kuzey Afrika'da ve Roma'da artış gösteren veba salgınlarına dair mektuplaşmaları; Tanrı'nın ahlaken kötü olanları cezalandırması, cemaatlerine merhamet göstermesi için birlikte dua edilmesi dilekleri ile doludur. Ancak bu salgının işlenen günahlar için gönderilen bir ceza olduğu ve insan elinden ölmektense "ilahi bir darbe ile ölmenin" (salgın nedeniyle) daha iyi olduğu fikrini ortaya koyar[1289]. Öte yandan ruhbanlar vebayı

1285 "Ancak 530'lardaki daha düşük sıcaklıkların, vebanın Orta Afrika'daki kemirgen rezervuarlarını genişlettiği, sınırlarını doğuya doğru ittiği ve böylece Etiyopya ve Kızıldeniz'e giden ticaret güzergâhlarıyla daha sıkı bağlantıyı getirdiği ileri sürülmüştür. Dolayısıyla birinci pandemi açısından insan davranışlarındaki, hava durumundaki ya da kemirgen ekolojisindeki değişikliklerden kaynaklanan alternatif ilk sebepleri saptamak mümkündür". Slack, s. 25. Elbette insan eylemleri de en az doğal süreçler kadar önemli bir rol oynamıştır. "M.S. 500 dolaylarında Bizans ile Etiyopya ve Arabistan arasında Afrika ya da Asya bulaşma kaynaklarıyla bağlantılar sağlayan diplomatik ve ticari temaslara bağlanabilir". Slack, s. 24.

1286 "Gemiler için ağaç kesimine dayanan insan müdahalesi, çoğu kez oldukça hızlı bir yeniden canlanma yaşanmış olsa bile, hava durumu kalıplarını bozabilecek yerel değişkenliklere yol açan bir başka etkendir". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 65.

1287 İkinci Bölüm'de Eksarkhosluk kavramı kısaca tanıtılmıştır: "Afrika ve İtalya'da (Ravenna) sivil ve askeri yetkileri toplayan bir Eksarkh (Eksarkhos) tarafından yönetilen bölgeler". Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 468.

1288 Nicholson, Cilt: 1, ss. 684 – 685.

1289 Gregorius Roma'da salgın sırasında Tanrı'nın affını dileyen tövbekarlara resmi geçit yaptırmıştır. Barbara H. Rosenwein, Reading the Middle Ages, ss. 22 – 23; Little, ss. 155. "I. Gregorius;

önlemek için dua etmek dışında fazla bir şey yapmaya istekli değildir ve yeni kazanılan Bizans eyaletlerinde elinde somut bir şey yapabilmek için gerekli mali imkanlar olanlar yalnızca ruhbanlardır.

Bizans İmparatorluğu, altıncı ve yedinci yüzyıl boyunca papalık ile ilişkilerin kötüye gitmesine engel olamayacak, fakat Jüstinyanus'un hükümdarlığının sonunda askeri-siyasi açıdan İtalya'ya tamamen hâkim olduğu için, papalara karşı açıkça zor kullanmaya başlayacaktır. Konstantinopolis'in Monotheletizm dini doktrini lanetleyen Papa Martinus'un 655'te II. Konstans tarafından kaçırılıp, mahkûm edilip, Kırım'a sürülmesi, bu yaklaşımın zirvesi olacaktır[1290]. Fakat iklim, veba ve Batı Akdeniz'de Bizans hâkimiyetinin dayanması umulan gruplarla yaşanan olumsuz ilişkiler sonraki imparatorların Akdeniz'deki yeni toprakları korumasını zorlaştırmaya başlayacaktır. Bizans donanması denizlere hükmetse de Batı Akdeniz'in yerli Romalıları, Jüstinyanus'tan sonra artık Konstantinopolis'e yabancılaşmaktadır. Papa Martinus'un tutuklanmasıyla aynı yıl içerisinde Bizans donanmasını Zâtüssavârî Deniz Muharebesi'nde tarihinin en ağır yenilgisini alması ve Müslüman filolarının Orta Akdeniz'de akınlardan kalıcı fetihlere geçmesi, Akdeniz'in kalıcı olarak bölünmesine sebep olacaktır. Jüstinyanus'un Konstantinopolis'i, Akdeniz'in ve Avrasya'nın batı yarısının en kalabalık kentidir. Fakat yarım milyonluk nüfusu sekizinci yüzyıla kadar veba ve saldırılar nedeniyle "üçte birine[1291]" inecektir ve bu metropol Akdeniz hâkimiyetini sürdürecek bir donanmayı ayakta tutacak kaynakları yitirecektir[1292].

Justinianus zamanından beri Doğu'da olduğu gibi Roma'da da vebanın patlak vermesinin ardından 590'da yakarış ayinleri ve kitlesel tören alayları düzenledi". Bergdolt, s. 37.

1290 649 – 655 arasında papa olan Martinus, Eksarkhos Theodorus Kalliopas tarafından 655 Haziran'ında Roma'da tutuklanmış, Nakşa Adası vasıtasıyla Konstantinopolis'e Eylül'de gönderilmiş, II. Konstans'ın heyeti tarafından komplodan Aralık'ta suçlu bulunmuş ve 655 yılında Kerson'da sürgünde iken ölmüştür. Nicholson, Cilt: 2, ss. 972 – 973. Yine 655 yılında, II. Konstans'ın şahsen komuta ettiği Bizans ana donanması, Finike açıklarında Müslümanlar karşısında Zatüssavari Deniz Muharebesi'nde çok ağır bir yenilgi almış, iktidarının son yıllarında II. Konstans başkentini Konstantinopolis'ten Sirakuza'ya taşımıştır. Cosentino, Constans II, s. 591. Fakat papaya yaptıklarından sonra Batı Akdeniz halkı II. Konstans'a bir daha asla sempati ile bakmamıştır.

1291 "Konstantinopolis'in muhtemelen en kalabalık olduğu dönem, nüfusun yaklaşık yarım milyon kişiye ulaştığı 6. yüzyıl ortalarıydı. Bundan sonra yaşanan [Jüstinyanus] Iustinianos Vebası ve ardından gelen salgınlar, bir dizi deprem ve İslam'ın yayılması nedeniyle imparatorluk gelirlerinin gitgide azalmasının da etkisiyle, 8. Yüzyıla kadar şehir bu büyüklüğünün üçte birine geriledi". Wiesner-Hanks, s. 204.

1292 "İmparatorluk temelde bir tarım devletiydi ve beşinci yüzyılın başlarından beri tarım faaliyeti iki yüzyıl öncesine göre çok daha küçük ölçekte yürütülmekteydi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 36.

3.1.2. Önceliklerin Değişmesi ve Bizans Donanmasının İhmal Edilmesinin Başlangıcı: II. Jüstinus Devri

Anastasius gibi, Jüstinyanus da resmi bir varis belirlemeyi hep ertelemiştir. İmparator 565 yılında uykusunda ölünce tahtın kime geçeceği sorusu hala bir yanıta bağlanmamıştır. Fakat Jüstinyanus'un sarayda ve orduda çok iyi bağlantıları olan yeğeni II. Jüstinus veraset konusu bir probleme dönüşmeden senato ve ordu desteği ile imparatorluğunu onaylatarak tahta geçmeyi başarmıştır[1293]. Ne yazık ki II. Jüstinus amcasından çok farklı bir karaktere sahiptir[1294]. Ayrıca ismini aldığı I. Jüstinus gibi donanmayı hor görme ve ihmal etme eğilimindedir.

Göktürk İmparatorluğu'nun kuruluşu, eski üst beyleri olan ve Juan-Juan denilen Orta Asya'daki Avar devletinin yıkılması sonucunda kazanılmış bir başarıdır[1295]. Juan-Juan Devleti'nin yıkılması ile Türklerin liderliğinde bozkırdan her yöne yayılan kavimler; zaten iklim değişimi yüzünden tarımsal üretimi düşmekte olan

---

[1293] Jüstinyanus'un kız kardeşi Vigilantia'nın oğludur. Martindale, PLRE 3A, s. 754. Amcasının öldüğü 14 Kasım 565 günü hemen imparator ilan edilmiştir. Tahta çıkışı vesilesiyle onu öven manzum bir eser yazan Korippus (Corippus), son yıllarında Jüstinyanus ile eş imparator olarak yönettiğini iddia etse de bunun övgü amaçlı bir çarpıtma olduğu bilinmektedir. Martindale, PLRE 3A, ss. 755-756. Korippus, Geç Antik Çağ'ın son önemli Latin şairidir. Anastasius'a ve Jüstinyanus'a da evvelce övgü dolu şiirler yazmıştır, onların adına doğum yeri olan Kuzey Afrika'da çeşitli görevler almıştır. Vandal Krallığı'nın yıkılmasının ardından Berberi akınları ve isyanlarını bastırmayı nihayet 548'de başaran İoannes Troglita'ya adanmış 8 kitaplık kahramanlık şiiri Iohannis en önemli yapıtıdır. Fakat eser tamamlanmamıştır ve mülklerini bırakıp Konstantinopolis'e kaçmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Martindale, PLRE 3A, ss. 354-355. Bu durum Kuzey Afrika'da üst düzey bir görevlinin dahi canının güvende olmadığına delil teşkil etmektedir. II. Jüstinus'u öven şiirlerini yaşlılığında başkentte yazmıştır. Bu şiir, Jüstinyanus Hanedanı devrinde tahta çıkış merasimleri ve Avarlar ile diplomatik ilişkiler hakkında başka kaynakların sağlayamayacağı bilgiler vermektedir. Andy Merrills, **War, Rebellion and Epic in Byzantine North Africa: A Historical Study of Corippus' Iohannis**, Cambridge University Press, Cambridge, 2023, ss. 5-6.

[1294] "Gururlu, kibirli, sarsılmaz biçimde kendine güvenliydi… cesaretle bu düşmanların dağıtılacağına inanıyordu ve bunu yapacak kişi de ta kendisiydi. Çok geçmeden acı verici, hatta acınacak bir şekilde sükût-u hayale uğradı". Norwich, Bizans I, s. 219.

[1295] Kürşat Yıldırım, **Bozkırın Yitik Çocukları Juan-Juan'lar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, ss. 49-51. Göktürk elçilerinin talebi ile son Juan Juan hükümdarı ve yakın çevresi kendilerine teslim edilmiş, erkeklerin boyunları vurulmuş, çocuklar ise köleleştirilmiştir. Yıldırım, s. 51. Dolayısıyla Avar hükümdarlarının bu hükümdar soyundan olması pek mümkün gözükmemektedir. "Juan-Juan'ların halefi olarak kabul edilen Avarların Türk olmaları, Juan-Juan'ların Türk kültür dairesine girdiklerini düşünmemize sebebiyet vermektedir". Yıldırım, s. 73. "Yukarı Asya'dan Güney Rusya'ya Avar muhaceretini, Bizans tarihçisi Théophylacte Simocatta vasıtasıyla bilmekteyiz". René Grousset, **Stepler İmparatorluğu: Attilâ, Cengiz Han, Timur**, çev. Halil İnalcık, 4. Baskı, TTK, Ankara, 2022, s. 183. Simocatta "hakiki Avarlarla yalancı Avarlar (Pseudavaroi) dediği bir zümre arasında fark gözetmektedir". Grousset, ss. 183 – 184. Etnik kökenlerini aydınlatmak zor olmakla birlikte, Avarlar Doğu Avrupa'ya gelerek imparatorluk kurmuş, Konstantinopolis'i iki kere ciddi şekilde tehdit etmiş ve kendi hallerinde kalsalar asla Balkanlarda kalıcı olamayacak Slav ve Bulgarların bölgeye yerleşmesine önayak olmuşlardır.

Çin, İran ve Bizans gibi yerleşik uygarlıklar üzerinde askeri baskının birden artmasına ve tüm bu yerleşik uygarlıklarda kalıcı değişikliklere sebep olmuştur[1296]. Çin'de Sui Hanedanı'nın (580 – 618) görece kısa iktidarında kurumları yıkılıp yeniden kurduğu dönem gibi, Mavrikius ve Fokas devirleri (582 – 610) de Bizans İmparatorluğu'nda bir "yeniden teşekkül devri" olacaktır[1297].

Göktürk İmparatorluğu, eski Juan-Juan imparatorluğunun topraklarını ilhak ettikten sonra durmayacakmış gibi Batı'ya doğru yayılırken, eski imparatorluğun tebaası olan çeşitli boyları da önlerine katmışlardır. Sasani İmparatorluğu da doğu

---

1296 Çin; M.S. 220 yılında Han Hanedanı'nın dağılması ile başlayan "üç devlet devri" zamanından beri iç ve dış savaşlarla giderek daha küçük siyasi birimlere bölünmüştür. Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, 6.Baskı, TTK, Ankara, 2022, ss. 123 – 159; Wiesner-Hanks, s. 144. "Üç imparatorluğa bölünme: kuzeyde Wei Hanedanı (220 -265); batılı Jin Hanedanı altında kısa süreli birleşme (265 - 316). Çin'in güney ve kuzey diye adlandırılan hanedanlıklara bölünmesi (420-589) Kuzey Çin'in Tobalarca kontrolü" biçiminde seyretmiştir. Höllmann, s. 124. Bu gelişmelerin Roma'nın Üçüncü Yüzyıl Krizi ve Konstantinus Hanedanı ile aynı zamana denk gelmesi dikkat çekicidir. Hızla Çinlileşme politikasını benimseyen ve bozkır kavimlerine karşı kalkan vazifesini üstlenen "Kuzey Çin'de Toba Devleti" (385 – 550), tipik Türk devleti özelliklerini terk etmiştir. Eberhard, ss. 160 – 171. Çin'i birleştirerek canlandıran Sui Hanedanı (580 – 618) zamanında Tang Hanedanı zamanında olgunluğa erişecek birçok reformun, fethin ve sosyopolitik dönüşümün temeli atılmıştır. Eberhard, ss. 190 – 197. Fakat bu reform çabası tahammülsüz bir acelecilikle yürütüldüğü için Sui sülalesi yalnızca üç imparator çıkarabilmiştir. Suiler tarafından başlanan ülkenin entegrasyonunu sağlayacak reformlar, Büyük Kanal inşası, Kore ve Orta Asya fethi projeleri yarım kalmıştır. Eberhard, ss. 194 – 195. Fakat Tang Hanedanı'nın ilk imparatorları tarafından tüm bu projeler sonuca ulaştırılacaktır. Çin'de 624 yılında "yeni idare sistemi" getirilmiştir ve Son Hanedanı zamanına kadar ülke bu sistemle yönetilecektir. Eberhard, ss. 198 – 201. Heraklius Hanedanı da bu yıllardan itibaren, Tang Hanedanı gibi devletin askeri karakterini öne çıkaran ve toplumu dönüştüren reformlara girişeceklerdir. Tang Hanedanı, yedinci yüzyıl boyunca Türk ve Tibet devletleri ile yoğun bir biçimde mücadele edecektir. Eberhard, ss. 206 – 207. Fakat Kapagan Kağan yönetimi altında İkinci Göktürk Devleti'nin dirilmesi ve Çin tahtını gasp eden imparatoriçe Vu ile savaşması 698 – 703 ile bir süreliğine bu gidişat tersine dönmüştür. Eberhard, ss. 207, 209 – 210. Kapagan'ın oğlu Bilge Kağan zamanında Çin ve Türkler barış içerisinde olduğu için Çin toparlanabilmiştir. Eberhard, s. 210. Bu tez çalışmasında incelenecek son Bizans imparatoru ve Orta Bizans donanma teşkilatının kurucusu III. Leo ile çağdaş "Hsüang-tsung'un hüküm sürdüğü devir 713 - 755", Tang devrinin ikinci parlak devri" ve Çin uygarlığının atılım yaptığı bir dönem olacaktır. Eberhard, s. 209. "Doğu Türkleri Orhun Vadisi'nde, Batı Türkleri Altay'da" olduğu için "Orta Asya ticaret yollarının güvenliği amaçlı Tang saldırıları" batıya uzanmıştır. Höllmann, s. 124. Bu sırada Çinliler batıya genişlemelerini sürdüreceklerdir. Eberhard, s. 209. Yedinci yüzyılda "Çinliler Maveraünnehir'e kadar" ilerlemişlerdir. Höllmann, s. 122. "Abbasilerin bugünkü Kazakistan'daki Talas'ta Tanglara karşı galibiyeti (751)" bu genişlemenin sonu olacaktır. Höllmann, s. 124. Tüm bu Çin baskıları ve Sasanilerin yıkılmasının yarattığı güç boşluğu, Bizans İmparatorluğu'nun yeni bir kavimler göçü dalgasına maruz kalmasına neden olmuştur. Avarlar, Göktürkler ve Bulgarlar; Balkanları ve Kafkasya'yı Batı Hun İmparatorluğu zamanında olduğu gibi baskı altına almışlardır. Bizanslılar, bu tehditlere Tuna Nehri'nde ve Karadeniz'de Bizans donanmasının mevcudiyetini giderek artırarak göğüs germeyi başarmışlardır.

1297 "Fakat 350 yıllık hadisat bir sülale değişmesiyle tamamen tasfiye edilemiyordu. Bunu için bütün Sui devrine, bir geçit devri, yeniden teşekkül devri denilebilir". Eberhard, s. 191.

komşuları olan Akhunlar ile uzun zamandır sorun yaşamaktadır[1298]. Bu değişimi fırsat bilerek Göktürkler ile müttefik olmuşlar ve Akhun topraklarını aralarında paylaşmışlardır[1299]. Dolayısıyla Avar İmparatorluğu'nun kurucu unsurları öncelikle Avar Hanedanı'nın dayandığı Juan-Juan İmparatorluğu'ndan kaçan soylu oymaklar ile onlara Hazar Denizi'nin kuzeyinde katılan Akhun bakiyeleridir[1300]. Yol boyunca onlara katılan İran, Kafkas, Türk, Sarmat ve Slav grupları da bünyelerine katarak[1301] iki asır önce Batı Hun İmparatorluğu'nun açmış olduğu yoldan Doğu ve Orta Avrupa'ya ilerlemişlerdir.

Avarlar, ilk olarak Karpatların kuzeyinden geçmiş ve Baltık Denizi yakınlarına varan keşif seferleri düzenlemişlerdir. Çok geçmeden Attila'nın imparatorluğunun da merkezi olan ve göçebe bir halk için ideal bir biçimde Kuzey Karadeniz'den Mançurya'ya uzanan bozkırların en batı noktası olan bugünkü Macaristan toprakları (Eski Roma'nın Panonya eyaleti) ile ilgilenmeye başlamışlardır. Ostrogot Krallığı ile Bizans İmparatorluğu arasındaki çatışmalar sürerken, Panonya topraklarında da Gepidler ve Lombardlar bu verimli ovanın hâkimiyeti için nesillerdir savaşmaktadırlar. İklim değişimi bir kez daha bu savaşı şiddetlendirmiş olabilir.

1298 Akhunlar bölgeye gelmeden önce Sasaniler, kendileri gibi İranî bir halk olan Kuşanlar ile sorun yaşamışlardır. Dördüncü ve beşinci asırda "Sasaniler, batıda Roma'yla barış yaparak doğuda Kuşan topraklarını" fethetmişlerdir. Höllmann, s. 122.

1299 Nicholson, Cilt: 1, ss. 707 – 708; Bozcu ve Bozcu, ss. 338 – 339; Wiesner-Hanks, s. 144; McEvedy, Ortaçağ Atlası, ss. 4, 18, 24. Geri kalan kısımları da Gupta Krallığı almıştır. Bozcu ve Bozcu, s. 342; Wiesner-Hanks, s. 144.

1300 Öte yandan Juan-Juan Devleti bünyesinde sonradan Türk ve Moğol olarak ayrılacak gruplar birlikte yer almışlardır. Avrupa'daki Avarlar için yalancı Avar anlamına gelen Pseudo-Abaroi ifadesinin de mevcut olması buna kanıt teşkil etmektedir. Yani Avrupa Avarları Moğol ırkından değil, gerçekte Türk boylarından teşekkül etmişlerdir. "Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Avrupa'da devlet kuran Türk-Avar(Abar)'ların 555 yılında tamamen yıkılan Moğolistan Juan-Juan'ları ile ilgisi olmadığı açıktır. Aslında dikkate değer bir konu da yukarıdaki adından bahsettiğimiz Simokattes'in eserinde 'Hakiki Avar ve Sahte-Avar' diye ayrım yapmış olmasıdır". Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)**, Bilge Kültür Sanat, 10. Baskı, İstanbul, 2017, s. 263. Altıncı yüzyıl başında Simokatta'nın ortaya koyduğu bu ayrım Bizans kaynaklarında koruncaktır. Ancak her Bizanslı tarihçinin Simokatta kadar diplomatik bilgisi olmadığı için yanıldığı, mesela Teofanes'in hangi Avar grubundan bahsettiği konusunda net bir fikri olmadan yanlış bilgi verdiği vakalar da malumdur. "M. Minorsky'nin nazarı dikkate koyduğu gibi, 'hakiki Avarlar'la 'Pseudavar'lar arasında tefrik yapılması, tek bir Bizans kaynağına dayandığından oldukça zayıf bir iddia gibi görünüyor". Grousset, s. 184. Kaynaklarımızın aktardıkları oldukça tartışmalı olmayı sürdürmektedir. Karadeniz ve Tuna ötesi kavimlere dair 8. yüzyılda Hazarlar ile evlilik ittifakları kurulana dek Bizanslılar sağlam bilgi sahibi olamayacaktır.

1301 "Hunugur, Sabir ve diğer Hun kabilelerini tazyikle ileri" sürmüşler, "Hun krallıklarını Bizans İmparatorluğu hesabına federe sıfatıyla hareket ederek yıkmışlardı. 560'ta hâkimiyetleri, daha o zaman Volga'dan Tuna ağzına kadar uzanmakta idi. Kağanları arabalardan mütekkep ordugahını Tuna'nın kuzey sahili üzerine kurdu". Grousset, ss. 184 - 185.

"Ekolojinin askeri tarih üzerindeki etkisi henüz hakkıyla ortaya çıkarılmış değildir, ancak Macaristan ovasının göçer bir 'süper gücü' asla besleyemeyeceği çok açıktır[1302]". Dolayısıyla Avarlar da bölgenin hâkimi oldukları zaman, genişlememelerini yavaşlatmamış, bilakis derhal hızlandırmışlardır.

Son yirmi yıl içerisinde Lombardlar Kuzey Balkanlarda bölgesel bir güç haline gelmişlerdir[1303]. Fakat "Ostrogot Krallığı yıkılınca Bavarlar ve Lombardlar Tuna'nın hemen güneyindeki eyaletleri ele geçirdiler," Lombardlar ise bağımsız bir krallık olarak yapılanmalarını tamamladılar[1304]. Orta Tuna bölgesinde evvelce en büyük güç; Ostrogotlar bölgeyi terk ettiğinden beri Bizans'a asker sağlayan ve genellikle iyi ilişkiler sürdürerek bundan avantaj sağlayan Gepid Krallığı'dır[1305]. Batılarında artan Lombard güçlerinden çekinen ve verimli Macaristan Ovası'nı (Alföld) paylaşmaya niyeti olmayan Gepidler için savaş kaçınılmazdır. Fakat Bizans'ın çok az bir askeri iştirak sağlayarak esasen seyretmeyi seçtiği bu mücadele; Avar güçlerinin bölgeye gelişi ile hızla sonuca bağlanacaktır. Fakat tam da bu sonuç; Lombard halkını daha birkaç yıl önce Verona'nın geri alınması ile Bizans idaresi altında birleşmiş, veba ve savaşlardan harap haldeki İtalya'ya savrulmasına neden olacaktır[1306].

Lombard Kralı Alboin (hük. 560/561- 572), II. Jüstinus'tan daha basiretli bir hükümdardır ve durumunu doğru analiz etmiştir[1307]. Prens olduğu 550'lerde Gepidler ile defalarca savaşmış, krallığının ilk yıllarında yine Gepid karşıtı Bizans ittifaklarında yer almış, ardından 566'da Avarlar ile birlikte Gepid-Bizans ittifak güçlerine karşı yenen tarafta yer almıştır[1308]. Fakat Gepidler ortadan kalkınca bunun Lombardlar için boş bir zafer olduğu ortaya çıkmıştır. Panonya'da kalmakta ısrar etmek ya

---

1302 David Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 10.

1303 Frassetto, s. 245.

1304 McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 24.

1305 Jüstinyanus'un en iyi komutanlarından Mundus'un aslında Bizans tebaası değil, Gepid prensi olduğu hatırlanmalıdır. Jüstinyanus'a sonuna kadar sadık olduğu için devrin tüm Bizanslı tarihçileri tarafından övülmektedir. Martindale, PLRE 3B, s. 905. Bu çeşit ölümüne sadakati sağlamak için Jüstinyanus gibi bir imparator ve onun devrindeki seviyede düzgün bir askeri organizasyon gerekmektedir. Zira sonraki imparatorlar; yabancı halklardan celp ettikleri askerler ile bu derecede nitelikli ilişkiler kurmakta aynı ölçüde başarılı olmayacaklardır.

1306 "İronik bir şekilde Iustinos'un [II. Jüstinus] devrinde imparatorluğa en şiddetli darbeyi indiren halk, daha önce hiçbir soruna yol açmamış ve Bizans'ın verdiği rüşvetten tek kuruş almamış bir halktı". Norwich, Bizans I, ss. 219 – 220.

1307 Frassetto, ss. 19-20.

1308 Nicholson, Cilt: 1, s. 43.

bağımsızlıklarını ya da hayatlarını kaybetmeleri ile sonuçlanacaktır[1309]. Oysa Kuzey İtalya iyi savunulmamaktadır. Ayrıca Narses'in İtalya fethini tamamlayan ordusuna 552'de önemli miktarda Lombard paralı askeri katılmıştır ve bu deneyimli askerler bölgeyi tanıdıktan sonra yurtlarına dönerek İtalya ile ilgili cezbedici hikayeler anlatmışlardır[1310]. Alboin bu gazilerin bilgisine dayanarak halkı için yeni bir yurt bulabileceğini ümit etmektedir. Onu yurdundan kaçıran ve İtalya'ya çeken tüm bu sebeplerden ötürü, yanına Heruli, Norikum ve Sakson bakiyelerini de alarak, Kavimler Göçü'nün son büyük göç hamlelerinden birisini başlatmaya karar vermiştir[1311]. 568 yılında iki asırdır yurt belledikleri Panonya'yı terk eden Lombard halkı, Slovenya'daki Alp geçitleri vasıtasıyla İtalya'ya yürüyüşe geçerler.

Narses bu sırada çok yaşlı olmakla birlikte hâlâ İtalya'dadır. Bu yüzden hakkında bugün itibar edilmeyen bazı iddialar ortaya atılmıştır. II. Jüstinus'un eşi imparatoriçe Sofia ile Narses'in, Theodora'nın hayatta olduğu zamandan kalma sorunlarının olduğu doğrudur ancak Narses'in imparatoriçenin ona yönelik suçlamaları cevaplamak üzere onu başkente çağırması üzerine Kral Alboin'i İtalya'yı işgal etmeye davet etmesi, karakterine dair bildiğimiz her şeye aykırıdır[1312]. Lombard kralı Rothari (hük. 636-652) ile teşrik-i mesaide olduğu iddiaları ise "değersizdir; iki adam çağdaş bile değillerdir"[1313]. Jüstinyanus'un ve Narses'in ölümlerinden sonra imparatorun miafizit generalinin hatırasını lekelemek için bu iddialar atılmış olmalıdır. Ancak yaklaşık 95 yaşında ölen Narses'in Lombard işgali karşısında yapabileceği bir şey olduğunu düşünmek de yersizdir.

1309 "Lombardlar ile ittifak yapan Avarlar bu savaşa müdahale edip öyle bir zafer kazandılar ki Gepidler bağımsız bir kavim olarak var olmayı sürdüremediler. Daha sonra Avarlar Lombardlara hayatı zorlaştırmaya başladılar. Lombardlar Avarlarca hırpalanmaktansa İtalya'ya gitmeye karar verdiler". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 24; Grousset, s. 185.

1310 Narses "askerlerini Dalmaçya'dan geçirdi, burada 5000 Lombard paralı askeri kiralayarak ordusunu güçlendirdi." McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 24. "Narses'in ordusunda hizmet verirken bu ülkeyi tanımışlardı. Kavimler Göçünün bu son halkasında Doğu Alpleri geçip Po Vadisi'ne indiler. Alföld de Attila'nın olduğu gibi Avar İmparatorluğu'nun da yurdu oldu". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

1311 Nicholson, Cilt: 1, s. 43.

1312 Konstantinos Porphyrogennitos'un da bu iddiayı 10. yüzyılda yinelemiş olmasına itibar edilmemelidir. Martindale, PLRE 3A, ss. 925-926. Miafizit Efes'li İoannes'in Narses'ten "inançlı/fidelis" olarak bahsetmektedir. Martindale, PLRE 3A, s. 928. Ayrıca kemikleri Bitinya'da kurmuş olduğu miafizit keşişlerin görev aldığı manastıra götürülmüştür, ölümünden sonra Narses'e yönelik karalamalar inançları nedeniyle artmış olabilir. "Ölüm tarihi kesin değildir… ancak 573/574 doğru tarih gibi görünmektedir". Martindale, PLRE 3A, s. 927. Dolayısıyla Narses Lombard fethinin ilk safhaları sırasında hayatta ve İtalya'dadır.

1313 Martindale, PLRE 3A, ss. 927-928.

Lombard ordusu, tüm siviller ile birlikte yayıldıkları kırsal alana hâkim olarak Kuzey İtalya'nın büyük şehirleri olan Verona ve Milano'yu kısa sürede ele geçirmiştir. Kent tahkimatları tüm İtalya'da Ostrogotlar, Franklar ve Burgondlar ile yapılan savaşlar sonucunda en çok bu kuzey bölgelerinde zarar görmüştür. Ayrıca veba salgınları arada baş göstermektedir. Şehir halklarının bir kez daha uzun kuşatmalara direnmeye hevesi kalmamıştır. Sadece 569 – 572 arasında üç yıl direnecek Pavia istisna olmak üzere, Kuzey İtalya'nın iç kesimlerinin işgali hemen tamamlanmıştır. Ravenna'nın, Ligurya'nın ve kısmen Veneto'nun kıyı bölgeleri Bizans donanması tarafından gerektikçe takviye edilebildiği için, Alboin kıyılar yerine özellikle Po Vadisi'nin zengin topraklarına el koymakla yetinmiş gözükmektedir[1314].

Lombard halkı, Avarlar kontrolündeki konfederasyon suretinde[1315] bir çekiç ve hala sağlam tahkimatları olan şehirleşmiş Toskana'da ve Latium'da Bizans Eksarkhosluk[1316] bölgesine dönüşecek bir örs arasına sıkışmışlardır. Alboin'in 572'deki ölümünden kısa süre sonra[1317], yaklaşık olarak 574 ve 584 yılları arasında gerçek bir Lombard kralının olmadığı bir fetret devri yaşanmıştır[1318]. Fakat İtalya'daki Bizans güçleri de Dükler Hükümranlığı denilen bu durumdan yararlanamayacak kadar zayıftır[1319]. Takip eden süreçte Lombard kralları ve Ravenna'daki Bizans temsilcileri birbirlerinin varlığına tahammül ederek bölgeyi bölüşmek zorunda olduklarını kabulleneceklerdir. Yedinci yüzyıl başında Sasaniler karşısında büyük yenilgiler alınmaya başladıktan sonra Ravenna yönetimi destek almaksızın bölge kaynakları ile

---

1314 "600 yılına gelindiğinde geçici bir denge kurulmuştu. Romalılar Cenova, Ravenna, Roma ve bu kentlerin hemen yakınındaki eyaletleri, ayrıca Napoli ile yarımadanın burnu ile topuğundaki çeşitli bölgeleri ellerinde tutuyorlardı. Geri kalanı Lombard dükalarının elindeydi ve bu dükaların kuzeydeki yirmi kadarı Pavia'daki kralın yetkisini tanımaktaydı. Güneydeki Spoleto ve Benevento Dükalıkları ise böyle bir yetki tanımamıştı, dolayısıyla Lombard kralının işlerine burnunu sokmasına engel oldukları sürece Romalıların Roma ile Ravenna arsındaki yolu kontrol etmelerine izin vermeye hazırdılar". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

1315 Nicholson, Cilt: 1, s. 185.

1316 Nicholson, Cilt: 1, s. 573.

1317 Alboin Milan'ı 569'da aldıktan sonra 570'te orada bir kez daha İtalya Lombard kralı olarak taçlandırılmış, ama 572'de Verona'daki bir diğer sarayında Bizans entrikası olduğu anlaşılan, aile üyelerinin karıştığı bir suikast ile öldürülmüştür. Nicholson, Cilt: 1, s. 43.

1318 Diğer birincil kaynaklara göre on iki yıl, veya kendisi de Lombard olan Diyakoz Pavlos'a göre 574/575 ve 584/585 yılları arasında on yıl süren bu fetret devri sırasında, Bizans merkezi yönetimi Balkan ve doğu cephelerinde son derece meşgul olduğu için potansiyel fırsatları kaçırmıştır.

1319 Bizans Alboin suikastına karışmış ancak bundan istifade edememiş gibi gözükmektedir. Alboin'in ardından ailesinin bir kısmı kraliyet hazinesinin birazını alarak Ravenna'ya kaçmıştır. Chlodosuida'dan olan kızı Albsuinda nihayetinde Konstantinopolis'te yaşayacaktır. Nicholson, Cilt: 1, s. 43.

varlığını sürdürmek zorunda kalacaktır[1320]. Eksarkhosluk, Vandal ve Ostrogot Devletleri yıkılıp ilhak edildikten sonra aşamalar halinde yaratılmış yeni ve özel bir makamdır[1321]. Eksarkhos sistemini 580'ler boyunca imparator Mavrikius yaratacaktır[1322]. Afrika Eksarhosu sonraki asır boyunca çok önemli bir makam olacak, bir sonraki hanedan Kartaca'dan gelecektir[1323]. İtalya'daki Bizans toprakları 570'lerde Lombard Krallığı ile Spoleto ve Benevento Dükalıkları arasına sıkıştıkça,

---

1320 Alboin'in hemen ardından Cleph (hük. 572–574) adlı bir kraldan bahsedilmekle birlikte bu hükümdarın hükmü, tam yeri kesin çözülemeyen başkenti Beleos'un ötesinde, aslında anlamsızdır. Martindale, PLRE 3A, s. 318. Bir köle tarafından öldürülünceye kadar, eldeki kaynaklara göre bir buçuk veya iki buçuk yıl hüküm sürmüştür. Martindale, PLRE 3A, s. 319. Nitekim onun hüküm süresinin on yıllık fetret devrine eklenmesi (574–584) ile on iki yıl hesaplanmaktadır. Cleph'in oğlu Authari (hük. 584–590) (Martindale, PLRE 3A, ss. 158 - 159) ve onun bir akrabası Agilulf (hük. 590–616) (Martindale, PLRE 3A, ss. 27 - 29) zamanlarında Lombard Krallığı bir miktar istikrara kavuşacak, Bizans ve Güney İtalya'daki Lombard dükalıkları arasında yeni bir sistem ortaya çıkmaya başlayacaktır. Authari'nin Ravennna'daki Eksarkhos Smaragdus ile 585/586 – 588/589 arasında üç yıllık barış anlaşması yaparak ilişkileri normalleştirmiştir ancak Bizans kışkırtması ile Frank saldırılarını savuşturduktan sonra yeni bir saldırıda Pavia'da kuşatma altındayken ölmüştür. Martindale, PLRE 3A, ss. 158 – 159. Sonraki kral Agiulf , aslen Lombard değil Thuringialı olmakla birlikte, Authari'nin dul eşi ile evlenerek aralarındaki akrabalık bağını güçlendirmiştir. Ravenna'daki Bizans güçleri ile barış anlaşmasını yenilemiştir. Martindale, PLRE 3A, ss. 27 – 28. Hayatının sonlarında İtalya'da Üç Bölüm denilen dini anlaşmazlık baş göstermiştir ve Ariusçu inancı bırakıp Ortodoks inanca geçmiş olduğu kaynaklara yansımıştır. Bu sayede Franklar ve Bizans ile aralarındaki gerilimi azaltmak istemiş olmalıdır ancak halkının din değiştirmesi söz konusu değildir. Martindale, PLRE 3A, s. 29. Tahtı yirmi beş yıl hüküm sürdükten sonra oğlu Adaloald'a (hük. 616- 626, 604'ten beri Milano'da ortak imparator) bıraktığında, Lombardlar ve Bizanslılar birlikte yaşamak zorunda olduklarını kabullenmişlerdir ve taç giydiği sırada Frank prensi ile evlenerek Frank sarayına haraçgüzâr olarak kalıcı bir barış sağlamıştır. Bizans yanlısı politikasına dayanamayan soyluların desteği ile kayınbiraderi Arioadl (hük. 626 – 636) tarafından devrilmiş ve intihar etmiştir. Martindale, PLRE 3A, ss. 11 - 12. Zira bu sıralarda Sasani saldırıları yüzünden Suriye'nin ardından 618'de Mısır da kaybedilmiştir ve 626'da Konstantinopolis kendisi kuşatılmıştır, dolayısıyla Konstantinopolis'ten İtalya'ya hiç yardım gitmemektedir. Arioadl hakkında çok az şey bilinmektedir ancak Bizans'a karşı açıkça savaşmamıştır. Adaloald'a karşı taht mücadelesinde "Eksarkhos Isaakius ve Papa Honorius tarafından desteklenmiş" olması bu politikada etkili olmuş olmalıdır. Martindale, PLRE 3A, s. 116 - 117. Sonuçta Bizanslılar Roma ve Ravenna arasındaki hatta ve Bizans donanması sayesinde kıyılardaki varlıklarını, büyük ölçüde Lombard krallarını kontrol ederek korumuşlardır. Bu süreçte Eksarkhoslar topladıkları vergiyi kullanarak, yerel halktan ve barbar kavimlerden askerlerle kendi başlarına bölgelerini savunmayı başarmışlardır.

1321 Diokletianus'un ayırmış olduğu sivil Praefecus praetorio ve askeri Magister militum makamları böylece tekrar tek kişinin elinde birleşmektedir. Bu anlamıyla ilk kez kaynaklar yansıması 584'te Ravenna ve 591'de Kartaca'dadır. Eksarkhos, yedinci yüzyılın ikinci yarısında thema sistemi ile ifadesini bulan, idarenin askerileşmesinin ilk aşaması sayılmaktadır. Nicholson, Cilt: 1, s. 573.

1322 Dennis, Strategikon, s. 158: Strategikon, 11. Kitap, 3. Bölüm "Franklar, Lombardlar gibi sarışın halklar ve onlara benzeyen diğer haklarla mücadele etme" başlığını taşımaktadır. Kuzey İtalya'daki Bizans komutanlarına onlarla "özellikle savaşın ilk evrelerinde bir meydan savaşına girmekten" kaçınmayı, "iyi planlanmış pusulara, baskınlara ve savaş hilelerine" başvurmayı öğütlemektedir. Dennis, Strategikon, ss. 159 – 160.

1323 "Kartaca merkezli Afrika topraklarında yeni bir idari düzenleme yapıldı ve olağanüstü yetkilere sahip Eksarkhos adı verilen eyalet yönetimi kuruldu". Daş, s. 27. Jüstinyanus Hanedanı'nı yıkan gasıp Fokas'ın yerine yeni ve istikrarlı bir hanedan kurmak, yedinci yüzyıl başında Kartaca Eksarkhosu olan Heraklius'un kendisi ile aynı ismi taşıyan oğlu imparator Heraklius'a nasip olacaktır. Daş, s. 31.

Ravenna'daki eyalet başkentine de ilk olarak Kartaca'da test edilen Eksarkhos sistemi tatbik edilmiştir. Askeri ve idari yetkilerin tek bir kişide toplandığı bir nevi askeri vali diyebileceğimiz yüksek makam sahibi, Konstantinopolis'le yazışarak emir beklemek yerine eyaletinin müdafaası için gerekli gördüğü önlemleri almakta özgür ve yetkili bırakılmıştır. Adeta yarı bağımsız bir güç tabanına sahip Eksarkhoslara imparatordan sonra en büyük şahsi komuta gücü emanet edilmiştir. Heraklius devrine ulaşıldığında Eksarkhos İsaakius'un kariyeri incelenecektir[1324]. Eksarkhosların emrinde hem ordular hem de yerel filolar vardır, bu mevki hem deniz hem kara kuvvetlerine komuta hakkı veren bir görevdir.

Özgürlüklerine düşkün iki Lombard savaşçı grubu, macera peşinde Roma ile Ravenna arasında uzanan eski Roma yolu Via Flaminia ötesinde güney İtalya'da şanslarını denemek için Alboin'in bölgesinden ayrılmışlardır[1325]. Nitekim Güney İtalya'da Apenin Dağları boyunca uzanan Bizans nazarında ikincil derecede öncelikli kasabaların tahkimatları da 540'lardan beri tamir edilmemiştir ve bu akınlara hazır değildir. Bu sahaya Alboin'in hükmü altındaki ordulara kıyasla oldukça kısıtlı güçler ile varan Lombard maceracılar olan Dük Faroald (hük. Spoleto'da ve Dük Zotto (hük. 571 – 591) Benevento'da,[1326] Spoleto ve Benevento Dükalıkları olarak anılacak iki bağımsız devletçik yaratmayı başarmışlardır[1327]. Hatta 579 yılında Faroald liderliğinde bu maceracılar Roma'yı bile kuşatmışlardır[1328]. Ancak donanmaları olmadığı için denize erişimi olan şehirler erzak alabilmekte, kuşatanlar ise surları aşacak teknolojiye

1324 Martindale, PLRE 3A, ss. 719 – 721.

1325 Bizans garnizonlarına göre yine de kalabalık olan bu Lombard çeteleri, fazla bir direnişle karşılaşmadan bölgeye el koymuşlardır. Frank işgali ile Lombard Krallığı son bulduktan sonra dahi bu dükalıklar kuzeydeki soydaşlarından farklı kimlikleri ile bir süre daha yaşayacaktır. Pavia'daki kralların hükmü altında da olmak istemedikleri için Ravenna'daki Bizans temsilcisi Eksarkhos ile genellikle seviyeli bir ilişki içerisinde varlıklarını sürdürmeyi seçmişleridir. Sonraki iki asır, birbirlerinin varlıklarını tehdit etmeden Lombard Kralı'nın işgal teşebbüsleri sırasında birbirlerini desteklemişlerdir.

1326 Nicholson, Cilt: 2, s. 1615.

1327 "İtalya'da Romalıların bir muharebe meydanında Lombardlarla karşılaşabilecek ordusu yoktu. Bütün yapabildikleri kentlere sığınıp istilacıların kendilerinden önce yiyeceksiz kalmalarını ummaktı. Bütüne bakıldığından bu strateji kıyılarda iyi sonuç verdi, çünkü gemilerle erzak getirebiliyorlardı. Ama iç kısımlarda sonuç bir felaketti; Lombardlar Po Vadisi'nin büyük kısmını, Toskana'nın tamamını ve ülkenin dağlık belkemiğini ele geçirdiler". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

1328 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1412 – 1413. Yedinci yüzyıl dükleri bu olaylar için en önemli kaynağımız, Lombard asıllı Diyakoz Pavlos tarafından tamamen göz ardı edildiği için sonraki asırda fazla bir bilgiye sahip değiliz.

sahip olmadığı için teşebbüsleri sonuçsuz kalmaktadır[1329]. Bizans donanması Lombardların yıllarca Akdeniz kıyılarında hiçbir kenti ele geçirmesine izin vermeyecektir.

Öte yandan iç kesimlerde donanma Bizanslara yardımcı olamamaktadır. Alboin ve halkı putperest değil, Ariusçu Hıristiyanlardır. Buna karşın Alboin, üç yıldır onu uğraştıran ve Pavia'da direnenleri topyekûn katletmekle tehdit etmektedir. Zira Pavia Milano'ya çok yakındır ve kenti Bizans kontrolünde bırakarak ilerlemesi mümkün değildir. Fakat kuşatmasının sonlarında meydana gelen bazı olayları Tanrı'dan gelen bir işaret sayarak Pavia'da direnen halkı katletmekten vazgeçmiştir. Bunun yerine kendisine bu kadar uzun süre direnen kentte bir keramet olduğuna kanaat getirerek, devletinin başkenti yapacaktır. Pavia, zamanla Lombardiya olarak anılacak bölgenin doğal merkezi olacaktır[1330].

Bu arada Panonya'da iktidarını sağlamlaştıran Avar kağanı Bayan, II. Jüstinus'tan haraç talep etmeye başlamıştır. Eski Roma zamanından beri Tuna ötesindeki kavimleri birbirlerine karşı kullanmak Konstantinopolis hükümetinin temel kuzey politikası olmuştur. Oysa şimdi yine Attila zamanındaki gibi Tuna sınırının ötesinde tek bir merkezi imparatorluk vardır[1331]. Bizans diplomasisi Tuna sınırında böl ve yönet politikalarına artık başvuramamaktadır. Bayan Han, bazı Gepidleri ve önemli bir kısmı ondan kaçarak Bizans Balkan eyaletlerini birbirine katan Slav çetelerini takip

---

1329 Frank işgali ardından 774'te kuzeyde Lombard Krallığı yıkılırken, güneydeki iki dükalık kendilerini prenslik haline getireceklerdir ve sonraki yüzyıllarda denizci karakteri öne çıkan Amalfi Dükalığı, Salerno ve Capua Prenslikleri ile birlikte, Sicilya'dan gelen Arap tehdidine karşı donanmalar kuracaklardır. Fakat çalışılan dönem içerisinde Lombardlar denizci bir ulus haline gelmemiştir

1330 Jaques, Cilt:3, s. 781.

1331 "Avarlar, 565'te bir asır önceki Hun imparatorluğunun enkazı ve toprakları üzerinde imparatorluklarını kurmuşlardır. Bu devlet, Hun devletinden çok daha uzun ömürlü olmuş, 835 yılına kadar 270 sene kadar devam eylemiştir. Fakat VII. asırdan sonra imparatorluk büyüklüğünü kaybetmiştir. 'Kagan' adını taşıyan Avrupa Avar imparatorlarının ilki Bayan Kağan'dır. Bayan Kağan'ın 5 oğlu vardı. 4'ü 601'de öldürüldükleri için, yerine 5.'si geçti. 616 ve 626'da Bizans'ı kuşatan Avar Hanı bu zattır". T. Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1**, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963, (Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1**),** s. 258. Öztuna'nın yazdığı zamandan beri, Avarlar hakkında arkeoloji ve Macar tarihçilerin çalışmaları Bayan Han'ın ismi meçhul iki oğlundan ilkinin babası ile birlikte 583'ten 602'ye kadar eş hükümdar ve ardından 610'a dek ikinci Avar kağanı; hayatta kalan ikincisi oğlunun ise 610 ile yaklaşık 626 arasında üçüncü Avar kağanı olduğunu göstermiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 185. Avar İmparatorluğu 626 yılından sonra Balkanları ve Slavlar üzerindeki hâkimiyetini hızla kaybetmiştir. Yedinci yüzyılın ikinci yarısında Bizans sınırlarından kuzeye geri çekilecektir, fakat Şarlman tarafından 791'de yenilip, 796'da Hıristiyan olmaya zorlandıktan sonra "40 yıl can çekiştikten sonra tarih sahnesinden" çekilmişlerdir. Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1, s. 259.

ederek cezalandırmaya hakkı olduğunu iddia etmektedir[1332]. Bizanslılar da özellikle bu Slavlar yüzünden çok sıkıntı çekmektedir ancak üstüne Bayan ordusu ile onları takip etmesine izin verilirse sınır hattının asla kurulamama ihtimali vardır. Göktürklerin ilerlemesi ile Göktürk ve Avar imparatorlukları arasındaki sınır Don Nehri'ni aşarak batıya kaymıştır fakat Vandallar ile göç etmeyip Karadeniz etrafında kalmış Alanların kralı Sarosios "onlarla [Avarlar ile] iyi münasebetler idamesine muvaffak" olmuştur[1333].

Jüstinyanus bu tür tehditler karşısında ödeme yapmayı seçmiş ve gücünü üzerine odaklayabileceği zamana kadar haraç ödemeyi tercih etmiş, aynı anda iki cephede savaşmaktan kaçınmıştır. Fakat çabuk sinirlenen, sabırsız II. Jüstinus her türlü haraç talebinin reddedilmesi gerektiğine, aksi biçimse hareket etmenin Bizans İmparatorluğu'nun şanını lekeleyeceğine inanmıştır. Bu yüzden yabancılara yapılan tüm haraç ödemelerini durdurmuş, hiçbir istisna tanımamıştır. Fakat imparatorluk, özellikle veba salgınları yüzünden, artık tüm düşmanları ile aynı anda savaşabilecek güçte değildir.

Sonuçta bu politika yüzünden yaşanan yenilgilerle II. Jüstinus kısa sürede yeniden haraçgüzâr hale gelmiştir. Hem Avar hanına hem de Sasani şahına, başlangıç tekliflerini kabul etmiş olsa ödeyeceğinden kat kat fazla haraç öder hale getirmiştir[1334].

1332 Simokatta, Tisza Nehri kıyılarında hâlâ üç Gepid yerleşimi olduğunu yazsa da bölgeyi şahsen tanımadığı malumdur. Modern tarihçiler "567'den sonra Gepidlerin yurtlarında" olup olmadığı konusunu tartışmaktadırlar. Martin Hurbanič, **The Avar Siege of Constantinople in 626: History and Legend**, New Approaches to Byzantine History and Culture, Springer International Publishing, Palgrave Macmillan, Cham, İsviçre, 2019, (Avar Siege), s. 129. Avarların toprakları, kısa sürede Hun İmparatorluğu ile mukayese edilebilir boyutlara ulaşmıştır: "Avarlar, Ren'e dayanmışlar ve Frank kralı I. Sigebert'i 566'da kesin şekilde mağlup etmişlerdir. Bayan Han'ın tahta geçtiği zaman, Dnyepr ile Don arasındaki Kuturgur ve Uturgurlar da Avar hâkimiyetinde idi; Don'un doğusunda yaşayan Kuturgur ve Uturgurlar ise, Avarları Büyük Türk Hakanlığından kovan Göktürklere tabi idi. Bu suretle Büyük Türk Hakanlığı tahında halef-selef olan Avarlar ile Göktürklerin büyük imparatorluklarını, Don Nehri ayırıyordu. Fakat 569'da Göktürk hâkimiyeti Don'un batısına atlamış ve Avar tebaası olan Uturgurlar, Göktürklere itaat etmişlerdir". Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1, s. 259. Öztuna, Sigebert'in galip olduğu savaşın tarihi konusunda yanılmaktıdr. Verdiği tüm bilgiler hâlâ geçerlidir. Grousset Sigebert'in kimliğini şöyle ifade etmektedir: "Clovis'in torunu Austrasia'nın Frank kralı Sigebert". Grousset, s. 185. Sigebert'i 570'lerde mağlup edecektir: "Batı tarafında 570 senesine doğru Franklara karşı mücadeleye tekrar başladı ve bu sefer Austrasia kralı Sigebert'i mağlup etti. Bayan bundan sonra tekrar Bizans İmparatorluğu'na karşı hücuma geçti, Singidum'u (Belgrad) aldı ve Anchialos (Burgaz civarındadır)'a kadar Mözya'yı yağma etti". Grousset, s. 186. Anchialos, Osmanlı döneminde Ahyolu olarak bilinmektir.

1333 Grousset, s. 184.

1334 "Avarlar Balkanları tehdit ediyordu, ancak Attila'ya verilen haraç kadar büyük miktarlar sayesinde onları durdurmak mümkün oluyordu. Doğuda Persler Roma mevzilerini azar azar da olsa başarıyla geriletmekteydi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

İmparatorluk hazinesi boşaldıkça Bizans donanmasının işler halde tutulması için şart olan mali kaynaklar yabancı ülkelere akmaya başlamıştır.

3.1.3. II. Tiberius Devri ve Kısa Ömürlü Fırat Donanması

Bu yenilgilere paralel olarak, II. Jüstinus'un kontrol edilemez öfke nöbetleri de Sasani ordularının Fırat havzasını aşmakta oldukları haberi üzerine başlamıştır[1335]. Kariyerinin imparator olmadan önceki evresi incelenince buna dair bir emare yoktur[1336]. Bizans İmparatorluğu'nun şansı, II. Jüstinus'un akıl hastalığının eski Roma'nın deliliği ile meşhur imparatorları gibi daimî olmamasıdır. Bir nevi cinnet gibi nöbetler halinde gelip gitmektedir. II. Jüstinus, aynı zamanda Jüstinyanus'un imparatoriçesi Theodora'nın yeğeni olan Sofia ile evlidir ve aklının yerinde olduğu bir zaman onun telkinleri ile imparatorluğun yükünü sırtından alması için ikinci bir imparator ataması ricasını kabul etmiştir[1337]. Saray muhafızlarının becerikli komutanı Tiberius zeki bir devlet adamı olarak da kendisini ispatlayacaktır[1338]. I. Jüstinyanus zamanında, II. Jüstinus imparator olmadan çok önce, Balkan ordularında subay olarak birlikte görev aldıkları sırada gençliklerinde dost olmuşlardır. Korippus'tan en azından 565-574 arasında saray muhafızları komutanı olduğu kesin olarak bilinmektedir, fakat Jüstinyanus'un sağlığında en erken 562'den beri bu görevde olması da mümkündür[1339]. Avarlar ile savaş patlak verince 569/570-571'de muhafızlar komutanı

1335 Kasım 573'te Dara I. Hüsrev'in eline geçmiştir ve bundan sonra II. Jüstinus'un davranış bozuklukları Konstantinopolis halkı tarafından da bilinir hale gelmiştir. İmparatorun akıl sağlığı giderek kötüye gitmiş, çevresindeki kişileri ısırdığı ve tekerlekli sandalye ile gezdirildiği haberi yayılmıştır.

1336 Martindale, PLRE 3A, ss. 754-755. 552 yılında önce konsül sonra kuropalates yapılarak imparatorun önem verdiği akrabaları arasında sivrilmeye başlamıştır. Papa Vigilius'u 553 yılı ilkbaharında Konstantinopolis'e ikna etmeye gönderilen heyette bulunmuş, Hun akıncıları Tuna ötesine refakat etmiştir. Özellikle Mayıs 562 ve Nisan 563'te başkentte Maviler ve Yeşiller Nika zamanından beri ilk kez büyük kargaşalıklar çıkarmaya başlayınca amcası Jüstinyanus adına önemli görevler üstlenerek kentte yeniden huzuru tesis etmiştir. Muhtemelen öne çıkması bu hizmetlerine bağlıdır. Martindale, PLRE 3A, ss. 754-755. Martindale, PLRE 3A, s. 756.

1337 II. Jüstinus, I. Jüstinyanus'un aksine Yunanca konuşarak büyümüştür. Bu da onu ana dili Yunanca olan ilk imparator yapmaktadır. İmparatorluğun Latin yerine Yunan karakterinin oturması Heraklius zamanında olacaktır. Sofia ise, nümizmatik tarihi açısından da önemlidir, zira ilk kez sikkeler üzerinde imparator imparatoriçesi ile birlikte tasvir edilmektedir.

1338 Jüstinyanus'tan önceki imparator olan I. Jüstinus da (515-518 arasında Martindale, PLRE 2, ss. 649-650), II. Tiberius gibi comes excubitores, yani ekskubitor alayı komutanı görevinden sonra imparator olmuştur. Yani Jüstinyanus'un ailesi bile bu yolla yönetime gelmiştir. Fakat I. Jüstinus bunu önceki hanedanı pratikte yıkarak yapmıştır.

1339 Martindale, PLRE 3B, s. 1324.

görevinin üzerine magister utriusque militiae yani ordular başkomutanı görevlerini şahsında toplayarak emsalsiz bir güce ve dolayısıyla imparatordan güvene mazhar olmuştur[1340]. Bu aşamadan sonra caesar olarak başka bir aday düşünmek pek mümkün değildir.

II. Tiberius Konstantinus (hük. 574 – 582), II. Jüstinus'un 578'deki ölümüne kadar devletin gerçek yöneticisi olmuştur[1341]. İmparatoriçe Sofia'nın ve senatonun desteği ile 574 yılında ortak imparator ilan edilmiştir[1342]. 582'de kendi vefatından kısa süre önce de kızı Konstantina ile evlendirerek damadı yaptığı başarılı Doğu orduları komutanı Mavrikius'u ortak imparator haline getirerek bir veraset krizi çıkmasını önleyecektir[1343].

Mavrikius, 577-582 yılları arasında doğu orduları komutanı (magister militum per orientem) olarak Sasani saldırılarını derinlemesine savunma yaparak önce göğüsleyecek[1344] ardından kayıpları geri alarak imparatorun favori generali olacaktır. Bu Sasani Savaşı sırasında her iki devlet de ordular kadar vebanın dönüşünden zarar görmüştür[1345]. Bu operasyon sırasında 580 yılı yazında, Fırat Nehri'nde 360'ların başında Jülianus'un Harran'dan sonra gelmiş olduğu yolu takip ederek Circesium'da benzer bir taktik güderek[1346], genişletilmiş ince donanma ile orduyu eşgüdümlü

1340 Martindale, PLRE 3B, s. 1324.

1341 II. Jüstinus, toplam 12 yıllık hükümdarlığının son 4 yılında II. Tiberius'la ortaktır ama kıdemlidir. Alında her görevi ona devretmiştir. Martindale, PLRE 3A, s. 756.

1342 7 Aralık 574. İlk olarak II. Jüstinus augustus yani kıdemli imparator sanını kendisine ayırarak onu yalnızca caesar yapmıştır. Martindale, PLRE 3A, s. 756; Martindale, PLRE 3B, ss. 1523-1326. Fakat akıl ve beden sağlığının hızla gitmesi üzerine ölümünden 9 gün önce II. Tiberius'a Augustus payesi vererek kendisinden sonra bir karışıklık çıkmasını önlemiştir. I Martindale, PLRE 3A, s. 757. II. Jüstinus bu bakımdan son nefesinde doğru bir iş yapmıştır.

1343 Mavrikius'u veliahdı yapması, kendisinin yönetime geliş şekline çok benzemektedir. Besin zehirlenmesi nedeniyle kısa bir hastalık dönemi geçirmiş, "5 Ağustos'ta caesar, 13 Ağustos'ta augustus yaparak ve kızı Konstantina ile evlendirerek, ölüm döşeğindeyken Mavrikius'u halefi ilan etmiştir". Martindale, PLRE 3B, s. 1326.

1344 Ekskubitor alayı gibi en seçkin birlikler dahi emrine verilmiştir. Önce Kapadokya'ya gitmiş, sonra Ermenistan ve Suriye bölgelerinden yeni askerler toplayarak bu aşamada deneyimsiz ama kalabalık ordular kurmuş, bunları 15000 barbar paralı asker kiralayarak Sasaniler ile yüzleşecek güçte gerçek bir orduya dönüştürmüştür. Martindale, PLRE 3B, s. 857. Başka bir deyişle, sayıca az bir grup profesyonel asker ile giderek doğu ordusunu yeniden yaratmıştır. Bu ordu ile zaferler kazanarak deneyim kazandırdığı askerler, muhtemelen Sasaniler ile samimi bir barış yapılıp Avar Devleti'ni yıkmak için onları Tuna ötesinde kışlamaya zorladığında isyan edip canını alacak olanlarla aynı askerlerdir.

1345 "Veba 577'de tekrar patlak verdi ve yaklaşık 200 yıl boyunca Akdeniz'de endemik olarak hüküm sürdü". Bergdolt, s. 36. Deniz ticareti ve donanmanın seferleri nedeniyle, bir kez daha Bizans bu veba salgınından Sasanilere göre daha kötü etkilenmişe benzemektedir.

1346 Dördüncü yüzyılda Habur Nehri üzerinde donanmanın işlediğini Ammianus Markellinus anlatmıştır. "580 yılında Mavrikius Circessium'u Sasani İmparatorluğu'nu işgal etmek için üssü olarak kullanmıştır". Nicholson, Cilt: 1, s. 346. Yukarıda Jülianus ile ilgili kısımda, Circesium'un

kullanmayı düşünmüştür. Bu durum, Fırat üzerinde ciddi bir ince donanma göreceğimiz son olaydır[1347]. Fakat Hıristiyan Gassani Arap kralı ve bağlı süvari birliklerinin komutanı Munzir'i[1348] çölü nehirden aşarak Mezopotamya'nın kalbine saldırı planlarını Sasani güçleri ile paylaşmak ile suçlamıştır. Zira nehir üzerindeki "bir ana köprü yıkılmış, daha ileriye ilerlemeleri engellenmiştir" ve bu yüzden kavga etmişler, Mavrikius ise kendi nehir donanmasını ateşe vermiştir[1349] Yine de en seçkin Bizans güçlerini alarak şimdi Sasani saldırısına uğrayan Edessa (Şanlıurfa) ve Kallinikum'u (Rakka, Suriye) savunmuş, başlangıçta bir terslik yaşadıktan sonra Pers ordusunu bozguna uğratarak antlaşma yapmak zorunda bırakmıştır[1350]. Gassani Munzir'i Konstantinopolis'e döndüğünde imparatora şikâyet etmiştir ve Gassaniler bu dönemden başlayarak gözden düşeceklerdir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Mavrikius Fırat nehir donanmasını iyi kullanmayı becerememiştir. Yine de Strategikon'da yazılanlara bakılırsa Tuna'da ince donanmanın gerçek potansiyeline ulaşmasının onun hükümdarlığı zamanında olduğu görülmektedir Strategikon yazarının[1351], Tuna'da donanmanın etkin kullanımı hakkında bazı iyi fikirleri vardır: Strategikon yazarı, Slavlar ile savaşırken "dromonlar stratejik noktalara demirlenmelidir" ve süvariler ile eşgüdümlü kullanılmalıdır şeklinde buyurmaktadır[1352]. Strategikon yazarı 590'larda Tuna ötesinde Slav topraklarında yapılan operasyonların gerçekleştiği bataklık, orman ve nehir kolları ile bölünmüş araziyi iyi bilmekte, detaylı açıklamaktadır[1353]. Ayrıca dördüncü ve beşinci yüzyıl Got savaşlarını da bilmekte, eski Gotlar gibi, Slavların da kanolarını ve araziyi Bizans ordularına karşı nasıl kullandığını deneyimlerinden bilmektedir[1354].

Küçük akıntılarla bölünmüş arazi şartları, özellikle Slav gruplarının savaşma biçimi için son derece elverişli bir ortam yaratmaktadır. Düzenli birlikler halinde organize olmuş Bizans askerleri, donanma desteğine sahip olmadıkları zaman

---

Habur Nehri ve Fırat Nehri'nin birbirlerine bağlandığı noktadaki yarımadada kurulmuş kilit Roma kalesi olduğunu görmüştük.

1347 Martindale, PLRE 3B, s. 858.

1348 Orijinal kaynaklarda Alamundarus (Φλάβιος Αλαμούνδαρος), İngilizce çalışmalarda al-Mundhir.

1349 "… daha sonra tedarik gemilerini yaktı ve geri çekildi …" Martindale, PLRE 3B, s. 859.

1350 Martindale, PLRE 3B, s. 859.

1351 Yazarın bizzat imparatorun kendisi olması oldukça mümkündür ancak modern tarihyazımı bu konuda kesin hüküm verecek bilgiye sahip olmadığımız sonucuna varmıştır.

1352 Dennis, Strategikon, s. 163.

1353 Whitby, Maurice, s. 179.

1354 Whitby, Maurice, ss. 179 - 180.

kendilerinden hem teçhizat hem de taktik bakımdan daha yetersiz olan çetelerin pusuları ve gayri nizami harp taktikleri sebebiyle ağır kayıplar vermektedir. "Bu sorunlar, köprü kurma ve sallar inşa etme malzemelerini de içeren dikkatli hazırlıklarla aşılabilir; ideal olarak istilalar, yüksek hızda hareket eden birden fazla baskın grubundan oluşmalı ve ordunun ayrı birimlerinin birbirleriyle ve nehir geçişlerini, malzemeleri karşıya geçirmeyi ve ganimeti Roma topraklarına geri götürmeyi desteklemek için mevcut olan donanmayla iş birliği yapabilmesi için iyi bir organizasyon şarttır[1355]". Aksi takdirde Bizans güçleri ister kendi topraklarında ister düşman topraklarında cezalandırma seferinde olsunlar, Slavlar arazinin kendilerine sunduğu avantajlar sayesinde başarılı olmaktadırlar.

Mavrikius imparator olmadan önce, Fırat Nehri'ndeki Bizans donanma varlığını tasfiye etmiştir fakat büyük resme baktığımızda, Balkanlar ve İtalya cepheleri feci bir durumda iken Mavrikius'un Sasani cephesindeki parlak başarıları, sonraki imparator olmasını garantilemiştir. II. Tiberius'un hastalığına ilişkin haberler, 582 yılında doğu cephesindeki savaşı bitirerek muzaffer bir biçimde başkente dönüşünü hızlandırmasını teşvik etmiştir. Mavrikius comes excubitores, yani ekskubitor alayı komutanı görevinden sonra imparator olan üçüncü ve son asker imparatordur[1356].

3.1.4. Mavrikius Devri: Tuna Donanmasının Teşkilatlandırılması

Altıncı yüzyılın en önemli olayı vebanın I. Jüstinyanus'un tasarılarını sonuçsuz bırakmasıdır. Anastasius'un bıraktığı mali rezerv I. Jüstinyanus'ın hükümdarlığının sonlarında artık tamamen erimiştir. Artık imparatorluğun askeri mevcudiyetini gerektiği kadar artıracak insan gücü de yoktur. İmparatorluğun sınırları aşırı

[1355] "Nehir geçişlerini, feribot malzemelerini desteklemek ve ganimeti Roma topraklarına geri götürmek için katılımdaydı. Pusulara karşı özel önlemler alınmalı ve gerekirse, ilerleyen baskın gruplarının geri dönüşünü korumak için Tuna yakınlarında büyük bir birlik bırakılmalıdır; Yaz aylarında özellikle zorlu arazilerden kaçınılması tavsiye edildi. Kış seferleri bu sorunların çözümlerinden biriydi, çünkü pusular için daha az alan olacaktı ve Romalıların zor Slavları, Romalıların disiplin ve teçhizat avantajına sahip olacağı düz bir kavgaya zorlamaları daha kolay olacaktı". Whitby, Maurice, s. 180.

[1356] I. Leo tarafından 460 civarında 300 İsaurialı seçilmiş askerle kurulan bu saray muhafızları birliği, özellikle Konstantinopolis'te isyancılara karşı etkili olduklarını kanıtlamışlardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 574. Ancak Heraklius devrinde düzenli ordu ile birlikte Sasani topraklarına taşınmışlardır. Fakat II. Konstans'ın Martina ve destekçilerine karşı tahta çıkmasını sağlayan ekskubitor kontu Valentinus'tan sonra yedinci yüzyılın kalanında kaynaklardan kaybolmuşlardır. Sekizinci yüzyıl sonu ve dokuzuncu yüzyıl başında tekrar kaynaklara yansıyana kadar, tagmata birliklerine katıldıklarını düşünmek için sebep vardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1449.

genişlemiş, buna mukabil ordu ve donanma kapasitesi çok az artırılabilmiştir. Tüm sınırlarda kısa süreliğine kırılgan bir denge devam etmiş ancak tüm düşmanların bu zayıflığı fark etmesi çok sürmemiştir. II. Jüstinus'un tüm haraç taleplerini reddetmesi ile bu problemler yabancı devletlerce malum olmuştur. Bundan sonra imparatorluk güçleri aynı anda pek çok cephede savaşmak zorunda kalacaktır. II. Jüstinus'un hükümdarlığından itibaren yarım asır boyunca Sasaniler ile Bizanslılar, Mavrikius'un Behrâm-ı Çûbîn'e karşı II. Hüsrev'e yardım etmesi ile başlayan yaklaşık 10 yıl süren barış hariç, neredeyse sürekli savaşacaklar, birbirlerini güçten düşüreceklerdir. Geç Antikçağ Dünyası, devrin bu iki süper gücünün kısır mücadelesi sonucunda yıkılacaktır.

Bu büyük siyasi dönüşüm, tarihyazımını da kökten değiştirecektir. Evvelce Agathias'ın Tarihler eserinin 552 – 559 yılları arası olaylarını aktardığı açıklanmıştır. Bizans tarihyazımı zincirinin sonraki halkası, bugün yalnızca fragmanlar haline elimizde olan Muhafız Menandros'un (Menandros Protektor olarak bilinir) tarihidir[1357]. Menandros, hukuk eğitimi görmüş, ama bu hayat onu çekmediği ve mesleğini icra edecek ortam bulamadığı için gençliğini eğlencelerle geçirmiştir[1358]. Mavrikius'un tahta çıkması ile devlet yeniden tarihçiler için hamilik rolünü üstlenince tarih yazmaya başlamış ve kronolojik anlatıyı Agathias'ın bıraktığı 559 yılından en azından 582 yılına kadar getirmiştir. Özellikle gelen yabancı elçiler ve başkentten ayrılan Bizans diplomatik heyetleri hakkında başka yerde bulunmayan bilgiler veren önemli bir kaynaktır. "Sirmium'un Avarların eline geçişini Mavrikius'un imparator olmasından kısa süre öncesi olarak tasvir etmektedir"[1359]. Bu hususta hamisinin şanını

1357 Martindale, PLRE 3B, s. 873.

1358 Doğum yeri olan Konstantinopolis'te hipodromda, tiyatroda ve jimnazyumda (hamam, spor merkezi ve kütüphane işlevlerini birleştiren polisin önemli kamu yapısı) gençliğini geçirmiştir. Martindale, PLRE 3B, s. 873. Hıristiyan olarak kimliği öne çıktıkça avare gençliğini telef ettiğinden yakınmıştır. Ancak çağın diğer tarihçilerinin aksine "çıkarımları dini coşku ile çarpıtılmış değildir" ve diplomatik görevde bulunduğu için meseleleri doğru analiz edebilmektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 1003. İmparator Mavrikius zamanına kadar iyi hukuk eğitimine rağmen pek bir tecrübe kazanmamış fakat imparatorun desteği ile protector yapılmıştır. "Altıncı yüzyıl sonlarına gelindiğinde, protectores askerden ziyade imparatorluk ajanları ve saray mensuplarıdır ve Menandros yoğun ve güvenilir bir biçimde alıntılar aldığı imparatorluk arşivlerine erişimden istifade etmiştir". Nicholson, Cilt: 1, s. 1002. Protectores, Üçüncü Yüzyıl Krizi'nde imparatorluk muhafızları olarak kurulmuştur. Tarihçi Ammianus Markellinus da bu unvanı taşımıştır. 400 yılından sonra giderek askeri kökenlerinden saray görevlilerine evrilmişlerdir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1244.

1359 Martindale, PLRE 3B, s. 873. Dokuzuncu yüzyıl başında yazan Teofanes de bunu teyit etmektedir. Aydın, Theophanes, s. 149.

korumaya çalışıyor olabilir, lakin Mavrikius'un her halükârda bu kadar erken dönemde yapabileceği bir şey olmadığı belirtilerek hakkı teslim edilmelidir.

Menandros'un bıraktığı 582 yılından devam etmek Mavrikius devrinin tarihçisi olarak bilinen Theofilaktus Simokatta'ya düşmüştür. Mavrikius'un diğer birincil kaynaklarda hakkettiği kadar öne çıkarılmadığı açıkça gözükmektedir fakat Simokatta bu eksikliği gidermektedir. Mavrikius'un tahta çıkışından Fokas tarafından devrilmesine kadar olan gelişmeler bazı Süryani tarihçi ve kronik yazarlarından da izlenebilmektedir[1360]. Mavrikius, Anastasius'un aksine, takip eden dönemde Heraklius Hanedanı tarafından yüceltildiği için başarıları unutturulmayacaktır. Simokatta, pek çok açıdan Herodotos'tan beri sürmekte olan antik tarihyazımı geleneğinin son temsilcisidir. Simokatta'dan sonra Bizans tarihyazımında da, siyasi tarihinde de, sosyoekonomik hayatında da Bizans Karanlık Çağı olarak adlandırılan bir dönem başlamak üzeredir. Yedinci yüzyılda Bizans siyasi tarihi Sasani ve Arap işgalleri ile bir dizi ağır kriz atlatacaktır. Devlet dil, kültür, din, idari yapı, vergilendirme ve konumuz açısından hayati olan askeri organizasyon bakımından tam bir yeniden düzenleme sürecine girecektir. Ne yazık ki, bu kaos dönemine kadar kesintisiz gelmiş tarihyazımı geleneği de aksamaktadır. Tarihçilerin kesintisiz zeyil silsilesi 630'lardan itibaren kopmaktadır. Nikeforos ve Teofanes tarafından bir buçuk ila iki asır sonra, bugün kayıp olan çağdaş doküman ve birincil kaynaklarla yeniden örülünceye kadar, tarih eserlerinin günümüze ulaşmadığı bir dönem başlamaktadır. Yazıldığı dönem ile çağdaş anonim bazı yedinci yüzyıl hükümdar ve piskopos listeleri gibi bazı sınırlı kaynaklar, fragmanlar halinde günümüze kalmıştır. Fakat hem yazılanların miktarı azaldığı hem de çoğu günümüze ulaşamadığından; yedinci ve sekizinci yüzyıllar için büyük ölçüde sekizinci yüzyılın ikinci yarısından kalan Nikeforos'un Kısa Kroniği ve dokuzuncu yüzyılın ilk on yılı boyunca yazan Teofanes eserine güvenmek zorunda kalmaktayız. Bizanslı tarihçilerin eksik bıraktığı noktaları Bizans Karanlık Çağı ile çağdaş Müslüman tarihçilerin doldurduğu da söylenemez. Zira Arapça'nın Emevi Halifeliği'nin iç idari kayıtlarında kullanımı dahi, Abdülmelik devrinden (hük. 685 – 705) itibaren başlamaktadır. Bu dönemden neseb ilmi denilen aile şecereleri

[1360] Mavrikius'un tahta çıkışı hem Tel Mahreli Dionysius'un 842'de tamamlanan ve 582 – 717 yılları arasını kapsayan Tarih eserinde (Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 389 - 393) hem de kısa kısa maddeler halinde özetlendiği Zuqnin Kroniği'nde belirtilmektedir. (Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 347)

günümüzde ulaşmıştır, ilk gerçek Müslüman tarihleri ise ancak Abbasi döneminde telif edilecektir. Fethedilmiş topraklarda Bizans ve Sasani idaresinin tutmuş olduğu usul ile kayıtlar aynı dilde, çoğu kez aynı memurlar tarafından tutulmaya devam edilmektedir. Dolayısıyla yedinci yüzyıl Bizans siyasi ve askeri tarihinin çözümsüz kalmış problematiklerini çözmek için öncelikle Süryani, ikincil olarak da Ermeni ve Gürcü kayıtlarından yararlanmak gereklidir. Ne yazık ki bu milletler, karasal bölgelerde yaşamaktadırlar ve Bizans donanmasının Akdeniz'de ilk İslam donanmaları ile mücadeleleri ile fazla ilgilenmemektedirler.

Bizans İmparatorluğu için durum 574 yılında her cephede kötüleşmektedir. Spania eyaleti Leovigild 568'de Vizigot Kralı olduğundan beri daralmaktadır[1361], Güney İtalya'ya sızan Lombardlar 571'den itibaren bağımsız dukalıklar kurmaktadırlar. Kuzey Afrika'da bu zamana kadar emin olan Tripolitana eyaleti bile artık Berberi akınlarına maruz kalmaktadır. Doğuda Fırat boyunca Anastasius zamanında teşkilatlandırılmış derinlemesine savunma sistemi artık sürekli ilgi istemektedir. Fakat Mavrikius kariyerini doğu cephesinde geçirdiği için Sasaniler ile baş etmeyi çok iyi bilmektedir.

Batı meselelerini ise yeni bir örgütlenme olan Eksarkhos sistemini kurarak özerk ve yetkin birer görevliye delege ederek çözüme kavuşturmuştur. Kuzey Afrika'da Kartaca merkezli ve İtalya'da Ravenna merkezli birer Eksarkhos atamıştır. Eksarkhoslar, 584'te Ravenna'da, 591'de Kartaca'da ilk kez kayıtlara geçmişlerdir[1362]. İspanya'da neden bir Eksarkhos atanmamış olduğu açık değildir, ancak muhtemelen Mavrikius zamanında bile bu uzak bölgeden kendi başının çaresine bakması beklenmektedir. Bu görevliler, Konstantinopolis'ten bağımsız bir orduya ve donanmaya sahiptirler, her iki bölgede süregiden sürekli olağanüstü hâl şartları ile başkente danışmadan kendi imkân ve gelirleri başa çıkmakla sorumludurlar. Eksarkhos unvanına sahip görevliler hem Magister Militum'un askeri yetkisine hem de Praefectus Praetorio'nun sivil yetkisine sahiptir[1363]. Diokletianus zamanında sivil ve askeri görevlerin aynı makamda toplanması kesin bir şekilde ayrılmıştır, zira bu örgütlenme o zaman ardı arkası gelmeyen bir taht kavgası dalgası doğurmuştur. Oysa Mavrikius döneminde artık imparatorluk pek çok cephede bitmeyen savaşlarla

[1361] Frassetto, s. 240.
[1362] Nicholson, Cilt: 1, s. 573.
[1363] Nicholson, Cilt: 1, s. 573.

uğraşmak zorundadır. Konstantinopolis'in başkent, imparatorun hükümdar olarak konumu kanıksanmıştır. Dolayısıyla bu yeni düzenleme imparatora, Avar İmparatorluğu'na odaklanma fırsatı verecektir. Fakat Mavrikius devri pek çok bakımdan bir dönüm noktasıdır. Mavrikius'tan sonra Bizans imparatoru ve veliahtlarından, onun zamanında başlayan modeli takip ederek ordularının başında seferlere katılmaları beklenecektir.

I. Theodosius'un ölümünden beri imparatorlar saraylarında yaşamakta, askeri konuları komutanlarına delege etmektedirler. Jüstinyanus bile uzun hükümdarlığı boyunca yalnızca iki kez başkenti tehdit eden Slav gruplarına karşı, temsili bir kapasitede komutayı ele almıştır. Oysa Mavrikius'tan itibaren sonraki tüm imparatorlardan başkomutan olarak ordulara komuta etmeleri beklenecektir. Mavrikius her şeyden önce bir komutandır ve komutan olarak yetenekleri sayesinde imparator olmuştur. Sasaniler ile tüm sorunları çözecek, Avar İmparatorluğu'nu ise neredeyse yıkmak üzere iken tahtını kaybedecektir. Öncüllerinin tam aksine, askeri ve diplomatik konularda fevkalade başarılıdır, fakat iç işlerinde ve mali konularda önemli sorunlar yaşayacaktır. Sürekli harcamaları kısmak zorundadır. Önceki imparatorlara göre çok tutumlu olmakla birlikte cüzi harcamaları çok tepki çekmektedir. Bunda Nika İsyanı'ndan beri geçen yarım asırda başkentte ve başlıca şehirlerde yeniden eski huylarını takınan Maviler ve Yeşiller gruplarının yarattığı kargaşanın etkisi büyüktür. II. Jüstinus ve II. Tiberius devirlerinde sürekli kısır savunma savaşları ve ağır haraçlar yüzünden Mavrikius boş bir hazine ve çetin bir askeri durum devralmıştır. Mavrikius, 580'lerde Batı Akdeniz meselelerini Kartaca ve Ravenna'daki görevlilerine delege etmiş, 591'de de Doğu meselelerini çözmüştür. Hükümdarlığının ilk on yılında çevre bölgelerde sorunları çözdüğü ve delege ettiği için, ikinci on yılında tamamen Slav ve Avar sorununu çözmek üzere kararlılıkla bir askeri çözüm yolu bulmaya çalışacaktır[1364]. Başarılı olmak üzere iken yedinci yüzyıl başında tahtından olması

[1364] Slavlar; Balkanlarda beşinci yüzyılda diğer göç eden kavimlerle birlikte boy göstermeye başlamış, Jüstinyanus zamanında yarattıkları huzursuzluk Bizans ordularının bölgeye gönderilmesini gerektirecek seviyeye gelmiştir.
Fakat altıncı yüzyılın ikinci yarısında Avar kağanı Bayan tarafından belli bir örgütlenmeye tabi tutulana kadar Slavlar askeri açıdan ciddi bir tehdit olamamışlardır.
Bayan Kağan ardından tahta geçen adını bilemediğimiz kağanın emri ile özellikle 610'lar ve 620'lerde Balkanlarda pek çok yere kalabalık gruplar halinde yerleştirilinceye kadar Slav yerleşimleri kalıcı olamamıştır. Kesif Slav yerleşimi olan bölgenin etnik yapısı değişmiştir. Özgün bir halk olarak kaynaklara yansıyan, Leo ve Jüstinyanus Hanedanı ordularına topluca celp edilen Trakyalılar, Slavlar arasında asimile olarak yedinci yüzyılda kaynaklardan kaybolmaktadır. Slav

nedeniyle, hem Balkan cephesi hem de doğu cephesinde elde ettiği tüm kazanımlar yitirilecektir.

Konstantinopolis'te imparator için en önemli tehdit Bayan Han'dır. Attila tarafından Balkan operasyonlarının başında 441 yılında almış olan Sirmium (günümüzde Sremska Mitrovica) bu defa Bayan Han tarafından tehdit edilmektedir. 574 yılında II. Jüstinus, artan yıllık haracı kabul ettikten sonra Bayan Han geri çekilmiştir[1365]. Fakat II. Tiberius 580 yılında yeniden aynı tehditle uğraşmak zorunda kalacaktır. 580 yılında Avar kuşatması altına giren kent başarılı bir biçimde iki yıl direnmiştir. Bizans nehir donanması kenti ikmal etmekte, Avar güçleri onlara her seferinde engel olamamaktadır. Sonunda Avarlar 582 yılında kentin nehirle bağlantısını kesmeyi başarınca garnizon teslim olmak zorunda kalır[1366]. 626 yılında Avarlar Konstantinopolis'i kuşattıklarında kaynaklara daha detaylı olarak yansıyan, tek parça ahşaptan oyulmuş ufak teknelerin; Avar saflarında ilk kez Tuna ve Sava'nın sularında kullanıldığı anlaşılmaktadır[1367]. Buna karşılık, bu kayıklar Bizans savaş gemileri karşısında kolay lokmadır[1368]. Balkan eyaletlerinde her bölgeye donanma sayesinde hızla müdahale edilebilmektedir. Kıyıya kadar donanmanın taşıdığı seyyar birlikler, Karadeniz'den sonra nehir donanması ile Tuna sınırlarına ulaştırılmakta, Adriyatik'ten Niş'e, Ege'den Karasu (Struma veya Strymon) Nehri boyunca vadileri geçerek bugünkü Bulgaristan içlerine hızla intikal edebilmektedir[1369]. Fakat

göçleri ile dağlara çekilen ama Romalı kökenlerini unutmayan Daçyalılar, 11. yüzyıla kadar kaynaklardan kaybolmaktadır. Haçlı Seferleri devrinde tarih sahnesine çıkan Ulahlar ile Erken Bizans devrinde kaybolan Daçyalıların tam ne şekilde ilişkili olduğu tartışılmaya devam edilmektedir. Rosser, Dictionary, ss. 413 – 414.

Balkanlarda 680'lerde birden Avarlardan sonra kalan güç boşluğunu doldurarak bağımsız devletlerine sahip olacak Tuna Bulgarları ile Slavlar arasında da karşılıklı asimilasyon ve etkileşim başlayacaktır.

Balkanlarda Slav göçleri, arkeoloji ve Hıristiyanlıktan putperestliğe dönüşün izleri vasıtasıyla takip edilmeye çalışılmaktadır.

1365 Aslında Avarlar 565 yılında, sonraki imparatorlara da yapacakları gibi yeni tahta çıkan Bizans imparatorunun "kararlılığını test etmek" için teşebbüste bulunmuşlardır. II. Jüstinus'un ilk yıllarında geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Fakat 582 yılında Mavrikius'un elindeki fazla seçenek yoktur. Michael Whitby, **The Emperor Maurice and his historian Theophylact Simocatta on Persian and Balkan warfare**, Oxford University Press, New York, 2002, (Maurice), s. 140.

1366 Grousset, s. 186; Jaques Cilt:3, s. 948.

1367 Jaques Cilt:3, s. 1012. Bu teknelere Teofanes gibi kaynaklarda monoksila yani yekpare ahşap denilmekledir. 626 kuşatmasında bu konu detaylandırılacaktır. Hurbanič, Avar Siege, ss. 133 – 134.

1368 Strategikon, s. 201; Nicholson, Cilt: 1, s. 199.

1369 Whitby, Maurice, s. 62.

imparatorluğun sıklıkla kriz yaşadığı yedinci yüzyılda, Mavrikius dönemindeki ordu donanma iş birliğini sürdürmek daha zor olacaktır[1370].

Teofanes'in kısa süre önce Sirmium'u aldıklarını aktardığı Avarlar, yeni tahta çıkan Mavrikius'un cülusunun ve Konstantinopolis'in kuruluşunun kutlandığı 582 yılının mayıs ayında bir elçilik heyeti göndermişlerdir. Ancak Mavrikius'un gönderdiği fil ve altın yataktan etkilenmeyip geri gönderen kağan, 80000 altın yıllık haracın 20000 altın daha artırılması talebini yinelemiştir[1371]. Mavrikius'un bunu reddetmesi üzerine Belgrat, Ahyolu (Anchialos) yıkılmış, Anastasius'un Uzun Suru tehdit altına girmiştir, bu yüzden Mavrikius istenen 100000 altın yıllık haracı kabul etmek için heyet göndermiş ve bir süreliğine barış sağlanmıştır.[1372]

Her ne kadar tarihçi Simokatta, Petrus'un Tuna ötesine varan 594 seferinde ters giden hususları abartsa da komutanın Aşağı Tuna'nın yeniden denetim altına alınmasında başarılı olduğu ve ertesi senenin operasyonunu mümkün kıldığı anlaşılmaktadır[1373]. 595 yılında Priskus Bizans operasyonlarını Tuna boyunca batıya kaydırarak Avar güçlerinin Roma topraklarına giriş çıkış kabiliyetini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Özellikle bu 594 ve 595 operasyonlarından sonra inisiyatif artık tamamen Bizans güçlerine geçmiştir. Avarlar 580'lerin ortasındaki gibi kendilerine güveni olmadığı artık başarılı oldukları kuşatmalarda surları yıkıp eşrafı sürmelerinden de anlaşılmaktadır[1374]. Eskiden Bizans güçlerine doğrudan saldırmaktan çekinmemişlerdir ve şehirleri rahatça teslim olmaya zorlayabileceklerine güvenleri tamdır[1375]. Oysa şimdi Bizans ileri karakolları kendi ülkelerini tehdit etmektedir.

1370 "Bu alanların ötesinde donanma, Tuna ve kolları ile Adriyatik kıyı şeridi boyunca temasları sürdürdü ve başlıca trans-Balkan rotaları, merkezi şehirleri olan Naissus, Serdica ve Justiniana Prima'nın genellikle idari ufuklar içinde kalmasını sağladı. Bununla birlikte, Tuna ve Trakya ovaları arasında, Stara Planina, özellikle merkezi geçitler arasındaki iletişim kesintiye uğradıysa ve batı ve kuzeybatı Balkanlar'da Dalmaçya Dağları'nın bariyeri geniş bir gölgeli alan oluşturduysa, bu görüşü engelleme eğilimindeydi. Aşırı kriz dönemlerinde, 680'lerde olduğu gibi, Selanik bile Konstantinopolis'ten karadan kesilebilir ve bu nedenle imparatorluğun dikkatinden kaçma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi". Whitby ve Whitby, s. 62.

1371 Aydın, Theophanes, s. 149.

1372 "Kağan, Singidunum (Belgrat) şehrini yakıp yıktı ve İllyricum'a [İllirya] bağlı birçok şehri ele geçirdi. Anchialos'u (Ahyolu, 'bugünkü Pomorie') da zaptetti ve sonunda Uzun Sur'u yıkmakla tehdit etti. Bunun üzerine İmparator, Komentiolos ile patricius unvanlı Elpidius'u elçi olarak Kağan'a gönderdi. Barbar [Avar Kağanı], barışı anlaşma şartlarına uygun olarak muhafaza edeceğine dair yemin etti". Aydın, Theophanes, ss. 149 – 150. Kometiolus, 698'den Mavrikius'un tahttan indirildiği 602 yılına kadar imparator adına Balkan savaşlarını yürüten sahadaki komutandır. Martindale, PLRE 3A, ss. 321 – 325.

1373 Whitby, Maurice, s. 161-162.

1374 Whitby, Maurice, s. 161.

1375 Whitby, Maurice, s. 161.

"Singidunum Romalı filosunun hızlı varışı ile kurtulmuştur, donanma gücü Romalıların Avarlar üzerinde sahip oldukları büyük avantajdır ve Orta Tuna boyunca Roma mülklerinin güvenliği buna dayanmaktadır[1376]".

Bizans nehir donanmasının Sava'yı tamamen, Tuna Nehri'ni ise neredeyse tamamen kontrol altına almayı başarması, Mavrikius'un ince donanmanın geliştirilmesi için kaynak ayırması sayesinde olmuştur. Böylece Tuna Bizans donanması Erken Bizans dönemindeki en güçlü seviyesine ulaşmıştır. Bir daha Dorostolon'da yıkılmakta olan Bulgar Devleti'nin toprakları için Rus çarı Svyatioslav ile Bizans imparatoru İoannes Çimiskes'in savaşacağı 970'lere kadar Tuna Nehri bu ölçekte bir donanma aktivitesine sahne olmayacaktır[1377]. Bizanslılar iç kesimleri kaybedecek ancak bazı müstahkem mevziler uzun süre kendi imkânları ile direnecektir. Veliko Tırnovo'da altıncı yüzyıl sonu veya yedinci yüzyıl başına tarihlenen bir kilise buna delalet etmektedir[1378].

Mavrikius'un ardından Balkan iç kesimleri yeniden kaybedilecek, 580'lerde olduğu gibi kentler gerileyecektir. Bizans donanmasının Dalmaçya'daki ana limanı olan Salona kenti pek çok Avar ve Slav baskınından sonra nihai 636 - 638 saldırıları sonunda tamamen yıkılacaktır ve Heraklius'tan sonraki dönemde sikke buluntularının kesilmesinin de şahitlik ettiği üzere kısa sürede tamamen terk edilecektir[1379]. Piskoposluk merkezi ve nüfusun bakiyeleri Diokletianus'un emeklilik sarayı etrafında gelişen yakındaki Split (Ortaçağ'da Spalato) kentine taşınacaktır[1380]. Bizans Adriyatik donanması ise bir süre sonra Zara'da (Jadera / Zadar)[1381] yeniden bir üssün teşekkül etmesi ile daha kuzeye kayacaktır ama Salona yıkılırken nereye çekildiği belli değildir[1382]. Bu limanın önemi yedinci yüzyılın ilk yıllarında artacaktır. 615'te Selanik

---

1376 Whitby, Maurice, s. 161.

1377 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 653.

1378 Whitby, Maurice, s. 187.

1379 Bu sırada Bizans ordusu Balkan topraklarını neredeyse kendi haline bırakmıştır ve Müslüman fetihlerinin önünü almaya odaklanmıştır. Kudüs'ün teslim olduğu 638 yılı ayrıca Müslüman ordularının veba salgını ile de ilk karşılaşması olacaktır. Little, s. 28.

1380 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1411 – 1412.

1381 Lombardlar sekizinci yüzyılda Ravenna ve Aquileia'yı ele geçirdikten sonra bölgenin en büyük kenti olarak Zara'nın önemi daha da artacaktır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, ss. 2220 - 2221.

1382 Ravenna'ya çekilmiş olması muhtemeldir ancak yedinci yüzyılda Bizans Adriyatik üslerini tam olarak belirlemek mümkün olmamaktadır.

de bir kuşatma atlattığı sırada, yağma ve yıkımdan kurtulamayan bugünkü Epidauros'un halkı tarafından Ragusa (Dubrovnik) kenti kurulacaktır[1383].

Yedinci yüzyılın ilk yarısında Stara Planina ötesinde Bizans otoritesi çok azalmış olsa da hâlâ mevcuttur ve buradaki kentler Konstantinopolis ile iletişim halindedirler. "Heraklius devrinin ortasında Belgrat'ta (Singidunum) bir Roma kumandanına atıf, Roma donanmasının Tuna boyunca, kesik kesik de olsa gayrimuntazam teması sürdürdüğünü gösterebilir[1384]". Bu iletişim nehir ve deniz yolları ile eklemlenebilen konumlarda zaman kolaylaşmaktadır. "Kış seferleri bu sorunların çözümlerinden biriydi, çünkü pusular için daha az alan olacaktı ve Romalıların yakalanması zor Slavları, disiplin ve teçhizat avantajına Romalıların sahip olacağı doğrudan bir çatışmaya zorlamaları daha kolay olacaktı[1385]".

Avar kağanı Tuna serhaddinde yoğunlaşan Bizans ordu ve donanma varlığının ona manevra yapacak saha bırakmaması sebebiyle operasyonlarını Dalmaçya bölgesine yöneltmek zorunda kalmıştır. Kağan Priskus'a doğrudan saldıramaya cüret edememekte, Priskus ise I. Jüstinyanus zamanında bile Bizans güçlerinin Slav çetelere karşı tedbiri elden bırakmadan ilerleyemediği Dalmaçya'ya güçlerinin bir kısmını alarak ilerlerken, bir kısmını Tuna sınırını gözetmek için geride bırakmak zorunda kalmaktadır[1386]. Ancak Avarlar Dalmaçya bölgesinde de çok başarılı olamadıkları için 597 yılına kadar Bizans güçlerini rahat bırakarak batıya, kendi aralarında çekişen Frank krallıkları üzerine seferler yapmışlardır[1387]. Bizans nehir filolarının güçlendirilmesi, Avar güçlerini daha kolay avlar peşinde koşmaya zorlamıştır. 595 yılında Slavlar üzerine saldırmakta olan Bavarlar ve ardından haraç ödemeyi kabul eden Frank kraliçesi Brunhilda Avarlar tarafından yenilmiştir[1388]. Öte yandan yedinci yüzyılın ilk yıllarından itibaren Avarlar Bizans karşısında kalıcı başarılar için belli bir deniz gücüne ihtiyaç duyulduğunu görerek bu konuda bazı girişimler yapmışlardır. Lombard tersane işçileri 601'de Trakya'da bir adayı kuşatan müttefikleri Avar

1383 Stratos, Cilt: 1, s. 119.
1384 Whitby, Maurice, s. 187.
1385 Whitby, Maurice, s. 180.
1386 Whitby, Maurice, s. 161.
1387 Whitby, Maurice, ss. 161 - 162.
1388 Whitby, Maurice, s. 127. Bu gelişmeler Lombard asıllı tarihçi Diyakoz Pavlus'un tarihinin dördüncü kitabının 10. ve 11. bablarında açıklanmaktadır. Bizans tarihçileri ise bu olaylarla ilgilenmemektedir.

kağanına yardım için gönderilmiştir[1389]. Aynı şekilde "milli bir birliği veya siyasi organizasyonu olmayan", başlangıçta savaşçı bir halk olmadıkları için Avar atlılarına hiç direnememiş ve onlar tarafından celp edilip cephelere sürülmüş Slav halkları da Avar İmparatorluğu hizmetinde "piyade ve donanma gücü olarak kullanılmışlardır[1390]". Anlaşıldığı kadarıyla Avar deniz seferlerinde yalnızca bazı subaylar Avar kökenli olmuştur. Avarlar 626 Konstantinopolis Kuşatması sırasında denizcilikle ilgili en büyük teşebbüslerinde başarısız olmuşlardır. Avar İmparatorluğu'nun bu başarısızlık ardından Güney Balkanlar hakimiyetini nasıl tamamen kaybettiği ilgili bölümde anlatılacaktır.

Bizans orduları; Balkan seferlerinde açık arazide Avar atlı okçu ve hafif süvarilerinin, derelerle bölünmüş, ormanlık veya engebeli arazide ise Slav düzensiz birliklerinin pusularına açıktır. "Pusulara karşı özel önlemler alınmalı ve gerekirse, ilerleyen baskın gruplarının geri dönüşünü korumak için Tuna yakınlarında büyük bir birlik bırakılmalıdır; yaz aylarında özellikle zorlu arazilerden kaçınılması tavsiye edilmektedir[1391]". Özellikle yaz başlarında bataklık haline gelen dere boyları ağır zırh ve kalkanlarla kendilerinden çok daha hızlı Avar veya Slav rakiplerine karşı Bizans güçleri için batıp kaldıkları bir tuzak haline gelmektedir. Bizanslılar, kuşatabilecekleri şehirleri olmayan düşmanlarını amaçsızca kovalamaktadırlar. Bu yüzden Strategikon'a göre "Bizans ordusu yaz aylarında açık ovalarda kalmalı ve pusulardan kaçınmalıdır"[1392] Bu açmazdan çıkmanın tek yolu Tuna donanmasını güçlendirmek ve düşmanı nehrin ana kollarında savaşmaya zorlamaktır. Aksi takdirde Bizans ordusu asıl sefer mevsimini boşa geçirmektedir.

"Avarların Tuna işgal rotasını tercih etmesinin iki olası açıklaması vardır. Birincisi, Tuna ovalarının; Jüstinyanus'un tahkimatları olan Naissus [Niş] ve Serdica'nın [Sofya] topraklarında kümelendiği dağlık orta Balkanlardan, daha açık ve daha az kuvvetli olmasıydı[1393]". Avarlar süvarilerine güveniyorlardı ve savaşma

---

1389 Whitby, Maurice, s. 161.
1390 Andreas N. Stratos, **Byzantium in the Seventh Century 602 – 634**, çev. Marc Oglivie-Grant, Zeno Booksellers & Publishers, 5 Cilt, London, 1968, Cilt: 1, s. 29.
1391 Whitby, Maurice, s. 180.
1392 Stratos, Cilt: 1, s. 30.
1393 Whitby, Maurice, s. 172.

biçimleri bunu gerektiriyordu[1394]. Bu şartlar yalnızca 602 yazında Priskus'un arka arkaya zaferler kazanıp savaşı Avar topraklarına taşıması ile değişecektir[1395].

> *İkincisi, Tuna rotasının kontrolü, Avarların Slavlar üzerinde kontrol uygulamalarına yardımcı oldu: nehrin güneyindeki Roma yollarında hareket, kuzey kıyısındaki ormanlık ve bataklık araziden daha kolaydı ve Avarlar bu yolları Romalılar adına Slavlara saldırırken kullanmıştı (Menandros. 21. 23-5). Güney kıyısının kontrolü, özellikle Romalıların Katarakt bölgesindeki tutumu baltalanabilirse, nehirdeki Roma deniz operasyonlarının kapsamını da kısıtlardı: Avarlar nehir kıyılarını kontrol etseydi, akıntının gücü, bazı noktalarda teknelerin nehrin en akıntılı kısmı (katarakt) boyunca seyrüsefer yapmasını gerektirdiğinden seyrüsefer zor olurdu. Nehir kenarındaki kayalıklara kesilen bir patikadan yukarı doğru çekilmek için ve diğerlerinde ana kanalda yukarı doğru kürek çekmek imkânsız olduğu için bir kanalın kullanılması gerekiyordu. Avar'ın başarısının ana bileşenleri, hareket hızları, büyük deneyimleri ve savaşma becerileri ve tahkimatı ele geçirme yetenekleriydi. Ordularını yavaş hareket eden hayvan sürüleri ve kamp takipçileri takip etmiş olsa da Avarlar saldırıda hızla ilerleyebilirdi[1396].*

Tuna sınırının Markellinus Komes'in yazıkları; beşinci yüzyılın ilk yarısında ve Attila zamanından beri hisarlar ve donanmanın birbirlerini desteklemesine bağlı olduğunu göstermektedir[1397]. I. Anastasius'un Trakya'da kendi adıyla anılan suru yaptırması Tuna sınır sisteminin işlemediğinin kanıksandığını göstermektedir. Altıncı yüzyıl boyunca I. Jüstinus ve I. Jüstinyanus "bölgenin etraflıca tahkimatını üstlenmişlerdir" ve bu "düzenleme kesinlikle 570'lere kadar varlığını sürdürmüştür [1398]". Fakat II. Jüstinus'un Tuna ötesindeki tüm gruplara haraç ödemelerini birden kesmesi nedeni ile bu sınır hattındaki tüm kavimler Avar üst idaresini benimsemişlerdir. Mavrikius imparator olduğu andan itibaren Avarlar değişikliği fark etmiş ve 582/583 yılında imparatora bir elçilik heyeti gönderişlerdir[1399]. Fakat Mavrikius kısa sürede diğer cephelerde meşgul olduğunda Avarları savaşı tekrar başlatacağına kani olarak ödemeleri ancak kısa süreli bir opsiyon olarak görmüştür. Kağanın 586/587 yılında "barış anlaşmasını bozduktan sonra … Ratiarna, Bononia,

---

1394 "Büyük bir Avar süvari ordusunun bu kaleleri geçmesi belki de zordu; yerel halk müstahkem bir sığınağın ulaşabileceği bir yerde yaşamaya alışmıştı ve Avarların zayıf noktalarından biri olarak kabul edilen hayvan yemi kaynaklarını esirgemek etmek nispeten kolay olabilirdi (Strategikon xi. 2. 66-7); iki kez Avar büyükelçileri bu bölgedeki haydutlar tarafından saldırıya uğramıştı (Menandros 15. 6; 25. 2. 33-6) ve Roma birliklerinin küçük gruplarının rotayı engelleyebilmesi tehlikesi vardı (Simokatta vı. 4. 7-5. 1) veya dağınık Avar ordusuna pusu kurulabilirdi (krş. vıı. 12. 2-8)". Whitby, Maurice, s. 172.

1395 Stratos, Cilt: 1, s. 44.

1396 Whitby, Maurice, s. 172.

1397 Nicholson, Cilt: 1, s. 620.

1398 Nicholson, Cilt: 1, s. 621.

1399 Aydın, Theophanes, ss. 149 – 150.

Akys, Dorostolos, Zardapa ve Markianoupolis'te[1400] korkunç bir yıkım[1401]" gerçekleştirmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Kırsal alanda ordunun baskına karşı güvenliği olamayacağı için; artık Bizans donanması bu yıl Komentiolous komutasındaki birliklerin operasyonuna ilişkin olarak kaynaklara yansıdığı üzere, Anchialos'u[1402] (Ahyolu) ana takviye limanı olarak kullanmaya başlayacaktır.

Bu karşılıklı güvensizlik ortamında Mavrikius; hedefini Avar müttefiklerini kağandan soyutlamak ve Avar Devleti'ni yıkmak olarak belirlemiştir. "590'ların ortalarına gelindiğinde, Singidunum bölgesinde düzenli olarak bir Roma ordusunun bulunması ve ayrıca Sirmium yakınlarındaki Sava Nehri köprülerinin çökmesiyle Avarların hız avantajı azalmıştı[1403]". Priskus ve 602 yılında "yeniden Trakya komutanı olarak" atanan Mavrikius'un kardeşi Petrus[1404]; Avar federasyonunu neredeyse dağılma noktasına getirmişlerdir[1405]. Fakat Tuna ötesinde kışlaması emredilen ordunun subaylarını öldürüp yüzbaşına denk seviyedeki Fokas'ı imparator yapmaları ile Avarlar toparlanacak ve Tuna kaleler ağı kesin olarak kaybedilecektir. "Bundan sonra Romalılar bir daha asla Tuna'yı işgal edemeyeceklerdir[1406]".

Avar'ın başarısının ana bileşenleri, hareket hızları, büyük deneyimleri ve savaşma becerileri ve tahkimatı ele geçirme yetenekleriydi. "Ordularını yavaş hareket eden hayvan sürüleri ve kamp takipçileri takip etmiş olsa dahi, Avarlar saldırıda hızla ilerleyebilir, Romalı savunucular arasında terör estirmek, garnizonları şaşırtmak ve en azından 580'lerde yalnızca yavaş tepki verebilecek olan Roma saha ordusunu öngörmek için ileri partiler gönderebilirdi[1407]".

Bu devirde akınlar için birleşip dağılan gruplar halindeki Slavlar, Avar İmparatorluğu'na kıyasla çok güçsüz ve dağınıktır. Fakat esas sorun Slavlardır, çünkü Avarlar yurtlarına dönerken, Slavlar Avar güçlerinin asayişi bozduğu bölgelerde yerleşmektedirler. Avar orduları Tuna savunma sistemini çökerttiği için Slav grupları

1400 Bunların modern isimleri Arcar, Vidin, Gamzigrad, Silistre,. Markianoupolis ise Devne yakınlarında bir ören yeridir. Aydın, Theophanes, s. 150, Dipnotlar 175 – 180. Zaldapa/Abrit'in imparator Decius ve oğlunun Gotlar tarafından öldürüldüğü Üçüncü Yüzyıl Krizi'nin meşhur Roma yenilgisinin yaşandığı saha olması kuvvetle muhtemeldir.

1401 Aydın, Theophanes, s. 151.

1402 Aydın, Theophanes, s. 151.

1403 Whitby, Maurice, s. 172.

1404 Hilkat yılı 6094 yani 601 / 602. Aydın, Theophanes, ss. 177 – 178.

1405 Stratos, Cilt: 1, s. 44.

1406 Nicholson, Cilt: 1, s. 621.

1407 Whitby, Maurice, s. 172.

onların ardından güneye ilerleyebilmektedirler. Balkan Yarımadası'nın güneydoğu köşesindeki Konstantinopolis ve "o kadar olmasa da Selanik" gerçek şehir yaşamının sürdüğü idari merkezler olarak gelişmeye devam ederlerken, Attila zamanında beri arkası kesilmeyen Tuna ötesinden gelen kabilelerin eylemleri nedeniyle diğer kentlerden yalnızca savunulabilir olanlar varlık gösterebilmekte, yalnızca askeri nitelikli yerleşimler haline gelmektedirler[1408]. "Dağlık omurgası yarımadayı İtalya'ya ve Adriyatik'e veya Ege'ye ve Karadeniz'e bakan bölgelere ayırma eğilimindedir[1409]".

Daçya fatihi "Trajanus'tan (hük. 98 – 117) sonra, Aurelianus'un (hük. 270 – 275) hükümdarlığına dek sınır boyunca mevzilenme istikrarlıdır[1410]". Attila'ya karşı gönderilip Margus ve Tuna hattında imha edilen orduların verdiği ağır kayıpları defnetmeye bile yıllarca kimse gidememiştir. Yalnızca Attila öldükten sonra cephenin kontrolü yeniden sağlanabilmiştir[1411]. Trakya'da 505 yılında yapılan Anastasius suru ve Tuna hisarları Bizans'ın sahip olduğu ilk derinlemesine savunma sistemi olacaktır[1412]. Roma fethinden beri Balkan eyaletleri asla belli bir idari merkez etrafında yapılanmamışlardır[1413]. "Tuna halicindeki" tahkimat çalışmaları geç üçüncü ve dördüncü yüzyıla" dayanmaktadır ve özellikle "Tetrarhia, I. Konstantinus ve I. Valentinianus" idaresi altında yapıldıkları epigrafik kaynaklardan öğrenilmektedir[1414]. Avarlar bölgeye gelince önce bu tahkimatların geliştirilmesine girişilmiş ancak bunun savaş kazanacak bir strateji olamayacağı kavranmıştır. Avarların bölgeye geldiği dönemden itibaren Balkan eyaletlerindeki "darboğazlarda" Bizans orduları hem pusu kurabilmekte hem de pusuya düşebilmektedir[1415]. Dolayısıyla darboğazlara kendisini koruyabilecek kadar büyük olmayan ordular göndermek yerine, nehir ve deniz donanmaları ile düşman güçlerinin tehdit ettiği bölgelere hızla küçük ama profesyonel müfrezeler taşınacaktır[1416]. Fakat kendi haline bırakılan Balkan kırsalı bundan sonra

1408 Whitby, Maurice, s. 59.
1409 Whitby, Maurice, ss. 59-60.
1410 Nicholson, Cilt: 1, s. 619.
1411 Nicholson, Cilt: 1, s. 620.
1412 Nicholson, Cilt: 1, ss. 620 - 621.
1413 Whitby, Maurice, ss. 61-62.
1414 Nicholson, Cilt: 1, s. 621.
1415 Bu bölümde yazarlar, darboğazlarda pusuya düşmek hususunda 689'da Via Egnatia üzerinde II. Jüstinyanus'un ve 811'de Pliska'da I. Nikeforos'un Bulgar güçleri karşısında aldığı yenilgilere kıyasla bu dönemde askerî açıdan daha akıllıca stratejiler izlendiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Serdica'dan (Sofya) üç günlük yürüme mesafesinde ünlü Trajanus geçidi bulunmaktadır. Rosser, Dictionary, s. 400.
1416 Whitby, Maurice, s. 62.

çok zarar görecek, üretkenliği çok düşecektir. Altıncı yüzyıl sonlarında kabile konfederasyonları Tuna sınırını aştığı zaman kıyı kentlerine kadar direnişle karşılaşmadan ilerleyebilmektedirler. Fakat söz konusu kıyı kentleri, müstahkem limanlarından sürekli takviyeler alabildiği için nadiren işgalcilerin eline geçmemektedir. "Balkanların ikinci şehri Selanik'i tehdit ettikleri" 586 yılı yazında durum umutsuz gözükmektedir ancak kuşatmaya tamamen hazırlıksız gelen Slav güçleri iyi tahkim edilmiş kenti aynı yılın Eylül ayında rahat bırakarak muhtemelen daha kolay hedeflere yönelmişlerdir. Kurtulduklarına şaşıran halk söylenceye göre "onları surlardan kovan şehrin koruyucu azizi Demetrius'a" şükürler etmiştir[1417]. Aynı şekilde bu sürpriz saldırıda gafil avlanmamalarını da azizin inayetine bağlarlar. Kaynağımız bize kuşatma hakkında bilgi verdiği kadar Bizans yazınsal kültürünün de dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. Yalnızca yarım asır önce Prokopios, Thukydides geleneğini takip ederek olayların neden ve sonuçlarını insanların eylemleri ile açıklarken, artık insanların eylemleri, azizlerin dünya işlerine müdahaleleri yanında ikincil plana itilmektedir. Prokopios'un Thukydides zamanında Atina'da yaşanan salgınla ilgili pasajları taklit eden bir üslupla yazmış olması, Jüstinyanus vebası hakkında nihai hüküm verilmesini de geciktirmiştir[1418]. Bu ilk kısa Selanik kuşatmasında donanmanın bir rolü olmuşsa bile kaynaklarımıza bakarak bunu belirlemek tam olarak mümkün değildir ancak kente yönelik sonraki saldırılarda donanmanın rolü daha açık olacaktır.

Avarlar 601 yılında Viminakium Muharebesi'nde Bizans güçlerine yenilinceye kadar, Kuzey Balkanlar tartışmasız hâkimiyetleri altında kalacaktır[1419]. Bizanslılar altıncı yüzyıl sonlarında Balkan kırsalının kontrolünü tamamen kaybetmişlerdir. Fakat Mavrikius'un II. Hüsrev'in 591'de tekrar tahta çıkarması için askeri destek vermesi ile doğu cephesi asırlardır ilk kez samimi bir barışa kavuşmuştur. Bu sayede buradaki birlikleri batıya nakletmek ve Avar İmparatorluğu'nu kendi topraklarında yenmek için hazırlıklar yapılmıştır.

1417 Aziz Demetrius'un Mucizeleri adlı eser, her kuşatmada Aziz Demetrius'un "kentin savunmasına yardım ettiğini" aktarmaktadır. Rosser, Dictionary, s. 394.

1418 Thukydides'in tasvir ettiği M.Ö. 429 salgını muhtemelen veba değildir. Çiçek veya tifo olması bugün daha olası gözükmektedir. Bergdolt, ss. 19 – 22. (özellikle ss. 21-22'de Thukydides'in ilgili metninin çevirisi.) Jüstinyanus döneminde " her ne kadar yazılanların çoğunda Thukydides etkisi görülse de bunun Avrupa tarihindeki ilk gerçek veba olduğuna dair birtakım kanıtlar vardır". Bergdolt, s. 35.

1419 Jaques Cilt:3, s. 948.

Sonraki tüm Bizans askeri kılavuzlarının örnek alacağı Strategikon, Mavrikius zamanında yazılmıştır. Eserin yazarının Mavrikius olduğu da iddia edilmektedir ancak bu konuda nihai bir hüküm vermek mümkün olmamıştır. Pek çok durumda eserin imparatora ait olduğu fazla tartışılmadan kabul edilmektedir[1420]. Ancak günümüzde bu konuda şüpheler dile getirilmektedir. Kesin olan kılavuzun profesyonel bir asker tarafından, edebi ifadelerden kaçınarak yalın bir dille yazıldığı ve imparatorluğun bu çağda yüzleşmekte olduğu düşman halklara yönelik farklı taktikler öğütlediğidir. Doğu cephesinde sivrilmiş bir komutan olan Mavrikius, bu deneyim ve bilgilere sahiptir, eserin onun kaleminden çıkmış olduğu ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Önemli bir husus, eserin hitap ettiği Bizans generallerinin okuryazar olduğunu varsaymamasıdır, bazı komutanlar barbar kökenlidir, dahası putperest devrin eserlerinden bihaber olmak ve kutsal kitabı devrin dini yönelimlerine göre yorumlamayı okuryazar ruhban sınıfa bırakmak daha emin bir seçenek haline gelmiştir. Daha bu zamanda tarihyazımı din etkisini göstermeye başlamaktadır. İlk İslam fetihleri ardından Bizans kültürü tamamen kaderci dini bakış açısı etkisine girecektir. Fakat konumuz açısından önemli olan Strategikon'da dromonların ordu ile eşgüdümlü kullanımına değinilmesi ve Avarlar karşısında doğru taktik olarak kış operasyonlarının önerilmesidir. Mavrikius tam olarak Strategikon'da tarif edilen şekilde harekatlar düzenleyecektir.

İmparator, altıncı yüzyılın son yıllarında Tuna sınır savunma sistemini yeniden işler hale getirmek amacıyla birkaç sefer mevsimi boyunca bölgeye operasyonlar düzenletmiştir. Çünkü Sasaniler ile barış yapılmadan hemen önce Balkan orduları birden Doğu Trakya'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan kıyısında Bizans donanmasının Avar ikmal ve geri çekilme rotalarını kesip durmasından usanan Bayan, Anchialos (Ahyolu) limanını da ele geçirerek cephe gerisine Bizans çıkarmaları sorunun çözdükten sonra Çorlu'ya kadar akın yapmış ve Konstantinopolis'teki halkı ürkütmüştür. Fakat II. Hüsrev'in tahtına iade edilmesi ile doğu ordularını da Balkanlara kaydıran Mavrikius, Avar güçlerinin onları küçük birimlere bölme teşebbüslerine aldırmayarak Konstantinopolis'ten önce Via Egnatia,

[1420] İlcan Bihter Barlas, Melek Delilbaşı'nın makalesinden yararlanarak bu eseri şu sözlerle kısaca tanıtmaktadır: "Mauricius – Strategikon: Mauricius askeri el kitabı olan bu eserini VI. yüzyılın sonu VII. yüzyılın başında yazmıştır. Bu eser sadece Bizans savaş sanatının tarihi değil, Avarlar ve Türk kavimleri hakkında da bilgi içermektedir". Pachymeres, s. 14.

sonra Roma askeri yolu vasıtasıyla Avar başkenti Segedin yönünde yürümüştür[1421]. Yani 601 yılında Strategikon'da da tarif edilen plan nihayet uygulamaya konmuş, Priskus'u büyük bir ordu ile Tuna'nın ötesine Avar anayurduna girmiştir. Bu ordunun ilerleyişi, bize Tuna ve Sava filolarının ulaşımda önemini ve Balkanlarda Via Egnatia hariç Roma yollarının artık tanınmayacak kadar harap halde olduğunu göstermektedir[1422]. Bayan Han ile Tisza Vadisi'nde yapılan bir dizi çatışmanın ardından, Bizans güçleri Avar ordusunun seçkin birliklerini Viminiakum Savaşı'nda (bugün Sırbistan'da Kostalac) ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ancak imparatorun bir darbe sonucu öldürülmesi ile yalnızca geçici bir barış yapılacaktır[1423]. Mavrikius'un planladığı gibi olmamış, Panonya Avarları öldürücü darbeden kurtulup toparlanma şansı elde etmiştir.

Avarlar 601 yılı sona ererken yenilgiye uğratılmıştır ancak Avar tehdidi henüz sona ermekten uzaktır. Dört oğlunu kaybeden Bayan Han 602 yılında ölmüş ancak ismini tarihin yazmadığı bir veya iki oğlu Avar ülkesini yeniden toparlamak için kurtulmayı başarmıştır. 602 yılında Mavrikius'un ölümü, yıkılmanın eşiğine gelen Avarlara toparlanma ve 626 yılında bu defa Bizans İmparatorluğu'nu başkentini alarak yıkmaya teşebbüs etme fırsatı verecektir[1424]. Mavrikius, askerlerine tam da Strategikon'da tarif edildiği gibi, bir kış operasyonu için, Tuna ötesinde yani düşman topraklarında konaklamalarını emretmiştir. Askerler normal şartlarda kışın yerleşik karargâh binalarına çekilmektedirler. Oysa şimdi yine hiç alışık olmadıkları kadar soğuk bir bölgede kış vakti çadırlarda kalmaya devam etmeleri emredilmektedir. Mavrikius Avarlar karşısında nihai zaferin yakın olduğu beklentisi içindedir. Askerlerinden taleplerinin arkası gelmemektedir. Ne yazık ki, aynı zamanlarda hem Konstantinopolis'teki halk yığınlarının hem askerlerin hem de siyasi seçkinlerin

---

1421 Bayan Han, muhtemelen daha batıdaki kavimlerle uğraştığı için "587'de Bizanslılar tarafından Edirne civarında yenildikten sonra bir müddet rahat durdu. 592'de Bayan yeni bir akın yaparak Anchialos'u aldı ve Çorlu (Tzurulu)'ya kadar Trakya'yı harap etti. Mahir bir Bizans komutanı olan Priskus, imparatorluğun merkezine, Macaristan'da hücum ederek Theiss [Tisza Nehri] kıyılarında tamamen bozguna uğrattı; oğullarından dördünü öldürdü (601). Bayan bu felaketten az sonra öldü". Grousset, s. 186.

1422 Mavrikios'un komutanı "Komentiolus, güneye giden askeri yolu bulmak için o bölgede yaşayan yaşlı bir adamın rehberliğine güvenmek zorunda kalmıştı". Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 32. Martindale, PLRE 3A, ss. 324 – 325.

1423 Jaques Cilt:3, s. 1079.

1424 "Ondan sonra gelen Avar kağanı, evvela, o zaman Lombartların elinde bulunan İtalya'ya döndü. Avarlar daha evvelce, Panonya'yı işgal etmek için, Lombartların buradan İtalya'ya muhaceretlerinden istifade etmişlerdi". Grousset, s. 186.

imparatorlarına olan sabrı tükenmiştir. Ordudaki yüksek rütbeli subayların da imparatorun vizyonunu paylaşarak isyana katılmadığı düşünülmektedir. Zira isyan ederek Tuna'yı geçtikten sonra başkente doğru yürüyüşe geçen ordu, oldukça düşük seviyeli bir subay sayılabilecek Fokas'ı lider seçmiştir[1425]. Fokas eski Roma'da centurion, bu dönemde hekatomnarkhos denilen, yüzbaşı diye tercüme edebileceğimiz rütbededir[1426]. Ordunun 598 yılının sonbaharında imparatora taleplerini iletmek için gönderdiği heyette de bulunmuştur, fakat 602 sonbaharında artık kış yaklaşırken, taleplerini iletmek yerine Fokas'ı imparator ilan ederek açıkça ayaklanacaklardır[1427]. Ayrıca Bizans topraklarını en son 577'de başlayan salgın sırasında ele geçirmiş olan veba; 599 yılında geri dönmüştür. Kartaca'daki eyalet yönetimi Tunus'ta iç kesimler üzerinde kontrolünü kaybetmiş ve başkenti kendi başlarına ilk kez Konstantinopolis'i tehdit eden Bulgar akınları karşısında zayıf bırakmıştır[1428]. "Hiçbir veba salgınının, bir dönemin siyasi ve kültürel gelişimi üzerine, Kavimler Göçü sırasındaki veba salgını kadar kapsamlı ve kalıcı bir etkisi olmamıştır[1429]".

3.1.5. Fokas ve Son Sasani-Bizans Savaşı

Bu sırada başkentte Maviler ve Yeşiller yeniden isyan etmiştir. Konstantinopolis surları dahilinde 532 yıllındaki Nika İsyanı'ndan beri ilk defa böyle büyük ölçekli şiddet dalgası baş göstermiştir[1430]. Mavrikius Yeşiller ve Maviler temsilcilerini desteklerini istemek için saraya çağırmıştır ve şifahen onu destekleyecek gibi davranan liderleri Fokas gelince ihanet etmişlerdir[1431]. Başkentteki seçkinlerin de imparatoru kurtarmak için en azından kendilerini riske atmadıkları anlaşılmaktadır. Askerler eski komutanları olan imparatoru ele geçirseler ne yapacakları belli değildir.

1425 Nikephoros, **Patriarch of Constantinople, Short History**, çev. Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C., 1990, ss. 35-36, 173.

1426 Martindale, PLRE 3B, s. 1030. Hekatomnarkhos εκατόνταρχος yüzbaşı veya düşük toplumsal kökenlerine hakaret etmek isteyen yazarlarca stratiotis στρατιώτης nefer olarak tarif edilmiştir.

1427 Martindale, PLRE 3B, s. 1031.

1428 "Bizans garnizonları salgın sebebiyle zayıf düşünceTunus'u Berberiler fethetti. 599'da neredeyse savunmasız olan Konstantinopolis'i Bulgarlar kuşattı". Bergdolt, s. 36. Bu gerçek bir kuşatma olmasa da veba nedeniyle kimsenin savunma yapacak hali olmayan kent ciddi bir saldırı ile baş edebilecek halde değildir.

1429 Bergdolt, s. 37.

1430 Si Sheppard, **Constantinople AD 717–18: The Crucible of History**, Campaign 347, Osprey Publishing, Oxford, 2020, s. 5.

1431 Martindale, PLRE 3B, s. 1134.

Ancak onlar şehre gelmeden isyan başlamıştır. Mavrikius, Kapadokya'daki Arabissus'tan (günümüzde Kahramanmaraş'ta Afşin) gelmiştir[1432]. "Evagrius'a göre ailesinin soyunu kadim Roma'ya takip etmektedir[1433]". Dolayısıyla İsauria'da Zenopolis'ten (şehri imar ederek adını vermiştir, günümüzde Karaman'dadır) gelmiş olan Zeno'dan beri gerçek anlamda Anadolulu ilk Bizans imparatoru olmuştur. Ordu maaşlarının azalması, gecikmesi ve donuk Tuna ötesi kamplarına itirazları yüzünden ona karşı gelmiştir. Fakat hükümdarlığının sonlarında başkent soylularının ondan desteklerini çekmeleri, aralarından birisi olmamasında aranabilir. Fakat kendi aralarından birini de çıkarmaya muvaffak olamayacaklardır.

Bütün birincil tarih kaynaklarımız Fokas'ın (hük. 602 – 610) çok kötü bir imparator olduğu konusunda uzlaşmaktadır. Fakat Konstantinopolis Patriği Kyriakus, 23 Ekim 602'de onu sorun çıkarmadan taçlandırmıştır[1434]. Papalık ve Roma kentinde bıraktığı eserlere bakarak, ününün bir propaganda kampanyası sonucunda bu kadar kötü olduğunu düşünmek için sebeplerimiz de vardır[1435]. İlk Ravenna Eksarkhosu olan Smargadus 584/585 – 589/590 arasında İtalya'da Lombard işgaline direnmiş, ancak Mavrikius tarafından görevden alınmıştır. Fokas, onu 603 – 608 arasında yeniden aynı makama getirmiş, Smaragdus ise bugün de Roma Forumu'nun en belirgin öğelerinden olan Fokas Sütunu'nu velinimeti Fokas adına dikmiştir[1436].

Fokas'a karşı hükümdarlığı boyunca pek çok isyan çıkmıştır, bunlar burada incelenmeyecektir. Ancak bu isyan teşebbüslerine donanma komutanı ve ada valisi gibi kişilerin önemli ölçüde temsil edildiği anlaşılmaktadır ki bu donanmanın taht kavgalarına 513-515 Vitalianus isyanından beri ilk kez karışmasıdır. Tarihi Teofanes

---

1432 43 yaşında tahta geçmiş, 63 yaşında öldürülmüştür. Martindale, PLRE 3B, s. 855. Ölçülü ve mağrur olmaktan uzak olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir. Yalnızca Süryani din adamı ve tarihçi Efesli İoannes, başkente getirdiği ailesini zenginleştirdiği şeklinde bir eleştiri yöneltmektedir. II. Tiberius'un öldüğü gün tahta çıkmıştır. 22 Kasım 602'de ailesi ile birlikte Kalkedon'a (Kadıköy) kaçmıştır. Hemen Fokas'ın adamları tarafından yakalanmış, oğulları ile birlikte öldürülmüştür. Martindale, PLRE 3B, s. 860.

1433 Martindale, PLRE 3B, s. 855.

1434 Martindale, PLRE 3B, ss. 1164-1166.

1435 Roma kentine asırlar boyunca yapılacak son anıtsal yapı olan Fokas kolonunu (The Column of Phocas) dikmiştir. Konstantinopolis patriği yerine Papa'ya önem verdiği için Roma ile ilişkileri iyi olmuştur.

1436 Mavrikius'un hükümdarlığının sonlarında Ravenna Eksarkhosu olan Kallinikus, Lombard Agiulf'un kızını kaçırtarak Lombardlar ile savaşı kışkırttığı için görevden alınmıştır. Göreve geri getirilen Smaragdus'un ilk eylemi Agiulf'un kızını iade etmektir ve bu sayede Lombardlar ile Kasım 603'ten itibaren birkaç kez uzatılarak 609 yılına kadar barış hüküm sürecektir. Bu dönemde Smaragdus'un son tasdik edilebilir eylemi 1 Ağustos 608'de Fokas Sütunu'nu diktirmektir. Martindale, PLRE 3B, s. 1166.

ve Paskalya Kroniği'ne göre tarihi 507 - 509 arasında olan isyanların en önemlisinde donanma üssü komutanı, ayrıca senatör ve patrikios[1437] onursal unvanı taşıyan Elpidius, başkentte donanmaya ait depolardan çıkarıp isyancılara dağıtacağı silahlarla Fokas'ı hipodromda öldürme planının kilit kişisidir[1438]. Planlar anlaşılınca Fokas tarafından önce uzuvları kesilip sonra yakılarak feci bir şekilde idam ettirilmiştir[1439]. Yine Fokas'ın hükümranlığı sırasında Marmara Adaları, eski hanedan üyelerinin ve başarısız isyanlara karışanların başkent halkının gözlerinden uzakta siyaseten katli için seçilmiş mekân olarak öne çıkmaya başlamıştır[1440]. Uzuv kesme cezaları bu döneme kadar istisna iken, sonrasında giderek yaygın hale gelmiştir.

Priskus, Mavrikius devrinin en önemli savaşlarına komuta etmiş generallerinden birisidir ve Mavrikius'un ölümündeki rolünü bilmek mümkün olmasa da, kısa sürede Fokas'ın ekskubitor muhafızlarının kontu olmuştur. Fokas yönetimini sağlamlaştırdıktan bir süre sonra sağ kolu ve damadı haline gelen Priskus, gasıp imparatorun gittikçe tutarsızlaşan tavırlarından kendisi de korkmaktadır. Bu yüzden Mavrikius'un Afrika Eksarkhosu yapmış olduğu baba Heraklius ile iletişime geçmiştir[1441].

Bu dönemde baba Heraklius, sadece Kartaca merkezli Kuzey Afrika'nın değil, İspanya, Sardinya, Korsika ve Balear Adaları, yani Batı Akdeniz denizaşırı toprakları üzerinde de denetim sahiptir, dolayısıyla bu topraklar arasında birlikleri kaydırabilmek için dikkate değer bir nakliye filosu ve donanması vardır. Fokas'a sadık olmadığını göstererek 608 yılında kendisi ve oğlu Heraklius adına sikke darp etmiştir. Böylece Mavrikius'un anısını yücelteceğini gösteren komutan olmuştur.

Yaşının böyle bir girişim için ilerlemiş olduğuna kani olan baba Heraklius, imparatorluğun salahiyeti için kendisi ile aynı adı taşıyan oğlu Heraklius'un taht için

---

1437 "X. yüzyıla dek imparatorun yakın çevresine veya en yüksek memurlara ayrılmış yüksek makam. 1100'e doğru yok olana dek sürekli kan kaybetmiştir". Jean-Claude Cheynet**, Bizans Dünyası. Bizans İmparatorluğu (641 – 1204)**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Tarih, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, (Bizans Dünyası 2), s. 471.

1438 Bu olaylar için Paskalya Kroniği 605 tarihini verirken, Teofanes 607 tarihini vermekte ve sonra ilginç bir şekilde 609 tarihinde aynı kişiler tarafından gerçekleştirilen iki isyandan bahsetmektedir. Stratos, Cilt: 1, s. 72. Teofanes'in farklı kaynaklardan aynı isyanın kayıtlarını okuyup iki isyan sandığı açıktır ancak Fokas'ın sadece 8 yıllık hükümranlığında her yıl çok sayıda isyan çıktığı için bu durum anlaşılabilir.

1439 Theophanes, A.M. 6101, s. 426; Kaegi, Byzantine military unrest, s. 123.

1440 Proti yani Kınalıada'da idam edilen ileri gelenler; Germanos ve aynı zamanda Theodosius'un kızı olan Germanos'un eşidir. Stratos, Cilt: 1, s. 73.

1441 Butler, ss. 1, 4-5.

savaşması gerektiğine hükmeder. Heraklius 575 ila 580 yılları arasında doğmuş olduğuna göre bu sırada otuzlu yaşlarının başında olmalıdır. Heraklius'un kuzeni, baba Heraklius'un kardeşi Gregorius'un oğlu Niketas tahtı ele geçirme aşamasında en önemli yardımcısıdır ve 609'da Mısır'In 610'da Mısır'ın alınmasını sağlamıştır[1442]. Kardeşi Theodorus ise, Heraklius'un imparatorluğu boyunca doğu cephesinde önce Sasaniler, sonra Müslümanlar karşısında yıllarca en sadık komutanı olarak ağabeyine hizmet edecektir. Heraklius'un saygın ve geniş ailesi (Heraclii), Eksarkhos makamının ellerine verdiği güçler ile tahtı ele geçirmeye cüret edecektir. Mavrikius devrinde başlamış olan imparatorluk ailesi üyelerinin komutan ve amiral olarak öne çıkması süreci, Heraklius zamanında kesin bir biçimde yerleşecektir. Artık halk da imparatorlarının bizzat cephede ve denizde adamlarının başında bulunan bir komutan olmasını bekleyecektir.

Mavrikius devrinde Balkan orduları, başkent aristokrasisi ve özellikle Yeşiller partisi aynı anda imparatora karşı dönünce, Jüstinyanus Hanedanı'na II. Tiberius'un damadı olarak girmiş imparator, Anadolu'daki ordular yardımına yetişemeden öldürülmüştür. Balkan ordularının oldu-bitti ile imparatorluk ailesini öldürerek Fokas'ı dayatması, hanedandan kimse kalmadığı hoşnutsuz bir şekilde kabullenilmiştir. Fakat bu beceriksiz manevra II. Hüsrev'e, Mavrikius'a yardımları karşılığı verdiği toprakları geri almak için haklı bir savaş mazereti vermiştir. II. Hüsrev daha 602-628 savaşı başlamadan önceden beri başkenti Ktesifon'da (Medâin) Hıristiyan konsilleri topladığı, dini liderler arası sohbetler düzenlediği, Miafizit Süryani Ortodoks Kilisesi ve Doğu Kilisesi'ni koruyup kolladığı iyi bilinen bir hükümdardır[1443]. İran ve Türk edebiyatında Hüsrev ve Şirin veya Ferhat ile Şirin biçimine giren öyküler, aslında II. Hüsrev ve onun miafizit Hıristiyan eşine dayanmaktadır. Hüsrev, Kudüs'ü ele geçirdiğinde Gerçek Haç'ı eşi için ilk olarak Ktesifon'a getirtmiştir[1444]. Bu sayede Konstantinopolis'in dini baskısını hissetmiş grupların kurtarıcısı rolünü oynamaya kalktığında II. Hüsrev'in samimiyetinden şüphe

---

1442 Martindale, PLRE 3B, s .940 – 941.

1443 Nicholson, Cilt: 2, s. 1613.

1444 Gerçek Haç bir süre "Urmiye yakınında Salamas'a" konmuş, sonra Horsabad'a taşınmış, 14 yıl boyunca İran'da kalmış ve Heraklius'un orduları gelmeden kaçırılmıştır. Malik, s. 229. Özellikle Fokas tahta çıkana kadar hükümdarlığının ilk on yılında Huzistan doğumlu Şirin, kocasının politikalarını etkilemiştir. 628 yılında Sasani ileri gelenleri tarafından oğlu ve kocası II. Hüsrev ile birlikte öldürülecektir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1375 – 1376; Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 170.

edilmemiştir. Fakat Heraklius 622'den itibaren Sasani topraklarında ordusu ile gezmeye başladıktan sonra II. Hüsrev ülkesindeki Hıristiyanlara zulmetmeye başlayacaktır ve bu azınlıkların bir kısmı gerçekten ona karşı hareket etmeye başlayacaktır[1445].

Bu iki süper gücün birbirlerini tükenme noktasına kadar hırpalayacağı, çeyrek asır sürecek son Sasani – Bizans Savaşı (602-628), ilk Müslümanlar tarafından 630'lar boyunca her iki imparatorluğun da dize getirilmesinin yolunu açacaktır. II. Hüsrev'in basiretsiz bir şekilde Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak için tüm gücü ile saldırması, ardından Heraklius'un aynı kararlılıkla Sasani devletini yıkılma noktasına getirmesi, her iki tarafın da öngöremediği Müslüman Arap fetihlerini kolaylaştırmıştır. Fakat Fokas devrinde II. Hüsrev, Mavrikius'un kaçıp kurtulan büyük oğlu Theodosius'un kendisine sığındığı iddiasını kullanarak Fokas'tan nefret eden Bizans askerlerinin tarafsızlığını temin etmiştir. Fokas kendisi de 602'de Mavrikius'u devirmek için başkente muzaffer bir şekilde girinceye kadar Mavrikius yerine en büyük oğlu Theodosius'u tahta çıkaracağı iddiası ardına savunmuştur. Fokas hemen sözünden dönmüştür. Mavrikius'un hiçbir oğlunun kurtulduğunu düşünmek için sebep yoktur. Zira 603 ilkbaharında Fokas'ın tahta çıkışını haber vermek için gelen Bizans elçisini zindana atan II. Hüsrev, tahta çıkarken bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri almak için mükemmel savaş sebebini bulmuştur. 604 yılında Fokas'ı tanımayan Edessa'yı (Şanlıurfa) kuşatan Bizans ordusunu şehrin dışında Sasani ordusu yenince bu büyük Bizans kenti Sasani ordusuna kapılarını açmıştır. II. Hüsrev bu kentte Mavrikius'u oğlu Theodosius olduğu söylentisini yaydığı kukla Bizans imparatorunu da bulmuştur[1446].

Sasaniler Roma İmparatorluğu'na karşı bu aşamada iki buçuk asırdır fasılalar halinde savaşmaktadırlar[1447]. Buna rağmen Bizans'ın doğu sınırları, her iki

---

1445 "Kral Hüsrev Hıristiyanlara kızmıştı. Sanıyordu ki, onlar kendine karşı, İmparator Heraklius'a yardım etmişlerdir. Yine Hıristiyan prensi Heraklius'la yaptığı savaşta yen[il]diği için, İsa'nın kendisine düşman olduğunu düşünüyordu. … Önce kiliseye verilen ayrıcalıklar veren kral, hüküm sürmeye başladıktan kısa süre sonra, yaptıklarından vazgeçti. Halkına karşı adaletli değildi. Yaşlandıkça daha az sevildi". Malik, s. 231.

1446 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 167.

1447 Hatta Sasani İmparatorluğu'nun Part İmparatorluğu'nun yerini aldığı düşünüldüğünde, Romalılar ile İranlılar altı asırdır savaşmaktadır. M.Ö. 53 yılında Part komutanı Surena, Harran'da (Carrhae) Birinci Triumvirlik üyesi Crassus ve komutası altındaki 30000 lejyonluk gücü tamamen imha etmesinden beri kalıcı bir barış sağlanamamıştır. Fakat aslında her iki imparatorluğun da gücü denktir ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi fazla bir şey değiştirmemiştir. Zira cephede tutulabilecek ve sefere çıkarılabilecek asker sayısı üzerinde lojistik şartların dayattığı bir üst limit

imparatorluğun da insan gücü ve para olarak muazzam kaynaklar ileri sürmesine rağmen pek az değişmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, her iki imparatorluk da birbirlerine karşı kalıcı bir sınır değişikliğini sürdüremeyecek şekilde güçte denktir ve doğal sınırlara ulaşılmıştır. Ancak yedinci yüzyıl başında Sasaniler lehine tüm düzen değişmek üzeredir. Asırlardır sınırın kuzeyde Ermenice, güneyde Süryanice konuşulan bölünmüş kısımları ilk defa Sasani idaresi altında tek yönetim altında birleşecek gibi gözükmektedir[1448].

II. Theodosius'un komutanları 421-422 yıllarında V. Behram'ın güçlerini durdurmayı başarmış ve sınırlar savaştan önceki şekilde korunmuştur. Anastasius'un komutanları, 502 - 506 yılları arasında I. Kubâd'ın generallerine karşı Bizans Mezopotamya ve Suriye eyaletlerinin anahtarı olacak şekilde Dara'yı çok müstahkem bir kale haline getirmişlerdir. Bu savaş tarihlerde Anastasius'un Savaşı olarak geçmiştir. Savaş sırasında Sasaniler Theodosiopolis'i (Erzurum) almış, ancak Bizanslılar da Amida'yı (Diyarbakır) ele geçirmiştir. Tüm bunlara karşın II. Theodosius ve I. Hüsrev, ölen babaları tarafından rakip imparatorluğun hükümdarına emanet edilmişlerdir[1449]. Çünkü her iki devlet de diğerini uygar ve denk saymaktadır.

I. Jüstinus'un tahttaki son senesinde başlayan İberya Savaşı (526 - 532) Jüstinyanus'un ilk yıllarında devam etmiştir. Sonuçta Kafkas prenslikleri tampon bölge olarak yarı bağımsız varlıklarını sürdürürken, iki süper güç Ebedi Barış adı verilen barış antlaşmasını imzalamıştır[1450]. Bu anlaşma Jüstinyanus'a Batı Akdeniz operasyonlarına girişme imkânı sağlamıştır fakat barış ebedi olmayacaktır[1451]. I. Hüsrev (hük. 531 - 579), Jüstinyanus'a aralarındaki barış sayesinde Vandal Krallığı'nı yıkmaya muktedir olduğunu iddia etmiş ve ganimetten payını talep etmiştir. Jüstinyanus'in payını vermesine rağmen, Gassaniler durmadığı için Hüsrev de yeniden savaşı başlatmış, Ostrogot Krallığı elçileri ile görüştükten sonra Bizans sınırlarına yine saldırmaktan geri durmamıştır.

---

vardır. Fırat ince donanmasının sefer zamanı genişletilmesi hep bu lojistik baskıyı azaltmak içindir. M.S. 1. Yüzyıl başlarında Trajanus'un Basra Körfezi'ne varan seferi sadece Batı Akdeniz'deki lejyonların da sefere katılması ile mümkün olmuştur. Bu Batı lejyonlarının üslerine dönmesi ve Hadrianus'un durumun sürdürülebilir olmadığını görmesi nedeniyle eski sınırlara dönülmesi üzerinde anlaşılmıştır.

1448 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt 3, Kısım 1, ss. 569 - 570.

1449 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt 3, Kısım 1, ss. 578 – 579.

1450 Hughes, Belisarius, ss. 73, 183; Ostrogorsky, s. 66.

1451 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt 3, Kısım 1, s. 155.

Fakat altıncı yüzyılın ikinci yarısında denge ilk kez ciddi şekilde Sasaniler lehine bozulmakta olduğunun sinyallerini vermektedir. Jüstinyanus öldükten sonra II. Jüstinus, 574 yılına kadar imparatorluk hazinesini doldurmak için tüm diplomatik ödemeleri durdurmuştur. Bu sırada kırk yıldır Sasani tahtında oturmakta olan, artık çok deneyim kazanmış olan I. Hüsrev ile amcası kadar iyi başa çıkamayacaktır. Sasani İmparatorluğu'na bağlı Arap Lahmi Devleti, 570/571'de Bizans'a bağlı Gassani Arap Devleti'ne bağlı bölgeler üzerine hücum etmesi ile barış yine bozulmuştur. Bu sırada Sasani orduları Yemen'i işgal ederek Bizans müttefiklerini Güney Arabistan'dan atmak sureti ile Baharat Yolu için alternatif olarak Jüstinyanus'un geliştirmeye çalıştığı Kızıldeniz rotasını kapatmayı başarmışlardır[1452]. [1453]Buna karşı Bizanslılar halkın çoğunluğunun Hıristiyan olduğu Sasani kontrolündeki Kafkas prensliklerinde isyan çıkarma teşebbüslerine hız kazandırmıştır. Merkezi Dvin olan Sasani yönetimi altındaki Ermeni vilayetlerine Parsarmenia denmektedir, Mavrikius'un yardımlarına karşılık II. Hüsrev'in Ermeni bölgelerinin çoğunu verdiği dönem hariç, Ermeni vilayetlerinin genelde 4/5 ila 2/3'ü arasında bir kısmı Sasani denetiminde kalmıştır[1454]. Sasaniler Azerbaycan bölgesinde güçlü olan Zerdüşt dininin bölgede yayılmasını istemektedirler ancak bu yüzden 572'de Bizans teşviki ile Hıristiyan bölgelerinde isyan çıkmıştır. Ordularını ikiye bölmek zorunda kalmasına rağmen I. Hüsrev'in güçleri Bizans sefer kuvvetini Nusaybin'deki kuşatmayı kaldırmaya zorladıktan sonra altı ay kuşattıkları Dara'yı Kasım 573'te ele geçirmiştir. Bu iki büyük yenilgi, savaşı

1452 Bundan sonra Yemen, İslam Devleti ortaya çıkana dek Sasani İmparatorluğu'nun "en izole kısmı" olarak satraplar tarafından yönetilecektir. Yemenli lider Seyf b. Dhu Yazan Sasani desteği istemiştir ve şehinşah isteksizce 800 kadar gözden düşmüş seçkin süvari savaşçısından oluşan bir birliği onurlarını kazanma şansı vermek için "denizden" göndermiştir. Bu birlikler Seyf'i Sasani vasalı olarak tahta tekrar çıkararak geri dönmüşlerdir. Habeşiler bir kez daha, Bizans donanması desteği ile gelerek hemen Seyf'i öldürmüşlerdir. Fakat Sasani güçleri bu kez daha güçlü bir şekilde gelmiş ve bölgede kalmışlardır. Fakat bölgedeki Sasani unsurlarının "kısmen asimile olmuş selefleri" yedinci yüzyılda kolayca İslam'ı kabul edeceklerdir. David Nicolle, **Sassanian Armies: The Iranian Empire Early 3rd To Mid-7th Centuries**, Montvert Publications, Stockport, 1996, (Sasanian Armies), ss. 67 – 68. Tüm Bizans donanmasının müdahil olduğu bu savaşlar 570 yılında doğan Muhammed'in içine doğduğu Mekke toplumunu şekillendirmiştir.

1453 Sasaniler, bu denizlerde tartışmasız bir biçimde üstündürler. Fakat Kızıldeniz'in kıyısında mevcut güçler Sasani dhow veya dhau tarzı gemilerinin kendi bölgelerine Sasani hâkimiyetini taşımasına zaman zaman direnmişlerdir. Tüm bu güçler Hindistan ve baharat adaları denilen Sri Lanka ile Endonezya toprakları ile ticareti bölüşememektedir. Hint Okyanusu'nda gemiler "bu devasa güzergahın sadece bir bölümünü aşıyordu ... boydan boya ilk kat edenlerin Persler ve Araplar olduğu ispatlanmıştır". Höllmann, s. 22. "Yaz aylarında, güneybatı Muson rüzgârı arkaya alınarak kuzeye ve doğuya; buna karşın kış aylarında kuzeydoğu Muson rüzgârlarından istifade edilerek güneye ve batıya doğru yelken açılıyordu". Höllmann, s. 22.

1454 Nicholson, Cilt: 2, s. 1159.

başlatan taraf olan II. Jüstinus'un aklını yitirmesine yol açmıştır[1455]. Aynı sefer mevsiminde henüz imparator olmayan II. Tiberius'un komuta ettiği Balkan ordusu da bizzat Bayan Han komutasındaki Avar güçleri tarafından mağlup edilmiştir[1456]. Fakat 576 yılında Hüsrev'in bizzat komuta ettiği seferde Bizans komutanı Jüstinyanus, Malatya yakınlarında Sasani güçlerini istediği noktada savaş zorlamış ve şah ağır kayıplar vererek kaçmak zorunda kalmıştır[1457].

IV. Hürmüz (hük. 579 – 590) zamanında, özellikle 582 yılında bazı küçük Ermeni prenslikleri yeniden Sasani yönetimine geçmiştir. Ancak 586 yılına kadar savaş yine kısır döngüye girmiştir. Mavrikius'un kayınbiraderi Philippikus komutası altında 586'da Solachon Muharabesi'nin kazanılmasının ardından Dara bölgesi tekrar Bizans kontrolüne girmiştir[1458]. 588'de Sasaniler yeniden saldırmışlardır. Mavrikius'un hazineyi toparlamak amacıyla maaşlarını kısması Bizans ordusundaki huzursuzluğu isyana dönüştürmüş, buna karşın Germanus, Martiropolis'te (Silvan) bir kez daha başarılı olmuştur[1459]. Martiropolis ertesi yıl ihanet sonucu Sasani ordusuna teslim olacak ancak çok geçmeden II. Hüsrev ile kalıcı bir barış yapılınca Bizans idaresine geri verilecektir[1460]. Bu barış sayesinde artık haraç ödemeksizin doğuda barışı sağlayan Mavrikius, tüm gücünü Avar İmparatorluğu'nu yıkmak için Balkanlarda odaklayacaktır.

IV. Hürmüz'ün son yenilgileri yüzünden görevden aldığı deneyimli komutan Behrâm-ı Çûbîn isyan edince, soyluların tahta çıkardığı II. Hüsrev 590 yılında çok kısa bir süre tahtta kalabilmiştir, kendisi şah olmuştur. Ancak 582 yılından beri Sasaniler ile savaşan Mavrikius'un devrik II. Hüsrev'i aktif bir şekilde ordularıyla desteklemeye karar vermesi sonucu belirlemiştir. Bizans komutanı Narses komutası altında II. Hüsrev'i destekleyen güçler, Urmiye Gölü yakınlarında Ganzak mevkiinde (günümüzde Taht-ı Süleyman, Azerbaycan) Behrâm'ı yenmiş, Behrâm'ın kaçtığı

1455 Jaques, Cilt: 1, s. 288.

1456 "573'te imparator Tiberius'un bizzat kumanda ettiği büyük Bizans ordusunu dağıtan Bayan Han, Bizans'a ağır şartlarını dikte etmiş ve Bizans'tan sonra münakaşasız Avrupa'nın en güçlü devletinin hükümdarı olmuştur". Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1, s. 260. Avarlar 566'da Frankların yenilmesi ile batıya ilerlemiş fakat 569'da Göktürklerin Don Nehri ötesine ilerlemeleri ile doğuda bir miktar toprak kaybetmişlerdir. Fakat Balkanlarda elde edilenler bu kayıpları fazlasıyla telafi etmiştir.

1457 Jaques, Cilt: 2, s. 652.

1458 Jaques, Cilt: 3, s. 956.

1459 Jaques, Cilt: 2, s. 640.

1460 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt 3, Kısım 1, s. 164; Jaques, Cilt: 2, s. 640.

Göktürkler arasındayken öldürülmesi ile savaş bitmiştir[1461]. Çok müteşekkir olan II. Hüsrev, Mavrikius'a Ermeni ve Mezopotamya bölgelerinde iki imparatorluk arasında çekişme konusu olan toprakların çoğunu teslim etmiş, Mavrikius da genç şahı sembolik olarak evlat edinmiştir. Bizans doğu sınırı asırlardır ilk kez emin bir barış dönemine girecektir[1462]. Tel Mahreli Dionysius'un eski kayıtları derleyerek dokuzuncu Süryanice yazmış olduğu Tarih adlı eseri, II. Hüsrev'in Behrâm'dan kaçarak Mavrikius'a sığındıktan sonra tahtını geri kazanmasını[1463], Fokas'ın darbesini[1464], Bizans – Sasani Savaşı'nın ilk evrelerini ve Heraklius tahta çıkılını anlatan en önemli kaynaklardan birisidir[1465]. Fokas'ın darbesinin ardından son Bizans Sasani savaşı başlayacak, daha önce hiç olmadığı kadar yıkıcı bir şekilde çeyrek asır sürecektir.

Fokas hakkındaki bazı kötülemeler abartı olsa dahi, Sasaniler ile yıkıcı savaşın başlaması tamamen onun suçudur ve bunu düzeltmek için fazla bir çaba göstermediği ortadadır. Bazı ordular Mavrikius'un meşru varisine karşı savaşmak istemediği için Fokas devrinde II. Hüsrev her sefer mevsiminde bizzat savaşarak Anastasius devrinden beri Sasani girişimlerini boşa çıkaran Dara kaleler ağını ele geçirmiştir[1466]. Heraklius devrinin ilk yarısında yaşanacak hızlı Sasani fetihleri, Bizans'ın savunulabilir mevzilerini yitirmiş olmasından, hazinenin daima iflasın eşiğinde olmasından ve Bizans ordularının gidişatı tersine çevirecek seviyede güçlendirmenin zaman almasından ötürüdür. Geleneksel tarihyazımında Heraklius, Bizans'ı Fokas'ın beceriksiz ve zalim idaresinden kurtaran lider olarak övülür. Fakat Sasaniler karşısında yaşanan en büyük felaketler hep Heraklius devrinde olacaktır. Fokas, Mısır'da ve

---

1461 Jaques, Cilt: 2, s. 382. Behram'ın en önemli başarısı aslında Bizans karşısındaki savaşları değil, Horasan ve Maveraünnehir'de Birinci Göktürk Sasani Savaşı'nı (588 – 589) kazanmasıdır. Ancak Göktürkler arasında bir savaşçı olarak ona saygı gösteren gruplar başta onun sığınmasını kabul etmişlerdir.

1462 Ancak iki imparatorluğun samimi bir şekilde müttefik olduğu bu dönemde bile iki kültürü uzlaştırmakta başarılı olunamamıştır. Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım 1, ss. 165 – 166.

1463 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt 3, Kısım 1, s. 164.

1464 Nikephoros, ss. 35, 173.

1465 Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 393 – 397, 397 – 399, 399 – 404, 404 - 406.

1466 Bir Sasani ordusu Dvin'i ve Bizans'ın ufak Ermenistan eyaletini kolayca aldıktan sonra Kapadokya içlerine ilerleyebilmiştir. Mezoptamya'daki Sasani ordusu ise 606 yılında Dara'yı ve Resaina'yı (bugün sınırın Suriye tarafında kalan Ras al-Ayn) almış, Fırat'ı aşmıştır. Bu sırada büyük Bizans şehirlerinde Maviler ve Yeşiller çatıştığı için Bizanslılar etkin bir karşılık verememiştir. Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 168.

Konstantinopolis'te Heraklius'u karşılayabilmek için doğudan birlikleri çekmesi Sasaniler için cepheyi yarıp Akdeniz'e ilerleme imkânını sunmuştur.

3.2. HERAKLİUS HANEDANI VE SASANİ TEHDİDİNİN BERTARAF EDİLMESİ

3.2.1. Heraklius'un İktidara Gelişi Ve Mısır Seferi

Genç Heraklius yakışıklı ve dinç bir asker olmasına karşın bu aşamada kendi adına sözü edilebilecek bir başarısı yoktur. Babası ile Priskus arasında yapılan müzakereler ve alınan teminatlar üzerine kendi yoldaşlarını alarak Sicilya ve Kıbrıs yolunu takip ederek Konstantinopolis'e yelken açar. Heraklius'un kuzeni Niketas[1467] Libya üzerinden kara yoluyla Mısır'a ilerlemiştir[1468]. Trablusgarp'ta Fokas'ın temsilcileri Ekklesiarius ve Mardius'u yenmekle zaman kaybetmek yerine 609 yılında Tripolitana sakinlerinin onlara karşı savaşmaya çağırdığı barbarlar onların icabına bakarken elindeki donanmanın bir kısmını duruma nezaret etmek için bırakmıştır[1469]. Ufak bir filodan ibaret olduğunu varsayabileceğimiz filo durum yatışınca Mısır'daki operasyona yetişmiştir[1470].

Kuzey Afrika ve Sicilya, zaten baba Heraklius'un etki alanındadır. Mısır da alınırsa başkentin tahıl kaynağı tamamen kesilecektir. Niketas'ın 609 sefer mevsimi bitmeden Fokas'ın valisini yenmesi ile derhal tüm eyalet onlara teslim olur[1471] ve genç Heraklius başkente giden tahıl filolarını durdurur. Böylece Konstantinopolis'te kıtlık ve hızla artan yeni bir huzursuzluk dalgası baş gösterir. Detayları donanma için önemli olmamakla birlikte, Antakya'da arka arkaya çıkan iki isyanı Teofanes ve bazı Süryani yazarlar tek isyan saymışlardır ama bu açık bir şekilde hatalıdır ve aziz hayatları ve diğer Süryani ve Nastûrî yazarlara bakılarak bu düzeltilmiştir. Fokas'ın hem Sasani saldırılarına hem de resmen başlamış olan Heraklius ve ailesinin Kartaca merkezli

1467 Martindale, PLRE 3B, ss. 940 – 941.
1468 Butler, ss. 8 – 11.
1469 Niketas hızlı ilerlemek için Libya'daki direniş noktalarını dize getirme işini Heraklius'un diğer destekçilerine bırakmıştır. Fokas'ın adamları olan Ekklesiarius, Mardius ve İsidorus sırasıyla yenilgiye uğratılmıştır. Martindale, PLRE 3A, ss. 434, 726; Martindale, PLRE 3B, s. 826.
1470 Butler, ss. 8, 15, 19.
1471 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 681.

isyanına direnmek için kullanabileceği askeri kaynakları bu iki Antakya isyanı ile tükenmiştir. Fokas'ın doğu orduları komutanı Bonosus, neredeyse Fokas kadar nefret edilen bir kişidir[1472]. 608 Antakya isyanının arkasında kentin Maviler yani Veneti hipodrom takımının olduğu anlaşılınca Fokas Bonosus'u "doğu kontu", Kottonas'ı ise ordu komutanı olarak terfi ettirmiştir[1473].

Fokas'tan Mısır'da başarı kazanmaya başlayan Niketas üzerine yürüme emrini Kaysâriye'de almıştır. 609 yılının ilk üç ayında Bonosus ve Kottonas, Sasani tehdidi de kapılarında olduğu halde bölgeden geri çekilmiş sonra tüm güçlerini "komşu bölgede" topladıktan sonra tekrar Antakya'ya girerek ayaklanmayı "insanlık dışı bir tavırla" bastırmışlardır[1474].. Muhtemelen Ptolemais'ten (Akka) yelken açarak getirdiği donanma ile Pelusium'u kontrol altına almıştır, ancak Mısır'da ondan nefret ediliyor olması Niketas'ın çok işine yaramıştır. Bu aşamada İoannikius komutası altında olan Kuzey Afrika'dan gelmiş kuvvetlerine katılmış Heraklius, kendisini konsül ilan etmiş kuzenlerin kıdemli olanı olarak (diğeri Niketas) şehri halktan teslim almıştır[1475]. Yani Antakya'da ilk isyanı bastırdıktan sonra Filistin üzerinden Mısır'a gelen Bonosus, Heraklius'un kuzeni Niketas'a karşı hareket etmiştir fakat yenilmiştir[1476]. Fokas'a sadık kakmış "Menouf ve Athrib valileri" tarafından desteklenen Bonosus Mısır'a girerken, Leontius ve Niketas'ın güçleri de İskenderiye üzerine yürümektedirler[1477].

1472 Doğu orduları komutanı atanması Antakya'daki karışıklıkları bastırmakla görevlendirilmesi ile olmuştur. Theophanes, A.M. 6101, s. 425. Nikiu Piskoposu İoannes de ondan özellikle nefret eder ve onu "çok kötü huylu bir general" ve "bir sırtlan gibi vahşi" olarak tanıtır. John of Nikiu, s. 166, (Bölüm 105: 3). (Aynı pasaj, John of Nikiu, The chronicle of John of Nikiu, çev. Hermann Zotenberg, in Notices et extraits des MSS de la Bibliotheque Nationale, XXIV, Paris, 1883, s. 540'ta bulunabilir.) Hermann Zotenberg daha önce eserin orijinal dili olan Geez edisyonunu neşretmiştir. Buradaki tüm diğer atıflarda, Robert Henry Charles'ın İngilizce edisyonu kullanılmaktadır.

1473 Stratos, Cilt: 1, s. 76.

1474 Stratos, Cilt: 1, s. 77.

1475 Evvelce Fokas adına İskenderiye'de işkence amacıyla vahşi hayvanlar kullanmıştır. Martindale, PLRE 3A, s. 239. Fakat İskenderiye'deki isyancılar "hızlı ve düzenli" bir biçimde hükümet binalarını ele geçirirlerken, Fokas tarafından isyancıların akıbetini hatırlatmak için hipodrom oyunlarında kullanılan vahşi hayvanların teşhir edilmesi, tam anlamıyla "ters tepmiştir". Sonuçta Bonosus'tan nefret eden halk Niketas'ın adına şehri ele geçirmiş, Heraklius ailesinin temsilcileri bunu zorba rejime karşı halkın isyanı olarak göstermek için özel olarak deniz ve kara güçlerini dışarıda tutmuştur. Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 51.

1476 Stratos isminin Vonosos olarak yazmıştır. Stratos, Cilt: 1, ss. 357 – 358, Not III ve I., Stratos'un özellikle s. 358'deki analizi bugün hâlâ geçerlidir: 608 – 609 Bonosus'un bastırdığı Yeşiller hizibinin isyandır ve 610'da Yahudi grupların Antakya piskoposunu öldürdüğü vaka ise münferit ikinci isyandır.

1477 Niketas'ın Fokas'ın İskenderiye valisini savaşta yendiği haberi ulaşınca İskenderiye'nin Heraklius safına geçmeyi seçmesi, savaşın gidişatını değiştirmiştir. Stratos, Cilt: 1, s. 84. Stratos bunu Nikiulu İonannes ve Paskalya Kroniği'ne dayandırmaktadır. İskenderiye denizden takviye

Meşhur İskenderiye Feneri'nin bulunduğu Faros Adası'na çıkan Fokas'ın takviye birlikleri tutuklanmıştır[1478]. Sonuç olarak "Eksarkhosluk donanma güçleri, şimdi hükümdara sadık birlikleri getirmiş olan gemiler ile takviye edilebilmiştir[1479]". Niketas'ın filosu ile birleşen yerel gönüllüler İskenderiye'yi kesin olarak ele geçirmiş, operasyonun devamı ve Kartaca'daki karargâh ile muhaberat için kilit önemde olan limanın hâkimi olmuştur[1480]. Niketas'ın ordusunun bir zafer kazandıktan sonra hızla İskenderiye'ye yaklaşması, Fokas'ı telaşlandırmıştır. Fokas bu sırada Konstantinopolis limanındaki tahıl gemilerinin İskenderiyeli mürettebatını ibret-i alem için Hebdamon (Bakırköy)[1481] liman kalesinin zindanına attırmış[1482], ömrünün sonuna kadar eline geçirdiği Mısırlı kişilere kötü muamele ederek isyana devam ederlerse onları cezalandıracağı mesajını göndermeye devam etmiştir. Bonosus Suriye'den hızla gelince Nikiu teslim olmuştur ve Fokas'ın ordusu İskenderiye'ye varmıştır.

Kısa süre sonra Fokas'ın amirallerinden Paulos'un filosu da İskenderiye'ye saldıracaktır fakat o da püskürtülmüştür[1483]. Esas mücadele Mareotis Gölü tarafında gerçekleşmiştir[1484]. Paulos'un filosu Bonusus'un emriyle kentin güneyinde "tatlı su kanalının iki devasa taştan giriş yerinden" kente ulaştığı noktaya saldırmayı denemiştir. Ancak güney surdaki mancınıkların menziline girince İskenderiyelilerin isabetli atışları ile derhal tüm gemiler geri çekilmiştir[1485]. Akabinde İskenderiye tekrar Bonosus'un saldırısına maruz kalacaktır[1486]. Hatta "mahalleleri tarumar" edilecektir[1487], fakat kent daha önce Bonosus'un elinde gördüğü kötü muamele nedeniyle isyancılardan yana tavır koymuştur ve bu bir bütün olarak Heraklius'un iktidara gelmesinde çok önemli bir katkı sağlamıştır.

---

alabileceği için, dirense ve Niketas şehri kuşatmak zorunda kalsa, operasyon tüm ivmesini kaybedecektir.

1478 Butler, s. 19.

1479 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 51 – 52.

1480 Butler, s. 15.

1481 Doğan Kuban, **İstanbul: Bir Kent Tarihi**, çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 111.

1482 Butler, s. 35.

1483 Butler, s. 19.

1484 Mareotis Gölü, İskenderiye'nin güneyinde bulunmaktadır. Nil Nehri'nin Kanopus'ta Akdeniz'e dökülen ağzı buradan ayrılmaktadır. Nicholson, Cilt: 2, s. 962.

1485 Bu "iki taştan giriş yeri" dördüncü yüzyılda imparator "Valens zamanında Titian tarafından inşa ve tahkim" edilmiştir. Fakat İskenderiye surlarındaki mancınıkların attığı "devasa taşlar gemilerinin arasına öyle yıkıcı bir etkiyle düşmüştür ki surlara dahi yaklaşamamış ve gemilerini işlemez veya batık hale gelmekten kurtarabilmek için uzaklaştırmıştır". Butler, ss. 19 - 20.

1486 Butler, s. 23.

1487 Butler, s. 30.

İskenderiye'nin ardından Heraklius'un isyanın en önemli hedefi Kıbrıs'tır ve nümizmatik kaynaklarla dolaylı yoldan İskenderiye limanında birleşen Kartaca ve İskenderiye filolarının adayı kayda değer direniş görmeden aldıkları anlaşılmaktadır, fakat Bonosus Mısır'a tekrar saldırmak için Heraklius'un filonun önemli bir kısmını kuzeye götürmesini beklemiş olmalıdır[1488].

Bonusus'un yenilgisi, tüm operasyonun sonucunu belirlemiştir[1489]. Ordusu ve donanması yenilen Bonosus, Nil Deltası'ndaki Nikiu'ya çekilerek yeniden gemiler toplamıştır, fakat bir kez daha yenilince, çok kötü karşılandığı Filistin vasıtasıyla, Fokas'ın yanına Konstantinopolis'e kadar kaçmayı başarmıştır. Bu minvalde Nikiu piskoposu İoannes, olaylar için en önemli kaynak haline gelmektedir[1490]. Müslümanlar tarafından Mısır'ın fethi konusunda bu kaynağa tekrar müracaat edilecektir.

İkinci kez Antakya isyanı çıkması, bir yandan Sasani baskısı altında kalan Fokas yönetimini çok zor duruma düşürmüştür. Fokas'ın üzerine gelen Heraklius komutasındaki donanmadan haberi varken, Mısır'a tekrar takviye gönderme imkânı kalmamıştır. Bu bakımdan Antakya isyanları olmadan Heraklius soyunun iktidara gelmeyi başarması zor gözükmektedir. Öte yandan modern tarihçi Stratos bu dönemin ve Fokas devrinde yaşanan alt üst oluşların önemini vurgulamış, hatta belki Fokas'ın genel tarihi önemini bir miktar abartmıştır[1491].

Antakya nüfus bakımından imparatorluğun en kalabalık ve zengin şehirlerinden birsidir. Artan kargaşa ve Fokas'ın iç savaş için geri çektiği birlikler nedeniyle savunmasız kalan Antakya, sonraki sefer mevsiminin başında 611 yılı Mayıs ayında II. Hüsrev'in eline geçecektir. Heraklius'un 622 yılında şehir geri alma

---

1488 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, ss. 62 - 63.

1489 Butler, ss. 21 – 30. Heraklius bu sayede Konstantinopolis'te tahta çıkacak, öncesinde Mısr tahılının akışını kestiği için Konstantinopolis'teki kıtlığın ağırlaşmasını ve Fokas'ın başkentte isyanlardan başka hiçbir şeyle uğraşamayacak hale gelmesini temin etmiş, öyle tahta çıkmıştır. Butler, ss. 31, 33 – 36.

1490 John of Nikiu, s. 168 (Bölüm 107:10), s. 177, (Bölüm 110).

1491 Eserinin birinci cildini şu sözlerle bitirir: "Şayet Fokas hiç var olmasaydı, Müslümanlık gelecek şansı olmayan önemsiz bir maceradan başka hiçbir şey olmayacaktı. Şayet Heraklius başarılı olmuş olsaydı, yeniden teşekkül etmiş, Helenleşmiş ve en önemlisi birleşmiş Bizans, Grekoromen uygarlığının sürdürülmesi ve genişletilmesi misyonuna devam edecekti". Stratos, Cilt: 1, ss. 353. Buraya Müslümanlık olarak tercüme edilen, Helenizm – Oryantalizm tartışmalarına ait Mohammedanism / Muhammedcilik teriminin kullanması dikkate değerdir. Eser; Yunanistan'ın 1974'ten sonra dilde yenileşme ve Türkiye'ye yönelik bakış açısındaki değişme süreçlerini geçirmesinden önce yazılmıştır. Ancak eser yedinci yüzyıl problematiklerini bir bütün olarak işleyen eser olarak hâlâ çok değerlidir ve tarihi çıkarımlarının çoğu şaşırtıcı şekilde yarım asırdır geçerliliğini korumuştur.

teşebbüsü başarısız kalacak ve kent II. Hüsrev'in devrilmesi ardından kazanılan nihai zaferden sonra Sasani güçleri tahliye edene kadar Bizans'a iade edilmeyecektir[1492].

Artık 610 yılında İtalya'daki seçkinler ve Balkan orduları dışında hiçbir grubun desteğine sahip olmayan Fokas, 602'deki oldu bitti ile tahta çıkışına suskun kalmış grupların kendisine karşı birleşmesini bu aşamada önleyememektedir. Başkent halkına artık hiçbir şekilde sözünü dinletemediği için, sürekli isyanlar ile meşgul olan Fokas; üzerine gelen filonun yolunu kesmek için başkentteki imparatorluk filosunu dahi gönderememiştir. Heraklius Konstantinopolis'e kadar herhangi bir direnişle karşılaşmadan yelken açar. Aslında Fokas, İskenderiye'den gelmiş tahıl gemilerine el koymakla yeni bir isyanı körüklemiş, başkent halkı Heraklius'un tarafına geçince Bonosus'un emrine imparatorluk savaş arabası gruplarını vermiştir[1493].

Bonosus, Fokas adına Heraklius'un karaya çıkmasına engel olmaya çalışırken öldürülür, fakat bu arada Kaysarius Limanı yakılır, Bonosus'un son sığındığı yer olan Jülianus Limanı ise daha az hasar görür[1494]. Bonosus'un yanındaki Yeşiller üyeleri taraf değiştirmişler, Bonosus gemi ile Jülianus Limanı'na[1495] kaçarken bir şekilde Kaysarius Limanı[1496] kül olmuş, ancak Bonosus orada ekskubitor alayından yine taraf değiştiren bir asker tarafından öldürülüp suya atılmıştır[1497]. Maviler (Veneti) grubunun destekçileri genellikle imparatorluğun tüm kentlerinde meskûn zengin tüccarlar, toprak sahipleri ve başkentteki senatör aileleridir. Hipodrom oyunlarında rakipleri olan deme, yani Yeşiller grubnun taraftarları ise genellikle orta ve alt sınıflardır. Konstantinopolis'te özellikle kuzey ve batı semtlerinde meskûn esnaf, zanaatkarlar, işçiler ve konumuz açısından önemli olan "donanma adamları" bu takımı desteklemekte, acil durumlarda Anastasius surları ve Theodosius surlarını korumak için seferber edilebilmektedirler[1498]. Antakya'da 508 – 509 isyanı Maviler tarafından tertip edilmiştir. Fakat Fokas'a son darbeyi indirenler başkentteki Yeşiller olmuştur.

1492 Jaques, Cilt: 1, s. 55.

1493 John of Nikiu, ss. 176 - 177, (Bölüm 109: 28,29)

1494 Kuban, ss. 59, 63, 111, 267.

1495 Jülianus Limanı, Sofia Limanı olarak da bilinmektedir. Kuban, ss. 32, 61 – 62. Yanan limanın adını II. Jüstinus'tan alan Kadırga Limanı olması da mümkündür. Bu liman hipodromun hemen güneyindedir. Kuban, ss. 266, 437.

1496 Bu dönemde bu isimle anılan limanı bugün yine beşinci yüzyıldaki ismiyle yani Theodosius Limanı olarak biliyoruz. Kuban, s. 267. Prosforion ve Neorion limanları ise Haliç kıyısındadırlar. Kuban, ss. 21, 55– 57, 59. Anlaşılan bu limanlar hasar almamışlardır.

1497 Martindale, PLRE 3A, s. 240.

1498 Stratos, Seventh Century**,** Cilt: 1, ss. 10 – 11.

Yeşiller sonraki gelişmelerde taraf değiştirerek Heraklius'u uzun bir Konstantinopolis kuşatmasından kurtarmışlardır.

Tüm bu çatışmalar incelenirse, Baba Heraklius'un planladığı ve Kartaca'daki Eksarkhosluk karargâhından koordine ettiği; Heraklius ve Niketas'ın uyguladığı "kıskaç harekatı" başarılı olmuştur. "Heraklius'un donanma sefer kuvvetlerini kullanması, Geç Roma döneminde iç savaş ve isyan tarihinde, özellikle doğu eyaletlerinde, nispeten benzeri görülmemiş bir yeniliğe işaret etmektedir, fakat emsalsiz kalmamıştır[1499]". Kaegi, tüm çalışmalarında esas dehanın Baba Heraklius olduğuna işaret etmektedir[1500]. Şüphesiz kendisinden ve Fokas'tan başka emrinde deniz kuvvetleri olan hiçbir askeri güç odağı yoktur. Eksarkhos olmadan önce tüm tecrübesi Sasaniler karşısındadır[1501]. Tamamen kara kuvvetlerinde geçen bir kariyerin ardından donanmayı etkin kullanmak için Kartaca'da tersaneyi kullanmış olabilir. "Herakliusçu veya diğer isyancı birimlerle karşılaştıklarında müdafilerin hepsi bir anda eriyip gitmemiştir. Bunun yerine ağır kayıplar vererek ve verdirerek kararlı bir şekilde savaşmışlardır[1502]".

Fokas hakkında kaynaklarımızın çoğu aslında sekizinci yüzyıldan kalmadır. Bundan sonraki bir buçuk asır için temel kaynaklarımız olacak Patrik Nikeforos'un Kısa Kronik'i 602 – 769, Günah Çıkarıcı Teofanes'in (d. 758 – ö. 818) kroniği ise 284 – 813 yılları arasını kapsamaktadır. Her ikisi de Mavrikius'un ve Heraklius Hanedanı'nın yönetimine özlemle bakılan bir dönemde yazmışlardır. Fokas, onu yakalayan başkentteki gruplar tarafından Heraklius'un gemisine teslim edilmiştir. Heraklius'un kendisini eleştirmesi üzerine Fokas'ın sen daha iyisini mi yapacaksın şeklindeki cevabı bir kehanet gibi gerçekleşecektir[1503]. Nikiulu İoannes'e göre ise, Fokas, Heraklius'un gemisine değil, senatörler ve subaylar tarafından Havari Tomas

---

1499 Kaegi, Byzantine military unrest, s. 124.

1500 Walter Emil Kaegi, **Heraclius: Emperor of Byzantium**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, (Heraclius), ss. 20 – 52.

1501 Baba Heraklius 586 – 588 arasında doğu cephesindeki komutanlardan birisidir. Fakat 589'da Nisibis (Nusaybin) yakınlarında Sasani ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmış, daha sonra savaşı Sasani kontrolündeki Ermeni bölgelerine taşımıştır. Nicholson, Cilt :1, s. 711. Eksarkhosluk ile ödüllendirilmesi bu başarılarının ve Mavrikius'a sadakatinin bir sonucudur.

1502 "Baba Heraklius'un olduğu kadar general Narses'in de isyanının nedenlerinden biri kendilerinden birini tahta geçiren Balkan birliklerinin kazandığı başarıya karşı diğer orduların ve komutanların kızgınlığı olabilir. Yine de, Suriye'nin kuzeyinde, Mısır'da ve daha sonra Küçük Asya'da (Anadolu) Fokas'a karşı vahşi iç savaş; Fokas'ın bazı birlikler arasında popülerlik kazandığını göstermektedir". Kaegi, Byzantine military unrest, s. 124.

1503 Yahut kuvvetle muhtemeldir ki bu vatacani ex post facto yani bir darbımesel olarak olaydan sonra tarih yazılırken eklenmiş bir kehanet, bir söz sanatıdır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1132 – 1133.

Kilisesi'ne getirilerek idam edilmiştir[1504]. Heraklius'un devletin maliyesini düzeltip, yeni ordular kurup işgalcileri yenmesi yıllar sürecektir. Bu cevap üzerine Fokas bizzat Heraklius tarafından 5 Ekim 610'da idam edilmiştir[1505]. Fokas'ın ortadan kaldırıldığı 610 yılından sonra durum aslında daha hızlı kötüye gitmeye başlayacaktır.

3.2.2. Bizans Donanması Desteği ile Balkan Kentlerinin Direnişi

Heraklius'un ilk yıllarına, özellikle Sasani saldırılarının coğrafi kapsamının dört asırlık tarihlerinde hiç görülmediği derecede genişlemesi damgasını vurmuştur. Fakat donanma açısından ilk yılarda daha önemli olan Balkan cephesindeki gelişmelerden devam eder isek, Mavrikius zamanındaki ramak kalan Tuna sınırında nihai zafer ihtimali artık uzak bir hatıradır. Viminakium'daki büyük yenilgilerinin ardından[1506], Fokas devrinde Avar İmparatorluğu toparlanmış ve yeniden saldırıya geçmiştir. Balkanlar Avarlar tarafından sistematik bir biçimde yağmalanmakta ve yavaş yavaş onlarla birlikte veya bağımsız Slav güçleri tarafından Bizanslılar birkaç müstahkem şehre sürülmektedir. Bu Bizans kontrolünde kalan şehirlerin ortak noktası liman kentleri olmalarıdır[1507]. Bizans donanması sayesinde başkent ile zayıf da olsa bağlarını korumaktadırlar. Fakat 615 yılındaki Selanik kuşatması, 586 yılındaki son büyük kuşatmadan beri değişen dengeleri gözler önüne sermektedir. Slav ve Avar güçleri, kentler denizden de abluka altına alınmadıkça başarı şansları olmadığını anlamışlardır.

Avar ve Slav güçleri birlikte Balkan eyaletlerini yağmalarken, başka bir büyük Slav grubu 615 sefer mevsimi boyunca kenti kuşatmıştır. Bu defa Slavlar "şehri denizden saldırarak ele geçirmeye çalışmıştır. Slav saldırısı, liderleri Chatzon'un esir alınmasıyla kaotik bir başarısızlıkla sonuçlandığı zaman, Aziz Demetrius bir kez daha

---

1504 John of Nikiu, s. 177, (Bölüm 110). Nikiulu İoannes de imparatorluk savaş arabası gruplarının taraf değiştirmesi sonucunda Bonosus'un kaçmak zorunda kaldığından haberdardır ancak limanlara verilen hasara dair bir bilgisi yoktur. Yalnızca Yeşiller grubunun, Fokas'ı destekleyen Maviler grubunu denizde kovaladığını aktarır: "Ve bu gösterileri duyunca Yeşil hizip ve denizde olan Bizans sakinleri gemilerini topladılar ve Mavileri kovaladılar". Akabinde Maviler Ayasofya'ya kaçmışlardır. John of Nikiu, s. 177, (Bölüm 110:3).

1505 Martindale, PLRE 3B, s. 1032.

1506 Jaques Cilt: 3, s. 1079.

1507 Nehir boyunda takviye alabilen kentlerin çoğu kaybedilmiş veya işgalcilerle uzlaşma yoluna gitmiştir.

yurttaşlarının kurtuluşunu sağlamakla itibar görmüştür[1508]". Birincil kaynakların menkıbevi anlatısı bir yana bırakılacak olursa, bu aşamada hâlâ kendi başlarına hareket etmekte olan Slav güçlerinin Selanik'i çembere almayı beceremediği anlaşılmaktadır. Slavlar yalnızca kayık boyutunda tekneleri ile yine surları aşamadıkları için geri çekilirler. Bundan sonraki girişimlerinde Avar desteği olmadan kendi başlarına kuşatmaya kalkışmayacaklardır. Altıncı yüzyıl sonu ve yedinci yüzyıl başında Selanik kuşatmaları hakkında esas malumat kaynağımız, Aziz Demetrius'un Mucizeleri adlı olaylar ile çağdaş bir eserdir. Eser dini mucizeler ve kıssadan hisse şeklinde vakalar vasıtası ile ilerlemekte, Selanik'teki iş kolları ve sosyal yaşam hakkında emsalsiz bilgiler vermektedir[1509]. Ancak askerî açıdan başka kaynaklardan karşılaştırması yapılamayan, sağlaması zor bir anlatımı vardır. Aynı sefer mevsiminde bugünkü Arnavutluk kıyısının en önemli liman kenti olan Epidauros yağmalanmaktan kurtulamamış, kent yaşamı sona ermiştir. Kentten kaçan halk kuzeyde Ragusa (Dubrovnik) kentinin kurulmasında nüveyi teşkil edecektir[1510]. Artan masrafları karşılamak için artırılan vergiler özellikle İtalya'da bir krize yol açacak, Ravenna halkı ve bir grup suikastçı isyan ederek kentteki Eksarkhos İoannes'i (hük. 615 – 616) öldürecek[1511], Güney İtalya'daki Bizans askeri valisi İoannes Kompsinus bölgedeki tüm Bizans mülklerini toplayarak bağımsızlık iddiasında bulunacaktır. Ancak 616 yılında Bizans donanmasının taşıdığı amfibi güç komutanı hadım Eleutherius (hük. 616 – 619) komutasında Ravenna'ya çıkmıştır[1512]. Önce Ravenna'yı, sonra karadan Napoli'yi tekrar Bizans denetimine almayı ve isyancıları cezalandırmayı başararak Papa Deusdedit (nam-ı diğer I. Adeodatus, hük. 615 sonları – Kasım 618) tarafından da onurlandırılmıştır[1513]. Ancak Lombardlar karşısında bazı başarısızlıklar yaşamış, 619 yılında Papa V. Bonifatius'un (hük. 619 – 625) makama gelmesinden bir gün önce isyan bu sefer Eleutherius edip Roma'ya ilerlerken öldürülecek, kellesi Heraklius'a

---

1508 Jaques, Cilt: 3, s. 1012.

1509 İlcan Bihter Barlas, eseri şu sözlerle kısaca tanıtmaktadır: "Miracula S. Demetrii - Aziz Demetrius'un Mucizeleri, Slav ve Avarların VI. yüzyılın sonu VII. yüzyılın başında Selanik üzerine yaptıkları saldırıları büyük bir canlılık ve çok sayıda gerçekçi ayrıntı ile tasvir eder". Pachymeres, s. 14.

1510 Stratos, Cilt: 1, s. 119.

1511 Martindale, PLRE 3A, s. 702. Muhtemelen hoşnutsuz bir grup asker tarafından maiyeti ile birlikte öldürülmüştür. Liber Pontificalis bu konuları detaylandırmadığı için suikast ve Eleutherius'un amfibi çıkarmasının detaylarına sahip değiliz.

1512 Martindale, PLRE 3A, s. 435. Patrikios yapıldıktan sonra İtalya'da Ravenna Eksarhosu ve chartulariosu (arşivci, idari teşkilatın başı) unvanlarını da kazanmıştır.

1513 Martindale, PLRE 3A, ss. 436, 399.

gönderilecektir. Fakat Eleutherius'un ölümü ile İtalya'daki kriz de nihayet dinmiştir[1514]. Neredeyse tüm Balkan liman kentlerinin artalanlarında Slav çetelerin gezdiği bir dönemde dahi Bizans donanmasının nokta atış yaparak Batı eyaletlerine müdahale edebildiği böylece İtalya halkına gösterilmiş, isyancı eğilimler bir süreliğine bastırılmıştır.

Heraklius tahta çıktıktan sonra savaşın bir meşru nedeni kalmadığı iddiasıyla Bizans senatosu Sasaniler ile barış için çeşitli girişimlerde bulunmuştur ancak bunlar reddedilmiştir. 615 yılına kadar başka bir heyet gönderilmemiş, ancak Avar saldırıları da arttıkça yeni teşebbüslerde bulunulmuş ancak II. Hüsrev bir kez daha bunları reddedilmiştir[1515]. 618 yılında "Selanik'e yapılan bir başka saldırıda, Slav kuvvetleri bu kez ürkütücü kuşatma makineleri tedarik eden güçlü Avarlar tarafından desteklenmişlerdir[1516]". Bu defa, şehri uzun süre muhasara etmek yerine surları döverek bir gedik açmayı ve hücum ile başkentten Bizans donanması takviyeleri yetiştirmeden kenti ele geçirmeyi amaçladıkları anlaşılmaktadır. "Bizans egemenliğindeki Selanik ve Konstantinopolis'i kuşatmaları Avarların hem bol ve etkili kuşatma makinelerine hem de onları kullanabilecek adamlara sahip olduklarını gösterir[1517]".

"Başpiskopos İoannes morali yükseltmek için surları gezerken şehir 33 gün dayanmıştır[1518]". Detaylarına sahip olmadığımız kuşatmanın sonunda "iddiaya göre Aziz Demetrius'un ilahi müdahalesi, Avarları geri çekilmeye ikna etmiştir[1519]". Her iki kuşatma için de elimizde yalnızca menkıbevi aziz hayatı ve dini kaynaklar mevcuttur. Kaynaklarımız yalnızca Aziz Demetrius'un "beklenmedik ortaya çıkışı ile kuşatanları dehşete düşürdüğünü" aktarmaktadır[1520]. "Bu olayda limanı savunacak hiçbir gemi

---

1514 Stratos, PLRE 1, s. 121; Martindale, PLRE 3A, s. 436. Bölgede istikrarı sağlamakla birlikte Eleutherius Lombard dük Sundrarius karşısında yenilmiş ancak fazla toprak kaybetmemiştir. Eleutherius'un ardından patrikios Gregorius yaklaşık beş yıl Eksarkhos makamında kalmıştır. Martindale, PLRE 3A, s. 553. Akabinde yaklaşık yirmi yıl kadar Ermeni İsaakius bu görevde kalacak, destek almamasına rağmen kayıpları sınırlı tutacaktır.

1515 Stratos, Cilt: 1, ss. 103, 151 - 152. Bu girişimde 615 yılında Sasani komutanı Şahin komutasındaki güçlerin kendi inisiyatifleri ile geri çekilmesi de bir rol oynamıştır. Stratos, Cilt: 1, s. 278; Martindale, PLRE 3B, s. 1140 – 1141; Nicholson, Cilt: 2, ss. 1369 - 1370.

1516 Jaques, Cilt: 3, s. 1012.

1517 Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 39.

1518 Jaques, Cilt: 3, s. 1012.

1519 Jaques, Cilt: 3, s. 1012.

1520 Eugenia Russell**, St Demetrius of Thessalonica: Cult and Devotion in the Middle Ages**, Byzantine and Neohellenic Studies, Peter Lang International Academic Publishers, Bern, 2010, s.

yoktur" ve "doğaçlama" çözümler bulunması gerekmiştir, Aziz Demetrius 'un mucizevi hikayesi "savunanların önlemler alabilmesine fırsat tanıyacak şekilde saldırganların başta tereddüt etmesine, çarpışmalara ve alabora oluşlara neden olan düzensiz deniz saldırısına ve irticalen yapılan savunmaların başarısına odaklanmaktadır[1521]". Menkıbevi anlatım bir yana bırakılacak olursa, Selanik'in Bizans donanmasının ulaştırdığı destek sayesinde direnişinde başarılı olduğu sonucu çıkmaktadır.

626 Konstantinopolis kuşatması kaynakları için geçerli olan sorun bu Balkan liman kentlerinin ablukaları için de geçerlidir, çünkü "hayal gücünün nerede bittiğini ve gerçeğin nerede başladığını kestirmek zordur[1522]". Fakat kentlerin denizden dış dünya ile bağlantısı kesilemediği için bir kez daha kuşatanlar başarısız olmuşlardır. Fokas ve Heraklius'un ilk yılları; "Ege ve Adriyatik'te yaygın bir deniz akını dönemidir[1523]". Müstahkem mevziler savunulabilmiştir, ancak kırsalda yerli halk için hayatta kalma şansı kalmamıştır ve dolayısıyla şehirleri imparatorluğun giderek daralan emin bölgelerinden Bizans donanmasının taşıdığı gıda ile beslemek sürdürülebilir değildir.

Bu aşamada Heraklius iki cepheden en azından birinde, gerekirse ağır bir haraç ödeyerek barışı sağlamak zorunda olduğunun bilincindedir. Sasaniler ile barışın mümkün olmadığı kanıksandığı için, imparator Heraklius, 617 veya 619 yılında Avar kağanı ile şahsen barış görüşmelerine girişmek ihtiyacını duymuştur. Oysa Avarlar aslında anlaşmak niyetinde değillerdir. Birkaç yıldır müstahkem Bizans mevkileri ve Slav destekli Avar orduları arasında bir yenişememe hali sürmektedir. Son zamanlarda fazla ilerleme kaydedemedikleri için aslında bir tuzak hazırlamışlardır[1524]. İmparator Heraklius'u diplomatik görüşmeler sırasında kaçırmayı planlamışlardır[1525]. Heraklius

14; Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 205, Dipnot 49. Birincil kaynağın künyesi şu biçimdedir: Mir.Dem., ii.2.212–14 (p.189.4–19).

1521 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 205.

1522 Stratos, Cilt: 1, s. 371, Not XXIV.

1523 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 205.

1524 "619'da Marmara Ereğlisi(Heraclée)'nde bir mülakattan istifade ederek imparator Heraklius'un şahsına, sonra da bizzat İstanbul şehrine karşı ihaneten suikast teşebbüsünde bulundu. Pusu ve hücum her ikisi de muvaffakiyetsizliğe uğradı". Grousset, s. 187. Grousset; "Amédée Thierry'nin temayül ettiği gibi, 616'de değildir" diye eklemekle birlikte tarih konusu yeniden tartışmaya açılmıştır. Grousset, s. 187, Dipnot 384.

1525 Taşağıl, KökTengri'nin Çocukları, s. 325.

görüşmede Avarlar tarafından ele geçirilmekten atı ile kaçarak son anda ele geçirilmekten kurtulmuştur[1526].

620 yılına gelindiğinde neredeyse tüm İç Balkanlar tamamen istila edilmiştir. İmparator maddi ve mali imkânsızlıklara rağmen son Bizans sahra ordusunu Sasaniler ile savaşmak üzere hazırlamaktadır. Diğer yandan Selanik, Konstantinopolis şehir garnizonları ve birkaç Trakya yerleşimi dışında Bizans neredeyse Yunanistan'ı bile tamamen kaybetmiştir. Prokopios'un Got Savaşları'nın IV. kitabına göre Mora'daki Patras kenti 539/540'ta bir depremde ağır hasar almıştır, bu dönemden itibaren surları hasar gören tüm kentler onarılmamıştır ve Monemvasia Kroniği'ne göre altıncı yüzyıl sonlarında Slav akınları yüzünden kentlerini bırakıp İtalya'nın Sicilya'ya en yakın noktası olan Reggio kentine kaçacaklardır[1527]. Akhea eyaletinin başkenti ve Mora'nın idari merkezi olan Argos'un halkı bile, 586/587'de kentlerini bırakıp yakındaki pek de yerleşime elverişli olmayan Orovi (Orobe) adasına kaçmıştır[1528]. Sparta, Argos, Korint gibi ilkçağın ünlü kentleri Slavlar yüzünden kent statüsünden çıkmıştır ve dokuzuncu yüzyıl başına kadar kent yaşamı bölgede yeniden canlanmaya başlayamayacaktır. Tüm bu karmaşada Bizans yönetimi doğru düzgün bir vergilendirme yapamamakta, savaşlar yüzünden yeniden bir düzen sağlayamamaktadır. Sonuç olarak örgütlenmesi değişmemiş uzak eyaletlere orantısız bir şekilde fazla vergi yükü düşmektedir.

En uzak Bizans eyaleti Spania yedinci yüzyılın ilk çeyreğinde kendi haline bırakılmıştır. Bizans donanması, merkez eyaletlerde bile asker açığı olduğundan takviye birlikler ulaştırmadığı gibi, Süev Krallığı karşısında zaferden zafere koşan Vizigot Krallığı bu sıralarda İberya Yarımadası'nı Batı Roma zamanlarından beri ilk kez birleştirmeye namzet görünmektedir. İtalya'daki isyanın haberinin de bölgeye ulaşmamış olması mümkün değildir. Tüm bu faktörler bir araya gelince Bizans'ın İspanya'nın güneydoğu kıyısındaki oldukça küçülmüş eyaleti; Konstantinopolis Patriği Sergius'un dini politikasına ve Heraklius'un mali politikalarına tepkiler nedeniyle hızla kaybedilmiştir.[1529]. Bizans donanması hâlâ İtalya'daki merkezkaç

1526 Öte yandan bu konuda Bellum Avaricum olarak bilinen Pisidyalı Georgios'un yazdığı diğer şiiri olan dayanmak zorunda kaldığımız için olayların iç yüzünü bilmek imkânımız yoktur. Stratos, Cilt: 1, s. 370. Bu eserin aynı yazarın diğer kahramanlık şiirinden farkı, övgülerinin Heraklius'tan ziyade başkentin kurtarıcı ve velinimeti olarak Bakire Meryem'e yöneltilmesidir.

1527 Antik Rhegium. Nicholson, Cilt: 2, s. 1143.

1528 Nicholson, Cilt: 1, s. 125.

1529 Stratos, Cilt: 1, ss. 122, 339.

güçleri caydırabilecek kadar güçlüdür. Ayrıca İtalya'da Lombardlar Ariusçu oldukları için yerli halk tüm kötü yönetime rağmen Bizans yönetimine sıcak bakmaktadır[1530].

Öte yandan altıncı yüzyılın son çeyreği boyunca Ariusçu inançlarını bırakmış ve yerli halkla entegre olmak için adımlar atmaya başlamış, yedinci yüzyılda hukuki reform yaparak bunu resmiyete dökecek Vizigot kralları; Konstantinopolis'ten çok uzak, destek göremediği halde vergilendirilen Bizans Spania kentlerini hızla ele geçirmişlerdir. Goudemar (hük. 610 – 612) savaşı yeniden başlatmış ancak hiçbir sonuç alamamıştır. Sisebut (hük. 612 – 621) Bizans eyaleti üzerine saldırılarda mütevazı bir başarı elde etmiştir[1531], Cebelitarık ve Zucar arasındaki kıyı şeridinin işgalini tamamlamış, Monteza piskoposu aracılığı ile eyaletin magister militumu ve Afrika eyaleti valisi Kaisarius[1532] 616 yılında bir dizi yenilgiden sonra onunla barış yapabilmiştir, akabinde Heraklius bunu onaylamıştır zaten başka şansı da yoktur. Artık Bizans mülkleri, Portekiz'in güneyinde Algarve'da merkezi Lagos olan birkaç kent, Kartagena, Balear Adları ve Septem'den ibarettir[1533].

Sisebut'un Spania konusundaki en büyük başarısı, sonraki kral Suinthila'ya Bizans güçleri ile savaşma deneyimi sağlamış olmasıdır[1534]. 623 yılında Vizigot Kralı seçilen Dük Suinthila[1535] Bizans güçlerini nihayet İspanya'dan atacaktır[1536]. O zaman dek koordine edilmiş bir saldırı altında olmayan liman kentlerinin işgalini 624 – 629 arasında tamamlamıştır[1537]. 562'den beri Spania eyaletinin başkenti olan Kartagena, 625 yılında Vizigotlar tarafından ele geçirilmiştir[1538]. Sevillalı İsidorus'un açıkça

---

1530 Stratos, Cilt: 1, s. 338, 121.Ataları daha bir nesil önce koyu Ariusçu olan Sisibut, o kadar koyu Katolik olmuştur ki hala Ariusçu olan son büyük Akdeniz halkı olan Lombardları imparatorluk doğru inanca davet edemiyorsa kendisinin bu girişimi yapması gerektiğini düşünerek teşebbüslerde bulunmuştur. Nicholson, Cilt : 2, s. 1408.

1531 Buchberger, Spain and Gaul, s. 70, 73-74.

1532 Kaisarius patrikios unvanı taşımaktadır ancak Spania magister militumu olduğu kesin sayılır. Sisebut ve Kaisarius arasında 615 yılında gidip gelen mektuplar (bir nevi münşeat mecmuası gibi düşünülebilecek Epistula Wizigothi içerisinde korunmuştur) sonucunda barış yapılmıştır. Martindale, PLRE 3A, ss. 258 – 259, Thompson, The Goths in Spain, ss. 162, 329.

1533 Stratos, Cilt: 1, s. 122.

1534 Astronomi ile ilgili şiirler yazan ilginç bir karakterdir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1393, 1408.

1535 Stratos ve Christophilopoulou bu ismi Svindila olarak yazmaktadır. Stratos, Cilt: 1, s. 339.

1536 Bu sırada Heraklius Kafkasya'da kendisine sağlanan Hazar takviye güçlerle Sasaniler karşısında ilk önemli zaferlerini kazanmaktadır ve batı eyaletlerine hiç dikkat etmemektedir. Müttefikleri Hazarlar, da aynı yıl üst beyleri olan T'ung Yabgu ordularına karşı ilk zaferlerini kazanmış 630'da edinecekleri bağımsızlık yolunda gelişme kaydetmişlerdir.

1537 Nicholson, Cilt: 2, s. 1393, 1408.

1538 Nicholson, Cilt: 1, s. 295.

Bizans aleyhtarı olması dönemin gelişmelerinin bir sonucudur[1539]. Buna karşın Heraklius'un ailesinin uzun yıllar yönetmiş olduğu Afrika eyaletinde huzur ortamı sürmektedir. Ancak Mısır'ın Sasani işgaline uğraması yüzünden Kuzey Afrika eyaletleri kendilerini müdafaa etme ihtimali doğmuştur ve İspanya'ya muhtemelen bu yüzden elzem takviyeler gönderilmemiştir[1540]. Ancak İspanya'nın fevkalade sınırlı kaynaklarla destek aladan bu kadar uzun süre dayanabilmesinin nedenleri, Kartagena'nın bölgenin en önemli limanı olmasında ve magister militumun filosunun yerli milisleri eyalet kıyıları boyunca o yıl saldırıya uğrayan kente hızla odaklayabilmesinde aranmalıdır.

İmparatorluk başkentinin dahi yitirilmesinin mümkün gözüktüğü 620'lerde, imparatorluğun denizaşırı uzak toprakları elbette ihmal edilmiştir. Batı Akdeniz'deki düşmanlar fırsatları kaçırmamışlardır. 610'ların sonunda İspanya'da birkaç liman kentinden ibaret olan Spania eyaleti 620'lerde bir noktada tamamen yitirilmiş, eyaletten geriye yalnızca Fas'taki Septem'deki ve Katalonya ile Korsika arasındaki Balear Adaları'ndaki Bizans deniz üsleri kalmıştır[1541]. Kuzey Afrika'nın batısındaki limanların yitirilmesi, Baba Heraklius'un Kartaca Eksarkhosluğu kaynakları ile yönetime gelen I. Heraklius için bir sıkıntı yaratmış gibi gözükmektedir.

Lombardlar ile Avarlar arasındaki bir ittifaka karşılık Eksarkhoslar pek az şey yapmaya muktedirdir. Bizanslılar yedinci yüzyılda birkaç kez güya kendi askeri korumalarına muhtaç İtalya topraklarını adeta düşman toprağıymış gibi yağmalayıp Doğu Akdeniz'deki mücadelelere buradan kaynak aktarmışlardır[1542]. Bu asırların en önemli papası Büyük Gregorius Bizans yönetiminin acizliğinden sıklıkla şikâyet etmektedir[1543].

1539 İsidorus, Sisebut'a da aynı coşku ile karşı çıkmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1393. Öte yandan İsisdorus her iki kralın da hem hocası hem danışmanı olmuştur. Buchberger, Spain and Gaul, s. 34.

1540 Stratos, Cilt: 1, ss. 123, 339, özellikle s. 339.

1541 Kaegi, Heraclius, s. 111.

1542 İtalya'yı son kez ziyaret etmiş Bizans imparatoru olacak II. Konstans (hük. 641 – 668) önce papa I. Martin'i (649 – 653) tutuklatıp, Konstantinopolis'te yargılayıp, şahsi dini dayatmaları olan 648 tarihli Typos yasasına itaatsizlik suçundan Kırım'a sürmüştür. Nicholson, Cilt: 2, s. 1536. Ardından 663 – 668 arasında İtalya ve Sicilya'da bizzat seferler yaparken fiilen papa Vitalianus'un (657 – 672) gözleri önünde Roma'da mali değeri olan objeleri toplatıp yeni başkenti Sirakuza'ya çekilmiştir. Bunu yapmaktaki amacı Sicilya'da kurduğu donanma ile Kuzey Afrika'nın Arap işgaline uğramasını engellemektir. Fakat eylemleri Roma ile Konstantinopolis arasında iyileşmeyecek yaralar açacaktır.

1543 "Bundan sonra, Agilulf'un gelişiyle daha ağır bir darbe geldi, böylece kendi gözlerimle, boyunlarında ipleri olan köpekler gibi bağlanmış, Frankia'ya satılmak için götürülen Romalıları

"Anadolu'daki iki Pers ordusunun birincil görevi Rum askeri gücünü imha etmektir[1544]. Plan, Heraklius'un elinde kalan son sahra ordusunu Anadolu'da giderek batıya sürerek manevra yapabileceği alanı daraltmak, sonunda başkente yardım göndermeye çalışırken bölünen kuvvetlerini deniz ve iki Sasani ordusu arasında kıstırarak imha etmektir. Sasaniler açısından Konstantinopolis'in hemen alınması değil, Heraklius'un ordusunun imha edilmesinin aciliyeti vardır. İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Sasani güçleri, Heraklius'un başkente yardıma geleceği beklentisi ile oradadırlar.

Fakat Heraklius bu pusuya düşmemiş, ordusunu imha edilebileceği bir konuma getirmemiştir. Donanması ile kısıtlı takviyeler gönderdiği Konstantinopolis'teki temsilcilerinin ona sadık kalacaklarına ve surların aşılamayacağına güvenmiştir. Sonuçta hem Konstantinopolis düşmemiş hem de Sasani ülkesinin içlerine Hazar takviye güçlerin desteği ile daha hiç olmadığı kadar sokulabilen Heraklius, Sasani ülkesinde halkı paniğe sürüklemeyi başarmıştır.

Bu sıralarda Bonos ve Konstantinopolis patriği Sergius'un Avar kuşatmasını başarılı bir şekilde püskürtmeleri, imparatorun gıyabında Balkanlardaki meseleleri de çözmüştür. Haliç'te Avar denizciler Bizans tertibi ile erken saldırmak için kandırılmış, Bizans donanması tarafından katledilmişlerdir. Fakat bu gelişmeleri doğru değerlendiremeyen Avar kağanı kıyıya çıkmaya çalışan Avar denizcilerini kaçaklar ve korkaklar olarak oracıkta idam ettirmekle Avar – Slav birlikteliğini bozmuştur. "626'da Konstantinopolis'teki başarısızlıkları, Avar gücünün hızla gerilemesine yol açmıştır[1545]". Avarlar artık Slavları itaat ettirmek için sadece kaba güce dayanmak zorunda kalmışlardır. Kısa sürede Avar İmparatorluğu Balkanlarda Slavları iskân ettiği bölgeleri kaybederek Macar düzlüklerine çekilerek zayıflamış bir biçimde varlığını sürdürecektir.

Esas sorun Avar kağanının prestijinin düzelmeyecek bir şekilde bozulmasıdır. Bu yüzden Slavlar başta olmak üzere bağlı kabileler üzerindeki hakimiyetini yitirerek Macaristan bozkırlarındaki yurtlarına dönmüşlerdir. Burada Frank Şarlman tarafından

gördüm". Thomas J. MacMaster, Nicholas S. M. Matheou (Ed.), **Italy and the East Roman World in the Medieval Mediterranean, Empire, Cities and Elites 476-1204. Papers in Honour of Thomas S. Brown**, Birmingham Byzantine and Ottoman Studies, Routledge, London, 2021, (Italy and the East Roman World), s. 293.

1544 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 251.

1545 Jaques Cilt: 3, s. 1012.

dokuzuncu yüzyılda nakavt edici bir darbe alıncaya kadar devletlerini idare etmişlerdir. Ancak bir daha asla Bizans için Balkan topraklarında rakip bir imparatorluk biçimde faaliyet göstermeyeceklerdir. Yarım asır sonra onların bıraktığı güç boşluğunu Tuna Bulgar Devleti dolduracaktır.

3.2.3. Heraklius'un Sasanilerle Mücadelesi

Heraklius'un kariyeri esas olarak son büyük Sasani şahı olan II. Hüsrev ile mücadele etmekle geçmiştir. Heraklius, Fokas'ı alt ettikten sonra, şah Mavrikius'un oğlu Theodosius olduğu iddia edilen kukla hükümdar adına savaşı devam ettirmiştir. Zira Bizans İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırabileceğine inanmaktadır ve bu hedefe en çok yaklaşan hükümdar olacaktır. Son Sasani savaşının doğası, önceki savaşlardan çok farklıdır. Eskiden kısır sınır mücadeleleri çeşitli bedevi grupları karşılıklı akınlarının himaye edilmesi ve bağlı devletlerin hamiliği için mücadeleler şeklinde tezahür etmiştir. Oysa II. Hüsrev, Fokas devrinde Bizans sınır kaleleri ağını aşmıştır ve Heraklius yönetime geldiğinde Bizans topraklarını yağmalamaktan, tek tek eyaletleri ülkesine ilhak edecek seviyeye ulaşmıştır. Bu aşamada Heraklius ne yaparsa yapsın reel politik gereği durmasını beklemek anlamsız hale gelmiştir.

Fokas'ın doğudaki birlikleri Heraklius'un karadan ve amfibi saldırılarını karşılamak için geri çekmesi ile Sasani ilerleyişi yeni bir ivme kazanmıştır. Hatta Sasani ordusuna teslim olan ve katılan birlikler bile kaynaklara yansımaktadır. Heraklius'un tahta çıkmasında kilit bir rol oynamış, başkentte ciddi bir direnişle karşılaşmamasını temin etmiş Priskus, 610/611'deki çatışmalarda Kayseri yakınlarında kapana kıstırdığı bir Sasani ordusunu imha etmekten geri durmuştur. En azından Heraklius olayları bu şekilde yorumlamıştır. Bu olayda Priskus'u suçlu görerek komutanı görevini bırakıp keşiş olmaya zorlamıştır, böylece devrilmesi halinde geride kalan son önemli rakibi de saf dışı bırakmış olmaktadır[1546]. Zira ilk coşku süregelen yenilgilerle sönmektedir.

[1546] Fokas, "602'den önce Priskus'a yakın ama daha aşağı bir mevkide hizmet etmiş olabilir". Zira Priskus Fokas'In yükselişinden önce de önemli bir kimse olmuştur. Kaegi, baba Heraklius'u isyana teşvik edenin Fokas'ın kızı ile evlendiği düğününde gördüğü hakaret nedeniyle ona karşı dönen Priskus'tan başka kimse olmadığını ortaya koymaktadır. Priskus'un ihaneti uzun süre ifşa edilmediği için Heraklius'un tahta çıkışı ile konumunu korumuş ancak "sadakatini değiştirmeye ne kadar hazır olduğu" görüldüğü için Heraklius'un hükümdarlığının başlarında etkisiz hale

Kayseri'nin Sasaniler tarafından ele geçirilmesi Anadolu'nun kalbini akınlara açan büyük bir dönüm noktası olmuştur. Sasani komutanı Şahrbaraz 610'lar boyunca zaferde zafere koşarak şah adına pek çok ülkeyi fethetmiştir. Bu üst düzey komutanın (spehbed) tam ismi bilinmektedir, Şahrbaraz imparatorluğun yaban domuzu anlamına gelmektedir ve Zerdüşt inancında yaban domuzu zaferle ilişkilidir[1547]. Şahrbaraz 611'de Antakya'yı ele geçirmiştir. Bu başarıyı 613 sonunda Şam'ı alarak sürdürmüştür[1548]. Artık Geç Roma döneminde doğu orduları komutanlığı (magister militum per orientem) operasyon alanı olan tüm bölgeler Sasani denetimine girmiştir. Bu bölgelerde Bizans otoritesi ve prestiji çökme noktasındadır. Büyük kentler alındıkça, eskiden bedevi akınlarına karşı derinlemesine savunma sağlamak için kurulmuş izole kaleler de birer birer teslim olmaktadır.

Bizans moralini tamamen çökerten olay 614 yılında Kudüs'ün bir ay süren bir kuşatmanın ardından ele geçirilmesidir. Bu şahit olduğu bu olayları çok kısa süre sonra Yunanca kısa bir kitapta toplayan Antiokus Strategos'un yalnızca Gürcüce ve Arapça tercümeleri günümüze ulaşan eseri en önemli çağdaş kaynaktır. Bonosus'un mezhepler arasındaki düşmanlığı körüklemesini, Sasanilerin yağma sırasındaki gaddarlığını, sürülenlerin tecrübelerini ve patrik Zacharias'ın ayinlerini kaydetmiştir[1549]. Eserin Bizans donanması için tek önemi, bu dönemde henüz Sasani Akdeniz donanmasının kurulmamış olduğunu teyit etmesidir.

Sasaniler Kutsal Haç ve diğer emanetleri de ele geçirmişlerdir[1550]. Şahrbaraz Gerçek Haç'ı tantanalı bir şekilde Sasani başkenti Ktesifon'a (Medâin) götürülmüştür[1551]. Bir iddia II. Hüsrev öldürüldükten sonra 630 yılında bir aydan kısa

---

getirilmiştir. Kaegi, Byzantine military unrest, ss. 123 - 124. Kariye Manastırı'na zorla keşiş olarak kapatılmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1232.

1547 Bu II. Hüsrev tarafından coşkulu şekilde Bizans güçleri ile savaştığı için verilmiş bir lakaptır. Soyadı Rezmiuzan, resmi unvanının Ferruhân olduğu bilinmektedir. Martindale, PLRE 3B, s. 1141. Hatta Sasani Devleti'nin sonuna dair tercüme edilen bir kroniğe göre hükümdar olunca Şahrbaraz Heraklius ile çok sıkı dost olmuş onu ordusu ile desteklemiştir. Bizans eskiden beri Şahrbaraz'ın mensup olduğu Mehran ailesinin tahta çıkmasını desteklemiştir ve ilk Müslümanlar karşısında gerçekten bir iş birliğine gidilmiş olabilir. Nasir al-Kaʿbi, **A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam 590-660 A.D.**, Gorgias Press, New Jersey, 2016, xxxvi

1548 Martindale, PLRE 3B, s. 1142.

1549 Antiokus bu sırada Filistin kırsalında keşiştir ve lakabının ima ettiğinin aksine asker değildir. Eserin tek ciddi hatası, diğer kaynaklardan Kudüs kuşatmasının başlangıcını diğer kaynaklardan bildiğimiz üzere Mayıs 614 yerine Nisan 614 olarak belirtmesidir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 87 – 88.

1550 Sheppard, s. 5.

1551 Rosser, Dictionary, s. 402.

bir süre tahtı ele geçirdiği zaman Gerçek Haç'ı yine onun iddia ettiğidir ki bu mümkündür[1552]. Şahrbaraz, alınan kenti meskûn Yahudi cemaatinin denetimine vermiştir, böylece Yahudiler Kudüs'teki Hıristiyan halka hükmeder hale gelmişlerdir. Jüstinyanus zamanından beri ikinci sınıf vatandaş statüsüne indirgenmiş Yahudiler, Semiriyeliler isyan ettiğinde tarafsız kalmış ancak bu cemaatin imha edilmesine seyirci kalmışlardır. Şahrbaraz'ın bu kurnaz hamlesi Konstantinopolis'te Yahudi karşıtı duyguları körüklemiştir. Dahası Bizans içerisindeki en büyük Hıristiyan olmayan unsur olan Bizans Yahudileri, bundan sonra Sasani hâkimiyetinin yayılmasına destek olacaktır. Bu politika Yahudileri "Kudüs, Akra ve Tyros (Sur) gibi kentlerde isyan etmelerine yol açmıştır[1553]". Kudüs'te katliamların yaşandığı sene işgal edilen bölgelerden Mısır'a binlerce mülteci gelmiştir ve Nil taşkının o sene düzgün gerçekleşmemesi yüzünden kendisi normalde imparatorluğu besleyen Mısır'da o sırada kıtlık vardır. Ayrıca işgal edilen bölgelerden Mısır'a binlerce mülteci gelmiştir. Mısır'ın Melkani (Melkit) piskoposu Sadaka Veren İoannes (616 – 620) bu durumla başa çıkmak için çok uğraştığı için aziz ilan edilecektir ve Sicilya'dan kilisenin tahıl filosu gıda yetiştirmiştir[1554].

Tüm bu olaylar, Bizanslı halka kıyamet alametleri gibi gözükmektedir. İmparatorun 613 yılında yeğeni Martina ile evlenmesini büyük bir günah olarak gören dindar halk, bu felaketleri bizzat imparatorun günahkâr eyleminin bedelini halkının ödemesi olarak yorumlamaktadır. İmparator popülaritesini kaybetmektedir. Evliliğe itirazlarına rağmen Konstantinopolis patriği Sergius'un kariyeri boyunca Heraklius'un şahsına göstereceği sadakat olmasa, imparatorun konumunun tehlikeye düşmesi son derece olasıdır.

Heraklius'un Fokas'a karşı operasyonları, 609 yılında kuzeni Niketas'ın Mısır'ı alması ile başlamıştır. Dolayısıyla imparatorluğun ve başkentin asli tahıl kaynağı olan eyaletin öneminin ve bundan sonraki saldırıların hedefi olduğunun bilincindedir. Fakat 617 veya 619'da Avarlar ile barış yaparak Balkan cephesini kapatma teşebbüsleri, esir alınmaktan zorlukla kurtulduğu sonuçsuz bir girişim olarak kalmıştır. İmparator 618/619'da Sasani İmparatorluğu ile ne pahasına olursa olsun barış veya en azından ateşkes yapmanın yollarını aramaktadır. Fakat Sasani güçleri

[1552] Martindale, PLRE 3B, s. 1144
[1553] Sivrioğlu, s. 109.
[1554] Butler, ss. 62 – 63.

616 yılından beri Mısır'ı almaya çalışmaktadırlar[1555]. 619 sefer mevsiminde Sasani orduları Mısır işgalini tamamlamışlar, İskenderiye'yi almışlardır[1556]. Bu amaçla II. Hüsrev'e elçilik heyeti gönderir, Suriye ve Filistin'in Sasani İmparatorluğu'na ilhak edilmesini kabul etmeye hazır olduğunu bildirir. Bu aşamada eyaletler ölçeğinde toprak kayıplarına ve savaşmadan teslim olmak zorunda kalan izole garnizonlara rağmen Bizans ordularının savaşma gücü kırılabilmiş değildir. Dahası Bizans donanması hâlâ Akdeniz'in tartışmasız efendisi olduğu için Bizanslılar istedikleri bölgelere takviye gönderme yeteneğini korumaktadırlar. Fakat devletin temel işlevleri artık aksamaya başlamaktadır. Mısır'daki son Bizans direnişinin İskenderiye'nin kaybı ile kırıldığı sıralarda, İzmit'teki imparatorluk darphanesi faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır[1557]. Bu durumun Mısır'dan sübvanse edilmiş tahıl sevkiyatının durması ile ilişkisi vardır. Ayrıca Şahrbaraz Mısır'dayken başka Sasani orduları Anadolu'nun batısında faaliyet göstermektedirler.

Önde gelen Sasani komutanları Heraklius'un teklifinin kabul edilmesi yönünde görüş bildirirler. Ancak II. Hüsrev'in bunları duymaya dahi sabrı yoktur, Bizans elçilerini tutuklatır ve aç bırakır. Komutanlarının fikir belirtmesinden rahatsız olmuştur ve her türlü uzlaşmayı reddederek sonuna kadar savaşmak niyetinde olduğunu gösterir. Sasani birliklerine Mısır'ın işgalini emreder[1558]. Muhtemelen bir Sasani donanması kurmak için ilk girişimleri başlatır. Muhtemelen bu teşebbüsler, 640'larda Mısır ve Suriye'nin Arap valileri tarafından gerçekleştirilecek faaliyetler gibi tamamen yerli Hıristiyan denizci ve tersane çalışanlarının iş birliği yapmasına dayanmaktadır. Mısır alındıktan sonra bu girişim hızlanacak ancak Sasaniler asla Araplar gibi Akdeniz'de deneyim kazanma fırsatı bulamayacaklardır. Yalnız, çoğu modern yazarın yaptığı gibi Sasani İmparatorluğu'nu denizcilikten anlamadığı gibi büyük bir yanlışa düşülmemelidir. Zira Sasaniler asırlardır Hint Okyanusu ticaretine tamamen hâkimdirler[1559]. Sasanilerin I. Şapur devrinden beri Mazun adını verdikleri

---

1555 Butler, ss. 69 – 72.
1556 Butler, ss. 72 – 77.
1557 Sheppard, s. 5.
1558 Butler, s. 69.
1559 Touraj Daryaee, "The Sasanian 'Mare Nostrum': The Persian Gulf", **International Journal of the Society of Iranian Archaeologists**, Winter- Spring 2016, Cilt: 2, Sayı: 3, 2016, ('Mare Nostrum'), ss. 40-46. Daryaee bu makalesinde, sadece son yüzyılında değil ancak başından itibaren Sasani İmparatorluğu'nun bir denizcilik geleneği olduğunu ve Roma – Bizans İmparatorluğu nasıl Akdeniz'e bizim deniz yani mare nostrum diye bakmışsa, Sasani yönetiminin de Hint Okyanusu'na kendi denizi olarak baktığını ortaya koymaktadır. Batı'da yalnızca Bizans - Sasani

Umman'a hâkim oldukları yazıtlarla belgelenmektedir[1560]. Sasani Hint Okyanusu filoları, kazanmış oldukları becerileri Emevîler devrinden itibaren Arap denizcilerine aktaracaklardır[1561]. Fakat yeni ulaştıkları Akdeniz'de sağlam bir donanma örgütlenmesini kuracak kadar zamanları olmayacaktır.

3.2.4. Sasanileri Akdeniz Donanması

Sasani güçleri Doğu Akdeniz limanlarına vardıktan sonra kısa sürede Ege Denizi'ndeki Bizans mevzileri üzerine akın yapabilecek bir donanma kurmaya girişmişler, kısa sürede denizlerdeki etkinliklerini artırmışlardır[1562]. Howard-Johnston'ın ifadesi ile "not edilmelidir ki bu, iki kutuplu dünya düzenini yıkmak ultra radikal adımı değildir… Bir Türk dünya imparatorluğu teşekkül etmiştir[1563]". Şahlara göre; tarihte bu noktada, Roma – İran ve daha sonraki Bizans – Sasani iki kutuplu düzeni miadını doldurmuştur. Bizans'ın acilen yıkılması mümkün ve gereklidir. Sasani İmparatorluğu'nun kendisini bu defa doğusunda yükselen ve eski rakip Bizans'tan daha tehditkâr gözüken Göktürk İmparatorluğu karşısında konumlandırması

---

ile mücadeleleri Akdeniz'e kaydığı safhaya dair kaynaklar iyi bilindiği için I. Şapur'un daha üçüncü yüzyılda Basra Körfezi ötesinden akınlar yapan Arap akıncılara karşı donanma kurarak başarılı olduğunu açıklamaktadır. Daryaee, Mare Nostrum, ss. 40, 41. Ayrıca Sasani Hanedanı'nı başlatan I. Erdeşîr tarafından çoğu Basra Körfezi'nin güneyinde bulunan liman kentleri imparatorluğun ömrü boyunca kullanılmıştır. Başlangıçtan beri Arap Yarımadası'nın bakır ve gümüş madenlerine erişmek, Bizans İmparatorluğu'nun Sasaniler için çok kârlı olan Hint Okyanusu ticaret ağına sızmasını engellemek için bilinçli eylemlerde bulunmuşlardır. Yemen'i 575'te kesin olarak işgal eden Sasani güçleri Sana'ya yerleştirdikleri bir temsilcileri vasıtasıyla bölgeyi yönetmişlerdir. Daryaee, Mare Nostrum, s. 44. Bir Sasani valisinin Yemen'den Medine'ye gönderdiği elçiler haraç talep etmiş ve Muhammed'in eylemleri hakkında bilgi edinmek istemişlerdir. M. J. Kister, "Al-Hīra, Some Notes on its Relations with Arabia", **Arabica**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1968, ss. 143-169 içinde özellikle s. 145. Umman eyaleti ise zaten uzun zamandır emin bir şekilde Sasani kontrolü altındadır ve hem Yemen hem de Umman, İlk İslam fetihleri bölgenin tüm görünümünü değiştirene kadar da onların kontrolü altında kalmıştır. J. C. Wilkinson, "The Julanda of Oman", **The Journal of Oman Studies**, Sayı: 1, 1975, ss. 97-108 içinde özellikle s. 98.

1560 Nicholson, Cilt: 2, s. 996.

1561 Hint Okyanusu'nda kullanılan gemiler, Akdeniz'dekilerden tamamen farklı bir kökenden gelmişlerdir. Akdeniz'de gemiler mahmuzlar ve uzun menzilli silahlarla birbirlerini batırmaya çalışırken, Hint Okyanusu'nda asıl tehlike denizin kendisidir. Gemiler de bu şartlar altında gelişmiştir. Dhow veya "dhau diye adlandırılan bu gemiler, sayıları üçe kadar çıkan direklerinde üçgen veya trapez şeklinde yelkenler taşıyorlardı. Geminin omurga, ön-arka gövdesi birer kirişten oluşuyor, kalafat tekniğiyle kalasların uzun kenarları üst üste bindirilmeden doğrudan birleştirilerek gemi yüzeyi teşkil ediliyordu". Höllmann, s. 22.

1562 Vladimir Dmitriev, "The Sasanian Navy Revisited: An Unwritten Chapter in Iran's Military History", **International Journal of Maritme History**, Cilt: 29, Sayı: 4, 2017, ss. 727 – 737 içinde özellikle s. 728.

1563 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 119.

gerekecektir. Sasani İmparatorluğu, Bizans'ı gerekirse Avarlar ile bölüşerek yıkmalı, arkasında düşman bir imparatorluk bırakmamalıdır. İşte bunun için Hüsrev, Konstantinopolis'i aldıktan sonra, Ege Adaları ve Orta Akdeniz'e kadar kontrol edecek bir deniz gücü kurmalıdır[1564].

Bir Sasani donanmasının 615 yılında teşekkül etmiş olduğu bilinmekle birlikte dağlar ve deniz gibi doğal engellerle savunulmayan Mısır'a Sasani güçleri esas olarak karadan saldırmışlardır[1565]. Mısır'ın işgalinin ilk safhasında Sasani filosunun eylemleri hakkında ne yazık ki kaynaklar hiçbir bilgi vermemektedir[1566], ancak Mısır'a bir direnişle karşılaşmadan Gazze ve Pelusium üzerinden 616'da girdikleri anlaşılmaktadır[1567]. Sasani donanmasının kaynaklara yansıyan ilk önemli eylemi 617 yılında Kıbrıs'ın doğu kıyısında bulunan, adanın dini idari merkezi Konstantia (Salamis) üzerine yapılan baskındır. Bu baskının amacı, muhtemelen planlanmakta olan Mısır seferi öncesinde adaların dahi artık güvende olmadığını herkese göstermek ve Bizans donanmasına göz dağı vermektir. 649 yılında Muâviye tarafından yapılacak saldırıda "yakılmış olan Aziz Epiphanius Kilisesi" Sasani işgali sırasında zarar görmemiştir[1568]. Dolayısıyla Kıbrıs halkını ikna ederek tarafsızlıklarını temin etmek için bir Sasani filosunun gönderilmiş olması bu aşamada daha anlamlıdır.

Niketas, 609 yılında Mısır'ın Heraklius adına kazanılmasında gösterdiği cesareti bu sefer hiç gösterememiş, gemiye atlayıp Kıbrıs vasıtasıyla Konstantinopolis'e kaçmıştır[1569]. Bu şekilde hareket etmesi Mısır'da ordu moralinin çökmesine sebep olmuştur. Sasaniler savaş gemileri sipariş edilmişse 619'da bile bunları önemli sayıda denize indirecek kadar uzun süredir Akdeniz kıyısında hâkim olmamışlardır. İskenderiye'yi kuşattıklarında ellerindeki, daha ziyade müsadere edilmiş ticaret gemilerinden oluşan bir filodur. Fakat ve evvelce felsefe eğitimi almış Katarlı bir ajanlarının yardımı ile bu sivil gemilerle limana küçük bir birlik çıkarmaya

---

1564 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 120.

1565 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, ss. 104 – 105.

1566 Butler, ss. 69 – 92. Mısır'ın işgal altında olduğu dönemden kalma çok sayıda Pehlevice papirüs belgenin okunup neşredilmesi halinde bu dönem hakkında çok daha fazla bilgi edinilebilecektir.

1567 Stratos, Cilt: 1, s. 313.

1568 Nicholson, Cilt: 2, s. 1323. Ancak bundan Sasani yağmasının, sonraki Müslüman yağmasından daha hafif olduğuna dair bir yorum yapmak mümkün değildir. Ayrıca İskenderiye'nin Sasani işgalinde göreceğimiz gibi halka zarar vermediklerini de söyleyemeyiz.

1569 Stratos, Cilt: 1, s. 313. Onun örneğini takip eden zenginlerin de gemi ile kaçmaya başlaması infiale sebep olmuştur.

ve şehrin kapılarını açtırmaya muvaffak olmuşlardır[1570]. Stratos bu ajandan Peter adına biri diye bahsetmektedir[1571]. Emin bir şekilde Haziran 619'a tarihlenen İskenderiye'nin Şahrbaraz tarafından ele geçirilmesinin ardından direniş neredeyse sona ermiş[1572], Mısır'daki "resmi sınıflar İskenderiye'nin düşüşünü dikkate almışlar ve tarihlendirme protokollerini yeni Pers rejimini tanıyacak şekilde değiştirmişlerdir[1573]". Süryani kronikleri, Mısır'ın seçkinlerinin İskenderiye düşerken zenginlerini yükledikleri gemileri ters rüzgarlarla kıyıya geri sürüklendiğini ve bunların Sasaniler tarafından ele geçirildiğini aktarmaktadır[1574]. Daha önce Suriye'de olduğu gibi, "imparatorluk sahra ordularının yardıma gelme ihtimali olmadıkça yerel yöneticilerin silahlı direniş organize etmek için teşvik edecek" bir neden yoktur[1575], ancak "Rumların ana avantajı hâlâ denizlerdeki hâkimiyettir", zira Sasaniler gerçek bir savaş filosu kurmadan Konstantinopolis'i veya "Anadolu'nun görece zengin Ege kıyılarını" tehdit edemeyeceklerdir[1576].

Mısır'ın aynı zamanda piskoposu da olan valinin de pes edip Kıbrıs'a kaçması ile son direniş de çökmüştür. Konstantinopolis'in asıl tahıl kaynağı kesilmiştir. Bu yüzden Heraklius, Konstantinopolis'i savunmak yerine, "imparatorluğu geri işgal etmek için daha iyi bir üs" olan Kartaca'ya geri çekilmeyi ciddi bir şekilde düşünmeye başlamıştır. Fokas'a karşı isyanını başlattığında ona çok iyi hizmet etmiş olsa da Patrik Sergius ve Konstantinopolis halkından emirlerine kayıtsız şartsız uyulacağına ve vergi taleplerinin yerine getirileceğine dair teminatlar ve tavizler alarak vazgeçmiştir. Mısır'ı almakla II. Hüsrev, ilk Sasani şahlarının hayali olan görevi başarmış durumdadır. "Hüsrev etki itibariyle Ahameniş İmparatorluğu'nu yeniden kurmuştur ama düşmanını imha etmemiştir". Bizans bir sahada hâlâ tartışmasız ezici güce sahiptir. Akdeniz'deki Sasani varlığı, personelin eğitimi, gemilerin kalitesi ve sayısı

1570 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, ss. 129 - 130. Kudüs'te yaptıkları gibi savaşabilecek yaştaki tüm erkekleri şehirden dışarı çıkarıp tehlikeli gördüklerini öldürerek, şehri yıkmadan ele geçirmişlerdir.

1571 Stratos, Cilt: 1, s. 314.

1572 Butler, ss. 75 – 77. Perslerin Mısır işgali hızlı başlamıştır. Butler, s. 69. Ancak İskenderiye kuşatması uzun sürmüştür. Butler, s. 72 – 75.

1573 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 130. Kudüs'te yaptıkları gibi savaşabilecek yaştaki tüm erkekleri şehirden dışarı çıkarıp tehlikeli gördüklerini öldürerek, şehri yıkıma uğratmadan ele geçirmişlerdir.

1574 Butler, s. 78.

1575 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 130.

1576 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 132.

bakımlarından çok daha üstün Bizans donanmasına yaklaşamamaktadır. Karadeniz ise bir Bizans gölüdür[1577].

Bar Habreus'a göre Mısır'ı işgal etmek Sasanilerin üç buçuk yılını almıştır[1578]. Şüphesiz en zengin Akdeniz eyaletini ele geçirmişlerdir ancak bunun yerine Konstantinopolis üzerindeki baskıyı artırma işini müttefikleri Avarlara bırakmışlardır. Konstantinopolis üzerine 616'da birlikte yüklenseler, Bizans'ın onları yenebileceğini düşündürecek hiçbir neden yoktur. Zira Heraklius'a tüm sonraki zaferlerini kazandıracak biricik Bizans sahra ordusu 622 yılına dek hazır olmayacaktır. Ancak Nisan 622'de Bizans güçleri Doğu Karadeniz ve Ermenistan vasıtasıyla Sasani ordularının etrafından dolanıp kanatlardan bir darbe vurduğunda, bu Bizans donanması sayesinde olacaktır[1579].

3.2.5. 622 Rodos ve 623 Sisam İşgalleri

Mısır'dan sonraki mantıklı aşama Ege Adaları'nın işgalidir ve bunu muğlak da olsa ifade eden Batı Süryani kaynakları vardır. "Şahrbaraz Ankara'yı, Galatya'yı ve denizdeki pek çok adayı ele geçirdi ve çok fazla can aldı[1580]". Bu sıralarda Sart kenti de Sasani saldırılarına maruz kalmıştır[1581].

Ancak Mısır kaybedildikten sonra bölgede görevi sona eren yeni kurulmakta olan Sasani donanması, 622 yılında Rodos'u işgal etmiştir[1582]. Sisam Adası'nın ise 623 yılında Sasani işgaline uğradığı tahmin edilmektedir. 300 sikke ve iki çift altın küpe 1983 yılında bulunduğundan beri adanın yedinci yüzyılın ilk yarısında işgale uğrayıp uğramadığı tartışılmaktadır[1583]. 623 yılına tarihlendirilen 300 sikkelik bir hazine

---

1577 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 169.

1578 Nicholson, Cilt: 1, s. 527. Nikiulu İoannes'in kroniği yer yer "manası anlaşılmaz ve eksiktir" (cryptic and in part lost). Günümüze ulaşmış pek çok Pehlevice papirüs çözümlenmeyi beklemektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 528. Ancak bunlar tercüme edilmedikçe Sasani Mısır eyaleti ve buna bağlı olarak Sasani donanmasının kuruluşu karanlıkta kalacaktır.

1579 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 169.

1580 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 211, Dipnot 68 = Chron.1234, 230.7–9 (trans. Hoyland, 66). Hoyland'ın çevirdiği 1234 yılı Kroniği olarak biline bu Süryanice metne erişilememiştir.

1581 Bundan sonra kentte yerleşim, akropolisten ve tahkim edilmiş bazı münferit binalardan ibaret kalacaktır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1333.

1582 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 21, Dipnot 70.

1583 Makalenin bu sayfadan sonrasının yazarı Drossoyianni'dir. Sikkeler adanın doğu ucunda kısmen denize gömülmüş bir yapı kompleksinde, 14 santimetrelik ağzı kille kapatılmış bronz bir sürahi içerisinde bulunmuştur. Bu yıllar Ege için bir huzursuzluk döneminin başlangıcıdır ve benzer

gömüsü bulunmuş olması bu adanın da birkaç sene için Sasani donanmasına boyun eğdiğini düşündürtmektedir[1584]. Anadolu'nun yalnızca 1,8 km açığındaki ada halkının, Sasani ilerleyişi nedeniyle zenginliklerini toprağa bu dönemde gömmesi sadece gelişmelerden korktuklarının kanıtıdır[1585]. Yazılı kaynaklarımız Sisam'ın işgale uğrayıp uğramadığı konusunda suskundur, sadece bir sikke buluntusundan bu sonucu çıkarmak doğru olmaz.

Metcalf, Foss ve Popovic'in her biri farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Aziz Demetrius'un Mucizeleri adlı birincil kaynağımızın Slavlar tarafından, zaman belirtmeden, bu dönemde Kiklad Adaları ve hatta Anadolu'ya varan deniz baskınları yapıldığını aktarması bir Slav deniz akını ihtimalini de düşündürmüştür. Ancak çeşitli bilim dallarındaki uzmanlar bu akınların Slavlar tarafından yapılan 615 tarihli Selanik kuşatmasından[1586] ve Chatzon adlı liderin komuta ettiği 618 kuşatmasından[1587] daha eski tarihli olduğu kanaatindedirler[1588].

Rodos'un işgali hakkında Doğu Kilisesi'ne bağlı yani Sasani kaynaklarına erişimi olabilecek yazarların bulunması, buna karşın hiçbir Bizans kaynağı olmaması dikkat çekicidir. "Öte yandan Humuslu Tomas, Girit'in bir Slav işgalini 623 yılına, buna paralel Rodos'un bir Pers işgalini de aynı yıla tarihlendirir[1589]". Eğer bu kayıt

---

gömüler de bilinmektedir. Mando Oeconomides ve Phane Drossoyianni, "A hoard of byzantine gold coins from Samos", **Revue Numismatique**, Sayı: 31, 1989, (Hoard from Samos), https://www.persee.fr/doc/numi_0484-8942_1989_num_6_31_1943, (25.03.2023), ss. 163 – 164.

1584 Nicholson, adanın anakaradan 1,8 km uzakta olduğundan ve sikke gömüsünden bahsetmektedir ayrıca Samos deniz themasının sekizinci yüzyılda kurulduğunu belirtmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1327.

1585 Sadece Sisam'da bile, bugün dağıldığı için bağlamından kopmuş olsa da, 7 tane daha gömü bulunmuştur. Rodos, Sakız, Midilli ve Aydın'daki gömüler ile birlikte ele alındığında halkın bir tehdide karşı bu dönemde sikkelerini gömdüğü görülmektedir. Ayrıca Sakız'daki Emporio yerleşimi de bu asırda imha edilmiştir. Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, ss. 175 – 176, Dipnot 63. Gelinen noktada, Rodos'ta Heraklius devri solidus sikkeleri ile birlikte ele alınınca Samos'un da işgale uğradığı kabul edilmeye devam edilmektedir.

1586 Jaques Cilt: 3, s. 1012.

1587 Jaques Cilt: 3, s. 1012.

1588 Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 165. Ayrıca Aydın II sikke gömüsü ile Samos gömüsü sikke kompozisyonu bakımından çarpıcı şekilde benzer olduğu için aynı tehdit karşısında alınmış bir tedbir olduklarını düşünmek için sebep vardır. Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 169. Tüm bunlara ve deniz akınlarında sefer mevsiminin kışın kapanmasına dayanarak Samos işgali 623 yılına tarihlendirilmiştir. Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, ss. 166, 172. Bu durum Heraklius'un seferlerinin ivme kazandığı 622 yılın ve Rodos ile Ankara'nın Sasani denetimine 623 ilkbaharında girmesi kronolojisine de uymaktadır. Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 173. Makalenin yazarlarının kazı sonuçlarından çıkarımı, Sisam halkının yedinci yüzyılda geçirdiği Sasani ve sonraki Arap işgallerinden, ilki halkı sayıca daha az ve ekonomik olarak daha fakir bırakmış olduğudur. Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 170.

1589 Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, ss. 165 - 166.

doğruysa En son 457 yılında Vandallar tarafından yağmalanmış olan Girit 623'te Slavlar tarafından yağmalanmıştır[1590]. Miafizit bir kilise adamı olan Humuslu Tomas (Tomas of Emesa); Rodos ve Samos'u Sasani işgali altına girdiği konusunda en açık ve olaylara tarih bakımından en yakın birincil kaynaktır. Ona göre Sasani donanması Rodos'u işgal ederek adanın Bizans generalini esir almıştır, bu sırada Slav deniz akını da Girit'i vurmuştur[1591]. 724 Yılı Kroniği olarak bilinen bir diğer Süryani kaynağına göre ise, Şahrbaraz Ankara, Galatya ve denizdeki adaları ele geçirirken, "Slav deniz akıncıları da Girit ve diğer adalar üzerine saldırılarla anılıyorlardı[1592]". Sasaniler "623 yılındaki donanma saldırılarında … kazandıkları başarılarını şüphesiz devam ettirmeyi öneriyorlardı[1593]". Sonuç olarak Sasani deniz güçleri Ege'de deniz üsleri ele geçirerek ilerlemektedirler[1594].

Fakat nedense on senedir ordularının dönem dönem kontrol ettiği İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyılarına ulaşmak için bir teşebbüste bulunmamış gözükmektedirler. Rodos ve Sisam'ın ele geçirilmiş olması Güney Ege'nin Bizans donanması kontrolünden çıkması anlamına gelmektedir. Butler, bu aşamada kararlı davranmamış olmalarının Sasani İmparatorluğu için sonun başlangıcı olduğunu iddia etmektedir: "Karadaki ilk zaferlerini sadece deniz yoluyla savaşmayı ve fethetmeyi öğrenerek takip etmiş olsalardı, hiçbir şey imparatorluğu kurtaramazdı[1595]". Sasaniler bir donanma doktrini olmadan, bol mali kaynaklar harcayarak ancak bir plan olmadan

---

1590 Rosser, Dictionary, s. 102

1591 Humuslu Tomas'ın kısa kroniği (Tomas of Emesa) çeşitli Süryani kısa kronikleri ile birlikte neşredilmiştir, ancak yakın tarihli bir edisyonuna bu tez çalışması sırasında erişilememiştir. E.W. Brooks (Ed.), **Chronica Minora**, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri 3, Cilt: 2, Louvain, 1904, ss. 139, 145-148, 155; Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 167.

1592 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 211, Dipnot 69.

1593 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 218.

1594 Oeconomides ve Drossoyianni, Hoard from Samos, s. 16.

1595 "Hıristiyan medeniyet tarihinin talihine, Persler denizci bir halk değildi ve bu noktada fetihlerini tamamlamak ve güvence altına almak için denize komuta etme ihtiyacını tamamen fark edemediler. Sebeos, Hüsrev'in küstah mektubunu Heraklius'a gönderirken kendi birliklerine Byzantium'a geçmeleri için emir gönderdiğini, bunun üzerine büyük bir filo kurduklarını ve deniz yoluyla savaşa her türlü hazırlığı yaptıklarını anlatıyor. Fakat Pers filosu ilerlediğinde, Roma kadırgaları o kadar öfkeyle üzerine atıldı ki, Persler 4.000 adam ve tüm gemilerini kaybederek utanç verici bir şekilde mağlup oldular ve o kadar dehşete düştüler ki, bir daha asla bu tür bir girişime cesaret edemediler. Sonuç olarak, on yıldan az olmamak üzere, Suriye limanları ve İskenderiye'nin muhteşem limanını, Libya ve Pentapolis'te daha fazla batı limanını ve dahi Kadıköy'deki deniz üssünü ve İskenderiye'nin muhteşem limanını boş yere işgal altında tuttular". Butler, s. 121.

Akdeniz filolarını kurmuşlardır. Müslümanlar onların hatalarından dersler çıkaracaktır.

Ege Denizi'nde bu gelişmeler olurken, Sasani orduları Gürcü eyaletlerinden Karadeniz'e erişim sağlayan Petra müstahkem yerleşiminin kontrolünü ellerinde tutabilselerdi, II. Hüsrev'in Karadeniz'de de bir Sasani filosunun inşa edilmesini emredilebilecektir. Ancak bu mevkii için yapılan mücadeleler Bizans ve yerli müttefikleri lehine sonuçlanmıştır. Bunda yerli güçlerin Hıristiyan Bizans'a dostça yaklaşmasının önemi büyüktür. Karadeniz'de Bizans filolarına meydan okuyacak herhangi bir rakip gücün olmaması, Heraklius'a savaşı kazanmak için gereken stratejik avantaj olacaktır. Bizans güçleri herhangi bir direnişle karşılaşma riski olmaksızın başkent ve Doğu Karadeniz kıyıları arasında hızla yer değiştirebilirken, Sasani orduları Anadolu'da kara yolu ağında, yerel direniş ve coğrafya nedeniyle yavaş hareket edebilmektedir[1596]. Bu sebeple Heraklius'un elinde kalan son Bizans sahra ordusundan ayrılan müfrezeler; gerektiğinde başkent müdafaasına katılmak için Karadeniz'den dönebilmekte yahut Kafkas cephesinde müttefik Hazar kağanlarının yolladığı takviyelerle güçlenerek Azerbaycan üzerinden Mezopotamya'ya sevk edilebilmektedirler. İşte 626 yılında Heraklius bu iki manevrayı da başarıyla gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Sasaniler Anadolu'da genellikle en az üç sahra ordusu bulundurmak zorunda kalmış, sayısal üstünlüklerini yeterince iyi değerlendirememişlerdir.

Arap orduları İran içlerine ilerler iken, Basra Körfezi'ni aşan Arap deniz akıncıları da İran'ın kıyı bölgelerine baskınlar düzenlemektedirler. Halife Ömer bu akınlardan bazılarında Arap güçlerinin ağır kayıplar vermeleri nedeniyle Akdeniz'de ilk Müslüman donanmalarının kurulmasına karşı çıkmış, henüz hazır olmadıkları sonucuna varmıştır. Bu dönemde, Akdeniz'deki Sasani donanmasının çoktan yok olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Basra Körfezi'ndeki Sasani donanmasının da fazla bir direniş göstermediği anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarında, Sasani donanmasının Emevi

[1596] Jüstinyanus devrinde olduğu gibi Doğu Karadeniz kıyıları Bizans kontrolünden çıksa dahi, rakip imparatorluğun (Jüstinyanus ve Mavrikius devrinde Sasaniler, Heraklius'un varisleri döneminde Araplar) eline geçmemesi için çok çaba gösterilmiştir. Bu az nüfuslu bölgelerin kontrolü Konstantinopolis'in güvenliği için elzem görülmüştür. Karadeniz kıyısına rakip bir imparatorluğun ulaşması "Konstantinopolis'i denizden saldırı ile tehdit edebilecek bir konumda olması" demektir. Lee, Naval intelligence, s. 99.

Halifeliği kurulmadan önce Müslüman donanmasına katıldığını düşündüren bilgiler bulunmaktadır.

İmparatorun ne parası ne de ordusu vardır. Çok kısıtlı askeri kaynaklarını akıllıca kullanmaya gayret etmektedir. Bundan sonra hedefte olduğunu bildiği İskenderiye'ye donanma ile takviye birlikler göndermiştir. Takviyelere rağmen 619 yılında İskenderiye kenti de Sasaniler tarafından ele geçirilmesi ile tüm doğu kaybedilmiştir[1597]. En üretken ve istikrarlı tarımsal eyalet yitirilmiştir. Balkanlarda yalnızca liman şehirleri başkente bağlı kalmıştır. Bizans İmparatorluğu, Lombardlar tarafından yavaş bir şekilde kemirilen İtalya, Berber akınlarına hedef olan Kuzey Afrika ve artık Sasani akınlarına hedef olan Anadolu'da neredeyse sadece Ege Bölgesi ve başkent Konstantinopolis'ten ibarettir.

Heraklius, mali yoksunluklara rağmen Sasaniler ile meydan savaşında karşılaşabilecek en azından tek bir Bizans sahra ordusu kurma çalışması, patrik Sergius'un kiliseye asırlar içerisinde imparatorlar tarafından bağışlanmış değerli metaller ve taşlardan mamul objeleri, imparatorun kullanımına açması sayesinde 620'lerin başlarında hız kazanmıştır[1598]. Eski devlet mali yapılanması terk edilerek tüm hazine "bir Logothete denetimindeki Genikon" teşkilatı altında örgütlenmiştir, tüm ordu, donanma ve ekipman harcamaları da yine giderleri sıkı kontrol ederek tasarruf sağlamak için sırasıyla "Stratiotikon, Vestiarion, and Eidikon" kalemleri altında düzenlenmiştir[1599].

İmparatorun yegâne avantajı denizlerdeki Bizans donanması hâkimiyetidir. Dolayısıyla donanmanın orduya sağladığı bir mevkiden, beklenmedik başka bir mevkiye çıkarma yaparak hızla intikal etme ve sefer mevsimi başlamadan operasyona başlama avantajlarını sonuna kadar kullanmaya başlamıştır. Stratejisinin daha bu başlangıç aşamasından itibaren, Sasani hâkimiyetinin henüz sağlam olmadığı Doğu Karadeniz ve Kafkasya toprakları üzerinden[1600], Sasani İmparatorluğu'nun başkenti

---

1597 Butler, ss. 77 – 78.

1598 İmparator 620'lerin sonunda beklenen zaferi kazandıktan sonra sözünü tutarak kilise hazinelerini yeniden kiliseye bağışlamaya başlayacak ancak Müslümanlar karşısında alınan yenilgiler nedeniyle zafer yeniden yenilgiye dönüşecektir. Bu defa kilisenin mali kaynakları da tükenmiştir. İmparatorluk çeyrek asırdır savaştadır, şehirler yıkılmıştır, askere alınacak insan gücü kaynağı artık bulunamamaktadır

1599 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 147.

1600 Sasanilerin Karadeniz kıyısında emin bir liman elde edememesi için Bizanslılar asırlardır mücadele etmişlerdir. Lee, Naval intelligence, s. 99.

Ktesifon'un yer aldığı Mezopotamya'ya inerek nakavt edici bir darbe indirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu stratejiye göre yeni kurulmuş son derece seyyar Bizans sahra ordusu her sene Kapadokya'daki Sasani ordularına Bizans topraklarında faaliyet gösteren diğer orduları ile birleşmeye fırsat bulamadan bir manevra savaşına sokmaktır. Savaşın bu yeni evresinin ilk yılında Heraklius ordusu ile sonbahar yaklaşırken Anadolu boyunca Pontus yönünde ilerlerken Kapadokya'da Şahrbaraz komutasındaki orduyla karşılaşmış ve galip gelmesi beklenmeyen taraf olmasına karşın Sasani ordusunu yenerek düzensiz bir şekilde kaçmak zorunda bırakmıştır. Bu ilk karşılaşmadan itibaren başkente savaşın gelişmelerini özel ulakla ileterek morali yüksek tutmaya özel gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Bugün elimizde olmayan bu muhaberatın, imparatorun epik şiir formunda kahramanlıklarını ölümsüzleştirilen Pisidyalı Georgios'un eline verilmiş olduğu bilinmektedir. İmparator, zafer kazanan ordusunu 622 kışında Trabzon'da dinlenmek üzere bırakmıştır. Kendisi ise gemi ile hızla başkente dönmek ve Avarlar ile yeniden alevlenen çatışmalara nezaret etmek durumunda kalmıştır. Pontus bölgesi savaşın geri kalanında Bizans sahra ordusunun ana üssü olarak kalacaktır. İmparatorluk ordusu hareket ettikçe onların maaşlarını ödeyecek sikkeleri basan darphane de hareket etmese, hareketlerini takip etmek daha da zor olacaktır[1601].

Bazen bir savaşın adı ve belli yer adı öylesine kanıksanır ki, savaşın gerçekleştiği mevkii başka bir yer olarak sahada tespit edilse dahi savaş eski tarihçilerin kaydettiği yer adı ile anılmaya devam eder. Jaques bu hususta iyi bilinen Teutoburg Savaşı'nın lokalizasyonunu sorunsalını örnek vermektedir[1602]. Heraklius devrinde de donanmanın ordunun intikali konusunda hayatî bir rol oynadığı bilinmekle birlikte Heraklius'un tam olarak nereye çıkarma yaptığı konusu tartışılmaktadır:

> *Aynı şekilde tarihçiler geleneksel olarak Bizans imparatoru Heraklius'un 622'de Ermenistan'a ilerlemek ve Pers Şahrbarazı'nı yenmek için kuzeydoğu Akdeniz'deki Issus Ovası'na indiğini kaydetmişlerdir. Modern bilim adamları, Heraklius'un Marmara Denizi'ni Konstantinopolis'ten geçerek Türkiye'nin kuzeybatısındaki karaya çıkmasının ve Perslere karşı kesin zaferini güvence altına almak için Likos üzerindeki Ophlimos'a[1603] ilerlemesinin daha muhtemel olduğuna inanıyorlar[1604].*

1601 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 147.

1602 Mesela M.S. 9 yılında Germenler tarafından üç Roma lejyonunun imha edildiği savaş meydanı 1980'lerde bulunmuştur ve ünlü Ormanı'ndan ciddi bir mesafededir. Fakat bu muharebe hâlâ Teutoburg Savaşı olarak bilinmektedir. Jaques, Cilt: 1 s. xvi.

1603 Ophlimos ad Lycus,

1604 Jaques, Cilt: 1 s. xvi.

Ophlimos bugünkü Amasya'nın doğusundadır[1605]. Yine deniz yolu ile Karadeniz'den geçerek ordusuna 623 yılında katılan imparator, eskiden beri Sasani kontrolünde olan ancak o anda iyi savunulmayan bugünkü Azerbaycan bölgesine başarılı bir sefer yapmıştır. İmparatoru bu sırada iki Sasani ordusu Anadolu'da boş yere aramaktadırlar. Aynı yıl doğum yapmış olan Martina da imparator ile seferdedir. Bu sene Batı Göktürk hükümdarı T'ung Yabgu[1606], Sasanilerin Rey ve İsfahan kentlerini 619'da ele geçirmiştir. 623 yılında ise, sorun çıkarmaya başlamış Hazarlar ve onların Bizans müttefikleri üzerine Kafkasya'ya gönderdiği Batı Göktürk ordusu yenilmiş, aynı Hazar – Bizans ittifak ordusu bu arada Sasani ordusunu da yenmiştir[1607]. İmparatorun başarılı ilerleyişi karşısında şah II. Hüsrev buradan Ninova bölgesine kaçmıştır. Heraklius'un asıl amacı Kudüs'ten çalınmış Kutsal Haç'ı geri almaktır[1608]. Fakat beklediğinin aksine haçı bulamayınca bölgede Sasaniler için kutsal olan bir ateş tapınağını kundaklayarak intikam almıştır[1609]. Komutanları ile operasyona ne şekilde devam edeceklerine karar vermek güçleşince dört gün oruç tuttuktan sonra İncil'den rastgele bir sayfa açmak sureti ile ilahi inayet beklemiştir. Akabinde Ktesifon bölgesine inerek bölgeyi birbirine katmış fakat Şahrbaraz'ın bölgeye gelerek güç dengesini yine değiştirmesi üzerine ona yakalanmadan geri çekilmiştir.

Ertesi sene yine beklenmedik şekilde erken bir mevsimde operasyona başlamıştır. 624'te yine Trabzon'a gemi ile intikal etmiştir. Bu sefer mevsimi tamamen Ermeni bölgelerinde geçecektir. Hazarlar ile diplomatik temasları verimli olmuş, bunun sonucunda onlardan askeri yardım almıştır. Ortak düşmanları olan Sasani ordularına karşı Türkler ile birlikte hareket edilmeye başlanmıştır. Şahrbaraz, başka bir Sasani komutanı ile buluşmayı başarmış, buna karşın Heraklius bu iki Sasani ordusu aynı anda yenmeyi başarmıştır. Ardından Şahin komutasındaki üçüncü bir

---

1605 "Phanaroia'yı batıda Lithros ve , Ophlimos Dağları, güneybatıda ise Dazimontis yöresi ile Komana Pontika ve Amaseia kentleri sınırlıyordu (Strab. XII, 3.30)". Kamil Doğancı ve Recep Altın, "Strabon'a Göre Antikçağda Amaseia ve Çevresi", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 15, Sayı: 58, Yaz 2018, s. 10.

1606 Ziebel olarak da kaynaklarda geçmektedir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 806, 859.

1607 Taşağıl, KökTengri'nin Çocukları, s. 313.

1608 Rosser, Dictionary, s. 402. Gorgis David Malik'in Süryanilerin Tarihi eseri bu olayların aşamalarını açıklamaktamaktadır: "Kral Hüsrev Perviz, İmparator Heraklius'la savaştı. Antakya, Kayseri, Kapadokya, Şam'ı ve daha birçok kenti ele geçirdi. 614 yılında Kudüs eline geçti ve Gerçek Haç tutsak oldu. Bu haç, İran'da Urmiye yakınlarında Salamas'a getirildi. Kudüs'ün yağmasında 9000 kişi öldü. Kutsal Haç 14 yıl tutsak kaldı. Horsabad kentine taşındı, sonra Kudüs'e iade edildi". Malik, s. 229.

1609 Theophanes, A.M. 6114, ss. 439 – 441.

Sasani ordusunu da yenilgiye uğratmıştır[1610]. Şahin, Şahrbaraz'ın ardından devrin en başarılı Sasani generalidir. İmparator Heraklius ordusu ile Van Gölü kıyılarında kışlamıştır.

İmparatorun Sasani iç bölgelerini Karadeniz'den donanmanın ulaştırdığı takviyelerle ve Hazar güçlerinden destek alarak kuzeyden dolaşarak vurma stratejisi II. Hüsrev'in stratejisini yeniden düşünmesine sebep vermiştir. Tüm zaferlerine karşın Bizans hala tek bir düzgün sahra ordusu çıkarabilmektedir. Ancak imparatorun taktik dehası ve donanma sayesinde Sasani orduları için en beklenmedik yerde ortaya çıkma kabiliyeti sonucunda düşmanları Heraklius'a tepki vermektedir. Artık inisiyatif Heraklius'a geçmiştir.

Avar kağanı ve II. Hüsrev bu durumu değiştirmek için ortak düşmanları olan Heraklius'a karşı operasyonlarını eş güdümlü hale getirecek resmi bir ittifak içerisine girmişlerdir. Heraklius'un son sahra ordusunu bir meydan savaşında kıstırılması halinde Bizans İmparatorluğu'nu aralarında bölüşebileceklerdir. Dolayısıyla Heraklius'un sahra ordusunu kendi şartlarında savaşmaya zorlamak için Konstantinopolis üzerine birlikte operasyon yapılmasına karar verirler. Fakat imparator ve ordusunun çoğu Sasanileri tehdit edecek biçimde doğuda kalacaktır. Aslında 626 yılının çoğunda Heraklius'un sahra ordusu askerî açıdan inaktif kalmıştır. Fakat yeri tespit edilemediği için Sasaniler de kendi topraklarındaki garnizonları ileri sürememişlerdir.

Öte yandan imparator diplomatik açıdan son derece aktiftir. Hazar lideri Tung Yabgu / Ziebil'i kendisine verdiği desteği artırmaya ikna etmek için çabalamaktadır. Daha fazla askeri destek isteği olumlu karşılanır, Ziebil imparatorun emrine 40000 kadar Hazar askeri verir. Bu yoğun destek ve sıkı ittifak talebi karşılığında Ziebil'i kızı ile evlendirmeyi vaat etmiştir[1611]. Hazarlar anlaşmanın kendilerine düşen kısmını yerine getirmişlerdir fakat Ziebil'in aynı yılın sonlarına doğru ölümü nedeniyle söz verilen evlilik asla gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla Bizans saflarında savaşan Hazar askerleri tedricen ayrılacaklardır. Fakat Heraklius'un emri altında bulundukları süre içerisinde Heraklius'a savaşın seyrini değiştirme şansı sağlamışlardır.

[1610] Martindale, PLRE 3B, s. 1141, Nicholson, Cilt: 2, ss. 1369 - 1370.
[1611] Nicholson, Cilt: 2, ss. 806, 859.

Aynı yaz, Konstantinopolis surları önlerinde Avarlar yenilgiye uğramış, İstanbul Boğazı'nda Bizans donanması Anadolu Yakası'nda kalan Sasani güçlerinin Avar kağanı ile güçlerini birleştirmesine engel olmuştur. Bu aşamada Avar kağanı ile Sasaniler arasında bir iletişim olduğu bellidir. "İmparator Heraklius Sasaniler ile Anadolu'daki Sarus'ta[1612] savaşırken Avar kağanı Bulgaristan üzerinden ilerleyerek Patrik Sergius ve imparatorun oğlu Konstantinus tarafından müdafaa edilen Konstantinopolis'i kuşatmıştır[1613]". Sarus Savaşı 625'te Kilikya'da cereyan etmiştir. Sarus, yani Seyhan Nehri'nin iki kıyısında karşı karşıya geçen Şahrbaraz ve Heraklius'un komutası altındaki güçler arasında cereyan etmiştir. Bizans kaynakları bu çarpışmayı zafer olarak sunsa da her iki tarafın da geri çekilmesinden Bizans ordusunun meydanda Sasaniler ile başa çıkamadığı anlaşılmaktadır. Fakat Bizans morali üzerindeki etkisi şüphesiz olumludur.

Avarlar pek çok teknolojiyi ya kendileri icat etmiş ya da Uzak Doğu'da öğrenerek batıya tanıtmışlardır. Üzengi teknolojisinin Avrasya'nın batı yarısına ulaşmasını sağlamışlardır. Sasani ve Roma süvarileri, "dört boynuzlu" denilen "Kelt tipi" üzengi kullanmaktadırlar, fakat beşinci yüzyılda destekli eyer Hunlar tarafından tanıtılmıştır[1614]. Deri veya ilmek üzengi "uzun süredir" bilinmektedir. "Madeni üzengilerinse Hunlara kadar bilinmediği, neredeyse kesindir. Bu üzengiyi 6. ve 7. yüzyıllarda batıya taşıyanlar, yine Avarlardır[1615]". Başta organik malzemelerden yapılan eyer ve deri üzengiler arkeolojik iz bırakmamıştır ancak "Avar ve Lombard gömülerinde denir üzengiler geç 6. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaktadır"[1616]. Üzenginin Mısır ile ticaret vasıtasıyla sekizinci yüzyıl başında Batı Avrupa'ya ve Akdeniz'e taşındığını düşündüren bazı sanat eserleri de vardır[1617].

Avarlar hem kuşatma gereçleri hem de istihkam sanatı hususunda Bizanslılara çok şey öğretmişlerdir[1618]. Fakat Avarlar tarafından yazılmış bir eser günümüze

---

1612 Seyhan Nehri.

1613 Jaques, Cilt: 1 s. 257.

1614 Nicholson, Cilt: 2, s. 1319.

1615 Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 16.

1616 Nicholson, Cilt: 2, s. 1319.

1617 Aachen vaiz kürsüsünü süsleyen fildişi oymalar sekizinci yüzyıl başında Emevi kontrolündeki Mısır'da yapılmıştır ve üzengi tasvirleri nettir. Nicholson, Cilt: 1, s. 1.

1618 "Hala konar göçer bir kavim olsalar da, Orta Avrupa'ya ulaştıkları sırada artık göçer değillerdir. Başkentleri altın ve silah açısından zengin bir çadırkentti. Ülkelerini, Roma Panonnia [Panonya] eyaletinin var olan kalelerinden de yararlanarak, bir müstahkem mevkiler kuşağıyla çevrelemişlerdi. Avarların stratejisi istiladan ziyade akına dayanırdı. Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, ss. 38 - 39.

kalmadığı için doğru tanınmamaktadırlar. Konumuz açısından daha önemlisi, Çin'de kullanımda olan kuşatma teknik ve teknolojilerinin bilgisi ile batıya göç etmiş olmalarıdır. "Avarlar ağaçtan yapılmış hareketli kuşatma kuleleri, lağımcıları korumak için yine hareket ettirilebilir sundurmalar ve başka aletler kullanmışlardır[1619]". Tuna'da 680'den itibaren devlet kuracak Tuna Bulgarları da hem Avar hem de Bizans kuşatma teknolojilerini özümseyeceklerdir[1620]. Avarlar "Çin manivelalı mancınıklarını içeren" kuşatma gereçleri envanterleri ile kuşatma konusunda Sasaniler veya Bizanslılar ile aynı seviyede, hatta belki daha ileridedirler[1621]. Ancak hem Avarlar, hem de Sasaniler Marmara'ya gerçek bir donanma getirme zahmetine girmemişlerdir. Bizans donanması Avar Bu planlama hatası nedeniyle kuşatmadan çok zararlı çıkacaklardır ve bu başarısızlık her iki imparatorluk için de sonun başlangıcı olacaktır. "626'da Konstantinopolis'teki başarısızlıkları, Avar gücünün hızla gerilemesine yol açmıştır[1622]". Ancak Avar Devleti Bizans hudutlarından kuzeye çekilip varlığını sürdürebilmiştir. Oysa Heraklius ve II. Hüsrev birbirlerini fazla hırpalamışlardır ve II. Hüsrev'den sonra kudretli bir lider çıkaramayan Sasaniler ilk İslam orduları karşısında bağımsızlıklarını yitireceklerdir.

On dokuzuncu. asırda bazı Batılı araştırmacıların iddia ettiklerinin aksine, Avarlar kuşatma sanatında Bizans ordusundan ileridedirler ve Avar mancınıkları Bizanslılar tarafından benimsenmiştir[1623]. Ancak yedinci yüzyılda Konstantinopolis'in surlarını aşacak kadar etkin bir kuşatma silahı henüz icat edilmemiştir. "Hayal gücünün sınırları ne kadar zorlanırsa zorlansın, Avarları barbar olarak nitelendirmek mümkün değildir. Üstelik Avarlar, askeri konularda düşmanlarından genellikle daha gelişkinlerdi[1624]". İşte bu teknik ve taktik üstünlükleri sayesinde Avarlar, kendilerinden önceki bozkır halklarından farklıdırlar. Balkanlardaki direniş noktalarının hızla üzerinden geldikten sonra yalnızca Bizans donanmasının Haliç'teki

---

1619 Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 20.

1620 "Bulgarlarsa, hem bu geleneği hem de Bizansların geliştirdikleri aletleri kullanarak 9. Yüzyılda kuşatma savaşının ustası olmuşlardı". Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 20.

1621 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 250.

1622 Jaques Cilt: 3, s. 1012.

1623 "Batı göçerlerinden Avarlar, kuşatma makinalarıyla tanınmışlardır. Bu aletlerin birçoğu Çin usulüdür ve kısa sürede Ortadoğu, Bizans ve Avrupa'da taklit edilmişlerdir. Bunların en önemlisi Yunan-Roma kurmalı aletlerine göre daha kolay kurulup çalıştırılabilen mangonel'dir. Bu, insan gücüyle çalışan ve bir kola bağlı sapan yardımıyla taş atan bir mancınıktı. Bu mancınık ancak 12. yüzyılda, Ortadoğu'dan çıkmış trebuchet denilen ve ağırlıkla çalışan bir tür mancınık tarafından – o da kısmen – gölgede bırakılabilecekti". Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 20.

1624 Nicolle, Attila ve Göçer Kavimler, s. 38.

üstünlüğünü kıramadıkları için Konstantinopolis'i alıp Bizans İmparatorluğu'nu yıkmayı başaramamışlardır. İmparator ve ana sahra ordusunun seferde, Sasanilerin karşı kıyıda olduğu 626'da o zamana kadar Konstantinopolis'i tehdit etmiş tüm yabancı güçlerden daha fazla şansa sahiptirler. Başarısızlıkları tamamen Bizans deniz gücünü alt edecek bir silahları olmamasına bağlıdır.

Adı bilinmeyen Avar kağanının, 619 yılında Heraklius'u diplomatik görüşmeler sırasında öldürme teşebbüsü ve Konstantinopolis'i hazırlıksız iken hücumla alma planları sonuçsuz kalmıştır. Ancak kağanın cesaret ve cüretkarlığına ilişkin hikayeler Sasani sarayına ulaşmış ve Avarlar ile Sasaniler arasında Konstantinopolis'e yönelik ortak bir operasyon yapılmasına zemin hazırlamıştır[1625].

Bizans İmparatorluğu; Grousset gibi bazı modern tarihçilere göre Batı medeniyeti, Konstantinopolis'in 626 yılında Bizans donanması tarafından başarılı bir şekilde kurtarılması sayesinde gelişimini sürdürebilmiştir[1626]. Bu bakış açısında Bizans uygarlığı yanına, Batı medeniyetini katmak; Emevîler tarafından yapılan Konstantinopolis kuşatmaları için gerçekten derece geçerli olacaktır, zira Tervel Han'ın III. Leo'ya yardımı olmasa Emevi orduları yalnızca Endülüs üzerinden değil Trakya üzerinden de Latin Hıristiyan ülkelerin fethini tamamlayabilecektir[1627]. Oysa Avarlar zaten merkezi Balkanlarda bulunan bir imparatorluğa sahiptir. Avarların ellerindeki imkânlar, Frank ülkesini kalıcı olarak fethetmeye değil, ancak yağmalamaya yetmektedir. Dolayısıyla, Bizans donanmasının Bizans uygarlığını kurtardığı görüşüne kesinlikle katılmakla birlikte, 20. yüzyılın ilk yarısında Grousset, ikinci yarısında Morrisson gibi tarihçilerin öne sürdüğü 626 yılında Batı medeniyetinin kurtarıldığı önermesinin abartılı olduğu düşünülmektedir.

1625 "Pusu ve hücum her ikisi de muvaffakiyetsizliğe uğradı. Fakat Pers hükümdarı II. Hüsrev tarafından Bizans İmparatorluğu'na karşı girişilen mücadele, Avarlara az sonra beklenmedik bir fırsat verdi. Persler ve Avarlar, birinciler Küçük Asya'dan ikinciler de Trakya'dan gelip İstanbul'u muhasara etmek için anlaştılar. 626 Haziran – Temmuzu'nda, Pers generali Şahrbaraz Küçük Asya'yı baştanbaşa kat ederek ordugâhını boğazın girişinde, Kadıköy (Chalcédoine)'de kurarken, Avar kağanı da İstanbul surlarının önüne gelip çadır kurdu. İmparator Heraklius Kafkasya cephesinde bulunduğundan İstanbul, Patrice Bonus tarafından müdafaa olundu. Avalar 31 Temmuz'dan 4 Ağustos'a kadar şehri zapt etmek için hücum üstüne hücum yaptılar". Grousset, s. 187.

1626 "Bu, Batı medeniyetinin uzun zamandan beri, maruz kaldığı en büyük tehlike idi. Bu Moğol göçebeler, bu tarihte Hıristiyanlığın merkezinde yerleşmiş olsalardı o, kim bilir ne hale girerdi? Fakat boğaza hâkim bulunan Bizans donanması, Avarlarla Perslerin faaliyetlerini birleştirmelerine mâni oldu. Bütün hücumlarında müthiş zaiyatla püskürtülen kağan, muhasarayı kaldırarak Macaristan'a döndü". Grousset, s. 187.

1627 Pryor ve Jeffreys, s. 29.

İlk kuşatma sonucunda Avarlarla anlaşma yoluna giden Bizans, ödediği verginin miktarını yükselterek barışı temin etmiştir. Fakat 619'da yaşadıkları uzaktan ablukanın aksine 626'da imparator 626'da Anadolu'dadır ve başkentini savunmaya bizzat gelmeyeceğini bildirmiştir. "Bu kuşatma yüzünden büyük bir korku yaşayan halkı sakinleştirmek isteyen Patrik Sergius, dini törenler düzenlemiş ve bu dönemde okunan ilahiler sonraki nesillere aktarılmıştır. Her iki taraf arasında yaşanan şiddetli çarpışmalar, Avar ordusunun denizdeki mağlubiyeti sonucunda son noktaya gelmiş, Slav ve Bulgar Birliklerinin yerlerini terk etmesiyle Avarların yenilgisi kesinleşmiştir… Avarların yenilgisi, hâkimiyetleri altındaki Slav kavimlerinin ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmelerine neden olmuştur[1628]". Bu bozguna uğrayan kağan 630 yılında ölecektir[1629]. Avar kağanı yaklaşık 80000 savaşçıya sahiptir[1630]. Sasani komuta kademesi Avar güçlerinin şehri savunan yaklaşık 12000 Bizans askerine karşı yeterince güçlü olduğunu düşünmüş olmalıdır. "Şahrbaraz'ın komutasındaki Sasaniler'in İstanbul Boğazı'nda yolu kesilmiştir ve yok edilmişlerdir ve Avarlar şehri hücumla almaya çalışırken yenilmişlerdir. (29 Haziran - 10 Ağustos 626)"[1631].

> *Öte yandan Persler gelmekte olan Konstantinopolis kuşatmasında sembolik bir rolden fazlasını üstlenmeyi planlamıyorlardı. Bundan emin olabiliriz. Zira denizden seferber olmadılar. İleri donanma üsleri olan (623'te ele geçirilmiş) Rodos'ta güçlü bir donanma eskortu ile Ege boyunca kuzeye sevk edilecek bir nakliye gemileri filosu toplamadılar. Ve böyle bir filo olmaksızın, Pers kara güçlerinin Konstantinopolis'e karşı kuşatma operasyonlarına hiçbir önemli katkı sağlama olasılığı yoktu. Bu Pers yüksek komutasına dayatılmamış, kendi iradesiyle alınmış bir karardı. Çünkü elbette tüm denizciler ve gemiler Rum Doğu Akdeniz limanlarından Pers güçlerinin yaklaşması üzerine kaçmış değillerdi. Yüksek komuta, Konstantinopolis'in savunması için sevk edilebilecek deniz güçlerine karşı koyabilecek bir filo toplamakta fazla bir zorlukla karşılaşmazdı*[1632].

1628 Haz. Ece Serrican Kabalcı, "Önsöz", Ziya Şakir, **Avaroğlu**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 4 - 5. Konstantinopolis'İ kuşatan isimsiz kağan hakkında Yılmaz Öztuna'nın yazdıkları önemini sürdürmektedir. Ayrıca Ziya Şakir'in Avaroğlu adlı kurgusal eseri bu dönemi merkeze almıştır ve yeni basımdaki önsözü değerlidir. Her iki eserin de işaret ettiği önemli Macarca, Çekçe ve Slovakça araştırmalar araştırmalar vardır.

1629 Grousset, s. 187.

1630 "Pisidyalı Georgios'un verdiği toplam 80000 adam, Paskalyla Kroniği'nin 29 Haziran'da Konstantinopolis'e yaklaşan öncü kuvvet için bildirdiği 30000 rakamı ile desteklenmektedir". İstanbul Boğazı'nın iki yakasında da yanan sur dışı mahallelerdeki yangınlar göğü aydınlatmıştır. Sheppard, s. 5. Fakat sur sistemi içine sığınanlar güvendedirler.

1631 Jaques, Cilt: 1 ss. 257 - 258.

1632 "Öte yandan Persler gelmekte olan Konstantinopolis kuşatmasında sembolik bir rolden fazlasını üstlenmeyi planlamıyorlardı. Bundan emin olabiliriz. Zira denizden seferber olmadılar. İleri donanma üsleri olan (623'te ele geçirilmiş) Rodos'tagüçlü bir donanma eskortu ile Ege boyunca kuzeye sevk edilecek bir nakliye gemileri filosu toplamadılar. Ve böyle bir filo olmaksızın, Pers

Fakat Sasaniler, Bizans'ın tüm Asya eyaletlerini almak ve tüm Avrupa eyaletlerini almaktan memnundurlar. II Hüsrev'in planları 615-616'da senato barış istediğinde ortaya koyduklarına göre değişmemiştir, Bizans ordusu yok edildikten sonra Konstantinopolis ve Avrupa'da kalan bakiyelerle Avarlar uğraşabilir. Kendisi İskender'den önce Büyük Pers İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmış olacaktır. Dahası altıncı yüzyıl ortasında ortaya çıkan Göktürkler karşısında, Sasani Devleti'nin yüzünü doğuya çevirmesi gerektiğini düşünmektedir. Sasani donanmasının kuruluş amacı Bizans'ı yıkmaktır. Sasaniler bir Akdeniz imparatorluğuna dönüşmek niyetinde değillerdir. Bu bakımdan Emevî Halifeliği'nin sergileyeceğinden farklı bir tutum içerisindedirler.

3.2.6. Avar Gücünün Gelişimi

Göktürkler ilk olarak 552 yılında "büyük bir güç olarak" ortaya çıkmışlardır[1633]. 557 yılında Sasaniler ile birlik olup Akhun Devleti'nin yıkmışlardır[1634]. İlk Batı Göktürk kağanı Tardu, bağımsızlığını ilan ettiği 582'den 603'e kadar hüküm sürmüştür[1635]. Tardu, daha önce Jüstinyanus tarafından Avarlara gönderilmiş elçi olan Valentinos ile 576 yılında görüştüğünde "Jüstinyanus'la Avarlar arasında yapılmış anlaşmadan dolayı … acı sitemlerde" bulunmuştur[1636]. Menandros'un Tarihi'nde Tardu'nun ağzından Bizanslılar tehdit edilmektedir ve "Bohan (Bokhan) adında birinin kumandasında bir süvari kolu" Uturgur Hunlarının son reisi Anagay (Anagai) ile ittifak ederek, Kırım'da, Azak Denizi girişinde bugünkü Kerç yakınında Bizans'a ait Bosporos, yahut Pantikape (Panticapée) şehrine gelip hücum" etmiştir[1637]. Kırım'da henüz Jüstinyanus zamanında kendi isteği ile Bizans'a

kara güçlerinin Konstantinopolis'e karşı kuşatma operasyonlarına hiçbir önemli katkı sağlama olasılığı yoktu. Bu Pers yüksek komutasına dayatılmamış, kendi iradesiyle alınmış bir karardı. Çünkü elbette tüm denizciler ve gemiler Rum Doğu Akdeniz limanlarından Pers güçlerinin yaklaşması üzerine kaçmış değillerdi. Yüksek komuta, Konstantinopolis'in savunması için sevk edilebilecek deniz güçlerine karşı koyabilecek bir filo toplamakta fazla bir zorlukla karşılaşmazdı". Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 250.

1633 Taşağıl, Kadim Türkler, s. 190.

1634 Taşağıl, Kadim Türkler, s. 22. Akhun Devleti, Juan-Juan Devleti'ne bağlı iki boyun ayrılması sonucu başlayan göç sonucunda dördüncü yüzyılda kurulmuştu.

1635 Taşağıl, Kadim Türkler, s. 26.

1636 Grousset, s. 185.

1637 Grousset, s. 186. Jüstinyanus'un 530'larda tahkim ettiği ama 580 yılında Göktürklerin aldığı bu deniz üssü ve hisar, Pantikapium yani Kerç kentidir. Nicholson, Cilt: 2, s. 858. "Avarlar Orta Avrupa'daki konumlarını pekiştirirken Kafkaslar'daki hegemonyaları Türklerce tehdit ediliyordu.

bağlanan bu yeni deniz üslerinin ciddi hasar gördüğü, fakat Göktürklerin daha batıya gitmekle ilgilenmesi ile tekrar Konstantinopolis'e bağlandıkları anlaşılmaktadır[1638].

İlk Avar Kağanlığı'nın ilk kağanı Bayan ise, 562 ile 602 yılları arasında hüküm sürmüştür, 558'de Jüstinyanus ile anlaşarak Tuna boyundaki düşman Ogur ve Slav kavimlerini yenmişlerdir, devletin kuruluşu için Lombardların İtalya'ya göçtüğü 568 yılı da kabul edilir[1639]. Jüstinyanus ile 557 yılında görüşen Avar elçisi Kandih (veya Kandik) "imparatordan toprak ve vergi" istemiş, buna mukabil Jüstinyanus daha sonra Göktürklere de gönderilecek "elçi Valentinos'u" Avarlara "Hunugur ve Sabirler" ile savaşmaları için ödeme yapmayı kabul etmesi için yollamıştır[1640]. Avarlar Bizans'tan aldıkları haraç sayesinde devlet idaresini yapılandırmak için diğer gruplara kısa sürede üstün gelmişlerdir. Göktürk gücünün geri çekilmesi ile tüm bölgeyi birleştirme fırsatı Avarlara kalacaktır[1641].

Mavrikius devrinde Tuna ve Sava donanması Bayan'a karşı kurulmuştur. Göktürkler batıya genişledikçe önlerine kattıkları gruplar Avrupa'ya itilmiştir. Bizans elçisi Zemerkhos 568 yılında Batı Göktürk lideri İstemi Yabgu ile görüşmek için Tanrı Dağları'nın kuzeyine kadar gittiğinden beri Bizans ve Göktürkler arasında Sasani ve Avar Devletlerine karşı bir ittifak yürürlüktedir[1642]. Göktürkler, zaman zaman Bizans politikalarına sinirlenseler de çıkarlar ve ittifak blokları değişmemiştir. 620'lerde Batı Göktürkler genişlemelerini hâlâ sürdürmektedir ve yavaşlayacaklarına dair bir emare yoktur. Bizans güç kaybettikçe, Göktürkler ve onların henüz bağımsız olmayan batı kolu Hazarlar ittifaktaki kıdemli ortak haline gelmektedirler. Hazar ismi kaynaklara ilk defa Dolayısıyla aslında Hüsrev uluslararası ilişkileri yanlış okumamaktadır.

Daha önceki yenilgilerini hatırlayan Avarlar bu müdahaleye karşı çıkmaya kalkışmadılar, ama Türkler de çok ileri gitmediler. Batı'da Kırım'a kadar bir sefer düzenledikten sonra Maveraünnehir'e döndüler". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

1638 Nicholson, Cilt: 1, s. 185.

1639 Taşağıl, Kadim Türkler, s. 41.

1640 Grousset, s. 185.

1641 Avarlar ve Göktürkler arasında büyük bir çatışma çıkmadan Avarlar yollarından çekildiği için artlarında bıraktıkları bazı gruplar kendilerini bağımsız halde bulmuşlardır. Ayrıca bu devirde bölgeye gelip dönmeyen Türkler tarafından Hazar Devleti'nin temelleri atılmıştır. Tüm bu gruplar sonraki asırlarda Bizans açısından önemli diplomatik hamlelerin hedefi olacaktır. "Orta ve Batı Kafkasya kavimlerinin, yani Alanlar ve Utigur Hunlarının, başkaları sayesinde elde ettikleri özgürlüğün keyfini çıkarmalarına izin verdiler. Türklerin hepsi yurtlarına dönmedi; Hazar kabilesi Hazar Denizi'nin yakınında kaldı. Bu Türklerin bölgeyle ilgilenmeye devam ettiklerini gösteriyordu. Ne var ki, Göktürk Hanlığı'nın doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmesiyle bu ilginin fiiliyata geçme şansı kalmadı (582)". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

1642 Nicholson, Cilt: 2, s.1607; Taşağıl, KökTengri'nin Çocukları, ss. 223, 312.

Nitekim 626 yılında Konstantinopolis kuşatılınca Heraklius "Tiflis'e gelip Hazar Başbuğu 'Yabgu' ile görüşerek ondan yardım" rica eden taraf olmuştur. Söz konusu yabgu 629 yılında tekrar gelerek Tiflis'i kontrol altına almıştır[1643]. Tam da bu dönemde 630 yılında Batı Göktürk hükümdarı T'ung Yabgu, tahtına göz diken amcası Bagatur tarafından ortadan kaldırılınca[1644] Göktürkler bağımsız beyliklere bölünmüşlerdir. İşte bu nedenle Hazar Hakanlığının gerçek kuruluşu 630 yılıdır. Dolayısıyla Göktürkler fetret devrine girmişlerdir. Buna paralel olarak Hazarlar, Heraklius'un yanında Mezopotamya'ya müdahale ettikleri için bölge dinamiklerini kavramış, devlet kurma yolunda ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Öte yandan İran'da Behrâm başarılı darbesi, Bizans – Avar savaşının gidişatını da değiştirmiştir. Mavrikius'un bu karışıklıklardan yararlanmak yerine onurlu davranması, Mihran[1645] soyundan gelen Behrâm yerine hâlâ tahtın resmi sahibi saymaya devam ettiği Sasani şahı IV. Hürmüz oğlu II. Hüsrev'i emrine Bizans güçleri vererek desteklemeyi seçmesi ile iki büyük hükümdar Mavrikius ve II. Hüsrev arasında güven ve saygı ilişkisi kurulmuştur. II. Hüsrev tahta gelir gelmez Mavrikius'a minnet duyduğu için Bizans tarihinde ilk ve son kez; doğu sınırında kalabalık ordular tutmaya gerek kalmamıştır[1646]. Fakat bu iyi ilişkiler, Fokas Mavrikius'u 602 yılında devrince tam tersine dönmüştür. II. Hüsrev'in; Fokas'ı aynı Behrâm gibi gördüğü gibi kanunsuz bir gasıp olarak görmesi doğaldır. Fakat Heraklius Fokas'ın yerini aldıktan sonra Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak için kararlı bir şekilde işgallerini sürdürmesi, bunu yapmaya muktedir olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Sasani Akdeniz donanmasının kurulmasını emretmiştir. Ancak kritik anda, 626 kuşatmasında Sasani donanmasının ana gövdesi İstanbul Boğazı'nda Bizans donanmasının üstünlüğüne meydan okumaya gelmemiştir. Şahrbaraz'ın kuvvetleri ilk geçiş teşebbüsleri başarısızlığa uğratılınca Avarlar ile Bizanslıları karşı karşıya

---

1643 Taşağıl, KökTengri'nin Çocukları, s. 326.

1644 Taşağıl, KökTengri'nin Çocukları, s. 313.

1645 Mihran ailesinden birkaç kez şah çıksa da esas olarak Kafkasya Albaniası yani günümüz Azerbaycan bölgesinin bağlı hükümdarlarıdırlar. "İran'ın Yedi Büyük Hanedanı" arasındadırlar. Nicholson, Cilt: 2, s. 1020. Fakat Sasan soyu hani şah ailesinden olmadıkları için, Behrâm meşru görülmemiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 194..

1646 "Neyse ki bu bölgede Romalıların şansı yaver gitti. İmparatorlukta çıkan iç savaş yüzünden II. Hüsrev Romalılara sığındı. İmparator Mavrikius ona bir ordu verdi. Hüsrev de bu orduyla tahtını geri aldı, karşılığında İberya'yı ve Ermenistan'ın neredeyse tamamını verdi (591). Bu zaferden sonra artık Roma birlikleri Avrupa'ya dönebilir, Tuna savunma hattını yeniden kurabilir, hatta bu hattın ötesine geçip Avarları kendi yurtlarında cezalandırabilirlerdi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 26.

bırakmışlar, Avarlar ise yenilerek geri çekilirken Balkan imparatorluklarının çoğunu yitirmişlerdir. Fırsat kaçırılmıştır.

3.2.7. 626 Konstantinopolis Kuşatması

Bizanslılar 626 yılı başlarken imparatorluklarını ve başkentlerini savunmakta başarılı olabileceklerinden emin değillerdir. 626 sonbaharında ise Konstantinopolis önündeki başarısızlık ardından Avarlar alelacele Balkan topraklarını Slav boylarına terk edip Macaristan Ovası'na çekileceklerdir. Bizanslılar çeyrek asırdır topraklarının yabancı ordular tarafından çiğnenmesine seyirci kalmışlardır. Fakat dirayetleri sonuç vermek üzeredir. Heraklius'un 627'de Sasani topraklarında asayişi bozmakta başarılı olması ile güç dengesi birden değişecektir.

Bu yıllarda pek çok hızlı değişim gerçekleşmektedir. 622 ve 627 yılları; İlkçağ'dan beri kanıksanmış dengelerin birden ortadan kalktığı iki kilit yıl olacaktır. Hicri takvimi başladığı 622 yılı, aynı zamanda Heraklius'un Anadolu'da Sasaniler karşısında yıllardır sürekli yenilen Bizans ordusuna tekrar zafer kazandırmayı başardığı yıldır. Müslümanlar 627 yılı ilkbaharında Medine'yi Mekkeliler karşısında başarıyla savunarak ilk kez kayda değer askeri bir güç olarak tarih sahnesine çıkmaktadırlar. Aynı yılın Aralık ayında Heraklius'un Ninova'da Sasani topraklarındaki son sahra ordusunu yenmesi ile imparatorluklarının kalbi olan Mezopotamya bölgesi karışıklıkla gömülecek, II. Hüsrev'i Şubat 628'de öldürüp yerini alan oğlu II. Kubâd barış teklif edecektir[1647]. Sasani şahlarına karşı yerel hanedanların bu yıl başlayan ayaklanması, imparatorluklarının Müslümanlar tarafından bir bütün olarak ilhak edileceği 654 yılına kadar dinmeyecektir.

II. Hüsrev'in arkası gelmeyen saldırıları nedeniyle bütünlüğünü koruyabilmiş tek Bizans askeri gücü, başkent donanmasıdır. Henüz gerçek anlamda eyalet donanmaları yoktur. Fırat donanması çoktan ortadan kalkmıştır. Tuna donanmasının birimleri muhtemelen Fokas zamanında ana donanmaya dahil edilmiştir. Heraklius 624 sefer mevsimi için ilkbahar başlarında Konstantinopolis'ten donanmanın çoğunu alıp ayrılarak Doğu Karadeniz'e giderken uzun süre kente geri dönemeyeceğini bildiği

[1647] Sheppard, ss. 6, 27; Halîfe b. Hayyât, **Et-Târîh: İlk Kronolojik İslam Tarihi**, çev. Ömer Sabuncu ve Mahmut Sabuncu, İslam Klasikleri 19, Ankara Okulu Yayınları, Ankara. 2019, ss. 68, 82.

için Konstantinopolis'in savunmasını ve orada kalan çocuklarını unvanı Magister militum praesantalis yani maiyet birlikleri komutanı olan Bonus'a emanet etmiştir[1648]. Çağdaş bir tanık olan Theodorus Synkellos, Bonus'u "Heraklius'un takipçilerinin en sadığı" olarak tanıtmaktadır[1649]. Konstantinopolis patriği Sergius ile birlikte yetkili kılınmıştır. Bonus'un elinde 624 yılında pek deniz gücü kalmadığı bilinmekle birlikte, donanmanın 623 yılında kaybedilen Rodos ve Sisam'daki Sasani güçlerini karşılamak için kısa sürede başkente dönmüş olmadığını düşünmek için bir sebebimiz yoktur.

Bonus, edebi ve tarihi yazılı kaynakların ve bıraktığı yapıların tanıklık ettiği üzere bir askerden ziyade çok başarılı bir idareci olmuştur. Ancak taktik dehası ve diplomatik yeteneği de aşikardır[1650]. Kuşatma başladıktan sonra Bonus'un doğrudan Avar hakanı ile görüşmelerde bulunabilmesi, buna yetkili olduğunu ve imparatorun ona olan itimadını göstermektedir. Pisidyalı Georgios'un, Bonus'un kuşatma sırasında makamında olmayan imparator namına sergilediği otorite ve dirayetini övdüğü Bonum Patricium adlı bir şiiri sadece ona adanmıştır[1651].

Kimse kuşatmaya gerçekten teşebbüs edileceğinden emin değildir. Zira Konstantinopolis surlarına ulaşınca "Attila bile onlara göz attıktan sonra geri dönmüştür". Fakat her iki taraf da hazırlıklarına devam etmektedir. Bu kuşatma, Anthemis'un kara surları ile Theodosius'un deniz surlarının ilk gerçek sınavı olacaktır[1652]. Daha önce kent kuşatma sırasında yalnızca iç savaşlar sırasında, içeriden iş birlikçiler kapıları açtığı için el değiştirmiştir. Şimdi sur sistemi ilk kez kararlı bir yabancı kuşatma gücü ile karşı karşıyadır.

Bu kuşatmayı gerçekleştiren Avar hükümdarının adı bilinmemektedir[1653]. Grousset'in 1939 yazmış olduğu bilinemeyen olgular aynen geçerlidir, Latince kaynaklarda Kuzeybatı İtalya'ya yönelik seferleri takip edilebilmektedir[1654]. Ancak Bizans Trakyası içerisindeki hareketleri tespit etmek güçtür[1655].

1648 Nicholson, Cilt: 1, s. 256.
1649 Martindale, PLRE 3A, s. 243.
1650 Pisidyialı Georgios onu "bir kan adamından ziyade barış yapan" kişi olarak övmektedir. Heraklius, 5 Nisan 622'de donanmayı alıp gittiğinde şehir son derece savunmasız kalmıştır. Martindale, PLRE3A, s. 242.
1651 Nicholson, Cilt: 1, s. 256. Ayrıca evinin yakındaki kubbeli Bonus Sarnıcı ile de tanınmaktadır.
1652 Sheppard, s. 6.
1653 Nicholson, Cilt: 2, s. 857.
1654 "Ondan sonra gelen Avar kağanı, evvela , o zaman Lombartların elinde bulunan İtalya'ya döndü". Grousset, s. 186.
1655 Sheppard, s. 5 - 6

Bizans ve Süryani kaynaklarında da kağan unvanının çeşitli yazılışları biçiminde anılmaktadır. Theodorus Synkellos, diplomat olarak bu kağana kuşatma devam ederken gönderilmiştir. Aslında Ayasofya Kilisesi'nde görevli bir ilahi yazarıdır, dolayısıyla kişiliği yazdıklarında hissedilir. Bakire Meryem'in bu kuşatma sırasında Bizans askerleri ile birlikte dövüştüğünü söylemek gibi ifadeleri savaşın normal seyri içine harmanlamak ve meleklerin Slavları suya çektiğini iddia etmek gibi kaynak olarak kullanmayı zorlaştıran bir anlatımı vardır[1656]. Ancak Avar kağanının Heraklius kentten 624'te gittiğinden beri Sasaniler ile haberleşerek kuşatma için hazırlıklara giriştiğini bildirmektedir[1657].

Avar kağanı 624'ten beri gemi ve kuşatma gereçlerini hazırlamakta, Sasaniler 625'te yeni bir askere alma kampanyası başlatmaktadırlar[1658]. Avarlar ise tarihleri boyunca kuracakları en kalabalık orduyu kurmaktadırlar. Bu ordu Bizans nehir donanmaları ile çatışmaya girmeden Konstantinopolis'e ilerlemek için Morava ve Tuna vadilerinin ardından Dorostolon'u (Silistre) geçip güneye dönmüş, Stara Planina geçitlerinin doğudaki bir tanesini kullanarak Markianapolis üzerinden Ahyolu'nda (Anchialos) Karadeniz sahiline uğradıktan sonra, tekrar iç kesimlere dönüp Edirne'de Roma yolu Via Egnatia'ya geçmiş ve Trakya boyunca ağır kuşatma gereçleri, binekleri ve yük hayvanları ile Konstantinopolis önlerine gelmişlerdir[1659]. Egemenlikleri altına aldıkları halklardan toplam 80000 kişilik bir ordu bir araya getirmekle, sadece Bizanslılardan değil, Sasanilerin de sahaya sürebildiği tüm orduların toplamından daha kalabalık bir güç toplamışlardır[1660]. Bu ordunun vurucu gücü 1000 ila 3000 ağır zırhlı süvaridir, onların etrafında çok daha kalabalık, Romalı okçuların düz yaylarının 80 metrelik menziline göre her bakımdan üstün 500 metreden hedefi vurabilen bileşik ters yay ile teçhiz edilmiş atlı okçular vardır[1661]. Vurucu atlı gücün ardından, yavaş hareket eden Slavlar, ve 560'larda Macaristan Ovası'nı terk etmemiş Gepid ve Lombard piyadesi[1662], en son olarak da ağır kuşatma gereçlerinin, seyyar siperlerin ve Haliç'te kullanılacak gemilerin kürek ve iskelet gibi demonte edilmiş aksamını taşıyan yük

1656 Stratos, Cilt: 1, ss. 188, 195.
1657 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 247.
1658 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, s. 248.
1659 Hurbanič, Avar Siege, ss. 123 – 124.
1660 Howard-Johnston, The Last Great War of Antiquity, ss. 249 - 250
1661 Hurbanič, Avar Siege, s. 124.
1662 Hurbanič, Avar Siege, ss .126- 129.

hayvanlarının çektiği katar gelmektedir[1663]. Monoksila denilen gemiler ise ahşap plaka ve derilerle mürettebatı Bizanslılar tarafından atılabilecek menzilli silahlardan koruyacak basit çözümler dışında açık olan çok uzun kayıklar olarak düşünülmelidir[1664]. Monoksila sözcük olarak tek odun anlamına gelmektedir ve özellikle Slavlar tarafından Selanik'te Aziz Demetrius'un Mucizeleri eserinde ve 626 Konstantinopolis kuşatmasında ustalıkla kullanılmış onlarla özdeşleşmiş kanodan büyük kadırgadan küçük deniz taşıtıdır[1665]. Slavlar, bu monoksilalar ile ağır zırhlı Bizans piyade formasyonlarını küçük dereler ve ormanlarla bölünmüş arazilerde pusuya düşürmekte ustalaşmışlardır ve Strategikon altıncı yüzyıl sonlarından beri Bizans komutanlarını bu arazilerde savaşa tutuşmaktan kaçınmayı tavsiye etmektedir. Bunlara Paskalya Kroniği ve Theodorus Synkellos ve bir asır sonra yazan Patrik Nikeforos monoksila terimi ile değinmektedir, Pisidyalı Georgios kazınmış tekneler veya tekneler, Teofanes ise oyulmuş tekneler terimini tercih etmiştir[1666].

Avar güçlerinin Konstantinopolis'e saldıracakları belli olunca "Bonus Heraklius'tan kentin müdafaasına ilişkin talimatlar" almış ve mesafeye rağmen aralarındaki iletişim sağlanmıştır[1667]. Bonus saldırının hemen öncesinde surları güçlendirmiş, şehrin diğer ileri gelenleri ile birlikte kağanın tekliflerini reddetmiştir[1668]. Kuşatma 29 Temmuz 624 Salı günü başlamış, 7 Ağustos 624 Perşembe günü sona ermiştir. İlk gün Bonus silah altına alınalar ile düzenli birlikleri birlikte savaş düzenine sokmuştur[1669]. Kağanı kuşatmanın başarısız olacağına ikna etmeye uğraşmıştır. Avarlar ise kuşatma gereçlerini kurmuşlardır, vagonlarını ve dış mahallelerden topladıkları ahşapları hemen istihkamlar için kullanmışlardır[1670]. 31 Temmuz günü surlarla aynı yükseklikteki 12 kuşatma kulesinin ileri sürülmesi ile çatışmalar kara surları boyunca cereyan etmeye başlamıştır. Sonraki günlerde kuşatanlar Likos (Bayrampaşa) Deresi'nin vadisi[1671] civarına yoğunlaşacaklardır[1672].

1663 Hurbanič, Avar Siege, ss. 130 - 132.
1664 Hurbanič, Avar Siege, ss. 133 – 134.
1665 Nicholson, Cilt: 2, s. 1035.
1666 Hurbanič, Avar Siege, s. 133.
1667 Martindale, PLRE 3A, s. 243.
1668 Martindale, PLRE 3A, s. 243.
1669 Martindale, PLRE 3A, s. 243.
1670 Sheppard, s. 6.
1671 Kuban, s. 111.
1672 Sheppard, s. 6.

Dördüncü gün Bonus'un Avar kuşatma kulelerini kundaklamak için bir yol geliştiren bir Bizans denizcisini öven bir konuşma yaptığı Paskalya Kroniği'nde kaydedilmiştir[1673]. Bu kişinin denizci olduğu belirtilmektedir ancak geliştirdiği fikir açıklanmamaktadır.

Tuna Nehri ve kollarında kullanılan tek bir tomruktan oyulmuş Slav tekneleri kara yoluyla nakledilmiştir. Aynı gün bunların Haliç'in en batısında kıyıya getirilmesi, Haliç'teki başkent donanmasını alarma geçirmiştir. Kimse kuşatmaya gerçekten teşebbüs edileceğinden emin değildir. Zira Konstantinopolis surlarına ulaşınca "Attila bile onlara göz attıktan sonra geri dönmüştür". Fakat her iki taraf da hazırlıklarına devam etmektedir. Bu kuşatma, Anthemis'un kara surları ile Theodosius'un deniz surlarının ilk gerçek sınavı olacaktır[1674]. Daha önce kent kuşatma sırasında yalnızca iç savaşlar sırasında, içeriden iş birlikçiler kapıları açtığı için el değiştirmiştir. Şimdi sur sistemi ilk kez kararlı bir yabancı kuşatma gücü ile karşı karşıyadır.

Beşinci gün, Bonus, Sergius ve imparatorun oğlu, son kez kağana barış ricası ile gitmiş, orada Kadıköy'e gelmiş Sasani güçlerinin Avrupa tarafındaki Avar güçlerine takviye göndereceklerinden haberdar olmuşlardır[1675]. Sasaniler asırlar önceki Ahameniş Pers İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayalini sürdürmektedirler[1676]. I. Darius (M.Ö. 549 - M.Ö 486)'un İskit seferinde yaptığı gibi İstanbul Boğazı'nı geçmek mümkün olmayacaktır[1677].

Altıncı gün Hıristiyanlar için kutsal Pazar günü olduğu için Sergius ayinler düzenlemiş ikonalar sur boyunca gezdirilmiş, moral tazelenmiştir. Bu sırada Avrupa Yakası'na geçmiş olan üç Sasani elçisi görüşmeden dönerken Anadolu Yakası'na geri dönemeden ele geçirilmişlerdir. Bu kişilerden işkence ile alınan istihbarat savaşın gidişatını değiştirmiştir. Bizanslılar yine de bir elçiyi elleri kesilmiş halde Avar kağanına göndermekten, bir diğerinin de Anadolu kıyısındaki yaklaşan bir Bizans gemisinin güvertesinde Sasani kampından görülecek şekilde kafanı vurmaktan geri durmamışlar, göz dağı vermişlerdir. Aynı akşam Avar kağanı emrindeki bazı gemileri "70 Bizans savaş gemisini yakalanmadan[1678]" İstanbul Boğazı'nın kuzeyinden

[1673] Martindale, PLRE 3A, s. 243.
[1674] Sheppard, s. 6.
[1675] Theodoros Synkellos, 307: 11-40.
[1676] Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, ss. 168 – 169.
[1677] Sautter, s. 14.
[1678] Sheppard, s. 6.

Sasanilere göndermeyi başarmıştır. Sasaniler arasından yalnızca "göstermelik bir müfreze" dahi Avar güçlerine katılsa bunun "sembolik" anlamı, ordularının şevki üzerinde etkisi büyük olacaktır[1679]. Sasani kuvvetleri 613'ten beri Anadolu Yakası'na defalarca gelmiştir[1680]. Azize Euphemia'nın hayatı ve beşinci yüzyılda Kadıköy'de yapılmış ziyaretgâhının Sasani işgallerinde gördüğü hasar bize bu saldırıların kronolojisi hakkında bilgi vermektedir[1681].

Fakat Sebeos, Avrupa yakasına geçmeye çalışırken Sasani birliklerini taşıyan gemilerin Bizans donanması tarafından batırıldığı bir deniz savaşını aktarmaktadır[1682]. Bu gemiler; yalnızca Avar kağanının gönderdiği filo, yalnızca Sasani gemileri yahut her iki devletin filolarının bir kombinasyonu olabilir. Yahut daha erken tarihli sadece Sasani filolarının iştirak ettiği bir deniz savaşı da olabilir. Sebeos, denizde gerçekleşen savaşta Sasani donanmasının değil, ordusunun utanç içinde döndüğünden bahsetmesi ise garip bir ifadedir[1683]. Sebeos dışındaki kaynaklarımız bunların Avar filosu olduğunu, deniz savaşı hakkında az da olsa bilgi veren Sebeos ise Sasani gemileri

---

1679 Sheppard, s. 6.

1680 Sebeos, s. 78, Bab 38 (122]. (Bu tez boyunca giriş bölümünde tanıtılmış ve birbirinden oldukça uzak bölümlerde yararlanılmış olan Sebeos Tarihi'in şu neşri kullanılmıştır: Sebeos, **The Armenian History Attributed to Sebeos**, çev. Robert W. Thomson ve James Howard-Johnston, Translated Texts for Historians, Liverpool University Press, Liverpool, 1999) Kronoloji oldukça sorunludur ve bu kısımda Sebeos'un tarihlendirilmesi yapılan kiliseler veya Sasani ordusunun işgalleri vasıtasıyla belirlenmektedir. Sebeos, s. 78, Dipnot 489. Ancak alttaki dipnotta, çeviride ilgili kısımdan hemen sonra metin, Hüsrev'in 34. hükümdarlık yılında ("34th regnal year of Khosrov") diyerek 622/623 yılına işaret etmektedir. Sebeos, s. 79, Dipnot 494. Bu mektubunda Hüsrev onursal sıfatlarını sıraladıktan sonra "akılsız ve değersiz hizmetkârımız" diye hitap ettiği Heraklius'a kayıtsız şartsız teslim olmasını bildirmektedir. Heraklius ise Mavrikius'un gençliğinde kendisine acıyıp tahtına iade ettiğini, Fokas'ın çoktan ortadan kaldırıldığını, Bizans ile savaşı sürdürmek ve kan dökmekle hata içerisinde olduğunu söyleyen bir cevap vermektedir. Sebeos, ss. 79 - 80, Bab 38 [123].

1681 Kadıköy'de Markianus'un yaptırdığı 451 Konsili sonucunda "Monofizitlik reddedilmiş ve İstanbul Başpiskoposu Papa ile aynı düzeyde kabul edilmiştir". Yine Kadıköy'de "Azize Euphemia adına yapılmış bir bazilika" Erken Bizans döneminde Kadıköy'deki en önemli yapıdır. Enis Karakaya, **İstanbul'un Bizans Dönemi Banliyöleri**, Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, KASDAŞ, İstanbul, 2024, s. 145. Bu yapı yedinci yüzyılda iki kez Sasaniler tarafından yıkılmıştır. Karakaya, ss. 120, 146. Heraklius buradaki emanetleri Sultanahmet'e taşımıştır. Bu sayede 616'de ve esas olarak 626'da Şahrbaraz'ın giderken Khalkedon'a hasar verdiği bilgisi de doğrulanmaktadır. Karakaya, s. 146.

1682 "Pers kralı imparatordan getirilen hediyeleri kabul etmiştir, fakat geriye elçiler göndermemiştir. Ordusuna gemi ile Byzantium'a geçmesini emretmiştir. [Gemilerini]donattıktan sonra Byzantium'la deniz muharebesi için hazırlanmaya başlamıştır. Byzantium'dan deniz kuvvetleri dışarı gelmiştir ve Pers ordusunun utanç içerisinde geri döndüğü denizde bir savaş olmuştur. Gemileri ile birlikte 4000 adam kaybetmişlerdir ve bir daha benzer bir teşebbüste bulunmamışlardır. 34. hükümdarlık yılında kral Hüsrev Heraklius'a müteakip mektubu yazmıştır: …". Sebeos, s. 79, Bab 38 [123].

1683 Eğer bunlar Sasani savaş gemileri ise, Sasani donanmasının tarihi 619 yılından geriye gitmemektedir ve 623'te Samos işgalinden önce Konstantinopolis'e varmış olmaları mümkün gözükmemektedir.

olduğunu düşündürtmektedir. Kesin olan Sasanilerin Konstantinopolis surları önüne sembolik boyutlarda bile bir birlik geçiremediği ve pek çok halkın askerlerinin bir koalisyonu olan Avar ordusuna katılamadıklarıdır. Ertesi gün Haliç sularında alınacak yenilgi ve ardından Acar ordusunun moralinin bozulması tüm kuşatmanın sonucunu belirleyecektir. Sasani ordusu Kadıköy'de konaklamaya Avarlar ülkelerine döndükten sonra da devam edecektir. Fakat kritik anda kuşatmaya iştirak etmeyi beceremedikleri için bir etkileri olmayacaktır.

Dokuzuncu gün yani 6 Ağustos 626 Çarşamba günü Avar orduları karadan bir genel saldırı yaparak sur sisteminin Haliç'e komşu bölgesi olan Blakerna'yı ele geçirip, tahkim edip ertesi gün için hazırlanmışlardır[1684].

Haliç deniz surları ile kara surlarının bileştiği Blakerna'ya önceki gün yapılan saldırı Avar kağanının artık Slav donanmasını öne sürme planları yapmasına fırsat vermiştir. Ancak Bizanslıların bu planlardan haberi vardır. Bir aydan fazladır etrafındaki abluka sıkılaşamakta olan Konstantinopolis'in kuşatılmasının belirleyici günü 7 Ağustos olacaktır:

> *7 Ağustos Perşembe, kuşatmanın onuncu günü, kara duvarlarına vahşi saldırı devam etti. Duvarlara ve garnizona karşı her savaş gereci karşı kullanıldı. Belli bir anda, muhtemelen şafakta, Bizanslılar işaret fişeklerini yaktılar ve ardından monoksila filosu vahşi çığlıklarla Blakerna yakınlarındaki deniz duvarına saldırdı. Slavlar ön sıradaki kanolarını birbirlerine bağlamışlardı, birbirine sıkı kenetlenmiş, ancak özgür hareket etmekten mahrum bir cephe sundular. Artık serbest hareket etmeyen kanoları alabora etmeye başlayan bir fırtınadan yardım almış gibi gözüken Bizans filosu hemen harekete geçti. Bizans filosunun hareketleri de bundan etkilendi, ama kasırga monoksilaların kaderini mühürledi. Ağır Bizans gemileri onları kuşattı ve yüksek güvertelerinden üzerlerine taş, ok ve mızraklar yağdırmaya başladı*[1685].

Bu dönemde Bizans savaş gemilerinin boyutları hakkında elimizde, ne İlkçağ ağır savaş gemisi sınıfları olan triremeden büyük quinquiremeler, ne de onuncu yüzyılda Bizans donanmasının standart savaş gemisi haline gelecek iki sıra kürekli dromonlar ve chelandionlar hakkında sahip olduğumuz türden net rakamlar yoktur. Fakat monoksila ile kast edilenin ne olduğu son derece açıktır[1686]. Bu özellikle Slavlar

---

1684 Stratos, Cilt: 1, s. 190.

1685 Stratos, Cilt: 1, s. 190.

1686 Hatta Homeros destanlarındaki gemilerin bile su kesimi ile küpeştesi arasındaki yükseklik, herhangi bir monoksiladan daha yüksektir. Pryor ve Jeffreys, s. 197. Fravitta'nın liburnialarının mahmuzlarından bahsedilmektedir. Pryor ve Jeffreys, s. 8. Heraklius zamanında, mahmuz çoktan terk edilmiştir. Fakat Zosimus'un tarif ettiği gibi "mürettebata silahlar yağdırmış" olduklarına şüphe yoktur. Zosimus, Kitap 5, 21, s. 109.

ve Avarlar gelmeden önce Balkanlarda bulunmuş Gepid ve Gotlar gibi halkların nehirlerde kullandığı tek parça sert ağaçtan oyulmuş tekne demektir. Zaten monoksila da tek kütük anlamına gelmektedir, tek bir tomruktan oyulmuş, Akdeniz halklarının teknelerinin aksine kalasların birleştirilmesi gibi marangozluk teknikleri gerektirmeyen ilkel bir deniz taşıtıdır. Yedinci yüzyıl başında dromonların, ne kadar küçük olurlarsa olsunlar, bu teknelere karşı su kesimi yüksekliği avantajına sahip olduğu açıktır. Yani bir bakıma Fravitta'nın emrine verilen liburnia denilen küçük savaş gemisi sınıfından bir donanma ile, 399 yılında Got magister militum Gainas'ın kendisine bağlı barbar gruplarla Çanakkale Boğazı'nı geçme teşebbüsüne engel olması bu defa Haliç'in sularında tekrar tezahür etmiştir[1687]. Slav tekneleri yalnızca Bizans savaş gemilerinin arasında sıkıştıklarında bile hasar alabilmekte, alabora olabilmektedirler. "Bir arada sıkışıp kalan kanolar birbirlerine vurmaya ve birbirlerini parçalanmaya başladılar[1688]".Got geçiş teşebbüsü gibi, Ağustos 626'daki Slav kayıklarının Haliç'ten Marmara surlarına geçiş teşebbüsü de tek taraflı bir kıyıma dönüşmüştür. Ayrıca Slav denizciler arasında kadın savaşçılar da olması Bizanslıların dikkatini çekmiştir:

> *Deniz kısa sürede kanla kırmızıya döndü ve Slavlar kadınlarıyla birlikte savaştıkları için katledilenler arasında kadın bedenleri de vardı. Birçoğu ölü numarası yaparken, diğerleri ters dönmüş teknelerin altına saklandı. İşaret fişeklerinin yandığını gören bazıları, kıyıda bekleyenlerin Avarlar olduğunu sandılar ve aceleyle onlara doğru yüzdüler. Kıyıya vardıklarında Bizanslı muhafızlar tarafından öldürüldüler[1689].*

Slav deniz kuvvetleri ve Bizans donanması arasındaki mücadele ve genel olarak 626 kuşatması hakkındaki anlatısını Teofanes son derece kısa tutmuştur[1690]. Bu yıl için anlatısının başındaki Heraklius ile Teofanes'in hep Ziebel dediği Tong Yabgu Kağan'ın[1691] Kafkaslardaki manevralarına bu yıl için anlatısının dörtte üçünü ayırdıktan sonra Konstantinopolis kuşatmasına değinmektedir. Hilkat yılı hesabına

---

1687 Zosimus, Kitap 5, 21:2, s. 109.
1688 Stratos, Cilt: 1, ss. 190 - 191.
1689 Stratos, Cilt: 1, s. 191.
1690 Theophanes, A.M. 6117, ss. 446 – 447.
1691 Nicholson isiminin "Jebu Xa'kan" biçimde bir transliterasyonunu da vermektedir. Hükümdarlığı genellikle 627 – 630 arasına tarihlendirilmektedir. Erken ölmese, bir müttefik olarak Sasaniler karşısında savaşın gidişatını değiştirecek Hazar askerlerinin sağlamasına teşekkür olarak, Heraklius'un kızı ile evliliği planlanmıştır. Nicholson, Cilt: 2, ss. 806, 859.

göre 624 625 yılında verdiği kuşatma için bir cümle[1692], Haliç'teki deniz savaşı için ise sadece dört cümle sarf etmektedir:

> *Avarlar, pek çok savaş makinasını şehre karşı harekete geçirdiler ve oyma teknelerle Tuna Nehri'nden getirdikleri sayısız denilebilir çoklukta muzazzam bir kalabalıkla Haliç Körfez'ini doldurdular. Şehri [Konstantinopolis] karadan ve denizden on gün boyunca kuşattıktan sonra, Tanrı'nın kudreti ve yardımıyla ve annesi masum Meryem'in şefaatiyle mağlup oldular[1693].*

Teofanes'in nazarında, Kadıköy'de kalmaya devam eden, Sarbaros dediği Şahrbaraz, tüm Avar kuşatmasından daha büyük bir tehdittir[1694]. Sasaniler Anadolu Yakası'nda mahsur kalmış olsa dahi Avarlar toplam insan gücü bakımından son derece üstün bir konumdadırlar. Zira çoğu profesyonel asker Heraklius ile birlikte Anadolu'da seferdedir. Kenti savunan Bizanslıların önemli bir kısmı hipodrom takımlarının üyeleridirler. Yalnızca donanma tamamen profesyonel askeri personel ile istihdam edilmektedir. Fakat Bizanslılar düşmanlarının planlarını yakaladıkları Sasani elçilerden öğrenerek önce küçük Sasani filosunu boğaz geçişi denemesi sırasında batırmışlardır. Sasaniler ağır kayıp almamış olmalılar ki Şahrbaraz Avarlar yenilip kaçtıktan aylar sonra hâlâ Khrysopolis'te (Kadıköy) kalmaya devam edecektir. Fakat bir daha Bizans donanmasının boğaz üzerindeki hâkimiyetine meydan okumadıkları için Avarları surların önünde yalnız bırakmışlardır.

Kağanın planı Avar askerleri kara surlarına saldırırken, Slav denizcilerinin de Haliç surlarına saldırarak aynı anda Bizanslıların güçlerini çok uzun bir sur hattı boyunca dağıtarak şanslarını artırmaktır. Şüphesiz Bizans donanmasına karşı monoksilalar ancak böyle dikkat dağıtmak için kullanılabilir. Fakat Bizanslılar, Ağustos'ta Avar donanmasına toplu hücum emri için verilecek sinyali de önceden öğrenmişlerdir ve kritik anda bunu kendi avantajlarına kullanmışlardır. Sinyal, kara surları ile Marmara surlarının buluştuğu köşedeki Blakerna surlarının Avar güçlerinin eline geçmesidir. Fakat Bizanslılar Avar ordusu hücuma bile kalkmamışken sinyal vererek Slav donanmasını erken hücuma geçirmişlerdir. Yani Avarlar ve Slavlardan

---

1692 "Sarbaros'a gelince, onu ele geçirme niyetiyle Trakya yolundan Avarlar Şehre yaklaşırlarken, o da Kalkedon'a saldırdı". Theophanes, A.M. 6117, s. 447. Şehir ile kastettiği elbette Konstantinopolis'tir. Aydın bu cümlenin tercümesini biraz farklı vermektedir: "Diğer tarafta ise Sarbaros [Şahbarâz]Kalkedon'a [Kadıköy] saldırırken, Avarlar da Konstantinopolis'i ele geçirmek için Trakya üzerinden şehre karşı yaklaştılar". Aydın, Theophanes, s. 189. "Paskal Kroniği'ne göre Şahbarâz'in Kalkedon'a ulaşması 626 yılı Haziran'ının 2''undan birkaç gün önce olmuştur". Aydın, Theophanes, s. 189, Dipnot 290.

1693 Aydın, Theophanes, s. 189; Theophanes, A.M. 6117, s. 447.

1694 Theophanes, A.M. 6117, s. 447.

oluşan donanma arasındaki koordinasyonu bozmak için erken sinyal vermişlerdir. Böylece Bizans donanmasının gemilerinin monoksilalara kıyasla sahip olduğu avantajları daha da artırmışlardır.

> *Kağan, saldırının neden sinyal verilmeden önce başlamış olduğunu bulmak için aceleyle kıyıya inmişti. Çok öfkelenmişti ve bazı Slavlar ona kadar yüzmeyi başarınca muhafızlarına onları öldürttü. Monoksilalara binenlerin çok azı hayatta kalmayı başardı. Onlar Kağan'ın gazabından korkarak dağlara kaçtılar. Haliç Körfezi'ndeki manzara sayısız cesetle korkunçtu. Harap olmuş kanolar körfezin her tarafında yüzüyordu. Bizanslılar günlerce cesetleri toplayarak gömüyor ve monoksilaların kalıntılarını bir araya getirip yakıyorlardı*[1695].

Bizanslıların donanmalarını imha etmek üzere olduğunu gören Avar ordusu da tam hazır olmadan kara surları üzerine bir saldırı daha yapmış ancak bu fevri eylemden onlar da oldukça zararlı çıkmışlardır. Bizans donanması dakikalar içerisinde Slav teknelerini imha ettiği için, kağanın umduğu gibi Bizanslılar değil, kendi kuvvetleri kara ve deniz surları boyunca izole edilip münferiden yenilgiye uğratılmış oldu: "Ancak kara duvarlarına yapılan saldırı başarısız oldu, ne duvarlar aşıldı ne de müdafiler yenildi. Bu kadar aceleci ve yetersiz örgütlenmiş bir saldırının başarısız olması doğaldı. Cesetlerin kütlesi o kadar büyüktü ki saldırganlar onları yakmak için bir araya getirmeyi başaramadı[1696]".

Bizans güçlerinin sinyali vererek Slavları kandırıldığından ya haberdar olmayan ya da Bizans kaynaklarının tarif ettiği gibi gerçekten despot bir kişiliği olan kağanın bu aşamadan sonraki emirleri, Avar İmparatorluğu'nun Balkan eyaletlerini yitirmesinin doğrudan sebebi olacaktır. Bizans donanmasından kaçarak Haliç'in Avar kontrolünde olan kıyılarına sığınmaya çalışan Avar denizcileri, kağanın emriyle kıyıya çıkar çıkmaz idam edilmişlerdir. Kağan, Bizanslıların sahte sinyalini görmediyse, Slav denizcileri asker kaçağı ve korkaklar olarak ibret-i alem için ordusunun gözü önünde öldürtmüş olmalıdır. Ordusuna geri çekilmenin sonucunu göstermek istemiştir. Fakat tasarlananın tam tersi bir sonuç alacaktır:

> *Savaşa duvarlara yakın bir tepecikten bakan Kağan katliamı gördüğünde atından indi ve göğsünü ve başını elleriyle döverek çadırına yayan devam etti. Düşmanlarına terör estirmek için, Bizanslılar kanolardaki birçok Slavın başını kestiler ve mızraklara bağlayarak onları surların üzerinde sergilediler. Bu arada kanolardan kurtarılanların öldürülmüş olduğu söylentisi yayıldı. Slavların ve*

[1695] Stratos, Cilt: 1, s. 191.
[1696] Stratos, Cilt: 1, s. 191.

Bulgarların bazı müfrezeleri mevzilerini terk ettiler ve geri çekildiler. Avar süvarisi takipte kalırken, kısa sürede durum düzensiz bir kaçışa dönüştü[1697].

Bizans istihbaratı önce Sasaniler ile Avarların birleşmesini, sonra da Avar ordusu ile Slav denizcilerinin eşgüdümünü engellemek için Konstantinopolis'teki Bonus ve patrik Sergius'u zamanında bilgilendirmiştir[1698]. Onuncu günde, Avar güçleri karadan ve Haliç kıyısından genel bir taarruz başlatacağından Bonus'un maiyetinin önceden bilgileri olmuştur. Bu yüzden elindeki tüm deniz güçlerini Haliç'e konuşlandırıp hazırlatmıştır. Blakerna surlarında, Slav denizcilerin beklediği sinyali Bizanslılar kendileri vaktinden önce vermek suretiyle düşman donanmasının kendi başına topyekün saldırıya geçmesini sağlamışlardır. Bu iyi hazırlanmış tuzağa çekilen Slav denizciler, küçük teknelerinde Bizans ağır savaş gemilerine karşı hiçbir varlık göstermişlerdir. Bu hassas manevra ve Bonus'un tedbirli bir komutan olarak becerisi sayesinde – Theodorus Synkellus tarafından övülmektedir – düşman deniz kuvvetleri tamamen imha edilmiştir. Ertesi gün yani 8 Ağustos 624 Cuma günü karada henüz yenilmemiş olan Avar orduları kendi kuşatma gereçlerini Bizans ordularının eline geçmesin diye yakarlarken, Sergius ve kalabalık halk ile birlikte Marmara ve Kara surlarının buluştuğu Altın Kapı'da duran Bonus'a, bu sefer Avar kağanının anlaşma talebi iletmiştir. Fakat Bonus, Heraklius'un kardeşi Konstantinopolis'e gelmek üzere olduğu için kendisinin artık anlaşma yapmak için yetkisi olmadığını iddia ederek bu talebi reddetmiştir[1699]. Bu aşamada Avar kuşatma gereçleri imha edilmiştir. Fakat Paskalya Kroniği'ne göre bu gereçleri Avarlar yakarken, Theodorus Synkellus'a göre Bizanslılar kaçan düşmanı kovalarken yakmışlardır. "Bizanslılar bu hareketleri gördüklerinde kapıları açmış ve kuşatma gereçlerine akın ederek çoğunu yakmışlardır. Gece olurken surlara sessizlik çökmüştür, saldırı başarısız olmuştur[1700]".

Şahrbaraz ve yanındaki Sasani ordusu, Avar güçleri Balkanlara çekilirken anlaşıldığı kadarıyla Kadıköy'de kışlamaya devam etmiştir. Süryani ve Bizans kaynakları bu konuda hemfikirdir[1701]. Bizans güçleri, II. Hüsrev'den Kadıköy'deki

---

1697 Stratos, Cilt: 1, s. 191.
1698 Nikephoros, s. 61, Bab 14.
1699 Martindale, PLRE 3A, s. 243.
1700 Stratos, Cilt: 1, s. 191.
1701 "Avarlar hem karada hem de denizde çok sayıda kayıp verdiler ve utanç içinde ülkelerine döndüler. Bununla beraber, Kalkedon'u kuşatan Sarbaros gitmedi; boş bir araziye yerleşip Boğaz'ın öteki bölgelerini ve kasabalarını yağmalayarak kışı orada geçirdi". Aydın, Theophanes, s. 190; Theophanes, A.M. 6117, s. 447.

Sasani güçlerinin diğer komutanı olan Kardarigan'a gönderilen mektubu yolda ele geçirip eklemeler yaparak Şahrbaraz'ın eline geçmesini temin etmişlerdir. Kardarigan daha Fokas zamanında Dara kaleler ağını etkisiz hale getirip 608-609'da Kadıköy'e varmış tecrübeli bir komutandır ve Şahrbaraz ile savaşın sonuna dek ortak bir siyaset izlemiştir[1702]. Böylece Şahrbaraz şahsi olarak Heraklius ile savaşmayı bırakıp II. Hüsrev'in devrilmesine giden yolda önce tarafız kalmış sonra da yerine II. Kavad'In geçmesini desteklemiştir. Fakat II. Kavad'ın oğlu III. Erdeşîr'i devirdikten sonra 630 yılının Nisan'ından Haziran'ında öldürülmesine dek sadece 2 ay şah olmuştur[1703]. Bonus ise en büyük zaferinin ardından savaşın sonunu göremeden 627 yılında ölmüştür[1704].

3.2.8. Batı Akdeniz Kayıplar

İmparatorluk başkentinin dahi yitirilmesinin muhtemel gözüktüğü 620'lerde, imparatorluğun denizaşırı Batı Akdeniz toprakları doğal olarak ihmal edilmiştir. Batı Akdeniz'deki Vizigotlar 589'da yaptıkları dini reform ile papalık ile ilişkilerini geliştirmiş ve fırsatları kaçırmamışlardır. 610'ların sonunda İspanya'da birkaç liman kentinden ibaret olan Spania eyaleti 620'lerde bir noktada tamamen yitirilmiş, eyaletten geriye yalnızca Fas'taki Septem'deki ve Balear Adaları'ndaki Bizans deniz üsleri kalmıştır. İtalya'da ise Heraklius döneminde Ravenna yönetimi Papalık ve Lombardlara karşı tavır alacaktır[1705].

Ermeni asıllı İsaakius (625/626 – 643/644), ölümüne kadar 18 yıl İtalya'da görev yapmış ve kurulduğu zamandan beri Ravenna'ya gelmiş en önemli Eksarkhos olmuştur[1706]. 625/626'da Eksarkhos olmadan önce, Sasani güçlerine karşı doğu orduları magister militumu olmuştur. Papa Honorius'un (27 Ekim 625 - 638) ricası ile Lombard tahtına Arioald'ın (hük. 626 – 636) çıkmasına yardım etmiş[1707], ardından kendisine sığınan bazı kaçak Lombard soylularını idam etmiş, bu sayede Lombard

[1702] Martindale, PLRE 3A, s. 271.
[1703] Martindale, PLRE 3A, s. 1143.
[1704] Martindale, PLRE 3A, s. 243.
[1705] Frassetto, ss. 245 – 246.
[1706] Martindale, PLRE 3A, ss. 719 – 721.
[1707] Kampanya kökenli bir soylu olduğu ve Eksarkhos İsaakius'tan ricada bulunduğu dışında hakkında çok az şey bilinmektedir. Martindale, PLRE 3A, s. 603.

sarayına ödediği haraç üçte bir düşürülmüştür. Arioald (hük. 626 – 636), Agiulf'un (hük. 590 – 616) kızı Gundeberga ile evlenerek tahta çıkmış, güçsüz bir kraldır[1708]. Kaydedilen tek savaşı Kuzey İtalya'yı tekrar işgal etmeye teşebbüs eden Avarlara karşıdır. Öldüğünde yirmili yaşlarının ortasındadır. Lombardların onun dönemde saldırgan olmaması, önce Sasaniler, sonra Araplarla çok meşgul olan Heraklius'un İtalya'yı tamamen kaybetmemesi için olumlu bir gelişme olmuştur. Her halükârda, Agiulf zamanında Lombardlar Avarlara donanma konusunda teknik destek sağlarlarken, Arioald ve ondan önce Lombard tahtında on yıl kalan deli kral Adaloald (Adalwald olarak da bilinir, hük. 616 – 626) dönemlerinde Lombardlar yatışmıştır[1709]. Donanma kurma çalışmaları akamete uğramıştır. İtalya'daki Bizans güçleri ve Papalık kendi tartışmalarına odaklanırken Lombardları dert etmek zorunda kalmamışlardır.

Konstantinopolis tehdit altına girdiği için Konstantionopolis'te patrik Sergius kilise hazinelerini kendi rızası ile Heraklius'un Bizans ordusunu ve donanmasını güçlendirmesi için devlet kullanımına vermiştir. Fakat Papalık, dini açıdan Konstantinopolis'in dayattığı Ekthesis doktrine karşı olduğu ve hazinelerini vermeyi kabul etmediği için Eksarkhos İsaakius bizzat Roma'ya gidip direnen ruhbanları sürmüş ve Lateran Sarayı hazinelerin önemli bir bölümünü Konstantinopolis'e yollamıştır[1710]. İsaakius'un ölümünden kısa süre sonra sadık komutanı Donus[1711], I. Theodorus'un (Kasım 642 – 14 Mayıs 649) papalığı sırasında Roma'ya girerek, İtalya'da maaşını alamamış olan Bizans askerlerini Roma'daki müsadere sırasında kışkırtarak isyan tertip etmiş sivil memur (chartularius) Mavrikius'un isyanını 643/644'te bastırmıştır[1712]. Böylece İtalya'daki hazineler, zor kullanılarak Konstantinopolis'e gönderilmiş, bu durum ilişkileri bozmuştur.

Balear Adaları, Korsika, Sardinya, Sicilya ve Malta hepsi Müslüman akınlarına kadar tartışmasız Bizans kontrolünde kalacaktır. Zira Vizigotlar İspanya kıyılarını geri almakla yetinmişlerdir. Altıncı yüzyıl başında Klovis'in din değiştirmesinden beri Bizans ile aynı dini doktrini sürdüren Franklar'ın Bizans ile herhangi bir sorunu

---

1708 Nicholson, Cilt: 1, s. 35.

1709 Frassetto, ss.

1710 Martindale, PLRE 3A, ss. 720 – 721. Papalık hazinelerinin müsadere edilip gönderilmesi 640 kadar geç bir tarihte olmuş olabilir. Martindale, PLRE 3A, s. 721.

1711 Martindale, PLRE 3A, ss. 419 - 420. Donus, İsaakius'un maliyesinin başı (sakellarius) ve magister militumudur ve Roma'ya "ulaşması ile isyan çökmüştür". Martindale, PLRE 3A, s. 419.

1712 Martindale, PLRE 3B, ss. 861 – 862; Martindale, PLRE 3A, ss. 721.

yoktur. Konstantinopolis'ten zaman zaman Frankları Lombard Krallığı'na kuzeyden saldırtmak için hediyeler gönderilmektedir ve Franklar yedinci yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de hiçbir donanma varlığı bulundurmamaktadırlar[1713]. Lombardlar ise, İtalya'daki her devlet gibi deniz ticaretine başlangıçtan beri ilgi göstermekle birlikte donanma kurmakta oldukça geç kalmışlardır. Yedinci yüzyılın ilk yarısında kendi donanmaları olmamasına karşın Lombardlar, Avar İmparatorluğu'nun gemi inşa konusunda teknik yardım aldığı en önemli krallık olmuşlardır.

Bir süre fetret devri yaşayan Lombardlar, Agiulf'un kral olması ile Avarlar ile Macar düzlüklerinde Gepidler karşısındaki ittifaklarını yenilememek için bir neden kalmadığını düşünmüş olmalıdırlar[1714]. Agiulf döneminde Lombard Krallığı ilk kez ademimerkeziyetçi kuvvetleri yeniden merkezi idareye itaate zorlamış, devlet mekanizmasına bir düzen getirmiştir. Alboin Kuzey İtalya fethini gerçekleştirmiştir[1715]. Ancak Agiulf, Şarlman'ın işgali ile yıkılacağı 774 yılına kadar[1716] sürecek Lombard devletinin vergi ve ordu mekanizmasını kurmuştur[1717]. Agiulf ilk kez sistematik bir şekilde Lombard Krallığı'nın kıyılardan pay edinmesi için fetihler yapmıştır. Fakat ölümünden sonra Lombard donanmasını kurma çalışmaları yeniden yarım asır boyunca askıya alınacaktır.

Lombard Diyakoz Pavlus'un tarihine göre, "601'de Lombard kralı Agiulf, Trakya'da bir adayı kuşatmakta olan kağana gemi inşa ustaları göndermiştir; Avarlar, Lombardlar ve Franklar arasında ebedi bir barış anlaşması yapılmıştır ve Slavlar

---

1713 Altıncı yüzyıl başında Klovis'in din değiştirmesinden beri Bizans ile aynı dini doktrini benimseyen Frankların Bizans ile herhangi bir sorunu yoktur. Jüstinyanus'un Ostrogot Savaşları başladıktan sonra parayla Frankları Kuzey İtalya'ya saldırtma politikası, Kuzey İtalya'nın Bizans kontrolüne geçmesi ve Teias'ın yenilgisinden sonra Frankların akınları durdurmamasıyla bozulmuştur. Teias'ın ölümü ile Ostrogot "organize direnişinin sonu" gelmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1471. Fakat Lombard Krallığı'nın kurulması ile ortak bir sınır kalmayınca para karşılığı Frankları kullanma politikası yeniden başlamıştır.

1714 Nicholson, Cilt: 1, s. 35.

1715 Frassetto, s. 19.

1716 "Sonuç olarak Haziran 774'te Pavia ele geçirilerek Lombard toprakları Frank mülkü haline getirilmiştir. Şarlman hem Frankların hem Lombardların kralı olmuştur". Einhard, **Şarlman: Vita Karoli Magni**, çev. Özlem Genç, Kronik Kitap, İstanbul, 2024, s. 84. "Sonra Aosta'dan aşağı Calabria'ya, Beneventolular ve Yunanlarla 1000 milden daha uzun bir sınır teşkil eden bir yere kadar tüm İtalya'yı aldı". Einhard, Bab 15, s. 125.

1717 Frassetto, s. 245.

İstirya'ya[1718] saldırmışlardır[1719]". Daha imparator Mavrikius hayattayken Lombard kralının Avar kağanına gönderebileceği tersane tesislerine ve usta marangozlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Agiulf bu aşamada ailesini ele geçirmiş ve hükümdar soyunu imha etmeye çabalayan Bizans'a karşı nefret ile hareket ettiği için kısa süre önce kendisine saldıran Avarlar ile iş birliğinde sakınca görmemiştir[1720]. Fokas döneminin başında, Avar kağanı bu yardımlarına karşılık olarak "Agiulf'un Cremona'yı kuşatmasına yardım etmek için Slavları" göndermiştir.

Gelip geçici bir dizi kraldan sonra nihayet ülkeyi "zorla birleştiren" Agiulf'un (hük. 590 – 616) iktidarında Lombardlar pek çok alanda mesafe kat etmişlerdir. Agiulf; Franklar ile Avarlara karşı savaşsa da asıl düşmanının Bizans olduğunun farkındadır ve diğer güçlerle barış yapmayı başararak ülkesini korumuştur[1721]. Yıllar içerisinde Avarlar bir kez daha Avar sınırını yoklayacaklardır fakat Agiulf yine de Bizans'ın halkını yurtsuz bırakmak istediğini bildiği için kağan ile tekrar anlaşmıştır. "Avarlar ve Lombardlar 610'da Veneto'da mücadele halinde olsalar da" Diyakoz Pavlus'un yazdıkları kağanın Bizans diplomasisine karşı diğer barbar krallıklar ile iş birliğine açık kapı bırakmak için kendi diplomatik politikasını yürüttüğünü, Lombard krallarını yanında tutmaya çalıştığını düşündürtmektedir[1722].

Fakat Batı Akdeniz meseleleri de yeniden sıkıntı yaratmaya başlamaktadır. İspanya mülkleri 620'lerde tamamen kaybedilmiştir. Kuzey Afrika şimdilik huzuru korumakla birlikte, Kudüs patriği Sofronius işleri karıştırdıktan sonra[1723], 640'larda Heraklius ailesinin güç tabanı olan Kuzey Afrika'da bile Sergius'un dini formülüne tepkiler yükselmeye başlayacaktır. Sergius'un 640'larda Kuzey Afrika'da bulunması durumu düzeltmek bir yana Maximinus'la münazarası işleri daha da karmaşık hale

---

1718 Adriyatik Denizi'nin en kuzeyinde, Veneto bölgesinin doğusunda, Trieste Körfezi'ne bakan kentleşmiş yarımada İstirya (Histria veya İstria); deniz ticareti açısından önemlidir. Venedik henüz bölgenin tartışmasız merkezi olmamışken, daha batı ve kuzeydeki bölgelerin doğu ticaretine bağlantısını sağlayan zengin bir bölgedir.

1719 Bu olaylar Diyakoz Pavlus Tarihi'nin IV. kitabında 12. ve 24. bablar arasında anlatılmaktadır. Whitby, Maurice, s. 127.

1720 "Bizanslıların 601 – 602'te Agiulf'un ailesini ele geçirmeleri çatışmalara neden olmuştur". Nicholson, Cilt: 1, s. 35.

1721 "Agiulf, Bizanslıların Frank işgalini sübvanse ettiği ve Lombard düklerinin isyan ettiği, 590 yılındaki Lombardları atma teşebbüsünden sonra kral olmuştur". Ayrıca "Authari'nin Frank asıllı dul eşi Theudelinda" ile evlenerek yönetime gelmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 35. Dolayısıyla Franklar ile uzlaşmak için bir avantajı vardır. Kuzey İtalya'da yerleşme faslını bitirip devlet mekanizmalarını kurmaya başlayan Agiulf'tur.

1722 Bu olaylar Diyakoz Pavlus Tarihi'nin IV. kitabında 37. Babdadır. Whitby, Maurice, s. 127.

1723 Norwich, Bizans I, s. 248.

sokmuştur. Lombardların ödemelerle zar zor dizginlendiği İtalya'da ise işler açıkça kötü gitmektedir[1724]. Askeri sorunlar ve hasat kayıpları bir yandan, her ikisi de salgın haline gelen veba ve cüzzam diğer yandan Bizans ve Lombard güçlerini hırpalamaktadır. Lombard kralı Rothari'nin özellikle salgın konusunda sert yasaları günümüze kalmıştır[1725].

Evvelki Eksarkhoslar olan Eleutherius'un (616 - 619) isyanı ve patrikios Gregorius'un (619 – 625) kısa süren yönetiminde istikrar sağlanamamıştır. Ravenna'da 625 – 643 yılları arasında hizmet eden Ermeni asıllı Eksarkhos İsaakius'un şahsında Heraklius Hanedanı'na sadık bir temsilci bulunmuştur. Lombardlara başlangıçta yaptığı haraç ödemesini üçte bir oranında azaltmayı başarmıştır[1726]. Bir nesil önce belki Erken Bizans devrininin en önemli papası olan Büyük Gregorius mektuplarında, İtalya'dan Lombard akınlarının "sadece imparatorluk eksarhosluğunun fiziksel yapısını tahrip edici olması" meselesinden değil, ayrıca gençlerin yakalanarak köleleştirilmesinin toplumu ve yerleşimleri en üretken bireylerinden mahrum bıraktığı meselesinden de bahsetmektedir[1727]. Yine Gregorius'un mektupları, bu asırda Roma kentini besleyen tahılın kaynağı olan Sardinya'daki, toplum, kilise ve denizcilik bağlantıları hakkında özgün bilgiler vermektedir[1728]. Ancak Gregorius'un 604'te ölümünden sonra Bizans yönetimi yedinci yüzyıl boyunca, özellikle eyaletlerde yapıcı eleştiriye dahi tahammül gösteremez baskıcı bir yaklaşıma girmiştir. Papalar Martinus (649 – 655 arasında

---

1724 "Fredegar Kroiniği, Vizigot kralı Sisebut'un ordusunun "Romalılara ait şehirleri" ele geçirmesinden sonra "'Ravenna'da bir patrikios'un" 630 yılında Lombardlara altın ile haraç ödediğini aktarmaktadır. Buchberger, Spain and Gaul, s. 160. Fredegar Kroniği, Fredegar'a atfedilmiş, yaradılıştan 642 yılına olayları kaydeden, zeyli ile 659 yılına uzanan bir dünya kroniğidir. Frank ve Vizigot sahasının tarihini eski pagan kaynakları ile harmanlayan, Frankların atalarının Truvalı, Merovenjlerin atalarının da deniz canavarları olduğunu söyleyerek efsaneyi tarih gibi anlatan kullanımı zor bir kaynaktır. Nicholson, Cilt: 1, ss. 613 – 614.

1725 "Salgın yasaları her zaman sert olmuştu. Uzlaşmaların pek bir değeri yoktu, gözden kaçan tek bir vaka daha trajik bir salgını tetikleyebilirdi. Örneğin Edictum Rothari (643) cüzzamlıları topluluk dışında görmüştür Tamquam mortuus [ölü gibi) olan bir cüzzamlıyı cenaze töreninde topluluktan uzak tutmak icap eder. Orta ve Güney Avrupa'da yaygın hospis (ölüme hazırlanma yeri) ağına bağlı olan kader arkadaşlarıyla birlikte bir tür karşı dünya onu bekliyordu". Bergdolt, s. 111. Oysa veba, cüzzam için alınan tedbirleri rahatça aşabilmektedir ve erken karantina uygulaması denebilecek yaklaşımlar işe yaramamaktadır.

1726 Martindale, PLRE 3A, ss. 719 – 721.

1727 MacMaster ve Matheou, Italy and the East Roman World, s. 293.

1728 Nicholson, Cilt: 2, s. 1333.

papa) ve Günah çıkarıcı Maksimus'un yargılanma ve sürgünleri bu tutumun en görünür örnekleri olacaktır[1729].

Özellikle yargılanan üst düzey görevlilerin kayıtları ve kurşun mühürlerin sistematik incelenmesi ile oluşturulan veri tabanları sayesinde, yakın zaman öncesine kadar karanlıkta kalan yedinci yüzyıl mülki, dini ve askeri seçkinlerinin bir zümre olarak değişmekte olduğu gösterilmiş, "köklü ailelerden gelmek" kadar olmasa da nüfuzlu bir kimsenin "maiyetine girmek" suretiyle üst konumlara ulaşmış kişiler dört kategori halinde kataloglanmıştır[1730]. Konstantinopolis yönetiminin İtalya doğumlu personele giderek güvenini kaybetmeye başladığı ve merkezden askeri, idari görevliler gönderdiği anlaşılmaktadır.

3.2.9. Bizans-Sasani Savaşının Sonu

Şahrbaraz Kadıköy'deyken, Şahin'in emri altına 50000 kişilik yeni ama deneyimsiz askerlerden oluşan bir ordu verilmiştir. Şahin dolu yağışı altında, Heraklius'un kardeşi Theodorus'un ordusuna cepheden hücum etmiş, ağır bir yenilgiye uğramıştır[1731]. II. Hüsrev, ağır bir hastalık geçirdikten sonra intihar eden Şahin'in bedeninin huzuruna getirilerek kırbaçlanmasını, eziyete tabi tutulmasını emretmiştir[1732]. Bu davranışı, Şahrbaraz başta olmak üzere Sasani komutanlarının II. Hüsrev ile ilişkilerini bozmuştur.

Son Bizans - Sasani Savaşı'na (603 – 628) kadar, önceki mücadeleler "sonuçsuzluğa meyletmiş ve finansal krizi önlemek için genellikle karşılıklı anlaşmayla sona ermiştir", neticede Bizanslılar Balkan, Sasaniler de Orta Asya cephelerine zorundadır. Fakat Heraklius'un devrimi ve Avar İmparatorluğu'nun Mavrikius (ö. 602) ve Bayan Han'ın (ö. 601) ölümlerinden sonra yeniden canlanması,

---

1729 MacMaster ve Matheou, Italy and the East Roman World, s. 142.

1730 MacMaster ve Matheou, Italy and the East Roman World, ss. 142 – 153. Seçkinlerdeki bu değişim İtalya'da çok barizdir ancak imparatorluğun merkez bölgelerinde de faz farkı ile 650'lerden sonra gözlenebilmektedir. Orta Bizans seçkinleri, bu dönemde sivrilenler arasından çıkacaktır. MacMaster ve Matheou, Italy and the East Roman World, s. 149.

1731 Teofanes tam bu savaştan bahsetmeden önce Hazarların Bizans müttefiki haline geldiklerinden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu zaferde bir payları olabilir. Theophanes, A.M. 6117, ss. 446 – 447. Theophanes, A.M. 6118, ss. 448 – 456. Öte yandan Kafkaslar ve Mezopotamya'daki çatışmaları uzun uzun anlatan Teofanes'in bir sene önce 626 Konstantinopolis kuşatmasını kısa bir paragrafla anktarmakla yetinmiş olması dikkat çekicidir. Theophanes, A.M. 6117, ss. 446 – 447.

1732 Martindale, PLRE 3B, s. 1141; Nicholson, Cilt: 2, s. 1370.

bu savaşın öncekilerden farklı olmasına yol açmıştır. Çünkü II. Hüsrev'in "hırsları artmıştır[1733]". Rakip imparatorluğu ortadan kaldırabileceğine inanmıştır. Son savaş boyunca her iki taraf da Arap müttefikler edinmiş, her iki taraf da düşman Arap gruplarına saldırmamaları, müttefik Arap gruplarına ise rakipleri olan imparatorluğa saldırmaları için haraçlar ve sübvansiyonlar göndermiştir. Bu nedenle Arap Yarımadası'na akan zenginlikler, Hicaz'a kadar tüm bölgedeki dönüşümü hızlandıracaktır[1734].

Heraklius 627 yılında bir kez daha sefer sezonuna çok erken başlamıştır. Doğrudan doğruya II. Hüsrev'in Ktesifon'un 20 kilometre kadar kuzeyindeki Dastagird'teki saray kompleksini hedef almıştır[1735]. Bütün sefer mevsimi boyunca Razates'in komutasındaki ordu Heraklius'u gölge gibi takip etmiştir[1736]. Sonunda kadim Asur başkenti Ninova'nın harabelerinin yakınında iki ordu savaş tutuşmuştur[1737]. Saray şairi Georgios'un süslediği anlatıya göre Heraklius bizzat Razates'i (Rozbihan) yenip öldürmüş, ardından iki ünlü Sasani komutanını daha aynı savaş meydanında düelloda öldürmüştür. Savaşın tam tarihi 12 Aralık 627 olarak bilinmektedir[1738]. Ninova Meydan Savaşı 26 yıldır süren çatışmaların sonucunu belirleyen muharebe olmuştur.

İmparatorun amacı savaşı bitirmektir. Başarılarından memnun olan ordusu, dini bir şevk ile ilerlemektedir[1739].Heraklius, Şahrbaraz'a II. Hüsrev'in gönderdiği emirnameyi yolda ele geçirmiş ve değiştirerek göndererek Şahrbaraz'ın Anadolu'da daha uzun süre kalmasını temin etmiştir. Ardından ordusu ile Dastagird ve Ktesifon'a

---

1733 "Fakat hem siyasi olarak bölünmüş bir Doğu Roma'ya karşı başlangıçtaki başarı –Heraklius 610'da Fokas'ı devirerek Roma güçlerinin komutasını almıştır – hem de Balkanlarda büyük bir Avar işgali ile, Hüsrev'in hırsları artmıştır". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 142.

1734 "Bu sırada, savaşın umutsuzluğu nedeniyle, her iki taraf da bulabilecekleri herhangi bir müttefik için arayıştaydı. Persler için bir süre için Avarlar bu rolü oynadılar, fakat büyük ölçüde her iki taraf da insan gücü ve dikkati başka yöne çekecek saldırılar için güneydeki Arap vasal krallıklarına baktılar. Sonuç, tek tanrılı dinler biçiminde yoğun ideolojik baskıyla ilintili, düşmanlar rüşvetler ve müttefiklere sübvansiyonlar biçiminde Arabistan'a zenginlik akışı idi". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 142.

1735 Stratos, Cilt: 1, s. 156.

1736 Nikephoros, s. 61, Bab 14.

1737 Theophanes, A.M. 6117, ss. 446 – 447.

1738 Nicholson, Cilt: 2, s. 1078.

1739 Stratos, Cilt: 1, s. 206. Stratos Tiflis'te başlayan seferin 1600 km uzakta Destagird'de son bulmasını irdelemektedir. Tefoanes'in, Nikeforos'un ve Pisidyalı Georgios'un anlatıları, Yunanca tarihyazımında II. Hüsrev'i, Büyük İskender'in rakibi Darius için kullanılan kalıpları ödünç aldığı için tarafsız davranmadıkları açıktır.

ilerlemiştir[1740]. Bu sırada II. Hüsrev, iyi bilinen bir kehaneti hatırlatarak doğuya doğru çekilmiş, başkentinin müdafaasını vekillerine bırakmıştır[1741]. En başarılı komutanının imparatorluğun merkezini savunmak için yetişmesini boş yere beklememekle doğru yapmıştır, çünkü Şahrbaraz kendisine ulaşan haliyle emri uygulamaktadır. Fakat II. Hüsrev ile Şahrbaraz'ın arası Heraklius'un hilesi nedeniyle şimdi tamamen bozulmuştur[1742]. Kısa süre önce Heraklius'un yapmış olduğundan farklı bir şekilde hareket etmemekte, düşmanın eline düşmemek için başkentini terk etmektedir. Fakat Sasani devletinin yapılanması nedeniyle bu durum II. Hüsrev için sonun başlangıcı olacaktır.

Heraklius, II. Hüsrev'in itibarını ve komutanları ile arasını bozduktan sonra Şahrbaraz ile yakınlaşmıştır, hatta 630 yılında Şahrbaraz'ın tahta çıkmasına aktif bir biçimde destek vermiş gibi gözükmektedir. II. Hüsrev'in oğlu tarafından öldürülmesi ve Bizanslılara barış teklifi göndermesi ile, Heraklius'un Sasani topraklarında kalmak için sebebi kalmamıştır[1743]. Ana Bizans ordusunu ülkesine geri götürürken, Sasaniler kendi aralarında savaşa tutuşmaktadırlar. "Hüsrev Perviz'in kızı Pers kraliçesi Parandaxt (630 – 631)" Sasani tahtına çıkan ilk kadın hükümdar olarak iç savaşı durdurmak için sözünü dinletememiştir[1744].

Heraklius 628 yılında muzaffer bir şekilde Kutsal Haç ile Konstantinopolis'e dönmüş ve şehrin halkını 626'daki direnişleri nedeniyle övmüş, Patrik Sergius'a ve

---

1740 Ktesifon kelimesi aslında Farsça bir kişi veya ateş tapınağı gibi bir kurum için gelir üreten plantasyon anlamına gelmektedir. Fakat Yunanca kaynaklarda, Ammianus Markellinus, Ktesifon dışında böyle bir malikane gördükten sonra saray anlamında kullanılmıştır. II. Hüsrev'in söz konusu sarayı Ktesifon'dan Hemedan'a giden yol üzerindedir. Burada 300'den fazla Roma-Bizans sancağı vardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 458.

1741 Theophanes, A.M. 6118, s. 452.

1742 Asırlar sonra Firevsi'nin anlatımında, korkaklıkla suçladığı komutanlarına kadın elbisesi göndermektedir.

1743 II. Hüsrev'in eşi miafizit Hıristiyan Şirin, 628 yılında Heraklius'un seferleri sürerken, II. Hüsrev, oğulları veliaht Merdanşah; tahta çıkacak olan II. Kavad ve oğlu III. Erdeşîr adına öldürülmüşlerdir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1375 – 1376; Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 170. Müslüman edebiyatında Hüsrev ile Şirin hakkında söylenceler gelişmesinin sebebi trajik sonlarıdır. Öte yandan II. Kavad "işe, 16 kardeşini öldürmekle" başlamış. Yeniden "Hıristiyanlara ayrıcalıklar" vermiştir "çünkü bu sefer kazanan Heraklius, onu zorlamış" çok geçmeden Sasani ordularının geri çekilmesi için yapılan anlaşma Sasani ileri gelenleri için bardağı taşıran son damla olmuştur. Malik, s. 232.

1744 Parandaxt zamanında, Arap asıllı patrik "Gedalyalı Mor İşo'-Yab II (628 – 644)" liderliğinde Süryani din adamları Sasani ve Bizans İmparatorlukları arasında kalıcı bir barış sağlanması için çok uğraşmışlardır. Mor İşo'-Yab bu sayede, kısa hükümdarlığı sırasında Parandaxt'ın himayesi ile makamını koruyabilmiştir. Hüsrev'in oğlu V. Hürmüz de öldükten sonra, 633 yılında nihayet III. Yezdigerd şah olmuştur. Malik, ss. 220, 232 - 234. Artık 651 yılına kadar şah değişmeyecektir. Fakat Sasani iç savaşı devam etmektedir.

kiliseye şükranlarını sunmuş, Bizans senatosu tarafından onurlandırılmıştır. 629 yılının ilkbaharında Heraklius, Kutsal Haç'ın Kudüs'e geri getirilmesi törenleri için Kudüs'e gelmiştir. Fakat 635 yılında Müslümanlar Kudüs'ü tehdit etmeye başladığında haçı Konstantinopolis'e getirtecektir[1745]. Bu vesile ile uzun bir süre uzak kaldığı doğu eyaletlerini yeniden düzenlemek için dönmüştür. Yaşlanmakta ve seferde geçen zor yılların doğurmuş olduğu rahatsızlara maruz kalmaktadır.

Heraklius, sonraki yedi yıl boyunca geri aldığı eyaletleri yerinde teftiş ederek türlü düzenlemeler yapmıştır. Bazı araştırmacılar bu devirdeki düzenlemelerin thema sisteminin olası başlangıcı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Fakat bu teori giderek gözden düşmüştür[1746]. Thema sistemine dönüşecek yapılanmanın kökenlerinin II. Konstans döneminde Muâviye ile Ali arasındaki iç savaş zamanından daha eskiye indiğini düşündürecek kanıtlardan yoksunuz. Deniz themaları ise esas olarak IV. Konstantinus ve II. Jüstinyanus dönemlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu sıralarda işgalden kurtulmakta olan Bizans doğu eyaletleri ve doğu ordusu gerçekten kötü durumdadır. Pek çok hisar yıkılmış, kentlerde kilise eliyle yürütülen hizmetler ve alt yapı ağır hasar görmüştür. Bizans donanması ise, Sasani donanmasına karşı hiç deniz muharebesine sürülmediği için savaştan hasar almadan çıkmıştır, devletin en yetkin askeri birimi olarak kalmıştır.

Ancak yine Bizans ordusu, bir iç savaş ve yaygın haydutluk kısır döngüsüne yuvarlanan Sasani ordusundan iyi durumdadır. Bizans'ın doğu eyaletlerinde son yirmi yıldır yerleşmiş Sasani birlikleri, hâlâ garnizon bölgelerini terk ederek Sasani İmparatorluğu'nda devam eden iç savaşa değişik aşamalarda müdahil olmaktadırlar. İlgilenilmesi, onarılması, düzenlenmesi gereken çok fazla husus vardır. Ancak İslam fetihleri nedeniyle bunları yapmaya hiçbir şah ve hiçbir imparator fırsat bulamayacaktır. Doğu kiliseleri ile Konstantinopolis arasındaki doktrin sorunları asla giderilemeyecektir.

1745 Rosser, Dictionary, s. 402.

1746 Dokuzuncu yüzyıl başında yazan Teofanes'te Heraklius devrinde "themata" olduğuna dair bir referans vardır. Theophanes, A.M. 6113, s. 435. Ostrogorsky, buna dayanarak thema sisteminin köklerinin Heraklius devrinde olduğunu iddia etmiştir. Fakat bu görüş tamamen terk edilmiştir. Teofanes'teki referans da artık genellik anakronizm olarak değerlendirilmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1472. Oikonomides dışında bu referansın Heraklius zamanında themanın varlığına delalet ettiğini savunan pek fazla araştırmacı yoktur. Theophanes, s. 438, Not 5.

Heraklius'un sahra ordusu, Sasani orduları ile savaşmak için başkentten ayrıldığı sıralarda, 622 yılında patrik Sergius'un formüle ettiği kristolojik formül olan Monoenerjizm, imparator tarafından özellikle Ermeni ileri gelenleri ile yapılan müzakerelerde gündeme getirilmiştir[1747]. "Theodosioupolis'te (Erzurum) 633 sinodu, Ermeni Kilisesi'ni Monoenerjizm adına kazanmıştır[1748]". Kısa sürede Monotheletizm denilen biçimde imparatorlukta Kadıköy Konsili'ni kabul edenler ve reddedenler arasındaki anlaşmazlığı çözmek üzere gibi gözükmektedir. İsa'nın doğasına dair anlaşmazlıklardan kaçınmak ve İsa'nın enerjisi hususuna odaklanmak sureti ile iki asırdır doğu eyaletleri ile yaşanan dini ayrılıkları giderilmesi için ümit vermiştir[1749]. Bu formül Heraklius tarafından da coşkuyla desteklenmiştir. Ancak Bizans'ın batı eyaletlerinde neredeyse hiç miafizit yoktur[1750]. Roma'da papaların da imparatorluğun siyasi bölünmelerini gidermek için taviz vermeye niyeti yoktur. Doğu piskoposları da aynı şekilde cemaatleri tarafından siyasi bir çözüm için davalarından vazgeçecek değillerdir. Zira her cemaat grubu, kendi doktrinlerini bıraktıkları takdirde edebi ahiret yaşamlarını tehlikeye atacakları ve hiçbir dünyevi vaadin buna değmeyeceği kanaatindedir. Seferlerde geçen ömrü boyunca Heraklius, zaferin ardından tüm inanç gruplarını yeniden imparatorluğunun idaresi altında buluşturacak bir konsilde uzlaştırmayı ummaktadır. Mısır'da 633 yılında böyle bir konsil düzenlenmiştir[1751].

En sonunda 634 yılında yeni Kudüs patriği Sofronius; Sergius'un ve imparatorun 12 yıl boyunca uğruna savaştığı her şeyi boşa çıkarırcasına, Sergius'un tezlerine bir reddiye yazmıştır[1752]. "Yeni öğretinin, Monofizitliğin üstü örtülmüş yoz

---

1747 "Sorunun bu çözümünü Heraklius başından itibaren coşkuyla destekledi ve daha 622'de bir Ermeni piskoposuna önerdi. İzleyen yıllarda bu konuya tekrar döndü ve çok cesaretlendirici sonuçlar aldığını söyleyebiliriz. 629'da Hieropolis'te Monofizit piskopos Athanasius, Antiokheia patrikliğine atanması karşılığında bunu onayladı ve ertesi yıl Alexandria [İskenderiye] patriği başka dikkate değer başarılar olduğunu kaydetti". Norwich, Bizans I, s. 248. Monoenerjizme göre İsa'nın iki doğası tek bir enerjide birleşmektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 516.

1748 Fakat Erzurum 653 yılında, Osman döneminde Araplar tarafından ele geçirilecektir. Rosser, Dictionary, s. 389.

1749 Nicholson, Cilt: 2, s. 1034.

1750 Nicholson, Cilt: 2, s. 1033. Bu gruplara düşmanları tarafından verilen monofizit terimi yerine akademide artık miafizit terimi tercih edilmektedir.

1751 Nicholson, Cilt: 2, s. 1034.

1752 Başlangıçta bu fikri desteklemiş olan ruhbanlar Sofronius fikirlerini yaydıkça birer birer desteklerini geri çekmişlerdir. Müslüman ordularının bölgeye girişi ile imparatorluğun doktrini zor kullanarak dayatma imkânını yitirdiği aşikârdır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1034. Sofronius, başlangıçta yalnızca fanatik bir keşiştir. Norwich, Bizans I, s. 248. "Manastırında kalmış olsa, her şey yolunda gidebilirdi, fakat 634 yılında, kaderin bir oyunu olarak Kudüs patriği seçildi". Norwich, Bizans I, s. 249.

bir biçiminden başka bir şey olmadığı söyleyerek" Mısır ve doğu eyaletlerini neredeyse Konstantinopolis ile doktrin birliğine girmek üzere olduğu bir anda planları bozmuştur. İmparatora ve Sergius'a destek vermiş ruhbanlar ilk Müslüman orduları bölgeye girmek üzere iken desteklerini çekmeye başlamışlardır[1753]. Sofronius, bu ısrarları sonucunda Bizans direnişine çok zarar vermiştir. Kudüs Bizans orduları Filistin'e kadar geldikçe arada terk edilen fasılalı Müslüman muhasaralarına birkaç kez maruz kaldıktan sonra kaderin bir cilvesi sonucunda kenti teslim etmek görevi de Sofronius'a kalmıştır. Bizzat halife Ömer gelirse kentin direnişi bırakacağı yolunda sözünü tutmuştur[1754].

İmparatorun geri almak için uğraştığı kentler de Bizans ordusu kayıplarını telafi edip yeniden güçlenmeye fırsat bulamadan Müslüman ordularına kaptırılacaktır. Kilisenin de mali kaynakları tükenmiştir. Bu hem imparator hem ordu hem de imparatorluğun tebaası olan gruplar için son derece moral bozucudur. Kaderin bir cilvesi, Kudüs kentini 638 yılında Halife Ömer'e teslim etmek zorunda kalacak olan yerel idarenin, Sergius'un doktrinini reddeden aynı Kudüs patriği Sofronius yönetiminde olmasıdır. Sofronius; "633'ten beri, Konstantinopolis patriği Sergius'un ve İskenderiye patriği Kyros'un desteklediği, daha sonra monotheletizme dönüşecek Monoenerjizme karşı çıkan ana iradedir[1755]". Monotheletizm (Cheynet'nin çevirmeni Aslı Bilge Monotelitizm der) ve monofizit inançlar (Cheynet'nin çevirmeni Aslı Bilge Monofizisizm der) arasında denge bulmaya çalışmak[1756], 713'te son Monotheletizm

---

1753 "Aniden, tek kudret kuramına verilen destek azalmaya başladı. Bir zamanların ateşli taraftarları yanlışlıklar ve iç çelişkiler görmeye başladılar ve imparatora, bin bir zahmet ve sabırla kurduğu ellerinin arasından kayıp giderken, çaresizce seyretmek düştü. … Aynı felaket yılı 634'te, peygamberin orduları ilk kez Suriye'ye akın ettiler. Akabinde, Antiokheia'da bulunan Heraklius'a, onlara karşı gönderdikleri mütevazı Bizans ordusunun tamamıyla yok edildiği haberi ulaştı. Birkaç ay sonra Müslümanlar Şam ve Emesa'yı ele geçirmiş, Kudüs'ü kuşatmaya başlamışlardı. Bir gecede mahvolan sadece uzun ve sabırlı bir diplomasinin sonuçları değil, altı yıllık zorlu seferberlik [Heraklius'un 622 – 628 Sasani Seferi kast ediliyor] sonucunda ulaşılanların hepsiydi". Norwich, Bizans I, s. 249.

1754 Butler, ss. 165 – 167.

1755 Sofronius 634 – 638/639 arasında Kudüs patriği olarak Kadıköy amentüsünün ve dini mezheplerle uzlaşmaz bir tutumun en belirgin savunucusu olmuştur. Ruhban olmadan öce çift dilli bir retorik hocası olarak tanınmış, 580 civarında Mısır'a gidip keşiş olmuş, 603 yılında Sasani orduları bölgesine gelmeden tekrar Mısır'a gitmiş, 614 yılında bu sefer Kudüs Sasani işgaline uğrayınca Heraklius ve Sergius'un idaresi altındaki Konstantinopolis'e gitmiştir. 626 yılında Konstantinopolis kuşatılırken Kuzey Afrika'da olduğu, 633 yılında da "İskenderiye'de, ardından Konstantinopolis'te ve belki Roma'da" olduğu bilinmektedir. Seyahatleri sonucunda Akdeniz'deki pek çok önemli kentte tanınan bir kişi haline gelmiştir. 631 yılından beri boş kalmış Kudüs patrikliği makamına 634'te seçilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1404.

1756 Monotheletizm "İsa'da doğaların düalitesinin ötesinde tek bir irade tanıyan doktrin" iken "Monoenerjizm tek bir enerji tanır". Monofizit inançlar ise "iki doğa birbirine karışacak kadar

destekçisi imparator Philippikus Bardanes (hük. 711 – 713) tahttan indirilinceye kadar sonraki en az seksen yıl devleti meşgul edecektir.

Sofronius'un itirazlarına karşın, Monotheletizm doktrini bir süre daha dayatılmaya çalışılmıştır. Sergius'un yazdığı ve Heraklius'un "inanç beyanı" olarak 638 yılında yayınladığı Ekthesis; İsa'nın iki enerjisi olduğu şeklinde her tür argümanı yasaklamış, bunun yerine İsa'nın tek bir iradesi olduğu iddiasını merkeze almıştır. Bunun için papa I. Honorius'un Sergius'a mektubu[1757] ve 638-639 Konstantinopolis konsillerinin kararları ile desteklenmiştir. Fakat Heraklius öldükten sonra II. Konstans'un Typos adlı 648 tarihli kararnamesi konuyu tartışmayı yasaklamıştır. Zaten Heraklius da son yıllarında Ektheisis'i uygulatmak için pek az çaba göstermiştir[1758]. Fakat tartışmalar durmamıştır.

Konstantinopolis patriği Sergius'un, papa I. Honorius'un mektubunun ilgili kısmını da içeren derlemesi[1759], Heraklius'un kanunu olan Ekthesis'e dahil edilmiş, 638 yılında Monotheletizm devletin resmi doktrini olarak ilan edilmiştir[1760]. Heraklius'un ölümünden sonra Kuzey Afrika'ya kaçmış olan Sergius, günah çıkarıcı Maximus ile orada halka açık düzenlenen bir münazaraya katılmıştır. Maximus, papa I. Martinus'un yanına Roma'ya gitmiştir.

649 – 653 arasında papalık yapan I. Martinus, II. Konstans'ın Monotheletizm, İsa'nın enerjileri ve iradeleri konularına dair "her tartışmayı yasaklayan" bu fermanını kınamıştır. 649 Lateran Konsili'ni toplayıp hem Monoenergizm'i hem de Monotheletizm'i sapkın olarak ilan etmiştir. Fakat II. Konstans'ın 648 tarihli kanunu Typos, İsa'nın enerji ve irade konusunu tartışmayı suç ve isyana teşvik olarak değerlendireceğini ilan etmiş olduğu için her iki ruhban da Roma'da tutuklanacak ve sürülecektir[1761]. II. Konstans 653 yılında papayı ve isyankâr Ravenna Eksarkhosu Olympios'u tutuklatmıştır. Konstantinopolis senatosu I. Martinus'u "ağır vatan ihanetten suçlu" bulunca 654'te Kerson'a sürülmüştür[1762]. 655'te sonra orada

İsa'Nın birliği konusunda ısrar eden doktrin" olarak doğu eyaletlerinde hâkimdir. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 470.

1757 "Bu sırada [yaklaşık olarak 629] Roma'dan Papa Honorius bir itirazı olmadığını, fakat her halükârda meseleye hiçbir ilgi duymadığını ima etti". Norwich, Bizans I, s. 248.

1758 Nicholson, Cilt: 1, s. 516.

1759 Norwich, Bizans I, s. 248.

1760 Nicholson, Cilt: 2, s. 1034.

1761 Martinus Kerson'da, Maximus ise 662'de Lazika'da sürgünde öleceklerdir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1034 - 1035.

1762 Rosser, Dictionary, s. 259.

ölmüştür[1763]. Monotheletizm, IV. Konstantinus'un 680 – 681 Konstantinopolis Konsili'nde kaldırılıncaya kadar, resmi doktrin olarak kalmıştır ve günümüzde Suriye'de hâlâ Monotheletizme bağlı küçük gruplar vardır[1764]. II. Jüstinyanus da ilk hükümdarlık döneminde papa dahil Batı Akdeniz'deki ruhbanlara zorbaca davransa da ikinci hükümdarlık döneminde onlarla uzlaşmıştır. Ancak Monotheletizm doğu eyaletlerinin Konstantinopolis'ten nihai kopuşunu engelleyeceğine, hızlandırmış gibi gözükmektedir. "Bu kayıplar Bizans İmparatorluğu olarak anılacak devletin Yunan Ortodoks karakterinin belirginleşmesine yaradı[1765]". Etkileri Orta Bizans döneminde toplumun ve devletin karakteri üzerinde belirleyici olmuştur.

Hatta Yirmi Yıllık Anarşi denilen Bizans fetret devrindeki kısa süre hüküm sürmüş yedi imparatordan biri olan Philippikus Bardanes (hük. 711 – 713) de Monotheletizm'i geri getirmeye teşebbüs etmiştir. Bunu yaparken heykellerin tahrip edilmesini emretmesi, on dört sene sonra ikona kırıcılık akımını başlatacak III. Leo'nun (hük. 717 – 741) iç baskılarına temel hazırlamıştır. Çıkan isyan sonucunda Leo thema donanmalarını yaktıracaktır. İşte bu donanmalar arasındaki iç savaş, bu tez çalışmasını izini sürdüğü, Roma donamasının Bizans donanmasından kopuş noktası olacaktır.

İlk Müslümanlar kendi vatanlarında veba ile karşılaşmadıkları için ilk zamanlarda bu yalnızca ordularını ilgilendiren bir sorun olarak görülmüştür. "Amevas Taûnu[1766]" veya Amvâs vebası olarak tarihe geçen bu vaka, Suriye ve Irak ordularının komutanlarının da canını almış, Beni Ümeyye'ye daha üst komuta pozisyonlarının açılmasına sebep olmuştur. Verdikleri ilk tepki "Allah'ın iradesini kabul etme sorumluluğundan kaçılamayacağı için" kaçmamak gerektiğini düşünmek olmuştur. Fakat 638 yılında halife Ömer ve kafilesi Medine'den Şam'a doğru giderken veba salgını haberi gelince halife "Bedevi geleneğini takip etmeyi ve Medine'ye geri dönmeyi tercih etmiştir" ve bu emsal teşkil etmiştir[1767]. Bu özellikle halifeler ve komutanlar için geçerli olmuş ancak eratın garnizon görevlerini sürdürmesi beklenmiştir. Fakat Müslümanlar, Hıristiyan Kilise Babalarından farklı olarak seferde

---

1763 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1307

1764 Nicholson, Cilt: 2, s. 1035.

1765 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 153.

1766 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, ss. 490 – 492,

1767 Müslüman eratın garnizon görevi yaptıkları bölgelerde yerli halktan ayrı bölgelerde yaşamaları salgınları kontrol etmekte faydalı olmuştur. Little, s. 28; İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, ss. 492 – 494.

iken salgın yüzünden ölmeyi de şehitlik mertebesine erişmek saymışlardır ve bu sayede Müslüman askerler görev yerlerini terk etmemişlerdir. Bu bakış açısı ikinci yüzyılda Part İmparatorluğu'ndaki seferden çiçek hastalığını getiren Roma ordusu hakkında Kartacalı Aziz Siprianus'un ve 600 yılında Kartaca piskoposu ile veba hakkında mektuplaşan Papa Büyük Gregorius'un görüşlerinden farklıdır[1768]. Müslümanlar karantina denmese de vebayı yaymamak için bazı iyi uygulamalar benimsemişlerdir ve Akdeniz'e açıldıkları zaman bu uygulamalar salgınları yaymamak konusunda onlara iyi hizmet edecek, en azından Jüstinyanus'un Batı Akdeniz'e genişleme dönemindeki ölçekte hastalıktan ölümler genişlemekte olan Dârülislâm'da görülmemiştir.

641 Sergius ölmeden Ekthesis denilen yeni bir formül yaratmıştır, çok geçmeden ölmüştür. Heraklius, başlangıçta bu formülü desteklemiş ancak kısa sürede bunun da işe yaramayacağını görerek Ekthesis'i hiç desteklemediğini iddia etmiştir. Fakat çok geçmeden imparatorun kendisi de ölecektir. Tüm Bizans tebaası gruplarını kapsayıcı dini bir formül yaratmak ve ayrılan mezhepleri bir şemsiye altında toplamak çabası bilakis imparatorluk geri adım atınca yeni kırılmalar yaratmıştır. Ekthesis'e boyun eğmiş olanlar olmuştur. Konstantinopolis Patrikliği önce doktrini dayatmayı bırakıp, sonunda IV. Konstantinus devrinde resmen Ekthesis'i lanetleyinceye kadar geçen sürede bu inanca sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bu fikir değişikliklerinin nihai etkisi daha fazla dini parçalanma olmuştur. Bu parçalanmalar şüphesiz kendilerini dışlanmış hisseden eski Bizans bağlı birlikleri Gassani Arapları, Müslümanlar ile savaşmaya teşvik etmiştir. Çeyrek asır süren savaşlar boyunca Suriye ve Mezopotamya'daki Araplar arasında her iki imparatorluk saflarında da savaşanlar olmuştur. Bu Araplar bir nesil içerisinde İslam Devleti bünyesine dahil olacaklardır[1769]. Ancak ilk aşamada Gassaniler Bizans saflarında savaşmayı sürdürmektedir[1770]. 629 yılında Mûte'de Bizans topraklarına yönelik ilk akını durdurmakta başarılı olmuşlardır[1771]. Buna karşın Bizans kaynaklarından yalnızca

---

1768 Siprianus hastalıktan ölmekle din şehidi olma şansının kaçırıldığı fikrindedir. Little, ss. 25 – 28.

1769 "Gassani komutanı Jabala b. Al-Ayham Bizans'ta yaşadı ve kendisine imtiyazlı bir konum edindi, fakat onun içerisinde bulunduğu şartlar son derece özeldi". Kaegi, Bizans ve İlk İslam Fetihleri, s. 401.

1770 Nicolle ve McBride, Doğu Roma Orduları M.S. 306 - 886, ss. 52 – 54.

1771 Halîfe b. Hayyât, s. 73.

Teofanes bu olayı bildirmiş ancak konumu ve yılı konusunda yanılmıştır[1772]. Zaten bu savaş Gassani emirinin Muhammed'in kendisine gönderdiği elçiyi öldürmesi nedeniyle çıkmıştır. Bu hoyrat yaklaşımın aksine, Heraklius diplomatik bir çözüme açık kapı bırakmak istemiştir. Bazı Bizans yöneticilerinin; ilk Müslümanları, Nastûrîler ve Süryaniler gibi yeni bir mezhep zannetmiş olmaları, dolayısıyla uzlaşabileceklerini düşünerek sert müdahalelerden kaçınmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. "Bizans Hıristiyanları başlangıçta ilk İslam'ı, aynı mevzuya dair bir diğer heretik farklılık, kutsal olanın doğası üzerine haykırma müsabakasında yeni bir ses olarak görmüşlerdir[1773]".

Halîfe b. Hayyât'ın Kisrâ olarak andığı Sasani şahı da elçiye kötü muamele etmiştir, Halîfe b. Hayyât'ın bu hususta Kayser olarak andığı Heraklius'un gelen elçi olan Dihye b. Halîfe'ye iyi muamele etmesi sonucu değiştirmemiştir[1774]. Hıristiyan Gassani emirinin davranışı yüzünden diplomatik yollar kapanmıştır. Bizans ve Müslümanlar arasında savaş olacaktır. Muâviye'nin Suriye'de yerleşik Kelbî kabilesinden eş seçmesi de entegrasyonu sağlamıştır[1775]. Bizans karşısındaki savaşlarda Suriye'nin Hıristiyan Arap ailelerinin önemli bir kısmı zamanla Müslümanlara meyledecektir. Bu zamana kadar Bizans hizmetinde hafif süvari olarak hizmet ettiğini gördüğümüz Gassaniler, özellikle Muâviye donanmayı kurduktan sonra denizci olarak önemli mevkilere geleceklerdir.

II. Hüsrev'in Bizans ile barış yapan oğlu II. Kubâd (hük. 628), babasını ve 18 kardeşini öldürmesine rağmen sadece birkaç ay tahtta kalmış, onun ardından III.

1772 Teofanes dışında Bizans kayakları zaten bu çarpışmayı rapor dahi etmemektedir. "Mamafih bu müverrih, vakanın 6123 hilkat senesinde yani 10. sene-i hicriyyede vuku'a geldiğini beyan eder. Tam iki senelik bir hataya düşer. Filhakika Theophanes, Muhammed'in Mûte senesinde vefat ettiğini zannediyor.- Çünkü ertesi sene (6124, İskenderiye tarih-i hilkati) Ebû Bekir'den Muhammed'e halef olmuş gibi bahsetmektedir. De Goeje (Conquete de la Syrie, 6-7)". Leone Caetani, **İslam Tarihi III** (Annali dell'Islam), çev. Hüseyin Cahid Yalçın, Ortantalist Klasikler 10/3, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021, (İslam Tarihi III), ss. 166 – 167.

1773 "Karşılaşmalarının çoğuna, en azından erken evrelerinde karşılıklı idrak noksanlığı damgasını vurmuştur". O'Shea, s. 15.

1774 Müslüman ordularının karşılaştığı ilk veba salgını, Sasaniler ile savaşlar sırasındadır. Halîfe b. Hayyât; II. Hüsrev'in oğlu II. Kubâd Siroe (Kavad Şîrveyh) tarafından öldürülmesini ve Mezopotamya'da İslam orduları gelmeden şehirleri kasıp kavuran vebayı, hangi elçinin hangi krala gönderildiğinin hemen ardından şu sözlerle aktarmaktadır: "Abdullah b. Huzâfe de Kisrâ'ya Dihye b. Halîfe de Kayser' gönderildi. Ebu Ubeyde dedi ki: Bu sene Şîrveyh, babası Kisrâ Perviz'i öldürdü, Şîrveyh vebası ortaya çıktı ve aynı sene Şîrveyh öldü" Halîfe b. Hayyât, ss. 68, 82.

1775 İslam öncesinde Suriye'ye yerleşmiş Kelb kabilesi, Gassaniler ile ilişkilidirler, Hıristiyan Araplardır ve Bizans müttefiki olarak Sasaniler karşısında Konstantinopolis'ten para almaktadırlar. Nicholson, Cilt: 2, s. 852.

Erdeşîr (hük. 628 – 630) de, Heraklius'a karşı zaferleri ile hatırlanan Şahrbaraz (hük. 630) tarafından tahtından indirilmiştir. Sasaniler, Bizans İmparatorluğu'ndan çok daha kötü bir durumdadır. Hanedana duyulan güven sarsılmıştır. Bu dönemde şahlar erkek kardeşlerini toplu kıyımları ile öldürdüğü için tahta şahbanuların tahta çıktığı da görülmektedir. Sasani İmparatorluğu 628'den itibaren sürekli isyan eden komutanların karıştığı bir dizi iç mücadeleye sahne olacaktır. 630 - 631 yıllarında "çok sayıda gasıp" Sasani tahtına çıkmıştır[1776]. Bu aşamadan sonra Sasani kayıtları eksik olduğu için gelişmeler Ermeni tarihçi Sebeos'tan takip edilebilmektedir. Yedinci yüzyıl sonu, sekizinci yüzyıl başında Süryani kronik yazarlarının bugün kayıp olan çok erken Müslüman tarihyazımı kaynaklarına en azından dolaylı bir erişimi olduğu anlaşılmaktadır[1777]. Ayrıca Heraklius ve 630 yılında birkaç ay Sasani şahı olan Şahrbaraz arasında varılan anlaşma ile tarafların 602'de savaşın başlamasından önceki sınırlara dönmek konusunda mutabakata vardıklarından da haberleri vardır[1778]. Detaylarına sahip olmasak da Suriye'de Sasani garnizonları iç savaş için Mezopotamya'ya döndükçe Bizans donanmasının bu kentlere Heraklius'a sadık askerler taşıdığı yine sonraki dönemlerde derlenmiş Süryani, Nasturi ve Ermeni kaynaklarından anlaşılabilmektedir. Özellikle Kudüs'ün Sasani kontrolüne geçişi sırasında Hıristiyanları katletmiş Yahudi cemaatine bile Heraklius'un ılımlı tavrı daha sonra Edessa'daki[1779] cemaatin kapıları Bizans güçlerine savaşmadan açmasını mümkün kılmıştır. Bu vakalar aslında Bizans askeri gücünün Sasaniler çekildikten sonra bile yerel cemaatleri güç değil uzlaşma yoluyla imparatorluğa dahil etmek zorunda olduklarının, Bizans ordusunun ne kadar zayıf düştüğünün bir belirtisidir. Heraklius bu bölgeleri geri almıştır ancak ne tahkimatları yenileyecek ne de kaybettiği askerlerin yerine yenilerini bulacak kaynaklara sahip değildir. Kısa süre içerisinde Bizans'ın en yüksek nüfuslu eyaletleri İslam akınlarına uğrayacak ve sonsuza kadar Konstantinopolis yönetiminden kopacaktır. Bundan sonra Bizans tüm imkanlarını II. Hüsrev'e karşı seferber etmiştir ve kazanmıştır ancak halifelerin ordularının vurduğu darbe imparatorluğu bir asır sürecek bir ekonomik daralma sürecine sokmuştur[1780].

1776 Mitchell, Geç Roma İmparatorluğu, s. 723.
1777 Penn, "Kronik, Urfalı Yakub", ss. 175 – 179 içinde s. 176.
1778 Penn, "Kronik, Urfalı Yakub", ss. 175 – 179 içinde s. 179.
1779 Şanlıurfa.
1780 "Arap ekonomisine bakıldığında genelde artan bir faaliyet görülmekteydi, oysa Bizans'ın görünümü insanı umutsuzluğa sürüklüyordu. Perslerle savaş sırasında birçok kent yanmış yıkılmış,

Ordu mevcudu düşmüş olsa da Bizans donanması kayıp vermediği için tam kapasite ile işlemekte ve ordu birliklerini kara yolu ile ulaşamayacakları şekilde hızla Bizans İmparatorluğu'na geri katılan bölgelere en yakın kıyılara çıkarmaktadır. Heraklius, Antakya'daki uzun kalışı sırasında bölgedeki garnizonları ve hisarları onarmanın yanında, donanmanın takviye seferlerini de organize etmiştir. Müslüman saldırıları başladığında "Suriye'deki şehirlere kendisinin temsilcileri olarak ordusundan komutanlar atadığını" Azdi'den aktaran Kaegi, bu düzenlemelerin thema sisteminin ilk başlangıçları olamayacağını düşünmektedir[1781]. Thema başlangıçta "ordu birliği, sonra yönetim bölgesi[1782]" anlamı taşıyacaktır. Bu minvalde strategos; başlangıçta "bir ordu birliği, sonra da thema yöneten general" manasını taşıyacaktır. Strateia ise "(Latince, mlitia) devlet için gerçekleştirilen tüm hizmetleri, sadece askeri hizmetleri değil, içerir[1783]".

II. Hüsrev'in torunu III. Yezdigerd'in 633 yılında, IV. Hüsrev yerine çocuk yaşta tahta çıkarıldığı sırada, danışmanları merkezi idareyi sağlamak için çabalamaktadırlar. Ancak II. Hüsrev, Lahmi Devleti'ni 602 yılında ilhak ederek Arap bağlaşıklarını tasfiye etmiştir. Eski Lahmi başkenti Hîre'deki Lahmiler[1784], Gassanilerden farklı olarak kentleri işgal edilirken başlangıçta mecburen direnmiş olsalar da[1785], Müslüman Araplar ile kötü ilişkiler içinde olmamışlardır. Sasani Devleti'nin çöl sınırındaki tampon devleti yaşatmadığı için ilk Müslüman akınlarında tüm Mezopotamya'yı kaybetmiş, 651 yılında III. Yezdigerd'in ölümü ile geride kalan yerel Sasani yöneticiler olan dihkânların bazıları savaşmaya devam etse de İran ayrı bir uygarlık olarak varlığını Abbasi iktidarının gelişine kadar kaybetmiştir[1786].

---

pek azı yeniden inşa edilmişti. Arapların verdiği zarar daha da fazlaydı". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 38.

1781 Kaegi, Bizans ve İlk İslam Fetihleri, s. 402. Bu kadar erken bir tarihten thema sistemi kurulmuş olsaydı, "yine de İslam fetihlerini" önleyemeyeceği görüşü son derece yerindedir. Kaegi, Bizans ve İlk İslam Fetihleri, s. 401.

1782 Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 472.

1783 Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 472.

1784 Nicholson, Cilt: 2, s. 1060.

1785 Jaques, Cilt: 1, s. 18. Ukba'nın ve yanındaki liderlerin öldürülmesinden sonra Irak'taki diğer Hıristiyan Arap liderler fazla direniş göstermemişlerdir.

1786 Son "Sasani hükümdarı Jadzgerd (Yezdigerd) bir elçilik heyetiyle (638) Çin'den yardım" istemiş, "651, 654 ve 661'de" bunları acil askeri yardım talepleri izlemiştir. "Fakat Çinliler, yardım taahhüdüne girmeyerek Piruz'a yalnız bir unvan verdiler; bunun faydası olmadı; Arap istilası üzerine Piruz, 675'de Çin sarayına kaçtı". Eberhard, s. 205. Böylece bağımsız bir devlet olarak İran'ın tarihi sona ermiştir, fakat 750 yılından itibaren İran devlet geleneği ve uygarlığı Abbasi Hilafeti içerisinde yeniden canlanacaktır. Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, ss. xvii, 70, 145, 177, 334, 482, 612. Fakat "Araplar Soğudistan'a girerken 751'de Araplarla, bir

Gassaniler başta olmak üzere Hıristiyan Araplar ile Bizanslılar arasındaki ilişki, Bizans İmparatorluğu'nun ilk darbeyi en azından Toroslar ve Doğu Anadolu Dağları hattında karşılayabilmesini sağlamıştır. Denizlerde ise tartışmasız Bizans donanması üstünlüğü, Sasaniler dağıldıktan sonra en azıdan 655 yılına kadar sürecektir. Unutulmamalıdır ki Kapadokya 620'ler boyunca Sasani işgali altında kalmıştır, dolayısıyla Toros hududunun tutulabilmiş olması yalnızca Bizans ve Sasani ülkesinin coğrafi farklarıyla açıklanamaz. Zagros Dağları İran'a Müslüman ilerleyişine engel olmamıştır. Askerî açıdan Sasaniler de, Bizanslılar kadar kaynaklarını tüketmiştir. Sasani İmparatorluğu karşı saldırıları ile hiçbir kayda değer kazanım elde edememiştir. Oysa Bizans donanmasının karşı saldırıları yüzünden 640'lar boyunca Arap güçleri Suriye ve Mısır'da önemli garnizonlar tutmak zorunda kalacaktır. Bu askerler Toros hududun yarmak yerine, zaten Arap egemenliğine girmiş eyaletlerde sahilleri bekleyeceklerdir. 644'te İskenderiye'yi geri almak için ilk aşamada başarılı olacak gibi gözüken Bizans karşı saldırıları yapmıştır. Demek ki iki imparatorluğun arasındaki fark yalnızca coğrafyadan kaynaklanmamaktadır. Ancak Bizans'ın amfibi çıkarma kapasitesi, bu farkın en önemli unsurudur. Bizans donanması; kısıtlı askeri kaynakları bir noktaya odaklayabilmiş, Mısır ve Filistin liman kentleri takviye alarak direnmeye veya anlaşmalarını bozup Bizans denizcilerini davet etmeye devam etmiş, bir sonraki Bizans çıkarmasının nereye çıkacağını tahmin edemeyen Müslümanları geniş bir coğrafyaya yayılmaya zorlamış, bu sayede Toros hattı üzerindeki baskıyı azaltarak imparatorluğu kurtarmıştır.

Koralı'nın [Koreli] idaresinde olan Çinlilerin yardımcı kıtalarından müteşekkil bir ordu arasında şiddetli muharebeler oldu ve bu ordu tamamiyle mağlup edildi". Eberhard, s. 210. Çin; askeri olarak yenildiği için değil, Tang Hanedanı'nın "ikinci parlak devri" boyunca "45 sene" hüküm süren Hsüan-tsung'un 755'te ölmesi nedeniyle Orta Asya politikasını sürdürecek kimse kalmadığından Orta Asya tasarılarını terk etmiştir. Eberhard, s. 209. Bu sırada "Kapagan Hakan'a karşı isyan" çıkınca "buna 715'te Çinliler de iştirak etmişlerdir". Türkler; Göktürk hükümdarı Bilge Han'ın "ölümüne kadar (734) Çinlilerle sulh halinde kaldılar. Kuzey Türklerinin bir kısmı; Uygurların arkasından geri çekiliyorlar; 742'de Kuzey Türklerinin bir kısmı Çinlilerin tarafına geçiyor".
Eberhard, s. 210.

3.3. MÜSLÜMAN FİLOLARININ KURULUŞUNA KADAR BİZANS DİRENİŞİ VE MISIR'I GERİ ALMA TEŞEBBÜSÜ

3.3.1. İslam Fetihlerinin İlk Asrı

Müslümanların fetihleri, İslamiyet'in ilk asrında dört ana evrede incelenebilir. Bu evreler, esas olarak Müslüman iç savaşları ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Müslüman donanmasının güçlenme dönemleri de merkezi otoritenin güçlü olduğu dönemlerle örtüşmektedir. İlk evre olan Dört Halife döneminde; Müslümanlar Arap Yarımadası'ndan çıkarak, Sasani İmparatorluğu'nu ilhak etmiş, İran'dan Orta Mağrip'e kadar uzanan bölgeler fethedilmiştir[1787]. Ömer'in halifeliğinin ikinci yılı olan 636'da; Kadisiye'de, Yermûk ile aynı sefer mevsiminde III. Yezdigerd firari durumuna düşmüş[1788], Nihâvend Savaşı ile 642 yılından itibaren Sasani İmparatorluğu'nun direnci büyük ölçüde kırılmıştır[1789]. 651 yılında son Sasani şahı III. Yezdigerd'in ölümü ile devlet dağılmıştır[1790]. Yalnızca bazı Sasani soyluları yerel direnişi sürdürmüştür. Suriye, Irak ve Mısır, yalnızca on yıl içerisinde (632 – 642) Müslüman kontrolüne geçmiştir[1791]. Çünkü Müslümanlar "ortak bir kimliğe, ideolojiye", "akınlar için uygun bir hayat tarzına" ve düşmanlarını hayret içerisinde bırakan bir taktik mobiliteye sahiptir. Buna karşılık Sasani ve Bizans tebaaları "50 yıldır birbirleri ile savaşmaktan yorgun" düşmüşlerdir[1792]. Suriye; vebanın ve Sasani işgalinin yarattığı yaralar sarılamadan kesin olarak Müslüman kontrolüne geçmiştir[1793]. O'Shea; bugün de "Suriye, Ürdün ve İsrail'in kesişim noktasında" bulunan Yermûk savaş meydanının tarihi coğrafyasını detaylı bir şekilde gezmiş ve

---

1787 Nicholson, Cilt: 1, s. 105.
1788 Nicholson, Cilt: 1, s. 108.
1789 Fayda, ss. 192 – 194.
1790 Fayda, ss. 201 – 202. Merv kentinde öldürülmüştür. Nicholson, Cilt: 2, s. 1007.
1791 Büyük İskender zamanından beri Doğu Akdeniz'de hâkim olan Helenistik kültür, fetihlerin ardından yerini Müslüman Arap kültürüne bırakacaktır. Matz, s. 33.
1792 Nicholson, Cilt: 1, s. 108.
1793 Suriye vilayeti 540'lardan beri hem Sasani saldırılarına hem de veba salgınlarına maruz kalmıştır. 636 yılında Yermûk Nehri vadisinde alınan ağır yenilgiden sonra Bizans bölgeyi kesin olarak kaybetmiştir. Buna rağmen bölge Emevi dönemi boyunca yoğun Hıristiyan nüfusuna sahip olmuştur ve bu yerli Hıristiyanlar Bizans'ı takip etmeye devam etmişlerdir. Rosser, Dictionary, s. 376.

tasvir etmiştir[1794]. Mağlup tarafa hiç kaçış şansı tanımayan bu arazide savaşmak, Mavrikius'un Strategikon'unda ortaya konmuş prensipleri tamamen ihmal etmektir. Bizans subayları; sayıca üstün oldukları Müslüman ordusunu savaşmadan yenebileceklerini sanmakla çok yanılmışlardır[1795]. Müslüman güçleri kısa süre önce ele geçirdikleri Humus ve Şam'dan Yermûk'a çekilmişler, Bizanslılar ise çölde kaybolmadıklarından emin olmak için kamplarının üzerinden gözlerini kaçırmamışlardır. Fakat Bizanslılar ezici sayısal üstünlüklerine güvenmeyip saldırmayı Mayıs'tan Ağustos'a kadar geciktirmişlerdir. Bu arada bazı Müslüman takviyeleri ulaşarak güç dengesizliğini bir nebze gidermiş, karşılıklı kamp kurmuş iki ordunun fiilen çarpışmaya başladıktan sonra beşinci gün olan 20 Ağustos'ta çıkan bir kum fırtınası da Hâlid b. Velîd'e zafer kazanmak için gereken fırsatı sağlamıştır[1796]. Savaş aslında Bizans saflarından bir grubun kritik anda silah arkadaşlarını yalnız bırakması sayesinde Müslümanlar için zaferle sonuçlanmıştır[1797].

Ömer'in halifeliği zamanında Basra Körfezi'nde halifeden izinsiz Sasanilere karşı filo kurma teşebbüsleri olmuş ancak bunlar yenilgiye uğramış ve kalıcı olamamıştır. Hint Okyanusu'ndaki Sasani donanmasının bazı unsurları, zamanla Hint Okyanusu'ndaki Emevi filolarının nüvesini oluşturacaktır[1798]. Fakat bunlar Abbasi dönemine kadar Akdeniz filosu kadar önemli filolar değillerdir ve konumuz dışında

---

1794 O'Shea, s. 19. "Suriye'nin Ürdün sınırı olan Yermûk kanyonu, eski savaş alanının en güney kesimini kesin olarak kapatıyor. Golan'ın asi ama ekili yaylasından kaçmak, dik bir yokuşun eşiğine paldır küldür koşmaktır. Kanyon tabanına düşüş 200 metredir". O'Shea, ss. 19 - 20.

1795 O'Shea, ss. 21, 35 – 43.

1796 "Bu tehdit karşısında Müslümanlar Emesa ve Şam'daki garnizonlarını topladılar ve Galilee Denizi [Taberiye Gölü] güneyinde, kolu olduğu Ürdün'le (Şeria Nehri) birleşen Yermûk Nehri'ne geri çekildiler. 636 Mayıs'ında imparatorluk ordusu güneye ilerledi, fakat doğrudan saldırmaktansa, açık bir tereddüt göstererek üç ay bekledi. Gecikmenin sonucu vahim oldu. Suriye yazının giderek artan amansız sıcağı altındaki Hıristiyanlar, giderek daha fazla sabırsızlanır ve yılgınlığa düşerken, hayranlık uyandırıcı ve genç Müslüman general Hâlid bir yandan Arabistan'dan gelecek takviye güçlerini bekliyor, öte yandan da aralıksız saldırılarla onları taciz ediyordu. Beklenen güçlerin gelişinden kısa bir süre sonra 20 Ağustos'ta, güneyden şiddetli bir kum koptu. Hâlid fırsatı kaçırmayıp harekete geçti. Bizanslılar, habersiz yakalanmış ve kumdan göz gözü görmezken, saldırı karşısında darma duman oldular ve hepsi kılıçtan geçirildi. Savaş böylece sona ermişti. Emesa ve Şam tekrar ele geçirildi ve o zamandan bu yana Müslümanların elinde kaldı". Norwich, Bizans I, s. 249.

1797 Sırma, sayfa 66'da "Bizans ordu komutanı Cerce" diye tanıttığı" liderin iki ordu arasındaki alanda Halîd b. Velîd ile konuşmalarını merkeze almıştır. Buna göre "Cerce Müslüman olmuştu. Cerce'nin Müslümanlar tarafına geçmesini hücum sanan Bizans askerleri saldırıya geçti ve savaş başladı". İhsan Süreyya Sırma, **Müslümanların Tarihi 3**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 69. Sırma, Savaş öncesinde yapılan gizli planları ve cereyan eden konuşmaları İbn Asâkir, Zehebî, özellikle Belâzurî ve Taberî'den naklen bir diyalog haline getirerek vermektedir. Sırma, Cilt: 3, ss. 66 – 70.

1798 Nicolle, Sasanian Armies, s. 68.

kalmaktadırlar. Suriye valisi Muâviye'nin ilk Müslüman filosunu kurma tekliflerini; halife Ömer istikrarlı bir şekilde reddetmiştir[1799]. "Bununla birlikte Müslümanların barışçıl denizciliği Ömer devrinde başlamıştır[1800]".

İskenderiye Mart 642'de ilk defa fethedilmiştir. Fakat 645 yılında hadım Manuel komutasındaki Bizans amfibi çıkarma güçleri tarafından geri alınmıştır. II. Konstans'ın gönderdiği Manuel'in emri altındaki ordu, deniz piyadeleri ve ona katılan yerel Rumlar; Amr b. Âs'ın komutasındaki Arap güçleri ve Müslümanlara sadık kalan yerli Kıptî güçlerine yenilerek Ocak 646'da İskenderiye'yi terk etmişlerdir. Bizans çıkarmalarına bir daha destek olmamaları için Rumlar Mısır kıyılarından uzaklaştırılmış, muharip İskenderiyeliler Bizans donanması ile kaçmış, Bizans Mısır'dan kesin olarak atılmıştır.

İskenderiye'ye Bizans çıkarmasından sonra halife Osman'ın izni ile ilk Müslüman filoları; Mısır valisi Ebû Serh ve Suriye valisi Muâviye denetiminde kurulmuştur[1801]. Bu eyalet filoları esas olarak Mısır'daki iki ana tersane olan İskenderiye ve Clysma'daki Bizans tersanelerinin eski ustaları yeni tersanelere göndererek savaş gemisi inşa etmeye başlamışlardır.[1802]. Özellikle Kopt gemi inşa ustaları sekizinci yüzyılda önem kazanacak Tunus tersanesinin kuruluşunda da önemli rol üstleneceklerdir. Bu eyalet filoları iş birliği yapmakla birlikte, karargahları eyaletlerdedir ve komuta yapıları ayrıdır. Bizzat II. Konstans komutasındaki Bizans ana donanması, bu iki filo tarafından 655 yılında Zâtüssavârî Deniz Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Osman'ın suikast sonucunda ölmesi üzerine geri çağrılana kadar, Müslüman filoları ve orduları Marmara Denizi kıyılarına varmış, Konstantinopolis'i ilk kez tehdit etmişlerdir. Fakat 655 - 656 sefer mevsiminde gerçekleşen operasyonlar, gerçek bir Konstantinopolis kuşatması teşkil etmemektedir.

1799 Aly Mohamed Fahmy, **Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.**, 1. Baskı, National Publication & Printing House, Cairo U.A.R., Kahire, 1966, (Sea-Power), ss. 73 – 75.

1800 Fahmy, Sea-Power, s. 75.

1801 "İskenderiye'yi geri almak için Bizans teşebbüsü Müslümanların deniz üstünlüğünün önemini anlamasına neden olmuştur". Fahmy, Sea-Power, s. iii.

1802 Clysma, Kızıldeniz'in Sina Yarımadası'na sokulduğu en derin noktada korunaklı bir liman ve tersanedir. "Bizans İmparatorluğu, İskenderiye'de ve Clysma'da tersanelerin sürekliliğini sağlamıştır. Papirüslerden Müslümanların bu her iki tersaneyi de kullandıklarını ve Yunan ile Kopt gemi inşa ustalarının yardımıyla kendi filolarını inşa etmeye başladıklarını göstermektedir". Aly Mohamed Fahmy, **Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.**, 2. Baskı, National Publication & Printing House, Cairo U.A.R., Kahire, 1966, (Naval Organisation), s. 23.

Açılan deniz yollarından gelen Müslüman filoları, Bizans donanmasının bakiyelerinin Haliç'e çekilmesi ile Konstantinopolis'i uzaktan çembere almış, fakat dış dünya ile iletişimini kesmemiştir. Osman'ın öldürülmesi ile ilk Müslüman iç savaşı (656-661) başlamış, Hariciler ortaya çıkmıştır[1803]. Halife Ali ile savaşırken Suriye saldırıya uğramasın diye Muâviye, II. Konstans'a haraç ödemiştir. Bu iç savaş II. Konstans'a; Bizans thema askeri sistemini kurmak için kullanacağı yaklaşık beş yıllık bir barış dönemi sağlamıştır.

Müslüman fetihlerinin ikinci evresi Muâviye'nin halifelik dönemi olmuştur. Bu "89 sene sürmüş olan Emevi Hilafeti'nin" başlangıcıdır[1804]. Medine yerine Şam başkent olmuştur[1805]. Tek bir komuta altında toplanan filolardan yeni Emevi donanması teşekkül etmiştir. Konstantinopolis ilk kez 667 – 669 yılarında gerçekten ele geçirmek için kararlı bir şekilde kuşatılmıştır[1806]. Rota boyunca tüm Doğu Akdeniz adaları kısa süreliğine de olsa halifeliğin eline geçmiştir. Avar-Sasani kuşatmasının (626) aksine bu kuşatmada deniz ve kara güçleri planlı bir şekilde birlikte kullanılmıştır. Fakat Rum ateşinin ortaya çıkışı ile Emevi donanması Konstantinopolis önlerinde yenilgiye uğratılmış, donanma geri çekilirken kasırgaya da yakalanmıştır. Ayrıca Mardâîler veya Cerâcime olarak anılan, Miafizit veya Monotheletizm inancına bağlı savaşçı halkın Suriye ve Lübnan'da kuşatma sırasında saldırılara başlaması da Muâviye'yi barış istemek zorunda bırakmıştır[1807]. Fakat Muâviye Kuzey Afrika fetihlerini yapacak Mervanî halifelerine üs olacak Tunus'taki Kayrevan'ı kurarak Kuzey Afrika fetihlerinin kalıcı olmasını ve Orta Akdeniz'de İslam filolarının teşekkül etmesini sağlamıştır[1808]. Müslümanlar ele geçirdikleri eyaletlerde, idari sistemi ve

---

1803 Nicholson, Cilt: 1, s. 105. Ali'ye karşı savaşı, Abdullah b. Zübeyr'in babası Zübeyr b. Avvâm ve peygamberin eşi, Ebû Bekir'in kızı Ayşe başlatmışlardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 37; Nicholson, Cilt: 2, s. 1615. Fakat iç savaş esas olarak Muâviye ile Ali arasında cereyan edecektir.

1804 Edip Akyol, **Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele**, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2017, s. 17. Aslında ilk iç savaş sırasında İslam Devleti'nin temelleri ve Arap Yarımadası'nda kurulmuş olan toplumsal askeri sinerji sarsılmıştır. "İlk halifelerin dayandıkları dini temeller, Hz. Osman'ın öldürülmesi ve bunun neticesinde ortaya çıkan iç savaş ve merkezin Medine'den Kûfe'ye taşınması ile yok olmuştu". E. Akyol, Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele, s. 17.

1805 Matz, ss. 33 – 34.

1806 Jankowiak, First Arab Siege, s. 317.

1807 Rosser, Dictionary, s. 258.

1808 "İlk büyük zafer Kuzey Afrika'da kazanıldı. Araplar Tunus'un güneydoğusunda kurulan Kayrevan'da 670'te kurulan bir karagahı üs olarak kullanarak, bazen başarılı bazen başarısız seferler düzenliyorlardı". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

personeli yerinde bırakmışlar, fakat 640'lardan itibaren özellikle Mısır'da korunmuş papirüs istek belgelerinde görüldüğü üzere çeşitli uyarlamalar yapmışlardır[1809].

Muâviye öldükten sonra derhal eski iç mücadeleler canlanmıştır[1810]. Oğlu I. Yezîd (hük 680 – 683) iç isyan odaklarının artmasını önleyememiş, II. Muâviye'nin (hük 683 – 684) kısa hükümdarlığı ise Emevi ailesinin Süfyanî kolunun iktidarda kalamayacağını göstermiştir[1811]. İkinci Müslüman iç savaşında (680 – 692), Kerbela Vakası vuku bulmuş[1812], ilk iç savaşın liderlerinin "oğulları ve akrabaları" savaşmış, "Güney Irak ve Kuzey Arabistan'da bir Harici meydan okuması" ortaya çıkmıştır, fakat "Emevîlerin popüler olmadığına delil" olarak Abdullah b. Zübeyr kendisini rakip halife ilan etmiş, güçleri 692 yılına kadar yenilememiştir[1813]. Hicaz'ı tekrar idari merkez yapan İbn Zübeyr'in hâkimiyet alanı II. Muâviye'nin ölümünden sonra Güney Suriye'de Şam merkezli bir bölge ve yeniden bağımsız kalan İran dışında tüm eyaletlere yayılmıştır[1814].

Neredeyse II. Jüstinyanus'un ilk hükümdarlık döneminin tamamı boyunca (685 – 695) süren bu Müslüman iç savaşı nedeniyle, Bizans ve Arap filoları barışçıl bir şekilde gelişimlerini sürdürmüşler, bu yıllarda birbirleri ile büyük bir deniz muharebesine tutuşmamışlardır[1815]. Küçük deniz akınları olmadığını söylemek mümkün değildir, ancak bunlar kaynaklara yansımamıştır ve yansıyanların da modern tarihyazımında Orta ve Geç Bizans dönemi ile çağdaş Süryani kaynaklarının ilk iki Konstantinopolis kuşatmasını karıştırması olduğuna hükmedilmektedir.

1809 Nicholson, Cilt: 1, s. 108.

1810 "Veliaht tayin etme keyfiyeti, Arapların hemen kabul edemeyecekleri kadar onlara yabancı idi. Ancak Muâviye kendine has siyaseti ile oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmeyi başarmıştır. Böylece hilafet verasete dönüşmüştür". E. Akyol, Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele, s. 18.

1811 Khalid Yahya Blankinship, **The End of the Jihâd State**, SUNY Series in Medieval Middle East History, State University of New York Press, New York, 1994, ss. 26 – 27.

1812 Mehmet Azimli, **Hz. Ali Neslinin İsyanları**, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2021, ss. 20 – 22; Nicholson, Cilt: 1, s. 751.

1813 Yezid öldükten sonra Abdullah'ın Suriye'den bile destek bulabilmesi, Emevilerin asıl merkez eyaletinde bile çok sevilmediğini göstermektedir. İç savaşın sonunda Abdülmelik, yaklaşık olarak Dört Halife devri sonundaki sınırları yeniden elde ederek merkez eyaletler üzerinde kontrolünü sağlamıştır. Böylece Mervanî soyunun halifeliği garanti altına alınmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 105; Blankinship, ss. 27 – 28.

1814 Nicholson, Cilt: 1, s. 3; Blankinship, s. 28.

1815 Abdülmelik iç savaşla meşgul olduğu sürece Bizans için Muâviye'nin yapmış olduklarından bile daha avantajlı şartlarla Kıbrıs egemenliği bölüşmüş ve haraç ödemiştir. Fakat II. Jüstinyanus'un iskân politikaları, anlaşma şartlarına uymaması ve üzerinde kelime-i şahadet yazan sikkelerle yapılan haraç ödemelerini reddetmesi ile barış bozulmuştur. Ancak iç savaş bitmiştir ve Abdülmelik Bizans karşısında kısa sürede üstün gelmiştir. Fakat II. Jüstinyanus'un iç meselelere gömülmesi yüzünden savaş Akdeniz'e taşınmamıştır. Fahmy, Sea-Power, s. 123.

Hızlı Müslüman fetihlerinin üçüncü evresi, 690'larda başlamakta[1816], 717 – 718 Konstantinopolis kuşatmasından sonra yavaşlamaktadır[1817]. I. Mervan'dan (hük. 684 – 685) itibaren Süfyanî soyunun iktidarı sona ermiştir, sonraki tüm Emevi halifeleri Mervanî soyundan gelmektedir[1818]. Abdülmelik (hük. 685 – 705); fiilen tüm eyaletleri yeniden işgal ederek 692'den itibaren Dârülislâm'ı birleştirdikten sonra, yeni bir genişleme hamlesi başlamıştır[1819]. Birkaç kez başlanan ancak sonuca ulaştırılamayan Mağrip fethine öncelik verilmiştir. Bu dönemde Bizans'ın elinde kalan son Kuzey Afrika toprakları, Tunus'taki Afrika Eksarkhosluğu ve Fas'taki Septem'e kadar rota üzerindeki çeşitli deniz üsleridir. Bu operasyon 698 yılında Kartaca'yı nihai olarak Müslümanların eline geçmiştir[1820]. Kartaca yerine Tunus'un Bizans amfibi saldırılarına karşı korunaklı Müslüman deniz üssü olarak kurulması ile hızla sonuca ulaşmıştır. Merkezle iletişimi kesilen uzak Bizans deniz üslerinin komutanları zamanla Araplar ile anlaşacaktır. İç kesimlerdeki Berberiler ise I. Velîd döneminde açılan Endülüs cephesindeki fırsatlar nedeniyle Arap güçlerine katılmaktadır. 704'ten sonra Berberilerin hızla Müslüman olmaya başlaması Endülüs'ten hızla Fransa içlerine kadar ilerlenmesinin arkasındaki nedendir[1821]. Kartaca'yı kaybetmiş olan Bizans

---

1816 "700'den hemen önceki ve sonraki yıllarda İslamiyet'in ikinci kabarması başladı, bir dizi görkemli seferle batıda ve doğuda önemli eyaletler ele geçirildi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30. MvEvedy, Dört Halife ve Muâviye dönemlerini bir bütün olarak görmektedir.

1817 Blankinship, ss. 28 - 31.

1818 Geç Müslüman olduğu halde kuzeni halife Osman tarafından seçkinler arasına alınmış, Muâviye zamanında iki dönem Medine valiliği yaparak zenginleşmiştir. I. Mervan, Abdullah b. Zübeyr'e karşı Emevi ailesinin halife adayı olarak seçilmiş, kısa halifeliği savaş meydanlarında geçmiş, Mercirâhıt'ta 684'te bir zafer kazanmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 983.

1819 II. Jüstinyanus, Mardâîleri Suriye'de kullanmış ve Leontius komutasında bir ordu ile Ermeni eyaletlerini işgal etmiştir. Abdülmelik, 688 yılında II. Jüstinyanus ile yaptığı anlaşma ile haraç ödemeyi, Ermenistan, Gürcistan ve Kıbrıs eyaletlerinin gelirlerini paylaşmayı kabul etmiştir. Buna rağmen II. Jüstinyanus haracın ödendiği sikkeleri mesele edip barışı bozmuştur. Fakat 692 yılına kadar iç isyanları bastırdıktan sonra Abdülmelik 693 yılında II. Jüstinyanus'u Anadolu'da yenmiş ve tahttan indirilmesine yol açan yenilgileri başlatmıştır. Komutanları 698 yılında Kartaca'yı, 703 yılında Ermeni eyaletlerini işgal etmiştir. İdarede ve sikkelerde yalnızca Arapça kullanılmasını emretmiş, "halifelikte Bizans etkisinin kalıntılarını tasfiye" etmek için uğraşmıştır. Ancak yine de Kubbetü's-Sahra'nın yapılışında Bizans mozaik ustalarını istihdam etmiştir. Rosser, Dictionary, s. 2. Kubbetü's-Sahra'nın yapılış amacı çok tartışılmıştır. Abdullah b. Zübeyr Mekke'ye hâkim olduğu için topraklarındaki hacılara bir mabet veya isyan bastırılınca bir zafer nişanesi olarak bu camiyi yaptırmış olduğu düşünceleri ileri sürülmüştür. I. Anastasius'un Bizans için yapmış olduğuna benzer geniş kapsamlı reformlar yapmış, 696-698 arasında sikkeleri ve ölçüleri standartlaştırmış, idareyi daha verimli hale getirmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 3.

1820 Pryor ve Jeffreys, s. 31; Matz, s. 34.

1821 "698'de nihayet Kartaca'yı aldılar ama bundan daha önemlisi iç kesimlerde yaşayan Berberilerin fethedilişi ve Müslümanlığo kabul etmesiydi (702). Bu olay Araplara – ve yeni Müslümanlara- öyle bir ivme kazandırdı ki Kuzey Afrika'nın geri kalan kısmını da ele geçirip İspanya'ya girdiler". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

amfibi güçleri ilk kez 698 yılında deniz theması subaylarından Apsimar'ı III. Tiberius (hük. 698 – 705) olarak tahta çıkaracaktır[1822]. Fakat II. Justinyanus, sürgündeyken Hazarlarla ilk diplomatik evliliği gerçekleştirecek ve Bulgarların desteğiyle dönerek iki gasıp III. Tiberius ve Leontius'u idam ettirecektir[1823].

Abdülmelik ve dört oğlu zamanında Emevi Halifeliği askerî açıdan bir süper güç haline gelmiştir. Suriye ordusu, ordugahlara, lojistik altyapıya, kuşatma gereçlerine ve maaşlı askerlere sahip ilk gerçekten profesyonel Müslüman ordusu haline gelmiştir. İç savaş sırasında kazandığı tecrübe ile Bizans güçlerini her cephede geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Kuzey Afrika fethi bu dönemde tamamlanmıştır ve II. Justinyanus'un tahttan indirilmesi ile başlayan süreç Bizans'ın karşı koymasını güçleştirmiştir[1824]. Abdülmelik'in ilk iki oğlu Velîd (hük. 705 – 715) ve Süleyman (hük. 715 – 717) dönemlerinde Dört Halife Devri kadar hızlı fetihlere girişeceklerdir. I. Velîd b. Abdülmelik zamanında, Müslüman orduları Sind fethini yapmış, Hindistan[1825] ve Orta Asya'ya girmiştir. Fas'ın fethi tamamlanmış ve hemen Endülüs fethi başlamıştır[1826]. Bu dönemde genişleme çok hızlı olmakla birlikte Arap donanmaları Bizans filoları ile uğraşmadıkları için konumuz dışında kalmaktadır[1827].

Bizans İmparatorluğu 695'ten beri sürmekte olan ve yirmi yıllık anarşi denilen çok katmanlı bir kriz içerisindedir[1828]. Süleyman b. Abdülmelik, Bizans'ın bu siyasi

---

1822 Rosser, Dictionary, s. 397 – 398.

1823 "Aynı olaylarla ilgili ve Mauias [Muaviye] ve kabilesi, İspanya'ya nasıl geçtiğiyle ilgili, Theophanes Kroniği'nin Mukaddes Anısı'ndan Romalılar imparatoru Justinian Rhinotmetus [Kesik Burunlu II. Justinyanus]" başlıklı bölümde imparator VII. Konstantinus şöyle yazmaktadır: "Bu onun saltanatının başlangıcıdır; ve ondan sonra onu Leontius sürdü ve sonra kendi sırasında yeniden geri gelip Leontius ve Apsimarus'u (Apsimar) sürdü ve ikisine karşı at meydanında zafer kazandı ve ikisini de öldürdü". De administrando imperio, çev. İlhan Aslan, s. 60. Leontius ve onun yerine donanmanın tahta çıkaracağı ilk imparator Apsimar Yirmi Yıllık Anarşi'deki çıkarımlarda önemli yer tutcaktır.

1824 "Arapların Afrika'yı yürüyüp alması ve ortaya birliklerinden bir garnizon yerleştirmesi de Abimeleh'in saltanatı sırasında olmuştur. O zamanlar Leontius, Justinan'ı Romalılar üzerinde hükmetmekten uzaklaştırmış ve onu Kerson'a sürmüş ve imparatorluğu sahiplenmiştir. Ama Apsimarus Tiberius (Apsimar), Leontius' tahttan çekip Romalıların asasını kendisi sahiplendikten sonra, Arapların reisi Aibmeleh öldü ve oğlu Ualid [Velid] dokuz yıl yönetti". De administrando imperio, çev. İlhan Aslan, s. 61.

1825 Fayda, ss. 199 – 200.

1826 Pryor ve Jeffreys, s. 29; Matz, s. 34.

1827 "Emeviler döneminde etkili ve düzenli seferler bir bakıma İslam fetihlerinin Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra en önemli dalgasını oluşturan Velîd b. Abdülmelik (86-96/705-715) döneminde Kuteybe b. Müslim'in Horasan'a gelişinden sonra gerçekleştirmiştir. (86/705) Ayrıca bu dönemde Türkler ile ilişkiler iyice yoğunlaşmıştır". E. Akyol, Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele, s. 18.

1828 Yirmi yıllık anarşi, bir modern tarihyazımı terimi olmakla birlikte belirgin bir kopuş noktasıdır. Heraklius Hanedanı zamanında da çeşitli kopuşlar yaşanmıştır. Thema sisteminin kurulması, nakdi yerine ayni ekonomiye geçilmesi, Süryanice ve Koptça konuşan bölgelerin kaybedilmesi, resmi

istikrarsızlık döneminden istifade ederek, Muâviye'nin Emevi Hanedanı'nın önüne koyduğu nihai hedefe tekrar odaklanmıştır. Kısa süren halifeliği boyunca yalnızca Konstantinopolis'in fethi ile ilgilenmiştir. Tahta çıkar çıkmaz, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i 715 – 717 arasında gerçekleştireceği Anadolu işgalleri ile görevlendirmiştir. Bu süreç içerisinde Mesleme; Anatolikon thema karargahında kuşatmış olduğu Leo'nun, Anatolikon strategosu iken imparator olmasına fırsat tanımıştır. Çünkü Leo; Bizans topraklarını kendisine teslim edeceğini vaat etmiştir. Fakat III. Leo adıyla tahta çıkınca ilk iş olarak selefi III. Theodosius'un kuşatmaya direnme hazırlıklarını tamamlayıp, Bulgarlar ile anlaşmalarını yinelemiştir. Sert geçen 717 – 718 kışı, Bulgar hükümdarı Tervel Han'ın (hük. 701 – 718)[1829] kuşatmadan hemen önce tahta çıkan III. Leo'ya destek vermeyi seçmesi ve Bizans başkent donanmasının Rum ateşi ile donatılmış yeni nesil dromonlarının Arap filolarını yakarak etkin bir şekilde imha etmesi sonucunda, sayıca çok üstün olan Müslüman denizci ve askerleri çok ağır kayıplar vermişlerdir[1830]. Yeni halife Ömer b. Abdülaziz (hük. 717 – 720, II. Ömer), kuşatma güçlerinin komutanı Mesleme b. Abdülmelik'e geri dönmesini emretmiştir[1831]. Mesleme, bir süre daha önce II. Ömer'den, sonra kendi birliklerinden durumu gizlemeye çalışmıştır[1832]. Fakat açlık hastalık ve sayısal

işlerde Latince'nin tamamen terk edilmesi ve sadece Yunanca'nın öne çıkması bunlardan bazılarıdır. Fakat yirmi yıllık anarşi devri, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu ile özdeşleştiği dönemdir. Yeni dini hizipleşmeler ortaya çıkmış, yedi tanesi imparatorluk makamının el değiştirmesine sebep olan irili ufaklı pek çok ordu ve donanma isyanı patlak vermiştir. Bizans kültüründe ve toplumun karakterinde askeri ve dini unsurlar dışında tüm unsurlar önemsizleşmiştir. Siyasi muhalefet ve dini muhalefet bu aşamadan sonra ayrılmaz hale gelecektir. Akabinde çıkan ikona kırıcılık akımı, bir tür devlet terörü dönemidir ve bu kopuşu kalıcı hale getirmiştir. 695 yılında II. Jüstinyanus'un tahttan ilk kez indirilmesi ile başlayan, 718 yılında Konstantinopolis kuşatmasının Bizans'ın lehine sonuçlanmasına dek sonu gelmeyen bir kriz dönemidir. Eski Roma İmparatorluğu'nun atlattığı ilk büyük kriz olan Üçüncü Yüzyıl Krizi gibi, kendisini imparator ilan eden rakip komutanların isyanları ile başlamış, altta yatan ekonomik, toplumsal ve dini gerilimleri de açığa çıkarmıştır. Bu dönemde Kuzey Afrika tamamen, Yunanistan toprakları ise neredeyse tamamen kaybedilmiş, İtalya'daki eyaletler çok küçülmüştür.

1829 Rosser, Dictionary, s. 389.

1830 Pryor ve Jeffreys, ss. 31 – 32.

1831 II. Ömer devri fetihlere "ara verilen dönemdir". Ancak bu sayede Emevi iktidarına kazanımlarını sağlamlaştırma ve iç huzur sağlama şansı vermiştir. Blankinship, ss. 31 – 33. II. Yezîd döneminde özellikle Hıristiyan tebaanın devlete sadakati ve iyi niyeti çok kötü zedelenecektir. Blankinship, s. 34.

1832 Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 152. babında halife Süleyman'ın "Şehre girene veya Araplara tabi bütün sahaların yok oluşuna sebebiyet veren değin Konstantinopolis'le mücadeleyi sürdürmekten vazgeçmeyeceğim" diye yemin ettiğini aktarmaktadır. Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 490. Oysa II. Ömer 717'de "halife olur olmaz bütün enerjisini Roma İmparatorluğu'nda kapan kısılmış durumdaki Arapları kurtarmaya yönlendirdi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 495. Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 161. babında. Mesleme yeni halifeye giden bir adama "şu yalanlarla dolu mektubu verdi: 'Ordu çok iyi durumda

üstünlüğün kaybedilmesinden bıkan birlikler bölgeden ayrılmıştır. Konstantinopolis kuşatması 15 Ağustos 718'de sona ermiştir[1833]. Geri çekilme sırasında Arap deniz kuvvetlerinin, aynı 669'daki kuşatma dönüşünde olduğu gibi fırtınaya yakalandığı belirtilmiştir. Bu kadar tesadüf, modern araştırmacılar tarafından şüpheli sayılmıştır. Ancak Süryani kaynaklarının da bunu teyit etmesi nedeniyle kabul edilmektedir[1834].

Müslüman fetihlerinin dördüncü evresinde, önceki evreler kadar hızlı olmamakla birlikte Kafkasya, Seyhun ötesi Orta Asya, İndus ötesi Hindistan, Sahra Çölü ve Fransa gibi uzak cephelerde bazı fethiler yapılmıştır. 722'de Kuzey İspanya'da Cavadonga'da[1835], 732 yılında Tours ile Poitiers arasında Fransa'da Endülüslü komutanlar yenilgiye uğramış[1836], Avrupa'da Emevi ilerlemesi

---

ve şehir düşmek üzere' Adam Ömer'e döndüğünde Mesleme'nin mektubunda geçen iyi haberlere çok muhalif (haberler) nakletti". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 495. Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 162. babında. Mesleme'nin orduyu kuşatma pozisyonunda tutmak için halifenin mesajını gizleme planları da başarısız olmuştur. Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 160. babında deniz yolu ile kaçmanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir: "Zira deniz ve Romalı izci kuvvetleri tarafından kuşatılmışlardı. (Bu durum) deniz yoluyla karargâhtan ayrılmayı veya karargâha girmeyi imkânsız kılıyordu. ... Halifenin müsaadesi olmaksızın ülkelerine dönmekten korkuyorlardı; zaten her halükârda deniz onların herhangi bir yere gitmelerinin önünde engeldi. Dahası, batıda Bulgarlardan çekiniyorlardı". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 494. Arap askerleri "aşırı açlık" çekmektedirler. Fakat bu durumun anlatımı bize Konstantinopolis surlarının batısında Bizanslılar ve Bulgarlar arasına sıkışmış Arap ordugahının aslında hâlâ Marmara kıyısına erişimi olduğuna dair ipuçları vermektedir: "Pek çokları gemilere yürür, (açlıklarını bastırır umuduyla) oradan kopardıkları zifti gün boyunca çiğnerlerdi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 494 – 495.

1833 Rosser, Dictionary, s. 260.

1834 Tel Mahreli Dionysius'un tarihinde 163. babda şöyle yazılmıştır: "Sonra, Mesleme'nin iradesinin hilafına da olsa eve doğru yola koyuldu. Her iki tarafın da laneti onun üzerindeydi. Gemilerini yükleyen Araplar denize açıldılar. Romalılar ise onlarla orada bir çatışmaya girip gemilerinden pek çoğunu yaktılar. Kurtulabilenler denizin ortasında fırtınaya yakalandılar ve gemilerinin çoğu alabora oldu. Kimisi ise barbarların sahilinde karaya vurdu. Roma arazisinde geçirdikleri iki yılın ardından Arap seferinin karşılaştığı korkunç kader işte bu olmuştu". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 496. Barbarların sahili sözcüğü ile "belki Bulgarlar kast edilmektedir". Metin tüm bineklerini daha önce kaybeden Arap kuşatma güçlerine geri dönebilmeleri için halife II. Ömer tarafından "20 bin katır ve bazı atlarla beraber takviye birlikler" yollanmasından bahsetmektedir. 164. babda "Byzantion şehrinin kuruluşunu" ve Büyük Konstantinus devrinde "Konstantinopolis şehrinin genişletilmesini konu alan 165. Maddeler ile birlikte sona ermektedir". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 496, Dipnot 203 ve 204.

1835 Müslümanlar Kurtuba'yı başkent yaptıkları için eskiden Vizigot başkenti olan Toletum (Toledo/Tuleytula) sık sık isyan etmektedir. Fakat yalnızca Asturias bölgesinde Pelayo'nun 718'de başlayan isyanı bağımsız bir oluşuma dönüşecektir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1409.

1836 Poitiers'deki Frank zaferini Avrupalı tarihçiler 20. yüzyıl ortasına kadar İslam ordularına karşı kazanılan en büyük zafer saymışlardır. Ancak Charles Martel yalnızca Endülüs eyalet valisi Abdurrahman eş-Gafıkî'nin emrindeki bir grup akıncıyı yenmiştir. Frassetto, s. 298. Oysa III. Leo, Emevi prensi Mesleme'nin emri altında ana Emevi sefer ordusunu yenmiş, ana Emevi donanmasını ise neredeyse imha etmiştir. Charles Martel de III. Leo ile aynı yıl, 741'de ölmüştür. Frassetto, s. 112. Fakat seleflerine Emevi saldırılarına karşı koymak için iyi bir organizasyon bırakmışlardır.

durmuştur[1837]. Cebelitarık'tan Poitiers'e gitmek ise sadece 20 yıl sürmüştür. Bu Emevi güçlerinin aldığı üçüncü kayda değer yenilgidir. İkisini 669'da IV. Konstantinus'un, 718'de III. Leo'nun komutası altındaki Bizans deniz ve kara kuvvetleri karşısında almışlardır. Bunlar ana Emevi güçleridir. 732'de Poitiers ile Tours arasında ise sadece bir grup akıncı yenilmiştir[1838].

Bu dönemde en önemli Bizans müttefiki haline gelen Hazarlar da Kafkasya'da Arap ordularını durdurmuşlardır. Altıncı ve yedinci yüzyıllarda Bizans ve Kafkasya'daki müttefikleri, Sasanilerin Gürcistan kıyılarında emin limanlar edinmesi engellemiştir. Sekizinci yüzyılda ise evlilik anlaşmaları ile güçlendirilen Hazar-Bizans ittifakı, Emevilerin bir Karadeniz savaş filosu edinmesine fırsat tanımamışlardır. Bu dönemde petrokimya bilgisi olmadığı için petrol damıtılamamaktadır ve Rum ateşi yapımı için yalnızca Hazar topraklarından doğal olarak süzülerek çıkan ham petrol kaynakları kullanılabilmektedir[1839]. Böylece Emevi güçleri Karadeniz'den Konstantinopolis'i tehdit edememiştir. Abbasiler ise bir daha Karadeniz ile askeri denizcilik çerçevesinde ilgilenmeyeceklerdir. Hazarlar ve Bizanslılar tarafından bölüşülen Karadeniz; kuşatıldığı dönemlerde Konstantinopolis'in eyaletlerine ve dünyaya erişmek için kullandığı güvenli bir mecra olarak muhafaza edilebilmiştir[1840].

Abdülmelik'in diğer iki oğlu olan II. Yezîd b. Abdülmelik (hük. 720 – 724) ve Hişâm b. Abdülmelik (hük. 724 – 743) zamanlarında, Bizans'ta İsauria Hanedanı yönetimini sağlamlaştırmış, ikona kırıcılık politikası ile askeri reformu bir arada yürütmüştür. II. Yezîd, 721 yılında yayınladığı tüm resimleri put sayarak yasaklayan fermanı ile hatırlanmaktadır, ancak bu fermanı III. Leo'nun birkaç yıl sonra ikona

---

1837 Matz, ss. 34 - 35.

1838 "Sadece iki Bizanslı lider, genç IV. Konstantinus ve ikonoklast III. Leo Emeviler'e ciddi yenilgiler yaşatmıştı; şimdi dağınık bir konfederasyonun başındaki bir kabile şefi de onların saflarına katılmıştı". O'Shea, s. 77.

1839 Dokuzuncu yüzyılda Rum ateşinin diğer formülleri, onuncu yüzyılda ise Rum ateşi el sifonları gibi kara kuvvetlerinin kullanacağı silah sistemleri geliştirilecektir. Ali Doruk Kahraman. "The Commercial Monopoly of the Khazar State on Petroleum Resources of Greek Fire", **Third International Conference on Israel and Judaism Studies 2019**, Ed. M. Mustafa Kulu ve Mustafa Öksüz, İzmir, January 2020, https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/16568, (05.02.2021), ss. 423 – 444. (ISBN 978-605-031-584-4) Üçüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı, 8-10 Kasım 2019 Cuma - Pazar günlerinde düzenlenmiştir. Bu İngilizce makale; 9 Kasım 2019 Cumartesi günü sunumu yapılan bildirinin makalesidir. 16 Ocak 2020 tarihinde online olarak yayınlanan 2019 Bildiri ve Öz Kitabı'ndan erişilebilir.

1840 Tuna Bulgar Devleti, dokuzuncu yüzyıl sonunda kısa bir ticari denizcilik teşebbüsü dışında asla denizlerde varlık göstermeyecektir. Mesela 813 yılında Krum Han, Mesembria limanında Rum ateşi sifonları dromonları, teçhizatı ve yakıtı ele geçirmesine rağmen bunları asla kullanmamışlardır.

kırıcılığı başlatan kararnameleri ile ilişkilendirmek veya III. Leo'ya ilham verdiğini göstermek mümkün olmamıştır[1841]. Fakat gayrimüslimlere de hoşgörü gösteren II. Ömer b. Abdülaziz'in aksine II. Yezîd, İslam hâkimiyeti altındaki Hıristiyan halkın ibadetine çok karışmıştır[1842]. Böylece III. Leo'ya Emevi iç işlerine karışmak için benzersiz bir fırsat sunmuştur. Özellikle Bizans müttefiki Hazarlar, Orta Asya'daki Türkler ve Soğdlular Emevi güçlerini bu yıllarda Bizans'tan daha fazla oyalamış, İsauria Hanedanı'na iktidarını sağlamlaştırmak için vakit sağlamıştır[1843]. Emeviler "724 yılında yurtdışındaki stratejik durumu" kendi lehlerini kullanmak için son bir şansa sahiplerdir, fakat bu fırsatı kaçırmışlardır[1844]. Bu dönüm noktasına kadar neredeyse tüm cephelerde Müslümanlar saldıran taraftır, ancak Bizans – Hazar ittifakı ve buna iştirak eden Kafkasya prenslikleri bir blok oluşturmuşlardır[1845]. Sicistan'da, Nübye'de, Berberi bölgelerinde canlanan direniş, Franklar ve Hintliler gibi imparatorluğun en uzak uçlarındaki düşmanların siyasi birleşmesi Emevi ordularını giderek baş edemeyecekleri kadar fazla çatışmaya sürükleyecektir[1846]. 730'larda Bizans ordusu ve donanması Emevi ordularını sonraki yüzyıllar boyunca standart taktik olacak akından yağma malları ile dönerken Toros geçitlerinde imha etme taktiklerini mükemmelleştirmiştir[1847]. Bu dönemde İlkçağ'ın baskın yerleşim tipi olan polis, yerini kastron denilen kalelere bırakmakta, kentlerin savunulabilir akropollere çekildiği, pek çok yeni kale yerleşiminin eski kentlerin yerini aldığı görülmektedir[1848].

Bizans İmparatorluğu'nda III. Leo'nun kararnamesi ile 726 yılında başlayan ikona kırıcılık politikası, Bizans eyalet donanmalarının başını çektiği dini-askeri bir isyana yol açmıştır. Aslında tüm tartışma Konstantinopolis patriği görevini bırakmış

1841 Rosser, Dictionary, s. 417.

1842 M. Akif Fidan, "Yezid b. Abdülmelik ve Dönemi Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 2, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, ss. 347 – 348.

1843 Fidan, ss. 350 – 351. II. Ömer devrinde yaz ve kış Bizans seferleri tamamen bırakılmıştır. II. Yezîd, Yezid b. Mühelleb isyanının bastırılmasından sonra, bir kazanım elde edilemese de Bizans üzerine akınları yeniden başlatmıştır. Fidan, s. 352; Blankinship, ss. 104 – 105, 117- 120. 720'lerde Endülüs'ün iç kesimlerinde bazı direnç noktaları fethedilmiştir. Fidan, ss. 352– 353. II. Yezîd'in halifeliği, "halifenin devlet işlerinden çok eğlenceyle meşgul olduğu bir dönemdir". Fidan, s. 355.

1844 "H. 105 / M. 724". Blankinship, ss. 102 – 103.

1845 Blankinship, ss. 105, 106, 108 – 109, 117- 124.

1846 Blankinship, ss. 110 – 117.

1847 Blankinship, ss. 162, 168 – 69.

1848 Kastron "Latince castrum'dan, tüm tahkim edilmiş yerleşimleri belirtmek için" kullanılan ifadedir. "Askeri kamp ise, fossaton veya kharaks olarak adlandırılırdı". Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 469.

olan Germanus ile Frigya'daki Nakoleia[1849] piskoposu Konstantinus arasındaki anlaşmazlıkla başlamış gibi gözükmektedir. İslam'da resimleri kaldırma anlayışı; daha önce sikkeye resmini koyup kaldıran Abdülmelik zamanında yedinci yüzyılın son yıllarında başlayan ile başlamıştır, II. Yezîd zamanında sıkı uygulanmıştır. "İslami resim karşıtlığı ile yaklaşık olarak eş zamanlıdır; bunun Bizans politikası üzerindeki tahmin edilen etkisini Nakoleia piskoposu Konstantinus vasıtasıyla sayan gelenek 787'deki İkinci İznik Konsili'ne tarihlendirilmektedir[1850]". Bu konunun uzmanı olan Brubaker'ın eseri donanma konusunda pek az bilgi içermekte, ilahiyata odaklanmaktadır[1851]. Erken ikona kırıcılık kronolojisi son derece sorunludur ve donanma isyanı ile ikona kırıcılık politikasının başlangıcı arasındaki ilişki dışında fazla bir şey söylenememektedir[1852]. Bizans iç savaşları başlığı altında bu konuya dönülecektir. Önemli olan ilahiyat tartışmasının Bizans tarihindeki en büyük donanma isyanlarından birisine yol açmış olduğudur. 727 yılında Agallianos'un komutası altındaki isyancı güçlerin Konstantinopolis'i kuşatan donanmaları, başkentin Rum ateşi sifonlarına sahip filosu tarafından yakıldıktan sonra hızla tüm askeri muhalefet bastırılmıştır[1853]. Bizans thema donanmasının alt birimlere bölünmesi en azından 710'larda başlamış olsa dahi gerçekten sistemli bir biçimde bölünmesi 727'den sonra III. Leo tarafından gerçekleştirilmiştir[1854].

Hem Emevi hem de Bizans hükümdarları, bu dönemde giderek daha ciddi iç isyanlarla karşılaşmalarına rağmen, birbirleri ile de savaşmaya devam etmişlerdir. Gittikçe sertleşen iç işleri politikaları izlemişlerdir, çünkü siyasi muhalifleri artık devletin dini doktrininden farklı dini hiziplerin liderleri halinde karşılarına çıkmaktadırlar. İsyanları bastırmak için gönderilen Müslüman ve Bizans ordu ve donanmaları, isyancılara yabancı düşmanlarına yaptıklarından farklı muamele etmemektedirler. Bu aşırı sertlik; Bizans'ta iskân politikalarına karşı çıkan halk

1849 Frigya Salutaris eyaletindedir. Günümüzde Seyitgazi. Nicholson, Cilt: 2, s. 1054.
1850 Nicholson, Cilt: 1, s. 760.
1851 Leslie Brubaker, **Inventing Byzantine Iconoclasm**, Studies in Early Medieval History, Bloomsbury Academic, Bristol Academic Press, London, 2012, ss. 22 – 23.
1852 Nicholson, Cilt: 1, s. 759.
1853 Pryor ve Jeffreys, s. 32.
1854 Leslie Brubaker ve John Haldon, **Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850: A History**, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, (Iconoclast Era History), ss. 739 – 740.

grupları, ikona yanlıları[1855] veya Paulikanlar gibi grupların[1856], Dârülislâm'da Harici, Şii grupların, başlamakta olan Hürremiyye hareketinin ve Abbasi dâîilerinin etkin güç birliği ve kalıcı ittifak teşebbüslerini baltalamaktadır. Bizans, Emeviler ve her ikisine karşı isyan eden gruplar ise hem iki devletle hem de birbirleri ile savaş halindedirler. Mesela Paulikanlar, ikona taraftarlarına ikona kırıcı İsauria İmparatorları kadar sert muamele etmektedirler. Müstakbel Abbasi ileri gelenleri ise, Hüseyin b. Ali'nin torunu Zeyd b. Ali'nin 740 yılındaki başarısız Şii isyanına pek iştirak etmemişlerdir.[1857] Hatta müstakbel Abbasi halifelerinin atası Abdullah b. Abbas; halife Ali suikasta kurban gitmiş ve oğlu Hasan bu krizle boğuşurken, Basra'daki hazineyle Muâviye'ye kaçmakla aslında uzun vadede Emevi zaferini garantilemiştir[1858].

III. Leo, 741 yılında tahtı oğluna devredinceye kadar donanma reformunu sonuçlandırmıştır. Akroinon'da 740'ta Bizans ordusu Emeviler karşısında ilk kez gerçek bir meydan muharebesi kazanmış, Battal Gazi'nin aralarında olduğu Arap komutanlarını öldürmeyi başarmıştır[1859]. Oğlu V. Konstantinus, merkez ordusunun doğrudan imparatordan maaş alan tagmata teşkilatının örgütlenmesini

---

1855 İkonodül (ikonodoluos, yani köle, hizmetkar) ikona kırıcılar tarafından rakiplerine verilen addır. "Tasvir hizmetkarı" anlamına gelmektedir. İkona kırıcı veya ikonoklast ise "tasvir kırıcı demektir. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 469. İkona kırıcı veya ikonoklast ise "tasvir kırıcı" demektir. Cheynet, Bizans Dünyası 2, ss. 358 – 359, 469.

1856 Paulikanların "iki farklı gelişim" dönemi olmuştur. Paulikanlar hem Bizans İmparatorluğu'naNina G. Garsoïan, **Paulikanların Tarihi**, çev. B. Murat Eyrik, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020, s. 348. "Bunların birincisi 7. Yüzyıl sonu ve 8. Yüzyıl başlarında rastlayan, Paulikanların Alovanyalı İkonoklastlarla birleşme dönemi olan 'erken dönem'" konumuz açısından önemlidir. Bu bakımdan ikona kırıcı İsauria Hanedanı ile benzer bir çizgiye geçen Paulikanlar "aşırı çilecilik karşıtı duruşuyla dikkat çekmiş, bu tutumları da nihai olarak esneklik göstermeyen katı bir İkonoklast yaklaşımıyla sonlanmıştır". Garsoïan, Paulikanların Tarihi, s. 349. Dolayısıyla ikona taraftarları ve muhalefet yanlıları, yalnızca devlete fanatik bir bağlılık gösteren başkent donanması ve tagmata askerlerinden değil, Paulikanlar gibi savaşkan dini topluluklardan da kendilerini korumak zorundadırlar.

1857 Bu ayaklanma "yaklaşık yarım asırdan fazla bir duraklamadan sonra" çıkan ilk Şii karakterli popüler isyandır. Azimli, Hz. Ali Neslinin İsyanları, s. 24. Muhalif grupların birleşemiyor olması bu zamana kadar Emevilerin en büyük şansıdır. Fakat "Emeviler adeta yangına körükle giderek, minberlerde Hz. Ali'yi lanetlerken, Muuâviye'yi 'Allah'ın halifesi', Yezit'i 'dindarların çobanı', Abdülmelik'i 'doğru yolun imamı' ilan etmişlerdi". Azimli, Hz. Ali Neslinin İsyanları, s. 25.

1858 "Daha sonra kurulacak Abbasi sülalesinin ceddi Abdullah b. Abbasi daha evvel Basra'daki devlet hazinesini alıp kaçarak Muâviye'ye katılmıştı". Brockelmann, s. 57.

1859 Bugün Afyonkarahisar olan Akroinon, coğrafi yapısı sayesinde son derece savunulabilir bir doğal hisar olarak Bizans Anatolikon themasının üssü olmuştur, karayollarının kesişme noktasıdır ve 716 ve 732'de de Arap akınları vesilesiyle kroniklerde gözükmeye başlamıştır. III. Leo'nun ordusu 740'ta iki Arap ordusunu birbirini desteklemelerine fırsat vermeden hisarın yakınlarında imha etmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 48. Bu zafer ile Bizanslılar inisiyatifi ele geçirmişlerdir. Neredeyse bir asır boyunca savunmada kaldıktan sonra 741 – 743 arasında artık karada da saldıranlar Bizanslılardır. Blankinship, ss. 200 – 201. Emevilerin artan iç isyanlarla boğuşması, Bizans ordularının Suriye sınırlarını yoklamalarına fırsat verecektir. Ayrıca Bizans donanması da Kıbrıs'ta çok geçmeden büyük bir zafer kazanacaktır.

tamamlamıştır[1860]. Bir tagma "merkezi ordu birliği, imparator muhafızları da dahil[1861]" seferler dışında başkent ve çevresinde görevli maaşlı tam zamanlı profesyonel müfrezelerdir.

Arapların yaz ve kış akınları Anadolu içlerinde tagmata ile geri dönüş yolunda karşılaşınca ciddi yenilgiler almaya başlamıştır. Bizans donanması ise, Arap akıncıların karadaki eylemlerine, Emevi kıyılarına baskınlar şeklinde misilleme yapmaktadır. Nihayet 747 yılında Bizans donanması, Emevi donanmasını imha etmiştir. Üçüncü Müslüman iç savaşı sürerken 747 yılında Kıbrıs'ta Keramaia Deniz Muharebesi meydana gelmiş ve Bizans Kibyrrhaiotai eyalet filosu Emevi donanmasını imha etmiştir[1862]. Abbasilerin yönetime gelmesi ve ardından hilafet merkezinin Şam'dan Bağdat'a kayması ile Abbasi deniz gücünün Akdeniz'de tekrar Bizans'a tehdit oluşturacak bir kuvvet haline gelmesi çok gecikecektir. Akdeniz'de 820'lerde Tunus'ta Ağlebiler ve yeni kurulan Girit Emirliği tarafından yeniden kurulan Müslüman deniz gücü Bizans donanması ile mücadelede yeni bir evreyi başlatacaktır.

3.3.2. Bizans'ın İslam Fetihlerinin İlk Dalgası Karşısında Kayıpları

Heraklius 610'da iktidara gelişimden nihayet II. Hüsrev'in ordularına "623'te bir karşı taarruza geçebilecek kadar asker toplamayı" başarana kadar 13 yıla ihtiyaç duymuştur, "Roma'nın bu son ordusunu elden çıkmış eyaletleri tekrar ele geçirmek için yapılacak yıpratıcı savaşlara sokmayı reddedip Ermenistan yoluyla (burada Hazarlardan epeyce yardım görmüştür)" Sasani İmparatorluğu'nun kalbine saldırmıştır. Fakat Bizans donanmasının Şahrbaraz'ın Sasani ordusunu Anadolu Yakası'nda tutmayı başarması sayesinde 626 yazındaki Konstantinopolis

[1860] Tagmata, Konstantinopolis'te kışlayan seçkin piyade ve özellikle süvari birimlerinden oluşan tam zamanlı, profesyonel bir bir sahra ordusudur. Diğer Bizanslılara şiddet uygulamaktan çekinmeyen sadık maaşlı askerler sayesinde sayesinde İsauria Hanedanı imparatorları hem "yeni bir seyyar vurucu güce" hem de "thema ordularının bazen isyankâr strategoslarına karşı bir denge unsuruna" kavuşmuşlardır. İlk olarak "scholae palatinae ve ekskubitor" alayları tagmata için "her biri bir domestikos altında" yeniden düzenlenmiş, daha sonra "vigla ve hikanatoi" gibi birimlerim de eklenmesi ile güçlendirilmiştir. Rosser, Dictionary, s. 377. Rosser, Dictionary, s. 377. Önceki dönemlerde "touldos" denilen orduların ikmal kıtaları hantaldır. Oysa "8. yüzyılda kurulan Optimatoi lojistik birliği" hem ikmal kolunu sevk etmek hem de korumak için yetiştirilmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2099. Tagmata, askeri personel olan Optimatoi ile desteklenmiş; yüklerini taşımak için "katırcılar" ile eşleştirilmiş, böylece bir sefer mevsiminde birkaç bölgeye müdahale edecek şekilde hızlı bir ordu haline getirilmiştir.

[1861] Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 472.

[1862] Blankinship, ss. 104 - 105.

Kuşatması'nın başarısızlığa uğramış, Avar ve Slav güçlerinin arası bozulmuş, Avarlar Balkanlardan atılmıştır. Sasani başkenti Medâin/Ktesifon ise 628 yılında Ninova Savaşı'nda galip gelen Heraklius'un insafına kalmıştır. Heraklius 629'da anlaşma gereği Sasanilerin geri verdiği doğu eyaletlerinin ve tüm "imparatorluğu baştan aşağı yeniden yapılandırmaya girişti; artık bu imparatorluğun kimliği Latin değil, Yunan'dı[1863]". İmparatorun Süryani ve Kıptî halka zorla Monotheletizm kabul ettirme çabasını da, geri alınan bölgeleri tekrar imparatorluğa askeri ve idari olarak bağlama girişimleri de sonuçsuz kalacaktır[1864]. "Monotheletizm sadece papayı" ve doğudaki Hıristiyanları sinirlendirmiş, "sonunda Araplar bu sorunu Monofizit bölgeleri imparatorluktan çıkararak" çözmüşlerdir[1865].

Müslümanlar ile Bizans güçleri arasındaki ilk savaş 629 yılının Eylül ayında Mûte'de gerçekleşmiştir[1866]. Bu çarpışmada Müslümanlar kendilerinden çok daha kalabalık ancak yine de yalnızca vikarius rütbesi taşıyan Theodorus tarafından geri çekilmek zorunda bırakılmışlardır[1867]. Toplam kayıplar çok azdır fakat yine de üç Müslüman komutan da ölmüştür[1868]. Burada peygamberin "hastalığından bir süre önce … Zeyd .b Hârise ve arkadaşları şehit" edilmiştir[1869]. Ordular tam olarak savaşa

---

1863 "Tarihçiler bu değişimi belirtme amacıyla Heraklius'un kurtardığı devlet için Bizans terimini kullanırlar". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 28.

1864 Sheppard, s. 27.

1865 "Böylece Monotheletizmin yararı kalmıyordu. Konstantinopolis de biraz direndikten sonra vazgeçti". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 34.

1866 Bizans ve Hıristiyan Arap güçleri; Ölü Deniz'in doğusunda Arap güçlerini bozguna uğratmıştır. Peygamberin evlatlığı Zeyd ve kuzeni Cafer öldürülünce, orduyu imha olmaktan kurtarıp geri getirmek Hâlid b. Velîd'e düşmüştür. Jaques, Cilt :2, ss. 689, 699. "Gassani-Hıristiyan Arapları'nın reislerinden Şürahbîl b. Amr'ın", Bizans valisini İslam'a davet etmek için peygamberin mektubunu taşıyan elçisini öldürülmesi, Gassaniler ile ilk Müslüman Araplar arasında Emevi Halifeliği zamanına dek dinmeyecek kanlı mücadelelerin başlangıcı olmuştur. Atanmış komutanların şehit olması üzerine komutayı alan Hâlid b. Velîd, kalan kuvvetlere manevra yaptırarak takviye güçlerinin geldiğine Bizans ve Gassani güçlerini inandırmayı başarmış, Medine'ye dönmüştür. Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", **TDVİA**, Cilt: 31, Ankara, 2020, ss. 385-387.

1867 Moucheis denilen Filistin köyünde görevli vikariustur, savaş ise Mûte'de gerçekleşmiştir: (εν χωρίο επιλεγομένω Μόθους). 11. Yüzyıl kaynağı Kedrenos'a göre Vikarius yanında koubikilarios unvanı da taşıdığı anlaşılmaktadır. ("Θεοδώρου κουβικουλαρίου", Cedrenus, 1, 751). (Theodorus 162) Martindale PLRE 3B, s. 1277. Fakat strategos veya benzer bir unvanı yoktur, dolayısıyla sadece alt komuta kademesinden bir subaydır. Emri altındaki ordunun da Müslüman kaynaklarında tarif edildiği kadar büyük olması bu durumda mümkün değildir.

1868 "İbn İshak, felaketi tamir etmenin bütün meziyetini Halid b. Velid'e atfediyor". Caetani, İslam Tarihi III, s. 170.

1869 Hakkı Dursun Yıldız (İlmi müşavir ve redaktör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: 2, Çağ Yayınları, Zaman Gazetesi, İstanbul, 1992, (Büyük İslam Tarihi), s. 33.

tutuşmadığı için bu bir taktik geri çekilme olarak kalmıştır[1870]. Mûte'deki çarpışma gerçekleştiğinde henüz Mekke bile peygamberin eline geçmemiştir[1871].

Aslında Müslümanlar Hicaz'da ilk askeri faaliyetlerine yalnızca 6 yıl önce, Bizans – Sasani Savaşı sürmekteyken başlamışlardır. Bedir Savaşı'nda 624 yılında Mekke kervanlarını yağmalamak ile başlayan bu faaliyetler[1872] birkaç yıl içerisinde Arap Yarımadası'nın tarihte ilk kez birleşmesi sonucunu doğurmuştur. Arap Yarımadası birleşirken, Heraklius Sasani İmparatorluğu içlerine seferlerini şahsen yürütmektedir. Sasaniler ise Avarlar ile Konstantinopolis'i tehdit edeceklerdir. Peygamberin ölümünden sonra Ebu Bekir'in halifeliğinin çoğu, Arap Yarımadası'nda çıkan isyanları bastırmakla geçmiştir[1873]. Fakat Ebû Bekir zamanında Müslümanların denizlerle ilgilenmesi için askeri veya ticari herhangi bir sebepleri yoktur[1874].

632 yılında Irak ve Suriye'ye yapılan ilk ciddi akınların ardından Ebû Bekir ölecek, Bizans ile savaşı sürdürmek Ömer'e kalacaktır[1875]. Sasaniler ile çarpışmalar 628 yılında bitmiş olsa da Heraklius çoğunlukla Antakya, Humus ve Urfa bölgesinde dolaşarak önceki yaklaşık on beş yıl II. Hüsrev'in işgali altında iken yıkılmış bölgelerin idari ve askeri düzenini yeniden sağlamak için uğraşmaktadır[1876]. Bizanslılar ve Sasaniler Arapları uzun zamandır tanımaktadırlar, ancak tehdit olarak görmemektedirler. Önceki asırlar boyunca "her yıl ödenen bir miktar para karşılığında

---

1870 Halîfe b. Hayyât'ın anlatımında Mûte Savaşı sırasında Mekke'nin henüz fethedilmediği, hemen sonrasında alınacağı gözükmektedir. Sırayla üç Müslüman komutanın öldürülmesinin ardında Hâlid b. Velîd'İn komutayı aldığı bu savaşın sonucunun açıkça bir geri çekilme olduğunu ortaya koymaktadır. Sonraki Müslüman tarihçiler bunu bir yenişememe durumu olduğunu iddia etmişlerse de olaylara daha yakın tarihli Halîfe b. Hayyât bunu örtbas etmemektedir: "Zeyd, Ca'fer ve İbn Revâha öldürüldü. Hâlid b. Velîd sancağı aldı ve Müslümanları savaştan çekti. Mekke'nin Fethi. Bu sene – 8. Sene- Resûlaullah Mekke'yi fethetti". Halîfe b. Hayyât, s. 73.

1871 Mekke 630 yılında nihayet alınacaktır ve Huneyn seferi ile Kureyş'in son askerî açıdan önemli müttefikleri de silah bırakacak, Arabistan'da savaş peygamberin ölümüne kadar sona erecektir. Jaques, Cilt :2, ss. 122, 93 (Bedir, 13 Ocak 624), 748 (Uhud, 21 Mart 625), 648 (Medine Kuşatması, 24 Şubat 627), 525 (Hayber, Eylül 628), 647 (Mekke fethi, 11 Ocak 630), 462 (Huneyn, 31 Ocak 630).

1872 13 Ocak 624. Jaques, Cilt :1, s. 93.

1873 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, ss. 34 – 44. Rosser, Dictionary, s. 2. "Arapların, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra irtidat etmeleri, hatta bazılarının onun hayatında, üstelik peygamberlik iddiasıyla ayaklanmaları bu süreç içindeki İslamlaşmanın siyaseten itaat anlayışıyla beraber yürüdüğünü, hatta siyasetin daha önemli olduğunu göstermektedir". Adnan Demircan, **Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna**, Beyan Yayınları, İstanbul, (Kabile Akide), 2009, s. 97.

1874 "Hz. Ebû Bekir dönemine gelindiğinde deniz ticaretinin olduğu bölgeler henüz kontrol altına alınmamıştı". Nihat Bayırkan, **Râşid Halifeler Döneminde Ticari Hayat**, Kitâbî Yayınları, İstanbul, 2023, s. 167.

1875 Fayda, ss. 203 – 206.

1876 Kaegi, Bizans ve İlk İslam Fetihleri, ss. 118 - 123, 168 – 178.

büyük kabileler küçük kabileleri zapturapt altında tutuyordu. Ama İslamiyet bütün bunları değiştirdi[1877]".

Ömer devrinde, Ridde Savaşları tamamen bitmiş ve Arap Yarımadası'nda yeniden birlik sağlanmıştır. Müslüman Araplar, her iki imparatorluğa da saldırılarını 634 yılında yoğunlaştırmışlardır. Özellikle Sasaniler karşısında hiç ivme kaybetmeden ilerleyeceklerdir[1878]. 651 yılında Sasani devlet aygıtı tamamen dağılacaktır[1879]. Heraklius ise, Suriye eyaletini 636 yılında kaybetmiştir[1880]. Yalnızca Bizans donanmasının denizlerin tek hâkimi olması sayesinde bazı liman kentlerine ve Antakya gibi hem denizden hem karadan takviye gönderilebilen kentleri yeniden Konstantinopolis'e bağlanmaya ikna edebilmişlerdir. Mesela Antakya başta cizye vermeyi kabul etmiştir. Fakat Bizans ordularının kendilerini koruyabilecekleri vaatleri üzerine Müslüman garnizonunu atarak Bizans garnizonunu içeri almışlardır, fakat yeni bir Müslüman ordusu gönderilince kent tekrar ele geçirilmiştir[1881]. Sonuç olarak Sasanilerin aksine Bizans, bu ileri geri hamlelerle Arap ilerleyişinin sürekliliğini kırmıştır. Daha önce Sasani ordularının defalarca göğüslenmiş olduğu Anadolu sıradağlarındaki müstahkem mevzilerle 640'ların ortasında geçici bir sınır hattının arkasına çekilmeyi başaracaktır.

Tarsus kentinin 646/647'de Müslümanların eline kalıcı bir şekilde geçmesi ile, Müslümanlar ve Bizans arasında Abbasi Halifeliği Dönemi zamanında da bazı ufak değişikliklerle varlığını koruyacak Suğûr denilen sınır hattı şekillenmeye başlamıştır[1882]. Bu bölgedeki yerleşimlerdeki halk, bölgeyi terk ederken Heraklius

---

1877 "Hz. Muhammed'in takipçileri Medine'den yola çıktıklarında o kolayca dağıtılabilen Arap yağmacılara benziyorlardı ama hiç de öyle değillerdi. Fethetmeye çıkmış savaşçılardı onlar. Üç yıl içinde Bizanslıların ve Sasanilerin gönderdiği en iyi alayları tuzağa düşürüp ortadan kaldırdılar". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

1878 "Bölgedeki Bizans ve Sasani kuvvetlerinin devlet merkezleriyle irtibatı azalmıştı. Sasaniler tarihe karışmış bulunuyordu". Fayda, s. 245.

1879 Fayda, ss. 192 – 194, 201 – 202; Matz, s. 33

1880 Suriye'nin geniş düzlük ova ve çöllerinin fethi "Ebû Ebeyde'nin yapılan anlaşmayı onaylamasından sonra" İslâm güçlerinin Halep'e girdiği 637 yılnda büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ebû Ubeyde ardında cizye ödemeyi kabul eden Antakya'yı serbest bırakmıştır. Ömer'in mektubunda talep ettiği üzere Antakya'ya "tedbirli Müslümanlardan bazı kimseler" yerleştirilmiştir. Fayda, s. 244.
"Daha sonra Hz. Osman da Muâviye'ye mektup yazıp orada [Antakya] devamlı asker bulundurmasını ve kendilerine iktâ yoluyla topraklar vermesini emretti. Muâviye bu emirleri yerine getirdi". Fayda, s. 244.

1881 "Antakya halkı müslümanlarla yapılan antlaşmayı bozup ihânet edince, Suriye Vâlisi Ebû Ubeyde şehri ikinci defa fethetmek üzere Habîb b. Mesleme el-Fihrî kumandası altında yeni bir ordu daha gönderdi". Fayda, s. 244.

1882 "Antakya'dan sonra Ebû Ubeyde, Massîsa ile Tarsus ve çevresinin fethi için Meysere b. Mesrük'u görevlendirdi; o da, bu yerleşim yerlerinin fethini Zende'ye kadar gerçekleştirdi. İslâm fetihleri

tarafından Anadolu'ya göç ettirilip yerleştirilmiştir[1883]. Sonuçta ıssız ve yalnızca askerlerin bulunduğu boş bir hat ortaya çıkacaktır[1884]. Özellikle Kilikya ve İsauria kıyı bölgeleri, İslam topraklarına katıldıktan sonra hem savunma hem de saldırıya yönelik bir biçimde organize edilmiş, gelirleri merkeze gönderilmek yerine yerel olarak istihkama, orduya ve donanmaya sarf edilmiştir[1885].

Antakya fethi döneminde Bizans kaynaklarında Mardâîler, İslam kaynaklarında Cerâcime veya Cürcûme denilen Hıristiyan Bizans yanlısı halk ilk kez kaynaklara yansımaktadır[1886]. Müslümanlar, ilk karşılaştıkları sırada, bu halkın Suriye'de ve daha sonra Bizans topraklarında iskân edildikleri zaman istihdam edilecekleri Bizans donanmasında kendilerine ne kadar büyük bir tehdit

---

karşısında Suriye'yi terk etmek zorunda kalan Bizans İmparatoru Herakleios'un müslümanların Anadolu'ya yaptığı akınları önlemek ve arada tampon bir bölge oluşturmak amacıyla Antakya, Misis ve Tarsus arasındaki kaleleri yıktırıp halkını iç kısımlara çekmesi neticesinde boş kaldı. Suriye Vâlisi Muâviye b. Ebû Süfyân, (H.25/M.646) yılında düzenlediği Anadolu seferinde Antakya-Tarsus arasındaki şehirlere Suriye ve el-Cezíre'den askerí birlikler yerleştirdi. Böylece Suriye fethi tamamlandı; Toroslar, Bizans ile müslümanlar arasında tabiî bir engel hâline geldi; Tarsus şehri de, Adana'dan başlayıp Misis (Massîsa) Maraş Malatya hattını tâkip ederek Fırat'a uzanan Suğûr bölgesinin en batı ucunu temsil etmesi bakımından, İslâm tarihi boyunca önemli bir merkez olma hâlini muhâfaza etti. Merkezi Maraş olan bu bölgeye "Suğûrü'ş-Şam"; merkezi Malatya olan bölgeye de "Suğûru'l-Cezíre" denildi". Fayda, s. 245

1883 "Bizans İmparatoru Herakleios, Yermük Savaşı'nın ardından Antakya'yı terk etmek zorunda kalıp İstanbul'a dönerken, bu bölgelerde yaşayan askerleri ve halkı, İslâm ordularının tehdit ve saldırılarından korumak için iç kısımlara çekerek geniş bir sâhayı boş (davâhî) bırakmıştı". Fayda, s. 246.

1884 "Suriye ve Irak'ın müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine, iki büyük ordugâhın arasında kalmış olan mühim bölge esasen kendiliğinden sukuta mahkûm bir duruma düşmüştü. Orada, ancak pek az müstahkem mevkilerde hâlâ Rum kuvvetleri mevcut bulunmaktaydı. Esas kuvvetler, bilhassa Herakleios'un Suriye'yi istirdat için yaptığı hareketlere iştirak ederek ya imhâ edilmişler veya İmparatorun maiyetinde İstanbul'a dönmüşlerdi". Fikret Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi (başlangıçtan h.210=m.825 e kadar)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1960, s. 87. Mustafa Fayda, Fikret Işıltan'ın "Belazuri ve Taberi'nin eserlerindeki bütün rivâyetleri ele alıp" incelemiş olmasını takdir etmektedir. Fayda, s. 246, Dipnot 404.

1885 "Deniz hududunu Şam ve Mısır bilâd-ı sahiliyyesi teşkil eyliyordu. Bu uhudut şimalden (Tarsus) başlayarak Azne (Adana), Mısıs (Misis), Aynızerbe (Adan vilâyetinde Anazarva), Kenise, Haruniye (Maraş kurbünde bir kasaba), Peyas, Nakablus şehirlerini ihtiva ederdi. Mezkûr şehirlerin varidatı yüz bin dinardı. Varidat-ı mezkÛre tamamen bu şehirlerin istihkamatına ve askerlerin masraflarına ve iradesine sarf olunurdu. Bundan beytülmale bir para gitmezdi. Belki beytülmal üste olarak kendi tarafından askerlerin maaşaatını tediye ederdi (Refat, Arbeş, Dimyat, İskenderiye) Mısır bilâd-ı hududiyesinden idi". Corci Zeydan, **İslam Medeniyeti Tarihi 1**, çev. Zeki Meğamiz, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971, ss. 284 – 285.

1886 "Diğer haber ise, Toros ve Amanos dağlarında yaşayan ve Bizans İmparatorluğu'na asker olarak hizmet vermiş Hıristiyan bir cemâat olan Cerâcime (Cürcûme) ile ilgilidir. Ebû Ubeyde Antakya'yı fethedince Cerâcime korkup Bizans'a sığınmayı düşündü. Ancak müslümanlar bu durumu fark etmedikleri için onlara dokunmadılar. … Şehri [Antakya] fetheden Habib b. Mesleme Cürcûme şehri üzerine yürüdü; Cerâcime barış istemek zorunda kaldı. Yapılan antlaşmaya göre Cerâcime gerektiğinde asker vermeyi, Amanos dağı ile Suriye'ye giriş çıkış noktalarına hâkim geçitlerdeki küçük kalelerde bulunduracağı kuvvetlerle Müslümanlara bilgi vermek ve câsusluk yapmak suretiyle yardımcı olmayı kabul etti". Fayda, s. 244.

oluşturabileceğini anlamamışlardır[1887]. Fakat 667 – 669 arasında gerçekleşecek İkinci Konstantinopolis kuşatmasının yarım bırakılmasının Rum ateşi ile birlikte en önemli sebebi, Mardâiîler tarafından Suriye ve Lübnan'da gerçekleştirilen haydutluk eylemleri yüzünden Suriye'de asayişin çökme noktasına gelmesidir. IV. Konstantinus'tan Muâviye barış istemek zorunda kalmıştır. Abdülmelik Mardâiîler topraklarından çekilsin diye daha ağır bir anlaşmaya razı olmuştur. Mardâîler, 717 – 718 arasında gerçekleşecek Konstantinopolis kuşatması sırasında artık Bizans donanmasının kesici silahlarla teçhiz edilmiş seçkin deniz piyadeleridirler. Dromon Rum ateşi silahlarını kullanan sifonatores ile birlikte bu kuşatmanın da Bizans zaferi ile sonuçlanmasını sağlayacaklardır.

3.3.3. Mısır'ın Fethi

Sofronius'un Monotheletizm'e saldırıları, Sasani işgalinden sonra birkaç seneliğine Bizans kontrolüne dönen Mısır ve doğu eyaletlerinin Miafizit halklarının Konstantinopolis kilisesi ve Heraklius Hanedanı ile barışma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Süryaniler, Nasturîler ve Kıptîlerin bundan sonraki tarihleri Dârülislâm dahilinde sürecektir. Bu gerilimler yaşanırken, Mısır'a hem Konstantinopolis Kilisesi'nin temsilcisi hem de vali olarak Kyros Mukavkıs geniş yetkilerle atanmıştır. Müslüman kontrolü dışında artık yalnızca Roma ve Konstantinopolis kalmıştır[1888]. Bu çalışmada incelediğimiz dönemin sonuna kadar Roma ve Konstantinopolis Kiliseleri arasındaki mücadele gittikçe sertleşecek, III. Leo döneminde ikona kırıcılıkla iki kiliseyi kesin olarak birbirinden koparacaktır.

Suriye fethi sona yaklaşır ve yalnızca liman kentleri Bizans donanması yardımı ile kuşatmaya direnirken, Mezopotamya ve Mısır'ın Bizans valileri Arap elçilerin saldırmamak için ödeme taleplerini kabul etmişlerdir. Fakat Heraklius tüm gelirlerin savunma için kullanılmasında ısrar ederek valilere bunu yasaklamış, ödemelerin

[1887] "Buna karşılık bu zümreler cizye vergisinden muaf tutuldular; ayrıca Müslümanlarla birlikte katılacakları savaşlarda öldürecekleri kimselerin üzerlerindeki eşyâ (seleb) da kendilerine bırakılacaktı. Bu arada Cerâcime'nin yaşadığı köy ve şehirlerde bulunan tâcirlerle diğer zümreler de bu antlaşmaya dâhil edildi Fayda, s. 245.

[1888] "Kilise hiyerarşisi basitleşmişti, Antakya Kudüs ve İskenderiye patriklikleri artık Arap dünyasında yer alıyor, dolayısıyla kilisedeki iktidar mücadelesine katılamıyorlardı." McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 34.

sürdürülemeyeceğini, kesildiği anda da işgalin yine gerçekleşeceğini öngörerek hiç ödeme yapılmamasını emretmiştir[1889].

Mısır'ın fethinden hemen önce, veba Suriye ve Filistin kentlerine salgın haline gelmiş, fethin başarılı bir şekilde sonuca ulaştırılması için Müslüman güçlerine yalnızca mevzilerini koruyup bekleyebilecekleri bir fırsat yaratmıştır[1890]. Bu sırada hem fethedilen hem de sınırda bulunan eyaletlerden akmakta olan gelir halife Ömer'in devlet mekanizmasına bir anda emsalsiz bir mali güç sağlamıştır. Yermûk hezimetinden ve Kudüs fethinden sonra kentler birer birer cizye vermeyi taahhüt ederek Müslümanlar ile anlaşmayı seçmişlerdir[1891]. Böylece fetihler birden kolaylaşmıştır[1892]. Fakat Bizans donanmasının, Konstantinopolis, Kıbrıs ve İskenderiye'deki üslerini etkin bir şekilde kullanmaya devam etmesi, Müslüman güçlerinin özellikle Akdeniz kıyısındaki kentlerle tekrar tekrar uğraşmak zorunda kalması ile sonuçlanacaktır. "Hz. Ömer zamanında, İstanbul'dan Ürdün sahillerine gönderilen yardımlar gelince şehir halkının anlaşmayı bozması" bazı liman kentlerinin birkaç kez el değiştirmesine veya fetihlerinin uzamasına neden olmuştur[1893]. Mısır'da Heraklius'un adına yönetimi sürdüren hanedan mensubu Niketas'ın ılımlı idaresi, Kıptî kilisesi ile Konstantinopolis kilisesi arasındaki gerilimleri bir miktar yumuşatmıştır[1894]. Fakat son tahlilde imparatordan bağımsız olarak kilisenin de söz hakkı vardır. Mısır'da kilise en büyük toprak sahiplerinden olmanın yanında "kendi

---

1889 Euphratensis eyaleti 637'de Arap işgaline uğramış ve Kınnesrin cündüne bağlanmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 564. Bizans'ın Mezopotamya eyaleti valisi İoannes Kteus ve Mısır valisi ve patriği Kyros Mukavkıs, Heraklius ordusu ile uzaklaşırken kendilerini sınır eyaletlerinin yöneticileri olarak bulmuşlardır. İoannes imparatorun emirlerine açıkça karşı gelerek Arap güçlerine Fırat Nehri'nin geçmemeleri için yılda 13 bin pound altın ödemeyi reddetmiş ancak bunu sürdüremeyince o da Kyros gibi saldırıya uğramıştır. Kyros da aynı şekilde ödeme yapmış ancak imparator durmasını emredince 639'da ödemeyi kesmiş, çok geçmeden Mısır işgali başlamıştır. Bu sırada İtalya'daki Bizans güçleri papalara ait olan altınlara da el koymaktadır. Çünkü Heraklius ordularını sahada tutabilmek için tüm gelirlere ihtiyaç duymaktadır ve kendilerini sınırda bulan valilerinin barışı satın almasına tahammülü yoktur. Heraklius Mezopotamya'da İoannes'in yerine Ptolemaius'u göreve getirmiş ancak eyalet o yıl işgale uğramıştır, şiddetli bir saldırı ile alınan Dara dışında kentler teslim olmuştur. Mısır ise bir süre direnebilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1009; Nicholson, Cilt: 1, s. 447.

1890 "Bizanslılar Suriye'yi, Sasaniler Mezopotamya'yı ve 635 ile 640 arasında Mısır'ın büyük büyük bir bölümünü Araplara kaptırdı. Halife Ömer, 637'de Şam'daki veba dinene kadar, yani oradaki Bizans garnizonu canından olana kadar birliklerini çölde tuttu. Şehir daha sonra neredeyse savaşmadan alındı". Bergdolt, ss. 36 – 37. Şam gerçek bir direniş göstermiştir ancak veba yüzünden güçten düştüğü doğrudur.

1891 Vâkıdî, ss. 294 – 297.

1892 "Belâzurî'nin zaman zaman kullandığı 'Fethun Yesîr' (kolay fetih) ifadesinden anlaşılacağı gibi" Yermûk zaferinden sonra Suriye'de direniş kırılmıştır. Fayda, s. 238.

1893 Fayda, s. 238.

1894 Butler, s. 49.

ticaret gemileri filosuna sahiptir[1895]". Bizans donanması ve Mısır'ın geniş ticaret filosu birlikte hareket ettiklerinde, Arap kuşatmalarına direnen Filistin, Suriye ve sonraları Kilikya kentlerine tonlarca malzeme taşıma kapasitesine sahiptir.

Ancak 541'den beri bir asırdır defalarca veba ile karşılaşmış Bizans halklarının aksine, yalnızca münferit Arap tüccar kafilelerinin yakalandığı bir illet olan veba, çok geçmeden Suriye'de şehirler ve askeri kamplarda buna karşı hiç bağışıklığı olmayan Arap güçlerini, birkaç sene önce Bizans garnizonlarından daha da kötü bir biçimde etkileyecektir[1896]. Amvâs vebası denilen salgın yüzünden gerçekleşen ölümler, Muâviye'nin ilk kez askeri liderlik pozisyonlarına atanması için adım adım komutanlık ve valilik için kendisine rakip olabilecek kadroları boşaltmıştır. Muâviye, İslam donanmasının kurucusu olacaktır[1897].

Kaysâriye ve Askalân "sahil şehirlerinin fethine Amr b. Âs Kaysâriye ile başladı; birkaç defa gerçekleştirdiği kuşatma sonucu şehri fethetmeyi başaramadı[1898]". Öte yandan Kaysâriye kenti tekrar kuşatıldığında şehirdeki "30 bin Samiri ve 200 bin Yahudi kenti savunmak için silahlanmıştı. Ancak Yusuf adlı bir Yahudi" kente giren bir yol göstererek hemşerilerine ihanet edene kadar kent düşmeyecektir[1899]. Kaysâriye bu dönemde Amr b. Âs tarafından en az üç kez başarısız bir şekilde muhasara edilmiştir[1900].

Bu başarısızlıkların sebebi, özellikle Mısır limanlarında konuşlanan Bizans donanmasının ve İskenderiye'de kalan tahıl filosunun; Filistin liman şehirlerini sürekli erzak ve takviyelerle desteklemesi ve henüz donanmaya sahip olmayan Müslümanların kentlerin gıda kaynağını kesememesidir. Hicaz Arapları eskiden beri denizcilikten hiç anlamamaktadırlar, Kızıldeniz'deki deniz ticareti hep başka gruplar tarafından yürütülmüştür ve Akdeniz'de ticaret gemilere sahip olmalarına daha yıllar vardır. Hicaz kökenli ilk Müslüman ileri gelenleri arasında herhangi bir denizcilik

---

1895 Bu gemiler yalnızca tahıl ticareti işinde değildir, Libya'daki Pentapolis (Arapça Antablus) ile kalay ticareti yapmaktadır. "Herbiri 10000 buşel" yani tonlarca tahıl taşıyan kiliseye ait 13 geminin Adriyatik'te kötü hava şartları nedeniyle battığı da kaydedilmiştir. Butler, s. 49.

1896 "Ancak fatihlerin kendileri, takip eden bir veba dalgasıyla büyük kayba uğradılar. Arap ordusu 639'da bir veba salgını sebebiyle Kudüs kuşatmasından vazgeçmek zorunda kaldı". Bergdolt, s. 37

1897 Fahmy, Sea-Power, s. 78.

1898 Fayda, s. 239.

1899 "Modern tarihçi burada kenti yedi yıl Araplara karşı savunan Yahudiler ile onlara kapıları açan Yusuf örneğinden hareket ederek kendine has bir Yahudi imgesi yaratabilir". Sivrioğlu, s. 110.

1900 "Kudüs'ün fethinden sonra Câbiye'de Hz. Ömer Amr'ı tekrar şehrin fethine gönderdi" ama Amr bu sefer de sonuç alamadı. Fayda, s. 240.

bilgisi yoktur. Fakat Hicaz dışındaki bölgelerdeki Araplar arasında Hindistan ve Afrika ile deniz ticaretine aktif olarak katılanlar bulunmaktadır[1901].

Amr; Kaysâriye'yi bir kez daha kuşatırken "Mısır'ın fethiyle görevlendirilince yerine Yezîd b. Ebû Süfyân'a bıraktı. Onun Amvâs vebası sonucu ölümü üzerine kardeşi Muâviye b. Ebû Süfyân kumandayı aldı ve şehrin fethini H. 19 yılında gerçekleştirdi[1902]". Amr tarafından Mısır'a Arap ordularının sevk edilmesi, İskenderiye donanmasının bundan sonra Nil Nehri'nde faaliyet göstermesine ve Filistin liman kentlerinin yıllardır süren direnişinin bu fırsattan istifade eden Muâviye tarafından hızla kırılmasını mümkün kılmıştır[1903]. Bundan sonra Ürdün askeri eyaleti, Mısır fethini destekleyebilecek şekilde hızla düzenlenecektir[1904].

Mısır'da başlayan operasyon; Filistin'deki operasyonunun devamı niteliğindedir. Mısır'a binlerce mülteci gelmiştir. Mısır mukavkısının kızı ve hanedana ait komutanlar Filistin'den Mısır'a kaçmışlardır[1905]. Ayrıca Mısır donanması, Filistin'deki liman kentlerini sürekli takviye etmektedir. Bu şekilde bu liman kentlerinin alınamayacağı bölgedeki komutanlar için aşikâr hale gelmiştir[1906]. Bu

---

1901 Fahmy'nin klasik çalışmasında ve Shahid'in Arap halklarının yaşamına dair her konuyuasır asır ele aldığı Byzantium and Arabs adlı dört ciltlik eserinde bu konular çok kapsamlı incelenmiştir. Fahmy, Sea-Power, ss. 41 – 67. "İslam öncesi dönemde Hicaz Araplarının deniz trafiğine pek alışkın olmadıklarını, ticaretlerini kervanlarla kara yolları üzerinden yaptıkları bu yüzden kendilerine ait gemilerin bulunmadığı bilinmektedir. Ancak bu durum kara ve deniz hareketliliğine sahip olan Umman, Bahreyn ve Yemen gibi yerlerde yaşayan Araplar için söz konusu değildir". Bayırkan, s. 167.

1902 Fayda, s. 240.

1903 Ömer "kalan yerlerin fethine devam etmesini emretti, Muâviye de Askalân'ı da İslâm'a açarak Filistin bölgesinin fethini tamamladı (H. 19-20/ 640-641)". Fayda, s. 240.

1904 "Ürdün; Filistin, Dımaşk ve Humus ile birlikte, Suriye'deki dört askeri bölgeden (cünd) biri" olmuştur. Fayda, s. 238.

1905 "Müslümanların Kudüs'ü muhâsarası esnâsında Bizanslı komutan Areteon ile Kaysâriye'nin yedi yıla yakın süren muhâsaraları esnâsında şehrin vâlisi ve İmparator Herakleios'un oğlu Kostantin ve karısı Mısır Mukavkısı'nın kızı Ermanuse Filistin'i terkedip Mısır'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Amr b. As, bu iki Bizanslı komutanın Mısır'daki Bizans askerleriyle birleşip tekrar Kudüs'e saldırabileceklerinden ve müslümanların Sûriye fetihlerinin tehlikeye düşebileceğinden endişelenmeye başlamıştı". Fayda, s. 250.

1906 "Ayrıca Doğu Akdeniz'deki Bizans donanmasının İskenderiye'den takviye alarak, başta Kaysâriye olmak üzere Filistin sâhillerine saldırabilecekleri şeklindeki bir tehlikenin de farkındaydı. Bunun için Kaysâriye'deki muhâsarayı bırakıp Câbiye'ye gelen Hz. Ömer ile baş başa kaldıkları bir sırada bu konuyu Halife'ye arz etti. Mısır'ın stratejik açıdan çok önemli olduğunu ve oraya kaçan Bizans kuvvetlerinin tekrar kendilerine saldırabileceğini söyleyerek buranın fethine karar alınmasını istedi. Ayrıca kendisi Câhiliye çağında gittiği Mısır'ın yollarını, bölgenin zenginliğini, halkının Bizans idâresinden bîzar olduğunu ve savaşmaktan âciz olduklarını iyi bildiğini söyleyerek bu iş için hazır olduğunu ifâde etti. Hz. Ömer, Amr'ın bütün ısrarına rağmen, Mısır'ın fethine hemen izin vermedi ve kendisini Kaysâriye'nin muhâsarasına devam etmesi için geri gönderdi". Fayda, s. 250.

yüzden halifenin bölgeye gelmesini istemektedirler. Ömer'in Kudüs'ü teslim almak için gelmesi ile buna fırsat bulacaklardır.

Müslüman orduları Mısır'a girerken, Heraklius'un valileri ve bölgedeki komutanı Theodorus; "haksızlık karşısında öfkelenme" duyguları nedeniyle imparatora ve birbirlerine içerlemiş haldedirler[1907]. Mısır fethi toplamda iki yıl sürecektir[1908]. Nikiulu İoannes, operasyonun Nil Deltası fethine kadar olan kısmının "12 ay" sürdüğünü yazmaktadır[1909]. Amr; halife Ömer'i Antakya yönünde kuzeye çekilmeye devam eden Bizans kuvvetlerine karşı Anadolu'ya bir teşebbüse girişmeden önce, cenahta Mısır'ın, cephe gerisine sarkabilecek şekilde Bizans kontrolünde bırakılmaması gerektiğine ikna etmek için uğraşmıştır. Mısır açık ara fark ile en zengin Bizans eyaletidir. Fakat uzun süre Sasani işgalinde kaldığı için imparatorluk ile bağları zayıflamıştır. Eyaletteki askeri güçler, Antakya'da toplanıp çekilmekte olan doğu ordularına göre zayıftır. Ayrıca Mısır'ı vali olarak yönetmenin dışında yerli Ortodoks Kilisesi'nin[1910] de başı olan Kyros Mukavkıs, 636 yılında Araplar ile yıllık bir haraç karşılığında saldırmamaları için anlaşma yapmıştır. "Üç yıl sonra imparator Heraklius bu mutabakatı devam ettirmeyi reddedince Araplar saldırmaya hakları olduğunu düşünmüşlerdir[1911]". Bu Amr'ı bölgenin kendini savunamayacak halde olduğuna ikna etmiştir. Koptça konuşan Kıptî halk ve başkentin dinî politikasına direnen yerli ruhban sınıfı; Konstantinopolis'ten gönderilen temsilciler ile uzlaşmakta zorlanmaktadırlar. Amr, bölgeyi Müslüman olmadan önce görmüştür ve halife Ömer'e operasyonun kısa sürede biteceğinin garantisini vermiştir. Buna rağmen halife izin Mısır seferine vermemiştir. Sonuçta Amr, emrivaki ile Mısır seferine başlayacak, başladıktan sonra

1907 John of Nikiu, s. 180, (Bölüm 112:1).
1908 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, ss. 496 – 501.
1909 John of Nikiu, s. 183, (Bölüm 115:1).
1910 Yani Kadıköy İtikadı'nı zorla yerli Kıptî Miafizit nüfusa dayatan Konstantinopolis'in dini ve idari temsilcisidir. Nicholson, Cilt: 1, s. 447.
1911 Nicholson, Cilt: 1, s. 107.

görevlendirmesini alacaktır[1912]. Fakat halife Ömer bu itaatsizliği unutmayacaktır[1913]. Halife Osman ise 647 yılında onu tekrar azledecektir[1914]. Amr, Muâviye ile Ali arasındaki iç savaş sırasında Mısır'da Ali'nin valisini yenerek tekrar Mısır'a hâkim olacaktır.

Amr, Arîş'ten Mısır'a girmiştir. Arîş, Mısır Filistin sınırında Akdeniz kıyısındadır[1915]. Müstahkem bir sınır kalesi olmasına rağmen Arîş; garnizonu çok yetersiz olduğu için savaşmadan teslim olmuştur[1916]. Nikiulu İoannes'in "bir ada olan Lôkjôn" olarak tarif ettiği bu kıyı bölgesi, bölgedeki milisleri komuta eden Barka dükü[1917] İoannes'in ölümünden sonra saldırıya açık kalmıştır ve Bizans komutanı Theodorus bu sorunu gidermek için çaba göstermiştir[1918]. Ancak İskenderiye'deki Bizans donanmasının harekete geçmeye fırsatı olmadığı anlaşılmaktadır[1919]. Bu yüzden Bizans'ın Mısır filosu bundan sonra Akdeniz'de değil Nil Nehri'nde işgale karşı koymaya çalışacaktır.

1912 "Amr b. As, Kaysâriye'nin muhâsarası esnâsında Hz. Ömer'den aldığı emir üzerine veya bizzat kendi karar vererek, oğlunu yerine bırakıp 4000 kişilik bir ordu ile Mısır'a hareket etti. Hz. Ömer yazdığı mektupta, Amr'ın Süriye'deki ordudan fazla uzaklaşmamasını ve Mısır'ın fethiyle ilgili ikinci mektubunu beklemesini emretti. Meşhur olan bir habere göre, Hz. Ömer'in ikinci emrini. bildiren mektubu gelince Amr b. Âs, halîfenin yazdıklarını bildiği anlaşılan bir tavır sergileyip Mısır toprağı Ariş'e ulaşmadan elçiden gelen mektubu alıp okumamıştı. Ariş'in Mısır toprağı olduğunu ordusuna ilan ettikten sonra, halifenin kendisiyle anlaştığını, şâyet Mısır'a girdikten sonra bu mektup kendisine ulaştığı takdirde yoluna devam etmesini istediğini söyleyerek bölgenin fetihlerine başlamıştır". Fayda, ss. 250 - 251.

1913 Fetih tamamlandıktan sonra 645-646 yılında Mısır'a Bizans donanması çıkarma yapınca Amr eyaleti bir kez daha kurtaracaktır. Fakat halife Ömer, eyaletin yönetimini Amr yerine Abdullah b. Ebû Serh'e verecektir. Mısır'da Müslüman donanmasını Abdullah b. Ebû Serh kuracaktır.

1914 "Hz. Osman, Hicretin 27. Yılında (m. 647) onu azlederek yerine Abdullah b. S'ad'ı Mısır valiliğne getirince bölgede daha sonraki fetih faaliyetleri Abdullah tarafından gerçekleştirildi. Esasında Abdullah b. S'ad daha vali olmadan önce selefi Amr b. Âs'ın emriyle Mısır dışına seferler düzenlemişti. Valilik görevini aldıktan sonra ise Kuzey Afrika topraklarını fethetmek amacıyla harekete geçti". Adem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi 2, Hulefâ-i Râşidîn Dönemi**, 8. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, (İslam Tarihi 2), s. 218.

1915 Eski adı Rhinocoloura'dır. Bu sırada Arap güçleri neredeyse tamamı süvari olan 4000 adamdan oluşmaktadır. Burdan güneybatıya Fermâ'ya (541 yılında Jüstinyanus vebasının ilk görüldüğü kent olan Pelusium veya Farama) ve Bülbeys'e (al-Kantara)'ya ilerlemişlerdir. Ayn Şems'te (Heliopolis) Arap güçleri önemli bir zafer kazanarak babilon kalesini kuatmaya başlamışlardır. Babilon Nil Delta bölgesine ilerleyişi koruyan bir darboğazı korumaktadır. Nicholson, Cilt: 1, s. 107. Fustât Babilon yakınında Amr'ın kuşatma kampından gelişecektir. Çadırlar şehri anlamına gelen ismini Amr'ın çadırından almaktadır. Nicholson, Cilt: 1, s. 632. Günümüzde Kahire bu bölgededir.

1916 Stratos, Cilt: 2, s. 96.

1917 "Bir askeri birlik veya bölgeyi yöneten subay". Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 468. Esas olarak I. Jüstinyanus devrindeki ile aynı anlamdadır ve Latince ducere yani sevk ve idare etmek kökünden Yunanca'ya doux olarak girmiştir.

1918 John of Nikiu, s. 178, (Bölüm 111:1-2).

1919 Stratos, Cilt: 2, ss. 94 – 96.

Fakat Amr b. Âs, Sina Çölü'nü geçtikten sonra Ariş'e ulaşmış[1920], Fermâ'yı[1921] bir ay kuşattıktan sonra almış "(Muharrem H. 19/ Ocak 640), sonra Kaysâriye ve Kudüs'ten kaçanların sığındığı ve Fustat' a 10 fersahlık uzaklıkta bulunan Bülbeys'i kuşattı; bir ay" sonra ele geçirmiştir[1922]. Amr'ın ordusu daha Mısır'a girmeden önce bile Mısır'da bazı küçük yerleşimler sınır çatışmaları ve taraf değiştirme yoluyla birkaç kez halife Ömer'in yönetimine girmiştir fakat kimseye sadakati olmayan bu eski Bizans komutanları güvenilir kişiler değillerdir[1923].

Bülbeys "Rebîulevvel H. 19/ Mart 640" tarihinde fethedilmiştir. Amr'ın Bülbeys'te ele geçirdiği kişiler arasında bulunan "Konstantin'in karısı ve Mısır Mukavkısı'nın kızı Ermanause"'yi bir müfreze refakatinde babasına göndermesi "Müslümanlarla bölgenin yerli halkı Kıptîlerin yakınlaşmasına" ve Osman'ın halifeliğinin başlarında ilk İslâm donanmalarının kuruluşu sırasında sürecek iş birliğinin başlangıcına vesile olmuştur[1924]. Vâkıdî gibi ilk İslam kaynaklarının Kyros Mukavkıs hakkında söyleyecek oldukça iyi şeyleri vardır[1925]. Bülbeys'in alınması Filistin'deki operasyonla da ilişkilidir, bir savaş nedenidir ve Suriye'den kaçan Bizans müfrezeleri burada etkisiz hale getirilmiştir[1926]. Bizans'ın Nil'deki gemilerine ilişkin ilk kayıtlar Bülbeys fethi ile ilişkilidir[1927]. Aynısı Babilon için de geçerli olacaktır[1928].

Bundan sonra Nikiulu İoannes'in kayıtlarında Amr b. Âs ilk kez ismen karşımıza çıkmaktadır[1929]. Amr b. Âs; Bülbeys'i aldıktan sonra Bizans güçlerinin tahminlerinin aksine doğrudan Babilon'a değil, "Bizans'ın üç askeri merkezinden Babilon'un güneyinde, Nakyûs (Nikiou) ve İskenderiye'nin arasında" bulunan, Ümmü

1920 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 96.

1921 Butler, s. 211. Ferama eski Pelusium'dur.

1922 Fayda, s. 252.

1923 "Muhtemelen bazı sınır çatışmaları olmuş, bunlar sırasında münferit kasaba ve hisarlar alınmış, bazı Bizans ordu komutanları Araplara katılmış fakat sonra onlara karşı isyan etmişlerdir". Nicholson, Cilt: 1, s. 107. Önemli olan nokta, Amr'ın ordusunun Sina Çölü'nü geçtikten sonra Nil'e kadar ulaşmasına gerek olmamasıdır. Kendilerine su sağlayacak bir yerleşim bulabileceklerini bilmektedirler.

1924 Fayda, s. 252.

1925 "Kıptîlerin diyarında Deyrüzüccac vardı. Melikleri ise o zaman Mukavkas b. Rail idi İyi bir idareci, halk ve devletlerce hatırı sayılır biriydi. Hem de hekim, tabip olan Aaşdumu'nun talebesiydi". Vâkıdî, s. 399. Öte yandan Kıptîler bölgeye atandığından beri Kyros'u sevmemişlerdir. Butler, ss. 168 – 172. Kendilerine dini baskı yapan Kyros'u lanetlemişlerdir. Butler, ss. 188 – 191.

1926 "Filistin ve Suriye'den kaçan Roma birliklerinin takibi de bir gerekçe sağlamıştır". Nicholson, Cilt: 1, s. 107.

1927 Stratos, Cilt: 2, ss. 97 , 124; Butler, s. 216.

1928 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 96.

1929 John of Nikiu, s. 180, (Bölüm 112:2).

Düneyn'e saldırmıştır. Bizans komutanları Theodosius ve Anastasius, Nikiulu İoannes'in "Ôn şehri" veya Tendunias[1930] dediği Ümmü Düneyn'e bir miktar piyade ile gelmişlerdir[1931]. Any Şems yani Heliopolis'te önemli bir meydan savaşı meydana gelmiştir. Nil Nehri Haziran'da taşkın halinde olduğuna göre bu savaşa önceki aylarda gerçekleşmiş olmalıdır[1932]. Aynısı birinci ve ikinci Nikiu muharebeleri için de geçerlidir.

"Mukavkıs ile şehrin komutanı Theodor oradan ayrılıp savaş hazırlıkları için Babilon'a" gittiği için Ümmü Düneyn görece "savunmasız" olsa da Amr "Medine'den destek" istemek zorunda kalmıştır[1933]. Nikiulu İoannes de bunu doğrulamaktadır[1934]. Amr b. Âs; seferin hızla biteceğine ilişkin halifeye baştan vermiş olduğu teminatlar yüzünden, Babilon önünde ve İskenderiye önünde duraklamalar yaşadığı zaman Ömer ona kızacaktır. Halife, bu cephenin hemen kapanması ve geri çekilen Bizans ordularının Anadolu içlerine takip edilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla Amr'dan hemen ilerleme kaydetmesini beklemektedir. Sonuçta Amr'ın kuvvetleri, Ümmü Düneyn'i kendi başlarına alabilmişlerdir. Kenti üç koldan sıkıştıran Amr, şehrin garnizonunu huruç hareketi yapmaya kışkırtarak surların dışında yakalamayı başarmıştır[1935].

Garnizonun bir kısmı, gemi ile Nakyûs'a kaçmıştır[1936]. Fayyum kökenli komutan Dometianus da gemi ile kaçacağını şehirde kalan halka bildirmiştir[1937].

1930 Stratos, Cilt: 2, ss. 99, 101. Nikiulu İoannes'in Tendunias dediği yer, Ümmü Düneyn'dir. Butler, Ôn şehri ile Ayn Şems'in aynı yer olduğunu tespit etmiştir. John of Nikiu, s. 180, Dipnot 5.

1931 John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:5).

1932 Butler, ss. 221 – 230.

1933 Fayda, s. 252.

1934 John of Nikiu, ss. 180 - 181, (Bölüm 112:5). Ayrıca bu sırada Ömer'in hâlâ Filistin'de olduğunu teyit eder.

1935 John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:8-9).

1936 John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:9-11).

1937 John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:11).

Şehirde kalanlar, Nisan 640'ta cizye anlaşması yaparak teslim olmuştur[1938]. Çok geçmeden Fayyum da Müslümanlar tarafından ele geçirilecektir[1939].

Halifenin Zübeyr b. Avvân komutasında gönderdiği güçler Babilon kalesinin kuşatması sırasında Amr'ın güçlerine katılmıştır[1940]. Yedi ay geçtiği halde sonuç alınamayınca "sinirlenen Zübeyr … ip merdiven vasıtası ile kalenin istihkam siperlerine kadar çıkmaya muvaffak" olmuştur[1941]. Nikiulu İoannes, "barbar asıllı" dediği 4000 kişilik takviye gücünün komutanı olduğunu belirttiği kişiye, Valvârja demektedir[1942]. Zübeyr; Tebük, Elya, Süveyş, Heliopolis (Ayn Şems) rotasını izleyerek gelmiş, böylece Amr'ın Akdeniz sahilini hâkimiyet altına alarak geçtiği kuzey rotası yerine, Medine ve Süveyş arasında sonraki takviyeler tarafından kullanılacak yolu ve Kızıldeniz limanları Elya ile Süveyş'i kesin olarak Müslümanlar adına teslim almıştır. Eski Roma zamanında Trajanus kanalı denilen, daha sonra Halife kanalı denecek olan Nil – Kızıldeniz Kanalı'nın kilit liman Clysma da bu dönemde halifeliğe bağlanmıştır. I. Anastasius limana gümrük işleri için bir komerkius[1943] atamış, limanın canlılığı I. Jüstinus ve Jüstinyanus zamanında daha da artmış, askerî açıdan da önem kazanmıştır. Yaklaşık 530 yılına tarihlenen Arethas'ın Martiriumu adlı aziz hayatı ise, Bizans'ın daha önce incelediğimiz Yemen işgali için Aksum güçlerine Clysma'dan yirmi gemi destek gönderdiklerini yazmaktadır[1944].

Eudokianus; 631 - 639 yılları arasında Mısır'ın komutanıdır. Mısır'da Sasani garnizonlarının ayrıldığı zamandan beri bölgededir. 641 yılının başında kuşatılmış olan Babilon'da bulunmaktadır ve kale 641 yılı Paskalya zamanında fethedildiğinde

---

1938 Amr b. Âs, ordusunu üçe ayırdı 500 kişilik bir süvari birliğini Hârice b. Huzâfe komutasında şehrin kalesinin arka rafına gönderdi. Geri kalanı da ikiye ayırıp birini şehrin kuzeyine yerleştirdi basında kendisinin bulunduğu üçüncü birliği de Ümmü Düneyn ile Aynişems arasına konumlandırdı. Onun bu planı tutmuş, şehrin kalesinin muhâsarasından ve çevresinde yapılan savaşlardan sonra şehir ele geçirilmiş, yerli halk ile sulh antlaşması yapılarak kendilerinden cizye alınması kararlaştırılmış ve asıl hedef olan Babilon üzerine yürümeye karar verilmiştir (Rebiulâhir H.19/ Nisan M.640) 409". Fayda, s. 253; Nadir Özkuyumcu, **Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, ss. 17-33.

1939 Stratos, Cilt: 2, ss. 99, 105; John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:12).

1940 "Hz. Ömer, Zübeyr b. Avvâm komutasında 4000 kişilik bir orduyu gönderdi ve bu yardımcı birlik ancak Babilon'un muhâsarası sırasında Mısır'a ulaşabildi". Fayda, ss. 252 - 253.

1941 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 97.

1942 "Ve [halife Ömer] ona 4000 Müslüman savaşı gönderdi. Ve onların komutanının adı Walwârja idi. Barbar asıllıydı". John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 112:6).

1943 Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 467. Kommerkiarios

1944 Nicholson, Cilt: 1, s. 362.

miafizitlere karşı gösterdiği sertlik yüzünden eleştirilecektir[1945]. Nikiulu İoannes, Babilon'a "Misr" şehri demektedir ve bu açıdan sonraki Fustât şehri için kullanılan Arapça tabiri kullanması dikkat çekicidir[1946]. Zübeyr, Amr'ın liderliğini sorgulamamış ve işini kolaylaştırmaya çalışmış gibi gözükmektedir. Babilon fethi, Zübeyr'in kalenin Nil'e bakan surlarının diğer cepheleri kadar iyi savunulmadığını farketmesi sayesinde fethedilebilmiştir. Zübeyr'e bağlı bir grup seçilmiş asker gece Nil'i geçerek sura çıkmış, tekbir getirerek kente inerek garnizonu paniğe sürüklemiş ve kapıları açarak Müslüman ordusunun kente girmesini sağlamışlardır[1947]. Müslümanların bu yerleşimi alması ile Mısır'ın fethi kesinleşmiştir[1948]. Babilon 9 Eylül 641'de Müslüman ordusu tarafından kontrol altına alınmıştır.

Tam bu sıralarda Konstantinopolis'te karışıklıklar çıkmıştır, çok geçmeden taht kavgaları sonucunda sakat bırakılarak cezalandırılan Martina ve Heraklonas, Rodos'a sürülecektir[1949]. Dolayısıyla Konstantinopolis destek verecek durumda değildir. Nikiulu İoannes Heraklius'un ölümünü daha sonra sanmaktadır[1950]. Dolayısıyla takip eden taht kavgasının tarihini de[1951] daha ileriye koymaktadır[1952].

Babilon Bizans'ın Sasani işgali sırasında da savunmasının merkezi olmuştur. Her cepheden Nil'in çevrelediği doğal bir kaledir[1953]. Babilon kuşatılmadan bir süre önce Müslüman öncüler bölgeyi yoklamışlardır[1954]. Fakat Bizans filosunun varlığı nedeniyle Nil'in etrafında doğal bir hendek vazifesi görmediği diğer yerleşimlerle uğraşıp tamamladıktan sonra kenti gerçekten kuşatmışlardır[1955]. Bu aşamada muhtemelen Mısır'daki en üst rütbeli subay olmasa da savaşın sonuna dek cepheden operasyonları yönetecek komutan Theodorus ilk kez kaynaklarda ismen anılmaya

---

1945 Martindale, PLRE 3A, ss. 457 - 458.
1946 John of Nikiu, s. 180, Dipnot 4.
1947 "Babilon üzerine hareket eden Amr b. As, ordugâhını şehre üç fersah uzaklıktaki Ayn Şems'te kurdu, Medine'den gelen takviye birlik ile burada birleşildi. Şehrin çevresinde bulunan kale ve açılan hendekler fethi zorlaştırıyordu. Zübeyr b. Avvâm'ın yaptığı bir teklif yürürlüğe konuldu. Zübeyr ve az sayıda askeri, bir firsatını bulup kaleye çıkarak tekbir getirdiler; onları diğer askerlerin tekbiri takip etti. Bunun üzerine, kalenin fethedildiğini sanarak paniğe kapılan halk kaçışmaya başlayınca kale kapısını açan Zübeyr ve yanındakiler şehre girmişler ve Babilon'un bir kısmını ele geçirmeyi başarıp kalenin kapısını açmışlardır". Fayda, s. 254.
1948 Sırma, Cilt: 3, ss.132 - 136; Aktan, s. 241.
1949 O'Shea, s. 52.
1950 John of Nikiu, s. 184, (Bölüm 116:2).
1951 III. Konstantinus'un tahta çıkışını anlatmaktadır. John of Nikiu, s. 184, (Bölüm 116:7).
1952 John of Nikiu, s. 184, (Bölüm 116:4).
1953 Butler, ss. 238 – 243.
1954 Butler, ss. 249 – 255; Stratos, Cilt: 2, ss. 90 , 93.
1955 Stratos, Cilt: 2, ss. 98 – 99, 102 – 105.

başlamaktadır[1956]. Amr; Babilon kalesinin hemen kuzeybatısında Nil Nehri üzerinde bulunan Ravza Adası'na kaçan Mukavkıs Kyros'un kendisine gönderdiği elçileri bir süre alıkoymuştur. Bu süre zarfında elçiler Müslümanları izlemişler, Mukavkıs ise öldürüldüklerinden korkmuştur. Fakat hem daha önce kızı ve damadının Bülbeys'te ele geçirildiklerinde muhafızlarla kendisine emin bir şekilde teslim edilmesi hem de elçilerin söyledikleri nedeniyle Babilon kalesini ve Orta Mısır'ı sulh yoluyla teslim etmeyi kabul etmiştir[1957]. Memfis bölgesine tekabül eden bu bölgenin alınması ile Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır'daki ordular izole edilmiştir, Müslüman güçleri tarafından ayrı ayrı imha edilebileceklerdir[1958]. Babilon kuşatması sırasında Medine'den takviyeleri beklerken Amr; "Fayyum vahasını işgal etmiştir" ki böylece Mısır'da Bizans komutanları iş birliği yapmak yerine rekabet etmektedirler, "iyi organize olmuş ve motive olmuş gözükmemektedirler[1959]".

Müslüman elçiler gemiye bindirilerek Ravza Adası'nda görüşmeler yapmışlardır. Bu anlaşma şartlarına bazı Müslüman askerleri kent hiç direnmeden teslim olmadığı için karşı çıkmıştır. Ancak Amr kentin barış yoluyla teslim olduğunu kabul etmiştir[1960]. Bu anlaşmadan kaynaklanan kafa karışıklığı, Mısır'ın sulh yoluyla ve savaş yoluyla alındığını söyleyen rivayetleri karşılaştıran Halîfe b. Hayyât'ın ve Belâzurî'nin eserlerinde görülebilmektedir[1961]. Babilon'un aksine donanmaya sahip

---

1956 Stratos, Cilt: 2, ss. 105, 109.

1957 "Bu sırada Ravza adasına kaçan Mukavkıs, berâberindeki din adamlar ve ileri gelenlerle yaptığı toplantıda, Amr b. Âs'a bir heyet gönderilerek sulh şartlarının konuşulmasını kararlaştırdı. Heyet önce müslümanların memleketlerinden çıkmalarını istedi. Amr, onların bu isteklerine hemen cevap vermediği gibi heyet mensuplarını iki gün boyunca yanında tutarak geri dönmelerini engelledi. Bu arada müslümanların günlük hayatlarını müşâhede etmelerine imkân sağladı. … Elçilerin gecikerek dönmelerinden onların öldürüldükleri endişesine kapılan Mukavkıs, elçilerin müslümanlar hakkında anlattıklarını ve Amr'ın şartlarını dinledikten sonra" kenti teslim etmeyi kabul etmiştir. Fayda, s. 254.

1958 Belâzurî, ss. 249-250.

1959 Nicholson, Cilt: 1, s. 107.

1960 "Onların sulh teklifini kabul eden Amr b. As, Ubâde b. Sâmit başkanlığında bir heyeti gemilere bindirerek Ravza adasına Mukavkıs'ın yanına gönderdi. Yapılan görüşmeler sonucunda Mukavkıs, müslümanların Suriye'de yaptıkları gibi bir sulh teklifini heyete bildirdi. Heyetin adadan dönmesinden sonra yapılan istişârede, bâzı askerlerin savaşa devam edilmesini isterken, Amr sulh teklifinin kabul edilmesi yönünde karar alınmasını sağladı. … Mısır'ın sulh yoluyla fethedilen ülke statüsüne dâhil edilmesi kabul edilmiştir (Muharrem H.20 / Ocak M.641)". Fayda, s. 255; Özkuyumcu, ss. 33 – 46.

1961 "Mısır'ı Amr b. Âs ile birlikte, savaşarak fethettik. Abdullah b. Sâlih'ten, onun Müsâ b. Ali'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Mağrip bölgesinin tamamı savaşarak ferhedildi. Sa'id b. Ebi Meryem'den, onun İbn Lehi'a'dan, onun Amr b. Yezíd'den, onun Abdullah b. Dinâr'dan, onun İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir Mısır herhangi bir anlaşma olmaksızın fethedildi. İbn Lehi'a şöyle dedi: Bana Salt b. Ebî 'Asım -Hayyân b. Şureyh'in kâtibi-, Ömer b. Abdülazîz'in Hayyân b. Şureyh'e Mısır'ın savaşarak ve herhangi bir anlaşma ve söz

olmayan Müslümanların Ravza'yı alması diplomatik yollar devreye girmese muhtemelen çok vakit alacaktır[1962]. Bu kazanım sayesinde Kıptî unsurun desteğinden de faydalanmaya başlayacaklardır ki bu Nil'in kolları tarafından pek çok adacığa bölünen kuzeydeki Nil Delta bölgesinde, Bizans donanmasının onları kolayca izole edip pusuya düşürerek imha etme şansını kaybetmesi demektir[1963].

3.3.4. İskenderiye'nin İlk Fethi

Babilon'un ve diplomatik yollarla Ravza Adası'nın fethinden sonra bölgedeki diğer direniş odaklarının çoğunun aman dilemesi ile, Mısır'ın başkenti İskenderiye'ye ilerlerken geride Bizans garnizonları bırakılmamıştır. Bu sıralarda haberler hastalığı ilerleyen Heraklius'a ulaşmıştır ve imparator çeşitli kademlerde görevlilere direnişe devam etmelerini emretmiştir[1964]. Fakat Ocak 641'de ölümü ile ilk ve ikinci eşinden doğmuş oğulları taht kavgasına tutuşacak ve Mısır acil yardım alamadığı için kaybedilecektir[1965]. Bu sırada Amr b. Âs; halife Ömer'den İskenderiye üzerine yürümek için izin almıştır[1966]. Amr; Babilon'da oldukça küçük bir garnizon bırakarak

olmaksızın fethedildiğini anlattı. İbn Lehi'a şöyle dedi: Bana Ebû Sercûn, Abdülmelik b. Cünâde'den, o babasından-Mısır'ı fethedenlerdendir- rivayetle Mısır'a anlaşma ve söz olmaksızın girdiklerini anlattı. Abdullah b. Sâlih'ten duyan biri İbn Lehi'a'dan, onun Hâris b. Yezid el-Hadramî'den, onun Uley b. Rabâh'tan rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Ebû Bekir, Hâtıb b. Ebí Belte'a'yı doğu köylerini Mısır'daki Mukavkıs'a vermesi için gönderdi. Bu anlaşma, Amr b. As oraya girip onlarla savaşana kadar devam etti. Bu olayın sonunda söz konusu sulh bozulmuş oldu. Halîfe b. Hayyât, s. 122.

1962 Butler, ss. 263 - 264.

1963 Stratos, Cilt: 2, ss. 106, 108 – 109, 111, 130. Ravza ve Babilon'un gösterdiği direnç, Fustât'a dönüşerek, İskenderiye yerine Müslüman Mısır'a başkent olarak seçilmesinde önemli bir faktör olacaktır.

1964 "Amr ile Mukavkıs arasında varılan anlaşma tüm Mısır'a şamildi. Bunu öğrenmek Heraklius'un hoşuna gitmedi. 'Eğer Kıptîler Araplara karşı koyamadılarsa Mısır'da bulunan Bizans savaşçılarının sayısı işgal kuvvetleri ile çarpışmakta tereddüt edecek kadar raz değil" dedi. Çok geçmeden Müslümanlara İskenderiye'de karşı koymak üzere kuvvetli bir ordu gönderdi". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 97. Fakat İskenderiye garnizonuna söz verdiği donanma siyasi karışıklık nedeniyle yerine varamayacaktır. Bu amfibi gücü tertip edip göndermek 654'te II. Konstans'a kalacaktır.

1965 Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 22.

1966 "Abdullah b. Sâlih'ten duyan biri Leys'ten, onun Yezîd b. Ebi Hubeyb'den rivayet ettiğine göre: Mukavkıs, Amr b. As ile her bir Kıpti için iki dinar olmak üzere anlaşmıştı. Bu durum Herakleios'a [Heraklius] ulaşınca, o askerlerini İskenderiye'ye gönderip burayı (kapılarını) tuttu ve Amr'a kendisine karşı savaşacaklarını bildirmelerini istedi. Amr, onlara karşı savaştı ve Ömer'e şu mektubu yazdı: "Muhakkak ki Allah, bize İskenderiye'yi müjdeledi. Bu, savaşla ve güç kullanarak olup herhangi bir anlaşma ve sözleşme ile olmadı." Dedi ki: Yezîd b. Ebî Habîb'in dediğine göre İskenderiye dışındaki Mısır toprakları sulh ile alındı. Leys de böyle söyledi". Halîfe b. Hayyât, s. 122.

Nil'in en batı kolu boyunca kuzeybatıya ilerlemiştir. Orta Mısır alındıktan sonra Müslüman ordusuna, Kyros Mukavkıs'ın Babilon anlaşması gereği temin ettiği yerli Kıptî kılavuz ve ustalar da katılmıştır. Yol boyunca Müslüman ordusunun ihtiyaçları karşılanmıştır[1967].

Stratos, İskenderiye'deki garnizonun mevcudunun 50000 kişi, geride bırakılan garnizonlarla 20000 kişiden kuşatma için Amr'ın elinde kalanların ise 12000 ila en fazla 15000 olduğuna hükmetmektedir[1968]. Amr'ın elinde kuşatılanlardan daha fazla adam olmasa da hem İskenderiye hem Konstantinopolis içindeki münakaşalardan istifade edecektir. Heraklius; Rodos'ta başkente komşu sahra ordularından topladığı birlikler ile büyük bir donanma toplamıştır. Fakat imparator vefa edince oğulları arasında mücadele başlamıştır. Bu amfibi kuvvet için harcanması gereken para hiziplerin siyasi desteği için israf edilmiştir[1969].

Nakyûs'ta gerçekleşen ilk savaş (641 Nikiu Savaşı) ve burada yenilen askerlerin kaçmış olduğu Kirveyn'in Bizans nehir donanması sayesinde takviyeler aldığı on gün süren kısa ama kanlı muhasaranın ardından[1970], Müslümanlar ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir[1971]. Kirveyn'in bitişiğindeki "bu kanal hiçbir yerde büyük gemilerin seyretmesine uygun değildir", yalnızca tahıl nakliyatı için kullanılan bir su yoludur[1972]. Nil Deltası'nda yabancı bir ordunun kılavuzlar olmadan yolunu bulması veya nehri doğru yerde geçmesi oldukça zordur. Özellikle Haçlı Seferi

---

1967 "Amr b. Âs Bizans'ın Mısır'daki asıl önemli askerî merkezi İskenderiye'nin fethi için Hz. Ömer'den izin aldıktan sonra Babilon'a Hârice b. Huzâfe komutasındaki birliği bırakıp kuzeye doğru harekete geçti. Mukavkıs ile yaptığı Babilon antlaşması gereği, yolda yiyecek ve içeceği karşılamak, güzergâh tâyin ve tesbiti yanında Nil üzerinde Rumlar'ın yıktığı köprüleri tamir etmek üzere Kıptî bâzı kimseleri de yanına aldı". Fayda, s. 256.

1968 Butler ve Hitti de 20000 rakamında uzlaşmışlardır. Stratos, Cilt: 2, ss. 213 – 214..

1969 Amfibi güç Rodos'ta beklerken, geride kalan ordu birimleri ve başkentteki güruh bu rüşvetlerle Heraklius'tan 4 ay sonra ölen III. Konstantinus'un oğlu II. Konstans adına savaşmak için galeyana getirilmiştir. Stratos, Cilt: 3, s. 2.

1970 Komutan Theodorus'la ilgili paragrafta bu konuya tekrar değinilecektir. Stratos, Cilt: 2, ss. 107, 111, 113.

1971 "Bizans kumandanlarının İskenderiye yolu üzerinde bâzı yerlerde müslümanlarla savaşa girişip İskenderiye'ye ulaşmasını engellemeyi kararlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Nakyûs'taki askeri birlikle yapılan çarpışmayı kazanan müslümanlar, kaçarak Kiryevn'e sığınanları takip ettiler. Şehirdeki Bizans askerlerine Nil yoluyla yeni askeri birlikler yardıma gelmişti. Burada yapılan şiddetli savaşlarda iki tarafın da büyük zâyiat vermesinden sonra şehrin kalesi on gün sonra ancak fethedilebilmiştir. Müslümanların korku namazı (salâtü'l-havf) kıldıkları, Amr'ın oğlu Abdullah'ın ağır yaralandığı bu savaştan sonra, İskenderiye'ye ulaşan müslümanlar şehri [İskenderiye] kuşatmaya başladılar". Fayda, s. 256.

1972 Butler, s. 288, Dipnot 1..

zamanındaki olaylar bu durumu açık bir şekilde gösterecektir[1973]. Nikioulu İoannes, Apa Kyros yani mukavkıs tarafından "Rîf gemilerinin" ve Kıpti ustaların Fayyum fethinden sonra Müslümanların yanına verildiğini iddia etmektedir[1974]. Bu olayların tam zamanı her ne olursa olsun, bir noktada güneydeki bazı Bizans gemilerinin "Nakyûs, İskenderiye ve Yukarı Mısır'a ulaşımının engellendiği" anlaşılmaktadır[1975]. Ama Kyros'un bu yardımı Babilon teslim anlaşmasından önce olamaz. Bu hayati destek sayesinde Amr'ın ordusu hız kaybetmeden Kıptî ustalar tarafından tamir edilen köprülerden geçmiştir. Bazı Bizans müfrezeleri ile karada çarpışmışlardır, ancak Bizans filosu tarafından Müslümanların nehir geçişleri engellenememiştir. Kıptî usta ve kılavuzlar sayesinde İskenderiye önlerine 641 yılının Mart ayında ulaşmışlardır. "Mukavkıs'ın harve pek meyli olmayıp Bizans'ın tarafını tutmadığından kendi milleti Kıptîlere bir zarar gelmeyeceğine dair Amr'dan söz" almıştır[1976].

Bu dönemde İskenderiye, kanallarla ve güneyinde uzanan Meryût (Meiotis) Gölü ile korunan, donanmaya sahip olmayan bir kuşatma ordusuna şehre yalnızca belli rotalardan yaklaşma imkânı sunan oldukça müstahkem bir şehirdir. Amr, kuşatma kampını şehrin doğu kapısının karşısına kurmuş, kente ilk tedbirsiz yaklaşma teşebbüslerinde surlardaki mancınıklar Müslümanlara kayıplar verdirmiştir. Müslümanlar kuşatma gereçleri edineceklerdir fakat başlangıçta surlardaki mancınıklara karşılık verecek imkânları yoktur[1977].

Mısır fethini gerçekleştiren Müslüman güçlerinin, Suriye ve Irak fetihlerini yapan Arap ordularından farklılaşmakta olduğu görülmektedir. Artık Müslüman ordusu artık yalnızca Hicaz kökenli ilk Müslümanlardan değil, tüm Arap Yarımadası'ndan Müslümanlar ve Suriye ile Irak'tan gelen Hıristiyan Araplar ve

---

1973 Yedinci yüzyıldan sonra Hıristiyanlar Mısır'ı bir daha asırlarca tehdit edememişlerdir. Haçlı ordularının Amalarik ve IX. Louis komutası altında 12. ve 13. yüzyıllarda Mısır'ı işgal teşebbüsleri sırasında yaşadıkları terslikler, beş asır sonra bile lojistik ve taktik gereksinimlerin Nil'in kolları arasında kıstırılan bir işgal ordusu için ne kadar tehlikeli olmaya devam ettiğini gösterecektir. 1169 yılında Manuel Komnenos'un amirali Andronikos Kontostephanos'un komutasındaki Bizans amfibi gücü, Amalarik ile eşgüdümlü hareket etmeyi beceremememiştir. IX. Louis'in orduları 1249 yazı boyunca çeşitli zaferler kazanmış ancak 1250 yılını ilk aylarında Nil Nehri'nin kolları arasında yenilmiş, hastalık ve açlıkla boğuşur halde esir düşerek hiçbir kazanım elde edemeden bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

1974 John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 113:1). Ayrıca praefectus Georgios'a Müslümanların nehri aşması için köprü yapmasını emretmiş olduğunu aktarmaktadır. John of Nikiu, s. 181, (Bölüm 113:2).

1975 John of Nikiu, s. 182, (Bölüm 113:3).

1976 KıptÎler muharebelere katılmamış hatta Müslüman güçlerine lojistik teknik destek vermişlerdir. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 98.

1977 Fayda, s. 256.

çatışmalar sırasında katılan firarilerden oluşmaktadır[1978]. Müslüman "işgal ordusu küçük ve zayıf teçhizatlı olmasına rağmen yol boyunca ele geçirilen ağır silahlar ve kuşatma gereçleri gibi malzemeleri etkin kullanmıştır[1979]".

Nil Nehri'nden menzilli silahların yerleşemeyeceği bir kamp alanı seçimi sayesinde bu kuşatma boyunca Amr, Bizans donanması ile pek uğraşmak zorunda kalmamıştır. Kuşatmanın ilk iki ayı boyunca şehirden huruç hareketi yapan Bizanslılar, Müslümanları yıldırmaya çalışmıştır[1980]. İskenderiye, Doğu Akdeniz'deki en büyük liman tesislerine sahiptir. Konstantinopolis'ten sonra en büyük Bizans donanma üssüdür. Dolayısıyla kentin açlığa teslim olarak alınması ihtimali yoktur[1981]. 641 boyunca Heraklius'un varisleri arasında "Konstantinopolis'teki anormal durum nedeniyle Bizanslılar asla denizler üzerindeki kontrollerinden ve Arapların kıyılarının imparatorluk donanmasının saldırılarına açık oluşundan faydalanamamışlardır[1982]".

İskenderiye'nin ilk fethi ile ilgili; ikisi Müslüman kaynaklarından, biri Nikiulu İoannes'ten bize ulaşan toplam üç rivayet vardır. Tüm rivayetler, şehrin ilkbahar ortasında başlayan muhasarasının sonbahar başında sona erdiği konusunda hemfikirdir[1983]. İlk Müslüman rivayetine göre Amr, Mısır fethini hâlâ sonuçlandıramadığı için halife Ömer'in endişe ve öfkesini ifade ettiği mektuplar almış, akabinde tüm ordusuna toplu bir namaz kıldırmıştır. Şevke gelen Müslüman süvarileri şehirden çıkmış olan Bizanslıları bozguna uğrattıktan sonra hızla şehrin içlerine kadar takip etmiş, kapılar arkalarından kapanınca Kan Kilisesi olarak anılan mevkiye, anlaşıldığı kadarıyla şehrin ana meydanında kadar onları kovalamış, sonra ağır kayıplarla kapıya geri çekilmişlerdir. Ubâde b. Sâmit'in öncülük ettiği başka bir grup

1978 Nicholson, Cilt: 1, s. 108.
1979 Nicholson, Cilt: 1, s. 107.
1980 "Karargâhını şehrin doğusunda kurduran Amr b. As, iki ay süren muhâsaradan bir netice alamadı. Şehir, güneyinde Meryût Gölü, kuzeyi Akdeniz, batı tarafı da bir kanal ile korunuyordu. Sâdece doğu ve güneydoğu tarafları saldırıya açıktı; ancak burası da iç içe surlarla çevriliydi ve Rumlar bu surlara mancınık yerleştirmişlerdi". Fayda, s. 256.
1981 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 60.
1982 Stratos, Cilt: 3, s. 19.
1983 Butler, ss. 293, 475.

şehrin fethi için ana orduya yol açmıştır[1984]. Müslüman kaynakları ismen belirtmese de bu aşamada karşı koyan komutan muhtemelen Theodorus'tur[1985].

İkinci Müslüman rivayeti, Nikiulu İoannes'te bulunan rivayetle daha iyi örtüşmektedir. Bu rivayete göre İskenderiye kentindeki Kıptî kökenli bir "kapıcı" yani muhtemelen şehir kapısı muhafızı olan İbn Bessâm veya Bassame isimli kişi, ailesinin mülklerinin korunması karşılığında kentin kapısını açarak o zamana kadar inatla direnmekte olan İskenderiye'ye Müslüman ordusunun girmesine fırsat tanımıştır[1986]. Halîfe b. Hayyât, İskenderiye'nin ilk fethini hiç detaya girmeden ravilerden aktararak bildirmektedir[1987]. Çarpışmaların seyri hakkında bu ilk Müslüman kaynağında hiçbir bilgi yoktur.

Nikiulu İoannes'te bulunan üçüncü rivayet de kentteki Rum unsurlar ile Kıptî unsurlar arasındaki gerilimi ima etmektedir. Kentin kapısının içeriden ihânet sonucunda açıldığını teyit etmektedir. Fakat yedinci yüzyıl için tipik bir ruhban bakış açısı ile kentin düşmesi ve Mısır'ın tamamen Müslümanlar tarafından ele geçirilmesini takdir-i ilahi olarak görmektedir. Miafizit Kıptî Kilisesi'nin manastırlarının lideri olduğu zaman kaleme aldığı eserinin tamamı; Mısır'ın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesini, Bizans imparatorlarının ona göre sapkın inançlarını Kıptî Kilisesi'ne dayatmaya çalışmasına Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak sunmaktadır[1988]. Eser, Mısır fethi ile sona ermekte, kilise lideri olduğu yıllara uzanmamaktadır.

Mısır'daki Bizans güçlerinin son başkomutanı olan Theodorus, anlaşıldığı kadarıyla Sais kökenlidir, dolayısıyla Mısır'ın yerlisidir[1989]. Vali ve piskopos

---

1984 "Kaynaklarda fethin gerçekleşmesini anlatan iki ayrı rivâyet bulunmaktadır; ilk rivâyete göre Hz. Ömer, Misır'ın fethinin iki yıldır tamamlanamamasından dolayı kızgınlığını ve tedirginliğini dile getirdiği mektubunda Amr'ı azarlamış ve kendisine, ateşli bir hutbe okuyarak askerlerini savaşa teşvik etmesini emretmiştir. Amr, ordusuyla birlikte abdest alıp iki rek'at" namaz kıldıktan sonra bir konuşma yaptı, Ubâde b. Sâmit'in sancaktarlığında kalenin fethini gerçekleştirdi". Fayda, ss. 256 - 257

1985 Stratos, Cilt: 2, ss. 212, 219 – 220.

1986 "Diğer rivâyette ise, İskenderiye kalesinde kapıcılık yapan İbn Bessâm adındaki biri, Amr b. As'a gelip kendisi, âilesi ve toprakları için aman vermesi karşılığında, kalenin herkes tarafından bilinmeyen bir kapısını müslümanlara açmayı teklif etti. Teklifini kabul ederlerse müslümanların şehri hiç savaşmadan fethedebileceklerini de sözlerine ekledi. İbn Bessâm'ın teklifini kabul eden Amr, "Kantaratü Süleyman" denilen taraftan ordusuyla birlikte kaleye girdi ve şehri fethetti (Rebîulâhir H.21/ Mart M.642)". Fayda, s. 257.

1987 "İskenderiye'nin fethi H. 21. Velîd dedi ki: Bu sene İskenderiye fethedildi. Orayı Amr b. Âs fethetti". Halîfe b. Hayyât, s. 129.

1988 John of Nikiu, s. 200, (Bölüm 121).

1989 Bizans askerlerinin komutanı "Kaladji" adlı kişiyi yeniden göreve dönmeye ikna etmiştir. John of Nikiu, s. 183, (Bölüm 114:5). Fakat Saûna'daki (Scutaeus) ailesi bu sıralarda Müslümanlar tarafından öldürülmüştür. John of Nikiu, s. 183, (Bölüm 114:6-7).

Kyros'un emri altındaki en yüksek rütbeli subaydır ve "magister militum olabilir." Başarısız olunca imparatorun Mısır'daki gelişmelerden rahatsızlığını belirtmesi üzerine Theodosius ve Anastasius ile arası açılmıştır[1990]. Eylül 641'de Kirveyn'de Amr'ın İskenderiye'ye ilerlemesini durdurmayı denemiş[1991] ancak yenilerek İskenderiye'ye ordusunun bakiyeleri ile dönmüş, direnişin komutasını ele almıştır[1992]. Emri altındaki komutanların arasındaki husumeti önleyememiştir. İskenderiye savunması sürerken III. Konstantinus, hükümdarlığının ilk eylemi olarak büyük bir filo toplamış ve evvela vali Kyros Mukavkıs'ı huzuruna getirmesi için "çok sayıda gemi toplayarak" İskenderiye'ye göndermiştir. Kyros'a Amr'a haraç vermesini yasaklamış, nasl daha iyi direnilebileceği konusunda onunla görüşmek istemiştir[1993]. Ardından Theodorus da Konstantinopolis'e huzura çağırılmış, yerine Anastasius'u bırakmıştır[1994]. III. Konstantinus'un Heraklius'un amfibi güç bir araya getirme planına hız kesmeden devam ettiği, "İskenderiye'deki üst komutanın münakaşalarına dair bilgilendirilince, Mısır'ın dükü (dux) Theodorus'u çağırdığı" anlaşılmaktadır[1995].

641 yılı sonbaharında, Rodos'ta bulunan ve Pentapolis'e gitmeyi tasarlamış ancak ters rüzgârlar yüzünde yelken açamamış olan Kyros'u da yanına alarak İskenderiye'ye geri dönmüştür[1996]. III. Konstantinus, babasına Mısır'dan gelen sürgünler konusunda söz vermiştir ancak ömrü yetmediği için sözünü yerine getirememiştir. Kyros'un yeniden görevlendirilmesinde Martina'nın desteğinin etkili olduğu sanılmaktadır[1997]. Bu yoğun deniz trafiğinin açıkça ortaya koyduğu gibi İskenderiye'nin dış dünya ile iletişimi sorunsuz sürmektedir ve kent sonsuza kadar takviye veya erzak alması mümkün gözükmektedir. Amr, bu yüzden 642 yılının ilk aylarında, belki halifenin mektubunun da etkisiyle, kenti hücumla düşürmek için daha saldırgan bir yaklaşım izlemeye başlamıştır.

Nikiulu İoannes; İskenderiye kuşatması anlatısına ara vererek, III. Konstantinus'un ölümü, Trakya ordusunun Konstantinopolis'e müdahalesi,

---

1990 Martindale, PLRE 3B, s. 1280.
1991 Stratos, Cilt: 2, s. 107.
1992 John of Nikiu, s. 189, (Bölüm 119:3); Martindale, PLRE 3B, s. 1281.
1993 "Ve Heraklius'un oğlu Konstantinus, tahta çıktığında çok sayıda gemi toplamıştır, onları Kîrjus ve Salâkriûs'a emanet etmiş ve onları patrik Kyros'u kendisine getirmeleri için göndermiştir …". John of Nikiu, ss. 185, (Bölüm 116:7); Nicholson, Cilt: 1, s. 447.
1994 John of Nikiu, ss. 185 - 186, (Bölüm 116:8); Martindale, PLRE 3B, s. 1281.
1995 Stratos, Cilt: 2, s. 181.
1996 John of Nikiu, s. 189, (Bölüm 120:7); Martindale, PLRE 3B, s. 1281.
1997 Stratos, Cilt: 2, s. 181.

Heraklonas ve Martina'nın ayaklanan başkent halkı tarafından tahttan indirilmeleri gibi gelişmelerden bahsetmektedir[1998]. Fakat Heraklionas'ın tek hükümdar kaldığı dönemde Kyros Mukavkıs'ı ikinci kez patrik ve Mısır'da kalan bölgenin valisi atadığını da belirtmektedir ki bu başka hiçbir kaynakta bulunmamaktadır[1999]. Ayrıca Martina'nın Kyros'un ve Domentianus'un velinimeti olduğunu açıkça belirtmektedir[2000]. Martina ve Heraklonas'ın devrilmeleri, Kyros'un ve onun kayırdığı komutanların etkisinin azalması ve Bizans subayları arasında gerilimin yeniden tırmanmasını açıklamaktadır[2001]. Çok geçmeden Kyros eceliyle ölecektir. Konstantinopolis'ten Kyros ile birlikte dönmeden bir terfi daha almış olan Theodorus, Kyros'un yokluğunda diğer komutanların fiilen amiri olmuştur[2002]. Fakat sözünü İskenderiye içerisinde bile dinletememekte olduğu anlaşılmaktadır.

Bizans donanması, şehrin kaybedilmesi üzerine hızla Nil Nehri'ndeki filolarını Nil'in Kanopus ağzından tahliye etmiştir[2003]. İskenderiye'ye Müslüman ordusu girerken, şehrin limanındaki Bizans donanması kentteki Bizans askerlerini ve çoğu Rum kökenli olan İskenderiyeli milis kuvvetlerini tahliye etmiştir[2004]. Hatırlanacağı üzere bu dönemde Müslümanlar henüz hiçbir deniz gücüne sahip olmadıkları için Amr ve birlikleri bozguna uğrayan Bizans güçlerini limana kadar kovalamış ancak ayrılmalarını engelleyememiştir.

Bizans'ın Mısır'ı tanıyan güçlerinin önemli bir kısmı böylece kentten ayrılmıştır. Ayrıca İskenderiye'deki daimi Bizans filosu da kenti terk etmiştir.[2005] Bu zafer sayesinde Suriye ve Filistin sahilinde direnen son liman kentlerini de bir daha

---

1998 John of Nikiu, s. 191, (Bölüm 120:18-24).

1999 "Ve ardından onu <Kyros'u> ve yanındaki rahiplerle birlikte, İskenderiye'ye atamıştır. Müslüman [Amr] ile barış yapmak, daha fazla direnişi durdurmak ve Mısır ülkesinin yönetilmesi için uygun bir idari sistem kurmak için ona güç ve yetki vermiştir. Ve ona, yerel milislerin efendisi olan ordu komutanı Konstantinus eşlik etmektedir". John of Nikiu, s. 191, (Bölüm 120:22).

2000 John of Nikiu, s. 191, (Bölüm 121:1).

2001 Stratos, Nikiulu İoannes'in Kyros'un ölümü için gün ve ay belirttiğini ancak yıl belirtmediği, Kyros yaşarken başka bir patrik seçmenin mümkün olmadığını vurgulamakta ve 642 yılında ölmüş olduğunun modern bir kabul olduğunu düşünmektedir. Stratos, Cilt: 2, ss. 180 - 181.

2002 John of Nikiu, s. 200, (Bölüm 121:4)

2003 Mareotis denilen İskenderiye'nin güneyinde uzanan tatlı su gölü, Nil'in Kanopus koluna bağlanmaktadır. Zengin yerli seçkinler İskenderiye düşerken buraya sığınıp yüksek haraç ödemekten kurtulmuşlardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 962.

2004 "Bizans askerleri, kara ve deniz yollarını kullanarak İskenderiye'den kaçmışlardır. Amr, kara yoluyla kaçanları tâkip etmiş; onun şehirden ayrıldığını öğrenen ve deniz yoluyla İstanbul'dan gelen Bizans birliklerinin şehre saldırdıklarını öğrenince de geri dönüp Rum askerlerinin şehirden kaçmalarını sağlamıştır. Bâzı râviler bunu, Amr'ın şehri ikinci fethi şeklinde değerlendirmişlerdir". Fayda, s. 257.

2005 Cosentino, Constans II, s. 580.

taraf değiştirmeye devam edemeyecektir. Her ne kadar Suriye ve Mısır'daki Müslüman komutanları Bizans amfibi güçlerinin dönebileceğinin farkında olsalar da halife Ömer; sahillerde sadece savunmaya yönelik tesisler kurulması ve İskenderiye başta olmak üzere liman kentlerinin garnizonlarının, hepsi iç kesimlerde bulunan eyalet askeri kamplarındaki birliklerle münavebeli olarak değiştirilmesinin yeterli olacağında ısrar etmiştir[2006]. Sahillerde gözetleme kuleleri kurulmuştur. Ayrıca Ömer, Medine'deki devlet merkezi ile bölgesel askeri merkezleri birbirinden ayıran herhangi bir büyük su kütlesi olmasını risk olarak gördüğü için İskenderiye'nin Mısır'ın başkenti olarak konumunun devam etmemesini, yerine başkentin 642 yılında Amr'ın Babilon'u kuşatırken kullanmış olduğu çadır kampı bölgesine taşınmasını emretmiştir. Bu çadır kampından gelişen kent Fustât, diğer Müslüman ordugahları gibi yeni bir kenttir[2007]. Bunda, diğer Müslüman ordugâh kentlerinde olduğu gibi (Kûfe, Basra); Fustât'taki Müslüman garnizon ordusunun da kendilerinden çok daha kalabalık olan yerel halk arasında asimile olmaması amaçlanmıştır[2008]. İskenderiye yerine Fustât'ın başkent seçilmesi, Mısır'daki Arap yönetiminin 619 – 629 Sasani yönetiminin aksine iç direnişe pek maruz kalmamasını, Bizans donanmasının eyalet merkezini sürekli tehdit edememesini sağlamıştır[2009]. Fakat Suriye ve Mısır başkomutanlıkları Bizans donanması ile nasıl mücadele edileceğini düşünmeye başlamıştır[2010]. Ömer; İslam donanmasının kurulmasına izin vermediği için "kıyılar boyunca gözetleme kuleleri ve bir sinyal sistemi" oluşturulmuştur fakat "Bizans'ın henüz denizlerde üstünlüğü elde tuttuğu ve 645 -46'da İskenderiye'yi yeniden işgal edip Mısır'da bir ayaklanma

---

2006 "Bu gelişme, İskenderiye'nin muhâfazasını gündeme getirmiş ve Amr b. As bu konuyu Hz. Ömer ile istişâre etmiştir. Hz. Ömer şehrin korunması için her yıl Medine'den Mısır'a bir birlik gönderecek; Amr bu birliği ordusuna dâhil edecek; sonra ordusunu dörde bölecek, askerlerin dörtte biri altı aylığına şehri, diğer dörtte biri de sâhilleri koruyacaklar, geri kalanları Amr ile Fustat'ta kalacak, altı ayda bir İskenderiye'dekiler ile Fustat'takiler yer değiştirecektir. Bu uygulama daha sonraki halifeler zamanında da uygulanacaktır". Fayda, s. 257.

2007 "Mukavkıs ile yapılan antlaşma, Babilon antlaşmasının aynı esaslarını ihtivâ ediyordu. Amr b. As, ele geçirilen ganîmetin beytülmâl hissesi olan humusu ve Mısır'ın fetih müjdesini Muâviye b. Hudeyc ile Medine'ye gönderdi. Ayrıca, hilâfet makamına İskenderiye'nin Mısır'ın başşehri olarak kalmasını teklif etti; fakat Hz. Ömer, devlet merkezi Medine ile vilâyet merkezlerinin aralarına su girmeden doğrudan doğruya karadan irtibatlı olmaları gerektiği görüşüyle bu teklifi reddetti ve Babilon'da Fustat şehrinin kurulmasını emretti". Fayda, s. 257. Aynı hususta Ali Aktan, halifenin "Nil Nehri'nin ulaşımı güçleştireceğini" bahane ederek bu teklifi reddettiğinden bahsetmektedir. Aktan, s. 242.

2008 Mısır kelimesi ve çoğulu (ç.) olan amsar bu yeni kurulan ordugâh kentlerini ifade etmektedir.

2009 Nicholson, Cilt: 1, s. 528.

2010 "Gerçekten Hz. Ömer döneminde Sûriye ve Filistin'de gerçekleştirilen fetihler sonucunda Müslümanlar, Doğu Akdeniz sâhillerinin büyük bir bölümünü ele geçirmişler; buralara yönelik denizden gelebilecek Bizans saldırılarını düşünmeye başlamışlardı". Fayda, s. 263.

başlatacak ölçüde kendi iradesiyle saldırıya geçebildiği dönemde" bu kararının yanlış olduğu çok geçmeden ortaya çıkacaktır[2011].

Mısır'daki Müslüman birlikleri İskenderiye fethinden sonra bir süre dinlenme fırsatı edinmişlerdir. 642 yılında Mısır Deltası fethi de tamamlanmıştır. Ardından Libya yönünde fetihlerine devam etmişlerdir[2012]. Arap kaynaklarının Antablus (Pentapolis) dediği bu bölgenin berberi halkı çok az direniş göstermiştir[2013]. Pentapolis'i oluşturan beş kentten biri olan Apollonia'da (Arnavutluk'ta aynı adı taşıyan kentle karıştırılmamalıdır) 642 yılındaki Arap işgalinden kısa süre sonra kent yaşamı sona ermektedir[2014]. Amr halifeden istediği izni alamadığı için Fustât'a dönmek zorunda kalmıştır[2015]. Amr, bu bölgenin ilk fethini İskenderiye'nin 642'de ilk fethi ardından kendisi yapmıştır. Akabinde azledilip tekrar Mısır valisi yapıldıktan sonra, Mağrip fethini akrabası olan Ukbe b. Nâfi'ye devredecektir[2016]. Muâviye halife olduktan sonra ise, Medine valisi olarak hizmet ettikten sonra Mağrip fethi ile görevlendirdiği akrabası Abdülmelik b. Mervan'ı fetihleri devam etmekle görevlendirmiştir[2017]. Bu fetihler, Emevi halifeliğinin Süfyanî kolundan Mervanî koluna geçmesi için gereken itibarı sağlayacaktır

---

2011 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2012 Matz, s. 33.

2013 "Ömer, Afrika ve Mısır arasında bir çöl bölgesi olan Antablus ahalisi ile cizye üzerine sulh etti. Onlara çocuklarından istediklerini cizye olarak verme hakkı verdi. İbn Ebû Meryem'den duyan biri İbn Lehi'a'dan, onun Mersed b. Abdullah el-Hadrami'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: O, Antablus'a atandığı zaman onlarla yapılan anlaşmayı içeren bir yazı kendisine getirildi. Abdullah b. Sâlih'ten işiten biri İbn Lehi'a'dan, onun Yezid b. Ebî Habîb'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Mısır halkı ile Esâvid arasında ne bir anlaşma ne de bir söz vardı. Onlarla bizim aramızda karşılıklı menfaate dayalı bir anlaşma vardı. Biz onlara buğday ve mercimek veriyorduk. Onlar ise bize köle veriyorlardı. Ve bizim onların kölelerini almaya ihtiyacımız vardı". Halîfe b. Hayyât, s. 123.

2014 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 137.

2015 Halife Osman'ın Abdullah b. Ebû Serh'i "vali tayin etmesinden sonra (M. 646) İfrikiye'nin fethi yeniden gündeme geldi". Aktan, s. 252.

2016 Halîfe b. Hayyât H. 41 yılı ile ilgili şu bilgiyi aktarmaktadır: "Mısır'ın başında bulunan Amr b. Âs, halasının oğlu Ukbe b. Nâfi el-Fihrî'yi İfrikıyye'ye atadı". Halîfe b. Hayyât, s. 177.

2017 "Ukbe b. Nâfi, İfrikıyye'yi fethettiği zaman Kayravân'da konakladı. Oranın ahalisine şöyle dedi: Ey vadi halkı! Biz inşallah buraya yerleşeceğiz. Haydi atlarınızı sürünüz. Râvi şöyle devam etti: "Hiçbir taş ve ağaç yoktu ki, altından bir hayvan akmasın. Hayvanların hepsi bu vadinin içine inmişlerdi." Ukbe "Allah'ın adıyla inin"dedi. Ifrikiye Gazvesi ve Celulâ'nın Fethi Busene, Mesleme b. Muhalled -Mısır Valisi- Muâviye b. Hudeyc'i gazveye gönderdi. O esirler aldı ve sorunsuz bir şekilde geri döndü. Ebû Hâlid dedi ki: Mesleme b. Muhalled, Muâviye b. Hudeyc'i gönderince Muâviye b. Ebí Süfyân, Mervân b. Hakem'e -Medine'deki görevlisi- Abdülmelik b. Mervân'ı Medine'den o bölgeye göndermesini bildiren bir mektup gönderdi. Abdülmelik b. Mervân, bölgeye geldi ve Muâviye b. Hudeyc ile lfrikiyye'ye girdiler. Daha sonra Abdülmelik'i Mu'aviye b. Hudeyc atlı bir birlikle Mağrib'deki Celülâ'ya gönderdi. Abdülmelik, orayı kuşattı ve oraya mancınıklar dikti. Daha sonra Muâviye b. Hudeyc, kendisine bölgeden ayrılmasını bildirince oda ayrıldı. Bu sırada şehrin duvarları düşmek üzereydi. Abdülmelik, adamlarını aldı ve geri

Konstantinopolis'ten sonra en büyük Bizans limanı olan İskenderiye'nin kaybı; Doğu Akdeniz'deki deniz trafiğini ve askeri denizciliği tamamen değiştirecektir. Bizans'ın Anadolu'nun güneyindeki, Girit, Rodos ve Kıbrıs'taki limanları bu dönemde askeri limanlar olarak gelişmiş değillerdir[2018] ve 620'lerde çoğu Sasani Akdeniz donanmasının saldırılarına maruz kalmışlardır. Bu yüzden Bizans İmparatorluğu'nun İskenderiye'nin kaybını kabullenebilmesinin imkânı yoktur.

Kızıl Deniz Seyrüsefer Rehberi denilebilecek Erythrea Denizi Periplusu, M.S. 1 yüzyıl kaynağı olmakla birlikte sonraki yapılan eklemelerle 10. yüzyıl Bizans yazması biçiminde günümüze ulaşmıştır. Tüm neşirlerin kaynağı, bu 10. yüzyıl metnini 15. yüzyılda yapılmış bir istinsahıdır[2019]. Erythrea Denizi Periplusu'nda Hindistan ile ticarette; Koptos, Myos Hormos ve Berenice'nin gibi durak ve limanlar daha önemli olarak belirtilmektedir[2020]. Bu eski limanların yerini alan Clysma, artık Kızıldeniz'in kuzeyinde Elya ile birlikte en önemli iki limandan birisidir[2021]. Dördüncü ve beşinci yüzyıl papirüsleri bölgedeki köylülerin kanalın açık tutulması ve temizlenmesinden sorumlu olduğunu aktarmaktadır[2022].

Mısır üç asırdır Konstantinopolis'i beslemiştir. Mısır'ın kaybı ile Konstantinopolis nüfusu da hızla düşüşe geçecek, Arap fetihleri kanıksandıktan sonra

---

döndü. Dönüşünde oradaki düşman askerlerini öldürdü. Kadın ve çocukları esir aldı. Ibn Hudeyc, ordusunu gönderdi ve şehre yerleştirdi. Ahali, sulh isteyince onlarla sulh yapıldı. Daha sonra 51 senesinde oradan ayrıldı". Halîfe b. Hayyât, s. 181.

2018 Oysa Mısır'ın liman ve tersaneleri son derece gelişmiştir. İronik bir şekilde II. Konstans'ın Amr'ın azledilmesini haber alıp İskenderiye'yi geri alması, halife Osman'ın Müslüman donanmalarının kurulmasına izin vermesine doğrudan sebep olmuştur. Fahmy, Naval Organisation, ss. 23 – 25.

2019 Ανωνύμου (Αρριανού ως φέρεται), **Περίπλους της Ερυθράς Θάλασσης**, μετάφραση & σχόλια. Κοσμάς Μεγαλομμάτης, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1994, σ. 93.
(Anonim (İddiaya göre Arrianus), Erythrea Denizi Periplusu, çev. ve notlandıran Kosmas Megalommatis, Stohastis Yayınları, Atina, 1994, (Erythrea Denizi Periplusu), s. 93).

2020 Erythrea Denizi Periplusu, ss. 203 – 204. Ptolemaida ve Habeşistan'daki Adouli. Erythrea Denizi Periplusu, ss. 204 – 205.

2021 Tetrarşi zamanında 301 yılında Diokletianus'un fermanı "Edictum Diocletiani et Collegarum de pretiis rerum renalium", özellikle Hint Okyanusu ticareti ile ulaşan mallar üzerinde narh uygulamayı amaçlamıştır. Fakat bu teşebbüs çok kısa ömürlü olmuştur. Kızıldeniz'in batı kıyısındaki limanlar Roma-Konstantinopolis'in tam iktisadi kontrolü altında gelişmişlerdir. "284 yılından 642'ye kadar Konstantinus'un solidusu tanıtmasının [piyasaya sürmesinin] bir ölçüsü olarak olarak oldukça istikrarlı bir dönem yaşanmış, bununla ilgili olarak dini değişimlerin ve Sasani Roma savaşlarını ya hiç etkisi olmadı ya da olumlu etkisi oldu". Erythrea Denizi Periplusu, s. 86. "Kriz dönemlerinde alternatif rotaların ve metotların geliştirilmesine katkıda bulundular". Erythrea Denizi Periplusu, ss. 86 – 87. Bu dönemde Kızıldeniz'in artan önemi ve Roma – İran mücadeleleri nedeniyle Arap müttefiklere yapılan cömert ödemeler, Arap Yarımadası'ndaki geleneksel dengeleri bozmuştur. Kızıldeniz limanları uzun süredir önem kazanmaktadır. Son Sasani Bizans Savaşı bu limanların önemini daha da artırmıştır. Erythrea Denizi Periplusu, s. 87. Ancak artan zenginliğin paylaşımına ilişkin sorunlar genel olarak bölgeyi istikrarsızlaştırmıştır.

2022 Nicholson, Cilt: 1, s. 362.

Trakya, Anadolu ve Sicilya, tarımsal olarak daha evvel Mısır ve Tunus'un üstlendiği görevi yüklenecektir. Fakat bu zor bir adaptasyon olacaktır. Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru Augustus zamanından beri Mısır tahılı Roma başkentlerini beslemektedir. İskenderiye'nin kaybı ile bu akış Hicaz'a çevrilecektir. Akdeniz'de hem ticari hem askeri denizcilik 640'larda sonsuza kadar değişmiştir.

Mısır fethi ile aynı dönemde Hicaz'da çetin bir kıtlık yaşanması, donanma kurma izni isteyen valilerine ömrünün sonuna dek izin vermeyecek halifeyi Mısır ve Hicaz arasındaki deniz yolu bağlantılarını derhal güçlendirmeye sevk etmiştir[2023]. Bu aslında firavunlar zamanında ilk kez açılmış, Ahameniş İmparatorluğu ve Helenistik Dönem boyunca işlemiş bir su yoludur[2024].

Ömer'in halifeliği zamanında eskiden "Trajanus Kanalı" olarak bilinen Nil Nehri'ni Clysma denilen Kızıldeniz liman kentine bağlayan kanal yeniden açılmıştır. Bu kanal Mısır'ın daha önceki asırlarda Roma'yı, sonra Konstantinopolis'i besleyen tahılı, bu kanal vasıtasıyla artık Hicaz kentlerini beslemektedir[2025]. Konstantinopolis'in artalanına dayanarak kendisini beslemek için hazırlığı yoktur. İmparatorluk toprakları ile paralel olarak imparatorluk başkenti de hızla gerilemiştir[2026].

Bu kanalın en geç Ömer'in öldüğü Kasım 644'ten önce işler halde olduğu kesindir[2027]. Peygamber zamanında Habeşistan'a bir hicret yaşanmıştır, Cidde ve Câr

---

2023 "Hz. Ömer deniz savaşına izin vermemesine rağmen, Mısır Vâlisi Amr b. As'a yazdığı bir mektupta ondan deniz hakkında bilgi istedi; Amr'ın verdiği cevapta denizin tehlikelerinden bahsetmesi, onun bu kararının haklı olduğunu gösteriyordu. Ancak aynı Hz. Ömer, Mısır'ın fethinden sonra Amr b. As'a yazdığı mektupta, Nil (Fustat) ile Kızıldeniz arasında bir kanal açılmasını emretti. Mısır'dan Medine'ye kıtlık dolayısıyla gönderilen tahılın, hayvan sırtında nakli yerine, denizden naklinin daha kolay olması sebebiyle "Emîrü'l-mü'minin Kanalı" adı verilen bu kanalın açılmasını istemesi, onun deniz yolculuğunu desteklediğini gösterir. Esâsen bölgede, çok eskiden beri devam eden çok canlı bir deniz yolları ticâreti de denizciliğin devâmını zarûrî kılıyordu". Fayda, s. 264.

2024 Yarshater, Cambridge History of Iran, Cilt: 3, Kısım: 1, s. 70. Mısır'ın eskiden beri Doğu Afrika kıyıları, Hindistan, Baharat Adaları denilen Endonezya bölgesi ve hatta Çin ile ticari bağlantıları vardır. Kleopatra'nın yenilgi kaçınılmaz gözükürken Hindistan'a kaçma fikri abartılı değildir. Erythrea Denizi Periplusu, s. 79.

2025 Nicholson, Cilt: 1, s. 632.

2026 "Dolayısıyla Konstantinopolis nüfusu o kadar hızla azaldı ki, sanki Yeni Roma da eskisinin akıbetine uğrayacaktı". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 38.

2027 Bu kanalın yapımı ile ilgili 641 – 642 kışı tarihi de verilmiştir ancak Kindi'ye göre 643'te açılmıştır. Butler, ss. 345 – 346, Dipnot 1.

limanları kullanımdadır fakat Müslümanların başkalarına ait gemilerde seyahat ettikleri anlaşılmaktadır[2028].

Mısır'ın tahılı artık 642'de kurulan Fustât'ta toplanmaktadır. Fustât ve Mısır'ın desteği, Medine'de ve 661'den sonra Şam'daki halifelerin ihtiyaç duyduğu bir unsur haline gelecektir. Kıptî patrikliği de 11. yüzyılda Kahire'ye taşınana kadar İskenderiye'de kalırken idari yapılar Fustât'a taşınmıştır[2029]. Ancak Fustât yakınlarında Hulvan sarayının yapılması ile Kıptî patrik İsaakius (689 – 692) döneminden itibaren "kilisenin Fustât'a olan bağlılığı artmıştır[2030]". Fakat ruhbanların sadakati yeterli değildir. Amr, sahada olduğu için Mısır fethinin sağlam olmadığının bilincindedir[2031].

3.3.5. III. Konstantius ile Heraklonas'ın Ortak Hükümdarlığı ve Taht Kavgaları Dönemi

Heraklius öldüğü sıralarda Üçüncü Yüzyıl Krizi'nden beri Roma devlet yapısı ilk kez tamamen ortadan kalkmanın eşiğine gelmiştir[2032]. Arap akınlarının

---

2028 "Arabistan'ın üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen, sâhillerde yaşayanlar hâriç, gerek bedevî hayâtı yaşayan göçebe, gerekse Mekke, Medîne ve Tâif gibi şehirlerde yaşayan nüfüsu denizcilikle uğraşmıyordu. Hz. Peygamber zamânında, Mekke döneminde Habeşistan'a hicret sırasında müslümanlar ilk defa denizden faydalanmışlar; Cidde yakınındaki Şuaybe limanını kullanmışlardır. Onların bu sırada Habeşliler'in kullandıkları teknelerle seyahat ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim onlar, Medîne dönemindeki dönüşleri esnâsında Habeş Hükümdarı Necâşî Ashame'nin kendilerine tahsis ettiği gemilerle Medine'nin Câr Limanı'na inmişlerdi. Diğer taraftan Hz. Peygamber fetih için gittiği Hayber'de bulunduğu sırada (H.7/M.628), Yemen'den gelen elli kişilik Eş'arî kabilesi heyeti, Kızıldeniz yoluyla Cidde'ye gelip oradan kara yoluyla Medine'ye gittikleri; aynı sırada Habeşistan'dan dönen son muhâcir kāfilesiyle birleşip Medine'den Hayber'e Resülullah'ın yanına gittikleri bilinmektedir. Bu iki ayrı kāfileye, deniz yoluyla gelmelerini vurgulamak için 'Ehlü's-sefineteyn' (İki gemi halkı) denilmesi deniz yolunun bu dönemde kullanılmasının dikkati çeken bir örneğini teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in Medîne döneminde göndermiş bulunduğu bir seriyenin ilk deniz seferi olduğu da bilinmektedir. Hicretin 9. yılı Rebîulâhir ayında (Temmuz M.630), bazı müslümanların Mekke'ye yakın ve Mekke Limanı diye bilinen Şuaybe açıklarında bâzı zenci korsanları görmeleri üzerine, Hz. Peygamber Alkame b. Mücezziz el-Müdlicî kumandasında 300 kişiden oluşan bir kuvveti bunlara karşı gönderdi. Sâhile yakın bir adaya çıkarma yapan Müslümanlar karşısında zenciler geri çekilmek zorunda kaldılar". Fayda, s. 262.

2029 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 61.

2030 Nicholson, Cilt: 1, s. 632.

2031 "Mısır'ın her bölgesinde nüfusun hatırı sayılır bir kısmı Bizanslı olduğundan Amr, gelecekteki bütün tehlike ihtimallerini yok etmek için her tarafa küçük askeri kuvvetler gönderdi." Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 100. Ancak göreceğimiz üzere görevden alındığı ve Hicaz'da olduğu sırada gelen Bizans amfibi kuvvetleri kolayca bu önemlerin üstesinden gelecektir.

2032 "Herakleios'un Ocak 641'deki ölümü, İmparatorluğu hem içte hem de dışta zor bir durumda bıraktı. Fakrlı kadınlardan olma çocuklar arasında babalarının tahtına geçme kavgası başladı". Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 22.

durdurulabileceğini gösteren hiçbir emare yoktur. Konstantinopolis kurulduğundan beri Mısır eyaleti, Hint Okyanusu ticari emtiasının, tahılın ve altının geldiği bölgedir. Mısır gelirleri Doğu Roma ekonomisinin daima ana dayanağı olmuştur. Erken Bizans donanması ile ilgili bir çalışma, pekâlâ 641 veya 642 yılında Heraklius'un ölümü veya Mısır'ın kaybı ile bitirilebilir[2033]. Ancak donama organizasyonu meseleleri ve çalışmanın hipotezleri gereği Bizans donanmasının, 641 – 741 döneminde III. Leo devri sonuna kadar geçireceği dönüşüm de incelenecektir.

Akdeniz'in birliğini Vandallar ve Sasaniler geçici olarak bozmuşlardır. Müslüman Araplar ise kalıcı olacaklardır. Ellerindeki kaynaklar, Vandalların hiç sahip olmadığı ölçektedir[2034]. Sasaniler ise denizlerde pek varlık göstermemişlerdir. Müslüman Araplar, Sasanilere karşı yıpratıcı savaştan yalnızca 9 yıl sonra 636'da "imparatorluk ordusunu yok" etmişlerdir[2035]. 655 yılında ise nihayet imparatorluk donanmasını imha etmeyi başaracaklardır. Fakat ilk Müslüman iç savaşı yüzünden Emevi iktidarı kurulana kadar II. Konstans hem thema sistemini kurmaya başlayacak hem de donanmanın kayıplarını giderecektir. Heraklius, Sasanilerden aldığı toprakları koruma fırsatını kaçırmıştır. II. Konstans ise Müslümanların Bizans Devleti'nin yıkmak fırsatını kaçırmasını sağlayacaktır.

Mısır Sasani işgalini pek hasar almadan atlatan tek eyalettir. 639'da başlayan Arap işgalini engellemek için[2036] 640 yılı boyunca Heraklius'un güçlü bir amfibi sefer kuvveti toplamakta olduğu bilinmektedir. Rodos'ta toplanan bu güçlerin mahiyeti her

---

2033 "Bu kitabın omurgası, Diocletianus'un tahta çıktığı 284 yılından, İskenderiye'nin Arapların eline geçtiği ve Heraklius'un öldüğü 641 yılına kadar, Roma devleti veya Roma İmparatorluğu tarihinin izini süren bir anlatıdır". Mitchell, Geç Roma İmparatorluğu, s. 633. "Dönemin sonu daha da önemli bir kırılmayla, yani 'Yeni Roma' Constantinopolis'in en önemli denizaşırı toprağı, temel gıda maddesi ve vergi geliri kaynağı olan Mısır'ı kaybetmesiyle işaretlenmektedir. Bu tarihte Roma devleti Yakın Doğu'nun kontrolünü de Araplara terk etmiş ve Sasanilerle olan uzun süren savaşlar yüzünden Anadolu eyaletleri adeta çöle dönmüştü". Mitchell, Geç Roma İmparatorluğu, ss. 633 - 634.

2034 "640 – 642'de Mısır da düştü. Akdeniz dünyasının dinsel birliği bozuldu. Müslümanların dizginden boşalmış akınları karşısında Ariusçu Vandalların, Vizigotların ve Ostrogotların saldırıları bir hiç sayılırdı." Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2035 Sasaniler yenilince "imparatorluk bir kez daha denizlerde denetimi sağlamış" ancak "imparator uzun ve barışçıl bir dönem beklentisi ile geleceğe" bakarken, İslam orduları ortaya çıkarak "dokuz yıl sonra Yermûk Muharebesi'nde imparatorluk ordusunu yok" etmiştir. Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, ss. 158, 159.

2036 Stratos, Cilt: 2, ss. 96, 99, 156, 181, 213. Fakat Rodos'taki ana donanma Mısır'a gelse dahi sonucu değiştirebileceği şüphelidir. Süryani yazar Suriyeli Mikhail, asırlar sonra eriştiği kaynakları incelediğini ve yerli Kıptî halk ve ileri gelenlerin Bizans yerine bilerek bölgeyi Amr'a teslim ettiğini keşfettiğini ifade etmektedir. Stratos, Cilt: 2, s. 156.

ne ise, sonuçta kesin olan Mısır'a doğru asla hareket etmedikleridir[2037]. Fakat 641 yılının Ocak veya şubat ayında ölmesi ile oğulları arasında taht kavgası çıkmış, Mısır'a Bizans müdahalesi 645 yılına kadar gecikmiş, Arap yönetimi bölgede yerleşmiştir[2038]. Mısır açık ara farkla tüm Akdeniz'deki en zengin mülktür. Hem tarımsal üretimi hem de Hint Okyanusu ticaretindeki rolü nedeniyle Bizans devlet gelirinin ve kent nüfuslarını besleyen tahılın ana kaynağıdır. Ayrıca papirüsün de tek kaynağıdır. Mısır'ın kaybı Bizans'ta yedinci yüzyılın ikinci yarısı boyunca yazılı malzeme üretimindeki ani düşüş ile de doğrudan bağlantılıdır. İmparatorluğun elinde bu aşamada; yalnızca donanmanın koruduğu kıyı bölgeleri elde kalmış Balkanlar, Tunus ve İtalya ile II. Hüsrev tarafından çeyrek asırdır tamamen harabeye dönüştürülmüş Anadolu kalmıştır.

Heraklius Hanedanı tarafından etkin bir şekilde Heraklius tahta çıkışının hemen ardından, Ekim 610'da Evdoksia adını alan ilk eşi Favia ile evlenmiştir. Heraklius'un varisi ve en büyük oğlu III. Konstantinus'un (hük. 641) annesi 612 yılında ölmüştür[2039]. Heraklius Hanedanı, yalnızca dört ay hüküm sürmesine rağmen, II. Konstantinus'un soyundan devam edecektir[2040].

Çağın dini ve hukukî anlayışına açıkça ters bir şekilde Heraklius; 613 yılında öz yeğeni Martina ile evlenmiştir[2041]. Heraklius'un aklına bu evliliği kendi annesi sokmuştur. Patrik Sergius'un, Heraklius'un kardeşi Theodorus'un ve Martina'nın annesi Maria'nın bu evliliğe karşı çıktıkları bilinmektedir[2042]. Buna rağmen, Heraklius ve Martina belli ki aşıktırlar. İmparatora sadakatlerinden dolayı devlet ileri gelenleri zamanla durumu hoş görmüşlerdir. Ama Martina ile imparatorun ilişkisini dinen tutucu başkent halkı asla kabullenmemiştir. İslam fetihleri başladıktan sonra halk

---

2037 Stratos, Cilt: 2, s. 108. Bu amfibi gücün ordu bileşeni muhtemelen Trakya ve Opsikion birlikleri olacaktır ki bu birlikler daha sonra Valentinus Artsakuni'nin Konstantinopolis'te nasıl 645'e dek belirleyici güç haline geldiğine dair fikir vermektedir.

2038 Butler, ss. 299 - 309.

2039 Martindale, PLRE 3A, s. 457.

2040 613'te eş imparator ilan edilmiştir. Fakat gerçekte hüküm sürmesi çok daha sonra olacaktır. Nicholson, Cilt: 1, ss. 387 – 388.

2041 Bizans kanunları akraba evliliğini yasaklamakta, böyle bir evlilik yapan kadınları manastıra kapatmayı, erkekleri ise daha ağır bir cezaya çarptırmayı uygun görmektedir. "Geç dördüncü yüzyılda kuzenler arasında evlilik" kesin olarak yasaktır, sonrasında Doğu Roma'da bu kanun gevşetilmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 969. Ancak yine de Heraklius'un ikinci evliliği kesinlikle yasalara aykırıdır. I. Jüstinyanus, Theodora ile evlenebilmek için I. Jüstinus'un Theodora'yı reddeden eşinin ölmesini beklemiş, evliliğe engel kanunu değiştirdikten sonra Theodora ile evlenmiştir. Heraklius bu formaliteyi bile yapmamış gibi gözükmektedir.

2042 Stratos, Cilt: 1, s. 95.

yeniden sesini yükseltecek, yaşanan yenilgileri de ilahi bir ceza olarak görecektir. Martina ve çocuklarına karşı şiddetli öfkenin sebebi budur. Martina; Monotheletizm'in şiddetli bir savunucusudur[2043]. Eşi, öldükten sonra bu tavrı sürdürmesi, ruhbanları da muhalif gruba itecektir.

Heraklius, kamusal alanda eşi ile birlikte görünmeyi seçmiştir. Çift, çok çocuk yaparak hanedanı sağlamlaştırmak istemiştir. Yaklaşık on çocukları olacaktır. Fakat akraba evliliği nedeniyle biri hariç neredeyse hepsinin bedensel veya zihinsel engelleri vardır[2044]. Bu devirde imparatorun bedenen ve zihnen kusursuz olması gerektiği anlayışı hâkimdir[2045]. Çocuklarının sorunları, halk tarafından tanrının evliliklerini onaylamadığı şeklinde yorumlanmıştır. Daha sonra gözlere mil çekme ve burnun kesilmesi gibi uygulamalar bu anlayıştan doğmuştur ve buna maruz kalan aday tahta namzet olmaktan çıkmaktadır, bunun politik rakiplerin canını almaya kıyasla, dinen ve ahlaken daha kabul edilebilir olduğu düşünülmüştür. 622 - 629 seferleri boyunca Martina çoğunlukla imparatorun yanında seyahat etmiştir ve 636'da Yermûk'ta yaşanan hezimet haberini aldığı sırada da Antakya'da Heraklius'un yanındadır.

Martina'nın yetişkinliğe varan zihnen sağlam tek oğlu Heraklonas (hük. 638 – 641) Şubat 641'de babası öldüğünde 15 yaşındadır[2046]. Muhtemelen 626 yılında, imparator Laz ülkesinde seferdeyken doğmuştur. Heraklius; Martina'nın ve Heraklonas'ın haklarını korumak için 638 başlarında Heraklonas'ı da üvey kardeşi III. Konstantinus gibi eş imparator (Augustus) ilan etmiştir. Fakat bu işe yaramayacaktır. Halk, Martina'yı oğlu Heraklonas ve üvey oğlu III. Konstantinus ile birlikte iktidarda söz sahibi yapan Heraklius'un vasiyetini, imparatorun Şubat 641'deki ölümü ile hipodromda öğrenmiş ve ilk andan itibaren öfke göstermiştir[2047].

Kıdemli varis, Heraklius'un ilk eşi Evdoksia Favia'nın oğlu III. Konstantinus, 641 yılında hukuken yetişkin olan tek veliahttır. III. Konstantinus (hük. 613 – 641) 612'de doğmuş, 613'te ortak imparator ilan edilmiştir. Babasından yalnızca üç ay

---

2043 Nicholson, Cilt: 1, s. 973.

2044 Stratos bunları ilk cildinin notlar kısmında listelemektedir, çoğu çocuk yaşta ölmüştür, burada genellikle sağır, dilsiz ve çeşitli şekillerde "engelli" olduklarını söylemekle yetinilecektir. Stratos, Cilt: 1, s. 358, Not VI.

2045 Ama ilk çocukları Fabius'un felçli bir boyunla doğmuş olması ve bu ilk veliahtların erken ölmesi kötü bir alamet sayılmıştır. Martindale, PLRE 3A, s. 477.

2046 Asıl ismi Flavius Konstantinus Heraklius'tur, Heraklonas, küçük Heraklius demektir ancak sonraki asırlara ait vakayinamelerde bu isimle anılmaktadır.

2047 Rosser, Dictionary, s. 259.

sonra Mayıs 641'de muhtemelen verem, daha düşük bir ihtimalle zehir nedeniyle aniden ölmüştür[2048]. Uzun süredir sağlığı kötü olduğunu Heraklius da bilmektedir ve 638 yılında çocuk yaştaki diğer iki oğlunu da varis ilan etmesi III. Konstantinus'un ani ölüm ihtimaline karşı aldığı bir önlemdir. Aslında bu aray prenslerinin hiçbirinin somut bir başarısı da yoktur, dolayısıyla III. Konstantinus'un yaşı dışında kardeşlerinden tek farkı annesidir[2049]. Avarlar Konstantinopolis'i kuşattığı sırada şehrin savunmasında bir görev aldığı ifade edilmektedir[2050]. Aslında şehri esas savunanların Sergius ve Bonus olduğunu görmüştük. Ancak III. Konstantinus'un ölümü başkent halkının nefret ettiği Martina ve onun kuklası olarak görülen Heraklonas'un kaderini de belirlemiştir[2051]. Eski Roma hukukuna aykırı olmasa da Kadıköy Konsili'ne göre bu ilişki yasaktır ve başta Sergius bu evlilik törenine izin vermeye direnmiştir. İmparatora hayattayken karşı gelemeyenler ve ensest ilişkilerini kınamakla yetinen ruhbanlar, prensin ölümü ile galeyana gelen güruhun da desteği ile dul Martina'ya karşı nefreti körüklemişlerdir. Aslında hırslı saydıkları imparatoriçe imparator ile seferlerin zorluklarına göğüs germiştir. Diğer yandan siyasi seçkinler kadın olarak ona siyasi güç vermek istememektedirler. Öte yandan Stratos'a göre, III. Konstantinus'un "kardeşini tahttan indirmek istemektedir. Yalnızca oğullarının tahta çıkışını temin etmek istemiştir[2052]".

II. Konstans (hük. 641 - 668); III. Konstantinus'un oğludur. Babasının ölmesi, II. Konstans'ın çıkarlarını gözettiğini söyleyen fanatiklerin açığa çıkmasına neden olmuştur ama aslında bu hizipler kendileri adına hareket etmektedirler. III. Konstantinus'un dostu ve Opsikion birliklerinin eski komutanı Valentinus Arsakuni, Heraklonas'ı o zaman dek eş imparator olmayan II. Konstans'ı caesar ilan etmeye zorlamıştır[2053]. Fakat bir süre tahtın arkasındaki güç haline gelen, bu sırada ekskubitor kontu olan Valentinus Arsakuni'nin, bizzat tahta geçmeye çalıştığı anlaşılınca bir

---

2048 612 doğumlu III. Konstantinus, henüz bebekken 27 Ocak 613'te eş imparator ilan edilmiştir. 629/630'da II. Konstans'ın annesi olacak olan general Niketas'ın kızı ile evlenmiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 387 – 388.

2049 Stratos, Cilt: 2, s. 140.

2050 Martindale, PLRE 3A, ss. 349 – 351.

2051 Martindale, PLRE 3A, s. 587.

2052 Stratos, Cilt: 2, s. 181.

2053 Valentinus II. Konstans iradesini dayatmaya başlayınca kendisini imparator yapmak için isyan etmiştir. Fakat Tarihi hatalı vermekle birlikte Süryani kaynakları ve Nikeforos'ta gördüğümüz bilgileri teyit etmektedir. Theophanes, A.M. 6136, ss. 476 - 477. (M.S. 643/4). Kaegi, Valentinus isyanını detaylı olarak anlatmıştır. Kaegi, Byzantine military unrest, ss. 157 – 158.

güruh tarafından 645 yılında o da öldürülecektir[2054]. Olaylar ile çağdaş olan Ermeni ruhban tarihçi Sebeos, II. Konstans taraftarı olduğunu açıkça gizlemese de, bu olayları Yunanca kaynaklar dışında sağlamasını yapabileceğimiz bir kaynak olarak değerlidir. Vakayı "Valentinus'un hain tertibi ve ölümü" başlığı altında vermesi ve detaylarını 655 Konstantinopolis ablukası konusunu işlerken detaylandıracağımız "peygamber Daniel'in kehaneti" ile olayların örtüşmesini belirtmeye başlaması önemli olacaktır[2055]. Sebeos, Valentinus'un hitabet ile Konstantinopolis senatosunu kandırarak kendisini hükümdar statüsüne yükseltme" teşebbüsünün geri tepmesini başka kaynaklara göre detaylı anlatmaktadır[2056]. "Martina ve iki oğlunun" uzuvlarının gözlerinin sakatlanmasından veya sürgünlerinden değil Valentinus tarafından öldürüldüklerinden bahsetmektedir[2057].

Martina'nın Valentinus Arsakuni'ye karşı önlem almaya çalışması, II. Konstans'a karşı kötü emelleri olduğu şeklinde yorumlanmış ve anne oğul hakkında III. Konstantinus'u zehirledikleri iddiaları ortaya atılmıştır. Sonuçta ailenin Martina soyundan gelen kanadı tasfiye edilmiştir. Uzuvları keserek, gözleri kör ederek sakat bırakmak, Heraklius'un ölümünün ardından çıkan taht kavgasında ilk kez uygulanan bir siyasetten men etme yöntemidir[2058]. Martina'nın dili kesilmiş, Heraklonas'ın burnu yarılmıştır. Hükümdarlığı yalnızca sekiz ay sürmüştür[2059]. Eylül 641'de Rodos'a sürülmüşlerdir[2060]. Martina'ın akıbeti aslında kesin olarak bilinmemektedir. Heraklonas'ın ise çok geçmeden öldüğü kesin olarak bilinmektedir. Babası öldüğü zaman, hazine bomboş olduğu için babasının tabutundan tacını aldığı şeklinde bir söylenti de vardır. Tüm bu söylentiler, Müslümanlar karşısında alınan hezimeti imparatorun Martina'yla sansasyonel evliliğinin Martina'nın imparatoru baştan çıkarmış olması şeklinde yorumlayan siyasi ve dini elitlerden çıkmaktadır. Kaynaklar

---

2054 III. Konstantinus tarafından komutan ve ekskubitor alayının kontu olarak atanmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1548; Rosser, Dictionary, s. 407.

2055 Sebeos, s. 103. Bab 44, [140]

2056 Kiliseye karışmış ve komutan olduğu için askeri gereklilikleri ileri sürmüştür. Sebeos, ss. 106 - 107. Bab 44, [142 - 143]

2057 Sebeos, s. 104. Bab 44, [141]. Akabinde III. son Sasani şahı III. Yezdigerd'in hükümdarlığının onuncu yılında Araplar karşısında mücadelesini anlatmaya koyulmaktadır. Çevirmenlerin açıklaması sayesinde her iki vaka da III. Yezdigerd'in hükümdarlık yılından 641/642'ye tarihlendirilebilmektedir. Sebeos, s. 104. Bab 44, [141], Dipnot 643.

2058 II. Jüstinyanus'un (hük. 685 – 695 ve 705 - 711) burnunun kesilmesine karşın tahtına dönebilmesi üzerine, sonraki asırlarda gözlere mil çekmek, uzuv kesmenin yerini alacaktır. Onu tahtından eden ilk kişi olan Apsimar'ın donanma komutanı olması konumuz açısından ileride tartışılacaktır.

2059 Martindale, PLRE 3A, s. 587.

2060 Rosser, Dictionary, s. 259.

tamamen Martina'nın soyuna karşı bir tutum içerisindedir[2061]. Bu kriz anında hanedanda bir bölünme yaşanmıştır. Mısır işgalinin sonuca ulaşmadan göğüsleme fırsatı kaçmıştır[2062]. Boş bir hazine ile üstesinden gelmesi çok zor yeni İslam akınlarına karşı durma görevi "12 yaşında bir oğlan" olan II. Konstans'a kalacaktır. Bu aşikâr zafiyete karşı tedbiren müstakbel "Anatolikon theması güçlendirilmiştir[2063]".

Konstantinopolis, Heraklius'un ailesi dahilindeki bu taht kavgaları ile çalkalanırken, Amr b. Âs komutasındaki Müslüman orduları Mısır fethinin son safhalarındadır. Mısır fethi yalnızca iki yıl içerisinde tamamlanmıştır[2064]. Nikiulu İoannes; Martina ve üç oğlu Heraklonas, David ile Marinus'un burunları kesilerek Rodos'a sürülmesinden eserin kendi yazdığı kısmının en sonlarında bahsetmektedir[2065]. Eserin son iki bölümü dua kısmı ve eseri sonra Arapça'dan Etiyopya'nın Geez diline tercüme ettiğini açıklayan "Mısırlı diyakoz Gabriel" tarafından yazılan kapanış metnidir[2066]. Kısacası, Nikiulu İoannes'in olayları sunuş biçimi, İskenderiye'deki çatışmalara karşı Konstantinopolis'in tepki vermekte geç kalması ile Konstantinopolis'teki taht mücadeleleri arasındaki doğrudan ilişkiyi mümkün olduğunca önemsiz gibi göstermektedir. Bu tercihinin nedenleri, Heraklius'a ve onun Kadıköy itikadını zorla Mısır'ın Miafizit halkına kabul ettirmeye çalışan patriği-valisi Kyros Mukavkıs'a eser boyunca ettiği lanetler ile son derece açıktır, Nikiulu İoannes'e göre Mısır'ın kaybı İsa'nın arzusudur[2067]. Ne yazık ki eser, İskenderiye'nin ikinci fethinden hiç bahsetmemektedir. Fakat Nil'in kollarında Bizans donanmasını işleyişe dair verdiği bilgiler, 645 – 646 olaylarını anlamak için de son derece faydalıdır.

2061 Ralph-Johannes Lilie, Claudia Ludwig, Beate Zielke, and Thomas Pratsch, "Martina", **Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online,** De Gruyter, Berlin & Boston, 2013, (PmbZ), PmbZ # 4842.

2062 Butler, ss. 307 – 308.

2063 Stratos, Cilt: 3, s. 18.

2064 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, ss. 496 – 501.

2065 John of Nikiu, s. 197, (Bölüm 120:53).

2066 John of Nikiu, ss. 200 - 203, (Bölüm 121 ve 122 ve 123).

2067 Miafizit kilisesinin başı Apa Benjamin İskenderiye'ye kentin ilk ele geçirilmesinden 13 yıl sonra dönüp kiliseleri denetlemiş, bir ayin yönetmiştir. John of Nikiu, s. 200, (Bölüm 121:1) "Ve herkes dedi ki '(Rumların) bu kovulmaları ve Müslümanın zaferi, imparator Heraklius'un sefilliği ve doğru inançlılara patrik Kyros ile zulmetmesinden ötürüdür. Bu Romaların iflasının ve Mısır'ın Müslüman [Amr] tarafından boyunduruk altına alınmasının sebebidir". John of Nikiu, s. 200, (Bölüm 121:2)

3.3.6. İskenderiye'nin İkinci Fethi

İslam tarihçilerine göre H. 25 (645-646), Süryani tarihçilere göre 645 yılında İskenderiye'nin Yunan nüfusu bir halk isyanına karışmıştır[2068]. Cosentino, Belâzurî başta olmak üzere İslam kaynaklarına ve Caetani'nin rehberliğine dayanarak, operasyonun 645 yılı "yaz sonu veya güz başında" başladığını belirtmektedir[2069]. Bizans amfibi gücü "H. 25 yılının erken kısmında (28 Ekim 645 – 16 Ekim 646) kentin önünde belirmiş" olduğuna göre Ekim sonu Kasım başı doğru tarih olmalıdır[2070].

Öte yandan İbnü'l-Esîr bile H. 26 (646-647) yılını yalnızca bir paragraf ile geçiştirmektedir ve halife Osman'ın Harem-i Şerif'i onarmasından bahsetmektedir[2071]. Dolayısıyla İskenderiye olaylarının 646 yılının ilk yarısında sürdüğü ve ikinci Nikiou muharebesinin de bu yılın başında gerçekleştiği düşünülmektedir. İskenderiye üzerine yapılan Bizans amfibi saldırısının tarihi konusunda "İslam kaynakları arasında sıra dışı bir uyum vardır[2072]". Teofanes'in İskenderiye'nin her iki fethinden de bahsetmemesi ilginçtir. Ancak her yılın başında verdiği hükümdar ve patrik listelerinde 642/643 yılını Kyros'un görevdeki 11. yılı olarak verdikten sonra, takip eden 10 yıl boyunca Petrus'un İskenderiye patriği olduğunu gösterdiği tablosuna işleyip konuya dair hiçbir bilgi vermemesi dikkat çekicidir[2073].

Mısır'ın Müslüman yöneticileri arasında eyaletin gelirlerinin paylaşımında çıkan sorunlar, İskenderiye'ye Bizans donanmasının 300 gemi tarafından amfibi bir güç ile müdahalesi için gerekli şartları yaratmıştır[2074]. Ömer'in halifeliğinin son

---

2068 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2069 Cosentino, Constans II, s. 584. Sefer mevsiminin genellikle Kasım civarında sona erdiği varsayılmaktadır. Adriyatik ve Ege'de kısa açık deniz geçişleri dışında kışın açık deniz geçişlerine kalkışılmamaktadır, özellikle büyük bir donanmayı bu çağda kimse böyle riske atmamaktadır. Suriye kıyıları Müslüman kontrolünde olduğu için baskın yapmak için kıyı rotası tercih edilmemiştir. Rodos, Kıbrıs ve İskenderiye açık deniz rotası izlenmiş olmalıdır.

2070 Stratos, Cilt: 3, s. 36; Butler, ss. 542 – 543.

2071 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 577.

2072 Belâzurî 645 dışında 643 tarihini de olası bir alternatif olarak belirtmektedir ancak tüm kaynaklar 645 yılının sonlarına işaret etmektedir. Fahmy, Sea-Power, s. 77, Dipnot 4.

2073 Bu yıla dair, Kudüs'te Ömer'in bir mabed inşa etmeye başladığı ancak Yahudiler onu uyarana kadar, haçı sökmediği sürece bu yapının mucizevi bir biçimde defalarca çöktüğü ile ilgili bir söylenceden başka bir şey anlatmamaktadır. Theophanes, A.M. 6135, s. 476. (M.S. 642/3)

2074 "İskenderiye (H.24/M.645) yılında Bizans tarafından geri alınmıştır. Bu sırada Mısır Vâlisi Amr b. As Medîne'de bulunuyordu. Hz. Ömer vefatından önce, Mısır'ın Sa'id bölgesinin âmilliğini Amr b. As'tan alarak Fayyum'a kadar olan bölgenin vâliliğine Abdullah b. Sa'd İbn Ebû Serh'i tâyin etmişti. Hz. Osman ise, ikili bir idâre şekli getirerek bütün Mısır'ın mâlî işlerinin idâresini, aynı zamanda sütkardeşi olan İbn Ebû Serh'e verdi. Amr b. As'ı ise siyâsi ve askeri işlerin başında bıraktı. Ancak Amr, bu ikili idârî sistemi kabullenmedi ve Hz. Osman'dan Abdullah'ı azledip

yıllarında Amr'ın Mısır yönetimindeki yetki alanı" daraltılmıştır[2075]. Osman halifeliğinin başında Mısır hakkında aldığı bazı yatıştırıcı tedbirler geri tepmiş, her iki adayı da mutlu etmediği gibi zararlı da olmuştur[2076]. Özellikle Mısır'ın Akdeniz kıyısında bulunması gereken güçlerin iki Mısır yöneticisi arasında olası bir çatışma için merkeze çekilmesine neden olmuştur. İskenderiye garnizonunun zayıflatıldığını ve Amr ile Abdullah arasındaki anlaşmazlığın haberlerini Konstantinopolis'teki yetkililere İskenderiyeli Rumlar haber vermişlerdir. Amr, Mısır'ın fethini gerçekleştiren komutan olarak eyaletin valisi olarak bırakılacağını beklemektedir. Ama daha fetih sırasında bile kendisinin ve yardımcılarının eyaletin gelirlerini kendileri için kullanmalarına izin verdiği anlaşılmaktadır[2077]. İskenderiye'yi ilk kez alıp Fustât'a döndüğünde azledilmiş olduğunu öğrenmiştir[2078]. Akabinde Ömer; Amr'ın Mısır'da olduğu süre içerisinde zimmetine geçirdiğini düşündüğü şahsi servetinin yarısına da devlet adına el koymuştur[2079]. Amr sonunda Medine'ye gelerek, halifeye bölge fatihi olarak tüm yetkinin hakkı olduğunu düşündüğünü bildirmiş, Osman bölge gelirinin Abdullah göreve başladıktan sonra arttığını belirtmiş fakat Amr "Abdullah'ı görevden almazsa Mısır'a dönemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Osman tercihini Abdullah'tan yana kullanarak Mısır genel valiliğinin tüm yetkilerini Abdullah b. Sa'd'a devretmiştir[2080]". Amr, bu yüzden Bizans amfibi gücü İskenderiye'ye çıkarma yaptığında Medine'de bulunmaktadır. Fakat Abdullah askeri

---

Mısır'ın idâresinin kendi uhdesinde bırakılmasını istedi. Onun bu isteğini kabul etmeyen Halife, İskenderiye'nin ikinci fethinden hemen sonra Amr'ı azledecek ve yerine İbn Ebû Serh'i Mısır vâliliğine getirecektir (H.25/M. 645-646). Amr ile Abdullah'ın bu çekişmeleri esasında İskenderiye'deki Rumlar, Herakleios'un ölümünden (M.641) sonra iktidara gelen torunu İmparator II. Konstans'a bir mektup yazıp şehirdeki müslümanların az sayıda olduklarını, kendilerinin zelil halde bulunduklarını ve cizye ödediklerini, Mısır'da bulunan bütün Rumlar'ın müslümanlara karşı savaşacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine II. Konstans, Manuel komutasında üç yüz gemilik bir Bizans donanmasını İskenderiye'ye göndermiştir". Fayda, s. 260.

2075 Apak, İslam Tarihi 2, s. 234.

2076 "… Osman, selefinin fiziki olarak ikiye ayırdığı Mısır idaresini birleştirdi. Buna karşılık yetkileri iki kişi arasında paylaştırdı; yeni uygulamaya göre Mısır'ın genel valisi Amr. b. el-Âs olurken, eyaletin mali sorumluluğuna Abdullah b. Sa'd getirildi". Özellikle Amr buna derhal itiraz etmiştir. "Abdullah b. Sa'd ortağının kendi görev alanına müdahale ettiğinden şikayet ederken, Amr da Abdullah'ın ordu işlerine karıştığını halifeye ihbar etmeye başladı. Görüldüğü gibi Mısır'daki yönetim muhalifleri valilerinin iyi yönetim yapmadığı veya orduyu gerektiği gibi yönetemediğ hususlarında söz söyleyemiyorlar, ya da onun mali uygulamalarının başarısızlığından bahsetmiyorlardı. Buna karşılık sürekli geçmişMedine'ye hicretinden sonra dinden dönmüş olmasını menfi propagandalarına temel alıyorlardı". Apak, İslam Tarihi 2, ss. 234 - 235.

2077 Stratos, Cilt: 3, s.35.

2078 "Fetihten sonra Fustat'a dönen Amr, burada valilikten azledildiği haberi üzerine görevini Abdullah b. Sa'd'a devredip Mısır'dan ayrılmıştır". Fayda, s. 261.

2079 Stratos, Cilt: 3, s. 36.

2080 Apak, İslam Tarihi 2, s. 235.

açıdan aynı ölçüde deneyimli değildir dahası bölgedeki ordular Amr'a derin bağlarla bağlıdır. Bu sebepten Bizanslılar çıkarma yapınca Osman, kararından geri dönmek ve tüm isteklerini kabul ederek Amr'ı bölgeyi kurtarmaya göndermek zorunda kalmıştır. Abdullah valiliğe tekrar getirilmiş ve aslında "başarılı bir performans da" sergilemiştir fakat "hakkındaki ilk eleştiriler Müslümanların Bizans donanmasını mağlup ettikleri Zâtüssavârî zaferi sırasında yapılmaya başlanmıştır[2081].

Olayların arka planı çoğu modern İslam tarihi eserinde sunulduğu kadar basit değildir[2082]. Amr b. Âs ile Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh arasında Mısır'ın yönetiminde kimin üstün olacağına dair süregelen münakaşanın bölgede zayıflık intibaı yaratması sayesinde, Konstantinopolis ve İskenderiye halkı arasında mektuplaşmalar olmuş, kentin Yunan yönetici zümresi Bizans donanması ve bir ordu gönderilirse, kenti teslim edip isyana katılmaya söz vermişlerdir[2083]. II. Konstans saray hadımlarının başı olan Manuel'in emrine 300 gemilik bir donanma ve amfibi çıkarma gücü vermiş, bu kuvvet Mısır'da kendilerine katılan milisler ve İskenderiye'deki sivil teknelerle daha da güçlenmiştir. Bu büyük amfibi kuvvet gelir gelmez "İskenderiye Yunanları" isyana katılmıştır. Butler bu donanmanın doğrudan İskenderiye limanına demirlediği kanısındadır[2084]. Böyle bir durumu hiç beklemeyen Müslüman garnizonu hemen

---

2081 Bu hususlara Zâtüssavârî başlığı altında dönülecektir: "Muhammed b. Ebû Beki ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe başta olmak üzere vali muhalifleri, sefer esnasında, halifenin Abdullah gibi bir şahsı valiliğe getirmesi konusunda ileri geri konuşmaya başlamışlar, onun idare ettiği bir orduda kesinlikle savaşmayacaklarını açıklamışlardır". Apak, İslam Tarihi 2, s. 236. Zâtüssavârî Deniz Zaferi ile Konstantinopolis yolu açılınca Muâviye'nin iki ordusu karadan, Suriye sahilinden küçük, Mısır sahilinden büyük gemiler 655 – 656'da Konstantinopolis'i abluka altına alacaklardır. Fakat Amr – Abdullah çekişmesinden çıkan huzursuzluklar Osman'ın öldürülesi ile sonuçlanınca İslam deniz ve kara güçleri kuşatmaya girişecekken geri dönmüşler, fırtına yüzünden de kayıp vermişlerdir. İlgili bölümde Sebeos Tarihi üzerinden bu konular işlenecektir.

2082 "Hz. Osman'In halife olmasından kısa bir müddet sonra 645 yılında bir Bizans donanması İskenderiye önlerinde göründü. Şehir halkının da yardımı ile İskenderiye, Rumlar eline geçti. Bu sırada Mısır'In idari kadrosunda değişiklik olmuş, Amr b. Âs'ın yerine halifenin süt kardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh vali tayin edilmişti. Bu zat daha Hz. Ömer devrinde Yukarı Mısır'da bazı idari vazifelerde bulunmuştu. Abdullah, Bizanslıların İskenderiye'yi geri almaları üzerine eski validen yardım istedi. Amr bu teklifi kabul ederek İskenderiye'yi Rumların elinden geri aldı (646)". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 200. Abdullah, Amr'ı geri çağırtmak zorunda kalmıştır. Aralarındaki şahsi husumet zamanla sadece artacaktır.

2083 İlk olarak İskenderiyeliler mi yoksa II. Konstans mı temas kurmuştur sorusuna kaynaklarda cevap bulmak mümkün değildir. Butler, ağır vergiler ve İskenderiye garnizonunun kalabalık olmaması nedeniyle İskenderiye ileri gelenlerinin II. Konstans'a yazdığı kanısındadır. Butler, s. 467. "Bundan dolayısı İskenderiye halkına mektup yazıp akdetmiş oldukları barış anlaşmasını bozmalarını istemişlerdir. Gerçekten İskenderiyeliler bu davete icap ederek sulh akdini bozdular". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2084 Butler, s. 468.

katledilmiş, İskenderiye Bizans kontrolüne geri dönmüş, "fakat Manuel zaferini sonuca götürmemiştir[2085]".

Bizans güçlerinin bundan sonra yalnızca Arapları değil Kıptîleri de hedef aldığı görülmektedir. "Manuel'in ordusu yalnızca İskenderiye'yi almamış, bitişik saha olan deltanın kasaba ve köylerini de yağmalayarak yayılmıştır[2086]". Fakat Delta bölgesini bucak bucak yağmalamakla ve Kıptî halkı cezalandırmakla hem vakit hem de yerel destek alma şansını kaybetmiştir. "Operasyon, başkomutanı daha fazla inisiyatif gösterseydi veya o zaman bilinen ismiyle Arap üssü Babilon yani Fustât'ı (Misr) imha etmek hızla ve cesaretle güneye hareket etseydi, bambaşka bir şekilde tezahür edebilirdi[2087]". Ancak böyle olmamıştır. II. Konstans'ın ve vasilerinin Araplar ile bir olduğu için hain saydıkları Kıptî halktan intikam almasını Manuel'e emretmiş olmaları da pekâlâ mümkündür[2088].

İslam kaynaklarının düşman komutanını ismen bildikleri görülmektedir ki bu dikkat sıra dışıdır: "Bunun üzerine Bizans'tan büyük miktarda ordu ve donanma Hadım Manuel komutasında İskenderiye'ye gelip limanın karşısında demirlemiş, bunun üzerine İskenderiye'de bulunan Rumlar da onlarla ittifak etmişlerdi[2089]". Belâzurî İskenderiye halkının imparatoru çağırdığı iddiasını yinelemektedir[2090]. "Araplar Mısır'a girdiklerinde İskenderiye Yahudileri de Hıristiyanlar gibi paniğe kapılmışlardı[2091]". Ancak kentin ikinci fethi sırasında deniz ticaretinde önemli ağırlığı olan, kalabalık İskenderiye Yahudi cemaatinin ikinci fetih sırasındaki tavrı konusunda net bir sonuca varılamamaktadır. İbn Abdülhakem, Bizans filosunun İskenderiye limanına demirlediğini, Kitabü'l-İber'de İbn Haldûn ise filonun "kıyının açığında kaldığını" belirtmektedir[2092]. İbn Haldûn, mukavkısın Bizans filosuna izin vermediği için açıkta kaldığını ileri sürmüştür, Butler ise bu sırada Kyros Mukavkıs'ın öldüğünü söylemektedir[2093]. Fakat mukavkıs sonraki İskenderiye patrikleri için bir unvan gibi

---

2085 Stratos, Cilt: 3, s. 36.
2086 Fahmy, Sea-Power, s. 77.
2087 Stratos, Cilt: 3, ss. 37 – 38.
2088 II. Konstans'ın İtalya ve Sicilya'daki müstakbel icraatları hıyanet içinde olduğunu düşündüğü Bizans tebaasından intikam almaya meyilli olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu yıllarda henüz Konstantinopolis senatosunun vesayeti altında olmayı sürdürmektedir.
2089 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.
2090 Fahmy, Sea-Power, s. 76, Dipnot 5.
2091 Sivrioğlu, s. 110.
2092 Fahmy, Sea-Power, s. 77, Dipnot 1.
2093 Butler, s. 468, Dipnot 1.

kullanılacağı için sonraki patriğin donanmanın kente girişine müdahale etmiş olması da muhtemeldir.

Fakat Mısır Mukavkısı'nın Manuel'in çıkarma gücüne destek vermemesi Kıptî halkın tavrını da belirlemiştir[2094]. Kyros bu aşamada kesin olarak ölmüştür ve İskenderiye'de patrik Petrus'tur[2095]. İskenderiye'de ve Mısır'da yaşayan Kıptîler, Müslümanlar ile barışı sürdürmek istedikleri için bu isyana karşı tavır almışlar ve durumu Fustât vasıtasıyla hilafet merkezine bildirmişlerdir. Hatta Amr hemen bölgeye sevk edilmiştir ve Fustât'tan kuzeye ordu ile yürüyüşe geçtiğinde kendisine katılan ve muharip olmayan Kıptîlerin Bizans amfibi gücü tarafından yıkılan Nil köprülerini hızla onarması sayesinde beklenmedik bir hızla ilerleyerek düşmanlarını şaşırtmışlardır. Manuel'in güçleri İskenderiye dışındaki Kıptî halka ayrım gözetmeksizin mallarını yağmalamıştır. Fakat Bizans amfibi gücü püskürtüldükten ve onlara katılan İskenderiyeli Yunan milisler gemilere binip kaçtıktan sonra, Amr, Kıptî halkın gördüğü zararları tazmin etmek için gayret göstermiştir[2096]. Bu yüzden Mısır'da nihayet kesin olarak asayiş sağlanabilmiş ve Nil deltası şehirlerinde meskûn yerli Rum nüfusun 646 yılında kaçmasından sonra Bizans'ın bölgede isyan çıkarma imkânı kalmamıştır.

Bu olaylar Osman'ın halife olduğu 644 yılından hemen sonra vuku bulduğu için imajına zarar vermiştir[2097]. Fakat Bizans donanmasının tüm Doğu Akdeniz sahilleri için yarattığı tehlike böylece inkâr edilemez bir şekilde anlaşılmıştır. Osman da halife olduğu ilk sene donanma kurma taleplerini selefinin politikasını sürdürerek reddetmiştir. Fakat İskenderiye olaylarından sonra, Ömer'in aksine İslam donanmalarının kurulmasına izin vermekle kalmamış, bunun için önemli ödenekler ayrılmasını desteklemiş, Suriye ve Mısır eyaletlerinin gelirinin bu amaçla kullanılmasına yetki vermiştir. Birkaç yıl içerisinde İslam donanmaları hazır olacaktır

---

2094 "Ancak Mısır Mukavkısı yapmış olduğu sulh anlaşmasını bozmamış ve sözüne sadık kalmıştı". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2095 Theophanes, A.M. 6136, s. 477. (M.S. 643/4)

2096 "Rumlar Müslümanlarla savaşmak için İskenderiye'den çıktıklarında civar köylerde oturanlardan kendilerine tabi olanların ve olmayanların mallarına el koymuşlardı. Müslümanlar onara karşı zafer elde ettikten sonra Rumlara katılmayan köy halkı Amr b. Âs'a gelerek: 'Rumlara, muhalefet edip size itaatimizi sürdürdüğümüzden onlar bizim mallarımıza ve davarlarımıza el koydular, bunları bize vermeni isteriz' demişlerdi. Gerçekten Amr b. Âs İskenderiye'de bulunan mallardan onlara ait olduğunu bildiklerini almış, onlar da bu malların kendilerine ait olduğunu ispatlamışlardı". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2097 Stratos, Cilt: 3, s. 135.

Böylece ilk kez Konstantinopolis'in fethedilmesi projesini mümkün kılacak somut adımlar Osman'ın halifeliği zamanında atılmıştır. "Suriye başkumandanlığınca, İstanbul'un alınmasını hedef alan Bizans'a karşı Akdeniz'deki seferlere paralel olarak" Arap kara akınları Anadolu şehirleri ve Bizans'ın Ermenistan eyaleti üzerine odaklanmıştır[2098]. Sasani iktidarı güç kaybettikçe, geriye yalnız Bizans sınırları olan Toros cephesi ve Kuzey Afrika cephesi kalacaktır. Bu iki kara sınır yanında tüm Akdeniz, İslam ve Bizans donanmaları arasında bir mücadele sahası haline gelmiş, Emevi Devleti yıkılana kadar da öyle kalmıştır. 642 Nihavend Savaşı ardından[2099] "yeniden düzene girmek için kısa bir ara verdikten sonra Arap orduları İran'a girip 650'de Persepolis'i, 651'de de Ceyhun Irmağı kenarındaki eyalette yer alan Merv'i ele geçirdiler[2100]".

Ayrıca 645-646'da Bizans tarihçilerinin hiç yazmadığı Anadolu içlerine ulaşan bir akın gerçekleşmiştir. Tarsus ilk olarak 637 yılında Arap kuvvetlerinin eline geçmiştir[2101]. Fakat tutulamamıştır. Muâviye "Antakya ve Tarsus yakınlarına geldiğinde kaleleri boş görüp Şam ve el-Cezire askerlerinden bir miktarını burada bırakmış, kendisi geri dönmüştü". Böylece Bizans sınır savunma hattında bir gedik açılmış ve ilk kez Kilikya'da bir liman ele geçirilmiş oluyordu[2102]. "Anadolu'ya yapılan ilk Arap istilası" 641 sefer mevsiminde gerçekleşmiş, kazıları yapmış Lightfoot'a göre Amorion 644'te ilk 646'da ikinci Arap saldırısına uğramış, 654'te Ankara işgal edilmiştir[2103]. İslam tarihçilerine göre H. 25 (645-646) yılında,

---

2098 "Suriye başkumandanlığınca, İstanbul'un alınmasını hedef alan Bizans'a karşı Akdeniz'deki seferlere paralel olarak yürütülen fetih faaliyetleri, karadan Anadolu şehirlerinde yapılmaya Hz. Osman döneminde devam edilmiştir". Fayda, s. 248. Ayrıca Anadolu fetihleri ile aynı zamanda gelişen İrmîniyye fetihleri, yani 628'den itibaren Sasaniler tarafından Bizans'a iade edilmiş "dört bölgeye" ayrılmış Ermenistan eyaletinin Konstantinopolis tarafından kaybı, Arap ordularına Toros cephesinin etrafından dolanarak Konstantinopolis'e ilerlemek için alternatif bir rota sağlayacaktır. Fakat Kemah'ın fethedilememesi ile bu cephede ilerleme de duracaktır. Fayda, s. 249.

2099 Fayda, ss. 192 – 194.

2100 McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

2101 Rosser, Dictionary, s. 379.

2102 "Daha sonra Yezid b. Hurr el-Absî yaza seferine çıkmış, ona aynı şekilde davranmasının emretmişti. O, Antakya'ya varıncaya kadat önüne çıkan bütün kalelerin surlarını yıkmıştı". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 576.

2103 Christopher Lightfoot, **Amorium. A Brief Guide to A Late Roman and Byzantine City in Central Anatolia**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, s. 32. "M.S. 7. yy.'da kent başkent İstanbul'dan güney, Suriye'ye doğru giden önemli bir karayolunun üzerinde yer almasıyla önem kazanır. … Böylelikle kent, ilki Hzç Muhammed'in ölümünden sadece 12 yıl sonra, M.S. 644 yılında vuku bulan ve devamlı tekrarlanan Arap akınlarına hedef olur". Lightfoot, Amorium, s. 9. Amorium ve Amorion olarak anılan hisar kentin Latince yerine Yunanca ismi tercih edilmiştir. Afyon'da, "Ankara'nın 170 km güneybatısında yer alır". Lightfoot, Amorium, s. 7. Lightfoot 1994'ten sonra bölgenin kazılarını yürütmüştür.

Muâviye'ye bağlı Yezid b. Hurr el-Absî emrinde yaz seferindeki birlikler gazaya çıkarak "Amorion şehrine gelip burayı kuşatmıştır[2104]". Bu aşamaya kadar Amorion; askeri bir önem taşımayan, yalnızca önemli bir yol bağlantısı üzerinde bulunan bir şehirdir, Zeno tarafından beşinci yüzyıl sonlarında imar edilmiş, sonraki asır boyunca gelişmiş sıradan bir kenttir[2105]. Fakat II. Konstans'ın öldürüldüğü 668 yılından sonra hızla askeri bir merkez olarak gelişecek ve Anadolu'nun en önemli ordusu olan Anatolikon thema başkentine dönüşecektir.

Anadolu'nun saldırılara maruz kalmaya başladığı 641 yılı içerisinde, Libya üzerinden Tunus bölgesine ulaşan ilk akını; İskenderiye isyanının bastırılmasını takip eden dönemde bir süreliğine Amr b. Âs'ın astı haline gelen Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh düzenlemiş, halife Osman'dan bu gazaların devamını talep etmiştir[2106]. Bu aşamada hiçbir İslam komutanının elinde herhangi bir deniz gücü yoktur. Dolayısıyla bunlar süvari ordularıdır. Fakat Amr İskenderiye'yi tekrar emin bir şekilde halifeliğe bağladıktan sonra bir kez daha azledilmiş ve Mısır'a "Osman'ın süt kardeşi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh tayin"[2107] edilmiştir.

İskenderiye'nin kesin kaybı, Bizans donanmasının Doğu Akdeniz'deki tartışmasız hâkimiyetinin sonudur. Sasaniler de 619 – 628 arasında Mısır'ı ele geçirmişler ancak Müslümanlar gibi kazanımlarını sağlamlaştıracak zaman bulamamışlardır. Dolayısıyla Bizans donanması 646'ya kadar Doğu Akdeniz sularında istediği gibi hareket edebilmiştir. Oysa Osman'ın halifeliğinin ilk yarısında Suriye ve Mısır Müslüman filolarının kurulması ile bu değişmiştir. "Mısır başkumandanlığınca gerçekleştirilen ve Müslümanların deniz gücü kurmalarına zemin teşkil eden İskenderiye'nin ikinci defa fethedilmesiyle[2108]" jeopolitik bir kayma meydana gelmiştir.

2104 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 576.

2105 Kazılar "surla ile birlikte, kayda değer bir kentsel yenilenmeye" işaret etmektedir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 64 – 65.

2106 "Yine bu yıl Amr b. Âs, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'i Hz. Osman'ın emriyle Afrika içlerine doğru sefere göndermişti. Abdullah, Mısır kumandanlarından birisiydi. Oraya vardığında Amr ona takviye birlikler göndermiş ve oradan bir sürü ganimet elde etmişti. Daha sonra Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Hz. Osman'a mektuplar gönderip Afrika'da bazı gazalara izin vermesini talep etmişti". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 576.

2107 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 578.

2108 Fayda, s. 259.

Ömer zamanında Irak ve Suriye cepheleri için birer Müslüman başkomutanlığı vardır. Osman zamanında Mısır üçüncü başkomutanlık haline getirilmiştir[2109]. Ravza Adası'nda bir tersane kurulması ile Bizans donanmasının saldıramayacağı bir deniz üssü, Mısır'ın yeni başkenti Fustât'ın hemen kuzeyinde konuşlanmıştır. Burada ve İskenderiye'de konuşlanmış Mısır donanması Suriye donanması ile Bizans donanmasını yenilgiye uğratacaktır. Ayrıca Kuzey Afrika fethini gerçekleştirecek Arap ordularının, Kartaca'nın kesin olarak ele geçirildiği 698 yılına kadar denizden de desteklenmesi için filolarını batı kıyısı boyunca görevlendirecektir.

Fustât'ın 642 yılında Mısır'ın idari merkezi olarak kurulması eyalet yönetiminin kıyılardan uzak durma siyasetinin sonucudur. İskenderiye'ye kıyasla Fustât heünz çok küçüktür[2110]. Konstantinopolis'ten sonraki en büyük Bizans askeri limanının yitirilmesi; Bizans'ın Doğu Akdeniz'in doğu ve güneydoğu kıyılarına erişimini ve direnen son kentlere yardım ulaştırma becerisini sona erdirecektir. Kıbrıs üzerinden bu bölgelere baskın yapma kapasiteleri olsa da İskenderiye'nin ikinci kaybından sonra Bizans Mısır Delta bölgesine yalnızca 652 yılında başarısız bir baskın girişimi daha düzenlenecektir. Bu girişim, Mısır'da destek verecek yerli Rum nüfus tehcir edildiği için baştan başarısızlığa mahkumdur ve artık Ravza Adası en önemli Müslüman tersanesi olduğu için Mısır İslam filosu görevdedir. Orta Bizans dönemi boyunca Bizans donanması yalnızca onuncu yüzyılda Fatımî donanması ile savaşları sırasında Mısır'a yaklaşacak, Haçlılar ile birlikte 1169'da Dimyat'a saldırıncaya kadar Mısır kıyılarına ciddi bir çıkarma yapamayacaktır[2111].

3.3.7. Nikiou Savaşı

İskenderiye'deki garnizonun, Manuel'in emrindeki Bizans amfibi güçlerinden ziyade esas olarak İskenderiye'deki Yunan cemaati tarafından katledildiği haberi Mısır'daki Arap yerleşimciler ve askerler arasında şok etkisi yaratmıştır. Dolayısıyla

---

2109 Osman halife olunca seleflerinin "fütûhat hedeflerini, Irak ve Suriye başkumandanlıklarına eklenen üçüncü Mısır başkumandanlığı yoluyla, aynı anlayış ve çizgide devam ettirmiştir". Fayda, s. 259.

2110 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, ss. 104 – 105.

2111 Şaver Fustât'ı imha ettikten sonra 960'da kurulmuş komşu kent Kahire Mısır'ın başkenti olmuştur. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 809. Son Fatımî vezirlerinden Şaver, Amalrik'in yaklaşan Haçlı ordusunun eline geçmemesi için 1168'de Fustat'ı kundaklatmıştır. Bunun için tonlarca Rum ateşi kullanmıştır ve yangın 54 gün sürmüştür.

Amr'ın kendilerini kurtarmak için orduların başına geçmesinde ısrar etmişlerdir[2112]. İskenderiye'deki Müslüman garnizonu katledilince, diğer Mısır birlikleri ve yerleşimciler Aşağı Mısır'ın valisi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'e güven oyu vermemiş, derhal Amr b. Âs'ın ordunun başına geçirilmesi talepleri kabul edilmiştir[2113]. Bu ısrar karşısında Ebû Serh, sözünü dinletememiş ve bir direniş örgütleyememiştir.

Ömer'in son eylemlerinden biri, Amr'ın otoritesini azaltacak şekilde Yukarı Mısır ve Fayyum valiliğini Abdullah b. Ebû Serh'e vermek olmuştur, Osman ise onu Mısır'daki görevinden tamamen azletmiştir ve Bizans saldırısı bu aşamada gerçekleşmiştir[2114]. Eğer kronoloji doğruysa, bu durum Bizans donanmasının Bizans ajan ağı ile ne kadar eşgüdümlü çalıştığına önemli bir kanıt teşkil etmektedir[2115]. Çünkü doğruysa, Amr Medine'ye çağrıldıktan hemen sonra Bizans filosu hazırlanmaya başlanmış olmalıdır. Kıptî halk, İskenderiye dahilinde ve haricinde isyana karşı durduğu için zarar görecektir. Tüm Müslüman ve Süryani kaynakları Bizanslıların garnizonu katlettiğinde hemfikirdir[2116].

Nakyûs veya Nikiu, Nil Nehri'nin "doğu yakasında" askeri, dini ve ticari önem taşıyan "müstahkem bir market kasabasıdır[2117]". İskenderiye ile Fustât yolunun

---

2112 "Manuel İskenderiye'ye girip buradaki müslüman muhâfizları öldürdüğü gibi, müslümanlara itâat eden Kıptí köylerini de yağmalayarak Nakyûs'a kadar ilerlemiştir. Rumların İskenderiye'ye yaptıkları bu çıkarma üzerine Mısır'daki müslümanlar, Amr b. As'ın Mısır'a tekrar gönderilmesini Hz. Osman'dan istediler. Onların bu isteğini kabul eden Hz. Osman, 15 bin kişilik bir ordu ile Amr'ı Rumların üzerine gönderdi. Amr, Rumlarla önce Nakyûs'ta karşılaşıp onları mağlup etti". Fayda, s. 260.

2113 Fayda, s. 260.

2114 Tam olarak ne zaman Amr'ın azledildiğini kestirmek zordur ancak Belâzurî ve İbn Abdülhakem'e göre H. 25 / 645 başında azledilmiştir. Fahmy, Sea-Power, s. 77, Dipnot 6. Fakat Bizans ve Müslüman kaynakları bu baskının gizlilik içerisinde tertiplendiği ve Müslüman garnizonunun tamamen gafil avlandığı konusunda hemfikirdir: "Mısır'ın kaybı ile çektikleri aşağılamayı asla unutmamış olan Bizanslılar, nihayet eyleme geçmişlerdir. İmparator II. Konstans yaklaşık üç yüz gemilik bir filonun, tam bir gizlilik içerisinde, İskenderiye'nin geri kazanılması için hazırlanmasını emretmiştir". Fahmy, Sea-Power, s. 76.

2115 Lee'nin makalesi ajanlar ve donanama eşgüdümü meselesini ima etmektedir, ancak Heraklius Hanedanı kapsamı dışında olduğu için tartışmamaktadır. Lee, Naval intelligence, s. 112. Vizigotların Vandal elçileri geldiğinde Kartaca'nın Bizans kontrolüne geçmiş olduğundan haberdar olması nasıl tüccarlar sayesinde hemen haberdar olmuşlarda, yedinci yüzyılda da aynı dinamiklerin geçerli olduğunu düşünmek için sebebimiz vardır. Lee, Naval intelligence, s. 111. İskenderiye ve Konstantinopolis arasındaki ticaret hacmi diğer tüm limanları geride bırakmaktadır.

2116 Fahmy, Sea-Power, s. 77, Dipnot 2.

2117 Kasaba Sasani fethi sırasında da önemli bir askeri hedef olmuştur. Kasabanın onuncu yüzyıla dek piskoposluk ve yerel hac merkezi olarak kalmasının sebebi, İsa'nın bebekliğinde Masumların Katli denen Herod'un fermanından İsa'yı kurtarmak için buraya kaçıldığına inanılmasıdır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1076.

yaklaşık ortasına denk gelmektedir. Belâzurî ne yazık ki Nikiu Savaşı'ndan hiç bahsetmemekte, yalnızca ikinci İskenderiye kuşatmasına değinmektedir[2118]. Ordular Nikiou'nun güneyindeki ekili düze arazide karşılaşmışlardır. Bizans donanması ve ordusu Amr bölgede değilken Fustât'a hızla saldırmak fırsatını değerlendirmemiştir. Manuel'in güçleri "salyangoz hızında" Nikiu'ya gelmiştir ancak kasabayı alıp almadıkları bile belli değildir, Amr ise Nikiu'ya "çok sayıda nehir salının eşlik ettiği ordusu ve pek çok Kıptî eşliğinde ulaşmıştır[2119]". Fakat Arap komutanlarının henüz bu aşamada tüm Kıptîlerin kendilerine karşı "tarafsız veya dost" olduğundan emin olmadığı için temkinli hareket ettiği anlaşılmaktadır[2120].

Nil Nehri'nde Bizans amfibi güçlerini İskenderiye'ye taşıyan gemilerin seyredebildiği anlaşılmaktadır[2121]. Nil Nehri üzerinde eskiden beri ince donanma gemileri yerine savaş gemileri yol alabilmektedir[2122]. Nil Nehri; Tuna Nehri veya Po Nehri aksine sığlıklardan veya Fırat Nehri gibi akıntı ve girdaplardan azadedir. "Arap ordusunun bir kısmı imha edilmiştir ve imparatorluk ordusu zaferin ellerinde olduğuna inanmıştır[2123]". Bizans ordusu kuzeyde sağ cenahı Nil ile korunur şekilde pozisyon almıştır.

Bizans ordusunun okçularının bir kısmı, Bizans savaş gemilerine bindirilerek Müslüman savaş hattının arkasına varacak şekilde pozisyon almıştır. Aynı anda başka bir grup Bizans okçusu da menzile girerek önlerinde tüm Müslüman hattını ok yağmuruna tutacaktır. Müslümanların nehirdeki deniz taşıtlarından bu bağlamda hiç bahsedilmemektedir, anlaşılan Müslümanlar Bizans dromonlarına karşı herhangi bir şekilde karşılık verememişlerdir. Amr'ın üç kısma ayrılmış ordusunun Nil kıyısına en yakın müfrezesi, Şarîk b. Sümey komutasındaki süvari alayıdır. Bu çarpışmada çok zaiyat vermişlerdir. Bu dönemde Müslüman askerlerin sıcak iklimde zırh giymeyi tercih etmedikleri bilinmektedir[2124]. Dolayısıyla menzilli silahların saldırılarından kötü etkilendikleri görülmektedir[2125]. Bu müfreze Bizans gemilerindeki okçuların

---

2118 Butler, s. 474, Dipnot 1.
2119 Stratos, Cilt: 3, s. 37.
2120 Butler, s. 472.
2121 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 679.
2122 Nicholson, Cilt: 2, s. 1076.
2123 Stratos, Cilt: 3, s. 37.
2124 Zırha yönelik talep daha sonra artmıştır. Bayırkan, s. 248.
2125 "Muhtemelen askerlerin içinden sadece bir azınlık vücut zırhı, pul zırh veya örme zırh, giymektedir; demir miğferler daha yaygındır". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, s. 140.

uzun süren atışları karşısında pozisyonun korumuş, ancak Bizanslılar Müslümanları kendileri üzerine hücuma kalkmaya zorlayamamışlardır. Amr b. Âs'ın altındaki atın da bir noktada okçular tarafından öldürüldüğü aktarılmıştır[2126].

Müslüman, Bizans ve Kıptî kaynakları Amr'ın elinde 15000 kişilik bir ordu olduğu konusunda hemfikirdir[2127]. Ancak nehirden uzak bu iki müfreze kanattan veya arkalarından ok yağmuruna maruz kalmamıştır. Bu aşamada gemiler Bizans okçularını Bizans savaş hattının önünde karaya çıkarılmış, Müslüman hattına son bir atış yapmış, ardından tüm Bizans ordusu zafer kazandıklarını düşünerek hücuma geçmiştir.

Fakat Müslüman ordusunun sol kanadında Şarîk b. Sümeyy komutasındaki süvari alayı verdikleri yoğun kayıplar nedeniyle bu noktada firar etmeye başlamış, diğer iki müfreze yerlerini korumuştur. Manuel bu noktada Amr'ın ordusunun yenildiğini düşünerek hücumu kısa kesmiştir. Bizans ordusundan öne çıkan altın işlemeli zırh giyen bir düellocu, Arap ordusundan bir şampiyonu teke tek çarpışmaya davet etmiştir. Fakat, Yemen'in batısındaki Zabid'den "Haumal" adında, olan bir Arap düellocu tarafından öldürülmüştür. Savaştan sonra kendisi de aldığı yaralar nedeniyle ölecektir[2128]. Fakat silah arkadaşlarının zaferini gören Müslüman ordusu savaşma arzusunu geri kazanmıştır[2129]. Arap ordularında yedinci ve sekizinci yüzyıllarda mübârizûn (مبارزون) denilen ve "muharebede ordunun başını çeken tek tek dövüş uzmanlarından" bahsedilmektedir[2130].

Bu düello Arap güçlerine dinlenmek için fırsat sağlamış, bu sırada Arap sol kanadı bozgunun etkisini atlatarak geri dönmüş, tüm ordu düellocularının galibiyeti ile şevke gelmiştir. Arapların "kararlılığı" fark yaratmıştır. Amr'ın kalan iki müfrezesi savaşmaya devam etmiştir. Kaçan Arap birlikleri geri dönerek savaş katılmış ve bu sefer ilk avantajını kaybeden Bizans güçlerinin "geri çekilmesi peşlerinde Araplar olduğu halde bir bozguna dönüşmüş … Müslüman yalnızca emin bir şeklide sürgülenen İskenderiye kapılarında durmuştur[2131]". İşte Manuel'in bozguna uğrayan

---

2126 Butler, s. 473.
2127 Stratos, Cilt: 3, s. 36.
2128 Butler, s. 473.
2129 Düelloyu kazanan bir mübârizûndan rakibin yaralarsa bile düşman hattına kadar kovalamaması beklenirdi. David Nicolle ve Graham Turner; **Armies Of The Caliphates 862-1098**, Men-at-Arms, Osprey Publishing, London, 1998, s. 24.
2130 Nicolle, İslam Orduları, s. 18.
2131 Stratos, Cilt: 3, s. 36.

Bizans güçlerinin bu son kovalanması sırasında, Kıptî köyleri aktif bir şekilde Amr'ın güçlerine yardım etmiş ve Bizans güçlerini takip edebilmeleri için "köprü inşa eden kişiler sağlamışlardır[2132]".

Kent direnirken ve ele geçirildikten sonra, burayı vilayet merkezi yapmak isteyen Amr yıkımı önlemeye çalışmış fakat hem Rumlar hem de Araplar uzlaşmak istememişlerdir[2133]. Fakat kentin uzun sur hattının bu defa ilk kuşatmadaki kadar iyi savunacak kadar büyük bir garnizonu kalmadığının da farkındadır. Bir kez daha kuşatma kampını Bizans donanmasından etkilenmemek için kentin doğusundaki alanda kurmuş ve kenti ele geçirirse surlarını yıkmaya yemin etmiştir[2134]. Butler bazen ilk İskenderiye kuşatması ile ilişkilendirilen İbn Bessame'nin ikinci kuşatmada ailesinin ve mülklerinin güvenliği karşısında bu sırada kapıyı açtığı kanaatindedir[2135].

Kentin surlarının 646 yazında ikinci kez aşıldığı anlaşılmaktadır. 646 ilkbaharı sonlarında gerçekleşen Nikiu Savaşı'ndan sonra, üç ay kadar İskenderiye'de kuşatma sürdüğüne göre bu doğru kabul edilmelidir. Bazı İslam tarihçileri bu olayı Ocak 646 olarak verse de Kıptî ve Süryani kaynakları yazdıkları olaylara daha yakın tarihlidir[2136]. Çok geçmeden kentin sokaklarında arbede şeklinde tezahür eden çarpışmalar yaşanmıştır. Müslümanlar ele geçirdikleri mancınıklarla kenti dövmüşler, bu kuşatma ilk kuşatmadan beri dengelerin tersine döndüğünü ortaya koymuştur. Bu

---

2132 Butler, s. 474.

2133 "Amr b. Âs İskenderiye halkının ettiğini duyunca hemen üzerlerine yürümüş, onlar da karşı gelerek aralarında son derece şiddetli çarpışmalar olmuştu ve sonunda Rumlar büyük bir hezimete uğramış, Müslümanlar onları İskenderiye şehrinin içine sokuluncaya kadar takip etmişler, şehir içinde olan çarpışmalarda Rumlardan hayli kimse öldürülmüştü". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2134 Butler kentin duvarlarında kuşatma gereçleri ile bir gedik açıldığı hikayesini aktarmakta ancak bu dönemde çok güçlü olduğun ibilinen surların bu şekilde yıkılabildiğini inandırıcı bulmamaktadır. Butler, s. 474. Görüldüğü gibi Amr'ın kenti başkent yapmak istediği söylencesi ile halife Ömer'in ona bunu yasakladığı söylencesi çok iyi örtüşmemektedir. Zamanla Fustât'ın kıyıdaki kentlerden daha emin bir üs olduğu anlaşılacaktır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 809. Zira Nil Delta bölgesi 673 yılında Bizans donanmasının karaya çıkarak yaptığı katliamlara sahne olacaktır. Sarıçam ve Aycan, s. 127. Oysa Mısır'ın idari merkezi artık onların menzili dışında Fustât'tadır. Fustât "Akdeniz'in güney kıyısı boyunca akan trafikte lider bir rol edinmiş" ayrıca "korsanlık ve savaş ganimetleri için bir market ve deniz üssü olarak" hizmet etmiştir. Kuzey Afrika boyunca yapılan fetihlerde donanmalar ve ordular buradan yola çıkmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 809.

2135 Butler, ss. 474 – 475.

2136 "Ardından İskenderiye üzerine yürüdü ve şehri üç ay süreyle muhâsara ettikten sonra Rebíulevvel H.25 (Ocak M.646) târihinde şehri ikinci defa fethetmeyi başardı. Rumların pek çoğu gemilerle kaçarken, aralarında komutan Manuel'in de bulunduğu pek çok Rum da öldürüldü. Kaçamayanlar ise Amr'a gelerek canlarının bağışlanmasını istediler. Amr onlara savaş esiri muâmelesi yapmayıp cizye ve haraç vergileri karşılığında serbest bırakmaya karar verirken mallarına ganîmet olarak el koymuştur. Rumları desteklemeyen yerli halk Kıptiler ise, Rumların verdikleri zarârın tazmin edilmesini istediler; Amr da onların zararlarını tespit ettirip bunları tazmin etmiştir". Fayda, s. 261.

ikinci kuşatma üç ay kadar sürmüştür. Manuel sokak çatışmaları sırasında ölmüş[2137], "canını kurtarmayı başarabilenler derhal limandan yelken açan imparatorluk filosunun gemilerine kaçmıştır[2138]. Yakut da kuşatmanın üç ay sürdüğünü, Arap askerleri içeri girince Bizans askerleri ve milislerin direnişi bırakıp gemilere kaçtığını aktarmaktadır[2139]. Yalnızca Manuel'in emrindeki küçük bir grup olduğu yerde ölene dek savaşmaya devam etmiştir. "Amr'ın askeri dehası bir kez daha zafer kazanmıştır[2140]".

Bu sırada kentin önemli bir kısmının kundaklandığını İslam kaynakları da teyit etmektedir[2141]. Fakat İskenderiye kütüphanesinin Ömer devrinde imha olduğu iddiası da doğru olamaz[2142]. Aslında kütüphanenin varlığı üçüncü yüzyılın son çeyreğinde aldığı iki darbe sonucunda sona ermiştir[2143]. Kütüphane Araplar gelmeden çok önce zaten ortadan kalkmıştır[2144]. Yıldız bu konuyu detaylıca araştırmıştır[2145].

İskenderiye halkından isyana karışan ele başlarından gemilerle kaçanlar da olmuştur ve Konstantinopolis'te ilk fetih döneminde kaçan memleketlilerine katıldıkları sonraki asırların Bizans kaynaklarından bilinmektedir, VII. Konstantinus onuncu yüzyılda bu soydan gelenlerin yerleşiminden bahsetmiştir. "Bizans ordusunun bir kısmı gemilerine erişmeyi ve denize açılmayı başarmıştır ancak büyük çoğunluğu, liderleri Manuel de dahil, ölmüştür[2146]". Rum nüfus sürüldüğü için Bizanslılar da bir daha Mısır kıyılarına ciddi bir çıkarma yapamayacaklardır. Suyutî'de İskenderiye fethi ile ilgili pasaj, İskenderiye'nin denizcilik kapasitesi ve şehirden kaçanların miktarı hakkında fikir vermektedir: "Suyutî der ki, 'Rumların kentte 200000 adamı vardı,

---

2137 "Öldürülenler arasında Bizans komutanı Manuel de bulunuyordu". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 571.

2138 Stratos, Cilt: 3, s. 37.

2139 Butler, ss. 429 - 430, Dipnot 4.

2140 Fahmy, Sea-Power, s. 77.

2141 Özellikle kentin doğu kapısı ve Aziz Markus Kilisesi etrafındaki bölge çok ağır hasar almıştır. Butler, kadın ve çocukların esir edildiğini, erkeklerden Bizans gemilerine kaçamayan pek çoğunun öldürüldüğünü anlatmaktadır. Butler, s. 475.

2142 İskenderiye'nin birinci veya ikinci fethi sırasında İskenderiye kütüphanesinin yakıldığı iddiaları Haçlı Seferleri öncesinde hiçbir kaynakta bulunmamaktadır. Stratos, Cilt: 2, s. 213, Not XXII. Ali Aktan bu iddiaları detaylı incelemiştir. Aktan, s. 242.

2143 İlk kütüphane Sezar Kleopatra'ya destek verdiği sırada yanmıştır. 273 yılında Aurelianus'un güçleri Mısır'ı Palmira güçlerinden alırken bir daha hasar almıştır. 298 yılında isyan eden Mısır idarecisi Akhileus'Un Diokletianus'a bağlı komutanlar tarafından yenilgiye uğratılması sırasında imha olmuştur. Beşinci yüzyılda kütüphaneye değinen dağınık birkaç ifade, kentte başka bir konumda yeni bir kitaplık kurulduğunu düşündürmektedir. Ancak Amr gelmeden çok önce bunlar ortadan kalkmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 910.

2144 Butler, ss. 401 - 404.

2145 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, ss. 100 – 105.

2146 Fahmy, Sea-Power, ss. 77 - 78.

bunlardan 30000 savaşçı adam 100 büyük gemide, alabilecekleri tüm mallar ile kaçtılar, geride kalanlar ise haraç ödemek zorundaydılar". Butler haklı olarak 100 gemiye 30000 kişinin binmesi iddiasını anlamsız olduğunu vurgulamaktadır ve bu bilginin Suyutî'ye Makrizî vasıtasıyla ulaştığı kanısındadır[2147].

Öte yandan Ömer, Amr'ı bu defa Mısır'da ordunun başında bırakarak, sivil idareyi yeniden Abdullah'a vermiş, Amr bu durumdan da rahatsızlığını açıkça ilan ederek Ömer'in halifeliği boyunca devlete küsmüş, Muâviye tarafından tekrar göreve getirilinceye dek arka planda kalmıştır. Muâviye ve Ali arasında Sıffın muharebesinde hakem olayında rol almıştır[2148]. 658 yılında Ali'nin tayin ettiği Mısır valisini alt etmiş ve yeniden Mısır'ın yöneticisi olmuştur[2149].

Hepsi eski ravilere dayanılarak en az bir asır sonra kaleme alınan İslam kaynaklarının hepsinde Mısır'ın ve özel olarak İskenderiye'nin sulh yoluyla mı, savaş yoluyla mı alındığı konusunda çözümlenemeyen bir kafa karışıklığı görülmektedir. Butler'ın buna verdiği cevap hâlâ geçerli gözükmektedir: Mısır ve ilk seferinde İskenderiye, başta savaşsa da teslim olma anlaşmaları ile Müslüman kontrolüne girmiştir. Ancak Nikiulu İoannes eserine dahil etmediği için İkinci Nikiu Savaşı ve ikinci İskenderiye Kuşatması, tarafların sonuna kadar savaştığı amansız mücadeleler olmuştur. İşte bu yüzden Delta'nın amfibi güçlere destek veren yerleşimleri, özellikle ağır vergilendirilen İskenderiye, savaş yolu ile fethedilmiş muamelesi görecektir[2150]. İskenderiye'nin surlarının bir kez daha Bizans amfibi güçleri tarafından alınıp kullanılamaması için yerle bir edilmesi vakası; Mısır'da toplumun belleğine kazınmıştır. Makrizi gibi bir 15. yüzyıl İslam kaynağında bile canlılıkla zikredilmektedir[2151]. Amr, Arap garnizonun isyankar yerli Yunan cemaat tarafından öldürülmüş olması nedeniyle, kentin çoğunun hasar almasını ve Aziz Markus Kilisesi'nin (muhtemelen Kan Kilisesi) yanmasını önleyememiş, askerlerini güçlükle

---

2147 Butler kendisi orijinal metnin kalanında anlaşmadan bahsedildiği için bunun İskenderiye'nin ikinci değil ilk fethi olduğu kanaatindedir. Butler, ss. 366 – 367, Dipnot 3. Ancak Amr'ın yağmayı ve yangını durdurmak için özellikle kilise liderleri ile birlikte hareket ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla şehir hem savaş yoluyla ele geçirilmiş hem de üstüne huzur temin için bir anlaşma yapılmış olabilir. Bu anlatının şehrin ikinci fethine dair olması daha mantıklı gözükmektedir.

2148 Brockelmann, ss. 56, 98.

2149 Mısır'da halife Ali'nin valisini "658 temmuzunda Nil vadisinin ağzında" yenmek işini Muâviye'nin delege ettiği Amr b. Âs bir kez daha eyaletin valisi olmuştur. Brockelmann, s. 57.

2150 Butler, bu aşamada kesinlikle ölmüş olduğunu düşündüğü Kyros'un İskenderiye fethedildikten sonra anılmasını anlamsız bulmakta ve iki kuşatmanın birbiri ile karıştırılması olarak yorumlamaktadır. Butler, ss. 475 – 476.

2151 Fahmy, Sea-Power, s. 77, Dipnot 7.

durdurabilmiş, fakat kenti surlarını yıktırmış ve isyankar sakinlerine çok ağır vergiler yüklemiştir[2152]. Fakat Müslümanlar, Bizans'tan devraldıkları "Geç Antik idari sistemi yaklaşık yüz yıl kadar yerinde bırakacaklardır[2153]".

Mısır'ın fethi ilk İslam donanmalarının kurulması için hem tersanelerin hem de gerekli personelin sağlanmasını sağlamıştır. Mısır fethi sırasında Mısır Mukavkısı ile kurulan samimi ilişkiler sayesinde Kıptî halkın, özellikle denizci ve tersane işçilerinin isteyerek Müslüman idarecilere destek vermesi sonucunu doğuracaktır. Müslümanlar, kendilerinden önceki Vandallar gibi, Akdeniz'de sivil denizcilikle de kısa sürede ilgilenmeye başlamışlardır[2154]. Yalnızca devlet imkânları ile sivil denizcilik altyapısı olmadan donanma kurmaya çalışan Ostrogotların düştüğü hataya düşmemişlerdir.

2152 Stratos, Cilt: 3, s. 37.

2153 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 681.

2154 "Diğer taraftan bu bölgelerde bulunan tersâneler yanında, denizcilikle meşgul olan insanlar da İslâm idâresine geçtiği gibi, bölgedeki ormanların deniz filosu kurulmasına imkân sağladığı, ayrıca Süriye ve Mısır'ın günlük hayâtı deniz yoluyla yapılan ticârete dayandığı da biliniyordu. Fayda, ss. 263 – 264.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İLK MÜSLÜMAN FİLOLARININ KURULUŞUNDAN ORTA BİZANS DONANMA DÜZENİNİN TEŞEKKÜLÜNE KADAR MÜCADELELER

4.1. İLK BÜYÜK KONSTANTİNOPOLİS KUŞATMASI VE BULGARLARIN GELİŞİNE KADAR BİZANS-MÜSLÜMAN MÜCADELESİ

4.1.1. İlk Müslüman Filolarının 649 – 653 Kıbrıs, 652 – 654 Rodos, Girit ve Sicilya Seferleri

Halife Ömer; "yönetiminin sosyal tabanını neredeyse bütün Arap kabilelerine dayandırmış" olduğu için, Araplar arasında barışı korumayı başarmış, sonraki halife Osman döneminde başlayacak "kabilelerin iktidar amaçlı mücadeleleri" henüz ortaya çıkmamıştır[2155]. Bu hassas dengeleri ısrarla gözeterek genişlemenin ivme kaybetmesini engellemiştir[2156]. Devlet mekanizmasının kurumsallaşması açısından, divanları kurmuş olması da son derece önemlidir[2157]. Ordular bağımsız hareket ederek eş zamanlı fetihler yapabilmişlerdir, Suriye'deki "komutanlar Bizans topraklarından bir ordunun geldiğini haber aldıkların zaman ise birleşerek düşmana karşı bir bütün haline savaşmışlardır[2158]". Heraklius'un 641 yılında ölmesinden sonra Konstantinopolis'te taht kavgası çıkması, Ömer'in halifeliğinin Mısır fethi ile başarılı bir şekilde sonuçlanmasına yardımcı olmuştur. Fakat tüm ilkeli yönetim uygulamalarına rağmen henüz hazır olmadıklarını düşündüğü Müslümanların donanma kurmalarına ısrarla karşı çıkmıştır.

2155 Apak, 5 ordu komutanlığını ve Kûfe, Basra, Şam ve Mısır eyaletlerinin valiliklerini gösteren bir tablo hazırlamıştır. Bu tablo açıkça göstermektedir ki "idareciler genelde Kureyşli olmakla birlikte, Kureyş dışındaki kabileler de idarede kendilerine yer bulabilmişlerdir". Apak, İslam Tarihi 2, s. 118.

2156 Ömer, "mensubu olduğu Adî kabilesinden hiç kimseyi tayin etmemiştir". Apak, İslam Tarihi 2, s. 116. Ayrıca "oğlu Abdullah'ın halife tayin edilmesi talebini" hemen reddetmiş, "idarenin bir hanedana dönüşmemesi konusundaki hassasiyetini" açıkça belli etmiştir. Apak, İslam Tarihi 2, s. 117. Ayrıca peygamber ile akraba oldukları gerçeğini kullanma potansiyeli olan "Hâşimoğulları'nı yönetim kademelerinden uzak tutmak" politikasını "selefi Ebu Bekir gibi" sürdürmüştür. Apak, İslam Tarihi 2, s. 119.

2157 Apak, İslam Tarihi 2, ss. 169 – 170.

2158 Apak, İslam Tarihi 2, ss. 146 – 147
"Hz. Ebû Bekir zamanında tespit edilen bu savaş taktiği Hz. Ömer döneminde de aynen uygulanmıştır". Apak, İslam Tarihi 2, s. 147.

Halife Osman ise başlangıçta önceki iki halifenin ortaya koyduğu prensipleri sürdürmek istemiş ise dahi, II. Konstans'ın hadım Manuel komutasında İskenderiye'ye göndermiş olduğu amfibi kuvvet yüzünden daha halifeliğinin başında Ömer'in doktrinlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Akabinde Muâviye'nin donanma kurmasına izin vermesi kısa sürede olumlu sonuçlar vermişti[2159]r. Fakat 12 yıllık yönetiminin özellikle ikinci yarısı boyunca ailesinin giderek daha fazla devlet kademelerine yerleşmesine ve "devlet imkânlarının Ümeyyeoğulları'na tahsis edilmesine" göz yummakla Müslümanlar arasındaki barışın bozulmasına sebep olmuştur[2160].

İskenderiye'nin ikinci fethi (Ocak 646) ile ilk Kıbrıs seferi (Haziran – Temmuz 649) arasında geçen yalnızca üç yıl içerisinde İslam donanmasının neredeyse sıfırdan hızla kurulduğu görülmektedir. Mısır ve Suriye filoları, kısa sürede sayı olarak Bizans donanmasını toplam gemi, denizci ve deniz piyadesi sayısı bakımında çok geride bırakacaktır. Çünkü Bizans İmparatorluğu ile halifelerin ellerindeki insan gücü, malzeme ve nakit kaynağı arasında artık aşılmaz bir uçurum vardır. Müslümanlar donanma kurmakla, Sasanilerin düştüğü hataya düşmeyerek Akdeniz hâkimiyetlerini kalıcı kılmışlardır. Ancak "İslamiyet'in ilk kabarması 651'de sona ermiştir[2161]". Yelkenleri ve dümenleri Hıristiyan denizcilerin kontrol ettiği, savaşmayı ise Araplar ve yeni Müslüman olan kişilerin üstlendiği bu karma kuvvet, kısa sürede Akdeniz'deki en kudretli donanma haline gelecektir. Bir süre boyunca Bizans donanması yerine İslam donanmasının gelişimi incelenecektir. Çünkü tez çalışmasının geri kalan kısmı boyunca Bizans donanması yalnızca kendi karasularında egemen güç haline gelirken, İslam donaması özellikle Emevi dönemi boyunca giderek kontrol sahasını genişletecektir. Sasani filolarının Emevi güçlerine entegre olması ile Hint Okyanusu'nda Arap ticaret ağını koruyan bir diğer donanma teşkilatı da vardır. Bu diğer donanma teşkilatı Abbasi döneminde Zaytun gibi Çin limanlarında dahi Müslüman tüccar kolonileri kurulmasına varacak bir ticari yayılımı mümkün kılmışlardır. Fakat konumuzun tamamen dışındadırlar.

2159 Apak, İslam Tarihi 2, s. 217.

2160 Apak, İslam Tarihi 2, ss. 223 – 228.

2161 "Arap orduları sınırları kurcalamaya devam etseler de sonraki 30 – 40 yılda eskisi gibi destansı ölçekte fetihler olmadı. Sınırları artık biraz küçülen Bizans Toroslar'da karşı saldırıya geçti, Afrika'yı elinde tutmaya çabaladı". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

Akdeniz'deki ilk İslam donanması, kuruluşundan sadece birkaç sene sonra 655 yılında Bizans ana donanmasını ağır bir yenilgiye uğratmayı başarmıştır. Araplar arasında yalnızca bazı Yemenli, Ummanlı ve Bahreynliler arasında herhangi bir şekilde denizcilik tecrübesine sahip olanlar vardır fakat ilk Arap donanmalarında bu kökenden gelen kişiler dikkat çekmez. Zaten Akdeniz'in akıntıları, rüzgarları ve genel anlamda Akdeniz'de askeri denizcilik pratikleri her bakımdan Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Kızıldeniz'den tamamen farklı bir gelişimi çizgisi izlediği için, bir fark yaratacağı beklenemez.

Mısır ve Suriye tersanelerinde çoğu Kıptî asıllı olan marangozlar istihdam edilecek, Basra Körfezi'nden getirilen eski Sasani tersane ustalarının da yardımıyla hızla savaş gemisi inşa etmek için tüm tesisler tekrar kullanıma alınacaktır. Fakat Muâviye, Ömer'in halifeliğinden beri bir İslam donanması kurma taleplerini yinelemekte, izin alamamaktadır. Ömer'in askeri denizcilik konusunda Muâviye'nin ısrarı nedeniyle danıştığı Amr b. Âs, "deniz yolculuğunun tehlikelerine sembolik ifadelerle dikkat çekmiştir[2162]". Bu cevap Ömer'in kararını kesinleştirmiş, halifeliği boyunca askeri denizcilik girişimlerini reddetmiştir[2163].

Ömer halife olmadan önceden beri Bahreyn valiliği yapmakta olan Alâ b. Hadramî'nin izin almadan Bahreyn'den karşı kıyıdaki Sasani limanlarına saldırısının bir hezimete dönüşmesi[2164], yaşanan sebepsiz kayıplar nedeniyle Ömer'in sonraki tüm deniz akınlarını yasaklamasına neden olan kilit olaydır. Ayrıca Habeşistan'a giden kafilelerin fırtınaya yakalanıp boğulmaları da Ömer'i temsilcilerini bir daha asla denizden göndermemeye yemin etmesine yol açmıştır[2165]. Buna karşılık Muâviye'nin

---

2162 Amr'ın cevabı şu şekildedir: "Büyük bir mahluka küçük bir mahluk biniyor. Orada su ve gökyüzünden başka bir şey yok. Tahtanın üstünde kurtçuklar var. Şayet tahta kırılırsa kurtçuklar helak oluverir". Bayırkan, s. 167.

2163 Butler, s. 467.

2164 Namık Kemal'in Büyük İslam Tarihi eseri, şaşırtıcı şekilde Batı Avrupa ve Osmanlı tarihyazımı geleneklerinin döneme ilişkin bildiklerini birleştiren ve çok vakit geçmesine karşın bugün bile faydalı olan bir çalışmadır. Fakat Namık Kemal'in hangi kaynakları inceleyerek çıkarımlarını yaptığı, kendisi metnin akışı içerisinde belirtmedikçe mümkün olmamaktadır. Ancak yedinci yüzyılın ortası ve sonu ile ilgili kronolojinin değişimi ve olay örgüsünün ana hatları ile aynı kalmasını göstermesi açısından son derece aydınlatıcıdır. "Gerçi Ala' Hadrami, Bahreyn'den İran'a Basra Körfezi'nden Hz. Ömer devrinde bir kuvvet geçirmişti. Fakat bu halifenin rızası dışında ve kayıklarla bir kıyıdan diğerine asker geçirmekten ibarettir". Namık Kemal, **Büyük İslam Tarihi**, Dilimize uygulayan: İhsan İlgar, Hürriyet Yayınları 116, Tarih Dizisi 10, İstanbul, 1971, s. 140

2165 "Taberi'nin eserine aldığı Vâkıdi'nin bir rivâyetine göre Hz. Ömer, Filistin fetihlerine katılan Alkame b. Mücezziz'i H.20 (M.641) yılında, deniz yoluyla Habeşistan'a gönderdi; bir rivâyete göre bunlar fırtınaya yakalanıp askeriyle birlikte boğularak şehid oldular. Bunun üzerine Hz. Ömer, bir

Kıbrıs'a sefer yapmak için halife Ömer'den ikinci talebi sırasında yalan söylediği görülmektedir. "Muâviye, gideceği mesafenin horozların ve köpekleri seslerinin duyulabileceği bir uzaklıkta olduğunu söylemiştir[2166]". Muâviye Suriye liman kentlerinin Kıbrıs ele geçirilmedikçe emin bir şekilde halifelik tarafından korunamayacağında ısrar etmiştir. Ömer ise her türlü deniz akınını ölümüne kadar yasaklamayı sürdürmüştür. Bu yüzden ilk İslam filolarının kuruluşu için Osman'ın halifeliğini beklemek gerekmiştir[2167].

Muâviye H. 19 / 640 yılında Kaysâriye'yi fethettiğinden beri bir filo kurma taleplerini dile getirmektedir[2168]. Kaysâriye'nin Muâviye'nin eline geçtiği tarihi Teofanes de doğrulamaktadır[2169]. Osman halife olunca hemen bu taleplerini yinelemiş ancak Osman da Ömer gibi Muâviye'nin bu isteğini başta reddetmiştir. Fakat 656 – 646 İskenderiye Bizans amfibi çıkarması yüzünden Osman'ın prestiji sarsılmıştır. Muâviye tekrar filo kurma taleplerini iletince önce Suriye, asayiş sağlandıktan sonra da Mısır'da ilk İslam filolarını kurma çalışmaları başlamıştır[2170]. Namık Kemal kısa

---

daha deniz yoluyla kimseyi sefere göndermeyeceğine dâir kendi kendine söz verdi. Söz konusu deniz seferinde Alkame'nin kurtulduğu rivâyet edilmiştir. Diğer taraftan, şâyet rivâyetine îtibar edilmesi câiz olursa Seyf b. Ömer'in bu konuda dikkati çeken bir başka haberi bulunmaktadır: Hz. Ebû Bekir devrinde Bahreyn'deki Ridde olaylarını bastıran ve Hz. Ömer'in kendisini vâli olarak yerinde bıraktığı Alâ b. Hadrami, Sa'd b. Ebû Vakkas'ın Kâdisiye zaferini kıskandığı için, İran topraklarına fütühâta girişir ve deniz yoluyla Fars bölgesine bir çıkarma harekâtı düzenlerse de, bu deniz seferi yenilgiyle sonuçlanır (H.17/M.638). Hz. Ömer, bozguna uğrayan İslâm ordusunu imhâ edilmekten kurtarmak için bölgeye yardımcı birlikler göndermek zorunda kalır ve kendisinden izinsiz girişiği bu harekât sebebiyle Alâ'yı vâlilikten azleder. Bu haberlerden anlaşıldığına göre, Hz. Ömer'in deniz yoluyla sefere çıkılmasına artık izin vermemeye karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır". Fayda, s. 263.

2166 Bayırkan, s. 167, Dipnot 839.

2167 "Nitekim Süriye vâlisi Muâviye b. Ebû Süfyân, Hz. Ömer'e yazdığı bir mektupta, fethedilen Akdeniz sâhillerinin durumunu anlattı ve Bizans donanmasının bu şehirlere yönelik tehditlerini önlemek üzere deniz seferleri yapılmasını, bunun için de deniz gücü oluşturulmasının zarûrî olduğunu arzetti. Hz. Ömer, ona verdiği cevapta kaleleri tâmir ettirmesini ve oralara asker yerleştirmesini, gözetleme yerlerine bekçiler ve fenerler koymasını emretti. Alkame ve askerlerinin boğulmalarından kendisini mes'ul tutan ve bu acı tecrübenin tesiri altında kalan Hz. Ömer, müslümanların henüz denize açılabilecek bilgi ve tecrübeye sâhip olmadıkları kanaatiyle, vâlisi Muâviye'ye deniz savaşı için izin vermedi". Fayda, s. 263.

2168 "… şehrin fethini H. 19 yılında gerçekleştirdi". Fayda, s. 240. (H. 19 / 2 Ocak 640 – 20 Aralık 640)

2169 Kuşatmanın yedi yıl sürdüğünü ve 7000 Bizanslı'nın öldüğünü kaydetmektedir. Theophanes, A.M. 6133, s. 475.

2170 "Hz. Osman iktidâra gelince, Sûriye vâlisi Muâviye kendisine bir mektup vazarak Kıbrıs'ın yakınlığı ve işinin kolaylığını ileri sürerek adanın fethi için izin istedi. Halife, ona yazdığı cevâbî mektubunda, 'Ömer deniz savaşı için izin istediği zaman, onun sana red cevâbı verdiğine şâhid oldum' diyerek, Muâviye'nin bu isteğini kabul etmedi. Hicri 27 yılı gelince Muâviye, deniz yoluyla Kıbrıs'a gimenin kolay olduğunu vurgulayıp Hz. Osman'dan yeniden izin istedi. Hilâfetinin ilk yılında (H.24/M.645) Bizanslılar'ın çıkarma yaparak İskenderiye'yi ele girmeleri üzerine şehrin ikinci defa fethedilmesini yaşayan Hz. Osman, bu defa ikna edildi ve Muâviye'nin bu isteğine,

ve öz bir biçimde olayın özünü yakalamıştır, denizde başarılar kazanmak hem Suriye ve Mısır valileri hem de halife Osman için halkla ilişkiler açısından gereklidir[2171].

Ravza veya Ravda olarak kaynaklarda geçen Nil Adası, Babilon kenti ile birlikte fethedildiği sırada tersane değil, bir nehir limanıdır. Burası Fustât ile birlikte gelişen bir tersane haline gelecektir[2172]. Yerli Hıristiyanların desteği olmaksızın Ravza'da yeni bir tersane kurmak mümkün değildir[2173]. Fakat halife Osman döneminde Mısır donanmasının kurulması aşamasında vali Abdullah b. Ebû Serh; burada en büyük Müslüman tersane tesislerini kuracaktır. Ancak Amr b. Âs ve Abdullah b. Ebû Serh arasındaki rekabet bu sürece damgasını vuracaktır[2174]. İskenderiye'nin ikinci fethi sırasında bölgenin idaresini bırakmak zorunda kalan Ebû Serh, Amr bölgeyi tekrar kontrol altına aldıktan kısa süre sonra göreve yeniden getirilecektir. Bu görevde "yaklaşık 12 sene" kalmış, Mağrip fetihlerini şahsen ve vekillerle yöneterek "Afrika fatihi" olmuştur[2175]. Bu süreçte hem Ömer hem de Muâviye'nin desteğini almıştır. Osman'ın halifeliği sırasında iki vali, Ebû Serh ve Muâviye'nin şahsi ilişkisi İslam donanmasının kurulmasına ve 655 yılında ilk deniz muharebesini kazanmasına katkı sağlayacaktır.

---

sâhillerin askerî bakımdan takviye atilmesi, yanına hanımını alarak sefere çıkması ve kimseyi sefere zorlamaması gibi esaslara riâyet etmesi şartıyla olumlu cevap verdi". Fayda, s. 265.

2171 "Bu sırada ise bir taraftan Muâviye diğer taraftan Mısır valisi Abdullah, deniz yolu ile ordularını Kıbrıs'a çıkarmak için Halife'den izin istiyorlardı. Suriye valisi Muâviye, Mısır valisi Abdullah, ikisi de yakını idi. Ortada dolaşan kendi aleyhlerindeki dedikoduları savaş başarıları ile uyutmak isteyen Halife'nin müsaade etmesi üzerine biri Suriye öbürü Mısır limanlarında gemiler hazırlayıp, orduları ile harekete geçtiler". Kemal, s. 140.

2172 Nicholson, Cilt: 1, s. 632.

2173 "Ancak Mısır ve Suriye valileri ilk başta yerli Hıristiyanlar arasından sağlanan mürettebatla deniz gücü oluşturmaya yöneldi. Gemi yapımı Nil'de Fustât'ın karşısına düşen Ravda Adası'nda başladı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2174 "Mısır'da Osman'ın, memleketin fatihi olan Amr b. Âs'ı azlederek, yerine, daha evvel Peygamber'in sürgün etmiş olduğu yeğeni İbn-i Ebû Serh'i vali tayin etmekten çekinmedi. Serh, yalnız Amr'ın kışkırtmalarına hedef olmakla kalmadı, aynı zamanda Ebu Bekir'in müfrit bir Ali taraftarı olan evlatlığı Muhammed b. Ebu Huzeyfe'nin kışkırtmalarına da maruz kaldı. … Osman'ın, Mısır'daki valisi İbn-i Ebû Serh'a isyankarları geri döndüklerinde ortadan kaldırmasını ima eden bir mektubunu elde ettiklerini söyleyerek Mısırlılar da geri döndü". Brockelmann, s. 53. Bu mektubu inkar etse de, Mısır'daki gerilim halife Osman'ın suikastına giden olayları da başlatmıştır.

2175 Ali'nin "kendi yerine Kays b. Sa'd b. Ubade'yi tayin ettiğini öğrenince Şam'a Muâviye'nin yanına" gitmiş, ancak Sıffin savaşına" katılmamış, H. 37/ 657'de vefat etmiştir. Belâzurî, s. 704. "

Hz. Ali'nin Mısır'a vali tayin ettiği Kays b. Sa'd, burada karşılaştığı bir muhalif gruba rağmen oraya yerleşmişti. … Muâviye hakem olayından sonra Amr b. Âs'ın emrine bir ordu vererek onu Mısır'a gönderdi". Aktan, s. 275.

Aslında Mısır valisi Ebû Serh'i Mısır'da "gemi inşa tesislerini artırmaya teşvik eden" ve kendisi de Suriye'de bu prensibi uygulayan, Müslüman donanmasının fikir babası Muâviye'dir. Mısır uygun kereste kaynaklarına sahip değildir fakat Muâviye doğrudan kontrol ettiği Lübnan'ı özellikle Beyrut tersanesine kereste sağlaması için "aşırı vergilendirmiş" ayrıca "Basra Körfezi'nden marangozlar getirterek" süreci hızlandırmak için uğraşmıştır[2176]. Ravza'daki tersaneyi, Emevi devrinde inşa edilen nilometre denen Nil taşkınlarını ve dolayısıyla vergi oranını tespit etmeye yarayan düzeneği, adayı 830'da ziyaret eden Süryani alim Tel-Mahreli Dionysios tarif etmiştir[2177]. Bu konumun seçilmesinde amaç, Bizans donanmasının saldırılarına açık olduğu 645 yılında zor yoldan tecrübe edilecek İskenderiye tersanesine bir alternatif oluşturmaktır. Ravza Adası; Emevi döneminde Müslümanların en önemli askeri tersanesi haline gelecektir[2178]. Muâviye halife olduktan sonra, Mısır'ın dev gemiler inşa etme kapasitesinden faydalandığı anlaşılmaktadır, daha önce Bizans döneminde Mısır dev kargo ve tahıl gemileri inşa etmiştir ancak şimdi dev savaş ve nakliye gemileri sipariş edilmektedir[2179]. Sebeos'a göre bu gemiler iki sınıfa ayrılmaktadırlar. Ağır gemiler bin adam, hız ve manevra kabiliyeti için tasarlanmış hafif savaş gemileri ise yüz adam taşıyabilmektedir. Bazılarının gövdelerinde kuşatılan kentlerin surlarının tepesine varabilecek yüksek kuleler vardır, bazıları ise 'mancınıklar ve taş atan makineler" ile donatılmışlardır[2180]. Hatta Sebeos, muhtemelen zamanı karıştırarak bu gemilerin "ateş püskürten makinelere" yani Rum ateşi sifonuna sahip olduğunu dahi iddia etmiştir[2181]. Arap donanmaları bu tez çalışmasında incelenen dönem boyunca kesinlikle Rum ateşi teknolojisine sahip değillerdir. Ancak dokuzuncu yüzyılda Ağlebiler ve onuncu yüzyılda Fatımiler Rum ateşi teknolojisinin çeşitli silah sistemlerini edineceklerdir.

Halife Osman'dan izin çıkar çıkmaz, 640'ların ikinci yarısı boyunca Muâviye de Suriye'de Bizans donanmasının eski tersanelerini kısa sürede kullanıma sokacaktır.

2176 Stratos, Cilt: 3, s. 47

2177 Nicholson, Cilt: 2, s. 1077.

2178 "İskenderiye'nin bu ikinci fethinden sonra düşman saldırılarına açık bir liman şehri olmasından dolayı burada büyük bir garnizon kurulması yanında, yeni vâli Abdullah, eski Kıptî ustaların yardımıyla genişlettiği tersânelerden oluşturduğu donanma ile İskenderiye Limanı'nı ticârî ve askerî bir üs hâline getirecektir". Fayda, s. 261.

2179 Butler, ss. 112 – 113.

2180 Butler, s. 113.

2181 Butler, ss. 113 – 114.

Bunlar Sûr ve Akka tersaneleridir[2182]. Ayrıca Stratos, diğer araştırmacıların eserlerini analiz ederek Muâviye'nin Beyrut ve Trablusşam tersanelerini de işler hale getirdiğini aktarmaktadır[2183]. Sekizinci yüzyılda bunlara Dimyat ve Raşit tersaneleri de eklenecektir[2184].

Mısır'ın gemi yapımı için uygun keresteye sahip olmadığına daha önce değinilmiştir. Hem Ravza ve İskenderiye'deki hem de Suriye kıyılarındaki Beyrut, Trablusşam, Akka ve Sûr'daki tersaneler esas olarak Muâviye'nin doğrudan kontrolü altındaki Lübnan'dan sağlanan keresteye bağımlıdır[2185]. Fakat yalnızca bu kereste kaynağı ile inşa edilip Kıbrıs'a gönderildiği söylenen toplam 1700 parçalık dev filoyu açıklamak mümkün değildir. Rakamın abartılı olduğunu kabul etsek dahi[2186], Arap deniz kuvvetleri sürdürülebilirliklerini sağlamak için başka ahşap kaynaklarına el koymanın yollarını hemen aramaya başlamış olmalıdırlar. Tarihi kayıtlar da bunu doğrulamaktadır.

Sonuç olarak yukarıda sayılan tersanelerde kısa sürede üretilen gemiler, Hıristiyan denizciler ve Arap savaşçıları 649 yılının Haziran – Temmuz aylarında Kıbrıs'a taşımışlardır. Namık Kemal, Abdullah b. Kays'ın önce Suriye donanmasının, ardından Suriye ve Mısır amfibi güçlerinin komutasına nasıl getirildiğini akıcı bir biçimde aktarmıştır[2187]. Muâviye bu sefer kuvveti için "İslam denizcilerini topladıktan sonra başlarına komutan olarak Abdullah b. Kays'ı tayin etmiştir. Buna göre Abdullah b. Kays, İslam denizcilik tarihinde ilk deniz kuvvetleri komutanı olarak karşımıza çıkmaktadır[2188]". Muâviye de gelmiştir ancak komutadan ziyade lojistik ile meşgul

---

2182 "Benzer bir başka faâliyet ise, Sûriye Vâlisi Muâviye tarafından Doğu Akdeniz sâhilindeki Sür ve Akka liman şehirlerinde daha önceden başlatılmış ve müslümanlar deniz savaşlarına hazır hâle gelmişlerdir". Fayda, s. 261.

2183 Stratos, Lombard'ın Arsenaux et bois de marine ve Le bois dans la Méditerranée eserleri ile Runciman'ın Byzantine trade makalesinden faydalanarak bu sonuca ulaşmıştır. Stratos, Cilt: 3, s. 47

2184 Cosentino, Constans II, s. 585; Fahmy, Naval Organisation, ss. 27 – 35.

2185 Stratos, Cilt: 3, s. 47.

2186 "Bu rakam mübalağalıdır, çünkü sonraki savaşta Müslümanların gemi sayısının 500 olduğu görülmektedir". Fayda, s. 265.

2187 "Suriye'de hazırlanan İslam gemilerinin idaresi Beni Fraze'li Kays oğlu Abdullah'a verilmişti. Yakınlıkları dolayısıyla önce Kıbrıs'a onlar çıktılar. Bir süre sonra Mısır valisi Abdullah'ın da kuvvetleri yetişti. O da idareyi Kays oğluna bıraktı. Onun çabasıyla Kıbrıs şiddetli savaşlar sonu ele geçirilmiş, çok sayıda mal ve esir alınmıştı. … Kays oğlu Abdullah buradan sonra Deniz gücü ile görevlendirilmiş yazlı kışlı elli deniz savaşı, hiçbirinde yenilmemişti. Fakat ufak bir kara savaşında şehit düştü. İslamların ilk amirali Kays oğlu Abdullah'tır demek doğru olur". Kemal, s. 140.

2188 Aktan, s. 253.

olmuştur. "Bunun üzerine Muâviye, (H. 28/M. 648-649) yılında 1700 gemiyle Akkâ'dan denize açıldı; Mısır Vâlisi Abdullah da İskenderiye'den hareket eden bir filo ile ona destek oldu. Kıbrıs'a çıkan Müslümanlar, adayı sulh yoluyla fethettiler ve adanın merkezi olan Konstantia'yı ele geçirdiler[2189]". Konstantia, eski Salamis kentidir, kiliseler kundaklandıktan sonra yeni bir sur inşa edildiği kazılarda tespit edilmiştir[2190]. Bu yıllarda Kıbrıs halkı da kendileri dini gerilimler yaşamaktadır, Kıbrıs halkı Monotheletizm ve kadim Kadıköy İtikadı'nın savunucuları arasında bölünmüştür[2191]. Adanın hemen ilk seferde ele geçirilmiş olmasına Müslüman tarihyazımı da şühe ile yaklaşmaktadır[2192].

Halîfe b. Hayyât ravilere dayanarak Muâviye'nin ilk Kıbrıs seferinin H. 28 yılında gerçekleştiğini iddia etmektedir[2193]. Oysa Muâviye'ye yanına eşini de almak şartıyla sefer için iznin H. 28 yılında verildiğini biliyoruz. Asıl operasyon 649 yılı ilkbaharında başlamıştır[2194]. Teofanes, ilk Kıbrıs seferini yanlış bir şekilde 647/ 648 yılına tarihlendirmiştir. Fakat Muâviye'nin 1700 gemi ile hareket ettiğini ve Konstantia ile birlikte tüm adayı ele geçirdiği bilgisini vermektedir. Kıbrıs seferi ile

---

2189 Başlangıçta Halife Osman da "Hz. Ömer'in çekincelerini paylaşması sebebiyle ona izin verme taraftarı değildir". Ancak Muâviye'ye eğer bir deniz seferinin tehlikesiz olduğundan eminse "yola çıkarken ailesini de yanına alması ve sadece gönüllü askerlerle gitmesi şartıyla Kıbrıs seferine müsaade" etmiştir. Apak, İslam Tarihi 2, s. 217. "Yıllık 7200 altın vergi ödemek ve müslümanlara saldırmamak şartıyla ada halkıyla anlaştılar. Muâviye'nin kumandanlığında gerçekleşen bu fethe ashabdan birçok gönüllünün yanında, Ubâde b. Sâmit ile hanımı Ümmü Harâm da katıldı. Muâviye, Mısır vâlisi Abdullah b. Sa'd b. Ebü Serh'in debu sefere katılmasını istedi. Karaya çıkıldığında Ümmü Harâm, bindiği hayvandan düşüp şehid oldu ve oraya defnedildi. Belâzurî'nin Sâlih Kadın Türbesi diye meşhur olduğunu haber verdiği onun bu kabri etrâfında sonradan inşâ edilen türbe ve külliye, bugün Kıbrıs'ın Rum kesiminde, Larnaka şehrinin güneyindeki Tuz gölünün yakınında yer alan ve Hala Sultan Tekkesi adıyla bilinmekte ve ziyâret edilmektedir". Fayda, s. 265.

2190 Nicholson, Cilt: 1, s. 381. 649 yılında Muâviye tarafından yapılacak saldırıda "yakılmış olan Aziz Epifanius Kilisesi" Sasani işgali sırasında zarar görmemiştir. Kentin limanı alüvyonla dolduğu için halk sekizinci yüzyılda Famagusta'ya taşınmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1323. Stratos ise Muâviye'nin teslim olma şartlarını surlarına güvenerek reddeden Konstantia yakıldığı için terk edildiğini düşünmüştür. Stratos, Cilt: 3, s. 40. Fakat arkeoloji kentte hayatın sürdüğünü göstermiştir.

2191 "Heraklius'un Monotheletizm'i zorla kabul ettirme teşebbüslerinin bir parçası olarak Kıbrıs'ta, muhtemelen 634'te bir sinod toplanmıştır". Nicholson, Cilt: 1, s. 442.

2192 "İslam kaynakları bu sefer neticesinde adanın Müslüman hâkimiyetine geçtiğini, Bizans'a ödenen verginin bundan böyle Müslümanlara ödeneceğini belirtmekte iseler de pek doğru olmasa gerek". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199. Bu yüzden 652 veya 653'te ikinci bir sefer yapılacaktır.

2193 "İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân denizlere doğru gazveye çıktı. Kendisi ile birlikte karısı olan Abdimenafoğullarından Fâhite bt. Karaza, Ubâde b. Sâmit, karısı Ümmü Haram bt. Milhân el-Ensâriyye bulunuyordu. Kıbrıs'a gelince Ümmü Haram vefat etti. Onun kabri oradadır. Bu sene, Abdullah b. Zübeyr Osman'a İfrikıyye'nin fethini müjdeledi. İbnü'l-Kelbi'nin hocalarından rivayetle anlattığına göre bu yıl, Osman b. Affân, Nâile bt. Ferâfisâ el-Kelbiyye ile evlenmiştir". Halîfe b. Hayyât, s. 139.

2194 Stratos, Cilt: 3, s. 39.

Arados veya Ruad denilen Suriye kıyısındaki Tarus karşısındaki küçük adaya yapılan seferi karıştırarak şöyle bir hikâye anlatmaktadır: "[Muâviye] Kubikularios Kakorizos'un büyük bir Roma gücü ile ona karşı hareket ettiğini duyunca, Arados'a karşı yelken açmış, filosunu yanaştırdıktan sonra çeşitli [kuşatma] gereçleri yardımıyla bu adadaki Kastellos adlı küçük kasabayı ele geçirmeye teşebbüs etmiştir". Bunda başarılı olamamış, "sakinleri kasabayı terk etmesi için korkutsun diye Thomarikos adlı bir piskoposu göndermiş" fakat sonuç alamayarak sonunda kış gelirken Şam'a dönmüştür[2195]. Stratos bu kişinin Amatheia piskoposu Tomas olduğunu belirlemiştir[2196]. Ayrıca aynı olayın Arap kaynaklarında belirtilen, Kıbrıs'ın hükümdarı ifadesinin geçersiz olduğuna, adanın daha önce 7200 dinar "Yunanlara ödedikleri" bu tutarı şimdi Araplara ödeyecekleri koşuluyla anlaşma yapılmasını ise, 688 yılında II. Jüstinyanus'un Abdülmelik ile yaptığı anlaşmadaki rakama denk olduğuna dolayısıyla sonraki asırlarda kronik yazarlarının 688 ve 649 olaylarına karıştırması olduğuna hükmetmektedir[2197]. Sonuçta Teofanes ve Arap kaynakları, ilk Arados/Ruad seferinden bir yıl sonra Muâviye'nin döndüğünü, ada halkına bölgeyi boşaltmak için ültimatom verdiğini, yardım gelemeyeceğini gören ada sakinlerinin teslim olduğunu aktarmaktadır[2198]. Stratos'a göre bu olay 650 ilkbaharında yılında olmuş olmalıdır[2199]

İlk Kıbrıs gazvesinden önce Muâviye komutasındaki güçler Kilikya'ya girmiş, Antakya ve Tarsus arasında garnizonlarının büyük ölçüde terk etmiş olduğu çok sayıda irili ufaklı kaleyi yıkmışlardır. Habib komutasında bir Arap ordusu 649 yılında Kilikya'yı Kıbrıs seferi ile bağlantılı olarak bir kez daha yağmalamıştır[2200]. Teofanes bu operasyonu yapan komutanın adını Bousour olarak vermektedir ve eseri neşreden Mango notlarda bu kişinin "muhtemelen Busr b. Abû Artât" olduğunu açıklamaktadır[2201]. Dolayısıyla Bizans filosunun adaya yardım ulaştıramaması için Anadolu kıyılarında iki Arap ordusu seferde olduğu anlaşılmaktadır.

2195 Theophanes, A.M. 6102, s. 478.
2196 Stratos, Cilt: 3, s. 41.
2197 Stratos, Cilt: 3, s. 40.
2198 Theophanes, A.M. 6102, ss. 479; Stratos, Cilt: 3, s. 41.
2199 Stratos, Cilt: 3, s. 42. Ancak Teofanes 648/9 yılını vermektedir.
2200 "Bu sızma harekatının birincil amacı muhtemelen Arapların Kıbrıs'a karşı ilk donanma operasyonuna destek vermektir". Stratos, Cilt: 3, ss. 35 – 36.
2201 Theophanes, A.M. 6142, ss. 479 – 480; Theophanes, A.M. 6142, s. 480, Not 1.

"Ege'nin adaları, Kıbrıs ve Girit hâlâ zengin ormanlara sahiptir fakat Anadolu'nun kıyılarının çoğu donanma yağmacılarını çekmektedir. Bu adalara ve Anadolu kıyılarına yönelik saldırıları açıklamaktadır[2202]". Bizans ile ateşkes anlaşması sayesinde Muâviye'nin hazinesine akan para, valiliğinde başlamış olduğu gemi inşa programını sürdürme imkânı vermiştir. "İlk deniz saldırılarının çok ümit vericidir" ve Muâviye "eski ve yeni tersanelerin tam kapasitede çalıştırmaktadır[2203]". Araplar denizci bir halk olmadıkları için yeni donanmalarda denizciler tamamen Müslüman kontrolündeki topraklarda yaşayan Hıristiyanlardan celp edilmektedir. Özellikle Mısır'ın ikliminde papirüs belgeler iyi dayanabildiği için Mısır filosu hakkında daha fazla ipuçları vardır. Bu erken evrede bile papirüsler deniz piyadelerinin "safkan Araplar veya din değiştiren Mısırlılar" olduklarını[2204] yani donanma personelinin İslamlaşma için bir ortam teşkil ettiğini göstermektedir. Fakat çok geçmeden ilk Konstantinopolis kuşatmalarında Hıristiyan denizcilerin Arap efendilerine sadakati test edilecektir. Kritik noktalarda Bizans güçlerine katılan Arap donanmasındaki Hıristiyanlar, Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmamasında önemli bir etki yaratacaklardır.

Birinci Kıbrıs gazvesine Mısır ve Suriye filoları tüm gemileri ile katılmıştır. Fakat Suriye filosunun başında Muâviye değil, vekaleten amirali Abdullah b. Kays vardır, Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ise bizzat Mısır filosunun başındadır[2205]. Yalnızca adanın başkenti Konstantia/Salamis kuşatılmış, çatışma sırasında kentin bazı kiliseleri yağmalanmıştır. İkinci Kıbrıs gazvesinde ise esas olarak Mısır filosunun Kıbrıs'a müdahale ettiği, ancak Akkâ limanına uğradıktan sonra Kıbrıs'a çıkarma yaptıkları anlaşılmaktadır. İlk çıkarmada Kıbrıs'ta geride kayda değer bir garnizon bırakılmadığı anlaşılmaktadır[2206]. Fakat Kıbrıs halkının söz verdikleri haraç ödemesini yapmaması ve II. Konstans'ın adanın ileri gelenleri ile iletişim halinde olduğu bilgisi yeni gazveyi tetiklemiştir. Çünkü ilk seferin sonunda "Kıbrıslıların Bizans üzerine yapılacak seferlerde Müslümanlara yardımcı olmaları husus da karara" bağlandığı halde yerli halk bunun tam aksi yönde hareket etmiştir[2207].

2202 Stratos, Cilt: 3, s. 47.
2203 Stratos, Cilt: 3, s. 47
2204 Stratos, Cilt: 3, s. 47.
2205 Işın Demirkent, "Kıbrıs – Tarih", **TDVİA**, Cilt: 25, İstanbul, s. 372.
2206 Stratos, Cilt: 3, s. 47; Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199.
2207 Apak, İslam Tarihi 2, s. 218.

Ada 653 seferi sırasında detayları kaydedilmemiş çok sayıda çarpışma olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman donanması bu defa adadan ayrılmadan önce 12000 kişilik olduğu söylenen büyük bir garnizon bırakmıştır[2208]. Sonuç olarak ikinci Kıbrıs seferi ile "Kıbrıs'ı bir deniz üssü haline getirerek İslam ülkeleri için bir tehdit olmaktan" çıkarmıştır ve buradaki garnizon "oğlu Yezîd'in halifeliğine kadar orada kalmaya devam" etmiştir[2209].

Ravza Adası'nda kurulan filo "önce Kıbrıs'a karşı 649'da bir sefer düzenleyerek, adanın imparatorluk ile halifelik arasında tarafsız kalmasını öngören bağlayıcı bir anlaşmayı kabul ettirdiği 652 – 654 arasında Girit, Rodos ve Sicilya'ya akınlar düzenledi, bu arada Kıbrıs 653 yılında bir kez daha yoklandı[2210]". 653 seferinden sonra "adaya Müslümanlar yerleşmeye başlamıştır[2211]". Kıbrıs 659 yılında Muâviye ve II. Konstans arasındaki anlaşma şartları uyarınca en azından bir süre için "Bizans hâkimiyetine geri" dönecektir[2212].

Bu seferlerin tam olarak hangi sefer mevsiminde gerçekleştiğini tespit etmek neredeyse imkansızdır. Özellikle Halîfe b. Hayyât'ın görece erken kayıtlara dayanan rivayetleri koruması sayesinde Rodos seferinin 654/655 yılında olduğu olay dizgesinden çıkarılabilmektedir. Teofanes, Rodos üzerine yapılan ilk seferin 652/653 yılında gerçekleştiğini aktarmaktadır. Eserin bu kısmında tarihleri bir yıl ileri 654'e kaydırmak doğru olacaktır, Osman'ın ölümünü verdiği tarih de gerçek tarihten bir yıl eksiktir[2213]. Dolayısıyla ilk Rodos seferi bu durumda muhtemelen 653 yılında olmalıdır fakat 652 ila 654 arasında gerçekleştiğini kesin olarak söyleyebiliriz. Dünyanın yedi harikasından biri olan Rodos'taki dev bronz Helios anıt heykelinin depremde devrilmiş duran gövdesinin Şanlıurfalı bir Yahudi tüccara satıldığını aktarmaktadır. Fakat donanmanın veya adadaki askerlerin direnip direnmediği ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur[2214]. Rodos bu ilk akında daha ziyade yağmalanmış gibi gözükmektedir, Osman'ın ölümünden sonra terk edilmiş olması mümkündür. Bu ilk

---

2208 "Hicri 33 (M.654) yılında Kıbrıs'a ikinci bir sefer daha yapıldı ve adaya 12.000 kişilik bir askeri birlik yerleştirildi". Fayda, s. 265. Aynı bilgileri Aktan da vermektedir. Bu sefer ile Rodos, Girit, İstanköy seferlerinin arka arkaya yapıldığına dikkat çekmektedir. Aktan, s. 254.

2209 Aktan, s. 274.

2210 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2211 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199.

2212 Pryor ve Jeffreys, s. 25.

2213 Theophanes, A.M. 6147, s. 483.

2214 Theophanes, A.M. 6145, s. 481; Stratos, Cilt: 3, s. 41.

Rodos seferini Muâviye ve Amr b. Âs ile birlikte hareket ettiğini gördüğümüz Ebü'l-A'ver gerçekleştirmiştir[2215]. Namık Kemal zamanında da bu bilinmektedir[2216].

Ayrıca Rodos 667 – 669 ikinci Konstantinopolis kuşatmasından hemen önce bir kez daha ele geçirilmiş olabilir[2217]. Bir noktada Akabe b. Amîr de Rodos'a bir akın yapmıştır[2218]. Başarısız kuşatma seferinden dönerken Rodos'un bir kez daha terk edilmiş olduğu neredeyse kesindir. Ancak bazı kaynaklara göre adanın terk edilmesi I. Yezîd devrine kadar gerçekleşmemiştir. Çünkü kaydedilen ilk Rum ateşi kullanımı yüzünden ciddi zaiyat vermiş Arap deniz güçleri Antalya sahillerinde hava şartları veya bir ihtimal Bizans deniz kuvvetleri yüzünden daha da fazla gemi kaybedecektir. Rodos (Revdes) gazvesine 670'lerin ikinci yarısında tekrar teşebbüs edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Halîfe b. Hayyât'ın verdiği H. 59 tarihi oldukça geçtir[2219]. O halde bu ikinci Rodos gazvesidir. 1 Muharrem H. 59, miladî 23 Ekim 678'e tekabül etmektedir ki bu tarih, Teofanes'in 670 – 678 arasına yanlış tarihlendirdiği ikinci Konstantinopolis kuşatmasından bile sonraya düşmektedir. Aynı şekilde Halîfe b. Hayyât da H. 59 yılında bir Rodos gazvesi olduğunu kaydetmekte ve Mısır filosunun Rodos'taki Arap garnizonuna erzak yetiştirdiğini aktarmaktadır[2220]. Rodos'ın Yezîd'in 680 – 683 arasındaki kısa halifeliği döneminde kesin olarak Arap güçleri tarafından terk edildiği de bilinmektedir[2221]. İkinci Konstantinopolis kuşatmasından sonra Arap donanması

2215 "Suriye'ye gönderilen İslâm ordusunda yer aldı ve gözünün birini kaybedince Ebü'l-A'ver lakabıyla meşhur oldu. Bilhassa Yermük Savaşı'nda ve Suriye bölgesindeki diğer seferlerde önemli görevler üstlendi". Ayrıca 644 Amorion seferine ve "ilk Kıbrıs seferine" katılmıştır. "Sıffîn Savaşı'nda ve Hakem Vak'ası'nda" merkezi bir rol oynamış, "Amr b. Âs'ın Muâviye adına Mısır'ı ele geçirmek için çıktığı sefere" iştirak etmiştir. İrfan Aycan, Ebü'l-A'ver, TDVİA, Cilt: 10, İstanbul, 1994, s. 295.

2216 "Arap ve Bizans tarihlerinde açıklandığına göre Muâviye, ilk defa Ebu'l A'ver'in emrine verdiği küçük donanması ile Rodos'a bir akın yaptırmıştı". Kemal, s. 142.

2217 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 305.

2218 "Amir oğlu Akabe, bir seferinde, daha önce de Hazreti Osman zamanında İslamların saldırısına uğrayan Rodos'a kadar uzanmıştı". Kemal, s. 173.

2219 "Revdes (Rodos) Gazvesi için Bakiy dedi ki: Yahyâ b. Abdullah b. Bukeyr'e okunurken ben de dinledim. Leys'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Hicretin 59. senesinde Cünâde b. Ebî Ümeyye, Alkame b. Cünâde el-Hucrí ve Alkame b. Ahsem'in Revdes'e düzenledikleri gazve vardır. Bu sene, insanlara Muhammed b. Ebí Süfyân hac yaptırdı. Dedi ki: Bekkâr b. Abdullah bana Muhammed b. Aiz'den rivayetle yazdı. Onun Velid'den, onun da bir kimseden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: 59. senede, Cünâde b. Ebí Ümeyye Rum bölgesine saldırdı. Dedi ki: Bize İbn Numeyr anlattı ve dedi ki: Ebû Hureyre 59 senesinde vefat etti". Halîfe b. Hayyât, s. 196.

2220 H. 60 senesinde Muâviye vefat ettiğini, ardından Yezîd'in halife olduğunu açıkladıktan sonra Halîfe b. Hayyât; "bu sene, Mısır halkı Revdes'e yiyecek taşıdı" diyerek Rodos'ta bırakılan garnizona İslam donanmasının erzak taşıdığını aktarmaktadır. Halîfe b. Hayyât, s. 197.

2221 Rodos'a ilk kayda geçen akın 654'te yapılmıştır, hatta Eskiçağ'ın harikaları arasında sayılan yıkılmış yatan Helios heykeli metal olarak Urfalı bir Yahudi tüccara satılmış olması bunun bir vur-kaç seferinden fazlası olduğunu göstermektedir. Teofanes'in tarihini 673 olarak verdiği Rodos

Konstantinopolis'e kadar III. Leo dönemine dek saldırmayacaktır. Ancak İzmir ve Bergama gibi limanları geçici olarak ele geçirdikleri Süryani ve Arap kaynaklarında aktarılmaktadır. Aşağıdaki paragrafta bu açıklanacaktır.

Teofanes, 652 ila 654 arasında gerçekleşen Rodos seferinin amacı Konstantinopolis yolunda en önemli Bizans deniz üssünü etkisiz hale getirmek olmalıdır[2222]. Rodos'ın, İzmir'in, Bergama'nın ve Kapıdağ Yarımadası'nın birkaç kez uğradığı saldırılar, hep Konstantinopolis rotasında donanmanın yanaşabileceği limanlar temin etmek için yapılmıştır. Aynı şekilde karada da ordunun rota boyunca duraklayacağı Kayseri gibi kentler ele geçirilmektedir. Rodos seferleri ve kısmen denizden ancak esas olarak karadan gerçekleşmiş gibi gözüken ve Süryani kaynaklarında yazarların karıştırdığı, tahrif olmuş kayıtları günümüze ulaşan İzmir ve Bergama işgalleri, tamamen Konstantinopolis seferine yönelik Muâviye'nin büyük projesi için harekât toplanma bölgeleri olarak hedef alınmışlardır[2223]. Bergama daha sonra 717 – 718 kuşatması öncesinde tekrar fethedilecektir[2224].

Sicilya üzerine yapılan deniz akını, şüphesiz teyakkuzda olmayan bir bölgeden kolay ganimet elde etmek için yapılmıştır[2225]. Bu baskınlar hakkında ana kaynağımız Belâzurî'deki kayıtlardır. İlk akın hakkında 652 yılında yapıldığı[2226] ve İskenderiye ile yeni kurulan Kuzey Afrika filolarının operasyonu olduğu dışında fazla bir bilgimiz yoktur. Ancak Sicilya'da ve İtalya'da Jüstinyanus zamanından beri yerel askeri örgütlenmeye dahil bazı savaş gemisi filoları sürekli bulundurulmuştur ve bu

---

işgalin ise kalıcı olmasının amaçlandığı, burada bir Arap kolonisinin kurulmasından bellidir. Theophanes, A.M. 6145, s. 481. Fakat daha Muâviye'nin selefi I. Yezid devrinde Rodos'taki Müslümanlar geri çekilmiştir. Bizans ana karasına yakın ve Müslüman kıyılarına uzak, görece kopuk bir limanın savunulamaz olduğu düşünülmüş olmalıdır.

2222 Theophanes, A.M. 6146, s. 482. Theofanes bu yılın tarihini 653/654 olarak vermekte, halife Osman'ın öldürülmesini ise 654/655 yani A.M. 6147 olarak tarihlendirmektedir. Osman'ın 656'da öldürüldüğü bildiğine göre, büyük deniz muharebesi ve ardından gelen Konstantinopolis akını da 655 yılında olmalıdır.

2223 Penn, s. 175.

2224 Feridun Emecen, "Bergama", **TDVİA**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 493.

2225 Bab 588: "Râvilerin dediklerine göre Muâviye b. Hudeyc el-Kındî, Muâviye b. Ebî Süfyan'ın halifeliği zamanında Sikıliyye (Sicilya) üzerine yürüdü; oraya ilk önce savaşa giden odur". Belâzurî, s. 337. Dokuzuncu yüzyıl başında Ağlebiler tarafından Sicilya'nın akın değil fiilen işgaline başlanmasından bahsettikten sonra, Belâzurî başka bir raviye geçerek aynı konuyu aktarmaya dönmektedir: Bab 589: "El-Vâkıdî şunları söyledi: Abdullah b. Kays b. Mahled ed-Dizek'î, Sikıliyye'den esirler aldı; mücevherlerle kaplı altın ve gümüş heykeller elde etti. O bunları Muâviye'ye gönderdi; Muâviye de bunları Basra'ya gönderdi; oradan daha fazla paraya satılsın diye Hind'e gönderildi". Belâzurî, ss. 337 - 338.

2226 "Girit, Rodos ve Sicilya 652-4 arasında yağmalanmış ayrıca filo 653'te Kıbrıs'a geri dönmüştür". Pryor ve Jeffreys, s. 25.

denizcilerin yerleri fazla değiştirilmeden bölge halkı ile kaynaşmasına izin verilmiştir. Böyle bir Arap baskının yapılabilmiş olması, ana Bizans donanmasına katılma çağrısı yapılması durumunda bölgedeki denizcilerin ailelerini bırakmakta isteksiz olmasını sağlayacaktır. Sicilya saldırılarının esas olarak Zâtüssavârî'de alınan ağır yenilgiden sonra başladığını düşünmek için sebep vardır, zira bu hezimet Suriye ve Mısır'dan da Bizans donanması tarafından yolu kesilmeden "Orta Akdeniz'e Müslüman saldırılarının yolunu açmıştır[2227]".

Girit üzerine, özellikle adanın güneyindeki Erken Bizans başkenti Gortyn'e ve batı kıyılarına Arap akınları Muâviye daha vali iken başlamıştır. Gortyn dördüncü yüzyılda Girit ve Kireneika eyaletinin başkenti olduğundan beri önem kazanmaktadır, altıncı yüzyılda anıtlarla donatılmıştır ve yedinci yüzyılda Heraklius tarafında bir bazilika daha inşa edilmiştir. 652'de uğradığı akın sırasında zarar görmeyen kent 671 yılındaki baskında hasar almıştır[2228]. Girit'e 674 yılında sefer yapıldığı Teofanes'te geçmektedir ancak Teofanes'in kronolojisi yedinci yüzyıldan sonra güvenilir değildir[2229].

Rodos ve Girit'in ardından Kos'un da Arap deniz akınına uğraması ve Arap donanmalarının kereste tedarik etmek için Anadolu'nun güney kıyılarına Arap savaş gemileri eşliğinde kargo gemileri göndermesi, II. Konstans'a İslam filolarının en azından bir kısmını kargo gemilerini korumak zorunda kalacakları bir anda pusuya düşürme ve böylece onları Anadolu kıyılarına gelmekten men etme arayışı içerisine girmiştir[2230].

Fakat böyle yapmakla Arap deniz gücünün gelişimini hızlandırmıştır. "655 yılında Akdeniz'in deniz olarak bütünlüğüne ilk esaslı darbe indirilmiştir[2231]". Müslümanlar Zâtüssavârî'de 655'te çok büyük bir zafer kazanmakla birlikte kendileri

---

2227 Pryor ve Jeffreys, s. 25.

2228 718 yılında gerçekleşen depremde ağır hasar almış, İsauria Hanedanı sırasında deniz themalarının koruduğu alanın dışında kaldığı için defalarca Arap akınlarına maruz kalmıştır. Nihayet sekizinci yüzyıl sonlarında terk edilme süreci başlamış, 828'de Girit Emirliği'nin kuruluş aşamasında yağmalanması ile kent tarihi sona ermiştir. Nicholson, Cilt: 1, ss. 672 - 673.

2229 "Araplar onu [Girit'i] 674 yılında kısa süreliğine ele geçirmişlerdir". Rosser, Dictionary, s. 102.

2230 "Muâviye mütâreke zamânında donanmasını daha da kuvvetlendirmek hususunda faydalanarak mühletin hitâmında deniz harekâtını daha tâze bir kuvvetle tekrar ele aldı. 654 yılında Rodos'u tahrip etti… Bundan pek az sonra, bir taraftan Girit bir yağma akınına tahammül zorunda kalırken, Kos (İstanköy) adası da Arapların hâkimiyetine girdi. Muâviye'nin hedefinin daha o zamanlarda bile İstanbul olduğunda şüphe yoktur. Kıbrıs, Rodos, Kos istikameti bunu gayet açık olarak göstermektedir. Bu hedefi belli ilerlemeye karşı Bizans eli kolu bağlı kalamazdı" Ostrogorsky, s. 108.

2231 Pryor ve Jeffreys, s. 25.

de çok ağır kayıplar almışlardır. Müslüman güçleri Marmara sularına varan akınlar yapmıştır. Fakat 656'da başlayan Müslüman iç savaşı yüzünden bu ilk deniz akınları duracak, Kıbrıs bile 659'da Muâviye tarafından Ali ile savaşırken Suriye'ye saldırılmaması için Bizans'a anlaşma ile iade edilecektir. II. Konstans muhtemelen bu anlaşmaya güvenerek "660'tan sonra bir zaman" Konstantinopolis'i kesin olarak bırakarak nihayet 668'deki ölümüne kadar İtalya'da duruma hâkim olmakla uğraşmış, Lombardları püskürtüp, papayı mutlak itaate zorlayıp başkentini Sirakuza'ya taşımıştır[2232].

4.1.2. Zâtüssavârî Deniz Muharebesi ve Öncesindeki Olası Deniz Savaşları

Zâtüssavârî Deniz Savaşı, Müslüman deniz güçlerinin kurulduktan kısa süre sonra Bizans donanmasının büyük bir kısmını imha etmesini sağlayan, sonuçları bakımından son derece önemli bir çarpışmadır. Bizans "gemilerinin çoğu Müslümanların eline geçmiştir. Hz. Osman devrinde, bu suretle İslam devleti denizde de büyük bir güce sahip olmuştu[2233]". Sasani deniz güçlerinin aksine bu zaferle Müslüman filoları Akdeniz'in hâkimi olmuşlardır. Fakat deniz muharebesine geçmeden önce belirtilmesi gereken bir husus, diğer kaynaklar ile uyuşmayan Sebeos Tarihi'dir. Ermeni tarihçi Sebeos; 650'lerde gerçekleşen ve Zâtüssavârî olarak adlandırılan ilk büyük deniz savaşından hiç bahsetmemektedir, bu olayı 655-656 Konstantinopolis ablukası ile birleştirmiş olması daha olası gözükmektedir. Fakat 643 yılı olaylarını anlattıktan hemen sonra[2234], Arapların kaybettiği daha küçük ölçekli ve

---

2232 Pryor ve Jeffreys, s. 25.

2233 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, ss. 199 - 200. "Bizans kaynakları bu yenilgiyi Yermûk hezimetiyle mukayese etmektedirler". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 200. Aslında pek öyle değildir. Bizans kaynakları bu deniz muharebesini II. Konstans'ı korkak gibi göstermek için kullanmaktadırlar. Fakat sonuçları konusunda taraflar hemfikirdir. "Muâviye İstanbul'a karşı açtığı seferde bu zaferde istifade cihetine gitmemiş ancak Kayseri civarına bir akın yapmakla yetinmiştir. Bununla beraber bu tarihten itibaren İstanbul yolu Müslümanlara açılmış oluyordu". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 200. Kayseri fethi kara ordusunun yolunu açmak için atılmış önemli bir adımdır Nitekim 655 – 656'da, bir sonraki bölümde Sebeos rehberliğinde Konstantinopolis'in tam bir kuşatmaya dönüşmeyen uzaktan bir abluka altına alındığı işlenecektir. Fakat halife Osman'In ölümü nedeniyle kara ve deniz güçlerinin bakiyeleri geri dönecek ve ilk Müslüman iç savaşına dahil olacaklardır. II. Konstans ise Muâviye barış teklif ettiğinde beş yıllık barıştan thema sistemi ve donanma reformu için isitfade edecek, başkentinin Sicilya'ya taşıyacak, Kuzey Afrika ve İtalya'yı savunacaktır.

2234 II. Konstans'ın ikinci yılı yani miladi 643 yılı. Sebeos, s. 111. Bab 45, [147], Dipnot 682.

daha erken tarihli bir deniz savaşından kısaca bahsetmektedir[2235]. Sebeos'un kaynağını belirtmediği gelişmeler şu şekilde cereyan etmiştir:

> *Sonra Filistin bölgesinin [komutanı][2236], pek çok filo inşa edilmesini emretti. Bir gemiye bindi ve Konstantinopolis'e karşı bir saldırıya teşebbüs etti. Deniz muharebesi onun için başarılı olmadı[2237]. Çünkü onların orduları ona gemiler ile karşı koydular ve onları açık denizlerde imha ettiler. Çoğunu ateş ile ricat ettirdiler ve çoğunu bozgunla kaçırttılar[2238].*

Sebeos'a göre, denizde zafer Bizans'a ait olsa da II. Konstans haraç vererek barış yapmak isteyen taraf olmuştur[2239]. Bizanslılar Müslüman filosunun yalnızca küçük bir bölümünü imha etmişler ise, güçsüz olmadıklarını gösterip akabinde barış teklif etmiş olmaları mümkündür. "Sebeos anlaşmanın ne müddet için olduğunu belirtmemektedir: Fakat Bab 164'te 'barış anlaşmasının tam üç yılı geçtikten sonra o [Muâviye] daha fazla barış yapmak istemedi…' ve Bab 169'daki ikinci atıf" dikkat çekicidir[2240].

Ayrıca denizde ateşten bahsedilmesi son derece ilginçtir. Bu konu Rum ateşi bağlamında da hiç tartışılmamıştır. Çevirmenler ve karşılaşılan ikinci literatür bu olayı bağlama yerleştirmek için bir teşebbüste bulunmasa da 643 yılında kesinlikle bir Müslüman filosu olmadığı bilmekteyiz. Bu anlatının 649'dan sonrasına ait olması daha akla yakındır. İki Kıbrıs seferi ile ilgili olabilir. Başka yerde korunmamış, unutulmuş bir deniz muharebesi olması da olasıdır. Her halükârda Müslüman açık deniz filolarının daha ilk denemelerinde Bizans filosunu yenerek Zâtüssavârî ile birden tarih sahnesine çıkmış olması gerçekten ilginç olurdu. Dolayısıyla Sebeos'un aktardığı bu erken Müslüman deniz mağlubiyeti mevzusu da ihmal edilmemelidir[2241].

2235 Sebeos, s. 110. Bab 45, [146]

2236 Sonraki paragrafta bu kişi; Muaviye, Ermenicesi ile "Mawias" olarak ismen belirtilecektir. Sebeos, s. 111. Bab 45, [147], Dipnot 687. II. Konstans anlaşma için Bizans temsilcisi Prokopius'a [Prokopios] "Şam'a gitmesini" yazmıştır, o da haraç ve sınırlar konsunda "İsmaili ordusunun prensi Muâviye" ile anlaşmıştır. Sebeos, s. 112. Bab 45, [147]. Sebeos'un kaynağının Muâviye'den halife veya kral değil, henüz sadece İsmaili/Serazen ordusunun prensi olarak bahsetmesi, 661'de önce bir tarih olduğunun delilidir. Ancak daha fazlası kesinleştirilememektedir.

2237 Sebeos, s. 111. Bab 45, [147]

2238 Sebeos, s. 112. Bab 45, [147]

2239 "Ancak kral Konstans dehşete düştü ve haraç vermenin, elçiler vasıtasıyla barış yapmanın, olur da öfkesinin yatışması vasıtasıyla Tanrı dünyaya bakabilir ve onlara merhamet edebilir diye uygun zamanı kollamanın daha iyi olacağına hükmetti". Sebeos, s. 112. Bab 45, [147]. II. Konstans, 640'larda çocuk yaştadır ancak bir avantaj görürse asla geri adım atan karakterde olmadığını açıkça göreceğiz. Dolayısıyla bu vaka gerçekleşmişse bile Bizans adına çok da önemli bir başarı olmasa gerek. Aksi takdirde imparatorun barış istemesi anlamsız olmaktadır.

2240 Sebeos, s. 112. Bab 45, [147], Dipnot 690.

2241 Sebeos, s. 112. Bab 45, [147]

Fenike (Phoinikous/Phoinix) veya Zâtüssavârî (Zâtü's-savârî) yani Gemi Direkleri Muharebesi olarak bilinen çarpışma, Bizans donanmasının tüm Erken Bizans dönemi boyunca yaşadığı en büyük mağlubiyettir[2242]. Böylece Müslümanların Konstantinopolis'e karadan ve denizden ulaşmasının önündeki engeller kalkmıştır. Süryani ve Ermeni kaynakları Müslüman filolarının Marmara'ya ulaştığını açıkça belirtmektedir. Bizans kaynakları ise Bizans ana donanmasının yenildiğini ve Arap ordularının Üsküdar'a kadar geldiğini belirtmektedir. Fakat herhangi bir kuşatmadan bahsetmemek, belki örtbas etmektedir. Sonuçta 655'te Bizans ana donanması yenilmiş, Arap donanmaları ve Arap orduları Marmara Denizi kıyılarına ulaşmış, fakat Konstantinopolis'in kendisi üzerine bir saldırıya girişme fırsatı bulamadan halife Osman'ın öldüğü haberi üzerine geri çağrılmışlardır.

"Arapların karada hızlı ilerlemesi" Bizanslıları "ustaları oldukları deniz savaşında" bir zafer aramaya itmiştir[2243]. Bizans donanmasının büyük bir deniz muharebesinde her şeyi riske atmak yerine küçük ve çok sayıda deniz savaşı yapmayı tercih ettiği Jüstinyanus devrinde Batı Akdeniz'e genişlemeleri sırasında açık bir şekilde görülmüştür. Fakat II. Konstans gemi sayısı avantajına güvenerek donanmasının bu temel doktrinini göz ardı etmiştir. Fakat Müslümanlar, deniz savaşını bir kara savaşına çevirmeyi ve Bizanslıları dikte ettikleri şartlarda savaşmaya zorlayıp yenmeyi başarmışlardır. "Dedesi Heraklius'un askeri dehasına sahip olmadığı kesinlikle doğrudur fakat onun üstün başarılılarını görece ileri olan 50 yaşında gerçekleştirdiği, genç Konstantinus'un [II. Konstans] ise 38 yaşında öldüğü akıldan çıkarılmamalıdır[2244]".

Müslüman güçlerinin baş amirali Abdullah b. Ebû Serh'tır, Bizans deniz güçlerinin sevk ve idaresi ise bizzat II. Konstans'ın elindedir ve iki devletin ana donanma güçleri "Likya'da Fenike (Phoinikous) açıklarında" karşı karşıya gelmişlerdir[2245]. Muâviye bu savaşa şahsen katılmamıştır. "Donanmanın ikinci kumandanı Muâviye'nin temsilcisi Büsr b. Ebû Ertât idi[2246]". İmparator II. Konstans

---

2242 Theophanes, A.M. 6146, s. 482.
2243 Ahrweiler, s. 18.
2244 Stratos, Cilt: 3, s. 5.
2245 Pryor ve Jeffreys, s. 25.
2246 Murat Öztürk, "Zâtüssavârî", **TDVİA**, Cilt: 44, İstanbul, s. 152. Bûsr sahabeler arasındadır, öte yandan Emevi ailesini istikrarlı bir şekilde desteklemiştir. Abdülkerim Özaydın, "Bûsr b. Ebû Ertât", **TDVİA**, Cilt: 6, İstanbul, 1992, s. 494.

bu savaş sırasında 25 yaşındadır ve yanındaki erkek kardeşi Theodosius Bizans donanmasının ikinci amiralidir[2247]. Abdullah b. Ebû Serh, amfibi güç içerisinde bazı ileri gelen kimseler deniz muharebesinden hemen önce kendisi hakkında söylentiler çıkardığı ve savaşmadan Mısır'a gittikleri için, zafer kazanılınca geriye dönmüştür. Açıkça belirtilmese de, 655 – 656 Konstantinopolis ablukasına giden donanma muhtemelen Bûsr komutasında Çanakkale Boğazı'nı aşmıştır. Bu kişi daha sonra 667 – 669 Konstantinopolis kuşatmasına gönderilen kuvvetin liderlerinden birisi olarak karşımıza çıkacağı için o bölümde detaylı incelenecektir. Çoğu Suriye ordusuna bağlı birliklerin ve kuşatma gereçlerinin; 667 – 669'da Çanakkale Boğazı'ndan mukavemetle karşılaşmadan geçirilebilmesi, 655 – 656 ablukası sırasında Bûsr ve onun yanındaki reislerin Marmara coğrafyasını iyi tetkik etmiş olmasına bağlanabilir. Halife Osman öldürülünce çıkan siyasi mücadeleye dahil olmak için ordu ve donanma kuşatmaya gerçekten başlayamadan dönmüştür. Ancak bu tamamen boşuna olmamıştır. Böylece 667'de İstanbul Boğazı'ndan geçiş yapmaya çabalamamışlardır. Belki Sasani komutanı Şahrbaraz'ın 626'da Kadıköy'den ordusunu karşıya geçirmeye çalışırken filosunun imha edilmiş olduğundan bile haberleri vardır.

İslam donanmasının; Kıbrıs ve Rodos'ta birkaç limanı ele geçirip, Girit ve Batı Anadolu liman kentlerini fethetmese bile yağmaladıktan sonra Kuzey Ege ve Marmara Denizi'ne doğru ilerlediği görülmektedir. Diğer yandan Arap orduları artık Mısır filolarının taşıdığı erzaklarla ilk kez Tunus içlerine sokulmaktadırlar. Sasani donanmasının 623'teki eylemlerine tamamen paralel bir şekilde, Kıbrıs, Girit ve Rodos'un ardından Kos da Arap saldırısına uğrayınca, II. Konstans elindeki deniz güçlerini toplayıp Müslüman donanması mevcudunu daha fazla artırıp daha fazla ilerlemeden duruma müdahale etmiştir[2248].

Dolayısıyla İslam donanmasının stratejisini belirleyen nihai kişi ve bu aşamada Suriye valisi olan Muâviye'nin, İstanbul'a doğru ilerlediğini herkes

---

2247 "Bu sırada 25 yaşında olan imparator Konstans filonun komutasındadır ve Süryani yazarlara göre erkek kardeşi Theodosius ona eşlik etmektedir". Stratos; Süryani Mikhail, Bar Habreus, Agapius ve 1234 Anonim Kroniği'nin bunu desteklediğini ifade etmektedir. Stratos, Cilt: 3, s. 49.

2248 "Bizans İmparatoru II. Konstans, İskenderiye, Kıbrıs, biraz sonraki başlıkta ele alınacak olan Kuzey Afrika'daki fetihler sonucunda Bizans'a ödenen vergilerin kesilmesi yanında, daha önce Sûriye ve Filistin'de müslümanların eline geçen yerleri tekrar kazanmak ve Doğu Akdeniz'de yeniden üstünlük kurmak amacıyla büyük hazırlıklara girişti ve 500 gemiden oluşan bir filonun başında Akdeniz'e açıldı". Fayda, s. 266.

görebilmektedir[2249]. Teofanes hilakat yılı 6146 anlatısına şu sözlerle başlamaktadır: "Bu sene filosunun Konstantinopolis'e karşı yelken açabilmesi görüşü ile Muâviye çok büyük bir donanma silahlanması yapılmasına hükmetmiştir[2250]". İslam tarihçileri Mısır ve Suriye filolarının Zâtüssavârî için yola çıkmadan Akkâ limanında birleştiğini belirtmiştir[2251]. Fakat Mısır filosunu desteklemek için yeni gemi inşa ve denizci celp etme hazırlıkları esas olarak Lübnan kıyısında yani "Fenike'deki Trablusşam" limanında yapılmaktadır[2252]. Ahrweiler bu savaşın arifesinden iki ana Müslüman üssünün İskenderiye ve Trablusşam olduğunu ve bu iki üsten çıkan İslam filolarının aktivitesinin Bizans'ın büyük ölçüde deniz ticaretine dayanan zenginliğini ve Bizans liman şehirlerinin refahını bozarak yüzyılın geri kalanında Bizans Devleti'nin giderek daha ağır ekonomik krize gömülmesinde etkili olduğun belirlemiştir. Henüz ne Ege Denizi kıyılarının sakinlerinin ne de iç deniz dediği Marmara kıyılarının etkin bir savunma sistemi vardır[2253]. Bu savaştan sonra Bizanslılar nihayet 670'lerde deniz themaları ilk şeklini alana kadar, Arap deniz güçleri karşısında etkin savunma yapamayacaklardır.

Müslümanlar daha fazla gemi yapımına uygun ahşap temin etmek için Likya bölgesine kereste temini seferleri yapmaktadırlar. Kıbrıs konusunda Muâviye ve II. Konstans'ın 653 seferinden muhtemelen hemen sonra bir anlaşma yaptığı anlaşılmaktadır. "Muâviye ile yapılan büyük meblağlı Kıbrıs sulh antlaşmasının Bizans'a bir fayda" sağlamadığı görüldüğü için, II. Konstans Bizans ana donanmasını, Müslümanların daha fazla gemi üretmelerine engel olmak için Anadolu'nun güney kıyılarına getirmiştir[2254]. "Muâviye'nin İstanbul üzerine sefere hazırlanmakta olduğunu gören Trablusşamlı Hıristiyan iki kardeş kendilerine katılanlarla beraber şehirde birçok kişiyi öldürüp buradaki filoyu yaktıktan sonra Bizans'a sığınmıştır[2255]". Stratos, hangi kaynakta bulduğu çok net anlaşılamasa da bu kardeşlere "Vukinator'un

---

2249 "Benim kanım Bizanslıların Muâviye'nin nihai hedefinin Konstantinopolis üzerine saldırmak olduğun farkında olduklarıdır". Stratos, Cilt: 3, s. 49.

2250 Theophanes, A.M. 6146, s. 482.

2251 Öztürk, s. 152.

2252 Theophanes, A.M. 6146, s. 482

2253 Theophanes, A.M. 6146, s. 482.

2254 Fayda, s. 266.

2255 Öztürk, s. 152. "Bunu görmeleri üzerine bir borazancının oğlu olan İsa-seven Trablusşam'da yaşayan iki Hıristiyan kardeş ilahi şevkle ateşlenmişlerdir ve pek çok Rum esirin tutulduğu şehir zindanına koşmuşlardır". İki kardeş özgür bıraktıkları esirlerle kentin emirini evinde öldürmüş "tüm ekipmanı yaktıktan sonra Rum devletine yelken açmışlardır". Theophanes, A.M. 6146, s. 482.

oğulları" demektedir[2256]. Fakat Müslüman donanmasının toplam mevcudu büyük olduğun için bu sabotaj fazla bir fark yaratamamış gibi gözükmektedir. Muâviye'nin Suriye ordusu Kayseri gibi Anadolu kentlerini ve deniz kuvvetleri ise Ege kıyılarında limanları planlanan Konstantinopolis seferine hazırlık olsun diye ele geçirmeye devam etmektedir[2257]: Namık Kemal, bu sabotajın ardından Bizans donanmasının Suriye kıyılarına baskın yapmak için geldiği ancak Suriye donanması yakıldığı için yardıma yetişen Abdullah b. Ebû Serh komutasındaki Mısır donanması tarafından başarılı bir şekilde püskürtüldüğü bir vakadan bahsetmektedir. Bu muharabeye "Sûr Deniz Savaşı" demektedir[2258]. Ancak bu vaka sadece başarılı bir sabotaj ve toplu firar olarak kalmış da olabilir.

Trablusşam'daki sabotajın ardından Teofanes anlatısına şöyle devam etmektedir: "Buna rağmen hazırlıklar bırakılmamıştır, Muâviye Kapadokya'daki Kayseri'ye bir akın yaparken, Aboulauar'ı mezkûr gemi inşasının şefi atamıştır. Bu adam, imparator Konstans'ın Rum filosu ile pozisyonda olduğu Likya'daki öyle tabir edilen Fenike'ye ulaşmış ve onunla bir deniz savaşına tutuşmuştur[2259]". Teofanes bundan sonra Konstans'ın savaştan önce Selanik'te bir zafer kazanacağı ile ilgili rüyasını ve bunun yorumunu aktarmaktadır. Ne yazık ki tüm kaynaklarımız

---

2256 Stratos, Cilt: 3, ss. 48, 50, 271-272. Bu kardeşlerin akabinde Zâtüssavârî sırsında Bizans donanmasında görev aldığı anlaşılmaktadır.

2257 Bu seferler olmasa devasa Arap filolarının genişletilmesi bir yana "idame edilmesi dahi" mümkün değildir. Stratos, Cilt: 3, s. 49.

2258 Namık Kemal'in burada aktardığı bilgileri nereden aldığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Sûr kıyılarında gerçekleşen bir savaş olabileceği gibi, bu olaylar iki Kıbrıs seferi ile ilgili çatışmaların tekrar anlatılırken karıştırılması ve tekrar anlatılması sonucu kopyalanmış anlatılar olabilir. Şayet böyle bir deniz savaşı olmuşsa kesin olan, Heraklius'un torunu IV. Konstantinus'un değil oğlu II. Konstans'ın dönemine tarihlendirilmesi gerektiğidir. 500 – 600 gemilik Bizans donanması ise Zâtüssavârî'yi düşündürtmektedir. "Kıbrıs ve Rodos'un öcünü almak için Herakliyus'un torunu Konstantinus, bir söylentiye göre beş, bir söylentiye göre altı yüz gemi yaptırarak, Suriye kıyılarına saldırmak üzere İstanbul'dan yola çıkmıştı. Muâviye ve Serh oğlu Abdullah, düşmanın bu büyük hazırlığını zamanında öğrenmişler, büyük bir çalışma ile Suriye ve Mısır kıyılarında ona karşı koyabilecek bir davranma yapmaya girişmişlerdi. Bir kötü rastlantı olarak Muâviye'nin yaptırdığı gemiler, hapisten topluca kaçmayı başaran Rum esirler tarafından yakılınca karşı koyma işi Mısır donanmasına düşmüştü. İskenderiye'de hazırlanan donanma güçlüydü. Mısır İslam donanması Suriye yönünde ilerleyen savaş gemileri ile Lübnan açıklarında Sûr önünde karşılaştılar. Bizans donanması küçümsediği İslam kuvvetleri karşısında akşama kadar süren bir savaştan yenik ve perişan çıkmıştı. Donanmanın çoğu yanmış veya esir edilmişti. Müslümanların kılıcından kurtulabilenlerse pek azdı. Onlar yelkenlerini şişirerek kaçabilmişlerdi. Bu İslam tarihinin ilk büyük deniz savaşı idi. Bu savaş Serh oğlu Abdullah'ın komuta ettiği ise bütün Arap tarihlerinde yazılıdır. Bizans tarihleri ise bu savaşta Muâviye'nin de hazır bulunduğunu yazarlar". Kemal, s. 142.

2259 Theophanes, A.M. 6146, s. 482. Eseri notlandıran Mango ve Scott, bu ismin Ebû'l-A'var olarak okunması gerektiğini belirtmektedirler. Theophanes, A.M. 6146, s. 482, Dipnot 2.

gerçeklerle söylenceleri harmanladıkları için Zâtüssavârî ve Marmara Denizi'ne ulaşan ilk Müslüman deniz akınları hakkında sağlam bilgi edinmek zordur[2260].

Murat Öztürk'ün TDV İslam Ansiklopedisi'nde savaşla ilgili makalesinde belirttiği üzere, savârî gemi direkleri demektir, bu deniz muharebesi "Gazvetü's-savârî olarak da kaydedilir[2261]. Müslümanlar gemilerini birbirlerine bağlayarak, gemiden gemiye askerlerinin hareket edebileceği ve saldırı altında kalan mürettebatlarının birbirlerini destekleyebileceği geniş bir platform elde etmişlerdir. Bizans donanma taktikleri; Eski Yunan ve Geç Roma dönemlerinde olduğu gibi, denizcilerin maharetine ve gemilerinin manevra kabiliyetine dayanmaktadır. Bu aşamaya kadar tüm Bizans donanma doktrini ekplous ve periplous denilen, düşman hattına arkadan veya yandan saldırma taktiklerine odaklanmaktadır. Oysa Arap askerleri gemiden gemiye geçerek ve Bizans filolarının yüklendiği bölgelere yetişmişlerdir. Abdullah b. Ebû Serh; II. Konstans'ı bir bakıma Romalıların ilk iki Pön Savaşı'nda Kartacalılar karşısında Roma donanmasının korvus denen iskeleler ile yaptığı gibi, denizde piyade savaşının içine çekmiştir. Müslümanlar Bizans teknelerinin halatlarını kesmek için uzun sırıklara bağlı kancalar kullanmışlar, savaş ilerledikçe batmakta olan tekneleri çözmüş, bordalayarak ele geçirdikleri Bizans teknelerini kendi oluşturdukları platforma bağlamışlardır[2262]. İlk Müslüman deniz savaşlarında kullanıldığı söylenen ilginç bir silahtan da bahsedilmelidir. "Gemilerin ön taraflarında'fe's' veya 'licâm' denilen uzun ve sivri bir demir levha bulunurdu ki bu laket düşman gemisini deler ve batırırdı[2263]". Bizanslılar tarafından bu çağda kesin olarak bırakılmış olan İlkçağ gemilerinin mahmuzlarını anımsatan bu silah sonraki asırlarda da Müslüman

---

2260 "İmparatorluk ve Arap filoları arasındaki deniz savaşı konusunun tamamı Bizanslıların kehanetlerle ilgili sözleri ve Arapların abartmaları ile öylesine iç içe geçmiştir ki, gerçek ile hayal ürünü olanı birbirinden ayıracak henüz keşfedilmemiş bir kaynak bulunmadıkça, asla gerçek detayları öğrenemeyeceğiz. Savaşın yaklaşık tarihi bilinmektedir ve Bizanslı, Arap ve Süryani kronik yazarlarının hepsi çarpışmanın sonucu konusunda hemfikirlerdir. Fakat savaşın akıbeti, hepsinin hemfikir oldukları sonuçlarla çelişmektedir". Stratos, Cilt: 3, ss. 48 – 49.

2261 Öztürk, s. 152.

2262 "Şafak sökmeden başlayan savaşta müslümanlar yakın mesâfeden çarpışmayı tercih ederken, Bizanslılar belli bir uzaklıktan savaşmayı tercih ettiler. Önce oklar, mızraklar atıldı ve Bizans gemilerinin safları yarılana kadar karşılıklı taşlar fırlatıldı. Bu sırada Müslümanlar düşman gemilerinin teçhizatını imhâ etmek ve yelkenlerini kesmek için uzun kancalar kullandılar. Kendi gemileriyle Bizans gemilerini halat ve zincirlerle birbirlerine bağlayıp göğüs göğüse çarpışmaya giriştiler. Savaş sona erdiğinde, pek çok Bizans askerinin gemilerin batması sonucunda boğuldukları ve yıkılan gemi direklerinin her tarafı kapladığı görülmüştür. Bu savaşa bundan dolayı Zâtüssavârî (savâri, direkler) verilmiştir". Fayda, s. 267.

2263 Sarıçam ve Aycan, s. 128.

denizcilik tarihinde yer etmemiştir. Bu meçhul silahtan İslam kaynaklarında bahsedilmesi, Bizans'ın çağdaş donanma teknolojisinin ve İlkçağ deniz savaşlarına ilişkin kaynakların incelendiği bir aşmada, bu tür miadını doldurmuş bir mahmuzlama taktiğinin de denenmiş olabileceğini düşündürtmektedir.

Aktan, donanmalar karşılaştığında Abdullah b. Sa'd'ın gelişi beklenirken "hava çok rüzgarlı" olduğu için "gemiler bulundukları yere demir atarak rüzgârın dinmesini beklemek zorunda" kaldıklarını belirtmektedir[2264]. Aktan'ın böyle bir iddiası olmasa da gemilerin birbirlerine bağlanarak tek bir platform haline getirilmesi sıra dışı ve başka pek örneği olmayan bir taktik olduğu için, Müslümanları böyle davranmaya iten hava durumu olabileceği dikkate alınmalıdır. Sonuçta Teofanes imparatorun rüyasının anlattıktan sonra taktik yetersizliği nedeniyle imparatoru suçlamaktadır: "Şimdi, savaş hattını kurmak için hiçbir tedbir almamış olan imparator Rum filosuna savaşmasını emretmiştir. Ve iki taraf çatışmaya girdiğinde, Rumlar yenilmiş, deniz Rum kanı ile kırmızıya boyanmıştır[2265]".

Zâtüssavârî Savaşı'nın Anadolu'nun güney kıyısında cereyan ettiği neredeyse kesindir ancak savaşın "İskenderiye açıklarında" cereyan ettiğini belirten bazı Müslüman yazarlar da vardır[2266]. Bu kayıtlar, Bizans donanmasının muhtemelen 652 yılında gerçekleşen başarısız İskenderiye baskını teşebbüsü ile ilgili olmalıdır[2267]. "Deniz savaşı Teofanes'e göre 655 Temmuz başından önce gerçekleşmiş ve Arap kronik yazarları da (Temmuz 655'in ilk on gününde sona eren H. 34 yılında) bu tarihi teyit etmiştir[2268]".

Fahmy, birkaç yıl içerisinde Arapların arka arkaya yaptıkları deniz akınları ile tecrübe kazandıklarını ve deniz muharebesinde filolarının gemi sayısı Bizanslılarınkinin yaklaşık yarısı kadar olmasına rağmen Bizanslıları şaşırtarak zafer kazandıkları kanısındadır[2269]. Diğer yazarlar donanma mevcudu ile ilgili belirtilen rakamlara fazla itibar etmemektedirler ve Fahmy'nin Arapların denizcilikte bu kadar

---

2264 Aktan, s. 254.
2265 Theophanes, A.M. 6146, s. 482.
2266 Öztürk, s. 152.
2267 Eckehart Eickhoff, **Seekrieg und Seepolitik Zwischen Islam und Abendland**, Berlin, 1966, ss. 18-21.
2268 Stratos, Cilt: 3, s. 49.
2269 "Bu noktaya kadar Müslümanlar deniz gücünün avantajları ve denizcilik hakkında bir şeyler öğrenmişlerdir ve filoları Bizanslıları öylesine şaşırtmıştır ki IIç Konstans'ın operasyonu başarısız olmuştur. Savaşta başırsızlık fırtına yüzünden felakete dönüşmüş, Bizans donanması birbirinden kopmuş ve denizlere dağılmıştır". Fahmy, Sea-Power, s. 89.

kısa sürede ilerledikleri savını eleştirmektedirler. Fakat genel olarak Arap donanmasının 200, Bizans donanmasının 500 gemisi olduğu belirtilmektedir[2270]. Bu savaşta esas olarak Mısır filosunun çarpıştığı anlaşılmaktadır, fakat Suriye filosunun unsurları ve amiralleri de mevcuttur[2271]. Christides[2272] ve Stratos'un da bu fevkalade önemli ama "enigmatik" deniz savaşı ile ilgili makaleleri bulunmaktadır[2273]. II. Konstans Ermenistan'da Dvin'e kadar varan bir seferi bizzat komuta ederek asker olarak kendisini kanıtlamıştır[2274]. Sebeos, II. Konstans'ın Ermenistan'a gönderdiği mektuplara Ermeni Kilisesi tarafından cevaben yazılmış mektubu neredeyse eksiksiz bir biçimde eserine almıştır[2275]. Ayrıca bizzat bölgeye giderek İznik Amentüsü'nü dayatma çabasını, karşı çıkanları dövdürtmesini aktarmaktadır[2276]. Aslında Sebeos, II. Konstans hakkında olumlu yaklaşımlara sahiptir[2277] Fakat kısa süre sonra imparatorun, başkenti 655-656 Konstantinopolis ablukası tehdidi altında kalacağı için aceleyle döndüğünü ima etmektedir. Konstantinopolis ablukası için ana kaynağımız Sebeos, müteakip bölümde incelenecektir.

Zâtüssavârî'de donanmayı işinin ehli kimselere teslim etmemekle hata yapmıştır ama zaten donanma Heraklius'un son yıllarında bile içten çürüme sürecine girmiş olabilir. Christides'e göre bu deniz muharebesinin Araplar kazanmamış,

---

2270 "Sûriye ve Mısır vâlilerinin iş birliği ile hazırlanan ve 200 gemiden meydana gelen müslümanların deniz filosu, Mısır Vâlisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh kumandasında, Muâviye'yi temsilen Büsr b. Ebû Ertât'ın ikinci kumandanlığında, Akkâ'dan kuzeybatı yönünde denize açıldı. İki filo, Güney Anadolu'daki Likya bölgesinde yer alan Phoenix (Finike ve Antalya) açıklarında karşılaştı (savaşın İskenderiye açıklarında olduğu da söylenir). Savaş başlamadan Abdullah b. Sa'd gemileri savaş düzenine soktuktan sonra askerlerini cesaretlendirici bir konuşma yaptı". Fayda, s. 266.

2271 "Muâviye güçlü bir filo oluşturmak için Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile iş birliği yaptı. Kısa zamanda İskenderiye tersanesinde çok sayıda savaş gemisi inşa eden Abdullah b. Sa'd, 200 gemiden meydana gelen Suriye ve Mısır filoları ile Akkâ'dan kuzeybatı yönünde açıldı". Öztürk, s. 152.

2272 Vassilios Christides, "The Naval Engagement of Dhāt aṣ-Ṣawārī A.H. 34/A.D. 655-656, A Classical Example of Naval Warfare Incompetence", **Byzantina**, XIII/2, Selanik, 1985, (Dhat as-Sawari), ss. 1331-1345.

2273 A. N. Stratos, "The Naval Engagement at Phoenix", **Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis**, New Brunswick, 1980, (Phoenix), ss. 229-247.

2274 İmparator Kayseri ve Erzurum'dan geçmiştir. Stratos, Cilt: 3, s. 28. Sebeos ordusunun 100000 kişi olduğunu söyleyerek abartmaktadır. Muhtemelen 652 başlarında "20000 asker ile" Dvin'e gelmiş ve Ermeni kilisesini Konstantinopolis ile dini birliği kabul etmek zorunda bırakmıştır. Stratos, Cilt: 3, s. 29.

2275 Sebeos, ss. 114 – 125 Bab 46, [148-156]. İmparatorun bölgede yetkinin kendisine ait olduğu iddiasını dayatmasının ardından sinod meclisi kararını da [Symbol of the Nicene Creed] tam metin olarak vermektedir. Sebeos, ss. 125 – 127, Bab 46, [156-157]

2276 Sebeos, s. 116, Bab 46, [150].

2277 Öte yandan Sebeos; Kadıköy Amentüsü'ne ve onu "sapkınca tesis etmiş olan" olan Leo Theodoret'e ve imparator Markianus'a hük. 450 – 457) aleyhtar olduğunu ise hiç saklamaz. Sebeos, s. 126, Bab 46, [158] ve Sebeos, s. 132, Bab 46, [161].

Bizanslılar "beceriksiz ve liyakatsiz" oldukları için acemi Müslüman deniz güçlerine yenilmişlerdir. II. Konstans iyi bir komutan olabilir ama amiral olarak cahildir ve Heraklius döneminde orduyu oradan oraya taşımaktan başka bir şey yapmamış ve deniz muharebesi yapma tecrübesini yitirmiş denizcilerin beceriksizlik ve basiretsizliği bu felakete sebep olmuştur[2278]. Daha önce Vandal donanmasına dair makalesine değindiğimiz Zuckerman da dromon ile ilgili makalesinde bu çarpışmaya kısaca değinmiştir[2279].

Müslümanların gemileri birbirlerine bağlaması şartları eşitlemiş, "böylece alışkın olmadıkları deniz savaşını adeta kara savaşı haline dönüştürmüşler ve büyük bir zafer kazanmışlardır. Bizans imparatoru Konstans canını yaralı olarak kurtarmış ve gemilerinin çoğu Müslümanların eline" geçmiştir[2280]. Batan teknelerin yelken direkleri arasında çarpışma devam ederken II. Konstans savaşın kaybedildiğine hükmederek giysilerini fedakâr bir askerine giydirmiş ve Trablusşam limanında Müslüman gemilerini yaktıktan sonra kendisine katılan iki kardeşten birinin yardımı ile amiral gemisini bırakıp başka bir gemi ile kaçmıştır. Teofanes bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: "İmparator daha sonra kaftanlarını başka bir adama giydirmiştir ve mezkûr borazancının oğlu imparatorluk gemisine atlamış, imparatoru kapıp götürmüş, başka bir gemiye naklederek beklenmedik bir şekilde hayatını kurtarmıştır. Bu cesur adam daha sonra yürekli bir şekilde imparatorluk gemisine geçmiş kendisi imparator adına canını vermeden önce pek çok düşmanın canını almıştır[2281]". Teofanes akabinde Arap deniz piyadelerinin gerçek imparatoru öldürdüklerini zannettiklerini belirtmektedir. Fakat Teofanes'in eseri boyunca, belki kullandığı kaynaklardan kaynaklanan II. Konstans aleyhtarı yaklaşım burada da görülmektedir[2282]. Bizans kaynakları, vergi politikaları ve başkenti Konstantinopolis'ten Sirakuza'ya taşıması, Sirakuza ve İtalya'yı da aşırı vergilendirmiş olması nedeniyle Bizans tarihlerinde hiç iyi anılmamaktadır. İmparatorun donanmanın bakiyeleri ile başkente kaçmış olması, 655 - 656 yılında kendisini Marmara sularına dek takip eden Müslüman güçlerine Konstantinopolis'e doğrudan saldırma şansı vermemiştir. II. Konstans thema sistemini

2278 Christides, Dhat as-Sawari, ss. 1331, 1337, 1339, 1341.
2279 Zuckerman, Byzantine Dromon, ss. 57- 98
2280 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199.
2281 Theophanes, A.M. 6146, s. 482.
2282 "Böylece bozguna uğramışlardır, imparator kaçmış ve herkesi geride bırakarak Konstantinopolis'e yelken açmıştır". Theophanes, A.M. 6146, s. 482.

kurarak imparatorluğun ilk darbeden salimen çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde araştırmacılar, II. Konstans'ın idari reformları olmasa ve oğlu IV. Konstantinus zamanında 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması sırasında Rum ateşi keşfedilmemiş olsa, imparatorluğun başkentinin fethedileceğini ve Sasaniler gibi tarihe gömüleceğini düşünmektedirler.

Doğrusu, Bizans imparatorları Mavrikius ve Heraklius istisna tutulursa neredeyse asla askerlerinin başında düşmanla karşılaşmaktadır. Oysa Zâtüssavârî'ye gelmekle imparator cesaret göstermiştir. Fakat II. Konstans'ın ve kardeşi Theodosius'un ikisinin de kaybedilmek üzere olan savaş alanında can vermeleri, hanedanın sonu anlamına geleceği için kaçmış olmaları son derece mantıklıdır. Stratos; II. Konstans'ın kıyafetlerini değiştirerek bir suikast teşebbüsü daha atlattığını anlatmaktadır. Stratos'a göre Mısır filosu da ağır zaiyat vermiştir ancak savaştan sonra artık II. Konstans kendi adamlarının sadakatini de kaybetmektedir. Bu aşamada "Konstans'a karşı onu öldürme niyetiyle komplo kuran Bizanslılar harekete geçmeye karar vermişlerdir[2283]". Stratos; Kedrenos ve Keşiş Georgios tarihlerinde aynı olan pasajdan "onun imparator olduğuna inanan … düşmanlar tarafından etrafı sarılmış" imparatorun kıyafetlerini giyen kişinin; imparatoru devirmek isteyen Bizanslı komplocular tarafından ertesi gün öldürüldüğünü aktarmaktadır[2284]. Bu durumda deniz savaşı sırasındaki ve Konstantinopolis'teki kıyafet değiştirerek imparatorun öldürülmekten kurtulması anlatılarından hangisinin sahih olduğunu belirlemek mümkün değildir.

Zâtüssavârî'ye kadar yalnızca çeşitli limanlara baskınlar yapmış olan Müslüman deniz güçleri; ilk gerçek deniz muharebelerini kazanmışlardır[2285]. Fakat artık Müslümanlar arasında son derece ciddi bölünmeler olduğu da vurgulanmalıdır. Tüm sorunlar Osman'ın suikasta uğraması ile başlamamıştır. Akkâ'dan yola çıkan filolar Zâtüssavârî'ye doğru yol alırken "gayri memnunlar, şimdi artık gerçek mukaddes cihad ihmal ediliyor bahanesini ileri sürerek, bir gemi ile geri dönmüşlerdi. Bundan bir sene sonra beş yüz Arap, Medine'deki iç düşmanlara karşı Allah'ın istediği mücadeleyi açmak için Mısır'dan yola çıktılar[2286]". Kendilerine katılan Medineliler ile

---

2283 Stratos, Cilt: 3, s. 55.
2284 Stratos, Cilt: 3, s. 55.
2285 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199.
2286 "Daha Mısır filosunun, imparator Konstans tarafından sevk edilen Bizans gemileriyle, Likya sahillerinde yaptığı büyük bir deniz muharebesinde, gayri memnunlar, şimdi artık gerçek

"bu beş yüz Mısır ihtilalci", halife Osman'ın öldürülmesine yol açacak olayları başlatmışlardır. Dolayısıyla Zâtüssavârî ve ilk Müslüman iç savaşı doğrudan ilişkilidir.

İslam orduları karada ve denizde başarılar kazanmaya devam etmektedir. Fakat Müslümanlar tüm kilit idari pozisyonlara Osman'ın akrabaları atandığı için Bizans karşısında alınan zaferleri umursamayı bırakmıştır. "Emeviler, Osman'la iktidarı ele geçirmiş" oldukları için iktidar değişikliği halinde bu görevleri bırakmaya istekli değillerdir[2287]. Fakat devlet içinde devlet haline gelerek "yaygın akraba kayırıcılığına dayanan kalıtsal halifeliğin temelini" attıklarını gören Müslümanların itirazları şiddetle karşılaşınca geriye ümmeti cihada yönelterek teskin etmek mümkün olamamıştır[2288]. Muâviye, Roma Cumhuriyeti'ni sessizce yıkan Augustus gibi, iktidara geldikten sonra iç muhalefeti baskıyla değil, hile ve çıkar ilişkileri kullanarak teskin etmeyi bu iç savaş döneminde öğrenecektir. Devam eden zaferlerin getirisinin nasıl paylaşılacağı ve halifenin ailesi olan Emevi soyunun yönetimde açıkça kayırılması, Müslümanlar arasında ilk iç savaşın başlamasına yol açacaktır[2289].

Şimdi II. Konstans'ın çocuk hükümdar olarak başlayıp thema sistemini kurarak Müslüman fetihlerinin ilk dalgasını kıran imparator, Muâviye'nin ise vali olarak başlayıp, ilk İslam donanmalarını kuran lider, ardından Bizans İmparatorluğu'nu yıkarak ailesini devletin başına geçirmek için meşruiyet arayan halife olarak 640'lardan 660'ların sonuna kadar paralel kariyerleri incelenmeden önce; Konstantinopolis üzerine 655 yılında Zâtüssavârî ardından rota savunması kaldığı için gerçekleştiği düşünülen ilk seferlere dair çelişen görüşler irdelenecektir.

---

mukaddes cihad ihmal ediliyor bahanesini ileri sürerek, bir gemi ile geri dönmüşlerdi. Bundan bir sene sonra beş yüz Arap, Medine'deki iç düşmanlara karşı Allah'ın istediği mücadeleyi açmak için Mısır'dan yola çıktılar". Brockelmann, s. 53.

2287 Emevilerin Mervanî kolunun ilk halifesi olacak Mervan'ın Medine valiliği, Osman'a karşı itirazları güçlendirmiştir. "Emevilerin çoğu … Medine'ye yerleştiler. … Osman, Medine'deki işlerin yönetimini yeğeni Mervan'a teslim etti ve bütün valilik makamlarına kendi akrabalarını getirdi". Brockelmann, s. 51.

2288 "Üçüncü halife Osman (644 – 656) soylu Emevi ailesindendi ve yaygın akraba kayırıcılığına dayanan kalıtsal halifeliğin temelini attı. … Nitekim Ali halife seçildi ama imparatorluğu Emevilerin pençesinden söküp alamadı". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

2289 Hicaz kökenli ilk Müslüman seçkinler Osman'a güvenemiyorlardı, "… mevkilerini tehdit edilmiş gördüler. Halifeyi sülalesinin etkisinden ayırmaya boş yere çalıştıktan sonra, bizzat onun aleyhine döndüler". Brockelmann, s. 52.

4.1.3. Birinci Konstantinopolis Ablukası 655 - 656

İlk iki Konstantinopolis kuşatmasının anlatıları 1990'ların ortasından önce yapılmış tüm araştırmalarda; karıştırılarak tek bir olay örgüsü içerisinde verilmiştir. Doğrusu, burada incelenecek ilk kuşatma, gerçekten bir ablukadan daha fazlasına dönüşmemiştir. Fakat Konstantinopolis üzerine yapılmış ilk iki teşebbüs de, önceki araştırmalarda tek bir kuşatma olarak algılanıp, tek bir vaka gibi tasnif edildiği için bazı hatalar olmuştur. Marek Jankowiak ve Federico Montinaro'nun 2000'ler boyunca mevcut belgeleri yeniden incelemeleri ve sonuçları daha önce bu bağlamda dikkate alınmamış kilise kayıtları ile karşılaştırmaları ile başlayan süreçte, II. Konstans ve IV. Konstantinus'un hükümdarlık dönemlerinin olay örgüsü yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca bu düzenlemeler bitmiş değildir. Aslında bu çağ ile ilgili önde gelen Cosentino gibi bazı uzmanlar, genç araştırmacılar Jankowiak ve Montinaro'nun 667 – 669 kuşatmasına ilişkin sonuçlarına ilişkin görüş belirtmemeyi tercih etmektedirler[2290]. Stratos gibi önceki nesilden yazarların araştırmalarında ise bu kuşatma tamamen gözden kaçırılmaktadır[2291]. Bu hususlar, 667 – 669 kuşatması açıklanırken detaylandırılacaktır.

Yedinci yüzyılın ortasından itibaren kronolojisinin yanlış olduğu eskiden beri bilinmesine rağmen, yalnızca Teofanes'in tanıklığına dayanıldığı için, Konstantinopolis kuşatması; 670'lerde dört veya sekiz yıl süren tek bir kuşatma olarak ders kitaplarına girmiştir. İlk Müslüman kaynaklarında sahabe Eyüp'ün Konstantinopolis surları önünde hastalandığı ve orada gömüldüğü bir kuşatmaya dair çok kayıt vardır. Bu gerçekten 667 – 669 kuşatmasıdır. Fakat 650'lerde bir Konstantinopolis kuşatmasından açıkça bahsedilmemektedir, yalnızca Vâkidî ve Yakûbî'de kronolojisi belirsiz bazı rivayetler Konstantinopolis üzerine yapılan düzensiz akınlarla ilişkili sayılmaktadır[2292]. İslam kaynaklarından Eyüp el-Ensarî'nin Medine'de valilik gibi görevleri nedeniyle 650'ler boyunca hayatta olduğu bilindiği

---

[2290] 12 -13 Kasım 2021'de Boğaziçi Üniversitesi'nin düzenlediği Mobility and Materiality in Byzantine – Islamic Relations 7th – 12th Centuries konferansında kendisine iki kez Jankowiak ve Montinaro ile alakalı sorular yöneltince, kendisi genç meslektaşları ile ilgili açıkça herhangi bir şey diyemeyeceğini söylemiştir.

[2291] Stratos; II. Konstans'a ayırdığı üçüncü cildinde Zâtüssavârî'den (Naval Battle of Phoenix, yani Finike Deniz Savaşı) doğrudan Kuzey Afrika'daki gelişmelere atlamaktadır. Sebeos'u görmüş olmakla birlikte Teofanes'e güvenmeye devam etmiştir. Stratos, Cilt: 3, ss. 48 – 56.

[2292] Cosentino, Constans II, ss. 591 - 592.

için, Teofanes'in anlatısı Müslüman kaynakları ile karşılaştırılarak da düzeltilememiştir. Anadolu'nun güney kıyısında Fenike açıklarında Zâtüssavârî deniz muharebesi her iki taraf için de insan gücü ve gemi kaybı açısından çok maliyetli olmuştur. Fakat Müslümanlar ilk kez, deniz saldırısına uğrama riski olan taraf olmaktan çıkıp, Bizans başkentini deniz saldırısına maruz bırakma fırsatını yakalamaktadırlar[2293]. Bizans ve İslam tarihleri bu savaşın 655 yılında meydana geldiği konusunda uzlaştırılabilmiştir.

Pryor ve Jeffreys; Rodos, Girit ve Sicilya akınlarına değindikten sonra ilk Konstantinopolis akınına tek bir cümle ile değinmektedir: "Muâviye'nin güçlerinin Konstantinopolis'in kendisine de saldırdıklarına ilişkin, düşük de olsa bir ihtimal vardır[2294]". Ahrweiler ise "sayıca az bir Arap filosunun Konstantinopolis'e giden rotayı ele geçirdiğini ve başkentin batı ile ve Akdeniz eyaletleri ile iletişimini bozduğunu" söyleyerek savaştan sonraki durumu ifade etmektedir[2295]. Aslında eski tarihli tüm araştırmalar genel olarak 654 ve 656 arasında ilk Müslüman filolarının Marmara Denizi sularına girmesi ve eş zamanlı olarak İslam ordularının, Kayseri fethedildikten sonra Ege ve Marmara kıyılarına varan ilk seferlerini yapması ile ilgili birincil kaynaklardaki kayıtlara, şüphe ile yaklaşmışlardır. Bizans tarihçileri bu konuya hâlâ şüphe ile yaklaşırken, İslam tarihçileri 656'da başlayan ilk iç savaşa odaklanmışlardır. Dolayısıyla ilk Konstantinopolis ablukası, farklı tarihyazımı branşları arasında bölünen kaynakları nedeniyle gözden kaçmıştır. Fakat yedinci ve sekizinci yüzyıla ait Süryani, Nastûrî ve Ermeni anonim ve kısa kronikleri tercüme edildikçe bu durum değişmeye başlamıştır. Konsil kararları da 667- 669 kuşatmasının Sebeos'un tarif ettiğinden farklı bir kuşatma olduğunu kanıtlayarak, bu 655 – 656 ablukasının gerçekleştiğini teyit etmiştir.

Yirmi birinci yüzyılda yapılan araştırmalar; henüz tüm resmi görmek mümkün olmasa da Osman suikasta uğramadan önce Konstantinopolis'in Müslüman filo ve orduları tarafından ilk kez tehdit edilmiş olduğunu göstermektedir. Ancak bu

---

2293 "Bu savaşta her iki taraf da büyük zâyiat vermiştir; II. Konstans, bir fedakâr askerinin onun kıyafetini giyerek ölümü göze alması sâyesinde, başka bir gemiyle Sicilya'ya kaçarak ölümden kurtulmuş, sonra da İstanbul'a dönebilmiştir (H.34/M.655). Müslümanların bu ilk deniz savaşı sonucunda, Bizans'ın Doğu Akdeniz yanında Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'daki hâkimiyeti sona ermiş, İstanbul'a deniz yoluyla ulaşmanın yolu açılmıştır". Fayda, s. 267.

2294 Pryor ve Jeffreys, s. 25.

2295 Ahrweiler, s. 18.

operasyonlar gerçek bir kuşatmaya dönüşmemiş gibi gözükmektedir. İstanbul Boğazı'nın Anadolu Yakası'na varan Müslüman ordusu karşı kıyıya hiç geçmediği için, kentin etrafındaki çemberi daraltmakla yetinilmiş, uzaktan bir muhasaradan öteye gidilmemiştir. Bunlar planlı bir kuşatma hazırlığı değil; Bizans ana donanmasının yenilerek hızla geri çekilirken takip edilmiş olması ile Marmara sularına giren bazı Müslüman filolarının, Üsküdar'a ulaşan Müslüman atlı öncü birlikleri ile aynı anda Konstantinopolis'in çok yakınına kadar sokulmuş olmasından ibarettir. Yol boyunca engellenmedikleri için ilerlemişlerdir. Kuşatma için gerçek bir eylem planı yoktur, kuşatma gereçleri yahut erzak hazırlığı eksiktir. Bu ablukanın esas önemi, sonraki 667 – 669 ve 717 kuşatmalarından önce Müslümanların bölgeye aşina olmasına fırsat sağlamış olmasıdır.

Bu olayları biliyor olmamızın yegâne sebebi, Sebeos ve kısmen Agapius'un başkentin çok yakınında cereyan eden düzensiz çarpışmaları ve olayların Konstantinopolis'te bu sırada nasıl algılandığını kaydetmiş olmalarıdır. Bizans tarihçileri tarafından muhafaza edilmediği için kaybolmuş Bizanslı çağdaş tanıklıkları kaydettikleri anlaşılmaktadır. Menbiçli Agapius, önceki asırlardaki kaynakları onuncu yüzyılda eserine dahil ederek korumuş olan Menbiç/Heirapolis Bambyce/Mabbug'un Maliki piskoposudur[2296]. Dolayısıyla bu ilk abluka ile çağdaş tek kaynağımız Sebeos'tur. Sebeos'un eseri esas olarak 655 yılına kadar olan olayları anlatmakta, sonradan eklenmiş zeyil kısmı ile 661 yılına ulaşmaktadır[2297].

Nikeforos sekizinci yüzyıl sonunda, Teofanes ise dokuzuncu yüzyıl başında yazdığı için, bu tezde işlenen dönemin geri kalanı boyunca sık sık kronolojide hataya düşmeleri doğaldır. Yararlandıkları bugün kayıp olan Bizans kaynakları, dilbilim yöntemleri olan içsel yeniden yapılandırma ve karşılaştırmalı yeniden yapılandırma ile

---

[2296] Agapius 942'ten sonra ölmüştür. Arapça kaleme aldığı Kitab al-Unvan eseri pek çok cilt tutmaktadır. Fakat çalışmanın ilgili cildine ulaşılamadığı için sonraki sayfalarda Christides vasıtasıyla erişilen Vasiliev'in editörlüğünü yaptığı Patrologia Orientalis 1912 baskısından yararlanılmıştır. Agapius ilgili dönem için, Teofilus'u kısa kronikler ve Arapça kaynaklarla harmanlayarak kullanmıştır: "M.S. 630'dan 754'e kadar Urfalı Teofilus'a (Theophilus of Edessa) dayanmaktadır". Nicholson, Cilt: 1, s. 32. Bugün eseri elimizde olmayan Teofilus (ö. 785) ise, Abbasi sarayında müneccimlik yapmış çok dil bilen, çok yönlü bir alimdir. Teofanes, Tel-Mahre'li Dionysius ve daha pek çok tarihçi eserinden yoğun bir biçimde faydalandığı için çeşitli pasajlar Arapça, Yunanca ve Süryanice alıntılar halinde korunabilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1488.

[2297] Yani Sebeos tarihi esas olarak 572 – 661 arasını kapsamaktadır. "Fakat önceden görüldüğü gibi, genel bir kronoloji olmasına karşın, kronoloji anlatıda pek çok noktada göz ardı edilmiştir". Sebeos, s. lxiv. Bu çalışma boyunca Liverpool Üniversitesi'nin bastığı Thomson ve Howard-Johnston'ın çevirisi kullanılmıştır.

kısmen oluşturulmuştur ama bu olayların tarihlerinin o kaynaklarda da yıl yıl kaydedilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Nikeforos yılları bazen belirtmektedir. Teofanes ise Georgios Synkellos'un kroniğine zeyil yazmakta olduğu için onun vakalara yıl atama formatını sürdürmüş, kaynaklarının yıl belirtmediği durumdan kendi mantığı ile taksim yapmıştır. İşte bu taksimat, yedinci yüzyılın ikinci yarısı için oldukça yanlıştır.

Sonuç olarak 655 – 656 sefer mevsimleri arasında karada Bizans'ın Opsikion komeslik bölgesinde Arap akıncı gruplarının gerçekleştirdikleri manevralar ve Bizans donanmasının peşi sıra Marmara Denizi'ne giriş yapan Müslüman gemilerinin eylemleri, keşif faaliyetleri olarak kalmıştır. Bunların daha ziyade Muâviye halife olduktan sonra 667 – 669 arasında gerçekleşecek asıl kuşatma için, bölgeyi tanıma ve savunmasız yerleşimleri yağmalama şeklinde cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Karada durum böyledir. Denizlerde ise sonunda Fahmy'nin çok daha erken bir tarihte, 1966'da belirtmiş olduğu eski bir paradigmaya dönülmüştür. Yani Müslüman filosunun Zâtüssavârî'de büyük bir zafer kazandığı ama her halükârda kendilerinin de Bizans filosu kadar önemli kayıplar verdiği, bu bakiye filoların Marmara sularına girdiği, ancak Osman'ın ölmesi nedeniyle "Muâviye'nin bu zaferden istifade ederek Konstantinopolis üzerine saldırmadığı" sonucuna varılmıştır[2298]. Kronoloji konusunda da Caetani'nin önermiş olduğu sıralamaya dönülmüştür[2299].

Tartışmaya şimdilik Cosentino son noktayı koymuş gibi gözükmektedir[2300]. Tez çalışması özellikle yedinci yüzyıl ortasından itibaren bir yandan vakaların değerlendirilmesi ile, diğer yandan vakaların kronolojisi ile, öte yandan da Bizans donanmasının kendi gelişimi ile literatürde karşılaşılan ikilem ve cevapsız kalmış problemlere kendi yorumunu ekleyerek ilerlemek durumunda kalmaktadır. Burada örneklenen türden sebepler yüzünden ilk Müslüman donanmalarının kurulmasından itibaren tez çalışmasının tonunun değişmeye başladığı, birincil kaynaklar kadar ikincil kaynakların daha fazla tartışıldığı görülecektir. Bu yüzden Salvatore Cosentino'nun

---

2298 Fahmy, Sea-power, s. 89. Muâviye bu aşamada yalnızca Suriye genel valisi olmakla birlikte, kurucusu olduğu İslam donanmasına ilişkin büyük kararları veren kişi olmaya devam etmektedir. Zâtüssavârî'de şahsen katılmak yerine temsilcisini göndermiş ve donanmanın sevk ve idaresini Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'e bırakmıştır. Ancak Mısır valisi zaferden sonra devam ederken Konstantinopolis'e devam eden filolar Muâviye'ye hesap vermişlerdir.

2299 Leone Caetani, Chronographia Islamica, s. 338 ve Leone Caetani, Annali dell'Islam, Cilt: VII, s. 516'dan aktaran Cosentino, Constans II, s. 591, Dipnot 86.

2300 Cosentino, Constans II, s. 591.

Caetani'nin en başta önermiş olduğu kronolojiyi elden geçirerek oluşturduğu esas olarak Sebeos'un kronolojisine ve aşağıda inceleyeceğimiz Yunanca metni ile günümüze ulaşmış ancak muhtemelen Doğu Hıristiyan geleneğine ait olan Daniel'in Kıyamet Kitabı'na dayanarak şu olay örgüsünü kurmuştur:

> *Bu nedenle en güvenilir kaynağımız olan Sebeos'un yardımıyla aşağıdaki olay dinamiklerini önerebiliriz. 649/650 civarında, Kıbrıs'ın Müslüman filosu tarafından ikinci yıkımından sonra, Bizans topraklarını yağmalamaya yönelik ilk Arap donanması girişimi, Küçük Asya kıyıları boyunca Konstantinopolis'e doğru ilerlerken gerçekleşmiştir. Ancak Müslüman filosunun yolu bir Bizans donanması tarafından kesildi ve açık denizde imha edildi. Aynı yıl Konstans ve Muâviye arasında iki (Theophanes)[2301] veya üç yıllık (Sebeos)[2302] bir ateşkes müzakere edildi. 653'te ateşkes bozuldu ve Müslümanlar Konstantinopolis'e karşı hem kara hem de deniz yoluyla yapılacak büyük bir sefer planladılar. Yine 653'te Rodos'u fethettiler (bir ordu Anadolu'yu işgal ederken Kayseri'ye[2303] ulaşıyordu)[2304] 654 yazının başlarında II. Konstans, Konstantinopolis'e doğru hareket eden Müslümanlarınkine karşı Bizans filosunu yönetti, ancak bir yenilgiye uğradı. Daha sonra başkente döndü ve şehrin savunmasını organize etmek için birlikler toplamaya başladı; muhtemelen Güney Ermenistan'da bir Bizans ordusu vardı, ancak hareketsiz kaldı. Bu arada Müslümanlar, donanma ve ordu 654 yazının sonlarında veya sonbaharın başlarında Kadıköy'e karşılaşana kadar Bizans topraklarına nüfuz etmeye devam ettiler. Bu sıralarda şehrin kuşatması başladı, ancak bir fırtına Müslüman filosunun çoğunu yok ettiği için hızla sona erdi[2305]. Bu noktada, Konstantinopolis'in deniz duvarlarına saldırmak için güvendiği gemileri, mancınıkları ve kuşatma gereçlerini kaybeden Muâviye kuşatmayı durdurdu ve Müslüman ordusunu Suriye'ye geri götürdü[2306].*

İlk olarak Ahrweiler'in 1966'da Bizans ve Deniz kitabının sonunda yalnızca orijinal Yunanca metnini verdiği[2307], Cosentino tekrar gündeme taşıyıncaya kadar gözden kaçan Daniel'in Kıyamet Kitabı'nda özellikle burada tercümesini vereceğimiz kısım ve sonraki bölümlerde kıyametin nasıl tecelli edeceği ile ilgili bölümlerdeki detaylar; 654 - 656 olaylarına dair başka kaynaklarda bulunmayan bilgiler

---

2301 Cosentino burada A.M. 6123 dışında detaylarını belirtmese de Teofanes'te 649'da yapılan ilk ateşekese değinmektedir. Theophanes, A.M. 6123, ss. 479 – 480 (M.S. 649/650)

2302 Sebeos, s. 112, Not 690, s. 135'e dayanarak Cosentino, Constans II, s. 592.

2303 "Sebeos'ta Kayseri'ye bir gönderme de bulunur. Nitekim Konstantinopolis yakınlarındaki Müslüman filosunun yıkılmasından sonra Müslüman birliklerin Kadıköy'ü terk edip kendi topraklarına döndüklerini anlatıyor. Bizanslılara saldıran Kapadokya'da dörde bölünmüş başka bir ordu daha vardır". Cosentino, Constans II, s. 590.

2304 İbnü'l-Esîr'in miladi 645 – 646 yılına tarihlendirdiği Muâviye tarafından Tarsus ve Antakya arasının kaleler ağının imha edilmesinden sonra Anadolu akınları gittikçe daha batıya varmaya başlayacaktır. İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 576.

2305 Ne yazık ki Agapius'un ilgili cildine ulaşılamadığı için bu önemli bilgi hakkında Cosentino'ya dayanılmak zorunda kalınmıştır.

2306 Cosentino, Constans II, s. 592.

2307 Ahrweiler, s. 440.

sağlamaktadır. Sahte Daniel'in Kıyameti, günümüze "Paris gr. 2316 (on beşinci yüzyıl)" yazması biçiminde ulaşmıştır[2308]:

> *Konstantinopolis imparatoru ve Heraklius'un torunu Konstans zamanında, Arapların lideri Moavias [Muâviye] güçlü kuvvetlerle hareket ederek Rodos'a gelerek Romalıların topraklarını yağmaladı. Adayı ele geçirdi ve kıyılarını harap etti. Basileus bundan haberdar edildiğinde, bir ordu topladı ve Moavias ile yüzleşmek ve onu bir savaşa sokmak amacıyla Phoenix'e [Fenike] gitti. Romalılar yenildi ve zorlukla kaçan aynı Konstans utançla Konstantinopolis'e döndü. Ancak zaferiyle övünen Moavias, bu kitabı [Daniel'in Kıyameti] tesadüfen bulduğu zamana kadar, Konstantinopolis'in kendisine dek komşu toprakları yok ederek yıkım getirmeye devam etti, kitabın içeriğine takılarak Araplara verdi ve kendi diline tercüme ettirdi. Kitap günümüze kadar Araplarda kaldı*[2309].

Daniel'in Kıyamet Kitabı ilk olarak; Arap güçlerinin Rodos işgalinin, II. Konstans'ı Zâtüssavârî'de tüm donanmasını deniz muharebesinde riske etmesine neden olduğunu açıkça belirtmektedir. Metin içerisinde Arap kara ve deniz güçlerinin Tanrı'nın seçilmiş halkı olan Bizans halkının başkentine kadar ulaşması, kıyamet alameti olarak görülmekte, inananlar hâlâ fırsatları varken tövbe etmeye davet edilmektedir. Bizans donanması tarihinde tüm donanmanın savaşa sürüldüğü görülmüş şey değildir, gelecek asırlarda Bizans tarihi boyunca bir kez daha da benzer bir vaka gerçekleşmeyecektir. II Konstans, o zamana kadar karşısına çıkmamış Müslüman deniz güçlerini bir defada ve kati olarak imha etme şansı yakaladığını düşünmüş, İbnü'l-Esîr'e göre yanındaki "500 veya 600 geminin[2310]" 200 gemilik Müslüman güçlerine karşı yeterli olacağını varsaymış olmalıdır. Daha önemli olanı, Muâviye'nin kurmuş olduğu muzaffer Müslüman donanmasının Bizans donanmasını Konstantinopolis'e kadar kovaladığını ima etmesidir. Ayrıca, Mısır valisi Abdullah'ın geri döndüğünü özellikle belirtmektedir[2311]. Müslüman kaynakları II. Konstans'In yaralı olarak çekildiği konusunda hemfikirdir, daha ilginç olanı Sicilya'ya çekildiğini

---

2308 Cosentino, Constans II, s. 591.

2309 Cosentino, Constans II, s. 591.

2310 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604.

2311 "Bunu üzerine Cenab-ı Allah Müslümanlara zafer ve yardım ihsan eylemiş, Konstantin de yaralı olarak geri çekilmiş, ve Rumlar çok az bir kimse hariç, tümüyle ölümden yakalarını kurtaramamışlardı. Abdullah b. Sa'd zaferden sonra Zâtüssavârî'de bir müddet durduktan sonra geri dönmüştü". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604. İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604. Muhammed b. Huzeyfe ve Muhammed b. Ebû Bekir gibi toplumda ileri gelen kişiler ve Hz. Osman arasındaki gerilime de dikkat çekmiştir. İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604. Stratos da bu kişilere özellikle dikkat çeker. Stratos, Cilt: 3, ss. 68 – 69. O halde Konstantinopolis'e ulaşan filonun amirali şimdilik hâlâ isimsiz kalmaktadır.

belirtmektedirler, halbuki bu 663'ten sonra olacaktır[2312]. İbnü'l-Esîr'in anlatısı Sebeos'ta isimsiz kalan Müslüman donanmasının amiralinin Konstantinopolis'e devam etmediği bilgisi birbiri ile örtüşmektedir[2313]. Bu amiral pekâlâ Muâviye değil Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh olabilir. Mısır'da Bizans amfibi güçleri yenilip İskenderiye ikinci kez fetheden Amr b. Âs yerine valiliğe tekrar halife "Osman'ın süt kardeşi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh tayin" edilmesi Osman'ın suikastına gidecek yolda önemli bir vakadır[2314]. Diğeri ise Zâtüssavârî sürecinde yaşanan küskünlüklerdir. Bir diğer ilginç husus, İbnü'l-Esîr'in tarih belirtmeden II. Konstans'ın Sicilya'da kendi adamları tarafından suikasta uğradığından haberdar olmasıdır. Zâtüssavârî ile II. Konstans suikastı arasında geçen on beş yılı belirtmeden hamamda öldürülmesini aktarmaktadır, olayları sebep sonuç ilişkisi ile bağlayarak sanki hemen arka arkaya cereyan etmiş gibi aktarmaktadır[2315].

Müslüman tarihçilerin Zâtüssavârî deniz savaşı olarak anlattıkları vaka ile, Teofanes'in Bizans ana donanmasının Fenike açıklarında yenildiği büyük bir deniz muharebesi bağlam, yer ve zaman açısından uzlaştırılabilmektedir. İbnü'l-Esîr, bu olaydan es-Savârî Gazvesi olarak bahsetmektedir, daha eski tarihli İslam tarihlerinin verdiği bilgileri mantığına göre tutarlı bir anlatıya dönüştürmüştür. II. Konstans ile denizde Abdullah b. Ebû Serh'in, karada Muâviye'nin çarpıştığını aktarır ki bu Daniel'in Kıyameti ve Sebeos'un Konstantinopolis'e sokulan İslam güçleri ile ilgili anlattıkları ile uyuşmaktadır. Hatta seferin Kuzey Afrika'daki savaşla ilişkisini dahi kurar[2316].

2312 Aktan, s. 255.

2313 Sebeos, ss. 274 – 276.

2314 İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 578.

2315 İbnü'l-Esîr, bu deniz savaşını 651-652 olayları arasında zikretmektedir. II. Konstans'ın Sicilya'ya gitmesinin ise 663'ten önce olması mümkün değildir, ölümü 668 yılındadır. "Diğer taraftan Konstantin gemileriyle birlikte Sicilya Adası'na çekilmiş, buranın halkı savaşın neticesini kendisine sorduğunda olup bitenleri Sicilyalılara anlatmıştı. Sicilyalılar Konstantin'e: 'Hıristiyanlığı rezil ettin, adamlarımızı da yok ettin. Eğer Araplar bizim ülkemize gelecek olsalar onları buradan geri çevirmek mümkün değildir,' demişler, sonra bir hamama sokup öldürerek O'nunla birlikte gemide bulunanları serbest bırakıp Konstantiniyye'ye dönmelerine izin vermişlerdi". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 605.

2316 "Bu seferi asıl sebebine gelince: Müslümanların Kuzey Afrika'da Bizans'a verilen birçok vergiyi almaları ve onlardan birçok insanı öldürüp birçok kısmı da esir etmeleri üzerine Heraklius'un oğlu Konstantin İslam'ın yayılmaya başladığı günden o güne kadar Bizans'ın hazırladığı en büyük ordunun başına geçerek beş yüz veya altı yüz gemiden meydana gelmiş bir donanma ile birlikte Müslümanlar üzerine yürümüştü. Buna karşılık da Suriye ordularının başında Muâviye b. Ebû Süfyân, donanmanın başında da Abdullah b. Sa'd İbn Ebû Serh olmak üzere Müslümanlar Bizans'a karşı sefer çıkmışlardı. Rumlarla ilk karşılaştıkları anda rüzgâr Müslümanların aleyhinde esiyordu. Her iki donanma da olduğu yerde demirlemiş iken bir ara rüzgâr dinmişti. Müslümanlar

Teofanes, gemilerin birbirlerine bağlandığı bu çarpışmanın her iki taraf için de çok fazla can kaybına yol açtığı ama zaferin kesinlikle Müslümanlara ait olduğu konularında İbnü'l-Esîr ve onun kaynakları ile hemfikirdir. "Konstantin de yaralı olarak geri çekilmiş" diyerek Konstans'ın korkak olmadığını da vurgulamakla, Teofanes gibi ona dini nedenlerle düşman tüm Bizans tarihçilerinin ondan esirgedikleri cesaretinin hakkını vermektedir[2317]. İbnü'l-Esîr, Müslüman donanmasının savaştan sonra geri döndüğünü söyleyen ravilere inanmıştır[2318]. Fakat Brocklemann'ın eserinin ilgili paragrafında, Osman'a karşı muhalefetin bu deniz savaşından önce donanmada ayrılıp geri dönenlerle Mısır'da başladığını ancak donanmanın ana gövdesinin kaldığını görmüştük.

Teofanes'in bu deniz savaşından bahsedip ilk Konstantinopolis kuşatmasından hiç bahsetmemektedir. Teofanes'e dayanan Oxford Bizans sözlüğü yazarları da II. Konstans döneminde Konstantinopolis'in saldırıya uğradığından hiç bahsetmemektedir[2319]. Bunun sebeplerini Cosentino şöyle özetlemektedir: "Teofanes ve Hıristiyan Süryani yazarların bu olay hakkında konuşmamalarının nedenleri S. O'Sullivan tarafından ikna edici bir şekilde açıklanmıştır ve bence buna eklenecek fazla bir şey yoktur. Monotheletizme düşman bir kültür çevresinde ve Konstans'ın kendisine karşı ilahi gazabın bir sonucu olarak her askeri başarısızlığını açıklamaya istekli olan bir ortamda, tam tersini gösteriyor gibi görünen bir olayı vurgulamak utanç verici olmalıydı[2320]".

Yedinci yüzyılda yaşamış ve Monotheletizm'e inanmış Ermeni ruhban Sebeos ise Zâtüssavârî deniz savaşı ile ilişkilendirilebilecek hiçbir şeyden bahsetmemektedir.

---

onlara şöyle bir teklifte bulunmuşlardı: 'Sizinle aramızda bir emân olsun". Müslümanlar geceyi dua ederek geçirmişler, Rumlar çanlar çalmışlardır.
İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, ss. 603 – 604.

2317 Erken Bizans döneminde savaştan yaralı olarak geri çekildiğini bildiğimiz II. Konstans dışında başka hiçbir imparator yoktur. "Ertesi gün her iki taraf gemilerini birbirlerine yaklaştırmış, hatta bazı gemileri karşı tarafın gemilerine bağlamış, kılıçlar ve kamalarla çarpışmışlardı. Bu çarpışmalarda Müslümanlardan birçok kimse şehit olmuştu, fakat Rumlardan öldürülenlerin haddi hesabı yoktu. Müslümanlar başka bir gazvede bu kadar mükemmel ve büyük bir sabır örneği göstermemişlerdi. Bunu üzerine Cenab-ı Allah Müslümanlara zafer ve yardım ihsan eylemiş, Konstantin de yaralı olarak geri çekilmiş, ve Rumlar çok az bir kimse hariç, tümüyle ölümden yakalarını kurtaramamışlardı". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604.

2318 "Abdullah b. Sa'd zaferden sonra Zât es-Savârî'de bir müddet durduktan sonra geri dönmüştü. Muhammed b. Huzeyfe ve Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osman aleyhinde konuştukları ilk günler bu gaza sırasında olmuştu". İbnü'l-Esîr, Cilt: 2, s. 604. Stratos da bu kişilerin donanma ve Osman'ın devrilmesindeki rolü arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Stratos, Cilt: 3, ss. 68 – 69.

2319 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, ss. 496 - 497.

2320 Cosentino, Constans II, s. 592.

“Ama Sebeos bunun hakkında konuşmuyor. Daha ziyade, Muâviye'nin 653'te Konstantinopolis'e yönelik bir saldırı için yaptığı askeri hazırlıkları uzun uzadıya anlatıyor[2321]”. Sebeos’a göre Muâviye 650’lerde Konstantinopolis’i kuşatmak amacıyla savaş gemileri, kuşatma gereçleri ve mancınıklar yapılmasını emretmiştir. Karışık bir biçimde Konstantinopolis yakınlarında yaşanan çarpışmalardan bahsetmektedir. Fakat o da II. Konstans’ı bir kahraman olarak görmekte olduğunu hiç gizlememektedir. Zira Sebeos, Monotheletizm’in doğru inanç olduğuna inanarak yazan ve eseri günümüze ulaşmış belki tek yazardır. Sebeos, II. Konstans’ı Konstantinopolis’e kadar gelen düşman Arap güçlerini yenen, ilahi desteğe sahip lider olarak sunmaktadır. Fakat Müslüman donanmasının nasıl Bizans başkentine kadar gelmeyi başardığı ile ilgili sessiz kalmaktadır. Sebeos’a göre ilahi yardıma mazhar olmak için II. Konstans tövbeler etmiş, toplu oruç düzenlemiş, kaftanını bırakıp küller içinde oturmuş, inanç ve tevazu sahibi bir hükümdardır. Sebeos’un “imparatorun Fenike’de almış olduğu yenilgiyi dile getirme arzusu yoktur[2322]”. Müslüman kaynakları ise, yıl konusunu tartışmaya açık bırakmakla birlikte ilk Müslüman iç savaşından önce Konstantinopolis sularında bir deniz muharebesine işaret etmektedirler. Vâkıdî ve Yakûbî ise H. 32 yılında Muâviye liderliğinde bir donanmanın İstanbul Boğazı’nda bir deniz savaşı yaptığını belirtmektedir[2323]. Cosentino, bu savaşın Zâtüssavârî gibi Anadolu’nun güneyinde değil, İstanbul önünde gerçekleştiğini vurgulamaktadır[2324].

Sebeos, Zâtüssavârî veya Anadolu’da Konstantinopolis’ten uzak bir kıyıya herhangi bir deniz savaşına değinmeksizin Müslüman donanması ve deniz piayadelerinin toplanmasını ve Konstantinopolis’e gelişlerini anlatmaktadır. Tüm

---

2321 Cosentino, Constans II, s. 589.

2322 Cosentino, Constans II, s. 593.

2323 Ne yazık ki her iki eserin de erişilebilen dillerdeki tercümelerinde ilgili yıllar tercüme edilmiş olmadığı ve Arapça orijinal metinden faydalanacak bilgim olmadığı için, bir kez daha Cosentino’nun analizine güvenilmek durumunda kalınmıştır. Leone Caetani’nin İslam Tarihi IV yani Annali dell'Islam eserinin dördüncü cildi Ankara Okulu Yayınları’ndan 2023’te sonunda çıkmış ancak yazarı sonraki eserleri henüz yayınlanmamıştır. Leone Caetani, İslam Tarihi IV (Annali dell'Islam), çev. Hüseyin Cahid Yalçın, Ortantalist Klasikler 10/4, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2023. Bu eserin üçüncü cildinden Mûte Savaşı konusunda faydalanmıştık. Aynı sorun Caetani’nin İspanyolca tercümelerinde de vardır, yazarın yedinci yüzyıl ortasından sonrasına ilşkin çalışmaları neşredilmemiştir. Caetani’nin ve ayrıca Amari’nin Sicilya tarihinin İtalyanca bazı ciltlerine erişilmiş ancak yeterli bilgi düzeyine erişilemediği için bu süreçte faydalanılamamıştır.

2324 Cosentino, “el madîk el Kustantinyye” ifadesinin İstanbul Boğazı olduğunu belirtmektedir. Cosentino, Constans II, s. 591.

Dârülslâm topraklarından askerler ve tüm kıyı kentlerinden gemiler toplandığını ve bu gemilerde mancınıklar olduğunu özellikle belirtmiştir[2325]. İlk İslam askeri sistemi içerisinde mancınıklar konusunda Zeydan'ın kısa ama değerli anlatımı, bu teknolojiyi bilmeyen Hicaz halkının nasıl Hayber'i fethettiklerinde içeride bu gereçlerle ilk kez karşılaştıklarından bahsetmektedir[2326], ardından Bizanslılardan Roma döneminde geliştirilmiş bu silah teknolojisini özellikle gemilere nasıl adapte ederek kullandıklarını açıklamaktadır.[2327] Sebeos, bu saldırıyı II. Konstans'ın hükümdarlığının 13. yılı yani 653/654'e tarihlendirmiştir. Bir önceki hükümdarlık yılında ise II. Konstans'ın Ermenistan'a ordusu ile ilerleyişini ancak başkent tehdit altında kalacağı için hızla ricat ettiğini anlatmaktadır. Sebeos'un verdiği "detaylı bilgilerin bir miktarı gözden geçirme aşamasında (veya katipler tarafından sonradan aktarılırken) tamamen olmamakla birlikte kısmen anlaşılmaz hale getirilmiştir[2328]". Cosentino da akabinde "Müslüman deniz ve kara güçlerinin Konstans'ın saltanatının 13. yılında Kadıköy'de buluştuğunu" aktarmaktadır[2329]. Müslümanlar 300 büyük kargo gemisi ve Sebeos'ta sayısı belirtilmeyen kadırgalara sahiptirler[2330]. Sebeos kara ve deniz güçlerinin dört parçaya ayrıldığını ve bunların "652 yılının ikinci yarısında" yapılan hazırlıklar sonucunda bir araya getirilmiş "dört bağımsız muharip güçten oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar iki ordu ve iki donanmadan oluşmaktadır. Ordular; "Muâviye'nin şahsi komutası altında Anadolu boyunca Kadıköy'e ilerleyen bir ordu"

2325 "Ardından Muaviye, mangonellerle donatılmış gemiler, ateş edecek makineler, taş fırlatacak makineler, okçular ve sapanlarla Konstantinopolis'e denizden saldırmaya hazırlandı. Savaşçıların surlara inip şehre girebildikleri gemilere ahşap kuleler de yerleştirildi. Ancak filo Konstantinopolis'ten yaklaşık iki kademe uzaktayken - Sebeos'un anlatımı devam ediyor - bir fırtına çıktı ve askeri teçhizatı olan gemiler imha edildi.
Cosentino, Constans II, s. 590.

2326 Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi 1, ss. 264 – 265.

2327 Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi 1, ss. 266 – 267. O kadar ki Müslüman mancınıkları sekizinci yüzyıl başına gelindiğinde teknoloji ve boyut bakımından Bizans mancınıklarını geride bırakmışlardır. Zeydan'ın burada verdiği misal, açıkça belirtilmese de 692'de Hicaz'da ve 711'de Sind'deki savaşlara ilişkindir: "Mancınıklar cesametçe birbirinden muhtelif idi. Zaman-ı hazırda zırhlı sefain-i harbiyeye ve büyük toplara nasıl isimler veriliyor ise o zamanlarda alelekser mancınıklara öyle isimler tayin olunurdu. (Haccac bin Yusf) un (Arus) Gelin namiyle bir mancınıkı vardı ki bunu beş yüz kişi idare ederdi. (Mehmed bin El'kasım) mezkûr mancınıkı 89 sene-i hicriyyesinde Hindistan padişahının muharebesine göndermiş ve bununla orada Berbet mabedini hedmeyletmiştir". Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi 1, s. 267.

2328 Sebeos, s. 274.

2329 "Üç yüz tanesi seçkin süvari birimlerini taşıyan büyük kargo gemileriydi; diğerleri daha hafif savaş gemileriydi, sadece mürettebatlarını taşıyorlardı. Her iki güç de Konstans'ın saltanatının 13. yılında Kadıköy'e ulaşana kadar, Suriye valisi Küçük Asya'yı bir orduyla işgal ederken, filo deniz yoluyla ilerlemiştir". Cosentino, Constans II, ss. 589 - 590.

2330 Sebeos, ss. 274 – 276.

ve "Kapadokya'da mevzi alan ikinci bir rezerv ordusu"dur. "Tamamen hafif gemilerden oluşan ve muhtemelen Filistin ve Suriye kıyısından (yani Muâviye'nin komutası altındaki alandan) yola çıkmış ilk donanma" ve "İskenderiye'den gelmiş olduğu belirtilen, daha sonra ulaşan ve tüm büyük gemileri içeren ikinci bir filo" da operasyonun deniz gücü ayağını teşkil etmektedir. İlk donanma "Kadıköy'e yaklaşık olarak Muâviye ile aynı zamanda ulaşmış ve büyük gemilerin varışına dek kıyı yakınında tutulmuştur[2331]".

Sebeos, 48. Babın başında 651 yılında son Sasani şahı III. Yezdigerd'in nihayet yenilerek ölmesini anlatmaktadır. Ardından "Ermenilerin T'eodoros Rştuni komutası altındaki İsmaililere[2332] teslim olmasını, imparator Konstans'ın Ermenistan'a gelişini; pek çok Ermeni prensin ona gelmesini ve sadakatini göstermesini" anlatmaktadır[2333]. Emeni Kilisesi başındaki Katolikos Narses başta olmak üzere ruhbanların Bizans imparatorunun ordusunun başında gelişine verdikleri tepkiler 49. babın konusudur. Akabinde Sebeos 50. bab boyunca, Konstantinopolis'i tehdit etmek için toplanan iki kara ordusu ve iki donanma hakkında günümüze ulaşan en ayrıntılı bilgileri vermektedir[2334]. 50. babı Dvin'e kış karargâhı olarak yerleşen Arap ordusunun isyancılara karşı kış operasyonuna çıkması, bir kar fırtınası yüzünden isyancılarla karşılaşmadan bölgeyi tahliye etmesi, bu sayede "hem Yunan hem de Arap tarafından Ermeni prenslerin" kendi aralarında savaşmama sözü vererek Ermenistan'ı kendi aralarında pay etmeleri ile bitirir[2335]. Konstantinopolis önlerinde başarısız olan ordu ve donanma çekilirken, Kapadokya'da kışlamış olan Arap ordusu da bir Bizans ordusunca yenilgiye uğratıldıktan sonra Ermenistan'ı yağmalayarak çekilmiştir: "Kapadokya'da konuşlanmış olan öteki ordu Yunan ordusuna saldırdı. Ancak Yunanlar onları yeni ve onlar Dördüncü Ermenistan'ı yağmalayarak Araustan'a kaçtılar[2336]". Dolayısıyla Konstantinopolis'e deniz ve kara hücümu, Kapadokya ve

---

2331 Sebeos, s. 275.

2332 Yani Araplara/Serazenlere.

2333 Sebeos, s. 134, Bab 47, [163].

2334 50. Bab başlığı şu şekildedir: "[İsmaililerin kralının Yunanların kralı Konstans'a mektubu. Muâviye Kadıköy'e gelir. Bir kasırga İsmaililerin donanmasını imha eder ve dağıtır; İsmaili ordusu Kadıköy'ü terk eder. İsmaililerin İberya'yı işgal eden başka bir ordusu bir kış fırtınası tarafından püskürtülür. Ermenistan'ın prensleri birleşirler ve Emenistan'ı aralarında paylaşırlar. Halkın sıkıntısı]". Sebeos, s. 144. Bab 50, [169 sonu]

2335 Sebeos, ss. 146 – 147, Bab 50, [171 -172]

2336 Dördüncü Ermenistan, eskiden Sasaniler ile bölüşülmüş ve Diyarbakır ile Elâzığ arasında olan bölgedir. Sebeos, s. 146, Bab 50, [171]

Ermenistan'daki Arap orduları, her biri başarısız olarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çok geçmeden Arapların iç savaşa tutuşması ile II. Konstans thema sistemini kurmak için reform yapacak zamanı bulacaktır. Ancak Sebeos'un eseri fazla devam etmediği için bu konularda bilgi vermez.

Sebeos'un 50. Babının başında; Muâviye'nin Konstans'a "kendisini Yahudilerden kurtaramamış … İsa'yı inkâr etmesi", ona tabi olması ve topraklarının gelirinin dörtte üçünü ona haraç olarak göndermesi şartıyla onu "yüce bir prens" yapacağını belirttiği mektubu aktarılmaktadır[2337]. Ardından Sebeos Hindistan sınırına kadar olan Müslüman eyaletlerinden toplanarak "Şam'da ikamet eden ordunun prensi Muâviye'ye gelen" birlikleri sıralamaktadır. Bizim için dikkat çekici olan doğrudan Muâviye'nin kontrol ettiği Suriye – Filistin kıyısı ile, Mısır'ın tersaneleri arasında gözetilen ayrımdır: "İskenderiye'de ve tüm kıyı şehirlerinde savaş gemileri hazırladılar. Gemileri silahlar ve kuşatma gereçleri[2338] ile doldurdular – her birinde 1000 seçkin süvari olan 300 büyük gemi. O 5000 hafif gemi inşa edilmesini emretti ve hız için içlerine [sadece] birkaç adam koydu – her gemiye 100 adam – böylece çok büyük gemilerin etrafında dalgaların üzerinden ileri ve geri hızla fırlayabileceklerdi. O bunları denizin ötesine gönderdi, bu sırada kendisi ise yanına birliklerini aldı ve karadan Kadıköy'e yürüdü[2339]". Konstantinopolis'e kadar bir direnişle karşılaşmadığını Sebeos, "ülkenin tüm sakinleri, kıyıdakiler, dağlardakiler ve ovalardakiler ona boyun eğdiler" diyerek durumu ifade etmektedir[2340]. Thema sistemi kurulduktan sonra aynı halkların şiddetle direnmeye başlayacağına çevirmen dikkat çekmiştir[2341]. "Diğer yandan Rum ordusunun bir yığını şehri müdafaa etmek için Konstantinopolis'e girdi[2342]".

Sebeos'un yine Eski Ahit'e atıf vererek imha edici dediği Muâviye ordusunun başında 654/654'te Kadıköy'e ulaşmıştır[2343]: "İmha edici Kadıköy'e Konstans'ın 13.

2337 Sebeos, s. 144, Bab 50, [170]

2338 Sebeos, s. 144, Bab 50, [170], Dipnot 883. Çevirmen bu ifadenin I. Makabiler 6.51 yetinde geçen kuşatma gereçlerine bir atıf olduğunu belirtmektedir. Sebeos bu kısım boyunca Eski Ahit'in üslubunu kullanmıştır.

2339 Sebeos, s. 144, Bab 50, [170]

2340 Sebeos, s. 144, Bab 50, [170]

2341 Sebeos, ss. 275 - 276

2342 Çevirmen bu ifadeyi "the host of the Roman army" biçiminde vermiştir. Sebeos, s. 144, Bab 50, [170]

2343 Sebeos, s. 145. Bab 50, [170], Dipnot 885. Bu I. Krallıklar, 13. ayete bir atıftır. Eski Ahit ve Mezmurlar Kitabı atıfları bu bölümde bol bol kullanılmıştır. Sebeos, s. 145. Bab 50, [170-171], Dipnot 886 - 889.

Yılında varmıştır[2344]". Muâviye yani "o hafif gemilerin pek çoğunu kıyıya yakın tutmuştur bu sayede büyük gemiler ulaştığında o kolayca onları desteklemeye gidebilecektir. Ve krallarının mektubunu kente Konstans'a ulaştırmıştır[2345]".

Modern dillerdeki tercümeler arasında bazı farklılıklar görülmektedir. "İşte büyük gemiler İskenderiye'den Kadıköy'e tüm küçük gemiler ve ekipmanları ile ulaştılar. Gemilerin güvertesinde mancınıklar ve ateş atan makineler ve taş atan makineler, okçular ve sapancılar vardı, böylece şehrin suruna ulaştıkları zaman kolayca kulelerden sura çıkıp şehre girebileceklerdi. Gemilerinin çizgiler haline mevzilenmesini ve şehre saldırmasını emretti[2346]". Ancak bu kudretli Müslüman filosu Konstantinopolis surlarına sadece 2 stadia yani yaklaşık 300 metre[2347] mesafe kalmışken çıkan bir fırtına yüzünden imha edilmiştir: "Ancak filo Konstantinopolis'ten yaklaşık iki kademe uzaktayken - Sebeos'un anlatımı devam ediyor - bir fırtına çıktı ve askeri teçhizatı olan gemiler imha edildi[2348]". Sebeos yine ilahi gazap üslubuna geçmektedir:

"Kuru toprağa yaklaşık 2 stadia mesafeye geldiklerinde Rabbin dehşetengiz kudretini görülebiliyordu[2349]". Deniz, kasırga ve dalgalar ile ilgili tasvirlerden sınra Sebeos gemilerin akıbetini vermektedir: "Kuleler yıkıldı, makineler imha oldu, gemiler kırıldı ve askerlerin bir sürüsü denizin derinliklerinde boğuldular. Hayatta kalanlar denizin dalgalarında kalasların üzerindeydiler. Dalgaların oraya ve buraya savurmaları ile öldüler, çünkü deniz ağzını açtı ve onları yuttu. Onlardan bir tane dahi kalmadı[2350]".

Sebeos bu "bol belagat ve Eski Ahit'i anımsatan tasvirlerle" çıkan kasırganın ilahi müdahale olduğunu ima etmektedir[2351]. Sebeos ayrıca II. Konstans yanlısı tutumunu özellikle bu kısımda açıkça ifade etmektedir. "O gün inançlı kral Konstans'ın duaları vasıtasıyla Tanrı havaya kaldırdığı koluyla kenti kurtardı.

2344 Sebeos, s. 145. Bab 50, [170]
2345 Sebeos, s. 145. Bab 50, [170]
2346 Sebeos, s. 145. Bab 50, [170]
2347 Bir stadia 0.1577 kilometredir.
2348 Cosentino, Constans II, s. 590.
2349 "Rab cennetten kuvvetli rüzgârın şiddetine baktı ve orada öyle bir fırtına, büyük kasırga çıktı ve deniz derinliklerin altından çalkalandı. Dalgaları çok yüksek dağların zirveleri gibi birbirlerinin üzerine yığıldı; ve onların etrafında döndü; çarptı ve bulutlar gibi kükredi ve derinlerde gurultular vardı". Sebeos, s. 145. Bab 50, [171]
2350 Sebeos, s. 146. Bab 50, [171]
2351 Sebeos, s. 275.

Rüzhgarın şiddeti ve denizin çalkalanması altı gün boyunca sona ermedi[2352]". Bu süslü anlatıya çevirmenin yorumu "Arap morali Allah onlara karşı döndüğü için hemen düşmüş" olduğudur[2353]. Fırtınadan sonra gece vakti Muâviye dahil tüm Müslümanlar geri dönüşe geçmiştir. "İsmaililer Rabbin korkunç elini gördükleri zaman kalpleri kırıldı. Gece vakti Kadıköy'de ayrılarak kendi diyarlarına döndüler[2354]".

Sebeos'a atfedilen bu tarih eseri 661'de sona ermektedir, dolayısıyla buradaki olaylar İkinci Konstantinopolis Kuşatması ile ilgili olamaz. Tam yılını tespit etmek zordur. Fakat Zâtüssavârî ile Osman'ın suikastı arasında olmalıdır. Ancak tezin giriş kısmında tartışıldığı üzere, kesinlikle yedinci yüzyılda yazılmış olan bu çağdaş kaynak, illa 645 Dvin Konsili'ni onaylayanlar arasında imzası bulunan bir tarihi kişi olan Sebeos'un kaleminden çıkmış olmak zorunda değildir, bu devirde yaşamış başka bir Monothelitzm destekçisi Ermeni ruhbana ait olabilir. Öte yandan Sebeos Tarihi; Dvin Konsili ile ilgili imparatorun bölgeye gelişinden önce Ermeni Kilisesi Katolikosu Narses ve imparatorun mektuplaşmalarından, konsil kararlarına kadar pek çok belgeyi eserinde tam metin olarak aktarmaktadır[2355]. Her halükârda Sebeos Tarihi'nin tanıklığı hem Müslüman hem de Teofanes gibi Bizans tarihçilerinin tanıklığından, yazdığı olaylarla aynı zaman ait olduğu için çok daha değerlidir[2356]. Sebeos 47. babda Peygamber Daniel'in kehanetlerine uygun olarak Arap ordularının başarılı olduğunu anlatmaktadır.[2357]

Modern tarihçiler, 654 Rodos işgalinden sonraki birkaç yılın olayları hakkında fikir birliğine varmış değillerdir. Mesela, 653 ila 655 yılları arasında gerçekleşen Rodos işgali, Zâtüssavârî Deniz Savaşı ve ilk Konstantinopolis Kuşatması konusunda Vassilios Christides eski paradigmayı savunurken[2358], Zuckerman deniz savaşının kuşatmadan önce olduğu kanısındadır[2359]. O'Sullivan ise asıl büyük deniz savaşının

---

2352 Sebeos, s. 146. Bab 50, [171]
2353 Sebeos, s. 275.
2354 Sebeos, s. 146. Bab 50, [171]
2355 Sebeos, ss. 114 – 132, Bab 46, [148 – 161].
2356 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1863; Nicholson, Cilt: 2, ss. 1350 – 1351; Toğay, ss. 298 – 300; Cosentino, Constans II, s. 593.
2357 Sebeos, s. 132, Bab 47, [162].
2358 "Christides, Bizanslıların sadece kibir gösterdikleri ve rakiplerinin denizcilik becerilerini hafife aldıkları için yenildiğine inanıyor". Cosentino, Constans II, s. 589. Kısacası, Christides Teofanes'in tanıklığına güvenmektedir.
2359 Constantin Zuckerman, Learning from the Enemy and More: Studies in 'Dark Centuries', **Byzantium**. Millennium, Sayı: 2, 2005, ss. 79 –135, özellikle ss. 107 –125.

kuşatma teşebbüsünden sonra olduğunu iddia etmektedir[2360]. Buna karşılık her üç çağdaş tarihçi de Leone Caetani'nin 20. yüzyıl başında fark ettiği üzere 653-654 çarpışmalarının Hıristiyan ve Müslüman kaynakları arasındaki paralelliği kaçırmışlardır. Hem Ermeni tarihçi Sebeos'ta hem de kronolojisini belirtilmeden olaylara değinen Müslüman tarihçiler Vâkidî ve Yakûbî'de, 653-654 çarpışmalarının Muâviye'nin komutası altında ortak bir kara ve deniz operasyonu olduğu konusunda ipuçları vardır. Ancak bu yılların tarihlerini mantıklı bir sıraya dizmek gerçekten zordur[2361].

Gelinen noktada olayların sırası; Müslüman donanmasının Rodos işgali, Zâtüssavârî ve Konstantinopolis üzerine hazırlıklı veya yalnızca deniz rotası açıldığı için hazırlıksız yapılan bir Müslüman saldırı teşebbüsüdür. Müslüman ordusu kesin olarak Anadolu Yakası'nda kalmıştır. Müslüman filoları Konstantinopolis'i bu aşamada tehdit etmiştir ancak detayları kaydedilmemiştir. Aynı deniz güçleri, Kyzikos kentini yani Kapıdağ Yarımadası'nı da ilk kez işgal etmiş olabilirler.

Zâtüssavârî Deniz Savaşı, gerçekleştiği yıl, bağlam, sebep ve sonuçları bakımından modern tarihçiler arasında çok fazla fikir ayrılığına yol açmıştır. Ancak tarihçinin görevi kaynaklar muğlak ve yetersiz olsa da görevini yapmak olmalıdır[2362]. Kesin olan, Bizans donanmasının Suriye ve Mısır kıyılarında sefer yapabilme kabiliyetinin bu operasyondan sonra ciddi şekilde azalmış olduğudur. Arkeolojik çalışmalar da Ege Bölgesi'ndeki Bizans askeri limanlarında bu dönemden sonra ciddi

---

2360 S. O'Sullivan, "Sebeos' account of an Arab attack on Constantinople in 654", **BMGS**, Cilt: 28, 2004, ss. 67 – 88, özellikle ss. 68, 70.

2361 Adnan Demircan, telif eserinde özellikle Vâkıdî ve Taberî'nin iktidarla ilişkileri ve zaman algısı konularını ayrı birer bölümde incelemiştir. Kısa ifade etmek gerekirse Hârûnürreşîd'in veziri olan Bermekiler sayesinde birkaç defa borçlarından kurtulan Vâkıdî onlara doğal olarak minnettardır ve sonradan halifenin gazabına uğradıklarında bazı konuları değinmeden geçmeyi tercih etse de nesnelliğinin de sınırları vardır. Demircan, Tarihçi, ss. 34 – 49. Öte yandan Taberî'nin kendi dönemindeki iktidar ve Hanbeliler ile arası iyi olmamıştır. Kendi imkanları ile gezerek eğitim almış, teklif edilen görevleri reddedip bağımsız çalışmıştır. Tarihçi olarak zamanın fani (Demircan, Tarihçi, ss. 160 – 161) kıyametin yakın olduğuna kani olmuş, dünyaya biçilen altı ila yedi bin yıllık ömürden geriye belki 500 yıl kaldığı inancı ile Târîhu'r-Rüsul ve'l-Mülûk adlı büyük eserini 903 – 916 yılları arasında yazmıştır. "Bu ve benzeri rivayetler, dönemin zaman algısı ile Yahudi kültürü arasında bir ilişki olduğunu söylememize imkân vermektedir". Demircan, Tarihçi, ss. 157, 160 – 161. Sonuç olarak Taberî'nin kaderci ve "soruların cevaplarını rivayetlerden hareketle bulmaya" çalışan bir tarih anlayışı vardır. Demircan, Tarihçi, s. 168.

2362 Yedinci yüzyıl kaynaklarını anlamak ve yorumlamak konusunda Demircan'ın şu sözünden ilhamla Süryani kaynaklarının taranmasına girilmiş ve bu bölüm yazılmıştır: "Elimizdeki kaynaklar yetersiz olabilir, ancak tarihçi bu yetersizliğe rağmen görevini yapmak zorundadır". Adnan Demircan, Tarih ve Tarihçi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016, (Tarihçi), s. 155.

bir gerileme tespit etmektedir[2363]. Anlaşıldığı kadarıyla yenilen Bizans ana donanmasının bakiyeleri, Karabisianoi denizci themasının kurulduğu 670'lere kadar büyük ölçüde Marmara Denizi'ndeki limanlara çekilmiştir. İlk kez bu yenilgiden sonra, Bizans donanmasının neredeyse sadece başkent donanmasından ibaret kaldığı bir döneme girilmiştir. Bizans ordusu ve donanması ancak "sınır bölgesinde denge" sağlayabilmiştir, IV. Konstantinus ve II. Jüstinyanus devirlerinde Suriye kıyılarına tekrar "mütevazı karşı saldırılar[2364]" yapabilecek seviyeye dönecektir.

4.1.4. II. Konstans ve Muâviye: Rakip İmparatorluk Donanmalarının Gelişimi

II. Konstans'a (hük. 641 – 668) küçük Konstantinus anlamına gelen Konstans isminin yakıştırılmasının nedeninin, tahta yalnızca 12 yaşında çıkması veya kısa boylu olması olduğu düşünülmektedir[2365]. Eşinin ismi veya kişisel hayatı hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen ilk imparatordur fakat tahta çıkmasını sağlayan Valentinus'un kızı ile "daha fazla kan dökülmesini önlemek için" evlenmiş olduğu sanılmaktadır[2366]. II. Konstans döneminde Bizans ekonomisinin kötüye gidişi, esas olarak devletin maaşları ödemek için kullanıldığı altın paralar dışında diğer sikkelerin çok azalmış olmasıdır. II. Konstans sikkelerde 654'ten sonra müstakbel imparator oğlu IV. Konstantinus ile, 659'dan sonra ise her üç oğlu ile birlikte tasvir edilmiştir[2367]. Bu dönemde yalnızca beş darphane kalmıştır: "Konstantinopolis, Kartaca, Sicilya

---

2363 "M.S. 655 yılında yeni kurulan Müslüman donanmasının Lykia açıklarındaki Direkler Savaşı'nda Bizans donanmasını bozguna uğratması, Doğu Akdeniz'deki Bizans deniz gücünün sonu olmuştur. Miletos'un geleneksel deniz ticareti bağlantıları bu durumdan büyük ölçüde etkilenmesine karşın, kent M.S. 13. yüzyıla kadar Bizans egemenliğinde kalmıştır". Greaves, s. 184.

2364 Nicholson, Cilt: 1, s. 105.

2365 7 Kasım 630'da doğmuş, bir yıl sonra 2 Kasım 631'de tahta çıkışına en büyük engel olacak üvey amcası Heraklonas tarafından vaftiz ismi verilmiştir. Stratos, Cilt: 3, s. 2.

2366 Eşinin ismi Fausta olarak sonraki asırlardaki kaynaklarda geçmektedir. Stratos, Cilt: 3, s. 3.Ancak bu bir yakıştırma olabilir. Adaşı Büyük Konstantinus'un eşinin ismi olan Fausta Latince'dir ve bu devirde artık nadir bir isimdir.

2367 Onun sikkelerinde ilk kez paranın üzerinde Büyük Konstantinus'un "in hoc signo vinces" yani bu işaretle kazanacaksın sözcüğü Yunanca olarak yer almış, imparator haç tutar biçimde tasvir edilmiş, arka yüzde sadece haç resmi konmuştur. Bronz follis varlığını korumuş ancak diğer para birimleri ortadan kalkmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 496; Stratos, Cilt: 3, s. 5. Ayrıca Heraklius'tan sonraki Heraklius Hanedanı mensuplarından günümüze ulaşan sikkeler sayıca çok azalmaktadır. Bu bilinen diğer şartlarla uyumludur.

(Sirakuza), Roma ve Ravenna[2368]". Kaynaklar Fokas hariç[2369] hiçbir imparatora karşı bu kadar düşmanca olmamıştır[2370].

Fakat II. Konstans, 645'te İskenderiye'ye amfibi çıkarma düzenlemiş, 655'te düşmanlarının başkentine varmasını veya ormanlarından kestikleri kerestelerle donanmalarını güçlendirmesini önlemek için donanması ile Fenike'ye gitmiştir. Dış faktörler nedeniyle yaklaşık olarak 660'ta Konstantinopolis'i terk etmiş, sonrasında hayatı boyunca sürekli seferde olmuş ve bir daha dönmemiş, 663'te İtalya'ya geçmiştir. Özellikle İtalya'da kilisenin menkul ve gayri menkul zenginliklerini sistematik olarak müsadere ederek askeri sistemi finanse ettiği için asil ve ruhban sınıfın nefretini kazanmıştır[2371]. Ancak hakkında ne denilirse denilsin, pasif bir şekilde Arap saldırılarını bekleyen dedesi Heraklius'un aksine, daima saldıran taraf olmayı seçmiştir.

İlk themalar olan Opsikon[2372] ve Anatolikon'u[2373] Muâviye iç savaşla meşgul iken 650'ler bitmeden kurmuştur[2374]. Opsikon'dan bir thema olarak bahseden ilk kaydın tam da Müslüman iç savaşını başlatan olay olan Osman'ın suikasta kurban gittiği 656 yılına ait olması, II. Konstans'ın thema sistemini daha önce tasarladığını ve barış dönemine girer girmez tatbik etmeye koyulduğunu göstermektedir[2375]. Teofanes 630-631 yılında "Sasanilere ve arkasından da Araplara karşı mücadele eden vicarius ve ordusunun hikayesi ve limitanei birliklerinin ödemeleri hakkında" bilgi vermekle,

---

2368 Stratos, Cilt: 3, s. 5.

2369 Nicholson, Cilt: 2, s. 1189.

2370 "Bury'nin belirttiği gibi özel hayatına dair neredeyse hiçbir şey bilinememektedir". Kendi hükümdarlığından günümüze kalan bir tarih eseri yoktur. Stratos, sonraki Bizans kaynaklarının "ona düşmanca yaklaştığını ve özellikle Batı kaynaklarının onu istisnasız, tebaasına hiçbir sevgi duymayan, arkadaşı olmayan, herkesin nefret ettiği, genelde dini problemlere takıntılı, gaddar bir adam olarak tasvir etmektedir". Stratos, Cilt: 3, s. 5.

2371 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 497.

2372 İlk thema olduğu neredeyse kesindir ve Opsikion teriminin Latince Obsequium terimininden türediği, Heraklius zamanında eski imparatorluk muhafızları olan "scholae ve ekskubitores birliklerinin önemini kaybetmelerinden sonra" onların yerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Fakat bir thema haline gelmesi torunu II. Konstans döneminde olmuştur. Cüneyt Güneş, **Bizans Anadolusu'nda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi**, TTK, Ankara, 2023.s. 164.

2373 Kuruluşunun "özellikle II. Konstans dönemine denk geldiği tahmin edilebilir". Güneş, Thema Sistemi, s. 141.

2374 Bu dönemde Sklavinia denilen yer muhtemelen Makedonya'dır ve II. Konstans sayesinde Yunanistan Yirmi Yıllık Anarşi (695 - 717) dönemine kadar imparatorluğun kontrolünde kalmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 496.

2375 "Kuruluş tarihi tam olarak belirlenemezse de bu themanın, 650'li yıllardan beri var olduğuna dair önemli bir kayıt vardır. Bu kayda göre, 656 yılında imparator II. Konstans'ın Theodoros [Theodorus] adındaki kardeşi, Opsikion komesliği görevini yürütmektedir". Güneş, Thema Sistemi, s. 165. Theodorus'un Zâtüssavârî'de II. Konstans ile birlikte kurtarıldığını yukarıda görmüştük.

Tetrarhia döneminden beri varlığını sürdüren "limes sisteminin" Heraklius devrinde varlığın sürdürdüğünü kanıtlar[2376]. Ostrogorsky'nin thema sisteminin temeli olduğunu düşündüğü "stratiotika ktemata" denilen askeri "devredilemez toprak bağışları" ile ordunun maaşlarının nakdi yerine ayni hale getirildiği teorisinin bugün daha komplike olduğu bilinmektedir. Bu yeni thema ordularının önemli bir farkı, Jüstinyanus dönemi orduları gibi Hunlar, Gepidler gibi askeri yetenekleri dolayısıyla celp edilen imparatorluk dışındaki halklardan değil, imparatorluk tebaası veya zorla iskân ettirilen Slavlar gibi Bizans topraklarındaki insan gücünden oluşmalarıdır[2377]. Bizans donanması daima yerli unsurlara dayanmıştır. Artık ordu da yerli unsurlara dayanacaktır. Suriye'den getirip II. Jüstinyanus'un iskân edeceği Hıristiyan halk olan Mardâîler dışında thema donanmaları tamamen yerli Bizanslılara dayanacaktır. Karabisianoi themaası tamamen yeni bir oluşumdur.

Ancak 650'ler ile 670'ler arasında bu sistem yerini beş birimden oluşan ilk thema sistemine bırakacaktır. Bu sistem, Tetrarhia döneminde sivil ve askeri yetkilerin tamamen ayrılması ile başlayan sürecin tam tersine evriminin sonudur. İlk aşamada 584 civarında, Mavrikius devrinde Afrika ve Ravenna'da Eksarkhoslara, bir eyaletin tüm sivil ve askeri yetkileri emanet edilmiştir[2378]. Beş themanın başındaki strategoslar ise, askeri ve idari olarak kendi bölgelerindeki her şeyden sorumludurlar ve thema askerlerine nakdi ödeme ve ekipman sağlanması tamamen ortadan kalkmasa da büyük ölçüde yükümlülükleri merkezi hükümetin üzerinden kalkmıştır[2379]. Birkaç yıl içerisinde; Heraklius'un Suriye'de yenilmiş Doğu ordusunun kalıntılarının doğu anlamına gelen Anatoli'den gelen Anatolikon thema ordusu olarak İç Anadolu'ya, katledilen Trakya ordusunun kalıntılarının Thrakesion themasına dönüşecek Ege Bölgesi'ne, Ermenistan sahra ordusunun Armeniakon themasına dönüşmesi sürecine

---

2376 Güneş, Thema Sistemi, s. 109.

2377 Ancak asker ve denizcilerin thema sisteminde korudukları topraktan geçimlerini sağlıyor olmasının görevlerini yapmak için "motivasyon" sağladığı doğrudur. Nicholson, Cilt: 2, s. 1471.

2378 Baba Heraklius (ö. 610) Afrika'da Eksarkhos olarak sahip olduğu donanma ve orduyu oğlu Heraklius ve yeğeni Niketas'ın emrine vererek Fokas'ı devirmelerini Heraklius Hanedanı'nı kurmalarını sağlamıştır. Eyaletlere bağımsız güç tanımak isyan ve taht kavgasına davetiye çıkarmaktadır. Zaten Diokletianus'un, tam da valisi Akhileus'un 297/298'de Mısır'da ayaklanıp kendisini imparator ilan etmeye kalmasından sonra sivil-askeri idari yapıyı istisnasız ayrı birer örgütlenmeye sokmuştur. Thema sistemi, dokuzuncu yüzyıl sonunda dengesini bulana kadar strategosların kendi hanedanlarını kurmak için isyan çıkarması olağan hale gelecektir.

2379 "Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki eyaletleşmesinden farklı olarak Bizans İmparatorluğu, VIII. yüzyılın ortalarına kadar Roma eyaletlerinden daha büyük idari ve askeri yönetim coğrafyasına sahip ve bu coğrafyaya tek başına hükmeden bir strategosun olduğu ve kaynaklarda 'thema' olarak adlandırılan bir yönetim anlayışına sahiptir". Güneş, Thema Sistemi, s. 108.

nezaret etmiştir. Bizans orduları 20 yıldır her büyük savaşta yenilgi aldığı için moral çok kötüdür, bu yeni düzenlemeler moral konusunda iyileşmenin önünü açmıştır. Mark Whittow, yedinci yüzyılda thema askerlerinin henüz arazi sahibi değil, olsa olsa araziden elde edilen gelirin bir kısmı ile desteklendiği kanısındadır[2380].

Kısa sürede Balkanlara sızan Slavları yenmiştir. Sonra Lombardları yendiği İtalya'ya geçmiştir. Ariusçuluk II. Konstans'ın İtalya seferinin yarattığı baskı ile ölümcül bir darbe alacaktır. Lombardlar 653 yılında, 589'da Vizigotların yaptığı gibi, Ariusçu inançlarını nihayet bırakmışlardır[2381]. Önce Kuzey İtalya'daki Lombard Krallığı, sonra kuzeydeki iki dukalık olan Spoleto ve Benevento papalık otoritesini tanımış ancak II. Konstans 668'de öldükten sonra papa ile toprak için mücadele etmeye devam etmişlerdir[2382]. Papalık ise uğruna savaşacak bir ordusu dahi olmamasına rağmen giderek bağımsızlaşmaktadır[2383]. II. Konstans'ın surları içindeki son değerli şeyleri de ordusunu beslemek için alıp götürdüğü Roma artık yıkık ve fakir bir kenttir[2384]. II. Jüstinyanus da papaları tutuklatıp sürecektir, fakat Bizans sekizinci yüzyıla İtalya işlerine karışamayacak güçsüz halde girecektir. Fakat Bizans'ın III. Leo'nun oğlu V. Konstantinus zamanında İtalya ile işi bittiğinde, zaten İtalya'nın sunabilecek devlete çok az şeyi kalmıştır[2385].

2380 Mark Whittow, **The Making of Byzantium 600 – 1025**, University of California Press, Berkeley, California, 1996, ss. 113, 115- 116.

2381 "Ariusçuluk kâh fetih yoluyla (Vandallar ve Ostrogotlar) kâh inanç değiştirme yoluyla (Vizigotlar 589, Lombardlar 653) ortadan kaldırılmıştır". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 34.

2382 Lombard Krallığı 626 Konstantinopolis Kuşatması sırasında hala Bizans'a bağlı olan Cenova dahil Ligurya'yı, Benevento ise Apulia ve Basilikata'nın çoğunu alarak Bizans'ı neredeyse tamamen İtalya'dan atmıştır. Geriye sadece Veneto, Ravenna ve Roma hattı, Napoli Körfezi ve İtalya Yarımadası'nın topuğu ve burnunda birkaç kent kalmıştır. McEvedy, Ortaçağ Atlası, ss. 29, 31.

2383 "Ama 7. yüzyılın sonunda imparatorluğun Roma'daki varlığı böyle bir üstünlük taslamaya değmeyecek kadar sönüktü. Bir keresinde papayı tutuklamak üzere gönderilen bir görevli sonunda çareyi papanın yatağının altına saklanmakta bulmuştu. Papalık kendi payına gerçek hiçbir eyleme girişmeksizin siyasi bağımsızlık elde etmişti". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 34.

2384 Bu biraz da Eksarkhoslar ve bizzat II. Konstans tarafından Roma'nın dönem dönem fiilen Bizans ordusuna yağmalattırılmasından kaynaklanmaktadır. "Bizans sıkıntı içerisindeydi, yine de batının uğradığı ekonomik çöküntüden yakasını sıyırabilmişti. Batıda Hıristiyanların elinde kalan birkaç kent ha yıkıldı ha yıkılacaktı. Bunların en büyüğü, imparatorluğun merkezi Roma, çöp dolu tarlalarla birbirinden ayrılan dağınık köylerden ibaretti. Bir zamanlar Augustus'un 200000 kişilik bir ordu beslediği kentte Pap yüz kişiye bile yiyecek bulmakta zorlanıyordu". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 38.

2385 "Lombardlar 751'de Ravenna'yı aldı. … hiç de istemediği halde bağımsız olan, çaresizliği aşikâr hale gelmiş Papalık Devleti'nin isteğini … Charles Martel'in oğlu saray nazırı III. Pepin kabul etti … Pepin Lombardları yendi Papalık Devleti'nin Frankların korumasına aldı, Pap onu Papalık Devleti'ni eski Bizans eyaleti kadar büyütmeye ikna etti 756-759)". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 40.

II. Konstans, başkentini Sirakuza'ya taşıyarak Sicilya'nın ve Kuzey Afrika'nın 660'lar gibi erken bir tarihte Arap donamasının saldırıları karşısından kaybedilmesini engellemiştir. Gerçekleştirdiği thema reformu sayesinde, Bizans devletinin en önemli mali gideri olan ordunun iaşesini, nakdi bir zeminden ayni bir zemine taşımıştır. Oğlu ve torunu deniz themalarını kurarak eyalet donanmalarının giderlerini de merkez hazinesinin sırtından kaldıracaklardır. Fakat thema sistemi sanıldığının aksine Batı Avrupa'daki sonraki feodal sistemlerden çok farklıdır, en üst düzey subaylar hariç askerler kendi bölgelerindeki toprağı işlemeye başlamakla birlikte asla devletten bağımsız bir güç odağına dönüşmemiştir. Yalnızca themanın askeri ve sivil idaresini şahsında birleştiren strategoslar, sekizinci yüzyıl başında Yirmi Yıllık Anarşi denilen 695 – 717 döneminde devlete istikrarsızlık yaşatacaktır. Ömrünün son yıllarında Sirakuza'yı başkent yapmış, "Sicilya'ya yerleşip orada bir thema daha kurmuş, bir ordu ve bir donanma oluşturmuştur[2386]", imparatorun dikkatini bölgeye vermesi ve bu yeni Sicilya thema donanması sayesinde Tunus bölgesinin Müslüman işgali bir kez daha yarıda kalmıştır. Kartaca, 698 yılına kadar kesin olarak Müslüman egemenliğine girmediyse, bu sadece II. Konstans kritik anda bölgeye geldiği içindir.

II. Konstans'ın İtalya ve çevre eyaletlere uygulamak için yeni çıkardığı "nauticacio" uygulamasının mahiyeti belirsizdir. Kaynaklarda belirtildiği gibi "kocaları karılarından, çocukları ebeveynlerinden ayıran" bir sistem olduğu, yalnızca imparatoru zalim olarak gösteren söylemlerden biri daha olmayıp doğruysa, Zuckerman ve Cosentino bunun, II. Konstans'ın Arap yönetimine bakarak tasarladığı "çifte reformun" bir parçası olan "hane başına vergi" gibi yeni bir kürekçi celp ve yönetim sistemi olduğu görüşündedirler[2387]. İmparator batı eyaletlerinin, Doğu Akdeniz'in kendini savunmaya dahi yetmeyen filoları ile savunulamayacağının farkındadır. Dromon donatırken deniz piyadesinden çok daha fazla kürekçi gerekmektedir. Cosentino "Kalabriyalı, Sicilyalı, Afrikalı ve Sardinyalı aileleri bölen" bu "nauticacio" uygulamasının; Müslümanların "Hıristiyan tebaalarına dayattıkları, askeri gemilere savaş zamanı zorunlu kürekçi silah altına alma sisteminin" Batı

[2386] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 497. İmparator "Sicilya'da Sirakuza'nın Arap saldırılarına karşı savunmasını güçlendirmek niyetindedir". Rosser, Dictionary, s. 90. Bu bölgeden Sicilya thema donanması, Sicilya thema ordusunu hem Tunus'a, hem Lombardlara, hem de gerekirse Slavlara karşı sevk edebilecek konumdadır. Yalnızca Anadolu sınırlarının savunmasını themanın strategoslarına bırakmıştır.

[2387] Cosentino, Constans II, s. 597.

Akdeniz'de geride kalan Bizans mülklerinde, Bizans eliyle uygulanmasından başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır[2388]. Opsikion askerleri de imparator ile birlikte Anadolu'yu tek ettikleri 661-2'den beri ailelerinden uzaktadır. İmparatoru öldürmek isteyenler çoktur.

Fakat II. Konstans, yeni thema sistemi sayesinde Araplara karşı her cephede yenilgiler alsa da ilerleyişlerini dizginlemeyi başarmış gibi gözükmektedir[2389]. Hiç popüler olmayan reformları sayesinde, Heraklius öldüğünde umutsuz bir durumda gözüken Bizans İmparatorluğu toparlanmıştır. En büyük başarılarını 652-653'te Ermenistan'da ve 658'de Slavlar karşısında kazanmış, onları yenilgiye uğratıp Anadolu'da kurmakta olduğu thema ordularında asker olarak kullanmıştır, fakat bu Slav askerlerden 5000 tanesi" imparator Sirakuza'dayken 665 yılında Araplara firar edecek, onlar adına savaşmaya başlayacaktır[2390]. Tüm hayatı II. Konstans'ın savaş meydanına çıkmaktan korkmayan "bir eylem adamı" olduğunu göstermektedir, 21 yaşında "Ermenistan'ı Bizans etki alanına geri kazanan" operasyonu şahsen yönetmiştir ve "kara veya deniz seferlerinde daima ordunun ve donanmanın ön safında bulunmuştur[2391]".

Dört Halife dönemi sona erip Muâviye iktidarını sağlamlaştırdıkça thema sisteminin henüz II. Konstans'ın geri aldığı tüm bölgeleri tutmak için yeterli olmadığı görülecektir. Fakat Büyük Bulgar Devleti'ni yıkıp Tuna Bulgarlarını 680'de devlet kuracakları Bulgaristan'a kaçmak zorunda bırakan ve Alanları hakimiyet altına alıp Araplara karşı Kafkasya'dan inerek tehdit etmeye başlayan 650'de kurulmuş Hazar Hanlığı, Bizans'ın yükünü azaltmaya başlayacaktır[2392]. Ortak düşman karşısında

---

2388 Askeri gemilere kürekçi temin edilebildiği zaman deniz piyadesi ve denizci temin etmek daha kolaydır, bunun böyle olduğunu hem Theodorik'in Po Nehri filosu hem de Jüstinyanus devir filolarının donatılması ile ilgili olarak daha önce incelemiştir. II. Konstans zamanında umutsuzluğa düşen halk kendi kiliselerini yağmalamıştır. Korsikalı vergi mükellefleri yükümlülüklerini yerine getiremedikleri için çocuklarını satmak zorunda kalması da ebeveynler ile çocukların ayrılmasını açıklamaktadır. Cosentino, Constans II, s. 598.

2389 Nicholson, Cilt: 2, s. 1472.

2390 Rosser, Dictionary, s. 89. İmparatorun argümanı, bu Slavların, dedesi Heraklius Selanik civarında seferdeyken ona askeri yardım sözü verdiği için yerleşmesine göz yumulmuş Slavlar olduklarıdır. Onları Anadolu'daki terk edilmiş topraklara yerleitirmiştir.

2391 Stratos, Cilt: 3, s. 5.

2392 Eskiden Sasani eyaletleri olan "Kafkasya'da imparatorluğa bağlı İberya ve Ermenistan (buralarda Araplar Bizanslılar ve Hazarlar arasında üç köşeli bir savaş kesin bir sonuca ulaşmamıştı). İberyalılar ve Ermeniler kimsenin sahiplenemediği bu topraklarda birkaç yıl bağımsızmış gibi davranabildiler. Hem Araplara hem de Bizans'a haraç vermek zorunda kalan Kıbrıs da benzer bir şekilde ne olduğu belirsiz, mutsuz bir devletti". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 32.

mücadele sekizinci yüzyılda Bizans-Hazar ittifakına dönüşecek Emevi Devleti'ni geri çekilmeye dahi zorlayacaktır[2393].

Halife Osman'ın öldürülmesi, Müslümanları ilk kez gerçek bir iç savaş sürecine sürüklemiştir, Muâviye'nin güçleri Osman'ı kurtarmak için yetişememişlerdir[2394]. Emevi ailesinden Müslüman liderlerin protokolde başta gelen ve veliahtlarını doğuran eşleri genellikle, en azından altıncı yüzyıldan beri Suriye'de oturan Hıristiyan Araplar olan Kelb kabilesindendirler. Halife Osman, Muâviye ve I. Yezîd hep bu kabileden eş almışlardır. "Bir Kelbi şefi I. Mervân'ın (hük. 683 – 684) ikinci Arap iç savaşında (683- 692) başarısında hayati bir öneme sahip olmuştur[2395]". İşte bu Suriyeli Arapların desteği sayesinde Emevîler Suriye'de emin bir şekilde hükümlerini uygulayabileceklerdir.

Muâviye tüm diğer valilerden farklı bir şekilde eyaletinde çok geniş bir tabandan destek alma avantajına sahiptir ve daha valiliği sırasında orduları bir yanda Afyon civarına (Amorion) diğer yanda Erzurum ve Tiflis'e uzanan keşif akınları yaparak sorunsuz dönebilmişlerdir[2396]. Sebeos, valiliği sırasında gerçekleşen akınlarda yerli Hıristiyan halkların direniş göstermediğini vurgulamaktadır, bu konu 655 – 656 Konstantinopolis ablukasında incelenmiştir. Sebeos'un eseri de halifeliğinden önce 661'de sona ermektedir.

İç savaş sırasında Mısır ve Suriye filoları rakip taraflarda kalmışlardır, Mısır başta Ali'nin atadığı bir vali tarafından idare edilmiştir[2397]. Fakat bu ve sonraki iki iç savaş sırasında Müslümanlar donanmayı birbirlerine karşı kullanmayacaklardır[2398]. Buna rağmen, Muâviye, belli ki Arapların hilafeti saltanata dönüştürmesini

---

2393 "Bir diğer gelişme Hazarlar ile ilişkilerin güçlenmesiydi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 38.

2394 Osman evinde öldürülmüştür. "Bu olay 17 Haziran 656 yılında oldu. … Bu esnada Osman'ın Kelb kabilesine mensup olan ailesi Naile" de Suriye valisi Muâviye'yi olaylara dahil etmiştir. "Muâviye tarafından yardım için gönderilmiş olan kıt'alar bu katil haberini öğrenince, yarı yoldan geri döndüler". Brockelmann, s. 56.

2395 Nicholson, Cilt: 2, s. 852.

2396 "Buna karşılık Şam'da durum bambaşkadır. Burada bütün yöre halkı Muâviye b. Ebu Süfyan'a tam bir bağlılık içindeydi. Bizans kuvvetleriyle birçok savaşlar yapmışlardı. Muâviye Amuriye'ye kadar ilerlemiş ve aldığı kalelere Şam ve Cezire halkını yerleşmişti. Hz. Osman'ın emri ile Habib b. Mesleme'yi Ermeniye'ye yolladı. Erzurum'a kadar ilerleyen Habib b. Mesleme, burada bölge halkı ile barış imzaladı ve fetihlere devam ederek Tiflis'e kadar geldi". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 199. İç savaş sırasında Toroslar ve Doğu Anadolu dağ sıraları ötesindeki fetihler terk edilse de, bölge coğrafyası öğrenildiği için Muâviye halife olduktan sonra etkin bir şekilde ilerlemek için bu bilgiler kullanılacaktır.

2397 Amr b. Âs, Mısır'ı iki kez Bizans güçlerinden aldıktan sonra, 658 yılında üçüncü kez bu sefer Ali'nin tayin ettiği validen alacaktır. Brockelmann, s. 57.

2398 Aynısını, Bizans'ın Yirmi Yıllık Anarşi dönemi (695 - 717) için söylemek mümkün değildir.

hazmedemeyeceğinin farkındadır[2399]. Bu yüzden donanmada Suriye filosunun ağırlığını çok artıracak ve tüm donanmayı valiler yerine halifeye cevap veren bir kurum haline getirecektir.

Augustus'un Roma Cumhuriyeti'nin imparatorluğa dönüştürürken yaptığı gibi, tedricen eski seçkin sınıfların güçlerini şahsında ve ailesinde toplarken, huzursuzluk yaratmamak için oldukça başarılı bir propaganda programı ve halkın sübvansiyonlarla tatmin edilmesi programını başarıyla uygulamamıştır. Augustus döneminde ekmek ve oyunlar (panem et circensis) vardır, Muâviye ise kurulmakta olan divanlar ile genişleyen devletin imkânlarını daha geniş bir tabana yaymıştır, bu sayede refahı dağıtıp gizlice oğlu adına biat almış, diğer yandan potansiyel olarak isyan edebilecek grupları cihat ve Konstantinopolis'in fethi hedefine yöneltmiştir[2400]. Fetvalarda Şam halkına bizzat konuşmasını bazı modern tarihçiler eski usul ile bir Arap kabile şefi gibi yönetmeye devam etmesi olarak yorumlasa da yaptığı şey Suriye'yi askerî açıdan diğer eyaletlere baskın hale getirmektir. Mervanî halifeleri, bu politikası sayesinde güçlenen Suriye'den, 683 – 692 arasında tüm eyaletleri yeniden ele geçirebilmişlerdir. Emevi ailesinin Suriye ve özellikle Şam kenti ile İslam'dan önceye uzanan bağlantıları vardır. Muâviye halife olmadan çok önce ticari nedenlerde kişisel ilişkiler kurmuşlardır ve Muâviye de Kelb kabilesine damat olarak Suriye Araplarına kendilerinden biri olduğunu hissettirmiştir. İşte bu yüzden sonraki 90 yıl boyunca Şam, Konstantinopolis'in en büyük rakibi olacaktır[2401].

Muâviye, Ebu Süfyan'ın oğlu olarak büyük bir servetin ve Cahiliye Devri'ne uzanan bir otoritenin mirasçısıdır. Peygamberin dul eşi ve Ebû Bekir'in kızı Ayşe liderliğinde Ali'ye karşı savaşan Mekkeliler ile başlayan ilk Müslüman iç savaşına sonradan en zengin ve en geniş askeri kaynaklara sahip eyaletin valisi olarak dahil olmuştur. Akrabası olan Osman'ın katillerinin gerektiği gibi cezalandırılmadığını iddia ederek Ali ile mücadele eden güçleri arkasında toplamıştır. Sıffin Savaşı'nın 657 yılında Hakem Olayı ile sonuçsuz kalmasından sonra Ali'nin taraftarları arasından

---

2399 "İslam'ın Arap toplumunda meydana getirdiği en önemli siyasi değişim, Arapların itaat anlayışlarını değiştirmek ve kabileden olmayan birisine itaat etmeyi mümkün kılmak olmuştur". Demircan, Kabile Akide, s. 96.

2400 "Özellikle ekonomik kaynakların kıt olduğu çölde varlık gösterebilmek için güçlü olmaktan başka çare yoktu. Bu da yağmayı ve haksız yere başkasının malını gasp etmeyi adeta bir hak haline getirebiliyordu". Demircan, Kabile Akide, s. 96.

2401 "Tüm beklentilerin aksine Mekke veya Medine değil, kadim Şam İslam'ın Akdeniz'in etrafındaki muzaffer ilerleyişinin kutup yıldızı olacaktı". O'Shea, s. 53

ayrılıp ayrı bir grup haline gelen Hariciler arasından bir suikastçının 661 yılında Ali'yi öldürmeyi başarması[2402], Muâviye'nin ise hayatta kalması üzerine, tüm İslam toprakları Muâviye'nin eline geçmiştir[2403]. İç savaş sırasında Muâviye II. Konstans ile ilk barış anlaşmasını yapmıştır[2404]. 669'da Konstantinopolis Kuşatması Arap deniz ve kara kuvvetleri için bir felakete dönüşünce, Bizans donanması Akkâ'ya ve tüm Suriye kıyılarına denizden baskınlar yapmıştır[2405]. Muâviye bir kez daha haraç ödemeyi teklif eden taraf olmuştur. Bizanslılara ödeme yapmak, onlarla savaşmak için cephe gerisinde büyük askeri güçler tutmaktan daha ucuza mal olmaktadır. Muâviye ve sonra Abdülmelik; iç savaş veya mağlubiyetleri takip eden dönemlerde tereddütsüz Bizans'a haraç ödemişler, bu sayede iç meselelerini çözdükten sonra kayıplarını fazlasıyla tahsil edeceklerini bilmişlerdir. Bizanslılar ise savaşın durması ve thema reformunun geliştirilmesi için barış fırsatını reddetmeyi tercih edecek kadar seçeneğe sahip değillerdir. Bizans'a ödenen haraç küçük dahi olsa iç politikada imparatorların işine yaramaktadır.

Başlangıçta peygamberin katiplerinden birisi olmuştur, İslam donanmasının diğer kurucusu Mısır valisi Abdullah b. Ebû Serh'in ilk görevi de bu olmuştur. Dört Suriye ordusundan birinde kardeşinin yanında komutan yardımcısı olarak Suriye'ye gönderilmiş, 638 yılında Ürdün valisi, 639 yılında Dımaşk valisi olmuştur[2406]. Amvâs vebasından ölen kardeşi Yezîd b. Ebû Süfyan yerine Kaysâriye ve Askalân liman kentlerini almakla görevlendirilmiştir. Amr'ın Mısır fethi ile eş zamanlı bu operasyonunu, Trablusşam'ı alarak bitirmiş, böylece tüm Suriye'nin fethini tamamlamıştır. Fakat Mısır fethi tamamlanmış veya tamamlanmak üzere iken, II. Konstans'ın tahta çıkmasını sağlamış ve onu damadı yapmış konutan Valentinus karadan Kilikya'ya "641 sonu, 642 başında ve bir ihtimal 643'te" başta başarılı olacak gibi görünen bir saldırı yaptığını Süryani yazar Tel Mahreli Denis aktarmaktadır[2407].

2402 Nicholson, Cilt: 1, s. 51.

2403 Muâviye, Mekkeli müşriklerin lideri Ebû Süfyan'ın oğlu olduğu ve önceki halifelerin aksine oldukça geç bir tarihte, 630 yılında Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmuştur, öte yandan Ebû Süfyan Mekke'nin fethinden önceki yıl Muâviye'nin kız kardeşini peygamberle evlendirdiği için Beni Ümeyye ile peygamber arasında "bir ölçüde karşılıklı güven veya en azından iş birliğine dayalı karşılıklı çıkar" ilişkisi geliştiği iddia edilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1041 – 1042. Ümmü Habîbe Remle bint Ebû Süfyan (ö. 664) Muâviye'nin halife olduğunu görecek kadar yaşayacaktır.

2404 "O, [Muâviye] Bizanslılar'ın saldırısını önlemek için senevî bir vergi ödemek karşılığında bir anlaşma akdetti". Brockelmann, s. 54.

2405 Fahmy, Sea-Power, ss. 88 – 89.

2406 Aktan, ss. 252 - 253

2407 Stratos, Cilt: 3, s. 33.

Bu operasyonla aynı zaman "Arap kronikçilere göre, Bizans donanması Suriye'ye bir çıkarma teşebbüsünde bulunmuş ancak püskürtülmüştür. Bir başka versiyonu bu çıkarmanın Ömer'in son yılında yani 643 – 644'te gerçekleştiğini bildirmektedir[2408]. Tam zamanı konusunda şüphe bulunsa da Bizans kaynaklarının hiç kaydetmediği, Arap, Süryani ve sonraki Ermeni kaynaklarından duyduğumuz bu Bizans amfibi karşı saldırısı, İslam donanması kurma teklifinin Mısır valisi Abdullah b. Abi Serh'ten önce ilk olarak Muâviye'den gelmesine neden olmuştur.

Muâviye'nin Suriye – Filistin kıyılarındaki bu operasyonu sırasında Bizans donanmasının etkinliğine ilk kez bizzat şahit olması, İslam donanmalarının kurulması konusunda göstereceği kararlılığın nedenidir. Filistin eyaletinin fethini de tamamlaması üzerine, valiliği onaylanmıştır. Fakat Ömer zamanında, Kıbrıs'taki Bizans donanma üslerine karşı İslam donanmasını kurarak deniz gazvesi yapma talepleri birkaç kez reddedilmiştir.

Osman döneminde Filistin, Kınnesrîn, el-Cezire ve Humus da onun denetimine bırakılacaktır. Böylece tüm Suriye eyaletini oluşturan dört cündün yani "Ürdün, Filistin, Dımaşk ve Humus" askeri bölgelerinin de idaresini üstlenmiş, üstüne en zengin Sasani eyaletlerinden olan el-Cezire'nin de kendisine verilmesi ile Bizans İmparatorluğu ile tüm sınır hattının tek komutanı haline gelmiştir.

Muâviye'nin iktidara gelmesi; İslam donanmasının kurucusunun iktidara gelmesidir[2409]. Muâviye, Mekke'yi yöneten soydan geldiği için, önceki halifelerden farklı bir biçimde emperyal bir düşünce şekline sahiptir. Kendisini bir dini bir liderden daha çok devlet başkanı olarak gördüğünü gösteren pek çok delil vardır ve bu yüzden sonraki asırda başlayan Müslüman tarihyazımı geleneğinde çok eleştirilmiştir. Ancak yönetimi fazla bir sorunla karşılaşmamış gibi gözükmektedir. Halifelik makamına bir kere ulaştıktan sonra, dikkate değer şekilde az iç muhalefetle karşılaşmıştır. Sonraki Emevi halifelerinin aksine, hizipleşmeye yatkın geniş bir spektrumdaki Müslüman gruplarının çoğunu, tek bir hedef göstererek birleştirebilmiştir.

Osman döneminde Sasani İmparatorluğu'nun devlet aygıtı nihayet dağılmıştır. Ali döneminde sınırların genişlemesi durmuş, yalnızca bazı Müslümanları şahsi teşebbüsü ile Pakistan'da ilerlemeler olmuştur. Muâviye; Sasani İmparatorluğu'nun

---

[2408] Stratos, Cilt: 3, ss. 33 – 34.

[2409] Fahmy, Sea-Power, s. 78; Halîfe b. Hayyât H. 41 yılı için "Artık insanlar Muâviye'nin etrafında toplandılar" yazmaktadır. Halîfe b. Hayyât, s. 176.

ardından Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması hedefi kendisi tarafından gerçekleştirilebilirse, Emevi soyunun iktidarının meşruiyet iddiasının güç kazanacağının farkındadır. İslam orduları momentumunun korunması için orduları yeniden sınırlara sevk etmiş; ganimetin paylaşımı, iskân ve özellikle iç savaşa dönüşebilecek münakaşalar ile vakit kaybedilmesine tahammülsüzlük göstermiştir.

Koyduğu bu hedef; Emevi iktidarının çökmesine kadar Emevi halifelerinin nihai amacı olacaktır. Konstantinopolis fethine ilk kez cüret eden halife olarak, bin yıl sonra dahi iyi tanınmaktadır, ancak bırakmış olduğu mirasın tartışmalı olduğu da hatırlanmaktadır. 17. yüzyıl Osmanlı kaynağı Bostânzade Yahya Efendi, başlangıç noktası olarak Muâviye'yi seçmiştir[2410]. I. Murat ve II. Mehmet, oğullarına boşuna Muâviye'nin künyesi olan Ebû Yezid yani Bayezid ismini vermiştir.

Modern tarihçiler için de Muâviye tartışmalı bir figür olmayı sürdürmektedir. Fakat günümüzde tartışmanın konusu halifeliği saltanata dönüştürmesi değildir. Daha ziyade Muâviye iktidarının ne ölçüde başarılı olduğu tartışılmaktadır. Araştırmacılar bir lider olarak ne şekilde yönetmiş olduğuna konusunda nihai bir hüküm verememektedir. "Çoğu onu, özünde bir devletin yapıları aracılığıyla değil, stratejik ittifaklar ve şahsi temaslar vasıtasıyla yöneten geleneksel biçimde bir Arap kabile lideri olarak görmüştür. Diğer yandan başkaları dokümanlara, nümizmatik ve epigrafik kanıtlara dayanarak daha merkeziyetçi bir biçimde yönetilen bir idari programın izini sürmüşlerdir[2411]". Fakat her iki akademik görüş de konumuz açısından önemli değildir. Çünkü İslam donanması Osman zamanında ilk büyük deniz muharebelerini kazanmış olsa da kurulması Mısır valisi Ebû Serh'in veya Osman'ın değil Muâviye'nin ısrar ve girişimi ile gerçekleşmiştir.

Emeviler ilginç bir şekilde Bizans donanma felsefesinin tam tersi bir donanma doktrini ile örgütlenmişlerdir. Fakat nihayetinde kendi donanamalarını, Bizans

---

[2410] Tüm Emevi Hanedanı "doğruluktan uzaklaşmış bu toplumda on dört kişi yer alır" sözleri ile tanıtılırken Muâviye'nin lüks düşkünlüğü ve oburluğunun asıl tenkit unsuru olması dikkat çekicidir. "Şehirlerarası haberleşmeleri çabuklaştırmak amacıyla bir ulak teşkilatı kurmuştur. Fakat kötü bir davranış olarak, hadd-i şer'i iskatı (şeriata aykırı işlem) ilkin bunun zamanındadır. (Allah kusurlarını bağışlasın)". Bostânzade Yahya, **Duru Tarih (Târih-i Sâf / Tuhfetü'l-Ahbab)**, Haz. Necdet Sakaoğlu, Alfa Tarih, İstanbul, 2016, ss. 90 – 91. Bostânzade Yahya Efendi tarafından I. Ahmed'e tarihten dersler vermek için yazılmış bu 17. yüzyıl Osmanlı kaynağında, bir sonraki Konstantinopolis kuşatmasını yapan halife Süleyman ile ilgili olarak bir atıf daha verilecektir. Eserin Süleyman'a ve özellikle II. Ömer'e bakışı olumludur. Ancak Mervan'ı ve beklendiği üzere Yezid b. Muâviye'yi lanetlemektedir.

[2411] Nicholson, Cilt: 2, s. 1042.

tersanelerini kullanarak, Kıptî, Suriyeli Hıristiyan ve İranlı gemi marangozlar ile denizcileri ele geçirdikleri bölgelerde bularak geliştirmişlerdir. Dolayısıyla Bizans savaş gemilerini ve denizcilik terminolojisini tamamen benimsemiş, Bizans donaması ile başlangıçta aynı gemicilik teknolojisini kullanmışlardır. Bu yüzden Bizanslılar yedinci yüzyıl boyunca hızlanan bir şekilde gemi inşa tekniklerinde kabul tekniğine geçmeye başlayarak tekne tasarımlarını değiştirmişlerdir. Rum ateşinin 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması sırasında geliştirilmesi ile ilk ciddi teknolojik fark ortaya çıkmış, 717 – 718 Konstantinopolis Kuşatması sırasında silah sisteminin kararlı hale getirilmesi ile Emeviler Bizans İmparatorluğu'nu yıkma şanslarını kaçırmışlardır. Gemi inşa teknikleri de değişmiştir.

Bu dönemde Konstantinopolis; Jüstinyanus devrindeki zenginliğini kaybetmiş, salgınlar, depremler, Arap saldırıları ve ekonomik kriz nedeniyle nüfusu 8. yüzyıla kadar "üçte birine" gerilemiştir, ancak donanmanın toplam askeri güçler içerisinde önemi daha da artmış, "bu küçülmeye rağmen … Karadeniz üzerinden kürk ve kereste" Konstantinopolis'e akmaya devam etmiştir[2412]. Jüstinyanus'un donanması; amfibi saldırılarla Batı Akdeniz'i geri kazanan deniz gücünden, II. Konstans ve IV. Konstantinus dönemlerinde başkent rotasını koruyan eyalet thema filolarına ve başkenti koruyan Rum ateşi sifonları ile teçhiz edilmiş imparatorluk filosuna dönüşmüştür.

Karabisianoi, II. Konstans'ın kurduğu Opsikion ve Thrakesion'un ardından oğlu IV. Konstantinus zamanında teşekkül etmiş bir thema gibi gözükmektedir. İlk deniz theması olan Karabisianoi'nin tam sınırları belirsizdir. Bizans'ın yalnızca Akdeniz kıyılarını değil Ege kıyılarının da bir kısmını kapladığı anlaşılmaktadır[2413]. Zuckerman ve Cosentino, ilk kez "697 yılında Antalya droungariosluğu" ile kesin olarak kaynaklara yansıyan deniz themasının II. Konstans zamanında yaratıldığı kanısındadırlar. Ayrıca baştan bir değil, biri Antalya, diğer ise Sisam'da olan iki deniz theması kurulduğunu düşünmektedirler. Onuncu yüzyıl imparatoru VII. Konstantinus'un De thmatibus yani themalar hakkında eserinde Sisam'a yapılan

2412 Wiesner-Hanks, s. 204.

2413 Orijinal ilk beş thema; Anatolikon, Armeniakon, Opsikion, Thrakesion kara themaları ile yaklaşık olarak aynı yıllarda teşekkül eden "Anadolu'nun güney ve güneybatı kıyılarını korumak için kurulan Karabision themalarıdır". Güneş, Thema Sistemi, s. 107. "Nitekim isimleri verilen ilk beş büyük thema, ki Karabision deniz theması da dahil, bölünerek diğer küçük themaların temelini oluşturmuşlardır". Güneş, Thema Sistemi, s. 108.

vurguya dayanarak Sisam themasının yedinci yüzyılda kurulduğunu düşünmektedirler. Hatta Cosentino, "fakat eğer Kibyrrhaiotai Pamfilya'da üslenmiş ise Karabisianoi'nin ana üssü nerededir? Belki Sisam Adası'ndadır" diye görüş bildirmektedir[2414]. Ayrıca eski İlirya ordusu Heraklius devrinden sonra ortadan kaybolmaktadır. Donanma içeriği yüksek olan bu kuvvetin bakiyelerinin, Karabisianoi kurulurken deniz themasına dahil edildiği düşünülmekte ancak kanıtlanamamaktadır[2415].

Sekizinci yüzyılda onun yerine kurulacak Kibyrrhaiotai deniz themasının sınırları ise yaklaşık olarak bilinmektedir. Doğu'da halifelik güçleri ile düzenli olarak esir değişim müzakerelerinin yapıldığı, bugün Mersin ilindeki Lamis (Limonlu) Nehri sınırdır[2416]. Batı'da ise Miletos yani Balat'a kadar uzanmaktadır[2417]. Dolayısıyla ilk deniz themaları, yaz ve sekizinci yüzyıldan itibaren kış Arap deniz akınlarına maruz kalan bu bölgenin öncelikle kendisini savunabilmesi ve Emevi güçlerinin buradan kereste temin etmesinin önlenmesi için daimî olarak bölgede konuşlanmış, bölgenin gelirleri ile iaşesini sağladığı için müdafaasından çıkarı olan bir donanma teşkilatı olarak kurulmuştur.

Emeviler yedinci yüzyıl içerisinde dünyanın en zengin devleti haline gelmişlerdir, genişlemeleri hızla sürmektedir ve insan gücü bakımından yalnızca Çin'deki Tang Hanedanı'nın gerisindedirler[2418]. Fakat Emeviler böylesine kudretli bir devlet olmalarına karşın, başından beri yerleşik imparatorluklarda neredeyse her zaman gördüğümüz türden bir donanma organizasyonu yerine tam zıttı bir örgütlenmeyi tercih etmişlerdir. Donanma organizasyonları Bizans donaması yerine Vandal donanmasını andırmaktadır. Daha sonraki Abbasi donanması ve çok sonraları

2414 Cosentino, Constans II, s. 603.

2415 Altıncı yüzyılda Hierokles şehirleri sıralayan coğrafya eseri Syndekdemus'tan sonra İlirya eyaletine dair bilgiler azalmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 763. Stefanus'un şehirleri sıralayan eseri de yardımcı olmamaktadır.

2416 Güneş, Thema Sistemi, s. 219.

2417 "Kaynakta sınırları açıkça çizilen Kibyrrhaioton themasının, özellikle batı sınırıyla ilgili olarak Mületos'un bu thema sınırları içerisinde kalmadığı anlaşılmaktadır". Miletos Thrakesion themasının en güney limanıdır. Güneş, Thema Sistemi, ss. 221; Greaves, s. 183.

2418 "7. yüzyılın başında Göktürklerin yıkılmasından sonra Çin, Tang Hanedanlığı (618- 907) döneminde İpek Yolu ve Orta Asya politikası açısından en güçlü dönemi yaşar". Bozcu ve Bozcu, s. 354. Dünyanın en kalabalık bölgeleri değişmektedir. Şam ve daha sonra Bağdat, I. Hüsrev'in altıncı yüzyıl boyunca tehcir ettiği insanlarla metropol haline getirdiği Ktesifon'un yerini alırlar. Wiesner-Hanks, ss. 159, 198.

İtalyan şehir devletlerinin donanmaları iki donanma örgütlenme modelinin bir karışımı olacaktır[2419].

Fakat Emevi donanması adeta bir korsan donanması biçiminde örgütlenmiştir. Giderek Bizans'ın donanmasından bile daha büyük, personelinin çoğu tam zamanlı devletin emrinde ve profesyonel bir kuvvet olması, korsan donanması modelinde örgütlendiği gerçeğini değiştirmemektedir. "Donama organizasyonunun asli niteliği Latince cursus (korsan) sözcüğü ile tanınan bir kurumdur, yani halifeliğin filoları düzenli olarak Bizans İmparatorluğu'na karşı akınlar gerçekleştirmişlerdir[2420]". Müslüman yazarlar da bunu asla inkâr etmemektedirler[2421]. Fakat Müslümanların Akdeniz'e adım adım egemen olması ve Emevi yönetiminin kurulması, Osman döneminin başında 645 – 650 arasında ortaya çıkan İslam donanmasını da kurulduktan sadece on beş ila yirmi yıl sonra veya başka bir deyişle 667'den önce hızla yeni bir örgütlenme geliştirilmesini şart koşmuştur.

Müslümanlar; daha 655'te Bizans'ın Akdeniz ticaret rotalarını bozmuş ve denizaşırı eyaletleri arasında ulaşımı, iletişimi korumak için kurdukları sistemi yıkmışlardır. Emevi yönetimi de hemen Suriye, Mısır ve akabinde Mağrip filolarını tek bir donanma komutası altında birleştirmiş, filoların eş güdümünü sağlamıştır. Bu yapı, sürekli bir donanma teşkilatı olarak profesyonelleşmesini ve kurumsallaşmasını geliştirirken, en iyi savunmanın saldırı olduğu prensibi ile korsan tarzı harekât anlayışını muhafaza etmiştir. Dokuzuncu yüzyılda Abbasiler dönemine kadar, İslam donanmaları Bizans donanma felsefesine daha yakın derinlemesine savunma yaklaşımı geliştirmeyecektir.

Müslümanlar karada ilerledikçe Bizans donanması yalnızca Zâtüssavârî'de bir muharebede yenilmiş olmasına rağmen, üslerinin çoğunu kaybetmeyi sürdürmüştür. Akdeniz'in önce Suriye ve Filistin kıyısına, sonra Heraklius'un varislerinin taht kavgasına tutuştuğu sırada Mısır'a ve Libya'nın batısındaki Antablus'a (Pentapolis)

2419 "Akdeniz'in iki önemli donanma gücü, Müslümanlar ve daha sonra İtalyan şehir devletleri, iki modelin değişeken melezleridirler. Onlar için donanma aktivitesi yırtıcılık ve emperyal saldırı (savunma ile birlikte) stratejisini bir bileşimidir. … Teknolojik açıdan böyle güçler, adapte etmek ve benimsemekte becerikli olduklarını kanıtlamışlardır, fakat teknolojik açıdan inovasyon yapmakta imparatorluk güçlerinden daha az askeri odaklanmaya sahiptirler. Özellikle bir küreği Akdeniz'de bir küreği Hint Okyanusu'nda olan Müslüman dünyası denizcilik teknolojisinde teknolojik ilerlemeler için verimli bir saha olacaktır". Morillo, Black ve Lococo, Cilt: 1, ss. 177 – 178.

2420 Fahmy, Naval Organisation, s. 87.

2421 Fahmy, Naval Organisation, s. 88.

hâkim olan İslam orduları, hemen Doğu Akdeniz'in kildi Kıbrıs'ı ve dönem dönem Rodos'u ele geçirmişlerdir. Fakat Orta Mağrip kıyılarını 698 yılına kadar emin bir şekilde hâkimiyetleri altına alamamışlardır. Bunun en önemli nedeni II. Konstans'ın bölgenin savunmasına özel bir ilgi göstermesi ve 663 – 668 arasında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti yaptığı Sirakuza'dan sürekli filolarını göndererek, Kartaca'daki Eksarkhosları kendisine itaat ve Araplara karşı direnç göstermeye zorlamasıdır. II. Konstans'ın oğlu IV. Konstantinus'un ve torunu II. Jüstinyanus'un da 670'ler ve 680'lerde deniz themalarını teşkilatlandırıp, kritik noktalara yerel donanma üsleri kurmaları Arap ilerleyişini yavaşlatmıştır.

İmparatorların düzenlemelerine ve Bizanslı mucitlerin yeniliklerine rağmen, Bizans deniz ticareti ve eyaletlerle iletişimi yedinci yüzyılda Karadeniz, Ege ve Adriyatik dışında işlemez hale gelmiş, Bizans ekonomisi bu yüzden iflas etmiştir. "Pardessus'un mantıklı görüşüne uygun bir şekilde her türlü korsanlık eylemi kendisine zarar verdiği bir deniz ticaretinin varlığını zorunlu kılar[2422]". Arap donanmaları de bu yüzden korsan yaklaşımlarını değiştirmeksizin bazı uyarlamalar yapmışlardır. Zira Bizans donanması ve ticareti çok kan kaybettiği için, Araplar kendilerini Akdeniz ticaretinin yeni sahipleri olarak bulmuşlardır.

Eski Romalılar ve Bizanslılar; toplarla donatılmış, su ve yiyecek taşıdığı için karaya yanaşmadan uzun süre denizde kalabilen Yakınçağ kalyonları ile değil kadırgalarla savaşmak zorundadırlar. Dolayısıyla koca Akdeniz'de her noktada bir filo bulunduramayacakları için denizlere Erken Modern devir donanmalarının elde ettiği anlamda bir denizler hâkimiyeti kavramı o devirlerde imkansızdır. Fakat ticaretin en büyük kalemi olan İskenderiye ile Roma ve sonra Konstantinopolis arasındaki tahıl ve ona eklemlenmiş Hint Okyanusu malları ticaret rotasında, sivil gemilere "aynı rotayı izleyerek seyahat etmeyi" yani konvoy oluşturmayı şart koşarak sorunu büyük ölçüde çözmüşlerdir. "Buna göre birçok gemi bir araya gelip hep birlikte aynı rotayı izleyerek denizde karşılaşacakları ortak tehlikelere karşı birbirlerine yardım ederler[2423]". Bu sistemin, Akdeniz'de Vandallar gibi profesyonel olsa dahi asılında Bizans'tan daha

---

2422 "Dolayısıyla ticaretin korunması gerekiyordu". Sestier, s. 204. Ama Romalılar çok geç kalmalarına rağmen bunu başararak Cumhuriyet imparatorluğa dönüşürken bunu başarmışken, yedinci yüzyıl ortalarında Bizanslılar bunu artık beceremememektedirler. Bizans'ın refahının dayandığı Akdeniz ticareti yedinci yüzyıl ortasında çökme noktasına gelmiş, aynı yüzyılın ikinci yarısında ise Emevileri dünyanın en zengin ve Çin'den sonra en kalabalık devleti haline getirmiştir.

2423 Sestier, ss. 204 - 205.

güçlü bir donanması olmayan ve yalnızca Kuzey Afrika'nın kaynaklarına sahip bir devlet ortaya çıktığı zaman bile ne kadar kırılgan olduğu görülmüştür. Araplar ise denizciliğe geç başlamakla birlikte[2424], konvoyları korumayı da yağmalamayı da eskiden beri iyi bilmektedir. "Tıpkı çöl korsanları olarak nitelendirilebilecek Bedevilerden korunabilmek amacıyla bir kervan oluşturmak gibi[2425]" yöntemleri ustalıkla tatbik etmişlerdir. Bir yandan Bizans deniz rotalarını bozarken, diğer yandan kendi yeni ticaret ve ikmal rotalarını oluşturmuşlardır.

Ayrıca Müslüman filoları deniz savaşını yıl boyunca yapılan bir eylem haline getirerek, askeri denizciliğin kurallarını değiştirmişlerdir. "Papirüsler her yıl gerçekleştiklerini açıkça göstermektedir ve her akın için vergiler bir önceki indiktioda[2426] toplanmaktadır[2427]". Hatta sekizinci yüzyıl başına gelindiğinde kışın dahi deniz akınlarının düzenli olarak gerçekleştirildiği yani Bizanslıların karada olduğu gibi denizde de kış ve yaz akınlarına maruz bırakıldığı anlaşılmaktadır[2428]. Öte yandan Bizanslılar da bir yandan Rum ateşi diğer yandan gemileri daha az çaba ve ahşap harcayarak yapmaya yarayan "kabuktan iskelete olarak anılan teknolojik değişime odaklanmaktadır[2429]". Yeni şartlar altında M.Ö. 1. yüzyılda Romalılar tarafından birleştirildiğinden beri, Akdeniz'in tamamı ilk kez tekrar bir savaş alanı haline gelmiştir. Emeviler, Vandal Krallığı gibi Akdeniz'in bir yarısı ile yetinmeyeceklerdir.

Muâviye ve maiyeti; Konstantinopolis'i almak için 655-656'daki abluka sırasında coğrafyayı öğrenmişlerdir. "Muâviye halife olur olmaz, savaş gemisi yapıma hız verdi. Bin yedi yüz gemiden meydana gelen bir donanma kurdu[2430]". Artık kimseye hesap vermek zorunda olmayan Muâviye 661'de halife olduktan iç sorunları çözer çözmez Konstantinopolis'i 667- 669 kuşatmasına maruz kalacaktır.

İlk Müslüman iç savaşı biter bitmez, Muâviye donanmayı ayrı eyalet valilerinin emrinden alıp, merkezi bir Emevi donanma teşkilatı altında doğrudan halifeye bağlı

2424 Roma İmparatorluğu Üçüncü Yüzyıl Krizi'ne girmeden önce Kızıldeniz ticaretinin Nübyeli ve Arap korsanlar tarafından tehdit edildiğine dair kayıtlar vardır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1197.

2425 Sestier, s. 205.

2426 Vergi yılında.

2427 Fahmy, Naval Organisation, s. 87.

2428 "Bu periyodik akınlar yapma eylemine, Amari'ye göre, Musa bç Nusayr tarafından H. 85/704'te başlanmıştır ve Kurrâ b. Şark'ın valiliği sırasında tam olarak yerleşmiştir. Papirüslerden belli pasajlar filoların kışın da yollandığını açıkça göstermektedir". Fahmy, Naval Organisation, s. 87.

2429 Jones, s. 137.

2430 Sarıçam ve Aycan, s. 127.

bir şekilde teşkilatlandıracaktır. Bu yeni düzende Suriye ordusu gibi, Suriye donanmasının da askeri sistem içerisindeki payı hızla artacaktır[2431].

Ayrıca Muâviye'nin valiliği zamanında başat tersane ve deniz üssü olan Akkâ, Muâviye'nin halifeliği dönemi içerisinde bir noktada Sûr tersanesinin gölgesinde kalmaya başlamıştır. Emevilerin Süfyani kolu yerine Mervanî kolu iktidara geldiğinde bu dönüşüm tamamlanmıştır[2432]. "Muâviye Akkâ'da El-Ürdün mahallesinde tersaneler yaptırdıktan ve tüm kıyı boyunca zanaatkarların yerleşmesi için hazırlıklar yaptıktan sonra, Bizans donaması 669 yılında Suriye sahil kasabalarını yağmalamıştır[2433]". II. Konstans "zaman zaman yenilgiler almış iki kez (651, 659) barış anlaşmalarını kabul etmiştir[2434]". Fakat Bizans donanmasının bu 669 Suriye baskınları nedeniyle Akkâ uzun bir süre yeniden kendisine gelememiştir ve 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması ardından Muâviye tekrar Bizans'la anlaşmış, bu defa II. Konstans'ın oğlu IV. Konstantinus'a haraç ödeyerek barış yapmıştır. Fakat yine de tarafların birbirlerine karşı deniz baskınları yaptıkları kaynaklara yansımıştır. "Muâviye zamanında Ukbe b. Âmir el-Fihrî, Rodos Adası'na karşı savaş açtı[2435]". Buna karşılık 673 yılında da bir Bizans donanması Nil Deltası'nda bir kısım Müslüman'ı katletmiştir[2436]. Bu gibi karşılıklı baskınların yıllarını ve hangi operasyonun hangisine karşı misilleme olduğunu tespit etmek genelde mümkün olamamaktadır.

İç savaşın bitmesi, Muâviye'nin tüm dikkatini kaldığı yerden Konstantinopolis'in fethi projesine çevirmesine hemen imkân vermemiştir. Muâviye'nin valiliği zamanındaki gibi yaz ve kış akınları için, Suriye ordusunu yeniden Toros hududuna konuşlandırdıktan sonra, 660'lar boyunca her yaz Emevi donanmasını da sefere gönderdiği anlaşılmaktadır. Fakat artık Toros sınırı vali olduğu zamandan çok farklıdır[2437]. "Halife Muâviye döneminde patrik Mor Gorgis (661 –

2431 İlk iki Kıbrıs seferi ve Zâtüssavârî sırasında Akkâ açık bir şekilde tüm deniz seferleri için tercih edilen çıkış noktasıdır. Fahmy, Naval Organisation, ss. 51 – 52.

2432 "Abdülmelik b. Mervan Sûr ve Kaysâriye'yi ayrıca harabe haline gelmiş Akkâ mahallelerini tamir ettirmiştir. Papirüsler Lazkiye'nin başat donanma merkezlerinden birisi olduğunu göstermektedir". Fahmy, Naval Organisation, s. 53.

2433 Ayrıca bu baskından önce halifeliğinin ikinci yılı olan 662 yılında Konstantinopolis kuşatmasına hazırlanmak için Muâviye İranlı gemi inşa ustalarını da Akkâ'ya yerleştirmiştir. Fahmy, Naval Organisation, s. 52.

2434 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 496.

2435 Sarıçam ve Aycan, s. 127.

2436 Sarıçam ve Aycan, s. 127.

2437 "Ancak Bizans hâlâ Toros hattını elinde tutuyordu ve Arapların denizden dolaşıp bu hattı aşma çabaları sonuç vermedi". McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 32.

680)" yeni Emevi iktidarı altındaki en kalabalık Hıristiyan grup olan Süryanilerin kilisesinin kendisi ile ilgili kararları alması için özgür bırakılması için mücadele etmiştir. Fakat "halife Muâviye'ye kendisini şikâyet eden düşmanları vardı"; patriğin ve cemaatinin başına gelenler; Mezopotamya ve Suriye'deki giderek izole halde kalan Hıristiyan topluluklarına mutlak itaat veya sonuna kadar mücadele arasında bir orta yol olmadığını gösterecektir[2438]. Muâviye ölmeden önce askeri bir örgütlenmeye geçen Mardâî gruplarının Toroslar ve ardından Lübnan Dağları etrafında ortaya çıkması bu olayların ışığında anlaşılmalıdır. Mardâîler II. Jüstinyanus zamanında Bizans thema filolarının en önemli unsuru haline geleceklerdir. II. Jüstinyanus, halife Abdülmelik ile müzakereler sonucunda, Muâviye ile II. Konstans devirlerinde çözümsüz kalmış Kıbrıs ve Mardaî/Cerâcime halkının iskânı konuları ile ilgilenmiştir. Bu Hıristiyan topluluk yedinci yüzyılda Bizans denizci themalarının personelinin önemli ve seçkin bir unsuru olacaktır. Fakat kısa vadede bu tehcir Bizans aleyhine bir karar gibi gözükecektir. Özellikle Mardaîlerin çekilmesi, Suriye'de iç huzurun sağlanmasını sağlayarak takip eden yıllarda daha etkin Emevi akınları yapılmasına olanak tanımıştır. Onuncu yüzyıl imparatoru VII. Kosntantinus'un oğluna öğüt olarak yazdığı De Administrando Imperio'da şu bilgiler vardır: "Bu yıl, Abimeleh [halife Abdülmelik] şu koşullarla barış onaylamak üzere Justinian'a [II. Jüstinyanus] adam gönderdi[2439]". Bu bölümde, bu yıl diye işaret edilen yıl 685 yılıdır.

Fakat Muâviye denizcilikten uzak iç kesimlerde yaşayan Süryanilere kötü muamele etse de, sahillerdeki yerli halklarla valiliği zamanından beri iyi ilişkiler

---

2438 "Dediklerine göre topluluğunu vergiye bağlamıştı. Halife patrikten altın istedi, patrik reddetti. Muâviye patriği her türlü tedirgin etti ve hapse koydu. Kiliseleri yıkıp ve özellikle Qufa [Kûfe] ve Hira bölgesindekileri, yerlerine camiler inşa etti". Malik, s. 248.

2439 De administrando imperio, çev. İlhan Aslan, s. 60. Sonuçta ikinci Müslüman iç savaşı ile meşgul olan Abdülmelik, birinci Müslüman iç savaşı ve 669'da Rum ateşi nedneiyle Konstantinopolis'te donanması yakıldıktan sonra iki sefer ateşkes isteyen Muâviye'nin II. Konstans'a verdiklerinden çok daha yüklü bir haracı II. Jüstinyanus'a ödeyerek barışı satın almıştır. Üstüne Kıbrıs ve Kafkasya eyaletlerinin gelirini paylaşmayı kabul etmiştir: "İmparator Mardaî lejyonunu Lübnan'dan çekip baskınlarını denetleyecek ve Abimeleh ise Romalılara günlük bin nomismata ve bir iyi soylu at ve bir Etiyopyalı köle verecek ve Kıbrıs, Ermenistan ve İberya'nın vergileri her iki taraf için ortak olarak eşit payda tutulacak. İmparator anlaşılan koşulları onaylamak üzere imparatorluk elçsi Paul'u Abimeleh'e gönderdi ve yazılı bir onay çekilip doğrulandı. İmparatorluk elçisine armağanlar verildi ve elçi geri döndü. Ve imparator adam gönderip Mardaîlerden 12 binin alıp böylece Roma gücünü sakat bıraktı. Çünkü tüm sınır şehirlerini artık Mopsouestia'dan Araplar iskân etmişti ve Dördüncü Armenia'ya kadar her yer, çekilmeleriyle Romanya'nın Araplar elinde korkunç hasar yaşadığı ve hâlâ bunun sıkıntısını çektiği Mardaîlerin akınlarından dolayı savunmasız ve iskânsız kalmıştı. Ve aynı yıl imparator Armenia'ya gidip orya Lübnanlı Mardaîleri götürdü ve böylece pirinç duvarını imha etti. Dahası, babasının yaptığı anlaşmayı ihlal ederek Bulgarla barış taahhüdünü bozdu". De administrando imperio, çev. İlhan Aslan, ss. 60 - 61

kurmaya özen göstermiştir. Halifeliği ele geçirdikten sonra Mısır'da Kıptîlere de imtiyazlar tanıyacaktır. Tek arzusu bu halkların yeteneklerinden yararlanarak II. Hüsrev'in beceremediği Konstantinopolis'i alma projesini Emevi Hanedanı adına başarmaktır. 620'lerde Suriye hatta Libya bile Sasani egemenliğine girmeye başlamışken Sasaniler bir Akdeniz donanması kurmuş ancak onu kullanmayı beceremişlerdir. Oysa Muâviye vali olarak sahada komuta tecrübesinden Bizans donanmasını askerlerine ne kadar sorun çıkarabildiğini deneyimlemiştir. II. Hüsrev'in aksine bu sorunla başa çıkmak için ne yapabileceğini düşünecek on beş yıl vakti olmuştur. Yerli Hıristiyanlarla olan münasebetlerine dair kayıtlarda, onları gelecekte donanması adına kazanmak istediğini satır aralarında görmek mümkündür. Yezîd'in annesi olan eşini Hıristiyan Araplar arasından seçmiştir. Araplar Bizans donanmasını yalnızca karadan değil denizden de hiç toparlanmasına fırsat tanımadan akınlara maruz bırakmışlardır. Muaviye'nin Sasanilerin yaşadıklarından ders çıkardığı bellidir[2440]. İlginç bir şekilde, döneminde yaşanan deniz savaşlarını Arap deniz piyadelerinin üstün geldiği göğüs göğüse muharebelere çevirme yeteneği vardır.

Fethedildiğinden beri asayişe kavuşmamış olan Irak'ın tam kontrol altına alınması işini Kûfe ve Basra'ya atadığı valilerine delege etmiştir[2441]. Muâviye'nin en büyük yeteneği, kime güvenebileceği konusunda gösterdiği başarıdır. Valilerine emsalsiz yetkiler tanımıştır, "Irak'a tayin ettiği güçlü valiler sayesinde bölgede iç güvenliği sağlamasını bilmiştir. Bu konuda en çok emeği geçen kişi ise Ziyad. B. Ebîh olmuştur[2442]". Irak'ın aksine, Suriye'de Muâviye'nin evlilik ittifakı ile bağlı olduğu İslam'dan çok önce bölgeye yerleşmiş kalabalık Arap grupları bulunmaktadır ve özellikle Gassaniler Bizans – Sasani mücadelelerini yaşamışlardır. "Şam'da hüküm sürmekte olan Muâviye'ye, eski Gassaniler sülalesinin meşru varisi gözüyle"

2440 "Bütün bu yerlerde, Akdeniz'i silip süpürmek için filolarını toplayıp eğitmiş olabilirlerdi: Sadece İskenderiye'de bile, Roma silahlı kuvvetlerine karşı her türlü zafer şansıyla savaşacak şekilde böyle bir donanma inşa edilmiş ve mürettebatla donatılmış olabilirdi. Fakat karada savaşan Persler, deniz gücünün değerine karşı kördü: Eski Roma Cumhuriyeti'nin öğrenmekte gerçekten yavaş kaldığı, ancak Kartaca ile olan savaşları sırasında etkili bir şekilde öğrendiği dersi okuyamadılar - bu Arapların kaderinde yedinci yüzyıl sona ermeden kıvrak bir zekayla kavrayacaklarını yazılı olduğu dersti. Sonuç olarak, Pers kampları kıyıya zincirlenmişti ve hücum etme kudretleri o kadar sınırlıydı ki, Heraklius çok geçmeden onların varlığını göz ardı edebileceğini keşfetti. Kadıköy'ün ele geçirilmesinden on yıl sonra bile Bizans kadırgaları, Pers ve Hun [Avar] orduları arasındaki dar boğazda denize muzaffer seyretmekteydi". Butler, s. 122.

2441 "Irak'ın daimî şekilde kaynaşan halkı arasında kendi nüfuzunu saydırmak gibi güç bir iş, Muâviye, Kûfe ve Basra'daki valilerine bıraktı". Brockelmann, s. 58.

2442 Aktan s. 275.

bakmaktadırlar[2443]. Kendisi, Bizans İmparatorluğu ile mücadelesine kaldığı yerden, bu defa sadece Suriye'nin değil tüm devletin imkânları ile yeniden başlayacaktır. Çünkü başından beri bir hanedan kurmak niyetinde olduğu bellidir. Bu hanedanın ihtiyaç duyduğu meşruiyeti de yalnızca Konstantinopolis'i fethederek ve Bizans İmparatorluğu'nu ilhak ederek kazanabileceği ortadadır. Diğer rakip siyasi oluşumlara karşı kazanılan hiçbir zaferin, Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak kadar prestij getirmeyeceğinin farkındadır. Emevi Hanedanı'nın bu fethe ihtiyacı vardır.

Muâviye "askeri ve idari yönden kendisine tehlike getirmeyecek tenkitlerin birçoğuna katlanır, siyaseti gereği ortamı germez, kendisini eleştirenleri kolay kolay cezalandırmazdı" fakat ilk "siyaseten katl" vakalarına da onun halifeliği zamanında rastlanmıştır[2444]. Süleyman b. Abdülmelik kısa halifeliği sırasında Konstantinopolis'i fethetmek için en büyük deniz ve kara güçlerini toplayacaktır. Bu başarısız sefer de aşağıda incelenecektir. Fakat Emevilerin iktidarlarını kaybetmelerinin nedeni, Muâviye'nin onlara koymuş olduğu misyonu Muâviye'nin öldüğü 680 yılından sonraki 70 yıl içerisinde yerine getirememeleridir.

4.1.5. 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması ve II. Konstans'tan IV. Konstantinus'a Thema Sisteminin Yerleşmesi

John Bury; 1910 yılında kısa bir makalesinde II. Konstans'ı Bizans donanmasının kurucusu olarak görmüştür[2445]. Bu yalnızca 13 sayfalık makale, yazılı kaynaklarımızın çok kısıtlı olduğu bir dönemde yaşamış imparator II. Konstans'ın; Eskiçağ ve Ortaçağ denizcilik tarihindeki en önemli birkaç kişilikten birisi olarak görülmesinin yolunu açmıştır. Hepsi 1966 yılında çıkan Ahrweiler, Eickhoff ve Anoniadis-Bibicou'ya ait üç önemli kitap, özellikle Ahrweiler'in Bizans ve Deniz adlı çalışması[2446], Bury'nin bu makalesindeki özellikle II. Konstans'a ilişkin kabulünü

[2443] Brockelmann, s. 59.

[2444] Sırma, Cilt: 3, s. 296. Lider olarak fazla göze batan Halîd b. Velîd'in oğlu Abdurrahman'ı Hıristiyan bir suikastçı vasıtasıyla ortadan kaldırmış olduğuna dair iddialar vardır. Sırma, Cilt: 3, ss. 297 - 298.

[2445] John B. Bury, "The Naval Policy of the Roman Empire in Relation to the Western Provinces from 7th to the 9th century", **Centenario della nascita di Michele Amari II**, Palermo, 1910, ss. 24 – 25.

[2446] Ahrweiler, s. 24.

sağlamlaştırmıştır[2447]. Toplam yirmi bir asır sürmüş Roma ve Bizans tarihi boyunca "II. Konstans, Oktavianus'tan çok sonra, bir deniz savaşına katılan yegâne imparator olmuştur ve Bizans tarihinin geri kalanında da böyle kalacaktır[2448]". Gerçekten ilk Roma imparatoru Oktavianus Augustus'tan sonra, hiçbir Roma imparatoru şahsen gemilerinin başına geçip bir deniz muharebesinde komutayı eline almamıştır[2449]. Bury'nin kabulü yanlış olmamakla birlikte, Anastasius[2450] ve Jüstinyanus[2451] dönemlerinde Bizans donanmasının Roma donanmasından farklı bir yapı olarak kurulduğunu görmüştük. II. Konstans şüphesiz Zâtüssavârî Deniz Savaşı'nda ağır bir yenilgi almıştır ancak pes etmeyerek thema sistemini kurmuş, başkentini Sirakuza'ya taşıyarak Orta Akdeniz ve Kuzey Afrika'da deniz egemenliğinin tarım asır daha Bizans kontrolünde kalmasını sağlamıştır. Yine de onu Bizans donanmasının kurucusu olarak sunmak, altıncı yüzyılda Bizans donanma geleneklerinin yerleştiği gerçeğini gözden kaçırmak anlamına gelecektir. Bu yüzden II. Konstans ve oğlu IV. Konstantinus'u (hük. 668 – 685); III. Leo (hük. 717 – 741) ile birlikte Orta Bizans donanmasının tipik niteliklerini kazanmasını sağlayan üç önemli donanma reformcusu olarak bir arada değerlendirmek, Ahrweiler'den beri son 50 yılda öğrenilenler ışığında daha doğru olacaktır. Bu minvalde, II. Konstans'ın Sicilya'ya giderek İtalya'da Lombard, Tunus'ta Arap fetihlerinin kalıcı olmamasını sağlamak konusunda başarılı olduğu görülmelidir, hakkı teslim edilmelidir. Ancak emri altındakileri kendisinden

---

2447 Cosentino, ss. 577 – 578.

2448 Cosentino, s. 577.

2449 Aktium Deniz Savaşı M.Ö. 31 yılında gerçekleşmiştir yani Oktavianus henüz imparator değildir. Lewis ve Runyan, s. 1. Augustus unvanı ise M.Ö. 27 yılında senato tarafından kendisine bahşedilecektir. Lewis ve Runyan, ss. 2, 14. Bizans tarihinde henüz imparator olmadan filolara şahsen komuta etmiş pek çok imparator vardır. Donanmadan yükselerek imparator olan III. Tiberius Apsimar (hük. 698 – 705) ve I. Romanus Lekapenus (hük. 920 – 944) bu durumun öne çıkan örnekleridir. Ancak imparator makamında olduğu sırada donanmayı bizzat komuta eden tek imparator gerçekten II. Konstans'tır. Bunun tek olası istisnası, I. İoannes Tzimiskes (hük. 969 – 976) ve Sviatoslav arasındaki mücadele olabilir. Lewis ve Runyan, s. 31. Zira Sviatoslav'ın Rus birliklerini 971'de Dorostolon'da kıstırmak ve böylece Bulgaristan'ı Bizans'a ilhak etmek için, Tuna nehir filosunu şahsen komuta etmiş olması muhtemeldir.

2450 Lewis ve Runyan, ss. 14, 16, 17.

2451 Jüstinyanus'un sırasıyla Vandallar, Ostrogotlar ve Vizigotlar karşısında amfibi operasyonları koordine ederek Bizans donanmasını Akdeniz'e tamamen hâkim hale getirmesi süreci önceki bölümlerde detaylı incelenmiştir. Lewis ve Runyan, ss. 16 – 19. Lewis ve Runyan, Jüstinyanus'un kurmuş olduğu yapıyı bir "donanma imparatorluğu (naval empire)" olarak adlandırmaktadır. Batı Akdeniz'in Gensericus'un 468 Bon Burnu Zafer'inden sonra Roma kontrolünden çıkıp, Jüstinyanus tarafından Bizans kontrolüne geri alındığı doğrudur. Lewis ve Runyan, ss. 19 – 23. Ancak çıkan yapıyı bugün bilinenler ışığında bir donanma imparatorluğu olarak adlandırmak doğru değildir. Her şey bir yana, bu tabir, Coğrafi Keşifler ardından okyanuslarda aylarca kalabilen gemiler ve yalnızca onların sağlayabileceği türden bir denizler hâkimiyetine işaret etmekte, yanıltıcı olmaktadır.

soğutmakla adeta suikastını kendi elleriyle hazırlamıştır ve Konstantinopolis'te bıraktığı üç oğlunu kendi ölümünden hemen sonra gerçekleşen çok ciddi Arap kuşatması için iyi hazırlamamış olmakla çok da iyi bir performans göstermemiş olduğu görülmektedir. II. Konstans thema sisteminin kurucusudur ve Sasaniler yıkılırken Bizans'ın ayakta kalmasını temin etmiştir. Ancak kesinlikle "Bizans donanmasının yaratıcısı[2452]" değildir. Bizans donanması II. Konstans'tan önce en az bir buçuk asırdır mevcuttur ve donanmayı genişlettiğini gösteren belirgin bir emare yoktur. Donanma, yalnızca devletin Heraklius devrinde aldığı ağır darbeleri atlatması için zaman kazanmakta kullandığı pek çok araçtan birisi olmuştur. Whittow detaylarına girmeden bu durumu açıklamaktadır:

> *Yedinci yüzyıla ait çeşitli kaynaklarda imparatorların belli seferler için yeni gemiler inşa ettirmesine dair atıflar, Karabisianoi strategosu denilen bir donanma komutanını ilk kez duyduğumuz 670'lerden önce daimî bir imparatorluk donanması olmadığı biçiminde yorumlanmıştır. Oysa yedinci yüzyıl ortasına ait yetersiz kaynaklar dahi Bizans savaş gemileri tarafından 648-9'da 655'te, 668-9'da ve 672-3'te azımsanmayacak donanma operasyonlarını kaydetmektedir, ayrıca Arap kaynaklarında kaydedilmiş olan Müslüman filolarının tekrar eden akınlarına karşı Bizanslılar tamamen hazırlıksız olamazlar. Akdeniz donanma savaşı karmaşık, teknik açıdan çetin ve masraflıdır[2453].*

Bizans donanması, 667 – 669 kuşatmasında gösterdiği başarıdan sonra 670'lerde kurulan ilk deniz themaları ile bir derinlemesine savunma sistemi haline getirilecektir. Karabisianoi strategosu unvanı ilk kez 680'lerde aziz hayatlarında karşımıza çıkmakta, sonraki yıllarda giderek önem kazanmasına paralele olarak kurşun mühürlerde ve tarihçilerin eserlerinde de yer almaya başlamaktadır. Yazıldığı dönemin bilgisi uyarınca Oxford Bizans Sözlüğü Karabisianoi thema deniz gücünü "ilk düzenli ve daimî Bizans donanması" olarak tanıtmakta ve "muhtemelen IV. Konstantinus tarafından Arap Konstantinopolis kuşatmasından (672-8) sonra" kurulduğunu belirtmektedir. "İlk kez, Aziz Demetrius'un Mucizeleri'nde (yaklaşık 680), Ege Denizi'nde hızla harekâta girişebilecek halde olduğunu gösteren bir bağlanma bahsedilmektedir[2454]". Bugün mühürlerden ve IV. Konstantinus'un Kilise Konsili kayıtlarından başlangıcı 670'lere çekilebilmektedir.

2452 Cosentino, s. 577.
2453 Whittow, The Making of Byzantium 600 – 1025, s. 125
2454 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1105.

Karabisianoi gücünün kuruluş ve kurumsallaşmasını gerçekleştirenler IV. Konstantinus ve oğlu II. Jüstinyanus'tur. Konstantinopolis'in atlatacağı diğer kuşatmayı 717'de bertaraf etmesi ile 727 yılında thema donanmalarının ikona kırıcı politikalarına karşı isyanını bastırması arasındaki dönemde III. Leo bu gelişimi sürdürecektir. Ancak 727'den sonra Bizans donanması Orta Bizans donanması formunu kazanacaktır. Dolayısıyla Bizans donanması 669 – 727 arasında sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Ortaya çıkan başkent ve thema fiolları arasındaki ayrım tek bir imparatorun eseri değildir. Bir kez daha Whittow, bu tez çalışmasının nihai hipotezlerinden birisini şu özlü sözlerle dile getirmiştir:

> *Konstantinopolis bir donanma olmaksızın savunulabilir olmadığı için, Bizans donanmasının da, ordu, saray veya şehir surları gibi kesintisiz bir tarihi olmalıdır. Kumandanının resmi unvanının yaklaşık 680'de Karabisianoi strategosuna ilk referanstan önce belirtilmememiş olması bu hususun dışındadır. Geç Roma donanmasının kesintisiz geleneği, imparatorluğun hayatta kalması için hayati bir diğer faktördür*[2455].

Karabisianoi theması ilk denizci themadır. Karabisianoi ve onun yerini alacak Kibyrrhaiotai, esas olarak eyalet donanmasının konuşlandığı, bir ordu kurmak yerine bir eyalet donanması kurmak ve beslemekle yükümlü bir grup dağınık kıyı bölgesinden oluşmaktadır. "Karya, Likya, Pamfilya, ve İsauria'nın bazı kısımları … Miletos'tan Kilikya'ya uzanan" bu dağınık kıyıların nüvesini teşkil etmektedir. "Bu bölge thema filosuna hammaddeler, levazımat ve personel sağlamıştır[2456]".

Esas olarak Anadolu'nun Akdeniz ve Güney Ege kıyıları ile Ege Adaları'ndan oluşmaktadır. Bu deniz themasının komutanına "(strategos ton ploimon da denilmektedir) ki üssü Keos adasına olabilir[2457], aktivite sahası Akdeniz'e ve Karadeniz'e de yayılmaktadır[2458]". Strategos ton ploimon, donanmanın strategosu

---

2455 Whittow, The Making of Byzantium 600 – 1025, s. 126.

2456 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1127.

2457 Bugün Karabisianoi karargâhı olarak, Attika'nın hemen doğusundaki çok küçük bir Kiklad Adası olan Kea veya Osmanlı Türkçesi ile Mürted Adası yerine, artık Sisam Adası ihtimali daha fazla öne çıkmaktadır. Fakat henüz Karabisianoi'nin karargâhı tam olarak belirlenebilmiş değildir. 623 yılında Sisam'ın Sasani donanması tarafından işgal edildiği önceki bölümlerde işlenmiştir. Samos yani Sisam deniz theması ise sekizinci yüzyılda kurulacaktır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1327. Samos theması ayrı bir deniz theması olarak "dokuzuncu yüzyılın sonundan önce" muhtemelen Makedonya Hanedanı'nın kurucusu I. Basil zamanında kurulacaktır. "Anakaradan kayda değer miktarda toprak içermektedir", İzmir Samos themasının ilk merkezidir, Samos ise en önemli donanma üssüdür, Edremit ve Efes'te de birer tourma statüsünde filoya sahiptir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1836. Fakat Karabisianoi'nin aktif olduğu yaklaşık 680'ler ile 720'ler arasında, Sisam'da tam olarak denizcilik ile ilgili ne gelişmelerin yaşandığı, kazılarda yeni mühürlerin bulunması ile aydınlatılabilir.

2458 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1105.

demektir ve themanın maksadı hakkında akıllarda bir soru işareti bırakmamaktadır. Oxford Bizans Sözlüğüne göre "Karabisianoi'den en son 711 yılında bahsedilmektedir[2459]". Kea/Mürted Adası'nın Karabisianoi'nin merkezi varsayılmasına neden olan vaka ise 711 yılında Konstantinopolis'e doğru yolculuk yapmakta olan Papa I. Constantinus'un, aralarında Karabisianoi strategosu Teofilos'un da olduğu bazı Bizans görevlileri tarafından bu adada karşılanmış olmasıdır ve bu bilgi bize Liber Pontificalis denilen Latince Papalık birincil kaynağı vasıtasıyla ulaşmıştır[2460].

Bu aşamadan sonra Karabisianoi; 727'deki donanma isyanında karşımıza Hellas ve Ege Denizi gibi alt birimlere bölünmüş olabilir. Fakat bu bölünmenin tarihi hakkında bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Kesin olan 727'den sonra Bizans eyalet donanmalarının Kibyrrhaiotai eyalet donanmasına dönüştüğü, Karabisianoi'nin daha önce ortadan kalkmış olduğudur. Kibyrrhaiotai ise ilk kez 698 yılında kaynaklara yansımıştır[2461]. Kibyrrhaiotai eyalet donanmasında strategos altındaki rütbe olan droungarios olan Apsimar, II. Jüstinyanus'u üç yıl önce devirmiş olan Leontius'u (hük. 695-698) devirerek imparator III. Tiberius Apsimar (hük. 698 – 705) olmuştur. Ancak Kibyrrhaiotai'den 734 yılına kadar "thema olarak" bahsedilmemiştir, [yani Kibyrrhaiotai'nin] "onun strategosundan ilk kez 734'te bahsedilmektedir. … Kibyrrhaiotai kıyısı Arap saldırılarıyla öylesine harap edilmiştir ki geniş alanlar ıssız, metruk hale gelmiş, yalnızca birkaç müstahkem kent ve deniz üssü (Antalya-Attaleia, Silyon-Syllaion, Silifke-Seleucia) varlığını sürdürmüştür[2462]".

Amorion kazılarını yürütmüş olan Lightfoot'a göre; Amorion'un ilk kez 644'te, ikinci kez 646'da Arap saldırısına uğramış olduğu hususuna; Tarsus'un ele geçirilmesi ve Toros hattının aşılmasından sonra yukarıda değinilmiştir[2463].

2459 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1106. Aynı inceleme, Antoniadis-Bibicou'ya dayanarak Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1106. Aynı inceleme, anlaşıldığı kadarıyla Antoniadis-Bibicou'ya (ss. 63-98) dayanarak "Karabisianoi'nin hiçbir zaman bir thema teşekkül etmemiştir" diye belirtmektedir.

2460 Adaya ilişkin kısa ansiklopedik açıklamai 711 olaylarına geçmeden, bir cümle öncesinde "Keos'tan Bizans zamanında bahsedilmesi nadirdir" diye ayrıca belirtmektedir. Papanın ziyareti için Liber pontificalis, cilt 1, bölüm 390 kaynak gösterilmektedir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1121.

2461 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1127.

2462 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1127.

2463 Oxford Geç Antikçağ Sözlüğü'nde Amorium ve Amorion terimlerini bir arada kullanılmıştır. "Asıl olarak arkeolojik incelemenin objesi olarak bilinen yerler, kazı yapanların onlara verdikleri isimlerle anılmışlardır (örneğin Amorium, Dağ Pazarı)". Nicholson, Cilt: 1, s. lxxxii.

Anadolu'nun iç bölgelerinin ve özellikle kıyı kentlerinin 656'dan sonra hakikaten bir süreliğine rahat bırakıldığını hem kayıtlar hem de arkeoloji doğrulamaktadır. Amorium, Afyon'da Bolvadin ilçesindeki Bizans ören yeridir, yedinci ve sekizinci yüzyıllar boyunca tahkim edilmesi sürmüştür. Lightfoot'a göre Amorion, II. Konstans'ın düzenlemeleri sonucunda Anadolu savunmasının en önemli direniş noktası olarak öne çıkmıştır. Thema merkezi olarak 670'lerde bu statüsü resmiyet kazanacaktır[2464]. Bu yüzden "668 Amorium'un Araplar tarafından esir alınışı fakat Bizanslılar tarafından tekrar işgal edilişi" vakasının, arkeoloji ve kaynaklar tarafından doğrulanması, Konstantinopolis kuşatmasının kronolojisi için de önemlidir[2465]. Amorion; II. Konstans'ın ilk kurduğu themalardan olan Anatolikon themasının başkenti olarak Muâviye dönemi boyunca resmen Anadolu'nun en önemli direniş noktası haline gelmiştir[2466]. Yedinci yüzyıl ortasından itibaren çağdaş Bizans yazılı kaynakları tamamen ortadan kalktığı için bu dönem Karanlık Çağ olarak adlandırılır ve thema sisteminin ilk başlangıç yılını tespit etmek mümkün olmamıştır[2467]. Fakat Amorion'un 670'lerde işgale uğramamış olduğu bilinmektedir. Bu durum genel tarih ve ders kitaplarında 670, 672 veya 674 yıllarından başlatılan, 678 yılına kadar 2, 4 veya 8 yıl sürdüğü iddia edilen, sadece Teofanes'in aktardıklarına dayanılarak oluşturulmuş bir uzun Konstantinopolis kuşatması iddiasının tarihsel gerçekliğine ciddi şüphe düşürmektedir. İbnü'l-Esîr kuşatmayı hicri 49 yani miladi 669 yılına tarihlendirmektedir[2468]. "Tarihçi Zehebî, İstanbul kuşatmasını Hicrî 50 sene hadiseleri içerisinde zikreder. (Bkz: Târîh, Vefâyât, 41-60, s. 21)[2469]".

Arap ordularının; Amorion gibi büyük ölçekli bir Bizans askeri üssünü arkalarında bırakarak Bizans başkentini kuşatmaya gitmiş, ikmal ve geri çekilme rotalarını araziye dağılmış olan Bizans güçlerinin insafına bırakarak ilerlemiş

2464 Amorion; yedinci yüzyılın ikinci yarısında Anatolikon themasının merkezi, sekizinci yüzyılda ise "başpiskoposluk olmuştur". Fakat 838 yılında halife Mutasım'ın orduları tarafından yıkılmıştır. Kazılar "7 ila 9'uncu yüzyılların Bizans Karanlık Çağı boyunca kent yaşamına dair" ve 838'deki ağır yıkıma dair "önemli kanıtlar ortaya çıkarmıştır". Nicholson, Cilt: 1, s. 65.

2465 Lightfoot, Amorium, s. 32.

2466 Amorion ilk kez Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Fakat uzun süre askeri bir önem taşımamıştır. "Galatya ve daha sonra Galatya II Salutaris eyaletinde bir şehir ve piskoposluk bölgesi olan Amorion'un (Batı Türkiye) Zeno tarafından yeniden inşa edildiğini Georgios Cedrenus (I, 615) belirtmektedir". Nicholson, Cilt: 1, s. 64. Geç beşinci ve altıncı yüzyıl boyunca kent çeşitli yapılarla donatılmıştır.

2467 "'Karanlık Çağ' denen dönemde (M.S. 7. yy. ortasından M.S. 9. yy. ortasına) Bizans eyaleti veya 'theme'si Anatolikon'un askeri merkezidir". Lightfoot, Amorium, s. 9.

2468 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305.

2469 Sırma, Cilt: 3, ss. 298, Dipnot 784.

olduklarını düşünmek anlamsızdır. Araplar tarafından gerçekleştirilen diğer Konstantinopolis kuşatmalarında da görüldüğü üzere; Müslüman orduları böyle hareket etmemektedir. İlk Konstantinopolis ablukasında (655 – 656) bile Kapadokya'da ikincil bir ordu bırakmışlardır ki bu Zâtüssavârî'de galip gelmiş ama çok yıpranmış filoların, Anadolu'daki iki Arap ordusu ile eşgüdümlü bir girişimidir[2470]. Lightfoot'un Amorion'un 668'de Araplar tarafından ele geçirilmiş olduğunu belirtmesi, Teofanes'in dokuzuncu yüzyıl başında ikinci kuşatmayı 670'lere tarihlemesine dayanarak kuşatmayı 670 – 678 veya 674 – 678 yılları arasına yerleştiren genel tarih çalışmalarının düzeltilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak 1990'larda kalem alınmış tüm çalışmalarda doğal olarak 673 – 678 arası tarihler belirtilmektedir[2471].

II. Konstans on iki yaşında tahta çıkmış ve otuz sekiz yaşında öldürülmüştür. Hayatta olduğu süre boyunca Müslüman ilerleyişi ile mücadele etmiş, arka arkaya yenilgiler almasına karşın, dedesi Heraklius ve babası ile amcasının istikrarsız ortak yönetimindeki gibi eyalet bazında toprak kayıplarının önüne geçmeyi başarmıştır[2472]. Yetişkin olup Konstantinopolis senatosunun vasiliğinden çıktıktan sonra; senatoyu, komutanları ve ruhbanları karşısına almaktan çekinmemiş, kanunları ve dini doktrini işine geldikçe sürekli değiştirmiş, halkın ve seçkinlerin gelirlerine zorla el koymuş, Balkanlar ve İtalya'da teoride kendisine ait bölgeleri bile yağmalamıştır. Özellikle 655'te imha edilen donanmayı yeniden kurmak masraflı olmuş olmalıdır. Bunu yapmak için II. Konstans kendi halkına hukuksuz ve haydut gibi muamele etmiştir. Fakat gerçekten donanmayı yeniden etkin hale getirmiştir. Ancak suikasta kurban

---

2470 "Kapadokya'da konuşlanmış olan öteki ordu Yunan ordusuna saldırdı. Ancak Yunanlar onları yeni ve onlar Dördüncü Ermenistan'ı yağmalayarak Araustan'a kaçtılar". Sebeos, s. 146, Bab 50, [171]

2471 Tüm çalışmalar esas kuşatmanın 674 – 678 arasında olduğunu aktarırlar. Bu Teofanes'in kronolojisindeki kaymanın doğal bir sonucudur. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 305 – 306. Yine de bazı çalışmaların 667 – 669 gelişmelerini de bildirdiği görülmektedir: "Bizans'a karşı yapılan gazaların hatta Muâviye devrindeki bütün askeri harekatın en cüretlisi İstanbul'un muhasaralarıdır. İstanbul'a karşı ilk harekât 48. (668) yılında olmuştur. Muâviye en kuvvetli rakibi olan Bizans Devleti'ne ağır bir darbe vurmak gayesiyle hedef olarak İstanbul'u seçti". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 304. Muâviye 669 yılı ilkbaharında oğlu Yezîd ile beraber yardımcı kuvvetler gönderdi. Yezîd'in gelmesinden sonra boğaz geçilerek İstanbul muhasara edildi. Bütün yaz boyunca muhasara devam etti". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 305. Yıldız, Ebu Eyyub'un hastalanıp surlara yakın defnedilmesini ve sefer kuvvetinin Suriye'ye dönüşünü İslam kaynaklarına göre aktarmaktadır. Oysa Jankowiak'ın yirmi birinci yüzyıldaki makale dizisi, seferin 667'de başladığını, 669'da kuşatma kuvvetinin bakiyelerinin karadan dönüşe geçtiğini ortaya koymuştur. Donanmanın bakiyeleri ise Bizans donanması ve hava olayları nedeniyle neredeyse imha olmuştur.

2472 Stratos, Cilt: 3, ss. 2, 5.

gitmesi çok doğaldır. Bu yollarla topladığı her şeyi donanmaya ve orduya yatırmıştır[2473]. Konstantinopolis'ten ayrılmasına ilişkin kayıtlar eksiktir, üç oğlunu ve eşi Anastasia'yı kentte bıraktığı anlaşılmaktadır[2474]. Kente bir daha dönmeyeceğini bilseler, Konstantinopolis'teki hiziplerin onun gitmesine göz yumacağını pek olası değildir. İmparator Sirakuza'ya yerleştikten sonra ailesinin yanına gönderilmesini emretmiş ama Konstantinopolis'tekiler bu emre açıkça itaatsizlik göstermişlerdir. Halkın ve seçkinlerin güvenini kazanmış olan dedesi Heraklius, 610'larda ata toprağı olan Kartaca'ya dönüp savaşı oradan sürdürmeyi tarttığı sırada başkentteki tüm gruplar kavgalarını bırakıp imparatoru ne olursa olsun kalmaya ikna etmişlerdir[2475]. Fakat hükümdarlığı boyunca emrivaki ve kanun hükmünde kararnamelerle yönetmiş olan II. Konstans iktidarını böyle istişarelerle geçirmemiştir.

Konstans, Mısır'ın kaybını hükümdarlığının başlarında, 646'da hadım Manuel İskenderiye'de yenilince kabullenmek zorunda kalmıştır. Fakat Anadolu Sasani, Balkanlar Avar ve Slav istilaları yüzünden tahıl üretimini artıracak halde değildir. Dolayısıyla elinde kalan son iki tahıl üretimi yüksek eyalet[2476] olan Kuzey Afrika ve Sicilya'yı[2477] etkin savunmak için Sirakuza'yı yeni başkenti yapması aslında mantıklı bir adımdır. Öte yandan bu dönemde Kuzey Afrika ve özellikle Mısır'daki Fayyum bölgesindeki Karanis gibi yerler hızla çölleşmektedir[2478].

2473 Yedinci yüzyılda halkının daha az sevdiği tek imparator, torunu II. Jüstinyanus olabilir. Oysa II. Konstans Konstantinopolis'te üvey annesi Martina ve oğullarına karşı popüler bir halk hareketi ile iktidara gelmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 496. Bu kadar çok zümrenin nefretini kazanan II. Konstans'ın suikasta kurban gitmesi şaşırtıcı değildir. "Konstans'ın askeri aktivitelerini finanse etme tedbirleri popüler değildir". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 497.

2474 Brooks ve Wellhausen, Teofanes'in kullandığı tabirler nedeniyle, II. Konstans'ın oğullarının statüleri arasında bir ayrım varmış gibi düşünmekle hataya düşmüştür. Heraklius ölünce tüm oğulları nasıl eş hükümdar statüsündeyseler, II. Konstans'ın oğulları olan IV. Konstans, Heraklius ve Tiberius da zaten önceden hükümdar ilan edilmişlerdir. Stratos, Cilt: 3, s. 244, Not IV. Muhtemelen tüm oğullarını 661'de başkentten ayrılmadan eş imparator yapılmıştır. Ayrıca Zâtüssavârî'den kendisi ile birlikte kaçmış olan thema komutanı olarak hizmet etmiş kardeşini de bir şekilde komplo ile suçlayıp, bu sıralarda zorla manastıra kapatmış sonra bir noktada ortadan kaldırtmıştır. Konstantinopolis halkı II. Konstans'ın kardeşine yönelttiği bu suçlamaya inanmamıştır.

2475 "Başlangıçta selefi gibi yenilgi dalgasına kapıldı, hatta bir ara ciddi ciddi Afrika'daki malikanesine dönmeyi düşündü. Ama aklını başına devşirip, sermayesini de" Patrik Sergius'un devlete emanet ettiği kilise altınları sayesinde bir araya getirerek son bir Roma ordusu kurmuştur. McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 28.

2476 Kuzey Afrika, Sicilya'dan daha önemlidir. Nicholson, Cilt: 1, s. 676.

2477 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1891; Nicholson, Cilt: 1, s. 275.

2478 Çölleşme altıncı yüzyılda hızlanmış bazı yerleşimler terk edilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 853 - 854.

Anadolu'da ise Kapadokya'nın platolarında yaklaşık 670'ten sonra ormanlar genişlemiş, ekili tarımdan ormancılık hayvancılığa bir kayma olmuştur. (England et al) Arap fetihlerinin hayvancılığa ve bağlantılı olarak ekili arazi kaybı ile ormansızlaşmada artışa neden olduğu (Kedar) iddia edilmiştir, fakat şu andaki deliller iklimde bir kurumaya ve bazı alanlarda M.S. 600 – 700 arasında ormanların ilerlemesine neden olduğunu düşündürtmektedir (Lucke et al)[2479].

Tüm bu sebepler yüzünden, Heraklius Hanedanı imparatorları bir yandan Arap ve Bulgar ilerleyişi ile, diğer yandan çevre sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Oğlu IV. Konstantinus ve torunu II. Jüstinyanus zamanından itibaren Anadolu; tahıl üretiminde Kuzey Afrika'nın kaybından dolayı ağırlaşan tarımsal eksiklikleri gidermek için, çeşitli iskân projeleri ve sekizinci yüzyılda İsauria Hanedanı'nın yürürlüğe koyacağı Çiftçi Kanunu gibi düzenlemelerle üretken hale getirilecektir. Fakat II. Konstans bu geçiş döneminde devletin kalan zengin eyaletlerine Sicilya'dan göz kulak olmuştur[2480].

Heraklius döneminde Monotheletizm konusu tartışılırken, papa Martinus'un II. Konstans'ın emriyle Kerson'a sürülmüş olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca papa Martinus'u II. Konstans'ın Typos kanunu çiğnemeye teşvik eden Maximinus; yalnızca dini değil, siyasi olarak da ihanetle suçlanmıştır. Araplar karşısında yenilerek ölecek Kartaca'daki Eksarkhos Gregorius'u[2481] da Maximinus'un ayaklanmaya teşvik ettiğini düşünen imparator II. Konstans, bu yüzden Maximinus'u uzuvlarını keserek sürmüştür. Müslümanların Ifrikiye eyaleti ilk kez 643 yılında Amr b. Âs'ın Antablus seferi ile ortaya çıkmıştır[2482]. Eksarkhos Gregorius ise Typos Yasası'na karşı 646'da açıkça isyan etmiştir. Fakat 647'de Gregorius'un Sufeytula savaşında Berberi müttefikleri ile yenilgisi ve ölümü ile gerçek bir devamlılık kazanmıştır[2483], savaşın galibi Abdullah b. Ebû Serh liderliğinde Müslümanlar ilk kez Libya Çölü'nün öte yakasında fetihler yapmışlardır[2484]. Bir sonraki Afrika Eksarkhosu olan Gennadius Arapların geri çekilmesini temin etmiştir, fakat II. Konstans onu kendisi atamadığı için Gennadius ile de münakaşa etmiştir[2485]. Onun yerini alan Genç Eleftherius ise Arap

---

2479 Nicholson, Cilt: 2, s. 1594.
2480 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, ss. 1891 – 1892.
2481 Nicholson, Cilt: 1, s. 690; Aktan, s. 252.
2482 Nicholson, Cilt: 1, s. 762.
2483 Aktan, s. 252.
2484 Martindale, PLRE 3A, s. 544; Nicholson, Cilt: 1, ss. 690 – 691.
2485 İmparator 663'te Sicilya'ya yerleşince, Gennadius da 664'te gelirleri hâlâ göndermeyince, yerini alması için adamı Genç Eleftherius'u donanma ile Kartaca'ya göndermiştir. 665'te bir halk ayaklnamasının da yardımıyla yenilen Gennadius Muâviye'nin sarayına sığınarak destek

ilerleyişini engelleyemeyecektir[2486]. Muâviye'nin akrabası Ukbe b. Nâfi, 670'te Kayrevan'ı kurarak Bizans'ın 698'de bölgeden kesin atılışını sağlayacak alt yapıyı hazırlamıştır[2487]. Berberiler 702 - 704 arasında topluca Müslüman olduğu zaman ise[2488] Mağrip alt eyaletlere bölünecek ve Ifrikiye bir eyalet olarak ortadan kalacak, coğrafi terim haline gelecektir[2489]. II. Konstans'ın yetişkinliğinde zorba bir tavır takındığı açıktır fakat Lewis ve Runyan, onun "İtalya, Kuzey Afrika ve Sicilya'nın da Bizans'ın ordu ve donanma müdafaasını güçlendirebilmesinin" bu bölgelere bir daha uzun süre ilgi gösterilmemesine rağmen imparatorluğun ekseninde kalmalarını sağladığı kanısındadır[2490]. Ayrıca "eksarkhosların kendilerini Konstantinopolis'ten bağımsız kılma eğilimlerini denetim altına alması" onlara göre çok büyük bir başarıdır[2491].

II. Konstans'ın hükümdarlığının erken evrelerinde Ravenna'daki Eksarkhosun da Gregorius gibi isyan ettiği düşünülürse, imparatorun sivil ve askeri yetkileri tek kişiye veren thema sistemini kurması, yaşı ilerledikçe isyan eden Eksarkhoslar ve strategoslar olsa dahi duruma hâkim olabileceği konusunda kendisine güvendiğini göstermektedir. İmparator 662 ilkbaharında Opsikion thema güçlerinin çoğunu, başkent donanmasının önemli bir kısmına yükleyerek Konstantinopolis'ten Selanik'e gelmiş, buradan kara yoluyla önce Atina, sonra Korint'e gitmiş, Korint'te kendisine katılan eyalet donanması unsurları ile 663'te İtalya'daki Tarentum'a geçmiştir. Beneventum'a gelinceye kadar Lombardlarla anlaşan kentler derhal teslim olmuş, fakat Beneventum Dükalığı'nın başkenti Beneventum'un kuşatılması uzayınca Kuzey

istemiştir. Ancak sonunda İskenderiye'de ölmüştür. Warren Treadgold, **A History of the Byzantine State and Society, Stanford University Press**, Stanford, 1997, ss. 312, 320.

2486 Treadgold, A History of the Byzantine State and Society, s. 320. Eleftherius da yenildiği için Güney Tunus'ta kalıcı fetihler yapılabilmiştir. Kayrevan'ın kurulacağı topraklar Ukbe'nin kontrolüne girecektir.

2487 Arap komutanlar bölgede Roma'dan kalma yapı malzemeleri ve bölgenin doğal rakımı nedeniyle burayı tercih etmiş, akabinde sulama kanalları ile bir askeri kamptan çok daha fazlası olan bir yerleşim kurmuşlardır. Nicholson, Cilt: 1, s. 851. Fakat Bizans donanmasının saldırıları karşısında Kartaca savunulabilir olmadığı için Tunus Gölü kıyısında Tunus kenti kurulana dek, Arap deniz güçleri Orta Mağrip'te emin bir şekilde yerleşememiştir.

2488 Orta Mağrip'te Müslümanlaşma çok hızlı olmuş görüntüsü vermektedir. Kartaca – Hippo yolundaki önemli Bulla Regia kenti, Hıristiyanların putperest Romalılar elinde işkence gördüğü 284'ten, Vandal zulmü ile geçen yüzyıla ve 703 yılına dek daima bir piskoposa sahip olmuştur. Fakat 703 yılında birden kentteki piskopos ortadan kaybolmakta ve 12. yüzyıla dek kent yaşamının sürdüğü yerleşimde, artık Hıristiyanlardan bahsedilmemektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 271.

2489 Nicholson, Cilt: 1, s. 762.

2490 Lewis ve Runyan, s. 24.

2491 Lewis ve Runyan, s. 25.

İtalya'daki Lombard kralı Grimuald (d. 610, hük. 662 – 671) komutasında güçlü bir ordu ile karşılaşmadan kuşatmadan vazgeçilmiştir. İmparator Napoli'ye yerleşmiş, bir generali emrindeki Bizans güçleri ise Lombard ordusuna yenilmiş ancak düzenini kaybetmeden çekilebilmiştir[2492]. II. Konstans bölgeyi terk etmeden önce, bugün Pulya (Apuglia) dediğimiz bölge merkez olmak üzere Güney İtalya'da yerel savunma için Kalabriya düklüğü (dux) askeri teşkilatını oluşturmuştur[2493]. Fakat Grimuald'ın Beneventum'da bırakmış olduğu Lombard askeri valisi Romuald 671'de o zamana dek Kalabriya olarak bilinen İtalya yarımadasının topuğundaki kentleri (Brindisi, Otranto, Kallipolis) hemen ele geçirmiş, iki taraf da birbirlerine karşı eyleme geçecek halde olmadığından İtalya'da yeniden "adı konmamış bir barış zamanı yaşanmıştır[2494]". Kalabriya halkının İtalya'nın Sicilya'ya en yakın bölgesi Bruttium'a topluca kaçması ile bundan sonra bölge Kalabriya adını almış; Rhegium, Reggio di Calabria'ya dönüşmüştür.

Roma kentinde para edecek her şeyi topladığı kısa bir ziyaretten sonra imparator Sicilya'da geçerek Sirakuza'ya yerleşmiştir. Çoğu Lombard ve Papalık kökenli Latin kaynakları mali, Bizans kaynakları dini politikaları yüzünden II. Konstans karşıtı bir tutum içerisinde oldukları için imparatorun bu sularda kazandığı başarıları kaydetmemişlerdir. Fakat epigrafik kayıtlar II. Konstans'ın donanmasının yoğun faaliyetini belgelemektedir. İtalya ana karasından örnekler çoktur. Ayrıca II. Konstans'ın donanmasının hem Lombardların hem Arapların Batı Akdeniz adalarını fethetme teşebbüslerini boşa çıkardığını gösteren ve yalnızca epigrafik kaynakların sağladığı yeni bilgiler, imparatorun ne kadar aktif olduğunu göstermektedir: "Porto Torres'te bulunmuş, II. Konstans'ın 'Lombard tiranlar ve […] diğer barbarlar' üzerinde zaferini kutlayan bir epigrafin şahitlik ettiği üzere, Lombardlar tarafından Sardinya'yı fethetmek için pek çok teşebbüs yapılmıştır[2495]".

2492 Nicholson, Cilt: 1, s. 693. Grimoald, federe Bulgar askerlerini, Benevento'nun kuzeyinde ele geçirdiği yeni topraklarına yerleştirerek bir bakıma kendi thema sistemini kurmaktadır. Avarlar ile Lombardlar arasındaki ilişkilerin bu dönemde iyi olduğu Friuli ve Spoleto dükalıklarına karşı Avar yardımı almasından anlaşılmaktadır. II. Konstans, İtalya ve Sicilya'da kolay bir zafer beklerken bu yüzden yalnızca elindeki toprakları tutmakla yetinmiştir. Nicholson, Cilt: 1, s. 381.

2493 Stratos, Cilt: 3, s. 250; Stratos, Cilt: 4, ss. 59 – 60.

2494 Stratos, Cilt: 4, s. 60.

2495 Michelle Hobart (Ed.)**, A Companion to Sardinian History, 500 – 1500**, Brill's Companions to European History, Brill, Boston, 2017, s. 90.

II. Konstans'ın suikastını Opsikion Kontu Mizizios'un organize ettiği kesin sayılabilir[2496]. Nikeforos; Mizizios'tan hiç bahsetmemekte, yalnızca imparatorun hamamda kendi hizmetkarları tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir[2497]. Mizizios; Sicilya'da bulunmakla birlikte imparatorun yanında götürdüğü Opsikion birliklerinin komutanı yani Opsikion kontudur[2498]. "Magister Militum Praesentalis" denilen[2499] ve eskiden beri Anadolu'nun kuzeybatısında konuşlanmış eski Roma ordusunun devamıdır[2500]. İlk merkezleri Ankara'dır. Orta Bizans döneminde İznik thema başkenti olacaktır. Opsikion, bir ordu olarak artan önemi nedeniyle Sasani Avar kuşatması bağlamında 626 yılında kaynaklara yansımıştır, 680 yılına gelindiğinde ise thema olarak teşekkül ettiği kesindir[2501]. Gerçek bir themaya dönüşmesi II. Konstans zamanında olmuştur.

15 Temmuz 668'deki cinayetin ardından Sirakuza'daki Anatolikon birlikleri Mizizios'u tanımayı ısrarla reddetmişlerdir[2502]. Ermeni asıllı bir patrikios olan Mizizios 668 sonu ve 669 başında Sicilya'da bir süre rakip imparator olarak kalmıştır[2503]. Saborios'un daha önce başlayan isyanı ile ilişkisi olabilir[2504]. Zira Ermeni eyaletleri 665'ten itibaren Arap akınlarından çok kötü etkilenmekte, imparator

---

2496 Comes Opsikion. Lilie, Ludwig, Zielke ve Pratsch, PmbZ # 5163.

2497 Bab 33 şu cümleden ibarettir: "Sonra, yirmi yedi yıllık bir hükümranlığın ardından, Konstantinus Sicilya'da hamamında kendi hüzmetkarları tarafından hainice öldürüldü ve böylece yaşamı sona erdi". Nikephoros, s. 85 (Bab 33).

2498 Nicholson, Cilt: 1, s. 381. Mezezios veya Mizizios hakkında tarihçiler ararsında anlaşmazlık sürmektedir. IV. Konstantinus hakkındaki makalede IV. Konstantinus'un Sicilya'ya gelip Mizizios'tan babasının öcünü aldığı (Nicholson, Cilt: 1, s. 388.), fakat Mizizios'un kendisi hakkındaki kısa makalede "IV. Konstantinus'a sadık birlikler tarafından" öldürülüp başının başkente yollandığı yazmaktadır. (Nicholson, Cilt: 1, s. 1016). Ancak genel kanı IV. Konstantinus'un Sicilya'ya gelmediğidir. Konstantinopolis kuşatmasının 667 – 669'a tarihlendirilmesi bunu imkânsız kılmaktadır. Mizizios 668-669'da imparator olmuş görünmektedir. O halde 669 yılında genç IV. Konstantinus'un Konstantinopolis'te Araplar karşısında çok başarılı olduğu haberinin Sicilya'ya ulaşması üzerine bölgeye dışarıdan bir takviye olmadan halledilmiş olması da mümkündür. Stratos tüm bu kronolojiye karşı çıkmaktadır. Ancak Liber Pontificalis ve Diyakoz Pavlos'un tarihinin Sicilya'da Mizizios isyanının yerel güçlerce bastırıldığını bildirmektedir. Stratos, Cilt: 4, s. 11. Ayrıca Mizizios'un imparator Heraklius'un önemli adamlarından Mzez Gnuni'nin oğlu veya torunu olabileceği düşüncesini ileri sürmektedir. Stratos, Cilt: 4, s. 8. Sicilya donanmasının komutanı Severus'un tüm gemileri alarak isyana destek vermediği kesindir. Stratos isyan ve suikast haberini Konstantinopolis'e ileten kişinin de Severus olduğunu düşünmektedir. Stratos, Cilt: 4, ss. 9 – 10.

2499 Hükümdarın yanındaki ordu anlamına gelen praesentalis sözcüğü korunmuştur. Fakat I. Leo ve Zeno, barbar kökenli askerlerine güvenemedikleri için onları boğazın ötesinde ve Konstantinopolis dışında konuşlandırdıklarından beri bu kuvvetler başkentte değildir.

2500 Tabula Imperii Byzantini, Cilt: 4, ss. 59 – 62'den aktaran Nicholson, Cilt: 2, s. 1102.

2501 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, ss. 1528 – 1529.

2502 Stratos, Cilt: 4, s. 17.

2503 Nicholson, Cilt: 2, s. 1016

2504 Stratos, Cilt: 4, s. 12.

buralardaki halkın çektiklerine duyarsız gibi görünmektedir, dolayısıyla imparatorluk hizmetindeki Ermeniler sadakatlerini sorgulamaktadırlar. II. Konstans popüler değildir, ama ordu ve donanmanın çoğu hâlâ Heraklius soyuna sadık kalmıştır. Sicilya'daki deniz theması birlikleri, eğer Teofanes'e inanılırsa, Karabisianoi birlikleri gemilerine binip Sicilya'dan ayrılarak hiçbir şekilde isyanla ilişkilendirilmemek için ekstra bir gayret göstermişlerdir. IV. Konstantinus'un Sicilya'daki isyancıları bizzat cezalandırmak için Bizans donanması ile sefer çıktığı da iddia edilmiştir, ancak kesin olan suikastçıların Sicilya'da bile desteklerinin fazla olmadığıdır[2505]. Bugün Mizizios'un "IV. Konstantinus'a sadık birlikler tarafından öldürüldüğü ve başının Konstantinopolis'e" yollandığı genel kabul görmektedir[2506]. Brooks IV. Konstantinus'un Sicilya'ya giden bir amfibi sefer kuvvetine şahsen eşlik etmediğini savunmuştur ve bugün yeniden bu görüşe dönülmüştür[2507]. Namık Kemal'in, her ne kadar büyük İstanbul kuşatmasının tarihini miladi 672 – 677 olarak verse de Konstantinopolis'i kuşatmak için giden İslam donanmasının bir kolunun önce Sicilya'yı vurup oradan İstanbul'a gittiğini aktarması ilginçtir. Çünkü Sicilya'daki imparator II. Konstans 668 yılında ölmüş aynı sıralarda Konstantinopolis kuşatması kentin dış dünyaya erişimini keserek gerçekten başlamıştır[2508]. Bu sıralarda Batı Anadolu kıyısındaki kentler de Sasanilerin 626'da İstanbul Boğazı'nın Anadolu Yakası'nda garnizon kurmak için ilerledikleri 616 ve 626 seferlerinden beri ilk kez

---

2505 Kaegi, Unrest, ss. 165 – 166. Kaegi, IV. Konstantinus'un 669'un ilk aylarında Sicilya'daki Mizizios taraftarları ile uğraşmış olabileceğini düşünmektedir. Bu tarih gözden geçirilmelidir. İmparator bizzat seferi yönetiyor muydu, cevaplamak güçtür. Brooks'un eski argümanları hâlâ bunu çok düşük bir ihtimal kılmaktadır. Brooks, E. W. "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **BZ**, Cilt: 17, 1908, s. 458. Stratos; Wellhausen'in kronolojisine ve Brooks'un iddialarına karşı çıkmıştır. Stratos, Cilt: 4, s. 12.

2506 Nicholson, Cilt: 2, s. 1016

2507 Brooks, E. W. "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **BZ**, Cilt: 17, 1908, ss. 455 - 459. Brooks aynı makalede, o zamana kadar IV. Konstantinus'un lakabı sanılan Pogonatos yani sakallı sözcüğünün, babası II. Konstans'ı tanımlayan bir tabir olduğunu da aynı makalede ispatlamıştır. II. Konstans'ı fevkalade sakallı gösteren sikkeler de bu hükmünü kesinleştirmiştir. Brooks, E. W. "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **BZ**, Cilt: 17, 1908, ss. 460 - 462. Pogonatus lakabı konusundaki kafa karışıklığının sebebi 10. Yüzyıl imparatoru VII. Konstantinus Porphyrogenitus'un yazdıklarıdır. Bu karışıklığı Brooks düzeltmiştir. Stratos, Cilt: 4, ss. 6 – 7.

2508 Namık Kemal'in bu paragrafı yazmak için yararlandığı kaynakların İslam kaynakları olması daha muhtemeldir. Bu bilgi belirtilmemiştir. Ancak verilen bilgi, zamanlama yanlış olmakla birlikte, Sicilya operasyonunun İslam kaynaklarında da bulunduğunu düşündürtmesi bakımından ilginçtir. "Donanmanın Suriye'den hareket eden bölümü, Anadolu kıyılarıyla Ege Adalarının arasından geçerek Çanakkale Boğazı'na ulaştığı gibi, Mısır'dan hareket eden bölümü de, imparatorun Sicilya'da bulunması dolayısıyla oraya rota kırarak, o zaman adanın idare merkezi olan Siracusa şehriyle beraber bütün adayı vurduktan sonra doğuya dönerek Suriye'den gelen donanma ile birleştiler. İki filo da Çanakkale'de bir direnişle karşılaşmadan boğazı geçtiler". Kemal, s. 173.

işgal altında kalmışlardır. Fakat Sasaniler İstanbul Boğazı'nı zorlamışlar ve Bizans donanması gemilerini batırdığı için Avrupa Yakası'nda kuşatmayı Avarlar tek başlarına yürütmüşlerdir.

Oysa 667 yılında Müslüman ordusu Busr b. Ebû Ertât komutasındadır[2509]. Busr b. Ebû Ertât hem donanma hem de orduda tecrübe kazanmış ender Müslüman komutanlardan birisidir. Zâtüssavârî'de donanmanın Abdullah b. Ebû Serh'ten sonra ikinci komutanı olmuştur[2510]. İslam tarihçilerine göre; Busr b. Ertât (ö. 705) 655'teki bu deniz savaşından önce Suriye'de, Amr b. Âs emri altındayken Mısır ve Trablusgarp fetihlerinde, Zâtüssavârî'den sonra iç savaşta Muâviye adına propaganda ve savaşlarda önemli roller almıştır. Bir yıl kadar Basra valiliği yaptıktan sonra "43'te (663 – 64) Bizans'a karşı deniz seferine memur edildi. Busr o yıl Bizans topraklarında kışlayıp İstanbul'a kadar gitti. Ertesi yıl yine bir deniz seferine çıktı. Bundan iki yıl sonra Ukbe b. Nâfi' ile Mağrib'e hareket etti ve Trablus'a ulaştı. 670'te Sufyân b. Avf ile beraber Rumlar'a karşı yeni bir sefer düzenledi ve iki yıl üst üste bu seferlere devam etti". İfrîkiye'deki Meccâne'yi zapt etmiştir, sonra Emevi saraylarında yaşayarak "siyasetten ayrılmış" ilerleyen yıllarda akli dengesini yitirmiştir[2511]. Konumuz açısından önemli olan, Zâtüssavârî'den sonra Abdullah b. Ebû Serh geri dönerken İstanbul'u abluka altına alan ama Osman'ın öldürülmesi ile geri çağrılan donanmanın da lideri olduğudur. Dolayısıyla 655 – 656'da bu abluka sırasında Marmara Denizi'nin coğrafyasını doğru tetkik etmiştir. Çanakkale Boğazı'ndan orduyu ve çeşitli kuşatma gereçlerinin mekanik aksamını donanma vasıtasıyla Avrupa kıyısına geçirmek muhtemelen onun ve maiyetinin tasarısı olmalıdır.

2509 "Bu yıl içerisinde Busr b. Ebi Ertât ve Süfyân b. Avf el-Ezdi Bizans topraklarına gazaya çıkmışlardı. Diğer taraftan Fudâle b. Ubeyd el-Ensarî de denizden gaza düzenlemişti". İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 308. "Hicri ellinci yıl olayları (M. 670)" bu şekilde başlamaktadır. İbnü'l-Esîr 669 ve 670 yıllarına böldüğü bu iki operasyon aslında aynı operasyondur. 680 – 681 Altıncı Ekümenik Konsil kararlarında Konstantinopolis Patriği olan
II. Tomas'ın patriklik süresi olan 667 – 669 yıllarının, Konstantinopolis kuşatması ile tam olarak örtüşmesi sayesinde kuşatma tarihlendirilebilmektedir. Kuşatma, II. Tomas'ın papa Vitalianus ile muhaberatının kesilmesinin nedeni olarak belirtilmiştir. Tesadüf bu ki, aynı papa 657 – 672 arasında uzun görev yaptığı için II. Konstans Roma'dayken de papadır. Neticede, İbnü'l-Esîr gibi tarih belirten Müslüman tarihçilerin ve elindeki tarihsiz kaynaklardaki olayları yıllara bölen Teofanes gibi Bizans tarihçilerinin bir iki yıllık kronolojik sapmaları düzeltilebilmektedir. Lilie, Ludwig, Zielke ve Pratsch, PmbZ # 8407; Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, Ed. R. Riedinger, Berlin 1984, ss. 612 – 614.

2510 "Donanmanın ikinci kumandanı Muâviye'nin temsilcisi Büsr b. Ebû Ertât idi". Murat Öztürk, "Zâtüssavârî", TDVİA, Cilt: 44, İstanbul, s. 152.

2511 "Büsr b. Ertât Emeviler'in çok sadık bir taraftarıydı". Abdülkerim Özaydın, "Bûsr b. Ebû Ertât", **TDVİA**, Cilt: 6, İstanbul, 1992, s. 494.

Busr b. Ebû Ertât'ın komutasındaki ordu Bergama yoluyla Çanakkale Boğazı'na ulaşmıştır ve Müslüman donanmasının iki filosu birleşerek onları karşıya geçirmiş, bundan sonra ordu ve donanma birlikte Konstantinopolis surlarının önüne kadar ilerlemişlerdir[2512]. 667 yılı sona ererken İstanbul Boğazı'na ulaşmışlardır[2513]. Konu ile son birkaç yılda çıkan Türkçe kaynaklar da Jankowiak'ın kronolojisine uygun düzeltmeler yapmaya başlanmıştır. Kadıköy Belediyesi'nin yeni bastığı İstanbul'un Bizans Dönemi Banliyöleri bu birkaç eserden birisidir[2514]: "668 yılında ise bu defa Araplar Khrysopolis'e kadar gelmişler, Başkenti kuşatmışlar, Bizanslıların imdadına kendi buluşları olan 'Rum ateşi' yetişmişti[2515]".

Saborios'un isyana cüret etmesinde, pek çok birliğin uzak batı eyaletlerinde olması etkili olmuştur. Kaegi, II. Konstans'ın öldürülmesinin, Saborios'un isyan ettiği haberinin batıdaki eyaletlere ulaşmasıyla tetiklenmiş olabileceğini düşünmektedir[2516]. Yeni araştırmalarla düzenlenen kronoloji ise başka bir tablo ortaya koymaktadır. Buna göre, II. Konstans'ın ölümünü tetikleyen olay olarak başkent Konstantinopolis'in kuşatılması haberi öne çıkmaktadır.

İmparatorun Anadolu'da geride bıraktığı thema orduları 663'te ve 664'te üzerlerine gönderilen Arap orduları ile başa çıkmayı becermişlerdir. Fakat 640'lardan beri sürekli akınlardan zarar görmekte olan Anadolu'da; verilen kayıplar giderilememekte, yakılan kentler ve tarım alanları düzeltilememektedir. Saborios'un Muâviye ile anlaşmaya girmesi ve ona tüm imparatorluğu vaat etmesi, onu gerçekten desteklemek niyetinde olduğunu belgelemez. Saborios defalarca imparator II. Konstans'tan yardım istemiştir, fakat yardım gelmeyeceğine kani olunca, sonunda eski tarihyazımına göre 665[2517], yeni kronolojiye göre 667 yılında imparatordan ümidini kesip askerlerini ve sorumlu olduğu bölge halkını bu Arap amansız akınlardan

---

2512 "Gemiler Anadolu kıyısına gelmiş olan Süfyan ordusunu Rumeli'ye geçirdikten sonra, ordu yürüyüşüne devam ederek surların önüne kadar gelmiş, Marmara'dan Kağıthane Deresi'ne kadar kara kısmını kuşatmıştı". Kemal, ss. 173 - 174.

2513 Sheppard, s. 27.

2514 Kadıköy Belediyesi'nin yeni bastığı İstanbul'un Bizans Dönemi Banliyöleri bu birkaç eserden birisidir. Enis Karakaya, İstanbul'un Bizans Dönemi Banliyöleri, Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, KASDAŞ, İstanbul, 2024.

2515 Karakaya, s. 120.

2516 Kaegi, Unrest, s. 166.

2517 Wellhausen'in kronolojisi bir kez daha çağdaşlarından farklıdır. "Wellhausen'in kronolojisi Saborius Stratos, Cilt: 4, s. 12.

kurtarmanın yolunu aramıştır[2518]. Sonradan III. Leo'nun Mesleme'ye yapacağı gibi[2519], aslında Muâviye'ye karşı sözünü tutmamak niyetinde olduğunu varsayabiliriz. Zaten Muâviye'nin imparatorun temsilcisi hadım kubikularius Andreas ve Saborios'un elçilerine "İkiniz de benim düşmanımsınız" diyerek kim daha geniş vaatlerde bulunursa onu destekleyeceğini söylemesi, iki tarafa da güvenmediğini gösterir[2520]. Saborios'un Muâviye ile anlaşması; arkasından bir Arap saldırısı gelmemesini garantilediği gibi, Saborios'un isyancı ordusuna Arap takviye birlikleri de sağlamıştır. Saborios kuşatma sırasında üzerine düşen bir kapı yüzünden aniden ölmese, IV. Konstantinus'un isyancıların verdiği bilgilerle güçlenecek Arapların kuşatmasına dayanıp dayanmayacağını söylemek mümkün değildir[2521]. Saborios'un ölümü, Bizans'a sadık güçlerce kaza süsü verilmiş bir suikast da olabilir. Fakat imparatorun ilgisizliğinden bıkan sadece Saborios değildir. 667 yılında II. Konstans öldürülmeden bir yıl önce Müslüman orduları Ermenistan'a imparator tarafından daha önce yerleştirilmiş Ermeni prensin bölgesine girince Ermeni hükümdar direniş göstermeden hemen taraf değiştirmiştir.

Rum ateşi; Konstantinopolis'i kurtaran ve halifeliğinin sonlarında Muâviye'yi barış istemek durumunda bırakacak olaylar silsilesini başlatan bir mucize değilse, kuşatma ve onu takip eden olaylar nasıl açıklanabilir? Sebeos'un ilk Konstantionopolis ablukası için iki Arap ordusu Anadolu'yu geçerken halkın yılgınlık içerisinde onlara hiç direniş göstermediğine değinmiştik. Fakat IV. Konstantinus'un iktidarının başında ve özellikle 670'lerde Bizans direnişi ve karşı saldırıları artmıştır.

Rum ateşinin bu yıllarda kullanımının; kuşatma sırasında değil, Güney Anadolu ve Mısır arasında cereyan eden deniz savaşlarında cereyan etmiş olabilir[2522]. Bizans donanması savaşı başarılı bir şekilde Arap kontrolünde olan bölgelere taşımıştır. Bu stratejik yaklaşım, Pers ordularına karşı Heraklius'un takındığına benzer

---

2518 Jankowiak'ın yeni kronolojisi bu bölümün ilerleyen bölümlerinde detayları ile açıklanacaktır.

2519 Hasan Kurt, Mesleme b. Abdülmelik, **TDVİA**, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 318 - 319.

2520 Theophanes, A.M. 6159, s. 488.

2521 Kaegi, Unrest, s. 167.

2522 Sillyon hem Teofanes, hem de Nikeforos tarafından bu olaylarla ilişkili olarak anılmaktadır. Gerçi Teofanes, bu yerleşimi deniz savaşı ile ilgili olarak değil, fırtına ile ilgili olarak anmaktadır. Ancak geri çekilen Müslüman donanmasının veya Müslüman kara ve deniz kuvvetlerinin bu bölgede kayıplar verdiği açıktır. Rum ateşinin bu yerleşim açıklarında gerçekleşen deniz savaşında kullanılmış olabilir. Ancak kaynaklar açık değildir. Rum ateşini Konstantinopolis müdafaası ile ilişkili kılan askeri doktrin dış tehditler kadar, Bizans iç savaşları ile de ilgilidir. Bu doktrin henüz yerleşmediği için, Rum ateşinin Anadolu ve Mısır arasında cereyan eden deniz savaşlarında kullanılmış olması makuldür.

bir duruştur. Anadolu'yu adım adım geri almak mümkün değildir, geri alınsa dahi kontrolü sürdürecek garnizon güçleri mevcut değildir. Bunun yerine, donanmaya dayanarak sınırlı sayıdaki profesyonel kara kuvvetleri ile düşmanın zayıf karnına hücum edilmiştir. İmparatorluk kaybettiği bölgeleri geri almak için yıpratıcı bir savaş vermek yerine düşman eyaletlerinde asayişi bozmayı hedeflemiş olabilir. Pers akınlarının kesilmesine yol açan bu strateji, yarım asır sonra Emevi akınları üzerinde de aynı etkiyi göstermiş olabilir. 669'da Muâviye kuşatmadan vaz geçmek zorunda kalmış, 747'de ise son Emevi donanması imha edilecektir.

II. Konstans'ın batıda güçlendirdiği donanma, bu tarz bir stratejiyi mümkün kılmıştır. Savaşın Arap topraklarına taşınabilmesi, bu ilkel formunda Rum ateşinden çok, batı eyaletlerinden gelen askeri personel ve donanma sayesinde olmuştur[2523]. Rum ateşi, bu sürece sadece yardım etmiştir. Rum ateşinin psikolojik etkisi, 667 – 669 kuşatmasında, silah olarak reel etkisinden daha fazla olmuştur. II. Konstans, yaptığı hazırlıklar sayesinde oğlunun Müslüman akınlarını durma noktasına getirmesini sağlayacak kuvvetleri yaratmıştır[2524].

IV. Konstantinus devrinde fark yaratan yeni askeri personelin batıdan geldiği iddiasını destekleyen pek çok dolaylı bilgi ortaya çıkmıştır. Mesela Süfyan b. Avf'ın komutasında Anadolu'daki Müslüman ordularını yenilgiye uğratan üç patrikios ismen anılmıştır, bunlar imparatorluğun Latin batı bölgelerinde bu dönemde yaygın, doğuda ise çok nadir isimlere sahiptir[2525].

Nikeforos, 669 – 705 arasındaki 36 yılı sadece 8 bölümde anlatmıştır. Buna karşılık 705 – 720 arasındaki 15 yıla 16 bölüm ayırmıştır[2526]. Bu yıllara dair metin hacminde benzer bir daralma, Teofanes'te de görülmektedir. Kaynakların azlığı ve diğer ulusların tarihlerinin yakın zamanlarda neşredilebilmiş olması nedeniyle IV. Konstantinus devrinde gerçekleşen kuşatma hakkındaki anlatı çok uzun süre hem Teofanes'e hem de Nikeforos'a dayanmıştır. Nikeforos'un, tüm eseri boyunca sadece üç kaynaktan faydalandığı anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar aynı dönemi anlattığı zaman,

---

2523 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 316 – 317.

2524 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 316 – 317, Dipnot 366.

2525 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 316 – 317, Dipnot 366.

2526 Howard-Johnston, ss. 257 – 258. Ne yazık ki I. Velîd'in halifeliğine denk gelen ve elimizdeki kaynakların çoğaldığı dönemde Araplar Kuzey Afrika, ilk Endülüs fethi, Mavearünnehir, Sind gibi Bizans veya donanma tarihi açısından önemi olmayan bölgelerle ilgilenmişlerdir. Bizanslılar ise Yürmi Yıllık Anarşi denilen siyasi istikrarsızlık içerisindedir. Dolayısıyla Karabisianoi eğer alt birimlere ayrılmışsa, bunlar hakkında bilgiler kaybolmuştur.

Nikeforos olayları alıntılamak yerine kendi sözcükleri ile anlatmaktan kaçınmaz. Tarih yazarken esas amacı ebedi hünerini geliştirmektir. Teofanes ise son derece alçak gönüllü bir yazardır, kendisini arkadaşı Georgios Synkellos'un temelde kronoloji bir tablo olan eserini devam ettiren bir kişi olarak tanıtır. Belirttiği üzere, amacı eski metinlerden seçtiklerini tutarlı ve kronolojik bir anlatımda toplamaktır. Ariusçuluk, ikona kırıcılık, Monotheletizm veya V. Leo'nun görüşleri gibi sapkın saydığı bir inanç söz konusu değilse, kaynak metinlere az müdahale etmektedir. Monotheletizm karşıtı tutumu yüzünden II. Konstans'a yanlı, Monotheletizm'i nihayet kaldıran oğlu IV. Konstantinus'a karşı ise destekleyici bir yaklaşımı vardır. Alıntıları seçmekte ve uç uca eklemektedir. Bunun yarattığı anlamsızlıklar eserinde çokça bulunur. Yedinci yüzyılın ikinci yarısında öldüğünü belirttiği kişileri hiçbir şey olmamış ileriki yıllarda olaylara kattığı görülmektedir. Ayrıca dostunun eserinin formatıyla, olayları yıl yıl vermeyi seçtiği için; kaynağı tarih belirtmediği durumlarda sıklıkla kronolojide yanılmaktadır. Georgios Synkellos gibi Teofanes için de anlatı ikincildir, Nikeforos için ise asıl amaçtır.

İki Konstantinopolis kuşatması arasındaki dönemin anlatımında, her iki yazarın da eserinde II. Jüstinyanus'un kötü bir diktatör olduğunu vurgulayan kısımlar çok yer tutmaktadır. Bunun sebebi hem Teofanes, hem de Nikeforos'un, patrikios Trajanus'ın kayıp eserini takip etmesidir. Yalnızca Suda'dan bilinmektedir[2527]. Trajanus, şahsen II. Jüstinyanus'tan nefret etmektedir. Yazarken esas amacı, bu imparatorun anısını lanetlemek olduğu gözükmektedir. Maksadı olayların yıllarını belirtmek veya tarih yazmak da değildir, eseri kendisinin ve yakınlarının hatıralarını aktardığı anılar biçimindedir. Suda ise, VII. Konstantinus'un yazdırttığı bir onuncu yüzyıl Bizans ansiklopedisidir. Bu eserde II. Jüstinyanus'ın çağdaşı patrikios Trajanus adlı kişinin kıymetli bir tarih eseri yazdığı belirtilmiştir. Bu kişinin 720 Yılı Kroniği'nin yazarı olduğu kesin sayılır. Howard-Johnston bunu kesin saymaktadır. Trajanus en üst idari kademeye mensuptur ve ancak bu seviyede bir görevlinin aktarabileceği kademe kademe bilgilere sahiptir. Mesela Nikeforos, Trajanus'tan yararlanarak 714 yılında kereste kesen Arap filosuna karşı planlanan ancak uygulanamayan donanma operasyona ilişkin bilgiler verebilmiştir.

[2527] "Fevkalade Hıristiyan, II. Jüstinyanus devrinde yazılmış, 720 yılına kadar uzanan, yalnızca Suda (T 901)'den bilinen mükemmel bir kısa kroniğin müellifidir, Günah Çıkarıcı Teofanes ve Nikeforos'un ortak kaynağı olduğu varsayılmaktadır". Nicholson, Cilt: 2, s. 1517.

Rum ateşinin tarihinin büyük bir kısmı Konstantinopolis kuşatmalarından oluşmaktadır. Bizans'ta silah üretimi devletin sıkı kontrolü altında, tamamen devlet imalathanelerinde yapılmaktadır[2528]. Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen ilk kuşatma da Rum ateşinin tüm tarihinin üzerine kurulduğu temeldir. İbnü'l-Esîr, bu kuşatmayı İstanbul Gazası olarak 669 yılı altında vermektedir[2529]. Daha erken tarihli Müslüman tarihlerinden elimize ulaşanlarda, bu kuşatma için başka tarihler verilmektedir. İbnü'l-Esîr'in nasıl 670'ler yerine doğru tarihi verebildiği araştırılmaya değerdir. Ancak donanmadan hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir. Yalnızca seferin komutanları, ileri gelen Müslümanlar ve Ebu Eyyub el-Ensârî ile Abdülaziz b. Zürara el-Külâbi gibi şehit olan kişilerin isimlerini zikretmektedir.

Ancak Rum ateşinin mucidi Kallinikos'un hayatını ve kuşatmanın detaylarını birbiri ile çelişiyor gözüken kaynaklardan çıkarmak, bu devrin tarihyazımına ilişkin günümüzde çok yoğun olan tartışmalara bağlıdır. Ama kesin olan iki husus vardır: Rum ateşi bu dönemde tarih sahnesine çıkmıştır ve Konstantinopolis'in bu kuşatmayı atlatması Bizans Devleti'ni, Sasani Devleti'nin kaderini paylaşmaktan kurtarmıştır. "Gerçekten de 678 yılındaki Bizans zaferinin önemi ne kadar büyük gösterilse, yine de mübalağalı addolunamaz. Burada Arap ilerleyişine ilk defa 'Dur!' denilmişti[2530]". Ostrogorsky bu kuşatmanın önemini böyle ifade etmektedir. Fakat bu ilk ciddi Müslüman Konstantinopolis kuşatmasını 674 – 678 arasında tarihlendirmekle yanılmıştır. Kuşatmanın kronolojisi ve kuşatmada Rum ateşinin üstlendiği role ilişkin yeni bilgiler olsa da kuşatmanın makro tarihi önemine dair şüphe yoktur. Bizans Devleti, yaklaşık sekiz asır daha varlığını sürdürmüştür.

Emevi Hanedanı'nın yönetime gelinceye kadar, Çukurova'dan Gürcistan'a uzanan alandaki coğrafi yapıların belirlediği geçici ve muğlak bir sınır kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu bölgelerdeki ulaşım imkânları, Anadolu içlerine yapılan seferlerde ikmal hatlarını limitlerine kadar zorlamaktadır. Bu sebeple, Müslüman

---

2528 Anlaşıldığı kadarıyla serbest çalışan bir yay yapımcısından bahseden Aziz Artemius'un mucizeleri adlı anonim bir 7. yüzyıl eseri vardır. The Miracles of St. Artemios, ss. 24, 157,159. Ancak burada anlatılan istisnai yay üreticisi dışında, silah ve ilgili sanayilere ilişkin tüm üretimler devlet imalathanelerinde yapılmaktadır. Silah yapımına ilişkin mesleklerin isimlerine lonca listelerinde bile rastlanmaması, bu kişilerin serbest zanaatkârlar olmadığına ve üretimi devletin yaptığına işaret eder". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt:3, s. 2193.

2529 Ancak bu yıla ait kaydında donanmaya ilişkin hiçbir bahis yoktur. İbnü'l-Esîr, Ocak Yayınları, Cilt: 3, ss. 305 - 306.

2530 Ostrogorsky, s. 116.

akınları Anadolu içlerine varmakta, ancak kalıcı fetihlere dönüşememektedir[2531]. Bizans donanmasının İskenderiye'yi geçici olarak geri aldığı 645 seferi, Mısır ve Suriye valilerine deniz gücünün önemini gösterse de İslam donanması hemen bu olayın ardından kurulmamıştır. Anadolu ve Kuzey Afrika akınlarını desteklemesi ve Doğu Akdeniz kıyılarının savunması için, bu iki vali tarafından Akdeniz'deki ilk Müslüman filoları toplanmaya başlanmıştır[2532]. 654'te bu filolar Kıbrıs'ı almış[2533], Rodos'a akın yapmıştır. Henüz Suriye valisi olan Muaviye karadan Anadolu içlerine akın yaparken, Mısır valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh komutasındaki donanma da Anadolu'nun güneyinde seyretmektedir[2534]. Bu Müslüman donanması 654/655'te bizzat imparator II. Konstans denetimindeki Bizans donanması ile karşılaşmıştır[2535]. İlk deniz savaşında İslam donanması zafer kazanmıştır[2536]. Kaynaklar açık olmasa da,

---

2531 634 – 644 arasında Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Bizans ve Sasani Devletleri ile yapılan mücadele, akınlardan fetihlere yönelmiştir. İslam Devleti, 636'da Yermük'teki zafer ile 642'de Mısır'ın fethi arasındaki sürede Doğu Akdeniz'in hâkimi olmuştur. Sasani Devleti 650'lerin ortası itibarıyla tamamen fethedilmiş, örgütlü direniş kırılmıştır. 638 – 650 arasındaki dönemde Kafkaslar'daki Sasani ve Bizans toprakları tamamen Müslüman kontrolüne geçmiştir, yalnızca boyun eğen eski vasallar yeni yönetim altında varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Bizans Müslüman mücadelesi Kuzey Afrika ve Anadolu'da sürmektedir.

2532 Merkezi Suriye veya Mezopotamya'da olan bir devletin Anadolu'nun batısında hâkim olabilmesi için jeopolitik ve lojistik şartlar Eskiçağ ve Ortaçağ boyunca fazla değişmemiştir. Ahameniş Pers İmparatorluğu M.Ö. 5. yüzyıl başında Fenikeli denizcilerle donanma kurarak İonya ve Yunanistan üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Müslümanlar, 7. yüzyıl ortasında Doğu Akdeniz'de buldukları tersane ve ustaları kullanarak donanma inşa ettirmişlerdir ve bu donanmayı yerli Hıristiyan denizcileri istihdam ederek kullanmışlardır.

2533 Aktan, s. 254.

2534 Christides, "The Naval Engagement of Dhat As-Sawari A. H. 34/A.D. 655 - 656. A Classical Example of Naval Warfare Incompetence", **Byzantina**, Cilt 13, Sayı 2, 1985, (Dhat As-Sawari), s. 1332.

Christides, Müslüman donanmasının yalnızca kereste tedarik etmek için Anadolu'ya kadar sefer yaptığı ve imparatorun başkentten sadece bunu engellemek için geldiği iddialarını saçma bulmaktadır. Menbiçli Agapius'un Kitab'ül-Unvan eseri başta olmak üzere Doğu Hıristiyan eserlerine ve Bizans eserlerine göre, bu savaşa tutuşan Müslüman donanması, Konstantinopolis üzerine giden bir sefer kuvvetini desteklemek için kurulmuş deniz gücüdür. Christides'e göre bu da yanlıştır, ona göre bu Bizans donanması Suriye kıyısına çıkarma yaparak yerel halkın desteği ile liman şehirlerini geri almayı hedeflemektedir. İskenderiye üzerine 644'te yapılana benzer bir sefer planlanmıştır. Bizans'ın hedefi bu kez, bazı huzursuzlukların başlamış olduğu Suriye kıyısıdır. Müslümanlar, bu gücün hedefine varmasını önlemek için denize açılmıştır. Christides, Dhat As-Sawari, ss. 1333, 1334.

2535 Trablus halkından olup, Suriye'de karışıklık çıkardıktan sonra Bizans'a sığınan iki erkek kardeşten bahsedilmektedir. Teofanes, s. 482. Müslüman yönetimi altında kalmış Hıristiyan halkın Bizans'a göç etmesinin örnekleri kaynaklara yansımıştır. Bu Kallinikos'un durumunun münferit bir vaka olmadığını göstermektedir. Agapios of Mabbug, Kitab al-Unvan, Ed. A. A. Vasiliev, Patrologia Orientalis, Cilt 8, 1912, ss. 480 – 481; Dionysios of Tell Mahre, Ed. J.B. Chabot, Paris, 1895, s. 7, Michael the Syrian, çev. J.B. Chabot, Paris, 1901, Cilt 2, s. 442'den aktaran Christides, Dhat As-Sawari, s. 1334, Dipnot 16..

2536 Christides, Dhat As-Sawari, s. 1344. Makalenin başlığı zaten Christides'in savaş hakkındaki intibahını yansıtmaktadır. "Deniz kuvvetlerinin beceriksizliğinin klasik bir örneği" nedeniyle donanma mahvoldu ve imparator neredeyse ölüyordu. Neredeyse imparatorun ve tüm

Muaviye bu sırada İstanbul Boğazı'na varmış, Kadıköy'ü kuşatmış olabilir. Kesin olan bu akının da Anadolu'da kalıcı bir fetih sağlamadığıdır. Rodos ve Kayseri bile Müslüman kontrolünde kalmayacaktır. Muaviye, Hz. Osman'ın cinayete kurban gitmesi ardından çıkan 656 – 661 arasındaki Müslüman iç savaşına katılmıştır. Valisi olduğu bölgelerin güvenliği için Bizans ile anlaşması, II. Konstans'a donanmasını tekrar kurma fırsatı vermiştir. Rodos da bu dönemde tekrar Bizans'a dönmüştür.

Muaviye 661'de halife olduğunda tekrar donanmasını güçlendirmeye başlamıştır. Özellikle 662/663 – 680/681 yılları arasında aralıksız süren yaz ve kış seferlerini, denizden yapılan akınlarla destekleyerek Anadolu'da düzeni tamamen bozmayı başarmıştır[2537]. Teofanes'e göre 673'te Müslüman donanması üç koldan akın yapmıştır. Kilikya, İzmir ve Rodos alınmıştır[2538]. 674'te Müslüman orduları Marmara Denizi'nin güney kıyısında Kapıdağ Yarımadası'ndaki liman şehri Kizikos'u almıştır[2539]. Burasının alınması ile Müslüman güçlerinin hedefinin Konstantinopolis olduğuna dair bir şüphe kalmamıştır. 674 – 678 arasında şehri kuşatan Müslüman kuvvetleri her kış bu şehirde kurdukları ileri karakola çekilmişlerdir. Ancak şehri almayı başaramışlardır. En azından tarihyazımının eski kabulüne göre olayların sırası bundan ibarettir. Bu anlatıya son yıllarda önemli bir ekleme yapılmıştır ve tüm kronolojiyi değiştirmiştir: "Anadolu içlerine devam eden Arap akınlarına rağmen, Bizanslılar karşı taarruza geçmiş ve Lübnan kıyısını 677/678'de işgal etmiş, savaşı etkin bir şekilde sona erdirmişlerdir[2540]".

---

imparatorluğun bir anda kaybıyla sonuçlanabilecek bir iktidar krizi çıkabilirdi. Christides, Dhat As-Sawari, s. 1345. Bizans'ın da Sasaniler gibi Müslüman güçler tarafından yıkılabilme ihtimali bu dönemde herkese hâlâ muhtemel gözüküyordu.

2537 Abdurrahman b. Halid b. Velîd'in seferleri 664/665 ve 665/666'da Anadolu'nun ana kent merkezlerinde tahribata yol açmıştır. 667 – 669 arasında Yezid b. Muaviye, Konstantinopolis'i muhasara etmiş ve etrafındaki bölgeyi yoğun biçimde tahrip etmiştir. Süfyan b. Avf, Müslümanlar arasında seferleri ile ün kazanmıştır. Özellikle Bizans topraklarında kışlayan ordular ağır hasar vermektedirler. Marek Jankowiak, "Notitia 1 and the impact of the Arab invasions on Asia Minor", **Millenium**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2013, (Notitia), s. 454.

2538 Jankowiak, Notitia, s. 454'a göre kara ve deniz kuvvetleri İzmir, Kilikya'nın yanı sıra Rodos'ta değil Likya'da kışlamıştır.

2539 Miletoslular tarafından kurulmuş olan Kizikos antik kentinin tarihi oldukça eskiye gitmektedir. Marmara Bölgesi'ndeki en eski İyonya kolonilerindendir. Ekrem Akurgal, **Ancient Civilizations and Ruins of Turkey**, 10. Baskı, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 2007, s. 47. Kapıdağ Yarımadası, Anadolu'ya dar bir arazi ile bağlanan savunulabilir bir yarımadadır. Kizikos kenti, Konstantinopolis'e deniz yoluyla 144 km mesafededir, Kapıdağ Yarımadası'nın doğusundaki Bandırma'dan ise 114 km mesafededir.

2540 Jankowiak, Notitia, s. 454.

Bizans tarihi boyunca başkenti koruyan kara surları sisteminin büyük bir kısmı, tamiratlarla ayakta tutulmuş özgün yapısını koruyacaktır. 12 m yüksekliğinde ve 4 m derinliği ile aşılmaz olduğu varsayılmıştır. Hendek ve dış surlar ile birlikte bu kademeli savunma sistemini sadece II. Mehmet aşabilmiştir. 1203 ve 1204'te IV. Haçlı Seferi'nde şehre girenler, surları Haliç'ten geçmişlerdir. Kara surlarından sonra kademe kademe inşa edilen deniz surları, kara surlarına kıyasla çok zayıftır. Konstantinopolis'in kara surları 5. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş II. Teodosius surlarıdır, I. Jüstinyanus devrinde yenilenmişlerdir[2541]. Depremlerden sonra tamirat görmekle birlikte, bu sur sistem 714'te II. Anastasius'un ve 717'de III. Leo'un güçlendirme çalışmalarına kadar fazla değişmeden muhafaza edilmiştir[2542].

Nikeforos, IV. Konstantinus'un tahta çıkar çıkmaz Muâviye'nin kuşatmasına maruz kaldığını net bir şekilde ifade etmiştir: "Ondan sonra oğlu Konstantinus imparatorluk makamı ile yetkili kılınmıştır. Onun tahta çıkışından hemen sonra Serazenlerin lideri pek çok gemi inşa ettirmiş ve onları (dillerinde dendiği üzere) Haleb denilen savaşta tecrübeli ve çok sadık bir adamın komutası altında Byzantium'a karşı göndermiştir[2543]". Bu isimde bir kimse "Arap kaynaklarında kaydedilmemiştir", bu kişi Nikeforos'un bir nüshasında Haleb (Chaleb Χαλέβ), Londra nüshasında Halef Χαλέφ[2544], Teofanes'te ise Hale (Chale), Χαλέ olarak anılmaktadır[2545]. Teofanes'in verdiği hilkat yılı M.S. 671/672'ye takebül etmektedir[2546]. Eserin modern çevirisinde tartışılmamakla birlikte, bu Haleb/Halef ismi, halife kelimesinin Bizanslılar tarafından bozulmuş bir şekli de olabilir ve müstakbel halife Yezîd b. Muâviye ilgili kişi olabilir. Tefoanes'e göre

II. Konstans'ın başkentini Sirakuza'ya taşıdığı için eski başkent olarak gördüğü Konstantinopolis'i kendi müdafaasını üstlenmeye gelmediği anlaşılmaktadır. Sonuçta dedesi Heraklius da 626 yılında Bonus ve patrik Sergius'tan kendisi seferde iken başkenti ve oğullarını savunmalarını talep etmiştir. Fakat II. Konstans; Heraklius gibi

---

2541 Nicholson, Cilt: 1, s. 391.

2542 II. Anastasius kentte kendi iaşesini üç yıl boyunca sağlayamayacak fakir kişileri kovmakla iki sene sonra başlayacak kuşatma için hazırlık yapmış ve sert önlemler almış, sonraki imparator III. Leo'nun işini pek çok bakımdan kolaylaştırmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 392.

2543 Nikephoros, s. 85 (Bab 34).

2544 Nikephoros, s. 85 (Bab 34), Dipnot 18.

2545 Teofanes'i çeviren Cyril Mango ve Roger Scott da, "Muhtemelen Halîd (Arap kaynaklarında belirtilmemektedir)" açıklamasını yapmışlardır. Theophanes, A.M. 6164, s. 493, Dipnot 2

2546 Theophanes, A.M. 6164, s. 493.

sevilen bir imparator değildir. II. Konstans ölmeden hemen önce Konstantinopolis kuşatmasının 667 yılında başladığı ve imparatorun harekete geçmemesinin kendi adamları elinde suikasta kurban gitmesini tetiklediği düşünülmektedir. "II. Konstans'ın oğlu IV. Konstantinus'un hükümdarlığı (668 – 685), döneminde önemli olaylar gerçekleşmesine rağmen belirsizdir[2547]". O kadar belirsizdir ki, Konstantinus Pogonatos'un II. Konstans mı, IV. Konstantinus mu olduğu bile araştırılarak ortaya konmuştur[2548]. Olayları yaşayan nesil tarafından yazılmış ve Müslüman ordularının ilk Konstantinopolis kuşatmasından açıkça söz eden tek bir Bizans kaynağı günümüze ulaşmıştır. Bu kaynak, IV. Konstantinus'un başkanlık ettiği, 680 - 681'de düzenlenen Altıncı Ekümenik Konsil'in kararlarıdır[2549]. İlgili kısım, konsilin 13. oturumunun kısa açılış konuşmasıdır[2550]. 28 Mart 681'de gerçekleşmiştir. Konuşmayı yapan Georgios, Konstantinopolis Patrikhanesi'nin arşivcisidir[2551]. Modern tarihyazımı kronolojik çerçeveyi kurarken, bu kaynakta kuşatmayla ilgili, kısa ama önemli bir kısmı göz ardı etmiştir. Bu bölümün varlığı bilinmektedir, fakat 810'larda yazan Teofanes'in yüksek itibarı, bu doğrudan tanıklığın dikkate alınmamasına sebep olmuştur. Modern tarihçilik, konsil kararlarını dini bir kaynak olarak kabul etmiş ve tarihi olaylardaki tanıklığına güvenmemiştir. Arşivci Georgios'un tanıklığına, tarihi kaynak olarak değinen son eser 1908 tarihlidir[2552]. 2010'larda ilk Müslüman kuşatmasının ve Rum ateşinin icadının tarihlendirilmesinin tekrar tartışılmaya başlanması, Georgios'un konuşmasının yeniden incelenmesiyle başlamıştır. Metin şöyledir:

> *Efendim, burada orijinal kitap[2553], yani bu imparatorluk şehrinin[2554] hatırası kutsal merhum patriklerinden Tomas (667 - 669), İoannes (669 - 675) ve Konstantinus (675 – 667) tarafından yazılmış sinod mektuplarının kopyalarını içeren kayıt var. Buna ek olarak, hatırası kutsal merhum patrik Tomas tarafından, hatırası kutsal merhum papa Vitalianus için hazırlanan orijinal mühürlü sinod mektubu da bendedir ki; bunu ona göndermek istediği zaman,*

2547 Walter Emil Kaegi, **Byzantine Military Unrest 471-843. An Interpretation,** Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam, 1981, s. 167.

2548 Brooks, E. W. "Who was Constantine Pogonatus", **BZ**, Cilt: 17, 1908, ss. 460 - 467.

2549 165 piskoposun katıldığı konsil 7 Kasım 680'den 16 Eylül 681'e kadar sürmüştür. **Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)**, Gürcüceden çev. Marie Félicilté Brosset, çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara, 2003, s. 200, Dipnot 77.

2550 Bu tür açılış metinlerine proema veya Batı dillerinde proem denilmektedir.

2551 İngilizce kaynaklarda bu kişi George Chartophylax olarak isimlendirilmektedir. Modern Yunanca'da χαρτοφύλακας bu arşivci yerine, kilisenin bölge genel sekreteri, dosya ve evrak çantası gibi anlamlar kazanmıştır.

2552 E. W. Brooks, **The Sicilian Expedition of Constantine IV**., BZ, Cilt: 17, 1908, s. 457.

2553 Orijinal kitap yerine kodeks denmektedir.

2554 Konstantinopolis'in.

sizlerin de bildiği gibi, Serazenler'in uzun süren akını ve piskopos olduğu iki yıl boyunca mevcudiyeti sebebiyle bu mümkün değildi[2555].

Georgios, bundan sonra, sorumlu olduğu arşivden çıkardığı yazışmalar ile konsili bilgilendirmeye geçmektedir. Konsilin toplanma amacı İsa'nın iradesi hususunu bir karara bağlamaktır. Konsil sonucunda Heraklius devrinde başlayan Monotheletizm nihayet terk edilmiştir. Bu mektuplar da imparator IV. Konstantinus'un hükümdarlığı süresince patriklik makamının İsa'nın iradesi konusundaki tutumuna ilişkin belgelerdir. Müslüman ordularının ilk Konstantinopolis kuşatmasının tarihyazımı için önemli olan, bu kuşatmanın, Tomas'ın 667 – 669 arasında patriklik yaptığı süresinin tamamını içermesidir[2556]. Kuşatmanın kronolojik çerçevesini oluşturan 19. yüzyıl tarihçileri Georgios'un; merhum Tomas hakkında kötü bir söz söylememeye çalıştığını düşünmüşlerdir. Bu bakış açısına göre, Konstantinopolis patrikleri, Roma ile mektuplaşmakta isteksizdirler. Georgios da kuşatmanın tarihini, Tomas'ın dönemine kaydırmıştır ve merhum patriğin mektubunu göndermemesine haklı bir mazeret icat etmiştir. Teofanes'in kurduğu çerçeve varken, olaylarla çağdaş bu yegâne ifade yüzünden tüm dönemin tarihi sıfırdan tekrar yazılmaya çabalanmamıştır.

Ancak Georgios'un hitap konuşmasının dönemin en aydın topluluğu karşısında okunduğu dikkate alınmamıştır. Bu dönem okuryazarlık oranının Bizans'ta tüm Ortaçağ içerisinde en düşük seviyelere gerilediği devirdir. Arşivci Georgios'un böyle bir topluluk karşısında gerçeği kolayca çarpıtacağına ve bunun konsil kararında kaydedileceğine inanmak güçtür. Din adamları, imparatorun isteğine uyarak Konstantinopolis'te toplanmışlardır. Ancak bu tür konsillerde pek çok eski patriğin hatalarını incelemiş, doktrin yanlışları yaptıkları hükmüne varıldığı zamanlarda bu kişilerin anıları dahi lanetlenmiştir. Ruhbanlar birbirlerini yalancılık ve gerçek inanca

---

2555 "Τὸ κωδίκιον, δέσποτα, ἤτοι ῥέγεστρον τὸ ἔχον τὰ ἰσότυπα τῶν γενομένων συνοδικῶν ἀπό τε Θωμᾶ, Ἰωάννου καὶ Κωνσταντίνου τῶν ἐν ἁγίᾳ τῇ μνήμῃ γενομένων πατριαρχῶν τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως ὕπεστί μοι ἐνταῦθα, πρὸς τούτοις καὶ τὰ αὐθεντικὰ συνοδικὰ βεβουλλωμένα τὰ γενόμενα ὑπὸ Θωμᾶ τοῦ ἐν ἁγίᾳ τῇ μνήμῃ γενομένου πατριάρχου πρὸς Βιταλιανὸν τὸν ἐν ἁγίᾳ τῇ μνήμῃ γενόμενον πάπαν Ῥώμης, ἅτινα καὶ ἀποστεῖλαι πρὸς αὐτὸν βουληθέντος αὐτοῦ διὰ τὴν γενομένην, ὡς ἐπίστασθε, τῶν ἀθέων Σαρακηνῶν ἐπίμονον καταδρομὴν καὶ παράστασιν εἰς τὸν διετῆ χρόνον, ὃν ἐπεσκόπησεν, ἐκπέμψαι οὐκ ἴσχυσε". Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, Ed. R. Riedinger, Berlin 1984, ss. 612 – 614'den aktaran Jankowiak, First Arab Siege, s. 239.

2556 II. Tomas'ın patriklik süresi gerçekten hem Konstantinopolis hem de papalık kaynaklarında M.S. 667 – 669
olarak görünmektedir. Lilie, Ludwig, Zielke ve Pratsch, PmbZ # 8407.

ihanet etmekle suçlayarak söz dalaşından fiilen kavga etmeye varabilmektedirler. Mevcut durumda, Roma ile Konstantinopolis arasında İsa'nın iradesi konusu, geçen zamanla bir gerilim yaratmıştır. İmparatorun babası II. Konstans'ın Papa I. Martinus'a sert muamelesi bu gerilimi daha da yükseltmiştir. Zaten, konsil bu birikmiş gerilimleri sona erdirmek için çağrılmıştır. Başka bir deyişle, Tomas'ın patrikliği kuşatma dönemiyle örtüşmediyse, özellikle papa kontrolündeki bölgelerden gelen ruhbanlardan hiçbir itirazın dile getirilmemiş olması beklenemez. Arşivci Georgios'un gerilimi düşürme veya diyaloğu tekrar başlatma fırsatını kullanmamasına tüm ruhbanlar sessiz kalmayacaktır. Ama bir itiraz gelmemiştir. Öyleyse kuşatma gerçekten de Tomas'ın patrikliği süresince gerçekleşmiştir. Patriklik süresi kayıtları Roma'da da tutulduğu için sadece imparator iradesi ile tahrif edilmesi mümkün değildir.

Georgios'un söz ettiği kuşatma için "uzun süren" terimini kullanması, 681 ilkbaharına kadar ilkinden uzun bir kuşatma daha atlatılmadığını göstermektedir[2557]. Daha da önemlisi, aslında Georgios'un kuşatma terimini dahi kullanmamasıdır. Kullandığı "ἐπίμονον καταδρομὴν καὶ παράστασιν" ifadesi, 1980'lerdeki ve daha önceki tercümelerde "yakında olacak kuşatma ve mevcudiyet/bulunma" şeklinde tercüme edilmiştir[2558]. Eserin editörü Reidinger'in "ἐπίμονον" sözcüğü için "yakında olacak" tercümesini tercih etmesi, eserin Latince tercümesini de karşılaştırdığı içindir[2559]. Ancak yakında olacak manasını karşılayacak kelime ἐπίμονον değil ἐπικείμενον'dur. Latince tercüme, konsilden kısa bir süre sonra yapıldığı için, aynı biçimde çağdaş bir kaynak sayılmalıdır. Fakat καταδρομὴ sözcüğü kuşatma değil, bir istila veya akın anlamına gelmektedir. Yani Tomas'ın patrikliği süresince Arap orduları Konstantinopolis çevresine bir uzun süren bir akın yapmış, ardından bölgede belli bir süre daha dolaşmayı sürdürmüşlerdir. Muaviye (661 – 680) ve IV. Konstantinus (668 – 685) arasındaki mücadelenin sonraki safhasında, aktarılan çarpışmaların Anadolu'nun batı yarısından tekrar doğuya kayma eğiliminde olduğu görülmektedir. İlginç olan, Teofanes'e inanacak olursak, başkentin kuşatma altında olduğu dönemde de bu çarpışmaların sürmekte olmasıdır. Öte yandan Halîfe b. Hayyât da Muâviye'nin oğlu Yezid ve lderlik ettiği Emevî güçlerinin Anadolu içlerine bir

[2557] Jankowiak, First Arab Siege, s. 239.
[2558] Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, ss. 612, 614.
[2559] Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series Secunda, s. 615.

sefer yaptığını, Konstantinopolis'e değinmeden aktarmakta, Ebû Eyyüb'un seferde öldüğünden bahsetmekle yetinmektedir[2560].

Anadolu'da 673 yılında zafer kazanan orduların üç komutanları olan Florus, Cyprianus and Petronas yeni bir askeri elitin ortaya çıkmakta olduğunun ilk belirtileri arasındadır. Bu komutanların bir cepheden imparatorluğun zıt ucundaki diğerine hızla aktarılabildiği görülmektedir[2561]. Bunda şüphesiz imparatorluğun denizci karakteri öne çıkan bir devlet haline gelmiş olmasının büyük bir payı vardır. Bizans donanması bu komutanları Anadolu'da Araplar ve İtalya'da yerel isyancılar ile Lombard orduları karşısında savaşmak için cepheden cepheye taşımış, bu çok dilli ve yetenekli komutanlar da farklı bölgelerde emirlerine verilen farklı kökenlerden gelen askerlere sözlerini dinletmeyi başarmışlardır. Bir sefer mevsiminde Emeviler karşısında savaşan komutanın ertesi sene İtalya'da ve kış başlamadan Tuna sınırlarında ortaya çıkması başka şekilde açıklanamaz.

Teofanes'e göre kuşatmanın, 671 – 678 veya 674 – 678 yılları arasında gerçekleştiği kabul edilmektedir. Yine sadece onun tanıklığına güvenilerek Kadıköy'ün 674 – 678 arasında Arap işgali altında olduğu iddia edilmiştir[2562]. Oysa özellikle 670'lerin ikinci yarısında Anadolu'daki çarpışmalar artmaktadır. İki tarafın da ordularının Konstantinopolis kuşatmasına odaklanması beklenirken, bu çarpışmaların sürmesi, kuşatmanın bu dönemde olmadığını düşündürtmektedir. Başkentin 670'ler boyunca kuşatılmış olduğu teorisi, Kartaca'da bulunan 670'lere ait bir mühür ile sarsılmıştır. Suriye sahilinde bulunan ve üzerinde 675/676 vergi yılı bulunan bir diğer mühre dayanarak ise terk edilmiştir. Bu mühürler genikoi kommerkiarioi denilen üst askeri levazım sorumlularına aittir[2563]. Bu kişiler bölgesel

---

2560 "Daha sonra 51 senesinde oradan ayrıldı. Bu sene, Yezîd b. Muâviye ve Ebû Eyyûb el-Ensârî, Rum bölgesine gazve düzenlediler. Bu sene, Muâviye b. Ebî Süfyân Şamlıları oğlu Yezîd b. Muâviye'ye biata davet etti. Bunun üzerine Yezîd'e biat edildi. Bu sene, Abdullah b. Amir Rum bölgesine saldırdı. Yezíd b. Muâviye, Rum bölgesinden dönünce hac emirliği görevini yaptı. Bu sene, Ebû Eyyüb el-Ensârî Rum bölgesindeyken vefat etti". Halîfe b. Hayyât, s. 181.

2561 Bunlardan özellikle Florus ismi, bariz biçimde Doğu Akdeniz'de asırlardır görülmeyen bir isimdir. MacMaster ve Matheou, Italy and the East Roman World, s. 145. Bu kaynaktaki veritabanı incelemelerinden en son Bizans – Sasani Savaşı'nın Sonu başlıklı bölümden hemen önce, Monotheletizm nedeniyle Ravenna Eksarhoslarının isyanları ile Maximus ve Papa Martinus'un sürülmesi konusunda faydalanmıştık.

2562 Nicholson, Cilt: 1, s. 314.

2563 Kommerkiarios başlangıçta "ticari alışverişler üzerinden vergi alma yetkisine sahip, dönemine göre memur veya özel kişi"dir. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 467.
Bu mühürlerin genel formatı ufak farklar barındırmakla birlikte; vergi yılı, belli bir şahıs ismi, γενικῶν κομμερκιαρίων sıfatı, şu bölgenin askeri deposu biçimdedir. Afrika askeri levazım deposu

levazım memurları değillerdir, saray unvanlarına sahip önemli kişilerdir[2564]. Onların bu uzak bölgelerdeki varlığı, bu bölgelerde o sırada Bizans amfibi operasyonları olduğunu düşündürtmektedir. Bu mühürler, 670'ler boyunca giderek başkentten uzak eyaletlerde bulunmaktadır, bu sayede Bizans'ın askeri kaynaklarını nerelere yönelttiği anlaşılmaktadır. Bu görevlilerin bir bölgede bulunması seferberlik anlamına gelmektedir. O halde operasyonlar 670'lerde adım adım başkentten uzak bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu bilgi, diğer verilerle birlikte ele alındığı zaman çıkan sonuç "674 – 678 kuşatmasının tarihsel bir gerçekliği olmadığıdır"[2565].

Bütün bu yeni kronolojik çerçeve, IV. Konstantinus devrinde yaşanan Konstantinopolis kuşatması ve ona bağlı olarak Rum ateşinin ilk kullanımı hakkında ne anlatmaktadır? Müslümanların bu Konstantinopolis kuşatmasına dair Ostrogorsky'den beri sabit kalan çerçeve, 2013'ten başlayan bir süreç ile tamamen terk edilmekte ve yeniden oluşturulmaktadır[2566]. Kronoloji ve olayların sebep sonuç ilişkisi tamamen farklı kurulmaktadır. Bu değişim de hâlâ devam etmektedir[2567]. Konumuz için ilk Konstantinopolis kuşatması, Rum ateşinin tüm tarihinin üzerine kurulduğu temeldir. Tez süreci sırasında süregelen tarihyazımındaki bu dönüşüm, tezin tamamının tekrardan yazılmasını gerektirmiştir. Önceki tarihyazımı iddiası, terk edilmiştir. Müslümanların yenildikleri için konuya değinmekten kaçındığı düşüncesi kabul edilmiştir[2568]

Suriye kıyısında, Lazkiye'nin yaklaşık 20 kilometre güneyindeki Cebele kentinde[2569] ve Tunus'ta Kartaca'da bulunan mühürler[2570], bunların en önemlileridir. Cebele'de kumsalda bulunan mühür, 675/676 yılına tarihlenen bir Bizans saldırısına

---

mührü bir tarih barındırmamaktadır. 673/674'ten sonraki mühürlerde ise vergi yılı belirtilmektedir. Bu durum Kartaca seferinin bu tarihten önce olduğunu düşündürtmektedir. Kartaca'da bulunan mühürde şöyle yazmaktadır: "2. vergi yılı. Mikkinas ve Gregorios, genikon kommerkiarion. Afrika Levazım Deposu." Orijinal metin şu şekildedir: "Ἰνδ(ικτιὼν) β΄. Μικκί<ν>ου (καὶ) Γρηγορίου γενικῶν κομμερκιαρίων. Ἀποθήκης Ἀφρικῆς" Jankowiak, First Arab Siege, s. 281, Dipnot 189.

2564 654 – 720 yılları arasındaki dönemde bu makama getirilen kişilerin mühürlerinden bir dizi oluşturulabilmiştir. Haldon, Seventh Century, s. 196, Dipnot 90.

2565 Jankowiak, First Arab Siege, s. 282.

2566 Federico Montinaro, Études sur l'évergétisme impérial à Byzance (ive-ixe siècles), PhD diss. EPHE Paris 2013.

2567 Marek Jankowiak, "The First Arab Siege of Constantinople", Constructing the Seventh Century, Travaux et Mémories, Ed. Constantin Zuckerman, Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, CNRS, Institut d'Etudes Byzantines, College de France, Paris, 2013, ss. 237 - 321.

2568 Jankowiak, First Arab Siege, s. 280.

2569 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 281 – 282.

2570 Jankowiak, First Arab Siege, s. 281.

işaret etmektedir. Yeni araştırmalar ışığında ilk Konstantinopolis kuşatması hakkında Teofanes'in yanıldığını ve kuşatmayı bizzat yaşamış arşivci Georgios'un sözünün gerçeği yansıttığı anlaşılmaktadır. Teofanes, dostu Georgios Synkellos'un eserini devam ettirmektedir. Dolayısıyla onun seçmiş olduğu formata bağlı kalması gerekmektedir. Bu kronik formatı, olayların tarihlerini hilkat yılına göre tam olarak belirlemesini gerektirmektedir. Elindeki kaynaklardan belli bir yılda gerçekleşmiş olayları gruplandırıp yazmaktadır. Oysa elindeki kaynaklar bu sistemi takip etmemektedir. Dolayısıyla tarihleri kendisi belirlemiştir ve bazı karışıklıkların olması normaldir. Georgios ise bahsettiği kuşatmayı şahsen yaşadığı için tarihleri şaşırması için bir neden yoktur. Dönemden kalan diğer yazılı kaynak türü aziz yaşamlarıdır, bu kaynaklar da kuşatmaya değinmemektedir. İşte Georgios'un açılış metni bu yüzden önemlidir[2571]. Teofanes pek çok dönem için oldukça iyi bir iş çıkarmıştır, tarihçiler ilk kuşatma için de haklı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bir tarihçi olarak tüm dehasına karşın, 670'ler boyunca süren uzun Konstantinopolis kuşatması konusunda yanılmıştır. Olaylarla çağdaş kaynakların azlığı sebebiyle Bizans Devleti'nin tarihinin aydınlatması en zor yılları 660'lar ve 670'lerdir, fakat bu dönem ayrıca Orta Bizans devleti ve kültürünün karakteristik özelliklerinin oluştuğu yıllardır[2572]. Bu kısıtlı kaynakların tanıklığı sayesinde, Rum ateşinin icat edildiği kilit dönemin gözden geçirilmiş tarihi tekrar yazılabilmiştir:

İç savaştan galip çıkan Muaviye, Bizans üzerine akınları 662/663'te tekrar başlatmıştır. 667 yılı özellikle hareketli geçmiştir. Armeniakon strategosu Saborios bu yıl isyan etmiştir. Elçisinin, Muaviye'nin huzurunda imparatorun elçisi ile mücadelesini Teofanes aktarmıştır. Muaviye, Saborios'a yardımcı olması için önce Fadale b. Übeydü'l-Ensari komutasında bir ordu göndermiştir. Saborios, Fadale ile birleşmeye fırsat bulamadan bir kaza sonucu ölmüştür[2573]. Muaviye, saldırıya devam etmeye karar vermiştir. Toplumun en seçkin kişileri eşliğinde oğlu Yezid'i Konstantinopolis üzerine göndermiştir[2574]. Halîfe b. Hayyât'ın aktardığı üzere Yezid liderliğindeki ordu Anadolu içlerinde seferde iken Ebû Eyyüb el-Ensârî Rum

---

2571 Aziz Artemius'un mucizeleri Selanik'te geçmektedir.

2572 John Haldon, "Dark-Age Literature", **Byzantine Culture**, Ed. Dean Sakel, TTK, Ankara, 2014, (Dark-Age), s. 71; John Haldon, **Byzantium in the Seventh Century**, Cambridge University Press, 2003, (Seventh Century), ss. 1 – 2; Jankowiak, First Arab Siege, s. 316.

2573 Şehir kapısı üzerine devrilmiştir.

2574 Jankowiak, First Arab Siege, s. 316.

ülkesinde vefat etmiştir[2575]. İbnü'l-Esîr ise Konstantinopolis gazasını H. 49 yani 669 yılı olayları arasında doğru tarihte vermekte bu senenin olayları arasında Mervan b. El-Hakem'in Medine valiliğinden azledildiği ve halife Ali'nin oğlu Hasan'ın vefatı haberleri dışında tüm anlatısını bu olaya ayırmaktadır[2576]. Fakat İslam donanmasından neredeyse hiç bahsetmeyişi anlamsızdır. Yalnızca "Yezîd b. Şecere er-Rehâvî" denizde bir sefer çıkıp Şamlılarla birlikte kışı geçirmişti" demektedir[2577].

Ayrıca 675'te Muâviye'nin Medine valisi olarak tanıtılan Mervan b. El-Hakem'den ölümünden sonra iç savaş çıkmasından korktuğunu ve çıkarsa oğluna yardım etmesini istediği mektuplaşması bariz bir anakronizmdir[2578]. Buna rağmen İbnü'l-Esîr, İstanbul'a varan Arap ordusunun başkomutanını Süfyân b. Avf olarak teşhis etmektedir. Oysa bu kuvvetlerin Fadale'nin komutasında olması daha mantıklıdır fakat bu tartışmaya şimdilik girilmeyecektir. İbnü'l-Esîr'e göre Süfyân b. Avf'ın yanındaki "bu askerler içinde İbn Abbâs, İbn Ömer, İbn Zübeyr ve Ebû Eyyüb el-Ensâri … ve Abdülaziz b. Zürara el-Külâbi" gibi önemli kişilerin de bulunduğunu belirtmekte, Yezîd'in başta babasının sözünü dinleyip katılmadığı orduya sonradan katılıp "aynen onların uğradığı güçlük ve sıkıntılara katlanması için" emrine uymak zorunda kalarak onlara geç de olsa katıldığını bildirmektedir[2579].

İbnü'l-Esîr'e göre Süfyân b. Avf komutasındaki güçler "bütün Bizans topraklarını katederek İstanbul'a varmış ve Müslümanlarla Rumlar arasında günlerce süren şiddetli çarpışmalarda meydana gelmişti" derken donanmanın eylemlerini görmezden gelmektedir[2580]. Sefer sırasında bir noktada Yezîd'in komutayı almış olduğuna işaret edecek şekilde "Yezîd bu çarpışmalardan sonra askerlerle birlikte geriye dönmüş, ancak bu sefer sırasında Ebû Eyyüb el-Ensâri Kostantiniyye yakınlarında vefat edince surlara yakın bir yerde defnedilmişti" diye yazmaktadır, ardından Bizans halkının yağmur duası için "O'nun kabrini ziyaret" ettiklerini aktarmaktadır[2581]. Fakat yukarıda gördüğümüz gibi Halîfe b. Hayyât'ın daha erken tarihli kayıtlarında ordunun Konstantinopolis'e vardığı dahi belirtilmemektedir[2582].

2575 Halîfe b. Hayyât, s. 181.
2576 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, ss. 304 – 307.
2577 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305
2578 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, ss. 305, 346.
2579 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305
2580 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, ss. 304 - 305
2581 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305
2582 Halîfe b. Hayyât, s. 181.

İbnü'l-Esîr'in aynı 669 yılı için "Ukbe b. Nâfi' de denizden bir sefer yapmış, kışı Mısırlılarla birlikte geçirmişti" diye aktardığı sefer elbette Konstantinopolis ile ilişkili değildir ve Mısır filosunun Tunus yönünde gerçekleştirdiği seferi kast etmektedir[2583].

17 Nisan 667'de II. Tomas, patriklik makamına yükseltilmiştir[2584]. 667/668'de bir zaman Konstantinopolis'in Rhesion Kapısı onarılmıştır. 667/668 kışında Fadale'nin ve Yezid'in orduları Üsküdar'da konaklamıştır[2585]. 668 ilkbaharında Konstantinopolis'i kuşatmaya başlamışlardır. 25 Haziran 668'de Yezid şehri yakından muhasara etmekten vazgeçerek kuşatmayı kaldırmıştır. Bu kararın asıl sebebi Rum ateşi değil, kuşatmanın "lojistik imkansızlığı" idi, fakat kuşatmanın etkisi hiç hafife alınmamalıdır[2586]. Yakın muhasara bırakıldıktan sonra Arap ordusu yenilmiş değildir, bilakis başkentin çevresindeki bölgeleri sistematik olarak tahrip etmeye başlamışlardır. Buna 669 sonlarına kadar devam etmişlerdir. 14 veya 15 Kasım 669'da ölen Patrik II. Tomas'ın mektubunu Roma'ya iletme olanağı gerçekten olmamıştır[2587].

Görüldüğü üzere Konstantinopolis, yalnızca 668'den 669 Haziran ayına kadar yakından muhasara altında tutulmuştur. Arap kuvvetlerinin 660'ların son yıllarında başkent surları önünde yenilmiş olmaları da mümkündür. Fakat bu doğru olsa bile, Yezîd operasyonlarına devam ettiğine göre bu Teofanes'in anlattığı kadar yıkıcı bir yenilgi olmamıştır. Nihayetinde Teofanes, IV. Konstantinus'u olumlu göstermek istemektedir. Müslüman komutanlar, şehrin önünde vakit geçirmenin kendileri için daha hırpalayıcı olacağını anlamış, 717 – 718'de olacak türden ısrarlı bir kuşatmayla vakit kaybetmemişlerdir. Belki yanlarında surları aşmak için gerekli donanımın olmadığı kanaatine varmıştır. Kesin olan, Konstantinopolis'in ilk ciddi Arap kuşatmasını atlatmasının sadece Kallinikos'un icadının başarısı olmadığıdır. Rum ateşi pek çok faktörden yalnızca biridir. Psikolojik etkisi, verdirdiği kayıplardan çok daha büyük bir rol oynamış olmalıdır. Rum ateşi 718'de gerçekten imparatorluğu kurtaracaktır, bunu ilk kuşatmaya taşımak yanlıştır.

Bizans İmparatorluğu'nun başkentinin kuşatılması, yine de hiç kolay atlatılmamıştır. Devleti kısa ve uzun vadede pek çok biçimde etkileyecektir. Kuşatmanın uzun vadeli etkisi, Bizans İmparatorluğu'nu artık fakir ve nüfusu azalan

---

2583 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305
2584 Jankowiak, First Arab Siege, s. 316.
2585 Nicholson, Cilt: 1, s. 314. Genel tarihler bu işgali 674 – 678 yıllarına tarihlendirmektedir.
2586 Jankowiak, First Arab Siege, s. 317.
2587 Jankowiak, First Arab Siege, s. 318.

bir devlet haline gelmesidir. Anadolu'da bin yıldır işleyen sikke ekonomisi çökmüştür[2588]. Bu, Yezid'in ordusunun sistematik yağmasının etkinliğine bir delildir. Kısa vadede ise, başkentin kuşatıldığı ve belki yanlış bir biçimde kaybedildiği haberi eyaletlere yayılmış ve karışıklığa yol açmıştır. Yeniden gözden geçirilen tarihe göre, bu haberin batıya ulaşması II. Konstans'ın Sicilya'da öldürülmesine sebep olmuştur[2589]. Konstantinopolis muhasarası muhtemelen Haziran 668'de kaldırılmıştır, fakat II. Konstans 15 Temmuz 668'de Sirakuza'da öldürülmüş, 5 Kasım 668'de ise oğlu IV. Konstantinus resmen törenle tahta çıkmıştır. Arada geçen süreler, haberlerin ulaşmasındaki yavaşlık yüzündendir. II. Konstans'ın ardından Sicilya'da hâkim olan Mizizios, Konstantinopolis'i kurtarmak için hiçbir çaba göstermemiştir. Bu, ulaşan haberin başkentin yitirildiği yönünde olmasından kaynaklanmış olabilir. Fakat her halükârda darbesine ilk anda karşı çıkmayan Sicilya'daki Bizans güçleri, veliaht IV. Konstantinus'un tahtta olduğunu öğrenince Mizizios halledilmiştir.

672/673'e kadar geçen sürede ne olduğunu yıl yıl takip etmek daha zordur, fakat Mizizios, geçen sürede IV. Konstantinus tarafından ortadan kaldırılmıştır. 672/673'te bir Bizans filosu Mısır'a akın yapmış olduğu iddia edilmektedir. İskenderiye Patriği'nin Mart 672 tarihli paskalya mektubu İskenderiye'deki bir geçici Bizans işgalini desteklemektedir[2590]. Başkent kuşatma altında olsa, bunu açıklamanın imkânı yoktur. 672/673 kışında Muhammed b. Abdullah ve Abdullah b. Kays komutasındaki bir filo İzmir, Likya ve Kilikya'da kışlamıştır[2591]. Teofanes'in kaydı şu şekildedir:

> *Bu yıl İsa'yı inkâr edenler büyük bir filo teçhiz ettiler ve Kilikya'yı geriden bırakarak yelkenle yol aldıktan sonra, Abdelas oğlu Mouamed İzmir'de kışlarken, Kaisos Kilikya ve Likya'da kışladı. Mısır'da bir salgın oldu. Emir Hale de, becerikli ve cesur bir komutan olduğu için onları desteklemek için gönderildi. Mezkûr Konstantinus, Tanrı'nın düşmanlarının Konstantinopolis'e karşı böylesine kudretli bir seferinden haberdar edilince, ateş kazanları taşıyan büyük biremeler ve sifonlarla teçhiz edilmiş dromonlar inşa ettirdi ve bunların Proklinesia Limanı'nda konuşlanmasını emretti[2592].*

2588 Haldon, Seventh Century, ss. 118, 120; Jankowiak, First Arab Siege, s. 316.

2589 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 261, s. 285 Dipnot 207, 300, 305 - 309, 316, 318.

2590 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 280 Dipnot 181, 318. İskenderiye Patrikliği, Yezid'in halifeliği sırasında Müslüman donanması için gemi yapımı ve denizci bulunmasında şahsi etkisini kullanarak Emevi yönetimi ile barışacaktır. Jankowiak, First Arab Siege, s. 299.

2591 Theophanes, A.M. 6164, s. 493. (M.S. 671/2); Jankowiak, First Arab Siege, s. 318

2592 Theophanes, A.M. 6164, s. 493.

Çevirmenler Cyril Mango ve Roger Scott "Proklinesia Limanı'nın Kaisarius Limanı ve Theodosius Limanı olarak da bilinen Marmara Denizi kıyısındaki liman ile aynı olduğunu açıklamışlardır[2593]. Görüldüğü gibi Teofanes, Arap filolarının; İzmir'de Anadolu'nun güney kıyılarında çeşitli limanlarda kışladıktan sonra Konstantinopolis'e ilerlediklerini, bu sırada IV. Konstantinus'un Rum ateşi sifonları ile donatılmış ilk savaş gemilerini inşa ettirdiğini kaydetmektedir. Ancak iki sıra kürekli gemi anlamına gelen bireme sözcüğü; İlkçağ Yunancasına öykünme nedeniyle kullandığı bir terimdir, üç sıra kürekli gemi triremeden küçük gemi anlamında Zosimus veya Simokatta tarafından da önceki yüzyıllarda kullanılmıştır. Aslında İlkçağ anlamına benzer iki sıra kürekli dromonlar onuncu yüzyılda Makedonya Hanedanı zamanında yeniden ortaya çıkacaktır.

Teofanes, saldırı ve karşı saldırı zincirinin bu evresinde aktarılanların, Bizans başkentini kuşatacak donanma ile ilgili olduğunu sanmıştır. Ancak 673/674'te Bizans kara ve deniz kuvvetleri Anadolu'nun güney kıyısında önemli bir zafer kazanmıştır. Süfyan b. Avf öldürülmüştür. Likya kıyısındaki Syllaion'da Emevi donanmasının imha olduğu kaynaklara yansımıştır[2594]. Ancak Nikeforos bir sadece bir kasırgadan bahseder. Teofanes ise kasırgaya, ancak sonrasında muğlak bir şekilde Rum ateşinin kullanıldığı bir deniz savaşına işaret etmektedir. Batı Akdeniz'den muhtemelen II. Konstans'ın birlikleri ile döndüğüne yukarıda değindiğimiz komutanlar Florus, Petronas ve Cyprian'ın Süfyan b. Avf'ı karada 30000 Arap ile birlikte yendiğini bir cümlede anlatmaktadır. Sonra Rum ateşinin mucidi saydığı Kallinikos'u ilk kez tanıtmaktadır[2595].

Syllaion'daki deniz savaşı bu olmalıdır ve başkentten uzakta bir Rum ateşi kullanımı gerçekleştiği varsayılabilir. Patrik Nikeforos da Sillyon'u anmaktadır. Ancak Müslüman donanmasının rüzgârlar ve fırtına yüzünden battığını söylemekte, bir çarpışmadan bahsetmemektedir.[2596]. Eğer bu doğruysa Bizanslılar bir daha asla

---

2593 Theophanes, A.M. 6164, s. 493, Dipnot 4.

2594 Stratos, Cilt: 4, ss. 37 – 38, 78.

2595 Theophanes, A.M. 6164, s. 494.

2596 Daha ziyade Emevi donanması imha olunca, adını belirtmeden Muâviye'nin IV. Konstantinus'la barış yapmak isteyen taraf olduğu ve bunun için haraç ödediği gibi siyasi sonuçları vurgulamaktadır. "Fena yaralanmış ve ağır bir şekilde yenilgiye uğramış halde evlerine doğru dönüş yoluna çıktılar. Ve Syllaion bölgesine geldiklerinde tüm askeri güçlerini imha eden şiddetli rüzgârlar ve denizin bir kasırgası onlara yetişti. Bu felaketi duyunca, Serazenlerin hükümdarı; Konstantinus'a yıllık bir haraç ödemesi anlaşmasında uzlaşmak görüşüyle elçiler yolladı". Nikeforos, s. 87 (Bab 34).

ilkel Rum ateşi sifonlarının bu şekilde kaybedilme ihtimali olan bir savaşta riske atmayacaklardır.

675/676'da Humus'un Müslüman valisi, Suriye kıyısına yapılan bir akında şehit düşmüştür. 677/678'de ise Bizans yanlısı güçler Lübnan kıyısına hâkim olmuştur[2597]. Bunların içerisinde şüphesiz Mardâîler başı çekmektedirler. Muaviye'nin güç merkezi Suriye'dir. Bu bölgede çatışma varken, Anadolu içlerine akın yapacak güçlü ordular gönderme imkânı kalmamıştır. Barış anlaşması yapılana kadar geçen sürede, akınlar zaten etkisini kaybetmiştir.

Bu arada IV. Konstantinus tüm gücünü Muaviye üzerine yönlendirdiği için; Selanik Konstantinopolis'in atlattığından daha uzun süren bir kuşatmaya dayanmak zorunda kalmıştır. Şehri kuşatan Slavlar'ın Selanik'i alması, "başka bir savaşla meşgul" donanma dönene kadar ayrılan 10 dromondan oluşan küçük bir filo tarafından 677 ilkbaharında engellenmiştir[2598]. Başka bir savaş diye kast edilen, II. Konstans 668'den önce hayatta olduğuna göre, Konstantinopolis'in müdafaası olmalıdır. Selanik'in kurtuluşunda mucizeler gösteren Aziz Demetrius'un hayatından olayların akışı anlaşılmaktadır. Bizans kroniklerinin uzun Konstantinopolis kuşatması, Selanik kuşatmasından sahneleri de bünyesine katmıştır.

Konstantinopolis'i kurtaran faktörler arasında, imparatorluğun küçülmüş olmasının çözdüğü eski problemleri de vurgulamak gerekmektedir. Altıncı yüzyılda Bizans askeri faaliyeti büyük ölçüde amfibi sefer kuvvetleri etrafında şekillenmiştir, problemler de bunu yansıtır[2599]. Ancak yedinci yüzyılda topraklarının küçülmesi, iç bölgelerin kaybedilmesi ile orduların limanlar arasında taşınır hale gelmesi, imparatorluğu daha kolay savunulur ve idare edilir bir yapı haline getirmiştir. Askerler uzak bölgelerde uzun süre kalmamakta, kendi bölgelerinde devlete az yük olarak işlerini yapmaktadır. Kaegi, kendi bölgesinde hizmet vermenin ve devletin ölüm kalım savaşında olmasının, en azından bazı neferlerin daha sadık olmasını sağladığını iddia etmektedir. Onları bunun aksi biçimde zorlamak ters tepmektedir[2600]. Haberleşme

---

2597 Jankowiak, First Arab Siege, ss. 316, 319.

2598 Jankowiak, First Arab Siege, s. 317.

2599 İki temel sorun vardır. İlki, uzun süre memleketinden uzak birliklerin isteksizliğidir. Daha önemli olan ikincisi ise, çağın iletişim ve tedarik imkânlarının limitleri zorlandığı için, yanlış anlaşılmalar ve erzak yetersizlikleri yüzünden yaşanan askeri felaketlerdir. Kaegi, Unrest, s. 169.

2600 II. Konstans yeni kurmuş olduğu thema teşkilatına dahil askerlerini Sicilya'da sonu belirsiz bir şekilde ailelerinden ve topraklarından uzakta tutmakla kendi sonunu hazırlamış, en azından

sorunları azalmış, yerel olarak levazım ve erzak temini kolaylaşmıştır. Önce Sasani, sonra Arap akınlarından yüzünden kaosa sürüklenen merkezi askeri yapı ve zayıflamış idare, birlikleri üzerinde gerçekte otoriteye sahip değildir. İnsan kaynağı ve mali gücü çok azalan devletin ordusu bu süreçten dönüşüm geçirerek çıkmıştır. II. Konstans'ın İtalya'ya giderken yanına aldığı birlikler, thema ordularına dönüşme sürecindedirler[2601]. Bu süreç, askeri yapı ve birlik isimleri üzerinden gözlenebilmektedir. Birlikler üzerindeki denetim adım adım yeninden tesis edilmiş ve nihai otorite IV. Konstantinus döneminde sağlanmıştır[2602]. Jüstinyanus zamanında kurulan donanma sistemi başka bir yapıya dönüşmektedir. Bizans donanması; Bizans orduları ile II. Konstans ve IV. Konstantinus devirlerinde eşgüdümlü hale getirilmiştir. Deniz themaları mevcut sisteme dahil edilmiştir.

Tüm bu faktörler, IV. Konstantinus'u babası II. Konstans'tan daha başarılı bir imparator yapmaktadır[2603]. IV. Konstantinus'un Emeviler ile savaşı adım adım doğuya taşıyıp, sonunda Muaviye'yi barış isteyecek duruma getirebilmesinde, babası II. Konstans'ın reform ve hazırlıklarının payı büyüktür. Bizans ordusu, donanması ve halkı; II. Konstans'ın kendilerine yaptığı zorlamalar yüzünden ondan nefret etmişlerdir. Fakat bu zorlamalar sonucunda varılan noktada oğlu IV. Konstantinus; Muâviye'ye karşı sınırları sabitleyecek ve dini doktrin sorunlarına çözüm bulacak vakit ve kaynakları bulabilmiştir. Bu sonuç, Rum ateşinden çok, babasının batıya taşıdığı birliklerin doğuya geri getirilmesi sayesinde alınmıştır[2604]. Özellikle

---

öldürüldüğü zaman devlete sadık askerlerin intikamını Mizizios'tan almakta ağır kanlı davranmasına neden olmuştur.

2601 E. W. Brooks, "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **BZ**, Cilt: 17, 1908, s. 456; Kaegi, Unrest, s. 164. Bunlar, askeri güçler arasındaki en nitelikli ve imparator için daha önemlisi en sadık öğeleridir. Kaegi, Unrest, s. 165.

2602 Kaegi, Unrest, ss. 169 - 170.

2603 Babası, güvenebildiği birlikleri yanına alarak batıdaki eyaletlere gitme ihtiyacı duyarken, IV. Konstantinus hiç kaçmamış ve isyanları bastırabilmiştir. Bazen sadece şanslıdır. Saborios'un şans eseri ölmesi ile devlet müdahalesi olmadan sona eren önemli bir isyan yaşanmıştır. Ancak savunma savaşlarında ve iç tehditlerle mücadele ederken istikrarlı olarak başarılı olmuştur. A. Christophilopoulou, A. Χριστοφιλοπούλου, "Εκλογή, Αναγόρευσις και Στέψεις του Βυζαντινού Αυτοκρατόρος", **Πραγματεία της Ακαδημίας Αθήνων**, Τομος 22, No 2, Αθήνα, 1956, σς. 126 - 129. IV. Konstantinus, Anatolikon strategosu Leo'nun 680'deki isyanını bastırabilmiştir. Etkisi öyle güçlüdür ki, bir diğer eski Anatolikon strategosu olan Apsimar, 695'te II. Jüstinyanus'u tahttan indirdiğinde, babasının anısı hatırına canını almamıştır. Örnekler çoğaltılabilir, fakat IV. Konstantinus emrindekilerin saygısını kazandığı açıktır. Kaegi, Unrest, s. 168.

2604 IV. Konstantinus tarafından tüm birlikler Anadolu'da tek güç haline getirilmiş ve Arap güçleri Anadolu boyunca doğuya geriletilmiştir. Daha önceki yıllarda Arap kuvvetlerinin birkaç yılı Anadolu'da kışlayarak geçirebilmesi, bazı Bizans ordularının kısmen batıya taşınmış olması nedeniyle mümkün olabilmiştir. Hangilerinin bölündüğü, ne kadarının taşındığı oldukça tartışmalıdır. Ralph-Johannes Lilie, **Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der**

Balkanlar'da bulunan liderler, ilk Müslüman kuşatma ordusu ve donanmasının yenilmesinden sonra Muâviye'nin barış talep ettiği haberi sebebiyle Bizans'a büyük hürmet göstermiştir. Hem Teofanes hem de Nikiforos, IV. Konstantinus'un Konstantinopolis müdafaasının detaylarından çok, bu zaferin yarattığı prestije odaklanmaktadırlar: Nikeforos, "haber batıda yaşayan halklara, ismen Avarların şefi ve daha da batıda yaşayan komşu halkların prenslerine ulaşınca, onlar da imparatora hediyeler getiren ve barış isteyen elçiler gönderdiler" diye yazmıştır[2605]. Teofanes daha da detaylı bir şekilde bu batıdaki hükümdarların kimler olduklarını anlatmaktadır[2606]. Teofanes, bir kez daha yılı yanlış vermekle birlikte[2607] "batı uluslarının prensleri", Avar kağanı ve çeşitli kademelerden Lombard liderinin IV. Konstantinus'a elçiler vasıtasıyla hediyeler ve hürmetler gönderdiğini aktarmaktadır[2608]: "İmparator taleplerine rıza göstermiş ve onlarla da bir imparatorluk barışını onaylamıştır. Böylece hem doğuda hem de batıda büyük bir emniyet hâkim olmuştur[2609]".

IV. Konstantinus'un Konstantinopolis kuşatmasını püskürtmek ve Muâviye'yi barış istemek zorunda bırakmakla artan prestiji sayesinde, tahta birlikte çıktığı kardeşlerini tahttan men edebildiği sıklıkla iddia edilmiştir. Böylece oğlu II. Jüstinyanus'un tek varis olarak tahta çıkmasını da garantilemiştir[2610]. Fakat bu olayın tam yılı belirlenememektedir. Kaegi de tarihi 679 veya 680 diye vermektedir[2611]. Stratos ise, 16 Eylül 681 tarihli Konstantinopolis Konsili kararlarında her üç kardeş Konstantinus, Heraklius ve Tiberius'un ismen anıldığı metni paylaşmaktadır.

Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jahrhundert, Institüt für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität Muchen, Munich, 1976, (Reaktion), s. 324. Neticede Muaviye'nin Anadolu'da istediği gibi harekât yapabilmesi, yerel düzeyde ona karşı koyacak yeterli güç bulunamadığı için mümkün olmuştur. Bu da II. Konstans'ın suçudur. Yine de Kuzey Afrika eyaletlerinin II. Konstans'tan sonra direnebildikleri kadar direnmiş olması, yaptığı düzenlemelerin etkisine tanıklık etmektedir. Kuzey Afrika'da onun iradesi dışında yönetime gelen biri dizi Eksarkhos ile mücadele etmesi sonuç vermiş gibi gözükmektedir. Oğlunun Sicilya'da babasını öldüren Mizizios'u yenmesinde, yine babasının reformları ve üst komuta kademesi hanedana sadık kalmış batı ordularının rolü büyüktür. E. W. Brooks, "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **BZ**, 1908, Cilt: 17, s. 456.

2605 Nikeforos, s. 87 (Bab 34).

2606 Theophanes, A.M. 6169, s. 496.

2607 Kuşatmanın iki değil sekiz yıl sürdüğünü iddia ettiği için bu diplomatik gelişmeleri, 676/7 olaylarının sonunda vermiştir

2608 Avar kağanını ve castaldi denilen Lombard valilerini özellikle zikretmektedir.

2609 Theophanes, A.M. 6169, s. 496. (M.S. 676/7).

2610 E. W. Brooks, "The Brothers of Emperor Constantine IV", **The English Historical Review**, Cilt: 30, , No: 115, 1915, ss. 42 - 51.

2611 Kaegi, Unrest, s. 167.

Dolayısıyla 681'de henüz hiçbirinin tahttan indirilmediği fikrini savunur[2612]. Yani Bulgarlar karşısında Onglos'ta alınan yenilgi ve Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluşu da[2613], hemen diğer iki kardeşin tahttan indirilmesini tetiklememiştir. Teofanes, kronolojisi kaymış olsa da, 679/680'de yalnızca Altıncı Ekümenik Konsil'den, 680/681'de ise yalnızca imparatorun kardeşleri Heraklius ve Tiberius'un tasfiyesinden bahsetmektedir[2614]. Bu minvalde, Erken Bulgarlar ve onlarla aynı asırlarda hüküm süren Hazarlar gibi Türk devletleri hakkında en önemli çağdaş tarihçilerimizden olan Osman Karatay'ın, 2018'de basılan Bulgarlar kitabında, Emeviler tarafından Konstantinopolis'in 678'de hâlâ kuşatma altında tutuluyor olması ihtimalini çürüttüğü belirtilmelidir[2615].

II. Konstans'ın diğer oğulları gerçekten II. Jüstinyanus'un tahta çıkışına yakın, ileri bir tarihte elimine edilmiş olabilir ve Muâviye ile gerçekten bu dönemde barış yapılmıştır. Ancak bu 667 – 669 Konstantinopolis kuşatması ve onunla ilişkili deniz zaferi sonucunda olmamıştır. Zaten Teofanes, Muâviye'nin ölümünü yanlış bir biçimde de 677/678 yılına tarihlendirmektedir[2616]. Oysa Muâviye oğlu Yezîd için biat almaya 670'lerin arasında hız vermiş, H. 56 yani 675/676'da akrabası ve "Medine valisi olan Mervân b. El-Hakem'e" kendisinin "ölümünden sonra ümmetin tekrar ihtilafa düşerek birbirlerini kırmalarından korkuyorum" diye mektup yazıp gerekirse oğluna yardım etmesini istemiştir[2617]. Namık Kemal, o dönemde geçerli olan kabullere

---

2612 Stratos, Cilt: 4, s. 137.

2613 Osman Karatay, **Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, ss. 169 - 170; Nikephoros, s. 89 (Bab 36); Theophanes, A.M. 6171, ss. 498 - 499. Teofanes'te bu olaylar M.S. 678/9'a tarihlendirilmektedir. IV. Konstantinus, Muâviye ile barış yapmış halinde olduğundan tüm thema askerlerini Trakya'ya nakledebilmiştir. Fakat bu ordu imparatorun gut ağrıları nedeniyle cepheyi bırakması nedeniyle paniğe kapılmış, kaçmaya başlamış, durumu farkeden Asparuh komutasındaki Bulgarlar ise onları bir bozguna uğratmışlardır. İlk Tuna Bulgar Devleti böylece 680 – 681'de, Konstantinopolis'te imparatorun topladığı konsil ile aynı zamanlarda diplomatik olarak tanınmıştır. Zaten Teofanes de M.S. 679/680 yılı için yalnızca Altıncı Ekümenik Konsil'in düzenlendiği bilgisini vermektedir, bunu Bulgar cephesi ve Asparuh ile anlaşmanın hemen ardından aktarmaktadır. Theophanes, A.M. 6172, s. 501.Teofanes sadece tarihi yanlış bilmektedir ama olayların ilişkili olduğunu bilmektedir. Karatay, s. 169; Nikephoros, s. 89 (Bab 36); Teofanes, imparatorun Muâviye ile yeni bir barış yapılmış olmasından istifade ederek tüm thema askerlerini Trakya'ya getirmiş olduğunu açıklar. Theophanes, A.M. 6171, ss. 498.

2614 Theophanes, A.M. 6172, s. 501 (M.S. 679/680).; Theophanes, A.M. 6173, s. 502, (M.S. 680/1).

2615 Aynı konuyu daha erken tarihli Balkanlar El Kitabı I'de de kısaca işlemiştir. "Bizans'ın zor zamanlarında onların Roma arazisini işgal ettiğine dair bir ifade yok. Ayrıca da, herhalde İstanbul kuşatma altındayken süren bir Bulgar istilası Dobruca ile yetinmez, Trakya'nın önemli bir kısmını etkisine alırdı". Karatay, ss. 173 – 174.

2616 Theophanes, A.M. 6170, s. 497. (M.S. 677/8).

2617 İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 346.

göre doğal olarak, Konstantinopolis kuşatmasını 672 yılında başlayan beş yıllık bir kuşatma olarak aktarmaktadır. Fakat bu savaşa katılan Müslüman liderlerin künyelerini toplu olarak vermesi değerlidir. Ayrıca Muâviye'nin Sıffın Savaşı'nda imparatorla yazışmalarını aktarmaktadır[2618].

Sonuçta Müslüman ordusu, 669'da Konstantinopolis önlerinde Müslüman donanmasından daha ağır bir darbe almış gibi gözükmektedir. Ancak yine de Bizans ordusu karadan Suriye'ye saldıramayacak kadar güçsüzdür. Thema sistemi henüz tam oturmamıştır ve ancak derinlemesine savunma yapabilmekte, yağma malları ile ağırlaşmış Müslüman akıncıları tercihen Toros geçitleri gibi bölgelerde pusuya düşürmektedir[2619]. Dolayısıyla Konstantinopolis kurtulduktan sonra misilleme yapma görevi; yine denizcilere düşmüştür. Arap güçleri Kuzey Afrika'da Berberiler üzerine odaklanmış, 669'u takip eden yıllarda Müslüman donanması kısmen ihmal edilmiştir.

Bizanslılar casus teşkilatları sayesinde iyi istihbarat almaktadırlar. Özellikle dromondan daha küçük olan galea ve moneria denilen çok küçük savaş gemileri, buişlerde çok aktif olarak rol oynamıştır[2620]. Kaynaklarımıza yansıyan az sayıdaki operasyon; Bizans donanmasının Muâviye'ye kendisini aslında olduğundan daha

---

2618 Muâviye'nin Sıffın Savaşı ile meşgul olduğu sırada kontrolü altındaki topraklar üzerine bir saldırı planlayan imparatoru planlarından vazgeçiren tehditkâr mektubunu da aktarmaktadır. İsmini belirtmediği imparator II. Konstans'ı "bu mektupla korkutarak İslam sınırın saldırıdan korumuştu". Kemal, ss. 172 - 173. "Muâviye ertesi yıl savaşı daha önemli tutarak, Evtat oğlu Yaser komutasındaki ordusu önüne gelen engelleri aşıp Bizans kuvvetlerini yenerek İstanbul'a kadar ulaşmıştı. (İ.S. 672) … 672'de ise İstanbul'un kuşatılmasına başlanmıştı. Arap ve Avrupa tarihlerinin yazılarından anlaşıldığına göre Muâviye o yıl İstanbul üzerine güçlü bir ordu gönderdiği gibi denizden de ikmal ve kuşatmada yardım için donanmasını yollamıştı. Ordunun genel nezaretini oğlu Yezid'e, idaresini ise Avf oğlu Süfyan'a vermişti. Donanmanın Suriye kıyılarından hareket eden filosuna Semre oğlu Yezid, Mısır'dan hareket eden filosuna Nafi oğlu Akabe komuta ediyordu. Karadan Yezid sağdan Avf oğlu Süfyan soldan taarruza geçmişlerdi. Süfyan Anadolu'nun batı bölgesinin çiğneyerek Marmara Denizi'ne kadar ilerlemişti. Yollarda İslam ordusu hastalıktan birçok müşküllerle karşılamıştı. Yezid ise, birçok bahaneler uydurarak geri kalmış, yol boyunca içki ve sefahat alemlerine başlamıştı … Muâviye'nin zorlamasıyla Süfyan'ın arkasından yürüyüşe devam ettirilmişti. Onun bu ayak sürümesi üzerine bir de arkadan yardımcı kuvvet gönderilmişti". Kemal, s. 173. Süfyan b. Avf'ın yönettiği kuşatma Teofanes'te de tarif edilen kuşatmadır. Kuşatmayı miladi 672 yılına tarihlendirmek belki de Namık Kemal'e değil, eseri yeni harflere aktaran İhsan Ilgar'a ait bir karardır. Zira metin içinde hicri 44 – 49 yılları da zikredilmektedir. Bu İbnü'l-Esîr'in verdiği hicri 49 yani miladi 669 tarihi ile daha iyi uyuşmaktadır. İbnü'l-Esîr, Cilt: 3, s. 305.

2619 Nicholson, Cilt: 1, s. 345.

2620 "Söz konusu keşif görevleri bazen Bizans donanmasında yaygın bir savaş gemisi türü olarak kullanılan dromon'lar tarafından yürütüldüler. Ancak onlarla birlikte, özellikle casusluk ve gözetleme işlerinde galea ve moneria denilen ve dromon'lara göre daha hafif ve süratli olan küçük tekneler de kullanıldı. Bu gemiler aynı zamanda amiral gemisiyle olan haber alışverişini sağlama ve kıyılarda devriye nöberi vazifesini de üstlendiler. Bilhassa Arap-Bizans savaşları esnasında imparatorluk gemileri Kilikya ve Suriye sahillerinde istihbarat toplamak için faal olarak çalıştılar". Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 123.

güçlü gözükmekte başarılı olduğunu sergilemektedir. Hicri "53/673 yılında Mesleme b. Muhalled'in valiliği esnasında Bizanslıların Nil deltasında bir kara parçası üzerine saldırıp birçok Müslümanı şehit etmesi üzerine Mısır yöneticileri gemi yapımına hız verdiler ve İslam donanması zamanla büyüdü ve gelişti[2621]. 670'lerde Doğu Akdeniz sahillerindeki Müslümanlar Bizans donanmasının yeni bir saldırı dalgası ile karşılaşmışlardır. Abdülmelik'in iktidarının ilk yıllarında yeni bir dalga daha olacaktır. Abdülmelik b. Mervan; Bizans donanmasının kıyıdaki mahallelerini çeşitli zamanlarda tahrip ettiği Sûr, Kaysâriye ve Akkâ kentlerini tamir etmek zorunda kalmıştır. Bu hasarın Emevileri Süfyanîler döneminde mi veya Mervanîler döneminde mi verildiği çok açık değildir. Ancak Abdülmelik b. Mervan; Muâviye'nin kullandığı bu deniz üsleri yerine Lazkiye'yi Bizans'a karşı saldırıya yönelik en önemli deniz üssü haline getirecektir[2622]. İskenderiye ile Lazkiye sekizinci yüzyılda öne çıkan Emevi deniz üsleri olacaktır. Kilikya Geçitleri ve Tarsus gibi deniz üsleri de; Abdülmelik'in son yıllarında başlayan, oğulları I. Velid ve Süleyman'ın halifelikleri sırasında şiddetlenen akınlarla Arap kontrolüne geçecektir. Kilikya dağları ve kıyı bölgesi 750'lerden itibaren kesin olarak Arap kontrolündedirler[2623]. Ancak Abbasiler, 747'de Kibyrrhaiotai strategosu tarafından imha edilen Müslüman donanmasını yeniden saldırıya geçecek kudrete çıkarmak için acele etmeyeceklerdir.

4.1.6. Tuna Bulgar Devleti'nin Kurulması: Balkan Cephesinin Yeniden Açılması

Muâviye'nin kara ve deniz akınları sayesinde Konstantinopolis'i vuracak üsler edinen Müslümanlar, Konstantinopolis'ten çekilirken Bizans'ın Sasaniler gibi hemen yıkılamayacağını kabullenmeye başlamışlardır. 680'lerden itibaren bir dizi ateşkes yapılması da Bizans'a toparlanma fırsatı vermiştir[2624]. Bizans başkentini kurtarmış

2621 Yazarlar sözlerini "Müslümanların deniz gücü yapımında Bizans'tan etkilenmiş oldukları bir gerçektir. Ancak bir müddet sonra onların bu sanatta ilerleyerek Bizans'ı aşmış olduklarını söyleyebiliriz" diye devam ettirmektedirler. Sarıçam ve Aycan, s. 127

2622 "Papirüsler Lazkiye'nin başat donanma merkezlerinden birisi olduğunu göstermektedir". Fahmy, Naval Organisation, s. 53.

2623 "Sekizinci yüzyıl boyunca, bölge için [Kilikya Geçitleri] Bizans otoritesi teoride Kibyrrhaiotai themasıdır fakat Abbasiler altında Tarsus ve diğer Kilikya kaleleri merkezi Anadolu platosuna Arap akınları için üsler halindedirler". Nicholson, Cilt: 1, s. 345.

2624 "Araplar kışı geçirdiklerinde asla aynı bölgede iki sene üst üste kalmadılar; şehirler alınsa da, ne işgal edilebildi ne de yok oldu. Aynı zamanda Konstantinopolis de deniz akınlarına direndi. 680

olan IV. Konstantinus; Araplar karşısında kaybettiklerinden daha fazlasını hiç beklenmedik bir güç karşısında yitirmiştir. Hazar baskısı ile 678'de yıkılmış olan Büyük Bulgar Devleti'nin[2625] prenslerinden Asparuh[2626], Tuna Nehri'nin güneyine yaklaşık olarak 679 yılında geçmekle[2627], makro tarihi açıdan önemli değişiklikler yaratacaktır[2628]. IV. Konstantinus'un Tuna'nın kuzeyinde baskı oluşturmaya başlayan Bulgarlar ile sorun yaşadığı 670'lerin son ve 680'lerin ilk yıllarında, artık erkek kardeşlerini taht hakkından mahrum edebilecek kadar güçlü olduğu iddiasına şüphe ile yaklaşmak gerekir. Zaten Bulgar sorunu çözemediğini 681 yılında Asparuh ile anlaşma yaparak bölgede bağımsız Tuna Bulgar Devleti'nin kurulmasını kabul ederek tanımak zorunda kalacaktır[2629]. "Asparuh döneminin siyasi olaylarını pek bilmiyoruz". Fakat IV. Konstantinus diplomasiyi tercih eden bir hükümdar olmuştur, oğlu II. Jüstinyanus "tahta geçişinin ikinci yılında babasının Bulgarlarla yaptığı anlaşmayı feshedip haracı keser ve ertesi yıl da Trakya üzerine yürür". Selanik'i Slav tehdidinden kurtarır ama haracı kestiği Bulgarlar tarafından canını zor kurtardığı bir yenilgiye uğratılır[2630]. II. Jüstinyanus zamanında Bizanslılar gerçekten bölgeyi kalıcı olarak kaybettiklerini kabullenerek Bulgarlar ile uzlaşacaklardır[2631]. Asparuh'a yenilmiş olan II. Jüstinyanus sonraki Bulgar hanları ile iyi geçinir[2632]. Hatta Tervel Han, II. Jüstinyanus'a sürgünden dönüşü sırasında ve ikinci tahttan indirilişi sırasında askeri

---

yılından itibaren birbirini izleyen ateşkesler" Bizans'a başkent savunmasını güçlendirmek ve birkaç karşı taarruz düzenleme imkânı vermiştir. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 379.

2625 Bu muhtemelen 665 yılında veya hemen sonra olmuştur. Kubrat'ın ölümü ile Hazar saldırısı neredeyse aynı zamanda gerçekleşmiştir. "Buna göre Kubrat Han'In ölümüyle dağılma arasında fazla zaman geçmemiş olmalı. Öbür türlü 'bir süre' için de olsa oğullar dönemindeki hükümranlık kaynaklarımıza yansırdı. Bu çerçevede Kubrat'ın ölümünü 665 yılı civarına yerleştiren düşüncelere katılmaktayız". Karatay, s. 170.

2626 Nicholson, Cilt: 1, s. 166. Kubrat'ın beş oğlundan ikisi Hazar hakimiyetini kabul ederken, ikisi gidip Avarlara ve Kuzey İtalya'ya sığınmıştır. Yalnızca Asparuh'un komutası altındaki grup bağımsız bir devlet kurmayı başarmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 271.

2627 Bulgar halkı "679'da Tuna'yı geçti" ve Moesia eyaletinin Bulgaristan'a dönüşme süreci böylece başladı. Grousset, s. 189.

2628 Geza Fehér, **Bulgar Türkleri Tarihi**, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1999, ss. 40, 44; Karatay, s. 168.

2629 Nikephoros, ss. 87 - 89 (Bab 35 – 36); Nicholson, Cilt: 1, s. 271; Fehér, ss. 45 – 46.

2630 "Bundan sonra Bizans'ın Bulgar varlığını artık içselleştirdiği, bu acıya alıştığını görüyoruz". Karatay, s. 175. İki Bizans kaynağı da operasyonu birer kısa paragrafla anlatır. Theophanes, A.M. 6180, s. 508; Nikephoros, s. 93. Teofanes'e göre II. Jüstinyanus bu sıralarda esir aldığı bir grup Slav'ı Çanakkale Boğazı'ndan Abidos'ta geçirir, askeri hizmetlerinden yararlanmak için iskân Opsikion'da ettirir. Bu olaylar II. Konstans'ın 658'de 5000 Slav askeri zorla hizmetine almasını ve sonra Araplara firar etmeleri vakasını anımsatır. Rosser, Dictionary, s. 89. Kaynaklarda belirtilmemektedir ama her iki durumda da Slavları Bizans donanması taşımış olmalıdır.

2631 "Bizans'ın dahili harpleri içinde, Asparuh'un halefi Terbel Han tarafından himaye edilen II. Justinyen (705 - 711) bu temellükü resmen tanıdı". Grousset, s. 189.

2632 Karatay, ss. 177 - 178.

destek de verecektir. II. Anastasius ile anlaşmasını III. Leo ile devam ettirmesi, Konstantinopolis'in 717–718 kuşatmasında Emeviler tarafından ele geçirilememesinin, Rum ateşi ile birlikte iki sebebinden birisidir.

Bizans donanması desteğinde bir sefer kuvveti oluşturarak Tuna mansıbına göç eden bir halk olarak girmiş Asparuh komutasındaki Bulgar güçlerine müdahale etmek için yeni bir donanma kurduğu anlaşılmaktadır[2633]. Sonucu belirleyecek savaş, Tuna'nın delta bölgesinde bulunan ve tam yeri belirlenememiş bir nehir kıyısında cereyan etmiştir. Osman Karatay, Teofanes'in Oglos dediği bu yerin bir yer değil, bölge adı olduğu fikrini çeşitli kaynaklar göstererek tartışmakta ve Osmanlı döneminde Bucak denilen bölgeye tekabül ettiğin bildirmektedir[2634]. Nikeforos da "Onglos" ismini vermektedir[2635]. "Ve gemileri bitişikteki kıyıya demirlerken, piyadesini de karada Oglos denen yere ve Tuna'ya bakacak şekilde düzene soktu" Böylece kaçış yollarını tıkayan güçlerin varması ile kıstırılmış olan Bulgarlar Teofanes'in evvelce bahsettiği bir sığınağa çekilmişler, "üç veya dört gün" ne Bizanslılar ne de Bulgarlar rakiplerini savaşa zorlamamışlardır[2636]. Fakat Teofanes'e göre imparator tam bu sırada "akut bir gut rahatsızlığına" tutulmuş ve komutanlarına talimatlarını verdikten sonra "hamamı kullanabilmek için beş dromon ve maiyeti ile Mesembria'ya dönmek zorunda kalmıştır[2637]".

İmparatorun öldüğü ve onları kaderlerine terk ettiği söylentisi Teofanes'e göre thema süvarileri arasında çıkmıştır. Bulgar birliklerine saldırmak için görevlendirilmiş Asya eyaletlerinin thema süvarileri, imparatorun onları terk ettiği söylentisine inanarak kaçmaya başlamıştır. Bulgarlar bu dönemde esas olarak süvariye dayanan bir güçtür. Önce panik halindeki bu birliği imha ettikten sonra, ordunun süvari desteğinden yoksun kalan diğer birliklerini Tuna Deltası'ndan Varna'ya kadar kovalamışlardır. Kaegi'ye göre imparator korkaklıktan değil, ayağındaki bir

---

2633 Teofanes, imparatorun Muâviye ile yeni bir barış yapılmış olmasından istifade ederek tüm thema askerlerini Trakya'ya getirmiş olduğunu açıklar. Theophanes, A.M. 6171, s. 498. Bulgarlara karşı ordu ve yeni sipariş edilen teknelerle güçlenen, Tuna Nehri üzerinde işleyen imparatorluk donanmasını kullanarak bir imha seferi planlamıştır: "Bir donanma donattı ve onları silahlarının gücü ile uzağa sürmeye teşebbüs etmek için karadan ve denizden onlara karşı hareket etti". Theophanes, A.M. 6171, s. 499. (M.S. 678/9). Teofanes'in tarihlendirmesi bu dönemde birkaç yıl erkendir.

2634 "Slav dillerinde ongl 'köşe, bucak' kelimesinden alınmış gözüküyor". Karatay, s. 169, Dipnot 3.

2635 Nikephoros, s. 89 (Bab 36).

2636 Theophanes, A.M. 6171, s. 499.

2637 Theophanes, A.M. 6171, s. 499.

yaralanma sebebiyle Mesembria'da kalmıştır[2638]. Bulgar halkı, bölgedeki Slavları da hâkimiyetleri altına alarak[2639] Balkan Dağları kuzeyinde kalan Moesia eyaletinin Bulgaristan'a dönüşme sürecini 680 veya 681 yılında kazandıkları bu büyük zafer ile başlatmışlardır[2640]. Asparuh'un başkenti Pliska'dadır[2641].

Bulgarlar muhtemelen Hazar baskısının yetişemeyeceği bir bölgeye ulaştıkları için durumdan yeterince memnundurlar ve bu aşamada bağımsızlıklarını tanıyan Bizanslıları fazla zorlamamayı tercih etmişlerdir. Ayrıca Bulgarların önünden kaçtığı Hazarlar, IV. Konstantinus'un hükümdarlığının son yıllarında Bizans kontrolündeki Kırım'ın çoğunu kolayca almışlar, Bizans'a sadece Kerson limanı çevresinde küçük bir bölgeyi bırakmışlardır[2642]

İmparator, sağlığı müsait olmadığı için veya ekümenik konsil toplandığı için uzun sürecek operasyonu komutanlarına bırakıp başkentine dönmeyi tercih etmiş veya birliklerine bir noktadan sonra eşlik edememiş olabilir. Fakat bu tercihi Bulgarlar ile savaşın sonucu üzerinde belirleyici olmuştur ve Tuna Bulgar Devleti bu şekilde kurulmuştur. Tuna Bulgar Devleti 737'de Dulo veya Türkçesi ile Tuğluk Uruğu denilen Batı Göktürk kağan ailesi soyundan gelen son hanın zamanına dek Asparuh'un soyu tarafından yönetilecektir[2643]. II. Anastasius, 714'te Bulgar hükümdarlarına nihayet refaha kavuşacakları ticari imtiyazlar vererek ilişkilerin normalleşmesi

---

2638 Kaegi, Unrest, ss. 167 - 168. Varna'nın o zamanki ismi Odessos'tur.

2639 Teofanes bunlara "Yedi Uluslar" demektedir. Theophanes, A.M. 6171, s. 499. Bizans güçlerinin Tuna bölgesine amfibi bir çıkarma yapmasının gerçek sebebi, Heraklius ve II. Konstans'ın seferlerinin bölgedeki Slav yerleşimcileri söküp atamamış olmasıdır. Güvenilir olmayan bu halklar yalnızca dönemsel olarak yenilgiye uğratılıp imparatorluğa sözde bir bağlılık yemini ederek kendi hallerine bırakılmışlardır.

2640 Nicholson, Cilt: 1, s. 271.

2641 Asparuh Dobruca'dan geçerek başkentini Pliska'da kurmuştur. Savaşın gerçekleştiği Tuna mansıbı ve Dobruca bölgesinin k ime ait olduğu modern devletlerin meseleleri nedeniyle hararetli tartışılan bir konu olmayı sürdürmektedir. "Dobruca'nın 8. ila 10. yüzyıllar arasında siyasi bağlılığı tartışılmaktadır: Bulgar tarihçiler Bulgaristan'ın parçası sayarlar, Romen alimler ise Aşağı Tuna'da Bizans kontrolünün devam ettiğinde ısrar ederler". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 642. Tuna mansıbı bu devirlerde sazlık ve tarım için değersiz bir bölgedir ancak Bizans donanması açısından Karadeniz kontrolü için değerli bir üs vazifesi görmüş olabilir. Ne yazık ki bölgede ahşap hisarlar (ksilokastra) kurulmuşsa bile bunların kalıntılarının deltanın özgün hava şartları nedeniyle korunması imkansıza yakındır. Fakat bu devirden Bizans kaynaklı münferit küçük eserler bulunduğu için bu mümkündür. Bunlar bir bağlama konulamamaktadır. Diğer yandan ticaretle buraya gelmiş de olabilirler. Toplu bir buluntu olması halinde konu aydınlatılabilir.

2642 "Kırım'ın güneybatı ucunda bulunan Kerson, Bizans'ın en kuzey ileri karakoludur. Yarımadanın iç kesimleri yedinci yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar Hazarlar tarafından işgal edilmiştir." Rosser, Dictionary, s. 102.
Rosser, Dictionary, s. 102.

2643 Karatay, s. 169; Fehér, s. 44.

yolunda kilit bir adım atmıştır. Tervel Han'ın (hük. 700 – 721) ordularının yardımını temin eden de II. Anastasius'un uzlaşmacı tutumudur. Tervel Han Mesleme'yi karada yenerek destek vermese ve yanı başında Emevi hâkimiyetinin daha büyük bir tehlike yaratacağının bilinci ile hareket etmese, Konstantinopolis'in 717 – 718'de Emevilerin en kararlı Konstantinopolis kuşatması sırasında kaybedilmesi son derece mümkündür[2644].

Stratos; imparator IV. Konstantinus'un kişilik itibariyle diplomasiyi savaşa tercih ettiğini kilise kayıtları ve tarih eserlerinde görerek çalışması boyunca vurgulamıştır. Abdülmelik'in barışı yenileme talebini hemen kabul etmesini garip bulmaktadır[2645]. Fakat son yıllarında Bulgarların yerleşmesine göz yummuş ve Abdülmelik ile İbn Zübeyr arasındaki iç savaştan istifade etmemiş olmasını, kaçan bir fırsat olarak görmüştür. "Bizans; M.S. 682, 683 ve 684'te dünya ile barış içerisindedir ve imparator büyük bir ordu ve donanmayı rahatlıkla bölgeye odaklayarak işgalcileri bu stratejik sahadan kovabilirdi[2646]".

Ukbe b. Nâfi'in 670 yılında[2647] Kayrevan'ı kurması; Berberiler ve Bizans amfibi güçlerinin arasına bir engel yaratmıştır[2648]. Fakat 680'lerde Araplar arasında iç savaşın başlaması, tüm cephelerde Arap ilerleyişini durdurmuştur. "Ukbe'nin yenilmesinden sonra" Kuzey Afrika'da Bizans'ı ilgilendiren çatışmalar durmuştur. "Balkanlarda çeşitli Sklaven [Slav] kabilelerinin isyanları bastırıldıktan ve Arap donanmasının saldırı tehdidi ortadan kaldırıldıktan sonra Hellas theması Balkanların güney bölgelerinde barış ve düzeni yeniden tesis edebilecek bir pozisyondadır[2649]".

2644 Karatay, s. 180; Nicholson, Cilt: 1, s. 271.

2645 Emevi orduları yenildiklerinde, Anadolu'dan çekilirken barış istediklerinde hemen kabul etmiş, onları kendi topraklarında imha etmek için uğraşmamıştır. Sebep "hastalıklı bünyesi veya savaştan yoğun bir biçimde nefret etmesi olabilir". Stratos, Cilt: 4, s. 170.

2646 Stratos, Cilt: 4, ss. 170 - 171. "Eğer böyle bir hamle yapılmış olsaydı, Bulgarlar kendilerini daha iyi organize edebilemeyecekler ve Slav nüfuslarını absorbe veya savaşçı bir ulusa dönüştüremeyeceklerdir. Konstantinus'un, babasının ve dedesinin asli meselesi olmuş bir mevzuda ataletini açıklamak zordur". Stratos, Cilt: 4, s. 170.

2647 Önceki askeri amaçlı yerleşimlerden farkı sadece askerler için değil, gerçek bir kent olarak kurulmasıdır. "Arap kabilelerinin mensupları ve Horasan'dan gelen göçmenlerle yerli halk iskân edildi". Fakat 775 yılında Ukbe
"Mısır valisi Mesleme b. Muhalled tarafından görevinden azledildi". Tekrar görevlendirildiğinde ise durum kontrolden çıkmıştır. Ukbe Cezayir'de Tehûde'de 683'te öldürülmüştür. Nadir Özkuyumcu, "Ukbe b. Nâfi'", **TDVİA**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, ss. 64 – 66, içinde s. 65. İnisiyatif tekrar Berberi – Bizans ittifakına geçmiştir.

2648 Nicholson, Cilt: 1, s. 106.

2649 Stratos, Cilt: 4, ss. 169 – 170.

Kuzey Afrika için mücadelenin ilk safhasında; Mısır'daki Ravda Adası'nda ve İskenderiye konuşlandırılan Müslüman donanmaları, II. Konstans döneminin sonlarında etkinliklerini artırmışlardır. II. Konstans'ın buna karşı koymak için başkentini Sirakuza'ya taşıdığı evvelce incelenmiştir. Sirakuza'dan ve Mısır'dan gönderilen rakip donanmalar 665 yılında savaşmışlardır. Bizans filosu yenilmesine rağmen, Tunus bölgesinin kontrolü Bizans'ta kalmaya devam etmiştir[2650]. Statüko; Ukbe b. Nâfi'nin Kayrevan'ı kurması ile tedricen Bizans lehine dönecektir. Hellas theması, II. Jüstinyanus'un ilk hükümdarlık döneminde yani 685 – 695 arasında bir zamanda kurulmuştur. Karabisianoi deniz themasının mülkünün bölünmesi ile yaratılmış olabilir[2651].

Yalnızca Suriye ve Mısır'a hâkim olan Abdülmelik ile İbn Zübeyr arasındaki iç savaş sürerken, "Bizans orduları Ermenistan ve Mezopotamya'nın derinlerine girmiş ve Mardâîler isyan etmişlerdir[2652]". Mardâiler özellikle 680'lerde belirgin bir grup olarak ortaya çıkmaktadırlar. Tuna Bulgar Devleti'nin kurulması ile aynı yıl gerçekleşen Altıncı Ekümenik Konsil'in Eylül 681'de karara vararak uzlaşılan itikat belgelerini kayda geçirmiş olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Bu kararlar bir bakıma Müslüman kontrolü altındaki Hıristiyanları Roma ve Konstantinopolis doktrini alanına geri kazanmak için teşebbüslerin sona erdiğini göstermektedir. Süryani Kilisesi de Mayıs 681'de "Qetranes'te yapılan Kadasetli patrik Gorgis'in kilise sinodu" ile hem Konstantinopolis'teki gelişmelere karşı karar almak hem de Süryanilerin "daha önceki toplantılarda kabul edilen kilise yasalarını gözden geçirmek için" toplanmıştır[2653]. İsimlerini sekizinci yüzyılda İoannes Marun'un takipçileri

---

2650 "Ifrikiye olarak anılan Roma eyaleti Afrika'ya daha 665'te düzenlenen sefer, bir Bizans amfibi kuvvetinin yenilgiye uğratılması dışında önemli bir sonuç vermemişti". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2651 Themanın ismi Yunanistan anlamına gelse de aslında bu dönemde Kuzey Yunanistan, Selanik dışında büyük ölçüde Slav yerleşimcilerin eline geçmiştir ve thema güçleri bu yerleşimlerin Orta Yunanistan'a ilerlemesini engellemek ve denizden gelecek Arap saldırılarına karşı Karabisianoi organizasyonunun yükünü dağıtmak için kurulmuştur. Themanın "kaynaklara ilk kez 691 yılında yansıyan strategosu Korinth kentinde ikamet etmektedir. Thema ayrıca bir donanma filosuna da ev sahipliği yapmaktadır" Nicholson, Cilt: 1, s. 706.

2652 Stratos, Cilt: 4, s. 170.

2653 Malik, s. 248. "Mor Gorgis I (660-81)" tarafından gerçekleştirilen bu son eylem, Bizans ve Süryaniler arasındaki kopuşu iki tarafın da geri dönüşü olmayan bir ayrılık olarak gördüğünü teyit etmiştir Malik, ss. 220, 248 – 251, 259. Bu kopuş ve Sasani İmparatorluğu'nun çökmüş olduğu gerçeği ile uzak topraklara yönelik ilgileri artmıştır. Malik, ss. 257 - 259. Sonuçta "Çin'e, Hindistan'a ve Afganistan'a misyonerler İncili götürdüler ve kiliseler inşa ettiler". Hindistan'da Malabar, Uzak Doğu ve Orta Asya dışında Bizans ve Emeviler tarafından ortak yönetime tabi "Ermenistan'da, Kıbrıs'ta … kiliseler yaptılar". Malik, s. 259. Sekizinci yüzyılda ikona kırıcı

olmaktan alacak Marûnîler yedinci yüzyılda ortaya çıkmışlardır[2654]. 680-681 Altıncı Ekümenik Konsili'nden sonra Monotheletizmi bırakmayan Marûnî Kilisesi Lübnan'da gelişimini sürdürmüştür[2655]. Ömer b. Sa'd; ilk büyük liderleri olan Nusaybin metropoliti Yuhanun'a (ö. 648) İncil'i Arapça'ya tercüme etmekle görevlendirilmiş, Yuhanun bu görevi "bildiği gibi çevirmesine izin" aldıktan sonra, 13 yıl içinde yerine getirmiştir[2656]. Bu erken temaslar sayesinde Marûnîler ve Süryaniler; Mardâîler gibi daha küçük Hıristiyan gruplar kadar askeri ve siyasi bir örgütlenmeye girmemiş, halifeler ile açıkça savaşmamışlardır. Mardâîlerin çoğu Abdülmelik ve II. Jüstinyanus arasındaki anlaşma sonucunda çoktan Suriye'den alınıp ilk deniz themaları olan Karabisianoi ve Kibyrrhaiotai'da iskân ve istihdam edilmişlerdir[2657]. Teofanes bu olayları 686/687 yılına tarihlendirmektedir. Aynı yıl Bulgarlar ile de barışı bozmuştur[2658]. II. Jüstinyanus'un Kıbrıs meselesi ve Emevilerin ödemekte olduğu haracı Abdülmelik'in yeni bastırdığı ilk İslami sikkelerle ödemesini kabul etmeyerek anlaşmalarının bozması kendi zararına olmuştur. [2659]Kıbrıslıları da Bizans donanmasında istihdam etmek istemiştir[2660]. Çok zaiyat olsa da bazı Kıbrıslılar gerçekten donanmaya alınmıştır. Fakat Bizans'a haraç ödediği sırada ülkesinin birliğini sağlamış olan Abdülmelik'in II. Jüstinyanus'u defalarca yenilgiye uğratarak

---

Bizans imparatorları bu iki bölgeye müdahale ettiklerinde, Süryaniler de Müslümanlar da kötü muamele görmüşlerdir.

2654 Mârûnîlerin ortaya çıkışını ile ilgili olarak Gorgis David Malik'in Süryanilerin Tarihi adlı eserinde bakılabilir. Malik, s. 257. Süryaniler ile Marûnîler arasındaki kesin kopuşa, sekizinci yüzyılda Marun liderlik edecektir.
"713'te rahip Marun adında biri, Süryani papazların öğretilerinin bırakarak yeni öğretiler göstermeye başladı".
Malik, s. 256.

2655 Rosser, Dictionary, s. 259. "Bu kilisenin adı Süryani Marûnî'dir. Lübnan Dağı'na yerleşmişlerdir. İçlerinden bazıları Katolik ve Ortodoks kiliselerine geçmişlerdir". Malik, s. 267.

2656 Yunanca kaynaklarda İoannes olarak anılır. 631'de metropolit atanmıştır. Haçlı Seferleri zamanında Papalık otoritesini tanımışlardır, fakat "1254 yılında kiliseleri Haçlılara karşı savaşan Müslümanlar tarafından" bastırılmıştır. Malik, s. 257.

2657 Rosser, Dictionary, s. 258.

2658 "Bu yıl Suriye'de kıtlık vardı ve pek çok adam Rum ülkesine göç etti. İmparator Ermenistan'a gitti ve orada Lübnan'ın Mardaîlerini karşıladı, böylece tunçtan bir duvarı yıkmış oldu". Theophanes, A.M. 6179, s. 507. Teofanes bu tunç duvar deyimini Homeros'tan almıştır ve bu kendi eliyle savunmasını bozmak anlamına gelmektedir.

2659 İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, ss. 104 – 106. Aslında Bizans ile savaşın yeniden başlamasını bu para reformuna bağlamaz ancak etraflıca bilgi verir. "Abdülmel,ik'in ilk dirhem ve dinarı bastıran kişi olduğu şeklindeki ilk rivayet ise daha sahihtir". İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 106.

2660 Teofanes II. Jüstinyanus'un "ahmakça Abimeleh ile barışı bozmasının" iki nedenini; ağırlıkça denk olan sikkelerden Hıristiyan imgelerinin kaldırılması ve "dalaleti içerisinde Kıbrıs'ın ada nüfusunu taşımak istemesi" olarak belirtmektedir. "Kıbrıslılar geçiş yaparken, onlardan bir halk yığını boğulmuş veya hastalıktan ölmüş, kalanlar Kıbrıs'a geri dönmüştür". Theophanes, A.M. 6183, s. 509.

itibarını yıkması nihayet 705 yılında imparatorun ilk kez tahttan indirilmesine yol açacaktır. 707 yılında Mesleme b. Abdülmelik, Suriye'de kalan son Mardâîleri de yeniden iskân etmiştir[2661]. II. Justinyanus de babası gibi bir konsil toplamıştır. 692 yılında Trullo veya Quinisextus (yani Beş-Altıncı) Konsili denilen ama bugün ekümenik sayılmayan bir konsil daha toplamıştır. Bu aşamada Bizanslılar doğu Hıristiyan gruplarının ne düşündüklerini önemsemeyi bırakmışlardır. II. Justinyanus için yalnızca askerî açıdan aktif olan ve bu yıllarda Bizans donanmasına entegre edilen Mardâîler, siyasi nedenlerle önem taşımaktadır. Muâviye öldükten sonra başlamış olan Müslümanlar arasında başlayan iç savaşlar, Süryanileri de çok kötü etkilemiştir. Mardâîlerin aksine Süryaniler giderek Müslümanlar ile ters düşmemeye gayret etmişlerdir. Fakat bu kargaşa döneminde Süryani kilisesinin liderleri hızla yozlaşmaktadır[2662]. Aralarında Mardâîlerin ve Marunilerin olduğu küçük gruplar dini ve siyasi nedenlerle ayrı gruplar teşkil etmektedirler. Bu gruplardan yalnızca Mardâîler Bizans donanması açısından önem taşımıştır.

4.2. SÜREKLİ SİYASİ KRİZ, MERKEZ VE THEMA FİLOLARININ AYRILMASI VE TEKNOLOJİK İLERLEMELER

4.2.1. Bizans Donanmasının Organizasyonu ve Yedinci Yüzyılda Teknolojik Değişimler

Yedinci yüzyıl, Bizans donanmasının Roma donanmasından beri taşımaya devam ettiği pek çok unsuru kısa sürede terk etmek zorunda kaldığı hem zorlu hem de dönüşümlerle dolu bir dönem olmuştur. Bu dönemde bir yandan Rum ateşi sifonları diğer yandan savaş gemisi inşa etmenin daha pratik ve ekonomik yöntemleri geliştirilmiştir[2663]. Fakat ortaya çıkan yapı, Bizans başkentinin karada ve denizde derinlemesine bir savunma sistemine kavuşmasını sağlayarak bu son derece istikrarsız dönem boyunca varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Yedinci yüzyılda en tehlikeli rakipleri olmuş Sasaniler, Emeviler, Lombardlar, sekizinci yüzyıl sona ererken çoktan

---

2661 Rosser, Dictionary, s. 258.

2662 "Patrik Yuhanna II, (693-94) Nsibin [Nusaybin] metropolitinin takma adı 'Cüzzamlı' idi. Halifenin gözündeydi. Yetkililerden altın karşılığı ayrıcalıklar satın alıyordu." Malik. S. 252.

2663 Rodgers, ss. 37 – 39.

ortadan kaldırılmış olmalarına rağmen, Bizans İmparatorluğu; varlığını devam ettirebilmesini donanma ve thema reformlarına, liderlik ettiği yeni teknolojilere ve elbette başkentinin savunulabilirliğine borçludur. Tüm Erken ve Orta Bizans dönemleri boyunca "Bizanslılar sürekli olarak denizcilik teknolojilerini iyileştirmek için uğraştılar. Örneğin, gemilerin iskelet yapısına öncülük ettiler[2664]". Arap-Bizans savaşları, donanmanın rolünü büyük ölçüde değiştirmiş ve önemini artırmıştır. Bu silahlanma yarışı ve etkileşim, Bizans denizcilik stratejilerinin evrimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Yüzyılın başında, Bizans donanması, Akdeniz'deki en etkin ve disiplinli deniz kuvvetiydi. Ancak, 7. yüzyılın ilk çeyreğinde Sasanilere, ikinci çeyreğinde Müslüman Araplara Suriye ve Mısır kıyılarının kaptırılması, Bizans donanmasını en önemli üslerinden ve Bizans İmparatorluğu'nu da en değerli eyaletlerinden ve ticaret rotalarından mahrum bırakmıştır. Müslüman Araplar, Bizans denizcilik teknolojisi ve taktiklerini hızla öğrenerek, çok geçmeden deniz savaşları konusunda ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Bizans donanması, bu yeni tehdide karşı koymak için çeşitli eyalet donanmaları ve başkent donanması arasında görev ayrımını benimsemek ve yeni gemi inşa teknikleri geliştirmek zorunda kalmıştır.

Eyalet donanmaları yedinci yüzyıl sonu ve sekizinci yüzyıl başlarında üç biçimde örgütleneceklerdir: 1) Her biri birer strategos komutasına verilen deniz themalarının asıl gücünü oluşturan eyalet donanmaları. 2) Esas olarak kara kuvvetleri celp etmekle görevli kara themalarının ana limanında konuşlanmış ikincil thema filoları. 3) Thema olamayacak kadar küçük veya izole deniz aşırı mülklerde ise birer droungarios komutasındaki serbest filolar. Yedinci yüzyıl başlarından önce kaynaklarda karşımıza bir rütbe olarak çıkmayan droungarios, deniz kuvvetlerinde bağımsız eylemlerde bulunabilecek boyutlarda filo komutanlarının unvanıdır ve donanma organizasyonun olgunlaşmakta olduğunun bir göstergesidir[2665].

[2664] Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç, 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 84.

[2665] Droungarios denilince esas olarak "bir deniz birliği yöneten komutan" anlaşılmaktadır. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 468. Droungos Cermen dillerinde bir savaş çetesi biriminin adıdır ve kesinlikle Yunanca değildir. Droungarios, thema organizasyonu ile öne çıkmış bir rütbedir. Kara themalarında da bulunan bir unvandır ve bu bağlamda tourma veya çoğulu (ç.) tourmai denilen kıtanın alt birimleri olan moirai veya droungoi adlı 1000 ila 3000 kişilik birliklerin başındaki subaydır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 363; Rosser, Dictionary, s. 127. Droungos komutanı olan droungarios, Bizans donanmasının taktik filolarının komutanlarının da unvanıdır.
Bu rakamların yaklaşık olarak donanma rütbelerini de yansıttığı düşünülmekle birlikte rakamların onuncu yüzyıla ait olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bir kontouberniadan daha büyük olan

Jüstinyanus'un donanmasında deniz muharebeleri veya kara ve deniz kuvvetlerinin birlikte yaptığı operasyonlarda amfibi güçlerin başkomutanlığının 535 – 540 arasındaki Vandal, Sicilya ve Adriyatik operasyonlarında Belisarius, 551 Senigaglia deniz muharebesinde Vitalianus'un yeğeni süvari komutanı İoannes ile Valerianus gibi kara kuvvetlerinde görevli subayların komutası altına verildiğini görmüştük. Altıncı yüzyıl sonlarında Strategikon'daki ifadelerden bu uygulamanın en azından nehir donanmaları için sürdüğü açıktır.

Fakat yedinci yüzyılın özellikle ikinci yarısı boyunca donanma giderek tamamen kendi amiralleri komutasında operasyon yapan bir güç haline gelecektir. Yalnızca çok büyük operasyonlara imparatorun temsilcisi olarak güvenilir saray erkanından birisi amirallerin üstüne atanmaktadır. Mesela 698 Kartaca amfibi operasyonu için imparator Leontius; amfibi güçleri patrikios rütbesindeki İoannes'e vermiştir. Kâhine denilen Berberi kraliçesinin bu sıralarda liderlik ettiği Berberi isyancılar Araplar tarafından yenilmiş, ardından Kartaca'yı bir yıl önce almış amfibi sefer kuvveti Tunus'tan atılmıştır. Girit'e kaçan amfibi güçlerin patrikios İoannes'i öldürüp, isyan ederek aralarındaki Kibyrrhaiotai droungarioslarından Apsimar'ı Konstantinopolis'te zorla III. Tiberius olarak tahta çıkarması[2666], amirallerin saraylı bir görevlinin denetiminde tutulmasının ne kadar doğru bir uygulama olduğunu gösterecektir. Ancak donanma artık çok teknik bilgi gerektiren silahlara sahiptir. Dolayısıyla iç işleyişi artık kendi rütbeli personeline bırakılmıştır. Rum ateşi uzmanlık gerektirmektedir[2667]. Sifonatores denilen dromon pruvasındaki Rum ateşi sifonunu kullanmakta uzman askerler de yedinci yüzyıl bitmeden ortaya çıkmışlardır ve bu profesyonelleşmeye delalet etmektedirler.

Heraklius'un Sasaniler karşısında yalnızca başkentinin müdafaasını değil, donanmasını da subay ve amirallerinin idaresine bıraktığı anlaşılmaktadır. II. Konstans'ın kişilik özellikleri nedeniyle donanmanın amirallerin komutasına verilmesi

---

birliklerin boyutları neredeyse asla standartlaştırılmamıştır. Aynı durum deniz kuvvetleri için de geçerlidir. Bunun arkasındaki düşünce, düşman kuvvetlerinin flama ve birlik alametlerini sayarak karşılarındaki kuvvetin gerçek boyutunu kolayca tahmin etmesine fırsat vermemektir. Sonraki asırlarda droungarios unvanı taşıyan kişiler artacak ve başka birimlerde görevlendirilecektir. Ancak esasen donanma ile ilişkili bir rütbe olarak kalacaktır. Cüneyt Güneş, **Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, (Bizans Kurumları ve Unvanları), ss. 123, 136 – 138.

2666 Pryor ve Jeffreys, s. 28.

2667 Rodgers, ss. 37 – 38.

eğilimi hükümdarlığı boyunca askıya alınmıştır. Ergenliğe varmadan önce Konstantinopolis senatosu vesayetindeyken, İskenderiye'yi alması için 300 parçalık donanmayı saray hadım ağası Manuel'in komutasına 645 yılında vermiştir. Zâtüssavârî deniz muharebesindeki yenilgi sırasında ise yanında Trablusşam'dan gelen kardeşler gibi denizci subaylar olduğu açık olsa da komutayı şahsen yürütmüştür[2668]. Fakat imparator İtalya'ya geçtikten sonra delege etmeyi öğrenmiş gibi gözükmektedir. Konstantinopolis'in 655 veya 656 yılında ilk kez Arap filoları tarafından tehdit edilmesi hem Müslüman hem de Bizans donanma organizasyonlarındaki komuta kademelerini hızlı bir reforma sokmasına neden olmuştur[2669]. Bu olay ve imparatorun tavrındaki değişiklik, donanma personelinin üst komuta kademelerine erişmesinin yolunu açmış olabilir.

II. Konstans'ın oğlu IV. Konstantinus'un ve torunu II. Jüstinyanus'un yönetiminde, deniz themaları ve başkent donanması açık bir şekilde ayrı birer yapı haline gelmiştir. Artık kesin olarak kendi amiral, strategos ve droungarioslarının komutasına bırakılmışlardır. Ne yazık ki bu yüksek rütbeli deniz kuvvetleri personelinin isimleri nadiren kayıtlara geçmiştir. Fakat barbar kökenli droungarios Apsimar'ın 698 yılında III. Tiberius Apsimar adıyla tahta çıkarabilmesi, Bizans donanmasının kendi itibarındaki artışa da delalet eden önemli bir dönüm noktasıdır[2670]. Donanmanın darbesi hızla sonuca ulaşmıştır[2671]. Böylece donanma, gördüğü muameleden memnun değilse, istediği zaman başkente gelip hükümeti devirebilecek kadar güçlendirildiğinin farkına varmıştır[2672]. Fakat bu darbe nedeniyle Kuzey Afrika kıyılarında Kartaca'nın ardından geride kalan Hippo ve Septem arasındaki üslerinde de kaybı kesinleşmiştir[2673]. III. Tiberius donanmanın tam desteğine sahip olsa da

---

2668 Kemal, s. 140.

2669 Fahmy, Sea-Power, s. 89; Fahmy, Naval Organisation, s.52. Fahmy, ilk çalışmasında buna ihtimal vermezken, ikinci çalışmasında Zâtüssavârî deniz muharebesinin asıl amacının Konstantinopolis'e saldırmak olduğu sonucuna varmıştır. Akademisyenler de son yıllarda bu görüşe dönmektedirler.

2670 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2084.

2671 Stratos, Cilt: 5, ss. 87 – 88.

2672 Stratos, Cilt: 5, ss. 88 – 90.

2673 "Justinian'ın yeniden tahtına döndüğü yıl [705], laçka ve özensiz hükümeti sırasında, Araplar Afrika'nın tüm denetimini ele geçirdiler." De administrando imperio, çev. İlhan Aslan, s. 61. Aslında Afrika'daki son Bizans mülklerinin kaybı Leontius ve Apsimarus arasında tahtın el değiştirdiği 698 yılında gerçekleşmiştir. Fakat Fas'taki Septem gibi bazı uzak Bizans deniz üslerinin komutanları henüz Arap akınlarına hedef olmasa da kendilerini bağımsız halde bulmuşlardır. 705 yılı bu tür kendisini bağımsız halde bulmuş eski Bizans mülklerinin resmen denetimden çıktığı tarih olabilir.

Kuzey Afrika'da Araplar kısa sürede kilit noktaları ele geçirdikleri için bölgeyi koruyamamıştır[2674].

Bu darbe, donanmanın onuncu yüzyılda amiral Lekapenos'u imparator yapıncaya kadar gerçekleştirdiği en önemli siyasi eylemidir. Kartaca'dan mağlup dönen donanmanın II. Jüstinyanus'u devirmiş olan imparator Leontius'un güvenilir amirali patrikios İoannes'i alt edip sadece droungarios olmasına rağmen tahta çıkması[2675], Fokas'ın 602 yılında Mavrikius'un Balkan ordusu generallerini devirip yüzbaşılıktan imparatorluğa sıçması gibi gerçekleşinceye kadar kimsenin tahayyül edemediği sıra dışı bir eylemdir. Bizans donanması Fokas'a karşı ayaklanmayı denediğinde başarısız olmuştur. Fakat donanma 96 yıl sonra kendi liderlerini imparator yapma teşebbüsünde başarıya ulaşmıştır. Bu darbe, donanma organizasyonuna ilişkin aksi takdirde günümüze ulaşmayacak pek çok verinin kaydedilmesine de vesile olmuştur. Apsimar ve destekçileri hakkındaki bilgiler ilk kez Bizans donanmasının iç işleyişine dair bazı detaylar sağlamaktadır[2676]. Onlar hakkında öğrenilebilenler, bize yedinci yüzyılın sonunda donanma organizasyonu ve rütbeler hakkında fikir vermektedir. Fakat bu veriler, yine de 655 – 698 dönemi ve 698 – 727 dönemi arasındaki bir enstantaneden ibarettir. Karabisianoi'nin yeniden yapılanma döneminin ardından nasıl al birimlere ayrıldığına dair bir bilgi edinilememektedir. Sürecin adım adım geldiği varsayılmakla birlikte, yapılabilen yorumların tamamen mühür buluntularına dayanmaktadır. Sekizinci yüzyılda III. Leo devrinde başta Emevilere karşı imparatoru desteklemiş olan donanma komutanları ikona kırıcılık politikası ortaya çıkınca ayaklanacak ve başkentte darbe yapmaya kalkacak kadar güçlendiklerini ortaya koyacaklardır. Ancak Hellas, Karabisianoi ve Ege Denizi'ndeki thema donanmaları, imparatora sadık kalan ve Rum ateşi sifonlarını tekelide tutan başkent donanması tarafından yakılarak imha edilecektir. Bu sert tutum, III. Leo ve oğlu V. Konstantinus'a Orta Bizans donanma teşkilatını istedikleri biçimde sıfırdan kurma imkânı verecektir.

Yedinci yüzyılın denizcilik açısından en belirgin yeniliği, Rum ateşi olarak bilinen gizemli ve ölümcül silahtır. Müslüman Arapların yükselişi ve Bizans topraklarına yönelik sürekli saldırıları, 7. yüzyılın son çeyreğinde Bizans'ın Kuzey

[2674] Stratos, Cilt: 5, s. 98.
[2675] Rosser, Dictionary, ss. 244, 397 – 398.
[2676] Stratos, Cilt: 5, ss. 84 – 86.

Afrika'daki son mülklerini de kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Fakat Bizans donanması, bu meydan okumaya rağmen, Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki etkinliğini koruma görevini başarıyla sürdürmüştür. Bu sırada Bizans donanmasını elinde kalan kısıtlı kaynakları etkin kullanmak için yeni bir organizasyon, yeni taktikler ve stratejiler geliştirmeye zorlamıştır.

Bizans donanmasının gücünün 500 – 1200 yılları arasında yedi asır boyunca ana dayanağı, dromon sınıfı savaş gemileridir[2677]. Jüstinyanus döneminde dromon, ufak ve hızlı bir kadırgadır. Makedonya Hanedanı döneminden başlayarak 4. Haçlı Seferi'ne kadar uzayan bir dönem boyunca dromon giderek daha ağır ve büyük bir kadırga türüne dönüşecektir[2678]. Bu konuda en ayrıntılı araştırmayı kaleme alan Pryor ve Jeffreys, aslında bu gemiler hakkında kaynakların ne kadar güvenilmez olduğunu ve aslında bildiğimizden emin olduklarımızın ne kadar az olduğunu vurgulamaktadır[2679].

Denizaltı arkeolojisi yeni bulgular sağlamaktadır, dolayısıyla Bizans savaş gemileri hakkında da bilgilerimiz artmaktadır. Savaş gemileri, kargo gemilerinin aksine çok nadir bir iz bırakmaktadır[2680]. Akdeniz'in "sıcak ve sığ suları" gemi

---

2677 Pryor ve Jeffreys, s. 663.

2678 Kadırgalar; Fenikeliler'den 1500'lere dek, Akdeniz'de tercih edilen savaş gemileri olmuşlardır. Fakat onları kullanışlı kılan tasarım özellikleri, mürettebatın ihtiyaçlarını taşımayı imkânsız kılmamaktadır. Özellikle kürekçiler için su başta olmak üzere yinelenen ihtiyaçlar, açık deniz seferleri ve üslerden kopuk seferlere imkân vermemektedir. Deniz üslerinden ancak bir iki gün mesafeye kadar karaya çıkmadan seyir edebilmeleri, özellikle deniz kuvvetlerinin kara kuvvetleri ile iş birliği yapması gereken harekâtlar için kısıtlayıcı olagelmiştir. Casson, ss. 33 - 35, 111. Prokopios, altıncı yüzyılda Vandal Krallığı'na karşı Belisarius'un komutasında gönderilen sefer kuvvetinin Vizigot yönetiminin göz yummasa Kuzey Afrika'ya varamayacağına işaret etmiştir. Sonraki asırda Konstantinopolis'e Emevi deniz seferleri de aynı operasyonel kısıtlamalara tabidir. Kadırgaların ihtiyaçlarını karşılaması için kısa seyir mesafeleri ara ile limanlar emniyete alınmalıdır. Fakat Bizans başkentine giden yol boyunca Müslüman donanmasının geçmesi için uzlaşılabilecek başka bir ülke yoktur. Dolayısıyla seferler sadece Bizans'tan alınan limanların atlama taşları olarak kullanılması ile Konstantinopolis'e ulaşabilir. Ancak Bizans kara kütlelileri arasında izole olmuş olan bu limanlardan birkaç tanesinin eksilmesi, özellikle olası bir yenilgi halinde Müslüman donanmasının bütünlüğünü korumasına engel olacaktır. Dolayısıyla Müslüman deniz gücünün başarıya ulaşamayan Konstantinopolis kuşatmalarından sonra uğradığı ağır kayıplar, Teofanes'in bahsettiği fırtına kadar, bu gibi pek çok lojistik sorunla da ilgili olmalıdır.

2679 Sadece dromon ve dromonla ilişkili chelandion sınıfı gemilerden bahseden bu yaklaşık 750 sayfalık eser, Bizans yazarlarının masa başından yazan bürokratlar olduğunu, anlattıkları konuya dair pratik bir bilgiye sahip olmadıklarını ve verdikleri tavsiyelerin denizcilik açısından uygulanamaz olduğunu iddia etmektedir. Yazarların kullandıkları terimlerin teknik bir anlam taşımaktan ziyade, eğitimlerini sergilemek için seçtiği Eski Yunanca tabirler ve filolojik ifadeler olarak anlaşılmalıdır.

2680 Amforalar gibi büyük ve çürümeyen objeler taşıyan kargo gemileri deniz tabanına gömülmekte ve bunun altında kalan tahta aksam çürümekten kurtulabilmektedir. Oysa savaş gemileri battığında tahta aksamı çürüme, basınç, tuz, zamanın etkileri ve deniz canlılarından koruyacak objeler bulunmadığından verdikleri nadir buluntular bile genelde sadece geminin omurgasının zeminde

ahşabının çürümesi için ideal koşulları sağlamaktadır ve ticaret gemilerinin bile kargo ile "deniz tabanına bastırılmış, kum ve çamurla kaplanmış" olan gövdesinin "yalnızca alt kısmı" korunabilmektedir[2681]. Yenikapı'da bulunan savaş gemileri ufak Bizans galea sınıfına aittir[2682]. Alandaki gemiler sekizinci ve onuncu yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Bu dönemin galea sınıfı gemileri dromonlara destek veren ve gözcülük eden gemilerdir[2683]. Rum ateşi ile teçhiz edilemeyecek kadar küçüklerdir. Henüz hiçbir dromon veya chelandion sınıfı batığı bulunamamıştır. Yazılı kaynaklar bol ancak sorunludur. Ayrıca Erken Bizans dönemine değil, Mavrikius devri eser Strategikon hariç tutulursa istisnasız hepsi Orta Bizans dönemine aittirler. Vegetius'un Geç Roma askeri sisteminin anlatan eseri ise donanmaya neredeyse hiç değinmemektedir. Korsanların ve dördüncü yüzyıl sonları veya beşinci yüzyıl başlarında Roma savaş gemilerinin kamuflaj amacıyla gövde ve yelkenlerde mavi renk tercih ettiği gibi bilgiler vermekte ancak gemilerle ile ilgili somut bir bilgi vermemektedir[2684]. Ancak asıl sorun yazılı kaynakların yokluğu değildir, kaynaklar görünürde geminin inşasından, donatılmasından ve taktiklerinden bahsetmektedir. Bu kaynaklar sayıca kısıtlı da değildir ve bu dromonu Erken Ortaçağ'ın hakkında en çok kaynak bulunan gemi türü yapmaktadır[2685]. Ancak kullandıkları terminoloji modern araştırmacıya dromonları, antik selefleri ve Ortaçağ halefleri olan gemi türlerinden ayırt etmek için yardımcı olmamaktadır. "Fakat bu kadırgalar kesinlikle var olmuşlardır ve kuşkusuz farklıdırlar. Problem, kaynakların terminolojisi ile değindikleri somut nesneler arasındaki ilişki meselesi olmayı sürdürmektedir[2686]".

Kısacası, Bizans yazarları kendi zihinlerindeki bir dromonu bize anlatmaktadır, askeri kılavuzların ise hiçbiri Erken Bizans döneminin savaş gemisi olan dromonu anlatmamaktadır. Neticede, beşinci ve sekizinci yüzyıllar arasında dromon ile ilgili

---

bıraktığı bir şekil olabilmektedir. Hakan Öniz, **Temel Sualtı Arkeolojisi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 56.

2681 Nicholson, Cilt: 2, s. 1375.

2682 Pryor ve Jeffreys, s. 447. Ufuk Kocabaş, "İstanbul Üniversitesi Yenikapı Batıkları Projesi: Gemiler/ Istanbul University Yenikapı Shipwreck Project: The Ships", **İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008/ Istanbul Archaeological Museums Proceedings of the 1st Symposium on Marmaray-Metro Salvage Excavations 5th-6th May 2008**, Ed. Ufuk Kocabaş, İstanbul, 2010, s. 29.

2683 Işıl Özsait-Kocabaş, "Yenikapı Batıklarının Akdeniz Gemi Yapım Teknolojisindeki Yeri", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 136, İstanbul, Ocak – Nisan 2011, s. 142.

2684 Nicholson, Cilt: 2, ss. 1374, 1552. Kamarai denilen bu mavi kamuflajı, hem korsanlar hem de onların peşindeki imparatorluk gemileri tercih etmektedir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1197.

2685 Gardiner, ss. 110 - 114.

2686 Pryor ve Jeffreys, s. 448.

bilinebilenler, dromonların katıldıkları savaşların anlatılarından analiz ederek öğrenilebilenlerden ibarettir[2687]. Dromon terimi Teofanes'te hiçbir teknik anlam taşımadan kullanılmıştır, onuncu yüzyılda parakoimomenos Basil'in yazdırdığı taktika, Eskiçağ terimlerini anakronik kullanımıyla doludur, VI. Leo'nun ve Nikeforos Ouranos'un taktikaları da aynı sorundan muzdariptir[2688]. Pryor ve Jeffreys, parakoimomenos Basil'in hazırlattığı taktikayı yazan kişinin kullandığı iki kaynağı belirlemiştir, fakat bu metnin yazarını ayıplamak için hiçbir sebep yoktur. Bu kişi her eğitimli Bizanslı yazarının yapması beklediği şekilde hareket etmiştir, bu metinleri talep eden hamilerin istediği budur. Görünen o ki, Bizanslı yazarlar esas olarak eski metinleri yeni biçimlerde tekrar tekrar bir araya getirmektedir[2689]. Aynı sorun yazarların Rum ateşine değinir gibi görünen ancak zihinlerindeki Rum ateşi imgesini anlatan metinlerinde de mevcuttur. Atina donanmasında M.Ö. 5 yüzyılda amirallik yapan Thukydides'in tanıklığı gibi, anlattığı teknik meselelere dair bilgisi olan hiçbir Bizanslı yazar yoktur.

Tüm bu zorluklara karşı hem dromon hem de Rum ateşi hakkında bazı gerçekleri ortaya çıkarmak mümkün olmuştur. Dromon yedi asır boyunca Bizans donanmasının omurgasını oluşturmuştur. Bizans'ın Akdeniz'de daimî bir donanma bulunduran belki tek güç olarak kalmasını sağlayan gemi türüdür. 12. yüzyıldan başlayarak savaş gemisi olarak yerini giderek batı kaynaklı galea/katergon sınıfına bırakmaya başlamıştır. 13. yüzyıl ortası itibarıyla dromon terim olarak Bizans'ta büyük bir nakliye gemisi anlamı taşımaya başlayacaktır. Böylece savaş gemisi dromon, Rum ateşi donanma sifonları ile aynı dönemde tarih olmuştur[2690].

Dromon hakkında kesin olarak bilinenler şunlardır: Dromonun terim olarak kullanımı, geç 5. ve erken 6. yüzyıllarda başlamıştır. Bu dönemde kullanımı teknik değil filolojiktir[2691]. Geç Antikçağ'da "donanma gemileri boyut açısından küçülmüştür" ve "hız ile manevra kabiliyetine daha fazla ağırlık vererek nihayet trieres

---

2687 Rodgers, s. 38.

2688 Pryor ve Jeffreys, s. 445.

2689 Pryor ve Jeffreys, s. 447. Bu iki araştırmacıya göre sorun, modern tarihçilerin parakoimomenos Basil taktikasında yazılı olanları sorgulamadan doğru bilgi saymasıdır. Taktikalarda ve kroniklerdeki metinler, anlattığı gemileri kendileri tanımayan bürokratlar tarafından yazılmıştır, belli bir üslubu takip ederler. De cerimoniis'teki 911 ve 949 deniz seferi envanterleri bile bu bürokrat zihniyeti sebebiyle hatalıdır.

2690 Rodgers, ss. 39, 81.

2691 Pryor ve Jeffreys, s. 446.

ve quinquireme'yi terk etmişler, celetes, akatos, lembos ve liburnayı dromon için model alarak" mahmuzlama ve güvertedeki menzilli silahları odağa alan savaş gemisi türlerinden uzaklaşma yoluna girmişlerdir[2692]. Terim, önceki dönemde liburnae denilen hızlı gemileri ifade etmek için kullanılmıştır, dromon hızlı gemi demektir[2693]. Bağlam dışında ele alındığında dromon kelime olarak koşucu demektir.

Bu dönemde gemi inşa tekniklerinde incelenen dönemde görülen ilk değişim başlamıştır. Bu sürecin tamamlanması sekizinci yüzyıla kadar sürecektir[2694]. Yeni bir terimin olarak dromonun ortaya çıkması bununla ilgili olmalıdır. Özellikle yedinci yüzyılın ikinci ve sekizinci yüzyılın ilk yarısında Bizans gemi kalıntılarında gördüğümüz, gemi yapım tekniklerinde hızla egemen form haline gelecek olan teknik bir devrim vardır[2695]. Bizans ticaret gemilerinde evriminin aşamalarını izleyebildiğimiz bu değişim, daha fazla Bizans savaş gemisi batığı bulundukça netleşecektir.

İlkçağ'daki kabuk inşa tekniğinden, Ortaçağ'ın iskelet inşa tekniğine geçiş önce gemi gövdesinin su kesimi dışında kalan kısımlarında başlamıştır. Kabuk inşa tekniği veya armuz tekniği; daha fazla işçilik daha fazla malzeme ve kaliteli ahşap gerektirmektedir. Zıvana ve zıvana dili ile uyumlu olacak şekilde hassas biçimlendirilmiş ahşap oyma teknikleri İlkçağ boyunca gemi marangozluğunu özel bir uzmanlık yapmıştır. Ancak üretilen tekneler yapısal olarak sağlam ve ağırdır. Bu gemilerin ana silahı pruvadaki ağır kalın mahmuzdur[2696]. Taktikleri Pers Savaşları'ndan beri düşman gemisini mahmuzlayarak delmektir[2697]. Saldıran gemi,

---

2692 Nicholson, Cilt: 2, s. 1374.

2693 Dromon sözcüğünün kökü olan δρομαὶος (Diğer çekimleri δρομάς, δρομάδος) sözcüğü hem koşmak hem de donanma anlamlarına gelmektedir. ὁ δρομεύς koşucu, ὁ δρόμος koşu, idman, δρομικός hızlı koşma
τὰ δρομικά koşu yarışı anlamlarına gelmektedir. Karl Feyerabend, **Langenscheidt Pocket Classical Dictionary**, Langenscheidt, Berlin, 1988, s. 107.

2694 Gardiner, s. 99.

2695 Eskiçağ gemilerinden Erken Bizans dönemine geçiş süreci boyunca, gemi inşa teknolojisinin geçtiği aşamalar, çeşitli sivil gemi buluntuları sayesinde takip edilebilmektedir. Ancak gerçek bir Erken Bizans dromon batığı henüz ele geçmemiştir. Tezin EKLER bölümünde Yenikapı YK 16 kalıntıları EK 11'de gösterilmektedir. Bu buluntu, dromondan daha küçük savaş gemileri olan galea sınıfına dahildir. Bu kadırga, bir Erken Bizans savaş gemisi değil, Orta Bizans savaş gemisidir.

2696 Το έμβολο, το έμβολον. Modern Yunanca'da bu kelime piston, levye veya tüfekte mekanizma anlamına gelmektedir. Ancak ilk anlamı Eskiçağ gemilerindeki mahmuzdur.

2697 I. Darius'tan Büyük Konstantinus'a dek deniz savaşları mahmuz ile donatılmış kadırgalar arasında cereyan eden bir manevra savaşı olarak kalmıştır. I. Darius'un "M.Ö. 492'de gönderdiği donanma Athos yakınlarında bir fırtınada parçalandı". Sautter, s. 14. Fakat selefi "I. Serhas (M.Ö. 519 - M.Ö 465)" toplam 800 savaş gemisi içeren bir ordu kurmasına rağmen başarılı olamamıştır. "Serhas

indirdiği darbenin etkisini kaldırabilecek sağlam bir gemi olmalıdır ve ağır bir geminin momentumu daha büyük, darbesi daha yıkıcı olacaktır[2698]. Bu gemilerin dış kaplaması bitirilince iskeleti içine yerleştirilmektedir.

İskelet yapım tekniği, aşamalı olarak benimsenmiştir[2699].. Bu teknikte, dış kaplama iskeletin üzerine monte edilmektedir. Bu teknikte zıvana ve zıvana dili terk edilmektedir. Her parça kaliteli tahtadan üretilmek zorunda değildir. Tahtalar birbiri üzerine bindiği için, eski teknikteki gibi pimlerle ve doğrama dişlerle birbirine bağlanmamakta, iskelete çakılmaktadır. Birbirine yapboz kesinliğiyle uyan usta marangozluk becerileri artık gerekmemektedir[2700]. Önce iskelet yapım tekniği ile, tamamen zıvana ile zıvana dili çiftlerinden yoksun yapılmış elimizdeki ilk buluntu İsrail kıyısındaki Tantara lagünü açıklarında bulunan, geç beşinci yüzyıldan kalma bir ticaret gemisi olan Tantara A batığıdır[2701].

Bu metot, önce geminin su kesimi üzerinde uygulanmış, giderek tüm gemi kaplamasına uygulanmıştır. Ticaret gemilerinin batıklarından bu dönüşümün aşamaları daha açık bir biçimde takip edilebilmektedir[2702]. Armuz kaplama tekniğinin terk edilmesi yapısal sağlamlığı azaltmıştır, bu durum pruvaya takılan mahmuzun kullanımını da zorlaştırmıştır. Dolayısıyla dromon, hiçbir zaman, mahmuzlu ve kabuk inşa tekniği ile inşa edilen bir gemi olmamıştır. Dromon iskeleti önce inşa edilen bir gemidir. Su kesimi altındaki gemi batıran mahmuzun yerini, asıl işlevi düşman kadırgasının yanından geçerken küreklerini kırarak onu hareketsiz bırakmak olan pruva çıkıntısı almıştır[2703]. VI. Leo taktikası bunun İlkçağ mahmuzundan farkını

Attika'yı ve Atina'yı yağmaladı. Ancak daha sonraları Salamis Adası'nda filosunun Yunanlar tarafından mağlup edilişini seyretmek zorunda kaldı". Sautter, s. 16.

2698 Aktium Savaşı, Helenistik dönemde ortaya çıkmış olan polyreme denilen altı ve daha fazla kürek sırasında sahip gemiler devrinin sonun getirmiştir. Roma Cumhuriyeti'nin yerini Roma İmparatorluğu'na bırakması, donanmada korsanlara karşı küçük ve hızlı gemilerin ağırlığını artırmıştır. "Kleoprata, 31 yılında Yunan kıyılarındaki Aktium'da yapılan deniz savaşında yenildi ve bu sonuç, Oktavianus'un Greko-Romen dünyasının tek hükümdarı olmasını sağladı". Sautter, s. 24

2699 Rodgers, s. 38.

2700 Çok sayıda zıvanalı kaplamalar, ayrıca kırlangıç kuyruğu veya kurtağzı denilen detaylı marangozluk işleri, hem tahtanın yontularak israfına yol açmakta, hem de vakit almaktadır. Çok sayıda köle bulabilen Eskiçağ toplumlarının aksine Bizans donanması daha kolay inşa edilen ve onarılan gemilere dayanmaktadır. Savaşta alınan hasarı akabinde onarmak için gemi ustaları mürettebata dâhil edilmiştir ve kalafatlanan gemiler donanmaya geri katılmaktadır.

2701 Nicholson, Cilt: 2, s. 1375.

2702 1035'e tarihlenen Serçe Limanı batığı ile artık gemi tamamen iskelet tekniğine geçmiş, süreç tamamlanmıştır. Casson, Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler, s. 169.

2703 İngilizce metinlerde antik gemilerde bulunan su kesimi altındaki mahmuza ram, dromonun su kesimi üstündeki çıkıntısına spur terimleri verilmiştir.

vurgulamaktadır[2704]. Ancak bu silahın İlkçağ'daki kullanım şekli de anlatılmaktadır. Bu düşman gemisinin gövdesini yandan mahmuzlayarak su almasına ve batmasına ilişkin belirttiği yöntemler artık denizcilik açısından pratikte uygulanamaz olarak değerlendirilmektedir. Dromonun diğer iki karakteristik özelliği, kare yelkenin terk edilerek üçgen latin yelkenin benimsenmesidir[2705]. Bunlar 6. yüzyıl dromonu için de iyi tanımlanmış özellikleridir[2706]. Bu bakımdan önceki Roma savaş gemilerinden kesin bir kopuş göstermektedirler. Bu dönemin dromonları tek sıra küreklidir ve 50 küreğe sahip gerçekten hafif ve hızlı gemilerdir[2707]. Onuncu yüzyıl dromonları gibi, en azından biri güvertenin altında bulunan iki kürek sırasına sahip değildir.

Altıncı ve sekizinci yüzyıllar arasında dromon sözcüğünün çeşitli şekilleri Latinler ve Araplar tarafından benimsenmiştir. Emevi ve Abbasi donanmaları, şalandi denilen ve chelandion denilen bir tür Bizans kadırgasından ismini almaktadır. 7. ve 8. yüzyıllarda ilk Müslüman donanmaları, dromon yapmayı bilen eski Bizans tebaaları tarafından, özellikle Mısır'dan Tunus gibi yeni tersanelere de gönderilecek olan Kıptî marangozlar tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla dromon Müslümanlar tarafından derhal benimsenmiştir, onlar açısından bir gizemi yoktur[2708]. Dromon 8. ve 9. yüzyıllarda kadar giderek daha ağır ve mürettebatı daha kalabalık bir gemi haline gelecektir. Altıncı ve onuncu yüzyıl dromonları hakkında daha sağlam bilgilere sahibiz, fakat aradaki yüzyıllarda askeri kılavuzlar ve yazılı kaynaklarımız gemi inşa tekniklerinden bahsetmediği için daha çok arkeolojinin sağladığı verilerle önce kabuk tekniğinden önce omurga tekniğine geçildiği takip edilebilmektedir. Dromonların hangi yüzyılda iki sıra kürekli hale geldiği kesin olarak söylenememektedir ancak 10. yüzyılda dromon açıkça iki sıra kürekli en büyük savaş gemisidir. 12. yüzyıla kadar da böyle kaldığı bilinmektedir.

2704 VI. Leo, dromonlara çiftler halinde savaşmayı öğütlemektedir. Bir dromonun düşman gemisinin yakaladığı, halatlarla onu sabitlediği, diğer dromonun tam güçle düşman gemisine kıçtan vurduğu, halatlardan kurtulduğu ve onu alabora ettiği bir taktikten bahsetmektedir. Leo, Naumachia, s. 69. Casson 1959'da yazılmış kitabında bu iddiayı doğru kabul etmektedir. Casson, Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler, s. 108. Ancak Leo'nun iddia ettiği durum, şahsi denizcilik tecrübesi olmayan bir kişinin yazdığı, pratikte imkânsız bir durumdur.

2705 "Dromon, küçük ticari gemiler tarafından kullanıldığı bilinen latin yelkeni benimsemiştir". Nicholson, Cilt: 2, s. 1374.

2706 Pryor ve Jeffreys, s. 446.

2707 Pryor ve Jeffreys, ss. 447, 448.

2708 Pryor ve Jeffreys, s. 446.

Dromonlar, Helenistik ve Eski Roma dönemlerinin savaş gemilerinden çok daha küçük[2709] oldukları için kürekçi ihtiyaçları da daha azdır. "Akdeniz'de ve Bizans İmparatorluğu'nda köleliğin devamlığı ve yeni biçimleri görülmekle birlikte" Erken Ortaçağ'da savaş gemilerinde kürek mahkumlarının kullanılması pek nadirdir. Köleler devletin silah fabrikalarında istihdam edilebilmektedir ancak birkaç forsanın bir deniz muharebesi sırasında filonun formasyonunu bozmasına izin verilemez[2710]. Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda kürekçilerin kökenine dair bilgimiz yoktur ve kölelik kesinlikle Hıristiyanlık ile azalmış değildir[2711]. Konstantinus Hanedanı zamanında dromon sınıfı henüz geliştirilmemiştir, eski savaş gemisi tipleri ve mahmuzlama yoluyla gemi batırma taktikleri ile İlkçağ ile süreklilik içerisindedir: "Yunanca diekplous denilen saldırı manevrası için dördüncü yüzyılda hâlâ geçerli olan mahmuz, giderek kürekleri imha etmek (ama geminin kendisini değil) için kullanılan su kesimi üzerindeki çıkıntının kullanıldığı periplous manevrası lehine terk edilmiştir[2712]". Mahmuz karşısında gemi gövdesinin sağlamlığını koruması önemsiz hale gelince, gemi gövdesinin yapımında da daha ucuza mal olan, pratik tekniklere geçişin yolu açılmıştır.

Strategikon'da altıncı yüzyıl sonunda ima edilen, onuncu yüzyıl başında imparator VI. Leo'nun Taktikası'nın deniz savaşına ilişkin Navmakhia kısmında açıkça ortaya konanlar, Bizans filolarının düşmanlarına belli formasyonu koruyarak yaklaşmak konusunda titiz davrandığını göstermektedir. Özgür donanma personeli olan kürekçilerin; Bizans dromonlarında ve Arap şalandilerinde bordalama durumunda göğüs göğüse çarpışmaya geçildiğinde mücadeleye iştirak etmesi beklenmektedir. Çünkü toplam mürettebat çok azdır ve kürekçiler fark

---

2709 Rodgers, s. 38.

2710 Andreas Eckert, **Köleliğin Tarihi: Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla**, çev. Zeynep Yılmaz, Runik Kitap, İstanbul, 2023, s. 27. "Bizans İmparatorluğu'nda köleler, imparatorluğa ait atölyelerde, kuyumcularda ve ipek dokumacılığında da çalıştırılmıştır". Eckert, s. 28. Fakat Jüstinyanus ve Heraklius dönemi dromonlarında kürekçiler yabancı köleler değil Bizanslılardır. Diokletianus'un zamanında özellikle kuzey ve doğuda cephe gerilerinde en az 25 silah fabrikası kurulmuş, Bizans imparatorları bunların sayısını artırmış, zamanla bazıları belli ürünlerde uzmanlaşmışlardır. Silah fabrikaları sivil idarenin başı olan Magister officiorum'un gözetimine verilmiştir ancak burada çalışan Bizanslılar askeri hizmet (milita) yapıyor sayılmaktadırlar. Nicholson, Cilt: 1, s. 578. Muhtemelen bu kişiler köleleri denetlemekten sorumludurlar.

2711 "Konstantin (M.S. 272 - 337) döneminde devletin resmi dinine yükseltilen Hıristiyanlık, köleliğin kaldırılması için baskı uygulamamıştır". Eckert, s. 26.

2712 Nicholson, Cilt: 2, s. 1374.

yaratabilmektedir[2713]. Bu durum deniz piyadelerinin yanında giderek kürekçilerin de zırhla donatılmasını teşvik edecektir.

Onuncu yüzyıl dromonları Justinyanus devrindekilerden daha ağır ve büyüktür fakat 6. ve 7. yüzyıl gemileri kadar hızlı değillerdir. Dromon kelimesinin ilk anlamı olan koşucu, Geç Antikçağ'dan sonra giderek anlamını yitirmiş, dromonlar ağır sifonlar ve mancınıklarla donatıldıkça hantallaşmıştır. Bunlar Orta Bizans döneminde iki sıra kürekli gemilerdir, toplamda dört kürek sırası vardır, her kürek sırasında yaklaşık 25 kürekçi oturmaktadır. Bir sıradaki kürekçiler güverte altında, diğer sıra güvertede kürek çekmektedir, toplam yüz ila yüz sekiz küreğe sahiptir[2714]. Pruva çıkıntısı, bu aşamada doğrudan gemi gövdesinin bir parçası olmaktan çıkmıştır. Kenetleyicilerle, muhtemelen demir zincirlerle baş bodoslamasına bağlanmıştır ve ona diktir[2715]. Onuncu yüzyıl dromonu, kesinlikle iki yelken direğine sahiptir. Bunlardan büyük olan ana yelken geminin ortası ile baş kısmı arasındadır, bunun yelken direğinin üzerinde, seren direği ve ona sabitlenen üçgen latin yelken bulunmaktadır. Gemi ortasındaki ikinci yelken direğinin üzerinde yelkenin asıldığı bir kanca bulunmaktadır[2716]. Bunların ikisi de çarpışmaya girmeden önce veya rüzgârın uygun olmadığı zamanlarda yelkenleriyle birlikte güvertedeki çatal uçlu desteklerin üstüne indirilebilmektedir[2717]. Yelkenler serenlere kısa halatlarla bağlıdır. En azından bazı büyük dromonlarda, ana ön direğin hemen gerisinde tahta kale denilen, üzerinden menzilli silahların ve okçuların konuşlandığı, yükseklik avantajı sağlayan bir yapı

2713 Forsaların, özellikle altıncı ve yedinci yüzyıllarda tamamen özgür donanma personeli istihdam eden Bizans donanmasında yeri yoktur. Motive olmuş kürekçilerin aksine birkaç forsa, alla zenzile kürek düzeni Erken Modern dönemde dek geliştirilmeyeceği için, tüm kadırganın ilerleyişini kritik bir anda bozabilir. "Marc Bloch'a dayanan feodal toplumun gelişmesiyle köleliğin ortadan kalktığı tezi, özellikle Akdeniz bölgesine ilişkin son araştırmalarla yeniden gözden geçirilmiştir. ... Forsalar, uzun zamandır birçok bölgede çalıştırılıyordu ancak erken modern dönemin başlarında tekrar büyük önem kazanmışlardır". Eckert, s. 28.

2714 Pryor ve Jeffreys, ss. 447, 448.

2715 Pryor ve Jeffreys, ss. 203 – 210, 448. Chelandionun ve dromonun pruva çıkıntıları özünde aynı biçimdedir. Pryor ve Jeffreys, ss. 209. Geç Ortaçağ Batı Avrupa gemileri de bu tarz bir çıkıntıya sahiptir. Pryor ve Jeffreys, ss. 424, 426, 430.

2716 Bir nevi mizana direği işlevi görmektedir. Pryor ve Jeffreys, ss. 245 – 246, 448, 636. Skylitzes el yazmasındaki minyatürlerde bunun pek çok örneği görülmektedir.

2717 Histodokai (İngilizcesi ile mast crutches). Geminin ana direğinin üzerinde, bir açı yapacak şekilde üçgen yelken kumaşını tutan gönder ve toplanan yelken aksamı, etrafına sarılan kumaş ile kalınlaşan bu gönder kalasının çatışma sırasında yerinde kalmasını sağlamak için geminin gövdesine dik destekler arasına indirilmektedir. Iskaça, geminin ana yelken direğinin yani grandi direğinin gemi omurgasına oturtulduğu yerdir. Makedonya hanedanı döneminde dromon ve chelandionlar, birden fazla büyük yelkenle donatılacağı için ıskaçanın hem önü hem arkasında birer histodokai olabilmektedir. Ancak tez çalışmamıza konu olan dönemde, dromonlarda sadece bir histodokai vardır. Pryor ve Jeffreys, ss. 248 – 252, 448

mevcuttur[2718]. Gemilere kuleler koymak, Sebeos'taki bir pasaja güvenilecek olursa ilk olarak Muâviye döneminde Konstantinopolis kuşatması için inşa edilen Arap gemilerinde başlamış olabilir[2719]. Geminin bazen yükseltilmiş kıç güvertesinde komutanın konuşlandığı yuvarlak bir çadır, kıç bodoslaması süsü ve iki uzun küreğe benzer biçiminde dümen yekeleri vardır[2720]. Alt sıradaki küreklerin küpeşteden çıktığı deliklerden içeri dalgayla su girmemesi için, kürek deliğini dolduran deri bir kılıf vardır. Tüm kürekleri yerinde tutan birer rondela vardır. Tüm kürekleri bir kürekçi çekmektedir. Gemilerde ıskarmoz sundurması bulunur ve hem ıskarmozdaki, hem de aşağı güvertedeki kürek sıralarında kürekçiler için sırayla oturaklar vardır. Geminin dış gövde kaplamasında enine en az üç hat vardır, karina yüzeyi ticaret gemileri gibi düz değildir[2721]. Bunun dışında söylenebilecek herşey yorum olacaktır. Belgelerde belirtilmemekle birlikte, bir onuncu yüzyıl dromonunun boyutları hesaplanmıştır. Boyu 31,25 metre, en geniş yeri 4,46 metre olmalıdır. Bu değerler, iki katlı oturma düzeniyle en yüksek performansı elde etmek için hesaplanmıştır[2722].

Geminin mürettebatı, karada da kullanılan kesici yakın dövüş silahlarıyla donatılmıştır. Skylitzes el yazmasında bazı kürekçilerin de zırh giydiği resmedildiği için, çarpışmaya katıldıkları düşünülmektedir[2723]. Menzilli piyade silahları arasında yay, ok, mızrak ve Bizans tipi tataryayı sayılabilir[2724]. Menzilli ağır silahlar arasında ok atan mancınık türü olan balistalar ile 667 – 669 Konstantinopolis kuşatmasından

---

2718 Ksilokastron denilen bu yapı ayrıca bordalanan gemi mürettebatının direnerek geri çekildiği toplanma noktasıdır. Pryor ve Jeffreys, ss. 234 – 237, 404, 448.

2719 "Savaşçıların surlara inip şehre girebildikleri gemilere ahşap kuleler de yerleştirildi". Cosentino, Constans II, s. 590; Sebeos, ss. 275- 276.

2720 Kıç güvertesi belki sadece bir basamak kadar yükseltilmiştir, Yeniçağ teknelerindeki gibi bir seviye farkı yoktur.

2721 Pryor ve Jeffreys, s. 448.

2722 J. Morrison, J. F. Coates, N. B. Rankov (Ed.), **The Athenian Trireme: the history and reconstruction of an Ancient Greek warship**, 2. Baskı, Cambridge, 2000, ss. 269 – 272; Pryor ve Jeffreys, ss. 243-244, 248, 448, Morrison, ss. 110 – 114.

2723 Pryor ve Jeffreys, s. 636.

2724 Bu silahlar ve onların oklarından oluşan yığınak, 911 ve 949 sefer envanterlerinde sıralanmıştır. Belirli sayılarda ok sağlamakla görevli strategosların sayılması, 10. yüzyılda sıkı denetlenen devlet imalathaneleri sistemi dışında da silah üretimi olması ihtimalini düşündürtmektedir. Batı Avrupa tarzından farklı olan Bizans tataryayı yani χειροτοξοβολίστρων, fare yani μυας denilen küçük okları bir boru içerisinden atmaktadır. Pryor ve Jeffreys, s. 557. Bizans tataryayı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır ancak envanterlerde χόρδων μεταξοτων yani ipek kordonlar ile tek bir madde altında sıralanmaları, yay kirişinin ipekten olduğu gibi ekonmik ve mekanik olarak anlamsız bir iddiaya yol açmıştır. George T. Dennis, "Flies, mice, and the Byzantine crossbow", **Byzantine and Modern Greek Studies**, Cit: 7, 1981, ss. 1 - 5. Anna Komnena'nın Batı tarzı tataryayı için tzangra terimini kullanması, bu ayrımın kendi zamanında sürdüğünü belgelemektedir. Pryor ve Jeffreys, ss. 380 – 381. Zamanla Bizans'ta da Batı tipi benimsenecektir.

itibaren Rum ateşi sifonu türleri ana silahlardır[2725]. Ok atan mancınıklardan taktikalarda bahsedilmektedir, ancak taktikaların karşılaştırılması gemide özel olarak konuşlandırıldıkları bir bölge olmadığını gösterir[2726]. Bazı gemilerde ayrıca gerania denilen vinçler vardır. Bu vinçler asılı Rum ateşi dolu kazanlar, yakına sokulan düşman gemilerinin güvertesine boca edilmekte ve onu hemen kullanılamaz hale getirmektedir. Ancak bu silahın ne kadar sık kullanıldığı veya ne derece kullanışlı olduğuna dair modern kuşkular vardır[2727]. Her halükârda bu tip özel vinçlerin Orta Bizans döneminden önce ortaya çıkmış olduğunu düşünmek için sebebimiz yoktur.

4.2.2. Jüstinyanus'un Donanmasından Orta Bizans Dönemine Aktarılan Unsurlar

Gensericus'un ardından Vandallar'ın Batı Akdeniz ile yetinmesi ve Batı İmparatorluğu'nun ömrünü doldurmuş olması, Doğu İmparatorluğu'na 40 yıl sonra donanmasını yeniden kurmak için zaman vermiştir. Büyük Jüstinyanus'un selefi olan Anastasius'un 508'de Ostrogotlar'a karşı İtalya'ya donanma göndermesine dek donanma kaynaklara yansımaz. 515'te Vitalianus, elindeki deniz gücüne dayanarak kendisini imparator yapmak için harekete geçtiğinde, Anastasius ilk yıl karşılık verecek kudrette bir donanmadan yoksundur. Ertesi yıl bazı meçhul ateşli silahlar ile sayıca üstün rakibini yendiği zaman Bizans donanmasının gelişimini de başlatmış olur. Ancak donanmanın asıl inkişaf ettiği zaman Jüstinyanus devri olmuştur.

Bu dönemde imparatorluk, bir yandan kaybettiği topraklarını geri almaktadır, diğer yandan da İlkçağ'daki karakterinden farklı bir karakterde tekrar kurulmaktadır. Devlet; vergilendirme, idare, hukuk, bayındırlık atılımları ve fetihler ile kabuk değiştirirken, donanma da yeni yeni ihtiyaçları karşılayacak şekilde yenilenir. Yeniden fetihler eski Roma eyaletlerinin tamamını kapsamamakta, çoğu zaman sahil bölgeleri ile sınırlı kalmaktadır. Kuzey Afrika ve Güneybatı İspanya'da bu durum daha net görülmektedir. İç kesimleri denetlemek daha büyük bir kara ordusu gerektirmektedir. Önceki Roma imparatorlarının kara kuvvetlerindeki üstünlüğünü sürdürmesini

[2725] Rodgers gibi eski telif tarihi olan çalışmalar bekleneceği üzere 674 – 678 tarihini vermektedir. Rodgers, s. 38.
[2726] Pryor ve Jeffreys, ss. 380, 381, 448.
[2727] Pryor ve Jeffreys, ss. 378 – 379, 404, 448.

sağlayan kaynaklar artık mevcut değildir ve tarih Jüstinyanus'un ardından imparatorluğun kudretinin tüm fetihleri korumaya yetmeyeceğini gösterecektir. Ufak profesyonel ordularla iyi zamanlanmış fetihler yapmanın ve onları elde tutabilmenin şartları farklıdır. Ancak iç kesimleri kontrol etmekte ısrar etmemenin avantajı da açıktır. Devletin Kuzey Afrika'da sürekli garnizonlar ile korunması zor, uzun kara sınırları olmuştur. Fakat denizlerde egemenlik korunabilirse, müstahkem mevkiler donanma takviye birlikleri getirene kadar dayanabilir. İşte bu yeni şartlar, ordusuna ağırlık veren Roma'nın varisi Doğu Roma'nın donanmasına odaklanmasının sebebidir.

Jüstinyanus hem selefi Anastasius devrindeki isyanları görmüştür hem de çıkarmaları izleyen zaferleri yaşamıştır. Ostrogot direnişi ertesi sene çökmeden hemen önce 551'de Totilla'nın Korsika ve Sardinya'yı alarak Batı Akdeniz iletişimini kesebilmesi ise deniz egemenliğinin kırılganlığını göstererek imparatorun donanmaya verdiği önemi canlı tutmuştur. Artık savaş halinde bir araya getirilen gemiler değil savaş gemileri donanmanın temelidir. Merkezi tam zamanlı donanma genişletilir. Sonraki asırların thema sistemine varacak dönüşümün ilk adımı olarak bazı bölgeler deniz kuvvetlerini donatmakla görevlendirilir[2728].

Bizans'ın en bilinen savaş gemileri dromonlardır. Bu gemi türüne ilk değinen kayıt, detay vermez ama kökeninin liburnialarda geldiğini ortaya koyar.[2729] Prokopios; Vandal Krallığı'nı karşılık vermeye fırsat bulamadan ortadan kaldırmayı başaran Belisarius'un yanına kâtip olarak bulunmaktadır. Dromonları sadece ismen belirten önceki yazarların aksine ilk defa gemi hakkında bilgi veren odur.[2730] Dromon sınıfının

---

2728 Frederick M. Hocker, Late Roman, Byzantine, and Islamic Galleys and Fleets, **The Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times,** Ed: Robert Gardiner, John Morrison, Conway's History of the Ship Series, Chartwell Books, New Jersey, 2000, ss. 90 - 91.

2729 Kesin bilinmeyen bir yazarın, muhtemelen Eunapius'un Tarih adlı eserinin günümüze ulaşmış bir papirüs parçasında şu ifade geçmektedir: "Otuz kürekli, liburnialar biçiminde dromadlar" Pryor ve Jeffreys, s. 123.

2730 "Ve tüm kuvvet için 500 gemi gerekiyordu, hiçbiri elli bin medimniden fazla veya üç bin medimniden az taşıyamıyordu… Ve ayrıca onların deniz mücadelesi için hazırlanmış 92 adet kadar savaş gemisi de vardır, kürek çeken adamlar mümkünse düşmanın oklarına açık olmasın diye güverteler tarafından örtülen tek sıralı sıra kürekli gemilerdir. Böyle teknelere içinde buluduğumuz zamanda dromonlar denilmektedir, çünkü bunlar çok hız kazanabilmektedirler. Bunlarda hepsi hem kürekçi hem de savaşçı olan Byzantium'un 2000 adamı yelken açmaktadır, öyle ki bunlar arasında tek bir lüzumsuz adam yoktur." Procopius, **Vol. II. History of the Wars Books III & IV with an English translation in seven volumes, Vandalic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006, (Procopius, Cilt:II, Wars), XI, ss. 105, 107 Çevirmen, gemi kapasitesi için belirtilen medimniusun yaklaşık bir buçuk buşele eşit olduğunu belirtmiştir. Yani günümüzün birimleriyle bir medimnus 54,5 litreye denktir.

bu ilk kuşağı tek sıra kürekli, kapalı güverteli, hafif ve dolayısıyla hızlıdır. Bu nedenle silahlandırılanlar sadece deniz piyadeleri değildir.

Fakat Prokopios'un verdiği 2000 denizciyi, 92 dromonun bir tarafında 25 tane olan tek sıra kürekçilerden çıkarınca gemi başına sadece 22 kişi kürekçi kalmaktadır. Bu hesaplamayı yapan Pryor, Prokopios'un belirttiği bu mürettebat mevcuduna karşı çıkmaktadır.[2731] Dokuzuncu asrın ikinci yarısından ve kesin olarak onunun yüzyılda dromon artık çift sıra küreklidir. İlk dromonların aksine tamamen kapalı güvertelerinin ve Eski Roma kalyonlarının aksine kürekçilerin oturduğu su kesiminin üzerinde yanlara genişleyen dirsekli bölmelerinin olmadığı kesindir. 10. asra gelindiğinde muharebeye girecek boyuttaki savaş gemileri için genel bir terim haline gelen dromonun, hepsi çift sıra kürekli olan üç alt türü belirtilmektedir. Bir ousia 108 adamdan oluşan bir birimdir. Ousiakos denilen tür bir ousia taşımaktadır. Geminin bir tarafında herbirinde 25 kürekçi bulunan çift sıra kürekçi vardır. Dolayısıyla toplam yüz kürek vardır ve ousiakos türünde kürek ile kürekçi sayısı denktir. Üç dromon türünde de alt sıradaki kürekçi sayısı her bir tarafta 25 olmak üzere toplam 50'dir. "Dromon'daki 100 kürekçi aynı zamanda savaşmaları istenen askerlerdi. Alt güvertede sıralardaki elli kişinin zırhları yoktu ama üsttekiler, güvertedeki denizciler gibi en iyi zırhlardan giyiyorlardı[2732]".

Pamfiliyon veya pamfilios denilen tür bir buçuk ousia mürettebat taşıyabilir. Bu yarım ousia ek insan gücü yabancı paralı askerler gibi seçilmiş savaşçılar tercih edilmiştir. Chelandion denilen savaş gemileri üç ousia taşırlar. 200 kürekçi vardır ve üst sıra küreklerde her küreği üç kürekçi çekmektedir.[2733] Örtülü alt güvertedekilerin aksine üst güvertedeki herkesin çarpışma anında savaşması beklenmektedir. Üst güvertedeki mürettebatın en ağır zırhlı olan ve Eskiçağ terimi hoplit olarak adlandırılmayı sürdürülen deniz piyadeleri kadar olmasa da zırhlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca amiral gemilerinde özel seçilmiş mürettebat bulunduğu belirtilmiştir[2734].

İmparator VI. Leo, Taktika eserini ve ona bağlı olarak Navmachia yani deniz savaşı hakkındaki çalışmasını, strategos seviyesindeki komutanlara hitaben

2731 Pryor, Galley, s. 101.
2732 Parker, s. 83.
2733 Hocker, s. 94 – 95.
2734 Hocker, s. 97.

yazmıştır[2735]. İmparator VI. Leo, strategosun seçmiş olduğu adamların istihdam edildiği amiral gemisine pamfilios demektedir. Bunlar büyük ve hızlı dromonlardır. Başka kaynaklardan iki katta da kürekçi sıraları bulunduğu bilinmektedir[2736]. Bizans filosunda flamalar ve işaretlerle yürütülen oldukça gelişmiş bir görsel haberleşme sistemi vardır[2737]. Ayrıca strategos subaylarıyla toplantılar yapmalı, subay strategosun temel planını bilmelidir[2738]. Bu sayede Bizans donanmasındaki subaylar, strategosun Rum ateşinin kullanılıp kullanılmaması konusunda açık emirlerini anında alabilmektedir.

Bizans donanması, yedinci yüzyılın ikinci yarısında Rum ateşinin icat edilmesi ve deniz thema donanmalarının eyaletlerin kaynakları ile ayrı bir teşkilat olarak ortaya çıkmasıyla Erken Bizans dönemi boyunca sürdürdükleri birçok karakteristik niteliği yitirmeye başlamışlardır. "Yedinci yüzyıla gelindiğinde eyalet filolarının değil, Konstantinopolis'teki imparatorluk donanmasının ana saldırı silahı… pruvadaki bir sifondan püskürütülen… Rum ateşiydi."[2739] Bizans donanmasının kullandığı gemiler çok çeşitli adlarda anılsalar da, Pryor aralarında çok fazla bir fark bulunmadığını belirterek dromon (δρόμων) ismini hepsi için kullanılabileceğini açıklamaktadır. Bu gemiler Arapça'da şelandi veya şalandi olarak geçen chelandion (χελάνδιον), pamfilios (πάμφυλιος) ve kadırga (κατέργον veya γαλέα) isimleri taşırlardı. Ayrıca Girit'i Arap emirlerinden almak için yapılan seferlerde kullanılıp atları karaya çıkar çıkmaz hücuma hazır halde taşıyan uzman gemiler ve kendi içinde çok fazla çeşitlilik arz ettiğini bildiğimiz ikmal gemileri de vardı.

Dromon, liburnia denilen ve başlangıçta Adriyatik'teki korsanlarının tercih ettiği gemi türü iken, Roma İmparatorluğu'nda "özellikle devlet postasını ileten hafif ve hızlı haberci yelkenliler" halini aldılar.[2740] Zaten kelime anlamı koşucu olan dromon da, gemilerin bu hızına istinaden verilmiş bir addı. Ancak 9. yüzyıl sonlarından 11.

2735 Mesela 48. maddesi "Senin tekniğin ey strategos…" diye başlar. Pryor ve Jeffreys, ss. 502, 503, Madde 48.

2736 Pryor ve Jeffreys, ss. 500, 501, Madde 42. Bu maddede strategosa hitap ederken, ihtişamına, şanına yakışır gemi derken; ihtişam anlamında ενδοξότητος sözcüğünü kullanmaktadır. Anlaşılan bu gemiler kalite açısından normal dromonlardan üstündür. En iyi adamlar gibi en iyi malzemenin ve ahşabın da seçildiği düşünülebilir.

2737 Pryor ve Jeffreys, ss. 500, 501, Madde 41.

2738 Pryor ve Jeffreys, ss. 500, 501, Madde 41.

2739 Pryor, Technology, ss. 59 -61

2740 Fritz Kretzschmer, **Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik**, çev. Z. Zühre İlkgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 135.

yüzyılda II. Basil döneminde hala silahlı kuvvetlerin güçlü olduğu devre kadar geçen süreçte gemiler gittikçe büyümüş ve I. Aleksios dönemi dromonları ancak kürek gücü ile ilerleyecek kadar ağırlaşmış, koşucu ismi ile çelişik biçimde ağır teknelerdi. "Fakat sonunda Bizanslıların donanma organizasyonunda, Rum ateşine, odun ve demir gibi kritik gemi inşa malzemelerinde tekele sahip olma avantajları, en azından Doğu Akdeniz'de üstün gelmelerini temin etmişti[2741]".

Dromon tarihi boyunca dönüşmeyi sürdürürken, isimler korunduğu ve görsel kaynaklar yetersiz veya sembolik olduğu için dromonun tarihi aydınlatılması or bir konu olmuştur. Prokopios'un bahsettiği dromonlar tek sıra kürekli iken, VI. Leo'nun Naumachica eseri iki sıra küreklidir. "Donanma çatışmasının amacı gemileri batırmaktan, bordalayıp onları ele geçirmeye döndü. Kürekli savaşın Akdeniz'de sonlanmasına dek durum böyle kalacaktı[2742]".

Rum ateşi ilk geliştirildiği aşamada yalnızca bir donanma silahıdır. Silah bu aşamada mürettebat için de Arap denizciler için olduğu kadar tehlikeli, tahmin edilemez bir silahtır. Rum ateşi donanma sifonlarının etkin bir silah sistemi haline getirildiği, Emevîlerin üçüncü Konstantinopolis seferine kadar bir aşamada gerçekleştirilmiştir. Eidikon, imparatorluk hazinesinin para dışında, objelerden oluşan kısmının ayrıca özel ordu, donanma ve ajan araç gereçlerinin saklandığı bir birimdir. Burada değerli metal ve taşlar, ipekler gibi zenginlikler, özel askeri aletler, Rum ateşine ilişkin bazı donanma gereçleri ve ajanların kullanımı için Arap kıyafetleri saklanmaktadır. Fakat dokuzuncu yüzyılda Theofilos döneminden önce mevcut olduğunu gösterecek hiçbir veri yoktur ve "Laurent'in 7. yüzyılda mevcut olduğu iddiası" bugün kabul edilmemektedir[2743]. Fakat ismi Eidikon olmasa da Rum ateşi ile ilgili gereçlerin devlet sırrı olarak gizli tutulduğu bilinmektedir. Rum ateşinin ilk ortaya çıktığı dönemde en belirgin özelliği dromon güvertelerine monte edilen sifonlar vasıtasıyla kullanılması ve kara kuvvetleri versiyonunun henüz icat edilmemiş olmasıdır.

2741 Charles D. Stanton, "Part 1: Southern Europe – The Mediterranean and the Black Sea, 1. Byzantine Muslim Struggle for Supremacy on the Middle Sea, The Second Siege of Constantinople and the Fall of the Umayyad Dynasty (717 – 750)", **Medieval Maritime Warfare**, Pen & Sword Books, Barnsley, 2015, s. 40.

2742 John H. *Pryor*, ***Geography*, Technology, and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, (Technology), s. 59

2743 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 681.

Dromonlar, genel hatlarıyla önceki Roma ve sonraki İtalyan kadırgaları ile bazı temel özellikleri paylaşıyorlardı. Ancak Roma bireme ve triremelerinin asıl saldırı silahı su seviyesinin altındaki bir mahmuz iken, İtalyan kadırgalarının ana silahı düşmanın küreklerini parçalayıp onu hareketsiz bırakmak amaçlı "pruvanın ötesine uzanan metal uçlu bir gaga" idi ve mürettebat halatlar ve kenetleme kancası denilen edevatla bordalamayı kolaylaştırıyordu[2744]. Dromonların ana saldırı silahı ise, Rum ateşiydi. Ahrweiler, bunun eyaletlerdeki filolar için de geçerli olduğunu belirtmiştir.[2745] Ancak Pryor ve Treadgold gibi sonraki araştırmacılar, icadından sonraki yaklaşık ilk yüzyıl boyunca Rum ateşinin sadece başkentteki imparatorluk donanmasına mahsus olduğu bir dönem olduğuna işaret ederler. Pryor "Hellas ve Kiklad adalarının filoları 727'de ayaklandı ama Rum ateşini kullanan imparatorluk donanmasınca dağıtıldı" diyerek buna örnek de vermektedir.[2746] Öte yandan Ahrweiler ve diğer araştırmacılar, ileride inceleyeceğimiz Slav Tomas'ın asi kuvvetlerinin Rum ateşine sahip olması hususunda hem fikirdir.[2747] Buna karşın, Skylitzes kroniği gibi önemli bir kaynağın, bu iç savaşta Rum ateşi sadece imparatorluk donanması tarafından kullanılmış gibi bir anlatım sergilediği belirtilmelidir.[2748]

Savunma görevini iyi yerine getirmekle birlikte imparator III. Leo'ya karşı ayaklandığını Karabisianoi adlı deniz kuvvetleri, bu dönemde, pek muhtemelen isyanları yüzünden dağıtılmıştır. Ardından Kibyrrhaiotai theması denizlerde Müslüman saldırılarını göğüslemek için oluşturulmuştur. Denizde mevzilerinin gerilemesiyle sonradan kurulacak Sisam Donanması başta olmak üzere Ege Adaları filoları, onlara bağlı thema sistemi ile denizde de derinlemesine savunma sistemlerini oturtmuşlardır.

2744 Gemiler kendileri değişirken pruvada bu biçim onuncu yüzyıl boyunca aynı kalmıştır. Sonraki asırlardaki gelişimi tartışmalıdır. Jonathan Phillips, **The Fourth Crusade and The Sack of Constantinople**, Viking, Penguin Group, 2004, s. 76.

2745 Ahrweiler, Hélène. **Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe - XVe siècles**, Presses Universitaires de France, Bibliothèque byzantine, Paris, 1966, s. 34

2746 John Pryor, "Beş. Parçalanan Akdeniz: 500 – 1000", Haz. David Abulafia, **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 162.

2747 Ahrweiler, ss. 38 – 39.

2748 Skylitzes, s. 40.

4.2.3. Yirmi Yıllık Anarşi: Donanmanın Askeri Sistemdeki Ağırlığının ve İktidar Üzerinde Etkisinin Artması

II. Jüstinyanus'un (hük. 685 – 695 ve 705 – 711) 695 yılında ilk kez tahttan indirilmesi ile başlayan Yirmi Yıllık Anarşi döneminde, altı imparator Bizans tahtına oturmuştur. Bu dönem Treadgold'a göre tüm Bizans tarihinin tarihyazımı açısından en sorunlu dönemidir[2749]. Bir yandan kısa hükümdarlık dönemleri ve yönetime gelen Bizans imparatorların seleflerini tarihten silmek için çabalamaları, diğer yandan İslam ordularının ilgilerini Bizans cephesi yerine diğer cephelere yoğunlaştırmaları ve bu devre çağdaş yegâne tarih eserlerini yazan Kafkas halklarının tarihçilerinin ilgilerini tamamen Altıncı Ekümenik Konsil veya Arap – Hazar savaşlarına vererek Bizans siyasi askeri gelişmelerine yönelik ilgilerini kaybetmeleri kaynaklarımızın III. Leo dönemine kadar oldukça kıt olması sonucunu doğurmuştur. Ermeni, Alan ve İberya ülkelerinin 692'den sonra hızla kaybedilmesi, Kafkas halklarının tarihçilerin Bizans – Emevi ilişkileri yerine Hazar – Emevi ilişkilerine odaklanmasına ve Konstantinopolis'te 695'ten itibaren başlayacak siyasi istikrarsızlık hakkında yalnızca eksik veya açıkça yanlış bilgiler edinebilmesine yol açması, tarihyazımını önemli bir kaynak grubundan mahrum etmiştir. Darbe ile yönetime gelen imparatorların tüm yönetici kadroyu değiştirmeleri, diplomatik, mali veya dini politikaları tam tersine çevirmeleri nedeniyle, Bizans İmparatorluğu tutarlı bir rota izleyemez hale gelmiştir. Emevîlerin diğer cephelerde başka rakiplere karşı çok hızlı bir genişleme hızı yakalamaları, aslında Bizans'ın lehine işlemiştir. Bizans üzerine seferler aksatılmamış, üzerlerindeki baskı azaltılmamıştır. Ancak Anadolu'da kalıcı toprak kazanımlarının zor olduğu kanıksandığı için, Emevi orduları güçlerini diğer rakiplerine karşı odaklamışlardır.

Yedinci yüzyılın son yıllarında Bizans'ın son Tunus topraklarını kaybetmesi hariç tutulursa, Emevîler Yirmi Yıllık Anarşi dönemi boyunca Bizans topraklarında kalıcı fetihler peşinde koşmamışlardır. Kara ve deniz thema birliklerinin neferleri; kendi mülkleriyle ailelerini koruma motivasyonu ile savaşmış, merkezdeki tüm siyasi istikrarsızlıklara rağmen etkin savunma yapmaya devam etmeleri ve tahriklere rağmen

[2749] Warren T. Treadgold, "Seven Byzantine Revolutions and the Chronology of Theophanes", **Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS)**, DUKE, Cilt: 31, Sayı: 2, 1990, (Seven Revolutions), ss. 203 – 227.

bir meydan savaşına girmeme kararlılığını sergilemeleri sayesinde Bizans Devleti yıkılmamıştır. Dönemin sonlarında, Konstantinopolis kuşatmasına girişeceklerini giderek belli eden Emevîlerin, deniz üsleri ve Roma yolları üzerindeki menzilleri ele geçirmeye başlamaları ile bu durum değişecektir. 717 – 718 Konstantinopolis kuşatmasının atlatılması; Bizans'ın İsauria Hanedanı yönetiminde yeniden istikrara kavuşmasının yolunu açan bir badire olacaktır. Ayrıca Bizans donanmasının Rum ateşi silahlarını kullanmakta son derece yetkinleştiğini Müslümanlara göstererek caydırıcı bir işlev görmüştür. Emevîler bir daha Konstantinopolis'e yaklaşmayacaktır ve Abbasiler de bir daha asla Emevîler gibi deniz – kara kuvvetlerini birlikte kullanan, başarı şansı olan bir Konstantinopolis kuşatmasına girişmeyecektir.

Modern tarihçiler ikona kırıcılık döneminin ne kadar büyük bir değişim getirdiğine odaklanmakta ve ikona kırıcılık ortadan kalktıktan sonra yazılan kaynakların tarafgirliğinin bilinciyle hareket etmektedir. Fakat Yirmi Yıllık Anarşi dönemi de; Heraklius dönemi gibi, yalnızca askeri ve dini değil, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan da Bizans ülkesinde hızlı dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Yirmi Yıllık Anarşi'ye son veren III. Leo'nun hükümdarlığının dokuzuncu yılından itibaren ikona kırıcılık politikasına başlaması, Yirmi Yıllık Anarşi ve İsauria Hanedanı ile ilgili yazılı kaynakların sonraki tüm Bizans yazarlarınca örtbas edilmesine ve tarihyazımının din yüzünden revize edilmesine neden olmuştur. Dini meselelere ilişkin mevzuları, Papalık ve Kafkas halklarına ait kaynaklar sayesinde karşılaştırmalı incelemek mümkündür. Ancak Yirmi Yıllık Anarşi döneminin askeri tarihini, yabancı kaynaklardan da kurmak tam olarak mümkün olamamaktadır.

Heraklius Hanedanı'nın son temsilcisi II. Jüstinyanus'un (hük. 685 – 695 ve 705 - 711); özellikle Abdülmelik'e (hük. 685 – 705) cephe gerisinde sorun çıkarmaya başlamış olan Mardâîleri halifenin haraç vermeyi kabul ettiği 685/686 anlaşması sırasında üslendikleri Lübnan Dağları'ndan tahliye edip Bizans topraklarına iskân etmeyi kabul etmesi, Bizans kaynaklarında büyük bir gaflet sayılmakta ve çok eleştirilmektedir. Fakat sonuçlarına bakıldığında farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Mardâîlerin istihdam edilmesi, sekizinci yüzyıl boyunca Bizans donanması için son derece olumlu, canlılık katan bir hamle olmuştur. II. Jüstinyanus'un her iki hükümdarlık döneminde de donanmaya insan gücü bulmak ve askeri koloniler

oluşturmak için aşırı caba sarf etmiş olduğu görülmektedir[2750]. Ancak asker ve özellikle denizci bulmak için zorla celp ve tehcir yöntemlerine haddinden fazla başvurmuştur. Bu yüzden Yirmi Yıllık Anarşi boyunca sıklıkla ordu ve donanmada huzursuzluklarla uğraşmak zorunda kalınacaktır. Birkaç farklı sefer sırasında esir aldığı Slavları, Opsikion themasına; Mardâîleri, Kibyrrhaiotai ve Mora gibi donanmaya hizmet edebilecekleri deniz kıyısındaki yerlere; hileye başvurarak tehcir ettiği ve gemi kazalarında bir kısmının ölümüne yol açtığı Kıbrıslıları ise Kizikos'a yerleştirmiştir. Düşmanlarının anlık zayıflıklarını yanlış değerlendirerek istikrarlı anlaşmaları bozmaktan çekinmemiştir. "Arapların durmak bilmez hasımıydı ve kolonizasyon tasarılarında II. Konstans'tan daha hevesliydi[2751]". Ancak II. Konstans gibi, onun da kurduğu askeri koloniler pek başarılı olmamıştır. Birkaç yıl önce kabul etmiş olduğu "Araplar ile anlaşmasına aykırı bir şekilde" tehcir ettiği Kıbrıslıları; Arapların önceki kuşatmalarında üs haline getirdikleri Kapıdağ Yarımadası'nda kendi ismini vererek ("Nea Iustinianoupolis") yeniden kurduğu Kizikos kentine iskân etmekteki amacı, bu mevkiyi artık "İstanbul Boğazı'nı savunmak" için bir direnç noktası haline getirmektir[2752]. Aslında bir Yunan kolonisi olarak Kizikos da Byzantion gibi M.Ö. 7 yüzyılda kurulmuştur[2753]. Ancak yedinci yüzyıl boyunca iki kez yıkıma uğramış olduğu için böyle bir politika gerekli görülmüştür. Kıbrıslılar ise 690/691 yıllarında Kizikos'a yerleştirilmiştir. İmparator; Mardâiîleri Lübnan Dağları'ndan inerek Emevi gücünün merkezi olan Suriye'de asayişi mahvetmek için teşvik etmekle, Abdülmelik'i defalarca barış istemek zorunda bırakmıştır. Bunun sonucunda onları 688'de Lübnan'dan almayı kabul etmiştir. Fakat halife iç savaştan galip çıktıktan sonra imparator yine de barışı bozmayı seçmiştir. Slav ülkesinden 688'de tehcir edip

---

2750 II. Jüstinyanus, ikinci kez iktidara geldiğinde Hazarlar ve Bulgarlar ile iş birliği yaptığı için ve muhaliflerine karşı sergilediği aşırı sertlik sebebiyle tarihçiler tarafından çok olumsuz tasvir edilmiştir. Ancak iktidarının başında, adını taşıdığı I. Jüstinyanus gibi devleti canlandırmak isteyen hırslı bir hükümdar görüntüsü çizmektedir. Yine de geçimsiz bir kimsedir. 687/688'de Bulgarlar ve Slavlara karşı zaferler kazanmıştır. Yeni halife olan Abdülmelik ile 685/686'da yeni bir anlaşma yaparak, Kıbrıs, Ermenistan ve İberya (Gürcistan'ın yakın bölgeleri) gelirlerinin Müslümanlar ile bölüşülmesini sağlayan bir düzen kurmuştur. Bu gelir paylaşımı anlaşması, savaşlara rağmen uzun süre yürürlükte kalmıştır. Ancak yarattığı bu elverişli durumu, 692'de Kilikya'daki Sebastopolis'te barışı bozarak saldırdığı Müslüman ordularına yenilerek kaybetmiştir. Ordusuna zorla aldığı Slav askerler bu savaşta topluca Araplara firar etmişlerdir. Arapların yaz ve kış Anadolu akınları yeniden başlamış, Kafkasya'daki Bizans mülkleri hızla kaybedilmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 848.

2751 Rosser, Dictionary, s. 225.

2752 Nicholson, Cilt: 2, s. 848.

2753 Kizikos M.Ö. 7. yüzyılın ilk çeyreğinde, Byzantion ise ortalarında kurulmuştur yani teknik olarak Kizikos daha bile eskidir. Akurgal, ss. 38, 47.

Opsikion'a zorla iskân etmiş olduğu Slavların lideri Neboulos'un 692'de Sebastopolis'te taraf değiştirmesi ile 693 yılında tüm doğu cephe hattı boyunca ağır bir yenilgi almış, zor duruma düşen ve barış yapmak zorunda kalan II. Jüstinyanus olmuştur[2754].

Karada alınan Bizans yenilgilerini denizde Müslüman saldırılarının yeni bir dalgası izlemiştir. "Müslümanlar 693'te yeniden ele geçirip askeri birlik yerleştirdikleri Kıbrıs'ı ertesi yıl Bizanslılara kaptırdıktan sonra 695'te bir kez daha aldılar. Adalıların varılan anlaşmayı çiğneyerek imparatorluğa yardım etmeyi açıkça sürdürmeleri nedeniyle, Müslüman hükümranlığını benimsetmek için defalarca müdahale edilmesi gerekti[2755]". Kıbrıs halkı peyderpey tehcir edildikleri yerden adalarına döneceklerdir. Bizans donanması ise; tüm bu yenilgilere karşın, II. Jüstinyanus tarafından desteklendiğinin bilincindedir. Dolayısıyla imparator 695 yılında tahttan indirildikten sonra askeri sistem içerisinde kalan destekçilerinin en büyük payı Bizans donanması içerisinde olacaktır.

Bizans donanmasının hükümdara karşı girişilen darbelerdeki rolü Yirmi Yıllık Anarşi döneminde hızla dönüşüme uğramıştır. Donanma yedinci yüzyıl boyunca Heraklius Hanedanı'na sadık kalacaktır. Başkentteki denizciler; 602 yılında Fokas'ın Mavrikius'u devirmesine seyirci kalmak zorunda kalmıştır. Fakat bundan sonra Yirmi Yıllık Anarşi dönemine dek, denizci subayların yalnızca Fokas'a karşı darbe girişimlerine meyletmiş oldukları görünmektedir[2756]. Ancak donanma cephaneliklerini isyancılara teslim etme aşamasındalar iken bu tertip fark edildiği için planları bozulmuştur ve Fokas donanma üst kademesini imha etmiştir.

Heraklius'un güçlerinin; önce Mısır'ı, sonra Konstantinopolis'i, kendilerine katılan isyancılarla desteklenen Kartaca Eksarkhosluğu amfibi sefer kuvvetlerine dayanarak nasıl ele geçirdiği ilgili bölümde detaylı işlenmiştir. Fakat Heraklius Fokas'ı devirdikten sonra, Sasaniler ve Araplar karşısında alınan yenilgilere rağmen, Bizans donanmasının neredeyse tüm komuta kademeleri, Heraklius Hanedanı'nın meşru olduğunu kabul ederek onlara sadık kalmışlardır. Mesela II. Konstans'ın suikasta kurban gittiği 668 yılında, Mizizios'u imparator tanımayı reddedip ilk eyleme geçen; Sicilya filosunu yanına alarak Anadolu kıyılarına dönen amiral ve patrikios

[2754] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.
[2755] Abulafia, Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.
[2756] Christophilopoulou, History I, ss. 344 - 345, 348 - 349.

Severus olmuştur[2757]. Onun hızla tepkisini koyması, Bizans'ın bu uzak köşesine donanma desteği de elde etse bastırılması çok zor olacak gasıp Mizizios'un isyanını en baştan başarısızlığa mahkûm etmiştir. Aynı yıllarda Konstantinopolis'in Arap kuşatması altında olması, Severus'un sadakatini; devletin varlığını sürdürebilmesi açısından daha da önemli kılmaktadır[2758].

Fakat 670'lerden itibaren deniz themalarının kurulması, imparatorluk başkentiyle ve imparatorla şahsen ilişkisi olmayan yeni bir amiraller ve yerel olarak thema topraklarından celp edilen bir denizciler sınıfı yaratmıştır. II. Jüstinyanus ilk kurulan Karabisianoi filosunu birkaç alt birime bölmüştür ve Hellas themasını kurarak Yunanistan kıyılarının artık Kuzey Afrika'dan doğrudan denize açılan yeni Müslüman deniz üslerine karşı Anadolu kıyısındaki Karabisainoi'den bağımsız kendisini savunabilmesinin yolunu açmıştır. Dedesi II. Konstans'ın Sicilya'da kurmuş olduğu donanma, 668'de isyana katılmamak ve Konstantinopolis kuşatmasına destek vermek için Sicilya'dan ayrılmıştır. Sicilya ve Sardinya deniz themaları III. Tiberius tarafından kurulacaktır[2759]. Ancak II. Jüstinyanus dedesinin yaptığı gibi Sicilya donanmasını görev bölgesine göndermiştir. Girit thema donanmasının çok daha sonraları kurulduğu bugün artık genel kabul görmektedir ancak belli ki burada da bazı savaş gemileri üslenmiştir[2760]. Donanma organizasyonundaki bu değişikliğin kısa vadede etkisini değerlendirmek kolay değildir. Kuzey Afrika kıyıları hariç, Bizans mevzilerine

---

2757 Stratos, Cilt: 3, s. 9.

2758 Stratos'un kanaati, II. Konstans ve kardeşlerini Mizizios'un ihanetinden haberdar edenin de Severus olduğu yönündedir. Stratos, Cilt: 4, ss. 9 – 11. İletişim imkânlarının bu kadar kısıtlı olduğu bir çağda, serpilmeye vakti olsa, Sicilya'daki ayaklanma kökü kazınması daha zor bir güce erişebilecektir. Oysa Sicilya donanmasının (aslen II. Konstans'ın 662-663'te Karabisianoi'den ayırarak yanına aldığı filolar) bu haberi vermek için doğrudan başkentin yolunu tutması, II. Konstans'ın üç oğlu açısından, Muâviye'nin ezici deniz gücü üstünlüğüne karşı tam zamanında yetişen hayati bir askeri takviye ve başkentteki olası hırslı güç odaklarına karşı siyasi destek sağlamıştır.

2759 Nicholson, Cilt: 2, s. 1502.

2760 Girit'te yedinci yüzyılda ayrı bir thema kurulduğunu destekleyecek, daimî bir donanma organizasyonunun kurulduğunu gösterecek net kanıtlar yoktur, ancak, "bazı Girit arkonlarının ve ayrıca bir Girit tourmakhosunun mühürleri bilinmektedir". Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 545. Girit'te yaşam "457'de Vandallar ve 623'te Slavlar" tarafından yağmalanmaları arasında barış içinde sürmüştür. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 546. Fakat Heraklius'un varislerinin adaya bir donanma yerleştirmiş olması da ihtimal dahilindedir. Her halükârda adanın 652'de kısa bir akına, adanın idari merkezi olan Gortyn'in 671'de daha yıkıcı bir işgale uğradığı, Teofanes'e göre 674 yılında tekrar işgale uğradığı takip edilebilmektedir fakat bu yıllar için Teofanes'İn kronolojisinin kaymış olduğu bilinmektedir. Gortyn 718 yılında depremde ağır hasar almıştır. Adanın merkezi bu yıllarda artık güney kıyısındaki Gortyn'den nakledilmiş olması ihtimali vardır. Nicholson, Cilt: 1, ss. 672 – 673; Rosser, Dictionary, s. 102. Öte yandan daha eski araştırmalar III. Leo'nun Girit'i "thema statüsüne yükseltmiş olabileceğini" bildirir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1208.

yönelik Arap deniz akınları bir süreliğine kesilmiş gibi gözükmektedir. Fakat Müslümanların 680 – 692 arasında iç savaşa tutuşmuş olması da pekâlâ bunun nedeni olabilir[2761]. Her halükârda Muâviye'nin 680'de ölümü ile Emevî donanması kurucusu ve en büyük sponsorunu kaybetmiştir ve kısa süre sonra yönetime gelen Emevilerin Mervanî kolu, başlangıçta yalnızca Suriye'nin yarısına hâkimdir. Karabisianoi, Hellas ve Sicilya filoları personeli; kendi görev sahalarını, denizcilik ve yeni donanma silahlarını iyi bilen ama artık başkentle özel bir bağı bulunmayan denizcilerdir. Önceki dönem boyunca donanmanın subaylarının neredeyse tamamı başkentin siyasi teamüllerine aşina, çoğu yüksek sınıfa mensup kişiler arasından çıkmıştır. Fakat deniz themalarının deniz kuvvetleri içerisindeki payı arttıkça donanmanın imparatorluk makamıyla kurduğu ilişkinin doğası da değişmiştir.

II. Jüstinyanus, diplomasiyi tercih eden babasının aksine, dedesi II. Konstans gibi, savaşta zaferle şan kazanmak isteyen bir hükümdar olmuştur. Adını taşıdığı I. Jüstinyanus gibi, devleti devraldığından daha kudretli ve mamur bırakmak niyetindedir. Bu yüzden Bizans'ın haraç aldığı barış anlaşmalarını bile feshetmiştir[2762]. Fakat devletinin askeri ve mali kapasitesinin, artık hırslarını gerçeğe dönüştürmeye yetmeyeceği gerçeğini asla kabul etmemiştir. Halktan ve ordudan çok şey beklemiş, buyurgan kişiliği ile tüm ikili ilişkilerini bozmuştur. Bunun tek istisnası sürgünken evlendiği, eşi olan Hazar prensesidir. Eşinin Hıristiyan olunca Theodora adını alması, II. Jüstinyanus'un kendisini I. Jüstinyanus ile bir tuttuğunu gösteren bir detaydır.

İlk Bulgar hanı Asparuh karşısında 688'de yenilmiştir[2763]. Ancak imparator zamanla Tuna Bulgar Devleti'nin varlığını kabullenmiştir. Hatta Kerson'dan fırtınaya rağmen gemiyle kaçtıktan sonra, Bulgar sarayına sığınmıştır. İkinci kez tahta çıkması için başkente kadar ordusuyla ona eşlik etmiş olan Tervel Han ile öyle iyi ilişkiler kuracaktır ki, 705 yılında ilk kez bir yabancıya layık görülen caesar unvanı vererek

---

2761 İkinci Fitne de denilen iç savaş genellikle 683 – 692 arasına tarihlendirilmektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 603. Ancak Muâviye öldükten sonra Yezid'in halifeliğine karşı aynı yıl silahlı direniş başlamıştır. Dolayısıyla bu dönem boyunca kesintisiz bir ademimerkeziyetçi eğilim vardır.

2762 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.

2763 Başlangıçta II. Jüstinyanus Selanik bölgesinde Slav ve Bulgarları yenilgiye uğratmıştır. Bulgarlar onunla çarpışmamak için çekilmişlerdir. Fakat çok fazla yıkıma sebep olduktan sonra imparator "geri dönerken, Bulgar Türkleri bir dağ geçidinde Bizans ordusunun etrafını sararak mahvettiler". Fehér, s. 48. Balkan ordusunun büyük bir kısmı kaybedilmiştir. Fakat Strymon kliesourası (Karasu veya Ustruma yani Strymon Nehri vadisi) ve Hellas themaası imparator yeni kurulmuştur. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.Bu thema askerleri büyük toprak kayıplarının önüne geçebilmiş gibi gözükmektedir.

onu taltif edecektir[2764]. Tervel'in "özellikle imparatorluk ailesi üyelerine verilen bir soyluluk unvanı" olan "kaisar" (caesar) unvanını işlettirip kullandığı kurşun mührü elimizdedir[2765]. Bu vesayet Tervel 718'de son kez III. Theodosius namına son kez Bizans iç işlerine karıştıktan kısa süre sonra eceliyle ölene kadar sürecektir[2766]. Zira imparatorun ilk eşi Evdokia ile evliliğinden yaşayan tek çocuğu olan Bizans prensesi ile evlendirilmiştir. İkinci hükümdarlık döneminde II. Jüstinyanus; Tervel'in emrine verdiği Bulgar askerlerini gayri resmi muhafız alayı gibi kullanacaktır. Fakat yine de Tervel ile çatışmıştır. 708 yılında Bulgarlar üzerine bir sefer yaparken Anchialos (Ahyolu) liman kentinde[2767] sıkışıp kalmış, buradan gece vakti gemiyle kaçarak canını kurtarmıştır. Barışı bozan taraf olmasına rağmen Tervel ile arasını tekrar düzeltebilmiş olması çarpıcıdır[2768]. II. Jüstinyanus'un saldırdığı Bulgarların, Tervel'in emrinde olmayan dağınık gruplar olması da ihtimal dahilindedir[2769]. Tervel bu zaferin anısına mühürler ve "Madara heykeli" adıyla bilinen dev kabartma yaptırtmıştır. Pliska'da kendisini at üstünde gösteren bu eser "buradaki ilk Bulgar yazıtıdır" ve tam okunamamakla birlikte II. Jüstinyanus'un onunla anlaştığını karşı taraftan da belgelemektedir[2770]". Bu antlaşma sayesinde Tervel ile II. Jüstinyanus'un bundan

---

2764 Karatay, ss. 178 – 179.

2765 Güneş, Bizans Kurumları ve Unvanları, s. 57

2766 Tervel Han, 705 yılında II. Jüstinyanus'un yeniden tahta çıkması en büyük destekçisi olmuş, yardımları nedeniyle kaisarius unvanı ve muhtemelen imparatoru kızıyla evlilikle onurlandırılmıştır. 711 yılında II. Jüstinyanus'u devirecek olan Philippikus'a karşı yine 3000 askerini gönderse de imparator yenilmiş, Bulgar Bizans ilişkileri bozulmuştur. 718 yılında Mesleme'ye karşı yardımları nedeniyle Bizans ile daha yakın ekonomik ilişkiler kurulmuştur. Rosser, Dictionary, s. 381.

2767 Rosser, Dictionary, s. 21.

2768 Süvari themata birliklerini karadan, diğer birlikleri denizden Ahyolu'na getirmiştir. Ancak Bulgarlar ajanları sayesinde durumdan haberdardır ve şehri terk edip dağılan Bizans güçlerini hemen bozguna uğratırlar. İmparator da üç gün kuşatıldıktan sonra atların tendonlarını kesip düşmanın eline geçmesin diye sabote ettikten sonra gemiyle "utanç içinde Şehre kaçmıştır". Theophanes, A.M. 6200, s. 525; Nikephoros, s. 105, Bab 43. Şehre derken Teofanes, elbette Konstantinopolis'i kasteder. İlginç bir şekilde eis tin polin biçimindeki kullanım Türkçe'de İstanbul'a dönüşecek şehre doğru ifadesinin en erken yazılı örneklerinden birisidir. Bir önceki babda Nikeforos, Hıristiyan olunca Theodora adını alan Hazar prensesi eşini tanıtmaktadır. 703 yılında evlenmişlerdir. Bu sırada sürgündeki Jüstinyanus'un burnu yarılmış haldedir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084. Tervel'i caesar ilan ettikten kısa süre sonra ailesini Kırım'da kayınpederi olan Hazar kağanının yanından getirtmiş, Theodora'ya taç giydirmiştir. Theodora'nın "yabancı olarak doğmuş ilk Bizans prensesi" olması önemlidir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1085.

2769 Nikephoros, s. 105, Bab 43.

2770 Bu kısa metnin Karatay'ın Beşevliev'den yaptığı çevirisi aynen paylaşılmaktadır: "... Bulgarların… ve Tervel'e geldi. Selanik bölgesindeki amcalarım kesik burunlu imparatora güvenmediler ve Kisinas'a döndüler… onunki… antlaşma ile hükümdar Tervel imparatora beş bin… verdi… imparator benimle iyi kazandı". Karatay, s. 179.

sonraki ilişkileri sorunsuz yürümüştür. Philippikus Bardanes'u destekleyen donanma ve askerler kapıdaki hipodrom taraftarlarını ikna ederek şehre girdikten sonra, Bizanslıların çoğu onu terk ederken Tervel'in emrine verdiği Bulgar askerleri ona sadık kalmışlardır. İmparatorun 711 Kerson amfibi operasyonunun başına geçirdiği spatharius Elias, Kerson'a varınca kentin valisi yapılmıştır. Ancak bu operasyon, muhtemelen Bizans kaynaklarının bizi inandırmaya çalıştığı gibi isyancı yerel halka değil, Kırım'da genişlemekte olan Hazar güçlerine karşı tertip edilmiştir. Her hâlükârda Elias kısa sürede Kerson isyanına katılmıştır. Haberdar edilince II. Jüstinyanus; Elias'ın çocuklarını öldürmüş ve "karısını Hintli aşçıları ile evlenmeye zorlamıştır[2771]". Bardenes'i tahta çıkarmak için Bizans donanması ile gelerek Konstantinopolis surlarından girdiklerinde Elias imparatorun peşine düşmüştür. Anadolu Yakası'na kaçan imparatoru Damatrys'te kampta tespit edince sadık kalan son Bizans ve Bulgar askerlerine onu terk etmeye ikna etmiş, şahsen imparatorun kellesini alıp Konstantinopolis'e geri dönmüştür[2772]. Elias'ın Kerson'u cezalandırmak için donanmanın çoğu ile operasyonuna gittiğine ve Philippikus Bardanes'le döndüğüne çeşitli nedenlerle inanılmamaktadır. Stratos; Teofanes ve Nikeforos'un başvurduğu "713 Kroniği" denilen kısmen kayıp kaynağın "Philippikus'u ve onun isyanını destekleyenleri haklı göstermek için yazılmış bir propaganda eseri" olduğunu düşünürken "bazı tarihçiler bu operasyonun gerçekleşmiş olduğunu kabul etmeyi reddetmektedirler[2773]". "Ayasofya arşivcisi Agathon'un mektubunun" esas mevzusu, Monotheletizm'i yeniden yürürlüğe koymak için Altıncı Ekümenik Konsil Kararlarını imha edilmesini emreden[2774] imparatora rağmen bir nüshanın korunduğunu bildirmektir. Fakat iki sefer yapıldığı ve diğer grup modern tarihçinin iddia ettiği gibi üç veya dört sefer yapılmadığı sonucuna bizi ikna etmektedir[2775].

2771 Theophanes, A.M. 6203, ss. 528 - 529.

2772 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 685. II. Jüstinyanus'un bedeni "denize atılmış" ancak başı başkentte, "Ravenna'da ve Roma'da teşhir" edilmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1085.

2773 Kulakovsky şüphelerini vurgulamıştır. Brooks "prensipte kabul etmiş ancak keşfedilirse gerçeği ortaya koyacak başka bir kaynak olması gerektiğini hissetmektedir". Head ise operasyon "ihtimalini reddetmemekle birlikle abartıları reddetmektedir" Stratos, Cilt: 5, s. 170. Olaylar genel hatlarıyla doğru kabul etmektedir. Karatay, s. 179.

2774 Theophanes, A.M. 6203, ss. 529 - 530.

2775 713 yılında kaleme alınmış bu mektubun ilgili kısmının tercümesi: "Kerson'u işgal etmek ve tüm sakinlerini kılıçtan geçirmek için birkaç kez deniz yoluyla büyük bir ordu gönderilmiştir" şeklidedir. Stratos "bu kaynağı baz alarak yalnızca iki sefer (bazılarının iddia ettiği gibi üç veya dört değil) yapıldığında ve bunların yalnızca Kerson'a karşı olduğunda hemfikir olabiliriz". Stratos, Cilt: 5, s.167.

II. Jüstinyanus, donanmayı dedesi II. Konstans gibi kendi başına vurucu bir güç gibi kullanmamıştır. Daha ziyade bir nakliye aracı olarak kullanmıştır. Donanmayı en çok bitmeyen iskân projelerinde insan gruplarını taşımak için kullandığı görülmektedir. Bunun iki önemli istisnası, 708 Ahyolu ve 711 Kerson amfibi seferleridir. Kerson'daki halktan intikam almak üzere göndermiş olduğu amfibi güç, Hazarların dahil olmasıyla onun tahttan ikinci kez indirilmesine sebep olacaktır. Belki de donanmayı etkin kullanmama sebebi, deniz kuvvetleri komutasına güvenmemesidir.

Jüstinyanus 686/687'den itibaren babasının aldığı ve verdiği haraç anlaşmalarını feshetmeye başlamıştır. Abdülmelik 692'de Emevi iktidarını tüm İslam toprakları üzerinde yeniden tesis ettikten sonra sikke reformu da yapmıştır. Gönderilen haracın ödendiği sikkelerin üzerinde kelime-i şahadet olmasını kabul edilemez bulan imparator, anlaşmalarını bozarak saldırmış, zorla celp ettiği yabancı askerlerinin topluca Araplara firar etmesinden itibaren giderek daha ağır yenilgiler almış, bu arada savaşı finanse etmek için kiliseye, ileri gelenlere ve halka kötü muamele etmiştir. İmparatorun dini politikası hakkında çok fazla şey bilinmektedir, Ermeni Kilisesi'ni Konstantinopolis'e boyun eğmeye zorlamış, Paulikan mezhebine zulmetmiş, askeri olarak radikalleşmelerine sebep olmuştur. Koyu Ortodoks olan imparator Monotoheletizm'i nihai olarak 686/687'de reddetmiş, düzenlediği 692 Trullo yani Quinisextus Konsili kararlarını tanımayı reddeden papa I. Sergius'u tutuklatmayı denemiştir. Tüm bu girişimlerine halk karşı çıksa da Konstantinopolis patriği III. Pavlos'tan (688 – 694) destek görmüştür. Nümizmatik açısından da önemlidir. Abdülmelik ile kelime-i şahadet basılmış sikkeler konusunda kavga ettikten sonra, ilk kez peygamber İsa imgesini Bizans parasında kullanmış, imparator portresini paranın arkasına almıştır[2776]. 705 yılında tahta on yıl aradan sonra tekrar çıktığında halka ve askeri personele karşı öncekinden bile daha sert davransa da, kilise ve papalık ile ilişkilerini düzeltmek için gerçekten çaba göstermiştir[2777]. Artan gerilimleri idare

[2776] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.

[2777] Yunan asıllı Papa VII. İoannes (705 – 707) ile iyi ilişkiler kurmuştur. 711 yılında Nikomedia'da (İzmit) buluştuğu papa I. Konstantinus'la da iyi ilişkileri sürdürmüş, ona karşı gelen Ravenna ileri gelenleri ve piskoposuna karşı desteklemiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1085.
Tervel'i caesar ilan ettikten kısa süre sonra ailesini Kırım'da kayınpederi olan Hazar kağanının yanından getirtmiş, Theodora'ya taç giydirmiştir. Theodora'nın "yabancı olarak doğmuş ilk Bizans prensesi" olması önemlidir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1085.

edebilmek için kabinesini hukuka saygısı olmayan kişilerle doldurmuştur[2778]. Bunların başında İranlı Stephanos denilen hadım başı çekmektedir[2779]. Tebaası imparatordan soğumuş ve hızla ona saygısını kaybetmiştir. 694/695 yılındaki yaz gazasında Abdülmelik'in kardeşi Muhammed b. Mervân "Maraş tarafından" Bizans sınır hattını delmeyi başarmıştır[2780]. Emevi ordusunun bir kez daha Marmara Bölgesi'ne kadar sokulabilmesi, aynı anda donanmanın Kırım'da imparator ilan etmiş olduğu Leontius ile başkente ulaşması, II. Jüstinyanus'un tahttan indirilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.

II. Jüstinyanus'u 695 yılında ilk kez tahttan indirecek olan Leontius (hük. 695 – 698), IV. Konstantinus'un son yıllarında patrikios seviyesinden, en itibarlı theması olan Anatolikon'un strategosluğuna yükseltildiğinden beri, genellikle doğu cephesinde görevlendirilmiştir. II. Jüstinyanus hükümdarlığının başlarında, Leontius'u Abdülmelik'in güçlerine karşı Ermenistan'a göndermiştir[2781]. Burada çok gaddar davrandığı bildirilmektedir ama sonuç almıştır. Abdülmelik, aynı anda İbn Zübeyr'in güçleri ile mücadele içerisindedir dolayısıyla Leontius'un 686'daki saldırılarının ardından barış istemek zorunda kalmıştır. Leontius'un adı Doğu Hıristiyan ve Bizans kaynaklarında Leontius, fakat tüm sikkelerde ve Latin kaynaklarında Leo olarak geçtiği için Leontius'un tarihçilerin ona yakıştırdığı bir isim olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ailesinin İsauria kökenli olduğu bilinmektedir[2782]. Orduda saygı gören bir komutandır. 680'ler boyunca çeşitli seferlerde Emevi orduları ile başa çıkabildiğini göstermiştir. Dolayısıyla iktidarının başında geniş bir kesimden destek bulabilmiştir.

İkinci hükümdarlık döneminde Emevi cephesi hariç diğer düşmanlarla anlaşma yoluna gitmiştir. Lombardlar ve Bulgarlar ile diplomasi yoluyla, kendi bozmadıkça barış sağlamayı başarmıştır. 708'de Tervel ile daha tam savaşmaya başlamadan Ahyolu'nda sıkışıp kalması, iki hükümdarın da hiçbir şey olmamış gibi davranması ve garantilerin artarak yinelenmesine yol açmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1085.

2778 Belki Fars Stephanos daha iyi bir tercüme olacaktır, İngilizce kaynaklarda Stephen the Persian olarak anılmaktadır. Stephanos hadımların başı ve maliye bakanı diyebileceğimiz sakellarius makamındadır. 694'ten itibaren başta yeni saray yapımı olmak üzere inşaat projelerinin de başına getirilmiştir. Burada çalışan işçilere kötü muamelesi huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Teofanes'te özellikle "otoriter, kana susamış ve gaddar" bir kişi olarak tarif edilmektedir. Bir güruhun eline düşünce Mese'de diri diri yakılmıştır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1955; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.

2779 Stratos, Cilt: 5, ss. 67 – 73; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1955; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.

2780 İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 82.

2781 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084.

2782 Stratos, Cilt: 5, ss. 75 – 76.

Leontius 695 yılında hapisten salınarak Hellas themasının strategosu yapılmıştır. Hellas themasının II. Jüstinyanus tarafından yaratıldığı neredeyse kesindir. Leontius bu themanın strategosu olmuştur[2783]. Ancak II. Jüstinyanus artık, imparatorun kendilerini katletmek istediğini öğrenen Maviler hipodrom taraftarlarından, saygın Konstantinopolis patriği I. Kallinikos'a (693 – 705) kadar her seviyeden insanı karşısına almıştır[2784]. Hepsi Leontius'un tahta çıkmasına yardım etmişlerdir. II. Jüstinyanus'un yabancı askerlerinin firar etmesiyle Kilikya'da 692 yılındaki Sebastopolis hezimetine kadar; Leontius ve meslektaşları Emevi güçlerine karşı durumu kontrol altında tutmuştur. Fakat Leontius bu başarısızlıktan sorumlu tutulup imparator tarafından günah keçisi ilan edilmiştir[2785]. Leontius, yönetiminin II. Jüstinyanus gibi gaddar ve hukuksuz olmayacağını göstermek için çaba göstermiştir. Vergilerle halkı ve inşaatlarda ustaları ezen sakellarius Stephanos linç edildikten sonra asayişi yeniden tesis etmiştir[2786]. Leontius; II. Jüstinyanus ve ailesi Heraklius soyundan oldukları için idam edilmelerine engel olmuş, yalnızca siyasetten men etmek için imparatorun burnunu yardırmıştır[2787]. Fakat imparator altın bir burun yaptırarak 705'ten sonra yeniden tahta dönebilmiştir ve bundan sonra göze mil çekmek tercih edilen yöntem olacaktır.

Leontius dönemi, yalnızca üç yıl sürmüş olmakla birlikte, Bizans donanmasının Kuzey Afrika işgalini önlemek için son teşebbüsü olması bakımından önemlidir[2788]. Sakellarius Stephanos idaresinin yaralarını sarmak isteyen Leontius; ağır vergilerin ve aşırılıkların sona erdiğini ilan etmiştir. Sonra Kuzey Afrika seferi için güçlü bir amfibi kuvvet donatmaya girişmiştir. "Araplar Kartaca'yı 697 yılında ele geçirince, Kuzey Afrika'yı geri alması için patrikios İoannes komutasında bir donanma göndermiştir. 698 yılında Neorion Limanı'nı molozdan temizlerken

---

2783 Rosser, Dictionary, s. 225.

2784 Theophanes, A.M. 6187, s. 514.

2785 Üç yıl hapiste kaldıktan sonra Leontius kendisini patriğe tanıtmıştır ve patrik halkı galeyana getirerek II. Jüstinyanus'u alt etmiştir. Stephanos'un katliam için toparladığı düzensiz grup, bu popüler isyan karşısında hemen mağlup olmuştur. Nikephoros, ss. 95 - 97, Bab 40; Theophanes, A.M. 6187, s. 514.

2786 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1955; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1084; Stratos, Cilt: 5, ss. 72 – 73; Christophilopoulou, History II, s. 98.

2787 Leontius'un özellikle IV. Konstantinus'a saygısından merhamet gösterdiği belirtilmektedir. Nikephoros, s. 97, Bab 40. Aslında 2 Jüstinyanus'u idam ettirse, hipodromda tezahürat yapılacak bir kalabalık mevcuttur. Ama tanrı korkusu olan ve merhametini sergilemek isteyen Tiberius'un amacı intikam değildir. Heraklius Hanedanı yerine geldiği için meşruiyeti sorunludur.

2788 Stratos, Cilt: 5, ss. 75 - 86.

hıyarcıklı veba salgını vuku bulmuştur[2789]". Önce amfibi çıkarma başarılı olacaktır. Fakat Berberiler yenildikten sonra Araplar yalnız kalan Bizans güçlerini nihayet Tunus bölgesinden kovacaklardır. Püskürtülen Bizans filosu Konstantinopolis'e giderek kendi içlerinden birini Leontius yerine imparator yapacaktır. Veba salgını isyan ederek dönen donanmaya karşı başkentin direncini azaltacaktır. Bizans donanması, Heraklius Hanedanı'nın son mensubu olan II. Jüstinyanus'un yerini yalnızca üç yıl önce ordu destekli bir darbe ile almış olan imparator Leontius'a zaten saygı duymamaktadır. Velinimetleri olarak gördükleri hanedanın yıkılmasına hoş bakmamaktadırlar. Başkent hipodrom takımı olan Yeşiller de Heraklius Hanedanı devrilince kendilerini ortada bırakılmış hissetmektedirler. Bizans tarihi boyunca başkentteki salgınlar; sıklıkla tahttaki imparatorun artık Tanrı tarafından desteklenmediği biçiminde algılanmıştır. Başkentin içindeki ve dışındaki askerî açıdan güçlü, memnuniyetsiz grupların Leontius'un meşruiyetini aynı anda sorgulamaya başlamaları önemli bir zafiyet yaratmıştır. Sefer donanmasının, amfibi güçlere dahil kara kuvvetleri mensuplarını ikna edebilmesi, Girit'e geldiklerinde başkentteki gelişmeleri öğrenmeleri ile de ilgili olmalıdır.

Leontius ordunun adayıdır, Bizans donanması ise 640'lardan beri Heraklius Hanedanı tarafından sürekli genişletilmiştir. Evvelce sivil idareden I. Anastasius (hük. 491 – 518) tahta çıkmıştır. Ordudan ise Mavrikius, Fokas ve Heraklius gibi pek çok imparator tahta çıkmıştır. Kartaca'yı kurtarmakla görevlendirilen amfibi güçler başarısız olunca Girit'e çekilmişlerdir. Fakat imparator Leontius'a başarısızlıklarını açıklamak yerine imparatoru kendileri aralarından seçebileceklerinin farkına varmışlardır. Sonuç olarak Girit'te, Leontius'un başlarına geçirdiği patrikios İoannes'i ortadan kaldırmışlar, sonra derhal Leontius'u devirmek için başkente yelken açmışlardır. "Bizans donanmasının rolü Arapların başkaldırısıyla özellikle önem kazandı; 698'de yalnızca savaşan askerlerin güçlü bir kolu olarak kalmadı ve siyasal gücü Yeşillerin yardımıyla İmparator Leontius'u tahtından indirerek donanmadaki bir amirali onun yerine geçirebilecek kadar büyüktü[2790]". İmparatorluk adına Kuzey Afrika'yı geri almaktan vazgeçmek; Bizans donanmasının kararıdır. Sekizinci yüzyılın ilk yıllarında Batı Mağrip Berberi kabileleri de hızla Arap egemenliğini ve çok

[2789] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1212 - 1213

[2790] Tamara Talbot Rice, **Bizans'ta Günlük Yaşam. Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri**, çev. Bilgi Altınok, çizimler Helen Nixon Fairfield, Özne Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 115 – 116.

geçmeden çoğunlukla Müslümanlığı kabul edeceklerdir. Bizans amfibi saldırılarının yarattığı tehdidi kanıksamış olan Mağrip yöneticileri, Kartaca kenti yerine ana deniz üssü olarak, giderek Kayrevan ile eş eyalet merkezi konumuna yükselecek Tunus'u kurmuşlardır. Tunus'a Mısır'dan gönderilen Kıtî gemi inşa uzmanlarının kurduğu 100 parçalık donanma, Mağrip fethinin tamamlanmasında önemli lojistik destek verecek, Batı Akdeniz adalarını sürekli baskı altında tutarak Bizans donanmasının yeniden bölgede toparlanmasına fırsat vermeyecektir[2791].

II. Konstans'ın Ifrikiye'ye Müslüman ilerleyişi engellemek için Sirakuza'ya yerleşerek hem Araplar hem de isyankâr Eksarkhoslar ile mücadelesi önceki bölümlerde incelenmiştir[2792]. Fakat 667 – 669 Konstantinopolis muhasarası, Kuzey Afrika cephesinde Arapların önemli bir üs kurmalarına fırsat tanımıştır ve bu sırada Libya'dan batıya kayan Müslüman güçleri tarafından Kayrevan; Berberiler ve takviyelerle kıyıda tutunan Bizanslılar arasındaki bağı koparmak için 669'da kurulmuştur. Bizans 670'ler boyunca deniz themalarını kurarak başkente ulaşan deniz yollarını güvenceye almıştır. Bu sayede thema donanmalarında yeni askere alınan denizciler Anadolu ve Ege'de nöbet tutarken, daha tecrübeli denizciler Kuzey Afrika'da batıya ilerlemek için uğraşan Arap güçlerinin denizden takviye ve erzak almasını önlemek için Mısır donanmasına karşı görevlendirilmiştir. IV. Konstantinus'un amirallerinin bu yaklaşımı işe yaramış ve II. Jüstinyanus zamanında da sürdürülmüştür. Kesin olan bu yaklaşımın Müslüman komutanları fevri davranmaya ittiğidir. İzole edilen Müslüman liderler; zorla askere almak ve iaşe temin etmek için Berberilere daha sert müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Müslüman birliklerin komutanı Ukbe b. Nâfi'nin 683'te yanındaki üç yüz süvari ile Cezayir'deki "bugünkü Biskre'nin yakınında Tehûde denilen yerde" pusuya düşürülüp öldürülmüştür[2793]. Fakat Müslümanların arasında iç savaş çıkınca destek alamayan

---

2791 "Kuzey Afrika'daki Bizans dönemi kapandı. Kartaca limanının denizden gelen saldırılara karşı zayıf olduğunun anlaşılması üzerine, Tunus'ta bir iç gölü kıyı şeridinden geçen bir kanalla denize bağlayarak, yeni bir Müslüman başkenti ve bir müstahkem cephanelik inşa edildi. Mısır valisi yeni kente Kopt kökenli bin kadar gemi yapım ustası gönderdi. Bunların yaptığı 100 savaş gemisinden oluşan filo, Musa bin Nusayr adlı yeni bir valinin öncülüğünde Bizanslıların geri kalan ileri karakollara ulaşmasını engelleyerek 704'te Mağrip'i fethetme yolunu açtı, ayrıca Batı Akdeniz boyunca ilerleyerek Sicilya, Sardinya ve Balear Adalarına akınlar düzenledi". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 160.

2792 "Ifrikiye olarak anılan Roma eyaleti Afrika'ya daha 665'te düzenlenen sefer, bir Bizans amfibi kuvvetinin yenilgiye uğratılması dışında önemli bir sonuç vermemişti". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2793 Nadir Özkuyumcu, "Ukbe b. Nâfi'", **TDVİA**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, s. 65.

Araplar sürekli yenilmeye başlamış, Kayrevan Berberilerin, tüm kıyı kesimleri de yeniden Bizans donanmasının eline geçmiştir. Bizans ile Müslümanlar arasındaki sınır 680'lerde Amr b. Âs'ın Mısır fethinden sonraki sınıra gerilemiştir[2794].

Leontius; yanına başkent donanmasının birimlerini de kattığı Karabisianoi thema filolarının çoğunu sonbaharda Kartaca'ya göndermiştir. Thema amiralleri güvenilir olmadıklarını göstereceklerdir. Kartaca'nın işgal edildiğinden "haberdar edilince Leontius tüm Rum donanmasını donatarak askeri meselelerde tecrübesi nedeniyle komutasına patrikios İoannes'i atadı ve onu Kartaca'daki Serazenlere karşı gönderdi[2795]". Başta patrikios karada Arap güçlerini bir bozguna uğratmış, Kartaca'yı geri alıp pek çok diğer kentte garnizonlar bırakmıştır[2796].

Fakat halife Abdülmelik bundan haberdar edilince, hem karadan hem denizden gönderdiği takviyeler hızla gidişatı değiştirmiş, Berberi direnişi dağılınca de Bizanslılar yalnız kalmıştır. Takviyeler sayesinde Emeviler "İoannes'i ve Rum donanmasını püskürtmüş, Kartaca'yı ve etrafındaki tüm kasabaları tekrar işgal etmişlerdir". Kuzey Afrika'daki kuvvetler, İstanbul'da dört ay ağır seyreden veba salgını ile aynı zamanlarda geri dönmektedirler. "İoannes yelken açarak imparatora doğru geri dönmektedir fakat Girit Adası'na ulaştığında subaylar ve askerler arasında, utanç ve korku içerisinde imparatora dönmekte isteksizlikten isyan çıkmıştır[2797]". Bizanslıların savaşma arzusu yok olmuştur. İoannes hem karada hem denizde Arapların sayıca bu kadar üstün hale gelmesi ile askerleri gemilere yükleyerek Kartaca'yı tahliye etmiştir. İoannes Girit'e kaçırdığı güçleri burada bırakıp, başkente gidip, durumu imparatoru ile görüşmek istemektedir. Ancak buna fırsat bulamayacaktır.

2794 "Müslümanlar 669'da dönerek Kayrevan'da bir ileri üs kurdular ve iç kesimlerdeki Berberi kabilelerine karşı akınlara giriştiler. Ne var ki, bazı kaynaklara göre Atlas Okyanusu kıyılarına ulaşan akınlarla 681'de güçlerinin yetişemeyeceği kadar geniş bir harekât alanına yayıldılar. Bizans donanması haberleşme hatlarını kesti ve Müslüman birliklerin komutanı Cezayir'deki Tehude yakınlarında Berberi kabileleri ile Bizans kuvvetlerinin oluşturduğu koalisyon karşısında yenilgiye uğrayıp öldürüldü. Ardından Kayrevan'ı alan Berberiler ve Bizanslılar, Müslümanları Mısır sınırına kadar püskürttü". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2795 Nikephoros, s. 99, Bab 41.

2796 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 160. Araplar Kartaca limanına zincir çekmişlerdir ancak Bizans gemileri bu engeli kolayca aşarak kente limandan girmeyi başarmışlardır. Hasan ibnü'n-Numan el-Gassani yine Berberîler ile savaşmakta olduğundan kentin garnizonu yetersiz kalmıştır. Kartaca Bizans işgaline girince hem Hasan, hem de İoannes hükümdarlarından takviye talep etmişlerdir. Abdülmelik derhal Mısır filosunu göndermiş, 698 ilkbaharında bu taze birlikler Kartaca'ya varmışlardır.

2797 Nikephoros, s. 99, Bab 41.

Bu sıralarda Leontius, Abdülmelik ile anlaşarak Kıbrıslı halkın sıkıntılarına çözüm getirmiştir. II. Jüstinyanus tarafından bir kısmı Kizikos'a yedi yıl önce yerleştirilenler hoşnutsuzdur. Halifenin de esaret altındaki Kıbrıslıları salmaya ikna olarak Leontius ile anlaşması sonucunda Kıbrıs halkı İslam ve Bizans ülkesinden adaya geri dönmüştür[2798]. İslam kaynakları Bizans güçlerinin denizden gelmiş olduğu ile ilgilenmemiş gözükmektedirler. Kartaca'nın işgalinden bir kez bahsedilmektedir, kentin kaybedilip geri alındığına dair bir bilgi yoktur[2799]. Berberi ayaklanmasının yanında Bizans güçlerinin eylemeleri ikincil planda kalmakta, Bizanslılar ile de savaşıldığına değinilip geçilmektedir. Bizans'ın Araplarla asrın sonundaki ilişkileri Bizans'ın sonu gelmez bir siyasi istikrarsızlığa girmesi ile sonuçsuz bir mücadele olmaktan çıkmak üzeredir[2800]. Esasen soyu Suriye'deki Hıristiyan Arap soyluları olan Gassani Araplarından gelen Hasan b. Numan el-Gassani komutasındaki Müslümanların nasıl galip geldiği anlatılmaktadır[2801]. Hasan, II. Jüstinyanus devri sonlarından beri Kuzey Afrika'dadır. Berberi isyanı karşısında acımasız yaklaşımı sonunda sonuç vermiştir ve sekizinci yüzyılın ilk yıllarında Cezayir ve Fas'ta gerçekleşecek çok hızlı fetihlerin mimarıdır[2802]. Hasan'ın gözetimindeki Müslüman güçleri; önce 693 – 696 arasında Berberileri yenip 697'de Kartaca'yı almıştır. Sonra 698'de kısa süreliğine Berberi – Bizans ittifakı muzaffer olacak gibi görünmüştür. Bu sırada Berberi Krallıkları, etnik olarak yerli Musevi bir grup seçkinin kontrolündedir ve Bizans ile eski anlaşmazlıklar unutulmuştur[2803]. Kartaca, Bizerte ve iç kesimlerde

---

2798 Bizans ülkesindekilerin bir kısmı elbette Kizikos'tadır. Diğerlerinin ise Kibyrrhaiotai ve Thrakesion themalarında" oldukları" aktarılmaktadır. Stratos, Cilt: 5, ss. 90. Ancak her iki isim de bu aşamada coğrafi terimdir ve III. Leo zamanında thema haline getirileceklerdir. Nikeforos'un Leontius'un deviren Apsimar'ı tanıtmakta kullandığı ifade bunu belgeler, hemen aşağıda incelenecektir.

2799 Stratos, Cilt: 5, ss. 82 – 83.

2800 Christophilopoulou, History II, s. 101.

2801 Stratos, Cilt: 5, ss. 81 - 82.

2802 "Hasan ibnü'n-Numan el-Gassani komutasındaki büyük ordu 693'te nihayet Kartaca'yı ele geçirdi. Büyük olasılıkla bir Yahudi Berberi olan el-Kâhine adlı bir esrarengiz kraliçenin önderliğindeki Berberi ayaklanmasıyla birlikte, Kartaca'ya yönelik bir Bizans amfibi harekâtı düzenlendi. Ancak el-Kâhine yenildi ve Bizanslılar kentten çekilmek zorunda kaldı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 159.

2803 Vandal Krallığı yıkıldıktan sonra altıncı yüzyılda "… Yahudi Berberiler anlaşıldığı kadarıyla Kuzey Afrika'Nın henüz Bizans İmparatorluğu'nca ehlileştirilmemiş küçük kesitlerine hükmedecek güce kavuştu. Bu Berberilerin birçoğu besbelli ki pagan kökenliydi. Musevilik açısından başarı sayılabilecek bu gelişme, Yahudilerin Hıristiyanlar karşısındaki üstün konumuna son vermeyi ve onları yeni sinagoglar inşa etme hakkından yoksun bırakmayı amaçlayan imparatorluk düzenlemelerinin gittikçe sertleşmesine karşın gerçekleşti". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 153.

Tuz Çölü Müslüman kontrolünden çıkmıştır. Ancak halife Abdülmelik'in Mısır'dan hızla yetişen deniz ve kara güçleri yollaması sayesinde Hasan el-Gassani; Tunus fethini nihai sonuca ulaştırmıştır. Hasan'ın atadığı komutanlardan Musa b. Nusâyr, Kuzey Afrika fethini tamamlayacaktır[2804]. Kâhine'nin sonraki isyanının tarihi alt yapısı kurulmaktadır.

4.2.4. Donanmanın İmparatoru Belirleyen Güç Haline Gelmesi: III. Tiberius Apsimar

Kara kuvvetleri ile hızla güç ve itibarı artmış olan donanma arasında bu yıllarda kıskançlığın arttığı anlaşılmaktadır. Tüm titizliğine rağmen, Leontius donanma tarafından sevilmemektedir. Dolayısıyla Kartaca seferi başarısız olduğu zaman denizcileri, imparator Leontius'un eski bir mensubu olduğu kara kuvvetlerini kendilerine karşı kayırdığına ikna etmek zor olmamıştır. Dahası Kuzey Afrika'nın kaybedilmesinde yeterince savaşma azmi göstermemiş olan denizciler, kendilerine adil yaklaşacağından kuşku duydukları imparatordan af dilemeyi hiç istememektedirler: "Bu yüzden Leontius'a hakaret edip reddettiler, Tiberius olarak yeniden adlandırdıkları, Kibyrrhaiotai bölgesinin Korykos birliğinin komutanı, Rumların droungarios dedikleri bir subay olan Apsimar adlı bir adamı seçtiler[2805]". Vebanın geri dönüşünün imparator Leontius'un yönetiminin Tanrı tarafından onaylanmadığı biçimde yorumlanması, mücadele uzadıkça isyancı amfibi kuvvetleri zafere taşıyacaktır. Kentteki veba salgınına rağmen Konstantinopolis dört ay direnebilmiştir. Fakat salgın koşulları kenti daha kötü etkilemiş, direniş sürememiştir. "Leontius, burnunu yarıp onu Dalmatou manastırına hapseden III. Tiberius Apsimar tarafından o yıl tahttan indirilmiştir[2806]".

[2804] Bizans amfibi güçleri Kartaca'dan kaçtıktan sonra, Hasan'ın atadığı kumandanlardan Musa b. Nusâyr batıya ilerlemeyi sürdürecektir. Yolda aldığı esirlerin çoğunu satarak gelir, bazılarını da orduya alarak asker sağlayacaktır. 708'de Tanca'yı almıştır. Vitiza (Witiza) ile iç savaş ardından Vizigot Krallığı'nı yeni birleştirmiş olan Roderik 711 yılında Berberi akıncılar tarafından kolayca yenilecektir. Bu akıncılar Tarık b. Ziyad komutası altında Cebelitarık'ı geçmiştir. Georg Bossong, **Endülüs**, Runik Kitap, çev. Emre Karatekeli, İstanbul, 2023, ss. 13 – 15; Nikolas Jaspert, **Reconquista**, çev. Nilüfer Epçeli, Runik Kitap, İstanbul, 2023, ss. 7 – 10.

[2805] "στρατου αρχοντα των Κουρικιωτων τυγχάνοντα της υπο Κιβυραιωτων χώρας" ifadesinin son sözcüğü olan hora, ülke, diyar, bölge anlamlarına gelmektedir. Nikephoros, s. 100, Bab 41. Kibyrrhaiotai'ın bu dönemde thema olmadığını Nikeforos da dolaylı olarak teyit eder.

[2806] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1213.

İsyancı donanma Sykai yani Galata'ya yerleşince, Blakerna surlarındaki muhafızlar teklif edilen rüşveti kabul etmişlerdir[2807]. Sykai, Kadıköy ve Bakırköy gibi Konstantinopolis etrafındaki "surlar ya da yüksek duvarlarla" çevrili yerleşimlerden birisidir[2808]. Yirmi Yıllık Anarşi sona ererken gerçekleşen son büyük Konstantinopolis kuşatması sırasında Mesleme b. Abdülmelik'in gemilerinin Haliç'e girişini engellemek için ilk kez kullanılan zincirin sabitlendiği kıyı istihkamından ibarettir. Yalnızca iki yıl sonra III. Leo Mesleme'nin kuvvetlerine karşı başkenti savunuduğu zaman, zincir ilk kez kullanıma girecektir. Sykai, yönetimsel açıdan Konstantinopolis'e ait değilken beşinci yüzyılda Konstanstinopolis'in sur dışındaki ilk bölgesi yani toplamda 14 taneye çıkacak bölgelerden biri olacaktır[2809]. Yirmi Yıllık Anarşi içerisinde bir noktada ilk defa askeri üretim yapan bazı tersane tesislerinin Haliç'in bu kıyısına taşınma süreci de başlamıştır. Surların dışında beklerken sinirlenen denizciler ve askerler yağmacı gibi davranmış, vatandaşların paralarına da el koymaktan çekinmemişlerdir[2810]. Kabine üyelerinin de malları müsadere edilmiştir.

Bu donanmanın ilk başarılı hükümet darbesidir. Bizans siyasi anlayışı açısından bu türünün ilk örneğidir. Kartaca seferi başarısız olduğu için, başkentteki imparator ilahi inayete nail olamayan bir gasıp olarak suçlanabilmektedir. Oysa sefere fiilen iştirak eden yüksek amirallerden biri, onun yerine imparator makamına getirilmektedir. Rodos'ta isyan girişimine ilk direnen amiral İoannes ise adamları tarafından darp edilerek öldürülmüştür. Apsimar'ı tahta çıkaracak isyancı denizcileri vazgeçirmek istemiş olan patrikius İoannes ile aynı kaderi paylaşmıştır. Artık adamları isyan ettiğinde onları donanmanın liderleri bile durduramamaktadır. Yollarını kesecek hiçbir bir gücün olmadığın iyi bilen denizciler, son yıllarda defalarca başkente müdahale etmiş veya ordunun adayları tahta çıktığında taviz ve bahşiş beklemişlerdir. III. Leo da ilk yıllarında donanmayı memnun etmek için çaba harcayacaktır. III. Leo, İsauria Hanedanı'nın iktidarını sorgulayan tüm denizcileri incelediğimiz dönemin sonunda topluca yaktırıncaya kadar da denizciler bu tavırlarını sürdürmüşlerdir.

2807 Stratos, Cilt: 5, ss. 85 – 86; Theophanes, ss. 517 – 522; Haldon, Seventh Century, ss. 74 - 77.

2808 Kuban, s. 209.

2809 "Roma örnek alınarak, Constantinus Surları içinde kalan bölge 12 yönetim bölgesine (regio) ayrılmıştı. Sur dışındaki Sykai XIII., Blachernai de XIV. bölge oldu". Kuban, s. 43.

2810 Nikephoros, s. 101, Bab 41.

Leontius devrinde şüphesiz donanma için önemli gelişmeler sahne olmuştur. "Fakat imparator olarak eylemleri hakkında çok az şey bilinmektedir[2811]". Leontius ve III. Tiberius Apsimar devirlerine dair elimizde yalnızca Teofanes ve Nikeforos'un yazdıkları vardır[2812]. Her ikisi de 713 yılında birden kesilen, ayrıca tartışılmış olan Agathon'unki çeşitli mektuplarda da anılmakla birlikte, sikkeler ve kilise tamiratları gibi eylemlerini belgeleyen epigrafi dışında hükümdarlıkları karanlıkta kalmaktadır. Hem 695'te II. Jüstinyanus'un yerini almış fakat 698'de devrilince Dalmatou Manastırı'na hapsedilmiş olan Leontius, hem de Leontius'u oraya hapseden III. Tiberius Apsimar; II. Jüstinyanus tarafından "15 Şubat 706'da" şehirde tören alayıyla gezdirilmiş ve hipodromda ikisinin de başları kesilmiştir[2813].

III. Tiberius Apsimar donanmanın tahta çıkardığı ilk imparatordur[2814]. 698 yılının yaz mevsiminde kente girmiş ve hemen duruma hâkim olmuştur. III. Tiberius donanma kökenli olduğu için yedi yıl süren iktidarı süresince diğer imparatorların gözden kaçırdığı hamleler yapmıştır[2815]. "Yeni imparator deniz surlarını tamir ettirmiş, batının müdafaasını güçlendirmek için Sicilya ve Sardinya themalarını kurdurmuştur[2816]". İmparator makamına çıkmadan önceki hayatı hakkında çok az şey bilinmektedir[2817]. Anlaşıldığı kadarıyla II. Jüstinyanus zamanında Slavlara karşı bir zafer kazanmıştır. Vaftiz ismi olan Apsimarus, droungarios rütbesinde barbar kökenli bir asker olduğuna işaret etmektedir. Abdülmelik'in donanması tarafından ele geçirilmiş Kıbrıs halkını Bizans topraklarında ve deniz themalarında iskân etmiştir. Ayrıca Konstantinopolis'in deniz surlarını tamir ettirmiştir ki bu tamirat olmadan 717 – 78 kuşatmasına kentin dayanması imkansızdır. Suriye'yi işgal etmek için başarısız bir girişim yapmıştır. Fakat Batı Mağrip'teki izole Bizans deniz üslerini korumak için hiçbir şey yapmamıştır.[2818]. Çok geçmeden Numidya'da kalan son Bizans üsleri de arka arkaya Arapların eline geçmiştir[2819]. Tahta çıkınca ilk kararı; Kartaca için daha fazla uğraşmamaktır. Bunun yerine Karabisianoi filolarını Suriye'ye göndermiştir.

2811 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1212.
2812 Christophilopoulou, History II, s. 98.
2813 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, ss. 1212, 1213.
2814 Stratos, Cilt: 5, ss. 86 - 102.
2815 Haldon, Seventh Century, ss. 74 - 77.
2816 Nicholson, Cilt: 2, s. 1502.
2817 PBE, Tiberios 2.
2818 Rosser, Dictionary, s. 397 – 398.
2819 Mesela Jüstinyanus devrinde son derece kuvvetli tahkimatlar yapılan Thamugadi gibi iç kesimlerdeki son üsler de kaybedilmiştir. Rosser, Dictionary, s. 382.

Kesinlikle güvenebileceği tek kişi olan kardeşi Heraklius'un emrine verdiği tüm thema ordularının süvarilerini kudretli bir akıncı gücüne dönüştürmüştür. Amaç yeni imparator adına prestij kazanmaktır. Kış ulaşımı aksatmadan önce, sonbaharda Antakya ve Samsat bölgesini talan eden bu seyyar ordu ilkbaharda Bizans topraklarına esirler ve ganimetle dönmüştür[2820]. İbnü'l-Esîr; 698-699 yılı olaylarının sonunda bir cümle ile ifade ettiği gözden kaçabilecek bir kayıt, III. Tiberius Apsimar zamanında Bizans donanmasının birkaç koldan nasıl taarruza geçtiğine işaret etmektedir. Bizans amfibi güçlerinin koordinasyonu hakkında fikir vermektedir: "Bu yıl içerisinde Bizanslılar Antakyalılara hücum ettiler ve onlara karşı zafer kazandılar[2821]". Abdülmelik Irak'taki ayaklanma ile meşguldür. Fakat ertesi yıl Suriye ordusu dönerek durumu tersine çevirecektir[2822].

III. Tiberius Apsimar'ın Kuzey Afrika'yı kendi kaderine terk ettiğini idrak eden Müslüman güçleri, çok geçmeden Muâviye ve II. Konstans mücadelesi zamanından beri huzur içinde olan Sicilya'yı da hedef almaya başlamışlardır: "Bir Mısır filosu 703'te Ifrikiye valisi Musa bin Nusayr'ın isteği üzerine Sicilya'ya saldırdı, ada sonraki elli yıl boyunca neredeyse aralıksız Müslüman saldırılarına hedef oldu[2823]". Apsimar donanma tecrübesine rağmen adayı korumak için fazla bir çaba göstermemiş gibi gözükmektedir.

III. Tiberius Apsimar, Hazar kağanına, Kerson'da iken damadı olmuş olan II. Jüstinyanus'u ortadan kaldırması için bir servet teklif etmiştir. Fakat bunu eşi Hazar prensesi Theodora vasıtasıyla haber alan II. Jüstinyanus fırtınalı bir havada az sayıda takipçisi ile Tervel'e ulaşmak için yola çıkar[2824]. "Kağan bunu kabul eder, fakat Jüstinyanus'un dostu olan Hazar görevlileri durumu bildirip kaçmasını sağlarlar. Eşini kayınbabasına gönderen Jüstinyanus Kırım'dan kaçıp Bulgar Hanı Tervel'e sığınır".

2820 "Tiberius'un kardeşi Herklius'un emrindeki Rum birlikleri 699 yılında Suriye'de bir sefer yaparak Samosata'ya (Samsat) ulaşmışlardır ancak 701 yılından sonra Araplar Ermenistan'da kazanımlar elde etmişlerdir". Nicholson, Cilt: 2, s. 1502.

2821 İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 136.

2822 Irak'tan dönen Suriye ordusu 700 yılında Erzurum'u almış, 701 yılında ise Ermeni liderleri bir Arap valisine itaat etmek zorunda bırakmıştır. Fakat ertesi sene Smbat Bagratuni Aras kıyısında Arap garnizonunu yenip ganimetin bir kısmını III. Tiberius Apsimar'a yollamıştır. Bundan sonra Abdülmelik, 703 yılında oğlu Abdullah'a Mopsuestia'yı tahkim edip akınlar için ileri karakol haline getirtmiştir. Nicholson, Cilt: 2, s. 1036. Anadolu'daki akınlar sırasında kanadını güvenceye almak için 704'te Ermeniler üzerine akınlar tekrar başlamıştır. Ertesi sene toplantı için bir kiliseye toplanmış Ermeni liderleri yakılmış, bölge Emevîler tarafından itaat altına alınmıştır.

2823 Abulafia, Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

2824 Nicholson, Cilt: 2, s. 1502.

II. Jüstinyanus, Tervel ve Bulgar ordusu; Konstantinopolis'i kuşatırlar[2825]. II. Jüstinyanus, Konstantinopolis'te Heraklius Hanedanı'na hâlâ sadık kalmış kişilerin de yardımıyla seçkin bir grup askerle kente bir sukemeri borusu içinden sürünerek girip garnizonu gafil avlamıştır. Böylece ikinci kez tahta çıkmıştır[2826]. Kent II. Jüstinyanus'un partizanlarının yardımıyla ele geçirilirken III. Tiberius Trakya kırsalına kaçmayı başarmış, ancak yanındakiler onu terk ettiği için teslim olmuştur[2827].

4.2.5. Donanmanın II. Jüstinyanus'a Karşı Gelmesi İle Heraklius Hanedanının Sona Ermesi

II. Jüstinyanus'un 705 yılında tahta çıkması ile başlayan ikinci iktidar dönemine ilişkin Bizans kaynakları çok sorunludur. Hepsi imparatoru bir tiran olarak tasvir etmektedir. Ancak imparator Bulgarlar ve Papa ile Bizans İmparatorluğu'nun arasını düzeltebilmiştir. Kaynaklar 711 yılında ikinci kez tahttan indirilmesine yol açan eylemin, Kerson'a defalarca donanma göndermesi olduğunda ısrar etmektedirler. Uzun uzun imparatorun gaddarlığını anlatılmaktadır[2828]. Yabancı kaynakların yokluğunda bu altı yıllık dönem ile ilgili tüm soruları yanıtlamak mümkün olmamaktadır. Gönderdiği donanmalar sürekli deniz kazalarına maruz kaldığında veya denizcilerin cesetleri Amasra ile Karadeniz Ereğlisi sahiline vurduğunda tipik bir cani olarak tasvir edilmektedir[2829]. Ancak olayların günümüze ulaşan anlatımı son derece karmaşıktır. Stratos bu operasyonu ayrı bir bölüm olarak tartışmıştır[2830]:

> *Her halükârda tüm günümüze ulaşan kaynaklar 9. yüzyıldan kalmadırlar ve öylesine kafa karıştırıcı, öylesine çelişkiler ve kurgularla doludurlar ki, bir sonuca ulaşmak, imkânsız değilse bile, fevkalade zordur. Mesela Teofanes; Jüstinyanus'un Kerson halkından kendi intikamını almak için, tüm sakinleri öldürme emiler ile, büyük bir orduyla birlikte donanmasını gönderdiğini anlatmaktadır. Fakat ordunun liderleri, tüm yetişkinleri öldürdükten sonra bebekler ve çocuklara merhamet duymuşlardır. Jüstinyanus bilgilendirildiğinde bundan çok hiddete kapılmış, geri kalanları öldürmek için başka bir ordu ve gemiler göndermiştir. Kerson'un sakinleri onların şehre girmesine izin vermemiştir. Bu aşamada, doğal olarak merak edilmektedir, tüm*

2825 Karatay, s. 178.
2826 Christophilopoulou, History II, s. 99.
2827 Nicholson, Cilt: 2, s. 1502.
2828 Nikephoros, ss. 107 - 113, Bab 45; Theophanes, A.M. 6202, ss. 526 – 531; Christophilopoulou, History II, s. 99.
2829 Nikeforos "yetmiş üç bin kadar askerinin boğulduğu" haberini alınca imparatorun "sıkılmak bir yana çok sevindiğini" aktarır. Nikephoros, ss. 110 - 111, Bab 45.
2830 Stratos, Cilt: 5, ss. 157 - 170.

sakinler öldürüldüğüne göre, orduyu şehre girmekten alıkoyanlar kimlerdir?[2831]

Olayların elimizdeki Bizans kaynaklarından başka bir kaynaktan takip etmek de mümkün değildir. Kaynaklarımız yedinci yüzyıl boyunca oldukça kıttır, özellikle II. Jüstinyanus'un 695'te tahttan indirilmesi ile başlayan Yirmi Yıllık Anarşi döneminde ise Müslüman tarihleri de fazla bilgi vermemektedir[2832]. Müslüman tarihçiler Kuzey Afrika, Endülüs ve Orta Asya fetihlerine, yavaş ilerleme kaydedilen Bizans cephesinden daha fazla yer ayırmışlardır. 13. yüzyılda yaşamış İbnü'l-Esîr hariç, Müslüman tarihçiler 711 Bizans iç isyanından bile haberdar değillerdir. Ermeni tarihçiler ise Arap hakimiyeti ile ilgilenmektedirler, zaten Sebeos'un Muâviye'nin halife olduğu 661 yılına ulaşan tarihinden sonra, Ermeni tarihyazımı Bizans meselelerinden uzaklaşmıştır. Teofanes'in iddia ettiği üzere, Kerson'un hükümdarlığını tanımaması, tahtta ikinci kez çıkışından altı yıl geçirdikten sonra ikna edici bir neden değildir. Hem Nikeforos hem de Teofanes'in bu devir için kaynakları ortaktır. Patrikios Trajanus'un 713 yılına varan kısa tarihini ve meçhul başka bir eseri bu yıllar için kullanmışlardır. Her iki eser de kayıptır[2833].

Hal böyleyken, II. Jüstiyanus'un 695 - 705 arasında on yıl sürgün hayatı yaşayıp hakaretlere maruz kaldığı Kerson kentine neden 711'de birden amaçsız bir intikam seferi düzenlediğini açıklamak da mümkün olmamaktadır. Bizans yazarları imparatorun delirdiğini iddia etmektedirler. Anlatıya göre bu sefer, bardağı taşıran son damla olmuştur. Esas neden, II. Jüstinyanus'un gittikçe baskının dozunu artırması ve ona tahammülü biten başkent halkının nefretlerinin korkularına üstün gelmesidir. Kerson'daki amfibi kuvvet isyan ederek başkente dönmüş ve II. Jüstinyanus'u tahttan indirmiştir[2834]. Başkent direnmemiştir, gerçek bir kuşatma olmamıştır. Daha ilginç olanı Heraklius Hanedanı'nın Fokas'ı devirerek yönetime geldiği 610 yılı ile II. Jüstinyanus'un öldürülmesi ile sona erdiği 711 arasında "Bizans sınırlarının Heraklius'un hükümdarlığının başlangıcındaki ile, yalnızca Afrika Eksarkhosluğu hariç, aynı olmasıdır[2835]". Bir asır boyunca süren mücadeleler sonucunda Bizanslılar güçlükle ellerindekini koruyabilmişlerdir.

2831 Stratos, Cilt: 5, ss. vii – viii.
2832 Christophilopoulou, History II, ss. 1 – 9.
2833 Stratos, Cilt: 5, s. vii.
2834 Christophilopoulou, History II, s. 99.
2835 Stratos, Cilt: 5, s. vii.

Heraklius Hanedanı yıkıldığı sıralarda, Kuzey Afrika'da yalnızca Cebelitarık'ın karşısındaki Septem (Ceuta) Bizans kontrolünde kalmıştır. Buradaki Kont Jülianus (İulianos) ise aynı 711 yılında Endülüs'ün Vizigot Kralı Roderik ile olan anlaşmazlığı nedeniyle, Berberi güçlerine Tarık b. Ziyad'ın Berberi güçlerine gemi sağlayacaktır[2836]. "Kaynaklara göre Tanca valisi Tarık bin Ziyad bazı nedenlerden dolayı 710'da Septe'nin Hıristiyan valisi Kont Juliano'nun sağladığı dört gemiden oluşan bir keşif kuvvetini boğazın öbür tarafına gönderdi[2837]".

Vizigot İspanya'nın Emevi işgaline uğraması "yarı efsanevi bir öyküyle ilişkilendirilen" bu kişinin Müslümanlara destek olma kararı sayesinde mümkün olmuştur. Bu kişinin artık Vizigot valisi olması da ihtimal dahilindedir[2838]. Ertesi yıl Tarık'ın amiri olan Musa b. Nusâyr'ın (ö. 715) da İspanya'ya geçmesi ile çok hızlı bir fetih süreci yaşanmıştır[2839]. Ancak Musa ve Tarık; kardeşi veraset hakkından mahrum etmek isteyen I. Velid'e sadık kalmışlar, kardeşi Süleyman tahta çıkmadan birkaç gün önce Endülüs ganimetini ona teslim etmişler, bu yüzden hizmetlerine rağmen tasfiye edilmişlerdir. Endülüs'te "Müslüman egemenliğinin bir süre sallantıda kalmasına ve hatta bazı kaynaklara göre dönemin halifesinin 718'de fetihten vazgeçmeyi bile düşünmesine karşın, Müslümanlar kuzeydeki Asturias dağlarında, Pelagius ya da Pelago adlı bir Vizigot soylusunun başkaldırdığı kesim dışında yönetimlerini zamanla pekiştirdiler[2840]". Endülüs fethihi tamamlanması ile, Tarsus'taki Bizans sınırından Suriye, Mısır Mağrip ve İspanya boyunca Güney Fransa'daki eski Roma eyaleti Septimania dahil Akdeniz kıyılarının yarıdan fazlası; Müslüman kontrolüne girmiştir. Çok geçmeden Batı Akdeniz'deki Bizans deniz üsleri büyük ölçüde işlevsiz hale gelmiştir. Müslümanlar bu adaları rahatça yağmalamaktadır. Balear Adaları zaman zaman el değiştirecektir. Fakat Sicilya ve diğer adaların işgaline 827'deki Ağlebî operasyonuna kadar cidden teşebbüs edilmeyecektir.

2836 "Cebelitarık'ın tam karşısındaki Septe'nin Bizans valisi Iulian'un onun nabzını ölçmek için hoşlanmadığı Vizigot Kralı Rodrigo'ya karşı olası bir sefer için gemi sağlayacağını bildirmesi, akacak mecra arayan coşkulu yeni müminleri harekete geçirecek ve Endülüs'ün seri fethini başlatacaktı". O'Shea, s. 66.

2837 "Roderick muharebe sırasında kayıplara karıştı ve Vizigot Krallığı dağıldı. Haziran ya da Temmuz 712'de Musa bin Nusayr yeni bir orduyla Algeciras'a çıktı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 160.

2838 Bossong, s. 14. Endülüs ile ilgili bu çalışma ilk fetih konusunda efsane ile gerçeğin karıştığı konularda faydalı bir rehberdir.

2839 Jaspert, s. 7. Reconquista ile ilgili bu çalışmasında Jaspert, ilk fetih konusunda fazla detaya girmemektedir.

2840 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 160.

Stratos beş ciltlik çalışmasını II. Jüstinyanus'un ölümü ile 711'de noktalar. Bu aşamada, Bizans ordusu; Ceyhan Nehri, Erzurum ve Doğu Pontus hattında kalıcı, Toroslar ve Doğu Anadolu dağ silsilelerini kalkan gibi kullanan etkin bir savunma sistemi kurmuştur[2841]. Kleisoura denilen sistem ile vadi ve geçitler, themadan küçük ve bağımsız hareket etme kabiliyeti olan komutanların kontrolüne verilmiştir[2842]. Ancak Bizans ordu mevcudunun tekrar eden iç savaşşar yüzünden azalması bu hisarlar ağının etkin kullanımını aksatmıştır. III. Leo'nun taht kavgalarına son vermesi, bu derinlemesine savunma sisteminin ne kadar etkin işleyebileceğini ortaya koyacaktır. Dokuzuncu yüzyılda eski kleisouralar, mesela Kapadokya'daki iç savunma hattında aynı isimli Charsianon, thema statüsüne yükseltilecektir[2843].

II. Jüstinyanus'un 705 yılında yeniden tahta çıkabilmesi, tamamen Tervel'in desteği sayesinde mümkün olmuştur. Bundan sonra kudretli Tervel Han ölünceye kadar, Bizans üzerinde bir Bulgar vesayeti dönemi yaşanmıştır. Bizans caesar'ı ve Heraklius Hanedanı'ndan hayatta kalan son prensesin eşi olarak Tervel; tahta kimin geçeceği huşunda söz sahibi olmuştur[2844]. 708 yılında Ahyolu'nda II. Jüstinyanus'u bir daha yenilgiye uğrattığını ve imparatorun gemiyle kaçtığını incelemiştik. Aynı sefer mevsiminde doğu sınırı da alt üst olmuştur. 708 yılındaki gazada "Mesleme Ammuriye Kalesi'ni, Abbâs ise Erzûliye Kalesi'nin fethemiş" ayrıca Anatolikon thema ordusuna ait büyük Bizans güçlerini sahada yenmiştir. Amorion'un yani Anatolikon thema başkentinin ele geçirilebilmesi, Bizans thema ordusunun çöktüğüne delalet etmektedir. Bahsedilen ve Konstantinopolis yakınlarına kadar sefer yapan kişi "Velîd b. Abdülmelik'in oğlu Abbâs"tır. Mesleme buradan Heraklia yani Karadeniz Ereğlisi'ni fethetmiş, Abbas ise İbnü'l-Esîr'in "Bezendûn" yani Bizans diye tabir ettiği, doğrudan İstanbul Boğazı civarındaki bölgeleri yağmalamıştır[2845]. Bu yenilgiler

---

2841 "Yüzyıl kapanışa yaklaşır ve Heraklioslar hanedanı sona ererken Bizans İmparatorluğu'nun sınırları yaklaşık olarak şöyle belirlenebilir: Anadolu'da Mopsuestia'nın [Eski Misis] batısında, Pyramus Nehri'nden [Ceyhan], Theodosiopolis'e [Erzurum] ve yeniden Bizans etkisi altında olan Pontus eyaletinin doğusuna; Balkanlarda Anchialos [Ahyolu] ve Mesembria'nın [Nesebar] kuzeyinde Karadeniz'den Hemus Dağları [Balkan Dağları] boyunca Tuna'ya, yaklaşık olarak Belgrad'a ve Bizans'a ait olan Dalmaçya'ya, Afrika'da yalnızca Septem (Ceuta) kalmıştır, İtalya'da sınırları küçülmüş olsa da yalnızca Ravenna Eksarkhosluğu Bizans'a kalmıştır, diğer yandan Venedik ve Güney İtalya ile birlikte Sicilya son derece Helenleşmiştir". Stratos, Cilt: 5, s. 182.

2842 Rosser, Dictionary, ss. 232 – 233.

2843 Rosser, Dictionary, s. 75

2844 Rosser, Dictionary, s. 381

2845 Hicri 89 yılı olayları: "Yine denildiğine göre, Mesleme de Ammûriye'de kalabalık bir Bizans ordusuyla karşılaşmış, onları bozguna uğratmış ve Hirakle ile Kammûniye'yi fethetmiştir. Abbâs

II. Jüstinyanus'un 705 – 711 arasındaki ikinci iktidar döneminin kalan kısmı boyunca itibarını yeniden toparlayamamasına neden olmuştur. Bu sırada Bizans donanmasının Ahyolu ve Kerson'a sefer yaptığından bahsedilmektedir. Ancak evvelce belirtildiği gibi, II. Jüstinyanus donanmadan bir silahtan çok vasıta olarak yararlanmaktadır.

4.2.6. İslam Fetihlerinin İkinci Dalgası, Batı Akdeniz'de Bizans'ın Pasif Direnişi, Yeni Deniz Themaları ve Bulgarlar ile İttifak Arayışları

Yirmi Yıllık Anarşi sırasında Emevi Devleti gücünün zirvesindedir. Bizans'ın istikrarsızlığından istifade eden Müslümanlar, Anadolu'yu yağmalamakla yetinirken, diğer cephelerde büyük fetihler yapmışlardır. Böylece Bizans'ın toparlanmasına veya siyasi istikrara kavuşmasına fırsat vermemişlerdir. Hazarlar onları daha çok meşgul etmiştir[2846]. Doğuda Sind bölgesini fethetmişlerdir. Birkaç kez el değiştiren İfrikiye'nin fethini tamamladıktan sonra, Endülüs'ü de almışlardır. Türgişler de Emevi ilerleyişi karşısında Soğd prensleri ile ortak bir cephe kurmaya çalışacaklardır.

I. Velid b. Abdülmelik (hük. 705 – 715) döneminde Sind (Pakistan) ve Endülüs fetihleri gerçekleşmiş, Orta Asya'daki direniş kırılmıştır. Aslında 692'den itibaren her sene Anadolu'da Emevi güçlerine engel olabilecek yerleşimler imha edilmiş ancak buraları düşman tarafından kullanılamaz hel getirmek amaçlanmış, Müslümanlar iskân edilmemiştir[2847]. Bizans üzerine yaz ve kış akınları sürdürülmüştür. Ancak Emevi donanması özellikle Batı Akdeniz'de aktif gözükmektedir. Nicholson'da, Kilikya Geçitleri ve Arap akınları arasındaki ilişki açıkça belirtilmektedir, büyük sefer kuvvetleri önce buradan geçmek zorundadır. "Teofanes 703/4'te (AM 6195), 704/5'te (AM 6196), 709/10'da (AM 6201), Kilikya Geçitleri'ni aşıp Tyana'ya saldırdıkları 711/12'de (AM 6203), ve Mesleme'nin Kilikya'da kışladığı 715/6'daki (AM 6208)

yaz mevsimi gazasını Bezendûn tarafında yapmıştır". İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 210. Antolikon theması ilk dört thema arasında "rütbe bakımından birincidir" ve yedinci yüzyılda "Ege Denizi kıyısından Kapadokya'ya ve güneyde Silifke'ye uzanmaktadır". Amorion sekizinci yüzyıl boyunca Anatolikon thema başkenti olarak kalacaktır. Rosser, Dictionary, s. 20.

2846 "Bu sırada … Hazar Devleti Müslümanların en kudretli rakibi durumunda idi". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 389.

2847 "692'deki ağır bir Bizans yenilgisinden sonra akınlar her sene baharda, sınıra yakın bölgeler ve ötesinde, tekrar başladı: Melitene [Malatya] ve çevresi, Kilikya, Kapadokya ile Galatya ve Pisidya yakılıp yıkıldıysa da Arap hâkimiyeti kesin olarak kurulamadı". Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 379.

tekrar eden Arap akınlarını bildirir[2848]". Aynı akınlar, Müslüman tarih eserlerinde de takip edilebilmektedir[2849]. Fakat Doğu Akdeniz'de Muâviye ve Abdülmelik zamanındaki gibi deniz baskınları olmuşsa bile kaynaklarımıza yansımamışlardır. Müslüman kaynakları çoğunlukla yalnızca belli bir yılda bir deniz gazası yapıldığını ifade etmekle yetinmektedir. Bazen İbnü'l-Esîr gibi çok geç tarihli kaynaklar, daha erken asırlara ait kaynaklardan Emevi donanmasının hangi amiralin komutasına verildiğini tespit edebilmektedir. Fakat deniz gazalarının hedefleri nadiren belirtilmemektedir.

II. Jüstinyanus ve Bizans donanması karşılıklı olarak birbirlerini desteklemektedirler. Bizans ordusu Anadolu'da oradan oraya savrulsa dahi Bizans donanması bu yıllarda hâlâ Müslüman limanlarına misillemeler yapabilecek güçtedir. Fakat Batı Akdeniz'de Sardinya ve Balear Adaları'nın zayıf olduğunu fark eden Müslümanlar artık Kuzey Afrika'dan buraları iyice hırpalayabilmektedir ve esir almaktadır. Yine de Bizans donanması, 709'da Mısır filo komutanını bir baskında ele geçirebilmiş, misillemelerini sürdürmüştür.

> *Sardinya da 708 ve 711'de saldırıya uğradı, Balear Adaları 708'de yağmalandı. Buna karşılık, Mısır'a saldırarak 709'da filo komutanını ele geçirilen Bizanslılar, Suriye ve Mısır kıyı kentlerine karşı bir dizi akına girişti. Bunlara ardı arkası kesilmeyen kara akınları ve karşı akınlar eşlik etti. Bizans'ın yeniden güç kazanması ve Müslüman dünyasında iç sorunların çıkması sonucunda, Müslüman saldırıları 750 dolaylarında tavsamaya yüz tuttu*[2850].

II. Jüstinyanus'un ikinci kez tahttan indirilmesi ile Bizans donanması uzunca bir süre etkinliğini kaybedecektir. Yalnızca 717 – 718 Konstantinopolis Kuşatması sırasında Emevi donanmasına çok ağır kayıplar verdirdikten sonra toparlanacaktır.

Yirmi Yıllık Anarşi boyunca Arap ordusu Tyana'yı aşıp tekrar tekrar İstanbul Boğazı'nın Anadolu Yakası'na gelebilmiştir. Özellikle 711 yılında Tyana'nın alındığı operasyon ve daha sonraları 715 – 717 arasında kuşatma için yapılan sistematik fetihler çok yıkıcı olmuştur: "Bu sırada Serazenlerin hükümdarı (kendi dilllerinde

---

[2848] Nicholson, Cilt: 1, s. 345.

[2849] Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velîd Bİzans cephesinin öne çıkan isimleridirler. "… başkomutanın Mesleme olduğu intibaı uyanmaktadır. …. Mesleme daha ziyade İç Anadolu Bölgesi'nde, faaliyet gösterirken, Abbas'a Güney Anadolu bırakılmıştı. Anadolu'ya yapılan seferlerin en önemlisini bu iki komutanın birlikte Tuvana'yı muhasara ve zapt etmeleri teşkil etmektedir. … İslam kuvvetleri 707 kışında Tuvana'yı muhasaraya başladılar … Nihayet Mayıs 708 tarihinde Tuvana fethedildi. … 709 ve 710 yıllarında da Mesleme ve Abbas iki ayrı istikametten Anadolu içlerine girdiler. Ertesi yıl ise Velîd'in diğer oğlu Ömer'in sefer çıktığını görmekteyiz". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 389.

[2850] Abulafia, Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

çağırıldıkları gibi) Maslamas ve Solymas'ın komutası altında büyük bir orduyu Tyana'yı kuşatmaya gönderdi[2851]". Bu kişiler açıktır ki 717 kuşatmasına da iştirak edecek Mesleme ve Süleyman'dır. Kuşatma gereçleri surları aşamamışken II. Jüstinyanus elçileri vasıtasıyla zorla "köylüler ve çiftçilerden kalabalık bir kitle" toplatmıştır fakat onları "silahsız" gören Arap güçleri bu celp edilmiş acemi güruhu kolayca yenmiş, cesaretle yeniden kuşatmaya girişmişlerdir. Kenttekiler ise "imparatorun yardımından mahrum" oldukları için anlaşarak "Serazen topraklarına doğru ayrılmışlardır". Kadıköy ve Üsküdar limanlarındaki gemileri bile kundaklayabilmektedirler ve Nikeforos da bunu doğrulamaktadır:

> *Bu sayede düşmen Rum diyarlarını korkusuzca yağmalamak için tam bir bağımsızlık elde etmiştir, kimse onlara karşı gelemediğinden otuz adamdan oluşan bir birlik Khrysopolis'e[2852] (bu deniz kıyısındaki yerleşim Konstantinopolis'in karşısında doğan güneşin yönünde durmaktadır) kadar ilerlemiş, yerli halkı katletmiş ve feribotları[2853] ateşe vermişlerdir[2854].*

İşte bu yüzden II. Jüstinyanus'un tahttan ikinci kez indirilmesine yol açan asıl büyük gelişme, Kerson'a gönderdiği donanmasının dönüşü değil, Arap ordularının Kadıköy'de katliam yakıp gemileri limanda yakabilmiş olmasıdır. Nikeforos ve Teofanes, mutlaka 713 yılında sona eren patrikios Trajanus'un kayıp tarihini kaynak olarak takip ettikleri için çok benzer şeyler söylemektedirler[2855]. Tyana ve Kadıköy olaylarını anlattıktan sonra Kerson seferinin gönderilmesi ve Philipikkus Bardanes (hük. 711 – 713) ile dönüşünü anlatırlar. Ancak asıl meselenin bu olmadığı anlaşılmaktadır. Asıl mesele Arap güçlerinin Konstantinopolis'i tehdit edebilecek hale gelmesidir[2856].

2851 Nikephoros, s. 105, Bab 44

2852 Kadıköy.

2853 Bu babın son cümlesini τας δε πορθμιδας εμπρησαι ναυς şeklinde bitmektedir. Çevirmen Mango; τας πορθμιδας - ναυς sözcüğünü 'the ferry boats' yani feribotlar şeklinde tercüme etmiştir. Hem πορθμις hem de ναυς sözcükleri gemi anlamına gelmektedir ancak Pausanias'ta bu ifadenin bir benzeri bulunmaktadır. εμπρησαι sözcüğü ise tam olarak kundakladı anlamına gelmektedir. Nikephoros, s. 106, Bab 44, satır 25.

2854 Nikephoros, s. 107, Bab 44.

2855 II. Jüstinyanus'tan şahsen nefret patrikios Trajanus, 667 – 669 kuşatması başlığı altında bir kaynak olarak irdelenmiştir. Patrikios Trajanus onuncu yüzyıl Bizans ansiklopedik sözlüğü Suda'da "fevkalede saygıdeğer (Suda Y 901)" gibi ifadelerle çok iyi anılan bir tarihçidir. Eserinin 668 – 713 arasını kapsadığı anlaşılmaktadır. Ancak olayların yılını vermekten ziyade hatırat tarzında yazdığı sanılmaktadır. Eseri hakkında, ondan yararlanan sonraki yazarlar vasıtasıyla fikir edinilebilmektedir.

2856 Christophilopoulou, History II, ss. 105 – 106.

Bu aşamadan sonra Teofanes ve Nikeforos'un dayandığı kaynaklar da tükendiği için III. Leo tahta çıkana kadar geçen imparatorlar hakkında bilgi, önceki imparatorlar hakkındakilerden de daha kıttır[2857]. Stratos Heraklius Hanedanı ile anlatısını noktalayarak bu konuya eğilmemiştir. Yirmi Yıllık Anarşi dönemindeki bu geçici imparatorların icraatları birbirlerine karışmaktadır. Özellikle son ikisi olan II. Anastasius adıyla tahta çıkan Artemius (hük. 713 – 715)[2858] ve III. Theodosius (hük. 715 – 717) hakkında çok az somut bilgi vardır[2859]. Leontius (hük. 695 – 698) ve III. Theodosius (hük. 713 - 715) devirlerine ait, Kartaca'da basılmadığı bilinmekle üzerinde darp yeri olarak Kartaca yazan altın sikkeler, muhtemelen 698'de kalıcı olarak Arap işgaline uğrayan Kartaca'dan kaçan darphane görevlileri tarafından, altın madenlerinin bulunduğu Sardinya'da üretilmiştir[2860]. Leontius ardından tahta geçen III. Tiberius Apsimar'ın Sicilya ve Sardinya deniz themalarını kurduktan sonra bu darphaneler muhtemelen Batı Akdeniz'deki Bizans personelinin maaşlarını ödemiştir. Böylece merkezden değerli metal taşınması gereği ortadan kalkmıştır.

Gerçek sebep her ne olursa olsun 711 yılında Kerson'dan dönen donanma, Philippikus Bardenes'i tahta çıkarmıştır[2861]. Philippikus Bardanes, Ermeni bir patrikiosun oğludur[2862]. 702 yılında İyonya Denizi'nde Kefalonya'ya sürülmüş ancak geri çağrılmıştır. II. Jüstinyanus'un takıntı haline getiridği Kerson seferlerinden birisi için amfibi güçlerine 710'da katılmıştır[2863]. 711 yılında Kerson'dayken isyan eden Bizans güçleri ve Hazarların desteğiyle imparator ilan etmiştir. Konstantinopolis'i ele geçirerek fiilen tahta geçmiştir[2864]. Jüstinyanus'un Kerson'a gönderdiği donanma ve ordu yalnızca Bizanslılara değil Hazarlara da zarar verince, Hazarlar imparatorun

---

2857 Graham V. Sumner, "Philippicus, Anastasius II, and Theodosius III", **Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS),** DUKE, Cilt: 17, Sayı: 3, 1976, ss. 287 - 294.

2858 Rosser, Dictionary, s. 20.

2859 Rosser, Dictionary, s. 388.

2860 Nicholson, Cilt: 2, s. 1333. Bu sikkeler hâlâ Batı Akdeniz'de yoğun bir biçimde faaliyet gösteren Bizans denizcilerinin maaşlarını ödemek için kullanılmıştır ve imparatorluğa buradan dağılmıştır.

2861 "… ama Bizans vatandaşlarının yanında Hazarlara da zarar verince, orada sürgünde bulunan Philippikos adlı bir Ermeni, Hazar desteğiyle isyan eder ve İstanbul'a gelerek imparator olur". Karatay, s. 179.

2862 Nicholson, Cilt: 2, s. 1184. Dolayısıyla yerini alacak II. Anastasius'un aksine soylu bir kökenden geldiği anlaşılmaktadır.

2863 Elbette 702 yılında III. Tiberius Apsimar tahttadır. Bu 702/3 sürgününün II. Jüstinyanus'un Kerson seferi için özel olarak Bardanes'i çağırmasıyla sona erdiği anlaşılmaktadır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1654.

2864 Nicholson, Cilt: 2, s. 1185; Christophilopoulou, History II, s. 105. Kasım 711'de yönetime gelmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1654.

güçlerini tutumlarını düşünmek zorunda bırakır. Amfibi güç isyan ederek Kerson'da Philippikus Bardanes'i elebaşları seçer[2865]. II. Jüstinyanus'un katili olacak Kerson valisi Elias daha önce tanıtılmıştır[2866].

Sumner'ın kronolojisine göre, 711 Eylül'ünde Bardanes imparator ilan edilmiş, aynı yıl Ekim'de donanma Kerson'dan yelken açmış, 4 veya 24 Kasım'da ise II. Jüstinyanus yenilmiş ve öldürülmüştür[2867]. Nikeforos'a göre, Bardanes aslında Kerson'da tutuklu olan bir sürgündür[2868]. Buradaki en kıdemli siyasi sürgün olarak isyan edenler tarafından imparator olabilecek itibara sahip bir kişi olarak seçilmiştir[2869]. Evvelce değindiğimiz Ayasofya diyakozu ve kütüphanecisi Agathon'un mektubu 3 Haziran 713'e tarihlendirilmiştir ve Bardanes'in kronolojik olarak karmaşık ayaklanmasını tarihlendirmeye yaramaktadır. II. Jüstinyanus'un Kerson yolunda kasırga yüzünden Batı Karadeniz kıyısında batan filosunu da tarihlendirmek için faydalı olmuştur[2870].

Bulgarlar; Heraklius Hanedanı'nın son üyelerinin katledilmesini kınarlar ve yeni imparatoru tanımazlar. Bu yüzden Philippikus Bardanes döneminde hem Bulgarlar hem de Emevîler Askerî açıdan Bizans güçlerini bir dizi ağır yenilgiye uğratırlar. Kısa imparatorluğu, Bizans başkentini saldırıya açık hale getirecektir. Ayrıca dirilttiği dini çekişmelerle iç dayanışmayı bozacaktır[2871]. Ayrıca esas olarak III. Leo ile ilişkilendirilen ikona kırıcılık akımı hiçbir öncülü olmadan birden neşet etmiş

2865 Rosser, Dictionary, s. 225; Christophilopoulou, History II, ss. 105 – 106.

2866 Theophanes, A.M. 6203, ss. 528 – 529; Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 685.

2867 Sumner, s. 289.

2868 "Onları yanlarında alan Hazarlar, onları yolda öldürmüşlerdir. Şimdi Kerson sakinleri Jüstinyanus'u fena hakaretlerle lanetlemişler ve orada sürgünde olan Bardanes'i imparator olarak ilan etmişlerdir". Helias / Elias'ın çocukların ve karısına zulmeden II. Jüstinyanus yepyeni bir filo daha kurmuştur, bu filo Kerson'a sorunsuz demirleyecektir. Ancak II. Jüstinyanus'un Hazar kağanına Bardanes'i ele geçirmesi için talepleri ters tepecektir. "Patrikios Mavros komutası altında, Kerson şehrini yok etmeleri ve tüm sakinleri merhamet göstermeksizin katletmeleri emriyle, bir kez daha dev bir filo yollamıştır". Nikephoros, s. 111, Bab 45.

2869 Christophilopoulou, History II, ss. 105 – 106.

2870 Sumner, s. 287.

2871 "Tasvirler mücadelesi devrinde Bizans üzerine çöken büyük buhran, geleceğini daha Phillippikos – Bardanes idaresi altında belli etmiştir … sadece kristolojik çatışmaları yeniden canlandırmakla kalmamış … tasvirin sembolik karakterini bir tartışma amacı olarak kullanan … resimler yoluyla kavgayı körüklemiştir". Ostrogorsky, s. 143. Tasvirler mücadelesi dediği ikona kırıcılık çatışmalarıdır. Esasen 720'ler ve 730'larda başlayacaktır. Brubaker, Inventing Byzantine Iconoclasm, ss. 22 - 23. "O her ne kadar bu râfızî inancın kabulünü talep edecek kadar ileri gitmedi ise de, otuz yıl önce VI. Ökümenik konsilin mahkum etmiş olduğu monoteletliği kesin bir savunucusu olarak öne atıldı. … Bundan başka yeniden bazı monofizit tutum ve görüşler de belirmiş olup bütün bunlar, monofizit – monoteletist rafzın Bizans'da henüz hiç de tamamiyle bastırılmamış olduğunu isbat etmektedir". Ostrogorsky, s. 142.

olmayabilir. Mesela 711 – 713 arasında Monotheletizm'i dayatan imparator Philippikus Bardanes'in "heykellere karşı şüpheci olduğu" ve bazı heykellerin imha edilmesini emrettiği bilinmektedir [2872]. III. Leo toplumda bir kesimde mevcut bazı aşırı dini duyguları siyaseten ön plana almış olabilir.

Philippikus Bardanes, bazı Ermenileri Malatya ve Dördüncü Ermenistan eyaletine yerleştirmiştir ancak bu işe yaramamış, Mesleme Amasya'yı da ele geçirebilmiştir[2873]. Pisidya Antakyası (Yalvaç) 713 yılında[2874] Müslüman güçler tarafından ele geçirilince gelişmelere seyirci kaldığı bariz hale gelmiş olan Bardanes'e karşı isyan çıkmıştır[2875]. "3 Haziran 713'te tahttan indirilip keşiş olmaya zorlanmıştır[2876]".

Tervel'in Bulgar askerleri son ana dek II. Jüstinyanus'a sadık kalmışlardır, Tervel de Philippikus Bardanes'in ilk yılında Konstantinopolis'in etrafındaki yerleşimleri yağmalayıp Trakya ordusunu yenerek tepkisini gösterir. Başkentin korumasız kalması nedeniyle Philippikus Bardanes en yakın thema olan Opsikion askerlerini Avrupa'ya geçirir[2877]. Ostrogorsky Tervel'in eylemlerinin intikam olduğunu söyler[2878]. Ancak hem Bulgarlar hem de Emevîler askerî açıdan Bizans güçlerini bir dizi ağır yenilgiye uğratırlar[2879]. Pisidya Antakyası (Yalvaç) 713 yılında Müslüman güçler tarafından ele geçirilince gelişmelere seyirci kaldığı bariz hale gelmiş olan Bardanes'e karşı isyan çıkmıştır. "3 Haziran 713'te tahttan indirilip keşiş

2872 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1654.

2873 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1654.

2874 "712 yılında Mesleme Amasya'yı, Abbas ise Yalvaç'ı zapt etmişlerdir. 95 (713- 714)'de Abbas Herakleia (Ereğli)'yi fethetmiştir. Böylece Velîd'in ikinci defa İstanbul'u muhasaraya hazırlandığı belli oluyordu". Aynı aylarda Tarık b. Ziyad komutası altında Endülüs fethine başlamış Berberi güçleri 712'de Cebelitarık'ı aşan Musa b. Nusâyr emrindeki Arap güçleri ile Vizigot Krallığı'nı yıkmaktadırlar. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 390. Muhammed b. Kasım ise Sind'i alıp Hindistan'a girmiştir. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 388.

2875 "… taht savaşlarında Bulgarların tutumu her durumda belirleyici oluyordu". Karatay, s. 180.

2876 Nicholson, Cilt: 2, s. 1185.

2877 "713'te tahta çıkan II. Anastasius da iki yıl kalabildi ve yerini Tervel ile 716 yılında bir barış antlaşması yapacak olan III. Theodosius aldı. Bu antlaşmaya göre sınır Burgaz körfezi hizasına inmiştir ve yıllardır aksadığını tahmin ettiğimiz haraç da düzene sokulmuştur. Ayrıca ticaretin gelişmesi için anlaşılmıştır. Bu ilişkinin sonucu, 717 – 718'deki İstanbul kuşatmasında Bulgarların Araplara karşı Bizanslılara yardım etmesi olmuştur". Karatay, s. 180.

2878 "Bulgar hanı Tervel, eski müttefiki II. Jüstinyanus'un intikamcısı sıfatıyla onun katili olan yeni Bizans imparatoruna karşı savaş açmak fırsatını kaçırmadı". Ostrogorsky, s. 143.

2879 "Sebebi bununla mı yoksa haraç ödenmemesiyle mi ilgilidir bilinmez ama Bulgarlar Philippikos'un ilk zamanlarında İstanbul'a şaşırtıcı bir baskın yaptılar. Kentin etrafında dolaştılar, ne buldularsa yağmaladılar ve hiçbir mukavemet görmeksizin döndüler. Trakya tarafındaki zayıflığı takviye için Marmara'nın güneyinden İstanbul'a aktarılan kuvvetler ise isyan ederek imparatoru tahttan indirdiler (713)".

olmaya zorlanmıştır[2880]". Hellas themasının II. Jüstinyanus tarafından yaratıldığı neredeyse kesindir. Bardanes bu themanın strategosu olmuştur[2881]. Fakat aşırı hırslı bir kimsedir[2882]. Tahta çıkmadan çok önceleri, bir keşiş onun tahta çıkacağını öngörmüştür. Zaten bu yüzden III. Tiberius onu görevinde bırakmak yerine, şüphelenip Kefalonya'ya sürmüştür[2883]. Keşiş ayrıca, eğer Altıncı Ekümenik Konsil kararlarını tersine çevirip Monotoheletizm'i geri getirirse hükümdarlığının uzun ve müreffeh olacağını söylemiştir[2884]. Bardanes, Konstantinopolis'e geldiğinde ilk önce geniş bir kesimden destek bulmuştur. Philippikus Bardanes yalnızca iki yıl tahtta kalmış olsa da propagandaya bir bütçe ayırdığı anlaşılmaktadır, kendisinden hemen önceki bu imparatorların anısını karalamayı başarmıştır. Ayrıca "Monotheletizmi desteklemek için patrik Kyros'u görevden almış ve 712 yılında Altıncı Ekümenik Konsil'i lanetleyen bir konsil toplamıştır[2885]".

Philippikus Bardenes yalnızca 711 – 713 arasında tahtta kalabilmiştir. Fakat yarattığı dini karışıklık daha çok ardından gelenleri uğraştıracaktır. "Düşüşüne neden olan, doğuda Mesleme'nin, batıda Tervel'in zaferlerini durduramamasıdır". Yönetime gelir gelmez miadını doldurmuş Monotheletizm inancını savunmayı seçmesi ve II. Jüstinyanus'un çocuk yaştaki oğlunu ve kabinesini idam etmesi, destekçilerini hızla azaltmıştır. "Opsikion themasından askerler 713'te onu tahttan indirip kör etmişlerdir[2886]".

4.2.7. Yaklaşmakta Olan Konstantinopolis Kuşatamasına Hazırlanmak İsteyen İmparator: II. Anastasius Artemius

Daha önce gördüğümüz gibi, Philippikus Bardanes, Konstantinopolis patriği Kyros'u görevden aldıktan sonra Monotheletizm'i yürürlüğe koyan bir konsil düzenlemiştir[2887]. Fakat Monotheletizm'in özellikle başkentte gerçek bir tabanı

[2880] Nicholson, Cilt: 2, s. 1185.
[2881] Rosser, Dictionary, s. 225.
[2882] Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1654; Treadgold, Seven Revolutions, ss. 203 – 227.
[2883] PBE, Philippikos 1; PmbZ 6150.
[2884] Nicholson, Cilt: 2, ss. 1184 - 1185.
[2885] Rosser, Dictionary, s. 322
[2886] Rosser, Dictionary, s. 322.
[2887] Nicholson, Cilt: 2, s. 1185.

kalmadığı hemen ortaya çıkmıştır. Anastasius bu politikayı tersine çevirmiştir ve I. Germanus'u yeni patrik atayacaktır[2888]. Sumner, 3 Haziran 713'te Philippikus Bardanes'in tahttan indirilip, gözüne mil çekilip sürüldüğünü hesaplamıştır. Yerine geçen II. Anastasius, Bardanes döneminde Birinci Sekreterdir[2889]. Bu da Bardanes'in kabinesinin çoğunu koruduğu, yalnızca dini politika ile ilgili tayinler yaparak görece yumuşak bir darbe yaptığı anlamına gelmektedir[2890]. 4 Haziran'da imparator olarak selamlanmış ancak aynı Haziran ayı içerisinde arka arkaya iki darbe teşebbüsü atlatmış, her ikisi hırslı adayı da kör edip sürmüştür[2891]. II. Anastasius, devletin başkentinin kuşatılmasına seyirci kalmak istemediği için diplomatik ve askeri yolları denemek için darbe yapmış gibi gözükmektedir.

Bizans donanmasının 670'lerden beri oturtulmaya çalışılan derinlemesine savunma sisteminin, özellikle 713 – 718 arasında işlemez hale geldiği görülmektedir. Donanma Müslüman filolarının güçlendirilmekte olduğunun kesinlikle farkındadır ancak bu tehditle savaşmak yerine imparatorları değiştirip kendi zümrelerin çıkar sağlamayı seçmiş gibi gözükmektedirler. Müslümanlar da henüz tüm güçlerini Bizans üzerine odaklamamış olduklarından Bizans denizcileri yalnızca baskınlara tepki vermilerdir. Bu yıllarda Arap donanmaları rahatça Ege'de çeşitli noktaları vurabilmektedir. "Girit de muhtemelen 713'de baskına uğradı[2892]". Arap güçlerinin Galata'ya varmasından sonra 713/714 boyunca Konstantinopolis'i kuşatmaya her bakımdan hazırlamayı birinci önceliği yapmıştır. Diğer yandan halife Velîd ile barış yapmayı denemiştir ancak halifenin buna niyeti yoktur. 11 Ağustos 714'te Kizikos piskoposu olan Germanus'u patrik atamıştır[2893].

İmparator Müslüman donanması ile ilgili casusluk yapması için "Sinoplu patrik David'i … halifeye görünüşte barışçı bir uzlaşma teklifiyle elçi olarak" göndermiştir fakat asıl amacı istihbarat elde etmektir[2894]. "Anastasius Müslüman donanmasının

---

2888 Rosser, Dictionary, s. 20.

2889 Sumner, s. 289.

2890 "protoasekretis". Bu kişi sivil idareden geldiği için Artemius yerine, sivil idareci olarak meşhur I. Anastasius'a istinaden II. Anastasius hükümdar sanını alarak tahta çıkmıştır. Ostrogorsky, s. 143. Sekreton, "özellikle asekretis'in çalıştığı merkezi idare bürosu" ve imparator adına pek çok işlevi gören bir kurumdur. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 471.

2891 Sumner, s. 290.

2892 Abulafia, Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

2893 Sumner, s. 291.

2894 Beklenen kuşatma III. Leo zamanında gerçekleşecektir. Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 90. Fakat Mesleme komutasındaki ana Emevi donanması ve ana ordusunun başarısız olması, III. Leo kadar II. Anastasius'un yerleştirdiği ajanlara ve III. Theodosius'un

İskenderiye'den Finike'ye ilerlediğine dair istihbarata sahiptir, bu yüzden bir donanma seferinin Rodos'ta toplanmasını emretmiştir[2895]". Fakat Rodos amfibi güçleri isyan etmişlerdir.

4.2.8. Donanmanın Zorlamasıyla Tahta Çıkan İsteksiz İmparator: III. Theodosius'un Apsimar Oğlu Theodosius Olması İhtimali

Konstantinopolis surundaki tamiratları yapanlar III. Tiberius Apsimar, II. Anastasius ve III. Leo'dur. Konstantinopolis sur ve kiliselerinde yaptıkları tamiratları epigrafi de belgelemektedir[2896]. 715 Mayıs'ında müstakbel III. Theodosius yani vergi tahsildarı Theodosius, Rodos'tan dönen amfibi kuvvet tarafından imparator ilan edilmiştir. Bu kişinin kim olduğuna ve niye donanmanın rastgele bir kişiyi imparator yapmaya kalktığına dair Bizans kaynakları bir açıklama getirmezler. Tek ifade edilen, bu görünürde hiçbir niteliği olmayan kişinin Osikion themasının güney topraklarında vergi memuru olduğudur. Teofanes "ve daha az da olsa Nikeforos aynı kaynağı takip ederek" sonraki imparatorun "lidersiz" isyancılar tarafından seçilmesi ile ilgili aynı hikâyeyi anlatırlar. Fakat Latince bir kaynak olan Chronicon Altinate et Gradense başka bir bakış açısı sunmaktadır[2897].

İkona kırıcı imparator V. Konstantinus'un 754 konsiline liderlik eden kişi "Efes piskoposu Apsminarus oğlu Theodosius" adlı bir kişidir. Chronicon Altinate et Gradense bu bağlamda birden bağlama oturmaktadır. Buna göre 715 yılında isyan eden donanma "Teofanes ve Nikeforos'un önerdiği gibi rastgele bir imparator adayı seçmemiştir. İmparator III. Tiberius'un (Apsimarus) oğlunu seçmişlerdir[2898]". Bu durumda mor içine doğmuş olmasa dahi III. Theodosius yedi yıl imparatorluk yapmış

Bulgar hükümdarı Tervel ile 716 yılında yaptığı ticari ve askeri anlaşmaya dayanmaktadır. Karatay, s. 180. "Elbette bu başarıyı temin eden şey, Sinoplu David'in elçi olarak bulunduğu Arap ülkesindeki gözlemlerine dayanarak edindiği izlenimlerin ötesinde, oradaki 'gizli dostlarında' elde ettiği istihbarat bağlamında oldukça makbul bilgiler olmalıydı". Kaleli, Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri, s. 90.

2895 Sumner, s. 290. Bu emri 715 ilkbaharında vermiş olmalıdır. Sumner, s. 291.

2896 "Konstantinopolis'e Arap saldırısı olacağını öngörerek, başkentin levazımatını tedarik etmiş, surlarını onarmış ve Müslüman hazırlıklarını bozmak için bir donanma sefer gücü göndermiştir". Rosser, Dictionary, s. 20

2897 Sumner, s. 291.

2898 Sumner, s. 292

eski bir imparatorun oğlu olmaktadır[2899]. Dahası bu eski imparator, yine donanma tarafından seçilerek 698'de imparator yapılan kendi saflarından bir amiraldir. Donanma aynı aileyi yani 705'te tahttan indirilmiş droungarios Apsimar'ın ailesini 715'te tekrar tahta taşımıştır.

729 yılına gelindiğinde Apsimar oğlu Theodosius diye birisi, Efes piskoposu olarak kaynaklara yansır. 10 Şubat – 8 Ağustos 754 arasında düzenlenene ikona kırıcı kararlar alan konsile de aynı isimli bir Efes piskoposu başkanlık eder[2900]. 24 Temmuz 754'ten kısa bir süre sonra ölen bu Theodosius Efes'te gömülür[2901]. Tüm bu bilgiler ışığında Apsimar'ın ailesinin, donanmadan imparatorluk makamına, oradan indirildikten sonra da dini hiyerarşinin en tepesine ulaştığı anlaşılmaktadır.

Tam kimliği hâlâ tartışmalı olsa da, III. Theodosius yani Artemius Yirmi Yıllık Anarşi döneminin hanedan kuramamış son imparatorudur[2902]. Mayıs 715'te Apsimar oğlu Theodosius III. Theodosius adıyla Edremit'te isyancı Karabisianoi deniz theması ve Opsikion kara theması birlikleri tarafından imparator ilan edilmiştir[2903]. Kasım 715'te III. Theodosius ve destekçileri Konstantinopolis'e girerler, II. Anastasius tahttan feragat eder[2904]. III. Theodosius (hük. 713 - 715)[2905] özellikle Bulgar desteğinin Konstantinopolis'in kurtulması için hayati bir önem taşıyacağını kavramıştır.

2899 Bizans'ta porphyrogenitus, yani sarayda mor odada doğmuş olmak, babası imparator iken doğmuş, veliaht olarak yetişmiş olma anlamına gelmektedir. Kişinin ömrü boyunca tahta geçmek için yetiştiğini ima etmektedir. “”'Erguvana doğmuş', yani babasının imparator olduğu sırada doğan çocuk" doğal varis olmaktadır. Cheynet, Bizans Dünyası 2, s. 471.

2900 Sumner, s. 294.

2901 Sumner, s. 293.

2902 "Müteakip gayretler, İstanbul'a karşı taarruzlara hazırlanır görünen Arapların akınlarını önlemeye çevrildi. Anastasios II. büyük bir enerji ile ihmal edilen işleri tamamlayarak başşehrin savunması ve iaşesini sağlamaya çalıştı, kumanda mevkilerine en liyakatli komutanları getirdi ve nihayet, Araplardan önce davranarak, Arap donanmasını hazırlıkları esnasında baskına uğratmaya karar verdi. Bizans kuvvetlerinin birleşme yeri olarak Rodos Adası saptanmıştı; fakat Opsikionlular buraya henüz gelmemişlerdi ki, yeniden isyan bayrağını açtılar ve Anadolu'ya geçerek eyaletlerinin bir vergi memuru olan Theodosios adında birisini imparator ilan ettiler. Theodosisos beklemediği bu tehlikeli şereften kurtulmak için her ne kadar kaçtı ise de yakalan ve imparatorluk tacını kabule zorlandı". Ostrogorsky, ss. 143 – 144.

2903 Sumner, s. 294.

2904 Sumner, Mayıs ve Kasım'a tarihlendirmenin mantığı açıklamaktadır. Sumner, s. 290.

2905 Tahta çıkmadan önce bir vergi memuru olan III. Theodosius; Tervel ile daha önce anlaşmamış olsa, III. Leo'nun Bulgar desteğine sahip olması mümkün değildir. III. Theodosius zamanına Mesleme'nin 715 – 717 Anadolu işgalleri damgasını vurmuş, Konstantinopolis kuşatmasının yaklaşmakta olması nedeniyle III. Leo tarafından tahttan indirilmiştir. Rosser, Dictionary, ss. 389, 381

Bulgarlar ile ilişkileri iyi tutmak için çaba harcamıştır. Tüm detaylara sahip değiliz. Tahttan indirildikten sonra da Tervel onu tekrar destekleyecektir[2906]

716 kışında Mesleme Anadolu'da seferde iken müstakbel III. Leo ile mücadeleye başlar ancak görüşmelerde Leo onu ikna eder. Kuşatmadan kurtulan Anatolikon birlikleri ile Leo İzmit'e gelip III. Theodosius'un ailesi ve kabinesini esir alır, Khrysopolis'e (Kadıköy) ve arabuluculuk yapan Konstantinopolis patriği canlarının bağışlanacağı garantisini verince III. Theodosius yerini III. Leo'ya fazla kan dökülmeden bırakır[2907].

II. Anastasius kısacık hükümdarlık süresi içerisinde aslında pek çok aksaklığı gidermiş ve devletin salahiyetini kendi iktidarının üzerinde tuttuğunu göstermiş bir kişidir[2908]. Fakat III. Leo 718'de Konstantinopolis kuşatmasını başarıyla püskürttükten sonra, Tervel Han'ın destek olarak yanına verdiği askerlerle yeniden tahta çıkmayı deneyecektir. Nikeforos'a göre Marmara Ereğlisi'ne[2909], Teofanes'e göre başkent önüne kadar gelmiştir[2910]. Ancak Bulgarlar çok geçmeden onu teslim edeceklerdir[2911]. III. Leo büyük Emevi kuşatmasını 718 yılında talihinin, Bizans donanmasının, Tervel'in yardımıyla atlatmıştır. Ancak bu erken evrede Bulgarlar ile açık savaşı göze alabileceğini düşünmek zordur, dolayısıyla muhtemelen onlara bir ödeme yapmış ancak bunu kamuoyundan gizleyerek başkentte onları yendiğini ima etmiştir. Fakat Tervel ölene kadar Bizans imparatorları onunla iyi geçinmek zorunda kalmıştır çünkü tahta kimin geçeceğini o belirlemiştir[2912]. Başkenti kuşatıp sonuç alabilecek kadar yakındır, bir kuşatmayı yıllarca sürdürse bile Bizans donanmasının Tervel''in olası bir kuşatmasında Bulgar ikmal kanallarını kesme ihtimali yoktur. Dolayısıyla aslında

---

2906 Christophilopoulou, History II, s. 107 – 110. "Selefinden de daha az tahtta" kalan zoraki imparator II. Anastasius; "715 yılı sonlarına doğru" tahta çıkmıştır. Fakat "keşiş libasını giyerek Selanik'e çekilmesine kadar tam altı ay devam eden yeni bir iç savaş başlamış" başkenti geleceği belli Arap kuşatmasından önce hasara uğratmak istemeyen imparator, kendisinden daha ihtiraslı taraftarlarına rağmen kendisi ve ailesinin canını teminat altına aldıktan sonra tahttan feragat edip keşiş olmuştur. Ostrogorsky, s. 144.

2907 Sumner, s. 294.

2908 "Konstantinopolis'e Arap saldırısı olacağını öngörerek, başkentin levazımatını tedarik etmiş, surlarını onarmış ve Müslüman hazırlıklarını bozmak için bir donanma sefer gücü göndermiştir. Ancak donanma sefer gücü Rodos'ta ayaklanmış, geriye anakaraya yelken açmış ve III. Theodosius'u rakip imparator ilan etmiştir. Yalnızca II. Anastasius gönüllü bir şekilde tahtı bırakıp bir keşiş olduğu zaman sonra eren, altı ay süren bir iç savaş yaşanmıştır". Rosser, Dictionary, s. 20

2909 Nikephoros, s. 127, Bab 57.

2910 Theophanes, A.M. 6211, ss. 551 - 553.

2911 Theophanes, A.M. 6211, s. 552

2912 "… taht savaşlarında Bulgarların tutumu her durumda belirleyici oluyordu". Karatay, s. 180.

Bizans imparatorluğu Tervel izin verdiği ve 717 – 718'de ordusuyla aktif olarak destek verdiği için varlığını sürdürmüştür. Bu yıl Teofanes'e göre 718/719'dur. Fakat III. Leo kısa sürede bir muhbirler ağı kurmuş olduğu için gelen jurnaller ile II. Anastasius'un destekçilerinden geriye kalanlar da jurnaller ile ifşa ve tasfiye edilmiştir. "Oyun ortada kalınca Bulgar onu yeni imparatora teslim edip, mükafatlarını aldıktan sonra gittiler[2913]".

III. Theodosius; başkenti ve donanmayı kuşatmaya hazırlarken, strategos Leo, Armeniakon strategosu Artabasdos ile onları tayin etmiş olan II. Jüstinyanus devrinden gelen bağları canlandırmıştır[2914]. Her iki strategos da devrik imparator Anastasius adına savaşma iddiasındadırlar, Süryani kaynakları bu konuda daha detaylıdır[2915]. 718'de Araplar Konstantinopolis'ten kovulduktan sonra Tervel II. Anastasius'u desteklediğinde elbette Leo asıl amacının kendi iktidarı olduğunu açıkça sergileyecektir[2916]. III. Leo, İsauria Hanedanı'nı kurarak nihayet Yirmi Yıllık Anarşi dönemine son verecektir. "Kaynaklar Theodosius'a neredeyse hiçbir eylem atfetmemekte, onun hükümdarlığını tanımayı reddeden Anatolikon themasının strategosu, patrikios Leo'ya odaklanmaktadırlar". Chronicon Altinate et Gradense ile Nikeforos ile Teofanes'in birlikte ele alınması bile tüm kronoloji sorularını çözmemiştir[2917]. "716 – Amorium'a yapılan Arap saldırılarının İmparator İsauria'lı Leo (717 – 741) tarafından bozguna uğratılması" elbette Leo henüz imparator değil, Anatolikon strategosu iken gerçekleşmiştir[2918]. Tervel Han tarafından başkentin etrafındaki Trakya yerleşimlerini yağmalanması, III. Theodosius'un Opsikion

---

2913 "Bu Tervel'in son faaliyetidir ve aynı kaynaktan beslenen iki Bizans vakayinamesinden Tervel dönemi Bulgarları hakkında öğrenebildiklerimiz bunlarla sınırlıdır. Zlatarski ona bütün Balkan Slavlarını yönetimine almak şeklindeki resmi ideolojini kuruculuğunu rolünü verir". Karatay, s. 180.

2914 Ostrogorsky, II. Theodosius'u tahta çıkaranların Opsikion themasına dahil eyaletlerde oturan "Grekleşmiş Ostrogotlar" olduğu görüşünü bildirmektedir. Ostrogorsky, s. 144. Fakat bu askeri sistemin çoğunun kendilerine karşı olduğu anlamına gelecektir. Anatolikon strategosu III. Leo ve damadı Armeniakon strategosu Artabasdos, imparatordan çok daha fazla askeri güce sahiptirler. "Aslında bu Anatolikon ve Armeniakon themaları ile, Theodoisus II. tarafını tutan Opsikion theması arasında bir mücadele idi". Ostrogorsky, s. 145.

2915 Tel Mahreli Dionysius'un tarihinde 151. Babda şöyle yazmaktadır: "Şimdi, Anatolikon komutanı Leo, Theodosius'un yönetimine rıza göstermeyip Anastasius namına onunla mücadeleyi sürdürdü". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 489.

2916 Konstantinopolis'te kapılara onlara açabilecek kişiler ortadan kaldırılınca Bulgarlar II. Anastasius'u para karşılığı teslim etmekte sakınca görmeyeceklerdir.

2917 III. Leo 25 Mart 717'de tahta çıkmıştır. Sumner, s. 292. Bu noktada Sumner Chronicon Altinate et Gradense orijinal Latince metinin vermektedir. Buna göre Theodosius 24 Temmuz'da tahttan indirilmiştir. Sumner, s. 293.

2918 Lightfoot, Amorium, s. 32.

birliklerini Konstantinopolis'e çekerek Anadolu'yu daha da savunmasız bırakmasına sebep olmuştur. Emeviler karadan ve denizden saldırdığında Bizans planı genellikle hep aynıdır. Bizans donanması derinlemesine savunma yaparken, Bizans donanması Kilikya'ya çıkarma yaparak cephe gerisini taciz etmektedir. Thema orduları ve yeni kurulacak maaşlı tagmata birlikleri; dağ geçitlerindeki komutanlar olan kleisourarchoslar ile muhaberatı sürdürerek İslam ordularının hareketlerini çok iyi takip etmektedirler[2919].

Yıllar geçtikçe Bizanslılar ve Emevîler arasındaki askeri güç uçurumu kapanmaya başlamıştır. III. Leo hükümdarlığının sonlarına doğru, düşmanın ülkeyi yağmalamasını beklemek zorunda kalmayacak kadar güçlenmişlerdir. Anadolu düzlüklerinde Afyon yakınlarında Emevîlerin büyük bir akıncı gücünü ve bir kolordusunu birkaç gün içinde arka arkaya yenilgiye uğratmışlardır[2920]. Meşhur Battal Gazi bu savaşta şehit düşecektir. III. Leo'nun 24 yıllık iktidarı boyunca en önemli rakipleri ünlü Müslüman komutanlar Meseleme ve Battal olacaktır[2921].

2919 Müslümanlara genellikle seferden yorulmuş, yağmalanan hayvanlar ve esir edilmiş insan kafileleri ile yavaşlamış iken, bir dağ geçidinde kendileri için yerel güçler ve kolordular tarafından iş birliği içerisinde hazırlanan bir tuzağa sürüklenerek ağır zaiyat verecekleri bir çatışmaya mecbur edilmektedirler. Buna karşılık imparatorlar, Bizans askerlerini sonucu belli olmayan çatışmalara sürüklenmek ve fevri hareket etmekten men etmişlerdir. Düşman ıssızlaşan Anadolu'dan geçerken cana ve mala ne zarar verirse versin, Bizans askerlerinin telafi edilemez oluşu, onları beklemek ve izlemek durumunda bırakmıştır. Ancak asla kendi seçmedikleri bir savaşa zorlanamamışlardır.

2920 Nicholson, Cilt: 1, s. 12.

2921 "Mesleme b. Abdülmelik, Abdülmelik b. Mervan'ın en kahraman oğluydu. İstanbul'a üçüncü seferi o yaptı ve birçok Bizans kalesini fethetti. Annesinin cariye oluşu, onun halife olmasını engelleyen bir kusur sayıldı". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 566. Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği sona erdikten sonra tekrar Bizans'a karşı başarıları olmuştur. 726'da Kayseri'yi de fethedecektir. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 423. Öte yandan yalnızca Bizans ile savaşmamış, Hazarlar karşısında da pek çok başarılar elde etmiştir. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 421. 720'lerde askeri ve siyasi görevlerini bırakarak kendisini emekli etmiştir. Battal onun kadar şanslı olamayacaktır. "Bizans topraklarına karşı birçok sefer yapan ve Rumların kendisinden çok fazla korktuğu bu kahraman el-Cezire Araplarının reisiydi". Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 566. Fakat şehit düştüğü dönemde Bizans kesin olarak askeri inisiyatifi ele geçirmiştir. Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, s. 423. On yıl içerisinde Emeviler iç gerilimler nedeniyle yıkılacaktır.

4.3. İSAURİA HANEDANI DEVRİNDE BİZANS DONANMASI: HANEDANIN KORUYUCUSU BAŞKENT DONANMASININ ÜSTÜNLÜĞÜNÜN VE DONANMA REFORMUNUN DENİZ THEMALARINA DAYATILMASI

4.3.1. Son Büyük Konstantinopolis Kuşatması 717-718: Bizans Donanması ve Bulgar Desteği ile Konstantinopolis'in Kurtulması

Emevîlerin Mervânî kolu iktidarı aldıktan sonra, adı konmamış olsa da fiilen işleyen bir veraset teamülü ortaya çıkmıştır. I. Mervân (hük. 684 – 685) ileri yaşta bu aileden çıkan ilk halife olmadan önce, "Suriye'deki durum da Emeviler açısından pek ümit verici" olmadığından "Medine'ye gidip İbn Zübeyr'e biat" etmeye dahi meyletmiştir[2922]. Bu aşamada Suriye'nin tamamında dahi halifeliği tanınmıyorken, oğlu Abdülmelik (hük. 685 – 705) giderek tüm İslam topraklarını yeniden ele geçirmeyi başaracaktır. Muâviye'den sonra Emevî iktidarının ikinci kurucusu olacaktır. Önce 692'de İbn Zübeyr'i yenene kadar tüm dış güçlerle, gerekirse para vererek barış yapma siyaseti uygulamıştır. Bu dönemde II. Jüstinyanus; Abdülmelik'ten Muâviye zamanınkinden bile daha yüksek haraç almıştır. Fakat II. Jüstinyanus bu anlaşmayı tek taraflı olarak bozmakla ilk hükümdarlık dönemini sona erdirecek olayları kendisi başlatmıştır. Abdülmelik nihayet birleştirdiği Müslümanların askeri güçlerini ona karşı kullanmış, 692 ve 693'te Toros savunması çökmüş, bu II. Jüstinyanus'un 695'te tahttan indirilmesine ve Bizans'ın Yirmi Yıllık Anarşi denilen fetret devrine girmesine neden olmuştur. Abdülmelik; Bizans karşısında donanmayı hemen güçlendirmeye girişememiş gibi gözükmektedir. Halifeliği sırasında Suriye kıyılarının Bizans deniz saldırılarına uğradığı bilinmektedir[2923]. Ancak 695'ten itibaren Bizans karışıklıklara gömüldükten sonra, I. Velîd b. Abdülmelik (hük. 705 – 715) devrinde İslam donanması yeniden Bizans donanmasından çok daha kuvvetli bir hale getirilecektir. Emevîler her cephede ilerlemektedirler[2924]. Dolayısıyla diğer cephelerdeki hızlı ilerleyişe kıyasla hâlâ mukavemet gösteren Bizans ülkesinin kalıcı fethi sonraya bırakılmış, akınlarla

---

2922 "Halife olduğunda 73 yaşındaydı. … Gerçekten ondan sonraki Emevi halifelerinin tamamı onun soyundan gelmiş olup hepsine birden Mervânîler adı verilmiştir". Aktan, s. 283. Yalnızca on ay halife kalmıştır. Fakat oğlu Abdülmelik dinamik bir yönetici ve askerdir.

2923 Fahmy, Naval Organisation, s. 53.

2924 Yıldız, Büyük İslam Tarihi, Cilt: 2, ss. 382 – 388.

yetinilmiştir. Jeopolitik açısından, Konstantinopolis alınmadığı müddetçe Anadolu'da Torosların batısında hiçbir fethin kalıcı olamayacağı anlaşılmıştır. Donanmalar Velîd döneminde bir deniz savaşında karşı karşıya gelmemiş, taraflar savunmasız liman ve adalara baskın yapmıştır, bunun tek istisnası II. Jüstinyansu'un emrettiği 709 İskenderiye baskınıdır[2925]. Fakat imparatora düşman Bizans kaynakları, bu başarıyı geçiştirdiği için sadece Arap kaynaklarından öğrenilmektedir.

Abdülmelik b. Mervân; oğulları arasında iktidarın sorunsuz bir şekilde devredilmesi için tedbirler almıştır. Gerçekten de dört oğlu Velîd b. Abdülmelik (hük. 705 – 715), Süleyman b. Abdülmelik (hük. 715 – 717), II. Yezîd b. Abdülmelik (hük. 720 – 724), Hişâm b. Abdülmelik (hük. 724 – 743) ve I. Velîd'in oğulları olan iki torunu III. Yezîd b. Velîd (hük. 743) ile İbrahim b. Velîd (hük. 744) Şam'da halife olacaktır. Ayrıca Endülüs Emevi Devleti kurucusu Abdurrahman ise torunu Muâviye b. Hişâm'ın tek hayatta kalan oğludur[2926]. Toplam 89 yıl süren Emevi iktidarı boyunca "on dört halife sultan (devlet başkanı)" iktidara gelmişse de "sadece üçünün yani Muâviye, Abdülmelik ve Hişâm'ın saltanat süresi altmış yıldır". Çoğu çok kısa iktidarda kalmışlardır, "I. Velîd'in on yıllık saltanatı" ile "Ömer b. Abdülaziz'in dönemi hariç, bu devre, devletin iç ve dış politikalarının felç olduğu ve birçok tehlikelerle karşılaştığı zaman kesitidir[2927]". Emevi halifeleri, genellikle kısa iktidar süreleri yüzünden kalıcı bir sükûnet tesis edememişlerdir. Fakat Abdülmelik'in vasiyetine genel hatlarıyla uyulması sayesinde, Bizans'ın yaşadığı Yirmi Yıllık Anarşi süresince Emeviler istikrarlı bir yönetim sergilemişlerdir.

Velîd devrinde Emeviler hızla fetihler yapmışlardır ve iç muhalefeti zor kullanarak bastırabilmiş gibi gözükmektedirler. Fakat I. Velîd'in Abdülmelik, b. Mervân'ın öğütlerinin tersine kardeşi Süleyman b. Abdülmelik yerine kendi oğlunu tahta geçirmek için tertipler içerisine girmesi neredeyse bu istikrarı yıkacaktır. Ancak beklenen iç savaş çıkmamıştır. Süleyman, I. Velîd planlarını uygulayamadan öldüğü

2925 Emevileri Kuzey Afrika'daki yeni kurulan deniz üssü Tunus'tan Batı Akdeniz'deki izole Bizans üsleri vurulmuştur. Bizanslılar da misilleme olarak Suriye'de savunmasız bazı limanları vurmuşlardır ancak bu limanların ismi dahi zikredilmemektedir. Fakat Bizans donanması, II. Jüstinyanus'un ikinci hükümdarlık döneminde "Mısır'a saldırarak 709'da filo komutanını" esir alarak dönmüştür. Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162. Bu operasyon themalar tarafından yapılmış olmalıdır çünkü imparatorun başka bir filosu da Bulgarlar karşısında Ahyolu'nda aktiftir.

2926 Sarıçam ve Aycan, s. 190.

2927 Sarıçam ve Aycan, s. 181.

için hiç savaşmadan iktidarı ele alabilmiştir[2928]. Fakat kendisine karşı harekete geçmek üzere olan görevlileri topluca tasfiye etmiştir. Bu durum idarede bir sarsıntıya neden olacaktır. Halife Süleyman; Haccâc b. Yusûf'un "ailesine ve valilerine kötü davranmış", Yezîd b. Mühelleb gibi onların en azılı düşmanları olan liderleri göreve getirmiştir. Her iki lider de şiddetten çekinmeyen liderlerdir. Fakat Süleyman tamamen kendisini güvenceye almak için böyle davrandığını sergilediği için, adam kayırma ve kabilecilik gibi sorunların yeniden artmasına sebep olmuştur[2929]. Süleyman'ı Konstantinopolis'e saldırmaya iten nedenlerin çoğu iç politika kaynaklıdır. Belki Bizans İmparatorluğu'nu yıkmayı başarırsa tüm kabileleri ortak bir amaca yöneltebilmesi mümkündür. Bu yüzden 90 yıllık Emevi hâkimiyeti boyunca toplanan en kalabalık ordu ve donamayı toplamıştır[2930]. Donanmanın 1800 parça gemiden oluştuğu bildirilmektedir. Ancak Bizans donanması ve Bulgar desteği ile Konstantinopolis başarılı bir şekilde direnmiş, pes eden Emevîler olmuştur. Süleyman'dan sonraki halife Ömer b. Abdülaziz'in (hük. 717 – 720) her şeyi kuralına göre yapma ve iç huzuru tesis etme politikası da ömrü vefa etmediği için kalıcı sonuç vermemiştir. Kabilecilik, Emevîlerin yıkılmasında, Bizans veya Hazar saldırılarından çok daha önemli bir faktör olacaktır.

Süleyman; Şam'da halife olunca Emevi ailesi içerisindeki gerilimler görünürde yatışmıştır. Yeğenlerine gayet iyi muamele etmiştir. Ancak I. Velîd'in kendisini

---

2928 "Halife Abdülmelik, sağlığında iken oğullarından sırasıyla Velîd ve Süleyman için biat almıştı. Her ne kadar Velîd halife olduktan sonra kardeşi Süleyman'ı veliahtlıktan azil ve yerine kendi oğlunu halef tayin etmek istemişse de Haccac ve Kuteybe b. Müslim'den başka onu destekleyen çıkmadı. Velîd, bu amacını gerçekleştiremeden ölünce, o sırada Remle'de bulunan Süleyman b. Abdülmelik Şam'a geldi ve hiçbir zorlukla karşılaşmaksızın halife oldu. Onun iktidara gelmesiyle birlikte en çok dikkat çeken husus, Kays ve Kelb kabileleri arasındaki rekabetin yeniden başlamış olmasıdır. Bu tarihten itibaren, başa geçen halifeyi bu iki kabileden biri desteklemişse diğeri mutlaka muhalefet etmiştir. Öte yandan Süleyman iş başına gelir gelmez, Velîd devrinde görev yapmış kimselerden birçoğunu görevlerinden uzaklaştırmıştır. Ancak devlet, bu tür iç karışıklıklar yüzünden duraklama dönemine girmiştir". Aktan, s. 285.

2929 "Wellhausen, Dozy'nin bu değişikliği iki zıt kabilenin değişimi olarak kabul ettiğini aktarmaktadır. Bilindiği gibi Velîd b. Abdülmelik Kayslıların tarafını tutarken, Süleyman b. Abdülmelik Yemenîlerin tarafını tutuyordu. Yezîd b. Mühelleb Yemenî idi. Ancak Wellhausen, Dozy'nin bu düşüncesine katılmadığını belirtmektedir". Ali Aksu, **Haccâc bin Yusûf: Tartışmaların Odağındaki Emevi Valisi**, Kudema Yayınları, İstanbul, 2020, s. 159. Wellhausen'e göre Süleyman esasen "bunların Haccâc'ın ortaya çıkardığı kimseler olmasından dolayı" onlara karşı hareket etmiştir. Ancak azil ve tayinler kamuoyunda böyle algılanmamıştır ve Konstantinopolis surları önündeki başarısızlık mevcut gerilimleri artırmıştır.

2930 Gorgis David Malik'in Süryanilerin Tarihi eseri bu olayların Süryaniler tarafından nasıl görüldüğünü aktarmaktadır: "Halife öldükten sonra kardeşi Süleyman halife oldu. Halife Konstantinopolis'e büyük bir sefer yapılmasını buyurdu. Bu ordu 20000 asker, 20000 işçi, 6000 deve ve yüyecek taşıyan büyük bir kervandan kuruluydu. Konstantinopolis'e geldiklerinde Hıristiyanlarla savaş başladı. Ordu çok çekti. Kimi açlıktan öldü, kimi yıprandı". Malik, s. 268.

engellemek istediği yaygın bir şekilde duyulduğu için, iktidarda oluşunun meşru olduğunu herkese ispat etmek istemiştir. Olası hedefler arasında önem bakımından, peygamberin ve Muâviye'nin koymuş olduğu hedef olarak Konstantinopolis ile kıyaslanabilecek bir alternatif yoktur. Süleyman'ın iktidara geldiği 715 yılında Bizans'ın hiç bitmeyecek gibi gözüken iç istikrarsızlığı da doğru zamanın geldiğini düşündürtmektedir.

700 yılında hac emirliğini Süleyman b. Abdülmelik yapmıştır[2931]. Bu imtiyazın ona verilmesi, kardeşi Velîd'in ardından varis olduğunu cemaatin gözünde doğrulamaktadır. Aksi takdirde bir Emevi prensi bu şekilde onurlandırılmamaktadır. Fakat asıl çarpıcı olan Süleyman'ın Miladi 715/716 hicrî 96 yılında yani halifeliğinin ilk yılında da hac emirliğini üstlenmesidir[2932]. Devletin başında olmasına rağmen hac emirliği yapması, meşruluk ile ilgili kaygıları olduğunu göstermektedir.

Bizanslılar; Mûte'de 629'da ilk kez Müslüman orduları ile karşılaştıklarında rakiplerinin Hıristiyan Araplar olan Gassaniler veya Kindeliler gibi Konstantinopolis'e göre sapkın inançlar benimseyen yeni bir Hıristiyan grubu olduklarını sanmışlardır. Yıllarca İslam'ı yeni bir din olarak algılamayışları, modern araştırmacıları şaşırtan bir unsur olmayı sürdürmektedir. En geç İsauria Hanedanı kurucusu III. Leo döneminde, bu kafa karışıklıkları ortadan kalmıştır. Çok büyük ihtimalle Kahramanmaraş doğumlu imparatorun, Mesleme'yi manipüle edebilmesi, görüştüğü farklı Arap liderleri ikna edebilmesi, rakiplerini ve onların dinlerini iyi bildiğini göstermektedir. "8. yüzyıl ortalarında yazan Şamlı İoannes, İslam'ı erken dönem sapkınlara dair uzun kataloğunun sonunda ek bir bölüm olmaya aday bir Hıristiyan hareketi olarak" görürken[2933], "9. yüzyıl başındaki Niketas… 13. yüzyılda Edessa'lı Bartholomew ve… İoannes Kantakuzenos" için "İslam, hala Hıristiyan sapkınlıkları bağlamında değerlendirilmekteydi". "III. Leo'nun Halife II. Ömer'e (717-720) yazdığı ve bir Ermeni tarihçinin kaydettiği bir mektupla – şayet bu mektup gerçekse- Bizanslılar İslam'ı ilk kez reddedeceklerdi, fakat bu mektup muhtemelen

2931 "Bu yıl hac emirliğini Abdülmelik'in oğlu Süleyman yaptı". İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 149.

2932 "Bu yıl hac emirliğini Süleyman b. Abdülmelik'in yapmıştır". İbnü'l-Esîr, Cilt: 4, s. 280.

2933 Şamlı İoannes, Emevi hizmetinde geçen bir ömürden sonra Filistin'de bir manastıra ayrılıp kendisini dini konulara ve Arap yönetimi ile sapkın Hıristiyanlara karşı fikir yazıları yazmaya kendini vakfetmiş çok üretken bir yazardır. Muâviye'in ve Abdülmelik'in sır odası katipliğini yapmış Sarjun, Sergius veya İbn Mansur olarak bilinen kişi dedesi veya babasıdır. Nicholson, Cilt: 2, s. 1333.

sonraki bir tarihe aittir."[2934] Ermeni kaynaklarına göre Ömer b. Abdülaziz'e ait bir mektup ile başlatılan bu yazışmalar şu dipnottaki kaynaktan okunabilir[2935]. Neticede bizzat Araplar ile ve belki Arapça konuşabildiği yönünde dağınık referanslar olan III. Leo'nun durumu, önceki Bizans imparator, komutan ve amirallerinden bir farklılık arz eder. İkona kırıcılık hareketini başlatmasında bu niteliklerinin ne çeşit bir rolü olduğu da dikkat çekmektedir.

Anadolu içlerine yapılan akınlar I. Velîd'in son yıllarında, Arap güçlerinin tekrardan Konstantinopolis'i hedef aldığını göstermeye başlamaktadır. III. Theodosius (hük. 715 – 717), 716'da Bulgar Hanı Tervel ile ittifak yapmıştır[2936]. Başkentin savunmalarını güçlendirmiş, erzak stoklamış ve Rum ateşi sifonları taşıyan gemiler yaptırmıştır[2937]. Başkentte kendisini üç yıl besleyecek miktarda yiyecek stoklayacak imkânı olmayan kişileri şehirden göndermiştir. 717'de Anatolikon themasının merkezi olan Amorion kuşatılmıştır. Bu themanın strategosu olan Leo, imparatora karşı ayaklanmıştır. III. Theodosius'u devirebilirse, Emevi müttefiki olacağı vaadinde bulunmuştur. Bu aşamada Bizans güçleri gerçekten çok düzensiz hale gelmişlerdir, Mesleme'nin bu teklifi ciddiye alması şaşırtıcı değildir. Hatırlanacağı gibi Rodos'ta II. Anastasius'a isyan eden sefer kuvveti iki yıldan az zaman önce III. Theodosius'u zorla tahta çıkarmıştır[2938]. Şimdi de yine ordunun, donanmanın adayı olarak tahtta bulunan III. Theodosius'a karşı Emeviler ile iş birliği yapacak kadar imparatordan nefret ettiğini gösteren ibareler vardır[2939]. Armeniakon thema strategosu Artabasdos, bu

---

2934 Averil Cameron, **Bizanslılar**, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, (Bizanslılar), s. 222.

2935 Arthur Jeffery, "Ghevond's Text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III", **The Harvard Theological Review**, Cilt: 37, Sayı: 4, Ekim 1944, http://www.jstor.org/stable/1508294?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents (19.03.2022), ss. 269-332.

2936 Karatay, s. 180. "Ancak Bizans'ın iç durumu düzelmeye yüz tuttuğundan 716'da imparator III. Theodosius ile devamlı barış imzaladı. Büyük diplomat Tervel Han'ın barış anlaşmasının iktisadi cephesi de vardır". Fehér, s. 49.

2937 Nikephoros, s. 61, Bab 14.
Theophanes, A.M. 6117, ss. 446 – 447.

2938 "Müslümanlar Bizans İmparatorluğu'nu "talihsiz bir anında yakaladı. Halife Velid'in hazırlıkları üzerine, II. Anastasios donanmayı hazırladı, surları onarıp savunma düzenekleriyle donattı, erzak topladı ve üç yıl için yeterli erzak temin edemeyenleri kentten ayrılmasını emretti. Erken bir hamleyle Müslüman filosunu yok etmek ve Likya'da kereste ikmalini önlemek amacıyla düzenlediği deniz seferi Rodos'ta darmadağın oldu". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 161.

2939 Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 489,

aşamada Anatolikon theması strategosu Leo'nun imparatorluğa adaylığını destekleyerek Müslüman ordusunun ikna edilmesine katkıda bulunmuştur[2940].

Tel Mahreli Dionysius'un ve Mikail Rabo'nun tarihleri ve 1234 Yılı Anonim Süryani kroniği gibi Süryanice kaynaklar; Leo ve Mesleme arasındaki ilişkilerin iç yüzüne dair birçok aydınlatıcı bilgiyi korumuştur. Ayrıca Konstantinopolis'e gönderilen ilk Müslüman donanmasının komutanın Ömer b. Hübeyra olduğunu aktarmaktadırlar[2941]. Mesleme'nin komutanların Süleyman b. Muavvid'in; imparatorluk makamına çıkmadan önce Anatolikon ve Opsikion birliklerini arkasında toplayabilmesi için Leo'nun emrine Arap birlikleri dahi verdiğini ve Amorion ileri gelenlerini böyle ikna ettiğini de aktarırlar[2942]. Başkente yakınlığı nedeniyle Opsikion çok önemli bir komuta kademesidir. "713, 715 ve 717'nin ayaklanma ve darbelerinin hepsi bu birliğin kilit konumun ve onun desteğini elde etmenin Konstantinopolis'te iktidarda olanlar için gerekliliğini sergilemektedir[2943]". Kısaca, Leo'yu Anatolikon strategosu makamından, imparator seviyesine yükselten iki önemli faktör themaların ve Arap desteğidir. Teofanes bu olayları şu şekilde aktarır:

2940 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 192.

2941 Tel Mahreli Dionysius'un 842'de tamamlanan ve 582 – 717 yılları arasını kapsayan Tarih eseri ve 1234 Kroniğinde pek çok pasaj tamamen aynıdır. Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 153. Babada şöyle yazılmıştır: "Mesleme, Süleyman b. Muavvid ile el-Bektarî'ye karadan, Ömer b. Hübeyra'ya ise denizden ilerlemeleri emrini verdi. Amorion şehrine yapılan uzun bir yürüyüşün ardından el-Bektarî ile Süleyman burada evvelce sözünü ettiğimiz gibi Theodosius'a karşı direnen General Leo ile karşılaştılar. Bu adam, Konstantinopolis'i ele geçirmeleri için onlara yardımcı olabileceğine inandırdığı Araplarla bir anlaşma yaptı. Bunların arkasından yola koyulan ve hâlâ yolda olan Mesleme, yazılı gönderiler vasıtasıyla bu (gelişmeden) haberdar edildi, Leo'nun sözleri onun hoşuna gitti ve buna karşılık olarak Arap ordusuna onun eyaletinde herhangi bir zarar yapma müsaadesi vermeyeceğine dair söz verdi. … Leo da kendi payına Arap ordusu için gezici bir Pazar oluşturulması emrini verdi … Bununla birlikte Leo'nun tüm derdi Roma İmparatorluğu'na kendisi namına el koymaktı … Mesleme, Leo'a şehri (=Konstantinopolis'i) ele geçirir geçirmez onu Roma imparatoru ilan edeceği sözünü verdi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, ss. 490 – 491. Bu metin son cümleye kadar 1234 kroniği ile, burada alıntılanan son cümlede ise Mikail Rabo tarihi ile örtüşmektedir.

2942 1234 Kroniği ile paralel olarak, Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 155. Babada şöyle yazılmıştır: "Leo'nun Mesleme ile anlaşma yaptığı haberini alan Theodosius, (Leo'nun) akrabalarını yakalayarak Amorion'da hapsetmeleri için adamlarını yolladı. Amorion valisine de onları ihtiyatlı davranarak koruması için emir gönderdi. Akrabalarının Amorion'da hapsedildiği haberini alan Leo, ordusuyla birlikte alelacele Kalkedon'daki Süleyman b. Muavvid'e yetişene değin ilerledi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 491. Görüldüğü üzere Emevi öncüleri III. Theodosius tahtayken Kadıköy'e kamp kurmuşlardır. "(Leo) gidip Amorion halkını korkutmak suretiyle akrabalarının kendisine teslim edilmesini sağlamak amacıyla Süleyman'dan bir ordu talep etti. Süleyman da kendisine refakat etmek üzere 7 bin atlı verdi. … Ancak Leo surlara gitti ve şehrin önde gelen liderleriyle konuştu. Anlamışlardı ki, Leo (aslında) Romalılara ihanet etmekten başka niyetler taşıyordu; Mesleme ile kurduğu ilişki kendi bölgesini yağmalanıp yok edilmekten kurtarmaya yönelik bir hileydi … Sonra, Leo Arap refakatçilerini her bir adama on iki dinar vererek gönderdi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 492.

2943 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 740.

Bu sene Mesleme Konstantinopolis'e karşı bir sefer yaptı. Souleiman'ı[2944] bir kara ordusu ile, Oumaros'u[2945] denizden kendi önünden gönderirken, bizzat kendisi onları pek çok askeri ekipman ile takip ediyordu. Süleyman ve Bakcharos[2946] Amorion'a vardıklarında Anatolikonlar strategosu Leo'ya bu takip eden [metni] yazdılar: 'Rum İmparatorluğu'nun sana yakıştığını biliyoruz. Bu yüzden, bize gel ve haydi barış müzakeresi yapalım'. Süleyman Amorion'un bir ordusu olmadığını ve strategosun Artemius'a desteği yüzünden onunla husumet halinde olduğunu gözlemledi, dolayısıyla Mesleme'yi orada beklemek niyetiyle onu kuşattı. Şehre yaklaştığı zaman Serazenler strategos Leo'yu imparator ilan ederek alkışla tezahürat etmeye başladılar ve içeridekileri de aynısını yapmaya teşvik ettiler. Serazenler'in onu hararetle alkışlayıp tezahürat ettiğini görmeleri üzerine Amorion halkı da onu alkışladı. O zaman strategos düzenli birlikler ve subayların yokluğunda Amorion'un kaybedilmek üzere olduğunu biliyordu, bu yüzden Süleyman'a şu mesajı yolladı: 'Eğer benim barış hakkında müzakere yapmak amacıyla size gelmemi istiyorsanız niye şehri kuşatıyorsunuz?' Diğeri 'Sen gel, ve ben ayrılacağım.' diye yanıtladı. Böylece ondan bir söz aldıktan sonra strategos 300 süvari ile onun önüne geldi. Hacer soyundan gelenler[2947] onu görünce göğüs zırhı ve zırhlarını giydiler ve onu karşıladılar ve onların ordusundan yarım mil öteden kamp kurdu. Üç gün boyunca onlara gitti ve barış ve şehirden ayrılmalarını müzakere ettiler. Fakat dediler ki: 'Sen barışı onayladığın zaman biz ayrılacağız.' Fakat strategos onu yakalamak istediklerini fark etti, bu sebepten pek çok ileri gelen Serazen'i akşam yemeğine davet etti. Onlar yemek yerlerken Süleyman kaçmaya niyetlenirse bekçilik etmek ve etrafını sarmak için göğüs zırhları içinde 3000 adam gönderdi. Gözcüleri bunun farkına vardı ve ona 'Atlı bir Müslüman kalabalığı etrafımızda duruyor' diye rapor verdi. Bu atlılardan Zouber denen bir tanesi öne çıktı ve 'Kölelerimizden biri çok fazla para çaldı ve kaçtı, onun yüzünden atlarımıza bindik' dedi. Fakat strategos kurnaz aldatmacalarını anladı ve 'Tasalanmayın. Hisarlarımızdan hangisine giderse gitsin, onu bulacağız.' diye cevap verdi. Sıkıntıda olmasına karşın şu mesajı adamlarından biri aracılığıyla Amorion sakinlerine gizlice iletmeyi başardı: 'Tanrı korkusu aşkına, teslim olmayın. Çünkü, farkında olun ki, Mesleme yaklaşıyor'[2948].

2944 Mango ilk dipnotta, bu kişinin Süleyman b. Mu'ad olduğunu açıklamaktadır. 'Süleyman b. Mu'ad. Brooks, Campaign, 24. Mich. Syr. İi. 484 onu halife ile karıştırır. Bu girdinin başının oryantal bir kaynaktan alınmış olması mümkündür. Chr. 1234, 234. 36: Et praecepit Maslamas Soleimano filio Mawidae et Bochtario ut arida procederent, Omaro autem filio Hubairae, mari. Progressi sunt Bochtarius et Soleimanus et venerunt usque Amoriam civitatem. Girdinin büyük bir kısmı görgü tanığı ifadesi gibi okunmaktadır.'

Bu üstteki Latince ifadeyi Teofanes'in metniyle karşılaştırma için tercüme ediyorum:

Ve Maslamas, Mawida'nın oğlu Souleimano ve Bochtario'yu karadan, kendisi Hubaira oğlu Oumaros'u denizden ilerlemekle görevlendirdi. Souleimano ve Bochtario ilerlediler ve Amoria şehrine kadar geldiler.

2945 Mango ikinci dipnotta, bu kişinin Ömer b. Hübeyre olduğunu yazmıştır.

2946 Mango'nun üçüncü dipnotunda şöyle demektedir: 'El-Bahtari b. el-Hassan Agapios, 241'de isimlendirilmiştir. Ana Arap kaynakları için bkz. Brooks, Campaign'

2947 Aslı Ἀγαρηνοί olan ve tercümelerde Hagerenes diye verilen bu sözcük aynı Serazenler gibi Araplar için kullanılmaktadır. Serazen kelimesi İbrahim Peygamber'in hür eşi Sarah soyundan, Hacerenler ise cariyesi Hacer soyundan gelenler anlamında olsa da, kroniklerde dönüşümlü olarak Araplar'dan bahsederken geçmektedir. Hacer ve oğlu İsmail soyu, bazen İsmaililer olarak da karşımıza çıkmaktadır.

2948 "Hilkat yılı 6208, M.S. 715/6] İlahi miladın 708 yılı Theodosius, Rumlar'ın imparatoru, [1 yıl], 1. Yıl Süleyman, Araplar'ın lideri, [3 yıl], 2. yıl Germanus, İstanbul Patriği, [15 yıl], 2. yıl Ioannes, Kudüs Patriği, [30 yıl], 11. Yıl". Theophanes, A.M. 6208, s. 538.

Arap kuvvetlerinin başındaki Emevi prensi Mesleme b. Abdülmelik ile anlaşarak yönetimindeki bölgenin tahrip edilmemesini sağlayan Leo, bunda başarılı olmuştur. Devletin iyiliği için uzun bir taht mücadelesi ile Bizans güçlerini daha fazla zayıflatmak istemeyen III. Theodosius, tacını Leo'ya bırakmıştır[2949]. Bu şekilde III. Leo; İsauria Hanedanı'nı kurmuştur. Fakat eski Anatolikon strategosunun başkenti Emeviler'e bırakmak niyeti yoktur[2950]. Hatta onları daha Amorion'dayken oyalamaya başladıklarından şüphelenmeye başlamışlardır, Mesleme akrabalarını kurtardıktan sonra Leo'nun tavrındaki riyakarlığı sezmiştir[2951]. Fakat Leo strategos iken Mesleme'ye gönderdiği elçisi onu oyalayarak, Emevî donanmasının ilerleme emrini almasını geciktirmeyi başarmıştır[2952]. Başkentin savunmalarını güçlendirmeye III. Theodosius'un bıraktığı yerden devam etmiştir[2953]. Arap komutanlar kısa sürede kandırıldıklarını anlamışlardır. Kuşatma için hazırlıklar I. Velid devrinden beri sürdüğü için çok geçmeden Konstantinopolis'e deniz ve kara kuvvetleri eş güdümlü bir biçimde ilerlemeye başlamışlardır[2954]. III. Leo ilk iş Tervel ile yapılan anlaşmayı yenilemiştir. Süleyman b. Abdülmelik ise, diğer cephelerde hızla barışı temin etmiş, kardeşi Mesleme'yi Konstantinopolis'i almakla resmen görevlendirmiştir[2955].

2949 Şahsen ailesi için güvenceler aldıktan sonra keşiş olarak Efes'e gönderilmiştir. Brubaker, Inventing Byzantine Iconoclasm, s. 25. Fakat bir noktada Selanik'e geçip 718'de III. Leo'ya karşı tekrar ayaklanacaktır. Bu kısa teşebbüsü de hemen başarısız olacaktır.

2950 Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 157. Babada şöyle yazılmıştır: "Leo'nun imparator olduğunu duyan Mesleme çok sevinmişti. … Tahta çıkmasından itibaren sürekli olarak Mesleme'ye yazan Leo ise onun nafile umutlarını teşvik ediyordu. Aynı zamanda, şehri onarıp güçlendiriyor ve erzak yığınağı yapıyordu. Ayrıca düşmanla savaşmak üzere gemiler hazırlıyordu". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 493.
Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 158. Babada şöyle yazılmıştır: "Kış geçti ve Mesleme Leo'nun kendisini aldattığını anladı. Ordusunu ve gemilerini hazırlayarak aynı yılın Haziran ayında uzak yakaya geçti". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 493. Her iki pasaj da 1234 Kroniği ile örtüşmektedir.

2951 "Ardından Mesleme strategosun hizmetkârına 'Strategosun, eyaletlerini hiç tahrip etmeyeyim diye beni kandırdığını biliyorum' dedi. Strategosun hizmetkârı onu 'Öyle değil. Size dürüstçe yazdı' diye yanıtladı".
Theophanes, A.M. 6208, ss. 539 - 540.

2952 "Mesleme bundan oldukça kederlendi ve sinirle onu dışarı attı, çünkü yazın Amorion'u almak ve filosunu beklemek ve ardından Asya'ya inmek ve orada kışlamak niyetindeydi. Bu sebepten strategosun hizmetkârını bir kez daha huzuruna çağırdı ve onu ikinci kez sorguladı". Theophanes, A.M. 6208, s. 540.

2953 Nicholson, Cilt: 1, s. 110.

2954 "Müslümanlar harekatın hız kazandığı 717'de, tahtı ele geçiren Anatolikon strategosu, III. Leo adıyla imparator oldu. Halifenin kardeşinin komutası altında bir ordu ve filo Konstantinopolis'e doğru ilerledi". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 161.

2955 Süleyman'ın saltanatının başında, I. Velid devrinde Orta Asya işgalini yönetmiş olan, devrin diğer büyük komutanı Kuteybe isyan etmiştir ama kısa sürede ortadan kaldırılmıştır. Nicholson, Cilt: 1, s. 110

Mesleme'nin denetimi altında birçok farklı birlik, karadan ve denizden Bizans başkentine doğru yola çıkmıştır[2956].

Arap kuvvetleri ilk olarak bugün Afyon'daki Akroinon'dan geçmişlerdir[2957]. Bergama'yı ele geçirmeleri ile ilgili, Teofanes kenttekilerin hamile bir kadını kurban etmekle ilintili bir nevi putperestlik eylemi nedeniyle cezalandırıldıklarını anlatır[2958]. Çanakkale Boğazı'ndaki Abidos'u Temmuz 717'de aldıktan sonra kara kuvvetleri Trakya'ya geçmiştir[2959]. Ağustos 717'de Konstantinopolis surları karşısında karargâhlarını tahkim etmişlerdir[2960]. Karargâhlarının hem şehre bakan tarafında hem de Trakya'ya bakan tarafında birer hendek kazılarak Bizans ve Bulgar ordularının ani saldırılarına karşı güvenceye alınmış, Marmara'dan Haliç'e uzanan hendekler hazır edilmiştir. Bu kuşatmadan önce III. Theodosius, özellikle deniz surları 674 - 678 kuşatmasında olduklarından daha güçlü hale getirilmişlerdir[2961].

III. Leo tahta çıktıktan birkaç ay sonra kuşatma başlamıştır[2962]. Tahta çıkış tarihi 25 Mart 717'dir[2963]. III. Theodosius ise ancak 24 Temmuz 717'de tahttan resmen feragat edecektir[2964]. Teofanes kuşatmanın gelişmelerine girmeden önce, bir miktar geçmişe dönerek, Leo'nun ailesinin Bulgaristan'a II. Jüstinyanus tarafından iskân edildiğini, sonra genç bir çobanken II. Jüstinyanus'un ordusuna koyunlarını

2956 Mercidabık, Kuzey Suriye'de Dabık kenti yakınlarında uzanan, Müslüman ordularının Bizans akınları öncesi toplandığı bir ovadır ve özellikle 717 yılı seferi için kara güçleri burada toplanmıştır. Nicholson, Cilt: 2, s. 965. Konstantinopolis alınana kadar operasyonu takip ettiği bu ileri karakolunu terk etmeme yemini korumuştur. Fakat öldüğü sıralarda kuşatmanın da akıbetinin olumlu olmayacağı gözükmeye başlamıştır.

2957 Theophanes, A.M. 6208, s. 540. Mango ve Scott burasının tam olarak Afyon Karahisar olduğunu Tabula imperii byzantinii'nin 7. Cildine dayanarak belirtmektedirler. Theophanes, A.M. 6208, s. 540, Not 10. Akroinon, III. Leo'nun Battal Gazi dahil pek çok ileri gelen Arap akıcıyı öldürmeyi başardığı 740 yılındaki zaferine de sahne olacaktır. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 48; Nicholson, Cilt: 1, s. 12.

2958 "Mesleme şimdi kuşattığı Pergomon'a geldi ve Tanrı'nın takdir-i ilahisiyle, şeytanın entrikaları sebebiyle ele geçirdi. Çünkü bir büyücünün kışkırtmasıyla şehrin ahalisi doğum yapmak üzere olan hamile bir kadını ortaya çıkardılar ve onu kestiler. Ve onun bebeğini çıkardıktan ve bir tencerede pişirdikten sonra, savaşmak niyetinde olanların hepsi sağ kollarının yakalarını bu iğrenç kurbana bandı ve bu yüzden kaderleri düşmana teslim edildi". Theophanes, A.M. 6208, s. 541. Mango ve Scott Süryani kaynaklarında Sart'ın (Sardis) da ele geçirildiğinin bildirildiğini hatırlatmaktadırlar. Theophanes, A.M. 6208, s. 541, Not 12.

2959 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

2960 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

2961 Nicholson, Cilt: 2, s. 1485.

2962 "[Hilkat yılı 6209, M.S. 716/7] İlahi miladın 709 yılı İsaurialı Leo, Rumlar'ın imparatoru, [24 yıl], 1. yıl Süleyman, 3. yıl Germanus, 3. yıl İoannes, 12. Yıl". Theophanes, A.M. 6208, ss. 541 – 542. Teofanes "Germanikeia" yani Kahramanmaraş kökenli bir İsaurialı olduğunu burada belirtmektedir. Theophanes, A.M. 6208, ss. 541 - 542.

2963 Sumner, s. 292.

2964 Sumner, s. 293.

bağışladığı için şahsi hizmetine alınıp nasıl hızla yükseldiğini açıklamaktadır[2965]. Bu vesileyle Bulgarlar ile ve Kafkasya'daki Alanlar ve Abazalar ile önceki diplomatik ilişkiler ile ilgili bilgi vermektedir[2966]. Daha sonra Ermeniler, Emeviler ve Bizanslılar arasında Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Gürcistan'da cereyan eden üç taraflı askeri ve diplomatik ilişkileri detaylı anlatmaktadır[2967]. Sonra bir paragrafta Yirmi Yıllık Anarşi döneminin sonlarında Leo ile damadı ve müttefiki Artabasdos'un siyasi duruşunu anlatmaktadır[2968].

Her halükârda görülmektedir ki, Leo'nun kuşatma öncesinde tahkimatları gözden geçirmek dışında hazırlık yapacak vakti olmamıştır. Önceki imparatorların yapageldikleri sur güçlendirme, erzak istifleme ve şehirde geçimini sağlayamayan kişileri sürme tedbirlerinin faydalı olduğu görülecektir. Ancak deniz surları hala şehrin tahkimatının görece zayıf noktasıdırlar. Bu yüzden Rum ateşi sifonları ile donatılmış Bizans başkent donanması şehrin en önemli savunma gücü olmuştur. Önceki kuşatmalardan esas önemli fark, Haliç'in ağzına ilk kez zincir çekilmiş olmasıdır[2969]. Hem Teofanes, hem de Nikeforos bunu belirtmişlerdir. Teofanes, imparatorun düşman donanmasının bir kısmını içeride hapsedip imha etme planına Emevi denizcilerin düşmediği ve muhtemelen yolları kesilebileceği için hemen surların bittiği noktada Marmara kıyısındaki orduya katılmak yerine İstinye Koyu'na[2970] çekildiklerini aktarmaktadır: "Aynı gece dindar imparator gizlice Galata tarafındaki zinciri kaldırdı[2971]. Ancak düşman, İmparator'un onu kendilerini tuzağa düşürmek üzere

---

2965 "Bu sene memleketi Germanikeia - aslında İsauria - olan Leo imparator oldu. Jüstinyanus, ilk hükümdarlığı sırasında onu ebeveynleri ile birlikte Trakya'daki Mesembria'ya taşımıştı. Ve ikinci kez imparator olduğunda ve Bulgarlar ile birlikte yürüyüşte iken Leo onunla buluştu ve ona 500 koyun hediye verdi. Böylece dostluğunu kazandı ve Jüstinyanus derhal onu spatharios ilan etti ve onu yakın arkadaşı oldu". Theophanes, A.M. 6208, s. 542.

2966 Theophanes, A.M. 6208, s. 542. Leo'nun Kafkasya'daki diplomatik görevi, daha sonra Anatolikon strategosluğuna giden kariyerinde bir basamak olmuştur.

2967 Theophanes, A.M. 6208, ss. 543 – 544.

2968 "Justinianos öldürüldükten ve Philippikos kör edildikten sonra Artemius imparator oldu ve onu Anatolikon strategosu atadı. Ve Artemius devrildiği ve Theodosius imparator yapıldığı zaman, Rum İmparatorluğu barbar işgalleri, Justinianos'un cinayetleri ve Philippikos'un kötü eylemleri yüzünden bir karışıklık durumundayken, bahsetmiş olduğumu Leo Artemius'un tarafını tuttu ve Theodosius'a karşı çıktı. İmparator olduktan sonra kızı Anna ile evlilik vasıtasıyla damadı yaptığı ve ayrıca kuropalates makamına terfi ettirdiği Armeniakon strategosu Artabasdos'un uzlaşı ve iş birliğine de sahipti". Theophanes, A.M. 6208, ss. 544 – 545.

2969 "Tarihte ilk kez Haliç'in girişi bir zincirle kapatıldı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 161.

2970 Kuban, s. 111.

2971 Mango ve Scott, Not 25'te bu konuda hayatî bir bilgi vermişlerdir: "Bu Haliç'i koruyan zincire en erken atıftır, buna dair bkz R. Guillard, Études byzantines (Paris, 1959), 263-97". Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 25.

kaldırdığını düşünerek, Galata içine hareket etmeye ve orada demir atmaya cüret etmediler. Bunun yerine, Sosthenion Koyu'na yelken açtılar ve kendi filolarını orada güvene aldılar[2972]". Önceki imparatorların dönemlerinden beri alınan tedbirler, hazırlanan yığınak ve sarnıçlar sayesinde başkent, yıllarca kuşatmaya dayanabilecek durumdadır. Başkenti açlığa mahkûm ederek fethetme ihtimali zayıftır. Fakat Arap orduları, artık Muâviye devrinde yapıldığı gibi kışın surları terk ederek, Konstantinopolis'e stoklarını yenileme fırsatı vermeyecek, kuşatma dört mevsim sürecektir. Arap kuvvetleri için Süryani ve Yunan kaynakları çeşitli yerlerde çok farklı toplam rakamlar zikretmektedir[2973].

Ne Teofanes ne de Nikeforos halife Süleyman'ın sefer kuvvetlerinin donanma kolunun toplam mevcudunu vermemektedir. Ancak Teofanes, sefer kuvvetinin nakliye filosuna eşlik eden savaş gemilerinin mevcudunu "1800 dromon" olarak vermektedir[2974]. Bu yüksek, ancak ihtimaller dahilinde bir rakamdır. Arap güçlerinin bu dönemde kullandıkları savaş gemileri, Yunanca chelandion sözcüğünden türemiş olan şelandi sınıfındandır. Şehri almak için en umut vaat eden stratejiler, donanmanın etkin kullanılmasını gerektirmektedir. Şehir, 1204'te olduğu gibi yalnızca deniz surlarını aşan bir kuvvet tarafından alınamasa bile, böyle bir saldırı kara surlarına konuşlanmış Bizans güçlerini bölmeyi gerektirecektir. Ordu mevcutlarının gerçek değerini bilmek mümkün değildir, verilen rakamlar bilgiye dayalı tahminlerden öteye gidememektedir. Ancak Tervel'in yardıma yetişen Bulgar ordusunun mevcudunun 15000 civarında olduğu kabul edilse dahi, sayı üstünlüğünün karada ve denizde açıkça Müslüman kuvvetlerinden yana olduğu kesindir. Bizans kuvvetleri 12000 kişi kadar olabilir. Toplam Müslüman mevcudu için modern kabul, 80000 bin kişi ve 1800 gemi şeklindedir. Müslüman donanması daha sonra takviye edilecektir.

667 – 669 kuşatmasındaki kadar belirsiz olmasa da yine de bu kuşatma sırasında bazı olaylar, özellikle denizde yapılan manevralar çok iyi

---

2972 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

2973 Tel Mahreli Dionysius'un tarihinde 152. Babada şöyle yazılmıştır. Kuşatma için Süleyman'dan emir alan Mesleme'yi kast ederek "(O da) 200 bin kişilik bir ordu toplayarak askeri birlikleri ve erzakı doldurduğu 5 bin gemi inşa ettirdi. Bu birliklerin komutasına Mesleme'ye karşı sorumlu olan Ömer b. Hübeyre'yi atadı. O da ilaveten 12 bin işçi, 6 bin deve ve hayvanlar ile işçiler için malzemeleri taşıyacak olan 6 bin katır topladı. Silah ve mancınıkları develere yükledi". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 490.

2974 "Devasa gemileri, askeri nakliyeleri ve sayısı 1800 kadar dromonları vardı". Theophanes, A.M. 6208, s. 545

anlaşılamamaktadır. Genel hatları ile olaylar şöyle gelişmiştir. Müslüman ordusu Abidos'tan Konstantinopolis'e kadar ilerlerken, donanmanın bir kısmı onları kıyıdan takip etmiştir:

> *Şimdi Mesleme, Asya'da kışladıktan sonra, Leo'nun vaatlerini beklemekteydi. Fakat Leo'dan hiçbir şey almamıştı ve kandırıldığını anladı, Abydos'a hareket etti, Trakya'ya ciddi bir ordu ile geçti ve İmparatorluk Kenti'ne doğru ilerledi. Ayrıca Halife Süleyman'a[2975], önceden donatılmış donanma ile gelmesini yazdı. Trakya hisarlarını mahvettikten sonra, Mesleme, Kent'i 15 Ağustos'ta kuşattı. [Araplar] kara surlarının tüm etrafını, geniş bir hendek kazıp onun üzerine göğüs yüksekliğinde harçsız taştan bir siper inşa ederek çitlediler. Birinci mali periyodun 1 Eylül'ünde[2976] İsa'nın düşmanı Süleyman'ın[2977] filosu ve emirleri ile yelkenle geldiler[2978].*

Emevî donanmasının bir kolu Marmara kıyısına yakın karagâhlarını kuran kara kuvvetleri birliklerine en yakın nokta demirlemişlerdir. Süryani tarihçilerin aktardığı işçiler ve alet edevat, ayrıca develere yüklenerek Anadolu'yu aşmış kuşatma gereçleri buraya indirilmiş olmalıdır. Diğer bir kol ise Kadıköy ile Marmara Adaları'na bakan sahil boyunca Anadolu'da kıyıya yanaşmıştır. 1800 gemilik filo; "Magnaura[2979] ve Kyklobion[2980] arasında kıyıya yanaştı. İki gün sonra bir güney rüzgârı esti ve oradan yola çıktılar ve yelkenle şehri aşıp geçtiler. Diğerleri, Galata kalesinden ta Kleidion'a[2981] Trakya tarafında kıyıya yanaşırken, bazıları Eutropios ve Anthemius'un[2982] [banliyölerine] geçti[2983]".

Ana filolarından biri, kuşatmanın başlarında başkentin Karadeniz ile olan bağlantısını kesmeye çalışmıştır. Şehrin etrafının sarılmasını tamamlamak için İstanbul Boğazı'na girmiştir. Bu kuvvet, savaş gemileri, erzak ve yük taşıyan gemiler

---

2975 Burada kuşatma anlatısına geçtiğimiz için hayati olan şu uyarıyı yapılmış: "Elbette filonun başında varan Süleyman ile karıştırılmış. (Aşağıda Not 18) Aynı karışıklık DAİ 21, 115 ff'de". T Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 15.

2976 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 17: 'M.S. 717'

2977 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 18: "Burada ima edildiği gibi halife değil, eğer Brooks, 'Campaign', 26, n. I tarafından inanıldığı gibi üçüncü bir Süleyman değilse, muhtemelen Süleyman b. Mu'ad'dır". Bu kişi Müslüman tarihlerinde Süleyman b. Muavvid olarak anılmaktadır.

2978 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

2979 Kuban, ss. 108, 127, 145 – 146.

2980 Zeytinburnu kastedilmektedir. Kuban, ss. 111, 114. Zeytinburnu sahiline Strongilon da denilmektedir. Kuban, s. 111.

2981 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 21: "Burada ilk defa değinildi. (Patria, 265, c. 157'de Tiberius II'ye yakıştırılması hayal ürünüdür). Kalıntıları Yeraltı Camii tarafından işaretlidir: bkz A. M. Schneider ve M. I. Nomidis, Galata [İstanbul, 1944], 6."

2982 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 20: "Eutropios limanı (bkz üstte ss. 414, 423) Kalkedon dışındaydı; Anthemios banliyösü Boğaz'ın Asya tarafındaydı. İkincisi için bkz. Janin, CP, 483."

2983 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

ve birlikleri sevk eden gemilerden oluşan kendisine yeterli bir filodur. Savaş gemileri ilerlemişlerdir. Birlikleri taşıyan ağır nakliye gemilerinin bir kısmı, geride kalmaya başlamıştır. Konstantinopolis'in Marmara kıyısındaki limanlardan hızla çıkan Rum ateşi gemileri bunlara saldırmıştır. Bunların bir kısmı, Marmara'daki ve İstanbul Boğazı'ndaki donanmaların gözü önünde yakılabilmiştir:

> *Büyük gemiler ağır yüklü ve yavaş hareket ediyor olduğundan, her biri göğüs zırhına bürünmüş yüz adam tarafından korunan yirmi iki nakliye gemisi ardı*[2984] *koruyordu. Bunlar kendilerini akıntının ortasında rüzgarsızlıktan yol alamaz halde buldular ve hafif bir esinti boğazdan aşağı estiğinde geriye itildiler. Hemen, dindar İmparator onlara karşı Akropol'den*[2985] *ateş taşıyan gemiler gönderdi ve ilahi yardım ile onları ateşe verdi, bu yüzden bazıları yanarak deniz surları önünde karaya vurdular, diğerleri mürettebatları ile denizin dibine battı ve diğerleri alevler içinde Okseia ve Plateia Adaları'na*[2986] *kadar sürüklendiler*[2987].

Bu başarılı saldırının ardından Bizans Rum ateşi gemileri Marmara kıyısındaki küçük korunaklı limanlarla veya Haliç'teki ana donanma limanlarına çekilmişlerdir[2988]. Bu çarpışmada kaybedilen gemi sayısından ziyade, kaybedilenlerin asker taşıyan gemiler olması önemlidir. Suriye ordusunun seçkin zırhlı birlikleri karaya bile çıkamadan topluca yakılmıştır. Yüklü nakliye gemileri, donanma sifonları ile teçhiz edilmiş çevik dromonlara kolay hedef olmuşlardır. Ayrıca buna şahit olan Emevî donanma personelini, artık Rum ateşi ile yüzleşmeye ikna etmek kolay olmayacaktır. Bu Arap filosunun öncü bakiyeleri, başlangıçta Karadeniz bağlantısını kesme hedefinde başarılı olmuştur. Ancak Haliç'e hücum edecek moralleri kalmamış olmalı ki, böyle bir saldırı hiç yapılamamıştır. Taşıdığı kara kuvvetlerinin mevcudunun düşmesi de buna kalkışılmamasında bir rol oynamış olabilir. Haliç'in karşı kıyısında zincirin bağlı olduğu hisar kuşatılmıştır, fakat Haliç zincirine amfibi bir saldırı gerçekleşmemiştir. Aynı şekilde Marmara sahillerine de beklenen saldırı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bizanslıların motivasyonu artarken Müslüman denizcileri Rum ateşine sahip Bizans başkent donanmasına saldırma arzularını yitirmişlerdir:

2984 Kısacası, bu gemiler konvoyun artçılarıdırlar ve onları koruyacak çevik savaş gemileri uzakta kaldığı anda Rum ateşi ile imha edilmişlerdir.

2985 Yani Sarayburnu'ndan.

2986 Kuban, s. 111. Bunlardan Okseia Sivri Ada, Plateia ise Yassı Adadır. İstanbul Adaları'nın en küçüklerindendirler ve en yakın oldukları Burgazada'nın güneybatısına düşmektedirler.

2987 Theophanes, A.M. 6208, s. 545

2988 Kayıpların Süryani ve Nasûri kaynaklarından yaklaşık 20 gemi kadar olduğu çıkarılmaktadır. Bu sayı az olsa da psikolojik etkisi kuşatmanın geri kalanı boyunca belirleyici olmuştur. Sheppard, s. 58.

"Sonuç olarak, Şehir'in halkı cesaret kazandı, öte yandan düşman sıvı ateşin tesirli etkinliğini yaşadıktan sonra korku ile sindi: zira o akşam gemilerini deniz surları önündeki sahile çıkarmaya ve yön dümeni kürek takımlarını siper mazgallarına dayamaya niyetlenmişlerdi. Ama Tanrı onların gayesini ismetli[2989] Theotokos'un[2990] şefaati aracılığıyla boşa çıkardı[2991]".

Arap karargâhı 717 sonbaharından itibaren iki düşman gücün arasındadır. Bulgar ordusu, yiyecek arayan kalabalık bir Arap ordusunu imha etmiştir. Burada verilen kayıplar, Rum ateşine kaybedilenlerden daha fazladır. Ancak sayısal denge değişmemiştir. 717 kışı özellikle soğuk geçmiştir. "O kış Trakya'da çok ağır oldu, öylesineydi ki bir yüz gün için yer donmuş kar altında görünmez oldu. Sonuç olarak düşman çok sayıda at, deve ve diğer hayvanları yitirdi[2992]". Müslüman askerleri arasında salgın hastalıklar baş göstermiş, çok sayıda binek hayvanı telef olmuştur. Sonbaharda yaşananlar ve Bulgarların bölgeye intikali yüzünden, Arap ordusu Trakya'da etkin biçimde yiyecek arayamamıştır. Çıkan kıtlık yüzünden, orduyu beslemek için daha fazla binek hayvanı kesilmiştir. Kötü beslenme yüzünden, salgındaki kayıplar da artmış olmalıdır.

718 ilkbaharında halife Süleyman, karadan 20000 kişilik bir ordu ve denizden takviye bir donanma daha göndermiştir. Müslüman ordusunun iklim yüzünden verdiği zaiyat ne kadar yüksek olursa olsun; bu yeni kuvvetler, Arap ordusunun hâlâ sayı üstünlüğünü korumasını temin etmiş olmalıdır. Yeni kuvvetler kadar önemli olan, taşıdıkları erzak ve hayvanlardır. Yeni donanma Anadolu yakasına yanaşmıştır. Fakat mevcut tüm Müslüman denizciler ilk donanmada görevlendirilmişlerdir. Altın Kapı denilen, kara surlarının, Marmara surları ile kesiştiği noktadaki Mermer Kule'nin kuzeyindeki İlk Kapı'dan sonraki ilk şehre giriş noktasıdır. Bugün arkasında Yedikule

---

2989 Masum olarak da çevrilebilir. Burada Teofanes'in kaynağı ikona taraftarıdır. İki cümle sonra Haliç zincirinin kaldırılması ve Emevî denizcilerinin saldırmaya cüret edememesi ile ilgili imparator Leo'dan "dindar" diye bahseden kaynak ise kesinlikle ikona kırıcı bir kaynak olmalıdır. Bu kaynak Leo'nun ilk yıllarından sonra Teofanes tarafından böyle doğrudan alıntılanmamıştır. Zira Konstantinopolis kuşatmasının püskürtülmesi ile ikona kırıcılığın 726'da başlaması arasındaki yıllarda da Teofanes; III. Leo için hep Tanrı'nın düşmanı, dinsiz, kötücül, zalim gibi sıfatlar kullanacaktır.

2990 Meryem'in bu sıfatının anlamı Tanrı doğuran diye tercüme edilebilir. Nicholson, Cilt: 2, ss. 983 – 984. Bu sıfat Nasturî kilisesi tarafından ısrarla reddedilmektedir. Onlar "İnsanın Anası" tabirini tercih etmektedirler. Nicholson, Cilt: 2, ss. 1068 - 1069. İkona kırıcılık sırasında yine gündeme gelecektir.

2991 Theophanes, A.M. 6208, s. 545.

2992 Theophanes, A.M. 6208, s. 546.

Hisarı bulunmaktadır. İlk gelen birlikler Müslüman kara kuvvetleri Bulgar ordusunun da yaklaşmakta olduğunu, yiyecek aramak için gönderilen keşif kollarının dönmemesinden anlamaktadır. Bu aşamada halife Süleyman'ın Mısır donanması ile gönderdiği takviyeler ulaşmıştır. Süryani tarihçileri bu hususta Bizans tarihlerinde hiç bulunmayan detaylar sunmaktadır[2993].

> *Baharda Souphiam[2994] Mısır'da inşa edilmiş bir filo ile geldi: mısır ile dolu 400 nakliye gemisi yanında dromonları da vardı. Rum ateşinin[2995] etkinliği hakkında bilgilendirilmiş olarak, Bithynia'yı yelkenle geçmiş ve diğer taraftaki demirlediği Kalos Agros[2996] limanına geçti. Kısa bir süre sonra, İzid de, Afrika'da inşa edilmiş bir filo ile ulaştı: 360 nakliye gemisi, silah yığınağı ve erzakları vardı. O da sıvı yangın hakkında aynı bilgiyi almıştı ve dolayısıyla ta Kartalimen'e[2997], Satyros[2998] ile Bryas'ta yanaştı. Şimdi bu iki filonun Mısırlı [mürettebatları] kendi aralarında anlaştılar ve geceleyin nakliyelerin sandallarını ele geçirerek, Şehir'de sığınma dilediler ve İmparator alkışladılar; onlar böyle yaptıkları sırada Hiereia'dan[2999] Şehir'e her yerde deniz ahşap kaplı gibi göründü. İmparator onlar tarafından körfezde[3000] gizlenmiş iki filodan haberdar edildiğinde, dromonlar ve biremelere[3001] yerleştirdiği ateş taşıyan sifonlar yaptı ve bunları filolara karşı gönderdi. Tanrı'nın yardımıyla, ismetli/masum Theotokos'un şefaati sayesinde, düşman olduğu yerde battı. Bizim adamlarımız ganimet olarak düşmanın teçhizatını aldı ve neşe dolu bir şekilde zafer içinde döndü[3002].*

2993 Tel Mahreli Dionysius'un Tarihinde 159. babda şöyle yazılmıştır: "Sonra, bütün ordu şehrin batı yakasına çıkarak Altın Kapı denilen (kapının) karşısındaki surların yanında karargâh kurdu. Karargâhın önüne, karargâh ile şehir; arkasına ise karargâh ile Bulgarlar arasında bir hendek kazdılar. Karargâhın sağ ve sol tarafı denizdi. 30 bin kişilik Arap kuvveti orada gemilerdeydi. Mesleme, Mısırlı mürettebata da denizde kalmaları ve gemilerini Romalıların gemileri karşısında savunmaları talimatı vermişti. Şurahbil b. Ubeyde komutasındaki 20 bin kişilik ilave kuvvet ise karargâhın Bulgarlara karşı karadan ve Roma gemilerine karşı denizden güvenliğini sağlamak için gönderildi. Karşı sahilde Arapları geri püskürtme ve onlara erzak/malzeme gidişini engelleme teşebbüsünde bulunan Roma izci kuvvetleriyle bir çarpışma yaşanmıştı". Duygu, Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, s. 493.

2994 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 26: "Süfyân: Ne o, ne de Iz'id [Yezid] Arap kaynaklarında görünmüyor. bkz. M. Canard, JA 208 (1926), 83 n. 3, 90."

2995 Burada Teofanes Romalılar'ın ateşi demektedir. En çok sıvı ateş diye anılan silahın bu kullanımı da vardır. Ancak dilden kaynaklanan bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için, bunu Haçlılar'ın 'Grek' ateşi deyişi değil, Rum/Romalı kelimesi kaynaklı olduğunu vurgulayalım.

2996 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 27'de Tuzla yakınları olduğu ve kaynakları verilmektedir. Bkz. Tritton.

2997 Kuban, s. 111. Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 28'de Küçükyalı Maltepe ve Kartal olduğu bilgisi verilmiştir.

2998 Küçükyalı sahili. Bugün Küçükyalı Arkeopark bölgesindeki manastır kompleksi ile aynı yer.

2999 Fenerbahçe.

3000 Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 29'da 'İzmit'inki' denmiş.

3001 Bu çağda kesinlikle iki sıra kürekli savaş gemileri yoktur. Teofanes bir kez daha, dromonları trireme gibi büyük gemi sayarak, bu ifadeyi dromondan küçük gemiler anlamında kullanıyor olmalıdır. İki sıra kürekli Bizans savaş gemileri Makedonya Hanedanı zamanında kullanımda olacaktır. Onuncu yüzyılda standart Bizans savaş gemileri iki sıra kürekli dromonlar, chelandionlar, pamfilioslar ve ousiakalar olacaktır.

3002 Theophanes, A.M. 6208, s. 546.

Bu takviye donanmasında, askeri hizmete alınmış Hıristiyan gemileri ve Hıristiyan denizcileri çoktur. Bu denizcilerin bir kısmı, gece vakti gemileri alarak Haliç'e sığınmış ve Bizans saflarına geçmişlerdir. İlkbaharda ulaşan denizciler yine ilk baharda firar etmişlerdir. İmparatorun gönderdiği gemiler kalan filnun bir kısmını daha yakarak "kargolarına el koymuştur[3003]". Sonuç olarak Bizans donanması, Müslüman donanması ile arasındaki uçurumu azaltmıştır. Muhtemelen kendilerine katılan denizcilerin getirdiği malumatın da yardımıyla, İstanbul Boğazı'na girerken kayıplar veren Müslüman donanmasına karşı bir saldırı planı yapılmıştır. Saldırı, Müslümanlar Hıristiyan denizcilerin ihanetinden sonra birliklerini kaydırmaya fırsat bulamadan gerçekleşmiştir. Haliç'ten çıkan imparatorluk donanması, tüm gücü ile boğazdaki donanmaya yüklenmiştir. Bu çarpışma, Rum ateşinin şehrin sonraki 860, 907, 941 ve özellikle 1043 Rus amfibi saldırılarını kolayca atlatmakta kullanacağı taktiğin, uygulamaya konmuş ilk örneğidir[3004].

Sykae, bugünkü Galata'ya tekabül eden, eskiden beri kendi ayrı tersanesi ve I. Jüstinyanus tarafından yenilenmiş surları olan, başkente kayık seferleri ile bağlı ayrı bir yerleşim olmuştur. Fakat Galata kıyısında Galata zinicirinin karşı ucunu tutan Galata Hisarı ilk kez 717 yılında kaynaklara yansımaktadır[3005]. Haliç zinciri, rüzgâr ve deniz şartları elverişli iken indirilmiş, Bizans donanması hızla düşman donanma ile arasındaki mesafeyi kapatmış, gemileri ateşe vermiştir. Marmara'da iki Müslüman donanması daha vardır. Bunlardan biri Abidos'tan ilk yürüyüşe eşlik etmiş ve Müslüman karargâhının güneyinde konuşlanmış filodur. Diğeri ise Anadolu kıyısında demirlemiş olan ancak Hıristiyan denizcilerin ihanetinden sonra zayıflamış olan filodur. Güçlenen imparatorluk filosu, bu iki filo yardıma gelinceye kadar boğazdaki filoyu imha etmiştir.

Böylece boğazın kontrolünü ve Karadeniz'e erişimini geri kazanan imparator, seçkin birliklerinin bir kısmını Anadolu yakasına geçirmiştir. Bu şehrin savunmasını zayıflatan büyük bir risktir. Halife Süleyman'ın gönderdiği ordu, bu kez Bulgar tehdidi yüzünden Abidos ve Trakya rotasını kullanmamıştır. Anadolu'daki Bizans birliklerinin takip ettiği ama henüz muharebeye girişmediği bu Arap ordusu, boğaza

---

[3003] Sheppard, s. 77.

[3004] Kahraman, Tarihte Rum ateşi Kökenleri, bileşimi, gelişimi ve kullanımı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ss. 10, 107, 114, 160, özellikle 241 – 247 (1043 olayları).

[3005] Nicholson, Cilt: 2, s. 1433.

yaklaşırken, kendisini iki Bizans ordusu arasında bulmuştur. Takip eden savaşta bu ordu yenilmiş ve savaşın geri kalanında bir rol oynamamıştır. Aynı zamanda, Haliç'in ötesindeki Müslüman askerleri de donanma desteğinden mahrum kaldıkları için yok edilebilmiştir.

Bizans thema ordularının çoğu; Emevi ana sahra ordusu, develere yüklenmiş mancınıklar, işçi kafileleri, süvariler ve piyade kıtaları ile Anadolu'dan geçerken, thema başkentleri olan karargâhlarına çekilmişlerdir. En büyük karargâh olan Anatolikon thema karargâhı Amorion'un ve Leo'nun aile fertlerinin, Leo tahta çıkana dek zarar göremediği kaynaklardan anlaşılmaktadır, Arap, Bizans ve Süryani kaynakları bu konuda hemfikirdir. Sadece I. Velîd'in halifeliğinde bile Kadıköy defalarca kuşatılmıştır. Operasyonun ilk aşamasında 716/717 yılında Süleyman b. Muavvid komutasındaki öncü güçler Kadıköy'ü bir kez daha kuşatmaktadır.

Ancak Mesleme III. Leo'nun kendisini aldattığını ve teslim olmaya hiç niyeti olmadığını anladıktan sonra; komutasındaki ağır teçhizatlı büyük ordunun ilerleyişi sırasında Amorion, onun yakınlarındaki Akroionon, Sart, Bergama ve Adidos'un yakılıp yıkıldığı yukarıda belirtilmiştir. İşte bu aşamada thema orduları direnmemiştir. Thema ordularının askerleri merkezlerini terk edip araziye dağılmışlardır. Kuşatma başladıktan sonra; bir kısmı başkentin askeri ileri gelenleri, bir kısmı da kendi strategosları etrafında yeniden toplanmışlardır. Bu yeniden teşekkül eden birlikler kara yolu ile kuşatmaya katılması için gönderilen her birliği imha etmeyi başarmış gibi gözükmektedir. En büyük zaferlerini de halife Süleyman'ın öldüğü sıralarda Bitinya'da kazanmışlardır.

Teofanes bu Bitinya'daki bir dizi çarpışma hakkında bilgi vermektedir[3006]. Burada adı geçen yer adlarının bir kısmının nereyi kastettiği tam olarak çözülememiştir[3007]. Ancak onlara komuta eden komutanlar hakkında bilgi

---

[3006] "Ayrıca, Mardasan; Pylai'den Nikaia ve Nikomedia'ya kendi Arap ordusuyla akın yapmaktayken, Mardâîler gibi, yaya askerleri ile Libos'ta ve Sophon'da gizlenmiş Rum subayları birden onlara saldırdılar ve onları parçalara ayırdılar ve böylece onları bu yörelerden geri çekilmeye zorladılar". Theophanes, A.M. 6208, s. 546.
Sophon'un Sapanca Gölü ve dağı olduğu belirtilmiştir. Theophanes, A.M. 6208, s. 549, Not 32.

[3007] Theophanes, A.M. 6208, s. 548, Not 30'da Mardasan adlı Müslüman komutanının adının başka bir yerde kaydediliş gözükmediğini söylenmektedir. Theophanes, A.M. 6208, ss. 548 - 549, Not 31'da güzergâh listelerinde "Libo veya Mansio Libum" denilen bir menzilin ismen geçtiğini bildirmektedir. Bu durak, İznik – İzmit yolundadır. Çevirmenlerin açıklamadığı kapılar anlamına gelen Pylai ise; muhtemelen Kilikya Kapıları yani Toros Dağları'ndaki geçitlerdir. Arap akınlarının olağan başlangıç noktasıdır.

vermemektedir. Kaynaklara inanırsak, "Leo Bitinya'da büyük bir zafer kazanmıştır[3008]". Aslında bu, imparator adına Anadolu'da bir gerilla savaşı yürütmekte olan Bizans güçleri tarafından kazanılmış bir zaferdir. Fakat 718 yaz başlarında "III. Leo imparatorluk güçlerini Bitinya'ya gemi ile geçirerek Mardasan'ı İznik'ten İzmit'e giden yolda pusuya düşürmüştür" fakat kentten çıkmadığına göre ordunun başında kendisi yoktur. Bu zaferden sonra Bizans donanması yaz boyunca "halifelik güçlerini limanda mahsur bırakmıştır" ve kentin dış dünya ile iletişim ve alışveriş kanalları nihayet açılmıştır[3009]. Arap ordusunun takviyeleri bu küçük savaşlarla imha edilmiş, sur önünde beklemekte olan hırpalanmış ilk sefer kuvvetine katılmaları engellenmiştir.

Fakat III. Leo'nun aldığı bu risk sayesinde kazanılan deniz zaferleri, bir Müslüman galibiyeti için fırsatın kaçırıldığı anlamına gelmektedir. Teofanes'ten son çevrilen pasajda, Bitinya'daki operasyonlarda Mardâîlerin ismen anılması, Bizans donanmasının da bu kara savaşlarında bir rol aldığını düşündürmektedir. Bizans donanmasının seçkin deniz piyadeleri olarak bilinen bu aslen Antakya ve Lübnan kökenli Hıristiyan savaşçılar II. Jüstinyanus zamanından beri deniz themalarının vurucu gücünü oluşturmuşlardır.

Savaşın bundan sonraki kısmında Müslüman kuvvetlerinin morali çökmüştür. Mesleme'nin şehri almadan dönmeye niyeti yoktur. Ancak adamları artık umutsuzluktan bu büyük komutanı dinlememektedirler. Belki boyut olarak Bulgar ordusuna denk büyük bir Müslüman birliği, Çanakkale Boğazı yoluyla Anadolu'ya geçmek için yürüyüşe geçmiştir. Fakat bizzat Tervel Han tarafından pusuya düşürülmüşlerdir[3010]. Müslüman güçlerinin emir verilinceye kadar dönmemiş olması bile şaşırtıcıdır. Operasyonun başarısız bir biçimde sona ermiş olmasının sebepleri uzun bir liste oluşturmaktadır[3011].

Süleyman'ın ölümü ile zaten zorlaşan şartlar altındaki Müslüman kuşatma güçlerinin durumu daha da kötüye gidecektir. Teofanes de ölümünden haberdardır

---

3008 Brubaker, Inventing Byzantine Iconoclasm, s. 25

3009 Sheppard, s. 77.

3010 "Bu anlaşmadan sonra Tervel Bizans'la iyi geçinmeye çalışıyor. Araplar 718'de başkenti muhasara ettikleri zaman bir kurtarıcı ordu gönderiyor ve 20000 kişilik Arap ordusunun yenilmesine sebep oluyor. Bunun üzerine Araplar muhasarayı bırakarak çekiliyorlar". Fehér, s. 49.

3011 "Saldırıya uğrayan birçok geminin Rum ateşiyle yanması, sert kış yüzünden açlık ve donma tehlikesinin belirmesi, Mısırlı Hıristiyan takviye birliklerinin orduyu terk etmesi ve III. Leo'nun bağlaşıklık kurduğu Bulgar hanı Tervel'in kent çevresindeki kuvvetlere saldırması üzerine, Müslümanlar Ağustos 718'de kuşatmadan vazgeçti". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, ss. 161 – 162.

Süleyman b. Abdülmelik vefat edince, Ömer b. Abdülaziz halife olmuştur[3012]. Müslüman birliklerine takviye ve erzak göndermekte Ömer de cömerttir. Ancak kuşatmada ısrar edilmesinin çok fazla Müslümanın canına mal olacağını anladıktan sonra kararlı bir şekilde Mesleme'nin kendisini kandırma teşebbüslerini reddedip salimen bakiyelerle dönmesini emretmeye başlayacaktır.

Bizans deniz güçlerinin kazandığı bir dizi zafer sayesinde, kuşatılanlar ile kuşatanlar rolleri değiştirmişlerdir. Bizanslılar, kendilerini çevreleyen tüm bölgeler kendi toprakları olduğu için kentin tüm ihtiyaçlarını yeniden deniz yoluyla temin edebilmeye başlamışlardır. Hatta balıkçı tekneleri bile korkusuzca denize açılabilmektedir. Öte yandan Müslüman kampı Emevi donanması deniz muharebelerini kaybettikçe giderek kendi iaşesini sağlayamaz hale gelmektedir. Kış şartlarına alışkın olmayan, ölüleri ile dar bir alanda kısılıp kalan, kıtlık çeken Müslümanlar arasında kısa sürede muharebelerden çok daha fazla can alan bir salgın başlar[3013]. Bizans, Arap, Süryani, Nastûrî ve sonraki asırlarda bu kayaklara dayanarak yazılmış Ermeni ve Slav dillerindeki tüm kaynaklar incelendiğinde, dizanteri ihtimali öne çıkmaktadır. Bulgar ordusu bu aşamada, Arapların keşif ve yiyecek arama müfrezelerini pusuya düşürmekten fiilen Müslüman kampını tehdit eder hale gelmişlerdir: "Ayrıca, Bulgar ulusu onlara karşı savaş yaptı ve iyi bilgilendirilmiş kişilerin beyan ettiği gibi, 22.000 Arap katledildi[3014]".

III. Leo'nun asıl vurucu gücü Rum ateşi sifonları ile donatılmış başkent donanması dromonları olmuştur. "Bizans ordusu hisar savunması zanaatında tüm diğerlerinden üstündü. En iyi günlerinde Romalı cephanelikleri, muhtemelen Leo'nun ordusunun mühendisler birliğine bilmedikleri herhangi bir bilimsel veya mekanik

3012 "8 Ekim'de liderleri Süleyman öldü ve Ömer emir oldu". Theophanes, A.M. 6208, s. 546.

3013 "Bu şekilde diğer taraftaki deniz kıyısı kısa bir soluklanma süresi kazanmış oldu, böylece gemiler Şehir'den dışarı gidebildi ve bol istihkak elde edebildi. Aynı şekilde, balıkçı tekneleri adalar ve şehir duvarları yakınında balık tutmaktan engellenmiyorlardı. Diğer yandan, Araplar şiddetli bir kıtlıktan muzdariptiler, bu yüzden ölü hayvanlarının hepsini yani at, eşek ve develeri yediler. Hatta fırınlarda pişirdikleri ve ölü adamlar ile mayaladıkları kendi pisliklerini dahi yedikleri söylendi. Ayrıca bir salgın da onlara musallat oldu ve onlardan sonsuz sayıda öldürdü". Theophanes, A.M. 6208, s. 546.

3014 Theophanes, A.M. 6208, s. 546. Ayrıca Theophanes, A.M. 6208, s. 546, Not 33'te zaferin sadece Bizans'a ait olmadığı, eserin çevirmenleri Mango ve Scott tarafından vurgulanmıştır: "Bulgarlar tarafından oynanan can alıcı rol Mich. Syr. Ve Chr. 1234 'ün ilişkili anlatılarından barizdir. Cf. V. Gjuzelev, 'La Participation des Bulgares a l'échec du siége arabe de Constantinople en 717-718', in Medieval Bulgaria, Byzantine Empirei Black Sea, Venice, Geno (Villach, 1988), 91-113".

düzenek sağlayamazlardı[3015]". III. Leo'nun başkentini savunmasının fazla detayının bize ulaşmadığına değindikten sonra bu tespiti yapan Finlay'e özellikle Rum ateşi açısından katılamamak elde mümkün değildir. Kış şartları ve "Arap kampında salgın başlaması", kuşatmayı sürdürmekte olan Araplara başkent garnizonundan daha fazla zaiyat verdirmiştir. Konstantinopolis'teki Bizans ordusu anlaşıldığı kadarıyla Arapların çekilmesine kadar surların arkasında kalmıştır. Tervel ve Konstantinopolis garnizonu bu aşamada iş birliği yapmıştır[3016].

Ömer b. Abdülaziz; Ağustos 717'de Mesleme'ye birlikleri ile geri dönmesini emretmiştir. Süleyman b. Abdülmelik'in, neredeyse dokuz yüz yıl sonra bile Osmanlı tarihlerinde Bizans ile savaşmış olduğu iyi hatırlanacaktır[3017]. Geri dönen ordunun perişan olduğunu haber aldığı için, onları taşıması için binek hayvanları da yollamıştır. Bu olay, donanmanın mevcudunun ne kadar azaldığının bir göstergesi şeklinde de okunabilir. Çok zaiyat veren orduyu taşımak için hâlâ yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bulgar ordusu ile kara surları arasındaki Arap karargâh birliklerini tahliye etmenin tek yolu yine donanmadır. Arap ordusu bu aşamada Trakya'ya bakan tahkimatlarda konuşlanan birliklerin azalmasını fırsat bilen Bulgar ordusunun karargâha gerçekleştirdiği bir hücumla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Donanma geri çekilirken Bizans donanmasını ve kara kuvvetleri ise thema ordularının tacizine uğramıştır. Ayrıca donanma 669'da dönerken olduğu gibi, yine bir fırtınaya yakalanmıştır. Tüm operasyonun en çok zaiyat verilen evresi geri çekilme aşamasıdır. "Yaz sonlarında; halifelik donanması ordunun ricatını desteklemek için geri çekilir ve Mesleme ile Abidos'ta buluşur. Birleşik kuvvetler geri çekilirlerken bir dizi kasırgaya yakalanır ve çok ağır kayıplar yaşar, yalnızca beş gemi Suriye'ye döner[3018]".

Muhasara 13 ay aralıksız sürmüştür. Bu operasyon, Emevi Hanedanı'nı yaşadığı ilk büyük yenilgidir. Siyasi tarihe yön vermek açısından bakıldığında, Haçlı Seferleri dönemine kadar Konstantinopolis surları önünde yaşanan en önemli çarpışma

---

3015 George Finlay, **A History of Greece, From Its Conquest by the Romans to the Present Time, B.C. 146 to A.D. 1864**, Clerandon Press, Oxford, 1877, Cilt: 2, s. 18.

3016 Brubaker, Inventing Byzantine Iconoclasm, s. 25

3017 Emevi soyundan diğer hükümdarların çoğu lanetlenirken, asırlar sonra dahi halife Süleyman açıkça iyi yâd edilmektedir. "7. Halife: Süleyman bin Abdülmelik'tir. … Dinsizlerle (Bizanslılarla) savaşmış, gazâlardan geri durmamıştır. Hatta Galata'daki Sahabe Camisi Halife Süleyman tarafından yaptırılmıştır diye söylenir. Adaleti doğudan batıya tutan bir hükümdardı". Bostânzade Yahya, Duru Tarih, s. 94.

3018 Halifenin emrini 15 Ağustos'ta almıştır. Sheppard, s. 76.

olduğu görülecektir. 732 yılında Charles Martel komutasındaki Franklar'ın Endülüs valisini yenmesi, buna kıyasla önemsizdir[3019]. Fakat yüm bunlara karşın, Müslümanlar hezimete uğramış şekilde çekilmemiş olabilir. Bu olayları aktaran iki önemli Bizans kaynağı olan Teofanes ve Nikeforos, denizdeki tüm manevraları vermemekle birlikte Bizans'ın başarılı olduğu denizdeki mücadeleleri birbirlerini tamamlayacak biçimde anlatmaktadırlar.

Müslüman kaynakları ise III. Leo'nun ikiyüzlülüğüne odaklanmaktadır. Ayrıca, liderlerinin kayıplara ve başkenti alamamalarına karşın yenilmediğini ifade etmektedirler. Araplar, küçük gruplar halinde şehri gezme ayrıcalığı, şehirde bir cami kurulması ve aralarından esir düşenler için daha olumlu şartları talep etmiş ve bunları III. Leo'ya kabul ettirmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında yazılan eserlerde, Müslüman yazarların hezimete uğramalarına karşın durumu kabullenemedikleri ve Amorion'da olanlarla Konstantinopolis'te olanları karıştırdıkları düşünülmüştür. Denizde olanlar tarih eserlerinde gerçekten işlenmemiştir. Tüm kaynaklar incelendiğinde çıkan sonuç; Müslümanlara ağır kayıplar verdirilmesine karşın, takviyelerle toplam kuvvetlerini geri çekilme için şartlarını kabul ettirdikleri zamana kadar desteklenmiş olduklarıdır. Rum ateşi, bu kayıpların çoğundan sorumlu olamaz. Denizde Rum ateşi, karada Bulgarlar; onları gıda aramaktan alıkoymuştur, Tüm olumsuz faktörlerin yol açtığı moral çöküntüsü, açlık ve salgın; silahlar ile öldürülenlerden çok daha fazla Müslüman askerinin canını almıştır.

Her halükârda 717 – 718 olayları, Rum ateşi sifonları ile donatılmış dromon tipi savaş gemilerinin; sonucu belirlememede en önemli rol oynadığı operasyondur. İslam ordularının yayılma hızı, bu çarpışmalarda verdikleri kayıplar nedeniyle gözlenebilir biçimde düşmüştür. Verilen kayıplar hanedanın en seçkin ve sadık birlikleri olan Suriye ordusunu zayıflatmıştır. Emeviler çok büyük bir nüfusa hükmetseler de güçlerinin kaynağı olan Suriye ordusu ve Emevî donanması ağır bir darbe almıştır.

Ancak yirmi yıldır taht kavgaları ile hırpalanmış Bizans İmparatorluğu da zaferinin hemen ardından karşı taarruza geçecek halde değildir. Bundan sonra uzun vadeli bir toparlanma sürecine girecektir. Bu istikrarlı bir düzelme olmasa da Bizans'ın

---

[3019] Emilio Mitre, "La Batalla de Poitiers. El Milagro del Martillo", **La Avanza de la Historia**, Sayı: 169, Madrid, Kasım 2012, ss. 41, 43, 44.

varlığını sürdüreceği 718'den sonra taraflarca kanıksanmıştır. Bizans toprakları, hâlâ yıllarca Arap akınlarına maruz kalacaktır. Fakat deniz akınları bir süreliğine duraksayacaktır. Emevi Hanedanı, toprak kazanımlarını koruyabilmiştir ancak hanedanın itibarının bu olayla geçirdiği sarsıntı, peşlerini bırakmamıştır. Konstantinopolis Araplar tarafından bir daha asla böyle kararlı bir muhasaraya tabi tutulmamıştır. Sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Abbasi halifesi Hârûnürreşîd'in döneminde Konstantinopolis'e ulaşan Müslüman kuvvetleri, kuşatmadan ziyade haraç alarak dönmeyi hedefleyen, ama kuşatmaya girişebilecek kadar kalabalık ordulardır[3020].

Teofanes, tüm bu çarpışmaları aktardıktan sonra Konstantinopolis'in kurtulmuş olmasını İsa ve Meryem'in inayeti ile açıklamıştır[3021]. Özellikle ismet sahibi Meryem'in başkentin koruyucusu olduğu inancı 626'da Avarlar ve Sasaniler tarafından başkent abluka altına alınıp kurtulduğunda iyice yerleşmiştir. Teofanes de edebi bir araçtan öte, inanarak kentin kurtuluşunu açıkladığı onca insanın eylemiyle değil ilahi yardımla açıklamaktadır. Bu ayrıca Bizanslıları ne kadar günah işleseler de kurtarılmaya layık, Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak gören Bizans tarihyazımının edebi bir motifidir. Teofanes'ten sonraki tarihçiler bu motifi yaygın biçimde benimseyeceklerdir.

Bizans İmparatorluğu, varlığını sonlandırmakta en kararlı saldırıyı 718'de atlatmıştır. Rum ateşi, bu operasyonda sonucu belirleyici en az iki deniz savaşında hayati bir rol üstlenmiştir. Bu kadarı kaynaklardan net bir biçimde anlaşılmaktadır. Yeni kaynakların çıkması mümkündür ancak Bizans donanmasının rolünü fazla değişmeyecektir.

Mesleme'nin gücünün kırılmasında Bulgar ordusunun rolü, Rum ateşi kadar büyük bir öneme sahiptir. Bulgarlar, bugün Bulgaristan olarak bilinen topraklara ilk yerleşme dönemindeki çatışmalardan sonra IV. Konstantinus ile anlaşma yaparak bölgeyi yurt edinmişlerdir. Bu tüm bölgenin tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Sekizinci yüzyılın ortasına kadar Bizans'la ticari ilişkileri sebebiyle barışçıl ilişkiler kurmuş görünmektedirler. Başkentteki saray imalathanelerinde üretilen lüks ürünlerin

---

[3020] Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", **TDVİA**, Cilt: 16, İstanbul, 1997, ss. 258 – 261.

[3021] "Birçok başka felaket de bu zamanda onların üzerine çöktü ve Şehir'in ve Hıristiyan İmparatorluğu'nun, Tanrı ile pek kutsal Bakire, Tanrı'nın Anası tarafından koruduğunu ve her ne kadar kısa bir süreliğine günahlarımız için cezalandırıldıysak da hakikatle Tanrı'ya niyaz edenlerin tamamen terkedilmediğini onlara tecrübe ile öğretti". Theophanes, A.M. 6208, s. 546.

ihracı yalnızca imparatorun izni ile yapıldığı için, belirlenmiş bir ticaret hacmi tutturulduğu sürece saldırgan bir yaklaşım gütmemişlerdir. 708'de ve II. Jüstinyanus öldüğü zamanda vaatler tutulmamıştır, böyle zamanlarda Trakya'da giriştikleri cezalandırma akınları dışında iyi bir Bizans müttefiki olmuşlardır[3022].

"717'de Ermeni asıllı III. Leo'nun tahta çıkmasıyla Bizans'ta her bakımdan yeni bir dönem başlar[3023]". Bizi bunlardan donanma ile ilgili olanlar ilgilendirmektedir. Ancak III. Leo'nun donanmada istediği yapısal değişiklileri yapmak için 720'leri beklemesi gerekecektir. Konstantinopolis içindeki taraftarları ortadan kaldırılan II. Anastasius'un kazanma şansı kalmamıştır. Onun para karşılığı III. Leo'ya teslim edilmesi Tervel'in kaynaklarımıza yansıyan son eylemidir[3024]. Tervel'in II. Anastasius'a olan desteğini çekmesinden sonra Bulgarlar ile yaşanan sıkıntılar uzun bir süre için dinmiş gözükmektedir, Bizans kaynakları sessizdir, yalnızca Bulgar hükümdarlarının ismini biliyoruz, "bundan sonra 37 yıl boyunca hiçbir faaliyet bilmiyoruz". Bulgar cephesi 755 yılına yani V. Konstantinus devrine kadar barış içerisinde kalacaktır[3025].

718'de Tervel Han'ın desteği olmasa, Mesleme'nin Bizans başkentini fethedememesi için hiçbir sebep yoktur[3026]. Tervel Han, Konstantinopolis'te iktidardaki imparatorlara defalarca yardım etmiştir. Aslında temelde, selefi Asparuh'un 680 -681'de yaptığı anlaşmaya uymaya devam etmektedir. Babası IV. Konstantinus Bulgar Devleti'ni kuran anlaşmaya taraf olduğu için, oğul II. Jüstinyanus'a yardım etmiştir. Ancak hükümdarlık döneminin Bizans'ta taht kavgalarına denk gelmesi ve Heraklius Hanedanı'nın sona ermesi ile bu bağ çözülmüştür[3027].

Ancak başkente bu kadar yakın bir gücün Bizans ile ilişkilerinin bozulması, Bizans Devleti'nin yıkılması anlamına gelecektir, çünkü sefer kuvvetleri Araplar'a karşı eyaletlerini korumak için başkenti her terk ettiklerinde, devletin varlığı tehlikeye

---

3022 Florin Curta, **Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250**, Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, (Southeastern Europe), ss. 83, 84.

3023 Karatay, s. 180.

3024 Karatay, s. 180.

3025 "Bu açıdan 755'e kadarki dönemi Bulgar'daki Bizans taraftarlarının hakimiyet dönemi olarak nitelendirmek ne ölçüde doğru olabilir bilinmez". Karatay, s. 181.

3026 P. A. Yannopoulos, "Le role des Bulgares dans la guerre Arabo-Byzantine de 717/718", VV, Cilt: 55, 1994, ss. 133 – 153'den aktaran Curta, Southeastern Europe, s. 84.

3027 Curta, Southeastern Europe, ss. 82, 84.

girecektir. Bu ilişkileri düzeltmek, III. Leo'nun selefi olan III. Theodosius'a düşmüştür. Tervel Han, III. Theodosius ile 716'da yükselen Arap tehdidine karşı ittifak yapmıştır[3028]. III. Leo ile yenilenen anlaşmaya da sadık kalmıştır. Devrik imparator Artemius'a bir ordu vaat ettiyse de neticede onu III. Leo'ya teslim etmiştir. Bizans imparatorları değişse dahi Tervel; tahttaki imparatora sadık kalarak her defasında cömertçe ödüllendirilmiştir. Bulgarların, Bizans saray imalathanelerinde üretilen lüks ürünlere kıymet vermelerinin bunda önemi vardır[3029].

III. Leo'nun iktidarı, 718 yılında Müslüman deniz ve kara güçlerinin başkent surlarından Suriye'ye kadar kovalanması ile muzaffer bir şekilde başlamıştır. Konstantinopolis önlerinde yenilen deniz ve kara güçleri, Emevileri ana askeri fetih gücüdür. Uzun bir süre boyunca modern tarihyazımı Avrupa'ya Emevi ilerleyişini durdurmanın şanını; Batı Avrupa birincil kaynaklarına, Karolenj soyunun atası olarak şahsı ile ilgili destanlara ve Avrupamerkezci görüşün Bizans yerine Batı Avrupa kökenli anlatılara odaklanması nedeniyle uzun bir süre Charles Martel'e vermiştir. Oysa bu aşamada yalnızca Frank saray nazırı olan, kral olmayan Charles, 732 yılında Tours ile Poitiers arasında Endülüs valisi Abdurrahman el-Gafiki'nin akıncılarını durdurmuştur. Poitiers'deki zafer ile 718'de Konstantinopolis'te III. Leo ve Tervel'in kazandıkları zafer arasında doğal olarak ciddi bir ölçek farkı vardır. Fakat Charles Martel'in zaferi yerel olarak Fransa için önemlidir[3030]. Fakat Fransa'da Septimania halkının Franklar yerine Arapları tercih eden yaklaşımı sayesinde yalnızca 737 yılında yeniden başlamıştır. 756'da Endülüs Emevi Emirliği kurulduktan sonra da yeniden ivme kazanacaktır[3031].

3028 Curta, Southeastern Europe, ss. 83.

3029 Curta, Southeastern Europe, ss. 83, 84.

3030 Endülüs'ün fethi "görece barışçıl bir seyir" izlemiştir ancak Fransa topraklarında yeniden şiddetin dozu artmıştır, Narbonne fethi sırasında "bütün erkekler kılıçtan geçirilmiş, kadınlar ve çocuklar da köleleştirilmişti". Sonraki valiler bir yandan kuzey dağlarındaki direnişi kırmaya çalışırken, bir yandan da Pireneleri aşarak 716, 721 ve 726'da istila ettikleri Fransa topraklarında Nîmes, Autun ve Sens'e kadar ulaştılar. Valilerin en ünlüsü Abdurrahman el-Gafiki geniş çaplı yağmacılığı geri getirdi ama giriştiği son sefer 732'deki Tours Muharebesi'nde yenilgiye uğramasıyla ve Frank saray yöneticisi Charles Martel tarafından öldürülmesiyle son buldu. Pirenelerin ötesindeki harekatlar 737'de yeniden başladı. … Müslüman akınlarının zamanla tavsamasını ancak aşırı zorlanan kaynakların tüketilmesi ve 739'daki Mağrip'te patlak veren Berberi ayaklanmasının İspanya'ya, yani Arapça adıyla Endülüs'e sıçraması sağladı". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 161.

3031 "Emevi ailesinin bütün neredeyse bütün mensupları izlenip öldürüldü, içlerinden biri, Abdurrahman bin Muaviye kaçmayı başararak Kuzey Afrika üzerinden Endülüs'e gitti ve orada 756'da iktidarı ele geçirdi. Endülüs'te Emevi emirliğinin kuruluşu, Müslüman yönetim yapısında

4.3.2. İkona Kırıcılık Siyasetine Karşı İç Savaşlar ve Ayaklanan Thema Donanmalarının Yakılıp Yeniden Kurulması

Karabisianoi, denizci themaların ilkidir ve ilk daimî Bizans donanmasıdır[3032]. Clive Foss'a göre muhtemelen IV. Konstantinus tarafından ilk Konstantinopolis kuşatması zamanında kurulmuştur. Yani 660'ların sonu ve 670'lerin başından itibaren deniz themaları oluşturulmuştur. Karabisianoi kelimesi gemiciler, gemi adamları demektir. Kaynaklara ilk yansıması, Aziz Demetrius'un Mucizeleri adlı aziz yaşamındadır ve bu kaynak, Ege'de gereken bölgelere hızla müdahale edebilen bir deniz gücü olduğunu göstermektedir[3033]. Bu donanmanın karargâhının Kea Adası[3034] olabileceği düşünülmektedir. Komutanına stategos ton ploimon yani donanma komutanı denilmektedir. Stategos ton ploimon, Karadeniz'de ve Akdeniz'deki tüm donanmaların ve henüz sadece filolardan bir tanesi olan Kibyrrhaiotai filosu dâhil filoların komutanıdır. Karabisianoi theması ismen en son 711 yılında kaynaklara yansımıştır. Öte yanda Kazhdan'a göre "Karabisianoi asla bir thema teşkil etmemiştir[3035]". Bu ekolden olan araştırmacılara göre Karabisianoi yalnızca bir donanmadır[3036].

Karabisianoi yani tam tercümesi ile gemi adamları theması, tam tarihi bilinmemekle birlikte 720'ler boyunca sonraki Ege ile Kibyrrhaioton themaları gibi bir seri daha ufak donanma themasına bölünmüştür. Bunun zamanlaması manidardır. Belli ki III. Leo donanmanın istediği zaman başkente şartlarını dayatabilecek filoların tamamının tek komutan elinde toplanmasını önlemeye çalışmaktadır. Diğer yandan

---

henüz başlangıç aşamasındaki ilk çatlak oldu". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3032 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1105. Bu "Karabisianoi" makalesi Clive Foss tarafından yazılmıştır.

3033 Aynı dönemden kalma diğer önemli metin olan Aziz Artemius'un Mucizeleri adlı eser 668 - 669'daki Müslüman harekatları döneminde yazılmış materyal içermektedir. Muâviye devrindeki Konstantinopolis kuşatmaları dönemine tarihlenir. İlk önce 658 - 668 döneminde yazıya geçirilmeye başlanan mucizeler, 680'den sonra derlenmiştir. Bunu gösteren en önemli kanıt metnin içinde Patrik Sergios'tan dinsiz diye bahsetmesidirki bu monoteletismin resmen lanetlendiği 680'den önce olamaz. V. Crisafulli, J. Nesbitt ve J. F. Haldon, **The Miracles of St. Artemios: A Collection of Miracle Stories by an Anonymous Author of Seventh Century Byzantium**, Brill, Leiden, 1997, (Miracles of St. Artemios) ss. 33, 203. Bu eser donanma birimlerine sadece değinip geçmekle birlikte, mevcudiyetlerine tanıklık etmesi bakımından önemlidir.

3034 Mürted Adası, Kikladlar grubunun Attika'ya yakın adalarından birisidir.

3035 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1106.

3036 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1105.

imparatorluğun Arap donanmasının bir kez daha başkente sinsice yaklaşabilmesini engelleyecek yeni bir savunma kurduğunu meşru biçimde iddia edebilecek durumdadır. Fakat "Bizans donanmasının "bu denizci bölgelerinin evrimi karmaşıktır[3037]".

Clive Foss'a göre III. Leo devrinde yaşanan Konstantinopolis kuşatması sırasında "yetersiz oldukları" görülmüştür. "Yeni bir donanma organizasyonu olan Kibyrrhaioton theması ile değiştirilmiştir[3038]". Bu son ifade son derece tartışmalıdır. Zaten Bizans deniz gücü Konstantinopolis kuşatması sırasında son derece başarılı olmuştur. Karabisianoi donanmasından denizci themalar sistemine geçiş, 711'de Karabisianoi donanmasının kaynaklara son yansıması ile Hellas themasının filosunun 727 yılında başkent donanması tarafından Rum ateşi ile yakılması arasında olmuş olmalıdır. 727 yılındaki donanma isyanının çıkmasının arkasındaki en önemli sebep, III. Leo'nun ikona kırıcılık hareketini başlatmasıdır. Foss'a göre III. Leo'ya isyan eden deniz gücü, Hellas themasının filosudur, yani bir deniz themasıdır, Karabisianoi gibi bir donama değildir[3039].

Kibyrrhaioton theması, başlangıçta Karabisianoi theması altındaki filolardan birisidir ve 698'de bir droungarios komutası altında olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Böylece kaynaklarda ismen anılmıştır[3040]. 734'te ilk kez bir Kibyrrhaiotai strategosu kaynaklarda görülmektedir[3041] Yani Kibyrrhaiotai örgütlenmesi, thema haline gelmiştir ve Karabisianoi themasının tasfiyesi bundan önceki yıllarda tamamlanmıştır. Haliç'in ağzında 515'te Vitallianos'a karşı Malalas'ın kullanıldığını aktardığının ateşli silahın ne olduğunu kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Oysa 727'de ikona kırıcılık siyasetine karşı çıkan isyan sırasında, Rum ateşinin III. Leo'ya sadık başkent donanmasının denizcileri tarafından isyancı Bizanslı deniz piyadelerine karşı kullanıldığı kesindir. Slav Tomas isyanında 823'te devletin bu en güçlü silahını tekrar kendi vatandaşlarına karşı kullanması, Rum ateşinin iç isyanları bastırmaktaki rolünü pekiştirecektir.

3037 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 740.
3038 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1106.
3039 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1105.
3040 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1127. Bu asniklopedi makalesi de Clive Foss tarafından yazılmıştır.
3041 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 1127.

Samos deniz theması da sekizinci yüzyılda ortaya çıkmaktadır[3042]. Fakat 726 isyanının öncesinde varlığını destekleyecek bir veri bulunmadığı sürece, 727'de donanma isyanı bastırıldıktan sonra III. Leo tarafından kurulmuş olduğunu kabul etmek daha doğrudur. Eski deniz themalarını bölme politikası III. Leo ya hem isyan edemeyecek kadar küçük birimler elde etme hem de Arapların gelecekte olası bir Konstantinopolis kuşatması tasarısına karşı rotaya bir engel daha koyma amaçlarına hizmet etmektedir[3043]. Samos 7. Yüzyılda önce Sasani, sonra da birkaç kez Arap baskınlarına hedef olmuştur. Dolayısıyla thema, yerel savunma için bir donanma olarak kurulmuştur. Daha eski tarihli çalışmalarda Samos themasının 9. yüzyıl sonlarında, Philotheos Kleterologionu'nda kaydedilmesi ile ortaya çıktığı varsayılmıştır[3044]. Ancak bugün mühürler ve Samos filosuna dair kayıtlar sayesinde, filo organizasyonunun başlangıcı en geç sekizinci yüzyıl ortalarına inmektedir.

Kesin olan, III. Leo'nun ikona kırıcılık siyasetini resmen ilan ederken, aynı zamanda oğlu müstakbel V. Konstantinus'u varis ilan ettiğidir. İmparator III. Leo, Hazar prensesi Çiçek ile evlendirilmesi kararlaştırılmış veliahdının geleceğini böylece güvence altına almıştır[3045]. Sonra tepki çekeceğini tahmin ettiği dini siyasetine başlamıştır. "Bunları tamamladıktan sonra, o zamanki başrahip Germanus'u (İsa'nın hayırlı yeniden dirilişinin tarihi olan) Mart'ın 25'inin üçüncü işaretinde On Dokuz Divan denilen kilise meclisine çağırdı ve oğlu Konstantinus'u imparator ilan etti[3046]". Üst düzey ruhbanları bunu kayıtsız şartsız kabule zorladığı için, başta Konstantinopolis patriği Germanus olmak üzere çoğu piskopos protesto olarak istifa etmiş, çoğu da istifaya zorlanmıştır. Donanma; Anatolikon ile Armeniakon ve sonra Opsikion tarafından ordunun ortak adayı olarak tahta çıkan III. Leo'ya tepkisini belirtmek için bu toplu istifaları bahane olarak kullanmış olabilir. Nikeforos, bu istifa

3042 "Samos theması sekizinci yüzyılda kurulmuştur". Nicholson, Cilt: 2, s. 1327.

3043 Samos deniz theması, Karabisianoi ve Hellas deniz themalarının III. Leo tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra bölünmeleri ile ortaya çıkacaktır. Kibyrrhaioton deniz theması ve zamanla ona yardımcı olacak ikinci savunma hattı olarak kurulan Samos theması, bir daha Konstantinopolis'e yönelik aynı ölçekte bir Müslüman saldırısının önünü kesecektir. Hellas deniz themaları ile birlikte da gelişecektir. Brubaker ve Haldon, Iconoclast Era History, ss. 733 – 734; Nicholson, Cilt: 1, s. 706.

3044 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1836.

3045 Bu aşamada Çiçek Hazar ülkesindedir. Nikeforos Çiçek'in bir diplomatik heyet tarafından Konstantinopolis ile evlendirilmesini ve İstanbul depremini 63. babda anlatmaktadır. Nikephoros, ss. 130 - 133, Bab 63.

3046 Bab 58 bu uzun cümleden ibarettir. Nikephoros, ss. 128 - 129, Bab 58.

ve azledilme dalgasını hem donanma ayaklanmasından hem de Arapların başarısız İznik kuşatmasından sonra 62. babda anlatmaktadır[3047].

Ege Denizi'ndeki iki büyük filo olan Hellas ve Kiklad donanmaları Agallianos Kontoskeles'in arkasında birleşerek Konstantinopolis'i kuşatmaya kendilerine katılan kara kuvvetleri ile birlikte yelken açmışlardır. Sonuçta thema filolarının niyeti başkenti kuşatmaktadır. Böylece daha önce 695'te II. Tiberius Apsimar'ı, 715'te III. Theodosius'u tahta çıkardıkları gibi Agallianos ile Stephanos gibi amirallerin kuklası olacak Kosmas adına bir kimseyi imparator ilan etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu plan başarılı olsa Kosmas'ın; amiral iken tahta çıkmış Apsimar gibi mutlak güce sahip bir imparator değil daha ziyade III. Theodosius gibi bir kişi olacağı anlaşılmaktadır. Fakat thema donanması, başkent donamasının Rum ateşi sifonları karşısında çaresiz kalınca Agallianos Kontotoskeles mağlup olduğunu görmek yerine ağır zırhı ile suya atlayıp boğularak intihar etmeyi tercih edecektir. Sonuçta "Hellas ve Kiklad adalarının filoları 727'de ayaklanmıştır ama Rum ateşini kullanan imparatorluk donanmasınca dağıtılmıştır[3048]". Öte yandan Ahrweiler ve diğer araştırmacılar, Slav Tomas'ın asi kuvvetlerinin Rum ateşine sahip olması hususunda hem fikirdir.[3049] Buna karşın, Skylitzes kroniği gibi önemli bir kaynaktan, bu iç savaşta Rum ateşinin sadece imparatorluk donanması tarafından kullanıldığı anlamı çıkmaktadır[3050]. 727'de isyancılar; thema filo komutanları olan Agallianos Kontoskeles'i III. Leo'nun yerine tahta çıkarmak istemişlerdir. Nikeforos'un anlatısı şu şekildedir:

> *İmparator bu şeyleri duyunca onları ilahi gazabın işaretleri olarak farz etti ve onlara neyin neden olmuş olabileceği üzerine derin düşünceye daldı. Bu bakımdan doğru inanca karşı bir tavır aldı ve alametin onların oluşturulması ve onlara tapılması yüzünden gerçekleştiğine yanlış bir şekilde inanarak ikonaların kaldırılmasını planladı. Kendi dogmasını halka izah etmeyi denedi. Pek çok insan kiliseye yapılan hakaretten hayıflanıyordu. Bu sebeple Hellas ve Kikladlar sakinleri, bu inançsızlığı tasvip etmeyerek, imparatora karşı ayaklandı ve büyük bir filo topladıktan sonra Kosmas diye birisini imparatorları yaptılar. Konstantinopolis'in adamları onlarla savaşa giriştiler onların pek çok gemisini ateşe verdiler. Yenilgiyi görünce imparatorun tarafına geçtiler. Agallianos denen*

3047 "Bunun ardından imparator saraya şehirden insanlardan büyük bir kalabalık topladı ve kutsal ikonaların bastırılmasına katılmaya zorladığı, o sırada Konstantinopolis başrahibi olan Germanus'u huzura çağırdı. O bunu yapmayı reddetti ve 'Ekümenik bir sinod olmaksızın yazılı bir inanç genelgesi yapamam" diyerek rahipliği bıraktı. Hayatının kalanını geçirdiği atadan kalma evine emekli olarak döndü. Ardılı olarak Büyük Kilise ruhbanı Anastasius, başrahip atandı. O zamandan beri [onun (Anastasius'un) elinde] imparatorluk dogmasını/doktrinini kabul etmeyen pek çok inançlı adam pek çok ceza ve işkence çekti". Nikephoros, ss. 130 - 131, Bab 62.

3048 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3049 Ahrweiler, ss. 38 – 39.

3050 Skylitzes, s. 40.

komutanlarından biri bu olanları görünce, ahirette selametinden umutsuzluğa düşerek (giymekte olduğu) zırhının içinde kendisini derinliğe attı. Kosmas ve bir diğer adam Stephanos tutuklandı ve kafaları kesildi[3051].

Nikeforos sekizinci yüzyılın ikinci yarısında yazdığı için anlattığı olaylara zaman bakımından Teofanes'ten daha yakındır. Nikeforos ile aynı kaynağı kullandığı anlaşılan Teofanes aynı vakayı şu sözlerle anlatmaktadır:

Bu önemli anda, ilahi coşku ile harekete geçen Hellas ve Kikladlar sakinleri uzlaşmışlar ve yanlarında Kosmas diye imparator olarak taçlandıracakları bir kimseyi getirerek, büyük bir donanma ile ona karşı ayaklanmışlardır. Sefere Hellaslıların tourmarchosu[3052] *Agallianos ve Stephanos tarafından komuta edilmektedir. İmparatorluk kentine 10. indiktionun*[3053] *18 Nisan'ında yaklaşmışlardır ve Bizantion'un insanları ile çatışmaya girdikten sonra gemileri yapay ateş*[3054] *ile yakılmış ve yenilgiye uğramışlardır. Bazıları Haliç'te*[3055] *boğuldular, aralarında tamamen teçhizatlı olarak kendisini denize atan Agallianos da vardır; öte yandan hayatta kalanlar imparatora firar etmişlerdir*[3056]*. Kosmas ve Stephanos'un başları vurulmuştur. İnançsız Leo ve onun taraftarlarına gelince, doğru inancın zulme tabi tutulmasını şiddetlendirerek günahkarlıkta ilerlemişlerdir*[3057].

Bizans'ın isyancı thema filoları ve III. Leo'ya sadık başkent filoları birbirlerine karşı savaşırken, Arap akıncıları da boş durmamışlardır. 725 yılında bir grup "sınır kalesini" almışlardır. 727 yılında da "Kapadokya'daki Kayseri'yi" ele geçirmişler,

---

3051 Nikephoros, ss. 128 - 131, Bab 60.

3052 "Bu zamanda Hellas themasına bir strategosun mu yoksa yalnızca bir tourmarchosun mu liderlik ettiği bilinmemektedir. Cf. Winkelmann, Rangatruktur, 94. Agallianos Konstantinopolislilerin folklörüne girmiştir. Paria, s. 257, c. 133". Theophanes, A.M. 6218, s. 561, Not 6

3053 Burada bahsedilen yıl 727'dir. Theophanes, A.M. 6218, s. 561, Not 7. İndiktio 15 yıllık bir vergi yılları döngüsüdür. Nikeforos'un açıkça belirtmediği yıl böylece belirlenebilmektedir.

3054 Kataskeuasmeno pur (κατασκευασμένο πυρ) yani yapay ateş, Teofanes'in Rum ateşi için tercih ettiği tabirdir. Daha yaygın tercih ettiği tabir sıvı ateştir. (υγρόν πυρ). Bazen Yunan ateşi (ελληνικόν πυρ) tabirini de kullanmaktadır. "**πυρ** (το) {πυρ-ός | -ά, -ών} … **2.** ΙΣΤ. (στο Βυζάντιο) **υγρόν / ελληνικόν πυρ** (υγρόν πῦρ, Θεοφάνης Ομολογ. *Χρονογραφία* 331) εμπρηστικό μείγμα χημικών ουσιών, ικανό να καίγεται ακόμη και μέσα στο νερό, που χρησιμοποιήθηκε από το βυζαντινό ναυτικό κυρ. εναντίον των Αράβων".
"**2**. tar. (Bizans'ta) **sıvı ateş / Yunan (Helen) ateşi** (sıvı ateş, Günah Çıkartıcı Teofanes Kronografi 331) suyun içinde dahi yanabilen, kimyasal maddelerin yanıcı karışımı, öncelikle Bizans donanması tarafından Araplara karşı kullanılmıştır". Γεώργιος Μπαμπαινιώτης, **Λεξικό τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ)**, Β΄Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2002, σ. 1518 (Yorgos Babiniotis, Yeni Yunan Dili'nin Sözlüğü (LNEG), 2. Baskı, Sözcükbilim Merkezi, Atina, 2002, s.1518.)

3055 Çevirmenler İngilizce metin içerisinde çukur oyuk anlamına gelen "Hollow" kelimesini büyük harfle başlayan biçimi ile kullanmayı tercih etmişlerdir. Burada kullanılan "περὶ τὸν λάκκον" tabiri daha önce 626 kuşatmasında Haliç'teki Avar filosunun boğulması bağlamında da "ἐβθβίσθησαν ἐν τῷ λάκκω" biçimiyle kullanılmıştır. Theophanes, A.M. 6218, s. 561, Not 8.

3056 Başka bir deyişle, Rum ateşine maruz kalıp savaşın kaybedildiğini anlayan Bizans thema donanması denizcileri; topluca taraf değiştirmişler yahut sadece korkudan teslim olmuşlardır.

3057 Theophanes, A.M. 6218, s. 560.

"İznik'i de başarısız da olsa kuşatmışlardır[3058]". III. Leo, İznik'ten Arap akıncıları püskürtebilmiş olmasını, ikona kırıcılık politikasının Tanrı tarafından hoş görüldüğü şeklinde yorumlamıştır[3059]. Elbette 790'larda ve 810'larda yazan ikona taraftarı Bizans tarihçileri tam tersini düşünmektedirler. Ertesi sene İznik; Çankırı (Gangra) Arapların eline geçtikten sonra, başka bir rota izleyen Müslüman güçlerince yeniden kuşatılmıştır[3060].

727 donanma isyanı ile İznik kuşatmasının eş zamanlı olduğuna dair bir şüphe yoktur[3061]. Nikeforos yıl belirtmemektedir. Fakat sonuçsuz İznik kuşatmasını, donanma ayaklanmasından bir yaz sonraya tarihlendirmektedir: "Ertesi yaz kalabalık bir Serazen süvari gücü Roma Devleti'ni istila etti. Ameros ve Maulas denen Serazenler idaresinde Bitinya'nın baş şehri, yani Nikaea'ya geldiler. Onu bir süre kuşattıktan sonra hiçbir şey elde edemeden nihayet ayrıldılar[3062]". "Leo 725'te Konstantinopolis'teki Büyük Saray'ın Khalke Kapısı'ndaki bir İsa ikonunun kaldırılması buyruğunu vermiştir. Böylece tasvirlere tapma noktasında odaklanan ikonoklazm anlaşmazlığının derinleşmesi imparatorluğu sarsarak zayıflatmıştır[3063]". Fakat başlangıç aşamasında ikona kırıcılık kronolojisi hâlâ aydınlatılamamaktadır[3064].

Tüm Akdeniz için 726 yılı bir felaketler yılı olmuştur. Volkanik patlamalar, depremler ve veba salgını üst üste gelmiştir. Özellikle Ege Denizi'nde Thera yani Santorini Adası'nda volkanın patlaması ve etrafındaki deniz suyunun kaynaması, İncil'den kıyamete dair düşünceleri herkesin aklına sokmuştur. Nikeforos bu volkan

---

3058 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s.76.

3059 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, ss. 122. Arkeoloji de bu kuşatma ile ilgili bilinenleri doğrulamıştır. Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 144. İznik kuşatması sırasında ikonalara saygı göstermeyen bir askerin akıbeti veya kenti 727 – 729'da ziyaret edip ülkesine dönünce Eichstatt piskoposu olacak Willibald ile ilgili kaydedilen anlatılar bu kuşatma hakkında neredeyse 717 – 718 Konstantinopolis kuşatmasından bile daha zengin ve çok sesli bir kaynak grubu sunmaktadır. Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, ss. 122, 151 – 152, 210, 643.

3060 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 76.

3061 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 696.

3062 Nikephoros, ss. 130 - 131, Bab 61.

3063 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3064 "Patrik Germanus'un mektupları ve Şamlı Yahya'nın ikonları müdafaasını kapsayan erken kaynakların belirsiz kronolojisi, prensiplerin tam gelişimini açıklığa kavuşturulamaz kılmaktadır". Nicholson, Cilt: 1, s. 759.

patlamasına ayrı bir bab ayırmıştır[3065]. Fakat Teofanes'in aksine[3066]; patlama ile ikona kırıcılık politikasını doğrudan sebep sonuç ilişkisi içinde sunmamıştır.

Bizans kaynaklarına göre patlama "bir tepe kadar büyük kayaları" Midilli ve Abidos'a fırlatmıştır[3067]. İmparator III. Leo da bundan azade değildir[3068]. II. Jüstinyanus'un 692 tarihli Quinisextus Konsili ikonalara karşı gösterilen yaklaşımın büyük hürmet mi yoksa ibadet mi olduğu sorusunu gündeme getirmiştir[3069]. Dolayısıyla Philippikus Bardanes zamanında ortada kalan Monotheletizm tartışması, bu sefer ikonalar ve heykeller üzerine kayarak ve şiddetlenerek devam edecektir. İmparator da imparatorun karşıtları da, dünyanın sonu gelmeden kendi inançlarına göre doğru olanı tatbik etmek için tavizsiz ve aceleci davranmasına sebep olacaktır. "Erken sekizinci yüzyılda Arap fetihlerinin ikinci periyodu ve Thera ile Therasia adaları arasında Ege Denizi'ndeki volkan patlamalarının da bir etkisi olmuştur[3070]". Yani III. Leo'nun ikona kırıcılık politikasını başlatmasında siyasi ve doğal nedenler, dini nedenler kadar önemli olmuştur. Aslında devrin kaynakları incelendiğinde gerçek amacın atanmış olmayan keşiş ve dini hürmet gösterilen kişilerin dini hiyerarşiden ayıklanması ve mutlak imparatorluk otoritesinin dayatılması olduğu görülmektedir. İkonaların tahrip edilmesi, keşişler ve hükümetin dini politikasını eleştiren ruhbanların idam edilmesi esasen 754'ten sonrasına aittir ve "sistematik değildir". III. Leo'nun oğlu V. Konstantinus bu sert yaklaşımı "siyasi düşmanlara" karşı kullanılmıştır.

3065 "Girit Denizi'nde bulunan Thera ve Therasia denen adaların yakınında o günlerde meydana gelen bir olayı sessizlik içinde geçiştirmek uygun düşmez. Yaz mevsimi süresince derin denizin kusacağı tutan bir miktar dumanlı buhar havayı daha yoğun kılarken, onun içinden bir ateş püskürdü ve ateşin ardından bir nevi ada oluşturacak şekilde inanılmaz miktarda ponza taşı fırlatıldı ve evvelce belirtilmiş Thera ve Therasia adaları hakkında iletildiği gibi derinden benzer bir biçimde ortaya çıktığı söylenen Kutsal Ada denilen karaya birleşti. O bölgelerde her yerde deniz fırlatılan çok sayıda taş ile kaplandı ve buradan Abidos'a ve Asya kıyısına kadar dağıldı. Etrafındaki su öylesine sıcaktı ki kimse ona dokunamıyordu bile". Nikephoros, ss. 128 - 129, Bab 59.

3066 Teofanes "Kusal Ada" adlı yeni bir ada oluştuğundan, denizin ponza taşları ile kaplandığından, "dağlar kadar büyük ponza taşlarının Anadolu, Midilli, Abidos ve Makedonya kıyılarına" savrulduğundan bahsettikten sonra "Tanrı'nın düşmanı" dediği III. Leo'nun aklından geçenleri yorumlamaktadır: "Tanrı'nın inayetinin ona karşı olmak yerine ondan yana olduğunu düşünerek, kutsal ve saygın ikonalara karşı daha da acımasız bir savaşı köküklemiştir". Bu hususta Beser'in en büyük destekçisi olduğunu vurgulamaktadır. Theophanes, A.M. 6218, s. 559. Beser (Βησήρ) , 722/723'te Suriye'de yakalanıp dinden dönmüş, tekrar Hıristiyan olunca imparator tarafından affedilmiştir. Dinden dönmüş bir kişi olarak hor görülmektedir. Lilie, Ludwig, Zielke ve Pratsch, PmbZ # 1010. Bu kişi bazen ikona kırıcılık ile İslam arasında bir bağ olduğu iddiaları ile ön plana çıkarılmaktadır.

3067 Teofanes'e göre bu patlama imparator III. Leo'nun "ikona kırıcılık politikasında ısrar etme kararlılığını alevlendirmiştir". Nicholson, Cilt: 2, s. 1490.

3068 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, s. 974.

3069 Nicholson, Cilt: 1, ss. 422, 759 - 760.

3070 "Putperestlik, ilahi memnuniyetsizliğin sebebi olarak tespit edilmiştir". Nicholson, Cilt: 1, s. 760.

"Bununla birlikte, kendisinin ve babasının hükümdarlıklarının tarihyazımının temelini teşkil eden, Konstantinus'a ve politikalarına karşı başarılı bir propaganda kampanyası olmuştur[3071]". Dolayısıyla III. Leo'nun ikona kırıcı yaklaşımının oğlununki kadar sert ve kanlı olmadığı kesindir[3072].

Suriye'de 740'larda başlayan veba tüm Bizans eyaletlerini kötü etkileyecektir. V. Konstantinus'un yayınladığı ve baskıyı artıran "Peusis belgesi" ve imparatorlukta yapılan ikona karşıtı vaazlar, "muhtemelen 746 – 750'de imparatorluğu süpürüp geçmiş veba ile ilişkilidir[3073]". Yalnızca Suriye'de ve Bizans topraklarında değil, Batı Akdeniz'de de yeniden bir veba salgını dalgası olmuştur. Papa II. Gregorius İtalya'daki halkı yerlerinde durmaya ikna etmeye çalışmış ancak kimseye engel olamamıştır[3074]. İnsanlar özellikle veba salgınlarını günahlar için ilahi bir ceza olarak görmek eğilimindelerdir. Eğer salgın bütün bir bölgeyi etkilemeye başlarsa, bu defa hükümdarlarının Tanrı tarafından cezalandırıldığını düşünmeye başlamaktadırlar[3075]. V. Konstantinus'un 754'te Fenerbahçe'de Hieria Konsili'ni toplaması ile ikona kırıcılık bugün daha iyi tanımlanabilen bir biçim almıştır[3076]. Fakat bundan önce ikona kırıcılığın hangi nitelikleri taşıdığını bilmek zordur[3077]. Tam da bu yüzden 727'deki donanma isyanını, yalnızca ikona kırıcılık siyasetine tepki ile açıklamak, yanlış değilse bile eksik olacaktır. Fakat eyalet donanmalarının tamamen yakılması, III. Leo'ya temiz bir sayfa açma imkanı vermiştir. Donanmanın Notitia Dignitatum denilen beşinci yüzyıl kaynağında listelenen bazı birimleri bu dönemde nihayet tasfiye edilmiştir. Bu birimler yalnızca ismen süreklilik gösteriyor ve flamalar gibi şekilse öğeleri koruyor olsalar dahi, bu önemli bir kopuştur. İmparatorlar bundan sonra donanmanın iç dinamiklerine göz yummayacaklardır. Bizans donanması, bu evrede yeniden

---

3071 Nicholson, Cilt: 1, s. 760.

3072 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, ss. 974 - 975.

3073 Nicholson, Cilt: 1, s. 760.

3074 İnsanların kaçışması salgını küçük yerleşimlere ve kırsala da taşıyarak can kaybını artırmaktadır. Elbette o çağın algıları ile sıçanlar ile ilişkiyi çözememektedirler ancak insanlara yer değiştirmemeleri çağrısı yapılmaktadır. Tabi dinlememektedirler. "En endişe verici mesele kaçıştı. … Papa II. Gregorius 726'da kaçışın 'aptallığın şahikası olduğunu çünkü Tanrı'nın elinden kimsenin kaçamayacağını' açıkça ilan etti". Batı Akdeniz'in deniz trafiğinin Arap işgallerinden önceki seviyenin altında olması nedeniyle bazı liman kentleri bile hiç etkilenmemiştir. Slack, s. 57. "Akdeniz'deki son dalga 747'de Napoli'yi vurdu". Slack, s. 18.

3075 "İnsanlara vebanın doğaüstü bir kökeninin olduğu vaaz edilmekteydi ve veba genellikle işledikleri günahlar için bir ilahi ceza olarak yorumlanmaktaydı. Vebayı önlemenin tek yolu toplu tövbe ve duaydı; onlardan başka hiçbir devanın yararı olamazdı". Slack, s. 57.

3076 Nicholson, Cilt: 1, ss. 422, 718 – 719, 760.

3077 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 2, ss. 975 – 976.

kurulurken Orta Bizans dönemi boyunca genel hatları itibariyle korunacak olan iki sınıflı yapılanmasına geçmiştir.

4.3.3. Orta Bizans Donanma Teşkilatının Tesis Edilmesi: Kibyrrhaioton Deniz Theması ve Akdeniz'de Filizlenecek Denizci Devletlerin Kökeni

Bu sıralarda Adriyatik ve ötesinde faaliyetini artırmaya başlayan Venedikliler, Bizans tebaası olmayı sürdürmektedirler. Kassiodorus'a göre, altıncı yüzyılın ilk yarısında henüz denizaşırı ticaretle uğraşmayan, seyrek nüfuslu bir dizi balıkçılık ve tuzla işletmesinden ibaret olan lagün yerleşimlerinden bahsetmiştir. Venedik'teki halkı "ahlaksızlardan ari" basit yaşayan bir topluluk olarak tasvir etmektedir. Balık ve tuz ticaretinden Adriyatik'in hâkimi haline gelmelerini sağlayacak mücadelelere başlamalarında ilk aşama Lombard işgalinin bölge dengelerini bozmasıdır[3078]. Bu zamana kadar Lombardlara ve daha sonra İtalya'da baskın hale gelecek Franklara karşı Bizans'ı tercih etmemek için bir sebepleri yoktur. Fakat Adriyatik'te korsanlığa karşı yalnız bırakılmaları, III. Leo'nun ikona kırıcılık politikaları ve papa ile Konstantinopolis arasında bağların kopma noktasına gelmesi; Venedikler açısından Bizans ile ilişkilere mesafe koymak için ilk motivasyonu sağlayacaktır. Buna karşılık işlerine geldiğinde dindaşlarını ama daha ziyade Slavları Müslümanlara köle olarak da satmakta sorun görmemektedirler[3079]. Sonuçta Venedik Lombardlar 751'de Ravenna'yı işgal edene kadar Eksarkhosluk tarafından idare edilmiş, sonrasında da Bizans'a bağlılığını sürdürmüş ama Şarlman zamanında Bizans'tan kopmuştur[3080]. Bu kopuş ikona kırıcılık süreciyle başlamıştır.

Kibyrrhaioton theması Miletos'tan Kilikya'ya dek Anadolu kıyılarına ve kısmen Karya, Likya ve Pamfilya'nın iç kesimlerine hakimdir[3081]. Ana liman ve üsleri Antalya, Silyon ve Silifke'dir[3082]. Bu bölge Arap akınlarına en çok maruz kalan bölge

---

3078 Abulafia, Büyük Deniz, s. 291.

3079 "Venedikli tacirler, henüz M.S. 8. yüzyılda Müslümanlara köle satıyordu". Eckert, s. 29.

3080 Doge (Venedik doçu) makamı 697'de yaratılmıştır. 828'de Aziz Markos'un kutsal emanetlerinin İskenderiye'den çalınması ile doge Petrus Tribuno (888 – 920) zamanında Venedik'in bir civitas ilan edilmesi arasında bir zamanda tam bağımsızlık edinmişlerdir.
Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 2158.

3081 "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

3082 "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

olduğu için Eskiçağ'da meskûn nüfus merkezleri kaybolmuştur. Ancak bölge gemi donatmak için gerekli tüm malzemeleri sağlamaktadır[3083]. Hatta Zâtüssavârî Deniz Savaşı'nın bu kaynaklara erişmek isteyen Müslüman güçleri engellemek için başarısız bir Bizans teşebbüsü olduğu da iddia edilmiştir, ancak Christides bu iddiayı oldukça zayıflatmıştır[3084]. Kibyrrhaioton theması strategosunun emri altında, Mardâîler katepanosu, Silyon'un ek prosopou unvanlı komutanı ve Kos theması filosunun droungariosu vardır. Strategosun emri altında yaklaşık 3000 adam ve 70 gemi vardır ve karargâhı anlaşıldığı kadarıyla Antalya Limanı'dır[3085]. Themanın Ege Denizi'ndeki ilk üssünün Batı Anadolu kıyılarında, büyük ihtimalle Miletos'ta olduğu düşünülmektedir. Fakat "Bizans dönemi, Miletos'taki arkeolojik olarak saptanması en güç dönemlerden biridir[3086]". Jüstinyanus döneminde yapılan büyük yatırıma karşın kentin iki liman tesisini alüvyonun etkilerinden korumak yedinci ve sekizinci yüzyıllarda artık neredeyse imkânsız hale gelmektedir[3087]. Miletos, bir süre daha askeri liman ve Ege Bölgesi'ndeki askerlerin celp edildikten sonra seferlerden önce bekletildiği müstahkem yerleşim olarak hizmet etmiştir[3088]. Ancak sonunda liman olarak kullanılamaz hale geldiği dönemde, Sisam Adası bölgedeki sonraki deniz themasının merkezi haline gelmiştir. Tüm bunlara rağmen Miletos Rum ateşi el bombalarının üretildiği merkezlerden biri olarak Bizans donanması açısından önemini korumaya devam etmiştir[3089].

3083 "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

3084 Christides, Vassilios. "The Naval Engagement of Dhat As-Sawari A. H. 34/A.D. 655 - 656. A Classical Exemple of Naval Warfare Incompetence", **Byzantina**, Cilt 13, Sayı 2, 1985, (Dhat As-Sawari), ss. 1330 – 1345.

3085 "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

3086 Greaves, Miletos, s. 182. "Dolayısıyla, önceki dönemlerin kamu yapıları – yeni işlevlerle de olsa – kullanımda kaldıklarından, kent etkileyici bir yer olmaya devam etmiştir". Greaves, Miletos, ss. 182 – 183.

3087 "Yine Bizans Dönemi'nde, artık alüvyonla tamamen dolarak kullanılmaz hale gelmiş olan Aslanlı Liman'ın ağzına da bir duvar örülmüştür". Greaves, Miletos, s.183; Alan Greaves, "Chapter 5: Miletos and the Sea: A stormy relationship", G. Oliver, R. Brock ve S. Hodginson (Ed.), **The Sea In Antiquity**, British Archaeologial Reports, Oxford, 2000, ss. 39 – 61 özellikle ss. 56 – 57.

3088 "Tiyatro Limanı bu dönemde muhtemelen hâlâ işlevsel olmasına karşın, Miletos'un bir liman kenti olarak önemini hızla yitirmekte olduğu açıktır. Limanlardaki bu değişim, yer- leşimin organizasyon ve plan bakımından yeniden ele alınmasına yol açmış ve yerleşim, Kale Tepe'de inşa edilen yeni kalenin çevresinde odaklanan, daha savunmaya dönük bir konuma çekilmiştir". Greaves, s. 183; Alan Greaves, "Shifting focus of settlement at Miletos", P. Flensted-Jensen (Ed.), **Papers of the Copanhagen Polis Centre**, Historia Einzelschriffen, Stuttgart, 1999, Cilt: 5, ss. 55 – 72.

3089 "Miletos/Balat, Ortaçağ'ın önemli bir seramik üretim merkeziydi". Greaves, Miletos, s. 188.

Ege Denizi deniz themasının sekizinci yüzyılın ilk yarısındaki gelişimi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. 720'lerden itibaren Ege Denizi adlı bir komuta birimi kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. 750'lerde ise "Karabisianoi artık mevcut değil gözükmektedir". Dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına ait Taktikon Uspenskij adlı unvanlar ve protokol listesinde "hâlâ bir droungarios altında" listelenmektedir[3090]. 781'de Teofanes'te Teofilaktus adlı On İki Adalar droungariosunun tutuklanmasından bahsedilmektedir[3091]. Bu kişinin bu kadar ileri bir tarihte hâlâ strategos değil droungarios olması, Ege Denizi'nin thema değil daha küçük bir filo olduğu anlamına gelebilir. Ege Denizi yani "Aigaion Pelagos olarak değinilen coğrafi olarak ayrı bir bölgede, 711 – 713 kadar erken bir tarihte kommerkiariosların mühürleri üzerinde ortaya çıkmaktadır, bölge görünüşe göre daha önceki mühürlerde bahsedilen Kikladlarınki ile hemhuduttur ve Jüstinyanus tarafından Quaestura ile değiştirilen Geç Roma eyaleti Insulae'dan geliyor sayılmıştır[3092]". Insulae Latince adalar anlamına gelmektedir. Bir bakıma Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin kavramsal açıdan öncülü, çok erken bir tezahürüdür. Kibyrrhaiotai altında bir droungariosluk olarak kalmış olması kuvvetle muhtemeldir. "Sekizinci yüzyıl ortasında bağımsız bir komuta" haline gelmiş olabilir. Ayrıca "bir Samos strategosu" da mühür kayıtlarında "yaklaşık sekizinci yüzyıl ortasında kısa süreliğine ortaya çıkmaktadır ve Kibyrrhaiotai komutanının eşdeğeri veya basit bir biçimde (kısa ömürlü) bağımsız bir komuta olabilir[3093]". Dokuzuncu yüzyılda bu alt birimlere bölünme süreci devam etmiştir.

Kibyrrhaioton theması kurulmadan önce Bizans donanmasının Arap saldırılarını Konstantinopolis'e varmadan engellemekte yetkin olduğunu söylemek mümkün değildir[3094]. Arapların elindeki kaynaklarla, özellikle insan gücü kaynağıyla kıyaslanınca, Bizans'ın eşit şartlarda bir düşmanla savaşmadığı açıktır[3095]. III. Leo'nun donanmayı daha küçük ve daha iyi komuta edilebilen öğelere ayırması, thema

---

3090 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 739.

3091 "… Rangabe'nin oğlu Teofilaktus, On İki Adalar droungariosu, tutuklanan pek çok kişi arasındadır". İmparatoriçe İrene'nin zorla görevden alıp keşiş yaptığı kişiler arasında sayılmaktadır. Theophanes, A.M. 6273, s. 627.

3092 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, ss. 739 - 740.

3093 Haldon ve Brubaker, Iconoclast Era History, s. 740.

3094 Christides, Dhat As-Sawari, ss. 1332, 1333, 1137.

3095 McEvedy'nin hesaplarına göre harita 737 yılında Bizans topraklarının toplam nüfusunu yaklaşık olarak 4, halifeliğin toplam nüfusunu ise 17 milyondan fazla göstermektedir. McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 37.

filolarının yetkinliğini artırmıştır. Fakat İsauria Hanedanı'nın izlediği politikaların halkı bölmesi neticesinde, eyalet donanmalarına güven duyulmamıştır ve Rum ateşi thema filolarına sağlanmadığı için Bizans'ın yakın çevresindeki denizlere hâkim olması en az iki asır gecikmiştir. İmparatorlar, 747'deki Keramaia Savaşı ve 720'lerdeki sonunda silahın Ağlebîler tarafından ele geçirilmesi ile sonuçlanan bazı Orta Akdeniz seferleri dışında thema filoları ve başkent donanmasından birleşik donanmalar kurmaya istekli olmamıştır. Kibyrrhaioton theması onuncu yüzyılda kurulan diğer donanmalar nedeniyle önemini kaybedecek, on birinci yüzyılda da ortadan kalkacaktır[3096]. Zaten savunmaya yönelik Erken Bizans'tan kalma thema filoları denizlerde 10. yüzyıldan beri denizlerde savunma değil saldırıya yönelik organize olmuş yeni Bizans donanma ideolojisine ayak uyduramamıştır. Malazgirt'ten sonra bu themaya ait bölgelerin Bizans'ın kontrolünde çıkması ile thema tarihe karışmıştır. I. Manuel Komnenos devrinde, Kibyrrhaioton themasının yerini, Ege Bölgesi'ndeki Mylasa ve Melanoudion denizci themaları almıştır. 12 yüzyılda Kibyrrhaioton dükü, yalnızca sivil bir memuriyet olarak kaynaklara yansımaktadır[3097].

Sekizinci yüzyılın ilk yarısında, Bizans donanmasının denizde Araplar dışında bir rakibi daha ortaya çıkmaktadır. Lombardlar nihayet Batı Akdeniz ve Adriyatik sularında donanma teşkilatlarını oluşturmuşlardır. Fakat bu deniz gücü uzun soluklu olmayacaktır. "İmparatorluk görevlilerinin ikonoklazmı İtalya'da benimsetmeye kalkışması ayaklanmaları alevlendirdi. Lombard kralı Liutprand, Luni' yi ve bazı kaynaklara göre Korsika'yı ele geçirdi[3098]". Hem Lombardların tamamen dini nedenlerle Bizans'a karşı gelmek için denize açıldığı iddiasına, hem de Korsika'ya baskın değil, fiilen işgal için gelmiş olmalarına şüphe şile yaklaşılmalıdır. Özellikle Korsika'da Bizans etkisi çoktan ortadan kalkmıştır[3099]. Fakat Sardinya, altın başta olmak üzere sahip olduğu madenler nedeniyle hâlâ değerli bir ödüldür. Bizans kaynakları bu konularda ketumdur, İtalya'da kaleme alınmış, Diyakoz Pavlus gibi kaynaklar da dünyaya bakış açıları nedeniyle ruhbanların görüşünü yansıtmaktadır. Fakat Adriyatik'te gerçekten rakip Lombard ve Bizans filoları vardır ve mücadelenin

---

3096 Kaynaklarda en son 1043 yılında belirtilmektedir, bundan sonra başkent donanması genişletilmiştir ve Kibyrrhaiotai filosu kaybolmuştur. "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

3097 "Kibyrrhaiotai", ODB, Cilt: 2, s. 1127.

3098 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3099 Jüstinyanus zamanından "8. yüzyılda Lombardlar onu alıncaya dek" adanın Bizans donanması tarafından imparatorluk ekseninde tutulduğu genel kabul görmektedir. Nicholson, Cilt: 1, s. 416.

sebebi dini değildir, kesinlikle deniz yollarının kontrolüdür. "Düzeni sağlamak üzere gönderilen bir deniz gücü 730'da Adriyatik'te battı[3100]". Bizanslılar Lombardlar ile mücadele etmekte zorlanmamışlardır. Fakat ikona kırıcılık döneminin başlarında papalık Lombardlar ile yakınlaşırken, kendi iradesini dayatmaya başlayan yarı bağımsız Venedik imparatorluk ile iş birliğini sürdürmüştür[3101]. Ravenna 751'de son kez Bizans kontrolünden çıkmıştır. Fakat sekizinci yüzyıl ortalarında Lombard deniz gücü her ne seviye gelmiş olursa olsun, papaya tehditkâr tavırlar içine girmeleri hem devletlerinin hem de donanmalarının sonunu getirmiştir. Papalık arazileri ve Frank taht iddiacıları olaya dahil olmuş, papa I. Hadrianus Şarlman'a mektup üstüne mektup yazmış, sonuçta 774'te Şarlman İtalya'nın çoğunu denetim altına almıştır[3102]. Papalık Devleti'ni fiilen yaratarak, eski Bizans Eksarhosluğu ile büyük ölçüde örtüşen toprakları onlara bağışlamış, Bizanslılar ile fazla çatışmadan vefat etmiştir. Fakat Venedik'i tehdit etmesi ve kentin Bizans ile Franklar arasında kalması, lagün halkını tam bağımsızlık rotasına sokacaktır[3103]. Bizans donanmasının önce onları yalnız bırakması, sonra dokuzuncu yüzyıl başlarındaki bu son zorbalığı bardağı taşıran son damla olacaktır. Orta Bizans dönemi hepsi eski Bizans donanmasının eski üsleri olan İtalyan şehir devletleri ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler çerçevesinde şekillenecektir. Dört asır sonra; Konstantinopolis'i işgal ederek 57 yıl esaret altında yaşatacak 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nde, Venedikliler ile Bizanslıların yolları nihai olarak kesişecektir.

4.3.4. İncelenen Dönemin Ardından: İnisiyatifin Bizans'a Geçişi, Emevi Donanmasının Sonu ve 747 Keramaia Deniz Zaferi

Yedinci yüzyılın ortasında Müslüman donanmalarının ilk kurulduğu 640'ların sonlarından itibaren Akdeniz için deniz gücünün geliştirilmesinin stratejik şartlarını

3100 Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3101 "Papa III. Gregorius ve Lombardlar 735'te Bizans piskoposunu Ravenna'dan kovdu ama papalık çok geçmeden Lombardlar'la görüş ayrılığına düştü ve Venedik ile papa Zacharius 742'de Ravenna'yı imparatorluğa geri verdi". Abulafia, Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları, s. 162.

3102 Einhard, ss. 83 – 84. Einhard, ss. 124 – 125, Bab 15.

3103 "Önce Frank Krallığı'nın taraftarları üstün gelecek gibi görünürken, 810 yılında Bizans donanması eski tebasının sadakatini zor kullanarak sağlamıştır. Ancak donanmanın bu gövde gösterisi, Konstantinopolis'in Kuzey Adriyatik'te askeri yoldan aktif siyaset yapma gayretlerinin sonuncusu olacaktı". Karsten, s. 16.

belirleyen kişi Muâviye'dir. Halifelik makamına geldiği zaman İslam ordularının karşısında kayda değer bir direniş gösteren tek devlet Bizans İmparatorluğu'dur. Kuzey Afrika, Akdeniz ve Anadolu'da mücadele sürmektedir. 637'de Sasani İmparatorluğu'nun başkenti Medâin'in fethedilmiş, Sasaniler'in son örgütlü direnişleri 650'lerde ortadan kalmıştır[3104]. Muâviye, Konstantinopolis'in alınmasının Medâin'in alınması gibi etki edeceğini düşünerek stratejisini oluşturmuştur. Donanmasını bu amaçla büyütmüştür. Ancak Emevi Halifeliği tüm çabalarına karşın Konstantinopolis'i alamamıştır.

III. Leo ölmeden bir yıl önce 740'ta Afyon yakınlarındaki Akroinon'da en büyük zaferini kazanmıştır[3105]. Fakat bu başarı gücünü sorunsuz bir şekilde veliahdına teslim etmesi için yeterli olmamıştır. III. Leo'nun tahta çıkışında desteği hayati bir rol oynamış olan damadı Artavasdos, kayınbiraderi veliaht Konstantinus'a karşı isyan ederek onu Konstantinopolis'te kaçırmayı bir süreliğine başarmıştır. Fakat 727'de yeniden kurulan thema filoları dahil Bizans donanması, İsauria Hanedanı'na sadık kalmıştır. "İmparator V. Konstantinus'un Amorium'u Artavasdos isyanı sırasında sığınak olarak kullanması" sayesinde V. Konstantinus; imparator olmadan önce babasının Mesleme'ye karşı 716'da savunmuş olduğu bu Anatolikon thema karargahında güçlerini toplamıştır[3106]. İsyanın ilk şokunu atlattıktan sonra Artavasdos'u yenilgiye uğratmış ve İsauria Hanedanı'nın egemenliğini bir kez daha temin etmiştir[3107].

743'te Artabasdos'un isyanı bastırıldıktan ve 746'da Kıbrıs'taki Keramaia Limanı'ndaki deniz zaferinden sonra kaynaklarda bildirilen donanma operasyonları azalmaktadır. Artabasdos'un ardından iç isyanlar, Keramaia'dan sonra Müslüman donanmalarından kaynaklanan tehdit azaldığı için Bizans donanması sekizinci yüzyılın ikinci yarısında bir barış dönemine girecektir. Bu gelişmelerde Bizans'ın insan gücü açığının bir miktar kapanmasının bir rolü de vardır. Kesin olarak "tek

---

3104 McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 30.

3105 Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 48; Nicholson, Cilt: 1, s. 12.

3106 Lightfoot, Amorium, s. 31.

3107 Artavasdos da III. Leo gibi Kahramanmaraş'ın yerlisidir. Kayınbiraderine karşı 741 veya 742 yılının Haziran'ında ayaklanmıştır. Papa Zacharias'ın desteğini temin etmiştir. Fakat ikona yasağını kaldırdığı konusu tartışmalıdır, Speck bunun doğru olmadığını düşünmüştür fakat daha sonra Treadgold gerçekten ikonaların geri getirildiği iddasının doğru olduğunu tartışmıştır. Konstantinus Ermenistan'da 743 yazında zafer kazanmış, 2 Kasım'da yeniden başkente girmiştir. Artabasdos ve oğullarının gözlerine mil çekilmiştir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 1, s. 192.

söyleyebileceğimiz, V. Konstantinus döneminde nüfusun tekrar artmaya başladığıdır[3108]". İkona kırıcılık politikasının geçici olmadığı anlaşıldıktan sonra iç çatışmalar da giderek azalmıştır, 740'lardan itibaren Arap akınları duraklamaya başlayacaktır, bu iki olumlu gelişme, nüfus artışının önünü açmıştır.

V. Konstantinus'un bir amacı da II. Jüstinyanus gibi imparatorluğun nüfus artışını zorla iskanlarla ivmelendirmektedir. Başkente ve özellikle Batı Anadolu'daki ekilebilir bölgelere yerleştirmek için halifelik topraklarından Hıristiyanları kurtarmak gibi bir misyonu vardır. Hem Teofanes hem de Nikeforos, ikona kırıcı imparatorların en tavizsizi olan V. Konstantinus'tan nefret ettiklerini hiç gizlememektedirler. Her ikisi de kendi çağdaşları olan ikona kırıcıların elinde zulme uğramışlardır. Dolayısıyla imparatorun bebek iken vaftiz kabına dışkısını yaptığını aktarmışlardır. Bu yüzden imparator sonra Bizans tarihyazımında kendi Konstantinus ismi kadar aşağılayıcı Kopronymus lakabıyla da anılmıştır. Bu yüzden imparatorluğa musallat olan ve Bizans donanması tarafından Batı Akdeniz'e de taşınan vebayı[3109] ve başkentin nüfusunun birden çok azalmasını onun Tanrı tarafından cezalandırılması olarak sunarlar.

> *Sonuçta şehir [Konstantinopolis] neredeyse metruk hale geldi, [V. Konstantinus] Romalılar'a tabi diyarlar ve adalardan pek çok insan naklederek onu şenlendirdi. Aynı zamanda Serazen ülkesine karşı başında Kibyrrhaiotai ordusu komutanı olan bir donanma gönderdi. Filo Kıbrıs Adası'nda limana girdi. İskenderiye'den bir Serazen donanması da derhal oraya vardı. Bundan önceden haberdar edilen komutan ani bir saldırı yaptı, düşman gemilerini ateş ile yaktı, tüm [malzemelerini] ele geçirdi ve onları tam bir yenilgiye uğrattıktan sonra, Konstantinus'a geri döndü[3110].*

Keramaia'nın tam olarak nerede olduğu belirlenememiştir. Genel kanı Kıbrıs'ta olduğudur. Hill; Kıbrıs'ta olduğu, Phillippou ise başka bir yer olduğu düşüncesindedir[3111]. Anastasius'a göre kaçabilen Müslüman "dromon" sayısı 30'dur. Teofanes'in metnini yayınlayan Cyril Mango ve Roger Scott'a göre, 30 gemi daha doğru bir rakam olmalıdır[3112].

> *Her hane halkı hükümdarlar tarafından kutsal ikonaların dine saygısız bir biçimde kaldırılması nedeniyle çıkan bu musibet tarafından telef olduğu zaman, Serazenler'in donanması derhal İskenderiye'den Kıbrıs'a yelken açtı. Roma donanması o sırada Kıbrıs'ta bulunmaktaydı. Kibyrrhaiotai strategosu onlara*

3108 Magdalino, Ortaçağda İstanbul, ss. 92, 107.
3109 En son büyük salgın 747'de Napoli'de ortaya çıkmıştır. Slack, s. 18.
3110 Nikephoros, s. 141, Bab 68.
3111 George Hill, **A History of Cyprus**, Cilt:1, Cambridge, 1940, s. 262; Λ. Φιλιππου, **Κυπριακαί Σπουδαί**, Cilt:6, 1942, ss. 1-5. Dipnot 5.Theophanes, s. 586, Dipnot 8.
3112 Theophanes, s. 586, Dipnot 9.

Keramaia limanında saldırdı ve limanın ağzını tuttu. 1000 dromondan sadece üç tanesinin kaçtığı söylemiştir[3113].

Nikeforos'a göre çatışma, Araplar üzerine bir donanma gönderen V. Konstantinus tarafından başlatılmıştır. Yani deniz savaşlarını tahrik eden, zaten kabilecilik yüzünden iç savaşlarla meşgul olan halife değildir. II. Yezîd b. Abdülmelik (hük. 720 – 724) ve Hişâm b. Abdülmelik (hük. 724 – 743) zamanlarında, Arap kabileleri arasındaki mücadele ideolojik değil kabilecilik etrafında şekillenmeye başlamış, sorunlar adam kayırma ve mevaliye Müslaman oldukları halde hâlâ vergi ve hukuk açısından gayrimüslüm gibi muamele edilmesinden doğan sorunlar nedeniyle eyalet yönetimi aksamaya başlamıştır. 743 yılı, tüm bu sorunların Emevî veraset sistemindeki istikrarsızlıkla bir araya geldiği tam bir felaketler yılı olmuştur. Buna mukabil bu senenin Kasım ayında V. Konstantinus Artabasdos'u devirerek babasının tahtına çıkmıştır. Donanma ile organizasyonunu sağlamlaştırdığı merkezi maaşlı ordusu tagmatayı Emevilere karşı akınlara gönderecektir. Askeri reformu ve ikona kırıcılık siyasetini aynı anda yürütmüştür.

II. Velîd (hük. 743 – 744) halife olduktan sonra hayat tarzına ve inançsızlığına hiç gizlemeden devam ettiği için zaten gergin olan siyasi durumu zorlayarak, genel ayaklanmaya dönüşmesine yol açmıştır ve Kıbrıs'a gönderdiği amirali Esved b. Bilâl de yalnızca rızası olan Kıbrıslıları nakletmekte başarılı olabilmiştir[3114]. Onun ardından Emevîlerin en hızlı genişleme dönemine nezaret etmiş halife I. Velîd'in (hük. 705 – 715) iki oğlu olan III. Yezîd (hük. 744)[3115] ve İbrahim (hük. 744) halife olmuştur fakat yalnızca birkaç ay iktidarda kalabilmişlerdir.

Son Emevi halifesi II. Mervan (Mervan b. Muhammed), aile üyelerine ve Haricilere karşı savaşarak tahta çıkabilmiştir[3116]. Tüm dikkatini üçüncü Müslüman iç

3113 Teofanes M.S. 745 – 746 yılı için böyle yazmaktadır. Theophanes, s. 586.

3114 Bizanslılar Toros kalelerini onun döneminde geri almaya başlamışlardır. Halife II. Velîd "Esved b. Bilâl'i donanmanın başında Kıbrıs üzerine" göndermiştir. Fakat Kıbrıslılara isterlerse Bizans isterlerse İslam ülkelerinde yaşama hakkı vermiştir. Böylece Kıbrıslılar serbestçe adadan ayrılabilmiştir. İsmail Hakkı Atçeken, "Velîd II", **TDVİA**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 31 – 33. Kıbrıslılar ikona kırıcılığa karşı bir duruş sergilemektedirler. II. Velîd'in amcası Hişâm b. Abdülmelik ve babası II. Yezîd b. Abdülmelik, önceki iki halifedir.

3115 Nisan – Ekim 744. II. Velîd'e karşı "Yemen asıllı Kelbîler" liderliğindeki bir isyancılar grubu tarafından iktidara getirilmiştir. Ezd ve Rebîa kabilelerinin mücadeleleri yüzünden düzen sağlanamayacaktır. Ömer b. Abdülazizi'i örnek alsa da, ekonomi çökmüştür ve maaşlarını beğenmeyen görevliler işlerini yapmamaktadırlar. Kısa sürede hastalanıp ölmesi istikrarsızlığı artırmıştır. Mevlüt Koyuncu, "Yezîd III", **TDVİA**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 516 – 517.

3116 Hasan Kurt, "Mervân II", **TDVİA**, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 227 – 229.

savaşına vermek zorunda kalmıştır[3117]. Dolayısıyla Bizans donanması Emevî kıyılarına bir dizi baskın yapabilmiş, Bizans ordusu Torosların ötesine inmeye başlamıştır. Fakat Emeviler aşırı genişleme, iç isyanlar, Bizans ve Hazar baskısı altında dağılmaya başlayacaklardır[3118]. 744 – 747 arasında ve 747 -750 arasında iki evrede gerçekleşen iç savaşta, Mervan "merkez eyaletler üzerinde tekrar denetim sağlarken" Emevi Halifeliği'nin merkezi olan Suriye "askeri hizipler tarafından" kargaşaya sürüklemiştir[3119]. Abbasi Devrimi, Horasan ve Kûfe'de başlayarak kısa sürede başarıya ulaşmıştır[3120]. Abbasiler halife olduktan sonra, Emevi halifelerinin Konstantinopolis'i almak ve Bizans emperyal mirasını sahiplenerek meskûn dünyanın (oikoumene) tek imparatorluğu olma projesi giderek terk edilecektir[3121]. Aslında Bizans İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesinde, sekizinci yüzyılda cazip bir hedef olmaktan çıkıp, yalnızca şehirleşme ve ticaretin gerilediği, Konstantinopolis dışında gerçek bir kentin kalmadığı ikinci sınıf bir devlet haline gelmesidir. Oysa İsauria ve Amorion Hanedanları yönetiminde Bizans Devleti'nin azalan zenginliğine kıyasla görece güçlü bir ordusu ve rakipsiz bir donanması vardır. Abbasiler askerî açıdan daha zayıf ve daha zengin hedefleri tercih etmişlerdir.

Konstantinopolis'in 324-330 arasında kurulması, Bizans İmparatorluğu'nun başlangıç noktasıdır. Bağdat'ın 762-766 arasında kurulması da sadece yeni bir başkentten çok daha fazla anlam taşıyacaktır. Konstantinopolis'in kurulması Roma'nın yüzünü doğuya dönmesine neden olmuştur. Yeni Abbasi devlet aygıtı da bundan sonra yüzünü Akdeniz yerine çok daha kârlı olan Hint Okyanusu'na dönecektir. Fakir düşmüş Bizans'ın Anadolu topraklarına yapılan akınlar, yalnızca halifelere gaza yaparak meşruiyet sağlamakta, oysa çok daha cazip olan Hint Okyanusu ticareti, İpek Yolu ve Baharat Yolu üzerindeki fetihler Bağdat'ı dünyanın

---

3117 Nicholson, Cilt: 2, s. 983; Blankinship, s. 37. Hükümdarlığı özellikle ordudaki kabilecilik sorunları ile mücadele ederek geçecektir. Blankinship, ss. 42 – 46, 223 – 224.

3118 "Emeviler için sonun başlangıcı Hişâm'ın ölümünden sonra başlamıştır. Arap kabileleri arasındaki mücadeleler şiddetlenmiş, Şîî ve HaricÎ muhalefetin yıkıcı bir hal alması sebebiyle 127/744'ten itibaren merkezi hükümetin yetkileri ülkenin birçok yerinde tanınmaz hale gelmişti. Nihayet Abbasilerin bayrağı altında toplanan isyancılar 128/745'ten itibaren Ebû Müslim idaresinde Horasan'da" resmen ayrı bir hanedan kurma mücadelesine başlamışlardır. E. Akyol, Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele, s. 18.

3119 Nicholson, Cilt: 1, s. 105; Blankinship, ss. 200, 223 – 224.

3120 Rosser, Dictionary, s. 1; Nicholson, Cilt: 2, s. 1007; McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 40.

3121 Hıristiyan ekümenik kavramının kökeni bu Helenistik oikoumene konseptidir. Kazhdan, Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt: 3, s. 1513. Abbasiler, Akdeniz ile kendilerini sınırlamamaktadırlar çünkü İlkçağ'da Greko-Romen kültürün bildiği oikoumenenin ötesini bilmekte ve kısmen kontrol etmektedirler.

en önemli ekonomik ve kültürel merkezi haline getirecektir. Abbasiler, 756 yılında Endülüs'ün, dokuzuncu yüzyılda da Tunus ve ötesindeki Mağrip üzerinde yetki verdikleri Ağleblerin bağımsız hale gelmesinden etkilenmeden yükselişlerini sürdüreceklerdir.

Bizans donanması; 740'lardan 790'a kadar Akdeniz'deki tek profesyonel donanma teşkilatı olarak kalacaktır. Daha sonra dokuzuncu yüzyılda Bizans donanmasına; Abbasi halifelerinin değil, Müslüman emirlerin ve şube hanedanlarının filoları meydan okuyacaktır. Emevî Hanedanı'nın, tek bir yönetim altındaki Dârülislâm'ın tüm ordu ve donanma kaynaklarını öne sürerek Bizans başkentini ele geçirme misyonu, Konstantinopolis donanması tarafından boşa çıkarılmıştır.

Bağdat kurulduktan sonra Abbasilerin Emevîlerden devraldığı donanma; bir kez daha Dört Halife devri filoları gibi ayrı komutalar altında hareket eden daha esnek bir yapıya geri dönecektir. Sekizinci yüzyılın son on yılında Hârûnürreşîd'in gayretleri ile Abbasi donanması kısa süreliğine canlanacaktır. Fakat artık denizde inisiyatif Bizans donanmasının elindedir ve Müslüman denizciler Marmara Denizi'ne yaklaşamamaktadırlar. Dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde Girit Emirliği'nin kurulması ile Ege kıyılarında Müslüman akınları yeniden başlayacaktır. Hârûnürreşîd ve Memûn devirlerinde Müslüman akıncı süvarileri Marmara'ya ve İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyısına varacaklardır[3122]. Fakat Konstantinopolis surları önlerine bir daha asla, devasa Emevi donanmaları gibi bir Müslüman deniz gücü görülmeyecektir. Frank krallarının Şarlman'dan itibaren Kutsal Roma Germen İmparatorları olması ile Endülüs'ün genişlemesi de duracaktır[3123]. Endülüs Emirliği donanmalarını geliştirdikleri zaman, Tunus'tan Bizans'ın Sicilya eyaletine saldıran Ağlebîler karşısında Konstantinopolis ile ittifak yapmakta sakınca görmeyeceklerdir. Şam'daki Emevî iktidarı ortadan kalktıktan sonra, Akdeniz'de Şam ve Konstantinopolis arasındaki neredeyse bir asır süren ölüm kalım savaşı da sona ermiştir.

3122 Rosser, Dictionary, s. 1.

3123 Frassetto, ss. 105 – 106, 164; Nicholson, Cilt: 1, s. 110. Franklar 450 yılından beri ülkeyi yöneten Merovenj Hanedanı yerine 751 yılında saray nazırları olan Karolenj Hanedanı'nın yönetime gelmesi ile canlanmıştır. Frassetto, ss. 90, 264. Endülüs, Abbasi iktidarının en başında İslam'ın ilk kalıcı siyasi bölünmesi olarak ayrı bir devlet haline gelecektir. Nicholson, Cilt: 1, s. 71; McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 40. Dokuzuncu yüzyılda Endülüs Emevileri ve Bizans, Abbasiler karşısında ittifak bile yapacak, Emeviler zamanındaki cihat anlayışı etkisini kaybedecektir.

SONUÇ

Bizans donanmasının gelişimi, Bizans siyasi tarihinin aşamaları ile her zaman iyi örtüşmemektedir. Bu tez çalışmasında Bizans donanması için önem arz eden sürekliliklere ve kopuşlara odaklanılmıştır. Her çağda askeri deniz gücü, Akdeniz hakimiyetinin olmazsa olmaz şartıdır. Yeniçağ'dan ve Roma Cumhuriyet döneminden farklı bir biçimde, Erken Bizans döneminde rakip donanmaların karşılaşarak büyük deniz muharebelerine tutuşması son derece ender görülmektedir. Çatışmalar vuku bulduğunda bu genellikle sadece seçkin filolar arasında gerçekleşmektedir. Geç Antikçağ boyunca karşılıklı deniz akınları ve önemli limanlara el koyarak rakip deniz gücünün aleyhine kendi filolarının saldırı menzilini artırmak esas stratejik yaklaşımdır. Erken Bizans donanmasının stratejik yaklaşımı; denizler hâkimiyetinin devamı için, güçlü olduğu dönemlerde deniz üsleri ağının genişletilmesine, zayıf olduğu dönemlerde ise öncelikle başkentin müdafaasına odaklanmak olmuştur. Konstantinopolis'i kuşatan yabancı güçlerin başarısızlığa uğrayıp çekildikleri aşamada, Balkanlar ve Anadolu'nun yerleşik idari alt yapısı sayesinde eyaletler çok geçmeden yeniden imparatorluğa bağlanabilmektedir. Bizans donanmasının incelenen dönem boyunca Akdeniz'deki yegâne profesyonel donanma teşkilatı olması, tehdit geçtikten sonra kaybedilen toprakların kolayca geri alınmasını sağlamış, kara yolu bağlantısı kesilen denizaşırı eyaletlerin sadakatini temin etmiştir. Vandal hegemonyası ve Müslüman donanmalarının Bizans deniz themaları sistemi yerleşinceye kadar Bizans filolarına üstünlük kurduğu geçici dönemler hariç, Bizans orduları yenilse dahi Erken Bizans donanması; en azından Doğu Akdeniz'in hâkimi olmaya devam ederek devletin yıkılmasını engellemiştir.

Bizans donanmasının üzerine inşa edildiği temel, daima Konstantinopolis donanması olmuştur. Bu ana imparatorluk donanması, eyaletlerde konuşlandırılmış filolarla desteklenmiştir. Roma donanmasında eyalet filoları, merkezi filolara göre son derece önemsiz olmuştur. Erken Bizans donanmasının, sonraki Orta Bizans donanmasından en önemli farkı; merkez ve taşra filoları arasındaki görev ayrımının resmi bir prensibe bir türlü bağlanamamış olması ve değişen koşullara göre donanmanın iki sınıflı yapısının defalarca yeniden müzakere edilmesi ve iç savaşlara yol açmasıdır. Akdeniz'deki hakimiyet mücadelesi, ihtiyaç duyuldukça güçlendirilen

yardımcı filolar ile Akdeniz ötesinde başka su yollarına kayabilmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun nüfuz alanına girdiği dönemlerde Karadeniz'de, Tuna'da, Fırat'ta, ve Kızıldeniz'de de filolar bulundurulmuştur. Jüstinyanus fetihlerinin ardından Kartaca ve Ravenna'daki yarı özerk Eksarkhosların emrine filolar verilmiştir. Kartaca Eksarhosluk filosu, Heraklius'u iktidara taşımıştır. Ancak yedinci yüzyılın ikinci yarısında Heraklius'un varisleri tarafından kurulan deniz themalarının işlevinin tam olarak ne olduğu sorusu, sekizinci yüzyılın ilk yarısında İsauria Hanedanı tarafından nihayet Orta Bizans dönemi boyunca sürecek biçimi verilinceye kadar belirsiz kalacaktır. Bu yüzden Erken Bizans donanması, Roma imparatorluk donanmasından beri yerleşmiş olan geleneklerinden tam olarak kopamayacaktır. Bizans donanmasının merkez ve taşra filoları arasında defalarca cereyan eden mücadele, merkez donanmasının üstünlüğünü yeni kurulacak deniz themalarındaki eyalet filolarına dikte etmesi ile nihayet sonuca ulaşmıştır. Sonuçta Orta Bizans döneminde yerleşen teamüller sayesinde Bizans donanmasının iki unsuru arasındaki sürekli gerilim askıya alınabilmiştir. Donanmanın iki unsurunun görev dağılımı ve etkin iş birliği sayesinde, thema donanmaları bu tez çalışmasında incelenen dönemin ardından yabancı devletlerin donanmalarının Konstantinopolis'e yaklaşmasına fırsat vermeyeceklerdir. Thema donanmalarının aşıldığı sayılı vakada ise Konstantinopolis donanmasının başkenti koruyabildiği görülmektedir. Mesela Tarsus ve Trablus'ta üslenmiş Müslüman korsanlar, 904 yılında fark edilmeden imparatorluğun ikinci büyük şehri Selanik'e vararak yağmalamayı başarmıştır. Müslüman olmuş eski bir Bizanslı olan Trabluslu Leo veya İslam kaynaklarındaki ismiyle Gulâm Zurâfa (ö. 921), başlangıçta Konstantinopolis'e ilerleyebileceğini düşünmüştür. Ancak Bizans eyalet filolarının gafil avlandığı bu vakada bile, Gulâm Zurâfa'nın denizcileri başkent donanmasının kudreti nedeniyle Marmara Denizi'nin asayişini tehdit etmeye cüret edememişlerdir. Bir asrı aşkın zaman önce III. Leo (hük. 717 – 727) tarafından donanma reformunun uygulamaya konması sayesinde, bu tez çalışmasının kapsamının sona erdiği sekizinci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Konstantinopolis'in yabancı güçler tarafından aynı anda karadan ve denizden kuşatılması devri kapanmıştır. Haliç zincirini ilk kullanan imparator da III. Leo'dur. Kara surları küçük bir garnizon tarafından savunulabilmekte, donanma kente erzak ve takviye yetiştirebilmektedir.

Roma Devleti, değişen jeopolitik şartlar nedeniyle hem doğu sınırına hem de Tuna boylarına müdahale edebilmek için merkezini üçüncü yüzyıl boyunca adım adım doğuya kaydırmıştır. Historia Augusta'da birbirini izleyen kışla kökenli imparatorların askeri güçleri her neredeyse devletin merkezi orası olmaktadır. İlk kez Diokletianus (hük. 284 – 305) başkenti Marmara kıyılarına taşımış, çok geçmeden Konstantinopolis tüm Akdeniz'in yönetim merkezi haline gelmiştir. Konstantinopolis, Roma donanmasının ana deniz üssü olarak gelişmiştir. Batı Roma İmparatorluğu (395 – 476) yıkılırken her iki Roma donanması da Vandal Krallığı (435 – 534) donanması tarafından imha edilmiştir. Tekrar kurulan Bizans donanması, Vandal modeline göre ve yeni savaş gemisi türü olan dromon etrafında şekillenmiştir. Bu yeni Bizans donanma teşkilatı, altıncı yüzyılda Batı Akdeniz eyaletlerini geri kazanmakta başarılı olmuştur. Hint Okyanusu'ndaki tecrübelerini farklı şartlar ve farklı savaş gemileri gerektiren Akdeniz'de başarıyla uygulayamayan Sasani donanması (616 – 628), çok kısa ömürlü olmuştur ve Bizans İmparatorluğu'na öldürücü darbeyi vuramamıştır. Doğu Akdeniz'de onların yerini alan Müslüman filoları Emeviler tarafından ilk kez Bizans'a denk güçte rakip bir emperyal donanma oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Müslüman Arap deniz ve kara güçleri tarafından gerçekleştirilen bir abluka ve iki ciddi kuşatma atlatan Konstantinopolis yönetimi, siyasi ve mali zorluklara rağmen bir donanma reformu başlatmıştır.

Heraklius Hanedanı (610 – 695 ve 705 –711) tarafından başlatılan, donanmanın iki defa imparatoru belirleyecek güçte siyasi bir aktör haline geldiği Yirmi Yıllık Anarşi (695 – 717) dönemi boyunca askıya alınan, katı bir merkeziyetçi yönetim sağlamayı başaran İsauria Hanedanı (717 – 802) tarafından sonuca ulaştırılan donanma reformu sonucunda; Bizans donanması Eski Roma'dan miras kalan İlkçağ Akdeniz denizcilik gelenekleri ile geriye kalan örgütsel, teknik ve şekilsel son bağlarını koparacaktır. Son büyük Konstantinopolis kuşatmasının başarısızlığa uğraması ile itibarı yükselen İsauria Hanedanı'nın ilk imparatoru III. Leo; iç meselelerde baskıcı bir politika izleyerek siyasi istikrar sağlamıştır. Yirmi Yıllık Anarşi boyunca imparatoru belirlemeye alışmış olan Bizans eyalet donanmalarının liderlik ettiği son popüler ayaklanma, silah teknolojisi üstünlüğüne sahip Konstantinopolis donanmasının ikona kırıcılık akımını başlatan III. Leo'ya sadık kalarak isyancı eyalet donanmalarını imha etmesi ile bastırılmıştır. Donanmalar arasındaki iç savaşın

ardından donanma reformu bir direnişle karşılaşmaksızın yürütülecektir. Bu dönüm noktası, Erken Bizans donanması için nihai ve en önemli kopuş noktasıdır. Böylece Roma donanmasının da hikayesi nihayet sona ermektedir.

Orta Bizans dönemi boyunca göreceğimiz üzere, Bizans donanması askeri yapı dahilinde Konstantinopolis'i savunan en önemli unsur ve iktidardaki müesses nizamın garantörü haline gelmektedir. İsyan eden ordular veya yabancı güçler; Bizans donanması ortadan kaldırılmadıkça başkenti açlıktan teslim olmaya zorlayamamakta yahut kara surlarını aşamamaktadır. Bizans donanmasının III. Leo'nun oğlu V. Konstantinus (hük. 741 – 775) zamanında kazandığı zaferler, Emevi halifelerinin itibarını sarsarak hanedanlarının çöküşünü hızlandıracaktır. Emeviler ile birlikte Bizans İmparatorluğu'nu yıkma projesi de rafa kaldırılmıştır ve defalarca başkentin istilaya uğramasını engelleyen Bizans donanması, devleti son Sasani – Bizans Savaşı'ndan (602 – 628) beri içine sürüklenmiş olduğu bir asır süren ölüm kalım mücadelesinden kurtarmıştır.

Roma Cumhuriyeti'nden Roma İmparatorluğu'na ve Erken Bizans dönemi sonlarına kadar, Roma devlet düzeni; askeri başarıyı iktidara giden yol olarak yüceltmiştir. Augustus'un (hük. M.Ö. 27 – M.S. 14) Roma'nın yönetim biçimini imparatorluğa dönüştürmesinden beri, yedi asır boyunca imparatorların çok büyük bir çoğunluğu ordu saflarından yükselen liderler olmuştur. İncelenen yüzyıllar içerisinde donanmanın itibarı tedricen yükselme eğilimi göstermiştir. Ancak toplum ve askeri sistem içerisindeki prestijinin, kara kuvvetlerinin gerisinde kalmış olduğu görülmektedir. İncelenen dönemin sonlarına kadar donanma, ordunun defalarca yaptığını yapamamış, kendi saflarından bir lideri imparatorluk makamına taşımayı başaramamıştır. Donanmanın tahta çıkardığı ilk imparatorlar olan III. Tiberius Apsimar (hük. 698 – 705) ve III. Theodosius (hük. 715 – 717) ise donanma reformu konusunda kısa iktidar süreleri nedeniyle fazla bir ilerleme sağlayamamışlardır. I. Anastasius (hük. 491 – 518) gibi sivil idareden imparatorluk makamına ulaşan imparatorlar yok denecek kadar azdır. Donanmanın iktidarı aktif bir şekilde belirlemek için ilk teşebbüsünün I. Anastasius'a karşı olması dikkat çekicidir.

Üçüncü yüzyılın üçüncü çeyreğinde yaşanan siyasi karışıklıklar ilk kez Roma'nın birliğini sarsmıştır. İstanbul Boğazı vasıtasıyla Karadeniz'den Akdeniz'e geçen Got deniz akıncıları ve Mısır ile Suriye'de Roma'dan bağımsızlığını ilan ederek

hızla güçlenen Palmira Krallığı'nın donanması ilk kez Akdeniz'de Roma donanmasının üstünlüğünü tehdit etmişlerdir. Tez araştırmamızın başlangıç noktası, I. Konstantinus'un donanmasının Çanakkale Boğazı'nda kazanılan zafer ile Akdeniz'i yeniden birleştirmeyi başarmasıdır. I. Konstantinus (hük. 306 – 337), Likinius'a (hük. 308 – 324) karşı savaşarak tek imparator olma teşebbüsleri sırasında İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının bir tıkama mevzii olarak önemini kavramıştır. Dördüncü yüzyıl boyunca bir askeri liman kenti olarak gelişen yeni başkentte ve İskenderiye'de; Batı Akdeniz'deki eski Classe ve Misenum donanma üslerine paralel bir donanma teşkilatı kurulmuştur. Akdeniz'in birliği korunmuştur. Beşinci yüzyılda Batı Roma ve Doğu Roma arasındaki iş birliği zayıflamış, Kuzey Afrika'da kurularak denizci bir devlet haline gelen Vandal Krallığı'nın faaliyetleri, Akdeniz'de Roma hakimiyetini hızla ortadan kaldırmıştır. Her iki Roma donanmasının birleştirilmesi ile tüm Roma tarihi boyunca bir araya getirilen en büyük savaş filosu ortaya çıkmıştır. Fakat her iki Roma yönetiminin son ortak sefer teşebbüsü, beşinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde Vandal donanması tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmaları ile sonuçlanmıştır. Varlığının son dayanağı da ortadan kalkan Batı Roma İmparatorluğu'nun siyasi varlığı sona ermiştir. 468 yılında Bon Burnu Deniz Savaşı'nda kısıtlı sayıda savaş gemisinin, çok kalabalık bir nakliye filosunu korumakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Bizans donanması yeniden kurulurken bu hezimetten gerekli dersler çıkarılacaktır.

Konstantinopolis'teki Leo Hanedanı (457 – 518) mensupları, isyanlar ve mali imkansızlıklar nedeniyle operasyon yapma becerisini kaybetmiş Doğu Roma donanmasını yeniden kurmakta gecikmiştir. Hem Cumhuriyet hem de imparatorluk dönemleri boyunca Roma donanmaları, Roma yol ağı ile eşgüdümlü bir şekilde büyük orduların uzak mesafelere hızla ulaştırılmasında görevlendirilmiştir. Roma Cumhuriyet donanması; Kartaca'nın ve Helenistik krallıkların büyük savaş donanmalarına karşı deniz muharebelerine girişebilecek şekilde her ebatta savaş gemilerini içeren, kalabalık muharip filolar halinde örgütlenmiştir. Roma İmparatorluk donanması, Mısır ve Kuzey Afrika gibi eyaletlerde üretilen tahılı taşıyan ticaret gemilerini Roma ve Konstantinopolis rotalarında korsanlara karşı korumak için hızlı ve daha küçük gemilerden oluşan eskort filoları halinde örgütlenmiştir. Altıncı yüzyılda kurulan Bizans filoları ise, tamamen farklı bir felsefe etrafında şekillenmişlerdir. Vandal filolarının bir bölgeye hızla çıkarma yapma kabiliyeti,

imparatorluğun ihtiyaçlarına adapte edilerek benimsenmiştir. Yeni Bizans donanması yağmacılık ile ilgilenmemektedir, kaybedilen Roma topraklarını geri almak amacıyla kurulmuştur. Dolayısıyla hızlı savaş gemilerinin eşlik ettiği nakliye gemilerinden oluşan amfibi kuvvetler halinde örgütlenmiştir. Önceki Doğu Roma filolarından farklı olarak, Bizans donanması dromonlardan oluşmaktadır. Donanmada hantal ve çok sıra kürekli kadırgalara artık yer verilmemektedir. I. Anastasius zamanında, Ostrogot Krallığı (493 – 554) kontrolündeki İtalya kıyılarına saldırmak için yeni Bizans savaş filolarının inşasına öncelik verilmiştir. İlk kez onun emriyle altıncı yüzyıl başlarında eyaletlerde bağımsız filolar kurulmuştur. Ancak bu ilk eyalet filoları, dini politikayı bahane ederek asker ve denizcilerin desteğini sağlayan Balkan orduları komutanı Vitalianus'un (ö. 520) isyanına katılmış, Konstantinopolis kuşatmasına iştirak etmişlerdir. Dolayısıyla başkent donanması tarafından imha edilmişlerdir. I. Jüstinyanus (hük. 527 – 565); 532 yılında hem Sasaniler ile barış sağladığı hem de Konstantinopolis'i harap eden Nika İsyanı'nı bastırdığı için içte ve dışta hiçbir muhalefet kalmamıştır. Neredeyse 70 yıl önce yıkılmış olan Batı Roma eyaletlerini geri alarak Batı Akdeniz'e tekrar egemen olma planını uygulamaya koymuştur.

Bizans donanması; profesyonel askeri denizcilik geleneği, teknolojik avantajlar ve her şeyden önce iyi istihbarat sayesinde kendisinden daha kalabalık güçleri yıkmayı başarmıştır. Batı Roma'nın yıkılmasına yol açan yıkan Bon Burnu Deniz Muharebesi'nden beri yalnızca rüzgâra bağımlı nakliye gemileri ile amfibi sefer yapmaktan kaçınılmaktadır. Nakliye filosu da artık devlet eliyle kurulmaktadır, ihtiyaç duyuldukça müsadere edilen ticaret gemilerinden ibaret olmadığı için tüm donanma profesyonelleşmektedir. Donanmanın kurumsallaşmakta olduğu, mesleği askeri denizcilik olan mürettebatın Konstantinopolis'ten gelen talimatlar yerine kendileri ile ilgili kararları kendileri vererek başarılarını sürdürmelerinden anlaşılmaktadır. Bizans donanma doktirininde artık deniz muharebesi riskini almak yerine az sayıda gemi arasında gerçekleşen çatışmalara girmek tercih edilmektedir. Deniz piyadeleri artık gemilere bindirilmiş ordu mensupları değil donanma personelidir. Bununla birlikte, Sena Gallica gibi büyük deniz muharebelerinde ordu komutanlarına, kaptanlar üzerinde komuta yetkisi verilmeye devam edildiği görülmektedir. 551 yılında gerçekleşen bu muharebe, Jüstinyanus saldırılmamasını emretmesine karşın asrın en büyük deniz zaferi olmuştur. Bizans donanmasının liderleri, Ostrogot donanmasının

vurucu gücünü imha ederek neredeyse yirmi yıldır direnen Ostrogotlara son darbeyi vurmaya karar verdiği için vuku bulmuştur. Nitekim bu zaferin ardından filo desteğinden yoksun Ostrogot orduları birer birer yenilmiş ve Bizans yeniden Roma'nın hâkimi olmuştur. Genişlemeye devam eden dromon filolarının eşlik ettiği nakliye gemileri ile bir dizi başarılı amfibi çıkarma operasyonu gerçekleştirilmiş, sırasıyla Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'nın güneybatı kıyıları ele geçirilmiştir. Güçlenen Bizans donanması Akdeniz birliğini yeniden tesis etmiştir. Roma Akdeniz'e orduları ile hükmetmiştir. Bizans ise bir deniz gücü devleti yani thalassokrasi haline gelmiştir.

Kavimler Göçü'nün ikinci dalgasını başlaması ve donanmanın bir arada tuttuğu imparatorluğun tüm eyaletlerine vebanın yayılması; demografik ve ekonomik gelişimi tersine çevirmiştir. Bu nedenle Batı Akdeniz'deki yeni eyaletler kendi kaynakları ile savunulabilir hale gelememiş, fetihler sağlamlaştırılamamıştır. Donanmanın eski merkezi krallıklara karşı mükemmelleştirdiği amfibi çıkarmalarla rakip devletleri yıkma stratejisinin, daha gevşek idari yapılara sahip Lombardlar, Slavlar ve Avarlar karşısında etkili olamadığı görülmüş ve devletin daralan mali kaynakları nedeniyle donanma ihmal edilmiştir. Buna karşın Eksarkhosluk donanmaları ve Tuna'daki kalıcı filolar örgütlenmelerini bu devirde tamamlamışlardır. Açık deniz filolarının Akdeniz hakimiyetini sürdürmek için sürekli aktif seferde olduğu, bu dönemde dolaylı bir şekilde anlaşılabilmektedir. Komutan ve askeri birlik isimlerinin aynı sefer mevsiminde birden çok cephede karşımıza çıkması, Bizans donanmasının az sayıdaki profesyonel askeri birliği denizaşırı eyaletler arasında yetiştirmek için ortaya koyduğu çabaya işaret eder. Öte yandan yazılı kaynakların miktar ve çeşitliliği yedinci yüzyılda çok daralmıştır. Bu çıkarımlar için Jüstinyanus fetihleri hakkında yazılı kaynaklarda bolca bulunan sefer kayıtları yerine, aziz hayatları ve yazıtlar gibi tesadüfen konuyla ilgili bilgi veren kaynaklara müracaat edilmesi gerekmektedir. Sualtı arkeolojisi ve Yenikapı kazıları Orta Bizans dönemi için savaş gemisi buluntuları sağlamaktadır. Ancak genel çerçevesi artık çizilebilecek bir noktaya gelmekte olan Erken Bizans sivil denizciliği ile ilgili, bu tez çalışmasına paralel bir araştırma yapılması, bu dönemi çok daha iyi aydınlatabilir.

Erken Bizans dönemini inceleyen araştırmalar, genellikle 641 yılında imparator Heraklius'un ölümü ile sona ermektedir. Heraklius (hük. 610 – 641); son

Bizans – Sasani Savaşı yüzünden yıkılmanın eşiğine gelmiş devletin tüm kaynaklarını tüketerek yarattığı son sahra ordusu ile zafere ulaşmıştır. Rodos ve Sisam, Sasani donanması tarafından işgal edilmiştir. Ancak Sasani şahı II. Hüsrev (hük. 590 – 628), Bizans donanmasını imha etmek için tüm deniz güçlerini Konstantinopolis üzerine sevk etmemiştir. Sasaniler ve Avarlar tarafında alınmanın eşiğine gelen Bizans başkenti, imparatorluk donanmasının Avar ve Sasani ordularının başkent surları altında birleşmesine izin vermemesi sayesinde kurtulmuştur. Bizans'ı, Sasanileri ve Avarları bitap düşüren bu mücadeleyi, yalnızca Bizans donanması hasarsız atlatabilmiştir ve üstün Sasani ordularına yakalanmadan sahra ordusunu en fazla hasar verebileceği noktalara taşıyarak Bizans'ın nihai zaferine katkıda bulunmuştur. Donanmanın stratejik hareket kabiliyeti devleti kurtarmıştır. Bizans askerlerinin Sasani başkentine ulaşması sonucunda Sasaniler iç savaşa tutuşmuş ve savaştan önceki sınırlara dönmek şartıyla barış yapmayı kabul etmişlerdir.

Her iki imparatorluk da toparlanmaya fırsat bulamadan Müslüman Arap orduları karşısında en zengin eyaletlerini kaybetmeye başlarlar. Asırlardır Bizans'ın en büyük emperyal rakibi olmuş Sasani İmparatorluğu çok geçmeden yıkılacaktır. İç istikrarı sağlayan Heraklius Hanedanı, 619 yılında Sasani işgaline uğramış Mısır'ın 641 yılından Müslümanlarca alınması ile, kuruluşundan beri Konstantinopolis'i besleyen tahıl ambarını, Hint Okyanusu ile ticari bağlantılarını ve ikinci en önemli donanma üssünü yitirecektir. Bir yandan Batı Akdeniz ve Kuzey Balkanlar'daki Latince konuşulan eyaletler, diğer yandan Koptça konuşulan Mısır ve Süryanice konuşulan Suriye gibi Monofizit inancın baskın olduğu eyaletler kaybedildiği için, imparatorluğun geriye kalan Balkan ve Anadolu eyaletlerinde Yunanca ve Kadıköy Konsili inancına bağlılık öne çıkmıştır. Ancak tüm bu gelişmeler, Bizans donanması açısından gerçek bir dönüm noktası teşkil etmemektedir.

İktidarını sağlamlaştıran II. Konstans (hük. 641 – 668), Müslümanların henüz hiçbir deniz gücüne sahip olmamalarından istifade ederek İskenderiye'ye bir çıkarma kuvveti göndermiştir. Kıptî halk Araplara destek olduğu için bu girişim nihayetinde başarısız olmuştur. Ancak Müslümanlar, Doğu Akdeniz hâkimiyetlerinin devamlılığı için Bizans donanması ile başa çıkabilecek güçte filolara sahip olmalarının şart olduğunu kavramışlardır. Sasani filoları Bizans İmparatorluğu'na son vermek için yeterince saldırgan bir donanma felsefesine sahip olmadıkları için kuşatmalarda geride

kalmışlar, Sasani ve Avar ordularına gerekli desteği sağlayamamıştır. Suriye ve Mısır'da kurulan ilk Müslüman filoları ise, dini şevk ile en iyi savunmanın sürekli saldırı olduğu anlayışını birleştirmişlerdir. Hedefleri, deniz akınları ile Konstantinopolis rotasındaki deniz üslerinin alınması ve Marmara Denizi'nde bir deniz üssünün ileri karakol haline getirilmesidir. Bu amaçla Kizikos'u ele geçireceklerdir. Kıbrıs, Rodos, Girit ve Sicilya gibi Akdeniz adalarındaki Bizans deniz üsleri üzerine saldırılar yapan Müslüman filoları, Mısır ve Suriye'de Bizans'tan devralınan tersanelerde inşa edilmiştir. Mürettebatı Mısırlı ve Suriyeli yerli Hıristiyan denizciler ve Müslüman deniz piyadeleridir. Kurulmalarının üzerinden on yıl dahi geçmeden Zâtüssavârî Deniz Savaşı'nda II. Konstans komutası altındaki Bizans ana donanmasını mağlup etmişlerdir. İlk Roma imparatoru Augustus'tan beri hiçbir imparator bir deniz savaşına şahsen komuta etmiştir. Vandallar tarafından Doğu Roma donanmasının imha edilmesinden beri ilk kez Bizans ana donanması yenilgiye uğramıştır, ancak geri çekilebilmiştir. II. Konstans bu savaştan kaçarak Müslüman kara ve deniz güçleri tarafından ilk kez ablukaya alınan Konstantinopolis'e dönmüştür. Konstantinopolis'in deniz surları açıklarında Bizans kaynaklarının belirtmediği, yalnızca Sebeos'un bildirdiği bazı çarpışmalar olmuştur. Ancak halife Osman'ın suikasta kurban gitmesi nedeniyle bu abluka gerçek bir kuşatmaya dönüşemeden Müslümanlar ülkelerine dönmüşlerdir.

Emeviler, Bizans İmparatorluğu'na son verme projesini, saltanata dönüştürdükleri hilafetin Müslüman halk nezdinde destek bulmaya devam edebilmesi için er ya da geç gerçekleştirmesi gereken bir vazifesi olarak görmüşlerdir. Suriye valisi olduğu halife Ömer döneminden itibaren Muâviye (hük. 661 – 680); Bizans ile mücadeleyi sürdürebilmek için ilk İslam filolarının kurulması gerektiğini savunmuştur. İlk Emevi halifesi olduğu zaman, fikir babası olduğu Mısır ve Suriye'deki bu Müslüman filolarını merkezi bir donanma teşkilatı altında birleştirmiş, nihai hedefi Konstantinopolis'i alarak Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak olan operasyonlar için güçlendirmeye devam etmiştir. Sonraki Emevi halifeleri başka cephelerde çok daha hızlı fetihler veya iktidarlarını tehdit eden isyanlar olmadığı sürece, Bizans üzerine yapılan kara akınlarına paralel bir biçimde, Akdeniz'de Bizans donanması ile savaşmaya devam edecek profesyonel bir donanmanın masraflarını üstlenmek konusunda son derece istekli olmuşlardır. Emevi iktidarının devamlılığını

meşru göstermek için, Muâviye'nin koymuş olduğu donanmanın desteklenmesi ve Bizans donanmasının yenilmesi hedeflerinin canlılığını yitirmemesine özen gösterilmiştir. Müslüman akınlarının Toros ötesinde kalıcı kazanımlar elde edemediği görüldükçe II. Konstans Konstantinopolis'i terk etmiştir; ölünceye kadar Sirakuza Bizans başkenti olmuştur. Burada Kuzey Afrika'nın ve İtalya'nın kaybını önlemek için Bizans donanmasını güçlendirmiştir. Muâviye'nin de ölmesi ile iki donanma arasındaki çatışmalar bir süreliğine azalmıştır.

İç ve dış mücadelelerle yıpranan Bizans'ın sahip olduğundan çok daha geniş bir insan gücü havuzuna, mali kaynaklara ve çeşitli malzemelere erişebilen Emevi deniz güçleri, yedinci yüzyıl sonunda Kuzey Afrika'yı da Konstantinopolis'ten koparmayı başararak Suriye ve Mısır'ın ardından Akdeniz'deki üçüncü deniz üsleri haline getirmişlerdir. Sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde Vizigot Krallığı'nı yıkarak Endülüs'ü almış ve Güney Fransa kıyılarına ilerlemiş, böylece Akdeniz'in en doğu, en batı ve tüm güney kıyılarının hâkimi olmuştur. Tüm bu süreç boyunca askeri inisiyatif Müslümanlardadır. Bizans donanması genellikle bütünlüğünü riske atacak operasyonlardan kaçınarak savunmada kalmıştır. Ancak II. Jüstinyanus (hük. 680 – 695 ve 705 – 711) zamanında gelişimi sürmekte olan deniz thema filolarının Suriye sahillerine yaptığı beklenmedik baskınlar, Emevi iktidarı açısından yarattığı yıkımdan daha ağır sonuçlar doğurduğu için, kalabalık Müslüman güçleri bu bölgelerden ayrılamaz hale gelmiştir.

Teknolojik inisiyatif ise tamamen Bizans donanmasının elindedir. Eyaletlerde thema filoları güçlendirilirken, başkent donanması da Rum ateşi sifonlarıyla teçhiz edilmekte ve kabuk yönteminin yerini alan armuz kaplama gemi inşa teknikleri ile üretilen yeni nesil dromonlarla donatılmaktadır. Thema donanma teşkilatı kendi strategos ve droungarioslarının emri altında operasyon yapabilecek kapasiteye ulaştıkça, başkent donanması aktif bir biçimde karşı koymadıkça iktidara el koyabileceklerinin bilincine varmışlardır. Karabisianoi eyalet filoları kaynaklara son kez III. Leo'nun başlattığı ikona kırıcılık akımına (726 – 787 ve 814 – 843) karşı liderlik ettikleri isyan nedeniyle yansıyacaklardır. Ancak 727 yılında Konstantinopolis donanmasının Rum ateşi tekeline sahip olması nedeniyle topluca yakılarak imha edilmişlerdir. Karabisianoi deniz theması ortadan kaldırılmış, yerine Kibyrrhaiotai ana deniz theması haline getirilmiştir.

Bizans donanmasının ikona kırıcılık dönemi içerisinde geçirdiği yapısal değişiklikler, imparatorların yeni kurdukları biçimiyle eyalet donanmalarının iktidara sadakatine artık güvenebilmelerini mümkün kılmıştır. Babasının başlatmış olduğu çeşitli askeri reformları daha da ileri götüren V. Konstantinus zamanında olgunluğa erişen Kibyrrhaiotai thema donanması teşkilatı denizde, thema ordularıyla birlikte seferlere katılmaya başlayan maaşlı ve profesyonel merkez ordusu tagmata karada arka arkaya başarılar kazanacaktır. Bizans sınırındaki Emevi akıncıları ve Doğu Akdeniz'deki Emevi donanması 740'lar boyunca birkaç büyük operasyon ile ortadan kaldırılmıştır. Daha önce pek çok kez İstanbul Boğazı'na kadar ilerleyişleri durdurulamayan Emevi filoları, bu yenilgilerden hemen sonra başlayan Abbasi İhtilali (747 – 750) nedeniyle tekrar kurulamamıştır. Bu aşamadan itibaren Müslüman deniz akınları Bizans karasularına dahi giremeyecek hale gelmiştir.

Emevi iktidarının başlangıcından son yıllarına kadar, doğrudan halifelerin emrindeki Emevi donanması canlılığını sürdürmüştür. Konstantinopolis'in fethedilmesi projesinin, ancak ve ancak Konstantinopolis donanmasını yenebilecek kadar güçlü bir donanmanın kenti kuşatan ordulara desteği sayesinde başarı şansı vardır. Abbasi halifeleri; Bizans donanması karşısında yerini aldıkları Emeviler ile aynı kararlılığı sergilememişlerdir. Çünkü Konstantinopolis'in fethi Abbasilerin birincil hedefleri arasında değildir. Hilafetin merkezinin Şam'dan Bağdat'a taşınması ile Abbasiler, Akdeniz'den daha zengin olan İpek Yolu ve Hint Okyanusu ticaret rotalarının kontrolüne ağırlık vermişlerdir. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren Akdeniz'de donanmalar arasındaki mücadeleyi Ağlebiler (800 – 909) gibi kendilerine tabi hanedanlara delege edeceklerdir. Emevilerin iktidar ve idare modelinden uzaklaşan Abbasi halifeleri; Sasani hükümdarlık modelini benimsemiştir. Böylece Geç Antikçağ boyunca Sasaniler ve Bizanslılar arasında yerleşmiş olan meskûn dünyada iki büyük devlete dayanan uluslararası sistem teamülünün bir benzeri yeniden ortaya çıkmıştır.

Bizans donanmasının prestiji ve gücü 626 – 726 yılları arasında, istikrarlı bir şekilde artacaktır. Bunun asıl sebebi, Akdeniz'de Kartaca İmparatorluğu'nun yıkılmasından sekiz asır sonra Emeviler tarafından Roma emperyal donanma felsefesine paralel bir yaklaşımla rakip bir imparatorluk donanması kurulmuş olmasıdır. Her iki donanma da hızla güçlendirilmiştir. Yedinci yüzyılın ilk yarısında Doğu Akdeniz limanları bir nesil içerisinde iki kez elden çıkmıştır. Fakat Bizans

donanmasının mevcudu aslında azalmamış, yalnızca Doğu Akdeniz'deki deniz üsleri ağı hızla daraldığı için operasyon yapma kapasitesi geçici olarak düşmüştür. Müslüman filoları karşısında ağır kayıplar verilmiştir fakat bunlar ilk fırsatta telafi edilmiştir. Vandal hegemonyası devrindeki gibi, donanmanın muharip sınıflarının güçsüz kalmasına izin verilmemiştir. Bizans ana savaş donanmasının Zâtüssavârî Deniz Muharebesi'ni kaybetmesi, thema donanmalarının kurulmasını teşvik etmiştir. 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması sırasında Bizans donanması sayıca üstün Emevi donanmasına üstün gelebilmiştir, akabinde Suriye kıyısında Cebele'ye baskın yapabilecek güçtedir.

İskenderiye üzerine yapılan Bizans çıkarması, 640'ların sonlarında ilk Müslüman savaş filolarının Suriye ve Mısır'da kurulmasına yol açmıştır. 667 – 669 Konstantinopolis Kuşatması ise, Bizans donanmasının savunmaya yönelik iki sınıflı bir yapıda örgütlenme sürecini yeniden teşvik etmiştir ve Karabisianoi deniz theması kaynaklara yansımaya başlamaktadır. Donanma reformu lineer ilerlememiştir. Bizans donanmasının çeşitli unsurlarından bir araya getirilen sefer kuvvetlerinin, Yirmi Yıllık Anarşi boyunca hâlâ başarılı çıkarma harekatları gerçekleştirebildiği görülmektedir. Ancak I. Jüstinyanus devrinde donanma ve ona eşlik eden kara kuvvetleri birimleri arasında yakalanmış eşgüdümü sergilememektedirler. Bu yıllarda girişilen en büyük amfibi operasyon olan Kuzey Afrika seferi, donanma Kartaca limanını son kez Müslümanlara terk ederek Girit'e çekildikten sonra, donanmanın ilk başarılı hükümet darbesine dönüşmüştür. Özellikle Rum ateşi sifonlarına sahip başkent donanması müdahil olduğu zaman, kendilerinden sayıca çok daha üstün Emevî donanmaları karşısında başarılı performans sergiledikleri görülmektedir. Ayrıca fırsat bulduklarında Emevî güçlerine karşı deniz akınları da yapmışlardır. III. Leo devrinde Konstantinopolis, on üçüncü yüzyıla dek maruz kalacağı en tehlikeli kuşatma teşebbüsünü atlatmıştır. Sonraki birkaç yıl içerisinde muzaffer III. Leo kendisine isyan eden eyalet donanmalarını Rum ateşi ile yaktıracak ve Orta Bizans dönemi boyunca devam edecek donanma teşkilatını kuracaktır. Bizans İmparatorluğu'nun Erken Bizans dönemi boyunca verdiği ölüm kalım savaşları silsilesi, Emevi donanmasının vurucu gücünü imha eden Bizans donanmasının Akdeniz'deki tek profesyonel donanma teşkilatı olarak ayakta kalması ile sona ermiştir. Konstantinopolis, Müslüman donanmaları tarafından bir daha asla ciddi bir şekilde tehdit edilemeyecektir. Bizans

İmparatorluğu; Orta Bizans döneminin ilk yarısında İsauria ve Amorion Hanedanları (820 – 867) idaresinde gücünü korumuş, onuncu yüzyılda Makedonya Hanedanı'nın (867 – 1056) idaresi altında yeniden Avrupa ve Akdeniz'in en güçlü donanmasını kurmuştur.

KAYNAKÇA

1. TEMEL KAYNAKLAR

Kronikler ve Vakayinameler:

Al-Kaʿbi, Nasir. **A Short Chronicle on the End of the Sasanian Empire and Early Islam 590-660 A.D.**, Gorgias Press, New Jersey, 2016.

Aydın, Hatice. **Theophanes Confessor'ün Kroniğinde Türkler 284-813**, Kronik Kitap, İstanbul, 2021.

El-Belâzurî. **Fütûhu'l-Büldân**, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

Bostânzade Yahya. **Duru Tarih (Târih-i Sâf / Tuhfetü'l-Ahbab)**, Haz. Necdet Sakaoğlu, Alfa Tarih, İstanbul, 2016.

Brooks, E.W. (Ed.). **Chronica Minora**, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri 3, Cilt: 2, Louvain, 1904.

el-Vâkıdî, Muhammed. **Fütûhu'ş-Şâm**, çev. Hasan Gülşen, Haz. Mustafa Sami Baybal ve Kemal Gülşen, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2016.

Gregory of Tours (Gregorius Turonensis). **The History of the Franks**, çev. Lewis Thorpe, Penguin Classics, Penguin Books, London, 1974.

Halîfe b. Hayyât. **Et-Târîh: İlk Kronolojik İslam Tarihi**, çev. Ömer Sabuncu ve Mahmut Sabuncu, İslam Klasikleri 19, Ankara Okulu Yayınları, Ankara. 2019.

İbnü'l-Esîr. **İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi**, 1. Baskı, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.

John, Bishop of Nikiu. **The chronicle of John (c. 690 A.D.) coptic bishop of Nikiu : being a history of Egypt before and during the Arab conquest**, İngilizce çev. Robert Henry Charles, (Etiyopya Ge'ez dilinde nşr. Hermann Zotenberg, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London, 1916), APA - Philo Press, Amsterdam, 1981.

Marcellinus Comes. **The Chronicle of Marcellinus**, çev. Brian Croke, Byzantina Australiensia 7, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney, 1995.

Mommsen, Theodore. **Chronica Minora saeculae IV, V, VI, VII,** MGH Auctores Antiquissimi IX, Cilt: 1, Berlin, 1892.

Muhlberger, Steven. **The Fifth-Century Chroniclers. Prosper, Hydatius and the Gallic Chronicle of 452**, ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 27, Francis Cairns Publications, Leeds, 1990.

Muhlberger, Steven. "The Copenhagen continuation of Prosper: a translation", **Florilegium**, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 71 – 95.

Pachymeres, Georgios. **Bizanslı Gözüyle Türkler. Georges Pachymeres'in "Relations Historiques" Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi**, çev. İlcan Bihter Barlas, 1. Basım, İstanbul, Eylül 2009.

Sebeos. **The Armenian History Attributed to Sebeos**, çev. Robert W. Thomson ve James Howard-Johnston, Translated Texts for Historians, Liverpool University Press, Liverpool, 1999.

Skylitzes, Ioannes. **Synopsis Historiarum**, CSHB II, yay. I. Bekker, Bonn, 1839.

Skylitzes, John. **A Synopsis of Byzantine History, 811 – 1057**, çev. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Theophanes. **The chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813**, çev. Cyril Mango, Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex, Oxford University Press, Oxford, Clarendon, New York, 1997.

Tsamakda, Vasiliki. **The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid. With 604 Illustrations**, Alexandros Press, Leiden, 2002.

Whitby, Michael ve Mary Whitby. **Chronicon Paschale 284-628**, Translated Texts for Historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 2007.

Tarih Eserleri (Historiae):

Ammianus Marcellinus. **Roma Tarihi M.S. 353-378**, çev. Samet Özgüler, Historia Imperium, Historia Yayınevi, İstanbul, 2019.

Becker, Matthias. **Evnapius aus Sardes: Biographien über Philosophen und Sophisten. Einleitung, Übersetzung, Kommentar**, Franz Steiner Verlag Wiesbaden Gmbh, Wiesbaden, 2013.

Blockley, R. C. **The fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus**, ARCA Classical and Medieval Texts Papers and Monographs 6, Francis Cairns Publishers, Liverpool, (Classicising Historians 1, ARCA 6), 1981.

Blockley, R. C. **The fragmentary classicising historians of the later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus**, ARCA Classical and Medieval Texts Papers and Monographs 10, Francis Cairns Publishers, Liverpool, (Classicising Historians 2, ARCA 10), 1983.

Blockley, R. C. **The History of Menander the Guardsman**, ARCA Classical and Medieval Texts, Papers, and Monographs 17, Francis Cairns Publishers, Liverpool, 1985.

Chesnut, Glenn F. **The First Christian Histories: Eusebius, Socrates, Sozomen, Theodoret, and Evagrius**, Indiana University, Théologie Historique 46, Éditions Beauchesne, Paris, 1986.

Constantine Porphyrogenitus. **Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio**, Ed. G. Moravcsik, çev. R.J.H. Jenkins, Dumbarton Oaks Texts, Washington D.C., 1985.

Duygu, Zafer. **Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ**, Divan Kitap, Ankara, 2016

Eutropius. **Kısa Roma Tarihi**, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Alfa Tarih, İstanbul, 2016.

Hydatius **The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire**, çev. Richard W. Burgess, Oxford Classical Monographs, Oxford University Press, New York, 1993.

Ioannes Malalas. **The Chronicle of John Malalas**, çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys ve Roger Scott. Brian Croke, Jenny Ferber, Simon Franklin, Alan James, Douglas Kelly, Ann Moffatt ve Ann Nixon, Byzantina Australiensia 4, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

Isidore of Seville. **Isidore of Seville's History of the Goths, Vandals, and Suevi (Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum)**, çev. Guido Donini ve Gordon B. Ford, 2. Baskı, E.J. Brill, Leiden, 1970.

Myrinalı Agathias. **Bizans Tarihi Agathias Kroniği 552 – 559**, çev. Hüseyin Uçar, Timaş Tarih, İstanbul, 2023.

Nikephoros, Patriarch of Constantinople. **Short History**, çev. Cyril Mango, Dumbarton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C., 1990.

Priscus, **Fragmenta et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi**, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020.

Procopius. **Procopius History of the Wars II. Books III & IV with an English translation in six volumes (Wars III)**, çev. H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, London, 1916.

Procopius. **Vol. I. History of the Wars Books I & II with an English translation in seven volumes, Persian War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. II. History of the Wars Books III & IV with an English translation in seven volumes, Vandalic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. III. History of the Wars Books V & VI. 15 with an English translation in seven volumes, Gothic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. IV. History of the Wars Books VI. 16 & VII. 35 with an English translation in seven volumes, Gothic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. V. History of the Wars Books VII. 36 & VIII with an English translation in seven volumes, Gothic War,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. VI. Anecdota or Secret History with an English translation in seven volumes,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2006.

Procopius. **Vol. VII. Buildings ; Greneral Index to Procopius with an English translation in seven volumes,** çev. H. B. Dewing, LOEB Classical Library, London, 2002.

Prokopios. **Savaşlar Üzerine En Önemli Anlatı, 1. Kitap,** (Procopius, History of the Wars Books I and II, Vol. I, Trans. and Ed. Henry Bronson Dewing, The Loeb Classical Library, London, 1913), çev. Törebey Günaydın, Post Kitap, İstanbul, 2021.
Rosenwein Barbara H. (Ed.). **Reading the Middle Ages: Sources from Europe, Byzantium, and the Islamic World**, Third Edition, University of Toronto Press, North York, Ontario, 2018.

Taberî. **Tarih-i Taberî**, (4 Cilt), çev. M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2016.

Whitby, Michael. **The Emperor Maurice and his historian Theophylact Simocatta on Persian and Balkan warfare**, Oxford University Press, New York, 2002.

Zosimus. **New History**, çev. Ronald T. Ridley, Byzantina Australiensia 2, Australian Association for Byzantine Studies, Canberra, 1982.

Aziz Hayatları ve Geç Antik Edebiyat Eserleri:

Ανωνύμου (Αρριανού ως φέρεται). **Περίπλους της Ερυθράς Θάλασσης**, μετάφραση & σχόλια. Κοσμάς Μεγαλομμάτης, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1994
(Anonim (İddiaya göre Arrianus). **Erythrea Denizi Periplusu**, çev. ve notlandıran Kosmas Megalommatis, Stohastis Yayınları, Atina, 1994.)

Cassiodorus. **The Variae: The Complete Translation**, çev. M. Shane Bjornlie, University of California Press, Oakland, California, 2019.

Crisafulli, V., J. Nesbitt ve J. F. Haldon. **The Miracles of St. Artemios: A Collection of Miracle Stories by an Anonymous Author of Seventh Century Byzantium**, Brill, Leiden, 1997.

Einhard. **Şarlman: Vita Karoli Magni**, çev. Özlem Genç, Kronik Kitap, İstanbul, 2024.

Mabeyinci Pavlos. **Ayasofya'nın Betimi**, çev. Samih Rifat, önsöz Pierre Chauvin, İstanbul Araştırmaları Ensititüsü, İstanbul, 2011.

Nicholas I. **Nicholas I Patriarch of Constantinople. Letters**, Dumbarton Oaks Texts II, çev. R. J. H. Jenkins ve L. G. Westerink, Washington D.C., 1973.

Platnauer, Maurice. **Claudian: Volume I**, Loeb Classical Library No. 135, London, 1990.

Platnauer, Maurice. **Claudian: Volume II**, Loeb Classical Library No. 136, London, 1998.

Russell, Eugenia. **St Demetrius of Thessalonica: Cult and Devotion in the Middle Ages**, Byzantine and Neohellenic Studies, Peter Lang International Academic Publishers, Bern, 2010.

Prosopografik Kaynaklar:

Jones, A. H. M., J. R. Martindale ve J. Morris. **The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume 1, AD 260-395**, (PLRE 1), Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

Martindale, J. R. **The Prosopography of the Later Roman Empire: Volume 2, AD 395-527**, (PLRE 2), Cambridge University Press, Cambridge, 1980.

Martindale, J. R. **The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 3A, AD 527-641**, (PLRE 3A), Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Martindale, J. R. **The Prosopography of the Later Roman Empire Volume 3B, AD 527-641**, (PLRE 3B), Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Lilie, Ralph-Johannes, Claudia Ludwig, Beate Zielke ve Thomas Pratsch. **Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online,** (PmbZ), De Gruyter, Berlin & Boston, 2013. https://www.degruyter.com/database/PMBZ/entry/PMBZ19673/html ve https://www.degruyterbrill.com/database/pmbz/html (Erişim Tarihi: 17.01.2024).

2. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Abulafia, David. **Tarih Boyunca Akdeniz Uygarlıkları**, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Abulafia, David. **Büyük Deniz**, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Tarih, İstanbul, 2012.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Göker. **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

Ahrweiler, Hélène. **Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe- XVe siècles**, Presses Universitaires De France, Paris, 1966.

Akurgal, Ekrem. **Ancient Civilizations and Ruins of Turkey**, 10. Baskı, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 2007.

Aksu, Ali. **Haccâc bin Yusûf: Tartışmaların Odağındaki Emevi Valisi**, Kudema Yayınları, İstanbul, 2020.

Aktan, Ali. **İslam Tarihi: Başlangıcından Emevîlerin Sonuna Kadar**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2022.

Akyol, Edip. **Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele**, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2017.

Akyol, Hasan. **Roma-Bizans Döneminde Ankara: Siyasi, Fiziki, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Dinî Yapı**, TTK, Ankara, 2022.

Apak, Adem. **Anahatlarıyla İslam Tarihi 2, Hulefâ-i Râşidîn Dönemi**, 8. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Apak, Adem. **Anahatlarıyla İslam Tarihi 3, Emevîler Dönemi**, 12. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.

Apak, Adem. **Anahatlarıyla İslam Tarihi 4, Abbâsîler Dönemi**, 5. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Arslan, Murat ve Turhan Kaçar (Ed.). **Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Atçeken, İsmail Hakkı. "Velîd II", **TDVİA**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 31 – 33.

Avcı, Casim. **İslam – Bizans İlişkileri (610 – 847)**, TTK, Ankara, 2005.

Aycan, İrfan. "Mervân I", **TDVİA**, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 225 - 227.

Azimli, Mehmet. **Hz. Ali Neslinin İsyanları**, Çizgi Kitabevi, Konya-İstanbul, 2021.

Bagnall, Nigel. **The Punic Wars 264–146 BC**, Essential Histories, Taylor & Francis, Routledge, 2005.

Ball, Warwick. **Arabistan'dan Öteye : Fenikeliler,Araplar ve Avrupanın Keşfi : Avrupadaki Asya ve Batının Şekillenişi**, çev. Ahmet Aybars Çağlayan, Haz. Emrah Alıcılar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Ball, Warwick. **Rome in the East: The Transformation of an empire**, Routledge, New York, 2002.

Barnes, Timothy David. **Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire**, Blackwell Ancient Lives, Wiley Blackwell, Chichester, 2014.

Bauer, Susan Wise. **Antik Dünya: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Tarih, İstanbul, 2013.

Bauer, Susan Wise. **Ortaçağ Dünyası: Roma İmparatoru Constantinus'un Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden 1. Haçlı Seferi'ne**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.

Bayırkan, Nihat. **Râşid Halifeler Döneminde Ticari Hayat**, Kitâbî Yayınları, İstanbul, 2023.

Bennett, Matthew; Jim Bradbury, Kelly DeVries, Iain Dickie ve Phyllis Justice. **Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ. Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 500 – 1500**, çev. Özgür Kolçak, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Bergdolt, Klaus. **Veba**, çev. E. Derya Yamaner, Runik Kitap, İstanbul, 2024.

Black, Jeremy. **War: A Short History,** Continuum Publishers, London, 2009.

Blankinship, Khalid Yahya. **The End of the Jihâd State**, SUNY Series in Medieval Middle East History, State University of New York Press, New York, 1994.

Boss, Roy. **Justinian's War: Belisarius, Narses and the Reconquest of the West,** Montvert Publications, Stockport, 1993.

Bury, John B. "The Naval Policy of the Roman Empire in Relation to the Western Provinces from 7th to the 9th century", **Centenario della nascita di Michele Amari II**, Palermo, 1910, ss. 21 – 34.

Bradbury, Jim. "Greek Fire in the West", **History Today**, Cilt: 29, Sayı: 5, 5 Mayıs 1979, ss. 226 – 332.

Bradford, Ernle**. Akdeniz. Bir Denizin Portresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Blackman, David ve Boris Rankov, **Shipsheds of the Ancient Mediterranean**, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

Bossong, Georg. **Endülüs**, Runik Kitap, çev. Emre Karatekeli, İstanbul, 2023.

Bowersock, Glen W., Peter Brown ve Oleg Grabar (Ed.) **Interpreting Late Antiquity: Essays on the Postclassical World**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2001.

Bozcu, Feride ve Jülide Bozcu. **İnsanlığın Eş Zamanlı Tarihi: Prehistorik Dönemden Geç Antik Çağa**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2022.

Bozkurt, Nahide. "Hârûnürreşîd", **TDVİA**, Cilt: 16, İstanbul, 1997, ss. 258 – 261.

Braund, David. **Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562**, Clarendon Press, Oxford University Press, New York, 1994.

Brooks, E. W. "The Sicilian Expedition of Constantine IV", **Byzantinische Zeitschrift (BZ)**, Cilt: 17, 1908, ss. 455 - 459.

Brooks, E. W. “Who was Constantine Pogonatus”, **Byzantinische Zeitschrift (BZ)**, Cilt: 17, 1908, ss. 460 - 467.

Brosset, Marie Félicilté. **Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)**, Gürcüceden çev. Marie Félicilté Brosset, çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, TTK, Ankara, 2003.

Brown, Peter. **The World of Late Antiquity: From Marcus Aurelius to Muhammad**, Thames and Hudson, London, 1971.

Brubaker, Leslie. **Inventing Byzantine Iconoclasm**, Studies in Early Medieval History, Bloomsbury Academic, Bristol Academic Press, London, 2012.

Brubaker, Leslie ve John Haldon. **Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680–850: A History**, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

Buchberger, Erica. **Shifting Ethnic Identities in Spain and Gaul, 500–700: From Romans to Goths and Franks**, Late Antique and Early Medieval Iberia, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2017.

Bunson, Matthew. **Encyclopedia of the Roman Empire**, Facts on File, Newton & Compton, New York, 2002.

Caetani, Leone. **İslam Tarihi III** (Annali dell'Islam), çev. Hüseyin Cahid Yalçın, Ortantalist Klasikler 10/3, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021.

Cameron, Averil. **Bizanslılar**, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Campbell, Brian. **Greek and Roman Military Writers. Selected Readings**, Routledge Classical Translations, Routledge, New York, 2004, s. 156.

Campbell, Duncan B. ve Brian Delf. **Greek and Roman Artillery 399 BC – AD 363**, Osprey Publishing, New Vanguard, Oxford, 2003.

Caretto, Giacomo E. **Akdeniz'de Türkler,** çev. Durdu Kundakçı, Gülbende Kuray, TTK, Ankara, 2000.

Casson, Lionel. **Antik Çağda Denizcilik ve Denizciler**, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

Chaniotis, Angelos. **War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History**, Ancient World at War, Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 2005.

Cheynet, Jean-Claude. **Bizans Dünyası 2. Bizans İmparatorluğu (641 – 1204)**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Tarih, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.

Christides, Vassilios. "Fireproofing of War Machines, Ships and Garments", Ed. Harry Tzalas, **Tropis VI**, Atina, 2001, ss. 135 – 141.

Christides, Vassilios. **The Conquest of Crete by the Arabs (C.A. 824) A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam**, Ακαδημία Αθηνών (Atina Akademisi), Ἀθῆναι (Atina), 1984.

Christides, Vassilios. "The Naval Engagement of Dhat As-Sawari A. H. 34/A.D. 655 - 656. A Classical Exemple of Naval Warfare Incompetence", **Byzantina**, Cilt 13, Sayı 2, 1985, (Dhat As-Sawari), ss. 1330 – 1345.

Christophilopoulou, Aikaterina. **Byzantine History I: 324 - 610**, çev. W. W. Phelps, Adolf M. Hakkert Publishers, Amsterdam, 1986.

Christophilopoulou, Aikaterina. **Byzantine History II: 610 - 867**, çev. Timothy Cullen, Adolf M. Hakkert Publishers, Amsterdam, 1993.

Claire Aliki Collins. **Amphora Graffiti from the Byzantine Shipwreck at Novy Svet, Crimea**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Texas A&M University, Texas, Aralık 2012.

Collins, Roger. **Early Medieval Spain: Unity in Diversity 400 – 1000**, St Martins, New York, 1995.

Conant, Jonathan. **Staying Roman: Conquest and Identity in Africa and the Mediterranean 439-700**; Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Cosentino, Salvatore. "Constans II and the Byzantine navy", **Byzantinische Zeitschrift (BZ)**, 2008, ss. 577 – 603.

Crosby, Alfred W. **Throwing Fire: Projectile technology through history**, Cambridge University Press, New York, 2002.

Curta, Florin. **Southeastern Europe in the Middle Ages, 500– 1250**, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Dalli, Charles. **From Islam to Christianity: the Case of Sicily, Religion, ritual and mythology: Aspects of identity formation in Europe**, Ed. Joaquim Carvalho, Edizioni Plus – Pisa University Press, 2006.

Daryaee, Touraj. "The Sasanian 'Mare Nostrum': The Persian Gulf", **International Journal of the Society of Iranian Archaeologists**, Winter- Spring 2016, Cilt: 2, Sayı: 3, 2016, ss. 40-46.

Daş, Mustafa. **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

Davidson, E. "The Secret Weapon of Byzantium", **Byzantinische Zeitschrift (BZ),** Cilt: 66, 1973, ss. 61 - 74.

Dawson, Timothy. **Bizans Piyadesi. Doğu Roma İmparatorluğu 900-1204**, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Demircan, Adnan. **Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.

Demircan, Adnan. **Tarih ve Tarihçi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2016.

Demirci, Kürşat. "Ortodoksluk", **TDVİA**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, s. 410.

Demirkent, Işın. "Kıbrıs – Tarih", **TDVİA**, Cilt: 25, İstanbul, ss. 371 – 373.

Dennis, George T. "Flies, mice, and the Byzantine crossbow", **Byzantine and Modern Greek Studies**, Cit: 7, 1981, ss. 1 – 5.

Dennis, George T. **The Taktika of Leo VI**, Dumbarton Oaks Texts 12, CFHB 49, Harvard University, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 2010.

Dennis, George T. **Three Byzantine Military Treatises**, Dumbarton Oaks Texts 9, CFHB 25, Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1985.

Dennis, George T. **Strategikon. Bizans Kültüründe Strateji Sanatı**, çev. Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2011.

DeVries, Kelly ve Smith, Robert Douglas. **Medieval Military Technology**, 2. Baskı, University of Toronto Press, Ontario, 2012.

Diehl, Charles. **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2013.

Dikici, Radi. **Bizans İmparatorluğu Tarihi (330 - 1453)**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Dmitriev, Vladimir. “The Sasanian Navy Revisited: An Unwritten Chapter in Iran’s Military History”, **International Journal of Maritme History**, Cilt: 29, Sayı: 4, 2017, ss. 727 – 737.

Doğancı, Kamil ve Recep Altın. “Strabon'a Göre Antikçağda Amaseia ve Çevresi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 15, Sayı: 58, Yaz 2018, ss. 1-25.

Dursun, Davut. “Afrika; Tarih”, **TDVİA**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 418.

Eberhard, Wolfram. **Çin Tarihi**, 6.Baskı, TTK, Ankara, 2022.

Eckert, Andreas. **Köleliğin Tarihi: Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla**, çev. Zeynep Yılmaz, Runik Kitap, İstanbul, 2023.

Eco, Umberto. **Antik Yakındoğu**, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

Eco, Umberto. **Ortaçağ: Barbarlar Hıristiyanlar Müslümanlar**, 2. Baskı, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.

Eco, Umberto. **Ortaçağ: Katedraller Şövalyeler Şehirler**, 1. Baskı, Alfa Tarih, İstanbul, 2014.

el-Ubûdî, Câsim. "Mûs'a b. Nusayr", **TDVİA**, Cilt: 31, Ankara, 2020, ss. 224 - 225.

Emecen, Feridun. “Bergama”, **TDVİA**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, ss. 492 - 495.

Emecen, Feridun M. “Batı’nın Doğu’su-Doğu’nun Batı’sı: İstanbul”, **Tarihte Doğu-Batı Çatışması: Semavi Eyice’ye Saygı**, Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2017, ss. 301-306.

Eickhoff, Ekkehard. **Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland - Das Mittelmeer unter byzantinischer und arabischer Hegemonie (650-1040)**, Walter de Gruyter & Co, Berlin 1966.

Fahmy, Aly Mohamed. **Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.**, 2. Baskı, National Publication & Printing House, Cairo U.A.R., Kahire, 1966.

Fahmy, Aly Mohamed. **Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D.**, 1. Baskı, National Publication & Printing House, Cairo U.A.R., Kahire, 1966.

Fehér, Geza. **Bulgar Türkleri Tarihi**, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1999.

Feyerabend, Karl. **Langenscheidt Pocket Classical Dictionary**, Langenscheidt, Berlin, 1988.

Fidan, M. Akif. "Yezid b. Abdülmelik ve Dönemi Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 2, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, ss. 339 – 355.

Fields, Nic. **Spartacus ve Köle Savaşı**, çev. L. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Osprey Askeri Tarih Dizisi, İstanbul, 2011.

Fields, Nic ve Donato Spedaliere. **Rome's Saxon Shore: Coastal Defences of Roman Britain AD 250–500**, Fortress 56, Osprey Publishing, 2006.

Finlay, George. **A History of Greece, From Its Conquest by the Romans to the Present Time, B.C. 146 to A.D. 1864**, Clerandon Press, Oxford, 1877.

Flensted-Jensen, P. (Ed.). **Papers of the Copanhagen Polis Centre**, Historia Einzelschriffen, Stuttgart, 1999.

Frassetto, Michael. **Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation**, ABC-CLIO, Santa Barbara California, 2003.

Gardiner Robert. (Ed.). T**he Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times**, Conway's History of the Ship Series, Conway Maritime Press, Chartwell Books, New Jersey, 2000.

Garsoïan, Nina G. **Paulikanların Tarihi**, çev. B. Murat Eyrik, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2020.

Gibbon, Edward. **Bizans -I, Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (Cilt IV)**, çev. Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994.

Göksu, Erkan. "Mardî et-Tarsûsî'nin 'Tabsıratu erbâbi'l-elbâb fî keyfiyyeti'n-necât fi'l-hurûb' Adlı Eseri ve Ortaçağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, TAED, Sayı: 43, Erzurum, 2010, ss. 291 – 307.

Grant, Michael. **Roma'dan Bizans'a İ.S. Beşinci Yüzyıl**, çev. Z. Zühre İlkgelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

Greaves, Alan. **Miletos: Bir Tarih**, çev. Hüseyin Çınar Öztürk, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

Gregory, Timothy E. **Bizans Tarihi**, çev. Esra Ermert, İstanbul, 2007.

Grousset, René. **Stepler İmparatorluğu: Attilâ, Cengiz Han, Timur**, çev. Halil İnalcık, 4. Baskı, TTK, Ankara, 2022.

Güneş, Cüneyt. **Bizans Anadolusu'nda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi**, TTK, Ankara, 2023.

Güneş, Cüneyt. **Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

Haarer, F. K. **Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World**, ARCA - Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 46, Francis Cairns Publishers, Cambridge, 2006.

Hacker, Jörg. **İnsanlar, Salgınlar ve Mikroplar: Enfeksiyonlar ve Patojenleri**, çev. Beste Hertsch ve Max Florian Hertsch, Runik Kitap, İstanbul, 2020.

Haldon, John. **Bizans Tarih Atlası**, (The Palgrave Atlas of Byzantine History, Macmillan, 2005) çev. Ali Özdamar, 1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Haldon, John. **Byzantium at War AD 600-1453**, Routledge, New York, 2003.

Haldon, John. **Byzantium in the Seventh Century**, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne, 2003.

Haldon, John. "Dark-Age Literature", **Byzantine Culture**, Ed. Dean Sakel, TTK, Ankara, 2014, ss. 71 – 81.

Haldon, John. "Greek Fire Revisited", **Byzantine Style, Religion and Civilization: In Honour of Sir Steven Runciman**, Ed. Elizabeth M. Jeffreys, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 290 – 325.

Haldon, John. "Theory and Practice in Tenth-century Military Administration: Chapters II, 44 and 45 of the Book of Ceremonies", **Travaux et Mémoires**, Cilt: 13, 2000, ss. 201 – 352.

Haldon, John ve Byrne, Maurice. "A possible solution to the problem of Greek fire", **Byzantinische Zietschrift (BZ),** 1977, Cilt:70, ss. 91 – 99.

Hatzidimitriou, Constantine. “Synaxarium Constantinopolitanum (August 16th) and the Arap siege of Constantinople in 717 A.D.”, **Byzantina**, Cilt 12, 1983, ss. 184 - 207.

Haws, Duncan. **Ships and the Sea: A Chronological Review**, Thomas Y. Crowell Company Inc., New York, 1975.

Heath, Ian. **Bizans Orduları 900 -1461**, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Heydt, Bruce. “The Lost Secret of Greek Fire”, **Military History**, California, Nisan 2006, ss. 47 – 52, 72.

Hobart, Michelle. (Ed.). **A Companion to Sardinian History, 500 – 1500**, Brill’s Companions to European History, Birll, Boston, 2017.

Howard-Johnston, James. **Historical Writing in Byzantium**, Verlag Antike e.K., Heidelberg, 2014.

Howard-Johnston, James. **Witnesses to World Crisis: Historians and Histories of the Middle East in the Seventh Century**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Howatson, M. C. **Oxford Antikçağ Sözlüğü**, çev. Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Höllmann, Thomas O. **İpek Yolu**, çev. Mehmet Yıldırım, Runik Kitap, İstanbul, 2023.

Hughes, Ian. **Belisarius; The Last Roman General**, Westholme Publishing, Pen & Sword Books, Yardley, Pennsylvania, 2009.

Hughes, Ian. **Constantius III : Rome's Lost Hope**, Pen and Sword, Barnsley, 2021.

Hughes, Ian. **Stilicho: The Vandal Who Saved Rome**, Pen and Sword, Barnsley, 2010.

Hughes, Ian. **Thirteen Roman Defeats: The Disasters That Made The Legions**, Pen and Sword Military, Barsley, 2023.

Hurbanič, Martin. **The Avar Siege of Constantinople in 626: History and Legend**, New Approaches to Byzantine History and Culture, Springer International Publishing, Palgrave Macmillan, Cham, İsviçre, 2019.

Işıltan, Fikret. **Urfa Bölgesi Tarihi (başlangıçtan h.210=m.825 e kadar)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1960.

Jankowiak, Marek. "Notitia 1 and the impact of the Arab invasions on Asia Minor", **Millenium**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2013, (Notitia), ss. 435 - 462.

Jankowiak, Marek. "The First Arab Siege of Constantinople", **Constructing the Seventh Century, Travaux et Mémories**, Paris, 2013, ss. 237 - 321.

Jaspert, Nikolas. **Reconquista**, çev. Nilüfer Epçeli, Runik Kitap, İstanbul, 2023.

Kaegi, Walter Emil. **Byzantine Military Unrest 471-843. An Interpretation**, Adolf M. Hakkert Publisher, Amsterdam, 1981.

Kaegi, Walter Emil. **Byzantium and the Decline of Rome**, Princeton University Press, New Jersey, 1968.

Kaegi, Walter Emil. **Heraclius: Emperor of Byzantium**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Kahraman, Ali Doruk. **Tarihte Rum ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İzmir, 2019.

Kaleli, Emrullah. **Bizans Casusluk ve İstihbarat Faaliyetleri**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2021.

Karakaya, Enis. **İstanbul'un Bizans Dönemi Banliyöleri**, Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları, KASDAŞ, İstanbul, 2024.

Karatay, Osman. **Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.

Karatolios, Konstantinos. **Greek Fire and its Contribution to Byzantine Might**, çev. Leonard G. Meahim, Amazon, Lulu Press, 2. Baskı, 2015.

Kayapınar, Levent. "Bizans Kaynaklarının Neşri: Türkiye'deki Durum", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, Bildiriler, Ankara 18-20 Mart 2010**, Ed. Prof. Dr. Mehmet Öz, TTK, Ankara, 2011, ss. 141-205.

Kazhdan, Alexander P. (Ed.). **The Oxford Dictionary of Byzantium**, (3 Volumes), Oxford University Press, New York – Oxford, 1991.

Kemal, Namık. **Büyük İslam Tarihi**, Dilimize uygulayan: İhsan İlgar, Hürriyet Yayınları 116, Tarih Dizisi 10, İstanbul, 1971.

Kennedy, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar**, çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

Khoniates, Niketas. **Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri**, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara, 1995.

Kim, Hyun Jin. **Geopolitics in Late Antiquity: The Fate of Superpowers from China to Rome,** Routledge Studies in Ancient History, Routledge, Abingdon, Oxon, 2018.

Kim, Hyun Jin. **The Huns, Peoples of the Ancient World**, Routledge, Abingdon, Oxon, 2016.

Kister, M. J. "Al-Hīra, Some Notes on its Relations with Arabia", **Arabica**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1968, ss. 143-169.

Kocabaş, Ufuk. (Ed.). **İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008/ Istanbul Archaeological Museums Proceedings of the 1st Symposium on Marmaray-Metro Salvage Excavations 5th-6th May 2008**, İstanbul, 2010.

Konstam, Angus ve Peter Dennis. **Byzantine Warship vs Arab Warship: 7th-11th Centuries**, Osprey Publishing, Oxford, 2015.

Koşay, Hâmit Zübeyr, M. E. Zarif Orgun, Sadi Bayram, ve Erdoğan Tan. **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi**, (5 Cilt), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

Koyuncu, Mevlüt. "Velid I", **TDVİA**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 30 - 31.

Koyuncu, Mevlüt. "Yezîd III", **TDVİA**, Cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 516 – 517.

Kretzschmer, Fritz. **Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik**, çev. Z. Zühre İlkgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Kuban, Doğan. **İstanbul: Bir Kent Tarihi**, çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Kurt, Hasan. "Mervân II", **TDVİA**, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 227 – 229.

Kurt, Hasan. "Mesleme b. Abdülmelik", **TDVİA**, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 318 - 319.

Lambert, Andrew. **Deniz Gücü Devletleri**, çev. Dilara Dal, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2024.

Lee, A. D. "5: The Empire At War", **The Cambridge Companion to the Age of Justinian**, Ed. Michael Maas, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 113-133.

Lee, Doug. "Naval intelligence in Late Antiquity", **Fait partie d'un numéro thématique : L'information et la mer dans le monde antique**, Publications de l'École Française de Rome, 2002, ss. 93-112.

Leven, Karl-Heinz. **Tıp Tarihi**, çev. Rahman Akalın, Runik Kitap, İstanbul, 2023.

Lewis, A. R. **Naval Power and Trade in the Mediterranean, A. D. 500 –1100**, Princeton, New Jersey, 1951.

Little, Lester K. **Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750**, Cambridge University Press, New York, 2007.

Lilie, Ralph-Johannes. **Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber. Studien zur Strukturwandlung des byzantinischen Staates im 7. und 8. Jahrhundert**, Institüt für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität München, Münih, 1976.

MacMaster, Thomas J. ve Nicholas S. M. Matheou (Ed.). **Italy and the East Roman World in the Medieval Mediterranean, Empire, Cities and Elites 476-1204. Papers in Honour of Thomas S. Brown**, Birmingham Byzantine and Ottoman Studies, Routledge, London, 2021.

McLaughlin, Raoul. **The Roman Empire and the Silk Routes: The Ancient World Economy and the Empires of Parthia, Central Asia and Han China**, Pen and Sword History, Barnsley, 2016.

Magdalino, Paul. **Ortaçağda İstanbul: altıncı ve on üçüncü yüzyıllar arasında Konstantinopolis'in kentsel gelişimi**, çev. Barış Cezar; Haz. Çiçek Öztek, Defne Karakaya; Ed. Tamer Erdoğan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Malik, Gorgis David. **Süryanilerin Tarihi**, çev. Vedii İlmen, Mezopotamya Kitaplığı, Yaba Yayınları, İstanbul, 2012.

Mango, Cyril. **Bizans Yeni Roma İmparatorluğu**, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Matz, Klaus-Jürgen. **Dünya Tarihinin En Önemli 1000 Olayı**, çev. Mehmet Yıldırım, Runik Kitap, İstanbul, 2021.

McEvedy, Colin. **İlkçağ Tarih Atlası**, çev. Ayşe Anadol, Birinci Basım, Sabancı Üniversitesi Promat Basım, İstanbul, 2004.

McEvedy, Colin. **Ortaçağ Tarih Atlası**, çev. Ayşe Anadol, İkinci Basım, Sabancı Üniversitesi Promat Basım, İstanbul, 2005.

Merrills, Andy. **War, Rebellion and Epic in Byzantine North Africa: A Historical Study of Corippus' Iohannis**, Cambridge University Press, Cambridge, 2023.

Merrills, Andrew (Ed.). **Vandals, Romans and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa**, Routledge, 2004,

Merrills, Andrew ve Richard Miles. **The Vandals, The Peoples of Europe**, Wiley-Blackwell, Chichester, 2010.

Mitchell, Stephen. **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi, MS 284 – 641**, çev. Turhan Kaçar, TTK, Ankara 2020.

Mitre, Emilio. "La Batalla de Poitiers. El Milagro del Martillo", **La Avanza de la Historia**, Sayı: 169, Madrid, Kasım 2012, ss. 41 - 44.

Morillo, Stephen, Jeremy Black ve Paul Lococo. **War in World History. To 1500**, McGrawHill, New York, 2009.

Morrison, J., J. F. Coates ve N. B. Rankov (Ed.). **The Athenian Trireme: the history and reconstruction of an Ancient Greek warship**, 2. Baskı, Cambridge, 2000.

Morrison, John ve Gardiner, Robert (Ed.),. Late Roman, Byzantine, and Islamic Galleys and Fleets, **The Age of the Galley: Mediterranean Oared Vessels Since Pre-Classical Times,** Conway's History of the Ship Series, Chartwell Books, New Jersey, 2000.

Morrisson, Cécile. **Bizans Dünyası 1, Doğu Roma İmparatorluğu 330 – 641**, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Tarih, İstanbul, 2019.

Nicholson, Oliver (Ed.). **The Oxford Dictionary of Late Antiquity,** (2 Volumes), Oxford University Press, Oxford, 2018.

Nicolle, David ve Angus McBride. **Doğu Roma Orduları M.S. 306 - 886**, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Nicolle, David ve Angus McBride. **İslam Orduları 600 – 1100**, çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Nicolle, David ve Angus McBride. **The Moors. The Islamic West**, Men-at-Arms, Osprey Publishing, Oxford, 2001.

Nicolle, David. **Attila ve Göçer Kavimler**, çev. Levent Cinemre, Osprey Askeri Tarih Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Nicolle, David. **Sassanian Armies. The Iranian Empire Early 3rd To Mid-7th Centuries**, Montvert Publications, Stockport, 1996.

Nicolle, David ve Graham Turner. **Armies Of The Caliphates 862-1098**, Men-at-Arms, Osprey Publishing, London, 1998.

Norwich, John Julius. **A Short History of Byzantium**, Vintage, New York, 1998.

Norwich, John Julius. **Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802)**, çev. Hamide Koyukan, Birinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

Norwich, John Julius. **Bizans II: Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, çev. Selen Hırçın Reigel, Birinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

Norwich, John Julius. **Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)**, çev. Selen Hırçın Reigel, Birinci Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.

Odahl, Charles. **Constantine and the Christian Empire**, Roman Imperial Biographies, Routledge, New York, 2010.

O'Donnell, James J. **Cassiodorus**, University of California Press, Los Angeles, California, 1979.

Oliver, G., R. Brock ve S. Hodginson (Ed.). **The Sea In Antiquity**, British Archaeological Reports, BAR British Archaeological Reports International Series 899, BAR Publishing, Oxford, 2000.

Ortaylı, İlber. **Türklerin Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

O'Shea, Stephen. **Sea of Fatih: Islam and Christianity in the Medieval Mediterranean World**, Walker Publishing Company, New York, 2006.

Ostrogorsky, Georg. **Bizans Devleti Tarih**i, çev. F. Işıltan, TTK, Ankara, 2015.

O'Sullivan, S. "Sebeos' account of an Arab attack on Constantinople in 654", **BMGS**, Cilt: 28, 2004, ss. 67 – 88.

Öniz, Hakan. **Temel Sualtı Arkeolojisi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Özkuyumcu, Nadir. **Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.

Özkuyumcu, Nadir. "Ukbe b. Nâfi'", **TDVİA**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, ss. 64 – 66.

Özsait-Kocabaş, Işıl. "Yenikapı Batıklarının Akdeniz Gemi Yapım Teknolojisindeki Yeri", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 136, İstanbul, Ocak – Nisan 2011, ss. 137 – 148.

Öztuna, T. Yılmaz. **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 1**, Hayat Kitapları, İstanbul, 1963.

Öztuna, Yılmaz. **Tarih ve Politika Ansiklopedisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Öztürk, Murat. "Zâtüssavârî", **TDVİA**, Cilt: 44, İstanbul, ss. 152 – 153.

Parker, Geoffrey. **Cambridge Savaş Tarihi**, çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç, 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Pears, Edwin. **The Campaign against Paganism A.D. 324**, The English Historical Review, Sayı: 18, London, 1909, ss. 1-17.

Phillips, Jonathan. **The Fourth Crusade and The Sack of Constantinople**, Viking, Penguin Group, 2004.

Pitassi, Michael. **The Roman Navy: Ships, Men & Warfare 350 BC- AD 475**, Seaforth Publishing, Barnsley, 2012.

Pohlsander, Hans A. **The Emperor Constantine**, Lancaster Pamphlets in Ancient History, Routledge, New York, 2004.

Ponting, Clive. **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, çev. E. B. Özbilen, İstanbul, 2011.

Potter, David. **Theodora: Oyuncu, İmparatoriçe, Azize**, çev. U. Deniz Tuna, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022.

Pryor, John H. ***Geography,* Technology, and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Pryor, John H. ve Elizabeth M. Jeffreys. **The Age of the ΔΡΟΜΩΝ, The Byzantine Navy ca. 500-1204**, The Medieval Mediterranean, Brill, Leiden, 2011.

Pulak, Cemal, Rebecca Ingram ve Michael Jones. **Eight Byzantine Shipwrecks from the Theodosian Harbour Excavations at Yenikapı in Istanbul, Turkey: An Introduction**, International Journal of Nautical Archaeology, Cilt: 44, Sayı: 1, The Nautical Archaeology Society, Malden, MA, 2015, ss. 39 - 73.

Rice, Tamara Talbot. **Bizans'ta Günlük Yaşam. Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri**, çev. Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Rodgers, William Ledyard. **Naval Warfare Under Oars, 4th to 16th Centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design**, United States Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 1967.

Rosser, John H. **Historical Dictionary of Byzantium**, The Scarecrow Press, London, 2001.

Runciman, Steven. **Haçlı Seferleri Tarihi. 3 Cilt**, çev. Fikret Işıltan, 4. Baskı, Ankara, 2008.

Sarıçam, İbrahim ve İrfan Aycan. **Emeviler**, 12. Baskı, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2023.

Sautter, Udo. **Dünya Tarihinde En Önemli 101 Kişi**, çev. Bilge Kaya, Runik Kitap, İstanbul, 2021.

Sestier, J. M. **Antik Çağ'da Korsanlık**, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.

Sheppard, Si. **Constantinople AD 717–18: The Crucible of History**, Campaign 347, Osprey Publishing, Oxford, 2020.

Sırma, İhsan Süreyya. **Müslümanların Tarihi 3**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2014.

Sivrioğlu, Ulaş Töre. **Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2022.

Slack, Paul. **Veba: Kısa Bir Giriş**, çev. Nurettin Elhüseyni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

Southern, Pat. **Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen**, Continuum Books, Cornwall, 2008.

Spawforth, Tony. **The Complete Greek Temples**, Thames & Hudson, London, 2008.

Stanton, Charles D. **Medieval Maritime Warfare**, Barnsley, 2015.

Starr, Chester G. **The Roman Imperial Navy: 31 B.C.–A.D. 324**, Cornell University Press, New York, 1941.

Stathakopoulos, Dionysios. **Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi**, çev. Cumhur Atay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Stratos, Andreas N. **Byzantium in the Seventh Century**, Zeno Booksellers & Publishers, 5 Cilt, London, 1968 -1980.

Stratos, A. N. "The Naval Engagement at Phoenix", **Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis**, New Brunswick, 1980, ss. 229-247.

Sumner, Graham V. "Philippicus, Anastasius II, and Theodosius III", **Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS),** DUKE**,** Cilt: 17, Sayı: 3, 1976, ss. 287 - 294.

Şakir, Ziya. **Avaroğlu**, Haz. Ece Serrican Kabalcı, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2022.

Taşağıl, Ahmet. **Kadim Türkler**, Kronik Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2024.

Taşağıl, Ahmet. **Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)**, Bilge Kültür Sanat, 10. Baskı, İstanbul, 2017.

Tekin, Oğuz. "Ünite 8 – Askeri Anarşi Döneminden Theodosius Hanedanına", **Hellen ve Roma Tarihi**, 4. Baskı, AÖF, Eskişehir, 2013.

Thompson, E.A. **The Goths in Spain**, Oxford University, Clarendon Press, Oxford, 1969.

Toğay, Ali Hüseyin. **Sasani Devletinin Tarihi Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2023.

Treadgold, Warren. **A History of the Byzantine State and Society**, Stanford University Press, Stanford, 1997,

Treadgold, Warren. **Byzantium and Its Army, 284-1081**, Stanford University Press, California, 1995.

Treadgold, Warren T. "Seven Byzantine Revolutions and the Chronology of Theophanes"**, Greek, Roman and Byzantine Studies (GRBS)**, DUKE, Cilt: 31, Sayı: 2, 1990, ss. 203 – 227.

Treadgold, Warren T. **The Byzantine Revival 780–842**, Stanford University Press, California, 1988.

Ünver, Tuğçe. **Zosimus'un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü: Historia Nova Örneği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2020.

Vasiliev, Alexander. A. **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Tarih, İstanbul, 2017.

Vössing, Konrad. **Vandallar: Antik Çağ'ın Sonunda Bir Halk**, çev. Emre Karatekeli, Runik Kitap, İstanbul, 2023.

Yarshater, Ehsan. (Ed.). **The Cambridge History of Iran Volume 3 Part 1: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods**, Cambridge University Press, New York, 2006.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Yıldırım, Kürşat. **Bozkırın Yitik Çocukları Juan-Juan'lar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abdülmelik b. Mervân", **TDVİA**, Cilt: 1, İstanbul, 1988, ss. 266 - 277.

Yıldız, Hakkı Dursun (İlmi müşavir ve redaktör). **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt: 2, Çağ Yayınları, Zaman Gazetesi, İstanbul, 1992.

Yiğit, İsmail. "Süleyman b. Abdülmelik, **TDVİA**, Cilt: 38, İstanbul, 2010, ss. 80 - 81.

Yiğit, İsmail. "Ömer b. Abdülazîz", **TDVİA**, Cilt: 34, İstanbul, 2007, ss. 53 - 55.

Watson, Alaric. **Aurelian and the Third Century**, The Classical World, Routledge, London, 1999.

Whittow, Mark. **The Making of Byzantium 600 – 1025**, University of California Press, Berkeley, California, 1996.

Wiesner-Hanks, Merry E. **Kısa Dünya Tarihi**, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Wilkinson, C. "The Julanda of Oman", **The Journal of Oman Studies**, Sayı: 1, 1975, ss. 97-108.

Zeydan, Corci. **İslam Medeniyeti Tarihi 1**, çev. Zeki Meğamiz, Doğan Güneş Yayınları, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971.

Zuckerman, Constantin. “Learning from the Enemy and More: Studies in ‘Dark Centuries’”, **Byzantium**. Millennium, Sayı: 2, 2005, ss. 79 –135.

Zuckerman, Constantin “On the Byzantine Dromon (with a special regard to De cerim. II, 44 – 45”, **Revue des études byzantines**, Cilt: 73, Paris, 2015, ss. 57 – 98.

İnternet Kaynakları:

Dunlop, Jamie. “Creation of the Walls”, **Byzantine Architecture Project**, (Yaz 1996) https://www.princeton.edu/~asce/const_95/const.html (Erişim Tarihi: 22.04.2024).

Jeffery, Arthur. “Ghevond's Text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III”, **The Harvard Theological Review**, Cilt: 37, Sayı: 4, Ekim 1944, ss. 269-332 http://www.jstor.org/stable/1508294?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents (Erişim Tarihi: 19.03.2022).

Kahraman, Ali Doruk. “Kitap Tanıtımı: Konstantinos Karatolios, Greek Fire and its Contribution to Byzantine Might, Çeviren: Leonard G. Meahim, Amazon, Lulu Press, 2. Baskı, 2015”, **History Studies, International Journal of History**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2015. http://www.historystudies.net/?sayfa=dergiayrinti&no=665&icerik=konstantinos-karatolios-greek-fire-and-its-contribution-to-byzantine-might-ceviren-leonard-g-meahim-amazon-lulu-press-2-baski-2015&kategori=tarih (Erişim tarihi: 02.03.2022).

Kahraman, Ali Doruk. “The Commercial Monopoly of the Khazar State on Petroleum Resources of Greek Fire”, **Third International Conference on Israel and Judaism Studies 2019**, Ed. M. Mustafa Kulu ve Mustafa Öksüz, İzmir, January 2020, ss. 423 – 444. https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/16568 (ISBN 978-605-031-584-4), (Erişim Tarihi: 05.02.2021).

National Research Council, “Chapter: 5 Operational and Tactical Mobility”, **Reducing the Logistics Burden for the Army After Next: Doing More with Less**, National

Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, The National Academies Press, Washington DC, 1999, https://doi.org/10.17226/6402. https://nap.nationalacademies.org/read/6402/chapter/7, (Erişim Tarihi: 25.04.2025), ss. 64 – 86.

O'Donnell, James J. "Liberius the Patrician", **Traditio**, Cambridge University Press, Cilt: 37, 1981, ss. 31-72. https://www.jstor.org/stable/27831089, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

Oeconomides, Mando ve Phane Drossoyianni. "A hoard of byzantine gold coins from Samos", **Revue Numismatique**, Sayı: 31, 1989, ss. 145 - 182. https://www.persee.fr/doc/numi_0484-8942_1989_num_6_31_1943, (Erişim Tarihi: 25.03.2023).

Reynolds, Robert L. ve Robert S. Lopez. "Odoacer: German or Hun?", **The American Historical Review**, Cilt: 52, Sayı: 1, Ekim 1946, ss. 36 - 53, http://www.jstor.org/stable/1845067?seq=1#page_scan_tab_contents, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

Wiesehöfer, Joseph. "Circesium", **Encyclopedia Iranica**, Cilt: V, Fasikül: 6, ss. 595-596, https://iranicaonline.org/articles/circesium-gk, (Erişim Tarihi: 26.12.2022).

EKLER

EK 1: 362 Yılında Geç Roma İmparatorluğu ve Dördüncü Yüzyılda Komşuları.

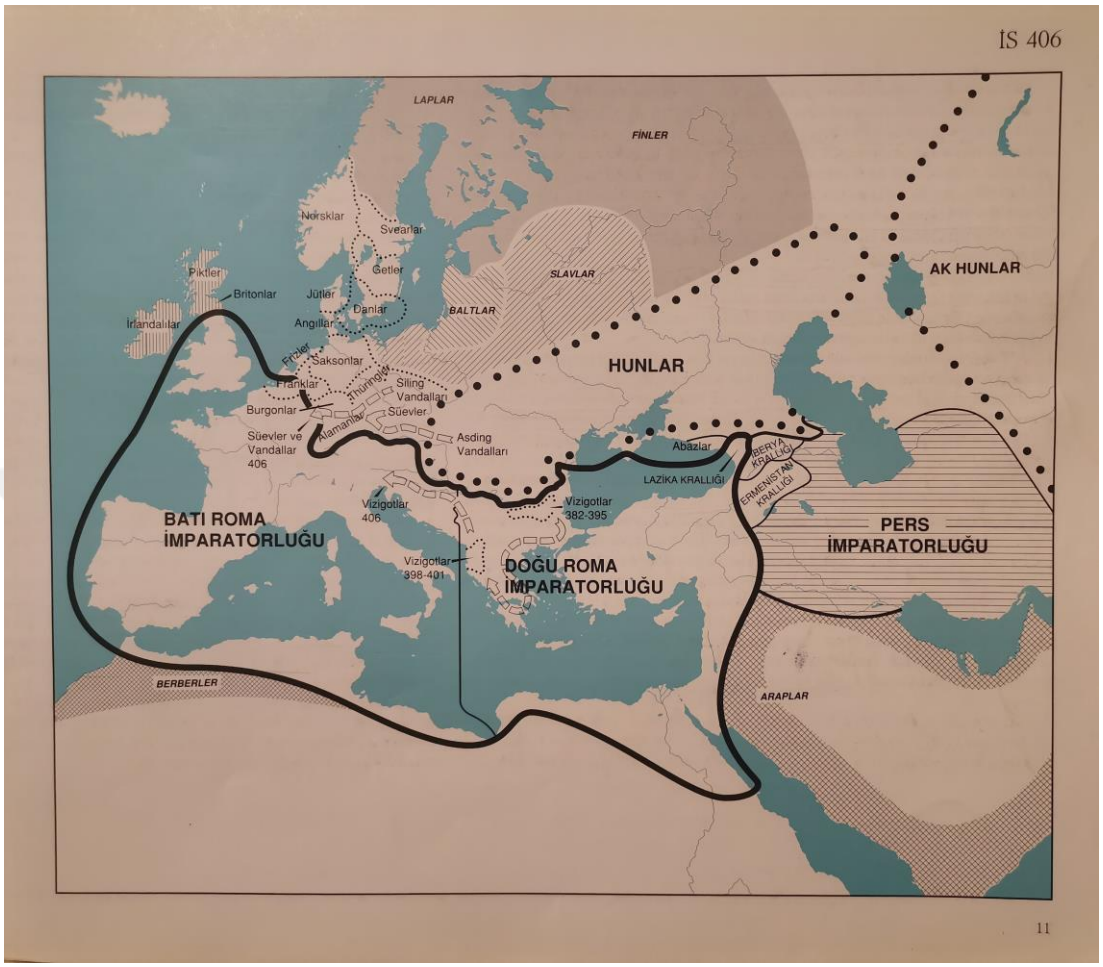
Kaynak: McEvedy, İlkçağ Atlası, s. 103.

EK 2: Konstantinopolis'in Marmara Denizi Limanları. Byzantium 1200 Websitesinin İzniyle Donanma Tesislerini Gösteren Model Karolar.

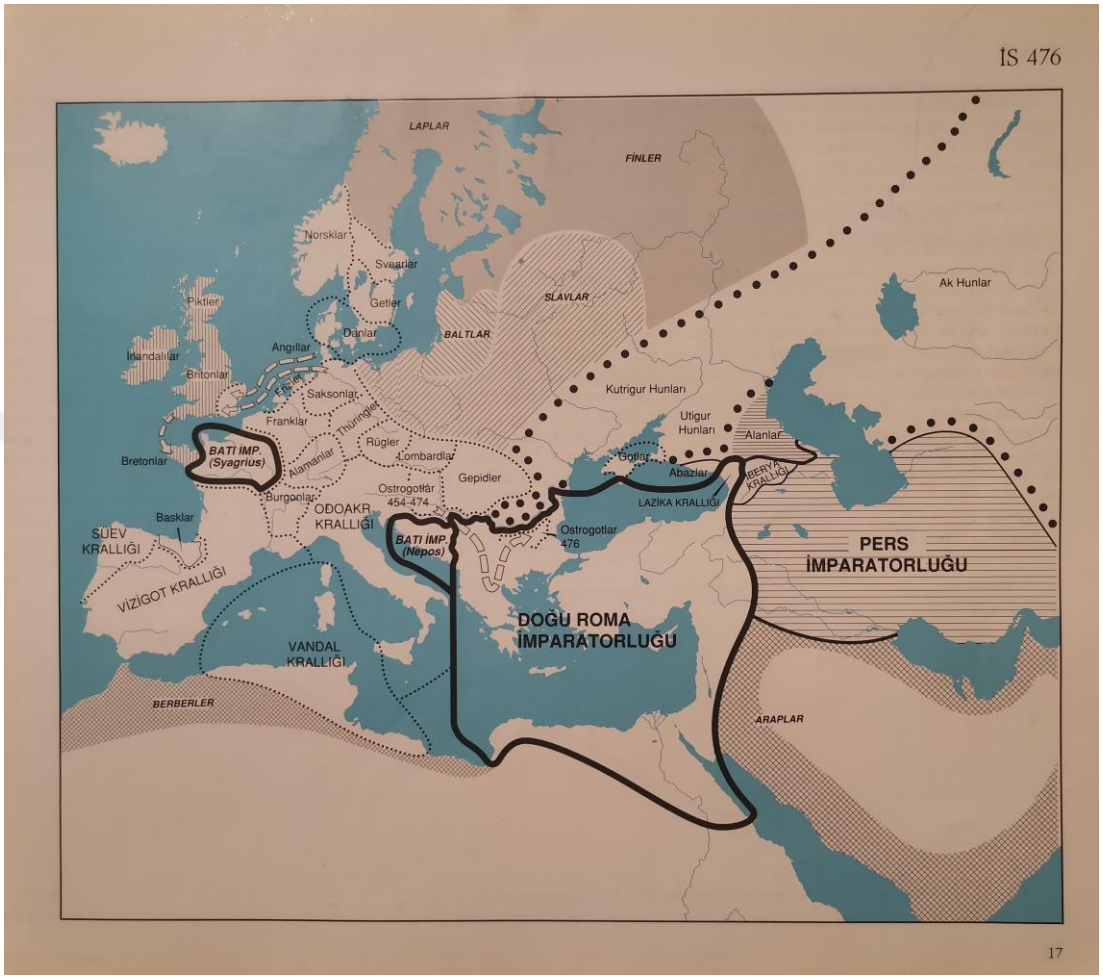
Kaynak: Byzantium 1200 Model Tiles. https://www.byzantium1200.com/tiles.html
https://www.byzantium1200.com/images/tile_03L.jpg

EK 3: 406 Yılında Doğu Roma ve Batı Roma.

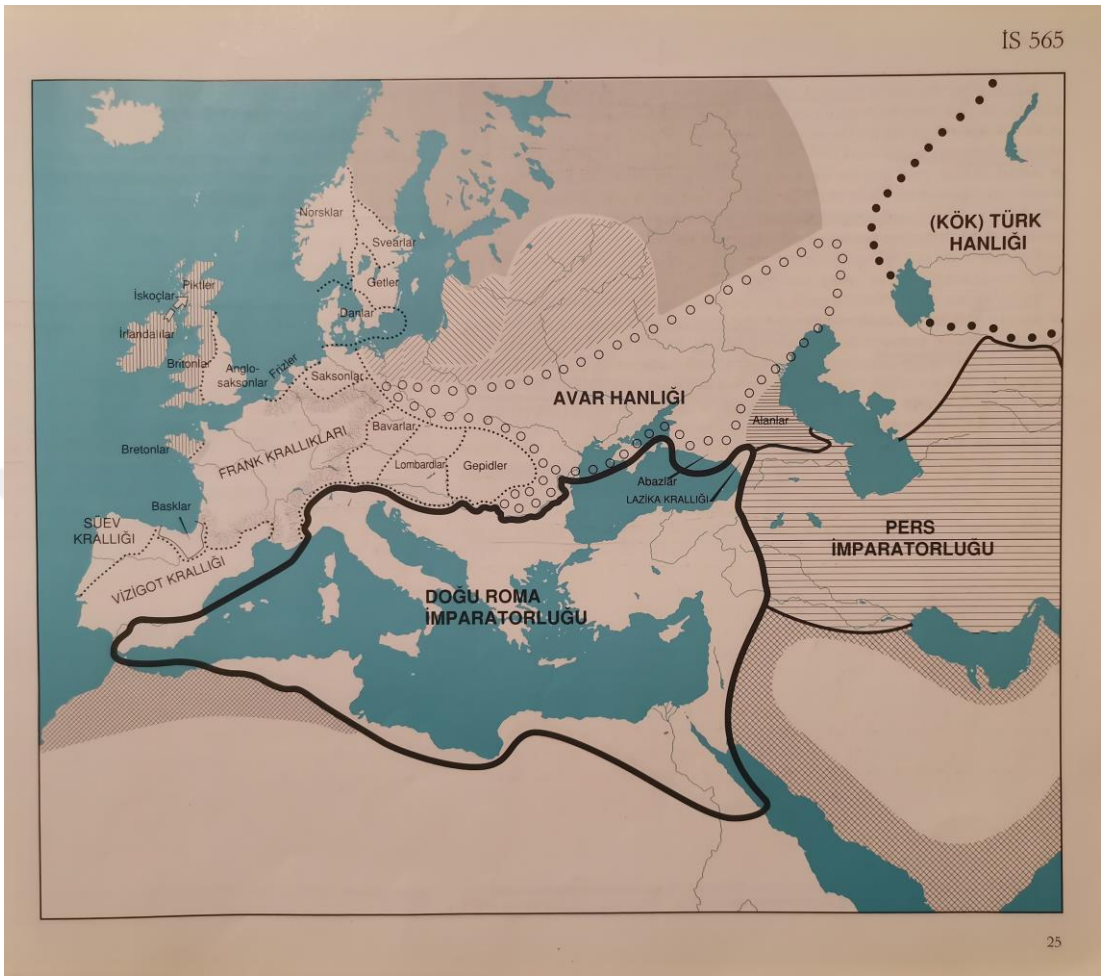
Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 11.

EK 4: 476 Yılında Doğu Roma İmparatorluğu, Vandal Krallığı ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Tarih Sahnesinden Çekilmesi.

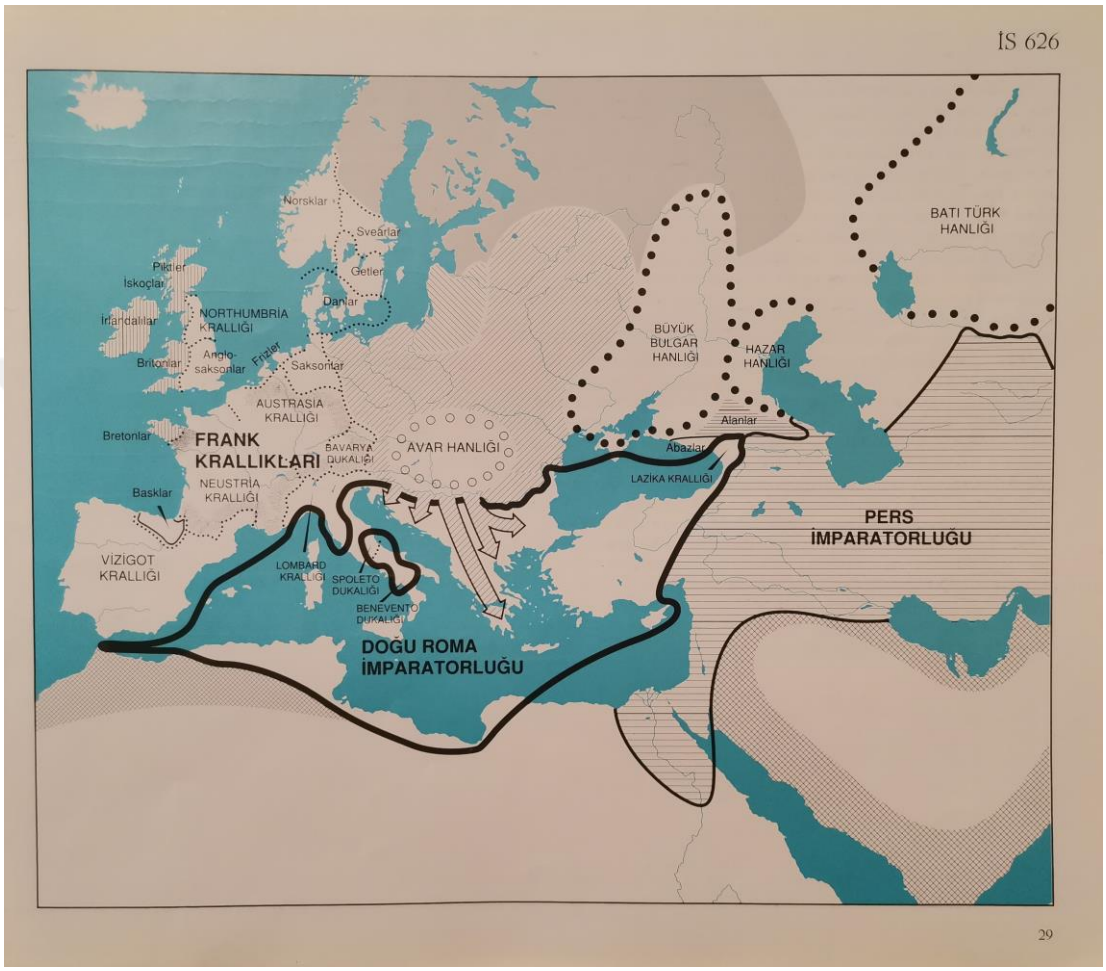
Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 17.

EK 5: 565 Yılında Erken Bizans İmparatorluğu'nun En Geniş Sınırları.

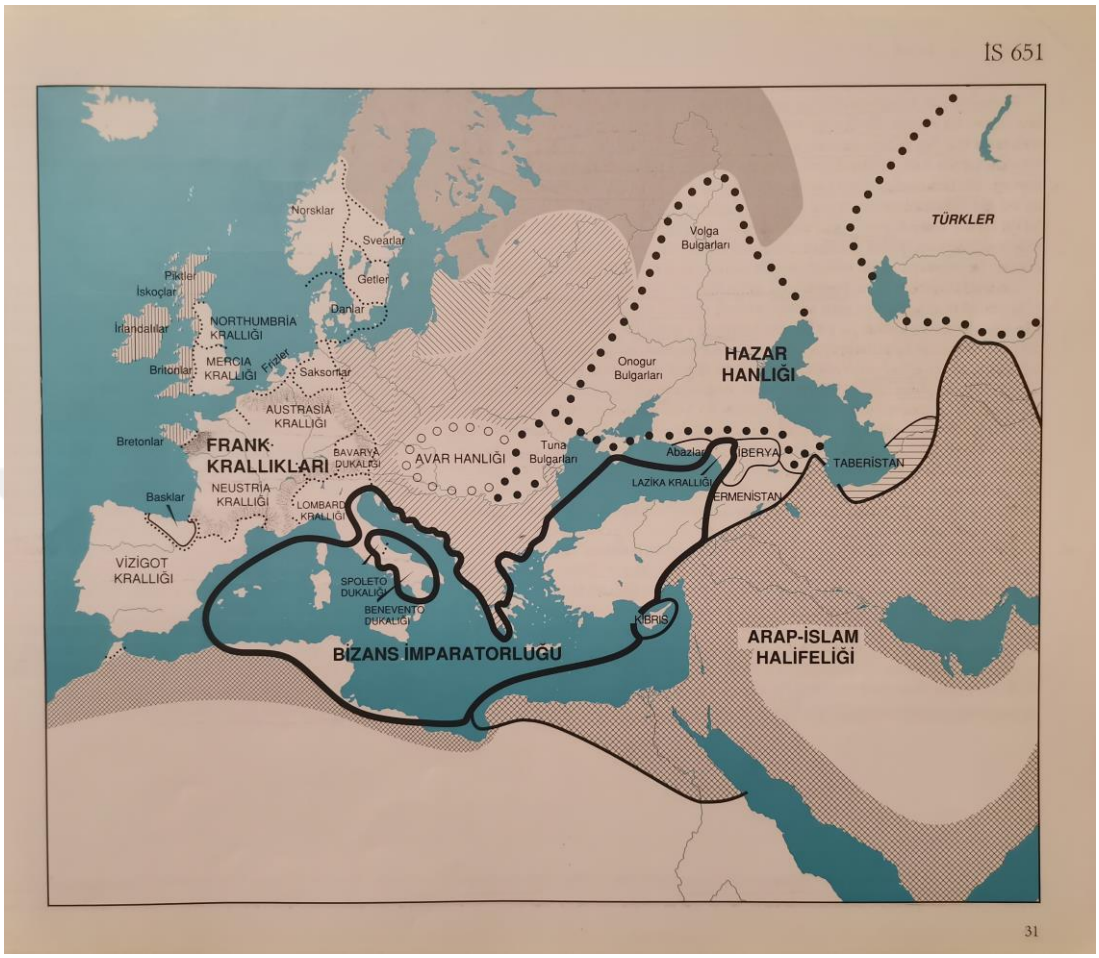
Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 25.

EK 6: 626 Yılında Bizans İmparatorluğu'nun Avar-Sasani İttifakına Karşı Mücadelesi,Lombardlar Ve Vizigotlar Karşısında Batı Akdeniz Üslerinin Kaybı.

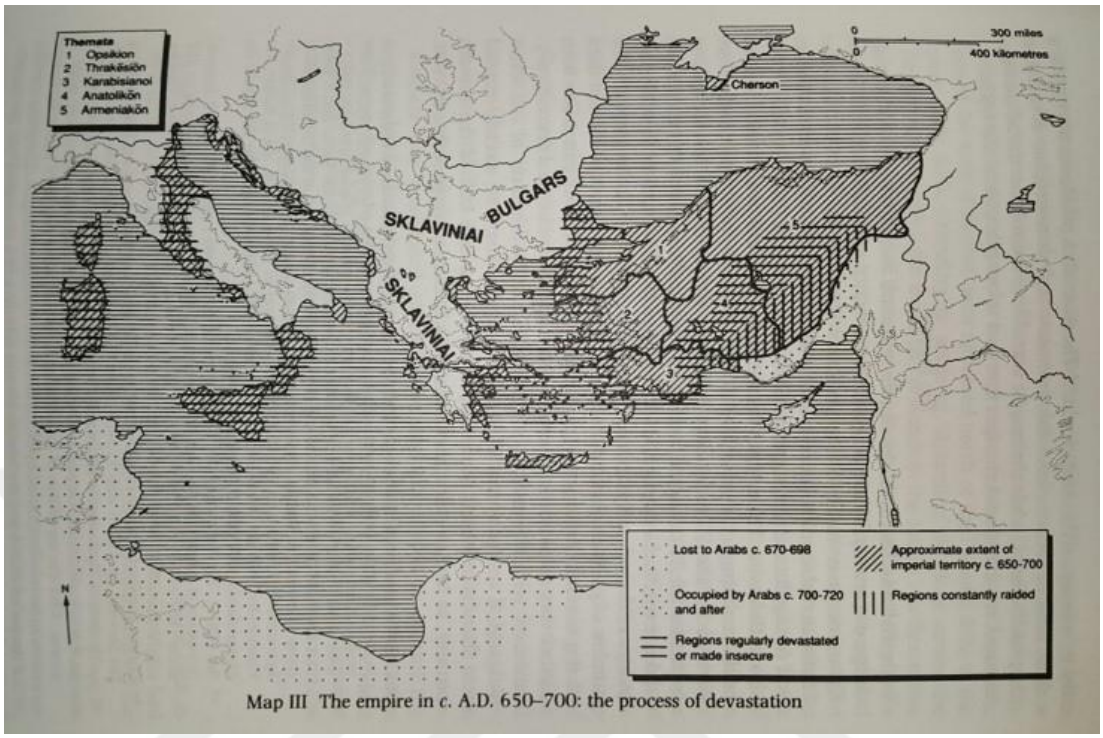
Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 31.

EK 7: 651 Yılında Sasani İmparatorluğu Yıkıldığı Sırada Bizans İmparatorluğu.

Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 31.

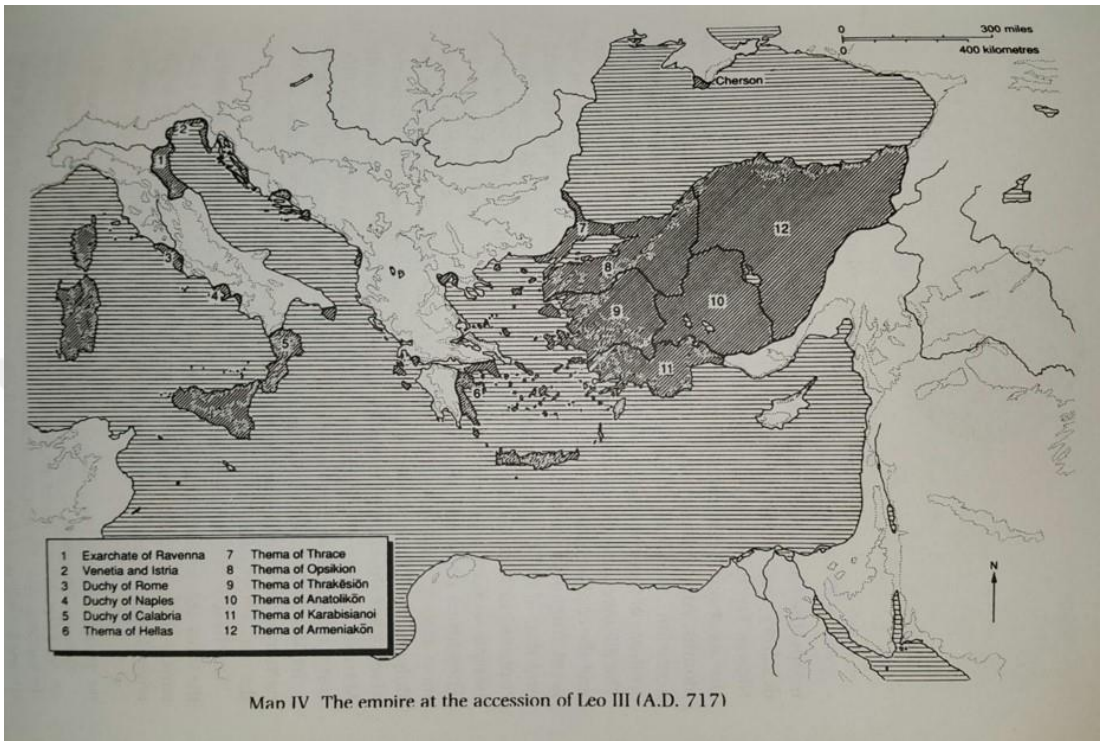
EK 8: Bizans İmparatorluğu'nun Yeni Themaları, Yaklaşık Olarak 650-700.

Map III The empire in *c.* A.D. 650–700: the process of devastation

Kaynak: Haldon, Seventh Century, s. 65.

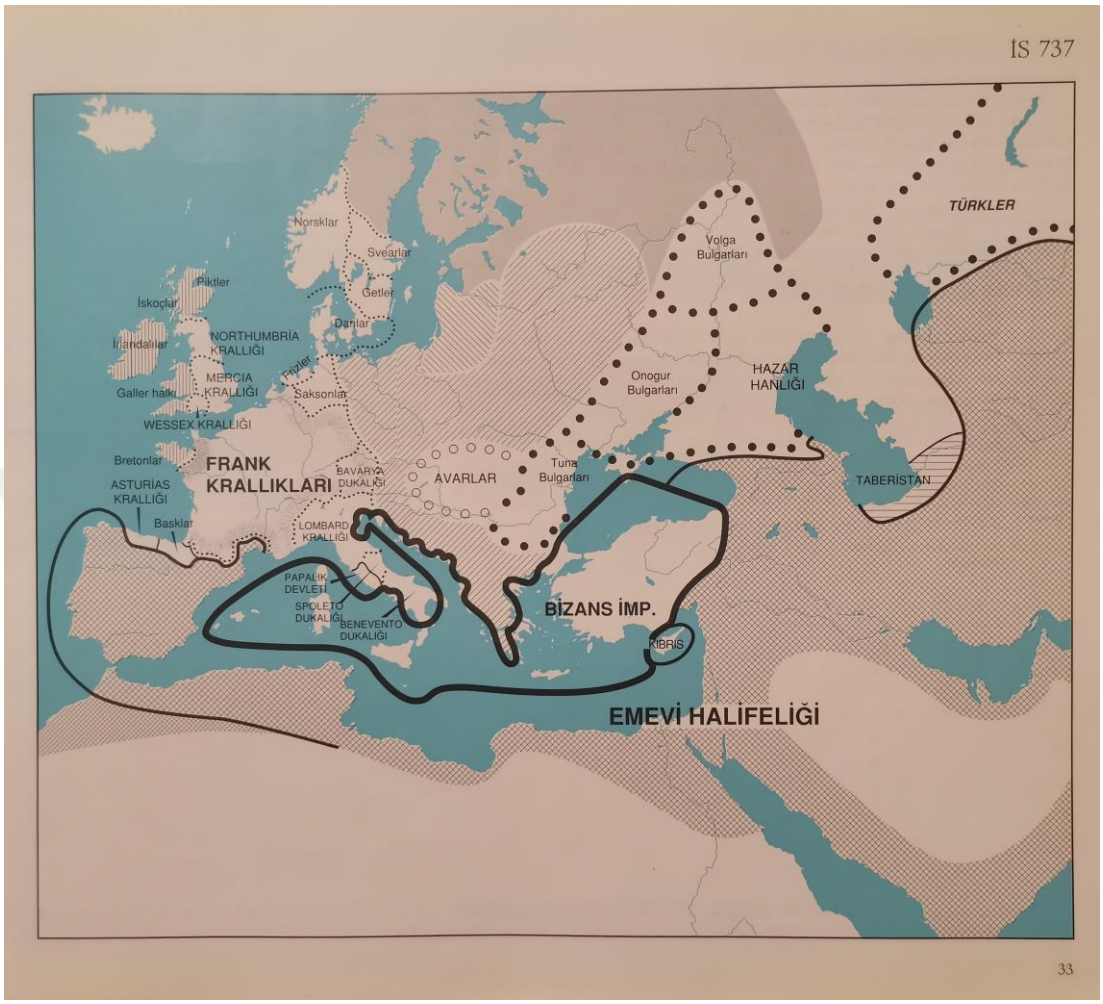
EK 9: Emevilerin Gerçekleştirdiği Son Büyük Konstantinopolis Kuşatması Sırasında Bizans İmparatorluğu, 717 Yılında Yirmi Yıllık Anarşi'nin Sonunda Bizans Themaları Ve Eksarkhosluk Bölgeleri.

Map IV The empire at the accession of Leo III (A.D. 717)

Kaynak: Haldon, Seventh Century, s. 83.

EK 10: 737 Yılında Bizans İmparatorluğu ve Emevi Halifeliği.

Kaynak: McEvedy, Ortaçağ Atlası, s. 33.

EK 11: Galea Sınıfından Bizans Savaş Gemisi Buluntusu, YK 16.

Resim 7: Yenikapı 16 numaralı kadırgadan genel görünüş.

143

Kaynak: Işıl Özsait-Kocabaş, Yenikapı Batıkları, s. 143.

EK 12: Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi.

Kaynak: Angus Konstam ve Peter Dennis, **Byzantine Warship vs Arab Warship 7th-11th Centuries**, Osprey Publishing, Oxford, 2015, s. 38.

EK 13: Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi Maketi.

Arkas Deniz Tarihi Merkezi, Bornova, İzmir. Model Gemi Ustası: Alpay Türkekul. Fotoğraf: A. D. Kahraman.

EK 14: Dördüncü Yüzyıl Bizans Ticaret Gemisi Maketi ve Erken Bizans Dönemi Dromon Sınıfı Savaş Gemisi Maketi.

Arkas Deniz Tarihi Merkezi, Bornova, İzmir. Model Gemi Ustası: Alpay Türkekul. Fotoğraf: A. D. Kahraman.